تایبەت ترین بنکەی کتێبی کوردی

کوردیکا

@kurdica

. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەرهەمە زمانەوانییەکانم

((نووسین و وەرگێڕان))

بەرگی دووەم

(کتێب و نامیلکە)

سلێمانی - ٢٠٠٤

د. ئەورەحمانی حاجی مارف

بەرهەمە زمانەوانیەکانم

((نووسین و وەرگێڕان))

بەرگی دووەم

(کتێب و نامیلکە)

سلێمانی – ٢٠٠٤

ناوەرۆکی ئەم بەرهەمە :

١- ڕابەری سەرچاوە.

٢- ڕەخنەی نارەختە، بەرگی یەکەم.

٣- ڕەخنەی نارەختە، بەرگی دووەم.

٤- واتەواتە و وڕێنەی وریا.

٥- فەرهەنگی زمانناسی.

(کوردی — عەرەبی — ئینگلیزی)

کۆماری عێراق
وەزارەتی ڕۆشنبیریو ڕاگەیاندن
دەزگای ڕۆشنبیریو بڵاوکردنەوەی کوردی
زنجیرەی ژمارە (٢٢٢)

دوکتۆر
ئەورەحمانی حاجی مارف
بەشی کوردی - کۆلێجی پەروەردە
زانکۆی بەغدا

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

ڕابەری سەرچاوە

لەبارەی زمانی کوردییەوە

چی بەکتێب و لەناو کتێب و گۆڤارەکاندا

بەهەر زمانێك لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە

- لەسەرەتاوە هەتا کۆتایی ساڵی ١٩٨٥ -

بەغدا - ١٩٨٩

کۆماری عێراق
وەزارەتی ڕۆشنبیریو ڕاگەیاندن
دەزگای ڕۆشنبیریو بلاوکردنەوەی کوردی
زنجیرەی ژمارە (٢٢٢)

دوکتۆر
ئەورەحمانی حاجی مارف
بەشی کوردی - کۆلێجی پەروەردە
زانکۆی بەغـــدا

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

ڕابەری سەرچاوە

لەبارەی زمانی کوردی یەوە

چی بەکتێب و لەناو کتێب و گۆڤارەکاندا

بەهەر زمانێك لەبارەی زمانی کوردی یەوە نووسراوە

- لەسەرەتاوە هەتا کۆتایی سالی ١٩٨٥ -

بەغـــدا - ١٩٨٩

پێشـــەکی

بە مەبەستی نیشاندانی ئەوەی لـە مەســـەلەی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا چی نووسراوە ، لـە چەنـد ژمارەیێکی ڕۆژنامەی « برایەتی »ی مانگی مایس و حوزەیرانی ساڵی ١٩٧٣دا زنجیرەیێك وتارم بڵاوکردەوە[١] . پاشان لەسەر داوای چەند دۆستو برادەرێك ، کە داوایان لێکردم ئـەو وتارانەم کۆبکەمەوەو پاش ئەوەش کە هەندێ سەرچاوەی ترم دۆزییەوە ، ساڵی ١٩٧٤ بە شێوەی کتێبێك پێشکەشم کرد[٢] .

ئەگەرچی لەو کتێبەدا باسی (١٢٠) ســـەرچاوەیێکم کردووە ، کـە لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراون ، بەڵام لە ڕێی خەریکبوونی کاری زمانەوانییەوە هەندێك بەرهەمی دیشم دییەوەو هەروەها لە ماوەی ئـەم ساڵانەی دواییشدا گەلێ شتیتر نووسراوە ... جا ویستم ئەو کارانـەی

(١) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، مێژووی لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی ، ڕۆژنامەی « برایەتی » ، بەغدا ، ١٩٧٣ ؛ بەشی یەکەم ، ژ ٥٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٥٥ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٥٧ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٥٨ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٦٠ .

(٢) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، چی لـەبـارەی زمانی کوردیـــیەوە نووسراوە ، بەغدا ، ١٩٧٤ .

ناویان نه کتێبی « چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە »دا نەهاتووە ، بخەمە سەر خەرمانی ئەو نووسینەمو بە چەند وتارێك خستمە پێش چاوی خوێنەری بەڕێز(۳) •

بەدوا ئەمەدا هاتمە سەر ئەو ڕایەی ڕابەرێکی تێرو تەسەلو بەرفراوان سازبکەمو بە هەر زمانێك شتێك دەربارەی زمانی کوردی وترابێت ، تۆمار بکەم• بۆ گەیاندنە ئەنجامی ئەم‌کارە ، جگە لە چەندین ساڵ خەریك‌بوون بە لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی‌یەوەو هەوڵو کۆششو گەڕان بەدوا بەرهەمی زمانەوانیدا ، بەتایبەتی ماوەیەك زوربەی کتێبخانەکانی کوردستانو بەغدام پشکنیو گەلێ کتێبو نامیلکەی دیم دۆزی‌یەوە • ئەنجا هەرچی گۆڤارێك هەیە ، یەکە یەکە تەماشـــــام کردنو ئەوەی لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە نووسراوە تێیاندا لێم دەرهێنان ••• وێڕای ئەمە ، سـوودو کەڵکم لـەو

---

(۳) بەوێنـــە :

أ ــ بیبلیۆگرافیای ئەو وتارانەی لە ساڵانی ۱۹۷۰ ــ ۱۹۷۹ دا لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە بە کوردی لــە گۆڤارەکاندا بلاوکراونەتەوە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ــ دەستەی کورد » ، ب ۱۳ ، بەغدا ، ۱۹۸۵ ، ل ۱۰۷ ــ ۱۵۷ •

ب ــ بیبلیۆگرافیای وتاری زمانەوانی لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە لــە گۆڤارە کوردی‌و بێگانەکانی ساڵانی ۱۹٤۰ ــ ۱۹۷۰دا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ۱۰۵ ، بەغدا ، ۱۹۸۵ ، ل ۱۲۱ ــ ۱۳٤ ؛ بەشـــی دووەم ، ژ ۱۰٦ ، بەغـدا ، ۱۹۸۵ ، ل ۹۰ ــ ۱۰۲ •

جـ ــ چی‌تریش لەبـارەی زمـانی کوردی‌یەوە نووسراوە ، گۆڤـاری « کاروان » ، بەشـــــی یەکەم ، ژ ۲۳ ، هەولێر ، ئابی ۱۹۸٤ ، ل ۱٦ ــ ۲۲ ؛ بەشی دووەم ، ژ ۲٤ ، هەولێر ، ئەیلوولی ۱۹۸٤ ، ل ۱٤ ــ ۲٦ •

••• هتـد •

نووسینانەش وەرگرتووە کە باسی بەرهەمی کوردناسی دەکەن[٤] ...
لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەم ڕابەرە تەنها کتێبو نامیلکە[٥]و وتاری تێو

(٤) بۆ نموونە :

أ ـ د . جەمال نەبەز ، کورتە مێژوویێکی کوردناسی لە ئەڵمانیادا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٤١٣ ـ ٤٨٩ .

ب ـ د . جویس بلۆ ، پرتووکێن نوو ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ٥٩ ـ ٦٢ ؛ ژ ١ ، پاریس ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٨٧ ـ ٩٢ ؛ ژ ٤ ، پاریس ، ئەیلوولی ١٩٨٥ ، ل ٦٢ ـ ٦٨ .

ج ـ مستەفا نەریمان ، بیبلیۆگرافیای کتێبی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

د ـ ژ . س . موسیلیان ، بیبلیۆگرافیای کوردناسی ، مۆسکۆ ، ١٩٦٣ .

هـ ـ میریللا غالیتی ، التراث الکردي فی مؤلفات الایطالیین ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٨ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٢٢٥ ـ ٣٠٠ (ترجمة یوسف حبی) .

و ـ هەندێ کتێبی ڕێزمانی وەك (قەناتی کوردۆ ، چەرکەزی بەکۆ ، ئەرنست مەکارۆس ...) .

... هتد .

(٥) لەم ڕابەرەدا ئەو کتێبانەمان تۆمارنەکردووە ، کە بۆ خوێندنی زمانی کوردی لە قوتابخانەکانو زانستگاکان دانراون ، چونکە ژمارەیان هێندە زۆرەو هەندێکیشیان هێندە چاپکراونەتەوە ، کە پێویستیان بە ڕابەرێکی سەربەخۆیە ... هۆی تۆمارکردنی چەند کتێبێکی قوتابخانەش ، ئەوەیە کە کۆنن یان کەم ناسراون ...

ە

گۆڤار[٦] دەگرێتە خۆ ، پتر لە هەزار سەرچاوە دەبێ[٧] ، کە ئەمەش بۆ خۆی کەرەستەیێکی باش‌و لەبارە بۆ لێکۆڵینەوەی هەر باسێکی نوێ لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە ، وەك ئاشکراشە لە لێکۆڵینەوەی هەر کارێکی نوێدا ئاوڕدانەوە لە کاری پێشوو بایەخ‌و سوودی خۆی هەیە ... ئەو سەرچاوانەش کەمێ لە ناوەرۆکیان دواوین‌و بەپێی زمان دابەشمان کردوون : « بە زمانی کوردی » ؛ « بە زمانی عەرەبی » ؛ « بە زمانی تورکی » ؛ « بە زمانی فارسی » ؛ « بە زمانی ڕووسی » ؛ « بە زمانە ڕۆژئاواییەکان » ؛ « فەرهەنگ‌و فرەزمان » . لە کۆتاییشدا بۆ پتر ئاسانکردنی بەکارهێنان‌و دۆزینەوەی سەرچاوە ، بەگوێرەی نووسەرو ساڵ‌و شوێن ... چەند پێڕستێکمان کردووە .

ئەگەرچی لەوە بێ‌گومانم ، کە ئەم ڕابەرە کەم‌وکورتی‌و ناتەواوی‌و کەلێنی گەورەی تێدایە[٨] ، بەڵام لەوەش دڵنیام ، کەڵکی بۆ ڕووناکبیر

---

(٦) بەداخەوە لە توانستدا نەبوو نووسینی نێو ڕۆژنامەکانیش بخرێتە سەر ئەم خەرمانە . هیوادارم لە دەرفەت‌و بوارێکی‌تردا بتوانم ئەو ئەرکەش بەجێ‌بێنم‌و ئەو کەلێنەش پڕبکەمەوە .

(٧) بەڵام کتێبی « چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە » ، نزیکەی (١٢٠) سەرچاوەی تێدا باس‌کراوە .

(٨) من خۆم بەنچە بۆ چەند کەلێنێکی گەورەی ئەم نووسینەم ڕادەکێشم :
ا ـ لەگەڵ هەموو گەڕان‌و سۆراخ‌و پشکنینێکی زۆریشدا هەندێ گۆڤاری کوردیم دەست‌نەکەوت‌و ، بێ‌گومان ئەمەش بووەتە هۆی ناونەبردنی نووسینەکانی ئەو گۆڤارانە .
ب ـ بێ سێ‌و دوو دەڵێم : بە زمانی غەیری کوردی نووسین لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە گەلێك لەوە زیاترە کە من باسم‌کردووە ، بەڵام من هەر ئەوەندەم لەدەست‌هاتووە .
ج ـ چەند کتێب‌و نامیلکەو وتار هەن ، کە بینیومن‌و خوێندوومنەتەوە ،

بەگشتیو زمانەوانو زماناسو تۆژەرو قوتابیی بەشی کوردی زۆرە • من بەشبەحالی خۆم لەو ڕۆژەوەی دەستم داوەتە لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیو لە بەردەوامیو خەریکبوونی ئەو سالانەداو تا ئەمڕۆش گەڕان بەدوای سەرچاوەدا کێشەیێکی یەکجار گەورە بووەو کاتێکی زۆری لێ زەوتکردووم • جا ئومێدەوارم بەم کارە توانیبێتم ئەرکی زمانەوانی خۆو بێگانە ؛ هەڤالانی ئەمڕۆو ڕۆڵەی دوارۆژم کەمێ ئاسان کردبێو بەری ڕەنجی نووسەرانی کوردو بێگانەشم لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی زمانی شیرینی کوردیدا خستبێتە پێش چاو •

مایەی بەختەوەریم دەبێو هیواو ئاواتێکی گەورەم دێتەدی ، ئەگەر بەمکارە خزمەتێکی بچووکم پێشکەش بە زانیاریی گەلەکەمان کردبێو تکاش لە گشت دلسۆزێکی وشەی پیرۆزی کوردی دەکەم ، لەم نووسینەدا هەر ناتەواویو هەڵەیێك دەبینن ، چاو نەپۆشنو دۆستانە ڕاستیبکەنەوە •

د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەلام ئێستا لە بەردەستمدا نینو ناوونیشانی تەواویانم لەیاد نییە ، بۆیە نەمتوانیوە ناویان بەرم .

د ـ نووسینی ئەوتۆ هەیە خۆم نەمبینیوەو لەم کتێبو ئەو کتێبدا باسیانم خوێندۆتەوە ، بەلام لەبەرئەوەی گومانم لە تەواویی ناوونیشانی هەندێکیان هەبووە ، تۆمارم نەکردوون .

... و هەندێکیتر .

بــه زمانی کوردی

أ· ت· :

١ ـ له ژوور یەکگرتنا زمانێ کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٣٧ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٥ ـ ٨ ·

نووسەر لەم وتارەدا باسی کێشەی له یەکتر نەگەیشــــتنی ناوچەی سۆرانو بادینان دەکا ·

ئاراس عەزیز عەبدوڵلا :

٢ ـ پرپاسکەیەك ســـەرنج ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٧ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٥٢ ـ ٥٤ ·

ئەم وتارە هەندێ سەرنجو تێبینیی‌یە دەربارەی چەند بابەتێکی ڕێزمانی کتێبی « زمانو ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی پێنجەمی ئامادەیی » ·

م· ئارام :

٣ ـ هەندێك دەنگی‌تر ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٩ ، سالی ٣ ، سلێمانی ، ١٩٧٣ ، ل ٥٧ ·

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ وشەی وەك : « کورکەکورکی پیرێژن ؛ خەپەی بێ ؛ هەنسکی گریان ؛ شیرەی دادڕین ۰۰۰ »ی خستووەتە پێش چاو ۰

أ۰ م۰ :

٤ ـ یەکگرتنا زمانێ کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٣٨ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١ ـ ٢ ۰

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو گلەیی یە لە خوێندەوارانی ناوچەی سۆران ، کە شێوەی کوردیی ژووروو نازانن ۰

ت۰ ئامینیان :

٥ ـ ئامۆژگاریو کوردیو ئاوێستا ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١١٩ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١٣ ؛ ژ ١٢٠ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٨ ، ل ١٧ ؛ ژ ١٢٢ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٨ ، ل ٧ ؛ ژ ١٢٣ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٨ ، ل ١٤ ؛ ژ ١٢٦ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ٦ ۰

نووسەر لە سەرەتای ئەم زنجیرە وتارەدا هەندێ پەندی بۆ ئامۆژگاری هێناوەتەوەو ئنجا لیستەیێکی ڕێکخستووە بۆ بەرانبەر یەکگرتنی وشەکانی ئاوێستاو کوردی ۰

٦ ـ ئاوێستا ـ پەهلەوی ـ کوردیی ئێستا ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٠٨ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١٨ ؛ ژ ١١٠ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١٥ ؛ ژ ١١١ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١٧ ؛ ژ ١١٤ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١٧ ۰

ئەمە بەراوردکردنی هەندێ وشەی ئاوێستاو پەهلەویو کوردی یە ، بە مەبەستی نیشاندانی ڕەسەنیی زمانی کوردی ۰

ئاوێ بالی :

٧ ـ ئەلفابێیا کوردی ، وەشـــانێن کۆمکار ، ژ ١٥ ، ئەلمانیـا فیدێرال .

ئەم کتێبە بۆ خوێندنی زمانی کوردی‌یەو (٧١) لاپەڕەیە .

ئەبوبەکر ماوەتی :

٨ ـ چەند سەرنجێك دەربارەی بەشی فەرهەنگ ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٨ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٣ ، ل ٣٣ ـ ٣٤ .

نووســـــەر لەم وتارەدا دەربارەی ئەو زاراوانەی لـە بەشــی « فەرهەنگ »ی ژمارە (١)ی سالی (٢)ی گۆڤاری « دەنگی مامۆستا »دا بلاوکراونەتەوە ، دواوەو ڕای خۆی لەبارەی هەندێکیانەوە دەربڕیوە .

ئەحمەد تاقانە :

٩ ـ لقە کۆمەلە چاوگی (ست)ی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٤٩ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٥٩ ـ ٦٢ .

نووسەری ئەم وتارە لەنێو کۆمەلـە چاوگی (ت)ی‌دا ، کۆمـەلـە چاوگێکی خستووەتە پێش چـاو ، کــە لەپێش (ت)ی نیشـــــانەی چاوگەکانیانەوە (س)ێك هەیەو بەدوورو درێژی لێیان دواوە .

١٠ ـ لـەبارەی هەندێ لـە زاراوەو ئیدیۆمی کوردی‌یەوە ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٤٣ ـ ٤٤ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٥٧ ـ ٥٩ .

ئەم وتارە دەربڕینی هەندێ سەرنج‌و تێبینی‌یە لەبارەی ئەو وتـارەی د . نەسرین فەخری‌یەوە ، کە لە لاپەڕە (٧١ ـ ١١٥)ی ژمـارە (١٨)ی « گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات »دا بەناوی « هەندێ زاراوەو ئیدیۆمـەی

کوردی ـ لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەیان لە ڕووی زمانەوە »دا بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٤٩) •

ئەحمەد حەسەن ئەحمەد :

١١ ـ ئەلفوبێو ڕێنووسی کوردی ئەبێ چۆن بێ ؟ ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٤٤ ـ ٤٥ •

نووسەر لەم کورتە وتارەدا کەمێ لە گیروگرفتی نووسینی کوردی دواوەو وا دادەنێ ، کە نووسینی کوردی پێویستە دوو مەرجی تێدابێ :

١ ـ دەبێ سوودبەخش بێو کێشەی تێدا نەبێ •

٢ ـ دەبێ لەگەڵ بیری بیرتیژیدا ڕێ بکەوێ •

١٢ ـ دابڕەدەنگ بە چی دەوترێ ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٨ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٣١ ـ ٣٢ •

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی باسی بڕگەی لە زمانی کوردیدا کردووە •

١٣ ـ پێشگرو پاشگر ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٣١٩ ـ ٣٥٧ •

دەربارەی پێشگرو پاشگر لە بەرگی یەکەمی گۆڤاری کۆڕدا وتارێکی د • نەسرین فەخری (بڕوانە : باسی ژ ٦٣٦)و لە بەرگی دووەمی هەمان گۆڤاردا وتارێکی مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ (بڕوانە : باسی ٢٩٢) بڵاوکراونەتەوە • ئەمەش دواکەوتنێکە بەدوا ئەو وتارانەداو باسی ئەو پێشگرو پاشگرانە دەکات کە کرداری ناسادە سازدەکەن •

١٤ ـ ڕێزمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٦ •

ئەم کتێبە (٢٩٦) لاپەڕەیەو بە کوردیو عەرەبییە • جگە لە سەرەتاو کەمێ باسی فۆنەتیك ، ئەوی دی هەمووی دەربارەی بەشە

جۆربەجۆرەکانی ئاخاوتنە (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٣٤ ، ٢٣٥) •

ئەحمەد سەلام :

١٥ - بەشــــە کوردییەکەی ژمــارەی پێشووم خوێندەوە ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٢ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٦٢ - ٦٨ •

نووســــــەر لـەم وتـارەدا ، کـە تێـکڕای وتارەکـانی بەشــە کوردیەکەی ژمارە (٥١)ی گۆڤــاری « ڕۆژی کوردســـــتان » هەڵدەسەنگێنێ ، لە وتاری « لێکۆلینەوەیێك لەسەر پاشگری (کە) لـە زمانی‌کوردی‌دا »ی مامۆستا عەبدولقادر محەمەد ئەمینیش دواوەو هەندێ لە ناتەواوی‌و کەم‌و کورتییەکانی نیشانداوە (بڕوانە : باسی ژ ٣٦٣) •

١٦ - جووتەناو یان ناوەڵوشە ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٤٤ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٥١ - ٥٢ •

ئەم وتارە هەندێ سەرنج‌و تێبینی‌یە لەبارەی ئەو وتارەی مامۆســتا موکەڕەم ڕەشیدەوە ، کە لە ژمارە (٤٠ - ٤١)ی ساڵی ١٩٧٧ی گۆڤاری « بەیان »دا بە ناوی « دەربارەی جووتەناو لە زمانی کوردیدا »وە بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٨٠) •

١٧ - چەند لایەنێکی زمانەوانی لــە کۆمەڵە چیرۆکی (شەمامە)دا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٥٧ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١٠١ - ١٠٤ •

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی نادروستی بەکارهێنانی هەندێ وشەو دەستەواژەو ڕستە دواوە لە کۆمەڵە چیرۆکی (شــــەمامە)ی مامۆســتا جــەزا عەلی‌دا •

١٨ - دەربارەی چۆنیەتی بەکارهێنانی لامی قورس‌و لامی ســـــووك لە وشەدا ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ١ ، ســـــاڵی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٩ ، ل ٨٨ - ٨٩ •

ئەم وتارە باسی ئەو (ل)انە دەکات ، کە بەدوا دەنگە بزوێنەکانــدا دێن‌و لەو ڕێیەوە قورسی‌و سووکی‌یان دیاری دەکات ••• نووســـەری

ئەم وتارە وا ڕادەگەیەنێ ، کە مامۆستا طاهیر صادق ئەو وتارەی خوارەوەی هەیە :

طاهیر صادق ، پیتی لامی قەڵەوو لامی لەڕ ، نامیلکەی « گزنگ » ، کە بریتی‌یە لە کۆمەڵە بەرهەمێکی ئەدەبی ، ساڵی ١٩٧٢ لە کەرکووك بە سەرپەرشتی (ڕەزا شوان) بلاوکراوەتەوە •

ئەحمەد نەقشبەندی :

١٩ - زمانەوانی - فیلۆلۆجیا ، گۆڤاری « هەولێر » ، ژ ٤ - ٥ ، ساڵی ١ ، هەولێر ، ١٩٧١ ، ل ٣١ - ٣٢ •

نووسەر بە کورتی وەڵامی ئەو بیرورا هەڵانە دەداتەوە ، کە زمانی کوردی بە شێوە زمانێکی تێکچووی فارسی یان زمانێکی پڕ لە وشەی بێگانە دادەنێن •

ئەحمەد عەزیز ئاغا :

٢٠ - ئەلفبای کوردی ، چاپی سێیەم[١] ، چاپخانەی فورات ، بەغدا ، ١٩٣٦ •

ئەم نامیلکەیە (٤٠) لاپەڕەیە ؛ ئەلفبایەکە بۆ خوێندنی منداڵانی کورد دانراوە • شایانی باسە ، نووسەر لە سەرەتادا لە هەندێ کێشەی

(١) ئەو کتێبەی ئەحمەدی عەزیز ئاغا من تەنیا ئەو بەرگەیم دیوە ، کە لەسەری نووسراوە چاپی سێیەم . بێگومان دەبێ چاپی یەکەم و دووەمیشی هەبێ . جا چاپی سێیەم ، کە لە ١٩٣٦دا چاپکرابێ ، ئەوە دەبێ چاپی یەکەم و دووەم بەر لەو ساڵە دەرچووبێ . وەك مامۆستا نەریمان و مامۆستا سۆران ڕایدەگەیەنن چاپی یەکەمی ئەو بەرهەمە ، ساڵی (١٩٢٩) بلاوکراوەتەوە (بڕوانە : أ - نەریمان ، بیلیۆگرافیای کتێبی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٢٥ ؛ ب - سۆران ، کتێبخانەی سۆران ، لەندەن ، ١٩٧٩ ، ل ٢٢ ، ژ ١٠٦ •

پیتەکانی کوردی دواوەو ئەو گیروگرفتانەی لە نەبوونی هەندێ چاپدا هەبووە دیاری کردووە ... سەرنجڕاکێش ئەوەیە ، کە مامۆستا ئەحمەدی عەزیز ئاغا (د)ی کلۆر نەکردووە ...

ئەحمەد هیرانی :

٢١ ــ وشەیەك لەنگە لە ترازووی بەکاربردنیدا ، گۆڤاری « ئۆتۆنۆمی » ، ژ ٢ ، سالی ٧ ، هەولێر ، ١٩٨٣ ، ل ١٣٢ ــ ١٣٩ .

نووسەر لەم وتارەدا بە دووروودرێژی لەو وشانە دواوە ، کە لە زمانی کوردیدا بۆ سەرسامبوون بەکاردەبرێن .

ئەرنست مەکارۆس :

٢٢ ــ لاڕستە لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « ئۆتۆنۆمی » ، ژ ٢ ، سالی ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٤ ، ل ٨٤ ــ ٨٩ .

ئەم باسە مامۆستا غازی فاتیح وەیس لە لاپەڕە (٩٦ ــ ١٠٣)ی کتێبی « ڕێزمانی کوردی »ی ئەرنست مەکارۆس (بڕوانە: باسی ژ ٩٤٥)ەوە وەرگرتووەو کردوویە بە کوردی .

هەروەها ژ (٩٢١ ، ٩٤٥ ، ١١٠٣) .

ئەکرەم جەمیل پاشا بورجو چەند هەڤال :

٢٣ ــ ئەلفابێیا کوردی ، شام ، ١٩٤٥ .

سالی ١٩٤٥ لە شام ئەکرەم جەمیل پاشا بورجو چەند هەڤالێکی نامیلکەیەکیان بە ناوی « ئەلفابێیا کوردی »یەوە بلاوکردەوە . ئەم نامیلکەیە بۆ فێرکردنی مندالانی کورد دانراوە . لە سەرەتادا (ل ١ ــ ٣٦) پیتەکانی زمانی کوردییان بە نموونەو وێنەوە نیشانداوە . لە کۆتاییشدا (ل ٣٧ ــ ٥٦) هەندێك چیرۆکی کوردیو چەند شیعرێکی قەدری جانو عوسمان صەبرییان تۆمارکردووە .

ئەکرەم قەرەداغی :

٢٤ - چاوخشـــاندنێك بـــە هەندێ لە گرفتەکانی زمـــانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردســـــتان » ، ژ ٥ - ٦ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٩ - ٤١ •

باســـەکانی ئەم وتارە ئەمانەن : « ١ - زۆربوونی شێوە زمـان لـە کوردیـدا » ؛ « ٢ - بانگەوازی کەموکورتیی زمـان » ؛ « ٣ - گـرفتی کوردیی نوێ » ؛ « ٤ - گیرەشێوێنیی زاراوە زانســـــــــــتییەکان » ؛ « ٥ - نووسینی زمانەکە » •

ئەمین بۆز ئەرسەلان :

٢٥ - ئەلفابێ ، ئەستەموول ، ١٩٦٨ •

ئەم بەرهەمە (٦٤) لاپەڕەیەو وێنەدارەو بە ئەلفوبێی لاتینیەوە بـۆ فێربوونی زمانی کوردی دانراوە • نووسەر لە پێشـــەکیەکەیدا دەڵێ : « ئەم هیڤی بکن کو بـ ئالیکاریا ڤێ ئەلفابێ خوەندنو تێگهیشـــــین د ناڤا خەلکێ مەدا بەلاڤ ببەو گەلێك خۆرتێن مەو دەمەکی کورتدا بـ نافباریا ڤێ ئەلفابێ خوە ژ تاریتیا نـەخوەنـدنیو نەزانییـا دەرخینن ، بـ گـیژن ڕۆناهیا خوەندنو زانینێ » (ل ٣) •

٢٦ - ئەلفابێ ، سوید ، ١٩٨٠ •

ئەم کارە چاپی دووەمی ئەو ئەلفوبێیەیە ، کـــە ســالی ١٩٦٨ لـــە ئەستەموول بلاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٢٥) •

ئەمین زەکی بەگ :

٢٧ - ئامۆژگارییەکی دلسۆزانە ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٤ ، سالی ٨ ، بەغدا ، ١٩٤٧ ، ل ١ - ٤ •

نووسەر لەم وتارەدا لەبارەی نووسینی کوردییەوە هەندێ ئامۆژگاری

کردووه ، بەتایبەتی وای بە باش زانیوه وشەی عەرەبی لـه زمانی کوردی دەرنەهاوێژرێ‌و لە چۆنیەتی نووسینیشدا پەیڕەوی ئەسڵەکەی بکرێ •

ئەمینێ عەڤدال :

٢٨ - خەبەرناما کوردییا ڕاستنڤیساندنه ، یەریڤان ، ١٩٥٨ •

ئەم کتێبە (٢١٤) لاپەڕەیەو برتیی‌یە لە : پێشەکی (ل ٥) ؛ پیتەکانی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی سلاڤی (ل ٧) ؛ باسی وێنەی دەنگەکـانو چونیەتی نووسینی وشەکانو خـالبـەنـدی (ل ٩ - ٥٣) ؛ فـەرهـەنگی ڕاستنووسینی وشە (ل ٥٤ - ١٨١) ؛ کۆمەڵێ تێکست بۆ خوێندنـەوە (ل ١٨٢ - ٢١١) ؛ فەرهەنگی زاراوەی کوردی - ئەرمەنی (ل ٢١٢) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣١) •

٢٩ - میتۆدیکا زمانێ کورمانجی ، یەریڤان ، ١٩٥٠ •

٣٠ - میتۆدیکا زمانێ کورمانجی ، یەریڤان ، ١٩٧٣ •

٣١ - نقتك دانین ، گۆڤاری « کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٣٠٢ - ٣١٨ •

ئـەمـە کـە باسی خالبەندی‌یـە لـە کتێبی « خەبەرنامە کوردیـا ڕاستنڤیساندنه » ، کە ئەمینی عەڤدال سـالی ١٩٥٨ لە یەریڤان بلاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٢٨) ، مامۆستا شوکور مستەفا لە ئەلفوبێی سلاڤی‌یەوە هێناویەتی‌یە سەر ئەلفوبێی عەرەبی •

ئەمینێ عەڤدالو ش• ئەمین :

٣٢ - کتێبا زمانێ کوردی ، یەریڤان ، ١٩٥٧ •

بۆ فێرکردنی زمانی کوردی نووسراوەو بە ئەلفوبێی سلاڤی‌یە •

د. ئەمین عەلی مۆتابچی :

٣٣ ـ زمانی نالی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ١٣ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٦٧ ـ ١٠٦ .

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا بەکورتی لەوە دواوە ، کە چۆن لە ڕێگای شاعیرەکانمانەوە شێوەی جزیرو هەورامانو بابان بوون بە زمانی ئەدەبیو ئنجا بە دوورودرێژی باسی دەوری نالیو هەندێ شاعیری دی کردووە لە گەشەپێدانی زمانی ئەدەبیو نووسین بە کوردیدا .

ئەنستاس کەرمەلی :

٣٤ ـ بڕوانە : باسی ژ ٢٧٦ .

٣٥ ـ زمانی ئێستای کورد ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٦ ، هەولێر ، کانوونی دووەمی ١٩٨٤ ، ل ٤٥ ـ ٤٩ .

ئەمە دەستنووسێکی ئەنستاس کەرمەلیە کە بە عەرەبی نووسراوەو مامۆستا غەفووری میرزا کەریم کردوویە بە کوردی . ئەم نووسینە لەبارەی ئەسلی کوردو لێکۆلینەوەی زمانی کوردی لەلایەن زانایانی ڕۆژهەلاتو ڕۆژئاواوەو باسی دیالێکتەکانی کوردیەوە ... دەدوێ .

« ئەنستیتووی کورد » :

٣٦ ـ ئالیکاری ژ بۆ فەرهەنگا کوردی ـ فەرەنسزی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٤ ، پاریس ، ١٩٨٥ ، ل ١٤ .

ئەمە کە لە بەشی کرمانجیی ژووروی گۆڤارەکەدایە ، بانگەوازێکە لە ئەنستیتووی کوردەوە . لەم بانگەوازەدا ، کە داوایان کردووە وشەی کوردییان بۆ بنێرن ، باسی گرنگیو بایەخو پێویستیی فەرهەنگی کوردییان کردووەو ئەوەشیان ڕاگەیاندووە کە فەرهەنگی ناوبراو پیتی (A, B, C) ی تەواو بووەو (٥٥) هەزار وشەیە .

ئەنوەر مائی :

٣٧ ـ لە ژوور یەلاکردنا زمـانێ کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، بەشی یەکەم ، ژ ١٣ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٤ ، ل ١٢ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٤ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٤ ، ل ٥ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ١٦ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٤ ، ل ٤ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٢٣ ، سـالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٥ ، ل ١٣ ـ ١٤ •

ئەم وتارە کە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوە ، باسی پێویستیی یەکگرتنی زمانی کوردی دەکا • نووسەر بۆ بەجێهێنانی ئەم ئەرکە لەو ڕایەدایە ، کە یەکەم هەنگاو دەبێ یەکخستنی ئەلفوبێ بێت • لەدوایشدا بە دوورودرێژی لە دەنگەکانی زمانی کوردیو گونجانی ئەلفوبێی لاتینی دواوە •

د• ئەورەحمانی حاجی مارف :

٣٨ ـ با ڕێزی لێکۆلینەوەی زانستی بگرین ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٧٢ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١٧ ـ ٢٥ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٧٣ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١٩ ـ ٢٩ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٧٤ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١٦ ـ ٢١ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٧٥ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٤٧ ـ ٥٣ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٧٦ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١١ ـ ١٧ •

ئەگەرچی ئەم زنجیرە وتارە وەڵامی تێکڕای ئەو هێرشو قسە ناڕەوایانەی د • جەمال نەبەزە ، کە لە وتاری « سەرنجێك لە چەند زاراوەیەکی تازە بەکارهاتوو و کۆڕی زانیاری کورد » (گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات ، ژ ٢٢ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٧٩ ـ ١١٥)دا کردوویەتی (بڕوانە : باسی ژ ١٨٩) ، گەلێ باسی زمانەوانیشی ، وەك (فەرهەنگی کوردی ، ڕێزمان ، زاراوە •••) تێدایە •

٣٩ ــ بزانین یەگیزاروڤ دەربارەی کورد چی نووسیوە ؟ ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٣٤ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ١ ــ ٥ .

ئەم وتارە کە بەگشتیی باسی کتێبی « مێژوویێکی ئەتنۆگرافیی کورتی کوردی پارێزگای یەریڤان » دەکات ، کە س . ئا . یەگیزاروڤ بڵاوی کردووەتەوە ، لەو دوو فەرهەنگۆکە (یەك : کوردی ــ ڕووسی ؛ دوو : ڕووسی ــ کوردی)ش دواوە ، کە بوونەتە پاشکۆی ئەو بەرهەمە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٩٦) .

٤٠ ــ بنچینەی دانانی فەرهەنگێکی کوردی ــ عەرەبی بۆ قوتابخانە ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٦ ، سالی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٥٧ ــ ٨٤ .

ئەم وتارە لە دوو بەش پێکهاتووە : بەشی یەکەم ــ باسی مێژووی ڕێکخستنی فەرهەنگە کوردییەکانە ... بەشی دووەم ــ دەربارەی چۆنیەتی دانانی فەرهەنگەکەیەو لێرەدا بابەخ بە سێ باس دراوە : ١ ــ هەڵبژاردنی وشە ؛ ٢ ــ سازکردنی بەشە عەرەبییەکەی ؛ ٣ ــ هونەری ڕێکخستنی .

٤١ ــ بەرکوڵێکی هەڵە زانستییەکانی کورتەی نامەی دوکتۆرییەکەی د . کوردستان موکریانی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٠ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١١ ــ ١٨ .

ئەم وتارە نیشاندانی هەندێ سەرنجو تێبینییە سەبارەت بە پێشەکیو بەشی دووەمی کورتەی نامەی دوکتۆری د . کوردستان موکریانی ، کە بە ناوی « دیارخەرو شێوەکانی دەربڕینی پەیوەندییە دیارخەرییەکان لە زمانی کوردیدا (دیالێکتی سۆرانی) »وەیە (بڕوانە : باسی ژ ٨٥٧) .

٤٢ ــ بیبلیۆگرافیای ئەو وتارانەی لە سالانی ١٩٧٠ ــ ١٩٧٩دا لەبارەی زمانی کوردییەوە بەکوردی لە گۆڤارەکاندا بلاوکراونەتەوە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ــ دەستەی کورد » ، ب ١٣ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٠٧ ــ ١٥٧ .

نووسەر لەم نووسینەدا باسی (٢١٧) وتاری کردووە ، کە لە گۆڤارە کوردیو بێگانەکانی نێوان ساڵانی ١٩٤٠ - ١٩٧٠دا لەبارەی زمانی کوردییەوە بڵاوکراونەتەوە •

٤٣ - بیبلیۆگرافیای وتاری زمانەوانی لەبارەی زمانی کوردییەوە لە گۆڤارە کوردیو بێگانەکانی ساڵانی ١٩٤٠ - ١٩٧٠دا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ١٠٥ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٢١ - ١٢٤ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٠٦ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٩٠ - ١٠٢ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی (٢٣٨) وتاری کردووە کە لە ساڵانی ١٩٧٠ - ١٩٧٩دا لەبارەی زمانی کوردییەوە بەکوردی لە گۆڤارەکاندا بڵاوکراونەتەوە •

٤٤ - پێداچوونەوەیێکی هەندێ بیروڕای زمانەوانیی مامۆستا مەسعوود محەمەد ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٩٠ ، کانوونی دووەمو شوباتی ١٩٨٢ ، ل ١٠ - ١٥ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٩٢ ، نایاری ١٩٨٢ ، ل ١٣ - ١٨ •

ئەم وتارە هەندێ سەرنجو ڕوونکردنەوەیە دەربارەی وتاری « ڕەواندنەوەی دوو ڕەخنە »ی مامۆستا مەسعوود محەمەد ، کە لە ژمارە (٨٠)ی گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٩٦) •

٤٥ - جێناوی کەسیی جودا لە زمانی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی کورد » ، ب ١٢ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٤٥ - ٩٥ •

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا بەکورتی باسی ئەو کارانەی کردووە ، کە لەبارەی جێناوی کەسیی جودای زمانی کوردییەوە نووسراون • دوایی بۆ لێکۆڵینەوەی ئەو مەبەستە گەشتی بە دیالێکتو بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا کردووەو دوو دەستە جێناوی کەسیی جودای بۆ دیالێکتی ژووروو و یەك دەستەی بۆ دیالێکتی خواروو دیاری کردووە •

١٠٨١٠

٤٦ ـ جێناوی کەسیی لکاو لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووداا ، گۆڤاری « کاروان » ، بەشـی یـەکـەم ، ژ ٣٢ ، هەولێر ، حوزەیرانی ١٩٨٥ ، ل ٢٧ - ٣٨ ؛ بەشـی دووەم ، ژ ٣٤ ، هەولێر ، تـەمووزی ١٩٨٥ ، ل ١٦ ـ ٢٥ ٠

نووسەر لەم وتارەدا بە بەڵگەو نموونەی زۆرەوە دەربارەی هەردوو دەستە جێناوە لکاوەکانی دیالێکتی خوارووی کوردی دواوە ٠

٤٧ ـ جێناوی کەسیی لکاو لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٣٨ ، هەولێر ، تشرینی دووەمی ١٩٨٥ ، ل ١٢ ـ ٢٠ ٠

نووسەر لەم وتارەدا لە کێشەو شێوەو دەستنیشان کردنو جۆری دەربڕین ٠٠٠ ی جێناوە لکاوەکانی دیالێکتی ژووروی کوردی دواوە ٠

٤٨ ـ چۆنیەتی لکانی جێناوی کەسیی لکاو بە کردارەوە لـە دیالێکتی خوارووی کوردیدا ، گۆڤاری « نۆتۆنۆمی » ، بەشی یەکەم ، ژ ٢ ، سـالی نۆیەم ، هەولێر ، ١٩٨٥ ، ل ١١٢ ـ ١٢٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٣ ، سـالی نۆیەم ، هەولێر ، ١٩٨٥ ، ل ٧٢ ـ ٨١ ٠

نووسەر لەم وتارەدا شوێنو دەورو ئەرکی هەر یەك لە دوو دەستە جێناوە لکاوەکانی دیالێکتی خوارووی لەگەڵ کرداری تێپەڕو تێنەپەڕی سادەو ناسادەدا دیاری کردووە ٠

٤٩ ـ چەند وشەیەك دەربارەی کۆمەڵە دەستنووسە کوردییەکانی ئەلێکساندر ژابا ، گۆڤاری « بەیان » ژ ١٠ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ١٠ و ١٢ ٠

نووسەر لەم وتارەدا کە لە تێکڕای ئەو دەستنووسانەی ئەلێکساندر ژابا دەدوێ ، کـە لـە کتێبخانـەی گشـتیو کتێبخانـەی ئامۆژگـای ڕۆژهەڵاتناسیی ئەکادیمیەی زانستیی سۆڤێت لـە لینینگراد هەڵگیراون ، باسی چەند دەستنووسێکی کردووە کە پێوەندیان بـە زمـانو فەرهەنگی کوردییەوە هەیە ٠

٥٠ ـ چەند وشەیەك دەربارەی (لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا) ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٩٠ ، بەغدا ، ئەیلولی ١٩٨٣ ، ل ٦٢ ـ ٦٩ ٠

ئەم وتارە وەڵامی ئەو نووسینەی مامۆستا مەسعوود محەمەدە کە بەناوی « لەگەڵ دەنگسازی کوردیدا » (گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٥ ، بەغـدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٧ - ٣٣)وە بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانـە : باسی ژ ٦٠٣) • ئەم باسە بە زۆری دەربارەی بزرۆکە (کسرة مختلسە)ی (i)و هەمزەیە •

٥١ - چی‌تریش لەبارەی زمانی کوردییەوە نووســـراوە ، گۆڤاری « کاروان » ، بەشی یەکـەم ، ژ ٢٣ ، هەولێر ، ئابی ١٩٨٤ ، ل ١٦ - ٢٢ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢٤ ، هەولێر ، ئەیلوولی ١٩٨٤ ، ل ١٤ - ٢٦ •

نووســـەر لەم دوو وتارەدا باسی ئەو کتێبانەی هەر لە زووەوە تـا ئـەمڕۆ ئـەو وتـارانـەی هـــەر لـــە کۆنـەوە تـا ســـالی ١٩٣٧ لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراونو ناویان لـــە کتێبی « چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووســـراوە »دا (بڕوانە : باسی ژ ٥٢) نەهاتووە ، خستووەتە سەر خەرمانی ئەو نووسینەی •

٥٢ - چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ، بەغدا ، ١٩٧٣ •

ئەم کتێبە (٧٠) لاپەڕەیەو باسی ئـەو کتێبو نامیلـکەو وتـارانـە دەکات ، کە هەر لە زووەوە تا ســـالی ١٩٧٤ لەبارەی زمانی کوردیـیـەوە نووسراون • ئەم بەرهەمە بریتییە لەو باسانە : پێشەکی (ل ٥ - ٧) ؛ لـە سەرەتاوە تا شەڕی یەکەمی جیهان (ل ٨ - ٣١) ؛ پاش شەڕی یـەکـەمی جیهان : لە کوردستان (ل ٣٢ - ٤٦) ؛ لە یەکێتی سۆڤێت (ل ٤٦ - ٦٠) : لە ئەورووپا (ل ٦٠ - ٦٥) ؛ ئەنجام (ل ٦٦ - ٦٨) • (بڕوانـە : باسی ژ ٧١١) •

٥٣ - ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی) ، بەشی یەکـەم (ناو) ، بەغدا ، ١٩٧٩ •

ئـەم کتێبـە (٢٨٤) لاپەڕەیەو ئەرکی ســـــەرەکی تۆژینەوەو لێکۆڵینەوەیە لەو کێشە گرنگانەی لە ڕووی مۆرفۆلۆژیو زانستی زمانەوە

پێوەندیان بە بەشە ئاخاوتنی (ناو)ەوە هەیە لە زمانی کوردیدا ، بەتایبەتی وەك : پێناسەی ناو ؛ ناو لە ڕووی ناوەڕۆکەوە ـ ناوی تایبەتی‌و ناوی گشتی‌و ناوی کۆمەڵ ؛ ناو لەڕووی هەبوونەوە ـ ناوی مادی‌و ناوی مەعنەوی ؛ ناو لە ڕووی پێکهاتنەوە ـ ناوی سادەو ناسادە ... جنسەکانی ناو ؛ ژمارەی ناو ، نیشانەکانی ئیزافە ... (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣١٨ ، ٥١٧ ، ٥١٨) .

٥٤ ـ ڕێنووسی کوردی لە ڕۆژنامەی (تێگەیشتنی ڕاستی)دا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، بەرگی دەیەم ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٧٦ ـ ١٣٢ .

ئەو زانیارییانەی لەم وتارەدا دەربارەی ڕێنووسی کوردی لە ڕۆژنامەی « تێگەیشتنی ڕاستی »دا خراونەتە پێش چاو دەبن بە سێ بەشەوە : « ١ ـ وێنەی دەنگەکان » ؛ « ٢ ـ نووسینی وشەکان » ؛ « ٣ ـ خاڵبەندی » .

٥٥ ـ ڕێنووسی کوردی لە ڕەگ‌و ڕیشەوە ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٤ ، هەولێر ، کانوونی دووەمی ١٩٨٣ ، ل ٣٩ ـ ٤٧ .

ئەم وتارە نرخاندنێکی ئەو بەرهەمەی مامۆستا مستەفا نەریمانە ، کە ساڵی ١٩٨١ بە ناوی « ڕێنووسی کوردی لە ڕەگ‌و ڕیشەوە »وە بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٧٣) .

٥٦ ـ زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

ئەم بەرهەمە (٨٦) لاپەڕەیە ، بریتی‌یە لە پێشەکی (ل ٣ ـ ١٣)و ئەو کێشانەی پێوەندیان بە فۆنەتیکی زمانی کوردییەوە هەیە . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣١٧ ، ٧١٤) .

٥٧ ـ کارە زانستی‌یەکانی (پیۆتەر لێرخ) ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٣٢ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ١ ـ ٥ .

نووســـەر لەم وتارەدا کە باسی کتێبە سێ بەرگیەکەی پ • ئێرخ ـ« لێکۆڵینەوە لەبارەی کوردەکانی ئێرانو خالدیکانی باوباپیرانیانەوە »ـ دەکات ، ئەو شوێنانەی خستووەتە پێش چاو کە دەربارەی زمانی کوردی دەدوێ (بڕوانە : باسی ژ ٨٦١) •

٥٨ ـ کارێکی گەورە لە باسی ئیدیۆم لە زمانو فەرهەنگنووســـیی کوردیدا » ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٦٣ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢ ـ ٦ •

ئەم وتارە دەربارەی ئەو « فەرهەنگی ئیدیۆمی کوردی ـ ڕووسی »یە دەدوێ ، کە د • مەکسیمی خەمۆ سالی ١٩٧٩ لە یەریڤان بلاویکردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٨٦) •

٥٩ ـ کارێکی گەورە لـە باسی ئیدیۆم لـە زمـانو فەرهەنگنووسیی کوردیـدا » ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نـوێ » ، ژ ٨٤ ، بەغـدا ، ١٩٨١ ، ل ١ ـ ٤[٢] •

نووسەر لەم وتارەدا ئەو فەرهەنگی ئیدیۆمی کوردی ـ ڕووسیەی خستووەتە پێش چاو ، کە د • مەکسیمی خەمۆ ســالی ١٩٧٩ لە یەریڤان بلاویکردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٨٦) •

٦٠ ـ کورتە هەلسەنگاندنێکی ئەو کارانەی لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی (جێناوی کەسیی لکاو)دا کراون ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٩ ، شــوباتی ١٩٨٥ ، ل ٢٢ ـ ٣٣ •

نووســـەر لەم وتارەدا گەشتێکی بەو کتێبو نامیلکەو وتارانـەدا کردووە ، کە باسی « جێناوی کەسیی لکاو »یان کردووەو ڕووی بـاشو سەرکەوتوویی‌و ناتەواوییانی خستووەتە پێش چاو •

٦١ ـ کورتەیەك لە زانستی ڕێزمان ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦٧ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٤٥ ـ ٤٨ •

---

(٢) ئەم وتـارە ، کـە بۆ جاری دووەم بلاوکراوەتەوە ، هەڵەی برادەرانی « دەزگای ڕۆشنبیری‌و بلاوکردنەوەی کوردی »یەو لەکاتی خۆیدا گلەیی دۆستانەم لێ کردن •

نووسەر لە سەرەتادا وەك زانستێك بەگشتی لە ڕێزمان دواوەو دوایی باسی بەشەكانی ئاخاوتنی زمانی كوردی كردووە •

٦٢ - كورتەیەكی مێژووی نووسینی كوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی ، « گۆڤاری كۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی كورد » ، بەرگی هەشتەم ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٦٦ - ١٢٠ •

ئەم وتارە باسی مێژووی بەكارهێنانی ئەلفوبێی عەرەبی دەكات لەلایەن كوردەوەو لە دەستكاری كردنیو دانانی هەندێ پیتو نیشانەی نوێ دەدوێو لەو كارانەی دەربارەی ئەو ئەلفوبێیەو گیروگرفتەكانی نووسراون ، دەكۆڵێتەوە •

٦٣ - كۆی ناو لە زمانی كوردیدا ، « گۆڤاری كۆڕی زانیاری كورد » ، ب ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١٨٥ - ٢٢٢ •

ئەم وتارە لە سێ بەش پێكهاتووە : « ١ - چاوگێڕانێك بەو هەوڵانەدا كە نووسەران لەم ڕووەوە داویانە » (ل ١٨٥ - ١٩٧) ؛ « ٢ - كۆ لە چەند زمانێكی بێگانەو هاوڕەگەزی كوردیدا » (ل ١٩٨ - ٢٠١) ؛ « ٣ - كۆی ناو لە زمانی كوردیدا » (ل ٢٠١ - ٢٢٥) •

٦٤ - گیروگرفتەكانی ڕێنووسی كوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی ، « گۆڤاری كۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی كورد » ، بەرگی نۆیەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٦ - ٧٧ •

ئەم وتارە لە پێشەكییەكو دوو بەش پێكهاتووە : بەشی یەكەم - گیروگرفتی نیگاری دەنگەكان (ل ٢٠ - ٣٨) ؛ بەشی دووەم - گیروگرفتی نووسینی وشەكانو تێكبەستنیان (ل ٣٨ - ٧١) •

٦٥ - لەبارەی فۆنەتیكی زمانی كوردییەوە ، گۆڤاری « بەیان » ، بەشی یەكەم ، ژ ١٢ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١٤ و ٢٦ - ٢٧ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٣ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٢ - ٤ ؛ بەشی سێیەم ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١٣ - ١٥ •

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا كەمێك لەو كارانە دواوە ، كە لەبارەی فۆنەتیكی زمانی كوردییەوە نووسراونو ئنجا بیروڕای خۆی

ســـــەبارەت تێکڕای دەنگە بزوێنەکانو نەبزوێنەکانو دابەش‌کردنیـــان خستووەتە پێش چاو ... لەدوایشدا کورتە بەراوردێکی لەنێوان دیالێکتی خواروو و ژووروودا کردووەو هەندێ تایبەتێتی فۆنەتیکی زمانی کوردی نیشانداوە . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٢٨) .

٦٦ - لەبارەی کوردناسییەوە لە ڕووسیاو یەکیتی ســـــۆڤیت ، « گۆڤاری کۆڕی زانیـــاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغـــدا ، ١٩٧٤ ، ل ٤٩٩ - ٥٦٨ .

ئەم وتـارە جگە لـە باسی ئەو کارانەی دەربارەی مێژوو و ئەدەبو فۆلکلۆرو ئەتنۆگرافیای کورد لە ڕووسیاو یەکیتی سۆڤێت نووسراون ، هەروەها باسی ئەو بەرهەمانەش دەکا کە لەبارەی زمانی کوردییەوەن .

٦٧ - لێکسیکۆلۆژی زمانی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد »، بەشی یەکەم ، ب ٢ ، ژ ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٨١ - ١١٦ ؛ بەشی دووەم ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٢٠٧ - ٢٤٠ .

بەشی یەکەمی ئەم وتارە لەبارەی (واتاناسی)یەوەیەو باسی « وشە ؛ جۆری وشە ؛ جۆری مانا ؛ پێوەندیی نێوان وشە ؛ وشەی هاوبێژ ؛ وشەی هاوواتا ؛ وشەی دژواتا ... »ی تێدا کراوە ... بەشی دووەم بـەنـاوی (ئێتیمۆلۆژی)یەوەیەو لەبارەی « خێزانی زمانە ئێرانێکان »و « وشـەی کوردی پەتی »و « وشەی ئێرانی »و « وشەی بێگانە »و « وشەی مردە »و « وشەی نوێباو »ەوەیە ... ئەم دوو بەشە بوونەتە بەشـێك لە کتێبی « وشەی زمانی کوردی » (بڕوانە : باسی ژ ٧٠) .

٦٨ - مووروی ملاوسی مەگەر بـە شـــمو بکرێتە مل ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ٩ ، خولی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٥١ - ٧٤ .

ئەم وتارە ڕەخنەیە لە وتاری « خالبەندی بۆ ڕێنووسی کوردی »ی د . کامیل بەسیر (بڕوانە : باسی ژ ٤٤١) .

٦٩ ــ وشەڕۆنان لە زمانی کوردیدا ، بەغدا ، ١٩٧٧ •

ئەم کتێبە (١٠٤) لاپەڕەیەو برتی‌یە لە توژینەوەو لێکۆڵینەوە لەو کێشە گرنگانەی لە ڕووی وشەڕۆنانەوە پەیوەندییان بە وشەی کوردیەوە هەیە ، بەتایبەتی وەك : (مۆرفێم ؛ جۆرەکانی مۆرفێم ؛ شێوەی مۆرفێم ؛ پێشگرو پاشگرو نیشانە ؛ ئینتەرفیکس ؛ ناوگر ؛ وشەی دارێژراو ــ ناوی دارێژراو ، ئاوەڵناوی دارێژراو ، کرداری دارێژراو ، ئاوەڵکرداری دارێژراو ؛ وشەی لێکدراو ــ ناوی لێکدراو ، ئاوەڵناوی لێکدراو ، کرداری لێکدراو ، ئاوەڵکرداری لێکدراو •••) •

٧٠ ــ وشەی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٥ •

ئەم کتێبە (١٢٧) لاپەڕەیە • برتی‌یە لە پێشەکی (ل أ ــ ح) و دوو بەش :

١ ــ لێکسیکۆلۆژی زمانی کوردی :

أ ــ واتاناسی (ل ٤ ــ ٢٤) •

ب ــ ئێتیمۆلۆژی (ل ٢٥ ــ ٥٨) •

جـ ــ فرێزیۆلۆژی (ل ٥٩ ــ ٦٨) •

٢ ــ فەرهەنگ‌نووسی‌و کاری فەرهەنگ‌نووسیی کوردی (ل ٦٩ ــ ١٠٢) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٥٥) •

٧١ ــ (هەڵسەنگاندن) ••• بەڵێ ، بەلام بەکام تەرازوو ؟ ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٦١ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٦٤ ــ ٧١ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٦٣ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٨٤ ــ ٩٨ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٦٤ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٥٤ ــ ٦١ •

ئەم نووسینە وەڵامی ئەو ڕەخنەیەی مامۆستا سەباح غالبە ، کە لە ژمارە (٨١)ی گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا بەناوی « کورتە

هەڵســــــەنگاندنێکی کتێبی ڕێزمانی کوردی »یەوە بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٣١٨) •

٧٢ ـ هەوڵێکی سەرەتایی بۆ دۆزینەوەی نیشانەکانی ناســــیاوی‌و نەناسیاوی لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووداً ، گۆڤاری « زانکۆ » ، ب ٣ ، ژ ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٧ ، ل ١٢٢ ـ ١٦٦ •

ناوەرۆکی ئـەم وتـا ، بـەم جۆرەیـە : « پێشـــــەکی ـ کورتـە هەڵسەنگاندنێکی ئەو کارانەی لەم مەیدانەدا کراون » (ل ١٢٢ ـ ١٣٥) ؛ « پێشگرو پاشگرو نیشانە » (ل ١٣٥ ـ ١٣٨) ؛ « نیشانەی ناسیاوی » (ل ١٣٨ ـ ١٤٨) ؛ « نیشـــانەی نەناســیاوی » (ل ١٤٩ ـ ١٥٥) ؛ « پەراوێزو سەرچاوەو کورتە » (ل ١٥٥ ـ ١٦٦) •

٧٣ ـ هەوڵێکی مەزنی نوێ لە جیهانی فەرهەنگنووسیی کوردیـدا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٧ ، شوباتی ١٩٨٤ ، ل ٢٢ ـ ٢٩ •

ئەمە ختنە پێش‌چاوو لێدوان‌و هەڵســــــەنگاندنی ئەو فەرهەنگە کوردی (کرمانجیی خواروو) ـ ڕووســـی‌یەیە ، کە د • قەناتی کوردۆو د • زارێ یووســــف سالی ١٩٨٣ لە مۆســـــکۆ بڵاویان‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٥٢) •

هــەروەهــا ژ : ٤٢٠ ، ٤٣٤ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ، ٧١١ ، ٧١٢ ، ٧٦٢ ، ٧٦٣ ، ١٠٧٣ ، ١٠٧٤ •

ئیبراهیم ئەمین باڵدار :

٧٤ ـ ئەگەر گوڵ نەبیت ، دڕکیش مەبە ، گۆڤاری « پێشکـەوتن » ، ژ ١١ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١٤ ـ ١٧ •

ئەمە وەڵامی وتاری مامۆستا (ن)ە ، کـە لـە کتێبی « ئەلفوبێی نوێ »ی گرتبوو (بڕوانە : باسی ژ ٦١٦) •

٧٥ ـ خوێندن بە زمانی کوردی ، گۆڤاری « هیـوا » ، ژ ١١ ـ ١٢ ، ساڵی ٢ ، بەغدا ، ١٩٥٩ ، ل ٦ ـ ١٧ ٠

ئەم وتارە لەم باسانە پێکهاتووە : « بۆچی ئەبێت بە زمانی کوردی بخوێنین » ؛ « زمانی شیری هۆی تێگەیشتن‌و دەربڕین‌و پێ‌گەیشتنە » ؛ « لەگەڵ خوێندن بە زمانی شیری ، کەی باشە دەست بە فێرکردنی زمانێکی دووەم بکرێت ؟ » ؛ « ئەوانەی دوور لە وڵاتی خۆیان ئەژین‌و بە زمانێکی‌تر قسەئەکەن‌و ئەخوێنن » ؛ « خوێندنی پلەی سەرەتایی بۆ پەروەردەکردن‌و پێ‌گەیاندنە ، نەك بۆ فێرکردنی زمانێکی دووەم » ؛ « زمانی کوردی زمانی گەلەکەمانە ، زمانی باووباپیرو گەنجینەکانی زانستی‌و مێژوومانـە » ؛ « زۆری ڕۆڵەکانی کورد کوێرن لە نووسین‌و خوێندنەوەی زمانەکەیانـدا ؛ « بۆ ژیانەوەو پێش‌خستن‌و پەرەپێدانی زمانەکەمان » ٠

٧٦ ـ زەنگی کاروانی ڕێنووسی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیـاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، بەرگی نۆیەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٧٨ ـ ١١١ ٠

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا بەناوی « سـەرگورشتەیەکی مێژوویی نووسین »ەوە هەندێ لە پەیدابوونی پیتە کوردییەکانی ئەلفوبێی عەرەبی دواوەو ئنجا باسی ئەو گیروگرفتانە دەکات ، کە ئەمڕۆ لە نووسینی هەندێ پیت‌و وشەدا هەیەو ڕای خۆی لەبارەیانەوە دەردەبڕێ ٠

ئیبراهیم عومەر قازی :

٧٧ ـ چاپەمەنیی تازە ، گۆڤاری « سلێمانی » ، ژ ١٠ ، سـاڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٩ ، ل ٢٥ ـ ٣٠ ٠

نووسەر لەم وتارەدا نامیلکەی « دەستووری نووسینی کوردی بـە پیتی عەرەبی »ی هەڵسەنگاندووە ، کە مامۆستا أ ٠ ب ٠ هەوری سـاڵی ١٩٦٨ بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٧٨) ٠

د٠ ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم :

٧٨ ـ ئامرازی گەیەنەر (کە) لـە زمـانی ئەدەبیی ئیمرۆی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٨ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٦٦ ـ ٧٦ ٠

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا کورتە گەشتێکی بەو کـارانـەدا کردووە ، کە لەبارەی ئامرازی (کە)وە نووسراون‌و ئنجا لێکۆڵینـەوەی خۆی لەم لایەنەوە : « ئامرازی گەیەنەر (کـە) لە پێکهێنانی ئـامـرازی لێکدراو » ; « جێگای ئامرازی گەیەنەر (کە) لەناو ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخوازدا » دامەزراوە ٠

٧٩ ـ تێبینێك لەعاست نووسین بە دیالێکتی سۆرانی زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨١ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٣٦ ـ ٣٨ ٠

نووسەر لەم وتارەدا لەوە دواوە ، کە لە زۆر نووسیندا نیشـانەی (ˇ) لەسـەر یـان لەژێر پیتەکـانی (و ، ی ، ل ، ر) ، کـە (ۆ ، ێ ، ڵ ، ڕ) دروسـت دەکـات ، دانانێن‌و ئەمەش دەبێتـە هۆی گۆڕینی واتای وشە ٠

٨٠ ـ دەربارەی لێکۆڵینەوەی سـینتاکسی زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٥٢ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٧٠ ـ ٧٤ ٠

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی لە زوربەی ئەو کارانە دواوە ، کـە هـەر لـە زووەوە تـا ئەمڕۆ لەبـارەی سـینتاکسی زمانی کوردییـەوە نووسراون ٠

٨١ ـ ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز لەگەڵ ڕسـتەی شـوێن‌کەوتووی دیارخەری لە دیالێکتە ناوەندی‌یەکانی زمانی کوردیدا ، بەغـدا ، ١٩٨٠ ٠

ئەم کارە (٢٠٤) لاپەڕەیەو دەربارەی بابەتێکی سینتاکسی زمـانی کوردییە ٠ لە بنچینەدا نامەی دوکتۆری‌یەکەیەتی کردوویە بـە کوردی ٠ (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٠٤) ٠

٨٢ - زانای مەزنو ئێرانشناسی بەرز ف • س • ڕەســــتەرگویێڤەو کۆڕی کۆلینەوە لە زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦٠ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٢٩ - ٦٠ •

ف • س • ڕاستۆرگویڤا لەو کتێبەیدا کە ساڵی ١٩٧٦ لـە مۆســکۆ بە ناوی « زانـــــتی زمانی زمانـە ئێرانییەکان »ەوە بڵاویکردووەتەوە ، بەتایبەتی لە باسی دیاردەی سوانو قرتاندندا نموونەو بەڵگەی زۆری لـە زمانی کوردییەوە هێناوەتەوەو د • ئیبراهیم عەزیزیش ئەو بەشەی کردووە بە کوردیو بەم وتارە بڵاویکردووەتەوە •

٨٣ - کورتە پێش چاوخستنێکی نامەی دوکتۆرای کوردســــــتان عەبدولڕەحمان لەتیف ، گۆڤاری « ڕۆشـــــنبیری نوێ » ، ژ ٥٧ ، بەغـدا ، ١٩٧٧ ، ل ٥٣ - ٥٥ •

ئەم وتارە نیشاندانێکی ناوەرۆکی نامەی دوکتۆری د • کوردســتان موکریانییە ، کە بە ناوی « دیارخەرو شـــێوەکانی دەربڕینی پێوەندییە دیارخەرییەکان لە زمانی کوردیدا (دیالێکتی ســــــــۆرانی)یەوەیە • (بڕوانە : باسی ژ ٨٥٧) •

٨٤ - گیروگرفتی نووســـــینی فرمان لەگەڵ ڕاناو ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق - دەســــــــتەی کورد » ، بەرگی نۆیەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٤٥٠ - ٤٨٨ •

ئـەم وتـارە بریتییە لە : « پێشـــــــەکی » (ل ٤٥٠ - ٤٥٢) ؛

« ١ - دەستنیشان کردنو دیارخستنی ڕاناوی لکاو » (ل ٤٥٢ - ٤٥٩) ؛

« ٢ - چی لەبارەی ڕاناوی لکاوەوە نووسـراوە » (ل ٤٥٩ - ٤٦٥) ؛

« ٣ - ئـەرکی ڕانـاوی لـکاو لـەنـاو ڕسـتەدا » (ل ٤٦٥ - ٤٦٩) ؛

« ٤ - شـــوێنی ڕاناوی لکاو لەنـاو ڕسـتەدا » (ل ٤٦٩ - ٤٧٨) ؛

« ٥ - جێگۆڕکێی ڕاناوە لکاوەکان لەناو ڕستەدا » (ل ٤٧٨ - ٤٨٠) ؛

« ٦ - پێوەندی ڕاناوی لکاو بە فرمانەوە » (٤٨٠ - ٤٨٢) ؛
« ٧ - پێوەلکانی ڕاناوی لکاو بە فرمان پێویستە » (ل ٤٨٣) ؛
« ٨ - پێوەلکانی ڕاناوی لکاو بە فرمان پێویست نی‌یە » (ل ٤٨٣ - ٤٨٤) ؛
« ٩ - ئەنجام » (ل ٤٨٤ - ٤٨٨) •

٨٥ - نووسینی پیتی (ڕ) بە گرافیکای عەرەبی لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٦٣ - ٦٤ •

ئەم وتارە باسی جیاوازیی چۆنیەتی دەربڕین‌و بەکارهێنانی (ر)ی لاوازو (ڕ)ی قەڵەو دەکات •

٨٦ - وردبوونەوە لە چەند ئامرازێکی زمانی کوردی ، گۆڤاری « ئۆتۆنۆمی » ، ژ ١ ، سالی ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٤ ، ل ٧١ - ٧٤ •

نووسەر لەم باسەدا دەربارەی هەندێ ئامرازی وەك : (ب ، دە ، دا ، ڕێ ، ە ، ر ، ڕاو ، بۆ ، ە ، لەگەڵ ، لە ، بە ، خۆزگە ، برِدا ، کاشکی ، ئەرێ •••)ی کردووە •

٨٧ - هەندێ ئامرازی سینتاکسی لە زمانی ئەدەبیی ئیمڕۆی کوردیدا ، بەغدا ، ١٩٨٠ •

ئەم کتێبە (٩٣) لاپەڕەیەو لە پێشەکی‌و چوار بەش‌و ئەنجام پێکهاتووە : بەشی یەکەم سەبارەت مێژووی باسەکەیە (ل ٥ - ٢٠) • بەشی دووەم لە ئامرازەکانی سینتاکسی بەگشتی دەدوێ‌و باسی ئەم بابەتانە : (زاراوەی ئامراز ؛ پێناسەی ئامراز ؛ لەڕووی دروستبوون‌و ئەرکەوە) دەکات (ل ٢١ - ٢٩) • بەشی سێیەمی دەربارەی ئامرازی پەیوەستدارە لەڕووی زاراوەو جۆرەکانیەوە (ل ٣١ - ٤٩) • بەشی چوارەمی لەبارەی ئامرازی گەیەنەرەوە دەدوێ‌و زاراوەو جۆرەکانی دەخاتە ڕوو (ل٥١-٧٢) ••• (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٥٧) •

۸۸ ـ هەندێ بابەت لە سینتاکسی زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ۱۲ ، هەولێر ، تشرینی یەکەمی ۱۹۸۳ ، ل ۲ ـ ۱۰ .

ئەم وتارە بەکورتی باسی ئەم بابەتانە : « ۱ ـ ڕستە ؛ ۲ ـ ڕستەی یەك بناغەیی ؛ ۳ ـ ڕستەی دوو بناغەیی ؛ ٤ ـ بەشەکانی ڕستە ؛ ٥ ـ بکەر ؛ ٦ ـ فرمان ـ گوزارە ؛ ۷ ـ بەرکار ؛ ۸ ـ دیارخەر ؛ ۹ ـ ئاوەڵناو ؛ ۱۰ ـ بینای بەرکار ؛ ۱۱ ـ جیاوازیی نێوان بینای بکەرو بینای بەرکار » دەکات .

هەروەها ژ : ٤۲۳ ، ٤۲٤ ، ٤۹۹ ، ٥۰۰ .

ئیبراهیم محەمەد کەریم :

۸۹ ـ وردبوونەوەیەك لە فۆنەتیکی کوردی ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٥٥ ، بەغدا ، ۱۹۷۹ ، ل ۸٥ ـ ۸۹ .

ئەم وتارە بریتییە لە هەندێ سەرنجو تێبینیو ڕوونکردنەوە دەربارەی کتێبی « فۆنەتیکی زمانی کوردی »ی مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی (بڕوانە : باسی ژ ٥۳۷) .

۹۰ ـ « (برایەتی) یا (برایی) » ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ۱ ، سالی ۱ ، بەغدا ، ۱۹۷۰ ، ل ٥ .

لەم وتارەدا ئەوە ڕوونکراوەتەوە کە بۆ « التآخی » عەرەبی ، وشەی « برایەتی » لە « برایی » لەبارترو ڕاسترە .

ئیسماعیل تاها شاهێن :

۹۱ ـ ڕەوشا هەر زمانەکی سفکییە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ۱۰٦ ، بەغدا ، ۱۹۸٥ ، ل ۱۱٦ ـ ۱۲۰ .

ئەم وتارە باسی تێداچوونو سوانو بە یەکتر گۆڕینەوەی هەندێ دەنگ دەکات لە زمانی کوردیدا .

ب:

٩٢ ـ چۆن زمانەکەمان بنووسین ، گۆڤاری « هیوا » ، بەشی یەکەم ، ژ ٤ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٧ ، ل ١٠ ـ ١٧ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٦ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٧ ، ل ٨ ـ ١٩ ٠

نووسەری ئەم وتارە دەربارەی جۆری لێکۆڵینەوەی ڕێنووسی کوردی دواوەو باسی ئەو مەرجانەی کردووە کە دەبێ لە چاکترین ئەلفوبێدا هەبن ٠ دوای لێکۆڵینەوە لە نووسین بە پیتی عەرەبیو لاتینی ، بە بەڵگەی ڕاستو زانستی ئەوەی نیشانداوە کە ئەلفوبێی لاتینی لەگەڵ زمانی کوردیدا پتر دەگونجێ ٠

٩٣ ـ فرمانی ئێستەمان ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٩ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٧ ـ ١٨ ٠

نووسەر لەم وتارەدا باسی پەیدابوونی چوکلەو پیت بۆ دارشتنیانی کردووەو ئەو قۆرتانەشی نیشانداوە ، کە لە ڕێنووسی کوردیدا هەن ؛ لەبارەی ئەو فرمانانەشەوە دواوە ، کە لەسەر شانی خوێندەوارانن ٠

(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ١٥١) ٠
هەروەها : ژ : ١٠٠ ، ١٠١ ٠

باثیز عومەر ئەحمەد :

٩٤ ـ (را)و (ڕا) ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٣ ، هەولێر ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ٢١ ـ ٢٣ ٠

ئەم وتارە باسی زوربەی ئەو حاڵەتانەی کردووە لە زمانی کوردیدا ، کە (را)و (ڕا)یان تێدا بەکاردەهێنرێ ٠

باخەوان :

٩٥ - کوردیی پەتی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٤ ، ســـــالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ٣٨ - ٣٩ •

ئەم کورتە وتارە باسی دەوڵەمەندیی زمانی کوردی دەکــاتو گلەیی لەو بارە دەکا ، کە بووە بە هۆی ئەوەی هەندێ فەرمانبەران ئاخاوتنیــان پڕ وشەی عەرەبی بێت •

ڕ• بارناس :

٩٦ - ڕاستنفیسینا کوردی ، گۆڤــاری « هیــوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ٢٥ - ٢٨ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو ئەلفوبێیانەی کردووە ، کــە کورد بەکاریاندێننو بایەخی بەوەی میر جەلادەت بەدرخان داوەو لــە چۆنیەتی نووسینی هەندێ کرداری کۆلیوەتەوە •

باوکی شوان :

٩٧ - زمانی کوردی لــە ناوچەی بادینانــدا ، گۆڤاری « هەتــاو » ، ژ ١٠٢ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١ - ٢ •

نووسەر لەم وتارەدا گلەیی لەوە دەکا ، کە لە ناوچەی بادیناندا بایەخ بە زمانی کوردی نادرێ •

باوکی میدیا :

٩٨ - زمانی کوردی زمانێــکی زینــدووە ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٤ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ١١٠ - ١١١ •

نووسەر لەم وتارەدا دژی ئەو پڕوپاگندەیە وەســـــتاوە ، کە دەڵێ زمانی کوردی زمانێکی زیندوو نی یە ••• ســــەبارەت بە دەوڵەمەندیی و

خۆشیی زمانی کوردی هەندێ دواوەو وتەی چەند زانایەکیشی کـردووە بـە بەڵـگە .

٩٩ ـ شـیوەکانی زمـانی کوردی یەلاناگرێ بێ ئەوەی کۆزمانێـکی کوردی پێکنەهێنرێ ، گۆفـاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٢ ، سـالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ٧٥ ـ ٧٦ .

ئەم کورتە وتارە هاندانی نووسەرانە بۆ دەسـت بـە سـازکردنی زمانێکی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی .

بلـە :

١٠٠ ـ وتەی پێشکەش‌کردن ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٣٩ ، ل ١ ـ ٢ .

ئەم وتارە هەلی بۆ لێدوانو دەربڕینی بیروباوەڕ ســەبارەت بـە ڕێنووسیی کوردی هەڵخستووەو بەوبۆنەیەوە وتوویە : « یەکێـك لـەو قۆرتە گەورانەی دێتە ڕێی نووسیاری کوردی چەشنی نووسین (املا)یەو ئەمە بەڕاستی شایانی سەرشۆڕیو تەریق‌بوونەوەیە کە هێشتا چەشـنێك نووسینی تایبەتی نی‌یە کە زمانی کوردی پێ بنووســرێ ... یەکێ لـە نیازەکانی گەلاوێژ ئەوەیە کە ماوەی تێ‌گەیشتوانو پێگەیشتووە زاناکانی کورد بدات لەم بابەتەوە بیری خۆیان بنووسن ، بەشکوو لەم پاشاگەردانی نووسینە ڕزگارمان بێ » .

١٠١ ـ خۆپاراستن لە لایەنگیریی ناڕاستی ، گۆڤاری « شەفەق » ، ژ ٥ ـ ٦ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٦ ـ ١١ .

مامۆستا بلە لەم وتارەدا بەوردیو ڕاستی باسی مێژووی پەیدابوونی هەندێ پیتو نیشانەی کردووەو بێ‌لایەنانە هەقی بەوانە داوە ، کـە لـەو مەیدانەدا کاریان کردووە .

هەروەها ژ : ٩٢ ، ٩٣ .

د۰ بەدرخان سندی :

۱۰۲ - (ئەز) تو (من) د ئەزمانێ کوردیدا ، گۆڤاری « کۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی کورد » ، بەرگی دەیەم ، بەغدا ، ۱۹۸۳ ، ل ۱۳۳-۱۵۲ .

د . بەدرخان لەم وتارەدا دوو دەســــته جێناوی کەسیی جودای دەســـتنیشـــان کردووە (۱ - « ئەز »و ئاوەڵەکانی ؛ ۲ - « من »و ئاوەڵەکانی)و دەستووری هەر کۆمەڵێکیانی باس کردووە .

هەروەها ژ : ٦٩٤ .

م۰ بەرزنجی :

۱۰۳ - فێربوونا زمانێ کوردی بێ مامۆستە ، بەیرووت ، ۱۹۷۹ .

« کۆمەلا زانستی جڤاکی کوردی - الجمعیـة الثقافیـه الاجتماعیه الکردیه » لە بەیرووت ئەم کتێبەی م . بەرزنجی بڵاوکردووەتەوە . ئـەم کارە کە بۆ فێربوونی زمانی کوردییە ، بەمجۆرییە : لەسەرەتادا پیتەکانی کوردی نیشاندراوەو هەندێ زانیاری لەبارەیانەوە وتراوە . لـە لاپـەڕە (۱۰)دا باسی جیاوازیی نێرو مێ کراوەو لە لاپەڕە (۱۰ - ۱۸)دا زانیاری سەبارەت بە جێناوەکانو جۆریانو دەوریان دراوە . نموونە بـۆ هەندێ بەشە ئاخاوتنیتر هێنراوەتەوە ... ئەو وشـــانەی ســـەر بە خواردنو چێشتخانەو ئاوو هەواو شارو ماڵو هاتوچۆ ... ن نووسراون . شێوەی ئەم کتێبە وەك فەرهەنگێکی عەرەبی - کوردییە . هەرچی بەشـــــــە کوردییەکەشێتی بەشێوەی کرمانجیی ژووروەو دوو ڕیزە : ڕیزی یەکەم بـە ئەلفوبێی عەرەبییەو ڕیزی دووەم بـــە ئەلفوبێی لاتینییە . تێکڕای کتێبەکە (۱۰۸) لاپەڕەیە .

بەکر دلێر :

١٠٤ - ناونانی المجمع العلمی الكردي ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان »، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٦٠ - ٦١ •

لە ناوی « کۆڕی زانیاری کورد » دەدوێ و وا بەڕاســـت دەزانێ ، ناوبنرێ « کۆڕی زانستی کوردی » •

بەهجەت محەمەد هەروری :

١٠٥ - ئـەو پەیڤێن ژ دوو ڕامانـــاو پتر هەیـن د زمانێ کوردیدا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٧ ، هەولێر ، شوباتی ١٩٨٤ ، ل ٣٢ - ٣٥ •

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو باسی ئەو وشانە دەکات کە دوو مانا یان زیاتر دەبەخشن و کۆمەڵێ نموونەی هێناوەتـەوەو شەرحی کردوون •

س • م • بەهرامی :

١٠٦ - بەرەو یەکێتی زمـانی کوردی ، گۆڤاری « هەتــاو » ، ژ ٣٠ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١٨ •

ئەم نووســـینە بریتییە لـە هەندێ وشـــەی کرمانجیی ژووروو و خواروو ، کە بەرانبەر یەك نووسراوون •

١٠٧ - یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٤٤ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٤ •

مامۆستا بەهرامی بۆ خزمەتی یەکێتی زمان چەند وشەیەکی هەردوو شـــێوەی کوردی - کرمانجیی ژووروو و خواروو - ی بە تەرجومەی عەرەبییەوە بڵاوکردووەتەوە •

١٠٨ - یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٣٣ ، ساڵی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٨ •

لەم وتارەدا هەندێ وشەی کرمانجیی ژووروو و خواروو بەرانبەر یەك نووسراون •

بەهزاد :

١٠٩ - چاوگی گوێربووەوە لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٧ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ٢٤ - ٢٥ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی هەندێ لەو چاوگانە دەکات ، کە لە بنچینەدا بەسادەیی و بێ یارمەتی هیچ وشەیەکی تر مانای تەواوی سەربەخۆیان هەبووەو لەرستەدا بۆ ڕۆنانی دەمە جیاجیاکانی کردار بەکارهێنراون بەڵام لە ئاخاوتن و نووسینی ئێستادا گۆڕاون و بە شێوەی بنچینەیی جارانی خۆیان نەماون •

بەهمەن فارڤار سۆران :

١١٠ - ڕێزمان (دەستووری زمانی کوردی) ، تاران ، ١٩٨٢ •

ئەم کتێبە (٨٧) لاپەڕەیەو باسی ڕێزمانی کوردی دیالێکتی کرمانجیی خوارووەو لە دوو بەش پێکهاتووە : ١ - فۆنەتیك ، ٢ - مۆرفۆلۆژی •

بەیاد عەبدولقادر :

١١١ - پێداچوونەوەیێکی خێرا بە چەند لایەنێکی دەنگسازیی زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « کاروان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٣٩ ، هەولێر ، کانوونی یەکەمی ١٩٨٥ ، ل ٢٥ - ٣١ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی کێشەکانی دەنگسازیی زمانی کوردیو پێشکەوتنی دەنگەکانی زمانی کوردیو کاری زمانی بێگانەو ڕەنگدانەوەی بۆ سەر زمانی کوردیو دەنگەکانی (ح ، ع ، غ ، ق ، س ، ص ، نگ ...)ی کردووە .

، بەیان » :

١١٢ ـ ئەرکی بەیانو ڕێنووسی کوردی ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٢٧ ، ١٩٧٥ ، ل ١ ـ ٣ و ٢٦ .

ئەم وتارە دەربارەی هەوڵی چاککردنی ڕێنووسی کوردییەو ڕێنووسی کۆڕی زانیاری کوردی پەسەند کردووەو کورتەیەکی بڵاوکردووەتەوە .

اکیزە ڕەفیق حیلمی :

١١٣ ـ بووژاندنەوەی زمان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ١٤٣ ـ ١٩٧ .

ئەم وتارە هەندێ ڕووی زانستی زمان باسدەکاو وا دادەنێ کە زمانەوانانی کورد دەبێ بەپێی ئەو ڕێبازانە خەریکی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی بن ... ئنجا لە دەنگەکانی زمانی کوردیو باری ڕێزمانیی وشەو ڕستەی کوردی دواوە .

١١٤ ـ بەزمی ڕێزمانو زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦١ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٥ ـ ٩ .

نووسەر لەم وتارەدا هێرشی بردووەتە سەر تێکڕای ئەوانەی دەربارەی زمانی کوردی نووسیویانەو هەموو لایەکی بە ناشیو نەزان لەقەلەمداوە .

١١٥ ـ دیسانەوە لەگەڵ کاك طاهیر صـــادق ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٢ ، ساڵی ٥ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٣٠ ـ ٣٢ •

نووسەر لەم وتارەدا وەڵامی مامۆســـتا طاهیر صـــادق دەداتەوە ســـــەبارەت بە نووســـینی هەندێ وشەی لێکدراوو ڕای لەگەڵ بۆچوونەکانیدا ناگونجێ • (بڕوانە : باسی ژ ٣٢٥) •

١١٦ – ڕێزمانو مێژووی زمانی کوردی ، « دەفتەری کوردەواری » ، ب ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٣٣ – ٤٠ •

د • پاکیزە لـەم وتارەدا باســی ئەو بەرهەمانـەی کردووە ، کـــە ڕۆژئاواییەکان لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسیویانە •

١١٧ ـ زمانی پەسەندکراو ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٤٨ ـ ٥٤ •

نووســـەر لـە سەرەتادا ڕوونی کردووەتەوە ، کە زمـــانی ئەدەبیی یەکگرتوو چییەو ئنجا باسی ئەو ڕێگایانەی کردووە ، کـــە دەبنـــە هۆی پەیدابوونی ••• لە کۆتاییشدا لە زمانی ئەدەبیی کوردیو گیروگرفتەکانی دواوە •

١١٨ ـ زمانی کوردی ، « دەفتەری کوردەواری » ، ب ٣ ، بەغـدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٠٤ ـ ١١٠ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی خێزانی زمانە هیندو ئەورووپاییەکانو ئەو دەورانەی زمانە ئێرانییەکانی پێدا تێپەڕیون کردووەو شوێنی زمانی کوردی لەم خێزانەدا دەستنیشان کردووە •

١١٩ ـ لەکوێوە دەستبکەین بە دەستوورسازیی ڕێزمـانی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، بەشی یەکەم ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغـــدا ، ١٩٧٣ ، ل ١٨٠ ـ ٢١١ ؛ بەشی دووەم ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغـدا ، ١٩٧٤ ، ل ٣٢٤ ـ ٣٦٢ •

نووسەر لەم وتارەدا لەو ڕایەدایە ، کە دەبێ بۆ لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی لـە ئاوێـــــتاوە دەســـــتپێبکرێ • بەوبۆنەیەوە بـە ناوی

« وردبوونەوە لە زمانی ئاڤستا »وە هەندێ لە مێژووی لێکۆڵینەوەو پیتی نووسینی ئاوێستا دواوە • لە بەشی دووەمدا لە تێکڕای دەنگە بزوێنەکانو نەبزوێنەکانو نیمچە بزوێنەکانو بزوێنە دوولانەکانی زمانی ئاوێستا دواوەو لە کۆتاییشدا باسی خێزانی گەورەی زمانە هیندو ئەوروپاییەکانی کردووەو شوێنی زمانی کوردی لەناو ئەو خێزانە گەورەیەدا دیاری کردووە •

١٢٠ ــ وەلامێکی زمانەوانی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٢ ، ساڵی ٤ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٢٨ ــ ٣٢ •

لەم وتارەدا ئەگەرچی کەمێ ڕەخنە لە مامۆستا طاهیر صادق گیراوە ، بەڵام بەگشتی لایەنی پێشنیارەکەی گیراوە ، کە بۆ ئەو (ك)و (گ)انەی لەپێش (ی ، ێ ، وێ ، وی)یەوە دێنو شێوەی دەربڕینیان دەگۆڕێ ، پیتی تایبەتی دابڕێژرێ : (بڕوانە : باسی ژ ٣٢٤) •

« پۆستەی خوێندەوارە بەرزەکان » :

١٢١ ــ گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٥ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١٣ ــ ١٤ •

لێرەدا کۆمەڵێ وشەی کوردی بڵاوکراونەتەوە ، کە مامۆستا عەبدولخالق حسەین جەباری ناردوونی • گۆڤاری « پێشکەوتن »یش لە هەندێکیان دواوە •

« پۆستەی خوێنەران » :

١٢٢ ــ گۆڤاری « پەیام » ، ژ ٩٦ ، ب ٣ ، بەغدا ، ١٩٥١ ، ل ١٦ ــ ١٧ •

له (پۆستەی خوێنەران)ی ئەم ژمارەیەدا وەڵامی پرسیاری مستەفا محەمەد لەبارەی چۆنیەتی هەندێ وشـەی عەرەبی بە ڕێنووسی کوردی‌و لێکدانەوەی مانای چەند وشەیەکی کوردی‌یەوە بەرچاو دەکەوێ •

١٢٣ ـ گۆڤـاری « پەیـام » ، ژ ١٢١ ، ب ٤ ، بەغـــدا ، ١٩٥٢ ، ل ١٧ ـ ١٨ •

ع • شێخ صالح ویـستوویەتی بزانێ شـێوەکانی زمـانی کوردی کامەن • لە وەڵامدا بە دوورو درێژی باسی شـێوەکانی زمـانی کوردی کراوە •

١٢٤ ـ گۆڤـاری « پەیـام » ، ژ ١٩٥ ، ب ٤ ، بەغـــدا ، ١٩٥٣ ، ل ١٧ ـ ١٨ •

لێرەدا باسی ئەوە کراوە ، کە بۆ ئەوەی نووســینی کوردی بـە بێ تەگەرەو بە ڕاست‌و ڕەوانی بێت ، چەند پیتێکی نوێیان بۆ چاپی کوردی هێناوە • لە کۆتایشدا باسی چۆنیەتی بەکارهێنانی ئەو پیتانە کراوە •

١٢٥ ـ گۆڤـاری « پەیـام » ، ژ ١٩٧ ، ب ٤ ، بەغـــدا ، ١٩٥٣ ، ل ١٣ ـ ١٤ •

محەمەد طاهیر ڕەضـــا داوای لە گۆڤاری « پەیام » کردووە ، پتر شەرحی ئەو پیت‌و نیشانە نوێیانە بکرێ ، کـە گۆڤاری « پەیـام » لـە ژمارە (١٩٥)دا لێیان دوابوو • گۆڤاری « پـەیـام »یش لـە وەڵامـدا لێیاندواوە •

١٢٦ ـ گۆڤاری « پەیام » ، ژ ٢٠١ ، ب ٤ ، بەغدا ، ١٩٥٣ ، ل ٥ •

لێرەدا « پەیام » لەبارەی چۆنیەتی نووســینی دیفتۆنگی (وێ)و (ڕ)ی قەڵەوو (ی)ی ئیزافەی بەدوا بزوێندا هاتووەوە بۆ صـەلاحەدین عومەر دەدوێ •

١٢٧ - گۆڤاری « پەیام » ، ژ ٢١٧ ، ب ٥ ، بەغدا ، ١٩٥٣ ، ل ٤ .

ئەمە برتی‌یە لە لێکدانەوەی هەندێ وشەی کوردی‌و فارسی لەسەر داوای غەمگین ناوێك .

١٢٨ - گۆڤاری « پەیام » ، ژ ٢٥٤ ، ب ٦ ، بەغدا ، ١٩٥٤ ، ل ٦ - ٧ .

لە لاپەڕە (٦)دا وەڵامی پرسیارەکانی حەمە سەعید عەودالآنی داوەتەوە ، کە دەربارەی ڕێنووسی گۆڤاری « پەیام »و مانای چەند وشەیەکەوە کردبوونی . لە لاپەڕە (٧)یشدا مانای هەندێ وشەی بۆ محەمەد فەوزی لێکداوەتەوە .

« پەروەردەو زانست » :

١٢٩ - هەندێ تێبینی لەسەر ئیملای کوردی ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٧٦ - ٧٨ .

ئەم وتارە کە باسی چۆنیەتی نووسینی « وشەی عەرەبی »و « بڕگەی (دوو) ، (یی) »و نیشانەی « دە / ئە »و « پریۆزیشنی (دا) »و « نیشانەی (تر) ، (ترین) »و « وشەی لێکدراو »و « واوی پێوەندی »و ... هتد دەکات ، ڕێنمایی‌یە بۆ ئەو لیژنانەی کە کتێبی قوتابخانەکان دەگۆڕنە سەر زمانی کوردی .

« پەیام » :

١٣٠ - (پەیام) لە بنچینکی (ئاوستا)یەوە هاتووە ، گۆڤاری « پەیام » ، ژ ٢٧٣ ، ب ٦ ، بەغدا ، ١٩٥٤ ، ل ٧ .

ئەم نووسینە دەربارەی ئەسلی وشەی (پەیام) دەدوێ‌و بە وشەیێکی کوردی ڕەسەنی دادەنێ .

پیرۆت :

۱۳۱ - کوردی‌و فارسی ، گۆڤاری « پەیام » ، ژ ۲۷۷ ، ب ۷ ، بەغدا ، ۱۹۵٥ ، ل ١٤ .

ئەم وتارە لەوە دەدوێ ، کە وێکچوونی هەندێ وشـــەی کوردی‌و فارسی، ئەوە ناگەیەنێ کـــە یەك زمـــانن ، بـــەڵـــکو هەریەکـــە زمانێـــکی سەربەخۆیە .

۱۳۲ - لە نووسینی کوردیدا لەمیرتان نەچێ ، گۆڤـــاری « پەیـــام » ، ژ ۳۰۲ ، ب ۷ ، بەغدا ، ١٩٥٥ ، ل ۱۱ .

ئەمە نیشـــانداێکی کورتی چۆنیەتیی نووســـــینی هەندێ دەنگی کوردییە .

۱۳۳ - کوردی بە چی حەرفێ بنووســـــــــرێ ، گۆڤاری « دیاریی کوردســـــــــتان » ، ژ ۱۱ - ۱۲ ، بەغدا ، ٥ی کانوونی یەکەمی ۱۹۲٥ ، ل ۹ - ۱۱ .

خاوەنی وتـــار لـــە سەرەتادا کۆمەڵێ کۆسپ‌و گیروگرفتی ئەلفوێی عەرەبی خستووەتە پێش‌چاوو ئنجا لە ئەنجامدا بۆ نووســــینی کوردی بەکارهێنانی ئەلفوێی لاتینی پەسەندکردووە .

پیرەمێرد :

۱۳٤ - زمانی کوردی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ۱ ، ژ ۳ ، بەغدا ، ١٩٤١ ، ل ٤٩ - ٥١ .

پیرەمێرد لەم وتارە کورتەدا کەمێ باسی ئاوێستاو دەولەمەندیی زمانی کوردی‌و پێویستیی نووسینی کوردیی پەتی کردووە .

« پێشـــەکی » :

۱۳٥ - گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٤ ، سالی ۲ ، بەغـــدا ، ١٩٧٤ ، ل ۳ - ٥ .

بەشی زۆری ئەم (پێشەکی)یە باسی ئەو هەوڵانەیە کە لە مەیدانی داتانو دارِشتنی زاراوەی کوردیدا دراون •

تۆفیق وەهبی :

١٣٦ - ئەسلی پیتە قالبی (ئە)ی شێوەی سلێمانی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٩ - ٣٨ •

ئەم وتارە بریتی‌یە لەم باسانە : پێشەکی - « چاوخشاندنێکی مێژوی بەشێوەی سلێمانیدا » (ل ٩ - ١٦) ؛ « چی‌یان وتووە لەبارەی ئەسلی (دە)و (ئە)ی پیتە قالبی‌یەوە ؟ » (ل ١٦ - ٢٠) ؛ « (ئە)ی پیتە قالبی دیارە کە لە (دە)وە گۆڕاوە » (ل ٢١ - ٢٣) ؛ « باوەڕی خۆم لەبارەی پیتە قالبی (دە)و (ئە)وە » (ل ٢٣ - ٢٩) ؛ « زمانە ئەمەیەکەمان چۆن تواناو ئاساتر بکەین » (ل ٢٩ - ٣١) ؛ « سێ پێشنیارە پێشەکیەکە » (ل ٣١ - ٣٤) ؛ « کورتەی وتار بە عەرەبی » (ل ٣٥ - ٣٨) •

١٣٧ - باکوور - شیمال ؛ نیوەڕۆ - جنوب ، گۆڤاری « دەنگی گیتی‌ی تازە » ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، تشرینی یەکەمی ١٩٤٣ ، ل ٤٤ - ٥٥ •

نووسەر لەم وتارەدا وەڵامی ئەو کەسانە دەداتەوە ، کە رەخنەیان لە بەکارهێنانی دوو زاراوەی (باکوور)و (نیوەڕۆ) لە بەرانبەر (شمال)و (جنوب) گرتبوو • مامۆستا وەهبی بۆ ئەم مەبەستە گەشتێکی بە هەندێ زمانی ئەوروپایی‌و ئێرانیدا کردووەو لەئەنجامدا ئەو دوو زاراوەی بە دوو زاراوەی لەبار داناوە •

١٣٨ - بنچو بناوانی زمانی کوردی لە تویکلە گوێزێکدا ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٢ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٣٩ - ٤٤ ؛

بەشی دووەم ، ژ ٤ ، سـالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٢ ، ل ٣٥ – ٣٨ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٥ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٣٥ – ٤٠ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٧ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٤٣ – ٤٦ .

مەبەستی مامۆستا تۆفیق وەهبی لەم زنجیرە وتارەدا نیشـانداتی ئەسلی زمانی کوردی‌یەو بە بەڵگەی زانستی‌یەوە دژی ئەو بیروڕایانە وەستاوە ، کە زمانی کوردی دەبەنەوە سەر فارسیی کۆن یان پەهلەوی یان فارسیی نوێ .

نووسەر بۆ ئەم لێکۆڵینەوەیەی لە بەشی یەکەمی وتارەکەیدا لەبارەی «نەتەوەکانی هینـدو ئەوروپایی » و « هینـدو ئێرانی » و « بـەرەی زمانەکانی بانی ئێران »ەوە دواوە ... بەشی دووەم لەبـارەی « زمـانی فارسیی کۆن » و « فارسیی ناوەڕاست ـ پەهلەوی »یەوەیە ... لە بەشی سێیەمدا باسی تیرەی زمانی « پەهلەوی » و « فارسیی نوێ » کراوە ... باسی « زمانی ئاویستایی »و بەراوردکردنی لەگەڵ سانسکریتی‌و فارسیی کۆندا کەوتوونەتە بەشی چوارەمەوە ... ئەم وتارە تەواونەکراوەو لـە کۆتایی بەشی چوارەمدا نووسراوە « ماوێتی » .

١٣٩ – بۆ جەنابی مامۆستا سـەعید صـدقی‌ی بەڕێز ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٨ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٥ – ٦ .

نووسـەر لێرەدا کەمێك باسی سـەرچاوەی پەیدابوونی هەندێ نیشانەی سەر پیتەکانی کوردی کردووە .

١٤٠ – بەختیوکردنی زمانەکەمان بـە وشـەی ویـژە ، گۆڤـاری « پێشکەوتن » ، ژ ٤ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١ – ٣ .

نووسەر لەم وتارەدا ئەوەی نیشانداوە ، کە بەکارهێنانی وشـەی « ویژە » بە مانای « ئەدەب » ڕاست نی‌یە (لـە بارەیەوە بڕوانـە : باسی ژ ٩٩٦) .

١٤١ ــ بەرامبەر بە (غارە)ی عەرەبی لە کوردیا چی وشەیەك بەکاربهێنین ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٣ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٤٥ ــ ٤٨ •

مامۆستا وەهبی لەم وتارەدا وەلامی ئەوە دەداتەوە ، کە یەکێ لە نوسەکانی ڕەخنەی لێ گرتووە ، کە وتوویەتی وشەی « ڕەوکردو » لە کوردیدا بە واتای « غارە » نیە ، بەڵکو مانای « لەترسا ڕاکردن ، گێچکردن »ە ••• نووسەر بۆ وەلام گەشتێکی بە زمانی پەهلەوی‌و ئەویستایی‌و فارسیی نوێ ••• دا کردووەو بۆ پێسەلماندنی ڕاستیی بەکارهێنانی ئەو وشەیە هەندێ نموونەو بەڵگەی هێناوەتەوە •

١٤٢ ــ پسپۆڕ (ئازا ــ زات) ، شارەزا ، گۆڤاری « دەنگی گێتی‌ی تازە » ، ب ١ ، ژ ٣ ، بەغدا ، کانوونی یەکەمی ١٩٤٣ ، ل ٣٧ ــ ٣٩ •

نووسەر لێرەدا بە بەڵگەی مێژوویی لە پەیدابوونو گەشەکردنی وشەی (پسپۆڕ)و (ئازا ــ زات)و (شارەزا) لە فارسیی کۆنو ناوەڕاستو نوێ‌و لە زمانی کوردیدای کۆلیوەتەوە •

١٤٣ ــ پیرەمەگروون ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٨ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١ ــ ٤ •

نووسەر لەم وتارەدا هەولی‌داوە ئەسلی وشەی « پیرەمەگروون » ساغ بکاتەوە •

١٤٤ ــ خوێندەواریی باو ، بەغدا ، ١٩٣٣ •

ئەم نامیلکەیە (٤٤) لاپەڕەیەو باسی چەشن‌و کاری پیتەکان دەکا بە لاتینی‌و لەڕێی هەندێ مەشق‌و دەرزەوە لە ڕێنووس دەدوێ •

١٤٥ ــ دەستوور ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٦ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٥ ــ ٧ •

نووسەر لەم وتارەدا لە چۆنیەتی نووسینی هەندێ ئامرازو وشە دواوە •

١٤٦ ـ دەستووری زمانی کوردی ، جزمی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٢٩ .

ئەم کتێبە (١١٤) لاپەڕەیە . لە سەرەتادا باسی ئەلفوێی کوردیو دەنگەکانی کوردی کردووە (ل ١ ـ ١٠) ؛ ڕستەو گرێو بەشـــەکانی ئاخاوتن (ل ١١ ـ ٣٠) ؛ ناو (ل ٣١ ـ ٦٠) ؛ ئاوەڵناو (ل ٦١ ـ ٨٢) ؛ جێناو (ل ٨٢ ـ ١١٤)(٣) .

١٤٧ ـ دەستووری زمانی کوردی ، گۆڤاری « دەنگی گێتیی تازە » ، بەشی یەکەم ، ب ١ ، ژ ٢ ، بەغدا ، تشرینی دووەمی ١٩٤٣ ، ل ٣٩ ـ ٤٢ ؛ بەشی دووەم ، ب ١ ، ژ ٣ ، بەغدا ، کانوونی یەکەمی ١٩٤٣ ، ل ٤١ ـ ٤٤ ؛ بەشی سێیەم ، ب ١ ، ژ ٤ ، بەغدا ، کانوونی دووەمی ١٩٤٤ ، ل ٤٢ ـ ٤٤ ؛ بەشی چوارەم ، ب ١ ، ژ ٥ ، بەغدا ، شـــوباتی ١٩٤٤ ، ل ٤٢ ـ ٤٤ ؛ بەشی پێنجەم ، ب ١ ، ژ ٦ ، بەغدا ، مارتی ١٩٤٤ ، ل ٤٣ ـ٤٥ ؛ بەشـــی شەشەم ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، نیســـــانی ١٩٤٤ ، ل ٨٤ ـ ٩٢ ؛ بەشی حەوتەم ، ب ٢ ، ژ ٢ ، بەغدا ، مایسی ١٩٤٤ ، ل ١٨١ ـ ١٨٦ .

نووسەر لە سەرەتای بەشی یەکەمی ئەم وتارەدا کەمێ لە (زمـان)و (ئاخاوتن)و (نووسین)و (وشە)و (کـەرت)و (پیت) دواوەو دوایی بە دوورودرێژی باسی تێکڕای پیتە پزوێنەکانی زمانی کوردی کردووە ... سەرپاکی بەشی دووەم دەربارەی ڕســـتەی هەمەجۆری کوردییە ... لە بەشی سێیەمدا بەکورتی لە هەموو بەشەکانی ئاخاوتن دواوە ... بەشی چوارەم بە ناوی « تەواوکردن »ەوەیەو لەم مەسەلانە دواوە : « تەواوکردنی ناوو بۆنـاو ؛ تەواوکـردنی فیعل ؛ تـەواوکردنی تەواوکەر ؛ تەواوکردنی دوولایی » ... بەشی پێنجەم برتییە لەم باسانە : « وشەی سادە ؛ وشەی لێکدراو ؛ گرێ ؛ چەشنەکانی گرێ ؛ هاوتا ؛ ڕستەی ســـادە ؛ ڕستەی

---

(٣) لە ژمارە (١٩٧)ی سالی (٤)ی ڕێکەوتی (١٢)ی ئەیلوولی ســـالی (١٩٢٩)ی ڕۆژنامەی « ژیـان »دا هەوالی دەرچوونی ئـەو کتێبەی مامۆستا تۆفیق وەهبی بلاوکراوەتەوە (ل ١ ـ ٢) .

ـێکدراو » ••• لە بەشی شەشەمدا کەمێ باسی ڕستەی تێکەڵاوی کردووەو
ـوێی بە دووروودرێژی لە گشـت نیشـانەکانی خاڵبەندی دواوە •••
ـەرجەمی بەشی حەوتەم لەبارەی بەشە ئاخاوتنی ناوەوەیەو لەم باسـانە
ـوێوە تێدا : « پێناسەی ناو ؛ چەشنەکانی ناو ؛ جنسـەکانی ناو ؛
ـیشانەکانی ناسیاوی‌و نەناسیاوی •••

١٤٨ ـ زانیاری گشتی‌ی پێشەکی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٢ ، ل ١٠ ـ ١٨ •

ئەم وتارە لە سێ بەش پێکهاتووە : لە بەشی یەکەمدا پێناسـەی
(زمان)و (دەنگ)و (فۆنێم)و (پیت)و (وشە)و (دەسـتووری
زمـان) ••• کراوە • بەشـی دووەم لەبارەی ئەلفوبێی کوردی‌یەوەیەو
باسی پیتە بزوێنەکان‌و نەبزوێنەکانی تێدا کراوە • بەشی سێیەم سـەبارەت
بە بەکارهێنان‌و تێداچوونی هەمزەیە •

١٤٩ ـ زمانی کوردی ، گۆڤاری « پەیام » ، ژ ٣٠٥ ، ب ٧ ، بەغـدا ، ١٩٥٥ ، ل ٨ ـ ٩ •

ئەم بەرهەمە نەخشـەیێکی دیالێکت‌و بەشە دیالێکتەکانی زمـانی
کوردیە •

١٥٠ ـ زنجیرەیە وتار لـەبـابـەت بنچ‌و بناوانی زمانی کوردی‌یەوە ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سەرەتا ، ژ ١ ، سـالی ١ ، بەغدا ، ١٩٣٩ ، ل ٩ ـ ١١ ؛ وتاری یەکەم ، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ١٣ ـ ١٩ ؛ وتاری دووەم ، ژ ٣ ، سالی ١ ، بەغـدا ، ١٩٤٠ ، ل ٣٨ ـ ٤٨ ؛ وتـاری سێیەم ، ژ ٤ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ١١ ـ ١٩ ؛ وتاری چوارەم ، ژ ٥ ـ ٦ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ٢٧ ـ ٤٠ / ٨٠ ـ ٨٦ ؛ وتـاری پێنجەم ، ژ ٧ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ٢٦ ـ ٤٤ ؛ وتاری شەشەم ، ژ ٨ ، سـالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ٣٣ ـ ٣٩ ؛ وتاری حەوتەم ، ژ ٩ ، سـالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ٥ ـ ١٦ / ٣٢ ؛ وتاری هەشـتەم ، ژ ١١ ـ ١٢ ، سـالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ٤٩ ـ ٧٠ ؛ وتاری نۆیەم ، ژ ١ ـ ٢ ، سـالی ٢ ، بەغدا ، ١٩٤١ ، ل ٧١ ـ ٨٦ ؛ وتاری دەیەم ، ژ ٣ ـ ٤ ، سالی ٢ ، بەغدا ، ١٩٤١ ، ل ٣٨ ـ ٥٧ •

ئەم زنجیرە وتارەی مامۆستا وەهبی لە سەرەتاو دە بەش پێکهاتووە : لە سەرەتادا (١ - مانای ئاریو ئێران ؛ ٢ - بانی ئێرانی)ی باسکردووەو لێکداوەتەوە ... باســـەکـانی وتاری یـەکـەم ئەمانەن : ١ - کۆچی ئاری‌یەکان ؛ ٢ - کۆچکەرەکانی بەرەو ئاسیا ؛ ٣ - چیرۆکی ئێرانی‌یەکان لەبابەت وڵاتی ئەسڵی ئاری‌یانەوە ؛ ٣ - هندو ئێرانی) ... وتاری دووەم بە ناوی « کورد عەشیرەتێکی ماد بووە »وەیەو ئەم باسانەی تێدا کراوە : (١ - حوکمێکی مەتتیق ؛ ٢ - ئەسڵی کورد ؛ ٣ - حکومەتێکی کۆن لە شـــاخەکانی زاگرۆسدا - کاردوخیو کورتی عەینی نەتەوەن ؛ ٤ - ناوی کورد چۆن بڕرا بەسەر هۆزەکانو دێکانی ماددا) ... وتاری ســـێیەم لەبارەی ونبوونی ناوی مادو پەیدابوونی ناوی کرمانجەوە دەدوێو لـەم بەشانە پێکهاتووە : (١ - ناوی ماد چۆن گوم بووە ؛ ٢ - کرمانج بە کێ ئەڵێنو ئەم ناوە لەکەیەوە هـەیـە) ... وتـاری چوارەم ســـەرناوی « (کرمانج) لـە (کوردمانج)ەوە نەهاتووە »ی دراوەتێو بریتی‌یە لـەم باســانە : (١ - دابەشکردنی شێوەکانی زمـانی کوردی ؛ ٢ - گوایـا « کورمانج » لە « کوردمانج »ەوە ســـــووككراوە کە مانای « مرۆڤی کورد »ە ؛ ٣ - لە شوێن گەڕانی پێکهاتنی وشەی « کوردمانج ») ... وتاری پێنجەم لێکۆڵینەوەیە لە پێکهاتنو مانای وشـەی « کرمانج » ... وتاری شەشەم باسی لەناوچوونی مادەکان دەکاتو بـە کردەوەیەکی دینی دادەنێ ... وتاری حەوتەم چیرۆکی شـەڕی ئەردەشێری بابەکانو قـرم دەگێڕێتەوە ... ناونیشانی وتاری هەشتەم « دینی جارانی کورد »ەو لەم باسانە پێکهاتووە : (١ - دینی هیندو ئەوروپایی‌یەکان ؛ ٢ - دینی کـۆنی هیندو ئێرانی ؛ ٣ - دینی کۆنی ئێران ؛ ٤ - دیاوس ؛ ٥ - مەنشـــەئی « ئەهورەمەزدە ؛ ٦ - دینی کوردی پێش ئیـــسلام ... وتاری نۆیـەم لێدوانو ڕەتکردنەوەی ئـەو بیروڕایـانـەیە ، کـــە یەزیدی‌یەکان بـــە

شەیتانپەرســت دادەنێن • ئەم بەشـــە بریتییە لـە : « پێشـــەکی ێ
١ ـ شــــەیتانپەرستیی یەزیدیەکان وەرگیراوێکی زەردەشــتی نییە ێ
٢ ـ لەکوێ لە شوێن مەنشەئی ئەسلی شـــەیتانپەرستیی یەزیدیەکـان
بگەڕێین » ••• سەرناوی وتاری دەیەم « شەیتانپەرستیی یەزیدییەکانی
ئەمڕۆ تەطەورێکی ئەخیری طەبیعەتپەرستیی هندو ئەوروپاییە »یـە •
تێیەدا لـە دوو مەســـەلەی گرنگ کۆڵراوەتەوە ، کـە بەم ناوانەوەن :
« شەیتانپەرستیی یەزیدییەکان دەوامێکی عەقیدەی شـــەیتانپەرستیی
پێش ئیسلامە ؛ ٢ ـ (مەلەك طاوس)ی یەزیدییەکان لە ئەسڵدا (دیاوس
پیتەر)ی خوای ئاســمانی هندو ئێرانییەکان بوو کـە لەگەڵ (زەوس
پاتیر)ی یۆنانیەکانو (ژوپیتەر)ی ڕۆمایەکان عەینی شەخسیەت بوون » •

١٥١ ـ سوپاس ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٥ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٣ ـ ٥ •

نووسەر لەم وتارەدا وەڵامی ئەو نووسینە دەداتەوە ، کـە بەناوی
« فرمانی ئێستەمان »ەوە لە ژمارە (٩)ی ساڵی (١) گۆڤاری « هیوا »دا
بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٩٣) • هەروەها باســی ئـەو هـەوڵو
تەقەلایەی خۆی کردووە ، کە بۆ دانانی پیتو نیشانە داوێتی •

١٥٢ ـ ســەلام سەردەقی شکاند ، گۆڤاری « دەنگی گێتیی تازە » ، ب ١ ، ژ ٦ ، بەغدا ، مارت ١٩٤٤ ، ل ٢١ ـ ٢٤ •

نووسەر وەڵامی وتارەکەی سەلام دەداتەوەو هەوڵیداوە بە بەڵگەی
مێژوویی ماناو مەبەستی ئەو وشانە ساغبکاتەوە ، کـە ســـەلام داوای
ساغکردنەوەیانی کردبوو •

١٥٣ ـ فۆتۆگراف ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٦ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٨ ـ ٩ •

نووسەر لێرەدا وێنەی ئەو پیتو نیشانانەی خستۆتە پێش چاو ، کە لەزووەوە دایناونو وا ڕادەگەیەنێ کە ئەوە لاپەڕەیەکە لەو دەستنووسەی مامۆستا ئەنوەر سائیب سالی ١٩٢٥ بۆی پاکنووس کردووە •

١٥٤ – کوردییەکەمان بە چۆن حرووفێکو چۆن بنووسین ، گۆڤاری « دیاریی کوردستان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٥ ، بەغدا ، ١٢ی مایسی ١٩٢٥ ، ل ٥ – ٦ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٦ ، بەغدا ، ٢٩ی مایسی ١٩٢٥ ، ل ٥ – ٦ •

نووسەر لەم وتارەدا ئەلفوێی عەرەبی بۆ نووسینی کوردی پەسەند دەکاو نیشانیدەدا ، چۆن فارسەکانو تورکەکان لە ڕێگەی هەندێ دەستکاریکردنی ئەو ئەلفوبێیەوە گیروگرفتی نووسینی خۆیان ڕەواندۆتەوە ، هەروەها کوردیش بە هەمان شێواز دەتوانێ کەموکورتیی ئەو ئەلفوبێیە پڕبکاتەوە •

١٥٥ – کۆلینەوە لە مانای (پەروەردەو زانست) ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٥ ، سالی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٢ – ٧ •

مامۆستا وەهبی لەم وتارەدا لەوە دواوە ، کە بەکارهێنانی « پەروەردەو زانست » بۆ « التربية والمعرفة » ڕاست نییەو بەلکو ڕاستییەکەی « پەروەرشتو شناسایی »یە •

١٥٦ – لێبوونەوەی ناوی کەرکووك ، گۆڤاری « شەفەق » ، ژ ٣ ، سالی ١ ، کەرکووك ، ١٩٥٨ ، ل ٤ – ٥ •

نووسەر لەم وتارەدا لەبارەی ئەسلو ڕۆنانی وشەی « کەرکوك »ەوە دواوە •

١٥٧ – وشەواتی ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٧ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٢ – ٤ •

مامۆستا وەهبی لەم وتارەدا لە وشەکانی « وشە ، واچە ، ئاخاوتن ، وتن ، واتەی »ی کۆلیوەتەوە •

هەروەها ژ : ١٧٧ ، ٥١٣ ، ٥١٤ ، ٦٩٥ ، ٦٩٦ ، ٦٩٧ ، ٦٩٨ ، ١٠٠١ ، ١١٠٦ •

ج٠ :

١٥٨٠ – نووسینی کوردی ، گۆڤاری ((هەتاو)) ، بەشی یەکەم ، ٢٩ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١٤ – ١٨ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٣٠ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١ – ٥ و ١٧ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣١ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٣ – ٨ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٣٢ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١١ – ١٣ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٣٣ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١٢ – ١٦ ٠

لەم زنجیرە وتارەدا بە دوورودرێژی باسی دەوری ئەو زانایانە کراوە ، کە خزمەتی زمانی کوردییان کردووە ٠٠٠ هۆی پێشکەوتن و گەشەکردنی زمانی کوردی دیاری‌کراوە ٠٠٠ ڕێگەی یەکگرتن و سازبوونی زمانی ئەدەبی نیشان‌دراوە ٠٠٠ هەندێ کێشەی زمانی کوردی باس‌کراوە ٠٠٠ لە ئەلفوبێی کوردی کۆلراوەتەوە ٠٠ بیروڕای هەلە ڕەت‌کراوەتەوەو وەلام دراوەتەوە ٠٠٠

ج٠ م٠ :

١٥٩ – وردە سەرنجێك ، گۆڤاری ((برایەتی)) ، ژ ١١ ، سالی ١ ، بغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٩ – ٤٠ ٠

ئەم وتارە ڕەخنە لەو نووسەرانە دەگرێ ، کە لە نووسینیاندا وشەی عەرەبی زۆر بەکاردێنن و داوایان لێ‌دەکا ئاوڕ لە زمانی کوردی بدەنەوەو بەتایبەتی لە شێوەی کرمانجیی ژووروو ٠

حگر خوین :

١٦٠ – آواو دەستورا زمانێ کوردی ، بغدا ، ١٩٦١ ٠

ئەم کتێبە (٢٠٦) لاپەڕەیە ٠ بەشێکی کەمی سەبارەت ڕستەسازییەو زۆربەی دەربارەی مۆرفۆلۆژییە ٠ واتە بەکورتی لە ڕستەی کوردی

دواوەو بە دوورودرێژی لە تێکڕای بەشەکانی ئاخاوتن‌و پێشگرو پاشگرو نیشانە لە زمانی کوردیدا کۆلیوەتەوە •
هەروەها ژ : ١٠٠٣ •

جەلادەت عالی بەدرخان :

١٦١ ـ ئەلفابێیا کوردی ، گۆڤاری « هاوار » ، بەشی یەکەم ، ژ ١ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٣ ـ ٤ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٥ ـ ٦ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٢ ـ ٥ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٤ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٤ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٥ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ ؛ بەشی شەشەم ، ژ ٦ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٦ ؛ بەشی حەوتەم ، ژ ٧ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٦ ؛ بەشی هەشتەم ، ژ ٨ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ ؛ بەشی نۆیەم ، ژ ٩ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ ؛ بەشی دەیەم ، ژ ١٠ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٤ ؛ بەشی یازدەهەم ، ژ ١١ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٥ ...(٤)

ئەم زنجیرە وتارەی جەلادەت عالی بەدرخان لە بەشە لاتینییەکەی گۆڤاری « هاوار »دایەو بە دیالێکتی کرمانجیی ژووروەوە • نووسەر لەم وتارانەدا بە دوورودرێژی لە ئەلفوبێی کوردی کۆلیوەتەوەو یەك بەیەکی پیتەکانی بە نموونەوە نیشانداوەو چۆنیەتیی دەربڕین‌و نووسینیانی باس‌کردووە •••

١٦٢ ـ بنگەهێن گرامێرا کورمانجی ، گۆڤاری « هاوار » ، بەشی یەکەم ، ژ ٢٧ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ١١ ـ ١٢ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢٨ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ٩ ـ ١١ ؛ ژ ٢٩ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ١٣ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٣٠ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ١٦ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٣١ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ١٤ ـ ١٦ ؛ بەشی شەشەم ، ژ ٣٢ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ٩ ـ ١١ ؛ بەشی حەوتەم ، ژ ٣٣ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ١٥ ـ ١٦ ؛ بەشی هەشتەم ، ژ ٣٤ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ١٥ ـ ١٦ ؛ بەشی نۆیەم ، ژ ٣٥ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ١٤ ؛ بەشی دەیەم ، ژ ٣٧ ، شام ، ١٩٤١ ، ل ٧ ـ ٩ ؛ بەشی یازدەیەم ، ژ ٤٠ ، شام ، ١٩٤٢ ، ل ٦٣٠ ـ ٦٣١ ؛ بەشی دوازدەیەم ، ژ ٤٢ ، شام ،

---

(٤) ڕەنگە ئەم وتارە بەشی تری هەبێ ، بەلام لەبەر نەبوونی هەندێ ژمارەی ، ئەومان بە ئالۆزی لا مایەوە .

۱۹٤۲ ، ل ٦٥۳ ؛ بەشی سیازدەیەم ، ژ ٤۳ ، شـــام ، ۱۹٤۲ ، ل ٦٦٨ ؛ بەشی چواردەیەم ، ژ ٤٤ ، شـــام ، ۱۹٤۲ ، ل ٦٨٠ ؛ بەشی پازدەیەم ، ژ ٤٥ ، شام ، ۱۹٤۲ ، ل ٦٩٥ – ٦٩٦ ؛ بەشی شازدەیەم ، ژ ٤٦ ، شام ، ۱۹٤۲ ، ل ۷۰۳ – ۷۰٤ ؛ بەشی حەفدەیەم ، ژ ٤۷ ، شـــام ، ۱۹٤۲ ، ل ۷۱۱ – ۷۱۲ ؛ بەشی هەژدەیەم ، ژ ٤٨ ، شام ، ۱۹٤۲ ، ل ۷۱۹ – ۷۲۰ ؛ بەشی نۆزدەیەم ، ژ ٥٠ ، شام ، ۱۹٤۲ ، ل ۷۳٤ ؛ بەشی بیستەم ، ژ ٥۱ ، شام ، ۱۹٤۲ ، ل ۷٤۹ – ۷٥۰ ؛ بەشی بیستو یەکەم ، ژ ٥۳ ، شـــام ، ۱۹٤۲ ، ل ۷۷۰ – ۷۷۱ ؛ بەشی بیستو دووەم ، ژ ٥٤ ، شـام ، ۱۹٤۳ ، ل ۷۸۰ – ۷۸۱ •

نووســـەر لەم زنجیرە وتارەدا بـە دوورودرێژی دەربارەی دەنگە بزوێنەکانو نەبزوێنەکانو رێنووسو خالبەندیو ناوو جنسەکانی ناو و تاكو کۆو جێناوو ژمارە ••• دواوە •

۱٦۳ – رووپەلنەن ئەلفابێ ، چاپخانا تەرەقی ، شام ، ۱۹۳۲ •

نووسەر ئەم نامیلکەیەی بۆ فێربوونی زمانو نووســـینی کوردی داناوەو بریتییە لە (۲٨) لاپەڕە •

۱٦٤ – زاری دوملیو مەولوودا عوسمان ئەفەندی، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ۲ ، پاریس ، مایسی ۱۹٨٤ ، ل ۷۷ – ٨٥ •

ئەم وتارە کە باسی شێوەی دوملیو هـەنـدێ تایبەتیتی دەنگەکانیو ڕێزمانیو بەراوردی لەگەڵ دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا دەکات ، لـــە ژمارە (۲۳)ی گۆڤاری « هاوار » (۱۹۳۳)ەوە وەرگیراوەو لە ئەلفوبێی عەرەبییەوە کراوە بە ئەلفوبێی لاتینی •

هەروەها ژ : ٨۹۲ ، ٨۹۳ ، ٨۹٤ ، ٨۹٥ ، ٨۹٦ ، ۱۰۹۳ ، ۱۰۹٤ ، ۱۰۹٥ •

جویس بلۆ :

۱٦٥ – بیرانینا تەوفیق وەهبی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ۲ ، پاریس ، مایسی ۱۹٨٤ ، ل ۱۳ – ۱٦ •

له چه‌ند شوێنێکی ئه‌م وتاره‌دا باسی کاره زمانه‌وانی‌یه‌کانی مامۆستا تۆفیق وه‌هبی به‌رچاوده‌که‌وێ •

١٦٦ – پرتووکێن نوو ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یه‌که‌می ١٩٨٣ ، ل ٥٩ – ٦٢ ؛ ژ ٢ ، پاریس ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٦٧ – ٧٤ ؛ ژ ٣ ، پاریس ، شوباتی ١٩٨٥ ، ل ٨٧ – ٩٢ ؛ ژ ٤ ، پاریس ، ئه‌یلوولی ١٩٨٥ ، ل ٦٢ – ٦٨ •

نووسه‌ر له‌و بیبلیۆگرافیایه‌دا که باسی ئه‌و کتێبانه ده‌کات پێوه‌ندییان به کوردناسی‌یه‌وه هه‌یه‌و له‌م سالانه‌ی دواییدا بلاوکراونه‌ته‌وه ، له‌و کتێبانه‌ش دواوه که ده‌رباره‌ی زمانی کوردین •

هه‌روه‌ها ژ : ٩٢٤ ، ٩٢٥ ، ١١٠٠ •

جه‌لال ده‌باغ :

١٦٧ – وشه‌یه‌ك ده‌رباره‌ی پاكردنه‌وه‌ی زمانی كوردی له وشه‌ی بێگانه ، گۆڤاری « ڕۆژی كوردستان » ، ژ ٥٢ ، به‌غدا ، ١٩٧٨ ، ل ٣٠ – ٣١ •

نووسه‌ر له‌م وتاره‌دا له‌و جۆره وشه لێكدراوانه دواوه ، كه به‌یاریده‌ی هه‌ندێ وشه‌ی بێگانه سازبوون •

جه‌لال مه‌حموود عه‌لی :

١٦٨ – ئیدیۆم له زمانی كوردیدا ، به‌غدا ، ١٩٨٢ •

ئه‌م كتێبه (٥٠٤) لاپه‌ڕه‌یه • نووسه‌ر له سه‌ره‌تادا باسی ئیدیۆمی كردووه‌و ئه‌و كارانه‌ی هه‌ڵسه‌نگاندووه كه له‌باره‌ی ئیدیۆمی كوردییه‌وه نووسراون • له لاپه‌ڕه (٣١ تا ٤١٩) به‌پێی زنجیره‌ی ئه‌لفوبێی كوردی

تێکڕای ئـەو ئیدیۆمانـەی کۆی کردوونەتەوە ، تۆمارکردوونو مانایانی لێکداوەتەوە •

١٦٩ ـ جووتە وشە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٣ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٧٨ ـ ٨١ •

نووسەر لەم وتارەدا لەو جۆرە وشـــە لێکدراوانە دواوە ، کـــە بەیارمەتی (و)ی پێوەندی پێکەوە دەبەسترێن •

١٧٠ ـ چەند سەرنجێك دەربارەی هەندێ زاراوەو ئیدیۆمەی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦٥ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٤٨ ـ ٥٤ •

نووســـەر لە ســـەرەتای ئەم وتارەدا هەندێ تێبینی دەربارەی ئەو وتـارەی د • نەسرین فەخـری نیشـانداوە ، کـە لـە ژمـارە (١٩)ی « گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات » (١٩٧٦)دا بە ناوی « هەندێ زاراوەو ئیدیۆمەی کوردی »یەوە بلاویکردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٤٩)و لە کۆتـایـیدا (١٠٧) ئیدیۆمی‌تری خســـتۆتە پێش‌چاوو مـانـاکـانیـانی لێکداوەتەوە •

١٧١ ـ ڕێزەوێکی تایبەتی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٠ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٧٥ ـ ٧٦ •

نووســـەر لەم وتارەدا بەکورتی لەو جوانکاری‌یەی زمانی کوردی دواوە ، کـە لـە ڕواڵەتی هەندێ کرداردا دەنگێـکی تایبەتی پەیدادەبێو وشـەی ئەو دەنگە وەردەگرێ دەکەوێتە سەرەتای ڕســتەوە ، وەك : (چز دەستی سووتا ؛ خرم دایکردە لێزمە ؛ گف کەوتە خولانەوە •••) •

جەمال بابان :

١٧٢ ـ بنچینەی هەندێك وشـــەو لەیەکچوونی هەندێکی‌تر لـــە کوردی‌دا ، گۆڤاری « پەروەردەو زانســـت » ، ژ ١٦ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١٠ ـ ٣٠ •

ئەم وتارە بریتی‌یە لە کۆمەڵێ وشەو نووسەرەکەی هەوڵی‌داوە ئەسڵ‌و رەگ‌و ریشـــەیان ساغ‌بکاتەوەو نیشانی‌بدا لـە چی‌یەوە هاتوونو لـــە چ زمانێکی‌ترەوە خۆیان گەیاندۆتە فەرهەنگی زمانی کوردییەوە یاخـــود بەپێچەوانەوە ••• ئەم کارە لە دوو بەش پێکهاتووە : بەشـی یـەکـەم ـ نووسەر لەملاو ئەولا وەری‌گرتووە ؛ بەشی دووەم ـ زادەی ئێکدانەوەی خۆیەتی •

١٧٣ ـ هەندێك لـەو زاراوانەی واتایەك زیاتر ئەبەخشن ، گۆڤـاری « کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥٦٩ ـ ٦٢٢ ؛ ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٣٥٨ ـ ٣٨٨ •

ئەم وتارە لە وشەی هاوێژ (المشترك اللفظي ـ Homonym)ی کوردی دواوەو رێگای پەیدابوونیانی دیاری‌کردووە •

هەروەها ژ : ٧٠٢ •

جەمال جەلال :

١٧٤ ـ دوو پیتی بەوێنە ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٢ ، ســـــالی ٥ ، ١٩٦١ ، ل ٣٩ ـ ٤٠ •

مامۆستا جەمال جەلال لەم وتارەدا رەخنە لە طاهیر صـادق‌و پاکیزە رەفیق حیلمی دەگرێ ، کە بەلایانەوە وایە دەبێ بۆ ئەو (ك)و (گ)انەی لەپێش (ی ، ێ ، وێ ، وی)یەوە دێن پیتی تایبـەتی دابنرێ (بڕوانـە : باسی ژ ٣٢٤ و ١٢٠) ••• هەروەها لایـەنی مەعرووف خەزنەدار دەگرێ کە ئەو رایانەی رەت‌کردۆتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٠٩)و لەکۆتاییدا هەندێ بەڵگەی زمانەوانی بۆ ئەو مەبەستە دێنێتەوە •

١٧٥ ـ زمانەکەمان ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٢٤ ، ســالی ٥ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٢٣ ـ ٢٧ •

ئەم وتارە لە سێ باس پێکهاتووە : « ۱ - پیت یا تیپ » ؛ « ۲ - پیتی بێدەنگ‌و دەنگدار » ؛ « ۳ - باسی هەندێ وشەی تێکدراو » •

۱۷٦ - مەبەست چی‌یە لەم هەموو وشە تازانە ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ۳٦ ، بەغدا ، ۱۹٦۲ ، ل ۱۷ - ۲۰ •

نووسەر لەم وتارەدا ڕەخنە لە کۆمەڵێ وشەی نوێباو دەگرێ‌و بەکارهێنانیان بە شتێکی نادروست دادەنێ‌و داوا لە نووسەران دەکا وشەی نالەبار نەهێننە زمانی کوردی‌یەوە •

جەمال خەزنەدار :

۱۷۷ - مامۆستای زانا تۆفیق وەهبی‌و (شەفەق) ، گۆڤاری « شەفەق » ، ژ ۲ ، سالی ۱ ، کەرکووك ، ۱۹۵۸ ، ل ۱۳ •

مامۆستا تۆفیق وەهبی لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ جەمال خەزنەداردا ماناو واتاو ئەسڵی وشەی « شەفەق »ی لێك‌داوەتەوە •

د • جەمال ڕەشید :

۱۷۸ - ئێسکبەندیی مرۆڤ ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٤ ، بەغدا ، ۱۹۷٦ ، ل ۸۳ - ۹٦ •

ئەم وتارە بریتی‌یە لە ژمارەیێك وشەو زاراوەی زانستی لە پزشکی‌دا ، بەتایبەتی لە زانستی توێکاری (علم التشریح)دا بەکاردەهێنرێن‌و پێکهاتووە لە ناوی ئێسکەکانی ئێسکبەندیی مرۆڤ لە کەلەسەرەوە تا کەلەنگوستی پێ ، یەکە یەکە لەگەڵ بەرانبەرەکانیان بە زمانی عەرەبی‌و ئینگلیزی‌و هەندێکیش بە لاتینی •

د. جەمال ڕەشید ئەحمەد :

١٧٩ - پێوەندی کورد بە کاردۆخییانەوە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٧ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ١٨ - ٣١ .

نووسەر لە هەندێ شوێنی ئەم وتارەدا دەربارەی ئەسڵو وتای وشەی « کورد »و « کاردۆخ » دواوە .

١٨٠ - چەمکی کوردو کرمانج لە مێژوودا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٣ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ١٩ - ٢٥ و ٣٧ .

نووسەر لەم وتارەدا ڕای خۆیو زانایانی سەبارەت بە پەیدابوونو واتای وشەی « کورد »و « کرمانج » خستووەتە پێش چاو .

١٨١ - دەوری کەرتیان لە مێژووی کورددا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٨ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ١٩ - ٣١ .

د . جەمال لەم وتارە مێژووییەدا لە واتای وشەی (کارتیان)و نزیکی لەگەڵ وشەی (کورد)و (کاردوخ)یش دواوە .

١٨٢ - ناوی کەسیو تۆپۆنۆمیکی چەرخی هیللینی لە زمانی کوردیی کۆندا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٦ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٧٢ - ٨٩ .

نووسەر لەم وتارەدا هەوڵی ساغکردنەوەی ئەو ناوانەی داوە کە لەنێو تێکستی ئەو دۆکومێنتانەدا هاتوون کە لە ناوچەی هەورامان دۆزراونەتەوە .

١٨٣ - هێندێک بیروڕا دەربارەی بناخەی مێژووی زمانی کوردیو پەیوەندی بە زمانە کۆنەکانی جیهانەوە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٥ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٠١ - ١٢٠ .

نووسەر لەم وتارەدا هەوڵیداوە ئەسڵی زمانی کوردی ساغبکاتەوەو سەرهەڵدانو گەشەکردنی دیاریبکاو پێوەندیی کۆنو نوێی بە زمانانی جیاوازەوە نیشانبدا .

هەروەها ژ : ٧٠٠ .

جەمال شالی :

١٨٤ – نووسینی کوردیو پێشخستنی ، گۆڤاری « سلێمانی » ، ژ ٨ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٩ ، ل ١٤ – ٢٠ .

نووسەر لە سەرەتادا باسی ڕەوانیو خۆشیو دەولەمەندیی زمانی کوردی دەکاتو چەند کتێبێکی کوردی دەکاتە نموونە ... بۆ پەرەپێدانی زمانو نووسینی کوردی هەندێ تێبینی خستووەتە پێشچاو ... دەربارەی دانانی زاراوەو دەرکردنی ڕۆژنامەو گۆڤار دواوە .

د . جەمال نەبەز :

١٨٥ – خوێندەواری بە زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٥٧ .

ئەم نامیلکەیە لەو کۆسپو گیروگرفتانە دەدوێ کە لەسەر ڕێی ڕووبوونەوەو پێشکەوتنی زمانی کوردیدان . ئەوەی لەم کارەدا پتر بەیەخو سەرنجڕاکێش بێ ، ئەو دوو بەشەیە ، کە بە ناوی « فەرهەنگ » (ل ٥٨ – ٦٧)و « دەستووری زمانی کوردی » (ل ٦٧ – ٦٩) یەوەن . مامۆستا نەبەز لە بەشی « فەرهەنگ »دا باسی کاری فەرهەنگنووسیی کردووەو بیروڕای لەبارو زانستییانەی بۆ دانانی فەرهەنگی کوردی دەربڕیوە . لە بەشی « دەستووری زمانی کوردی »یشدا هەندێ پێشنیارو زانیاریی باشی خستووەتە پێش چاو .

١٨٦ – ڕەخنەی زمانەوانیو لیسی گوێرانە ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٩ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٨ ، ل ٨٦ – ٩٢ .

د . نەبەز لەم وتارەدا لەبارەی سەرنجی زمانەوانییەوە ئەو ڕەخنانە دەکاتەوە ، کە لە وتاری « چەند سەرنجێك دەربارەی زمانی بۆشایی » (ژمارەی ڕۆژی ١٩٧٨/٤/١٧ی ڕۆژنامەی « هاوکاری »دا) لە نووسینێکی د . کوردستان موکریانی گیرابوو .

١٨٧ ـ زاراوەی لیژنەی (ریاضیات) لەژێر وردەبینی لێکۆڵینەوەدا ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٦ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١٠٢ ـ ١٠٩ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٧ ، ســـاڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١١٢ ـ ١٢١ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٨ ، ســـاڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٨٥ ـ ٩١ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ١١ ، ســـاڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ١٠٦ ـ ١١١ ...

ئەم زنجیرە وتارە لەبـارەی ناتەواوی‌و کـەم‌و کورتیی وەرگێڕان‌و داڕشتن‌و داتاشینی ئەو زاراوانەوە دەدوێ کە لیژنەی « زاراوەی بیرکار » دایان‌ناوەو لە ژمـارە (٥)و (٦)ی ســـاڵی (١)ی گۆڤاری « ڕۆژی نوێ »دا بڵاویان‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٧١) .

١٨٨ ـ زمانی یەکگرتووی کوردی ، بامبێرگ ، ١٩٧٦ .

ئەم کتێبە (١٢٧) لاپەڕەیە . لە زوربەی زۆری ئەو کێشانە دەدوێ کە پێوەندییان بە سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردییەوە هەیە .

١٨٩ ـ ســەرنجێك لــە چەند زاراوەیەکی تازە بەکارهاتوو و « کۆڕی زانیاری کورد » ، گۆڤاری « کۆلێجی ئەدەبیات » ، ژ ٢٢ ، بەغـدا ، ١٩٧٨ ، ل ٧٩ ـ ١١٥ .

نووسەر لە هەندێ شــوێنی ئەم وتارەدا بیروڕای خۆی دەربارەی بەشێك لەو کتێب‌و وتارە زمانەوانی‌یانەی لەلایەن کۆڕەوە بڵاوکراونەتەوە ، نیشان‌داوە . لە لاپەڕە (٩٢ ـ ٩٤)دا هەندێ تێبینی لەبارەی « ڕێنووسی کۆڕ »ەوە خستوّتە پێش چاو . بە دوورودرێژی لە لاپەڕە (٩٥ ـ ١٠٧)دا ڕەخنەی لە « زاراوەکانی کۆڕ » گرتووە (دەربارەی ئەم وتارە ، بڕوانە : باسی ژ ٣٨ ، ٣٥٣) .

١٩٠ ـ کورتــە مێژوویەکی کوردناسی لــە ئەڵمانیادا ، « گۆڤــاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٤١٣ ـ ٤٨٩ .

لەم وتارەدا لەگەڵ باسی ئەو کارانەدا کە بە زمانی ئەڵەمانی لەبارەی مێژوو و ئەدەب و فۆلکلۆرو ئەتنۆگرافیا ... ی کوردەوە نووسراون ، باسی ئەو بەرهەمانەش کراوە ، کە دەربارەی زمانی کوردین .

۱۹۱ - نووسینی کوردی بە لاتینی ، بەغدا ، ۱۹۵۷ .

ئەم نامیلکەیە (۳۵) لاپەڕەیەو بۆ مەبەستی فێرکردنی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی لاتینی دانراوە .

هەروەها ژ : ۹۲۳ ، ۱۰۰٤ ، ۱۰۰۵ .

جەمیل بەندی ڕۆژبەیانی :

۱۹۲ - ئەی چۆن بخوێنینەوە ، وە چۆن تێبگەین ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٦ ، ساڵی ۸ ، بەغدا ، ۱۹٤۷ ، ل ۵۵ - ٦۰ .

نووسەر لەم وتارەدا وەڵامی ئەو بیروڕایانەی مامۆستا محەمەد ئەمین زەکی بەگی داوەتەوە ، کە لە ژمارە (٤)ی ساڵی (۸)ی گۆڤاری « گەلاوێژ »دا سەبارەت بە وشەی عەرەبی لە زمانی کوردیدا خستویەتیە پێش چاو . مامۆستا ڕۆژبەیانی ڕای مامۆستا محەمەد ئەمین زەکی پەسەند ناکا . بەشێوەیەکی زانستی ئەوەی ئیسپات کردووە ، کە وشەی عەرەبی دەبێ بە ڕێنووسی کوردی بنووسرێ و هەروەها وشەی ڕەسەنی کوردی لەجێی ئەو وشە عەرەبیانە دابنرێن ، کە هەندێ کەس بە بێپێویست بەکاری دێنن .

۱۹۳ - چۆن زمانەکەمان بنووسین ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ۱۰ ، ساڵی ۱ ، بەغدا ، ۱۹۵۸ ، ل ۸ - ۱۱ و ۸۹ - ۹٤ .

مامۆستا ڕۆژبەیانی لێرەدا موناقەشەی ڕای نووسین بە ئەلفوبێی عەرەبی و لاتینی دەکاو لەو دەنگانە دەدوێ ، کە نیگاریان دەوێ .

١٩٤ ـ ڕاستکردنەوە ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ١٢ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ٥٩ ـ ٦٤ ٠

نووسەر لەم وتارەدا بیروڕای خۆی بەرانبەر هەندێ نووسینی بەتایبەتی وتاری مامۆستا خەزنەدار . کە لە ژمارە (٦ ، ٨ ، ١١)ی گۆڤاری « ڕۆژی نوێ »دا بڵاوکردۆتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٠٩) ، دەربڕیوە ٠

١٩٥ ـ زمانو نووسینی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، بەشی یەکەم ، ژ ٤٣ ، ساڵی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١ ـ ٦ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٤٤ ، ساڵی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١ ـ ٥ ٠

ئەم وتارە وەڵامی وتاری « زمانو نووسینی کوردی »ی ت ٠ ب ٠ مەریوانییە (بڕوانە : باسی ژ ٥٨٨) ٠ مامۆستا ڕۆژبەیانی ، وێڕای خستنە پێشچاوی هەندێ لەو گیروگرفتانەی لەڕێی پێشکەوتنو لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدان ، لە سێ باسی گرنگیش دواوە : ١ ـ ئەلفوبێی کوردیو ڕێنووسی کوردی ؛ ٢ ـ چۆنیەتی نووسینی وشەی بێگانە لە کوردیدا ؛ ٣ ـ دەستووری زمانی کوردیو فەرهەنگی کوردی ٠

١٩٦ ـ وێژ ، گۆڤاری « بڵێسە » ، ژ ٩ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٤٢ ـ ٤٣ ٠

ئەمە لێکۆڵینەوەیەکە لە وشەی « وێژ »و هەروەها وەڵامێکە بۆ وتاری « بەخێوکردنی زمانەکەمان بە وشەی (وێژە) »ی مامۆستا تۆفیق وەهبی . کە لە ژمارە (٤)ی ساڵی (١)ی گۆڤاری « پێشکەوتن »دا بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٤٠) ٠

١٩٧ ـ ــــــــ ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٢ ، ساڵی ٨ ، بەغدا ، ١٩٤٧ ، ل ٦٣ ـ ٦٤ ٠

ئەم وتارە لە بەشی « گەلاوێژو خوێندەوارانی »دا بڵاوکراوەتەوە ٠ نووسەر لێرەدا وەڵامی ئەو پرسیارەی داوەتەوە ، کە مامۆستا توفیق

ـمعبی به ناوی « (ر)ی قه‌ڵه‌و چۆن بنووســـــین »ه‌وه کردبووی مـ
ـمۆسـتا ڕۆژبه‌یانی وێرای ده‌ربڕینی ڕای سه‌باره‌ت به چۆنیه‌تی نووسینی
(ر)ی قه‌ڵه‌و ، هه‌روه‌ها له‌باره‌ی هه‌ندێ پیتی تریشه‌وه چه‌ند پێشنیارێکی
کردووه .

هه‌روه‌ها ژ : ٥٠١ ، ٥٠٢ .

جه‌وهه‌ر غه‌مگین :

١٩٨ ــ زمانی کوردی له هه‌ولێر ، گۆڤاری « هه‌تاو » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، هه‌ولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١٧ ــ ١٨ .

نووسه‌ر له‌م وتاره‌دا باسی گرنگیی زمانی زگماك ده‌کات‌و خه‌ڵــکی
هه‌ولێر بۆ فێربوون‌و نووســــینی کوردی هانده‌داو ڕێ‌و شــــوێنیان
ـشـان ده‌دا .

جێژنی :

١٩٩ ــ زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ١١ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ١ ــ ٤ .

ئه‌م وتاره کورته به‌راوردێکه له‌نێوان دیالێکتی ژووروو و خوارووی
زمانی کوردیدا ، به‌تایبه‌تی له ڕووی به‌کارهێنانی جێناوه‌کان‌و تێداچوونی
(ـ)ی هه‌ندێ وشــه لــه کرمانجیی ژووروووداو بوونی (و) به (ڤ)و
به‌کارهێنانی (ێك) وه‌ك نیشــانه‌ی نه‌ناسیاوی لــه کرمانجیی خوارووداو
بوونی بــه (ه‌ك) لــه کرمانجیی ژووروودا . (لــه‌باره‌یه‌وه بڕوانه باســی
ژ ٣٠٤) .

٢٠٠ ــ فراوانیی زمــانی کوردی ، گۆڤــاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٧ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٩٧ .

أ • جێژنی بۆ نیشاندانی دەوڵەمەندیی زمانی کوردی کۆمەڵێ وشەی هاوواتای بڵاوکردووەتەوە •

جیهان عومەر صدیق :

٢٠١ – وشەی (تمثیل) ، گۆڤاری ((شەفەق)) ، ژ ٧ ، سـالی ١ ، کەرکووك ، ١٩٥٨ ، ل ٧ – ٨ •

نووسەر لەم وتارەدا وشەکانی « لاسـایی »و « نواندن » ، کـە هەندێ کەس لەجێی « تمثیل » بەکاریدێنن ڕەتدەکاتەوەو بـە زمـانی کوردیدا گەشتێك دەکا بۆ دۆزینەوەی وشەیەکی لەبار بۆ ئەو مانایە •

حاجی جندی :

٢٠٢ – ئەلفبا ، یەریڤان ، ١٩٥١ •

ئەم ئەلفوبێیە بۆ گەورە دانراوەو بە پیتی سلاڤییە •

هەروەها ژ : ٢٠٣ •

حاجی جندیو ن• جەواری :

٢٠٣ – ئەلفبا ، یەریڤان ، ١٩٥٧ •

ئەلفوبێیەکی وێنەدارە بۆ منداڵانە • بە پیتی سلاڤییە •

حاجی عەبدولڕەحیم وەفی :

٢٠٤ – چۆن فێری زمانی کوردی ئەبێت بە بێمامۆسـتا ، چاپی دووەم(٥) ، سلێمانی ، ١٩٧٠ •

ئەم کتێبە (١٨٦) لاپەڕەیەو لەم بەشانە پێکهاتووە : ئەلفبای کوردی بە پیتی عەرەبی (ل ٢٣ – ٢٦) ؛ وشـەی کوردی (ل ٢٩ – ١٠٢) ؛

---

(٥) تەنیا چاپی دووەمی ئەم کتێبەم بینیوە ، بەڵام وەك نووسـەرەکەی لـە پێشەکیدا (ل ١١ ، ١٤) بەنجەی بۆ ڕاکێشاوە ، چاپی یەکەمی سالی ١٩٥٩ بڵاوکردووەتەوە •

ـەی بچکۆلانەی زۆر بەکارهێنراو (ل ١٠٥ - ١٣٤) ؛ نووسینی نامە
ـ ١٣٧ - ١٥١) ؛ هەندێ چەپکەی ئەدەبی (ل ١٥٥ - ١٦٣) ...

حەمید فەرەج :

٢٠٥ - ئەلفوبێی کوردی ، بەغدا ، ١٩٣٦ .

ئەم کارە (٦٦) لاپەڕەیەو ئەلفوبێیەکە بۆ فێرکردنی نووسین و خوێندنەوەی کوردی .

٢٠٦ - ڕێنووسی کوردی لە سەدەیەکدا ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

ئەمە نامیلکەیەکی (٤٢) لاپەڕەییە . بریتییە لە پیشاندانێکی نیگار کورتی کەمێك لەو نووسراوانەی پێوەندییان بە ڕێنووسی کوردییەوە هەیە . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٦٢ ل ٦٦ ؛ ژ ٥٦١) .

حجي جعفر :

٢٠٧ - خالبەندی د گۆڤارا ڕۆژی کوردا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢٠ ، هەولێر ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٣١ - ٣٣ .

ئەم وتارە بەشێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو باسی ئەو ...نەی خالبەندی دەکات ، کە گۆڤاری « ڕۆژی کورد » (١٩١٣) بەکاری هێناون .

٢٠٨ - زمانێ کوردی د گۆڤارا (ڕۆژی کورد)دا ١٩١٣ ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٥ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٣٥ - ١٤١ .

نووسەر لەم وتارەدا لە سەرهەڵدانی هەندێ دیاردەی گرنگ لە گۆڤاری « ڕۆژی کورد »دا دواوە ، بەتایبەتی وەك : بەکارهێنانی ...لومی کوردیی لەبارو پەیدابوونی نیگار بۆ هەندێ دەنگی کوردی ...

حەسەن شێخ حەمە مارف :

٢٠٩ ــ دەربارەی وشـــەی (زانیاری)و (زانســـتی) ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ٤١ ــ ٤٢ •

ئەنجامی ئەم وتارە ئەوەیە ، کە نووسەرەکەی ئەو ڕایەدایە وشـــەی « زانیاری » مانای (مەعلوومات)ەو وشەی « زانستی » واتای (علمی) دەگەیەنێ •

٢١٠ ــ زانیاری یان زانستی ، پیت یان تیپ ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٧ ، هەولێر ، شوباتی ١٩٨٤ ، ل ٣٠ ــ ٣١ •

ئەم وتارە لە پێکهاتن و واتای وشەکانی « زانیاری »و « زانستی »و « پیت »و « تیپ » دەدوێ و لەئەنجامدا « زانســـــت » بۆ (علمی)و « تیپ » بۆ (حرف) پەسەند دەکات •

هەروەها ژ : ٢٨٥ ، ٢٨٦ ، ٢٨٧ ، ٢٨٨ ، ٢٨٩ ، ٢٩٠ ، ٢٩١ •

حەسەن قزلجی :

٢١١ ــ دەربارەی وەرگێڕانی (گێلەپیاو)ەوە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٢ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٣٢ ــ ٣٨ •

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ تێبینی و سەرنجی زمانەوانی بەرانبەر بەکارهێنانی هەندێ وشەو داڕشتنی هەندێ ڕستە لە دەقی کوردی ڕۆمانی « گێلەپیاو »ی عەزیز نەسیندا خســـتووەتە پێش چاو ، کە مامۆســـتا عەبدوڵڵا حەسەن زادە لە فارسییەوە کردوویەتی بە کوردی •

٢١٢ ــ گۆڕانی پیتەکان بە یەکتر ، جێگۆڕکێی پیتەکان و ســـــوان و تێکشـــــکانی وشەکانی بەهۆی ئەو ئالوگۆڕانەی بەسەر پیتەکاندا دێ ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١١٨ ــ ١٨٤ •

ئەم وتارە بریتییە لەم باسانە : « ١ ــ گۆڕانی پیتەکان بـە یەکتر » (ل ١٢١ ــ ١٧٦) ؛ « ٢ ــ گۆڕانی جێگای پیتەکان (قلب) (ل ١٧٦ ــ

١٧٣) ؛ « ٣ - سواندن یا (تصـــحیف) ، کە بە گۆڕینو جێگۆڕکێی پیتەکانی فڕێدانی هێندێ پیت پێدێ » (ل ١٧٩ - ١٨٤) •

٢١٣ - لەبارەی هێندێ لە نهێنییەکانی ڕێزمانی کوردی ، « گۆڤـاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ١١٣ - ١٣٤ •

مامۆستا قزڵجی لەم وتارەدا لەم باســـــانە دواوە : « ١ - ناوگر ؛ ٢ - (ت) لـە کۆتایی هەندێ فیعلدا ؛ ٣ - پاشگری (رە) ، (وە) ، (ێ) ؛ ٤ - پاشگری (ك ، ا) ؛ ٥ - هاتنی (ڕاناوی لکاو) لەپێش فیعلەوە لە کرمانجیی سەروودا » •

حەسەن کوردستانی :

٢١٤ - لە حەق نووســـین تازە ، گۆڤاری « دیاریی کوردستان » ، ژ ١٦ ، بەغدا ، ١١ی مایسی ١٩٢٦ ، ل ٨ - ١٠ •

نووســــەر لەم وتارەدا لایەنی بیروڕای مامۆستا شاوەیسو پیرۆت دەگرێو دواتر خۆشی هەندێ پێشنیار بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی ئەلفوبێی عەرەبیی دەســتکاریکراو دەخاتە پێش چاو •

حەقی شاوەیس :

٢١٥ - ئیمـلای کوردی - حروفـاتی عەرەبی ، گۆڤـاری « دیـاریی کوردســـتان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٨ ، بەغـــدا ، ١٤ی تەمووزی ١٩٢٥ ، ل ٧ - ٩ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٠ ، بەغدا ، ٢١ی تشرینی یەکەمی ١٩٢٥ ، ل ٩ - ١٢ •

مامۆســــتا شاوەیس لێرەدا بە دوورودرێژی باسی گیروگرفتەکانی نووسینی کوردی بـە ئەلفوبێی عەرەبی دەکاو لەو ڕایەدایە ، کـە ئــەو ئەلفوبێیە بۆ نووسینی کوردی دەستنادات •

٢١٦ - لاپەڕەی نووسینی تازەو کوردیی پەتی : لە نووسینو شێوەدا سەربەخۆ ، گۆڤاری « دیاریی کوردستان » ، بەشی یەکەم ، ژ ١٢ - ١٤ ، بغدا ، ٥ی مارتی ١٩٢٦ ، ل ١٨ - ٢٠ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٥ ، بغدا ، ١٨ی مارتی ١٩٢٦ ، ل ١١ - ١٢ .

نووسەر لەم وتارەدا داوا دەکات بەرگی عەرەبی نەکرێتە بەر نووسینی کوردیو باش پەیڕەویی فۆنەتیکو دەستووری زمانی کوردی بکرێت .

٢١٧ - نووسینی کوردی چۆن بێ ؟ ، گۆڤاری « دیاریی کوردستان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٥ ، بغدا ، ١٢ی مایسی ١٩٢٥ ، ل ٨ - ٩ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٦ ، بغدا ، ٢٩ی مایسی ١٩٢٥ ، ل ٧ - ٨ .

ئەم وتارە بە نموونەو بەڵگەی زۆرەوە وا دادەنێ کە : ١ - وشە چۆن لە دەم دەربچێ بەوجۆرە بنووسرێ ؛ ٢ - وشەی بێگانە بخرێتە سەر ئاهەنگی کوردی ؛ ٣ - دەبێ (ە ، ی ، و) لەبریتی سەرو ژێرو بۆر بەکاربهێنرێ ؛ ٤ - دەبێ ئامرازی پێوەندیو پرێپۆزیشنو ... بەجیا بنووسرێن ...

حەمە جەزا :

٢١٨ - وەڵامی ڕەخنەکەی فەرهەنگی خاڵ ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٠ ، ساڵی ٤ ، بغدا ، ١٩٦٠ ، ل ٤٠ - ٤٢ .

نووسەری ئەم وتارە لایەنی مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ دەگرێ لە تۆمارکردنو لێکدانەوەی وشەداو ڕەخنەکانی مامۆستا طاهیر صادق ڕەتدەکاتەوە . (بڕوانە : باسی ژ ٣٢٩) .

حەمە کەریم ڕەمەزان هەورامی :

٢١٩ - بەرگی یەکەم « سایکۆلۆجیەتی خوێندنەوە » ، سلێمانی ، ١٩٦٨ ؛ بەرگی دووەم « بنچینەی وتنەوەی زمانی کوردی » ، هەولێر ، ١٩٧٠ .

مامۆستا حەمە کەریم ڕەمەزان هەورامی لەم کتێبە دوو بەرگی‌یەدا بارەی چۆنیەتی وتنەوەی زمانی کوردییەوە دواوەو هەوڵی‌داوە بەپێی پێویست لە زمانی کوردی بکۆڵێتەوە ... بەداخەوە ئەم کارەدا زانیاری نەزانست‌و کەم‌وکورتیی زۆر بەرچاو دەکەوێ .

هەروەها ژ : ٤٠٩ .

حەننا ئەنتوان :

٢٢٠ – چەند سەرنجێکی سەرپێیی دەربارەی گیروگرفتەکانی نووسینی کوردی ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٨ ، مایسی ١٩٨٣ ، ل ٦٥ – ٦٧ .

نووسەر لە سەرەتادا بەرگی نۆیەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، کە سەرلەبەری لەبارەی ڕێنووسی کوردی‌یەوەیە هەڵدەسەنگێنێ‌و ئنجا باسی چەند گیروگرفتێکی نووسینی کوردی‌و شێوەی چارەسەرکردنیان دەکات .

د. حوسێن ڕەهبەر :

٢٢١ – جەلادەت بەدرخان وەك هیمداری ئەلفابێیا لاتینی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٥ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٩٦ – ١٠٠ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی دەوری جەلادەت بەدرخانی کردووە لە سازکردنی ئەلفوبێی لاتینی‌دا بۆ زمانی کوردی .

خالید جوتیار :

٢٢٢ – کوردی‌یەکەی (قەلای دمدم)و سەرەتاییکی‌ترش ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٣٥ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٥٨ – ٦٨ .

ئەم وتارە هەندێ سەرنجو تێبینی زمانەوانی‌یە دەربارەی شێوەی نووسینی داستانی (قەڵای دمدم) ، کە مامۆستا شوکور لە دیالێکتی ژووروووەوە هێناویەتی‌یە سەر دیالێکتی کرمانجیی خواروو •

ج • خەسرەو :

٢٢٣ - ڕوونکردنەوەیەك دەربارەی لیستەی سێیەمو چوارەمی زاراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦٠ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ١٩ - ٢١ •

ئەم وتارە برێتی‌یە لە خستنە پێش چاوی هەندێ سەرنجو تێبینی لەبارەی دوو لیستەی ناوبراوی زاراوەی کۆڕی زانیاری کوردەوە •

٢٢٤ - یەکێتی زمانی کوردی گۆڕانێك بەسەر شێوەکەماندا ، گۆڤاری « هەتاو » ، بەشی یەکەم ، ژ ٩٨ ، ساڵی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١ - ٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٩٩ ، ساڵی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١ - ٥ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ١٠٠ ، ساڵی ٤ ، هەولێر ١٩٥٧ ، ل ١ - ٥ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ١٠١ ، ساڵی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١ - ٣ •

نووسەر لەم زنجیرە وتارەدا باسی پێویستیی بوونی زمانێکی یەکگرتووی ئەدەبیی کوردی دەکاو لە جیاوازیی نێوان دیالێکتەکان دەدوێو ئنجا بە وردیو دوورودرێژی باسی ئەو گۆڕانانە دەکا ، کە لە زمانی ئاخاوتنی سلێمانیدا پەیدابووە ، وەك : ١ - گۆڕانەکانی دەنگی (د) ؛ ٢ - ونبوونی دەنگی (ت) ؛ ٣ - فڕێدانی (ك)و (گ) •

دلێنس د • جەباری :

٢٢٥ - پاراستنی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٢٣ ، ساڵی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٨ ، ل ١ - ٣ •

نووسەر لەم کورتە وتارەدا ئامۆژگاریی میللەتەکەی دەکا بۆ پاراستنو گەشەپێدانی زمانەکەی •

٢٢٦ ـ یەکێتی زمانی کوردی ـ ئەگەر لەکین گشـــت چوونیەکین ، گۆڤاری ((هەتاو)) ، ژ ١١٨ ، ساڵی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١ ـ ٢ .

نوسەر لەم وتارەدا لە ڕێگای ئەو پەندە کوردییەوە ویستوویەتی نیشـــانیبدا ، کە جیاوازی لە مەیدانی لەك و لوڕو کەلهوڕو گۆرانو بۆرانو کرمانج ... دا نییەو هەموو خاوەنی یەك زمانن .

دلشاد مەریوانی :

٢٢٧ ـ تیپەگۆڕکێی وشـــە لـــە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری ((ڕۆژی کوردستان)) ، ژ ١٢ ، ساڵی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥٢ ـ ٥٣ .

ئەم وتارە باسی ئەو وشـــە کوردییانە دەکات ، کە بـە دوو جۆر دەوترێن . جۆری وتنەکەش ئەوەیە ، ئەو وشەیە پاش و پێش و جێگۆڕکێ دەکا ، وەك : بەفر / بەرف ؛ تەرزە / تەزرە ؛ دەروێش / دەوریش ...

((دەستەی کوردی کۆڕی زانیاری عێراق)) :

٢٢٨ ـ بانگەوازێك لە دەســـتەی کوردی کۆڕی زانیاری عێراقەوە ، کۆڕێك بۆ گیروگرفتی ڕێنووسی کوردی ، گۆڤاری ((ڕۆشـنبیری نوێ)) ، ژ ٧٩ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٨١ .

دەســـتەی کوردی کۆڕی زانیاری عێراق لەم بانگەوازەدا ، وێڕای ئەوەی هەندێ کێشەی نووسینی کوردی خستۆتە پێش چاو ، هەروەهـا داوا لە زانایانو نووسەرانی کورد دەکا بە وتار بەشـــــداریی ئەو کۆڕە بکەن ، کە بڕیاریداوە بۆ لێکۆڵینەوەی گیروگرفتی ڕێنووســـی کوردی بیبەستێ .

٢٢٩ ـ بانگەوازێك لـــە دەســـتەی کوردی کۆڕی زانیاری عێراقەوە ، کۆڕێك بۆ گیروگرفتی ڕێنووسی کوردی ، ((گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد)) ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢٩٦ ـ ٢٩٨ .

ئەمە هەر وتاری ژ (٢٢٨)ەو سەرلەنوێ بلاوکراوەتەوە •
هەروەها ژ : ٤٦٣ ، ٤٦٤ ، ٤٦٥ ، ٥٠١ ، ٥٠٢ ، ٧٢٣ •

دەنگی مامۆستا :

٢٣٠ – پرسیارێك دەربارەی نووسراوی كۆڕی زانیاری كورد ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٨ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٣ ، ل ٤٥ – ٤٦ •

ئەم نووسینە وەلامی ئەو پرسیارەیە كە دەنگی مامۆستا لە (كۆڕی زانیاری كورد)ی كردبوو سەبارەت بە دۆزینەوەی وشەی كوردی بۆ (نقابة)و (نقابة الزراعيين الفنيين) • هەروەها ڕای د • كەمال فوئاد لەبارەی پێشنیارەكەی كۆڕەوە خراوەتە پێش چاو •

ڕ • ن • :

٢٣١ – نووسینی بێقورت ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٤ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ١ – ٥ •

نووسەر باسی پێشخستنی زمانی كوردی دەكاتو لایەنی بیروڕاو پێشنیاری مامۆستایان : تۆفیق وەهبیو ئەمین زەكیو ع • دەگرێ •

« ڕۆناهی » :

٢٣٢ – نڤیسینا كوردی بتیپێت لاتینی ، گۆڤاری « ڕوناهی » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٦٠ ، ل ٦ – ٩ •

ئەم وتارە بە شێوەی كرمانجیی ژووروو نووسراوەو لەسەر بناغەی ئەلفوبێ (٣٣) پیتییەكەی جەلادەت بەدرخان چۆنیەتی نووسینی كوردی بە ئەلفوبێی لاتینی شەرحدەكاو نموونە بۆ هەر یەكێك لە پیتەكانی ئەو ئەلفوبێیە دێنێتەوە •

ڕەئووفی ئەحمەد ئالانی :

٢٣٣ ــ ئاوڕدانەوەیەك ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٧١ ، ل ١٦ ــ ١٧ .

لەم وتارەدا نووسەر باسی هەوڵو پێشـــــکەوتنی زمانی کوردی کردووەو ڕەخنەی لە هەندێ دەزگای کوردی گرتووە لـــە بەجێهێنانی ئەرکیاندا .

٢٣٤ ــ ئـەم کتێبـەم خوێنـدەوە : ڕێـزمـانی کوردی ، گۆڤـاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٢ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ١٠ ــ ١٥ .

نووسەر لەم وتارەدا کتێبی « ڕێزمانی کوردی »ی مامۆستا ئەحمەد حەسەن ئەحمەدی هەڵسەنگاندووە ، کـە ســـالی ١٩٧٦ بلاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٤) .

٢٣٥ ــ ئەم کتێبەم خوێندەوە ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٧ ، ساڵی ٢ ، ئایاری ١٩٧٨ ، ل ٩٠ ــ ٩٣ .

ئەم وتارە بریتییە لە هەندێ ســـــەرنجو تێبینی دەربارەی کتێبی « ڕێزمانی کوردی »ی ئەحمەد حەسەن ئەحمەد ، کـــە ســــالی ١٩٧٦ بلاوی‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٤) .

٢٣٦ ــ بەسەرداچوونەوەی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢٣ ، ساڵی دووەم ، هەولێر ، ئابی ١٩٨٤ ، ل ٢٣ ــ ٢٥ .

نووسەر لەم وتارەدا کتێبی « ڕێزمانی کوردی بۆ پۆلی یـەکـــەمی بەشی کوردیی زانکۆی سەلاحەددین »ی هەڵسەنگاندووە ، کە د. نەسرین فەخری‌و د . کوردستان موکریانی دایان‌ناوە .

٢٣٧ ــ تایبەت‌کردن لـە زمـانـە ئەدەبیەکەماندا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٦ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٤٢ ــ ٥٠ .

ئەم وتارە باسی زمانی ئەدەبی‌یەو وەلامی ئەم پرســـیارانە : « چۆن چۆنی ، زمانی ستاندارد دروستبکەین ؟ ؛ لەکوێوە دەستپێبکەین ؟ ؛ ئەو شێوەیە سەرپشکە ، کە زۆرینەی کورد پێی دەئاخێوێ ؟ ؛ شــێوەی سلێمانی تایبەتە ڕەســـەنەکانی زمانی ئەدەبی تێدایــە یــان نــا ؟ ... » دەداتــەوە .

٢٣٨ ـ تۆمــارکردنی بــاوكو کــوڕ ، گۆڤــاری « برایەتی » ، ژ ٩ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٣٨ ـ ٤٠ .

نووسەر لەم وتارەدا ئەوەی ڕوونکردووەتەوە ، کــە ناوی (باوكو کوڕ) ـ (مضافو مضاف اليه)نو لەبەر ئەوە لەسەر دەستووری بــاوی کوردی دەبێ لە نووسیندا (ی) بخرێتە سەر ناوی کوڕ .

٢٣٩ ـ دیاردەیەکی زمانەوانی ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ٨ ، خولی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٣٦ ـ ٤١ .

ئەم وتارە دەربارەی مۆرفیمی (تر)و (دی) دەدوێ .

٢٤٠ ـ زانیار ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٢ ، ســـــالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٢ ، ل ٢٥ ـ ٢٨ .

بەبۆنەی ناونانی « کۆڕی زانیاری کورد »ەوە هەندێ لە زانــیـان ڕای خۆیان لەبارەی ئەو ناوەوە دەربڕیبوو ... مامۆســـتا ئالانیش لــەم وتارەدا بەتایبەتی سەبارەت بە وشەی « زانیار » کۆلیوەتەوەو بیــروڕای خۆی نیشانداوە .

٢٤١ ـ فێرســـتە کتێبێك ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٣ ، بەغدا ، حوزەیرانی ١٩٨٢ ، ل ٢٤ ـ ٢٦ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی هەنــدێ گیروگرفتی ڕێنووسی کوردیو شێوەی چارەسەرکردنیانی کردووە .

٢٤٢ ـ کاری هەبوون ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢٩ ، شوباتی ١٩٨٥ ، ل ١٥ ـ ٢١ .

نووســــــەر لەم وتارەدا بە دوورودرێژی لە کرداری « هەبوون »
دواوەو بۆ سۆراخی ڕەگی « هـ » نموونەی لە ئاوێســــــتاو هیندیو
فارسی ••• یەوە هێناوەتەوە •

٢٤٣ ـ کێشەی نووسینی ڕاناوی لکاو ، گۆفاری « ڕۆژی کوردستان » ژ ٦٤ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٧٢ ـ ٧٣ •

مامۆستا ئالانی لەم وتارەدا لە ڕوانگەی ئەو پرسیارانەوە : (ئـایـا جێناوی لکاو یەکسەرە ••• یان دووسەرە ؟ ••• دەنووسێن بـە وشـەوە یان نـا ؟ •••) لـەبـارەی چۆنیـەتی نووســــینی جێـناوی لـکاوەوە کۆڵیوەتەوە •

٢٤٤ ـ کێشەیەك لە زمانی کوردیدا ، بەغدا ، ١٩٨١ •

ئەم بەرهەمە (٢٤٤) لاپەڕەیە • لێکۆڵینەوەیەکی دوورودرێژو تێرو تەســــەلە لەبارەی مۆرفێمی (ەوە / وە)وەو لەم بەشــــانە پێکهاتووە : پێشەکی (ل ٣ ـ ٧) ؛ نمایشێك (ل ٧ ـ ١١) ؛ هەڵســــــەنگاندنو بەراورد لەنێوان چەندان نووسیندا دەربارەی فۆرمو هەڵکەوتی مۆرفێمی دووبارەو بەردەوامی (ل ١٢ ـ ٥٦) ؛ هەڵسەنگاندنی چەنـد نووسینێك لەبارەی نیشانەی کاری ڕابوردووی نزیکەوە (ل ٥٧ ـ ٧٤) ؛ هەڵکەوتی مۆرفێمەکان لە دەســـتە شێوەی شـارباژێڕ (بابان)دا (ل ٧٥ ـ ١٣٢) ؛ لە دەستەی شێوەی موکریو سۆرانیدا (ل ١٣٣ ـ ١٥٠) ؛ لە دەستەی شــــێوەی ئەردەڵانیدا (ل ١٥١ ـ ١٦٠) ؛ لە مەڵبەندی گۆرانو لقی جافیـدا (ل ١٦١ ـ ١٦٦) ؛ لە مەڵبـەنـدی گۆرانو لقی هەورامیــدا (ل ١٦٧ ـ ١٧٥) ؛ لە لوڕیو فارسیدا (ل ١٧٧ ـ ١٩٠) ؛ لە کرمانجیی سەروودا (ل ١٩١ ـ ٢٠٢) ؛ پاشگرو نیشانەی (ەوە / وە) لە ڕووی ئەرکەوە (ل ٢٠٣ ـ ٢٣٧) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٥٨) •

٢٤٥ ـ گەردانی (بوون) ، گۆڤاری « ڕۆشـــنبیری نوێ » ، ژ ٨٠ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ١٢ ـ ١٥ .

نووسەر لەم وتارەدا ئەو هەوڵانەی خـــستووەتە پێش چاو ، کە هەندێ لە نووسەران لە گەردانکردنی (بوون)دا بەسەریاندا تێدەپەڕێو هەوڵیداوە شێوە ڕاستەکانی گەردانی ئەو وشەیە دەستنیشان بکا .

٢٤٦ ـ گەشـــتێکی زمانەوانی بە چەند شیعرێکی خانای قوبادیدا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٥٦ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٦٨ ـ ٧١ .

نووسەر لەم وتارەدا لە چەند شیعرێکی خانای قوبادییەوە چەپکێك زاراوەو دەقەزمانی ڕەسەنی گوڵبژێر کردووەو لەڕووی زانستی زمانـەوە شیکردوونەتەوە .

٢٤٧ ـ گیروگرفتەکانی نووســـــــینی وشەی لێکدراو ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨١ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٤ ـ ٨ .

مامۆستا ئالانی لەم وتارەدا باسی ئەو ئاڵۆزیو کۆسپانەی کردووە ، کە لە نووســـینی وشەی لێکدراوی هەمەچەشنەدا دێتە ڕێو هەوڵیداوە چارەسەریان بۆ بدۆزێتەوە .

٢٤٨ ـ لە دادگای زمانەوانیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦٩ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٣٤ ـ ٣٧ .

ئەم وتارە دەربڕینی هەندێ سەرنجو تێبینییە دەربارەی ئەو وتارەی مامۆســتا محەمەد ئەمین هەورامانی ، کـە لـە ژمـارە (٦٧)ی گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا بەناوی « کورد واتەنی »یەوەیە (بڕوانە : وتاری ژ ٥٣٩)و تێیدا ڕەخنەی لە کتێبی « چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی » (بڕوانە : باسی ژ ٥٩٤)ی مامۆستا مەسعوود محەمەد گرتووە .

٢٤٩ ـ لە ڕوانگەی زمانەوانییەوە (تحیة عطرة) بە کوردی ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٥٢ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٢٠ .

نووسەر ئەوەی پێداوەتەوە کە (سـلاوی بۆنداو) بەرانبەر (تحیة عطرة)ی عەرەبی شتێکی نابەجێیەو وا ڕادەگەیەنێ کە سـلاوی جوان بۆ ئەو مەبەستە لەبارترە •

٢٥٠ ـ لە ڕوانگەی زمانەوانییەوە (تێدا) ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٥ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٢٢ ـ ٢٤ •

نووسەر لەم وتارەدا لەو گۆڕانو سوانە دواوە ، کە بەسەر پرپۆزیشنی (تێدا)دا هاتووە •

٢٥١ ـ لێکۆلینەوە دەربارەی کتێبی ڕێزمانی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی ناوەندی ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ١٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٢٤ ـ ٢٧ •

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ سەرنجو تێبینی لەبارەی کەموکورتیو ناتەواویی کتێبی ڕێزمانی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی ناوەندییەوە خستووەتە پێش چاو •

٢٥٢ ـ نرخاندنی ئەم کتێبە ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٠ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢٤ ـ ٢٨ •

مامۆستا ئالانی لەم وتارەدا کتێبی « زمانی کوردی بۆ دەستپێکەران »ی د • کامیل بەسیر هەلدەسەنگێنی ، کە سالی ١٩٧٦ بلاوی کردووەتەوە •

٢٥٣ ـ نرخاندنێك دەربارەی (زاراوە زانستیەکان) ، گۆڤاری « کاروان » ، بەشی یەکەم ، ژ ١ ، هەولێر ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٢ ، ل ٦٩ ـ ٧٢ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، هەولێر ، تشرینی دووەمی ١٩٨٢ ، ل ٤٤ ـ ٤٨ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣ ، هەولێر ، کانوونی یەکەمی ١٩٨٢ ، ل ٤٦ ـ ٥١ •

مامۆستا ئالانی لەم زنجیرە وتارەدا بە دوورودرێژی ئەو نامیلکەیەی هەلسەنگاندووە ، کە کۆڕی زانیاری کورد سالی ١٩٧٦ بەناوی

« زاراوه زانســــتییەکان »ەوە بڵاوی کردووەتـەوە (بـڕوانـە : باسـی ژ ١٠٧٣ ، ٥٩٥) .

٢٥٤ ــ وەڵامـە ڕەخنەیەك ، گۆڤـاری « ڕۆشـنبیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٩٧ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٣٨ ــ ٤١ ؛ بەشـــی دووەم ، ژ ٩٨ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٤١ ــ ٤٩ .

ئەم وتارە وەڵامی ئەو ڕەخنەیەیە ، کە مامۆستا عەبدولستار کازم لە ژمـارە (٩٣ و ٩٤)ی گۆڤاری « ڕۆژی کوردســــتان »دا لـە کتێبی « کێشــەیـەك لـــە ڕێزمـانی کوردیدا »ی مامۆســـتا ئالانی گرتبوو (بڕوانە : باسی ژ ٣٥٨) .

هەروەها ژ : ٤٩٦ .

ڕەئووف پشدەری :

٢٥٥ ــ تیپ گۆڕکێی وشــــە لـە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٣٧ ــ ٣٨ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٥٨ ــ ٥٩ .

ئەم وتارە باسی ئەو وشانە دەکات ، کە جێگۆڕکێ لە دەنگەکانیاندا دەکرێ ، وەك : فڕین / ڕفین ؛ بنواڕە / بڕوانە ...

ڕەئووف عوسمان :

٢٥٦ ــ بڕوانە : باسی ژ ٤٢٩ .

٢٥٧ ــ پیاچوونەوەیەك بـە پەراوێزی زاراوەکـانی کۆڕدا ، گۆڤـاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٥٠ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٣٦ ــ ٤٢ .

ئەم وتارە هەندێ تێبینیو سەرنجە دەربارەی ئەو زاراوانەی کۆڕی زانیـــاری کورد بڵاویکردوونەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٥٤ ، ١٠٥٥ ، ١٠٥٦ ، ١٠٥٧ ، ١٠٥٨ ، ١٠٥٩ ، ١٠٦٠ ، ١٠٦١) .

ڕەشید سمۆ :

٢٥٨ – چەند گلیو گازند ژ بۆنا زمانێ کوردی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ٢٢ – ٢٣ .

ئەم وتارە وەلآمی مامۆستا ڕەشید سمۆیە سەبارەت بە پرسیاری : بە کام ئەلفوبێ بنووسین ؟ ، کە لە لاپەڕە (٩)ی هەمان گۆڤاردا کراوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٨٢) .

ڕەشید کورد :

٢٥٩ – ڕێزمانا زمانێ کورمانجی ، شام ، ١٩٥٦ .

ئەم کتێبە (١١٤) لاپەڕەیەو بە ئەلفوبێی لاتینییەو نووسەر لە چەند لاپەڕەیێکی ئەم کتێبەدا لە دەنگەکانی زمانی کوردی دواوەو لە چەند شوێنێکی کەمدا باسی ڕستەی کوردی کردووە . بەشی هەرە زۆری ئەم بەرهەمە دەربارەی مۆرفۆلۆژییەو گەلێك کێشەی گرنگو پێویستی تێدا باسکراوە .

ڕەشید نەجیب :

٢٦٠ – نووسینی کوردی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ١٢ ، سالی ٨ ، بەغدا ، ١٩٤٧ ، ل ١٤ – ١٩ .

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی گەشەکردنی زمانی کوردی لە سالآنی بیستدا دواوەو وای نیشانداوە ، کە مێجەر سۆن لەم کارەدا دەورێکی گەورەی بینیوە .

ڕەشید یاسمی :

٢٦١ – مێژووی نەژادو پەیوەستەگی کورد (بەرچڤەی بە دەستکارییەوە : قانعی هونەرو کەریم زەند) ، سلێمانی ، ١٩٦٩ .

لەم کتێبەدا ناوەناوە بە چەند وشەیێك باسی زمانی کوردی کراوە • (بڕوانە : باسی ٧٣٩) •

أ • ڕەواندزی :

٢٦٢ – زمانی عالەم ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٤ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ١ – ٤ •

ئەگەرچی ئەم وتارە بە شێوەیێکی سەرەکی لەبارەی دابەش‌کردنی زمانانی جیهانەوە دەدوێ ، بەلاّم بەشێکی زۆری دەربارەی ئەسڵ‌و دەولەمەندی‌و دواکەوتوویی زمانی کوردی‌یە •

د • زاریێ یووسف :

٢٦٣ – گرووپەکانی کردار لە دیالێکتی سلێمانیدا ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٣ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٧٧ ، ل ٨٦ – ٨٩ •

ئەم وتارە د • کوردستان موکریانی لە ڕووسی‌یەوە کردوویە بە کوردی‌و نووسەرەکەی پێنج دەستە کرداری تێدا دەست‌نیشان کردووە : « ١ – گرووپی کرداری کۆتایی هاتوو بە (ان) » ؛ « ٢ – گرووپی کرداری کۆتایی هاتوو بە (ین) » ؛ « ٣ – گرووپی کرداری کۆتایی هاتوو بە (وون) » ؛ « ٤ – گرووپی کرداری کۆتایی هاتوو بە (تن) » ؛ « ٥ – گرووپی کرداری کۆتایی هاتوو بە (دن) » (بڕوانە : باسی ٨١٥) •

٢٦٤ – واتای ئامرازی پێوەندی (لە) لە زمانی کوردیدا (سۆرانی) ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ژ ١٠٣ – ١٠٤ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٤٥ – ٥٠ •

د • کوردستان موکریانی ئەم وتارەی لە ڕووسی‌یەوە کردووە بە کوردی • ئەم وتارە باسی دەورو ئەرك‌و واتاو چۆنیەتی بەکارهێنانی پریپۆزیشنی (لە) دەکات لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووا •

هەروەها ژ : ٨٠٦ ، ٨٠٧ ، ٨٠٨ ، ٨٠٩ ، ٨١٠ ، ٨١١ ، ٨١٢ ، ٨١٣ ، ٨١٤ ، ٨١٥ ، ٨١٦ ، ٨١٧ ، ١٠٥٢ •

« زانیاری » :

٢٦٥(أ) – پرسیار لە خوێندەواران لەبارەی گیروگرفتی نووسینی کوردییەوە ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٣١ • •

لێرەدا دەستەی نووسەرانی گۆڤاری « زانیاری » داوایان لە خوێنەران کردووە ، کە ڕای خۆیان دەربارەی چۆنیەتی نووسینی وشەی بێگانە دەربڕن •

زوبێر بیلال ئیسماعیل :

٢٦٥(ب) – مێژووی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٤ •

ئەمە کتێبی « تأريخ اللغة الكردية »یە ، کە مامۆستا زوبێر ساڵی ١٩٧٧ بە زمانی عەرەبی بڵاوی‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٧٠٦)و مامۆستا یووسف ڕەئووف عەلی کردوویە بە کوردی •

« ژ نشريات عی وی جوانا طلبه کوردان » :

٢٦٦ – هینکر زمان کوردی ، چاپخانەی نجم استقبال – باب عالی – ابو السعود ، ١٩٢١ •

ئەمە ڕابەرێکە بۆ فێربوونی زمانی کوردی لەلایەن قوتابیانی کۆمەڵەی هیواوە دانراوە • برتییە لە کۆمەڵێك وشەو ڕستەو گفتوگۆ • لە سەرەتادا بەتورکی ، دوایی بەرانبەری بە کرمانجیی ژووروو ؛ لە ڕیزی سێیەمیشدا بە کرمانجیی خواروو • ئەم بەرهەمە (٦٤) لاپەڕەیە •

س • :

٢٦٧ – گیرەشێوێنی ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ١٦ ، ســاڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١٠ •

مامۆستا س • لەم وتارەدا بە چەند وشەیەك باسی دەوری مامۆســـتا تۆفیق وەهبی دەكات لە دانانی نیشانەی سەر پیتەكاندا •

•

س • س • :

٢٦٨ – یەكگرتنا زمانێ كوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٠ ، ساڵی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١ – ٢ •

نووسەری ئەم وتارە ، ئەو هەنگاوەی لە ژمارە (١٩)ی گۆڤـاری « هەتاو »دا بۆ یەكگرتنی زمانی كوردی نراوە ، پەســـــەند دەكاو ئنجا هەندێ كەمو كورتیی ئەو ئەلفوبێ لاتینیـیە دەخاتە پێش چاو كـــە تێیدا بڵاوكراوەتەوە •

س • ش • :

٢٦٩ – یەكێتی زمان ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١١ ، ســــــاڵی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١٦ •

ئەم وتـارە بەكورتی لـە دەنگە بزوێنەكـانو نەبزوێنـەكانی زمـانی كوردی دەدوێ •

ساجید ئاوارە :

٢٧٠ – دەربارەی زمانو ئەدەبی كوردی ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا »، بەشی یەكەم ، ژ ٣ ، ساڵی ١ ، ســـلێمانی ، ١٩٧١ ، ل ٢٨ – ٣٠ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٤ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ١٩٧١ ، ل ٣١ – ٣٣ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٥ ، ساڵی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٢ ، ل ٣١ – ٣٤ •

نووسەر لە بەشی یەکەمدا باسی ئەسلی زمانی کوردیو شوێنی لەنێو خێزانی گەورەی زمانە ئێرانیەکاندا دەکاو لە دەولەمەندیو فراوانیی زمانی کوردی دەدوێ ••• لە بەشی دووەمدا دەربارەی دیالێکتە سەرەکییەکانی زمانی کوردی دەکۆلێتەوە ••• بەشی سێیەم بە ناوی « کام دیالێکتی سەرەکیی کوردی بێ بە زمانی یەکگرتووی ئەدەبیی کوردی » یەوەیە •

سالار ـ مستەفا قەرەداغی :

٢٧١ ـ زبان چۆن پەیدابووە ؟ ، سلێمانی ، ١٩٥٨ •

مامۆستا مستەفا قەرەداغی لەم نامیلکە (٣٨) لاپەڕەییەدا بە گشتی ئەو تیۆرییانەی خستووەتە پێش چاو کە باسی پەیدابوونو گەشەکردنی زمان دەکەن ، بەلام لەکۆتاییدا لەبارەی میللەتانی زووی کوردستانو باری ئەمڕۆی زمانی کوردیشەوە دواوە •

سەروەت محەمەد ئەمین :

٢٧٢ ـ ئەستێرەگەشەو سەرنجێك ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦٦ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٢٦ ـ ٣٢ •

نووسەر لەم وتارەدا ئەو فەرهەنگە کوردی ـ عەرەبییەی هەلسەنگاندووە ، کە مامۆستا فازیل نیزامەدین سالی ١٩٧٧ بەناوی « ئەستێرەگەشە »ەوە بلاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٤٥) •

سەعید صدقی :

٢٧٣ ـ مختصر صرفو نحوی کوردی ، بەغدا ، ١٩٢٨ •

ئەم کتێبە (٧٦) لاپەڕەیە • نووسەر لە پێشەکیدا (ل ٣ ـ ٦) دەربارەی ئەلفوبێی کوردی هەندێ زانیاری تۆمارکردووە • دوایی لەسەر

ڕێبازی ڕێزمانی عەرەبی وشەی بەســـەر (ناو)و (کردار)و (پیت)دا دابەش کردووەو لێیانی کۆڵیوەتەوە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٤٨)•

سـەلام :

٢٧٤ – لێکۆڵینەوە ، گۆڤاری « دەنگی گێتیی تازە » ، ب ١ ، ژ ٦ ، بەغدا ، مارتی ١٩٤٤ ، ل ٢٠ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی دەوری بەرزی مامۆســـتا تۆفیق وەهبی دەکا لە مەسەلەی پێشخستنی زمانی کوردیداو لـەدوایـدا ڕەخنـە لـە بەکارهێنانی چەند وشەیەك دەگرێو داوای لێدەکا بۆیان ساغ بکاتەوە •

ش • م • :

٢٧٥ – تیپی لاتینی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٦٦ ، سالی ٦ ، هەولێر ، ١٩٥٩ ، ل ٥ – ٧ •

خاوەنی ئەم وتارە بە هەندێ بەڵگەوە ئەلفوبێی لاتینی بۆ نووسـینی کوردی پەسەند دەکات •

د • شاکیر خەسباك :

٢٧٦ – کوردو مەسەلەی کورد ، سلێمانی ، ١٩٦١ •

ئەمە کتێبی « الکرد والمسألة الکردیة »ی د • شاکیر خەسباکە ، کە سالی ١٩٥٩ لە بەغدا بڵاوی کردۆتەوەو مامۆستا ئەمین مۆتاپچی کردوویـە بە کوردی • لە (ل ٩ – ٢٠)دا لە باسی « ڕیشـــەی نەژادی کورد »دا دەربارەی ئەسـلی وشەی (کورد)و (زمانی کوردی) گەلێ زانیـاری بەرچاو دەکەوێ • (بڕوانە : باسی ژ ٧٠٩) •

شاكير فەتتاح ئەحمەد :

٢٧٧ - گیروگرفتەکانی ڕێنووسی کوردیو شێوەی چارکردنیان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١١٢ - ١٣٤ .

باسەکانی ئەم وتارە ئەمانەن : « سەرەتا » (ل ١١٢ - ١١٥) ؛ « گیروگرفتی نووسینی دەنگەکان » (ل ١١٥ - ١٢٢) ؛ « گیروگرفتی وتەی سادەو دارێژراو » (ل ١٢٢ - ١٢٤) ؛ « وشەی نسادە » (ل ١٢٤ - ١٢٦) ؛ « گیروگرفتی نووسینی کردار لەگەڵ ڕاناو لەڕووی پێکەوەنووسانو پێکەوە نەنووسانەوە » (ل ١٢٦ - ١٢٧) ؛ « گیروگرفتی ئامرازە لێکدەرەکان » (ل ١٢٨) ؛ « گیروگرفتی چۆنێتی نووسینی وشە لێکدراوەکان لەبارەی پێکەوە نووساندنو نەنووساندنەوە » (ل ١٢٨ - ١٢٩) ؛ « گیروگرفتی دانانی نیشانەکان » (ل ١٢٩-١٣٣) ؛ « چەند سەرنجێکی‌تر » (ل ١٣٣ - ١٣٤) .

شوان :

٢٧٨ - زمانو شێوە ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٨٢ ، سالی ٧ ، هەولێر ، ١٩٦٠ ، ل ٦ - ٨ .

نووسەر لەم وتارەدا لەبارەی نەژادو ئەسلی زمانی کوردییەوە دواوەو باسی دەولەمەندیی زمانی کوردی کردووە .

شوکرییە ڕەسوول :

٢٧٩ - دیسانەوە (تیپ)و (پیت) لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ١١ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٢١ - ٢٢ .

نووسەر لەم کورتە وتارەدا ئەوە ڕووندەکاتەوە ، کە (پیت) بۆ (حرف) لەبارترە ، وەك (تیپ) .

شوکور مستەفا :

٢٨٠ - بەکارهێنانی ئەوزاری (یش) بەپێی دەستووری زمانی کوردی ، گۆڤاری « بەیان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٤ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٤ - ١٥ و ٢٩ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٥ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٩ و ٥٣ .

مامۆستا شـوکور مستەفا لەم وتارەدا دەربارەی ئامرازی (یش) ، وەلامی ئەم پرسیارانە : « (یش)ە یان (ش)یە ؟ » ؛ « بۆچی مەبەستێ بەکاردێ ؟ » ؛ « ئەلکێ بە کوێی وشەوە ؟ »ی داوەتەوە .

٢٨١ - ناسکوێژی ، « گۆڤـاری کۆڕی زانیاری عێراق - دەسـتەی کورد » ، ب ١٣ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٢١٤ - ٢٢٩ .

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا لە ماناو ئەرکی ناسـکۆێژی کۆلیوەتەوەو ئنجا لەوە دواوە ، کە ناسکوێژییەکانی زمـانی کوردی بۆ چ مەبەستێ ، بە چ هۆیەکەوە بەکاردەهێندرێن . لەکۆتاییشدا دە چەشن ناسکوێژی لە زمانی کوردیدا دەستنیشان کردووە .

هەروەها ژ : ٣١ ، ١٠٧٣ ، ١٠٧٤ .

ع . ع . شەونم :

٢٨٢ - چۆنیەتی وشەسازی لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ١٩ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥ - ٧ .

ئەم وتارە بریتییە لە هەندێ سـەرنجو تێبینیو ئامۆژگاری بۆ دارشتنو دانانی هەندێ وشەو زاراوە .

٢٨٣ - دەستووری نووسینی کوردی ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٢٢ - ٢٦ .

نووسـەر لەم وتارەدا باسی وێنـەی دەنگەکانی زمانی کوردیو چۆنیەتی نووسینیانی کردووە .

٢٨٤ – زمانی کوردی ویژەی فۆلکلۆرە ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٤ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٠ و ٢٨ ٠

نووسەر لەم وتارەدا بە هەندێ نموونەوە لەوە دواوە کە چۆن ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی کاری کردووەتە سەر زمان‌و بووە بە هۆی دەوڵەمەندی‌و فراوان‌کردنی ٠

شێخ حەسەن :

٢٨٥ – بەشێك لە قەواعیدەکەی پایە بلند تۆفیق وەهبی ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ١ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١٤ – ١٦ ؛ ژ ٥ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٧ – ٨ ٠

ئەم دوو وتارە بەشێکی کەمی سەرەتای کتێبی « قواعد اللغة الكردية »ی مامۆستا تۆفیق وەهبی‌یە و مامۆستا شێخ حەسەن کردوویە بە کوردی (بڕوانە : باسی ژ ٦٩٧) ٠

٢٨٦ – ڕەخنەیێکی زانستی لە مامۆستای بەڕێز جەمیل ڕۆژبەیانی ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ١٠ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٤ – ٨ ٠

نووسەر ڕەخنەی لەو وتارەی مامۆستا ڕۆژبەیانی گرتووە ، کە لە ژمارە (١٠)ی سالی (١)ی گۆڤاری « هیوا »دا بلاوی‌کردووەتەوە ٠ بەشی زۆری ئەم وتارە باسی پێویستی دانانی چوکلە بۆ (ڕ)ی سەرەتای وشەو ڕەت‌کردنەوەی نووسینی (ر) بۆ (ڕ)ی قەلەوە ٠

٢٨٧ – زمانەکەمان ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٣ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٩١ – ٩٣ ٠

نووسەر لەم وتارەدا لە دوو وشەی « زبان »و « زانیاری »ی کۆلیوەتەوە ٠

٢٨٨ – زمانەکەمان ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٥ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ٣١ – ٣٢ ٠

نووسەر لەم وتارەدا جارێکی‌تریش دەربارەی وشەی « زانیاری » دواوەو بە هەندێ بەڵگەی نوێ واتای لێکداوەتەوەو وەڵامی ئەوانەی داوەتەوە ، کە بەهەڵە بەکاری‌دێنن •

٢٨٩ ـ زمانەکەمان ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٦ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ١٥ ـ ١٧ •

نووســـەر لەم وتارەدا باسی (ی)ی ئیزافەو واوی عەتف دەکات‌و بە بەڵگەو نموونەوە وای‌دەسەلمێنێ ، کە پێویستە :

١ ـ (ی)ی ئیزافەی بەدوا (ی)دا هاتوو بنووسرێ •

٢ ـ واوی عەتف بەجیا بنووسرێ‌و بە وشەی پێش خۆیەوە نەنووسێنرێ•

٢٩٠ ـ زمانەکەمان ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٧ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٨٩ ـ ٩١ •

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی وشەی « ئاشتی »و « خوێندکار »و « گیونامە » کۆلیوەتەوە •

٢٩١ ـ وشـــەی بەڕێوەبەرایەتی‌و زانیاری ، گۆڤاری « نەورۆز » ، ژ ٣ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٣٧ ـ ٤٢ •

مامۆستا شێخ حەسەن لەم وتارەدا لەوە کۆلیوەتەوە ئایا ئەوە ڕاستە کــە هەنــدێ کەس وشەی « بەڕێوەبەرایەتی »و « زانیاری » لەباتی دوو وشەی عەرەبی « مديرية »و « معارف » بەکاردێنن یان نـا •

هەروەها ژ : ٢٠٩ ، ٢١٠ •

شێخ محەمەدی خاڵ :

٢٩٢ ـ ئاگاداریی زمان ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٨ ، ســالی ٥ ، بەغدا ، ١٩٤٤ ، ل ٢٧ ـ ٣٠ •

ئەم وتارە بریتی‌یە لە ئامۆژگاری کردنی کوردان ، بە زمانی زگماکیان بنووسن‌و قسەبکەن‌و ئەمەی بە ڕێگەی سەرەکیی پاراستنی زمان داناوە •

٢٩٣ ـ پێشگرو پاشگر ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٢٥٦ ـ ٢٧٩ •

ئەمە ڕەخنەیە لەو وتارەی دە نەسرین فەخری ، کە لە بەشی یەکەمی بەرگی یەکەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد »دا بەناوی « پێشگرو پاشگری (ڤە) یان (وە) لە زمانی کوردیدا »وە بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٣٦) •

هەروەها ژ : ١٠٢٣ •

شێخ مووسا بەهرامی :

٢٩٤ ـ چەند وشەیەکی باکوورو سۆران ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١١ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١٧ •

بریتی‌یە لە (٣٠) وشە بە هەردوو دیالێکتی سەرەکیی ـ کرمانجیی ژووروو و خواروو ـ کوردی •

ص • :

٢٩٥ ـ یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٥ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ٢ •

نووسەری ئەم وتارە بەکورتی لەبارەی نیشانەی (ان)ی کۆوە دواوە •

ص • ش • :

٢٩٦ ـ یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٢٢ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١٧ ـ ١٨ •

نووسەر لەم وتارەدا لە سەرەتادا لایەنی ئەو بیروڕایانەی گرتووە ، کە ع • ڤرگەیی لە ژمارە (١٧ - ١٨)ی گۆڤاری « هەتاو »دا لەبارەی سازبوونی زمانی ئەدەبیی کوردییەوە خستبوونی‌یە پێش چاو (بڕوانە : باسی ژ ٤١٥) • دواتریش کەمێ لە شێوەکانی کوردیو ڕێزمانی کوردی دواوە •

ص • ط • :

٢٩٧ - یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٤ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ٣ - ٤ •

ئەم نووسینە بە شێوەی کرمانجیی ژووروووەو بەکورتی باسی شێوەکانی کوردی دەکاتو لە پێویستی لەیەکترگەیشتن دەدوێ •

صابر گرد عازەبانی :

٢٩٨ - چۆن فێری زمانی عەرەبی دەبیت ، چاپی چوارەم ، سلێمانی ، ١٩٧٨ •

ئەم کتێبە (١٤٠) لاپەڕەیە • فەسلی یەکەم (ل ٥ - ١١)ی دەربارەی پیتەکانی کوردی‌یە ؛ لە فەسلی دووەم (ل ١٢ - ٢٢)دا کەمێ باسی ڕێزمانی کوردی کراوە • فەسلی سێیەم تا هەشتەم لە شێوەی فەرهەنگێکی عەرەبی - کوردی‌دایە ، کە وشەو دەستەواژەو ڕستەو وتووێژی بەپێی بابەت تێدا جێ‌کراوەتەوە •

هەروەها ژ : ١٠٢٥ ، ١٠٢٦ •

صادق بەهائەدین ئامێدی :

٢٩٩ – ئیدیەمێت کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٣ ٠

ئەم کتێبە (١٦٢) لاپەڕەی گەورەو (٢٥٠٠) ئیدیۆمێکی دیالێکتی ژووررووی کوردی‌یە ٠ ئیدیۆمەکان بە کوردی شەرح کراونو بە عەرەبی مانایاندراوە ٠

٣٠٠ – تیپ یا پیت ، گۆڤاری « ڕوناهی » ، ژ ٢ ، سالی ٢ ، بەغدا ، ١٩٦٢ ، ل ٨ – ٩ ٠

نووسەر لەم وتارەدا ، کە بە شێوەی کرمانجیی ژووررو نووسیویتی ، لەوە دەدوێ کە بۆ « حرف »ی عەرەبی لە دوو وشەی « پیت » یان « تیپ » کامیان ڕاستترە بەکاربهێنرێ ٠

٣٠١ – جەلادەت بەدرخان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢٥٥ – ٢٨٦ ٠

لە چەند شوێنێکی ئەم وتارەدا باسی هەندێ لە کارە زمانەوانی‌یەکانی جەلادەت بەدرخان کراوە ٠

٣٠٢ – ڕێزمانا کرمانجی ، بەغدا ، ١٩٧٦ ٠

ئەم کتێبە (١٤٦) لاپەڕەیەو بە ڕۆنیۆ ڕاکێشراوە ٠ باسەکانی لەبارەی فۆنەتیک‌و مۆرفۆلۆژی دیالێکتی ژووررووی زمانی کوردی‌یەوەن ٠

٣٠٣ – ڕێنڤیسینا کوردی ب تیپێت عەرەبی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد »، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٣٥ – ١٤٨ ٠

ئەم وتارە بە دیالێکتی کرمانجیی ژووررو نووسراوەو باسی ئەوە دەکات ، کە فۆنەتیک‌و ڕێزمان دەبێ ئاوێنەی ڕێنووس بن‌و ئنجا لە نەبوونیی هەندێ وێنەی دەنگە بزوێنەکان دەدوێ‌و هەولی چارەسەرکردنیان دەدات ٠

٢٠٤ ـ زاریت زمانی کوردی ئو زمانی ئەدەبی ئو نڤیسینی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٤ ، سالی ٢ ، بەغـدا ، ١٩٧٣ ، ل ٥٦ – ٥٧ ؛ بەشی دووەم ، ژ٦ ، سالی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٥٧ ـ ٥٩ ؛ بەشی سـێیەم ، ژ ١٦ ، سالی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥٨ – ٦٢ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ١٩ ـ ٢٠ ، سالی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥١ ـ ٥٥ .

نووسەر لەم زنجیرە وتارەدا ئەو نووسینانەی د . کەمال فوئاد هەڵدەسەنگێنێو موناقەشە دەکات ، کە لەبارەی دیالێکتەکانی زمانی کوردییەوە بڵاوی کردوونەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٤٨٠) .

٢٠٥ ـ زمانەکەمان ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ١ ، سالی ٢ ، سـلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ٧٧ ـ ٨١ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ١٤ – ١٨ .

مامۆستا صادق بەهائەدین ئەم وتارەی بەشێوەی کرمانجیی خواروو نووسیوەو هەوڵیداوە هەڵەکانی ئەو وتارەی أ. جێژنی ڕاستبکاتەوە ، کە لە ژمارە (١١)ی سـالی (١)ی گۆڤاری « ڕۆژی نوێ »دا بڵاوی کردبووەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٩٩) ... لێرەدا نووسەر لەبارەی بەکارهێنانی جێناوەکانو تێداچوونی (د)ی هەندێ وشە لە کرمانجیی ژووروودا بوونی (و) بە (ڤ)و بەکارهێنانی (یَك) وەك نیشانەی نەناسیاوی لە کرمانجیی خوارووداو بوونی بە (ەك) لە کرمانجیی ژووروودا ... دواوە .

٢٠٦ ـ زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕوناهی » ، ژ ٧ ـ ٨ ، بەغـدا ، ١٩٦١ ، ل ٢٣ ـ ٣٩ .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو دەربارەی تاکو کۆیە لە زمانی کوردیدا .

٢٠٧ ـ زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردسـتان » ، ژ ١ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٩ ـ ٤١ .

ئەم وتارە بەشێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو باسی جێناوە کەسی‌یەکانی دیالێکتی ژووروی کوردی دەکات .

٣٠٨ - زمانێ کوردی ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٥٧ - ٥٩ .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو لە هەندێ جیاوازی نێوان دیالێکتی ژووروو و خواروو دواوەو باسی پێویستی سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی کردووە .

٣٠٩ - زمانێ کوردی ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ١١ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣١ - ٣٢ .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروەو لە وشەی (پیت)و (تیپ)ی کۆلیوەتەوە .

٣١٠ - زمانێ کوردی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥ - ٦ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٤٩ - ٥١ .

ئەم وتارە کە بە شێوەی کرمانجیی ژووروەوە بەکورتی باسی کردارو کاتەکانی کردار دەکات .

٣١١ - ژ ئاستەنگێت دریکا ئێکانی‌یا زمانێ کوردی‌دا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٢١ - ٢٢ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٣٧ - ٤٦ .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو لە هەندێ وشە دەدوێ ، کە لە هەردوو دیالێکتی سەرەکیی کوردیدا وەك یەك دەوترێن ، بەڵام لە ماناو بەکارهێنانیاندا جیاوازن .

٣١٢ - کورتکرنو پێك‌گۆڕکی‌یا دەنگان د زمانێ کوردی‌دا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٢٧ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٥٠ - ٥٦ .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو لە دوو کێشەی گەورە دواوە : ١ - کورت‌کردنەوەو تێداچوونی هەندێ دەنگ لە کاتی لێکداناندا ؛ ٢ - دەنگەگۆڕکێ ، واتە گۆڕینی دەنگێك بە دەنگێکی‌تر .

٢١٣ - گراماتیـکا زمـانێ کوردی ، گۆڤـاری « ڕۆنـاهی » ، ژ ١ ، سالێ ٢ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٢٤ - ٢٨ .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو لـە بەشـــە ئاخاوتنی « جێناو » دەدوێ .

٢١٤ - نێرینیو مێینی (نێرینەو مێینە) لـــە زمـانێ کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٠ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٥٧ - ٥٩ .

ئـەم وتارە بـە شـــێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو لەبارەی جینسەکانی ناوەوە لە شێوەی ژووروودا دواوە .

٢١٥ - یـەکینی ئوپرینی د زمـانێ کـوردیـدا ، گـۆڤـاری « ڕۆژی کوردستان « ، بەشی یەکەم ، ژ ٢٨ - ٢٩ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٥٦ - ٦٤ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٣٠ - ٣١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٤١ - ٤٥ .

ئەم وتارە بە کرمانجیی ژووروو نووسراوەو دەربارەی تاکو کۆ لـە زمانی کوردیدا دەدوێ .

هەروەها ژ : ٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ، ٥٠١ ، ٩٨٦ .

صالح حسین حەسەن پشدەری :

٢١٦ - کورتەیەك لە ڕێزمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

ئەم کتێبە (٩٠) لاپەڕەیەو برتییە لە شـەش بەش : « ١ - ێژەی پیتی » (ل ٧) ؛ « ٢ - وشەی ناوی » (ل ٧ - ٤٠) ؛ « ٣ - وشـەی فرمانی » (ل ٤٠ - ٥٦) ؛ « ٤ - وشـەی ڕاناوی » (ل ٥٧ - ٦٠) ؛ « ٥ - وشـــەی ئامرازی » (ل ٦٠ - ٦٦) ؛ « ٦ - ڕســـــتە » (ل ٦٦ - ٨٩) .

صەباح غالب :

٣١٧ ـ باوەشی تیشکی زمان ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٤٧ ـ ٤٨ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٦١ ـ ٦٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٤٩ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٦٤ ـ ٦٦ •

ئەم وتارە ڕەخنەیە لە کتێبی « زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا »ی د• ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، کە سالی ١٩٧٦ لەلایەن کۆڕی زانیاری کوردەوە بلاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٦) •

٣١٨ ـ کورتە هەلسەنگاندنێکی کتێبی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨١ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢٥ ـ ٣٥ •

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ ڕەخنەو سەرنجو تێبینی سەبارەت بە کتێبی « ڕێزمانی کوردی » (بەرگی یەکەم ـ مۆرفۆلۆژی ، بەشی یەکەم ـ ناو)ی د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف خستووەتە پێش چاو (بڕوانە : باسی ژ ٥٣ ، ٧١) •

صەلاح شوان :

٣١٩ ـ زمانو ئەدەب ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٥٢ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٧ ـ ١١ •

ئەم وتارە لە هەندێ شوێندا لەڕووی ڕەوانبێژییەوە باسی بەکارهێنانی وشەی جوانو ناسك دەکات لەلایەن شاعیرەوە •

٣٢٠ ـ لەگەل نووسینەکانی ئەکادیمیەکاندا ـ دەربارەی ئەدەبو زمان ـ ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٥١ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٦٩ ـ ٧٤ •

ئەم وتارە ئەگەرچی بەگشتی ڕەخنەیە لە دوو وتاری « شیعری بەرزی هەندێ لە شاعیرە کەم ناسراوەکانی کورد »ی د • مارف

خەزنەدارو « دەربارەی قەســـــیدەیێکی تازە دۆزراوەی حاجی قادری کۆیی »ی د • ئیحسان فوئاد ، کە لە ژمارە (١٩)ی « گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات »دا بلاوکراونەتەوە ، هەروەها هەندێ ســەرنجی زمانەوانی لـە لێکدانەوەی ژمارەیەك وشەدا تێدا خراوەتە پێش چاو •

طاهیر صادق :

٣٢١ – ئاورێك لە نووســـــینی کۆنو نوێمان ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٢٣ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٩ و ١٥ •

نووســــەر لـەم وتارەدا باسی پەیدابوونی هـەنـدێ پیتی کوردی کردووەو باری نووســـــینی ئەمڕۆی تاڕادەیەك بە باش داناوەو داوای چارەسەرکردنی ئەو کەمو کورتیانەی کردووە کە ماون •

٣٢٢ – پیتە ناسازەکان ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٢ ، ســـــالی ٥ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٣٢ – ٣٥ •

ئـەم وتـارە بەکورتی باسی دەنگە بزوێنەکـانی زمـانی کوردییەو ژمارەیانی بە حەوت دەنگ داناوە •

٣٢٣ – جارێکیتریش پیتەکانی کوردی ، گۆڤاری « نووسەری کورد »، ژ ٣ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٢٦ – ٢٨ •

نووسەر لەم وتارەدا لە چەند ڕوویەکەوە لە پیتەکانی نووســــینی کوردی دواوەو لە کۆتاییدا وا ڕادەگەیەنێ کـە ژمارەی پیتەکانی کوردی ئـەگـەر پیتی (خ ، غ)یان لـەگـــەڵ دانرێ (٣٤) پیتن • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٤٦) •

٣٢٤ – دوو پیتی بێوێنە ، گۆڤاری « هیوا » ، سالی ٤ ، بەغـــدا ، ١٩٦١ ، ل ٥٢ – ٥٣ •

مامۆستا طاهیر صادق وا پێشنیار دەکا بۆ ئەو (ك)و (گ)انەی لەپێش (ی ، یێ ، وێ ، وی)یەوە دێن‌و شێوەی تەلەفوزیان دەگۆڕێ ، پیتی تایبەتی دابڕێژرێ (لەبارەیەوە بڕوانە : ژ ١٢٠ ، ٦٠٨) .

٣٢٥ - ڕۆژمێر یان ڕۆژمێر ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٢ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٥٠ - ٥١ .

مامۆستا طاهیر صادق لەم وتارەدا وا پێشنیار دەکا بنووسرێ « ڕۆژمێر » . بۆ بەڵگەش هەندێ وشەی لێکدراوی وەك : « قژن = قژ + ژن » ؛ « ئاوێنە = ئاو + وێنە » ... ێ هێناوەتەوە . (لەبارەیەوە بڕوانە : بابی ژ ١١٥) .

٣٢٦ - ڕێنووس - چۆنیەتی نووسینی کوردی ، کەرکووك ، ١٩٦٩ .

ئەم کتێبە (١٤٤) لاپەڕەیە . نووسەر لەم بەرهەمەدا بە دوورو درێژی لە گیروگرفتەکانی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی‌و چارەسەرکردنیان دواوە .

٣٢٧ - ڕێنووسی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٤٩ - ١٧٣ .

باسەکانی ئەم وتارە : « دەنگ‌و پیتەکانی کوردی » (ل ١٤٩ - ١٥٠) ؛ (نووسینی ژمارەکان لە ١١ تا ١٩ » (ل ١٥١ - ١٥٢) ؛ « ناوەکانی لێکدراو » (ل ١٥٢ - ١٥٣) ؛ « لە کوردیدا نیسبەت » (ل ١٥٣ - ١٥٥) ؛ « ئاوەڵناوی بالآ » (ل ١٥٥ - ١٥٧) ؛ « پیتەکانی پێوەندی » (١٥٧ - ١٦٠) ؛ « نووسینی وشەکانی واودار » (ل ١٦٠ - ١٦٤) ؛ « چۆنیەتی نووسینی پێشگرەکان » (ل ١٦٤ - ١٧٣) .

٣٢٨ - زمانەوانی - لەگەل دوکتور عەبدولڕەحمان مارفدا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ١٧ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١٧ .

ئەمە ڕەخنەیە لەو بەندەی د . ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، کە لە ژمارە (١٤)ی گۆڤاری « بەیان »دا لە باسی فۆنەتیکی کوردیدا وتوویە :

« ئەگەر دوو دەنگی وێکچوو ، یاخود لێك نزیك بکەونە پاڵ یەك لـە دەربڕینـدا یەکێکیـان وندەبێ ، وەك (کورتر = کورت + تر) ... »
(بڕوانە : باسی ژ ٦٥) .

٣٢٩ - فەرهەنگی خاڵ ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٥ ، ساڵی ٣ ، بەغدا ، ١٩٦٠ ، ل ٦٨ - ٦٩ .

ئەم وتارە بریتییە لە کورتە نرخاندنێك و چەند ڕەخنەیەك لـە بەرگی یەکەمی « فەرهەنگی خاڵ » (بڕوانە : باسی ژ ١٠٢٣ ، ٢١٨) .

٣٣٠ - ناو بچووككردنەوە ، گۆڤاری « دەنگی مامۆســـتا » ، ژ ٢ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٧١ ، ل ٤٢ - ٤٣ .

نووســـەر لەم وتارەدا (٢٦) پاشگری بۆ بچووككردنەوەی ناو خستۆتە پێش چاو .

٣٣١ - نووسینی ســـەرەتای کتێب ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ١٠ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٤٢ .

نووســـەر لەم وتارەدا لە وشەی (سەرەتا)ی کۆڵیوەتەوەو وای بەلاوە باشترە ، کە ئەم وشـــەیە بەرانبەر (مقدمة) بەکاربهێنرێ ، نەك وشەی « پێشەکی » .

٣٣٢ - هەڵەی نووسین ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٣ ، ســاڵی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٦٥ - ٦٧ .

مامۆستا طاهیر صادق لەم نووسینەدا ڕای خۆی ســـەبارەت بـە نووسینی وشەی داڕێژراوو لێکدراوو وشەی کۆتایی هاتوو بە (ی) لـە دۆخی ئیزافەداو وای پێوەندی ... نیشانداوە .

ع . :

٣٣٣ - ئیملای کوردی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٥ - ٦ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ١ - ٦ .

ماموّستا ع • لەم وتارەدا داوا لە زانایانی کورد دەکا هەوڵبدەن بۆ دانانی دەستوورێکی رێکوپێکو ئەلفوبێیەکی وا کە کوردی بەئاسانی پێ بنووسرێتو بە رەوانی پێی بخوێنرێتەوە •

٢٢٤ ـ نووسینێکی رەوانو بێقوّرتم لێی نەوێت ، گوّڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ١ ـ ٨ •

نووسەری ئەم وتارە تێکرای نووسینەکانی « گەلاوێژ » لە رووی زمانەوە هەڵدەسەنگێنێو هەندێ هەڵەیان دەخاتە پێش چاوو لە کوّتاییشدا بۆ پێشخستنی نووسینو زمانی کوردی چەند پێشنیارێکی کردووە •

عادیل عیرفان :

٢٢٥ ـ هەڵەمەقوّکردن بە نووسینی کوردیو وشەی عەرەبی ، گوّڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ١٠ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١٨ ـ ٢٠ •

ماموّستا عادیل لەم وتارەدا باسی پاشاگەردانیی نووسینی وشەی عەرەبی کردووە •

عوبەیدیللا ئەیوبیان :

٢٢٦ ـ بەرڕەسی وە تەحقیقی زەبان وە ئەدەبیاتی کوردی ، تەورێز ، ١٩٥٦ •

عوسمان خەزنەیی :

٢٢٧ ـ کاتەکانی فرمانی رابوردوو لە زمانی کوردیدا ، گوّڤاری « بەرەو رووناکی » ، ژ ٢ ، هەولێر ، ١٩٧٣ ، ل ٢٠ ـ ٢١ •

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی لە چۆنیەتی سازبوونی کرداری رابوردووی رەبەقو بەردەوامو نزیکو دوور ••• دواوە •

عوسمان صەبری :

٣٣٨ ـ ئەلفبێیا کوردی ، شام ، چاپخانەی کەرەم ، ١٩٥٥ ٠

ئەمە نامیلکەیەکی (٥٦) لاپەڕەییەو برێتیە لە ژمارەیەك دەرسی ڕێنکوپێك لە فێربوونی زمانی کوردیدا ٠ لە کۆتاییشدا هەندێ چیرۆکو شیعری کوردی تێدا تۆمارکراوە ٠

٣٣٩ ـ ئەلفابێیا کوردی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ١٩ ـ ٢٠ ٠

ئەم وتارە وەڵامی مامۆستا عوسمان صەبری‌یە دەربارەی پرسیاری بە کام ئەلفوبێ بنووسین ، کە لە لاپەڕە (٩)ی هەمان گۆڤاردا کراوە ٠ (بڕوانە : باسی ژ ٦٨٢) ٠

٣٤٠ ـ پرسیارا گەلاوێژێ ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ١ ، سالی ٥ ، بەغدا ، ١٩٤٤ ، ل ٥٨ ـ ٦٠ ٠

مامۆستا عوسمان صەبری بۆ وەڵامی پرسیاری گۆڤاری « گەلاوێژ » (بڕوانە : باسی ژ ٤٨٤) سەرەڕای پەسەندکردنی ئەلفوبێی لاتینی ، هەندێ بەڵگەشی بۆ ئیسپاتکردنی بیروڕاکەی هێناوەتەوە ٠

عوسمان عارف :

٣٤١ ـ چۆن فێری زمانی کوردی ئەبیت ، کەرکووك ، ١٩٧١ ٠

عومەر دزەیی :

٣٤٢ ـ بەراوردکردنێکی (ڕابوردووی تەواو)ی کوردی لەگەڵ (Perfect)ی زمانە ئەورووپاییەکان ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢٤ ، ئەیلوولی ١٩٨٤ ، ل ٥ ـ ٨ ٠

نووسەر لەم وتارەدا بەراوردی کرداری « هەبوون »و « بوون »ی کوردی (لەگەڵ) زمانی ئینگلیزیو فەرەنسەییو ئەڵەمانیو ئیسپانیو ئیتالیانی کردووە •

٢٤٣ – لاتینی چییە ؟ ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٩٨ ، بەغدا ، ئەیلوولی ١٩٨٤ ، ل ٥٨ – ٦١ •

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ وشەی لێك نزیکی کوردیو لاتینی خستووەتە پێش چاو •

عومەر شەمەیی :

٢٤٤ – نووسینی کوردی (٤٨) ساڵ لەمەوبەر ، گۆڤاری « بەرەو ڕووناکی » ، ژ ٣ ، هەولێر ، ١٩٧٣ ، ل ١٢ – ٢٣ •

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ بەندی چەند نووسینێك لە گۆڤاری « دیاریی کوردستان »ەوە دەخاتە پێش چاوو لەگەڵ هی نوێدا بەراوردی دەکا بەنیازی نیشاندانی ڕەوڕەوەی پێشکەوتنی نووسینی کوردی •

عومەر عەبدولڕەحیم :

٢٤٥ – ڕابەری مامۆستا ، سلێمانی ، ١٩٦١ •

ئەگەرچی ئەم نامیلکە (٥٠) لاپەڕەییە بەگشتی ئامۆژگارییە بۆ مامۆستایانی پۆلی یەکەمی سەرەتایی لە وتنەوەی ئەلفوبێی کوردیدا ، بەڵام لە هەندێ شوێندا چەند کێشەیێکی زمانی کوردی باسکردووە ، وەك : جیاکردنەوەی پیتە بزوێنەکانو نەبزوێنەکانو لێدوان لێیان ؛ جیاوازی نێوان (و ، وو ، ۆ) ؛ جیاوازی نێوان (ی ، یی ، ێ) ، جیاوازی نێوان (ر ، ڕ) •••

٢٤٦ – ڕێنووسی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٧٤ – ١٨٥ •

ئەم وتارە لە پێشدا باسی مەرجەکانی باشترین ڕێنووس دەکاو دوایی لە پیتە بزوێنەکانو نەبزوێنەکانی زمانی کوردی دەدوێو ئنجا گیروگرفتی وێنەی هەندێ دەنگو وشەی دەستنیشان کردووە •
هەروەها ژ : ٣٤٧ ، ١٠٤٠ ، ١٠٤١ ، ١٠٤٢ •

عومەر عەبدولڕەحیمو عەبدوڵڵا ڕەضا :

٣٤٧ – چۆنیێتی وتنەوەی ئەلفوبێ لـە قوتـابخانەکـانـدا ، گۆڤـاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ١٠ ، سالی ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٥١ – ٦٤ •

بەشێکی زۆری ئەم بەرهەمە دەربارەی ئەلفوبێی کوردی‌یەو جگە لە جیاکردنەوەی بزوێنو نەبزوێنو لێدوانیان ، ئەم باسـانەشی تیا کراوە : « جیاوازیی نێوان (و ، وو ، ۆ) » (ل ٥٣) ؛ « جیاوازیی (ر ، ڕ) » (ل ٥٣ – ٥٤) ؛ « جیاوازیی نێوان (ی ، ێ ، یی) » (ل ٥٤ – ٥٥) ؛ « جیاوازیی نێوان (ل ، ڵ) » (ل ٥٥) •••

عومەر مارف بەرزنجی :

٣٤٨ – سەعید کابانو یەکەم چووزەرەی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٤٩ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٩ – ١١ •

نووسەر لەم وتارەدا لە کتێبی « مختصر صرف‌و نحوی کوردی »ی مامۆستا سەعید صدقی کابان دواوەو ئەوەی ئیسپات کردووە ، کە یەکەم کتێبـە بـە زمـانی کوردی لـەبـارەی ڕێزمـانی کوردییەوە نووسرابێ •
(بڕوانە : باسی ژ ٢٧٣) •

عەبدلمەجید سەعید :

٣٤٩ – سەرنجێك دەربارەی گۆڕینی کتێبەکانی قۆناغەکانی ناوەندی‌و ئامادەیی بۆ سەر زمانی کوردی ، گۆڤاری « کاڵاو » ، ژ ٩ ، سـلێمانی ، ١٩٨٤ ، ل ١٤ – ١٦ •

نووسەر لەم وتارەدا بە هەندێ نموونەو بەڵگەوە ڕەخنە لەوە دەگرێ ، لەو کتێبانەدا کە بۆ قوتابخانەکان کراونەتە کوردی یەکێتی لە زاراوەکاندا نی‌یە ، بەتایبەتی لە دانانی وشەیەکی کوردی بەرانبەر دوو وشەی عەرەبیی زۆر جیاواز یاخود بەپێچەوانەوە دانانی دوو وشەی کوردیی تەواو جیاواز بەرانبەر وشەیەکی عەرەبی •

عەبدولخالق ئەحمەد عەزیز :

٣٥٠ ـ پیت یـا دەنگ ، گۆڤـاری « کـاروان » ، ژ ٩٦ ، هەولێر ، کانوونی دووەمی ١٩٨٤ ، ل ٤٢ ـ ٤٤ •

ئەم وتارە باسی جیاوازیی دەنگ‌و پیت دەکاتو لەو نیگارانە دەدوێ کە بۆ دەنگەکانی کوردی دانراونو لە هەندێ گیروگرفتیان دەکۆڵێتەوە •

٣٥١ ـ فۆنیم ، گۆڤـاری « کـاروان » ، ژ ٢٨ ، هەولێر ، کـانوونی دووەمی ١٩٨٥ ، ل ٣٨ ـ ٤٢ •

نووسەر لەم وتارەدا ئەوەی ڕوونکردۆتەوە کـە فۆنیم چی‌یەو لـەو ڕێگەیەوە هەوڵی‌داوە فۆنیمەکانی زمـانی کوردی دەســـتنیشـــان بکاو بایەخی بە باسی (گـ)و (ص) ••• داوە •

عەبدولڕەحمان ئەلسەعدی :

٣٥٢ ـ خوێندنگا یـا قوتـابخـانـە ، گۆڤـاری « ڕەهێلە » ، ژ ١ ، سالی ٦ ، هەولێر ، ١٩٧١ •

ئەم وتارە لەوە دەدوێ کە گوایا لەو دوو زاراوە ـ « خوێندنگا »و « قوتابخانە » ـ کامیان لەبارترە • بەدوا ئەمەدا هەندێ زاراوەی کوردی هێنراوەتەوەو بەرانبەرەکەشیان بە عەرەبی نووسراوە •

عەبدولڕەحمان زەبیحی :

٣٥٣ - ڕەخنەی زانستییانە یاخود شـــــعلم کوێرم هیچ نابوێرم ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧١ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١٧ - ٢٧ ۰

ئەم وتارە وەلامی ئەو ڕەخنەیەیە کە دە جەمال نەبەز لە ژمارە (٢٢)ی « گۆڤاری کۆلێجی ئـەدەبیـات » (١٩٧٨)دا لـە « قامووسـی زمـانی کوردی »ی مامۆســتا عەبدولڕەحمان زەبیحی گرتووە (بڕوانـە : باسی ژ ١٨٩) ۰

هەروەها ژ : ١٠٣٣ ۰

عەبدولڕەزاق بیمار :

٣٥٤ - (بڕوانە : باسی ژ ٣٥٨) ۰

عەبدولستار کازم :

٣٥٥ - ئاژاوەی زاراوەکان ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٤ ، بـەغـــدا ، ١٩٦١ ، ل ٢٣ - ٢٧ ۰

نووسەر لەم کورتە وتارەدا هەنـدێ زانیاریی باشی لەبارەی ڕێگەی سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی‌یەوە خستووەتە پێش چاو ۰

٣٥٦ - (زاراوەی زمانی کوردی لـە ترازووی بەراورددا)و چـەنـد ڕەخنەیەك ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی کورد » ، ب ١٢ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٥٢ - ٢٠٣ ۰

ئەم وتارە سەرنجو تێبینیو ڕەخنەیە دەربارەی کتێبی « زاری زمانی کوردی لە ترازووی بەراورددا)ی مامۆســتا محەمەد ئەمین هەورامانی ، کە سالی ١٩٨١ بلاوی‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٣٤) ۰

٣٥٧ - کتێبی (هەندێ ئامرازی سینتاکسی)و چـەنـد تێبینی‌یەك ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٣ ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ١١ - ٢٠ ۰

ئەم وتارە برتییە لە ڕەخنەو لێدوان لەو کتێبەی د • ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم ساڵی ١٩٨٠ بە ناوی « هەندێ ئامرازی سینتاکسی لە زمانی ئەدەبی ئیمڕۆی کوردیدا »وە بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٨٧) •

٣٥٨ - هەڵسەنگاندنو ڕەخنە لە کتێبی کێشەیەك لە ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٢ ، بەغدا ، حوزەیرانی ١٩٨٢ ، ل ١٦ - ٢٣ •

مامۆستا عەبدولستار کازم ئەم وتارەی بە عەرەبی نووسیوەو مامۆستا عەبدولڕەزاق بیمار کردوویە بە کوردی • ئەم نووسینە هەندێ تێبینیو سەرنجو ڕەخنەیە دەربارەی کتێبی « کێشەیەك لە ڕێزمانی کوردی »ی مامۆستا ڕەئووف ئالانی (بڕوانە : باسی ژ ٢٤٤) •

هەروەها ژ : ٧١٤ ، ٧١٥ •

عەبدولعەزیز خانەقا :

٣٥٩ - جوابی پرسیاری گەلاوێژ ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ١١ ، ساڵی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٥٦ •

مامۆستا عەبدولعەزیز خانەقا لەم نامەیەدا کە بۆ گۆڤاری « گەلاوێژ »ی ناردووە ، وا بە باش دەزانێ ئەو گۆڤارە هەر بە ئەلفوبێی عەرەبی بڵاوبکرێتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٣٨٤) •

عەبدولقادر قزگەیی :

٣٦٠ - نووسینی وشە وەك بێژانی ناوخۆیی ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٢٢ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٢٠ •

ئەم وتارە ڕەخنەیە لەو نووسەرانە ، کە هەندێ وشەی کوردی بەپێی بێژانی ناوچەکەی خۆیان دەنووسنو داوا دەکا پەیڕەوی زمانی ئەدەبی بکەن •

عەبدولقادر قەزاز :

٣٦١ - **زمانی کوردی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٧ ، ل ١٥ - ١٨ •**

نووسەری ئەم وتارە ئامۆژگاریی کوردان دەکا بـە زمـانی کوردی بدوێن‌و بایەخ بە زمانەکەیان بدەن‌و نرخی بزانن •

٣٦٢ - **سـەرنجێك لە زمانی کوردی ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ١١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٨ - ١٠ •**

نووسـەر لـەم وتارەدا بەراوردێکی لـەنێوان ڕێزمـانی کوردی‌و زمانانی‌تر (بەتایبەتی فارسـی‌و ئینگلیزی‌و فەرەنسـی)دا کردووەو لە کۆتاییدا چەند پێشنیارێکی خستووەتە پێش چاو •

عەبدولقادر محەمەد ئەمین :

٣٦٣ - **لێکۆڵینەوەیەك لەسـەر (کە) لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥١ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٥٦ - ٥٧ •**

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو حاڵەتانەی کردووە کە (کە)یان وەك نیشانەی ناسیاوی‌و پاشـگرو ئامراز ••• تێدا دەبینرێ • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ١٥ ، ٥١٥) •

عەبدولکەریم حەمید :

٣٦٤ - **دەروازەیەك بۆ ویژەی فۆلکلۆری منالان لە ناوچەی گەرمیاندا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٤ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٤٢ - ٥١ •**

نووسەر لە کۆتایی ئەم وتارەدا ژمارەیەك وشەی تۆمارکردووە ، کە لەو تێکست‌و نموونە فۆلکلۆرییانەدا بەکارهاتوون کە خسـتوونییە

بەرچاو • هاوواتای ئەو وشـــــانەش لـــە کرمانجیی خوارووودا چی‌یە نووسیوێتی •

عەبدولکەریم شێخانی :

٣٦٥ ـ جووتەناو یان وشەی لێکدراو ، گۆڤاری « بەیـان » ، ژ ٤٧ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٤٣ ـ ٤٥ •

نووســـەر لەم وتارەدا بەتایبەتی لەو وشە لێکدراوانە دواوە ، کـە بەیارمەتی (و)ی پێوەندی بەیەکەوە بەستراونو بەســـەر دوازدە جۆردا دابەشی کردوون •

٣٦٦ ـ فەرهەنگی زانیاریو چەند تێبینی‌یەك ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٣٤ ، تەمووزی ١٩٨٥ ، ل ٢٦ ـ ٣٥ •

ئـەم وتـارە هەنـدێ تێبینیو ســـەرنجە دەربـارەی « فەرهەنگی زانیاری »ی مامۆستا کەمال جەلال غەریب (بڕوانە : باسی ژ ١٠٦٢) •

عەبدولکەریم فندی :

٣٦٧ ـ گۆڤارا (ژین)ێو چەند ڕاستیەك ، گۆڤاری « ڕۆشـــنبیری نوێ » ، ژ ١٠٨ ، هەولێر ، کانوونی یەکەمی ١٩٨٥ ، ل ٢٩٤ ـ ٣٠٧ •

نووســـــەر لـەم وتارەدا کـە لە گەلێ ڕووی گۆڤاری « ژین »ی ئەستەموولّ دواوە ، بە ناوی « خەباتا ل سەر زمانی »ەوە (ل ٣٠٢-٣٠٤) باسی دەوری ئەو ڕۆژنامەیەی لە مەیدانی گەشەپێدانی زمـانی کوردیـدا کردووە •

عەبدوڵلا ڕەضا :

٣٦٨ ـ (بڕوانە : باسی ژ ٣٤٧) •

عەبدوڵڵا سەڕاج :

٣٦٩ ـ سەرنجێك دەربارەی وشە لە کوردیدا ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٥ ، سالی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٢ ـ ١٧ ٠

ئەم وتارە بریتییە لە ژمارەیەك وشەی کوردیو مانایان هەر بە کوردی لێكدراوەتەوە ٠ وشەکانیش دوو بەشن : بەشی یەکەم ـ ئەو وشانەی پێوەندیان بە خاكو شاخو بارانو بەفرو ڕواڵەتی سروشتەوە هەیە ؛ بەشی دووەم ـ ئەو وشانەی پێوەندیان بە گیاندارو ئاژەڵو مەڕو ماڵاتەوە هەیە ٠

عەبدوڵڵا شاڵی :

٣٧٠ ـ ڕابەری قوتابیان بۆ چاوگو بۆ فرمان ، بەغدا ، ١٩٧٦ ٠

ئەم بەرهەمە (٧٢) لاپەڕەیە ٠ زوربەی زۆری چاوگەکانی زمانی کوردی بەپێی بە دوایەکدا هاتنی پیتەکانی ئەلفوبێی کوردی تێدا تۆمارکراوەو بەرانبەر هەر چاوگێك ڕێژەی ڕابوردوو و داخوازی نووسراوە ٠

٣٧١ ـ (سەر)و (چاو)و (دڵ)و (دەست) لە وشەسازیی زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ١٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٣ ـ ١٣ ٠

ئەم وتارە لەو وشە دارێژراوو لێکدراوانە دەدوێ کە وشەکانی (سەر)و (چاو)و (دڵ)و (دەست) دەوری سەرەکی لە ڕۆنانیاندا دەبینن ٠

٣٧٢ ـ ناوی بکەر (الفاعل) لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ١٥ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٥ ـ ٧ ٠

نووسەر لە سەرەتادا لەرێی زمانی ئینگلیزییەوە ڕوونی کردووەتەوە (بکەر) چییەو ئنجا ئەو ڕێگایانەی دیاری کردووە ، کە لە زمانی کوردیدا (بکەر)یان لێوە سازدەبێ •

٣٧٣ ــ (هـ)ی سواو ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، بەشی یەکەم ، ژ ١٢ ، سالی ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٣ ــ ٧ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٣ ، سالی ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٤ ــ ١٩ •

نووسەر لەم وتارەدا لەو ڕایەدایە کە لە زمانی کوردیدا ڕستەی بێ کردار نابێت • بۆ پێ سەلماندنی ئەمە ، لەوە دواوە کە (هـ)ی سواو لەگەل کرداری (بوو)دا مانای وجوذ دەبەخشێت‌و لەگەل جێناوی لکاوی کاتی ئێستادا جێی کردارێکی بێ هێزی سواو دەگرێ •

عەبدوللا نەقشبەندی :

٣٧٤ ــ پاشکۆی (درا) ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٦ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ١١٥ ــ ١٣٧ •

ئەم وتارە برتییە لەم بەشانە : « پێشەك » (ل ١١٥ ــ ١١٧) ، « کردەوەی (بەهێز)و (بێ هێز) » (ل ١١٧ ــ ١١٩) ؛ « کردەوەی یەککارو دووکار » (ل ١١٩ ــ ١٢١) ؛ « بناغەی دووکار » (ل ١٢١ ــ ١٢٢) ؛ « کەلکی بناغەی دووکار » (ل ١٢٢ ــ ١٢٥) ؛ « دەستەی زمان » (ل ١٢٦ ــ ١٢٧) ؛ « کورتەی وتار بە عەرەبی » (١٢٨ ــ ١٣١) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥١٦) •

عەبدولموحسین بنی وەیس :

٣٧٥ ــ بەراوردکردنێکی نێوان زاری خواروو و زاری گەرمەسێر ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٨ ، بەغدا ، کانوونی یەکەمی ١٩٨٥ ، ل ٨٨ ــ ٩٢ •

ئەم نووسینە بریتی‌یە لە بەراوردی هەندێ دەنگ‌و وشـــە لەنێوان زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی‌و شێوەی خانەقی‌و مەندەلی‌دا •

٣٧٦ ـ بەراوردکردنێکی سەرپێیی نێوان زاری کرمـانجیی خواروو و زاری خانەقی ، گۆڤاری « رۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٥ ، بەغـدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٤٢ ـ ١٤٤ •

نووسەر لە بەراوردەکەیدا ئەو لایەنانەی خوارەوەی لـە بـەرچـاو گرتووە : ١ ـ گۆڕینی دەنگێك بە دەنگێکی‌تر ؛ ٢ ـ ئیزافە ؛ ٣ ـ کۆ ؛ ٤ ـ پاشگری (ەوە)و (ە) ؛ ٥ ـ پاشـــــــگری کاتی ڕابوردوو ؛ ٦ ـ جێناوی لکاو ؛ ٧ ـ جێناوی کەسیی جودا •

عەبدولمەجید مجدی سەقزی ئەردەلان موهاجیر :

٣٧٧ ـ کوردو مدیك ـ مدیـاو مدی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٠٩ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١ ـ ٢ •

ئەگەرچی ئەم وتارە سەرناوو سەرەتای باسی ئەسلی کوردە ، بەلام بـە زۆری لەو ئەلفوبێ کوردییە دواوە ، کـە ئەحمەدی کوڕی ئەبوبەکری وەحشی نەبەطی لە کتێبی « شوق المستهام »دا باسی کردووە •

عەزیز ڕەشید ئاکرەیی :

٣٧٨ ـ ڕێزمانێ ئاخافتنا کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٣٦ ـ ٥٩ •

ئەم وتارە بە شێوەی کرمـــانجیی ژووروو نووسراوەو بریتی‌یە لـە کۆمەلێ خشـــتە کـــە بۆ ڕێژەی جۆربەجۆری کرداری تێپەڕو تێنەپەڕو یاریدەدەر دانراوە •

٣٧٩ ـ کارلێکرنا زمانێت بیانیــا ل زمانێ کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١١١ ـ ١١٧ .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو باسی کارتێکردنی سەلبیو ئیجابی زمانی بێگانە لە زمانی کوردی دەکاتو لە کۆتاییدا کۆمەڵێ وشەی کوردیو عەرەبی لە یەکتر تێزیك ریزکراون .

هەروەها ژ : ١٠٣٧ .

عەزیزی مەلا ڕەش :

٣٨٠ ـ جووتو جووتیاری لە دەشتی هەولێردا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٦ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٣٦٦ ـ ٣٧٥ .

ئەم وتارە گەلێ وشەو زاراوەی کوردی وای تێدا تۆمار کراوە ، کە لە جووتو جووتیاریی دەشتی هەولێردا بەکاردەهێنرێن .

عەلائەدین سەجادی :

٣٨١ ـ دانانی نیشانەکانی پیتی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ١٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ١١ ـ ١٨ .

مامۆستا سەجادی لەم وتارەدا باسی پەیدابوونی پیتەکانی (ۆ ، ێ ، ڵ ، ڕ) دەکات لە جیهانی چاپداو بە کارو کردەوەی خۆی دادەنێ .

٣٨٢ ـ دەنگی کوردیو نیشانەی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ١٢ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٩٧ ـ ١٥٢ .

ئەم وتارە دەستوورێکە بۆ ئەو دەنگانە کە لە کوردیدا هەنو بۆ ئەو نیگارانە کە دەنگەکە نیشاندەدەن . مێژووی ئەو پیتانە کە ئێستە دەنگی کوردییان پێ دەنووسرێ ، ئەو ئاوازانە کە لە دەنگی کوردیدا پەیدا دەبن . بیروڕای زانایانی کورد لە نووسینی کوردیدا .

٣٨٣ ـ زانینی کرۆکی زمان ، « گۆڤـاری کۆڕی زانیـاری کورد » ، ب ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٣٦ ـ ٦٢ .

ئەم وتارە بە گشـــتی باسی زانســـتی زمانەو لـە داهاتنی زمانو گەشەکردنیو پەیدابوونی دیـالێکتو گۆڕانی ڕواڵەتی وشـــە دەدوێ . لە کۆتاییدا لـە بنجو بناوانی وشەی کوردی ، هـەر لە ڕەگیەوە تـا ئـەو وشـەیە کە ئێستە بەسەر زارەوەیە دەکۆڵێتەوە .

٣٨٤ ـ کورتە باسێك لەبارەی ئەم نووســـینەی ئێمەوە ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٢٣ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٥ ـ ٧ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی مێژووی پەیدابوونی هەندێ پیتو چوکڵە دەکات لە نووسینی کوردیدا .

٣٨٥ ـ نووسینی کوردی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ٦ ، بەغدا ، ١٩٤٥ ، ل ٤٣ ـ ٥١ .

مامۆستا سەجادی لەم وتارەدا بۆ باسی چۆنیەتی نووسینی کوردی لە سەرەتادا گەشتێکی بە نووسینی عەرەبیو فارسیدا کردووەو ئنجا هەندێ خاسیەتی زمانی کوردی خستووەتە پێش چاوو چەند بیروڕایەکی لەبارەی نووسینەوە دەربڕیوە .

٣٨٦ ـ وتنو نووسین ، « گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات » ، ژ ١٨ ، بەغدا ١٩٧٤ ، ل ٦١ ـ ٧١ .

ئەم وتارە لەوە دەدوێ ، کـە وشـــە ئەســـلەکەی چۆنە بەو جۆرە بنووسرێ یان چۆن لە زار دێتە دەرەوە وا بنووسرێ .

٣٨٧ ـ وشەی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیـاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١٤٨ ـ ١٧٨ .

ئەم وتارە لەوە دەدوێ ، کە وشـــەی وێکچوو لە زمانی کوردیو فارسیدا یان کوردیو عەرەبیدا هەیەو ئەمە دیاردەیەکی سروشتی هەموو

زمانێکه • هەر زمانێکیش لەمانە کە وشـــەی زمانێکیتر وەردەگرێ ، بێ‌گومان بەرگی زمانی خۆی بەبەردا دەکات •
هەروەها ژ : ٧١٨ ، ١٠٣٨ •

د • عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ :

٣٨٨ ـ ئیملای کوردیی تـازەو دیمەنێکی (مـەم و زیـن)ی خـانی ، گۆڤاری « نووســـەری کورد » ، ژ ٤ ، ســـاڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ١١ ـ ١٦ •

د • عیزەدین لە سەرەتای ئەم وتارەدا باس لە چۆنیەتی نووســـینی وشەی بێگانە دەکات‌و وا پەسەند دەکا ، کە وشەی بێگانە بە هەر جۆرێك بەکارهاتبێ ، دەبێ سەر بۆ ئیملای ئەو زمانە شـــۆڕ بکا ••• بۆ ئەمەش هەندێ بەڵگەی لە (خانی)یەوە هێناوەتەوە ، کە چۆن پەیڕەوی ئەمـەی کردووەو (س)و (ص)ی کردووە بە هاوقافیە •••

٣٨٩ ـ دیالێکتەکانی زمانی کوردی‌و گیروگرفت‌و چارەسەرکردنیان ، گۆڤاری « پەروەردەو زانـــــت » ، ژ ٦ ، ساڵی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٨٥ ـ ١٠٢ •

نووسەر باسی دیالێکتەکانی زمانی کوردی کردووەو ئەو پـردانـەی دەستنیشان کردووە ، کە بە یەکیان دەگەیەنێ‌و ڕێگەی سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی دیاری کردووە •

٣٩٠ ـ زمانەوانی ، گۆڤاری « بەیان » ، بەشی یەکەم ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٦٩ ، ل ٢ ـ ٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، بەغـدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٠ ـ ١١ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٩ ـ ١٠ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٤ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٢ و ٢٨ ـ ٢٩ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٤ ـ ١٥ •

بەشی یەکـەمی ئـەم وتـارە بەناوی « بەســـەرپێوە ـ بـۆ گۆڤارو ڕۆژنامە »وەیەو نووسەر لە بەندی دووەمیدا کە سەرناوی « بلێ‌و مەڵێ »ی

داوەتێ ، ئامۆژگاریی نووسەرانی کورد دەکـا ، ئاگاداری بەکـارهێنانی وشەی تازە داتاشراو بن‌و لە داڕشتنی ڕستەدا لە یاسای ڕستەسازیی کوردی نەپچڕێن‌و بەڵێن دەدا لە ژمارەی داهاتوودا لەو بارەیەوە نموونە پیشـان بدا ••• لە بەشی دووەمدا لە نادروســتی بەکارهێنانی « باوکی فلان »و « زانای ئاینی »ی دوواوە ••• لە بەشی سێیەمدا باسی ڕاســتکردنەوەی « پێی‌هەستا »و « ئاهەنگ »ی کردووە ••• لـە بەشــی چوارەمدا لـە « فرمانی یاریدەدەر »و « دانیشتن »و « کۆبوونەوە »و « ئاراستەکردن » کۆڵیوەتەوە • لە بەشی پێنجەمدا سێ سەرباسی « بۆ کێ دەنووسین ؟ » ؛ « لە هەڵەی باو (کورد یا کوردی) ؟ » ؛ « فرمانی کوردی » بـەرچـاو دەکەوێ •

٣٩١ ـ سەرنجێ لە زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧١.

ئەم کتێبە (٧٠) لاپەڕەیە • نووسەر بۆ مەبەستی لێکۆڵینەوە لـە زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی لە سەرەتادا ڕوونی‌کردۆتەوە ، کـە زمانی ئەدەبی چی‌یەو لای گەلانی‌تر چۆن سەری‌هەڵداوەو گەشـــەی کردووە • بەدوا ئەمەدا لە مێژووی زمانی ئەدەبیی کوردی دواوەو ئنجا هاتۆتە سەر زمانی نووسینی ئەمڕۆمان‌و ، بۆ چەسپاندن‌و گەشـەکردنی ، هەندێ بیروڕای لەبارو زانستی خستۆتە پێش چاو •

٣٩٢ ـ شێوەو زمانی یەکگرتوو و زمانی ئەدەبی ، گۆڤاری «برایەتی» ، ژ ٧ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ؛ ژ ٨ ، ســـالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٢ ـ ١٥ •

د • عیزەدینێ لەم دوو وتارەدا لە باسی شـێوەکانی زمانی کوردی‌و دەوریان لـە مێژووی ئەدەبداو یـەکبوونی زمان‌و مانای زمـانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دواوە •

٣٩٣ ـ مامۆستاو زانای کورد دوکتۆر بەکاییف ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣١ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٥٤ ـ ٥٦ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی کارە زمانەوانی‌یەکانی مامۆستا چەرکەزی بەکۆی کردووە ، بەتایبەتی « فەرهەنگی کوردی - ڕووسی »و « زمانی کوردەکانی تورکمەنستان »و « زمانی کوردەکانی ئازربایجان » ... هتد .

٣٩٤ - وەڵامێك بۆ لێکۆڵینەوەی سەربڕی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٧ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ٤٩ - ٥٢ .

ئەمە وەڵامێکە بۆ ئەو ڕەخنەیەی د . محەمەد نووری عارف لە کتێبی زمانو ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی ناوەندی گرتبوو (بڕوانە : باسی ژ ٥٦٨) . لێرەدا د . عیزەدین بە بەڵگەوە سەرتجە زمانەوانی‌یەکانی ڕەخنەگری ڕەتکردووەتەوە .

هەروەها ژ : ١٠٤٣ .

عیصمەت شەریف وانلی :

٣٩٥ - مەسەلەی یەکخستنی زبانی نووسینی کوردی : کرمانجی یا سۆرانی ؟ ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٠ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٦٠ ، ل ١٩ - ٣٥ .

نووسەر لەم وتارەدا دوای هێنانەوەی هەندێ نموونەو بەڵگە وا بە ڕاست دەزانێ ، کە لە باری ئەمڕۆی کورددا بە هەردوو شێوەی کوردیی خواروو و ژووروو بنووسرێو کاتێ بارو دۆخێکی لەبار دێتە پێشەوە لەبەر ڕووناکیی بەرنامەی زمانناسانماندا دەست بە یەکخستن بکرێ .

هەروەها ژ : ٧١٧ ، ٨٩٧ ، ٩٨٠ .

غازی فاتیح وەیس :

٣٩٦ - پێوەندی نێوان سینتاکسو سیمانتیکس ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٣١ ، ١٩٨٢ ، ل ٨٨ - ٩١ .

نووسەر لە ڕێگای هێنانەوەو شیکردنەوەی چەند ڕستـــــەیەکی کوردییەوە ، ئەوەی نیشانداوە ، کە سینتاکس ڕواڵەتی ڕستە وەیا قسـە دەگرێتەوەو چۆنیەتی کارکردنی کەرەستەکانو گۆڕانی ئەو کەرەسـتانە لە ڕستەداو ڕادەی کارکردنیان لە هەر حاڵێکدا بەسەر سیمانتیکدا •

٣٩٧ – جیاوازیی نێوان فۆنێمو مۆرفێم ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ژ ١٠٧ ، بەغدا ، ئەیلوولی ١٩٨٥ ، ل ١٩٠ – ١٩٥ •

نووسەر لەم وتارەدا بە کەرەســتەی زمانی کوردی جیاوازیی نێوان فۆنێمو مۆرفێمی نیشانداوە •

٣٩٨ – جیاوازیی نێوان مۆرفێمو وشە ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٣٨ ، هەولێر ، تشرینی دووەمی ١٩٨٥ ، ل ٩ – ١٢ •

نووسەر لەم وتارەدا بە کەرەستەی زمانی کوردی جیـاوازیی نێوان مۆرفێمو وشەی نیشانداوە •

٣٩٩ – دەنگەکانی (ڵ) ، (ل) وە (ڕ) ، (ر) لەژێر تیشـــــکی فۆنەتیکو مۆرفۆلۆژیدا ، گۆڤـاری « زانـکۆ » ، ب ٨ ، ژ ٢ ، هەولێر ، ١٩٨٢ ، ل ٩٣ – ١١٩ •

نووســەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا لەبارەی جیاوازیی نێوان زمـانی ئاخاوتنو زمانی نووسینەوە ؛ فۆنەتیکو مۆرفۆلۆژییەوە دواوەو لەپاشاندا لە دەنگەکانی (ڵ) ، (ل) ؛ (ڕ) ، (ر)ی کۆڵیوەتەوەو بە بەڵگەوە نیشانیداوە کە چوار فۆنێمی سەربەخۆن •

٤٠٠ – سیمای جیاکەرەوەو لایـەنێك لە فۆنۆلۆژیی زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٦ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٦٠ – ٧١ •

نووسەر لەم وتارەدا لە شێوەی جیاکردنەوەی دەنگـە بزوێنەکـانو نەبزوێنەکانی زمانی کوردی دواوەو باری تایبەتیی فیزیکیو شـــــوێنی

درکاندنیانی نیشاندراوه •

٤٠١ ـ فۆرم‌و ناوەرۆکی ئیدیۆم ، گۆڤاری « ئۆتۆنۆمی » ، ژ ٤ ، سالی ٧ ، هەولێر ، ١٩٨٣ ، ل ٥٩ ـ ٦٤ •

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی باسی ئیدیۆمی کردووەو ئنجا کۆمەڵێ ئیدیۆمی کوردی هێناوەتەوەو لێیاندواوە •

٤٠٢ ـ فۆنەتیك ، بەغدا ، ١٩٨٤ •

ئەم کتێبە (١٢٨) لاپەڕەیەو لە پێشەکی‌و شەش بەش پێکهاتووە : بەشی یەکەم ـ « سیستەمی ئاخاوتن‌و جێگای فۆنەتیك لەناو زانستی زماندا » (ل ٩ ـ ١٩) ؛ بەشی دووەم ـ « لقەکانی فۆنەتیك » (ل ٢١ ـ ٣٥) ؛ بەشی سێیەم ـ « کەرەستەکانی سیستەمی ئاخاوتن لە سنووری فۆنۆلۆژی‌و فۆنەتیکدا » (ل ٣٧ ـ ٤٧) ؛ بەشی چوارەم ـ دابەش‌کرنی دەنگەکانی زمانی کوردی » (ل ٤٩ ـ ٧٩) ؛ بەشی پێنجەم ـ « بڕگەو هێزو ئاواز » (ل ٨١ ـ ٩٥) ؛ بەشی شەشەم ـ « تەوژمی هەوا » (ل ٩٧ ـ ١١٨) •••

٤٠٣ ـ کتێبی زاراوەی کوردی‌و چەند تێبینی‌یەك ، گۆڤاری «کاروان» ، ژ ٢٤ ، هەولێر ، ئەیلوولی ١٩٨٤ ، ل ٩ ـ ١٤ •

ئەم وتارە هەندێ سەرنج‌و تێبینی‌یە لەبارەی کتێبی « زاراوەی کوردی »ی د • کامیل بەسیرەوە ، کە بۆ پۆلی یەکەمی بەشی کوردی کۆلێجی ئادابی زانکۆی سەلاحەدین داینراوە • (بڕوانە : باسی ژ ٤٤٣) •

٤٠٤ ـ لەگەڵ ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری لە دیالێکتە ناوەندی‌یەکانی زمانی کوردی‌داو سینتاکس ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩١ ، بەغدا ، ئازارو نیسانی ١٩٨٢ ، ل ٢٠ ـ ٢٣ •

ئەم وتارە هەندێ سەرنج‌و تێبینی‌یە دەربارەی کتێبی « ڕستەی لێکدراوی شوێن‌کەوتووخواز لەگەڵ ڕستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری

لە دیالێکتە ناوەندی‌یەکانی زمانی کوردی‌دا »ی د • ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیمە (بڕوانە : باسی ژ ٨١) •
هەروەها ژ : ٢٢ •

غەفوور ڕەشید :

٤٠٥ ـ سەرنجێك لە پەراوی زاراوەی زانستی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ١٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٢٧ ـ ٣٠ •

ئەمە لێدوانێکە لە کەم‌و کورتی‌و ناتەواویی زاراوەکانی بەشی جوغرافیای ئەو کتێبەی نەقابەی مامۆستایان بە ناوی « زاراوەی زانستی »یەوە بلاوی‌کردۆتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٨٨) •

غەفووری میرزا کەریم :

٤٠٦ ـ بڕوانە : باسی ژ ٣٥ •

فارووق عومەر صدیق :

٤٠٧ ـ وشەسازی لە زمانی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٤١٧ ـ ٥٢٥ •

ئەم وتارە لێکۆلینەوەیەکی مێژوویی‌یە لە دوو پاشگری (ی)ی ناوی مەعناو (ی)ی سیفەتی نیسبی • لە سەرەتادا لە ڕێی زمانی ئاوێستاو فارسیی کۆنو ناوەڕاستەوە ئەسلی ئەو دوو پاشگرە ساغ‌کراوەتەوەو دوایی دەورو واتایان لە زمانی کوردیدا ڕوون‌کراوەتەوە •
هەروەها ژ : ٨٢١ •

فاضل :

٤٠٨ ـ زمانی کوردی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٧ ، ل ١٥ ـ ١٧ •

نووســــەر لەم وتارەدا لایەنی وتەکانی مامۆستا عەبدولقادر قەزاز دەگرێ (بڕوانە : باسی ژ ٣٦١)و ئەمیش ئامۆژگاریی کوردان دەکا بە زمانی کوردی بدوێنو هەندێ قسەی زانایان لەبارەی بایەخدان بە زمانی زگماکەوە دێنێتەوە .

فوئاد حەمە خورشید :

٤٠٩ ـ زمـانی کوردی ـ دابـەشبوونی جوگرافیایی دیالێکتەکانی ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

ئـەمە کتێبی « اللغـة الکردیـة ـ التوزیـع الجغرافی للهجاتها »یـە (بڕوانە : باسی ژ ٧٢٢) و مامۆستا حەمە کەریمی هەورامی کردوویـە بە کوردی .

٤١٠ ـ گۆران کێن ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٣٤ ، بەغـدا ، ١٩٧٦ ، ل ٥ ـ ٧ .

نووســــەر لەم وتارەدا بەکورتی لـە تێکڕای دیالێکتە کوردییەکان دواوەو بە دوورودرێژی باسی دیالێکتی (گۆران)ی کردووە .

هەروەها ژ : ٧٠٣ ، ٧٢١ ، ٧٢٢ .

فوئاد زەکی هەناری :

٤١١ ـ نووسینی تیپی (دال) بە شـــێوەی ســـــلێمانی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٧ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١٩ ـ ٢١ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو (د)ە دەکا کە لە ناوچەی ســـلێمانی کلۆر دەکرێو نیشانی دەدا کە ئەمە نابێ لە زمانی ئەدەبیدا ڕەنگ بداتەوە .

فەتحوڵڵا کەریم :

٤١٢ - دەوری پیتی بزوێنی (ە) لـە ڕێزمـانی کوردیـدا ، گۆڤـاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٣ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٧٥ - ٧٧ .

ئەم وتارە لەو حاڵەتە جۆربەجۆرانە دەدوێ ، کە بزوێنی (ە)ی تێدا دەبینرێ .

فەرهاد شاکەلی :

٤١٣ - چەند نالیێن ڕەوشا زمانێ کوردێ ، گۆڤاری « هیوا »، ژ ٢ ، پاریس ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٢٩ - ٣٤ .

ئەم وتارە بریتییە لە هەندێ بیروڕاو سـەرنج دەربارەی زمانی کوردیو زمانی ئەدەبیی یەکگرتوو و ...

فەیسەڵ مستەفا حاجی :

٤١٤ - لە ڕێگای یەکگرتنی شـێوەکانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٥٢ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٦٠ - ٦٤ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٥٣ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ١٢ - ١٤ ؛ بەشی سـێیەم ، ژ ٥٤ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٤٠ - ٤٢ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٥٥ - ٥٦ ، بەغدا ، ل ٤٠ - ٤٣ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٥٧ ، بەغـدا ، ١٩٧٧ ، ل ٦١ - ٦٣ ؛ بەشی شەشەم ، ژ ٥٨ - ٥٩ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٤٢ - ٤٣ ؛ بەشـی حەوتەم ، ژ ٦٠ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٣٤ - ٣٦ ؛ بەشی هەشتەم ، ژ ٦١ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ١٩ .

نووسەر لە بەشی یەکەمدا لە دەنگی (وو) لە کرمانجیی خوارووداو (وی) لە کرمانجیی ژووروودا دواوەو بـۆ بەرانبـەر یـەك ڕاگرتنیـان کۆمەڵێك وشـەی هێناوەتـەوە ... لـە بەشی دووەمدا باسـی بەرانبـەر یەك وەستانی (و)و (ڤ)ی کردووە ... لـە بەشی سێیەمو چوارەمدا

دەربارەی (جێناوی کەسیی جودا) لە هەردوو دیالێکتە سەرەکییەکەی کوردیدا کۆلیوەتەوە ... بەشی پێنجەم سەبارەت (جێناوی کەسیی لکاو)ە ... بەشی شەشەم باسی (نێرو مێ)یە ... بەشی حەوتەم بە ناوی (فرمان بەگوێرەی کات)ەوەیە ...

ع . قرگەیی :

٤١٥ ـ یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٩٧ ـ ١٨ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ٢ ـ ٤ .

نووسەری ئەم وتارە باسی ڕێگەی سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دەکاو هەندێ بیروڕای باش‌و زانستیانەی لەو بارەیەوە دەربڕیوە (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٩٦) .

٤١٦ ـ یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٢٥ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٢ ـ ٤ و ١٨ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی دیالێکت‌و بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردی کردووەو یەکگرتنیانی بە ڕێگەی نەهێشتنی گیروگرفت داناوە .

قەدری جان :

٤١٧ ـ وەرام ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ژ ١١ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٥٤ ـ ٥٥ .

مامۆستا قەدری جان لەم وەڵامەیدا نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی لاتینی پەسەند کردووە (بڕوانە : باسی ژ ٤٨٤) .

د . قەناتی کوردۆ :

٤١٨ ـ ئاوەڵکار لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروودا ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٤ ، سالی ٤ ، سلێمانی ، ١٩٨٠ ، ل ٨١ ـ ٨٩ .

ئەم باسەی ئاوەڵکردار د • کوردستان موکریانی لە لاپەڕە (٢٣٧ - ٢٤٦)ی کتێبی « دەستووری زمانی کوردی » (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو)ی د • قەناتی کوردۆوە کردووە بە کوردی (بڕوانە : باسی ژ ٨٤٢ ، ٤٢٥) •

٤١٩ - ئاوەڵنێو لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خوارووداً ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٩ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٦ - ١١ •

ئەم نووسینە بەشێکە لە کتێبی « دەستووری زمانی کوردی » (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو)ی د • قەناتی کوردۆ ، کە ساڵی (١٩٧٨) لە مۆسکۆ بڵاوی کردووەتەوەو د • کوردستان موکریانی کردوویە بە کوردی (بڕوانە : باسی ژ ٨٤٢ ، ٤٢٥) •

٤٢٠ - ئی • ئا • ئۆربیلی و کوردناسی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ١١٣ - ١٤٢ •

ئەم وتارە بە گشتی باسی دەوری گەورەی ئەکادیمی یوسف ئابگاروڤیچ ئۆربیلی دەکات لە مەیدانی کوردناسیداو لە (ل ١١٧-١٢٨)دا لە کارە زمانەوانییەکانی داواوە • ئەم نووسینەی مامۆستا کوردۆ د • ئەورەحمانی حاجی مارف کردوویە بە کوردی •

٤٢١ - تاریخا نڤیساندنو چاپکرنا فەرهەنگێت کوردی ، گۆڤاری « ڕۆناهی » ، ژ ٧ - ٨ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٤ - ١١[٦] •

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو باسی مێژووی نووسین و چاپکردنی فەرهەنگە کوردییەکان دەکات •

٤٢٢ - جێناوی نیشانە ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٣٢ ، ١٩٨٢ ، ل ٩٠ - ٩١ •

ئەم باسەی (جێناوی نیشانە) د • کوردستان موکریانی لە لاپەڕە (١١١ - ١١٣)ی کتێبی « دەستووری زمانی کوردی » (بە کەرەستەی

---

(٦) وا بۆ دەچێ ئەو وتارە بەشێکی هەبێ ، بەڵام لەبەر دەستنەکەوتنی هەندێ ژمارەی گۆڤاری « ڕوناهی » ئەوەمان بەناڵۆزی لامایەوە •

دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو)ی د • قەناتی کوردۆوە کردووە به کوردی (بڕوانە : باسی ژ ٨٤٢ ، ٤٢٥) •

٤٢٣ - حاڵەتەکانی جینس و بینای بەرکار لە زازادا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٢٣٧ - ٢٦٤ •

ئەم وتارە ، کە مامۆستا کوردۆ ساڵی ١٩٧٦ به زمانی ڕووسی لە گۆڤاری « فیلۆلۆژیی ئێرانی »دا بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٨٣٩) د • ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم کردوویە به کوردی •

٤٢٤ - حاڵەتەکانی جینس و بینای بەرکار لە زازادا ، گۆڤاری «هیوا» ، ب ٣ ، پاریس ، شوباتی ١٩٨٥ ، ل ١١٨ - ١٣١ •

مامۆستا قەناتی کوردۆ ئەم وتارەی بە زمانی ڕووسی لە گۆڤاری « فیلۆلۆژیی ئێرانی » (مۆسکۆ ، ١٩٧٦ ، ل ١٠٤ - ١٠٩)دا بڵاوکردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٨٣٩) • د • ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم کردوویە به کوردی و لە بەرگی پێنجەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » (١٩٧٦)دا چاپی کردووە (بڕوانە : باسی ژ ٤٢٣) • گۆڤاری « هیوا »ش تەرجومە کوردییەکەی د • ئیبراهیمی لە ئەلفوبێی عەرەبییەوە هێناوەتە سەر ئەلفوبێی لاتینی •

٤٢٥ - ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی و سۆرانی ، بەغدا ، ١٩٨٤ •

ئەم کتێبە د • کوردستان موکریانی لە ڕووسییەوە کردوویە بە کوردی • (٣٨٢) لاپەڕەیە • (بڕوانە : باسی ژ ٨٤٢) •

٤٢٦ - زمانی کوردی ، یەریڤان ، چاپی یەکەم ، ١٩٤٩ ؛ چاپی دووەم ، ١٩٥٦ ؛ چاپی سێیەم ، ١٩٦٠ ؛ چاپی چوارەم ، ١٩٧٠ •

ئەو چوار چاپەی کتێبی « زمانی کوردی » ، کە بە ئەلفوبێی سلاڤی چاپکراون و بۆ قوتابخانە کوردییەکانی ئەرمەنستانی سۆڤیەت دانراون ، جیاوازی زۆر کەم لە ناوەرۆکیاندا هەیە • چاپی چوارەم ، کە ساڵی ١٩٧٠

بڵاوکراوەتەوە (١٦٦) لاپەڕەیەو برتییە لـــە باســـــــی : فۆنــەتیــك (ل ٨ - ١٩) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ١٩ - ١٢٥) ؛ ڕاســــتنقیـــــاندن (ل ١٢٦ - ١٣٨) ؛ سینتاکس (١٣٨ - ١٥٨) ••• (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٢٧ ، ٤٣٠) •

٤٢٧ - زمانێ کوردی (ڕێزمان) ، وەشـــانێن کۆمکار ، فرانکفۆرت ، ١٩٨١ •

ئـەم کتێبــە (١٩٤) لاپەڕەیــەو بــە ئەلفوبێی لاتینییەو ناوەرۆکی هەروەك ناوەرۆکی کتێبی « زمانێ کوردی »یە ، کە لە یەریڤان چاپ کراوە (بڕوانە : باسی ژ ٤٢٦) •

٤٢٨ - ژمارە لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروودا ، گۆڤـاری « ئۆتۆنۆمی » ، ژ ١ - ٢ ، ساڵی ٧ ، هەولێر ، ١٩٨٢ ، ل ١٠٨ - ١١٥ •

ئەمە باسێکە لە کتێبی « دەستووری زمانی کوردی » (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو)ی د • قەناتی کوردۆ (بڕوانە : باسی ژ ٨٤٢ ، ٤٢٥)و د • کوردستان موکریانی کردوویە بە کوردی •

٤٢٩ - کوردناسی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٧ ، بەغـدا ، ١٩٨١ ، ل ٦٦ - ٧٩ •

ئەم وتارە مامۆســـــتا ڕەئووف حەســـــەن لە کتێبی « مێژووی ڕۆژهەڵاتناسیی عەرەبناسیو کوردناسی لە مۆزەخانەی ئاسیاییو ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسـی لێنینگراد »داوە کردوویە بە کوردی ، کــە د • مـارف خەزنەدار لە زمانی ڕووسییەوە وەری گێڕاوەتە ســــــەر زمانی عەرەبی (بڕوانە : ژ ٧٢٤) ••• مامۆستا کوردۆ لەم وتارەدا باسی زوربەی ئـەو کارانەی کردووە کە لە ڕووسیاو یەکێتی سۆڤێت دەربارەی زمانو ئەدەبو مێژوو ••• ی کورد نووسراون • باسی ئەو کارانەی پێوەندییان بە زمانی کوردییەوە هەیەو ئەو زانایانەی لەو مەیدانەدا کاریـــان کردووە بەرچـاو دەکەوێ •

٤٣٠ – گراماتیکا زمانێ کوردی ، گۆڤاری « ڕوناهی » ، ژ ٧ – ٨ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ١٠٧ – ١١٠ .

گۆڤاری « ڕوناهی » وای بە پێویست زانیوە ئەو کتێبی ڕێزمانەی مامۆستا کوردۆ بۆ قوتابخانە کوردییەکانی ئەرمەنستانی سۆڤیەتی نووسیوە (بڕوانە : باسی ژ ٤٢٦) ، بە چەند ئەڵقەیەك بڵاوبکرێتەوە . لێرەدا پێشەکی ئەو کتێبە بڵاوکراوەتەوە .

٤٣١ – ل بابەت نقیسکارە زمانو ئەلفابێ پەرتووکێت دینێ ئێزیدیان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ١٣٢ – ١٧٩ .

ئەگەرچی نووسەر لەم وتارەدا کەمێك باسی ئایینو تایبەتێتیو ژیانی کوردە یەزیدییەکانی کردووە ، بەڵام بەشێوەیەکی سەرەکی لە زمانیان دواوەو لەبارەی ئەو ئەلفوبێیەوە کۆڵیوەتەوە ، کە دوو کتێبی دینی « جلوە »و « مەصحەفا ڕەش »ی پێ نووسراوە .

٤٣٢ – ناما پرۆفیسۆر ق . کوردۆ ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ١ ، سالی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٥ – ٢٠ .

مامۆستا کوردۆ لەم نامەیەدا کە بە شێوەی کرمانجیی ژوورو نووسیوێتیو باسی بەشی کوردی ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسیی لێنینگراد دەکات لەو کارانە دواوە ، کە لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسیویانەو بڵاویان کردۆتەوە .

٤٣٣ – نووسراوەکانی لێرخ لەبارەی کوردەوە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٦٢٤ – ٦٦٣ .

هەرچەندە ئەم وتارە بەگشتی باسی کاری کوردناسیی پیۆتەر لێرخە ، بەڵام لە لاپەڕە (٦٣٠ – ٦٣٧)دا ، ئەوەی پ . لێرخ لە بەرگی یەکەمی کتێبی « لێکۆڵینەوە لەبارەی کوردەکانی ئێرانو خالدێکانی سەرووی

باوباپیرانیانەوە »دا. دەربارەی زمانی کوردی وتوویەتی بە لێدوانەوە خراوەتە پێش چاو (بڕوانە : باسی ژ ٨٦١) •

٤٣٤ ـ هەندێک بیرورای هەڵە لەبارەی زمانو مێژووی کوردەوە (وەرگێرانو پێشەکی : د • ئەورەحمانی حاجی مارف) ، بەغدا ، ١٩٧٣ ـ ١٩٧٤ •

لە لاپەڕە (١٥ ـ ١٧)دا نووسەری پێشەکی باسی کارە زمانەوانییەکانی کوردۆ دەکات ••• ق • کوردۆ لە (ل ٤٤ ـ ٤٥)دا باسی ئەسڵی زمانی کوردی ڕووندەکاتەوەو لە (ل ٥٢ ـ ٥٦)دا بەرپەرچی ڕەشید یاسەمی دەداتەوە ، کە زمانی کوردی بە بەشێک لە زمانی فارسی دادەنێ • لە (ل ٦٩ ـ ١٠٥)دا ڕەخنە لە بیرورای هەڵەی ن • یا • مارر دەگرێ کە زمانی کوردی بە زمانێکی یافیتی لەقەڵەمدەدا • لە چەند شوێنێکی (ل ١٠٨ ـ ١١٠)دا ڕەخنە لە ڕای ڤیلچێڤسکیو میللێر سەبارەت بە کورد ، دەگرێو لە (ل ١١٥ ـ ١٢٠)یشدا مانای وشەی « کاردوخ » لێکدەداتەوە • لە (ل ١٢٥ ـ ١٢٧)دا دەربارەی ڕای ڤیلچێڤسکی بەرانبەر دەورەکانی زمانی کوردی ، دواوە • لە (ل ١٤٩ ـ ١٥٢)دا ڕای ئاکۆپۆڤە سەبارەت بە زمانی کوردی ، ڕەتدەکاتەوە •

هەروەها ژ : ٨٢٨ ، ٨٢٩ ، ٨٣٠ ، ٨٣٧ ، ٨٣٨ ، ٨٣٩ ، ٨٤٠ ، ٨٤١ ، ٨٤٢ ، ٨٤٣ ، ٨٤٤ ، ٨٤٥ ، ٨٤٦ ، ٨٤٧ ، ٨٤٨ ، ٨٤٩ ، ٨٥٠ ، ٨٥١ ، ٨٥٢ ، ٨٥٣ ، ٨٥٤ ، ٨٥٥ ، ٨٥٦ ، ١٠٥١ ، ١٠٥٢ •

کامەران عالی بەدرخان :

٤٣٥ ـ ئەلفابێیا کوردی ، چاپخانا تەرەقی ، شام ، ١٩٣٨ •

ئەم نامیلکەیە (٤٨) لاپەڕەیەو بۆ فێربوونی زمانی کوردییە • لە کۆتاییەکەیدا هەندێک چیرۆکو مەتەڵی کوردی تۆمارکراوە •

٤٣٦ ـ ئەلفابێیا من ، چاپخانا تەرەقی ، شام ، ١٩٣٨ .

ئەم نامیلکەیە نزیکەی (٣٠) لاپەڕە دەبێت . نووسەر لە سەرەتادا لە چۆنیەتی دەربڕینی دەنگەکانی زمانی کوردی دواوەو بۆ ئەم مەبەستە گەلێ نموونەی جوانو لەباری هێناوەتەوە . لە پاشکۆشیدا کۆمەلێ چیرۆکو تێکستی کوردی تۆمارکردووە .

٤٣٧ ـ ئەلفەبەیا کوردی ، بۆن ، ١٩٨١ .

ئەم کتێبی ئەلفوبێیەی د . کامەران بەدرخان کە بە ئەلفوبێی لاتینییەو (٢٨) لاپەڕەیە ، یەکەم جار سالی ١٩٣٨ لە بەیرووت چاپکراوە[7] . سالی ١٩٨١ بۆ یادی تێپەڕبوونی سێ سالّ بەسەر کۆچی دواییدا ، ئ . ئالتونچ لە ئەلەمانیای ڕۆژئاوا چاپی کردووەتەوە .

٤٣٨ ـ زمانێ مادەر ، پاریس ، ١٩٦٥ .

ئەم نامیلکەیە بە ڕۆنیۆ ڕاکێشراوەو نزیکەی (٤٠) لاپەڕە دەبێتو بۆ فێربوونی زمانی کوردی دانراوەو بە ئەلفوبێی لاتینی نووسراوەو لە ڕێگای ڕستەوە خەلّك فێری دەنگەکانی کوردی دەکات . لە کۆتاییشدا هەندێ چیرۆکو شیعری کوردی تێدا تۆمارکراوە .

٤٣٩ ـ فێربوونا خوەندنا کوردی ، پاریس ، ١٩٦٨ .

ئەم نامیلکەیە (٦٠) لاپەڕەیە . بە شێوەیەکی گشتی فراوانکردنی نامیلکەکەی سالی ١٩٦٥ یتی ـ واتە نامیلکەی « زمانێ مادەر » (بڕوانە : باسی ژ ٤٣٨) . لەم بەرهەمەدا جگە لە هێنانەوەی شیعرو بانی هەندێ لە شاعیرانی کورد ، هەندێ تێکستی فۆلکلۆری کوردیش تۆمارکراوە .

هەروەها ژ : ٨٨٤ ، ٨٨٥ .

---

(٧) بەداخەوە ، چاپی بەیرووتی ئەو کتێبەم نەبینیوە .

د ٠ کامیل حەسەن بەصیر :

٤٤٠ ــ بەراوردکاری‌یەك لەنێوان زمانی کوردی‌و زمانی عەرەبیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ــ دەستەی کورد » ، ب ١٣ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٣ ــ ٦٦ ٠

نووسەر لەم وتارەدا لە چەند ڕوویەکەوە بەراوردی لەنێوان زمانی کوردی‌و عەرەبیدا کردووە ، وەك : دەنگەکان‌و چۆنیەتی نووسینەوەیان ؛ وشە وەرگرتن ؛ داڕشتن‌و زرەڕێژ ؛ داتاشین‌و لێکدان ؛ نێرو مێ ؛ داڕشتنی ڕستە ٠٠٠

٤٤١ ــ خالبەندی بۆ ڕێنووسی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ــ دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٥ ــ ١٠ ٠

ئەم وتارە باسی نیشانەکانی خاڵ (٠)و کۆما (،)و پرسیار (؟) ٠٠٠ ە ، کە لە کاتی نووسیندا دادەنرێن ٠ (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٦٨) ٠

٤٤٢ ــ دواڕۆژی زمانەکەمان‌و چۆنیەتی لێکۆلینەوەی ، گۆڤاری « بلێیسە » ، ژ ٩ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١٢ ــ ١٧ ٠

نووسەر لەم وتارەدا دژی ئەو بیروڕا هەڵەیە وەستاوە ، کە وا دادەنێ ، گوایا کورد زمانێکی تایبەتی یەکگرتووی سەربەخۆی نی‌یە ٠٠٠ باسی بەشەکانی زانستی زمانی کردووەو لەبارەیانەوە ئاوڕی لە زمانی کوردی داوەتەوە ٠٠٠ سەبارەت ڕێگەی لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی دواوە ٠

٤٤٣ ــ زاراوەی کوردی ، سلێمانی ، ١٩٧٩ ٠

ئەم کتێبە (١٧٦) لاپەڕەیەو ئەم باسانەی تێدا کراوە : « زاراوە سازی ؛ دیاری کردن‌و پێناسەی زاراوە ؛ زاراوە لە زانستە مرۆڤایەتییەکاندا ؛ زاراوەی زانستی ؛ ڕێبازەکانی لەدایکبوون‌و دانانی زاراوە لە زمانی کوردیدا ؛ ڕێبازی وەرگرتن ؛ ڕێبازی ئاوەڵواتا ؛ ڕێبازی

لێکدان ؛ ڕێبازی داتاشین ؛ ڕێبازی داڕشـــتن ؛ ڕێبـازی وەرگێڕان ؛ ڕێبازی زرەڕێژ ؛ باری زاراوەی کوردی ؛ ســـەرچاوەکانی زاراوەی کوردی ؛ هەڵبژاردنی زاراوەی جیهـانی ؛ زاراوەی عەرەبی ؛ ڕێبـازی داڕشتن‌و لێکۆڵینەوەی زاراوە ٠٠٠ » (لەبارەیەوە بڕوانە : باســـی ژ ٤٠٣) ٠

٤٤٤ ـ زمـانی عەرەبی‌و کێشەی زاراوەی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٧٥١ ـ ٧٦٨ ٠

ئەم وتارە بریتی‌یە لەم باسانە : « وشە لە زماندا » ؛ « ڕێبازی زمانی عەرەبی لە داهێنانی وشەی نوێدا » ، « مەجازو وشـــەی عەرەبی » ، [illegible]سی کردنەوەی چەند زاراوەیەکی عەرەبی » ؛ « ڕێـ[illegible]ی زۆر کردنی زاراوەی عەرەبی : ١ ـ وەرگرتنی عەرەبی بە بێ دەستکاری ؛ ٢ ـ کردن بە کوردی یەکێك یان پتر لە دەنگەکانی زاراوە عەرەبییەکە ؛ ٣ ـ کردن بە کوردی دەنگی زاراوەی عەرەبی‌و پەرەپێدانی واتاکەی ؛ ٤ ـ وەرگێڕانی زاراوەی عەرەبی ؛ ٥ ـ داتاشینی زاراوەی کوردی بە ڕابەری زاراوەی عەرەبی » ٠

٤٤٥ ـ زمانی نەتەوایەتیی کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٤ ٠

ئەم کتێبە (٩٠) لاپەڕەیەو بریتی‌یە لە پێشەکی (ل ٣ ـ ٩)و چەند باسێك : « زاراوە زمانی‌یەکان » (ل ١٠ ـ ١١) ؛ « دیاردەی ئاخاوتن لە زمانەکەماندا » (ل ١١ ـ ١٥) ؛ « دیاردەی زار لە زمانی کوردیدا » (ل ١٥ ـ ٢١) ؛ « دیاردەی زمان‌و نەتەوە » (ل ٢١ ـ ٢٣) ؛ « زمانی نەتەوایەتی کوردی » (ل ٢٣ ـ ٣٢) ؛ « ڕێبازەکانی وەدەســـتهێنانی زمانی نەتەوایەتیی کوردی » (ل ٣٢ ـ ٤٠) ؛ « ڕێبازە سەرەکی‌یەکانی ڕێبازی پەسەندکراو » (ل ٤٠ ـ ٤٦) ؛ « زمانی نەتەوایەتیمان لە کۆڕی دەنگ‌سازیدا » (ل ٤٦ ـ ٤٧) ؛ « دەنگە کپەکان » (ل ٤٧ ـ ٦٧) ؛ « دەنگە بزوێنەکان » (ل ٦٧ ـ ٨١) ٠٠٠

٤٤٦ ـ زانستی ئاوەلْواتا ، بەغدا ، ١٩٨١ ٠

ئەم کتێبە (١٢٤) لاپەڕەیەو برتی‌یە لـە : پێشەکی (ل ٣ ـ ٦) ؛ بەشی یەکەم ـ مێتەفۆر لە ڕەخنەسازیی یۆنانی‌و ڕۆمانیدا (ل ٧ ـ ٣٩) ؛ بەشی دووەم ـ مەجاز لە ڕەخنەسازیی عەرەبیـدا (ل ٤٠ ـ ٦١) ؛ بەشی سێیەم ـ مێتەفۆر لە ڕەخنەسازیی ئەورووپیدا (ل ٦٢ ـ ٧١) ؛ بەشـی چوارەم ـ خوازە لە ڕەخنەسازیی کوردیدا (ل ٧٢ ـ ١١٠) ٠

٤٤٧ ـ کێشـەکانی زمـانو ویژەی کوردی لـە بەردەستی کۆڕی زانیـاریـدا ، گۆڤـاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٨ ، بەغـدا ، ١٩٨٣ ، ل ٣٢ ـ ٣٩ ٠

نووسەر لەم وتارەدا ، کە باسی تێکڕای ئەرکەکانی کۆڕی زانیاری‌و دەزگا ڕۆشنبیری‌یە کوردیەکانی تێدا کردووە ، لەو کارە زمانەوانی‌یانەش دواوە ، کە لیژنەی زمانی دەستـەی کوردی کۆڕی زانیاری عێراق خەریکیتی ٠

٤٤٨ ـ هۆنراوەی کوردی‌و زاراوەی کلاسیزم لە ڕەخنەسـازیی ئەورووپیدا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٧٥ ، بەغدا ، کانوونی یەکەمی ١٩٨١ ، ل ١٣ ـ ١٩ ٠

نووسەر لەم وتارەدا ، کە لە گەلێ ڕووی کلاسیزم دواوە ، لـەژێـر سـەرناوی « زاراوەی کلاسـیکی لـە زمانی کوردیدا »داوەشـدا (ل ١٤ ـ ١٥) هەندێ زانیاریی زمانەوانیی خستووەتە پێش چاو ٠

هەروەها ژ : ٥٠١ ، ٥٠٢ ٠

ق ٠ کۆچەر :

٤٤٩ ـ هەندێ تێبینی لەسـەر نووسراوەکانی کوردی ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ٢ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٤ ـ ١٠ ٠

نووســــــەر لەم وتارەدا باسی پاشاگەردانیی ڕێنووسی کوردیو گیروگرفتی شێوازی جۆربەجۆری نووسینو گیروگرفتی نەبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی کردووە •   ١

د • کوردستان موکریانی :

٤٥٠ – ئامرازەکانی خستنەســـەر لـە زمـانی کوردیدا ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ب ٤ ، ژ ١ ، سلێمانی ، ١٩٧٨ ، ل ١٤٥ – ١٧٥ •

ئەم وتارە برتییە لە دوو بەش : « ١ – هەڵسەنگاندنی زوربەی ئەو کارانەی لەســەر ئەم بابەتە نووســـــــراون » (ل ١٤٥ – ١٥٤) ؛ « ٢ – ئامرازەکانی خستنەسەر لە زمانی کوردیدا » (ل ١٥٤ – ١٧٥) • لە بەشی دووەمدا ئەم باسانە دەبینرێ : « شوێنی ئامرازی خستنەسەر » ؛ « ئامرازەکانی خســـتنەســــەر لــە شێوەی کرمانجیی خواروودا » ؛ « ئامرازەکانی خستنەسەر لە شێوەی کرمانجیی ژووروودا » •••

٤٥١ – ئامرازی (ە) خســـتنەســـەرو چەنـد ڕوونکردنەوەیەکی زمانەوانی ، گۆڤاری « ڕۆشـــنبیری نوێ » ، ژ ٨١ ، بەغــدا ، ١٩٨٠ ، ل ١٨ – ٢٤ •

ئەم نووســــــینە بەشێکە لەو وتارەی لەژێر ناوی « ئامرازەکانی خستنەســـەر لە زمانی کوردیدا »دایەو لە ژمارە (١)ی بەرگی (٤)ی گۆڤاری « زانکۆ »دا « بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باســی ژ ٤٥٠)و وەك خۆی دەڵێ لەبەر گرنگیو کـەم بـاسکردنی ئـامرازی (ە)و بـۆ وەڵامدانەوەی د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف بـە هەندێ پەراوێزی نوێوە سەرلەنوێ بڵاوی دەکاتەوە •

٤٥٢ – ناوەڵناو لە ڕستەی کوردیدا (بـە کەرەســــتەی دیالێکتی کرمانجیی خواروو و کرمـانجیی ژووروو) ، گۆڤـاری « کاروان » ، ژ ٥ ، هەولێر ، شوباتی ١٩٨٣ ، ل ٣٩ – ٤٤ •

نووسەر دوای کورتە گەشتێك بەو کارانەدا کە لەبارەی (ئاوەڵناو لە ڕستەی کوردی‌دا)وە نووسراون ، لەو دەورانە دواوە کە ئاوەڵناو لە ڕستەدا دەیبینێ ، بەتایبەتی وەك : « ئاوەڵناو لە ڕۆڵی نیهاددا » ؛ « ئاوەڵناو لە ڕۆڵی گوزارەدا » ؛ « ئاوەڵناو لە ڕۆڵی بەرکاردا » ؛ « ئاوەڵناو لە ڕۆڵی دیارخەردا » ؛ « ئاوەڵناو لە ڕۆڵی ئادڤێربڵ‌دا » •

٤٥٣ – بڕیتی بەشێکی ڕستەیە ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٧ ، ساڵی ٢ ، سلێمانی ، ئایاری ١٩٧٨ ، ل ٨٠ – ٨٣ •

د • کوردستان لەم وتارەدا کە لە (بەدەل) ئەدوێ لە سەرەتادا کورتە گەشتێکی بەو کارانەدا کردووە ، کە لەو بارەیەوە نووسراونو دوایی بە نموونەو بەڵگەوە لێکۆڵینەوەی خۆی پێشکەش کردووە •

٤٥٤ – تێشکێك لەسەر گۆڤاری (ڕووناکی) ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٧ ، بەغدا ، ئەیلوولی ١٩٨٠ ، ل ٢٦٤ – ٢٧٧ •

لە لاپەڕە (٢٧٠)ی ئەم وتارەدا کەمێ باسی ڕێنووسی گۆڤاری « ڕووناکی »و بەکارهێنانی وشەی کوردی تێدا کراوە •

٤٥٥ – جۆرەکانی جێناوو دەورەیان لە ڕستەی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢٢٩ – ٢٥٤ •

باسەکانی ئەم وتارە ئەمانەن : « چی لەسەر جێناو نووسراوە » (ل ٢٢٩ – ٢٣٣) ؛ « سەرەتا » (ل ٢٣٣ – ٢٣٤) ؛ « جێناوی کەسی » (ل ٢٣٤ – ٢٣٩) ؛ « جێناوی لکاو » (ل ٢٤٠ – ٢٤٢) ؛ « جێناوی نیشانە » (ل ٢٤٢ – ٢٤٤) ؛ « جێناوی پرسیاری » (ل ٢٤٤ – ٢٤٧) ؛ « جێناوی چەندی (چەندێتی) » (ل ٢٤٧ – ٢٤٨) ؛ « جێناوی هەیی » (ل ٢٤٨ – ٢٤٩) ؛ « جێناوی خۆیی » (ل ٢٤٩ – ٢٥٠) ؛ « جێناوی نادیار » (ل ٢٥٠ – ٢٥١) ؛ « جێناوی دیار » (ل ٢٥١ – ٢٥٢) ؛ « جێناوی نەفی » (ل ٢٥٢ – ٢٥٣) ؛ « ئەنجام » (ل ٢٥٣ – ٢٥٤) ••

لە باسی هەموو جێناوەکاندا فۆرمی هەردوو دیالێکتی سەرەکیی کوردی ـ کرمانجیی خواروو و ژووروو ـ هێنراوەتەوەو دەورو ئەرکو شوێنیان لە ڕستەدا دیاریکراوە ٠ ٠

٤٥٦ ـ جۆرەکانی ڕستە لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « زانکۆ » ، ب ٦ ، ژ ١ ، سلێمانی ، ١٩٨٠ ، ل ١١١ ـ ١٤٠ ٠

باسەکانی ئەم وتارە ئەمانەن : « سەرەتا » (ل ١١٢ ـ ١١٣) ؛ «جۆرەکانی ڕستە لە زمانی کوردیدا : ١ ـ ڕستە بەپێی پێوەندی واتاوە (أ ـ ڕستەی ئەرێ ؛ ب ـ ڕستەی نەرێ) ؛ ٢ ـ ڕستە لەڕووی نێوەڕۆکەوە (أ ـ ڕستەی خەبەردان ؛ ب ـ ڕستەی پرسکردن ؛ جـ ـ ڕستەی فەرمانو داخوازیکردن ؛ د ـ ڕستەی سەرسوڕمان) ؛ ٣ ـ ڕستە بەپێی پێکهاتن (أ ـ ڕستەی سادەی نەفرە ؛ ب ـ ڕستەی سادەی فرە) ؛ ٤ ـ ڕستە لەڕووی فۆرمی ناسادەیەوە (أ ـ ڕستەی تەواو ؛ ب ـ ڕستەی ناتەواو) » (ل ١١٣ ـ ١٣٦) ؛ « ئەنجام » (ل ١٣٧ ـ ١٣٨) ؛ « کورتە » (ل ١٣٩ ـ ١٤٠) ٠

٤٥٧ ـ جیاوازی نێوان ناوەڵناوو دیارخەر ، گۆڤاری « ئۆتۆنۆمی » ، ژ ٣ ، ساڵی ٧ ، هەولێر ، ١٩٨٣ ، ل ٧١ ـ ٧٣ ٠

نووسەر لەم وتارەدا هەوڵیداوە ئیسپاتی بکا ، کاتێ ئاوەڵناو لە ڕستەدا بەکارهات ، ئەوسا دەبێ لەڕووی ئەو دەورانەوە شیبکرێتەوە ، کە لە ڕستەدا دەیانگێڕێت ٠

٤٥٨ ـ چۆنیەتی پەرەسەندنی ئۆرتۆگرافی لە ڕۆژنامەگەریی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٢ ، بەغدا ، تەمووزی ١٩٨٤ ، ل ٣٨ ـ ٤٥ ٠

نووسەر لەم وتارەدا لەڕێی گەڕان بە ڕۆژنامە کوردییەکانی کۆنو نوێدا هەوڵیداوە دەمی پەیدابوونو گەشەکردنی وێنەی دەنگە کوردییەکانی ئەلفوبێی عەرەبیی دەستکاریکراو دەستنیشان بکا ٠

٤٥٩ – چۆنیەتی نووســـــینی چاوگەی نەسادە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، ب٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٨٦ – ٢١١ ٠

نووسەر لەم وتارەدا باسی چۆنیەتی نووســـینی هەموو چاوگێکی داڕێژراوو لێکدراوی کردووە ٠

٤٦٠ – چەند سەرنجێکی سینتاکسی دەربارەی بەشی ڕێزمـانی کتێبی قوتابخانەکان ، گۆڤاری « نۆتۆنۆمی » ، بەشی یەکەم ، ژ ٤ ، ســـالی ٧ ، هەولێر ، ١٩٨٣ ، ل ٥٦ – ٥٨ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٥ ، سالی ٧ ، هەولێر ، ١٩٨٣ ، ل ٦٧ – ٧٤ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ١ ، سالی ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٤ ، ل ٦٥ – ٧٠ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٢ ، ســـــالی ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٤ ، ل ٩٠ – ٩٣ ٠

نووسەر لەم زنجیرە وتارەدا سەبارەت بەو کتێبانەی بۆ خوێنـــدنی زمانی کوردی دانراون هەندێ سەرنجو تێبینی لەبارەی ئەو باسـانەیانەوە خستووەتە پێش‌چاو کە پێوەندیان بە ڕستەسازی‌یەوە هەیە ٠

٤٦١ – ناو لە ڕستەی کوردیدا (لێکۆلینەوەیەکی بەراوردکاری‌یە لـە دیالێکتی کرمانجیی خواروو و دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا) ، گۆڤـاری « زانکۆ » ، ب ٧ ، ژ ١ ، هەولێر ، ١٩٨١ ، ل ٦٧ – ٩٤ ٠

باسەکانی ئەم وتارە : « سەرەتا » (ل ٦٧ – ٦٩) ؛ « ناو نە ڕۆلی نیهاددا » (ل ٦٩ – ٧١) ؛ « دۆخی نیهاد لە ڕستەدا » (ل ٧١ – ٧٢) ؛ « شوێنی نیهاد لە ڕســـتەدا » (ل ٧٢) ؛ « ناو لـە ڕۆلی گوزارەدا » (ل ٧٢ – ٧٦) ؛ « ناو لە ڕۆلی بەرکاردا » (ل ٧٦ – ٧٩) ؛ « ناو لـە ڕۆلی دیـارخـەردا » (ل ٨٠ – ٨٣) ؛ « ناو لـە ڕۆلی ئـادڤێربلـدا » (ل ٨٣ – ٩٠) ؛ « ئەنجامو سەرچاوەو کورتە ٠٠٠ » (ل ٩١ – ٩٤) ٠

٤٦٢ – لـەگـەل نوێـەرەی ڕۆژنـامەگـەریی کوردیدا ، گـۆڤـاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٦ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٢٢٢ – ٢٣٢ ٠

ئەم وتارە کە گەلێ لایەنی ڕۆژنامەی « کوردستان »ی گرتۆتەخۆ ، لە لاپەڕە (٣٣٠)دا بە ناوی « زمانی کوردی لە ڕۆژنامەی کوردستان‌دا »وە

باسی شێوەی زمانی نووسینی ڕۆژنامەکەو بەکارهێنانی وشـــەی عەرەبیو ڕەنگدانەوەی ڕێنووس‌و وێنەی دەنگەکانی تێدا کراوە •

هەروەها ژ : ٢٦٣ ، ٢٦٤ ، ٤١٨ ، ٤١٩ ، ٤٢٢ ، ٤٢٥ ، ٤٢٨ ، ٨٥٧ ، ١٠٦٧ •

« کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » :

٤٦٣ ـ ڕاســــپێری‌یەکانی لێدوانی ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٥ •

ئەم نامیلکەیە (١٤) لاپەڕەیەو بە کوردی‌و عەرەبی‌یە • برتی‌یە لـە ڕاسپێری‌یەکانی لێدوانی ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی کە کۆڕی زانیاری عێراق « دەستەی کورد » لـە بەغـدا لە ١٨ ـ ١٩/١٢/١٩٨٥دا گێڕاویە (بڕوانە : باسی ژ ٧٢٣) •

٤٦٤ ـ کارنامەی کۆبوونەوەی لێدوانی ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی بە پیتی عەرەبی ، بەغدا ، ١٨ ـ ١٩ کانوونی یەکەمی ١٩٨٥ •

ئەم نامیلکەیە کە لەلایەن لیژنەیەکەوە (د • کامیل بەصیر ، شوکور مستەفا ، نووری عەلی ئەمین ، عەبدولەتیف گلی ، د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف) ئامادەکراوە ، برتی‌یە لە خستنە پێش‌چاوی ئەو گیروگرفتانەی لە نووسینی کوردیدا هەن • (١٨) لاپەڕەی گەورەیەو دەســـــتخەتەو فۆتۆکراوە •

٤٦٥ ـ کۆڕێـک بۆ گیروگرفتی ڕێنووسی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٣٩ ـ ٤٠ •

ئەم بانگەوازە لەبارەی ئەو بڕیارەوەیە ، کە دەستەی کوردی کۆڕی زانیـاری عێراق داوێتی بۆ بەستنی کۆڕی لێکۆلینەوەی گیروگرفتەکانی ڕێنووسی کوردی ••• لەم بانگەوازەدا باسی هەندێ بابـەتی گیروگرفتی ڕێنووسی کوردی کراوە •

هەروەها ژ : ٢٢٨ ، ٢٢٩ ، ٥٠١ ، ٥٠٢ ، ٧٢٣ •

« كۆڕی زانیاری کورد » :

٤٦٦ – ڕێنووسی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٣٦٤ – ٣٧٩ .

ئەم بەرهەمە بریتی‌یە لە بیروڕای ئەنجومەنی کۆڕی زانیاری کورد سەبارەت بە ڕێنووسی کوردی . ئەم بڕیارو پێشنیارانەی کۆڕ کراوەتە نامیلکەیەکیش‌و سالی ١٩٧٦ بلاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٤٦٧) .

٤٦٧ – ڕێنووسی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

ئەم نامیلکەیە (١٨) لاپەڕەیەو بریتی‌یە لە بیروڕای ئەنجومەنی کۆڕی زانیاری کورد سەبارەت بە ڕێنووسی کوردی . ئەم پێشنیارو بڕیارانەی ئەنجومەنی کۆڕ لە بەشی یەکەمی بەرگی یەکەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد »یشدا بلاوکراوەتەوە . (بڕوانە : باسی ژ ٤٦٦) .

٤٦٨ – لەبارەی لیستەی یەکەمی (زاراوەی کارگێڕی)یەوە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٨٨٠ – ٨٩٣ .

ئەمە وەلامی ئەو نامەو وتارانەیە کە لەبارەی لیستەی یەکەمی زاراوەکانی کۆڕەوە بۆ کۆڕ نێردراون یان لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا بلاوکراونەتەوە .

هەروەها ژ : ٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ، ١٠٥٤ ، ١٠٥٥ ، ١٠٥٦ ، ١٠٥٧ ، ١٠٥٨ ، ١٠٥٩ ، ١٠٦٠ ، ١٠٦١ ، ١٠٧٣ ، ١٠٧٤ .

د . کەریم ئەیووبی :

٤٦٩ – نامەیەک لە لینینگرادەوە ، گۆڤاری « هەتاو » ، بەشی یەکەم ، ژ ١٦٧ ، سالی ٦ ، هەولێر ، ١٩٥٩ ، ل ٧ – ٨ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٦٩ ، سالی ٦ ، هەولێر ، ١٩٦٠ ، ل ١٥ – ١٧ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ١٧٢ ، سالی ٦ ، هەولێر ، ١٩٦٠ ، ل ٤ – ٦ .

نووسەر لەم زنجیرە وتارەدا لە خاسیەتی زمانی کوردی دواوەو لە ڕووی بەکارهێنانی وشەو دارشتنی ڕستەوە هەندێ هەڵەی نووسەرانی گۆڤاری « هەتاو »ی خستووەتە پێش چاوو ڕاستکردووەتەوە .

هەروەها ژ : ٨٢٣ ، ٨٥٨ .

کەریم زەند :

٤٧٠ – زمانی کوردیو هونەری وەرگێران ، سلێمانی ، ١٩٧٧ .

ئەم کتێبە (٧٨) لاپەڕەیەو برتییە لە باسی هەمەچەشنەو تێکەڵو پێکەڵی زمانەوانی .

٤٧١ – نەژادی میللەتی کورد وە بنچینەی زبانی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٢ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١٥ – ٢٢ .

لە سەرەتای ئەم وتارەدا بەکورتی باسی دیالێکتەکانی زمانی کوردی کراوەو دوایی بەدرێژی لە بەشە دیالێکتەکانی لوڕی کۆڵراوەتەوەو بەراورد لەنێوانیاندا کراوە ... ڕای هەندێ لە زانایان سەبارەت بە ئەسڵی زمانی کوردی خراوەتە پێش چاوو ئەو ڕایە ڕەتکراوەتەوە کە زمانی کوردی بە دیالێکتێکی فارسی لەقەڵەمداوە .

هەروەها ژ : ٢٦١ .

کەریم شارەزا :

٤٧٢ – زمانو زمانی کوردیو خاسیەتەکانی ، گۆڤاری « کاژاو » ، ژ ١ ، سلێمانی ، ١٩٨٤ ، ل ٣ – ٩ .

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ خاسیەتی زمانی کوردی لەڕووی دارشتنو گەردانکردنو دەربڕینی دەنگەوە خستووەتە پێش چاو .

٤٧٣ – نالیو زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی ، گۆڤاری « بەیان » ، بەغدا ، ئەیلوولی ، ١٩٨٣ ، ل ٢١ – ٢٨ .

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا دەربارەی پەیدابوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دواوەو ئنجا بە نموونەوە ئەوەی نیشانداوە ، چۆن نالیو شاعیرە هاوچەرخەکانی لەپاڵ شێوە تایبەتییەکەی بابان (سلێمانی) وشەو فۆرمی دیکەیان لە بەشە دیالێکتەکانی تری کوردی وەرگرتووەو لەناو شیعرەکانیانا بەکاریانهێناوە •

کەمال رەئووف محەمەد :

٤٧٤ – تۆفیق وەهبی کوڕی پیرەمەگروون ، گۆڤاری ((کاروان)) ، ژ ١٨ ، هەولێر ، ئازاری ١٩٨٤ ، ل ٢ – ١٦ •

لە هەندێ شوێنی ئەم وتارەدا باسی کارە زمانەوانییەکانی مامۆستا، تۆفیق وەهبیو هەندێ لە زمانەوانانیتری کورد کراوە •

د • کەمال فوئاد :

٤٧٥ – بەبۆنەی کۆچی دوایی مامۆستا تۆفیق وەهبییەوە ، (١٨٩١ – ١٩٨٤) ، گۆڤاری ((هیوا)) ، ژ ٢ ، پاریس ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ١٧ – ٢٤ •

نووسەر لە کۆتایی ئەم وتارەدا باسی هەندێ لە کارە زمانەوانییەکانی مامۆستا تۆفیق وەهبی کردووە •

٤٧٦ – بەراوردێك لەنێوان زمانی نووسینی کوردیی ڕۆژئاوایی (جزیری)و زمانی نووسینی کوردیی ڕۆژهەلاتی (سلێمانی)دا ، گۆڤاری ((زانیاری)) ، ژ ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٧ – ٢٥ •

نووسەر لەم وتارەدا لە ڕووی (جیاوازیی دەنگەکان)و (جیاوازیی مۆرفۆلۆژی)یەوە بەراوردی زمانی نووسینی ئەو دوو دیالێکتە سەرەکییەی زمانی کوردی کردووە •

٤٧٧ – چەند سەرنجێکی ڕەخنەگرانە ، گۆڤاری ((بەیان)) ، ژ ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ٣٦ – ٤٠ •

نووسەر لە کۆتایی ئەم وتارەدا لە بنجو بناوانی وشەکانی « کەری »و « چوارتا »و « شارەبان »و « فەلەستین »و « کەنج »و « دیجلە »و « دانیشگا ـ زانستگا »ی کۆلیوەتەوە •

٤٧٨ ـ **چەند سەرنجێکی زمانەوانی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٢ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٥٨ ـ ٥٩ •**

نووسەر لەم وتارەدا لە دوو باس دواوە : ١ ـ شێوەی دەربڕین‌و نووسینی دیفتۆنگی (وێ) ؛ ٢ ـ ڕەخنە لە ناوی « کۆڕی زانیاری کورد »و وای پێ ڕاستە بووترێ « ئەکادیمیی زانستیی کوردی » •

٤٧٩ ـ **چەند سەرەتایەکی زمانەوانی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ١٩ ـ ٢٦ •**

د • کەمال لە سەرەتای ئەم وتارەدا باسی جیاوازیی زمانی گفتوگۆو زمانی ئەدەبی کردووەو دوایی لە دیالێکتەکانی کوردی‌و زمانی ئەدەبیی کوردی‌و داتانی ڕێزمان ••• دواوە •

٤٨٠ ـ **زاراوەکانی زمانی کوردی‌و زمانی ئەدەبی‌و نووسینیان ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ٤ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ١٦ ـ ٢٤ •**

نووسەر لەم وتارەدا باسی تێکڕای دیالێکتەکانی زمانی کوردی کردووەو بەسەر چوار بەشدا دابەشی کردوون : « ١ ـ کوردیی ڕۆژئاوایی یا (کرمانجیی سەروو) ؛ ٢ ـ کوردیی ڕۆژهەڵاتی یا (کرمانجیی خواروو) ؛ ٣ ـ کوردیی باشووری ؛ ٤ ـ گۆرانی‌و زازایی » •
(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٠٤) •

د • کەمال مەزهەر :

٤٨١ ـ **« تێگەیشتنی ڕاستی »و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسیی کوردیدا ، بەغدا ، ١٩٧٨ •**

نووسەر لە بەندی یەکەمی بەشی پێنجەمی ئەم کتێبەدا ، کە بە ناوی « (تێگەیشتنی ڕاستی)و زمانی کوردی »یەوەیە (ل ١٤٨ – ١٥٤) ، سەبارەت بە ڕەوانی زمانو دارشتنی وشەی کوردیی نوێو دەستکاری کردنی ئەلفوبێی عەرەبیو بەکارهێنانی شێوەی (دە)و ... لەلایەن نووسەرانی ڕۆژنامەی « تێگەیشتنی ڕاستی »یەوە دواوە .

٤٨٢ – سەرنجێکی مێژوویی لە زمانەکەمان ، گۆڤاری « بلێسە » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٣٥ – ٤٢ .

نووسەر لەم وتارەدا وەلامی ئەو بیروڕایانە دەداتەوە ، کە زمانی کوردی بە بەشە دیالێکتی فارسی دادەنێن .

ع . گۆڤان :

٤٨٣ – نووسینی کوردی بە تیپی لاتینی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ٥ ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٤٤ ، ل ١ – ٤ .

نووسەر لەم وتارەدا بە نموونەو بەلگەوە وا نیشاندەدا ، کە زمانی کوردی بە ئەلفوبێی لاتینی بنووسرێ چاکترە .

« گەلاوێژ » :

٤٨٤ – پرسیاری گەلاوێژ (زمانی کوردیو چۆنیەتیی نووسینی) ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ٤ ، ژ ٩ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٥١ .

لێرەدا دەربارەی زمانی کوردیو چۆنیەتیی نووسینی پرسیار لە خوێنەرانی کورد کراوە ، کە بە شێوەیێکی ڕاستو زانستی ڕای خۆیان سەبارەت بە نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی یان لاتینی دەربڕن .

(بڕوانە : باسی ژ ٣٤٠ ، ٣٥٩ ، ٤١٧ ، ٤٨٤) .

ھێمن موکریانی :

٤٨٥ – ئەلفوبێی کوردی وێنەدار بە تیپی لاتینی ، هەولێر ، ١٩٦٠ •

ئەم نامیلکەیە (٤٣) لاپەڕەیەو برتیی‌یە لە چەند دەرسێك بۆ فێرکردنی لاتینی • لە کۆتاییشدا کەمێك باسی ڕێزمانی کوردی تێدایە •

٤٨٦ – ئەلفوبێی وێنەدار بە تیپی لاتینی ، هەولێر ، ١٩٧٢ •

ئەم کتێبە (١٦٠) لاپەڕەیە • بە زاراوەکانی (سۆرانی)و (بادینی)و (فەیلی)و (هەورامی)یە • ئەگەرچی مەبەستی ئەم کارە بە زۆری فێرکردنی زمانی کوردییە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە شێوەیێکی فراوان باسی ئەلفوبێی‌و ڕێزمانی کوردی گرتۆتەخۆ •

٤٨٧ – پاشاگەردانی زمان‌و نووسین ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٧١ ، سالی ٦ ، هەولێر ، ١٩٦٠ ، ل ٢٣ – ٢٤ •

نووسەر لەم وتارە کورتەدا وەڵامی کاکە شوان دەداتەوە ، سەبارەت بەو چەند وشەیەی لە ژمارە (٦٨)ی ڕۆژنامەی « ئازادی »دا پێشنیاری کردبوو •

٤٨٨ – فەرهەنگی کوردستان ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٢١ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٨ ، ل ١ •

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی باسی ناوەرۆکی « فەرهەنگی کوردستان »ی کردووە ، کە بۆ چاپ ئامادەی کردووە •

٤٨٩ – فێربوونی زمانی کوردی بە بێ مامۆستا لە سێ مانگدا ، چاپی دووەمین ، هەولێر ، ١٩٦٩ •

ئەم نووسراوە (١٣٦) لاپەڕەیەو لە شێوەی فەرهەنگێکی کوردی – عەرەبی‌دایە ، کە بەپێی بابەت وشەکانی جیاکراوەتەوەو لە هەندێ شوێندا وتوویژیش بۆ وشەکان سازکراوە • وێڕای ئەوە ، لە سەرەتاو کۆتایی ئەم کتێبەدا باسی پیتەکانی کوردی‌و هەندێ مەسەلەی ڕێزمانی کوردی کراوە •

٤٩٠ ـ فێربوونی زمانی کوردی لە سێ مانگدا بە بێ مامۆستا ، چاپی سێیەمین ، هەولێر ، ١٩٧٤ ٠

ئەم کتێبە (١٤٠) لاپەڕەیە ٠ وێڕای ئەو هەموو وشەو دەستەواژەو ڕستانەی بە کوردی هێنراوەنەتەوەو بەرانبەرەکانیان بە عەرەبی نووسراون ، هەروەها لە سەرەتادا هەندێ کێشەی ڕێزمانی کوردیش باس‌کراوە ٠

٤٩١ ـ نموونەی خەت‌و ئەلفوبێی کوردی پێش ئیســـــلام ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٧٦ ، سالی ٦ ، هەولێر ، ١٩٦٠ ، ل ١٨ ـ ١٩ ٠

وێنەو باسی ئەو ئەلفوبێ کوردی‌یەیە ، کە لەپێش زاینەوە هەبووەو کە ئەحمەدی کوڕی ئەبوبەکری وەحشییەی نەبەطی لە کتێبی « شــــوق المستهام فی معرفة رموز الاقلام »دا لێی دواوە (بڕوانە : وتاری ژ ٤٩٣) ٠

٤٩٢ ـ وەلام بۆ زانای گەورەو گرانۆ هونەرمەند مامۆستا تۆفیق بەگی خۆشەویست ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٢٨ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٨ ، ل ٤ ـ ٥ و ١٦ ـ ١٨ و ٢١ ـ ٢٣ ؛ ژ ١٢٩ ، سالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٨ ، ل ٤ ـ ٥ و ١٦ ـ ١٩ ٠

ئەم وتارە وەلامی ئەو ڕەخنەیەیە ، کە مامۆســـتا تۆفیق وەهبی لـە ژمارە (٤)و (٥)ی گۆڤاری « پێشکەوتن »دا سەبارەت بە بنج‌و بناوانی وشەی « وێژە ، بوێژ ، گۆڤار ٠٠٠ » گرتوویەتی ٠ مامۆستا گ٠ موکریانی لە بەشی یەکەمی ئەم وتارەیدا بە دوورو درێژی باسی ئاوێستای کردووە ٠٠ لە بەشی دووەمدا لەبابەت وشــــەکانی « وێژە ، بوێژ ، گۆڤار ٠٠٠ »و نیشانەی هەندێ پیتی کوردییەوە دواوە ٠

٤٩٣ ـ وێنەی ئەلفبای کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١٨ ـ ١٩ ٠

ئەم وتارە باسی ئەلفوبێیەکی کۆنی کوردی دەکا ، کە لەپێش زاینەوە هەبووەو گەلێ کتێبی پێ نووســـــراوەو ئەحمەدی کوڕی ئەبوبەکری وەحشییەی نەبەطی لە کتێبی « شــــوق المستهام فی معرفة رموز الاقلام » (٢٤١ ك)دا لێی‌دواوە (بڕوانە : وتاری ژ ٤٩١) ٠

٤٩٤ - یەکێتی زمان فەرمانێکە لەسەر شانو ملی هەموو لایەکمانە ، گۆڤاری « هەتاو » ، بەشی یەکەم ، ژ ١ ، ســـالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١٤ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، ســـالی ١ ، ١٩٥٤ ، ل ١٥ - ١٦ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١٨ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٤ ، سالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ٨ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٥ ، ســـالی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ٩ - ١٠ ٠

نووســـەر لەم زنجیرە وتارەدا باسی پێویســـتیی پاراستنی زمانی کوردیو هـەولی پێشخستنیو پێکەوەنانی زمـانی ئەدەبیی یەکگرتووی کردووە ٠

٤٩٥ - یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٧٥ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ، ل ١ - ٢ ؛ ژ ٧٧ ، ســـالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ، ل ١ - ٤ ٠

مامۆســـتا گیوی موکریانی لـە ســەرەتای ئەم نووسینەیدا ، زنجیرە وتـارەکـەی مامۆســـتا محـەمـەد میهری (بڕوانـە : وتـاری ژ ٥٠٣) هەڵدەسەنگێنێو دوایی باسی پێویستیو ڕێگەو ڕێبازی سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دەکات ٠

هەروەها ژ : ١٠٦٨ ، ١٠٦٩ ، ١٠٧٠ ٠

ل ٠ هـ ٠ :

٤٩٦ - چاوپێکەوتنێکو گفتوگۆیەك لەگەڵ مامۆســـتا - ڕەئووف ئالانی - دا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٨٢ ، تشرینی ١ - ٢ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٧٩ - ٨٤ ٠

مامۆســـتا ئالانی لەم چاوپێکەوتنە (گفتوگۆیە)دا بیروڕای خۆی دەربارەی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردیو ســەبارەت ئەو کتێبانەی لەســـەر زمانی کوردی نووســـراونو لەبـابـەت وتەی هەندێ لـە کوردناسانەوە ٠٠٠ خستووەتە پێش چاو ٠

« لیژنەی زمانو زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد » :

٤٩٧ – ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

ئەمە بەرهەمی لیژنەی زمانو زانستەکانی کۆڕی زانیاری کوردە ، کە لە چەند ژمارەیێکی گۆڤاری کۆڕدا (بڕوانە : باسی ژ ٤٩٨)و ساڵی ١٩٧٦ بە کۆکراوەیی لە کتێبێکی گەورەی (٤٧٨) لاپەڕەییدا بەناوی « ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بەپێی لێکۆڵینەوەی لیژنەی زمانو زانستەکانی »یەوە بڵاوی کردووەتەوە .

ئەم نووسراوە بە شێوەیێکی سەرەکی دەربارەی بەشەکانی ئاخاوتنەو بریتییە لە باسی : ناو (ل ١٠ – ٢٦) ؛ جێناو (ل ٢٧ – ٧٤) ؛ ئاوەڵناو (ل ٧٥ – ٩١) ؛ کردار (ل ٩٢ – ٢٦٧) ؛ چاوگ (ل ٢٦٨ – ٢٨٣) ؛ ئاوەڵکردار (ل ٢٨٤ – ٣٠٣) ؛ پریپۆزیشن (ل ٣٠٤ – ٣٢٥) ؛ ئامرازی پێوەندی (ل ٣٢٦ – ٤١٦) ؛ ئامرازی سەرسوڕمان (ل ٤١٨ – ٤٤٧) ؛ ئامرازو گیرەکو نیشانە (ل ٤٤٧ – ٤٧٧) .

٤٩٨ – ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بەپێی لێکۆڵینەوەی لیژنەی زمانو زانستەکانی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٣٨٩ – ٤٩٦ ؛ ب ٣ ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٢٤١ – ٣٥٨ ؛ ب ٤ ، بەغدا ، ١٩٨٦ ، ل ٢٨٩ – ٤٠٠ .

ئەمە بەرهەمی لیژنەی زمانو زانستەکانی کۆڕی زانیاری کوردەو بە شێوەیێکی سەرەکی دەربارەی بەشەکانی ئاخاوتنە . ئەم بەرهەمە ساڵی ١٩٧٦ بە کۆکراوەیی لە کتێبێکی گەورەی (٤٧٨) لاپەڕەییدا بە ناوی « ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بەپێی لێکۆڵینەوەی لیژنەی زمانو زانستەکانی »یەوە بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٤٩٧) .

٤٩٩ – ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بەپێی لێکۆڵینەوەی لیژنەی زمانو زانستەکانی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٣٤٣ – ٤٢١ .

تێکڕای ئەم باســـە باسی ئەو پێشــگرانەیە کـە کرداری داڕێژراو ڕۆدەنێن •

٥٠٠ ـ ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بەپێی لێکۆلینەوەی لیژنەی زمانو زانســـتەکانی ، « کۆڕی زانیـاری کورد » ، ب ٦ ، بەغـــدا ، ١٩٧٨ ، ل ٢٤٤ ـ ٤٨٥ •

ئەم بەشەی کاری لیژنەی زمانو زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد بەرهەمی کۆبوونەوەکانی سالی (١٩٧٨)ەو باسی پێشگرە •

« لیژنەی زمانی کوردی کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » :

٥٠١ ـ بەراوردکاری لەنێوان زارە کوردییەکانـدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیـــاری عێراق ـ دەســـتەی کورد » ، ب ١٠ ، بـەغـــدا ، ١٩٨٣ ، ل ٢٧٧ ـ ٣٤٠ •

ئەمـە بەرهـەمی لیژنەی زمـانی کوردی کۆڕی زانیـاری عێراق ـ دەستەی کوردە ، کە لە ماوەی دوو سێ ســـالدا هێنراوەتە بەرهەم • ناوەرۆکی ئەم باسە بەمچەشنەیە : کورتە باســێکی فۆنەتیك (ل ٢٧٧ ـ ٢٨٠) ؛ هێندێ زاراوەی فۆنەتیکی زمانی کوردی (ل ٢٨٠ ـ ٢٩٣) ؛ دەنگ گۆڕکێ لـــە زمانی کوردیـدا (ل ٢٩٤ ـ ٣١١) ؛ بەراوردکاریی ڕێزمانیی زارە کوردییەکان (ل ٣١١ ـ ٣٣٧) • (لەبارەیەوە بڕوانـە : باسی ژ ٦٠٢) •

٥٠٢ ـ هەندێ لە بابەتە کێشەدارەکان لە ڕێزمانی کوردیدا ، بەغدا ، ١٩٨٥ •

ئەم کتێبە (٧٦) لاپەڕەیە ، بەرهەمی کۆبوونەوەکانی خولی کـۆڕی ســالی ١٩٨٣ ـ ١٩٨٤ی لیژنەی زمانی کوردییە ، کـــە ئەندامەکـــانی (١ ـ د • کامیل حەســـەن بەســـیر ؛ ٢ ـ مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی ؛

٣ ـ د • وریا عومەر ئەمین ؛ ٤ ـ نووری عەلی ئەمین ؛ ٥ ـ محەمەد ئەمین هەورامانی ؛ ٦ ـ ئەبوزەید سندی)ن • باسەکانی ئەم کارە بریتی‌یە لە : « لێکۆڵینەوەی چەند دەنگێکی زمانی کوردی » (ل ٩ ـ ١٨) ؛ « وشە » (ل ١٩ ـ ٣٧) ؛ « فرێز » (ل ٣٨ ـ ٤٥) ؛ « ڕستە » (ل ٤٥ ـ ٦٥) ؛ « ئامرازی گونجاندن » (ل ٦٥ ـ ٧٦) •

م • م • :

٥٠٣ ـ زمانی کوردی یەك جۆرە شێوەکانی زۆرە ، گۆڤاری
« هەتاو » ، ژ ٤٧ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ،
ل ١ ـ ٤ ؛ ژ ٤٨ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٥٤ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٤ ؛ ژ ٥٥ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٢ ؛ ژ ٥٦ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٤ و ١٤ ؛ ژ ٥٧ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٤ ؛ ژ ٥٨ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٤ ؛ ژ ٥٩ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٤ ؛ ژ ٦٠ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٦١ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٤ ؛ ژ ٦٢ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٦٣ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٤ ؛ ژ ٦٤ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٦٥ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٦٦ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٦٧ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٦٨ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ ـ ٣ ؛ ژ ٦٩ ، سالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٦ ،

ل ١ – ٣ ؛ ژ ٧٠ ، ســــــــالی ٣ ، هەولێــر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ – ٣ ؛ ژ ٧١ ، ســــــــالی ٣ ، هەولێــر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ – ٣ ؛ ژ ٧٢ ، ســــــــالی ٣ ، هەولێــر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ – ٣ ؛ ژ ٧٣ ، ســــــــالی ٣ ، هەولێــر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ – ٣ ؛ ژ ٧٤ ، ســــــــالی ٣ ، هەولێــر ، ١٩٥٦ ،
ل ١ – ٣ .

لە ژمارە (٥٤)ەوە تا ژمارە (٧٠) ناوی وتار بووە بە « زمانی ئێمە یەك جۆرە شێوەکانی زۆرە » . لە ژمارە (٦٠)ەوە تا ژمارە (٦٨) لـە سەروو ناونیشانی وتارەکەوە (یەکێتی زمانی کوردی)یش نووسـراوە . لە ژمارە (٧١)ەوە تا ژمارە (٧٤) ، تەنیا ســـــەرناوی (یەکێتی زمانی کوردی) ماوە ... ئەم زنجیرە وتارە (٢٣) بەشـەو لە ژمارە (٤٧) تـا (٧٤)ی گۆڤاری « هەتاو » (جگە لە ژمارە ٤٩ تا ٥٣)دا بڵاوکراوەتەوە . مامۆستا محەمەد میهری لە ئەستەموولەوە ناردویێتی ... نووســـــەر لەم زنجیرە وتارەدا بە شێوەیەکی دوورو درێژ لەبارەی دیالێکتەکانو بەشــە دیالێکتەکانی کوردی‌یەوە دواوەو شێوەی ئاخاوتنیانی دیاری کردووە ... سەبارەت بە ڕێزمانی کوردی‌و وێکچوونو جیاوازیی نێوان دیالێکتەکانی کـوردی کۆڵیوەتـەوە ... وەڵامی بیروڕای ناڕاســـــــتو هەڵەی ڕۆژهەڵاتناسانی داوەتەوە ... باسی نەژادو ئەســـلی کوردی کردووە .

(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٩٥) .

هەروەها ژ : ٧٣٦ ، ٧٣٧ .

م . م . :

٥٠٤ – نووسینی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٨ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٩ – ١٤ .

ماموستا محەمەدی مەلا کەریم لەم وتارەدا دەربارەی وێنەی هەندێ دەنگو نووسینی هەندێ وشە چەند پێشنیارێکی کردووە •

هەروەها ژ : ٥٥٧ ، ٥٥٨ ، ٥٥٩ ، ٥٦٠ ، ٥٦١ ، ٥٦٢ ، ٥٦٣ •

م • و • :

٥٠٥ – کورتە باســـــێك دەربارەی فۆنەتیکی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٥٨ – ٥٩ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٥٧ •

ئەم کورتە وتارە بەکورتی باسی ئەو (ك)و (گ)انە دەکات ، کـە لەپێش (ی ، ێ ، وی ، وێ)ەوە دێن •

د • مارف خەزنەدار :

٥٠٦ – بەرهەمی ڕۆژهەلاتناس خۆدزکۆ – لێکۆلینەوەیێکی زمانەوانی لەبابەت زمانی کوردییەوەیە (شـێوەی ســـلێمانی) ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٤٢ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٣٤ – ٣٩ •

لێرەدا د • خەزنەدار پێشەکی ئەو وتارەی خۆدزکۆ لەبارەی زمـانی کوردییەوە لە گۆڤاری « ئاسیا » (١٨٥٣)دا نووســـیوێتی ، بەکوردی بلاوکردووەتەوەو هەندێ پەراوێزی بـۆ کـردووە • (بڕوانـە : باســی ژ ٨٩٩) •

٥٠٧ – تیپو پیت ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ١ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٧ – ٣٨ •

نووســـەر لەم وتارەدا ماناکانی دوو وشـــەی (تیپ)و (پیت) لێكدەداتەوەو هەولدەدا ئیسپاتی بکا ، کە (تیپ) بەرانبەر بە (حرف)ی عەرەبی ڕاسترە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٦٢٠) •

٥٠٨ ـ دەستنووسی ژمارە (D 448)ی نـامـەخـانـەی ئامۆژگاری ڕۆژهەڵاتناسیی ئەکادیمیەی زانســـتی سۆڤیێت ـ لینینگراد ، « گۆڤاری کۆلیجی ئاداب » ، ژ ١٧ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١٠ ـ ٣٦ •

ئەم دەستنووسە کـە د • مارف خەزنەدار باسیدەکا ، یەکێکە لـە دەستنووسەکانی ئەلێکساندر ژاباو بریتییە لە دوو بەش : بەشی یەکەم ـ باسی هەندێ جیاوازی نێوان شێوەکانی کوردیو چەند دەســـتوورێکی گشتیی زمـانی کوردی دەکـات • بەشـی دووەم ـ فەرهـەنگۆکێکی بەراوردکردنە لەنێوان دوو شێوەی زمانی کوردی ، شێوەی (هەکاری)و (ڕەوەندی) ، بەپێی پیتی هیجا ڕێکخراوەو نزیکەی (٨٠٠) وشـەیێک دەبێت •

٥٠٩ ـ زمانەوانی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٦ ، ســـــالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٢٣ ـ ٢٦ ؛ ژ ٨ ، سالی ١ ، سـلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١٢ ـ ١٨ ؛ ژ ١١ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٣٨ ـ ٤٥ •

مامۆستا خەزنەدار لەم زنجیرە وتارەدا سەبارەت بە نووسینی هەندێ پیتو وشەو ئامراز دواوە :

بەشی یەکەم بریتییە لەم باســـانە : « ١ ـ (کوردســـتان) یـا (کوردوســـــــتان) ؛ ٢ ـ واوی عەتف ؛ ٣ ـ (ر) یـا (رر) ؛ ٤ ـ (زمان) یـا (زبان) » •

لـە بەشـــی دووەمـدا لەبارەی « ١ ـ (دووەم) یا (دوهەم) ؛ ٢ ـ ئاوی عەلەم ؛ ٣ ـ (سلێمانی) یا (سولەیمانی) یا (سلەیمانی) ؛ ٤ ـ (یەکێتی سۆڤیەت) یا (یەکێتی شـوورەوی) ؛ ٥ ـ (ناومرۆك) یا (ناواخن)ەوە دواوە •

بەشی سێیەم دەربارەی « ١ - (کابرایی - کابرایێك) یا (کابرایە - کابرایەك) ؛ ٢ - (لە دایکبوون) یا (زایین) ؛ ٣ - (تیپ) یا (پیت) دواوە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ١٧٤ ، ١٩٤) •

٥١٠ - وشەی نالی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٣ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٢٦ - ٢٧ •

ئەم وتارە باسی ئەو مانایانە دەکات ، کە وشەی (نالی) دەیانگەیەنێ •

هەروەها ژ : ٦٠٨ ، ٦٠٩ ، ٧٢٤ ، ٧٢٩ •

مالمیسانژ :

٥١١ - دملکی دە لێکەرێ هەڤەودانی ، گۆڤاری « هیوا » ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ٦٧ - ٨٢ •

نووسەر لەم وتارەدا بە دوورودرێژی لە جۆرەکانی کرداری نسادەو جۆنیەتیی ڕۆنانیان لە شێوەی دملکیدا دواوەو لەگەڵ کرمانجیی ژووروو و هەورامانیدا بەراوردی کردوون •

٥١٢ - دملکی میان د جیاییا ڤاتشـــان ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٢ ، پاریس ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٨٣ - ١٠٣ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی شێوەکانی دملکی کردووەو جیاوازیان لە ڕووی دەنگ (بزوێن و نەبزوێن) و مانا ••• وە نیشانداوەو لەگەڵ کرمانجیی ژوورووودا بەراوردی کردوون •

ماموستا :

٥١٣ - بێژانەوەی وشە ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٥ ، سالی ١ ، بەغدا ، ل ١ - ٢ •

مامۆستا تۆفیق وەهبی لەم وتارەدا ئەوەی ڕوونکردۆتەوە کە وشەی « ئاهەنگ » بە مانای « حفلة » هەڵەیە •

٥١٤ ـ وشەوانی ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٦ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ١ ـ ٤ •

مامۆستا تۆفیق وەهبی لەم وتارەدا مانای وشەی « بەزم »و « گۆبەند »ی لێکداوەتەوە •

هەروەها ژ : ١٣٦ ، ١٣٧ ، ١٣٨ ، ١٣٩ ، ١٤٠ ، ١٤١ ، ١٤٢ ، ١٤٣ ، ١٤٤ ، ١٤٥ ، ١٤٦ ، ١٤٧ ، ١٤٨ ، ١٤٩ ، ١٥٠ ، ١٥١ ، ١٥٢ ، ١٥٣ ، ١٥٤ ، ١٥٥ ، ١٥٦ ، ١٥٧ ، ١٧٧ ، ٦٩٥ ، ٦٩٦ ، ٦٩٧ ، ٦٩٨ ، ١٠٠١ ، ١١٠٦ •

محەمەد ئەحمەد ئەمین :

٥١٥ ـ چەند سەرنجێکی ڕێزمانی دەربارەی لێکۆڵینەوەیەك لەسەر پاشگری (کە) لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٠ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٩ ـ ١١ •

ئەم نووسینە دەربڕینی هەندێ سەرنجو تێبینییە دەربارەی وتاری « لێکۆڵینەوەیەك لەسەر پاشگری (کە) لە زمانی کوردیدا »ی مامۆستا عەبدولقادر ئەمین ، کە لە ژمارە (٥١)ی ساڵی ١٩٧٨ی گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان »دا بڵاوی کردووەتەوە • (بڕوانە : باسی ژ ٣٦٣) •

محەمەد ئەحمەد سەعید :

٥١٦ ـ پاشکۆی (دا) یان پاشگری (دا) ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٤٥ ، ١٩٧٧ ، ل ٢٠ ـ ٢٢ •

ئەمە هەندێ سەرنج‌و تێبینی‌یە دەربارەی وتاری « پاشکۆی درا »ی د • عەبدوللا نەقشبەندی ، کە لە ژمارە (١)ی بەرگی (١)ی گۆڤاری « کۆڕی زانیاری کورد »دا بلاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٣٧٤) •

٥١٧ - چەند سەرنجێکی زمانەوانی دەربارەی کتێبی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٥ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ١٢ - ١٧ •

نووسەر لەم وتارەدا کتێبی « ڕێزمانی کوردی » (بەرگی یەکەم - مۆرفۆلۆژی ، بەشی یەکەم - ناو)ی د • ئەورەحمانی حاجی مارفی هەلسەنگاندووە ، کە سالی ١٩٧٩ بلاوی‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٣) •

٥١٨ - چەند سەرنجێکی زمانەوانی دەربارەی کتێبی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٣ ، بەغدا ، حوزەیرانی ١٩٨٢ ، ل ٤٠ - ٤٤ •

ئەمە هەر وتاری ژ (٥١٧)ەیەو سەرلەنوێ بلاوکراوەتەوە •

٥١٩ - کورتە هەلسەنگاندنێکی پرۆگرامی خوێندنی ڕێزمانی کوردی لە قۆناغەکانی ناوەندی‌و ئامادەیی‌دا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٩ ، ١٩٨٣ ، ل ٧٥ - ٩٠ •

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ تێبینی‌و سەرنجی لەبارەی بەشی ڕێزمانی تێکڕای ئەو شەش کتێبی « زمانی‌و ئەدەبی کوردی »یەوە خستووەتە پێش چاو ، کە بۆ هەر لە پۆلی یەکەمی ناوەندی‌یەوە تا پۆلی شەشەمی ئامادەیی دانراون •

٥٢٠ - (کە) لە زمانی کوردی‌دا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٨٢ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٦ - ٩ •

ئەم وتارە هەر ئەو وتارەیە ، کە لە (ل ٩ - ١١)ی ژمارە (٨٠)ی سالی ١٩٨٠ی هەمان گۆڤاردا بلاوکراوەتەوەو کەمێ جیاوازی هەیە (بڕوانە : باسی ژ ٥١٥) •

محەمەد ئەمین زەکی :

٥٢١ – خوڵاصەیەکی تەئریخی کوردو کوردستان ، چلدی ئەوەڵ ، جزئی دووەم ، بەغدا ، ١٩٣١ .

بەشی سێیەمی ئەم کتێبە (ل ٢٨٦ – ٣١٤) سەرلەبەری باسی زمانی کوردیە . لە سەرەتادا دەربارەی ئەسلی زمانی کوردیو شوێنی لەتێو خێزانی زمانە ئێرانییەکانداو بەراوردکردنی لەگەڵ پەهلەویو فارسیدا دواوە . دوایش بە دووروودرێژیو نموونەوە لە دیالێکتەکانی زمانی کوردی کۆڵیوەتەوە .

٥٢٢ – زمانی کوردی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ١ ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٤٠ ، ل ١ – ٢ .

گۆڤاری « گەلاوێژ » ئەوەی بەزەو ڕووی زانایانو ڕووناکبیرانی کورد کردبووەوە ، کە « یەکێ لەو قۆرتە گەورانەی دێتە ڕێی نووسینی کوردیو بڵاوبوونەوەی خوێندەواری لەناو کورددا ، بە گران لە نووسینو قسەی یەکتری گەیشتنمانە » . مامۆستا محەمەد ئەمین زەکیش لەم وتارەدا ڕێو شوێنی لابردنی ئەو گیروگرفتە گەورەیە پیشاندەدا .

٥٢٣ – زمانی کوردی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ٤ ، ژ ٣ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ١ – ٩ .

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا باسی میللەتانی زووی کوردستان دەکاتو ئنجا دێتە سەر مادەکانو زمانی کوردی دەگەڕێنێتەوە سەر زمانی میدی . دواتر کەمێ بەراوردی زمانی کوردیو فارسیو ئینگلیزی دەکاو ئەوجا هۆی پەیدابوونی وشەی بێگانە لە زمانی کوردیدا نیشاندەدا . لە کۆتاییشدا لە دەوڵەمەندیو ڕەوانیی زمانی کوردی دواوە .

٥٢٤ – زمانی کوردیو ئەدەبی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، سالی ١ ، ژ ١ بەغدا ، ١٩٣٩ ، ل ٣ – ٨ .

نووســــــەر لەم وتارەدا دژی ئەو بیروڕایانە وەستاوە کــە زمانی کوردی‌یان بە شێوەیێکی فارسی لەقەڵەمداوەو بۆ پێ‌سەلماندنی ئەوەی کە زمانی کوردی زمانێکی سەربەخۆو دەولەمەندە باسی شـــاعیرانی کۆنی کوردی کردووە .

٥٢٥ ـ قســەو زمانی کوردی ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، بەشی یەکەم ، سالی ٧ ، ژ ٦ ، بەغدا ، ١٩٤٦ ، ل ١ ـ ١٠ ؛ بەشی دووەم ، ســالی ٧ ، ژ ٧ ، بەغدا ، ١٩٤٦ ، ل ١ ـ ١١ ؛ بەشی سێیەم ، سالی ٧ ، ژ ٨ ، بەغدا ، ١٩٤٦ ، ل ١ ـ ١٢ ؛ بەشی چوارەم ، سالی ٧ ، ژ ٩ ، بەغـدا ، ١٩٤٦ ، ل ١ ـ ١٢ ؛ بەشی پێنجەم ، سالی ٧ ، ژ ١٠ ، بەغدا ، ١٩٤٦ ، ل ١ ـ ٩ .

ئەمە ئەو باسەی زمانی کوردی‌یە کە لە کتێبی « خلاصة تأريخ الكرد وكردستان »ی مامۆستا ئەمین زەکی بەگدا نووسراوە . بۆئەوەی زێـدە زانیاری‌یەکی تێدابێ ، گۆڤاری « گـەلاوێژ » وای بـە بـاش زانیوە لـە نوسخە عەرەبی‌یەکەی مامۆستا محەمەد عەلی عەونی‌یەوە بیکاتە کوردی ، چونکە مامۆســــتای ناوبراو هەندێ لێدوانو زانیاریی خۆی لەگەڵـدا چاپکردووە (بڕوانە : باسی ژ ٥٢١) .

هەروەها ژ : ٢٧ .

محەمەد ئەمین محەمەد :

٥٢٦ ـ زمان لە شیعری هێمن‌دا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٥٩ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ١٠ ـ ١٢ .

نووسەر لەم وتارەدا نیشانی‌داوە مامۆســــتا هێمن چۆن لەڕووی ڕەوانبێژی‌یەوە مامەڵە لەگەڵ وشەی کوردی ڕەسەنو وشـــەی بێگانە دەکاتو لەکوێ دایاندەنێو لە ڕێگایانەوە ڕستەکان بـە چی ســـۆزێك دەهۆنێتەوە .

محەمەد ئەمین هەورامانی :

٥٢٧ - ئامرازی (لە) لە تەرازووی بەراورددا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٣٨ ، تشرینی دووەمی ١٩٨٥ ، ل ٢٠ - ٣٧ .

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی ئەرك و دەوری ئامرازی (لە) دواوەو لەو لایەنەوە بەراوردی لەنێوان دیالێکتی کرمانجیی خواروو و دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و بەشە دیالێکتی هەورامانیدا کردووە .

٥٢٨ - پریپۆزشنی (بە) لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « رۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠١ ، بەغدا ، ئاداری ١٩٨٤ ، ل ٦٤ - ٧٤ .

نووسەر لەم وتارەدا لەڕووی ئەرکی سینتاکسیو واتای سیمانتیکی ... یەوە لە پێشبەندی (بە) دواوە .

٥٢٩ - تەماشاکردنێکی سەرپێیی زاری سۆرانیو زاری هەورامی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١١٧ - ١٦٥ .

ئەم وتارە وەڵامی ئەو ڕۆژهەڵاتناسانە دەداتەوە ، کە وایان داوەتە قەڵەم گوایا شێوەی هەورامیو کوردی یەك زمان نین . بۆ پتر پێسەلماندنی ئەمە لەڕووی فۆنەتیکەوە بەراوردی دوورودرێژی لەنێوان هەردوو بەشە دیالێکتی هەورامیو سۆرانیدا کردووە .

٥٣٠ - (دا) لە زمانی یەکگرتووی ئەدەبی کوردیدا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢٠ ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٣٨ - ٤٧ .

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا گەشتێکی بەو نووسراوانەدا کردووە ، کە باسی (دا)یان کردووەو ئەوجا لێکۆڵینەوەی خۆی بەمجۆرە دامەزراندووە : « ١ - ڕواڵەتی (دا)ی فۆلکلۆرو کوردواتەنی ؛ ٢ - واتای (دا) لە وێنەی فۆلکلۆریو کوردواتەنیدا ؛ ٣ - ئەرکی (دا) لەم وێنانەدا ؛ ٤ - ڕواڵەتی مۆرفۆلۆژی (دا) ؛ ٥ - (دا) لەنێو شیعری شاعیرانی پێش چەرخی بیستەمدا ... » .

٥٣١ – دەربارەی کتێبی (کوردیش دایلێکت) ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، بەشی یەکەم ، ژ ١٧ – ١٨ ، سالی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥٨ – ٦٠ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٩ – ٢٠ ، سالی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٤١ – ٤٦ .

نووسەر لەم وتارەدا بە دوورودرێژی لەو کتێبە دواوە ، کە د . ن . مەکەنزی سالی١٩٦١ لە لەندەن لەبارەی زمانی کوردییەوە بلاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٩٣٧) .

٥٣٢ – ڕێنووس پەیڕەوی زمانناسی بکا باشە ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ١٠ ، سالی ٢ ، ئابی ١٩٧٨ ، ل ٨٨ – ٩١ .

نووسەر لەم وتارەدا وادادەنێ ، ئەوەی زۆر پێویست بێ لە ڕازاندنەوەی ڕێنووسی زمانی کوردیدا دوو دیوە : « دیوی یەکەمیان ئەوەیە کە ڕێنووسی سەرکەوتوو توانای هەیە بەتەواوی وەك ئاخاوتنەکەی لەکاتی خوێندنەوەیدا دەنگ بداتەوە بە بێ جیاوازیو بە بێ کەموکوڕی ئاوازو بە بێ ئەوەی بیری خوێنەر بچێ بەرەو گێژاوێك گوایا ئەمە چڕیە ڕێنووس ... » ... « دیوەکەی تریان بەلای زمانناسیدا ڕادەکێشێ .. » . مامۆستا هەورامانی بەتایبەتی لە دیوی دووەم دواوەو بەلگەو نموونەی هێناوەتەوە .

٥٣٣ – زاراوەی ناتەواو ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٣ ، سالی ٣ ، سلێمانی ، ١٩٧٩ ، ل ٧٨ – ٨١ .

مامۆستا هەورامانی لەم وتارەدا هەندێ هەلەی باوی نێو زمانی کوردی دەستنیشان دەکاو زاراوەی تازەداهاتوو هەلدەسەنگێنێ .

٥٣٤ – زاری زمانی کوردی لە ترازووی بەراورددا ، بەغدا ، ١٩٨١ .

ئەم کتێبە (٣٢٦) لاپەڕەیەو بریتییە لە : پێشەکی (ل ٥ – ٥٠) ؛ بەشی یەکەم – کورتە مێژوویەکی لێکۆلینەوەی زمانی کوردی (ل ٥١ – ٧٠) ؛ بەشی دووەم – بەراوردکردنی دیالێکتی هەورامانیو

سۆرانی لە ڕووی دەنگ‌و دەنگسازی‌یەوە ، واتە لەڕووی فۆنۆلۆژی‌یەوە (ل ٧١ - ١٦٢) ؛ بەشی سێیەم - بەراوردکردن لە ڕووی وشەسازی‌یەوە ، واتــە لــە ڕووی مۆرفۆلۆژی‌یەوە (ل ١٦٣ - ٢٩٩) ؛ بەشــی چوارەم - سینتاکس ، یاخود ڕستەسازی (ل ٣٠١ - ٣١٥) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٥٦)•

٥٣٥ ـ زمانەکەمان لەکوێوە هاتووە ، گۆڤاری ((بەیان)) ، بەشــــی یەکەم ، ژ ١٠ ، بەغــدا ، ١٩٧٢ ، ل ٢١ و ٢٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ١٥ ـ ١٦ و ٢٢ ؛ بەشی ســێیەم ، ژ ١٣ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١١ ـ ١٣ ؛ بەشــــــی چوارەم ، ژ ١٧ ، بەغـــدا ، ١٩٧٤ ، ل ٨ ـ ٩ و ٢٣ •

نووسەر لەم وتارەدا لە ڕەگ‌و ڕیشەی زمانی کوردی دواوەو باسی پێوەندیی کوردی لەگەڵ ئاوێستا کردووەو لەڕووی فۆنەتیك‌و موفرەداتی زمانەوە کۆڵیوەتەوە •

٥٣٦ ـ سەرەتایێك لە فیلۆلۆژی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٣ •

ئەم بەرهەمە (١٨٢) لاپەڕەیەو بەشێوەیێکی گشتی لــە دوو بەشی سەرەکی پێکهاتووە :

بەشی یەکەم - بریتی‌یە لە :

أ ـ کورتە مێژووی زانستی زمان •

ب ـ زانستی زمان‌و ناوونیشانی •

ج ـ لقە گرنگەکانی زانستی زمان •

بەشی دووەم - بریتی‌یە لە :

أ ـ ڕەسەنیی زمانی کوردی •

ب ـ زمانی کوردی لەڕووی زانستی زمانەوە ـ واتە لەڕووی (فۆنۆلۆژی‌و مۆرفۆلۆژی‌و سینتاکس)ەوە •

٥٣٧ ـ فۆنەتیکی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٤ ٠

ئەم کتێبە (٧٢) لاپەڕەیەو بریتییە لەو باسانە : پێشەکی (ل ٥ ـ ١٦) ؛ فۆنۆلۆژی (ل ١٧ ـ ٢١) ؛ فۆنیم (ل ٢٢ ـ ٢٤) ؛ جیاوازیی نێوان پیتو دەنگ (ل ٢٥ ـ ٢٧) ؛ دەنگەکانی زمانی کوردی (ل ٢٧ ـ ٢٨) ، کلیلی دەنگەکان (ل ٢٩ ـ ٣٥) ؛ کۆنسۆنانتەکان (ل ٣٦ ـ ٣٨) ، بزوێنەکان (ل ٣٨ ـ ٣٩) ؛ دەنگە بزوێنە تێهەڵکێشراوەکان (ل ٤٠ ـ ٤١) ؛ ئەو شتانەی کە زمانی کوردییان دیاری کردووە (ل ٤١ ـ ٤٢) ؛ بزوێنی لۆدار (ل ٤٣ ـ ٤٦) ؛ هێز (ل ٤٧ ـ ٤٩) ، ئەندامەکانی ئاخاوتن (ل ٥٠ ـ ٥٤) ؛ دەستنیشان کردنی دەنگە کۆنسۆنانتەکان (ل ٥٤ ـ ٥٧) ؛ شێوەی دەرچوونی دەنگەکان (ل ٥٧ ـ ٥٨) ؛ ناوونیشان هەڵدانی دەنگە کۆنسۆنانتەکان (ل ٥٩ ـ ٦٣) ؛ چۆنیەتی بەکارهێنانی نووسینی دەنگی (ل ٦٤ ـ ٦٩) ؛ کورتەی باس (ل ٦٩ ـ ٧٠) ٠ (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٨٩) ٠

٥٣٨ ـ فۆنیم لەبەر ڕۆشنایی لێکۆڵینەوەی بەراوردیدا ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٢٢ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٦ ـ ٩ ٠

نووسەر لەم وتارەدا بەگشتی لەم باسانە دواوە : (لێکۆڵینەوەی بەراوردی ؛ جیاوازیی نێوان پیتو دەنگ ؛ فۆنیم ٠٠٠)و لە زمانی کوردییەوە نموونەی هێناوەتەوە ٠

٥٣٩ ـ کوردواتەنی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٦٤ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١٨ ـ ٢١ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٦٧ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٥٥ ـ ٦٠ ٠

ئەم وتارە دەربڕینی هەندێ سەرنجو تێبینی ڕێزمانییە سەبارەت بە ڕستەسازیو وشەسازیو دەنگسازی کتێبی « چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی »ی مامۆستا مەسعوود محەمەد (بڕوانە : باسی ژ ٥٩٤) ٠

٥٤٠ ـ (کـه) لـه زمـانی یەکگرتووی ئەدەبیی کوردیدا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٢ ، ئەیلولی ١٩٨٢ ، ل ١٩ ـ ٢٨ .

ئەم وتارە دەربارەی (کە) وەك جێناو لەلایەکەوەو وەك ئامراز لـەلایەکی دیکەوە دەدوێ .

٥٤١ ـ لەگـەڵ وتـاری بەیانو ڕێنووسـی کوردیی بەیان ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٣٠ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٤ ـ ٦ .

نووسەر لەم وتارەدا ڕەخنە لەوە دەگرێ کـە یەکێتی لـە ڕێنووسی گۆڤاری « بـەیـان »دا نییەو گەلێ نموونە بۆ ئـەو ڕەخنەیەی دێنێتەوەو لەکۆتاییشدا چەند پێشنیارێکی بۆ کردووە .

٥٤٢ ـ وشەی (هەورامان) لە چییەوە هاتووە ، گۆڤـاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٢٥ ـ ٢٦ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٣٦ ـ ٣٩ .

نووسەر لەم وتارەدا لە بنەڕەتی وشەی (هەورامان) وردبووەتەوە ، بۆئەوەی نیشانبدا چییەو لەچییەوە هاتووە . بۆ ئەمەش چەند ڕایـەکی خستۆتە پێش چاو ، کە هەندێکیان هی گەڕۆکەکانو ڕۆژهەڵاتناسەکانە . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٥٦) .

هەروەها ژ : ٥٠١ ، ٥٠٢ ، ٧١١ .

محەمەد ڕەشید نادر :

٥٤٣ ـ لەبارەی ناوی (تەوێلە)وە ، گۆڤاری « برایـەتی » ، ژ ١٠ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٥ .

ئەمە چەند دێڕێکە باسی پەیدابوونی سـەرچاوەی ناوی (تەوێلە) دەکـات .

محەمەد زەکی ئەفەندیو میرزا محەمەد باشقە :

٥٤٤ ـ قرائەتی کوردی ، نووسراوە بـە واســــطەی محەممەد زەکی ئەفەندیو میرزا محەممەد باشقە موعەلیمانی مەکتەبی حکومەتی سـلێمانی • تەرتیبکراوە بە واسطەی مێجەر ی• ب• سۆنو کەپتان و• ج• فاریلل • نەشرکراوەتەوە بە واسطەی دایرەی مەعاریفی بەغدا ، ١٩٢٠ •

واتە سالی ١٩٢٠ محەمەد زەکی ئەفەندیو میرزا محەمەد باشـــقە ، کە مامۆستایانی قوتابخانەی حکومەتی بوون لە سـلێمانی بە هاریکاری ی • ب • سۆنو و • ج • فاریلل بە ناوی « قرائەتی کوردی »یەوە ئـەم نامیلکەیەیان بلاوکردووەتەوە • ئەم بەرهەمە (٣٤) لاپەڕەیەو نووسەرانی باسی ئەلفوبێی کوردییان کردووەو لەبـارەی نووسینی کوردی بـە پیتی لاتینی دواون •

محەمەد صالح سەعید :

٥٤٥ – پیتی (ە) لە کوردیدا ، گۆڤاری « گزنگ » ، ژ ١ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٧ ، ل ٥ – ٨ •

نووسەر لـەم وتارەدا لـەو ئەرکە جۆربەجۆرانە دواوە ، کە دەنگی بزوێنی (ە) لە زمانی کوردیدا دەیبینیو شازدە ئەرکی بۆ دەستنیشـان کردووە •

٥٤٦ ـ جارێکیتریش پیتەکانی کوردی ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ژ ٤ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٦٤ – ٧٠ •

ئەم وتارە هەندێ تێبینیو سەرنجو ڕوونکردنەوەیە دەربارەی ئـەو نووسینەی مامۆستا طاهیر صادق لە ژمارە (٣)ی گۆڤاری « نووســەری کورد »دا بەناوی « جارێکیتریش پیتەکانی کوردی » (ل ٣٦ ـ ٣٨)ەوە بلاویکردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٣٢٣) •

٥٤٧ ـ چەند لایەنێك لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ١٠ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٣ ، ل ٥٨ ـ ٦١ .

ئەم وتارە لە سێ بەش پێکهاتووە : « ١ ـ تێبینیی گشتی لەسەر بزوێن » ؛ ٢ ـ (دەنگ) یان (بزوێن) ـ (و) وە (ی) » ؛ « ٣ ـ چۆنیەتی ڕاست نووسینی هەندێ وشە » .

٥٤٨ ـ زمانی کوردیو پیتی (و) لەگەڵ (ی)دا ، گۆڤاری « چیا » ، ژ ٢ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦٨ ، ل ٢٣ ـ ٣٣ .

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا لە جۆرەکانی دەنگی (و)و (ی)و دواوەو لە دوایشدا ئەرکەکانی بە دوورودرێژی باس کردووە .

٥٤٩ ـ زمانی کوردیو نیشانەکردنی گیروگرفتەکانی ، گۆڤاری « برایەتی » ، بەشی یەکەم ، ژ ٥ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٧ ـ ١٨ و بەشی دووەم ، ژ ١٠ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٢٣ ـ ٢٤ .

نووسەر لەم وتارەدا لەبارەی دیالێکتەکانی زمانی کوردییەوە دواوەو هەروەها ئەو هۆیانەی دەستنیشانکردووە ، کە بوونەتە هۆی پەیدابوونی دیالێکتو بەشە دیالێکتی جیاوازو ئنجا هەندێ ڕێگەی بۆ سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی داناوە .

٥٥٠ ـ فرێدانو هەڵبواردن لە بەکارهێنانو نووسینی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٢١٢ ـ ٢٢٨ .

ئەم وتارە باسی فرێدانو هەڵبواردنی ئەم پیتانەی کردووە : « ١ ـ فرێدانی (ب) » ؛ « ٢ ـ فرێدانی (د) » ؛ « ٣ ـ پیتە گیراوەکانی (دوانی) » ؛ « ٤ ـ فرێدانی (ت) کە ڕاناوە » ؛ « ٥ ـ فرێدانی (ك) » ؛ « ٦ ـ فرێدانی (ی) » ؛ « ٧ ـ (وێ) لە زمانی کوردیدا » .

٥٥١ ـ (گەشەی ڕێنووسو زاراوە) هەڵدانەوەی چەکێکی ڕەوی کاروان ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ١٨ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ١٢ ـ ٢٢ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو کتێبو نامیلکانە دەکات ، کە هەر لە زووەوە تا ئەم سالآنەی دوایی لەبارەی زمانی کوردیو ئەلفوبێی کوردیو رێنووسی کوردیو زاراوەی کوردییەوە نووسراون . باسی دەستپێکردنو گەشەکردنیانی کردووە ... دواتریش لە کارەکانی بەڕێوەبەرێتی گشتیی خوێندنی کوردی دواوەو هەندێ پێشنیاری زمانەوانی خستۆتە بەرچاو .

٥٥٢ - وتەی ئەم جارە ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٦ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٢ ، ل ٢١ - ٢٣ .

نووسەر لێرەدا لەم کێشانە دواوە : « بەرنامەی کوردیی قوتابخانەکان » ؛ « ٢ - بەکارهێنانی جیا » ؛ « ٣ - دەنگی هەندێ گیاندار » ؛ « ٤ - (بزوێن) یا (دەنگ) » .

٥٥٣ - وتەی ئەم جارە ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٢ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٢ ، ل ٢٠ - ٢٤ .

نووسەر لەم وتارەدا لە سێ باس دواوە : « ١ - بەکارهێنانی (دا) ؛ ٢ - بەکارهێنانی جیا ؛ ٣ - هەندێك دەنگیتر » . .

هەروەها ژ : ٧٣١ .

محەمەد عەلی قەرەداغی :

٥٥٤ - چەند بەراوێزێکی (فەرهەنگی لەئو لوڕ) ، گۆڤاری « رۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٩ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٤٦ - ٥٠ .

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ تێبینیو سەرنجی زمانەوانی ، بەتایبەتی لە هێنانی وشەی هاوواتاو لێکدانەوەی مانای وشەدا سەبارەت بەو کارەی مامۆستا مەحموود زامدار خستۆتە پێش چاو ، کە لە « فەرهەنگی لەئو لوڕ »ی مامۆستا حەمید ئێزەد پەناهدا تۆماری کردووە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٠٩) .

٥٥٥ ـ کتێبی (وشەی زمانی کوردی)و چەند سەرنجێك ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٣٤ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ـ ١٩٧٦ ، ل ٣٥ ـ ٤٠ .

ئەم وتارە ڕەخنەیە دەربارەی کەمو کورتی کتێبی « وشەی زمانی کوردی »ی ، کە د . ئەورەحمانی حاجی مارف سالّی ١٩٧٥ بلاّوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٧٠) .

محەمەد مستەفا :

٥٥٦ ـ وشەی هەورامان لە چیەوە هاتووە ؟ گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٣٠ ـ ٣١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٣٨ ـ ٤٠ .

نووسەر لەم وتارەدا ئەو لێکۆڵینەوەیەی مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی پەسەند دەکات ، کە لە ژمارە (٢٥ ـ ٢٦)ی گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان »دا لەبارەی وشەی (هەورامان)ەوە بلاّوی کردووەتەوەو هەروەها هەندێ زانیاریتری خستووەتە سەر . (بڕوانە : باسی ژ ٥٤٢) .

محەمەدی مەلا کەریم :

٥٥٧ ـ بە کام شێوەی زمانەکەمان بنووسین ؟ ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٥ ، سالّی ٢ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٢٣ ـ ٢٧ و ٧٢ ـ ٧٥ .

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی زمانی ئەدەبیی کوردی دەدوێ‌و شێوەی سلێمانی بە بناغەی زمانی ئەدەبی دادەنێ‌و واش بە باش دەزانێ بە شێوەکانیتر دەوڵەمەند بکرێ .

٥٥٨ ـ پاشاگەردانی لە نووسینی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ١ ، سالّی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٤٤ ـ ٤٧ .

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا لە مێژووی نووسینی کوردی دواوەو ئنجا باسی ئەو پاشاگەردانییانە دەکات کە لەم سالاّنەی دواییدا پەیدا بووە .

٥٥٩ ـ پێداچوونەوەی هەندێ بیروڕا لە دەوروبەری ڕێنووسی کوردیو یەکخستنیدا ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ٢ ، خولی دووەم ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٦٧ ـ ٧٣ •

ئەم وتارە هەندێ پێشنیارە بۆ یەکخستنی ڕێنووسی کوردیو هەروەها وەڵامە بۆ ئەو وتارەی مامۆستا جەلال دەباغ ، کە لە ژمارە (٩٣)ی ڕۆژی ١٩٧٨/٥/٢٧ی ڕۆژنامەی « بیری نوێ »دا بڵاوی کردووەتەوە •

٥٦٠ ـ چەند سەرنجێکی زمانەوانییانە بەدوا گفتوگۆکەی مامۆستا نەریماندا لەگەڵ مامۆستا تۆفیق وەهبی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٧٣ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٦٠ ـ ٦٤ •

نووسەر لەم وتارەدا هەندێ سەرنجو تێبینی لەبارەی ئەو زاراوانەوە خستۆتە پێش چاو ، کە مامۆستا تۆفیق وەهبی لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ مامۆستا نەریماندا لێیاندواوەو مامۆستا نەریمانیش ئەو ڕایانەی لە ژمارە (١٢)ی گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی »دا بە وتارێك بڵاوکردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٧٤) •

٥٦١ ـ ڕێنووسی کوردی لە سەدەیەکدا » لەبەر ڕووناکیی ڕەخنەدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٤٣ ـ ٤٤ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٥٣ ـ ٥٦ •

نووسەر لەم وتارەدا کەموکورتیو ناتەواویی ئەو نامیلکەیەی خستۆتە پێش چاو ، کە مامۆستا حامید فەرەج ساڵی ١٩٧٦ بەناوی « ڕێنووسی کوردی لە سەدەیەکدا »وە بڵاوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٢٠٦) •

٥٦٢ ـ هەنگاوێکیتر بە ڕێگای دانانی دەستوورێکدا بۆ نووسینی کوردی ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ٨ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٧ ـ ١٣ •

ئەم وتارە باسی دەوری مەلا ڕەشید بەگی بابان دەکات لە مەسەلەی نووسینو ڕێنووسی کوردیدا • (بڕوانە : باسی ژ ٦١٣) •

هەروەها ژ : ٥٠٤ ، ٥٦٣ •

محەمەدی مەلا کەریمو کەمال جەلال غەریب :

٥٦٣ – هەلبژاردنی زاراوەی کوردی ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٦ ، سالی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٢٩ – ٥٥ .

ئەم وتارە باسی ئەو ڕێگەو ڕێبازانە دەکات ، کە بۆ دانانو هەڵبژاردنو دارشتنو وەرگێڕانی زاراوە لە زماندا دەبێت بەکاربهێنرێ .

محەمەد مەعرووف فەتتاح :

٥٦٤ – خۆیەتی لە زاری سلێمانیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٨ ، ل ١٦٢ – ١٩٥ .

ئەم وتارە لەم بەشانە پێکهاتووە : « ١ – سەرەتا » (ل ١٦٢ – ١٦٣) ؛ « ٢ – چاوخشاندنێك بەو کارانەدا کە لە دیاردەی (خۆیەتی) دواون » (ل ١٦٣ – ١٦٨) ؛ « ٣ – شێوەی جیاوازی دەربڕینی خۆیەتی لە زاری سلێمانیدا » (ل ١٦٨ – ١٧٠) ؛ « ٤ – جیاوازیی نێوان جۆرەکانی دەربڕینی خۆیەتی » (ل ١٧١ – ١٧٣) ؛ « ٥ – جۆرەکانی پێشگرو پاشگری خۆیەتی » (ل ١٧٤ – ١٧٦) ؛ « ٦ – دابەش‌کردنی زمانەکانی جیهان بەپێی ڕەوشتی مۆرفێمو شوێنی زمانی کوردی » (ل ١٧٦ – ١٧٩) ؛ « ٧ – ڕیزبوونی پاشگرەکانو شوێنی پاشگری خۆیەتی لە ڕستەی کورت‌کراوەدا» (ل ١٨٠ – ١٨٢) ؛ « ٨ – ناوو ڕێکەوتنی لەگەڵ پاشگری خۆیەتیدا » (ل ١٨٣ – ١٩٠) ؛ « ٩ – شوێنی پاشگری خۆیەتی لە فرێزو ڕستەدا » (ل ١٩٠ – ١٩٤) ؛ « ١٠ – کاکڵی باسەکە » (ل ١٩٤ – ١٩٥) .

٥٦٥ – ڕێنووسی کوردی لە ڕوانگەی فۆنەتیکەوە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٢٢٩ – ٢٦٧ .

باســـەکانی ئەم وتارە « ١ - ســـــەرەتا » (ل ٢٢٩ - ٢٣٠) ؛ « ٢ - یاسای دەنگی کوردی » (ل ٢٣٠ - ٢٣٩) ؛ « ٣ - یاســـای نووســـــین » (ل ٢٣٩ - ٢٤٥) ؛ « ٤ - ڕادەی ڕێکەوتنی دەنگو وێنـەکـانی لـە ڕێنووسی کوردیـدا » (ل ٢٤٦ - ٢٤٩) ؛ « ٥ - بنەمـا ناقۆڵێیەکانی ڕێنووســـی کوردی (گیروگرفتەکـانی ڕێنووسەکەمان) » (ل ٢٤٩ - ٢٦٠) ، « ٦ - گیروگرفتەکانی ڕێنووســـی کوردیو چەند پێشـــــنیارێك » (ل ٢٦٠ - ٢٦٦) ؛ « ٧ - کورتەی لێکۆڵینەوە » (ل ٢٦٦) •

٥٦٦ - شێوازی ئاخاوتن لەناو ئافرەتی ســـــلێمانیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٧ ، بەغدا ، ئەیلوولی ١٩٨٥ ، ل ٢٢٣ - ٢٣٦ •

نووسەر لەم وتارەدا ئەو وشانەی خستۆتە پێش چاو ، کـە ئافرەتی سلێمانی لە وتووێژیاندا بەکاری دێنن و لەکۆتاییشدا لەوە دواوە کە هەندێ دەنگ چۆن دەردەبڕن •

هەروەها ژ : ٩٤٩ •

محەمەد نووری عارف :

٥٦٧ - تەئسیری زمانو ئەدەبی فارسی لەســـــەر ئەدەبی کوردی ، « گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات » ، ژ ١٨ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٧٢ - ٩٤ •

نووسەر لە لاپەڕە (٨٢ - ٨٣)دا کەمێ باسی ڕێنووســـی کوردی کردووەو لە (ل ٨٣ - ٨٥)دا دەربارەی ئەو وشانەی ئەمڕۆ لە فارســـیدا بەکارناهێنرێن و لە کوردیدا باون دواوە •

٥٦٨ - لێکۆڵینەوەیەکی سەرپێیی لە : زمانو ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی ناوەندی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٢ - ٤ ، ســـالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٤٢ - ٤٥ و ٥٣ •

ئەم وتارە ڕەخنەیە لەو کتێبە ، کە مامۆستایان : د • عیزەدین مستەفا ڕەسووڵو د • ئیحسان فوئادو صادق بەهائەدین ئامێدی بۆ خوێندنی زمانو ئەدەبی کوردی پۆلی یەکەمی ناوەندی دایاننا‌وە ••• بەشێکی زۆری ئەم وتارە سەرنجو تێبینیو ڕەخنەی زمانەوانییە لە کتێبی ناوبراو (بڕوانە : باسی ژ ٣٩٤) •

مستەفا شەوقی :

٥٦٩ ـ نووسینمان ، گۆڤاری « پەیژە » ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٢٧ ، ل ٤٢ ـ ٤٤ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی پێویستی لێکۆڵینەوە لە ڕێزمانی کوردیو دانانی فەرهەنگی کوردیو سازبوونی زمانی ئەدەبی ••• کردووە •

٥٧٠ ـ نووسینمان ، لە کتێبی « مستەفا شەوقیو پەیژە »دا ، ساغکردنەوەو لێکۆڵینەوەی مومتاز حەیدەری ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٣٨ ـ ١٤٠ •

ئەمە هەمان وتاری باسی (ژ ٥٦٩)ەو مامۆستا مومتاز حەیدەری لە کتێبی ناوبراودا بڵاوی کردووەتەوە •

مستەفا شێخ نیعمەتوڵلا :

٥٧١ ـ لاپەڕەی قەواعیدی کوردی (ئیعراب کردن) ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، بەشی یەکەم ، ساڵی ٩ ، ژ ٣ ، بەغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٤٥ ـ ٤٨ ؛ بەشی دووەم ، ساڵی ٩ ، ژ ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٥٢ ـ ٥٥ ؛ بەشی سێیەم[٨] ، ساڵی ٩ ، ژ ٥ ، بەغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٤٩ ـ ٥٢ •

نووسەر لە بەشی یەکەمو دووەمی ئەم وتارەدا هەندێ ڕستەی کوردی هێناوەتەوەو ئیعرابی کردوون • لە بەشی سێیەمیشدا لە ڕێی هەندێ

---

(٨) سەرناوی ئەم وتارە لە بەشی سێیەمدا بووە بە « لاپەڕەی بناوانی زمانی کوردی » .

ڕســـــــەوە بەراوردی لەنێوان ئیعرابی کوردیو عەرەبیو ئینگلیزیدا کردووە •

مستەفا نەریمان :

٥٧٢ ـ بیبلیۆگرافیای کتێبی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٧ •

نووسەر لەم بیبلیۆگرافیایەدا کە باسی ئەو کتێبانە دەکات پێوەندیيان بەکوردناسیيەوە هەیەو لە نێوان سالآنی (١٧٨٧ـ١٩٧٥)دا بلآوکراونەتەوە ، لەو کتێبانەش دواوە ، کە لەبارەی زمانی کوردیيەوەن •

٥٧٣ ـ نووسینی کوردی لە ڕەگو ڕیشەوە ، بەغدا ، ١٩٨١ •

ئەم کارە (٦٨) لاپەڕەیەو باسی ئەو هەوڵو تەقەلایانە دەکات ، کــە لە مەیدانی نووسینی کوردیدا دراون (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٥) •

٥٧٤ ـ فریای ئەم گەنجینەیە بکەون ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ١٢ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٨ ، ل ٧٩ ـ ٨١ •

نووسەر لەم وتارەدا کە باسی چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ مامۆســـــتا تۆفیق وەهبیدا کردووە ، دەربارەی هەندێ کاری زمانەوانی چاپکراوو چاپنەکراوی دواوەو بیروڕای لـەبـارەی چەند زاراوەو وشـــەیەکەوە خستۆتە پێش چاو (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٦٠) •

٥٧٥ ـ فەرهـەنگا کوردی ـ تورکی بـەرهـەمێکی تاقانـەو هێژایە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٦٦ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١٢ ـ ١٥ •

ئەم وتارە خستنە پێش چاوی هەندێ زانیـــارییە دەربارەی ئـەو فەرهەنگە کوردی ـ تورکییەی مامۆستا مووسا عەنتەر سالی ١٩٦٧ لـە ئەستەموول بلآوی کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٨٣) •

٥٧٦ ـ فەرهەنگی کشتوکاڵ ، گۆڤاری « پاشکۆی شۆڕشی کشتوکاڵ » ژ ٢ ، بەغدا ، تەمووزی ١٩٧٨ ، ل ٥٠ ـ ٥٢ •

نووســـەر لـە ســـەرەتای ئـەم وتارەدا ناوەرۆکی « فەرهەنگی کشتوکاڵ »ی خستۆتە پێش چاوو دوایی هەندێ سەرنجو تێبینی لەبارەیەوە نیشانداوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٨٥) •

هەروەها ژ : ٥٧٦ •

موحسین عوسمان عەبدوڵڵا :

٥٧٧ ــ دوو پەیڤو ئێك ڕامان ، گۆڤاری « کاروان » ، بەشی یەکەم ، ژ ١٦ ، کانوونی دووەم ، هەولێر ، ١٩٨٤ ، ل ٤٠ ــ ٤١ ؛ بەشی دووەم ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢١ ، حوزەیرانی ١٩٨٤ ، ل ٣١ ــ ٣٤ •

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو باسی ئەو جووتە وشانە دەکات ، کـە یەك مـانـا دەگەیەنن ، وەك : « فەرقو جودایی » ؛ « حەپسو زیندان » ؛ « ساخو سەلامەت » ••• هتد • نووسەر لە بەشی دووەمدا کۆمەڵێ جووتـە وشـــەی وەك « دەخیلو ئامان » ؛ « ئێشو ئەلەم » ؛ « فەقیرو ژار » ؛ « خێرو خۆشی » ؛ « خاڵو نیشان » •••ی هێناوەتەوەو واتایانی لێكداوەتەوە •

موکەڕەم تاڵەبانی :

٥٧٨ ــ بـەرەو زمـانێـکی یـەکگرتووی کوردی ، گۆڤـاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٣٠ ــ ٣١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٣٣ ــ ٣٥ •

ئەمە وتاری « نحو لغة كردية موحدة »یەو کراوە بە کوردی (بڕوانە : باسی ژ ٧٢٧) •

٥٧٩ ــ لەبارەی بنجو بنەوانی وشەی مسکینەوە لە زمانی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٤ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٧١ ــ ٨٢ •

نووسەر لەم وتارەدا هەوڵی ساغکردنەوەی ئەسڵی وشەی (مسکێن)ی داوەو بۆ ئەمە گەشتێکی بە زمانی کوردیو عەرەبیدا کردووە •

هەروەها ژ : ٧٢٧ •

موکەڕەم ڕەشید :

٥٨٠ – دەربارەی جووتە ناو لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری ((بەیان)) ، ژ ٤٠ – ٤١ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٢٢ – ٣٣ •

ئەم وتارە لەو ناوە لێکدراوانە دەدوێ کە لە ئەنجامی دووپاتبوونەوەدا سازدەبن • نووسەر دە جۆر جووتە ناوی دەستنیشان کردووە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ١٦) •

٥٨١ – لیستەیەك جووتەناو ، گۆڤاری ((بەیان)) ، ژ ٤٢ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٢٢ – ٢٣ •

ئەم لیستەیە (٢٦٠) جووتە ناونو بەگوێرەی پیتی هیجا ڕیزکراون •

مومتاز حەیدەری :

٥٨٢ – بڕوانە : باسی ژ ٥٧٠ •

مەحموود حەسەن :

٥٨٣ – وەلامی پرسیاری گەلاوێژ ، گۆڤاری ((گەلاوێژ)) ، سالی ٤ ، ژ ١١ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٥٧ •

نووسەری ئەم وەڵامە وا ڕادەگەنێ کە هەندێ کەرەستەی گۆڤاری ((گەلاوێژ)) بخرێتە سەر ئەلفوبێی لاتینێ • (بڕوانە : باسی ژ ٤٨٤) •

مەحموود زامدار :

٥٨٤ ــ دەنگ یا تیپ ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٧ ، بەغــدا ، ١٩٧٢ ، ل ٤٠ ــ ٤٤ •

ئەم وتارە بە شێوەیێکی زانستی لە گەڵی چەمکی دەنگ دواوەو لـە کۆتاییدا لەگەڵ تیپدا بەراوردی کردووە • ئەمە بەئەسڵ نووســـینێکی مامۆستا ئەدوەرد حەنتایەو بە دەستکاری‌یەکی زۆرەوە کراوەتە کوردی‌و بەتایبەتی نموونەی کوردی باشی خراوەتەسەر •

٥٨٥ ــ کوردی لە عەرەبیدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥ ، ساڵی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٤٧ ــ ٥٢ •

ئەم وتارە باسی تەئسیری زمانی کوردی لەســـەر زمـانی عەرەبی دەکات‌و کۆمەڵێ وشــــەی کوردی دێنێتەوە ، کـە عەرەب لـە کوردی وەرگرتوون •

٥٨٦ ــ ناوو نازناوو ناوو ناتۆرەو ســـــووککردنی نـاو لـەنـاو زمانی ئێمەدا ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردســـــتان » ، بەشی یەکەم ، ژ ٣٢ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٤١ ــ ٤٨ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٣٣ ، بەغــــدا ، ١٩٧٥ ، ل ٦٥ ــ ٧٢ •

نوسەر لەم وتارەدا بـە دووروودرێژی لـە ناوو نازناوو ناوو ناتۆرەو سوککردنی ناو لە زمانی کوردیدا دواوەو چ لـە شارو چ لە دێی کورد ، لای موسڵمان‌و گاورو جووی کوردستان •

٥٨٧ ــ نـاوو نـازناوو نـاوو ناتۆرەو ناودەرکردن‌و ســـاناکردنی ناو لەناو زمان‌و لەلای گەلی ئێمە ، گۆڤــاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٩ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٤٢ ــ ٥٤ •

نوێنـــکی ئەم باســـە لـە ژمارە (٣٢ ـ ٣٣)ی گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » (١٩٧٥)دا بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٨٦) •

هەروەها ژ : ١٠٨٤ •

ت ۰ ب ۰ مەریوانی :

٥٨٨ ـ زمانو نووسینی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٤٠ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١ ـ ٤ و ١٣ ۰

ئەم وتارە باسی هەڵەو ناشارەزایی هەندێ لە زمانەوانانی کورد دەکاو بۆ نیشاندانی ڕێگەی سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی زمانی ئەڵەمانی کردووە بە نموونەو کەمێ لە مێژووی گەشەکردنی نووسینی دواوە ۰ (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ١٩٥ ، ٦٠٩) ۰

مەسعوود محەمەد :

٥٨٩ ـ بەرەو ڕاستە شەقامی ئاخاوتنی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٨ ۰

ئەم نامیلکەیە (٦٣) لاپەڕەیەو وەڵامی ئەو وتارەی مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی‌یە ، کە لە ژمارە (٦٤)ی تشرینی دووەمو کانوونی یەکەمی سالی (١٩٧٧)ی گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا ، بەناوی « کوردواتەنی »یەوە بڵاوی کردووەتەوەو کۆمەڵێك ڕەخنەی لە دوو نووسینی مامۆستا مەسعوود محەمەد : « فۆنەتیك چیمان بۆ بکا ؟ » (بڕوانە : باسی ژ ٥٩٩)و « چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی » (بڕوانە : باسی ژ ٥٩٤) گرتبوو ۰

٥٩٠ ـ بەسەرداچوونەوە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ١٢٥ ـ ١٧٦ ۰

ئەمە نرخاندنو هەڵسەنگاندنی وتاری « لەبارەی هێندێ لە هێنییەکانی ڕێزمانی کوردی »ی مامۆستا حەسەنی قزلجی‌یە ، کە لە (ل ١١٣ ـ ١٣٤)ی بەرگی پێنجەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد »دا بڵاوی‌کردووەتەوە ۰

٥٩١ ـ بەکارهێنانی (ی) لە ڕێزمانی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٣٩ ـ ١١٤ ۰

ئەم وتارە تەرخانکراوە بۆ باسی ڕۆڵی (ی) لە ڕێزمانی کوردیدا چ بە تەنیا چ لەگەڵ دەنگی دیکەدا بێتە ناو وشەوەو بەشداربێ لە دەربڕینی واتا یا لە داهێنانی واتای تازەدا • ئەم باسە لەگەڵ وتاری « سووڕێکی خامە بە دەوری ڕاناودا »دا کە لە ژمارە (۱)ی بەرگی (۲)ی هەمان گۆڤاردا بڵاوکراوەتەوە ، کراونەتە کتێبێكو ساڵی ۱۹۷٤ بە ناوی « وردبوونەوە لە چەند باسێکی ڕێزمانی کوردی »یەوە چاپکراوە (بڕوانە : باسی ژ ٦۰٥) •

٥۹۲ ـ تیرو پشکێ لە دەنگسازی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ۱۰۱ ، بەغدا ، ئاداری ۱۹۸٤ ، ل ۲۸ ـ ٥۲ •

ئەمە وەڵامە بۆ وتاری « چەند وشەیەك دەربارەی وتاری (لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا »ی د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، کە لە لاپەڕە (٦۲ ـ ٦۹)ی ژمارە (۹۰)ی گۆڤاری « بەیان »دا بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥۰) •

٥۹۳ ـ چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی ڕێنووسو ئەلفوبێی کوردی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ۹ ، بەغدا ، ۱۹۸۲ ، ل ۲٦۸ ـ ۳٥۹ •

ئەم وتارە لە دەوری ئەم باسانە دەسووڕێتەوە : « ۱ ـ گیروگرفتی نووسینی دەنگەکان : أ ـ ئەوانەی نیشانەدارن (بزوێنو نەبزوێن) ؛ ب ـ ئەوانەی پیتیان بۆ دانەندراوە ؛ جـ ـ پلەی دەنگە بزوێنەکان ؛ د ـ دیفتۆنگەکان (وێ ، نگ) » ؛ « ۲ ـ گیروگرفتی وشەی سادەو دارێژراو : أ ـ ناوی عەرەبی ؛ ب ـ پێشگر ـ پاشگری (پێناسینو کۆ) » ؛ « ۳ ـ وشەی ناسادە : أ ـ دیاردەی داتاشینو قووتدانی هەندێ دەنگ ؛ ب ـ گیروگرفتی نووسینی ژمارەکان لە (۱۱)ەوە تا (۱۹) » ؛ « ٤ گیروگرفتی نووسینی کردار لەگەڵ ڕاناو لە ڕووی پێکەوە نووسانو پێکەوە نەنووسانەوە » ؛ « ٥ ـ گیروگرفتی نووسینی

ئامرازە لێکدەرەکان (حروف العطف) » ؛ « ٦ - گیروگرفتی چۆنیەتی نووسینی وشـــە لێکدراوەکان لەبارەی پێکەوە نووســـاندنەوە » ؛ « ٧ - گیروگرفتی دانانی نیشانەکان » •

٥٩٤ - چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٦ •

نووسەر لەم کتێبە (٩٧) لاپەڕەیەدا لە چوار کێشەی باس‌نەکراوی زمانی کوردی دواوە : « ١ - حەشـــارگەی ڕاناو » (ل ٩ - ١٧) ؛ « ٢ - حەشارگەی پاشگرەکانی کار » (ل ١٧ - ٥١) ؛ « ٣ - حەشارگەی (فعلی انتقال)و (انتقالی پێچەوانە) » (ل ٥١ - ٧٧) ؛ « ٤ - حەشارگەی ناوگر » (ل ٧٧ - ٩١) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٣٩) •

٥٩٥ - خۆدیتنەوە لە دوو ڕەخنەی دۆستانەدا ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٧ ، نیسانی ١٩٨٣ ، ل ٤١ - ٥٠ •

ئەم وتارە لە دوو بەش پێکهاتووەو تەنیا بەشی یەکەمیان پێوەندی بە زمانەوە هەیە • بەشی یەکەم (ل ٤١ - ٤٣) وەڵامو لێدوانو ڕوونکردنەوەیە لەبارەی ئەو دوو بەشی وتارەی مامۆستا ڕەئووف ئالانی ، کە لـە ژمـارە (١)و (٢)ی گۆڤاری « کاروان »دا بەنـاوی « نرخانـدنێـك دەربارەی زاراوە زانستییەکان »ەوە بڵاوی کردبووەوە (بڕوانە : باسی ژ ٢٥٣) •

٥٩٦ - ڕەواندنەوەی دوو ڕەخنە ، گۆڤاری « ڕۆشـــنبیری نوێ » ، ژ ٨٠ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢ - ٨ •

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی دوو خاڵ (١ - زاراوەی « نەمان » بەرانبەر « انعدام » ؛ ٢ - کورتە بزوێنی « i »)ی کۆڵیوەتەوە ، کـە لـە ژمـارە (٧٦)ی گۆڤـاری « ڕۆشـــــنبیری نوێ » (١٩٧٩)دا د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف لە وتاری « با ڕێزی لێکۆڵینەوەی زانستی بگرین »دا باسیانی کردووە (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٤) •

٥٩٧ - ڕێنووسی کورد ، « گۆڤاری کـۆڕی زانیاری کـورد » ، ب ٤ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٢٣٢ - ٢٨٨ •

نووسەر لەم وتارەدا بەگشتی باسی ئەلفوبێی عەرەبی‌و ئەلفوبێی کوردی بەتایبەتی دەکات • ئەو تێبینی‌و بیروڕایانەشی لە دوو سەرەوە دەربڕیوە : ١ - لکی ئەلفوبێ ؛ ٢ - لکی تێکخستنی پیتەکانی ئەلفوبێ بۆ نووسینی ئاخاوتن •

٥٩٨ - سووڕێکی خامە بەدەوری (ڕاناو)دا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٩ - ١٤٧ •

سەرەتای ئەم باسە ڕەخنەو ڕاستکردنەوەو پێڕازی‌نەبوونی ئەو کارانەیە لەبارەی جێناوەوە نووسـراون • بەدوا ئەمەدا بە دواکەوتنی وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانەیە : « لە کوردیدا (ڕاناو) چیە ؟ » ؛ « ڕاناو چەندن ؟ » ؛ « ڕاناو چ کارێك دەکەن ؟ » • ئەم باسە لەگەڵ وتاری « بەکارهێنانی (ی) لە ڕێزمانی کوردیدا »دا کە لە ژمارە (١)ی بەرگی (١)ی هەمان گۆڤاردا بلاۆکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٩١) ، کراوەتە کتێبێك‌و ساڵی ١٩٧٤ بە ناوی « وردبوونەوە لە چەند باسێکی ڕێزمانی کوردی »یەوە چاپکراوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٠٥) •

٥٩٩ - فۆنەتیك چیمان بۆ بکا ؟ ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٥٦٨ - ٦٢٤ •

نووسەر لەم وتارەدا بە زۆری هەوڵی نیشاندانی خزمایەتی‌و دژایەتی ناوخۆیی دەنگەکانی ئاخاوتنی کوردی دراوەو لە ئەنجامدا چوار پلەی دیاریکردووە : « ١ - گونجانی تەواو » ؛ « ٢ - گونجان » ؛ « ٣ - نەگونجان » ؛ « ٤ - دژایەتی » •

٦٠٠ - (کۆڕی زانیاری کورد) چۆن ئەم ناوەی وەرگرت ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ٤ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٥٧ - ٧١ •

مامۆستا مەسعوود لەم وتارەدا وەڵامی ئەو نووسەرانەی داوەتەوە ، کە ڕەخنەیان لە ناوی (کۆڕی زانیاری کورد) گرتووەو هەروەها بە

دوورودرێژیو بە نموونەو بەڵگەی زمانەوانییەوە ساغیکردووەتەوە ، کە بۆچی ئەو ناوە پەسەندکراوە •

٦٠١ – گیروگرفتی ڕێنووســـــی کــوردی ، گۆڤــاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٦ ، سالی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٧ – ٢٨ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو کۆسپو گیروگرفتانەی کردووە ، کە لە (وێنەی دەنگەکان)و (نووسینی وشەکان)دا هەنو هەوڵیداوە بەپێی بۆچوونی خۆی چاریان بۆ بدۆزێتەوە •

٦٠٢ – لە ئاوێنەی ئەم گوتارەدا تیشـــــکی چەند چرایەك ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢٠ ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ١٧ – ٢٥ •

ئەم وتارە هەندێ تێبینیو سەرنجە لەسەر چەنــد وتارێك ، کــە لــە ژمارە (١٠)ی « گۆڤاری کۆڕی زانیــاری عێراق – دەستەی کورد »دا بڵاوکراونەتەوە ••• ئەوەی پێوەندی بە مەسەلەی زمانی کوردییەوە هەیە ئەو تێبینیو سەرنجانەن کــە لــە لاپەڕە (٢٣ – ٢٥)دا لــەبــارەی وتاری « لایەنێکی جیاوازی »ی د • وریا عومەر ئەمین (بڕوانە : باسی ژ ٦٦٦)و وتاری « بەراوردکاری لە نێوان زارە کوردییەکاندا »ی لیژنەی زمانەوە (بڕوانە : باسی ژ ٥٠١) خراوەتە پێش چاو •

٦٠٣ – لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٥ ، بەغدا ، ئابو ئەیلوولی ١٩٨٢ ، ل ١٧ – ٣٣ •

ئەم نووسینە وەڵامی ئەو وتارەی د • ئەوڕەحمانی حاجی مارفە ، کە لە ژمارە (٩١)ی سالی ١٩٨٢ی هەمان گۆڤاردا بەناوی « پێداچوونەوەیێکی هەندێ بیروڕای زمانەوانیی مامۆستا مەســـعوود محەمەد »ەوە چــەنـــد ڕەخنەیەکی لە هەندێ بیروڕای مامۆستا مەسعوود محەمەد ، کە ســەر بــە نۆنەتیكو ڕێنووسن گرتبوو (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٠) •

٦٠٤ – نامەیەك لەلایەن مەسعوود محەمەدەوە ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ١٨ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٣ – ٧ •

ئەمە هەندێ تێبینیو سەرنجیی زمانەوانی‌یە لەبارەی چەند وشـــەو تەعبیری ناو وتاری « ڕەدووکەوتن وەك من چووبمە بنجو بنـــاوانی »ی مامۆستا تەها بابانەوە ، کـە لـە ژمارە (١٦)ی گۆڤاری « بـەیـان »دا بڵاوی کردۆتەوە •

٦٠٥ ـ وردبوونەوە لە چەند باســـێکی ڕێزمانی کوردی ، بەغـدا ، ١٩٧٤ •

ئەم کتێبەی مامۆستا مەسعوود محەمەد کە (٢١٢) لاپەڕەیە ، لـــە پێشەکی‌یەكو دوو وتار پێکهاتووە : پێشـــەکی (ل أ ـ ت) ؛ وتـاری یەکەم « بەکارهێنانی (ی) لە ڕێزمانی کوردیدا » (ل ١ ـ ٦٠) ؛ وتاری دووەم « ســــــووڕێکی خامە بەدەوری (ڕاناو)دا » (ل ٦١ ـ ١٨٠) • وتاری یەکەمی ئەم کتێبە لە ژمارە یەكو وتاری دووەمی لـە ژمارە دووی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد »دا بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باســـی ژ ٥٩١ و ٦٠٥) •

٦٠٦ ـ هەڵدانەوەی چـــەنـد ڕووبەڕەیێکی ژنـی ئـیـمـڕۆ ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٢٦٤ ـ ٣١١ •

ئەم وتارە برێتی‌یە لـە سێ بەش : « ١ ـ دیاردەیێکی فۆنەتیکی » ؛ « ٢ ـ ئـاخـاوتنی عادەتی‌و شـــێوازی ئەدەبی » ؛ « ٣ ـ دەنگەکـــانی ئاخاوتن » •

بەشی یەکـەم باسی ئـەو (ك)و (گ)انە دەکـات ، کە (ی ، یٚ ، وی ، ویٚ) بەدوایاندا دێت ••• بەشی دووەم ـ لەو حاڵەتانە دەدوێ ، کە لە زمانی ئاخاوتنی هەندێ ناوچەدا سواونو نەماونو وادادەنێ کـــە لـە زمانی ئەدەبیدا بوونیان پێویستە ••• بەشی ســـێیەم لەبارەی جیاوازیی دەنگو پیتەوەو کاری دەنگەکان لەسەر یەکترەوە کۆڵیوەتەوە •

هەروەها ژ : ٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ، ١٠٧٣ ، ١٠٧٤ •

مەعرووف جیاوك :

٦٠٧ ـ بەرگی ئیملای کوردی ، بەغدا ، ١٩٢٠ •

نووسەر لەم کارەیدا دەربارەی جۆری دەنگەکانو شوێنی دەربڕینیان دواوە • سەبارەت بە ڕێنووسی کوردیو چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی هیچ شتێکی ئەوتۆی نەوتووەو شتێکی نوێی وای پێشنیار نەکردووە ، شایانی باس بێت •

مەعرووف خەزنەدار :

٦٠٨ ـ دوو تیپی بەوێنە ، نەك بێوێنە ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٣٢ ، سالی ٤ ، بەغدا ، ١٩٦١ ، ل ٤٢ ـ ٤٣ •

مامۆستا خەزنەدار لەم وتارەدا ئەو پێشنیارەی مامۆستا طاهیر صادق ڕەتدەکاتەوە ، کە بۆ (ك)و (گ)ی پێش (ی ، ێ ، وی ، وێ) پیتی سەربەخۆ دابنرێ (بڕوانە : باسی ژ ٣٢٤) •

٦٠٩ ـ لیسی کوێری ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٤٢ ، سالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١ ـ ٣ •

ڕەخنەیێکی توندو تیژە لە وتاری « زمانو نووسینی کوردی »ی ت • ب • مەریوانی (بڕوانە : باسی ژ ٥٨٨) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی : ژ ٦٦٩) •

هەروەها ژ : ٥٠٦ ، ٥٠٧ ، ٥٠٨ ، ٥٠٩ ، ٥١٠ ، ٧٢٤ ، ٧٢٩ •

د • مەکەنزی :

٦١٠ ـ پێکهاتنی وشە لە شێوەی سلێمانیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠١ ، بەغدا ، ئاداری ١٩٨٤ ، ل ١٥٣ ـ ١٦١ •

ئەم باسە کە دەربارەی ڕۆنانی وشەی نسادەی کوردیە لە شێوەی سلێمانیدا ، مامۆستا غازی فاتیح وەیس لە کتێبی

ی د • مەکەنزی‌یەوە وەری گرتووەو (Kurdish Dialects Studies)
کردوویە بە کوردی (بڕوانە : باسی ژ ٩٣٧) •

٦١١ – شێوە زاری هەولێری ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٧٠ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، ل ٢٢ •

ئەم نووسینە ، کە باسی هەندێ تایبەتیی فۆنەتیکی ناوچەی سۆران دەکات ، مامۆستا هیمدادی حوسێن لە لاپەڕە (٢٧ – ٢٩)ی کتێبی (Kurdish Dialects Studies) ی د • مەکەنزی‌یەوە وەری گرتووەو کردوویە بە کوردی (بڕوانە : باسی ژ ٩٣٧) •

٦١٢ – نووسینێکی تازە بۆ زمانی کوردی ، ١٩٥٨ •

ئەمە نامیلکەیەکی (١٦) لاپەڕەیی‌یە • (٨) لاپەڕەی بە ئەلفوبێی عەرەبی‌یەو (٨)یشی بە ئەلفوبێی لاتینی • باسی ئەلفوبێی کوردی بە لاتینی دەکاتو لەسەر شێوەیێکی زانستی ئەلفوبێیەکی ڕێکوپێکو ئاسانی لاتینی بۆ نووسینی کوردی داناوە •

هەروەها ژ : ٨٧٠ ، ٩٣٥ ، ٩٣٦ ، ٩٣٧ ، ٩٣٨ ، ٩٣٩ •

مەلا ڕەشید بەگی بابان :

٦١٣ – اقتران النیرین فی مجمع البحرین (ئامادەکردنو پێشکەش‌کردنو لەسەر نووسینی : محەمەد عەلی قەرەداغی) ، بەغدا ، ١٩٧٣ •

مەلا ڕەشید بەگی بابان ساڵی ١٩٤٢ لە ئەستەموول لە نووسینی « اقتران النیرین فی مجمع البحرین » بووەتەوەو سەرەتایێکی لەبارەی نووسینی کوردی‌یەوە بۆ ئەو کتێبەی نووسیوەو بە بیری خۆی هەندێ چارەی بۆ دەربڕینی دەنگە کوردییەکان دۆزیوەتەوە • ئەو نیگارە نوێیانەی

لەم ڕێنووسەدا دەبینرێن ، ئەمانەن : ١ - وێنە بۆ دەنگی (د)ی کلۆر کە بریتی‌یە لە دانانی خاڵێك لەژێر پیتی (د)دا ؛ ٢ - بۆ دەنگی (ر)ی لاواز خاڵێکی لەژێر (ر)دا داناوە ؛ ٣ - بۆ (ل)ی قەڵەو خاڵێکی لەسەر (ل) داناوە ؛ ٤ - بۆ (ی)ی درێژ کەشیدەیەکی لەژێر (ی)دا داناوە ... (بڕوانە : باسی ژ ٥٦٢ ـ لاپەڕە ٨٥ - ٨٧ی باسی ژ ٦٢) .

مەولوود بێ نی :

٦١٤ - هەڵویستێکی کورت لە ژیانی کۆنی جوتیارانی ناوچەی کوردستان بەتایبەتی لە ناوچەی هەولێر ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢١ ، ساڵی دووەم ، حوزەیرانی ١٩٨٤ ، ل ٨٤ - ٨٩ .

لەم وتارەدا ئەو زاراوانەی پێوەندییان بە جووتەوە هەیە ، خراونەتە بەر چاوو ماناپان لێدراوەتەوە .

ڤ . ف . مینۆرسکی :

٦١٥ - کورد . تێبینی‌و وردبوونەوە ، (حەمە سەعید حەمە کەریم لە عەرەبی‌یەوە کردوویە بە کوردی) ، هەولێر ، ١٩٨٤ .

باسی زمانی کوردی کەوتۆتە (ل ٨٣ - ٨٧)ەوە (بڕوانە : باسی ژ ٧٢٩ و ٨٨٠) .

هەروەها : ژ ٧٢٩ ، ٨٨٠ ، ٩٤٦ ، ٩٤٧ ، ٩٤٨ .

ن . :

٦١٦ - دیسانەوە (ئەلفوبێی نوێ دانەری ئیبراهیم باڵدار)و بەراوردی ڕەخنە زانستییەکەی مامۆستا مستەفا صالح کەریم‌و وەڵامەکەی مامۆستا ئیبراهیم ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ٩ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٤ - ٦ .

نووسەر لەم وتارەدا لە « ئەلفوبێی نوێ »ی مامۆستا ئیبراهیم باڵداری کۆلیوەتەوەو هەندێ ڕەخنەی زمانەوانی لێ گرتووەو پەنجەی بۆ پێویستیی جیاکردنەوەی (ر)ی لاوازو (ڕ)ی قەڵەو ڕاکێشاوە • (بڕوانە : باسی ژ ٧٤) •

نارۆ :

٦١٧ ـ زمانێ کورمانجی ، یەریڤان ، ١٩٤٨ •

ئەمە زماننامەو ڕاست نووسینی زمانی کوردییە بە ئەلفوبێی سلاڤی •

ناصر ئازا :

٦١٨ ـ پاراستنی نووسین لە هەڵە ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ساڵی ٦ ، ژ ٤ ، بەغدا ، ١٩٤٥ ، ل ٣٠ ـ ٣٢ •

مامۆستا ناصر ئازا لەم وتارەدا هەندێ هەڵەی نووسینی خستۆتە پێش چاو ، بەتایبەتی بەکوردی بیرنەکردنەوەو بەکارهێنانی وشەی ناقۆڵای بێگانە ، لەجێی وشەی جوانی ڕەسەنی کوردی •

ناکام :

٦١٩ ـ نموانەی حەز لە واو نووسین دەکەن ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٢ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٥ ـ ٣٦ •

نووسەر لەم وتارەدا دانانی دوو واو بۆ نووسینی واوی درێژ بە کارێکی نالەبار دادەنێ و وا پەسەند دەکا کە ئەو وشانەی بزوێنی (وو)ی درێژیان تێدایە هەر بە یەك واو بنووسرێن •

٦٢٠ ـ شی‌كردنەوەی وتـارەكـەی دوكتۆر خەزنەدار ـ تیپو پیت ، گۆڤاری « ڕۆژی كوردستان » ، ژ ٣ ـ ٤ ، ســـــالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣٩ ـ ٤٠ •

نووسەر ڕەخنە لە د • مارف خەزنەدار دەگرێ ، كە لە ژمارە (١)ی ئەم گۆڤارەدا ، وشەی (تیپ) بۆ (حرف)ی عەرەبی بە ڕاســـت دەزانێ (بڕوانە : باسی ژ ٥٠٧) ••• ناكام هەندێ بەڵگە بـۆ ئیســـپاتی ئـەوە دێنێتەوە ، كە (پیت) ڕاستترە •

« نــزار » :

٦٢١ ـ نزارو ڕەخنەگر ، گۆڤاری « نزار » ، سالی ١ ، ژ ٥ ، بەغدا ، ١٩٤٨ •

ئەم وتارە وەڵامی ئەو قسـانەیە كـە لەبارەی وشـــەی « نزار »ەوە كراونو ئنجا بە وردی مانای وشەی « نزاری »ی تێدا لێك‌دراوەتەوەو لە كۆتاییشدا چۆنیەتی نووسینی باس‌كراوە •

نزار محمد سعيد :

٦٢٢ ـ قەفتەك ژ مەبەسێت د زمانێ كوردیدا ، گۆڤاری « كاروان » ، ژ ٢٧ ، كانوونی یەكەمی ١٩٨٥ ، ل ٢٦ ـ ٣١ •

نووسەر لەم وتارەدا بۆ نموونەی دەوڵەمەندیی زمانی كوردی هەندێ ئیدیۆم‌و پەندی پێشینانی كوردی هێناوەتەوەو مانایانی لێك‌داوەتەوە •

نووورەدین زازا :

٦٢٣ ـ چەند گۆتن ل سەر زمانێ كوردی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەكەمی ١٩٨٣ ، ل ٢١ •

ئەم وتارە وەلامی د • نوورەدین زازایە دەربارەی پرسیاری بە کام ئەلفوبێ نووسین ، کە لە لاپەڕە (٩)ی هەمان گۆڤاردا کراوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٨٢) •

نووری عەلی ئەمین :

٦٢٤ – ڕابەرێ بۆ ئیملای کوردی ، بەغدا ، ١٩٦٦ •

ئەم کتێبە (١٠٤) لاپەڕەیەو بریتییە لە دە بەش : « ١ – دەنگەکانی زمانی کوردی » (ل ٥ – ٢٩) ؛ « ٢ – وشەی عەرەبی لە کوردیدا چۆن بنووسرێ ؟ ••• » (ل ٣٠ – ٤٤) ؛ « ٣ – گیروگرفتی وشەی لێکدراو » (ل ٤٥ – ٥٩) ؛ « ٤ – گیروگرفتی فرمانی لێکدراو » (ل ٦٠ – ٦٢) ؛ « ٥ – گیروگرفتی ڕاناوی لکاو » (ل ٦٣ – ٦٩) ؛ « ٦ – گیروگرفتی پێشبەند » (ل ٧٠ – ٧١) ؛ « ٧ – گیروگرفتی ئامرازی (ی) پەیوەندی » (ل ٧٢ – ٧٤) ؛ « ٨ – گیروگرفتی پیتە ناوبەندی (و) » (ل ٧٥ – ٧٨) ؛ « ٩ – گیروگرفتی پاشبەند » (ل ٧٩ – ٩٠) ؛ « خالبەندی » (ل ٩١ – ٩٩)[٩] •

٦٢٥ – ڕێزمانی کوردی ، سلێمانی ، ١٩٦٠ •

ئەم کتێبە (٢١٨) لاپەڕەیەو نووسەر تێیدا بە دوورودرێژی لە ڕووی فۆنەتیک‌و وشەڕۆنان‌و مۆرفۆلۆژی‌و سینتاکسەوە لە زمانی کوردی کۆلیوەتەوە •

٦٢٦ – زاراوەی زانستی ، گۆڤاری « بلێسە » ، ژ ٦ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٢٨ – ٣١ •

---

(٩) لەبارەی ئەو کتێبەی مامۆستا نووری عەلی ئەمینەوە ، بڕوانە : محەمەدی مەلا کەریم ، لەگەڵ ڕابەرەکەی کاک نووری عەلی ئەمیندا ، ڕۆژنامەی « برایی » ، ژ ٧ ، بەغدا ، ١٩٦٧ ، ل ٤ – ٥ ؛ ژ ٨ ، بەغدا ، ١٩٦٧ ، ٢ ؛ ژ ٩ ، بەغدا ، ١٩٦٧ ، ل ٢ ؛ ژ ١٠ ، بەغدا ، ١٩٦٧ ، ل ٢ ، ٧ •

نووسەر لەم وتارەدا لەبارەی چۆنیەتی دارشــــتن‌و دانانی زاراوەی زانستی‌یەوە دواوەو هەندێ دەستووری بۆ ئەو کارە خستۆتە پێش چاو •

٦٢٧ - زاراوەی زانیاری لە زمانی کوردی‌دا ، گۆڤاری « نەورۆز » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٦٠ - ٦٣ •

ئەم وتارە باسی گیروگرفتی نەبوونی زاراوەی زانستی دەکات لـــە زمانی کوردیداو لە کۆتاییدا بۆ دارشتنی زاراوە دوو رێگە دەست‌نیشان دەکات : (١ - هەڵبژاردن ؛ ٢ - داتاشین)و لێیان دەدوێ •

٦٢٨ - قەواعیدی زمانی کوردی ، بەرگی یەکەم ، بەغـدا ، ١٩٥٦ ؛ بەرگی دووەم ، بەغدا ، ١٩٥٨ •

بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە (١١٢) لاپەرەیەو لەســـــەر « صرف‌و نەحو » - « مۆرفۆلۆژی‌و سینتاکس »ەو لە بەشــەکانی ئاخاوتن دواوەو لەسەر شێوازی عەرەبی بەشەکانی ئاخاوتنی بەسەر : ناو ، فرمان ، پێت‌دا دابەش کردووە ••• باسی رستەو جۆرەکانی رستە : رستەی ســـەربەخۆ (جملة مستقلة) ، رستەی لێکدراو (جملة مركبة) ، رستەی تێک‌ئاڵاو (جملة معقدة) •••ی کردووە •

بەرگی دووەم (١٥٨) لاپەرەیە • هەرچەندە نووسەر لەسەر بەرگی کتێبەکە وای‌داناوە کە باسەکەی لە (صرف‌و نەحو)دایە ، بەڵام هەندێ لە دەنگەکان‌و وشەش دواوە • ئەم بەرگە بە گشتی باسی : دەنگە بزوێنەکان‌و کۆنسۆنانتەکان ؛ وشەو جۆرەکانی ، دەستەواژەو چەشــنەکانی ، رستەو پارچەکانی رستەو جۆرەکانی رستە ؛ بەشەکانی ئاخاوتن ••• دەکات •

٦٢٩ - گرتنی کەلێنێکی‌تر لە رێزمانی کوردی (پێشگر - پاشگر) ، بەغدا ، ١٩٥٨ •

ئەم نامیلکەیە (٥٩) لاپەرەیەو نووســەر باسی زوربەی زۆری ئـەو پێشگرو پاشگرانەی کردووە تێیدا ، کە لە دیالێکتی خوارووی کوردیدا بەکاردێن •

٦٣٠ ـ گیروگرفتی نووسینی کوردی له تای ترازووی پیته بزوێن‌و نەبزوێندا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٣٦٠ ـ ٤١٩ •

ناوەرۆکی ئەم وتارە بەمچەشـــــنەیە : « گیروگرفتی پیتەکان » (ل ٣٦٠ ـ ٣٨٢) ؛ « گیروگرفتی نووسینی وشە » (ل ٣٨٢ ـ ٣٩٩) ؛ « گیـروگــرفتی ئـامـرازی (ی) پێـوەنـدی » (ل ٣٩٩ ـ ٤٠٠) ؛ « گیروگرفتی فرمانی (ە) له صـــیغەی حاڵدا » (ل ٤٠٠ ـ ٤٠١) ؛ « گیـروگـرفتی ئـامـرازی لێـکدرەر (عطف) » (ل ٤٠١ ـ ٤٠٧) ؛ « گیروگرفتی چاوگ‌و فرمان » (ل ٤٠٧ ـ ٤٠٩) ؛ « گیروگرفتی ڕاناو لەگەڵ فرماندا » (ل ٤٠٩ ـ ٤١٢) ؛ « گیروگرفتی زیادی‌یەکان لەگـەڵ وشەدا : ئامرازی کۆ ؛ ئامرازی پێ‌ناسین ••• » (ل ٤١٢ ـ ٤١٩) •

٦٣١ ـ نیشانەکانی ڕێژەی فرمان ، گۆڤاری « ڕۆشـــنبیری نوێ » ، بەشی یەکـەم ، ژ ١٠٦ ، بەغـــدا ، ١٩٨٥ ، ل ٥٠ ـ ٥٩ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٠٧ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٢٠١ ـ ٢١٥ •

نووسەر لەم وتارەدا بە دوورودرێژی له بەکارهێنانی نیشـــانەکانی (دە)و (ب)ی ڕێژەی کردار دواوەو بە بەڵگەی زۆر چۆنیەتی لکانیـانی بە وشەی سادەو ناسادەوە نیشان‌داوە •

هەروەها ژ : ٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ، ٥٠١ ، ٥٠٢ •

نەجمەدین عونی :

٦٣٢ ـ زمانی کوردی ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ١ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٦٠ ـ ٦١ •

ئـەم وتـارە بـە شـــێوەی کرمانجیی ژووروو نووسراوەو باسی دیالێکتەکانی کوردی‌و ســـازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دەکـات •

نەجمەدین مەلا :

٦٣٣ - گەنجینەیەکی پڕ گەوهەری کوردان (الهدیة الحمیدیة فی اللغة الکردیة) ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ١٢ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦١ ، ل ٢١ - ٢٥ .

ئەم وتارە لەبارەی فەرهەنگی « الهدیة الحمیدیة في اللغة الکردیة »وەی یووسف ضیا پاشای خالدی‌یەوە دەدوێ کە ساڵی ١٣١٠ك لە ئەستەموڵ بڵاوی‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٣٠) .

نەوزاد ئەحمەد مەحموود :

٦٣٤ - من یەخەت ناگرم ... بەڵام ، لێم زیز مەبە ، ئەگەر چەند ڕەخنەیەکت ئاراستە بکەم ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ١٢ ، خولی دووەم ، ئابی ١٩٨٣ ، ل ٩١ - ٩٧ .

ئەم وتارە هەندێ سەرنجو تێبینی‌یە دەربارەی هەڵەی ڕێزمانی‌و ڕێنووسی ئەو وتارەی د . ئیحسان فوئاد لە ژمارە (١١)ی هەمان گۆڤاردا بە ناوی « لێم زیز مەبن ئەگەر یەخەتان بگرم »ەوە بڵاوی کردووەتەوە .

د . نەسرین فەخری :

٦٣٥ - بنەماکانی دانانی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٦ ، ساڵی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ١١٤ - ١٢٠ .

ئەم وتارە هەندێ ڕاوێژو ئامۆژگاری‌یە بۆ نووسینی کتێبی ڕێزمانی کوردی .

٦٣٦ - پاشگرو پێشگری (ڤە) یان (و) لە زمانی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٢٣٤ - ٢٧٣ .

ئەم وتارە پێکهاتووە لەم باسانە : « ١ - پێشگرو پاشگر چین ؟ » ؛ « ٢ - ئایا ئەم پێشگرو پاشگرە (وە) یان (ەوە)یە ؟ » ؛ « ٣ - واتاکانی

چیـەو چەنـدە لـەگـەڵ فرمـانـدا ؟ » ؛ « ٤ ـ نموونە بۆ خۆیو تایبەتیەکانیتری لەم زمانەدا ؟ » ؛ « ٥ ـ ئەنجامی باس » • (لەبارەیەوە ڕوانە : باسی ژ ١٣ ، ٢٩٢) •

٦٣٧ ـ پاشگری (اندن) لە زمانی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ١٩٨ ـ ٢٤٣ •

لەم وتارەدا ئەم باسانە بەرچاو دەکەون : « ئایا (اندن) پاشگرە یان ئامرازە ؟ » ؛ « ئایا ئەم پاشـگرە (اندن)ە یا (اند ، انن ، دن)ە ؟ » ؛ « دەوری پاشگری (اندن) لەگەڵ تایبەتیەکانی لـە زمانی کوردیدا » ؛ « ئەنجام » •••

٦٣٨ ـ پەرەسەندنی واتای وشەو دەوری لە دەوڵەمەندکردنی زماندا ، گۆڤاری « الاستاذ » ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٦٤٢ ـ ٦٧١ •

ئەم وتارە لەوە دەدوێ چۆن وشە پەیدادەبێو دوایی مانـای فراوان دەبێتەوەو پەلدەهاوێت • بۆ نموونەی ئەو قسانەش وشەی « سـەر » کراوەتە بەڵگەو لە هەموو ڕوالەتو ناوەرۆکیدا چی کۆکردۆتەوەو چەنـد وردە واتاو مەبەست دەگەیەنێ باسکراوە •

٦٣٩ ـ پێشەکی چۆن بنووسین ؟ لە دەنگەوە بۆ وشە ، تا ڕسـتـە ، « گۆڤاری کۆڕی زانیـاری عێـراق ـ دەسـتـەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٤٢٠ ـ ٤٣٣ •

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی لەم باسانە دواوە : « نووسـینی ئەو دەنگانەی بە جۆرێك زیاتر دەنووسرێن » (ل ٤٢٢ ـ ٤٢٧) ؛ « نووسینی وشە » (ل ٤٢٧ ـ ٤٣١) ؛ « هەندێك تێبینی » (ل ٤٣١ ـ ٤٣٣) •

٦٤٠ ـ (تیپ) و (پیت) لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ٦ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٢٣ ـ ٢٥ •

نووسەر لەم وتارەدا مانای (تیپ)و (پیت)ی لێكداوەتەوەو لـە کۆتاییدا وای پەسەند کردووە ، کە (پیت) بۆ (حرف) بەکاربهێنرێ •

٦٤١ - چاوخشاندێك بەو كتێبانەدا كە لەسەر زمانو ڕێزمانی كوردی نووســـــــراون ، « دەفتەری كوردەواری » ، ب ١ ، بەغــدا ، ١٩٧٠ ، ل ٥٦ - ٥٩ .

نووسەر لەم وتارەدا واڕادەگەیەنێ كــە ئەو كتێبانەی باسی زمــانو ڕێزمانی كوردی دەكەن دوورن لە لێكۆڵینەوەی زانستییەوەو تەنــانــەت زیانیش دەگەیەنن .

٦٤٢ - چاوگی بێواتا لە زمانی كوردیدا ، نەجەف ، ١٩٧٣ .

ئەم كتێبە (١٠٤) لاپەڕەیەو لەو چاوگانە دەدوێ ، كە بە ســـادەیی بەكارنایەنو واتاو مەبەستی تەواو نادەن .

٦٤٣ - زمانی كوردی ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٢٤ .

نووسەر لەم كورتە وتارەدا باسی كۆنیو دەوڵەمەندیی زمانی كوردی كردووە .

٦٤٤ - سەرەتای بڵاوبوونەوەی نووسینی كوردیو دانانی كتێب بــۆ ڕێزمانی كوردی ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ٤ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ٤٦ .

لەم وتارەدا بەكورتی باسی چەند كتێبێك كراوە ، كە لەبارەی زمــانی كوردییەوە نووسراون .

٦٤٥ - فەرهەنگی ناوی دەنگ لە زمانی كوردیدا ، « گۆڤاری كۆلێجی ئەدەبیات » ، ژ ١٨ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٩٥ - ١٢٢ .

ئەم وتارە باسی « ناوی دەنگی سروشـــــــت » دەكاتو لەبابەت خاسیەتو دروســــــتبوونیان لەڕووی زمانەوەو بنكەی گۆڕینیان بــۆ چاوگو كردار دەدوێ .

٦٤٦ - لێكسیكۆلۆگیا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، بەشی یەكەم ، ژ ١٠١ ، بەغــدا ، ئاداری ١٩٨٤ ، ل ٥٣ - ٦٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٠٢ ، تەمووزی ١٩٨٤ ، ل ٢٨ - ٢٩ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ١٠٣ - ١٠٤ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٥٨ - ٦٦ ؛ بەشــی چوارەم ، ژ ١٠٥ ، بــەغــدا ، ١٩٨٥ ،

ل ۸۲ – ۹۵ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ۱۰۷ ، بەغدا ، ئەیلوولی ۱۹۸۵ ، ل ۱۸۰ – ۱۸۹ .

نووسەر لەم زنجیرە وتارەدا باسی پەرەسەندنی وشەو دەوری لە دەوڵەمەندکردنی زمانداى کردووە . لە بەشی یەکەمدا وشەی « دەست »و لە بەشی دووەمدا وشەی « چاو »و لە بەشی سێیەم‌و چوارەمدا وشەی « دەم »و لە بەشی پێنجەمدا وشەی « دڵ »و « زمان »ی کردووە بە نموونەو ڕوونی کردۆتەوە کە ئەو وشانە لە زمانی کوردیدا چەند بەکاردێن‌و چی دەگەیەنن‌و چی‌یان لێ دروستکراوەو چ ئاڵوگۆڕێك بەسەر ڕواڵەت‌و ناوەڕۆکیاندا هاتووە .

٦٤٧ – لێکۆڵینەوەیێك دەربارەی جێگۆڕکێ‌و هەڵگێرانەوەو گۆڕینی شوێنی دەنگ لە زمانی کوردیدا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد » ، ب ۱۳ ، بەغدا ، ۱۹۸۵ ، ل ۲٦۱ – ۲۹۳ .

ئەم وتارە بریتی‌یە لە باسی جێ‌گۆڕکێی دەنگ ؛ گۆڕینی دەنگێك بە دەنگێکی‌تر ؛ زیادکردن‌و لێکدان‌و فڕێدانی دەنگ ؛ ئاڵوگۆڕو دەستکاری‌کردنی دەنگی وشە ...

٦٤٨ – ناوو پێشگرو پاشگر لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « برایەتی » ، ژ ٥ ، ساڵی ۱ ، بەغدا ، ۱۹۷۰ ، ل ۱٥ – ۱٦ .

ئەم وتارە باسی نیشانەی نەناسیاوی (ێك) دەکات‌و بە پاشگری دادەنێ .

٦٤٩ – هەندێ زاراوەو ئیدیۆمەی کوردی – لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەیان لە ڕووی زمانەوە ، « گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات » ، ژ ۱۹ ، بەغدا ، ۱۹۷٦ ، ل ۷۱ – ۱۱٥ .

نووسەر لەم وتارەدا (۸۷) ئیدیۆمی کوردی هێناوەتەوەو مانای لێکداوەتەوەو لە پەیدابوون‌و پێکهاتنیان دواوە (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ۱۰ ، ۱۷۰) .

٦٥٠ ـ یاری لە کوردەواریداو پێکهاتنی لەڕووی زمانەوەو ئاری بۆسەر کۆمەڵ ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٧٧ ، ل ٥١ ـ ٦٠ .

د . نەسرین لەم وتارەدا ناوی (٣٥٨) یاریی کوردەواریی تۆمارکردووەو دوایی لە پێکهاتنی ئەم یاریانە لەڕووی زمانەوە ـ واتە چۆنیەتی دروستبوونی ئەو ناوانە ـ دواوەو لە ئەنجامدا بەسەر سیازدە دەستەدا دابەشی کردوون .

هەروەها ژ : ٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٧٣٠ ، ٨٨١ .

وردی :

٦٥١ ـ دەستووری زمانی کوردی ، گۆڤاری « گڕوگاڵی منداڵانی کورد » ، ژ ٣ ، ١٩٤٦ ، ل ٣ .

ئەم وتارە کە دەربارەی چۆنیەتیی نووسینی کوردی‌یە ، باسی (واوی کورت)و (واوی درێژ)و (واوی کراوە)و (گیرە ـ شدة)و (لامی قەڵەوو لاواز)و (یای بێ‌هێزو بەهێز)ی تێدا کراوە .

د . وریا عومەر ئەمین :

٦٥٢ ـ ئامرازەکانی بەستن ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٧ ، بەغدا ، حوزەیران ، ١٩٨٤ ، ل ٢٨ ـ ٣١ .

نووسەر لەم وتارەدا لە (و ، ی ، ە) دواوەو وەك ئامرازی پەیوەندیی نێوان بەشەکانی ڕستە لێیانی کۆڵیوەتەوەو نیشانی‌داوە (ناوو ناو)و (ناوو ئاوەڵناو) لە چوارچێوەی ڕستەدا لەیەك‌دەدەن .

٦٥٣ ـ ئیملای کوردیو چەند تێبینی‌یەك ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٤٣٤ ـ ٤٤٩ .

ئەم وتارە لە ڕێی تیۆریی فۆنێم‌و جیاکردنەوەی فۆنەتیك‌و

فۆنۆلۆجی‌یەوە هەوڵی ڕوونکردنەوەی ئەوەی داوە ئایا پێویستە پیتی (ص)و (ط) بخرێتە ناو ئەلفوبێی کوردی‌یەوە ؟ یان (ق)و (ع)و (ح) لە ئەلفوبێی کوردیدا لابرێن ؟ یان پێویســـــت دەکا چوکلە لەژێر (ر)ی سەرەتای وشەدا دابنرێ ؟ ...

٦٥٤ – پەیوەندیی ڕاناوو فرمان لـە کرمانجیی ژووروودا ، گۆڤـاری « کاروان » ، ژ ٢ ، هەولێر ، تشرینی دووەمی ١٩٨٢ ، ل ٤١ – ٤٣ .

د . وریا لەم وتارەدا باسی ئەوەی کردووە ، کە لە دیالێکتی ژووروو کوردیدا دوو جۆر جێناوی جودا هەیەو وا ڕادەگەیەنێ کـە دەوریان لـە ڕستەدا پەستراوە بە کات (ڕابوردوو یا داهاتوو)و جۆری کردار (تێپەڕ یا تێنەپەڕ)ەوە .

٦٥٥ – تێنەپەڕ فرمانێکی بکەر نادیارە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٧ ، ئەیلوولی ١٩٨٥ ، ل ١٩٦ – ٢٠٠ .

نووسەر لەم وتارەدا ئەوەی ڕوونکردۆتەوە کە کرداری تێنەپەڕ لـە ڕووی پێوەندیی سیماتیکی‌یەوە بە کارا ڕێزمانی‌یەکەیەوە کردارێکی کارا بزرە .

٦٥٦ – خزمایەتی لە زمانا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٤ ، تەمووزی ١٩٨٢ ، ل ٢٦ – ٣١ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی خزمایەتی‌و پێوەندیی زمانەکانی جیهانی کردووەو شوێنی زمانی کوردی لەنێوانیاندا دیاری کردووە .

٦٥٧ – ڕستەی بکەر نادیار ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٥ ، بەغدا ، ئابو ئەیلوولی ١٩٨٢ ، ل ٣٤ – ٣٥ .

نووســـــەر لـەم وتارەدا لەبارەی ڕستەی کـارا بزری کوردی‌یەوە دواوە .

٦٥٨ – ڕوونکردنەوەیەك ، گۆڤاری « نووســـــەری کورد » ، ژ ٢ ، خولی سێیەم ، ئابی ١٩٨٥ ، ل ٨٢ – ٨٨ .

ئەم نووسینە وەڵامە بۆ ئەو ڕەخنەیەی د ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، کە لە وتاری « جێناوی کەسیی جودا لە زمانی کوردیدا » (گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد ، ب ١٢ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٥٤ ـ ٩٥)دا لە وتاری « لایەنێکی جیاوازی » (گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد ، ب ١٠ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٢٥٤ ـ ٢٧٦)ی د • وریا عومەر ئەمینی گرتووە (بڕوانە : باسی ژ ٤٥) •

٦٥٩ ـ ڕێزمانی ڕاناوی لکاو ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٨ ، مایسی ١٩٨٣ ، ل ٦٨ ـ ٧٤ •

نووسەر لەم وتارەدا لەسەر بناغەی دوو ڕستەی : « ١ ـ ئێمە ئێوە ئەنێرین »و « ٢ ـ ئێوە ئێمەتان نارد » لە جێناوی لکاوی کۆلیوەتەوەو دەورو ئەرکو واتای لە ڕستەدا دەستنیشان کردووە •

٦٦٠ ـ ڕێکەوتن لە زماندا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩١ ، ئازارو نیسانی ١٩٨٢ ، ل ١٦ ـ ١٩ •

نووسەر لەم وتارەدا لەوە دواوە ، کە لەگەڵ زماندا هەندێ لە بەشەکانی ڕستە لەگەڵ یەك ڕێكدەکەون لەڕووی یەك یا زیاتر لە چەمکی گرامەری وەك کەسو ژمارەو جنسو دۆخ • هەروەها شوێنی زمانی کوردی لەناو سیستەمی ئەو ڕێکەوتنەدا نیشانداوە •

٦٦١ ـ زمانو ماتماتیك ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٧ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٣٤ ـ ٣٧ •

نووسەر لەم وتارەدا شێوەی بەدوا یەکدا هاتنی سێ بەشە بنچینەکەی ڕستە : (کارا)و (بەرکار)و (کردار)ی لە زمانی کوردیدا ساغکردووەتەوە •

٦٦٢ ـ فۆنۆلۆجی ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٢٠ ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٣٤ ـ ٣٧ •

ئەم وتارە هەوڵدانێکە بۆ پێناسینی فۆنەتیکو دەرخستنی پێوەندیی نێوان فۆنەتیکو فۆنۆلۆجی • ئەم کارەش لەســـــەر بناغـەی بەراوردی دەنگەکانی زمانی کوردیو عەرەبی سازکراوە •

٦٦٣ ـ فۆنێمەکانی زمانی کوردی ، گۆڤاری ((نووسەری کـورد)) ، ژ ٨ ، خولی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٢٩ ـ ٣٥ •

د • وریا لەم وتارەدا تێکڕای فۆنێمەکانی زمانی کوردی دەستنیشان کردووەو نموونەی بۆ هەموویان هێناوەتەوە •

٦٦٤ ـ کاتو ڕەگی فرمان ، گۆڤاری ((ڕۆژی کوردستان)) ، ژ ٦٥ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٧٨ ـ ٨٢ •

نووسەر لەم وتارەدا هەوڵیداوە پێوەندیی مۆرفۆلۆژیی نێوان ڕەگی کاتی رابو، [illegible] داهاتوو، کرداری کوردی بخاتە ڕوو ـ واتە [illegible] یاسایانەی دەشێ بە هۆیانەوە ڕەگی [illegible] وەربگیرێ •

٦٦٥ ـ کەی ((ات))و ... کەی ((ێت)) ، گۆڤاری ((ڕۆژی کوردستان)) ، ژ ٧٠ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٢٠ ـ ٢١ •

نووسەر لـەم وتارەدا ئـەوەی ڕوونکردۆتەوە ، کە جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاك کەی (ات)و کەی (ێت) وەردەگرێ •

٦٦٦ ـ لایەنێکی جیاوازی ، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد)) ، ب ١٠ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٢٥٤ ـ ٢٧٤ •

نووسەر لە سەرەتادا هەندێ لە زانستی زمانو لقەکانی زانستی زمانی دواوەو ئنجا هاتۆتە سەر باسی جێناوی کەسیی جوداو لکاو لە کرمانجیی خواروو و ژووروودا و لە ڕووی ســـینتاکســـەوە لێیانی کۆڵیوەتەوە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٦٠٢) •

٦٦٧ ـ وشـــــە ، گۆڤاری ((نووسەر کورد)) ، ژ ٩ ، خولی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٨٣ ـ ٨٩ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی (وشـــــە)و (مۆرفیم)و (ناوگر)و (پێشگرو پاشگر) ... دەکاتو لە زمانی کوردییەوە نموونەو بەڵگەیان بۆ دێنێتەوە .

٦٦٨ ـ باســـــایێکی فۆنۆلۆجی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٦ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٥١ ـ ٥٢ .

ئەم وتارە لەو پرێپۆزیشنانە دەدوێ کە لەگەڵ ئەو جۆرە کردارانە دەردەکەون کـە چەمکی گوێزانەوە دەگەیەنن ، وەک : (چوون بۆ ، دان بـە ... هتد) . دەشێ پرێپۆزیشنەکە بە پاشگری کرداری (ە) جێگیر بکرێت .

هەروەها ژ : ٥٠١ ، ٥٠٢ ، ٩٨١ .

« هەتاو » :

٦٦٩ ـ ؟ ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٤٢ ، ســــالی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٤ ـ ٥ .

ئـەم وتـارە بێ ســــەرناوە ، کە بە ناوی گۆڤاری « هەتـاو »ەوە نووسراوە ، نووسینی مامۆســـتا گیوی موکریانییەو وەڵامە بۆ وتـاری « لیـی کوێری »ی مەعرووف خەزنەدار (بڕوانە : باسی ژ ٦٠٩) .

٦٧٠ ـ ئەلفوبێی کـوردی بـە تیپی لاتینی ، گۆڤـاری « هەتـاو » ،
وانەی یەکـەم ، ژ ٩٠ ، ســــالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١٦ ؛
وانەی دووەم ، ژ ٩١ ، ســــالی ٣ ، هەولێـر ، ١٩٥٧ ، ل ٦ ؛
وانەی سێیەم ، ژ ٩٢ ، ســــالی ٣ ، هەولێـر ، ١٩٥٧ ، ل ١٥ ؛
وانەی چوارەم ، ژ ٩٣ ، ســــالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١٧ ؛
وانەی پێنجەم ، ژ ٩٤ ، ســــالی ٣ ، هەولێـر ، ١٩٥٧ ، ل ٣ ؛
وانەی شەشەم ، ژ ٩٥ ، ســــالی ٣ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ٢٧ ؛
وانەی حەوتەم ، ژ ٩٦ ، ســــالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ٢٤ ؛
وانەی هەشتەم ، ژ ٩٧ ، ســــالی ٤ ، هەولێـر ، ١٩٥٧ ، ل ٢ ؛
وانەی نۆیـەم ، ژ ٩٨ ، ســــالی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ٥ .

ئەمە کۆمەڵێ دەرسە دەربارەی فێربوونی نووســــــینی کوردی بە ئەلفوبێی لاتینی •

٦٧١ ــ لەبــابــەت یەکێتی زمــانی کوردی‌یەوە ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٣٥ ، ساڵی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٣ •

ئەم نووسینە ئامۆژگاری‌یە بۆ خوێندن بە زمانی کوردی‌و هەوڵدانە بۆ یەکگرتنی زمانی کوردی •

٦٧٢ ــ یەکگردنی زمانی کوردی‌و ئەلفبای کوردی عێراق‌و ســووریا ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٩ ، ساڵی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١ ــ ٢ •

ئــەم وتارە باسی پێویستیی لەیەکترگەیشتنی کوردان دەکــات‌و بــۆ سەرەتای ئەم کارە ئەلفوبێی کوردی بە لاتینی‌و عەرەبی خســـتۆتە پێش چــاو •

٦٧٣ ــ یەکێتی زمان ، گۆڤاری « هەتاو » ، بەشی یــەکــەم ، ژ ١٢ ، ساڵی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ل ٣ ؛ بەشی دووەم ، ژ ١٣ ، ســــــــاڵی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٤ ، ل ١٢ •

لە بەشی یەکەمی ئەم وتارەدا باس لەوەیە ، کە ئەو ئەلفوبێ لاتینی‌یەی کوردەکانی سووریا بەکاری‌دێنن ، پێویستی بە زیادکردنی چەند پیتێکی نوێ‌یە • بەشی دووەمی وتــار لــەبــارەی نیشــــانەی کــۆی زمــانی کوردی‌یەوەیە •

هەژار :

٦٧٤ ــ کتێبمان چۆن چاك دەبێ ، گۆڤاری « پەروەردەو زانســت » ، ژ ٦ ، ساڵی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ١٠٣ ــ ١١٣ •

لەم وتارەدا هەندێ ئامۆژگاری بۆ چاككردنی کوردی‌یەکەی کتێبی قوتابخانەکان خراوەتە پێش چاو •

٦٧٥ ـ کوردو سەربەخۆیی زمان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٢٨٠ - ٣٢٣ •

ئەم وتارە لەوە دەدوێ ، کە بوونی وشەی بێگانە لە زمانی کوردیدا هیچ دیاردەیەکی خراپ نییەو دەڵێ زمانێکی دەوڵەمەندی وەك عەرەبی سەدان وشەی بێگانەی تێدایەو بۆ پێسەلماندنی ئەمە لیستەیەکی دوورودرێژ (کە نزیکەی ٦٠٠ وشەیەك دەبێ)ی هێناوەتەوە •

٦٧٦ ـ نە وا سوێر ، نە وا بێخوێ ، گۆڤاری « نووسەری کورد » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٥١ ـ ٥٦ •

نووسەر لەم وتارەدا لەوە دەدوێ ، کە هەندێ لە نووسەران بێبیرکردنەوە وشەی بێگانەی چەسپاو لە زمانی کوردی دەردەهاوێژنو لە جێیان وشەی داتاشراوی بێمانای نالەبار دادەنێن •

ص • هەژار :

٦٧٧ ـ سۆرانی یا کرمانجی ، سلێمانی ، ١٩٦٠ •

ئەم نامیلکە (٣٩) لاپەڕەییە ، کە وەرامی کتێبی « مسألة توحيد اللغة الكردية »ی عیسمەت شەریف وانلییە (بڕوانە : باسی ژ ٧١٧) ، لە دوو بەش پێکهاتووە : یەك ـ پێشەکی (ل ٥ ـ ٢٠) ؛ دوو ـ وەرامی نووسینەکەی کاك عیسمەت شەریف (ل ٢١ ـ ٣٩) • (بڕوانە : باسی ژ ٧١٧) •

أ • ب • هەوری :

٦٧٨ ـ دەستووری نووسینی کوردی بە پیتی عەرەبی ، سلێمانی ، ١٩٦٨ •

ئەم نامیلکەیە (٤١) لاپەڕەیەو بریتییە لەو باسانە : « سەرەتا » (ل ٣ ـ ٦) ؛ « شێوەی گشتیی نووسینی کوردی یان شێوەی ناوچەیی »

(ل ٧ - ١٠) ؛ « وشـــەی بێگانە » (ل ١١ - ١٤) ؛ « وشـــە دروستکردن » (ل ١٤ - ١٧) ؛ « نووسیارو نووســینی کوردی » (ل ١٨ - ٢١) ؛ « نووسینی پیتی (ر) » (ل ٢٢ - ٢٤) ؛ « نووسینی پیتی (واو) » (ل ٢٥ - ٢٧) ؛ « نووسینی پیتی (ی) » (ل ٢٨ - ٣٠) ؛ « نووســـــینی پیتی لام » (ل ٣٠ - ٣٢) ؛ « نووســــــینی هەمزە » (ل ٣٢ - ٣٣) ؛ هەندێ شـــــیعرو وشـــەی کۆتـایی‌و ••• (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧٧) •

٦٧٩ - وشەی کۆنو نوێ ، گۆڤاری « بەیـان » ، ژ ٤٧ ، بـەغـدا ، ١٩٧٨ ، ل ٧٢ - ٧٤ •

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی ئەو وشانەی زمان جێدێڵن‌و ئەوانەی تازە ڕەگ دادەکوتن دواوە •

هیمدادی حوسێن :

٦٨٠ - فەرهەنگ نووســـینی کوردی لـە ١٩٧٠ - ١٩٨٤ ، گۆڤـاری « ئۆتۆنۆمی » ، ژ ٤ ، ساڵی ١٠ ، هەولێر ، ١٩٨٥ ، ل ٧٦ - ٨٢ •

نووسەر لەم وتارەدا لە سەرپاکی ئەو فەرهەنگە کوردییانە دواوە کە لەنێوان ساڵانی ١٩٧٠ - ١٩٨٤دا بڵاوکراونەتەوە •

٦٨١ - نیشـــــانەکانی کۆ لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٠٦ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ١٠٩ - ١١٥ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو نیشانانەی کردووە ، کە لە دیالێکتی کرمانجیی خواروو و دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و هەندێ بەشە دیالێکتی دی‌دا کۆ سازدەکەن •

« هیوا » :

٦٨٢ - پرسێن ئەلفابەیا کوردی ، گۆڤاری « هیوا » ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ٩ •

ئەم کورتە وتارە باسی ئەوە دەکا کە لە ٢٣ تا ٢٨ی مانگی گولانی ١٩٨٣دا سیازدە نووسەرو زمانەوانی کوردی عێراق‌و ئێران‌و تورکیا لە پاریس کۆبوونەوەو لە کێشەی نووسینی کوردی‌و زاراوە کۆلیونەتەوەو پرسیاری بە کام ئەلوبێ نووسینیان خستۆتە پێش چاو • (بڕوانە : باسی ژ ٢٥٨ ، ٣٣٩ ، ٦٢٣) •

٦٨٣ ـ زارێ دومای‌و مەولوودا عوسمان ئەفەندی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ٢ ، پاریس ، مایسی ١٩٨٤ ، ل ٧٧ ـ ٨٥ •

ئەم وتارە کە باسی شێوەی دوملی‌و هەندێ تایبەتیی دەنگەکانی‌و ڕێزمانی‌و بەراوردی لەگەڵ دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا دەکات ، نووسینێکی جەلادەت بەدرخانە لە ژمارە (٢٣)ی گۆڤاری « هاوار » (١٩٣٣)ەوە وەرگیراوەو لە ئەلفوبێی عەرەبی‌یەوە کراوە بە ئەلفوبێی لاتینی •

٦٨٤ ـ زمان ، گۆڤاری « هیوا » ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ١٠ ـ ١٨ •

گۆڤاری « هیوا » لەبەر ئەوەی بڕیاری‌داوە لە بەشە کرمانجی‌یەکەیدا پەیڕەوی ئەو ئەلفوبێ لاتینی‌یە بکا کە گۆڤاری « هاوار »ی پێ بلاوکراوەتەوە ، بۆیە لەم وتارەدا باسی کەم‌وکورتی‌یەکانی ئەلفوبێکە و چۆنیەتیی چارەسەرکردنیان کراوە •

ی • ل • :

٦٨٥ ـ ئیملای کوردی ، گۆڤاری « بلێسە » ، بەشی یەکەم ، ژ ١ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٧٣ ـ ٧٤ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٦٦ ـ ٦٧ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٧٤ ـ ٧٥ •

نووسەر لەم سێ ئەڵقەیەدا باسی چۆنیەتیی نووسینی پیتی هەمزەو لامی قەڵەوو ڕێی قەڵەوو واوی کورتو درێژو کۆنسۆنانتو یێی کورتو درێژو کۆنسۆنانتو واوی پێوەندیو وشەی لێکدراو ۰۰۰ی کردووە ۰

یووسف ڕەئووف عەلی :

٦٨٦ ـ دەربارەی لیستەی زاراوەکانی کۆڕ ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ١٠ ، ساڵی ٢ ، ئابی ١٩٧٨ ، ل ٩٢ ـ ٩٤ ۰

ئەم وتارە هەندێ تێبینیو سەرنجە لەبارەی لیستەی یەکەمو دووەمو سێیەمی ئەو زاراوانەوە ، کە کۆڕی زانیاری کورد بڵاوی کردوونەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٥٤ ، ١٠٥٥ ، ١٠٥٦) ۰

٦٨٧ ـ لامی سووکو لامی قورس لە وشەدا ، گۆڤاری « ئاسۆی زانکۆیی » ، ژ ٤ ، ساڵی ٣ ، سلێمانی ، ١٩٧٩ ، ل ٨٢ ـ ٨٣ ۰

نووسەر لەم وتارەدا لە دەنگی (ل)ی لاوازو (ڵ)ی قەڵەو لە ڕووی زاراوەو جیاوازیو دەورەوە دواوە ۰

هەروەها ژ : ٢٦٥ب ۰

یووسف ڕەهێل :

٦٨٨ ـ یەکێتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ١٠٤ ، ساڵی ٤ ، هەولێر ، ١٩٥٧ ، ل ١ ـ ٢ ۰

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی باسی هۆی دواکەوتوویی زمانی کوردی کردووە ۰

بە زمانی عەرەبی

أبو زيد مصطفى السندي :

٦٨٩ ـ الكلمات العربية المستعملة في اللغة الكردية ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٤٨٩ ـ ٥١٠ ٠

ئەم وتارە باسی چۆنیەتیی نووسینی ئەو وشە عەرەبی‌یانە دەکات ، کە لە زمانی کوردیدا بەکاردەهێنرێن ٠ نووسەر بۆ ئەم مەبەستە لە سەرەتادا کەمێك لە مێژووی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی‌و ڕێنووسی عەرەبی‌و ڕێبازەکانی نووسینی زمانی فارسی دواوەو دەربارەی کارکردن لە زمانی کوردی کۆڵیوەتەوەو ئنجا باسی چۆنیەتیی نووسینی وشەی عەرەبی بە کوردی کردووە ٠

هەروەها ژ : ٥٠١ ، ٥٠٢ ٠

أحمد شبيب :

٦٩٠ ـ حوار من (خارج) اللغة الكردية ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٧ ، بەغدا ، حوزەیرانی ١٩٨٤ ، ل ٦ ـ ٧ ٠

ئەم وتارە بریتی‌یە لە دەربڕینی هەندێ ڕاو سەرنج دەربارەی ئەو وتارەی د ٠ بەدرخان سندی ـ « القاموس الكردي الموحد حاجة قومية كبرى » ، کە لە ژمارە (٦٥)ی هەمان گۆڤاردا بڵاوی‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٦٩٤) ٠

د • أحمد عثمان أبو بكر :

٦٩١ ـ ذكر الاكراد واصولهم في كتابات المسلمين الاوائل ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ١٢ ، بەغدا ، ١٩٨٥ ، ل ٣٦١ ـ ٣٨٣ •

لە هەندێ شوێنی ئەم وتارەدا لێکدانەوەی مانای وشەی « کورد » بەرچاو دەکەوێ •

٦٩٢ ـ كتاب (الشعب الكردي وتطوره الاجتماعي) ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، بەشی دووەم ، ژ ٥٤ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١٤ ـ ١٨ •

د • ئەحمەد عوسمان بە زنجیرە وتارێك لە ناوەڕۆکی کتێبی « گەلی کوردو پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی »ی کردووە ، کە د • مەسعوود فانی والی تورکی ساڵی ١٩٣٣ بە زمانی فەرەنسی لە پاریس بڵاوی کردووەتەوە • لە بەشی دووەمی ئەم وتارەدا (ل ١٦) ، کەمێ زانیاری کتێبەکەی د • مەسعوود فانی لەبارەی ئەسڵی زمانی کوردیو تایبەتێتیەوە خراوەتە پێش چاو •

أدور يوحنا :

٦٩٣ ـ ملاحظات حول اصوات اللغة الكردية ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان ، ژ ٥ و ٦ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٣١ ـ ٣٢ •

نووسەری ئەم وتارە لە سەرەتادا باسی دەنگو ئەو وێنانە دەکا کە لە ئەلفوبێدا بۆیان دادەنرێ ••• دوایی دێتە سەر ڕەخنە لە نیگاری هەندێ لەو دەنگانەی مامۆستا تۆفیق وەهبیو ئەدمۆنس لە فەرهەنگی کوردی ـ ئینگلیزیدا دایاننادە •

د • بدرخان سندي :

٦٩٤ ـ القاموس الكردي الموحد حاجة قومية كبرى ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان ، ژ ٦٥ ، بەغدا ، ١٩٨١، ل ٦ ـ ١٣ •

ئەم وتارە لە پێویستیی‌و چۆنیەتیی ڕێکخستنی فەرهەنگی یەکگرتووی کوردی دەدوێ • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٦٩٠) •
هەروەها ژ : ١٠٢ •

توفیق وهبی :

٦٩٥ ــ اصـــل الاکراد ولغتهم ، ((گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد)) ، ب ٢ ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ١ ــ ٤٤ •

لە هەندێ شوێنی ئەم وتارەدا باسی ئەســــڵی زمانی کوردی‌و بەراوردکردنی کوردی لەگەڵ فارسی‌و دیالێکتەکانی کوردی کراوە •

٦٩٦ ــ حول مقال مســـــؤولیة الادیب الکردي الکبری ، گۆڤاری ((پەروەردەو زانست)) ، ژ ٥ ، ساڵی ٣ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ٨١ ــ ٩١ •

مامۆستا تۆفیق وەهبی لەم وتارەدا باسی سازبوونی زمانی یەکگرتووی کوردی‌و پێشکەوتنی کردووەو لە دەوری خۆی‌و بەرهەمەکانی دواوە •

٦٩٧ ــ قواعد اللغة الکردیة ، الجزء الاول ، بغـداد ، ١٩٥٦ ؛ الجزء الثاني ، ١٩٥٦ •

بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە (٥٦) لاپەڕەیە • لە سەرەتادا پێناسـەی (زمان ، ئاخاوتن ، وشە ، نووسین ، پیت ، دەنگ ، بڕگە ، هێز •••)ی کردووەو لـە (دەنگەکانی زمانی کوردی‌و چۆنیەتیی دەربڕینیان) دواوە • بزوێن‌و نەبزوێنەکانی جیاکردۆتەوەو بەتایبەتی لە دوو دەنگی (و)و (ی)ی نیمچە بزوێن دواوە ••• لە کۆتاییدا چیرۆکی (بەختیـــارو بەدبەخت)ی تۆمارکردووەو کردووشیە بە عەرەبی ••• بەرگی دووەم لە لاپەڕە (٥٦)ەوە دەست‌پێدەکات تا (١١٢) • لە (ل ٥٧ ــ ٦٤)دا دەربارەی ڕســـتەو جۆرەکانی دواوە • لە (ل ٦٥ ــ ٨٠)دا باسی بەشەکانی ئاخاوتنی کردووە • لە (ل ٨١ ــ ٨٩)دا لـە دەســـتەواژەو جۆرەکانی کۆڵیوەتەوە • لـە

(ل ۹۰ – ۹۷)دا لـه خاڵبەنـدی دواوه • له (ل ۹۸ – ۱۱۲)دا چیرۆکی « بووکە سووریّ »ی تۆمارکردووه و لـه ئـەن تـەرجومـەی عەرەبیـدا بڵاوی کردۆتەوه • (لەبارەیەوە بڕوانه : باسی ژ ۲۸۵) •

٦۹۸ – قواعد اللغة الكردية ، الجزء الاول (ألف بـاء) ، مجموعة من المحاضرات التي ألقيت في نادي الارتقاء الكردي ببغداد في ســنة ١٩٥٥ – ١٩٥٦ ، بغداد ، ١٩٥٦ •

ئەم نووسراوه به ڕۆنیۆ ڕاکێشراوه • نوسخەیەکی که من دیومه لـه کتێبخانەی کۆڕی زانیاری عێراق پارێزراوه • تێکڕای ئەم نووســـراوه لەگەڵ دەستکاری‌یەکی زۆر کەمدا بووه به کەرەستەی کتێبی « قواعـد اللغة الكردية » ، الجزء الاول ، بغداد ١٩٥٦[۱۰] • دەتوانرێ بوترێ ئـەم کتێبەو ئەو نوسخەی ڕۆنیۆیه یەك شتن ، چونکه له چەند شوێنێکی کەمدا نەبێ جیاوازیان نییه • تەنانەت پێشەکی‌یەکانیشیان تەواو وێکدەچن •

هەروەها ژ : ۱۳٦ ، ۱۳۷ ، ۱۳۸ ، ۱۳۹ ، ۱٤۰ ، ۱٤۱ ، ۱٤۲ ، ۱٤۳ ، ۱٤٤ ، ۱٤٥ ، ۱٤٦ ، ۱٤۷ ، ۱٤۸ ، ۱٤۹ ، ۱٥۰ ، ۱٥۱ ، ۱٥۲ ، ۱٥۳ ، ۱٥٤ ، ۱٥٥ ، ۱٥٦ ، ۱٥۷ ، ۱۷۷ ، ٥۱۳ ، ٥۱٤ ، ۱۰۰۱ ، ۱۱۰٦ •

تۆما بوا :

٦۹۹ – مع الاكراد (ترجمة : آواز زەنگنه) ، بغداد ، ۱۹۷٥ •

ئەم کتێبه به عەرەبی (۱٦۷) لاپەڕە دەرچووه • بەشـێکی کەمی فەسلی دەیەمی ئەم بەرهەمه (ل ۱۳۱ – ۱۳٤) باسی زمانی کوردی دەکات• نووسەر له سەرەتادا ناوی هەندێ لەو کتێبانەی بردووه ، کـه لەبـارەی زمانی کوردییەوه نووسراونو ئنجا باسی ئەســـلی زمـانی کوردی‌و

(۱۰) لەسەر لاپەڕە یەکی ئەم کتێبه نووسراوه : بغداد ، ۱۹٥٦ . کەچی لـه دوا لاپەڕەیدا نووسراوه : مطبعة البيان ، بيروت ، ۱۹٥٦ .

دیالێکتەکانیو بەکارهێنانی ئەلفوبێی عەرەبیو لاتینی بۆ نووسینی کوردی کردووە •

د • جمال رشید أحمد :

٧٠٠ ـ علاقة الکرد بالکاردوخیین ، گۆڤاری « زانکۆ » ، ب ٧ ، ژ ١ ، هەولێر ، ١٩٨١ ، ل ٤٣ ـ ٦٥ •

لە هەندێ شوێنی ئەم وتارەدا مەسەلەی زمانەوانی بەرچاو دەکەوێ ، بەتایبەتی لە مەسەلەی لێکدانەوەی مانای وشەی « کورد » و « کاردوخ »داو هەروەها لە باسی تێزیکایەتی دەنگی وشەی « کورد » بە وشەی « کاردوخ »ەوە •

هەروەها ژ : ١٧٩ ، ١٨٠ ، ١٨١ ، ١٨٢ ، ١٨٣ •

حسین أحمد الجاف :

٧٠١ ـ جولة في کتاب ادگار بالانس عن الاکراد ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٥٤ ، بغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٢٣ ـ ٢٤ •

نووسەر لەم وتارەدا کە باسی ئەو کتێبە (١٩٦) لاپەڕەیی‌یەی میستەر ئەدگار بالانس دەکات ، کە سالی ١٩٧٣ لەبارەی کوردەوە بلاوی کردۆتەوە ، ئەو شوێنانەی خستۆتە پێش چاو کە پێوەندی بە زمانی کوردییەوە هەیە •

جمال بابان :

٧٠٢ ـ اصول اسماء المدن والمواقع العراقیة ، الجزء الاول ، بغداد ، ١٩٧٦ •

ئەم کتێبە (٤١٠) لاپەڕەیەو باسی هەندێ لە شارو گوندەکانی عێراق دەکات • لە زۆر شوێندا باسی ئەسلی ناوی شار و گوندە کوردی‌یەکان بەرچاو دەکەوێ •
هەروەها ژ : ١٧٢ ، ١٧٣ •

جی • ار • درایفر :

٧٠٣ ـ الاسم (کورد) وارتباطاته الفیلوجیة ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٢ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ١٦ ـ ٢٠ •
ئەم وتارە کە ج • ر • درایفەر ساڵی ١٩٢٣ بڵاوی‌کردۆتەوەو باسی پەیدابوونو واتای وشەی کوردو پێوەندیی فیلۆلۆژی دەکات ، مامۆستا فوئاد حەمە خورشید کردوویە بە عەرەبی •

رفیق حیلمي :

٧٠٤ ـ الاکراد منذ فجر التاریخ الی سنة ١٩٢٠ ، الموصل ، ١٩٢٤ •
ئەم بەرهەمە ، کە بە زۆری باسی نەژادی کوردو جوگرافیای کوردستانو ئەدەبی کوردی‌یە ، هەروەها باسی زمانی کوردییش دەکات •

ریبر :

٧٠٥ ـ الاکراد ، دمشق ، ١٩٦٩ •
ئەم کتێبە (٨٢) لاپەڕەیەو لەگەڵ باسی نەژادو ژمارەو دابو نەریتو بزووتنەوەکانی کوردا ، لە زمانی کوردییش دواوە •

زبیر بلال اسماعیل :

٧٠٦ ـ تاریخ اللغة الکردیة ، بغداد ، ١٩٧٧ •
ئەم کتێبە (٧٢) لاپەڕەیەو ناوەرۆکی بەمچەشنەیە : پێشەکی

(ل ٣ ـ ٥) ؛ خێزانی زمانەکان (ل٦ ـ ٩) ؛ زمانی کوردی (ل٩ ـ ١٤) ؛ پێوەندیی کورد بە میدێکانو زمانەکەیانەوە (ل ١٤ ـ ١٧) ؛ بیروڕای دی سەبارەت پێوەندیی نێوان زمانی کوردیو میدی (ل ١٧ ـ ١٨) ؛ زەردەشتو ئاوێستا (ل ١٨ ـ ٢٧) زمانی زەردەشت (ل ٢٨ ـ ٣٢) ؛ دەورەکانی مێژووی پێشکەوتنی زمانە ئێرانییەکان (ل ٣٣ ـ ٥١) ؛ زمانە ئێرانییەکانی سەرووی ڕۆژئاوا (ل ٥٢ ـ ٥٤) ؛ سەربەخۆیی زمانی کوردی (٥٤ ـ ٥٩) ؛ زمانی کوردیی ئەمڕۆ (ل ٦٠ ـ ٦١) ؛ دیالێکتەکانی کوردی (ل ٦٠ ـ ٦٥) ؛ لەبارەی لوڕستانو لوڕو شێوەیانەوە (ل ٦٥ ـ ٦٧) ؛ ڕای‌تر لەبارەی دیالێکتەکانی کوردییەوە (ل ٦٧ ـ ٧١) ؛ وشەی کۆتایی (ل ٧١) ٠ (بڕوانە : باسی ژ ٢٦٥ ب) ٠

أي ٠ بي ٠ سون :

٧٠٧ ـ اللغة الكردية ، نقلها الى العربية : الاستاذ ابن خلكان ، گۆڤاری « نزار » ، سالی ١ ، ژ ٦ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٣ ـ ٤ ؛ سالی ١ ، ژ ٧ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٩ ـ ١٠ ؛ ژ ٨ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٦ ـ ٧ ؛ سالی ١ ، ژ ٩ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٥ ٠

ئەم زنجیرە وتارە تەرجومەی پێشەکی ئەو کتێبەیە ، کە مێجەر سۆن سالی ١٩١٣ لەبارەی زمانی کوردییەوە بلاوی‌کردۆتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٩٣٧) ٠

هەروەها ژ : ٩٧١ ، ٩٧٢ ، ٩٧٣ ، ٩٧٤ ، ٩٧٥ ، ٩٧٦ ٠

صلاح سعدالله :

٧٠٨ ـ **حول اللغة الكردية ، بغداد ، ١٩٨٥ •**

ئەم نامیلکەیە (٦٢) لاپەڕەیەو باسی زمـــانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردیو گیروگرفتەکانی دەکات •

د • شاکر خصباك :

٧٠٩ ـ **الكرد والمسالة الكردية ، بغداد ، ١٩٥٩ •**

(بڕوانە باسی ژ ٢٧٦) •

٧١٠ ـ **آثار المستشرق درايفر في أصل تســـمية الاكراد ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ١ ، سالی ١ ، بەغدا ، ١٩٧١ ، ل ٩ ـ ١٢ •**

ئەم وتارە دەربارەی ئەسلی وشەی « کورد » دەدوێو بەتایبـــەتی باسەکەی (درایڤەر)ی ڕۆژهەلاتناس لەوبارەیەوە لێکدەداتەوە •

د • عبدالرحمن معروف :

٧١١ ـ **ما كتب عن اللغـة الكرديـــة (ترجمـة : محمـد امين غفور الهوراماني) ، بغداد ، ١٩٧٨ •**

ئەم کارە (٦٢) لاپەڕەیەو کتێبی « چی لەبارەی زمانی کوردییـەوە نووسراوە »یە کراوەتە عەرەبی (بڕوانە : باسی ژ ٥٢) •

٧١٢ ـ **موجز تاريخ وضع القواميس الكرديـة ، « گۆڤـاری کـۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٧٠٥ ـ ٧٢٨ •**

ئـەم وتـارە ـ « کورتە مێژوویەکی فەرهەنگنووسیی کوردی » ـ باسی تێکڕای ئەو فەرهەنگو فەرهەنگۆکە کوردییانە دەکات کە هەر لـە زووەوە تـا ئەم سالانەی دوایی چ لەلایەن کوردەوەو چ لەلایەن بێگانەوە دانراون •

هەروەها ژ : ٣٨ ، ٣٩ ، ٤٠ ، ٤١ ، ٤٢ ، ٤٣ ، ٤٤ ، ٤٥ ، ٤٦ ، ٤٧ ، ٤٨ ، ٤٩ ، ٥٠ ، ٥١ ، ٥٢ ، ٥٣ ، ٥٤ ، ٥٥ ، ٥٦ ، ٥٧ ، ٥٨ ، ٥٩ ، ٦٠ ، ٦١ ، ٦٢ ، ٦٣ ، ٦٤ ، ٦٥ ، ٦٦ ، ٦٧ ، ٦٨ ، ٦٩ ، ٧٠ ، ٧١ ، ٧٢ ، ٧٣ ، ٤٢٠ ، ٤٣٤ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ، ٧٦٢ ، ٧٦٣ •

عبدالستار طاهر شريف :

٧١٣ - حول القاموس الكردي الموحـــد حاجة قومية كبرى ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٨ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ١٠ - ١٢ •

نووســــەر لـەم وتـارەدا باسی بایەخو گرنگیو پێویستیی دانانی فەرهەنگی یەکگرتووی کوردی کردووە •

هەروەها ژ : ١٠٣٤ •

عبدالستار کاظم :

٧١٤ - ملاحظات حول كتـاب اللغـة الكرديـة في ضـوء الفونتيك ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٣ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ١٥ - ١٧ •

ئەم وتارە هەڵسەنگاندنو ڕخاندنی کتێبی « زمانی کوردی لـەبـەر ڕۆشـــــنایی فۆنەتیکدا »ی د • ئەوڕەحمانی حاجی مـارفـە (بڕوانـە : باسی ژ ٥٦) •

٧١٥ - ملاحظات حول (نوبهار) ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردســتان » ، ژ ٥٦ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٢٢ - ٢٦ •

نووسەری وتار ئەو هەڵە زمانەوانییانەی خستۆتە پێش چـاو ، کـە مامۆستا صـــادق بەهائەدین لـە چاپی « نەوبەهار »ی ئەحمەدی خانیدا کردوویەتی (بڕوانە : باسی ژ ٩٨٦) •

هەروەها ژ : ٣٥٥ ، ٣٥٦ ، ٣٥٧ ، ٣٥٨ •

عبدالمجيد لطفي :

٧١٦ ـ اللغة الادبية للامة الكردية ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٧ ، سالی ١ ، بغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٠ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی پێویستیی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دەکات .

عصمت شريف وانلي :

٧١٧ ـ مسألة توحيد اللغة الكردية ، بغداد ، ١٩٦٠ ، (ترجمة الدكتور صديق الاتروشي) .

ئەم نامیلکەیە کە (عصمت شریف وانلی) لە سویسرە بلاوی‌کردبووەوە ، دوکتۆر صدیق ئەترووشی بە ناوی « مسألة توحید اللغة الکردیه »وە وەری‌گێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی‌و سالی ١٩٦٠ (حافظ مصطفی قاضی) لە بەغدا لەچاپی‌داوە . (لەبارەیەوە بڕوانە باسی ژ ٦٧٧) .

هەروەها ژ : ٣٩٥ ، ٩٨٠ ، ٩٨٧ .

علاء الدين سجادي :

٧١٨ ـ كيفية تعلم اللغة الكردية ، گۆڤاری « نزار » ، سالی ١ ، ژ ٧ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٣ ـ ١٤ ؛ سالی ١ ، ژ ٨ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٦ ؛ سالی ١ ، ژ ٩ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٤ ؛ سالی ١ ، ژ ١٠ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٥ ؛ سالی ١ ، ژ ١١ ، بغدا ، ١٩٤٨ ل ١٤ ؛ سالی ١ ، ژ ١٢ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٢ ؛ سالی ١ ، ژ ١٤ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٤ ـ ١٥ ؛ سالی ١ ، ژ ١٥ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١١ ـ ١٢ ؛ سالی ١ ، ژ ١٦ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٤ ؛ سالی ١ ، ژ ١٧ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ١٢ ـ ١٣ ؛ سالی ١ ، ژ ١٨ ، بغدا ، ١٩٤٨ ، ل ٤ ؛

سالی ۱ ، ژ ۱۹ ، بەغدا ، ۱۹٤۸ ، ل ۱۲ ؛ سالی ۱ ، ژ ۲۰ ، بەغـدا ، ۱۹٤۸ ، ل ۱٦ ؛ سالی ۱ ، ژ ۲۱ ، بەغدا ، ۱۹٤۸ ، ل ۱٦ .

ئەم زنجیرە وتارەی مامۆستا سەجادی ، کەرەســـتەو کاکلی کتێبی « دەستوورو فەرهەنگی زمانی کوردی ـ عەرەبی ـ فارسی »یە ، کە سالی ۱۹٦۲ بلاوی‌کردۆتەوە (بڕوانە : باسی ژ ۱۰۳۸) .

علی سیدو الگورانی :

۷۱۹ ـ اللر و لرستان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کـورد » ، ب ۲ ، ژ ۲ ، بەغدا ، ۱۹۷٤ ، ل ۱۰۸ ـ ۱۸۱ .

لە لاپەڕە (۱۱۱ تا ۱۱۳)ی ئەم وتارەدا بەناوی « اللغة في لرستان »ەوە باسی شێوەی لوڕی کراوەو بیروڕای زانـایـان لەبارەیەوە خراوەتە پێش چـاو .

عمر حسن دولة :

۷۲۰ ـ اللغــة الكرديــة ولهجاتها ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ١٤ ، سالی ۱ ، بەغدا ، ۱۹٥۸ ، ل ۳ ـ ٤ .

ئەم وتارە بە کورتی باسی دیالێکتەکانی زمانی کوردی دەکات .

فؤاد حمه خورشيد :

۷۲۱ ـ التوزيع الجغرافي للهجات الكردية ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ۳ ، ژ ۲ ، بەغدا ، ۱۹۷٥ ، ل ٦۱۲ ـ ٦۳٥ .

ئـەم وتـارە باسی دابەش‌بوونی جوگرافیایی دیالێکتەکانی زمــانی کوردی دەکات .

۷۲۲ ـ اللغة الكردية ـ التوزيع الجغرافي للهجاتها ، بغداد ، ۱۹۸۳ .

ئەم نامیلکەیە (٥٢) لاپەڕەیەو برتییە لە : پێشەکی (ل ٧ ـ ٨) ؛ بەشی یەکەم ـ زمانی کوردی (ل ٩ ـ ١٨) ؛ بەشی دووەم ـ دیالێکتەکانی زمانی کوردی (ل ١٩ ـ ٢٩) ؛ بەشی سێیەم ـ نەخشەی دیالێکتەکانی کوردی (ل ٣٠ ـ ٤٥) ؛ بەشی چوارەم ـ ئەنجام (ل ٤٦ ـ ٤٧) ؛ سەرچاوە (ل ٤٨ ـ ٥٢) • (بڕوانە : باسی ژ ٤٠٩ ، ٧٢٥) •

هەروەها ژ : ٤٠٩ ، ٤١٠ ، ٧٠٢ •

« المجمع العلمي العراقي ـ هيئة اللغة الكردية » :

٧٢٣ ـ توصيات ندوة الاملاء الكردي الموحد ، بغداد ، ١٩٨٥ •

ئەم نامیلکە (١٤) لاپەڕەیەو بە کوردیو عەرەبییە • برتییە لە ڕاسپێرییەکانی لێدوانی ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی کە کۆڕی زانیاری عێراق « دەستەی کورد » لە بەغدا لە ١٨ ـ ١٩/١٢/١٩٨٥دا گێڕاویە (بڕوانە : باسی ژ ٤٦٣) •

« مجموعة من المستشرقين السوفيات » :

٧٢٤ ـ تاريخ الاستشراق والدراسات العربية والكردية في المتحف الآسيوي ومعهد الدراسات الشرقية في لينينغراد ١٨١٨ ـ ١٩٦٨ • ترجم وعلق عليه وقدم له د. معروف خزنەدار ، بغداد ، ١٩٨٠ •

ئەم کتێبە چەند باسێکە ، کە د • مارف خەزنەدار لە کتێبی « مۆزەخانەی ئاسیاییو ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی لێنینگراد » (مۆسکۆ ، ١٩٧٢)وە لە ڕووسییەوە کردوویە بە عەرەبی • ئەوەی لێرەدا پێوەندی بە زمانی کوردییەوە هەیە ، باسەکەی ق • کوردۆییڤە ، کە بە ناوی « الدراسات الكردية » (ل ٢٣٧ ـ ٢٦٥)ەوەیە (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧٢٤ ، ٨٥٠) •

مدحي المندلاوي :

٧٢٥ ـ اللغة الكردية ـ التوزيع الجغرافي للهجاتها ، گۆڤاری « كاروان » ، ژ ١١ ، ئابی ١٩٨٣ ، ل ١٤٥ ـ ١٤٧ ۰

ئەم وتارە نیشاندانێکی ئەو نامیلکەیەیە کە مامۆستا فوئاد حەمە خورشید ساڵی ١٩٨٣ بە ناوی « اللغة الكردية ـ التوزيع الجغرافي للهجاتها »وە بڵاوی‌کردووەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ٧٢٢) ۰

مصطفى نريمان :

٧٢٦ ـ اسماء الطيور في اللهجات الكردية ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٤٩ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ٢١ ـ ٢٣ ۰

ئەم وتارە برتی‌یە لە خستنە پێش چاوو نیشاندانی فەرهەنگی « نامهای پرندگان در لهجه‌های کردی »ی دکتۆر محەمەد کەیوان ۰ (بڕوانە : باسی ژ ١٠٨٠) ۰

هەروەها ژ : ٥٧٢ ، ٥٧٣ ، ٥٧٤ ، ٥٧٥ ، ٥٧٦ ۰

د ۰ مكرم الطالباني :

٧٢٧ ـ نحو لغة كردية موحدة ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٣٠ و ٣١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ١ ـ ٢ ۰

ئەم وتارە لە کێشەی سازبوونی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دەدوێ ۰ (بڕوانە : باسی ژ ٥٧٨) ۰

هەروەها ژ : ٥٧٨ ، ٥٧٩ ۰

میریللا غالیتي :

٧٢٨ ـ التراث الكردي في مؤلفات الايطاليين ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٨ ، بەغدا ، ١٩٨١ ، ل ٢٢٥ـ٣٠٠ ۰

ئەم بەرھەمە د • یووسف حبی کردوویە بە کوردی • لە ھەندێ شوێنی ئەم کارەدا باسی زمانی کوردی کراوە بەتایبەتی لە (ل ٢٧٤ – ٢٧٨)دا ، کە لە کتێبی « ڕێزمانی کوودی »ی ماوریزۆ گارزۆنی دواوە •

ف • ف • مینورسکی :

٧٢٩ – الاكراد • ملاحظات وانطباعات (ترجمه وعلق عليه وقدم له د • معروف خزندار) ، بغداد ، ١٩٦٨ •

لەم تەرجومە عەرەبی‌یەدا باسی زمانی کوردی کەوتۆتە لاپەڕە (٣٧ – ٣٩)ەوە (بڕوانە : باسی ژ ٨٨٠) •

ھەروەھا ژ : ٦١٥ ، ٨٨٠ ، ٩٤٦ ، ٩٤٧ ، ٩٤٨ •

د • نسرین فخري :

٧٣٠ – الالعاب الشعبية في المجتمع الكردي تكوينها اللغوي ودورها في المجتمع ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٨ ، ئازاری ١٩٨٤ ، ل ٩٤ – ١٠٢ •

ئەم وتارە باسی یاریی فۆلکلۆری کوردی دەکاو ناوی یاری‌یەکانی لە ڕووی زمانەوانی‌یەوە لێکداوەتەوە •

ھەروەھا ژ : ٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٦٣٥ ، ٦٣٦ ، ٦٣٧ ، ٦٣٨ ، ٦٣٩ ، ٦٤٠ ، ٦٤١ ، ٦٤٢ ، ٦٤٣ ، ٦٤٤ ، ٦٤٥ ، ٦٤٦ ، ٦٤٧ ، ٦٤٨ ، ٦٤٩ ، ٦٥٠ ، ٨٦١ •

؟ :

٧٣١ – اللغة الكردية ، گۆڤاری « چیا » ، ژ ٢ ، ساڵی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٦٨ ، ل ٥ – ٨ •

ئەم وتارە دەربارەی پیتەکانی ئەلفوبێی کوردی دەدوێ • لەوە دەچێ ھی مامۆستا محەمەد صالح سەعید بێ •

بـە زمـانی تورکی

م · ص · آزیزی :

٧٣٢ ــ حروفمز و تســــــهیل قرائت ، گۆڤاری « ڕۆژی کورد » ، ژ ٢ ، ئەستەمووڵ ، ٦ی تەمووزی ١٣٢٩ك / ١٩١٣ز ، ل ٢ ــ ٣ ·

(کۆمەڵەی گشـــــتیکردنی خوێندەواریو چاککردنی ڕێنووس)و (کۆمەڵەی هیڤی) بایەخێکی تایبەتییان بە چارەسەرکردنی کێشــــەکانی ڕێنووسی کوردی دابوو ، ئەو بەرهەمەی لەم بارەیەوە هێنابوویانە ئەنجام ، ئەلفوبێیەك بوو لەسەر بناغەی پیتەکانی عەرەبیو هەشت پیتی نوییان بۆ زیاد کردبوو · پیتەکانی ئەم ڕێنووســــە بەیەکەوە نەدەلکان · پیتە نوێ پێشنیارکراوەکانیش سەرو بۆرو ژێرو ئەلفو واوی کراوەو واوی درێژو یێی لارو دیفتۆنگی (وێ) بوون ، کە نیگارەکانیان شێوەیەکی تایبەتییان هەبوو و وەك ئەوانە بوون ، کە لە نووسینی ئەمڕۆی کوردیدا هەن ··· دەربارەی کێشەی نووسینی کوردیو ڕێگەی چارەسەرکردنیو پێویستیی گرنگی پێدانیو خستنە پێش چاوی ئەو ئەلفوبێ نوێیە لە ژمارە (٣)ی گۆڤاری « ڕۆژی کورد »دا بـە زمـانی تورکی ئـەو وتـارە بـە نـاوی « پیتەکانمانو ئاسانکردنی خوێندنەوە »وە بلاوکراوەتەوە ·

« تعمیم معارف و اصلاح حروف » :

٧٣٣ ــ جمعیت محترمەسی طرفنـدن وارد اولمشـــــدر : روژ کرد مجموعەسی مدیریت علیە سنە ، گۆڤاری « ڕۆژی کورد » ، ئەســـتەمووڵ ، ٦ی تەمووزی ١٩٢٩ك / ١٩١٣ز ، ل ١٣ ــ ١٦ ·

ئـەمە نامەیەکە ، کۆمەڵەی گشتیکردنی خوێنـــدەواریو ڕێنووس سەبارەت بە کێشەی نووسینی کوردیو ڕێگەی چارەســــــەرکردنیو پەســــەندکردنی ئەو ئەلفوبێ نوێیە بۆ گۆڤاری « ڕۆژی کورد »یان کردووە (بڕوانە : باسی ژ ٧٣٢) •

« ژین » :

٧٢٤ ـ کوردجە حرفلری ، گۆڤاری « ژین » ، ئەستەمووڵ ، ژ ١٨ ، ٨ی مایسی ١٣٣٥ھ •

گۆڤاری « ژین »ی ئەستەمووڵ لە ژمارە (١٨)یدا ، کـە ڕێکەوتی ٨ی مایسی ١٩١٩ دەکات لیستەی ئەلفوبێیەکی کوردی بڵاوکردەوە[١١] • ئەو ئەلفوبێیەدا پیتە بزوێنەکانو پیتــە نەبزوێنەکان جیاکراونەتەوەو بـۆ یەکەمیان (٨) پیتو بۆ دووەمیان (٣٤) پیت دیاریکراوە • لە نێو پیتـە بزوێنەکاندا نیگاری (ە ، ی ، و) هەیە •

کەمال بادیللی :

٧٢٥ ـ کورتچە گرامەری ، ئەنقەرە ، ١٩٦٥ •

ساڵی ١٩٦٥ لە ئەنقەرە کەمال بادیللی بەناوی « کورتچە گرامەری » ـ واتــە (ڕێزمـانی کوردی)یەوە کتێبێکی گەورەی بڵاوکردەوە • ئـەم لێکۆڵینەوەیە (١٦٠) لاپەڕەیەو بریتییە لە : پێشەکی (ل ٣ ـ ٧) ، کـە بەگشتی لە زمانی کوردیو دیالێکتەکانی دواوە تێیـدا • دیالێکتـەکـانی زمانی کوردی بەســەر (لوڕی ، گۆرانی ، کـەلـهوڕی ، کرمـانجی)دا

---

(١١) ئەو ئەلفوبێیە لە ژمارەکانی تریشدا بڵاوکراوەتەوە . بـە دوا ژمـارە (١٨)دا ، من تەنیا ژمارە (١٩)و (٢١)م بینیوەو لـە هەردووکیاندا هـەیـە •

دابەش کردووە • لە لاپەڕە (٨ - ١٤)دا هەندێ زانیاری لەبارەی فۆنەتیکی زمانی کوردیەوە خســـــتۆتە پێش چاوو لە دەنگەکانی کۆڵیوەتەوە • بەشێکی فراوانی (ل ١٥ - ١٥٠) لەبارەی مۆرفۆلۆژیەوەیە • دوا بەشی ئەم کتێبە (ل ١٥١ - ١٦٠) سەبارەت بە سینتاکسە •

م • م • :

٧٣٦ - اساس ، گۆڤاری « کوردســـتان » ، ئەستەموول ، ژ ٢ ، ٩ی شوباتی ١٣٣٥ھ ، ل ٢١ - ٢٢ ؛ ژ ٤ ، ١٥ی مارتی ١٣٣٥ھ ، ل ٤٢ - ٤٣ ؛ ژ ١٠ ، ٣٠ی حوزەیرانی ١٣٣٥ھ ، ل ١٢٦ - ١٢٧ ؛ ژ ١٥ ، ٩ی تشـرینی یـەکـەمی ١٣٣٥ھ ، ل ١٩٣ ؛ ژ ١٦ ، ٢٧ی تشـــــرینی دووەمی ١٣٣٥ھ ل ٢٠١ - ٢٠٣ ؛ ژ ١٨ ، ؟ ، ل ٢٢٩ ؛ ژ ١٩ ، ٢٩ مـــارتی ١٣٣٦ھ ، ل ٢٤٥ - ٢٤٦ •

ئەمە زنجیرە وتارێکی محەمەد میهری‌یە بەناو « أساس »ەوە لە ژمارە (٢ ، ٤ ، ١٠ ، ١٥ ، ١٦ ، ١٨ ، ١٩)ی گۆڤاری « کوردستان »ی ئەستەموولدا ، ســـالی ١٩١٩ - ١٩٢٠ بڵاوی‌کردۆتەوەو باسی ڕێزمانی کوردی‌یە •

لە ژمارە (٢)دا هەندێ ڕای گشتی لەبـارەی ڕێزمانی کوردیـەوە خستۆتە پێش چاوو ئنجا دەڵێ : هەوڵی لێکۆڵینەوەی ڕێـزمـانی کوردی دەکرێ بە دوو بەشەوە - ڕۆژهەڵاتی‌و ڕۆژئاوایی ••• ڕۆژئاوایی زووتـر دەستی پێ‌کراوە •

لە ژمارە (٤)دا وا ڕادەگەیەنێ ، کە ئەوەی دەربارەی ڕێـزمـــانی کوردی لە ڕۆژهەڵات نووسراوە زوربەی چاپ‌نەکراوە • ئەوەی لە لایەن (حاجی فخر المالیکی ئەردەلانی ناضری مالیەی ئێران)ەوە نووسراوە ، چاپ‌کراوە • ئەم کتێبە کە (٣٠) سالێك لەمەوبەر چاپ‌کراوە من تا ئێستا نەمبینیوە ••• (بڕوانە : باسی ژ ٩٨٥) • لە کۆتایی ئەم بەشەدا دێتە سەر

باسی کتێبەکەی خۆی‌و دەڵێ : من کە باسی شـێوەکانی کوردی دەکەم‌و نموونەیان لێ دەهێنمەوە مەبەستم یەکخستنیانە .

لە ژمارە (١٠)دا باسی چۆنیەتی دانانی کتێبەکەی دەکاو دەڵێ : هەرچەندە پێویست بوو کارێکی‌وا لەلایەن لیژنەیەکەوە بکرێ ، ئەگەرچی ئەمە بۆ کورد هەڵنەکەوتووە ، بەڵام منیش دریغیم نەکردووە ... پاشان باسی گیروگرفتی نووسینی کتێبەکەی دەکاو بەتایبەتی ئەوەی کە نەیزانیوە کام شێوە بکا بە بناغە .

لە ژمارە (١٥)و (١٦)دا باسی چاوگی کوردی کردووەو بەسەر چەند جۆرێکدا دابەشی کردوون .

ئەوەی لە ژمارە (١٨)دایە دەربارەی کرداری کاتی ئێستاو کرداری فەرمانەوەیە .

٧٣٧ - عرفان ، گۆڤاری « کوردستان » ، ئەستەمووڵ ، ژ ١ ، ٣٠ی کانوونی دووەمی ١٣٣٥ك ، ل ١٢ ؛ ژ ٢ ، ٩ی شوباتی ١٣٣٥ك ، ل ٢٢ - ٢٤ ؛ ژ ٤ ، ١٥ی مارتی ١٣٣٥ك ، ل ٤٣ - ٤٤ ؛ ژ ١٠ ، ٣٠ی حوزەیرانی ١٣٣٥ك ، ل ١٢٥ - ١٢٦ ؛ ژ ١٥ ، ٢٩ی تشرینی یەکەمی ١٣٣٥ك ، ل ١٨٩ - ١٩٠ ؛ ژ ١٦ ، ٢٧ی تشرینی دووەمی ١٣٣٥ك ، ل ٢٠٤ - ٢٠٥ ؛ ژ ١٨ ، ؟ ، ل ٢٢٧ - ٢٢٨ ؛ ژ ١٩ ، ٢٩ی مارتی ١٣٣٦ك ، ل ٢٤٤ - ٢٤٥(١٢) .

ئەمەش دیسان زنجیرە وتارێکی محەمەد میهری‌یە بەناوی « عیرفان »ەوە لە ژمارە (١ ، ٢ ، ٤ ، ١٠ ، ١٥ ، ١٦ ، ١٨ ، ١٩)ی گۆڤاری « کوردستان »ی ئەستەمووڵدا ، کە ڕێکەوتی ساڵانی ١٩١٩ - ١٩٢٠ دەکات بڵاوی کردۆتەوە .

---

(١٢) ڕەنگە چ ئەم وتارەو چ وتاری « اساس » بەشی‌تریان هەبێ ... جا ئێمە لەبەرئەوەی چەند ژمارەیێکی گۆڤاری « کوردستان »مان دەست‌نەکەوت ، نەمانتوانی بگەینە ئەنجام .

له بەشی ژمارە (١)دا لەوە دواوە ، کـە ئـەوەی لـەلایـەن زانایانی ڕۆژهەڵات‌و ڕۆژئاواوە لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە بۆ مەبەستی سیاسی بووە • لەنێو ئەو کارانەی ڕۆژهەڵاتدا باسی بەرهەمەکەی یوسف ضیا پاشای خالدی (بڕوانە : باسی ژ ١٠٣٠) کردووەو لەگەڵ ئەوەی بـە کارێکی باشی داناوە ، ڕەخنەی توندو تیژیشی لێ گرتووە •

له بەشی ژمارە (٢)دا ڕەخنە لە یووسف ضـیا پاشا دەگرێ‌و دەڵێ ئەو عەرەبەو ویسـتوویەتی کورد بکا بە عەرەب ••• (بڕوانـە : باسی ژ ١٠٣٠) • نووسەر لێرەدا چەند نموونەو بەڵگەیەکی مێژوویی دێنێتەوە بۆ نیشـاندانی ئەوەی کە کورد میللەتێکی ڕەسەنەو نە عەرەبەو نە فارسە •

له ژمارە (٤)دا وا ڕادەگەیەنێ کە یووســـف ضیائەددین هەموو شێوەکانی کوردی نەزانیوەو بۆیە نەیتوانیوە بچێتە نێو زمانی کوردییەوە لەبەرئەوەی خۆی عەرەبەو کورد نییە توانای ئەوەی نەبووە قووڵ‌بێتەوە • هەروەها دەڵێ : ئەگەر لـە زمانی کوردیدا وشـەی تورکی‌و عەرەبی ••• هەبێ واناگەیەنێ کە ئەم زمانە ڕەسەن نییە ، چونکە هەموو زمانێکی سەر ئەم زەمینە هەر بەوچەشنەیە •

له ژمارە (١٠)دا باسی کتێبێکی چاپکراوی (خەلیل خەیالی) دەکات‌و دەڵێ ، ئەمیش هەڵەی ئەوەیە کە هەر دەربارەی شێوەی ژووروووەو وێڕای ئەوەش کتێبەکەی یووسف ضیائەددینی کردووە بە سەرچاوەی سەرەکیی خۆی ••• نووسەر پاشان دێتە سەر کتێبەکەی خۆی‌و دەڵێ : هەرچەندە بەشێکی زۆریم لەوەی (خەلیل خەیالی)یەوە وەرگرتووە ، بـەڵام زادەی

بیری خۆمم بەکارهێناوەو بە زمانی کوردیدا گەڕاوم • ئەگەرچی لە شێوەی جیاجیاوە وشەم کۆکردۆتەوە ، بەڵام ئەوەی منیش هێشتا لە سەدا دەی زمانی کوردی نییە •

لە ژمارە (١٥)شدا باسی هەندێ کێشەی ڕێنووسی کوردی کراوە •

لە ژمارە (١٦)و (١٨)و (١٩)یشدا کۆمەڵێ وشـەی کوردیو عەرەبی هێنراوەتەوەو لەگەڵ یەکتر بەراوردکراون •

هەروەها ژ : ٥٠٣ •

بـه زمـانی فارسی

احسان نوری :

٧٣٨ ـ تاريخ ريشة نژادی کرد ، چاپخانه سپهر ، ١٩٥٥ .

ئەم کتێبە (١٤٥) لاپەڕەیە . لە لاپەڕەکانی (٨٢ ـ ٩٢)دا لە ئەسلی وشەی کوردو زمانی کوردیو شێوەکانی کوردی دواوە .

رشید یاسمی :

٧٣٩ ـ کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او ، تهران ، ؟ .

نووسەر لە (ل ٨٩ ـ ٩٩)دا لەژێر سەرناوی « تحقیقات علماء در خصوص لفظ کرد »دا لە ئەسلی وشەی (کورد) دواوە . لە (ل ١٣٣ ـ ١٣٨)یشدا بە ناوی « زبان »ەوە باسی زمانی کوردی کردووە . (بڕوانە : باسی ژ ٢٦١) .

دکتر محمد تقی ابراهیم پور :

٧٤٠ ـ دستور زبان کردی (اورامی ، سنندجی ، کرمانشاهی ، مهابادی) ، طهران ، ؟ .

ئەم نامیلکەیە (٥١) لاپەڕەیە . سەرەتا (ل ١ ـ ٣) باسی ئەلفوبێی کوردییە . لە لاپەڕە (٤)یشەوە تا کۆتایی دەربارەی بەشەکانی ئاخاوتنە .

م.:.د صدیق مفتی زاده :

٧٤١ - درس زبان کردی ، جزوه ١ - ٢ ، تهران ، ٢٥٣٦ ٠

ئەم بەرهەمە بەدەست نووسراوەو ئۆفسێت کراوەو (٦٠) لاپەڕەیەو بە ناوی « کۆمەڵەی فێرکردنی گشتیو زمانە کۆنەکان لە کۆلێژی ئەدەبو زانستە ئینسانی‌یەکانی زانکۆی تاران »ەوەیە • بریتی‌یە لـە پێشەکی‌یەکی کورت بـە نـاوی « مێژوویەکی کـورتی زمـانی کوردی »یـەوەو باسی فۆنەتیك‌و سینتاکس‌و مۆرفۆلۆژیی زمانی کوردی •

ءصطفی خرم دل :

٧٤٢ - صرف دســـــتور زبان کردی سورانی ، تبریز ، ١٣٤٧ ك / ١٩٦٨ ز •

هەروەها ژ : ١٠٨٢ •

بە زمانی ڕووسی

ڤ . ئی . ئابایێف :

٧٤٣ ـ دیسان دەربارەی دۆزینەوەیەکی درەنگ ، « کێشەی زمانەوانی » ، مۆسکۆ ، ١٩٥٥ ، ژ ٥ ، ل ١٦٨ - ١٦٩ .

ئەم نووسینە باسی وتاری (D. N. Mackenzie, Gender in Kurdis, BSOS, 1954, Vol. 16, pt. 3, pp. 528-541) دەکات .

یو . یو . ئاڤالیانی :

٧٤٤ ـ جۆرەکانی واتای کرداری ڕابوردووی نزیك لە زمانە ئێرانییەکاندا (بە کەرەستەی زمانی کوردی) ، « کارەکانی زانکۆی ئوزبەکستان » ، ١٩٥٦ ، ب ٦٢ ، ل ١٤١ - ٢٣٣ .

نووسەر لەم وتارەدا بە کەرەستەی زمانی کوردی لە جۆرەکانی واتای دەمی ڕابوردووی نزیك لە زمانە ئێرانییەکاندا کۆڵیوەتەوە .

٧٤٦ ـ دابەشکردنی کرداری سادەو کێشەی تێپەڕاندنو تێنەپەڕاندن لە کرمانجیدا ، کتێبی « کورتەی وتارەکانی کۆنفرانسی فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، لینینگراد ، ١٩٦٢ ، ل ٣ - ٥ .

ئاڤالیانی لەم کورتە وتارەدا لە شێوازی دابەشکردنی کرداری سادەو هەندێ کێشەی کرداری تێپەڕو تێنەپەڕ لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووودا دواوە .

٧٤٧ ـ دەستووری ڕێژەی کردار لە زمانی کوردیدا (دیالێکتی کرمانجیی خواروو) ، « کورتەی وتارەکانی کۆنفرانسی ڕۆژهەڵاتناسان » ، باکۆ ، ١٩٦٢ ، ل ٦ ـ ٧ •

ئەم وتارە کورتەی ئەو باسەی ئاڤالیانییە ، کە لە کۆنفرانسی ڕۆژهەڵاتناساندا ، کە لە (١١ تا ١٦)ی حوزەیرانی ١٩٦٣ لە باکۆ بەسترا ، خوێندوویەتی‌یەوە • کورتەی ئەم باسانە لەلایەن زانکۆی ئازربایجانەوە چاپکراوە •

٧٤٨ ـ کرداری ناسادە لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « کارەکانی زانکۆی ئوزبێکستان » ، ب ٩٥ ، ١٩٥٩ ، ل ١٣٧ ـ ١٥٠ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو کردارە ناسادانە دەکات ، کە بە یاریدەی ناو ڕۆنراون •

٧٤٩ ـ کرداری ناسادەو کێشەی کرداری تێپەڕ و تێنەپەڕ لە زمانی کوردیدا ، « کورتەی وتارەکانی کۆنفرانسی فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، لێنینگراد ، ١٩٦٢ ، ل ٣ ـ ٥ •

ئەم نووسینە کورتەی ئەو وتارەیە ، کە یو • یو • ئاڤالیانی لەو کۆنفرانسە زانستی‌یەدا خوێندوویەتی‌یەوە کە شارەزایانی زمانە ئێرانی‌یەکان سالی ١٩٦٢ لە زانکۆی لێنینگراد گرتیان •

٧٥٠ ـ کرداری ناسادەی لە ناوو کرداری یاریدەدەری (کردن) سازبوو لە زمانی کوردیدا ، « کارەکانی زانکۆی ئوزبەکستان » ، ١٩٥٩ ، ب ٩٥ ، ل ١٦٩ ـ ١٧٧ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو جۆرە کردارە ناسادانەی زمانی کوردی کردووە کە لە ناوێک‌و کرداری (کردن) پێکهاتوون •

٧٥١ ـ کەرەستە لەبارەی کرداری ناسادەی زمانی کوردی‌یەوە ، سەمەرقەند ، ١٩٦٢ •

ئەم کتێبە (١٠٠) لاپەڕەیەو دەربارەی ڕۆنان‌و جۆرو واتای کرداری ناسادە لە زمانی کوردیدا دەدوێ •

٧٥٢ ـ کێشـــەی جیاکردنەوەی کرداری لێکدراو و ئیدیۆمی کرداری (بە کەرەستەی زمانی کوردی) ، گۆڤاری « کورتەی دەنگوباســـی زانکۆی سەمەرقەند » ، سەمەرقەند ، ١٩٥٨ ، ل ٤٠ ـ ٤٢ •

ئەم وتارە کــە لەبارەی جیاکردنەوەی کرداری لێکدراوو ئیــدیۆمی کرداری‌یەوە دەدوێ ، کورتەی ئەو باسەیە کە یو • یو • ئاڤالیـانی لــە کۆنفرانسی چوارەمی زمانناسی لە سەمەرقەند خوێندوویەتی‌یەوە •

٧٥٣ ـ لەبارەی جۆرەکانی واتای کرداری ڕابوردووی بــەردەوامــەوە لە زمانە ئێرانی‌یەکاندا (بە کەرەستەی زمانی کوردی) ، « کارەکانی زانکۆی ئوزبەگستان » ، ١٩٥٩ ، ب ٦٠ ، ل ٧٩ ـ ٩٧ •

نووسـەر لەم وتارەدا بە کەرەستەی زمانی کوردی باسی جۆرەکـانی واتــای کرداری دەمی ڕابوردووی بەردەوامی لــە زمانە ئێرانی‌یەکـانــدا کردووە •

٧٥٤ ـ لــەبــارەی هەندێ ڕێگەی گەشەکردنی ڕۆنانی کردارەوە لــە دیالێــکتی ژووروی زمــانی کوردیــدا ، « ئیدیۆمو شــــێوازو پێکهاتنی ڕێزمانیی زمانە ڕۆژهەڵاتی‌یەکان » ، سەمەرقەند ، ١٩٧٢ ، ل ٢٨ ـ ٤٠ •

ئاڤالیانی لەم وتارەدا باسی ئــەو ڕێگایانەی کــردووە کـــە کرداری داڕێژراوو لێکدراویان پێ سازدەکرێو بەمە جۆری گەشەکردنی کرداری دەست‌نیشان کردووە •

٧٥٥ ـ واتــای کرداری ڕابوردووی نزیك لــە زمــانــە ئێرانی‌یەکاندا (بە کەرەستەی زمانی کوردی) ، لــە کتێبی « کۆبوونــەوەی زانســـــتی پرۆفیسۆرانو مامۆستایانی زانکۆی ئوزبەگستان لە نیســـانی ١٩٥٦دا ـ کورتەی باسەکان » ، سەمەرقەند ، ١٩٥٦ ، ل ٩٥ ـ ٩٦ •

نووسەر لەم کورتەیەدا بە کەرەستەی زمانی کوردی باســـی واتای کرداری دەمی ڕابوردووی نزیکی کردووە لە زمانە ئێرانی‌یەکاندا •

٧٥٦ ـ هەندێ حاڵەتی ئیدیۆمی کرداری لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « کارەکانی زانکۆی ئوزبەگستان » ، ژ ١١٢ ، ١٩٦١ ، ل ٨٥ ـ ٩٩ •

ئەم وتارە لەو ئیدیۆمانە دەدوێ ، کە کردار دەوری سەرەکی دەبینێ لە ڕۆنانیاندا •

٧٥٧ – هەندێ کێشەی بینای وشەی ڕووسیو جیهانی لە زمانی تاجیکیدا ، « گورتەی هەواڵەکانی زانکۆی ئوزبەکستان » ، ١٩٥٩ ، ل ٧٢ – ٧٧ •

لە لاپەڕە (٧٦)ی ئەم وتارەدا باسی ئەو وشە کوردییانە کراوە کە چوونەتە زمانی تاجیکییەوە •

ئی • م • ئۆرانسکی :

٧٥٨ – زمانە ئێرانییەکان ، مۆسکۆ ، ١٩٦٣ •

ئەم کتێبە (٢٠٣) لاپەڕەیە • نووسەرەکەی لەژێر سەرناوی « زمانی کوردی » (ل ١٣٥ – ١٣٩)دا دەربارەی ناوچەکانی کوردنشینو دەورەکانی زمانی کوردیو لێکۆڵینەوەی کوردناسانو ڕێزمانی کوردی کۆڵیوەتەوە • لە باسی « زمانە ئێرانییەکانی سەرووی ڕۆژئاوا » (ل ١٧٣ – ١٧٤)یشدا کەمێ لە زمانی کوردی دواوە •

ئەنسیکلۆپیدیا :

٧٥٩ – ئەنسیکلۆپیدیای بچووکی سۆڤێتی ، چاپی سێیەم ، ب ٥ ، مۆسکۆ ، ١٩٥٩ •

لە لاپەڕە (٢٦٧)دا باسی زمانی کوردی کراوە •

٧٦٠ – ئەنسیکلۆپیدیای سۆڤێتی ، ب ٢٤ ، مۆسکۆ ، ١٩٥١ •

« زمانی کوردی » (ل ٩١) •

٧٦١ – ئەنسیکلۆپیدیای گەورەی سۆڤێتی ، چاپی سێیەم ، ب ١٤ ، مۆسکۆ ، ١٩٧٣ •

لە لاپەڕە (٧١)دا باسی زمانی کوردی کراوە •

ئەورەحمانی حاجی مارف :

٧٦٢ - لەبارەی فەرهەنگەکانی مامۆستا گیوی موکریانییەوە ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست » ، لینینگراد ، ١٩٧٢ ، ل ١٧١ - ١٧٥ .

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی باسی فەرهەنگی « ڕابەر »و « کۆلکەزێڕینە »و « مەهاباد »...ی کردووەو لەدەوری مامۆستا گیوی موکریانی لە مێژووی فەرهەنگنووسیی کوردیدا دواوە .

٧٦٣ - مێژووی فەرهەنگنووسیی کوردیو شێوازی دانانی فەرهەنگی ڕووسی - کوردی ، ١٩٧٢ .

ئەم نامیلکەیە کورتەی نامەی دوکتۆرییەکەیەتیو (٢١) لاپەڕەیە . لە پێشەکیو دوو بەشو سێ فەسڵو ئەنجامو پاشبەند پێکهاتووە .

ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم :

٧٦٤ - ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتوو لەگەڵ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری لە دیالێکتە ناوەندییەکانی زمانی کوردیدا ، مۆسکۆ ، ١٩٧٥ .

ئەمە کورتەی نامەی دوکتۆرییەکەیەتیو (٢٣) لاپەڕەیەو بریتییە لە پێشەکیو سێ بەشو ئەنجام . سێ بەشەکەش ئەمانەن : ١ - ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە ئامراز لە ناو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتوودا ؛ ٢ - ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بێئامراز لەنێو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتوودا ؛ ٣ - دەوری وشەی تەناسوبی لەنێو ڕستەی لێکدراوی شوێنکەوتوو و ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەریدا .

ل • ئا • پیرینکۆ :

٧٦٥ – بەراوردکردنی تایبەتیتی کرداری ڕابوردووی تێپەڕ لە زمانی کوردیو تالیشیدا ، مۆسکۆ ، ١٩٥٦ •

ئەمە کورتەی نامەی دوکتۆری‌یەو (١٦) لاپەڕەیە •

ڕ • ن • تسابۆلۆڤ :

٧٦٦ – لەبارەی مێژووی فۆنەتیکی زمانی کوردییەوە ، مۆسکۆ ، ١٩٧٦ •

ئەم کتێبە (١٠٤) لاپەڕەیە • دەربارەی پەیدابوونو گۆڕانو گەشەکردنی دەنگە بزوێنەکانو کۆنسۆنانتەکانی زمانی کوردی‌یە •

٧٦٧ – لەبارەی مێژووی مۆرفۆلۆژیی زمانی کوردییەوە ، مۆسکۆ ، ١٩٧٨ •

ئەم کتێبە (٩٢) لاپەڕەیە • دەربارەی پەیدابوونو گۆڕانو گەشەکردنی بەشەکانی ئاخاوتنی زمانی کوردی‌یە •

ئی • ئی • تسوکەرمان :

٧٦٨ – ئەندامی نادیاری کۆ لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « زمانناسیی سۆڤیەتی » ، لینینگراد ، ١٩٣٧ ، ب ٤ ، ل ١٠١ – ١٠٣ •

ئەم وتارە لەو حاڵەتانە دەدوێ ، کە چۆن ناو بێ‌ئەوەی نیشانەی کۆی پێوەبێ مانای کۆ دەگەیەنێ •

٧٦٩ – خاسیەتی ڕستەی نیهاد ڕستەیی لە زمانی کوردیدا ، « گۆڤاری فەلەستین » ، ب ١٣ ، ژ ٧٦ ، مۆسکۆ – لینینگراد ، ١٩٦٥ ، ل ١٦٠ – ١٦٥ •

نووسەر لەم وتارەدا لەسەر بناغەی هەندێ تێکستی فۆلکلۆر لەو جۆرە نیهادانە دواوە ، کە نە بە وشەیەك یان بە دەستەواژەیەك هاتوون ، بەڵکو بە ڕستەیەکی سەرلەبەر دەربڕاون •

٧٧٠ ـ دۆخەکانی ناو لـە بەشـــە دیالێکتی کوردەکانی ئەرمەنستانی سۆڤیێتدا ، لێنینگراد ، ١٩٣٩ ، ل ٤ •

ئەمە کورتەی نامەی دوکتۆری‌یەکەیەتی •

٧٧١ ـ دۆخەکانی ناو لـە شێوەی کوردیی خۆراساندا ، « نووسراوە دێرینەکانو مەســـــلـەی مێژووی کولتووری گـەلانی ڕۆژهـەلات » ، لێنینگراد ، ١٩٧٢ ، ل ١٤٢ ـ ١٤٤ •

نووسەر لێرەدا لە دۆخی ڕاستەوخۆ و دۆخی تیانی ناو بە بێ‌نیشانەو لەگەڵ نیشانەی کۆو نەناسیاوی دواوە •

٧٧٢ ـ دوو کتێبی ڕێزمانی پرۆفیســـــۆر خاچاتۆریان ، گۆڤاری « زمانناسیی سۆڤیەتی » ، لێنینگراد ، ١٩٧٧ ، ب ٤ ، ل ١٥٣ ـ ١٧٢ •

ئـەم وتـارە ڕەخنـەیـە لـە : ١ ـ کتێبی « زماننامـا کورمانجی »ی پرۆفیسۆر خاچاتۆریان ، کـە ساڵی ١٩٣٢ لە یەریڤان بڵاوی‌کردۆتـەوە ؛ ٢ ـ « زماننامە ژە کورمانجی » کە پرۆفیسۆر خاچاتۆریانو حاجی جندی ساڵی ١٩٣٥ لە یەریڤان چاپیان‌کردووە •

٧٧٣ ـ دەربارەی هەندێ تایبەتێتی دووەم پاشکۆ لە زمانی کوردیدا ، « بیرو زمان » ، مۆسکۆ ، ١٩٤٨ ، ب ١٠ ، ل ٣٦٤ ـ ٣٧٥ •

٧٧٤ ـ دیـارکردنی واتـای کرداری تێپـەڕ لـە زمـانی کوردیدا ، « گۆڤاری فەلەســـتین » ، ب ١١ ، ژ ٧٤ ، مۆسکۆ ـ لێنینگراد ، ١٩٦٤ ، ل ٣٩ ـ ٤٤ •

نووســـەر لـەم وتـارەدا لە ڕێگەی هێنانەوەی چەند نموونەیەکی کرداری تێپـەڕو تێنـەپـەڕەوە لـــە هـەنـدێ فـەرهـــەنگی کوردیو بەراوردکردنیانو نیشاندانی دەوریانەوە هەوڵی‌داوە ماناو واتای کرداری تێپەڕ دەست‌نیشان بکات •

٧٧٥ ـ ڕســـــتەی خاوەنێتی لـە بەشـــە دیالێکتی خۆراساندا ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلات » مۆسکۆ ، ١٩٧٠ ، ل ١٦٩ ـ ١٧١ •

نووســـەر لـەم وتارەدا لـە ڕێی کرداری « بوون »ەوە خـاوەنێتی باس کردووەو لە دۆخی ئیزافە دواوە .

٧٧٦ - ڕێزمانی کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ .

ئەم کتێبە (٢٤٠) لاپەڕەیەو دەربارەی کردارە لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا .

٧٧٧ - سەرنج لەبارەی فۆنەتیکی زمـانی کوردییەوە ، « کۆکـراوەی ئێرانناسان » ، مۆسکۆ ، ١٩٦٣ ، ل ١٥٩ - ١٦٥ .

نووســـەر لـەم وتـارەدا لـەبـارەی دیـاردەی بوونی (i) بـــە (ی - y)یەوە دواوە .

٧٧٨ - شـــوێنی وشـــەی ســـەرەکی لە دەستەواژەی دژواتادا ، « گۆڤاری فەلەستین » ، مۆســـکۆ - لێنینگراد ، ١٩٦٢ ، ب ٧ ، ژ ٧٠ ، ١٩٥٩ - ١٩٦١ .

ئەم کورتە وتارە لەسەر بنچینەی لێکۆڵینەوەی دەستەواژەی وەك : « دایكو باوك » ؛ « شـــەوو ڕۆژ » ؛ « ژنو پیـاو » ؛ « ئـەرزو ئاسمان » ... دامەزراوە .

٧٧٩ - شێوەی کوردیی خۆراسانیو لێکۆڵینەوە لە تێکســـتەکانی ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەڵات » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٤ ، ل ١٦٠ - ١٦٦ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو کەرەستەی فۆلکلۆرە دەکات ، کە بە شێوەی کوردیی خۆراسـانـەو کۆیکردۆتەوەو لەگـەڵ لێکۆڵینەوەیەکی زمانەوانیدا بۆ چاپ ئامادەی کردووە .

٧٨٠ - کۆی ناو لە بەشە دیالێکتی خۆراســـــاندا ، « زمانناسیی ئێرانی » ، مۆسکۆ ، ١٩٨١ ، ل ٢٣٢ - ٢٣٧ .

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو نیشانانەو ئەو حاڵەتانەی کردووە ، کە لە بەشە دیالێکتی کوردیی خۆراساندا کۆ سازدەکەن .

٧٨١ ـ لەبارەی ڕێزمانی کوردییەوە ، گۆڤاری « کارەکانی ئامۆژگـای زمانناسی » ، ١٩٥٦ ، ب ٤ ، ل ٥ ـ ٥٨ •

ئەم وتارە لەبارەی جنسەکانی ناوەوەیە لە زمانی کوردیدا •

٧٨٢ ـ لەبارەی ڕێزمانی کوردییەوە ، لە کتێبی « زمانە ئێرانیێکان » ، ب ٢ ، مۆسکۆ ـ لێنینگراد ، ١٩٥٠ ، ل ٧٨ ـ ١٤٤ •

ئەم نووسینە بریتی‌یە لە دوو باسی گەورەو بایەخدار : ١ ـ گەردانی کرداری تێپەڕ ؛ ٢ ـ حالەتەکانی ناو •

٧٨٣ ـ لەبارەی یەکێتی ڕەگەزی نیشانەی کرداری کاتی ئێستاو حالەتی حازرەوە لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروی زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « کێشەی ڕۆژهەلاتناسی » ، ١٩٥٩ ، ب ٢ ، ل ١٤٨ ـ ١٥٥ •

ئـەم وتارە لەسەر لێکدانەوەی ڕێژەی : ١ ـ ئـەز بکەڤم ، ئـەزێ بکەڤم ؛ ٢ ـ ئەز بکەتاما ، ئەزێ بکەتاما ••• سازکراوە •

٧٨٤ ـ مـانـای فۆرمی لێکدراو (بـە کەرەستەی زمانی کوردی) ، « گۆڤاری ئەنجومەنی زانستی ئامۆژگای زمانناسی » ، لێنینگراد ، ١٩٦٣ ، ل ١٤ ـ ١٥ •

ئەم نووسینە کورتەی ئەو وتارەیە کە تـوکەرمان لە کۆڕێکی فراوانی ئەنجومەنی زانستی ئامۆژگـای زمـانـاسی لـە لێنینگراد خوێندوویەتی‌یەوەو بـە کەرەستەی زمانی کوردی واتـاو مانای وشـەی لێکدراوی لێک‌داوەتەوە •

٧٨٥ ـ نیشانەی نەناسیاویی کۆ لە بەشە دیالێکتی خۆراسـاندا ، گۆڤاری « فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، مۆسکۆ ، ١٩٦٩ ، ل ١٠٧ ـ ١١٠ •

نووسـەر لەم وتارەدا دەربارەی نیشـانەی (ینی / نی)ی کۆی نەناسیاوی دواوە •

٧٨٦ ـ هاوڕەگەزایەتیی نیشانەی کاتی ئایندەو نیشـانەی حالەتی غائیب لە زمانی کوردی (کرمانجی)دا ، « کێشەی ڕۆژهەلاتناسی » ، ١٩٥٩ ، ژ ٢ ، ل ١٤٨ ـ ١٥٥ •

نووسەر لەم وتارەدا ئەوەی ڕوونکردووەتەوە کە لە زمانی کوردی
(دیالێکتی ژووروو)دا نیشانەی کاتی ئایندەو نیشانەی دۆخی غائیب لە
یەك سەرچاوەوە هاتوون .
هەروەها ژ : ٧٨٧ ، ٨٢٨ ، ٨٢٩ ، ٨٣٠ .

ئی . ئی . تسوکەرمانو ژ . س. موسیلیان :

٧٨٧ ـ فەرهەنگی کوردی ـ ڕووسی ئەکادیمی ئی . ئا . ئۆربیلی ، « کورتەی وتارەکانی ئامۆژگای ڕۆژهەلاتناسیی لینینگراد » ، مارت ١٩٦٦ ، ل ٦٩ ـ ٧٠ .

نووسەران لەم وتارەدا دەربارەی ناوەرۆكو بایەخی دەستنووسی ئەو فەرهەنگە کوردی ـ ڕووسی‌یەی ئەکادیمی ئی . ئا . ئۆربیلی دواون ، کە لە سالآنی بیستدا نووسیویەتیو ئێستـــا لەلایەن کارگێرانی بەشی کوردی لینینگرادەوە بۆ چاپ ئامادەکراوە .

چەرکەزی بەکۆ (چ . خ . باکاییێف) :

٧٨٨ ـ بنچینەی ڕێنووسی کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٨٣ .

ئەم کتێبە (٢٧٢) لاپەڕەیەو باسی چۆنیەتی نووســینی کوردی بـە ئەلفوبێی ســـــلاڤی دەکاتو بریتی‌یە لـە : پێشــــــەکی (ل ٣ ـ ٨) ؛ ١ ـ ئەلفوبێو ڕێنووس (ل ٩ ـ ٦٠) ؛ ٢ ـ خالبەندی (ل ٦٠ ـ ٧٠) ؛ ٣ ـ فەرهەنگی ڕاستنووسینی وشـە (ل ٧١ ـ ٢٠١) ؛ ٤ ـ هـەنـدێ تێکستی کوردی (ل ٢٠٢ ـ ٢٦٩) .

٧٨٩ ـ بەشــــە دیالێکتی کوردەکانی تورکمەنســـــتان ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢[١٣] .

---

(١٣) بۆ وەرگرتنی زانیاری پتر دەربــارەی ئـەو بـەرهـەمـە ، بڕوانە : د . عەبدولڕەحمانی حاجی مارف ، چەرکەزی بەکۆ (باکاییێف) لە مەیدانی کوردناسیدا ، « پاشکۆی عێراق » ، ژ ١٥ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١٢ ،

ئەم کتێبە (٢٧٠) لاپەڕەیەو بریتیە لە : پێشەکی (ل ٣ - ٧) ؛ فۆنەتیك (ل ٨ - ٢٧) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ٢٨ - ١١١) ؛ وشەڕۆنان (ل ١١٢ - ١١٩) ؛ سینتاکس (ل ١٢٠ - ١٣٠) ؛ جیاوازیی شێوەی کوردەکانی تورکمەنستان لە زمانی ئەدەبیی کوردی (ل ١٣١ - ١٣٥) ؛ پاشکۆ - تێکستو فەرهەنگۆك (ل ١٣٦ - ٢٦٨) •

٧٩٠ - پۆستپۆزشن وەك کەرەستەی دەربرینی پێوەندیی ڕێزمانی لە زمانی کوردیدا ، لینینگراد ، ١٩٥٠ •

ئەمە کورتەی نامەی دوکتۆری‌یەکەیەتی •

٧٩١ - پۆستپۆزشی (ڕا) وەك کەرەستەی دەربرینی ڕێزمانی لە زمانی کوردیدا ، گۆفاری « کۆنگرەی زانایانی لاو » ، مۆسکۆ - لینینگراد ، ١٩٤٩ ، ل ٤١ - ٤٢ •

ئەم نووسینە ، کورتەی ئەو وتارەیە ، کە مامۆستا چەرکەزی بەکۆ لە کۆڕی بیرەوەری ئەکادیمی ن • یا • ماردا خوێندوویەتی‌یەوە •

٧٩٢ - دەوری پێوەندیی زمان لە پێشکەوتنی زمانی کوردەکانی سۆڤیەتدا ، مۆسکۆ ، ١٩٧٧ •

ئەم کتێبە (٢٨٨) لاپەڕەیە • لە پێشەکی‌و چوار فەسڵو هەندێ تێکستی فۆلکلۆرو فەرهەنگێکی وشەی بێگانە لە زمانی کوردیدا پێکهاتووە ••• لە پێشەکی‌دا (١ - ڕوونکردنەوەی پێوەندیی زمانانو ٢ - باسی کوردەکانی سۆڤێت)ی کردۆتە مەبەست (ل ٧ - ٢١) • فەسلی یەکەم بە ناوی « دەوری زمانی عەرەبی لە پێشخستنی زمانی کوردی‌دا »وەیە (ل ٢٢ - ٤٨) • فەسلی دووەم سەرناوی « دەوری زمانی تورکی لە پێشخستنی زمانی کوردی‌دا »ی وەرگرتووە (ل ٤٩ - ٦٨) ؛ فەسلی سێیەم « دەوری زمانی ئەرمەنی لە پێشخستنی زمانی کوردیدا » (ل ٦٩ - ١٢٨)و فەسلی چوارەم « دەوری زمانی ڕووسی لە پێشخستنی زمانی کوردی‌دا » (ل ١٢٩ - ١٤٦) •

٧٩٣ ـ زمانی کوردەکانی ئازربایجان ، مۆسکۆ ، ١٩٦٥[١٤] .

ئەم کتێبە (٢٨٤) لاپەڕەیەو نووسەر بە شـێوازێکی فراوان لـە فۆنەتیك (ل ١١ – ٢٧)و مۆرفۆلۆژی (ل ٢٧ – ٩٠)و وشـەڕۆنان (ل ٩٠ – ٩٧)و سینتاکس (ل ٩٧ – ١٠٥)ی شـێوەی کوردەکانی ئازربایجان دواوەو ئنجا جیاوازیی بنچینەیی ئەو بەشە دیالێکتەی لەگـەڵ زمانی ئەدەبیدا (ل ١٠٥ – ١١٥) باس کردووەو لە کۆتاییشـدا هەندێ تێکست (ل ١١٦ – ١٨٩)ی تۆمارکردووەو فەرهەنگێکی کوردی (بەشە دیالێکتی کوردی ئازربایجان) – ڕووسی داوە (ل ١٩٠ – ٢٨١) ...

٧٩٤ ـ کوردەکانی سۆڤێت ، مۆسکۆ ، ١٩٧٣[١٥] .

ئەم کتێبە (٣٥٢) لاپەڕەیەو نووسەر تێیدا بەراوردی لەنێوان بەشە دیالێکتەکانی کوردەکانی سۆڤیەتدا کردووە . لە پێشەکیدا (ل ٥ – ٢٣) دەربارەی کوردەکانی سۆڤێتو مێژووی لێکۆلینەوە لـە زمانیان دواوە . لە چوار فەسـڵی گەورەدا لە : فۆنەتیك (ل ٢٥ – ٥٦) ؛ مۆرفۆلۆژی (٥٧ – ٢٣٨) ؛ وشەڕۆنان (ل ٢٣٩ – ٢٧٢) ؛ سـینتاکس (ل ٢٧٣ – ٣٠٧)ی کۆلیوەتەوە . لە کۆتاییشدا هەندێ تێکستی بڵاوکردووەتەوە .

٧٩٥ ـ زمانی کوردی ، گۆڤاری « زمانە خاوەن نووسیـنە تازەکانی میللەتانی سۆڤیەت » ، مۆسکۆ ، ١٩٥٩ ، ل ٤٦٨ – ٤٧٤ .

ئەم وتارە لەبارەی لێکۆلینەوەی زمانی کوردییەوە دەدوێ لە یەکێتی سۆڤێت .

٧٩٦ ـ لەبارەی کێشـەی گەردانی سـوبیەکتو ئۆبیەکتی کرداری تێپەڕەوە لە زمانی کوردیدا ، « کێشەی زمانەوانی » ، مۆسـکۆ ، ١٩٦٠ ، ژ ٤ ، ل ١٠٣ – ١٠٦ .

---

(١٤) هەمان سەرچاوە ، ل ١٢ .

(١٥) هەمان سەرچاوە ، ل ١٢ .

٧٩٧ – مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی لە ڕووسیاو یەکێتی سۆڤێت ، « لەبارەی مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانە ئێرانی‌یەکانەوە » ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ ، ل ١٠٠ – ١١٧ ٠

مامۆستا بەکۆ لەم وتارەدا باسی زوربەی ئـەو کارە زمانەوانی‌یانەی کردووە کە بەر لە شۆڕشی ئۆکتۆبەر لە ڕووسیای قەیـــەری‌و دوای شۆڕش لە یەکێتی سۆڤێت لەبارەی زمانی کوردیەوە نووسراون ٠

٧٩٨ – هەندێ کێشەی ســازبوونی زمانی ئەدەبیی کوردی یەکێتی سۆڤێت ، « کێشـــەی ئیدیۆم‌و شـــێوازو پێکهاتنی ڕێزمانیی زمانە ڕۆژهەلاتی‌یەکان » ، سەمەرقەند ، ١٩٧٢ ، ل ٥٣ – ٦٢ ٠

نووسەر لەم وتارەدا باسی مێژووی ئـەو ئەلفوبێ‌یانە دەکات ، کــە کوردەکانی سۆڤێت بەکاریانهێناوەو لە پێشکەوتن‌و گەشەکردنی نووسین‌و سازبوونی زمانی ئەدەبیی ئەو کوردانە دواوە ٠

٧٩٩ – هێز لە بەشە دیالێکتی کوردی تورکمەنستاندا ، « کۆکراوەی ئێراناسی » ، مۆسکۆ ، ١٩٦٣ ، ل ١٦٦ – ١٧٢ ٠

ئەم وتارە لەوە دەدوێ کە هێز (النبرة Stress) لـە بەشـــە دیالێکتی کوردی تورکمەنستاندا لـە چ شوێنێکی وشـــەدا دادەنرێ‌و دەوری چی‌یە ٠

هەروەها ژ : ١٠٧ ٠

ئا ٠ س ٠ چیکۆباڤا :

٨٠٠ – سەرەتایێکی زمانناسی ، ب ١ ، مۆسکۆ ، ١٩٥٢ ٠

لە لاپەڕە (٢٠٢)و (٢٠٤)ی ئـەم کتێبـە ڕووسی‌یەدا باسی زمـانی کوردی کراوە ٠

ل • ئا • خێتاگورۆڤ :

٨٠١ ـ حاڵەتەکانی جنس لە زمانە ئێرانییەکاندا ، « نامەی زانایانی زانکۆی مۆسکۆ » ، مۆسکۆ ، ١٩٣٩ ، ب ١ ، ژ ٢٠ ، ل ٥٠ ـ ٩٧ •

لە لاپەڕە (٥١ ـ ٦٦ ، ٧٩ ـ ٩٧)دا باسی حاڵەتەکانی جنس لە زمانی کوردیدا کراوە •

ف • دیتێل :

٨٠٢ ـ سێ ساڵ گەڕان بە کوردستاندا ، گۆڤاری « وەزارەتی ڕۆشنبیریی میللی » ، ب ٤ ، پیترسبورگ ، ١٨٤٧ •

ف • دیتێل سێ ساڵێك بە کوردستاندا گەڕاوەو کەرەستەیەکی زۆری فۆلکلۆرو ئەتنۆگرافیای خڕکردوەتەوە • لەم وتارەدا دەربارەی ئەو کەرەستانە دواوەو سەبارەت بە کوردستانو زمانی کوردیو دیالێکتەکانی نووسیویتی : « لە گەڕانەکەمدا ـ واتە لە دیاربەکرەوە تا سنووری سووریا ـ گەلێ مەسەلەی جوگرافیو ئەتنۆگرافی سەرنجیان ڕاکێشام • ڕێگاکەم بە ماردینو دیاربەکرو نەسیبەینو ئورفەدا تێدەپەڕی • ئەو ناوچانەی کە من پیایاندا دەگەڕام بەشێکی کوردستان بوون ، کە زۆر کەم ناسراون • لەبەرئەوەی تاکو ئێستا هیچ کەرەستەیەکی ئەتنۆگرافی وەهامان نییە دەربارەی خێڵەکانی ئەم هەرێمەی ئاسیا ، بۆیە لە لێکۆڵینەوەی دیالێکتەکانیدا ، بەتایبەتی گرنگی بە باری جوگرافی ناوچەکە دەدەم • لە کۆکردنەوەی ئەو کەرەستانەدا زۆر زەحمەتم کێشاوە • بەگوێرەی ئەو کەرەستەیەی لامە ، نزیکەی (٣٠٠) خێڵی کورد هەیەو لەو باوەڕەدام کە لێکۆڵینەوەی تەواو لە کوردستانی ئەمڕۆ یارمەتیی ئەوەمان دەدا باشتر لە باری زووی ناوچەکە بگەین کە ئێستا بەشێکە لە تورکیا (مەبەستی دەوڵەتی عوسمانییە ـ ئەوڕەحمان) •••

ف • دیتێل که دێته سەر باسی زمانی کوردی دەڵێ : من بۆم دەرکەوت که زمانی کوردی بەسەر زۆر دیالێکتدا دابەش دەبێتو لەم ڕووەوە هێشتا کەس هیچی نەنووسیوە • بەشێکی کوردستان لەژێر حوکمی تورکیادایه ، لەبەرئەوە ئاشکرایه ، که زمانی تورکی کاری کردۆته سەر زمانی کوردی ، هەروەك چۆن له بەشەکەی ئێرانیشدا تەئسیری زمانی فارسی هەیه •

م • ب • ڕودێنکۆ :

٨٠٣ – ئەرکی کرداری (گریان) له تێکستی ئەدەبی کوردی سەدەکانی ناوەڕاستدا (به کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو) ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست » ، لینینگراد ، ١٩٧٢ ، ل ٢٠٠ – ٢٠٣ •

نووسەر لەم وتارەدا لەبەر ڕووناکی داستانی « یوسف و زلێخا »ی سەلیم سلێمانو « مەمو زین »ی ئەحمەدی خانیو « لەیلو مەجنوون »ی حارسی بتلیسیدا له ڕێژەی جۆربەجۆری کرداری « گریان » کۆلیوەتەوە •

٨٠٤ – دەربارەی هەندێ تایبەتیتی ڕێنووسی دەستنووسە کوردییەکان ، « زمانناسیی ئێرانی » ، مۆسکۆ ، ١٩٨١ ، ل ١٩٨ – ١٩٩ •

ئەم وتارە دەربارەی بەکارهێنانی هەندێ پیتی جیاوازه له دوو دەستنووسی « یوسفو زلێخا »دا •

٨٠٥ – هەندێ تایبەتیتی زمانی ئەدەبیی کوردی سەدەکانی ناوەڕاست ، گۆڤاری « فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، مۆسکۆ ، ١٩٦٩ ، ل ١٠٤ – ١٠٧ •

نووسەر له ڕێگەی لێکۆلینەوە له داستانی « یوسف و زلێخا »ی سەلیمی سلێمانەوە هەندێ تایبەتیتی زمانی کوردیی ئەو سەردەمەی له بەکارهێنانی وشەو ڕێژەدا دیاری کردووە •

زاریٚ یوسف (ز • ئا • یوسوپۆڤا) •

٨٠٦ ـ ئەرکی پارتیکلی (ئەوا)و (وا) لـە دیـالیٚـکتی کـرمـانجیی خواروودا ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٤ ، ل ١٦٦ ـ ١٦٨ •

ئەم وتارە باسی ئەو ئەرکانە دەکات کـە وشـــەی (ئەوا)و (وا) بەجێی‌دێنن •

٨٠٧ ـ ئەرکی جێناوی لکاوی (یٚ) لە زمانی کوردیدا ، « کورتـەی وتارەکانی کۆنفرانسی فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، دووشەمبە ، ل ٣٢٥ ـ ٣٢٧ •

ئەم وتارە بە نموونەوە لـەوە دەدویٚ کـاتیٚ جێناوی لـکاوی (یٚ) دەچێتە سەر پریپۆزیشنی : (لە ، بە ، دە) دەیانکاتە (لیٚ ، بیٚ ، دیٚ) •••

٨٠٨ ـ بینای ئیزافە لە شێوەی سلێمانیدا ، « زمانناسیی ئێرانی » ، مۆسکۆ ، ١٩٨١ ، ل ٢٣٨ ـ ٢٤٢ •

ئەم وتارە باسی ئەو نیشانانە دەکات ، کە لە شێوەی ســــلێمانیدا ئیزافە سازدەکەن •

٨٠٩ ـ پریپۆزیشنو پۆستپۆزیشن لە دیالیٚکتی خواروی کوردیـدا ، لینینگراد ، ١٩٦٥ •

ئەم کارە کورتەی نامەی دوکتۆری زاریٚ یوسفەو (١٩) لاپەڕەیەو لە سیٚ بەش پێکهاتووە : ١ ـ پێشەکی ؛ ٢ ـ خاســیەتی ناو لـە ڕووی مۆرفۆلۆژی‌یەوە ؛ ٣ ـ پریپۆزیشن‌و پۆستپۆزیشن •

٨١٠ ـ پریپۆزیشنو پۆستپۆزیشن لە سۆرانیدا ، « نووســــراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلات » ، لینینگراد ، ١٩٦٥ ، ل ٥٤ ـ ٥٦ •

ئەم وتارە بەکورتی باسی ئەرك‌و دەوری پریپۆزیشـــن‌و پۆستپۆزیشن دەکات لە دیالیٚکتی خوارووی کوردیدا •

٨١١ - پۆستپۆزیشنی (ەوە) لە زمانی کوردیدا (دیالێکتی سۆرانی) ، « کورتەی هەواڵەکانی ئامۆژگای میللەتانی ئاســـــیا » ، ژ ٦٨ ، ١٩٦٤ ، ل ٤٠ - ٤٧ .

نووسەر لەم وتارەدا لە شێوەو دەورو ئەرکی پۆستپۆزیشنی (ەوە) لە دیالێکتی خوارووی کوردیدا دواوە .

٨١٢ - دیالێکتی سابڵاغی زمانی کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٨٥ .

ئەم کتێبە (١٤٤) لاپەڕەیەو برێتی‌یە لە : پێشەکی (ل ٩ - ٢٠) ؛ ئەلفوبێو ڕێنووس (ل ٢١ - ٢٤) ؛ فۆنەتیک (ل ٢٥ - ٣٠) ؛ وشەناسی (ل ٣١ - ٣٣) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ٣٤ - ١٠٨) ؛ سینتاکس (ل ١٠٩ - ١٣٠) ؛ پاشکۆ (ل ١٣١ - ١٣٧)[١٦] ...

٨١٣ - فەرهەنگی کوردی - ڕووسی ، « نووســـــراوە دێرینەکانو مەســـەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەڵات » ، لینینگراد ، ١٩٦٩ ، ل ١٦٧ - ١٦٩ .

نووسەر لەم وتارەدا کەمێ دەربارەی شێوەی کارکردنو شێوازی دانانی ئەو فەرهەنگە کوردی (کرمانجیی خوارووی) - ڕووسی‌یە دواوە ، کە لەگەڵ قەناتی کوردۆدا خەریکی دانانی بوون (بڕوانە : باسی ژ ١٠٥٢) .

٨١٤ - کرداری کارا بزر لە زمانی کوردیدا (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی خوارووی) ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەڵات » ، لینینگراد ، ١٩٧٣ ، ل ١٤٧ - ١٥٠ .

ئەم وتارە باسی چۆنیەتی پێکهاتنی ڕێژەی کرداری کارا بزر لە کاتی ڕابوردوو و ڕانەبوردوودا دەکاتو تایبەتیی نیشاندەدا .

---

(١٦) بۆ زانیاری پتر لەبارەی ئەو کتێبەوە ، بڕوانە : د . کوردســـــتان موکریانی ، بەرهەمێکی نوێی زمانەوانی زەریێ یوســـوپۆڤا ، ڕۆژنامەی « هاوکاری » ، ژ ٨٣٧ ، بەغدا ، ٢٤/٤/١٩٨٦ ، ل ٦ .

٨١٥ ــ گرووپەکانی کردار لە بەشە دیالێکتی کوردیی سـلێمانیدا ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلات » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٧ ، ل ٢٧٥ ــ ٢٧٩ ٠

نووسـەر لـەم وتارەدا شـەش گرووپ کرداری دیاریکردووەو نموونەی بۆ هەریەکێکیان هێناوەتەوەو لە کۆتاییشدا خشـتەیەکی بۆ ڕێکخستوون ٠ (بڕوانە : باسی ژ ٢٦٣) ٠

٨١٦ ــ لەبارەی تایبەتێتی بەکارهێنانی پریپۆزیشـنی (بۆ)وە لـە دیالێکتی خوارووی کوردیدا ، گۆڤاری « فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، مۆسـکۆ ، ١٩٦٩ ، ل ١١١ ــ ١١٣ ٠

ئەم وتارە بەکورتی باسی زوربەی ئەو تایبەتیانەی تێدا کراوە کە لـە بەکارهێنانو دەورو گەیاندنی واتای پریپۆزیشنی (بۆ)دا هەیە ٠

٨١٧ ــ لەبارەی هەندێ تایبەتێتی بەکارهێنانی پریپۆزیشنەوە لە زمانی کوردیدا ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٠ ، ل ١٧١ ــ ١٧٣ ٠

نووسەر لەم وتارەدا لە چەند تایبەتێتییەکی پریپۆزیشنی (بۆ ، لە ، لێ ، پێ ، تێ)ی کۆلیوەتەوە ٠

هەروەها ژ : ٢٦٣ ، ٢٦٤ ، ١٠٥٢ ٠

ل ٠ زاگورسکی :

٨١٨ ــ ئەلفوبێیەکانی قەفقاس ، « هەوالەکانی لقی قەفقاسـیای کۆمەلی جوگرافی ڕووسـی ئیمپراتۆری » تفلیس ، ١٨٨٧ ، ب ٩ ، ژ ٢ ، ل ١ ــ ٣٢ ٠

لە لاپەڕە (٣)ی ئەم وتارەدا باسی هەولی سەرنەکەوتووی سازاندنی ئەلفوبێی ئەرمەنی بۆ زمانی کوردی کراوە ٠ لە لاپەڕە (١٥)شـدا باسی هەولی پ ٠ لێرخ لە بەکارهێنانی ئەلفوبێی لاتینیدا بۆ زمـانی کوردی بەرچاو دەکەوێ ٠

زمانەکانی ئاسیاو ئەفەریقا :

٨١٩ ـ زمانەکانی ئاسیاو ئەفەریقا ، ب ٢ ، مۆسکۆ ، ١٩٧٨ •

ئەم کتێبە کۆمەڵێك زانا نووسیویانە • بەرگی دووەم (٤٤٠) لاپەڕەیەو سەرپاکی باسی زمانە ئێرانییەکانە • لە لێکۆڵینەوەی زمانە ئێرانییە نوێکاندا کاتێ باسی لقی سەرووی ڕۆژئاوا کراوە (ل ١١٠ ـ ١٥٦) دەربارەی فۆنەتیك‌و مۆرفۆلۆژیو سینتاکس‌و لێکسیك ••• ی زمانی کوردی گەلێ زانیاری خراوەتە پێش چاو • ئەم بەشە (ل • ئا • پیرێیکە ، د • ئی • ئێدێلمان) نووسیویانە •

ئی • ئا • سمیرنۆڤا :

٨٢٠ ـ پێوەندیی ڕەگەکانی کردار لە زمانی کوردیدا (دیالێکتی سۆرانی) ، « کورتەی هەواڵەکانی ئامۆژگای میللەتانی ئاسیا » ژ ٦٧ ، ١٩٦٣ ، ل ٣٨ ـ ٤٠ •

نووسەر لەم وتارەدا دەربارەی پێوەندیی نێوان ڕەگی کردارو بناغەی کردار لە دیالێکتی کرمانجیی خواروودا دواوە •

٨٢١ ـ شێوەی ژمارەی ناو لە زمانە ئێرانییەکاندا ، لینینگراد ، ١٩٧٤ •

ئەم کتێبە (٢٢٤) لاپەڕەییە ، کە باسی شێوەی ژمارەی ناو لە تێکرای زمانە ئێرانییەکاندا دەکات ، لە (ل ١٥٨ ـ ١٩٠)دا دەربارەی ژمارەی ناو لە بەشە دیالێکتی موکریدا دواوە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٨٤٣) •

٨٢٢ ـ گەردانی کرداری تێپەڕ لە دیالێکتی خواروی کوردی (سۆرانی)دا ، کتێبی « کورتەی وتارەکانی کۆنفرانسی فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، لینینگراد ، ١٩٦٢ ، ل ٢٣ ـ ٢٤ •

ئەم نووسینە کورتەی ئەو وتارەیە ، کە ئی • ئا • سمیرنۆڤا لەو کۆنفرانسە زانستییەدا خوێندوویەتییەوە ، کە شارەزایانی زمانە ئێرانییەکان سالی ١٩٦٢ لە زانکۆی لێنینگراد گرتیان • نووسەر لێرەدا بە چەند خالێك شێوەی چۆنیەتی گەردانی کرداری تێپەڕی لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووی باس‌کردووە •

هەروەها ژ : ٨٢٣ ، ٨٥٨ •

ئی • ئا • سمیرنۆڤا ، ك • ر • ئەیووبی :

٨٢٣ ــ فۆنەتیکی زمانی کوردی (دیالێکتی موکری) ، لێنینگراد ، ١٩٨٥ •

ئەم کتێبە (٣٤٠) لاپەڕەیەو بەدوورو درێژی باسی گشت ڕوویەکی تێکڕای دەنگەکانی بەشە دیالێکتی کوردی موکری دەکات •

س • ن • سۆکۆلۆف :

٨٢٤ ــ زمانی ئاوێستا ، مۆسکۆ ، ١٩٦١ •

ئەم کتێبە (١٢٣) لاپەڕەیە • لە هەندێ شوێندا بەراوردکاری لەگەلّ زمانی کوردیدا بەرچاو دەکەوێ • (بڕوانە : باسی ژ ٩٧٨) •

هەروەها ژ : ٩٧٨ •

ڤ • س • سۆکۆلۆڤا :

٨٢٥ ــ بەلگەی نوێ دەربارەی فۆنەتیکی زمانە ئێرانییەکان ، لە کتێبی « زمانە ئێرانییەکان » ، مۆسکۆ ــ لێنینگراد ، ١٩٥٠ ، ل ٥ ــ ٢٨ •

لە لاپەڕە (١٠ ــ ١٤)دا نووسەر هەندێ بەلگەی لەبارەی فۆنەتیکی زمانی کوردیەوە هێناوەتەوە •

٨٢٦ ـ لەبارەی فۆنەتیکی زمانە ئێرانییەکانەوە ، مۆسکۆ ـ لینینگراد ، ١٩٥٣ .

ئەم کتێبە (١٥٠) لاپەڕەیە . لە لاپەڕە (٧٨ ـ ١٠٣)دا دەربارەی زمانی کوردەکانی تورکمەنستان کۆڵراوەتەوەو باسی بزوێنەکانو کۆنسۆنانتەکانی ئەو بەشە دیالێکتە کراوە . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٨٥٩) .

١٢٧ ـ لێکۆڵینەوە لەبارەی فۆنەتیکی زمانە ئێرانییەکانەوە ، لینینگراد ، ١٩٥٤ .

ئەم نامیلکەیە (٣٦) لاپەڕەیەو کورتەی نامەی دوکتۆریی ناوکە . لە لاپەڕە (١٥ ـ ٢٠ ، ٣٢ ، ٣٥)دا باسی فۆنەتیکی زمانی کوردی کراوە .

ع . شەمۆ ، ئی . تسوکەرمان :

٨٢٨ ـ لەبارەی کێشەی بزوێنی (i)ی کوردییەوە ، گۆڤاری « نووسینو شۆڕش » ، ژ ١ ، مۆسکۆ ـ لینینگراد ، ١٩٣٣ ، ل ١٧٩ ـ ١٨٠ .

ئەم وتارە لەبارەی بوونو دەوری بزرۆکە (کسرة مختلسە)ی (i)ەوە دەدوێ .

ع . شەمۆ ، ئی . تسوکەرمان ، ق . کوردۆ :

٨٢٩ ـ دەربارەی کێشەی جنس لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « نووسینو شۆڕش » ، ژ ١ ، مۆسکۆ ـ لینینگراد ، ١٩٣٣ ، ل ١٦٠ ـ ١٧٨ .

بەر لە بڵاوبوونەی ئەم وتارە مەسەلەی جیاکردنەوەی نێرو مێ لــە زمـانی کوردیدا باس نەکرابوو • لــەم وتـارەدا سێ جنسی نێـرو مێو بێلایەن دیاری کراوە •

ع • شەمۆ ، ق • کوردۆ ، ئی • تسوکەرمان :

٨٣٠ ـ دەربارەی ئیزافە لـە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « شـــۆڕشو نووسین » ، مۆسکۆ ، ١٩٣٣ ، ژ ١ ، ل ٥١ ـ ٥٦ •

بۆ یەکەم جار لە مێژووی کوردناسیدا لەم وتارەدا نیشـــــانەکانی ئیزافە دیاری کراوە •

فارووق عومەر صدیق :

٨٣١ ـ ڕۆنانی ناو[١٧] لە زمانی ئەدەبیی کوردی عێراقدا ، مۆسکۆ ، ١٩٧٧ •

ئەم نامیلکەیە کە کورتەی نامەی دوکتۆرییە ، نووســـــەر تێیدا دەربارەی ئەو پێشگرو پاشگرانەی ناوو ئاوەڵناوو ئاوەلکرداری داڕێژراوو ئــەو حاڵەتانەی نـاوو ئاوەڵناوو ئاوەلکرداری لێکدراویان لێ پەیدا دەبێ دواوە • ئەم بەرهەمە (٢٤) لاپەڕەیەو بریتییە لـە پێشـــــەکیو چوار فەســـل •

هەروەها ژ : ٤٠٧ •

ئۆ • ل • ڤیلچێڤسکی :

٨٣٢ ـ ئەنجامی پشکنینی ئاسەواری زمانە ئێرانییە زیندووەکان ، لە کتێبی « ئەکادیمیای زانســـتی سۆڤێت بۆ ئەکادیمیک ن • یا • مارد » ، مۆسکۆ ـ لینینگراد ، ١٩٣٥ ، ل ١٩١ ـ ١٩٨ •

---

(١٧) مەبەستی (باب الاسماء)ە •

نووسەر لێرەدا کە لە ڕێگای هەندێ ئاسەواری کۆنەوە باسی ئەسڵی زمانە ئێرانی‌یەکانی کردووە ، لە زمانی کوردیش دواوە •

٨٢٣ - کورد - سەرەتایێك لە مێژووی ئەتنۆگرافی گەلی کورد ، مۆسکۆ ، ١٩٦١ •

ئەم کتێبە (١٦٢) لاپەڕەیەو پێکهاتووە لە : پێشەکی (ل ٣ - ٤)و هەشت فەسڵ (ل ٥ - ١١٦)و هەندێك سەرنج (ل ١١٧ - ١٦٢) • نووسەر لە فەسلی پێنجەمدا (ل ٦٧ - ٧٨) ڕای د • م • میخایلیس‌و أ • ل • شیلتیسرو چەند زانایەکی‌تری ئەوروپایی‌و ڕای هەندێك زانای ڕووس : کۆنیك‌و لێرخی نیشانداوە ، کە دەڵێن کورد بە ڕەگەز خالدی‌یەو بە زمان ئێرانی‌یە • لەپاشا نووسەر تیۆری ن • یا • ماررو ڤ • ف • مینۆرسکی دەهێنێتەوە سەبارەت نەژادو زمانی کوردی • لە لێکۆڵینەوەکەیدا ئەو تیۆری‌یەی پەسەند کردووە ، کە زمانی کوردی بە یافیتی دادەنێ • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٣٤) •

٨٢٤ - کەرەستەی زمانەوانی دەربارەی مێژووی شێوەی کۆمەلایەتی لە کوردستان » ، گۆڤاری « زمانە ئێرانی‌یەکان » ، ب ١ ، مۆسکۆ - لێنینگراد ، ١٩٤٥ ، ل ١٣ - ٣٠ •

ڤیلچێڤسکی لەم وتارەدا وا نیشاندەدا کە کورد میللەتێکی ڕەسەن نی‌یەو خاوەنی یەك زمان نی‌یە ، بەڵکو لەجیاتی یەك زمان کە هەموو کۆمەڵی کورد تێی‌بگەن ، خاوەنی سێ چوار زمان‌و چ لە چۆنیەتی دروست‌بوونداو چ لە چۆنیەتی پێشکەوتندا زۆر لە یەکتر جیاوازن •

٨٢٥ - لەبارەی زاراوەی « پالە »ی کوردییەوە ، گۆڤاری « زمان‌و بیر » ، مۆسکۆ ، ١٩٣٥ ، ب ٥ ، ل ٩٧ - ١٠٢ •

نووسەر لەم وتارەدا لە چۆنیەتی پەیدابوون‌و گەشەکردنی وشەی « پالە »ی کوردی دواوە •

٨٣٦ – یەکەم کۆنفرانسی گشتیی کوردناسیو کێشەی زمانی ئەدەبیی کوردی سۆڤێت ، گۆڤاری « زمانو بیر » ، ژ ٦ – ٧ ، مۆسـکۆ ، ١٩٣٦ ، ل ٣٢٢ – ٣٢٧ •

نووسەر لەم وتارەدا بەکورتی باسی ئەو کۆنفرانسەی کردووەو لـە ئەنجامو بڕیارەکانی سەبارەت بە زمانی ئەدەبیی کوردی دواوە •

قەناتی کوردۆ (ك • ك • کوردۆیێـڤ) :

٨٣٧ – پاشـگر لە زمانی کوردیدا ، « کورتەی هەواڵەکانی ئامۆژگای میللەتانی ئاسیا » ، ژ ٦٧ ، ١٩٦٢ ، ل ٣٢ – ٣٧ •

نووسەر لەم وتارەدا لە زوربەی ئـەو پاشگرانە دواوە ، کـە نـاوو ئاوەڵناوو ئاوەڵکردار سازدەکەنو بەسەر چەند گرووپێکدا دابەشـــی کردوون •

٨٣٨ – پێشگر وەك کەرەستەی ڕۆنانی وشـــە لـە زمانی کوردیدا ، « کێشەی ئیدیۆمو شێوازو پێکهاتنی ڕێزمانیی زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان » ، سەمەرقەند ، ١٩٧٢ ، ل ٤٠ – ٥٣ •

مامۆستا کوردۆ لەم وتارەدا لەو پێشـگرانە دواوە ، کە دەچنە سـەر ناوو ئاوەڵناوی سادەو دەیانکەنە ئاوەڵناوی داڕێژراو •

٨٣٩ – حاڵەتـەکانی جنسو بینای بەرکار لـە زازادا ، « فیلۆلۆژیی ئێرانی » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٦ ، ل ١٠٤ – ١١٨ •

نووسەر لەم وتارەدا وەڵامی ئەو بیروڕا هەڵەیەی داوەتەوە ، کە زازا بە بەشە دیالێکتی زمانی کوردی دانانیو دوایی لەڕێی هەندێ بەراوردەوە بەتایبەتی لە مەســـــەلەی وێکچوونی جنسەکانی ناوو بینای بەرکارەوە بیروڕای خۆی چەسپاندووە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٢٣ ، ٤٢٤)•

٨٤٠ – دەربارەی دوو بنچینەی ڕۆنانی وشە لـە زمـانی کوردیدا ، گۆڤاری « کورتەی دەنگوباسی ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی » ، ١٩٥٩ ، ب ٢٩ ، ل ٦٥ – ٧٤ •

ئەم وتارە لە مەسەلەی دارشتن‌و لێکدان دەدوێ لە ڕۆنانی وشەی ناسادەی کوردیدا •

٨٤١ – دەربارەی کێشەی ڕۆنانی وشە لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « کێشەی ڕێزمانو مێژووی زمانە ڕۆژهەلاتی‌یەکان » ، مۆسکۆ – لێنینگراد ، ١٩٥٨ ، ل ١٠٩ – ١٤٢ •

ئەم وتارە بە شێوەیەکی گشتی لە دوو کێشە دەدوێ : ١ – جووتە وشە لەڕووی واتاو ڕێزمانەوە ؛ ٢ – ڕۆنانی ناوی واتا لە زمانی کوردیدا •

٨٤٢ – دەستووری زمانی کوردی (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو) ، مۆسکۆ ، ١٩٧٨ •

ئەم کتێبە کە (٢٩٢) لاپەڕەیە کاری هەرە گەورەو دیارو زانستی‌یانەی مامۆستا کوردۆیەو بریتی‌یە لە : پێشەکی (ل ٣ – ٢٣) ؛ فۆنەتیك (ل ٢٤ – ٤٢) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ٤٣ – ٢٨٠) ؛ ئەنجام (ل ٢٨١ – ٢٨٤) ؛ سەرچاوە (ل ٢٨٥ – ٢٨٨) • (بڕوانە : باسی ژ ٤٢٥) •

٨٤٣ – دیسان لەبارەی فۆرمی کۆی ناوەوە لە زمانی کوردیدا ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٧ ، ل ٢٥٦ – ٢٥٩ •

ئی • ئا • سمیرنۆڤا لە لاپەڕە (١٥٨)ی کتێبی « شێوەی ژمارەی ناو لە زمانە ئێرانی‌یەکاندا » (لێنینگراد ، ١٩٧٤) وای داناوە کە لە بەشە دیالێکتی کوردی موکریدا نیشانەی (ان)ی کۆ تەنیا لە دۆخی تیاندا بەرچاو دەکەوێ (بڕوانە : باسی ژ ٨٢١) • مامۆستا کوردۆش لەم وتارەدا بە بەلگەی تەواوەوە نیشانی‌داوە کە نیشانەی (ان)ی کۆ لە بەشە دیالێکتی موکریدا بە ڕەوانی لە دۆخی ڕاستەوخۆشدا دێت •

٨٤٤ – ڕۆنانی کرداری ناسادە لە زمانی کوردیدا ، لێنینگراد ، ١٩٤٠ •

ئەم نامیلکەیە (٤) لاپەڕەیەو کورتەی نامەی دوکتۆری‌یەکەیەتی •

٨٤٥ – ڕەخنـــە لـــە بیروباوەڕی هەڵـــە لەبارەی زمانی کوردییەوە ، گۆڤاری « کورتەی دەنگوباسی ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی » ، ب ١٢ ، ١٩٥٥ ، ل ٤٢ – ٦١ •

ئەم وتارە ڕەخنەیە لە بیروباوەڕی هەڵە لەبارەی ئەســــــڵی زمانی کوردیو شوێنی لەنێو زمانە ئێرانێکاندا ••• بیروڕای ناڕاستو دوور لە ڕاستی‌یانەی ن • ماررو شاگردانو لایەنگیرانی شیدەکاتەوە • (بڕوانە : ...سی ژ ٤٣٤) •

٨٤٦ – ڕێزمانی کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ •

ئەم کتێبە (٣٤٤) لاپەڕەیەو دەربارەی ڕێزمانی دیالێکتی کرمانجیی ژووروەو برتی‌یە لە : پێشەکی (ل ٣ – ١٤) ؛ فۆنەتیک (ل ١٥ – ٣٠) ؛ بەشەکانی ئاخاوتن (ل ٣١ – ٢٩٢) ؛ وشـــەڕۆنان (ل ٢٩٣ – ٢٩٩) ؛ ...شکۆ – هەندێ تێکست (ل٣٠٠–٣٣٥) ؛ سەرچاوە (ل ٣٣٦–٣٣٨) •

٨٤٧ – زمانی کوردی ، گۆڤاری « ئێرانی ئەمرۆ » ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ ، ل ٦٠ – ٧٥ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەسڵی زمانی کوردیو هەندێ کێشــەی ڕێزمانی کوردی دەکات •

٨٤٨ – زمانی کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٦١ •

ئەم کتێبە (٨٢) لاپەڕەیەو دەربارەی ڕێــزمانی هــەردوو دیالێــکتە سەرەکی‌یەکە (کرمانجیی ژووروو و خواروو)ی کوردی‌یەو پێــکهاتووە لە : پێشەکی (ل ٧ – ١٠) ؛ فۆنەتیک (ل ١٠ – ١٥) ؛ لێکســـــیکا (ل ١٥ – ١٩) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ١٩ – ٦٦) ؛ ســـینتاکس (ل ٦٦ – ٧٢) ؛ هەندێ تێکست (ل ٧٣ – ٧٩) •

٨٤٩ – شوێنی وشەی پێوەندی لە زمانی کوردیدا ، « نووســـراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەڵات » ، لینینگراد ، ١٩٦٩ ، ل ١٣٦ – ١٣٨ •

نووســـــەر لـەم وتارەدا بەتایبەتی لـە مۆرفێمی (ژ - ش / یش) دواوە •

٨٥٠ - کوردناسی ، کتێبی « مۆزەخانـەی ئاســــیایی‌و ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسیی لینینگراد » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٢ ، ل ٣٨٦ - ٣٩٩ •

(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٢٩ ، ٧٢٤) •

٨٥١ - گەردانی ئۆبێکتی‌و سوبێکتی کرداری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو) ، مۆسکۆ ، ١٩٦٠ •

ئەم وتارە (٩) لاپەڕەیەو بۆ کۆنگرەی (٢٥)ەمی ڕۆژهەڵاتناسان لە مۆسکۆ نووسراوە •

٨٥٢ - گەردانی کرداری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « وتاری نوێنەرانی سۆڤێت لە کۆنگرەی بیســـــتو چوارەمی ڕۆژهەڵاتناسیدا » ، مۆسکۆ ، ١٩٦١ ، ل ٩ - ٢٠ •

مامۆســـــتا کوردۆ لەم وتارەدا بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو بەکورتی لە شێوەکانی کرداری تێپەڕ دواوە •

٨٥٣ - لـەبـارەی ئەلفوبێی کتێبـە ئاینی‌یەکانی یەزیـدی‌یەکانەوە ، « نووسراوە دێرینەکـانو مەســـــــــــەلەی کولتووری گەلانی ڕۆژهــەڵاتی ناوەڕاست » ، لینینگراد ، ١٩٧٢ ، ل ١٩٦ - ١٩٩ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەو ئەلفوبێ تایبەتی‌یە دەکات ، کە هەندێ لـە کتێبـە ئاینی‌یەکانی یەزیدی‌یەکـانی پێ نووسراوەو بـە لێکۆڵینەوەوە تێکڕای نیگارەکانی ئەو ئەلفوبێ‌یەی خستووەتە پێش چاو •

٨٥٤ - ماناو دەوری ڕێزمانیی کرداری (چوون) لە زمانی کوردیدا ، « نووسراوە دێرینەکانو مەسەلەی مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەلات » ، مۆسکۆ ، ١٩٧٤ ، ل ١٣٨ - ١٤١ •

نووسەر لە سەرەتای ئەم وتارەدا کرداری « چوون »ی لـەگـــەڵ هاوواتای لـە ئاوێستاو فارسـیی کۆنـدا بەراوردکردووەو ئنجا دەوری ڕێزمانیی لێکداوەتەوەو لە واتا و تایبەتێتی دواوە •

٨٥٥ ـ ماناو فەرمانی پاشگری (ك ـ ەکە) لـە زمانی کوردیـدا ، « لێکۆڵینەوە لـە مێژووی کولتووری گـەلانی ڕۆژهـەڵات » (بۆ بیرەوەری ئەکـادیمی ئی • ئـا • ئۆربیلی) ، مۆسـ‌ـــــــکۆ ـ لینینـگراد ، ١٩٦٠ ، ل ٣٦١ ـ ٣٦٨ •

نووسەر لەم وتارەدا لە ماناو فەرمانی پاشگری (ك ـ ەکە) دواوەو لەگەڵ ئەو پاشگرانەدا بەراوردی کردوون کـە هەمـان مانا دەگەیەنن و هەمان فەرمان دەبینن •

٨٥٦ ـ وشە ژمارەییەکان لە زمانی کوردیدا ، « کورتەی دەنگوباسـی ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی » ، ١٩٥٦ ، ب ٢٢ ، ل ٢٨ ـ ٣٦ •

ئەم وتارە لێکۆڵینەوەیە لەو وشانەی واتای ژمارەیان تێدایە •

هەروەها ژ : ٤١٨ ، ٤١٩ ، ٤٢٠ ، ٤٢١ ، ٤٢٢ ، ٤٢٣ ، ٤٢٤ ، ٤٢٥ ، ٤٢٦ ، ٤٢٧ ، ٤٢٨ ، ٤٢٩ ، ٤٣٠ ، ٤٣١ ، ٤٣٢ ، ٤٣٣ ، ٤٣٤ ، ٨٢٨ ، ٨٢٩ ، ٨٣٠ ، ١٠٥١ ، ١٠٥٢ •

کوردستان عەبدولڕەحمان لەتیف :

٨٥٧ ـ دیارخەرو شێوەکانی دەربڕینی پێوەندییە دیارخەرییەکان لە زمانی کوردیدا ـ سۆرانی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٦ •

ئەم نامیلکەیە کورتەی نامەی دوکتۆری د • کوردستان موکریانییەو بریتییە لە پێشەکییەك‌و سێ بەش‌و ئەنجامی لێکۆڵینەوە • (لـەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤١ ، ٨٣) •

هەروەها ژ : ٣٦٣ ، ٢٦٤ ، ٤١٨ ، ٤١٩ ، ٤٢٢ ، ٤٢٥ ، ٤٢٨ ، ٤٥٠ ، ٤٥١ ، ٤٥٢ ، ٤٥٣ ، ٤٥٤ ، ٤٥٥ ، ٤٥٦ ، ٤٥٧ ، ٤٥٨ ، ٤٥٩ ، ٤٦٠ ، ٤٦١ ، ٤٦٢ ، ١٠٦٧ •

کەریمی ئەیووبی (ك • ڕ • ئەیووبی) و
ئا • نی • سمیرنۆڤا :

٨٥٨ - دیالێکتی کوردی موکری ، لینینگراد ، ١٩٦٨ •

ئەم کتێبە (٢٧٠) لاپەڕەیەو پێکهاتووە لە : پێشەکی (ل ٣ - ٧) ؛ فۆنەتیك (ل ٨ - ١٨) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ١٩ - ١٣٠) ؛ سینتاکس (ل ١٣١ - ١٨٤) ؛ تێکست (ل ١٨٥ - ٢٦٧) •

هەروەها ژ : ٤٦٩ ، ٨٢٣ •

ف • کیازیمۆڤ :

٨٥٩ - هەڵسەنگاندن ، ((کێشەی زمانەوانی)) ، مۆسکۆ ، ١٩٥٥ ، ژ ٢ ، ل ١٢٤ - ١٢٨ •

نووسەر لەم وتارەدا کتێبی « لەبارەی فۆنەتیکی زمانە ئێرانییەکانەوە »ی ڤ • س • سۆکۆلۆڤا (مۆسکۆ - لینینگراد ، ١٩٥٣)ی هەڵسەنگاندووە (بڕوانە : باسی ژ ٨٢٦) •

ڕ • س • گیلیارێڤسکی ، ڤ • س • گریڤنین :

٨٦٠ - جیاکردنەوەی زمانەکانی جیهان بە پێی نووسین ، مۆسکۆ ، ١٩٦٠ •

ئەم کتێبە (٢٩٦) لاپەڕەیە • لە لاپەڕە (١٥)دا باسی « زمانی کوردەکانی یەکێتی سۆڤێت »ی کردووەو لە لاپەڕە (١٦٠ - ١٦١)دا لە « زمانی کوردەکانی هەندەران » دواوە •

ب . لێرخ :

٨٦١ - لێکۆلینەوە لەبارەی کوردەکانی ئێرانو خالدیکانی باکووری لوباپیرانیانەوە ، پیترسبورگ ، بەشی یەکەم ١٨٥٦ ؛ بەشی دووەم ١٨٥٧ ؛ بەشی سێیەم ١٨٥٨ .

کتێبی یەکەم :

نووسەر دوابەدوای پێشەکیو باسی سروشتی کوردستانو دەوری کورد لە مێژوودا هاتۆتە سەر باسی زمانی کوردیو لەم بەشەدا لە تێکڕای ئەو کارانە دواوەو کۆلیوەتەوە کە هەر لە زووەوە تا دەرچوونی کتێبەکەی ئەو لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراون ، وەك : م . گارزۆنی ، گ . گیورنلی ، ی . ڕیودیگێر ، ئا . پۆت ، ئا . خۆدسکۆ ، ف . دیتێل ، خ . ئابۆڤیان ، ئی . بیرێزین ... هتد . لێرخ جگە لە خستنە ڕووی ئەو کارانەو ناوەرۆکیانو ئاشکرا کردنی نرخی زانستییان ، هەروەها لە ڕێگەی ڕەخنەو لێکۆلینەوەو تۆژینەوەی تایبەتیو هەستکردنی خۆی لە ڕەسەنییو سەربەخۆیی زمانی کوردیو نزیکایەتی لەگەڵ زمانی فارسی دواوەو گەلێ ڕای چەوتو هەڵەی دوورخستووەتەوە.

کتێبی دووەم :

لەم بەشەدا باسی پیتەکانی عەرەبیو باش نەگونجانی بۆ نووسینی کوردی کردووە ... لە فۆنەتیکی کوردی دواوەو لە دیاریکردنی ژمارەی دەنگە بزوێنەکانو نەبزوێنەکاندا کۆششێکی زۆری کردووەو لە چۆنیەتی دەربڕینی هەر دەنگێكو شێوەی بەدەمدا هاتنی کۆلیوەتەوەو چەند خشتەیەکی بۆ نیشاندانی شوێنیان لە چۆنیەتی دەربڕیندا کردووە .. پاش ئەمانە کەوتۆتە باسی سەربەخۆییو تایبەتیی زمانی کوردی لەنێوان زمانە ئێرانیێکاندا ... لەکۆتاییشدا دەربارەی دیالێکتو بەشە دیالێکتەکانی کوردی دواوە ...

کتێبی سێیەم :

لێرخ لـەم بەرگەدا فەرهەنگێکی کوردی (کرمانجیی ژووروو) ـ ڕووسی (ل ۱ ـ ۸۱)و کوردی (زازا) ـ ڕووسی (ل ۸٥ ـ ۱۰۸) داناوە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥۷ ، ٤۳۳) •

هەروەها ژ : ۹۳۳ ، ۹۳٤ •

ن • یا • مارر :

۸٦۲ ـ دیسان دەربارەی وشەی چەلەبی ، « دەستنووسەکانی بەشی ڕۆژهەلاتناسی کۆمەلی ئارخیۆلۆژی » ، پێترســبورگ ، ۱۹۱۲ ، ب ۲۰ ، ل ۹۹ ـ ۱٥۱ •

نووسەر لـەم وتارەدا لـەبـارەی چۆنیەتیو پەیـدابوونو مێژووی وشەی « چەلەبی »یەوە دواوە و لە ئەنجامی لێکۆلینەوەی لە مانای وشەی « چەلەبی »و هەروەها وشەی « کورد »ەوە ئەسلی کوردو زمانی کوردی بە یافیتی داناوە • (لەبارەیەوە ، بڕوانە : باسی ژ ٤۳٤ ، ۸٤٥) •

ئی • مارۆگولۆف :

۸٦۳ ـ ئەلفوبێی کوردی ، « کولتووروو نووسینی ڕۆژهەلات » ، باکۆ ، ۱۹۲۸ ، ب ۲ ، ل ٤۳ ـ ٥۷ •

نووســـەر لەم وتارەدا دەربارەی ئەو ئەلفوبێ لاتینیـیە دواوە کـــە کوردەکانی سۆڤێت بەکاریاندەهێنا •

ژ • س • موسیلیان :

۸٦٤ ـ بیبلیۆگرافیای کوردناسی ، مۆسکۆ ، ۱۹٦۳ •

نووسەر لە لاپەڕە (۱۲٥ ـ ۱۳٦)ی ئەم بیبلیۆگرافیایەدا ناوی ئـەو

بەرهەمانەی تۆمار کردووە ، کە بە زمانی ڕووسی‌و زمانە ڕۆژئاواییەکان لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە نووسراون •

مەکسیمی خەمۆ (م • ی • خامۆیان) :

٨٦٥ – دیالێکتی بادینـانی کوردی عێراق (بامەڕنی‌و ئەترووش) ، یەریڤان ، ١٩٦٥ •

ئەمە کورتەی نامەی دوکتۆری‌یەکەیەتی‌و (٣١) لاپەڕەیە • بریتی لە پێشەکی‌و سێ فەسڵ – فۆنەتیك ، مۆرفۆلۆژی ، سینتاکس – و ئەنجام •

٨٦٦ – زمانی کوردەکانی بادینانی کوردستانی عێراق ، « ولاتانو میللەتانی ڕۆژهەلاتی نیزیك‌و ناوەڕاست » ، ب ٧ ، یەریڤان ، ١٩٧٥ ، ل ٢٧٣ – ٣٨٢ •

ئەمە لێکۆلینەوەیەکی زمانەوانیی دوورودرێژە لەبارەی شێوەی کوردی بادینانەوە • ئەم کارە بریتی‌یە لە : پێشەکی (ل ٢٧٣ – ٢٨٤)و باسی فۆنەتیك (ل ٢٨٥ – ٣٢٤)و مۆرفۆلۆژی (ل ٣٢٤ – ٣٦٦) ؛ بەراورد لەنێوان شێوەی بادینان‌و زمانی ئەدەبیی کوردەکانی یەکێتی سۆڤیەتدا (ل ٣٦٦ – ٣٨١) ؛ کورتەی باسەکە بە زمانی ئەرمەنی (ل ٣٨٢) •

٨٦٧ – لەبارەی ئیدیۆمی زمانی کوردییەوە ، یەریڤان ، ١٩٧١ •

ئەم کتێبە (١٠٠) لاپەڕەیە • نووسەر لە سەرەتادا بە شێوەیەکی زانستی لە ئیدیۆم دواوەو ئنجا بە وردی هەموو ڕوویەکی ئیدیۆمی کوردی بە نموونەو بەلگەوە باس کردووە •

٨٦٨ – لەبارەی دوو دەستنووسی سەدەی حەوتەمەوە کە لە ناوچەی سلێمانی دۆزراونەتەوە ، « کێشەی ئیدیۆم‌و شێوازو پێکهاتنی ڕێزمانیی زمانە ڕۆژهەلاتی‌یەکان » ، سەمەرقەند ، ١٩٧٢ ، ل ٨٢ – ٨٩ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی نووسراوی سەر ئەو دوو پێستە دەکات ، کە نزیکەی شەست سالێك لەمەوبەر لە ئەشکەوتی (جاسەنە)و (هەزار

مێرد)ی نزیك شاری سلێمانی دۆزراونەتەوەو نووسەرەکەی ئاشکرا نییەو بە ئەلفوبێی ئارامی نووسراوەو دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی حەوتەمی زایین •

٨٦٩ – مێژووی لێکۆلینەوەی زازا ، « کێشەی ئیدیۆم و شێوازو پێکهاتنی ڕێزمانیی زمانە ڕۆژهەلاتییەکان » ، سەمەرقەند ، ١٩٧٢ ، ل ٦٩ – ٨٢ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی زوربەی ئەو کارانەی کردووە کە دەربارەی بەشە دیالێکتی زازا نووسراون و خۆشی هەندێ زانیاری لەبارەی فۆنەتیك و مۆرفۆلۆژی ئەو بەشە دیالێکتەوە تۆمارکردووە •

هەروەها ژ : ١٠٨٦ •

د • ن • مەکەنزی :

٨٧٠ – کرمانجی و کوردو گۆران ، گۆڤاری « میللەتانی ئاسیاو ئەفەریقا » ، مۆسکۆ ، ١٩٦٣ ، ژ ١ ، ل ١٦٢ – ١٧٠ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی دیالێکت و بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردی کردووە •

هەروەها ژ : ٦١٠ ، ٦١١ ، ٦١٢ ، ٩٣٥ ، ٩٣٦ ، ٩٣٧ ، ٩٣٨ ، ٩٣٩ •

ب • ڤ • میللێر :

٨٧١ – دەربارەی زمانی دانیشتوانی ئازربایجان ، « نامەی زانایانی ئامۆژگای ڕەگەزناسی و کولتووری نەتەوایەتیی میللەتانی ڕۆژهەلات » ، ب ١ ، مۆسکۆ ، ١٩٣٠ ، ل ١١٩ – ٢٢٨ •

لە لاپەڕە (١٦ – ١٧ ، ٢١٩ – ٢٢١)ی ئەم وتارەدا هەندێ زانیاری لەبارەی زمانی کوردی و ئەسلییەوە خراوەتە پێش چاو •

٨٧٢ ـ دەورە جۆربەجۆرەکانی زمانە ئێرانی‌یەکان ، لە کتێبی « ئەکادیمیای زانستی سۆڤیێت بۆ ئەکادیمی ن • یا • مارر » ، مۆسکۆ ـ لینینگراد ، ١٩٣٥ ، ل ٢٩٣ ـ ٣١٩ •

لەم وتارەدا هەندێ بەڵگەو زانیاری لەبارەی ڕێزمانی کوردییەوە هێنراوەتەوە •

٨٧٣ ـ ڕێزمانی کوردیی بێیدار ، گۆڤاری « نووسین‌و شۆڕش » ، ژ ١ ، مۆسکۆ ، ١٩٣٣ ، ل ٢٢٧ ـ ٢٣٣ •

ئەم وتارە ڕەخنەو نرخاندنی ئەو کتێبی « ڕێزمانی کوردی »یەی پاول بێیدارە کە ساڵی ١٩٢٦ لە پاریس بڵاوی کردۆتەوە • (بڕوانە : باسی ژ ٨٨٧) •

٨٧٤ ـ زمانی کوردی ، « ئەنسیکلۆپیدیای ئەدەبی » ، ب ٥ ، مۆسکۆ ، ١٩٣١ ، ل ٧٥٣ ـ ٧٥٤ •

میللێر لەم نووسینەدا هەندێ زانیاریی گشتی لەبارەی ئەسڵی زمانی کوردی‌و شێوەکانی‌یەوە نیشانداوە •

٨٧٥ ـ زمانی کوردی ، « ئەنسیکلۆپیدیای گەورەی سۆڤیێتی » ، ب ٣٥ ، مۆسکۆ ، ١٩٣٧ ، ل ٥٣١ ـ ٥٣٢ •

نووسەر لێرەدا هەندێ زانیاریی گشتی لەبارەی ئەسڵی زمانی کوردی‌و شێوەکانی‌یەوە خستۆتە پێش چاو •

٨٧٦ ـ کارەکانی زانایانی ڕووس لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی زمانە ئێرانی‌یەکاندا ، « نامەی زانایانی زانکۆی مۆسکۆ » ، مۆسکۆ ، ١٩٤٦ ، ب ٣ ، ژ ١٠٧ ، ل ٧١ ـ ٨٥ •

لە لاپەڕەکانی (٧٢ ، ٧٦ ، ٨٠ ـ ٨١)ی ئەم وتارەدا باسی زمانی کوردی‌و لێکۆڵینەوەی لە یەکێتی سۆڤیێت کراوە •

٨٧٧ ـ نموونەی شێوەی کوردەکانی ئازربایجانی سۆڤیێت ، گۆڤاری « کارەکانی ئامۆژگای زمانناسی » ، ١٩٥٦ ، ب ٤ ، ل ٢٤٣ ـ ٢٥٥ •

ئەمە کۆمەڵێ تێکستە کە مانگی ئابی ١٩٣٥ لە چەند گوندێکی کوردنشینی ئازربایجانی سۆڤێت تۆمار کراوە • هەروەها کراوە بە ڕووسی‌و هەندێ مەسەلەی زمانەوانیشی لەسەر بنیاد نراوە •

٨٧٨ ـ نیشانەی (ان)ی کۆ لە زمانە ئێرانی‌یەکاندا ، لە کتێبی « یادی ئەکادیمی ن • یا • مارر » ، مۆسکۆ ـ لێنینگراد ، ١٩٣٨ ، ل ١٩٠ ـ ١٩٥ •

لە لاپەڕە (١٩٠ ـ ١٩٢ ، ١٩٥)دا دەربارەی نیشانەی (ان)ی کۆ لە شێوەی موکری‌و سلێمانی‌و جزیردا دواوە •

٨٧٩ ـ هەندێ گیروگرفتی فۆنەتیکی کوردی ، گۆڤاری « زمانە ئێرانی‌یەکان » ، ب ٢ ، مۆسکۆ ـ لێنینگراد ، ١٩٥٠ ، ل ٦١ ـ ٧٧ •

نووسەر لەم وتارەدا ویستوویەتی نیشانی بدا کە فۆنەتیکی زمانی کوردی ، وەك فۆنەتیکی زمانە یافیتی‌یەکانە • وا دەداتە قەڵەم هەندێ دەنگ لە زوودا ناقۆڵا بوون ، بەڵام کە بەدەوری یافیتی‌دا تێپەڕین چاك بوون ، یا وەك میللێر دەڵێ : « فراوان بوون » •

ڤ • ف • مینۆرسکی :

٨٨٠ ـ کورد • سەرنجو تێبینی ، پێترۆگراد ، ١٩١٥ • ✻

ئەم بەرهەمە (٤٣) لاپەڕەیە • لە فەسلی چوارەم ـ زمانو ئەدەبو نووسین ـ دا دەربارەی ئەسڵی زمانی کوردی‌و دیالێکتەکانی دواوە •

(بڕوانە : باسی ژ ٦١٥ ، ٧٢٩) •

هەروەها ژ : ٦١٥ ، ٧٢٩ ، ٩٤٦ ، ٩٤٧ ، ٩٤٨ •

نەسرین محەمەد فەخری :

٨٨١ - کردار لە زمانی کوردیدا ، باکو ، ١٩٦٥ ٠

ئەم نامیلکەیە کورتەی نامەی دوکتۆری‌یەکەیەتی‌و (٢٣) لاپەڕەیەو لە پێشەکی‌یەک‌و سێ بەش پێکهاتووە : پێشـــەکی (ل ٤ - ٥) ؛ بەشی یەکەم (ل ٥ - ١٢) ؛ بەشی دووەم (ل ١٣ - ١٦) ؛ بەشی ســـێیەم (ل ١٧ - ٢٣) ٠

ن ٠ یاکۆڤلێڤ :

٨٨٢ - ئەنجـامی بوونـە ئەلفوبێی لاتینی لە یەکێتی ســـۆڤێت ، « شۆڕش‌و نووسین » ، مۆسکۆ ، ١٩٣٢ ، ژ ٤ - ٥ ، ل ٢٥ - ٤٦ ٠

لەم وتارەدا هەندێ بەڵگەو زانیاری دەربارەی دانانی ئەلفوبێی لاتینی بۆ کوردەکانی سۆڤێت دەبینرێ ٠

هەروەها ژ : ٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٦٣٥ ، ٦٣٦ ، ٦٣٧ ، ٦٣٨ ، ٦٣٩ ، ٦٤٠ ، ٦٤١ ، ٦٤٢ ، ٦٤٣ ، ٦٤٤ ، ٦٤٥ ، ٦٤٦ ، ٦٤٧ ، ٦٤٨ ، ٦٤٩ ، ٦٥٠ ، ٧٣٠ ٠

بــه زمانــه ڕۆژئاواییەکان

Akrawi F. R.

883-Standard Kurdish Grammer, London, 1982.

ئەم کتێبە (٢٠٠) لاپەڕەیەو بە هەردوو دیالێکتی ســــــەرەکیی کوردی ـ کرمانجیی خواروو و ژووروەوە • نووسەر لــەم بــەرهــەمــەدا مەبەستی گەشەکردنی زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردیی‌یە •

Bedir-Khan Kamuran

884-Langue Kurde, Elements de grammaire extraits des cours données á l'Ecole Nationale des langues Orientales vivantes, T.I-II, Paris, 1953.

بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە (١٢٢) لاپەڕەیەو بەرگی دووەمیش بــە لاپەڕە (١٢٣) دەستپێدەکاتو بە (٢٥٣) کۆتایی دێت •

885-Langua Kurde, Paris, 1964.

ئەمە چاپی دووەمی ئەو کتێبەیە کە سالی ١٩٥٣ بلاوی کــردۆتــەوە (بڕوانە : باسی ژ ٨٨٤) • ئەم کارە (١٧٠) لاپەڕەیەو (٢٧) موحازەرەیە دەربارەی زمانی کوردی • بەزۆری باسی فۆنەتیکو مۆرفۆلۆژیی‌یە •

هەروەها ژ : ٤٣٥ ، ٤٣٦ ، ٤٣٧ ، ٤٣٨ ، ٤٣٩ •

Bailey H. W.

886-Persia II, Language and dialects - "The Encyclopaedia of Islam", t. III, Leiden - London, 1936, pp. 1050-1058.

ئەم نووسینە برتییە لە باسی خاسیەتو تایبەتیی زمانە ئێرانیکانو بەلێکتەکانیانو دابەش کردنیان •

Beidar P.

887-Grammaire Kurde, Paris, P. Geuthner, 1926.

ئەم کتێبە (٧٧) لاپەڕەیە • دەربارەی شێوەی کوردیی مووسڵەو برتییە لە : پێشەکی (ل ١ - ٢) ؛ فۆنەتیك (ل ٣ - ٤) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ٥ - ٥٤) ؛ شـــــیعری کوردی (ل ٥٤ - ٦٢) ؛ فەرهەنگۆکی کوردی - فەرەنسی (ل ٦٣ - ٧٦) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٨٧٣) •

Benedictsen M.

888-Les dialektes d'Awramán et de Páwa, revus et publiês aves des notes et une esquisse de grammaire par A. Christensen. Kobenhavn, 1921.

Benningson A.

889-Les Kurdes et la Kurdologie en Union Sovietique, - "Cahiers du Monde Pusse of Sovietique", Paris, avril-juin 1960, vol. L.

Berésine E.

890-Recherches sur les dialectes musulmans. II. Recherches sur les dialectes persans par E. Berésine prof de langue turque á l'Université de Casan. Pt. I-III. Casan. Imprimerie de l'Université, 1953.

بەرگی یەکـەمی ئـەم کتێبە (١٥٨) لاپـەڕەیـە ؛ بـەرگی دووەمی (٧٩) لاپەڕەیەو بەرگی سێیەمی (١٤٩) لاپەڕەیە •

نووسەر لە بەرگی یەکەمدا بـاسی : دیـالێکتی کوردی ڕۆژهـەلات (ل١١٨ - ١٣٨)و دیالێکتی کوردی ڕۆژئاوا (ل١٣٨ - ١٥٨)ی کردووە • لە بەرگی دووەمدا لە : زمانی کوردی خۆراسان (ل ٢٥ - ٣١)و زمـانی کوردی مووســـــڵ (ل ٣٢ - ٣٨) دواوە • بـەرگی سێیەم برتییە لـە فەرهەنگۆکێك •

Bois Th.

891-Remarques critiques sur la nomenclature grammaticale Kurde, - "Bibliotheca Orientalis", [Leiden], 1960, Mai-Juli, Jg. 17, No. 3-4, pp. 152-160.

Celadet Bedir-Khan

892-De la Grammaire Kurde

گۆڤاری « هاوار » ، ژ ١٦ ، شـام ، ١٩٣٣ ، ل ٥ ـ ١٠ ؛ ژ ١٧ ، شام ، ١٩٣٣ ، ل ٥ ـ ٩ ؛ ژ ١٨ ، شام ، ١٩٣٣ ، ل ٥ ـ ٨ ؛ ژ ٢٥ ، شام ، ١٩٣٤ ، ل ١٦ •

نووســـەر لەم زنجیرە وتارەدا لەبارەی ناوو نێرو مێو تاكو كۆو جێناوو ژمارەو هەندێ مەسەلەیتری ڕێزمانی كوردییەوە دواوە •

893-Grammaire Kurde, Paris,

ئەم كتێبە (١٨٤) لاپەڕەیەو لە دوو بەشی گەورەو گرنگی زمـان ـ فۆنەتیكو وشەسازی ـ پێكهاتووە • لە بەشی فۆنەتیكدا (ل ٣ ـ ٧٠) بە دوورودرێژی لـە دەنگەكانی زمـانی كوردیو چۆنێتی دەربڕینیـانی كۆلیوەتەوەو چەنـد خشــــتەیەكی بۆ دەنگە بزوێنەكـانو نەبزوێنەكان سازكردووە ••• لە بەشی دووەمی ئەم كارەدا ، كە دەربارەی وشەسازییە (ل ٧١ ـ ١٨٤) باســی (نـاو ، جێنـاو ، ئـاوەڵنـاو ، ئـاوەڵـكردار ، كردار / چاوگ ، پێشــگر ، پاشــگر •••)ی كردووە • شــايـانی باسە ، ئەم بەرهەمە پاشان بووە بە بنچینەی نووسینی كتێبێكی گــەورە لەگەڵ ڕۆژی لیسكۆدا (بڕوانە : باسی ژ ٨٩٦) •

894-La langue Kurde

گۆڤاری « هاوار » ، بەشی یەكەم ، ژ ١ ، شــام ، ١٩٣٢ ، ل ١١ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٩ ـ ١١ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٩ ـ ١١ •

نووسەر لەم وتارەدا باسی ئەسلی زمانی کوردیو دیالێکتەکانی دەکات •

895-L'aphabet Kurde

گۆڤاری « هاوار » ، بەشی یەکەم ، ژ ١ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٨ - ٩ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٢ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٨ - ٩ ؛ بەشی سێیەم ، ژ ٣ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ - ٩ ؛ بەشی چوارەم ، ژ ٤ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٨ - ٩ ؛ بەشی پێنجەم ، ژ ٥ ، شام ١٩٣٢ ، ل ٥ ؛ بەشی شەشەم ، ژ ٦ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٩ ؛ بەشی حەوتەم ، ژ ٧ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٩ ؛ بەشی هەشتەم ، ژ ٩ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٩ ؛ بەشی نۆیەم ، ژ ١٠ ، شام ١٩٣٢ ، ل ٥ ؛ بەشی دەیەم ، ژ ١١ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ - ٨ ؛ بەشی یازدەیەم ، ژ ١٢ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٤ ، بەشی دوازدەیەم ، ژ ١٥ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٦ - ٨ ؛ بەشی سیازدەیەم ، ژ ١٦ ، شام ، ١٩٣٣ ، ل ١٠ ؛ بەشی چواردەیەم ، ژ ١٧ ، شام ، ١٩٣٣ ، ل ٩ ؛ بەشی پازدەیەم ، ژ ١٨ ، شام ، ١٩٣٣ ، ل ٥ •

نووسەر لەم زنجیرە وتارەدا بە دوورودرێژی لە ئەلفوبێی کوردی کۆڵیوەتەوەو تێکڕای پیتەکانی بە نموونەوە نیشانداوەو چۆنێتی دەربڕینی نووسینیانی باسکردووە •

هەروەها ژ : ١٦١ ، ١٦٢ ، ١٦٣ ، ١٦٤ ، ١٠٩٢ ، ١٠٦٤ ، ١٠٩٥ •

Celadet Bedir-Khan et Roger Lescot

896-Grammaire Kurde (Dialecte Kurmandji), Paris, 1970.

ئەم کتێبە (٣٧٢) لاپەڕەیەو لە سێ بەشی گرنگو گەورە پێکهاتوو : فۆنەتیك (ل ١ - ٦٠) ؛ وشەسازی (ل ٦١ - ٢٩٧) ؛ ڕستەسازی (ل ٣٠١ - ٣٥٦) • نووسەران لەم سێ بەشەدا لە گەلێك کێشەی گرنگو پێویستی زمانی کوردییان کۆڵیوەتەوە •

Chêriff Ismet

897-The Kurdish language and its dialects -"Kurdistan", 1958, vol. I, No .I, pp. 7-11; vol. I, No. 2, pp. 4-6.

هەروەها ژ : ٢٩٥ ، ٧١٧ ، ٩٨٠ •

Chirguh B.

898-The Kurdis. Their history, language, manners and customs and their country. Transl. from french by Miss Dhun Behramgore T. Anklesaria M. A. - "The Iran Legue Quarterly", [Bombay], 1933, vol. IV, No. 1 (October), pp .31-41; vol. IV, No. 2-3 (January-April), pp. 147-158.

Chodsko A.

899-Etudes phiologiques sur la langue kurde (dialecte de Suleimanié), - "Journal Asiatique", 1857, 5 Sér., t. IX, pp. 297-356.

ئێرانناسی بەناوبانگ ئا • خۆدسکۆ لە بەشێکی ئەم وتارەدا لەبارەی ڕێزمانی کوردی‌یەوە دواوەو بەتایبەتی لە ناوو ئاوەلناوو جێناوو کرداری کۆلیوەتەوە • شایانی باسە ئەحمەد خانی ســــەرۆکی هۆزی بەبە لە ڕاستکردنەوەو زیادکردنی ئەم باسەدا یارمەتیی داوە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٠٦) •

Christensen A.

900-Iranische Dialect aufzeichnungen aus dem Nechlass von F. C. Andreas Teil I. Berlin, 1939.

« کۆمەڵەی زانســــت لە زانستگای کوتینگن » لە ئەڵەمانیای ڕۆژئاوای ئەمڕۆ ئەم کتێبە (٤٩٧) لاپەڕەیی‌یەی لەبارەی شێوەی زمانە ئێرانی‌یەکانەوە دەرکرد ، لەبەر ڕووناکیی ئەو کەلەپوورە زانستی‌یانەی لە پڕۆفیــــسۆر (F. Andreas) ەوە بەجێ‌مابوو • ئەم کتێبە بە

ســـــەرپەرشـــــتی پرۆفیـــــــۆر (A. Christensen) و هـاوکـاری (K. Barr) و (W. Henning) دەرچووە ، باسێکی (٣٨٦) لاپەڕەیی زمانەوانیڕانەی ـ واتە لە (ل ١١١ ـ ٤٩٦)دا ـ لەبارەی شێوەی کوردی گەڕووس و سنەیی و کرماشانی و کێلونو ئەبدۆیی تێدایە •

Dorn B.

901-An die historisch - philogische Clase der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Einige Sprachproben aus dem Kurdischen).- "Bull. hist. phil", 1856, t. XIV, pp. 74-76.

"Mél Asiat", 1856, t. II, liver 6, pp. 617-620.

Driver G. R.

902-The name kurd and its philological connexions- "Journal of the Royal Anthropological Institute", 1923, pt. III, July, pp. 393-403.

Edmonds C. J.

903-The place of the Kurds in the Middle Eastern scene - "Journal of the Royal Central Asian Society", 1958,April, vol. 45, pt. 2. pp. 141-153.

ئەم نووسینە دەربارەی نیشتمانی کوردو گیروگرفتی یەکێتی زمانو پێشکەوتنی زمانی زگماکە • نووسەر پتر باسی کوردی عێراقی کردووە •

904-Prepositions and personal affixes in Southern Kurdish, - "Bulletin of the School of Orient and Afric Studies", 1955, vol. 17, pt. 3, pp. 490-502.

905-Some developments in the use of latin character for the writing of Kurdish, - "Journal of the Royal Asiatic Society", 1933, July, pt. III, pp. 629-642.

906-Suggestions for the use of latin character in writing of Kurdish, - "Journal of the Royal Asiatic Society", 1931, January, pp. 27-42.

Edwards B. B.

907-Note on the Kurdish languge, - "Journal of the American Oriental Society", 1851, vol. 2, pp. 120-123.

Fossum L. O.

908-A practical Kurdish grammar with English phonetic pronunciatian exercises for translation into Kurdish short stories illustrating Kurdish composition and synaox and vocabulary Minneapolis, Intersyndical Ev. Lutheron Orient, Mission Society, 1919.

ئەم کتێبەی (ل • ۆ • فۆسسوم)ی میسیۆنێری ئەمەریکی (۲۷۹) لاپەڕەیە • ئەم ڕێزمانە لەسەر بەشە دیالێکتی موکری‌یەو بەتایبەتی دەربارەی مۆرفۆلۆژی‌یە •

Garzoni M. P.

909-Grammatica e vocabolario della lingua Kurda, Roma, Sacra Congregazione di Propogande Fide, 1787.

ئەم کتێبە (۲۸۷) لاپەڕەیەو بریتی‌یە لە کورتەیەکی ڕێزمانی کوردی‌و فەرهەنگێکی ئیتالی کوردی • ناوەرۆکەکەشی پێکهاتووە لە : پێشەکی (ل ۱ - ۱۰) ؛ دەربارەی ئەلفوبێ (ل ۱۱ - ۱٦) ؛ ژمارە (ل ۱۷ - ۱۸) ؛ ناو (ل ۱۹ - ۲٦) ؛ کردار (ل ۲۷ - ٤٥) ؛ خشتەی جێناوەکان (ل ٤٥ - ٥٤) ؛ ناوی وەرزەکانی ساڵو ڕۆژانی هەفتەو ئەندامانی لەش ... (ل ٥٤ - ٦۲) ؛ هەندێ ڕستە بۆ گفتوگۆ (ل ٦۲ - ۷٤) • لە کۆتایی ڕێزمانەکەدا وەك پاشکۆ فەرهەنگێکی ئیتالی - کوردی هەیە ، کە نزیکەی (۲۲۰) لاپەڕەیەو (٤٦۰۰) وشەیەکە •

Hadank K.

910-Bóti und Ezádi, Berlin, 1938.

ئەم باسە دەربارەی شێوەی بۆتان و یەزیدی یەکانە • هەدانك ئەمەی لەبەر ڕووناکی چەند تێکستێك هێناوەتە بەرهەم کە بەیارمەتی بەدرخـان نووسیونیەتەوە •

911- Mundarten der Guran. - Kurdish-Persische Forschungen. Abt. 3, Bd 2. Berlin, 1930.

ئەم نووسینە دەربارەی شێوەی گۆرانە •

912-Mundarten Der Zàzá. - Kudish-Persische Forschungen. Abt. 3, Bd 4. Berlin, 1932.

ئەم بەرهەمەی هەدانك پێداچوونەوەیەکی ئەو باسانەیە کـە ئۆسکار مان لەسەر شێوەی زازا نووسیونی •

Hammer F.

913-Ueber die Kurdische Sprache und ihre Mundarten aus dem III. Bande der Reisebeschreibung Ewlia's - "Fundgrben des Orients" (Mines de l' Orient), Wien, 1814, Bd IV,, S. 246-247.

ئـەم وتـارەی (فۆن هەمەر) باسی زمـانی کوردی و شـــــــێوە جۆربەجۆرەکانیتی •

Hornle G., Schneider E

914-(Auszug aus dem Tagebuche der Brüder). Über iher Reise nach Urmia and einigen andern Kurdendistrikten im Westen dieser Stadt. - "Baseler Magazin für die neueste Geschichte der evangelischen Missions und Bibelgesellschften", 1836, H. 3, S. 481-510.

ئـەگـەرچی ئـەم وتـارە بەگشـــتی باسی جوگرافیای کوردستان و ئەتنۆگرافیای کوردە ، بەڵام لـە هەندێ شـــوێندا باسی زمانی کوردی و شـــێوەکانیشی بەرچاو دەکەوێ • بە وێنە لە لاپەڕە (٥٠١)دا وتراوە : « زمانی کوردی لە دوو دیالێکتی ســـــەرەکی ـ خواروو و ژووروو ـ

پێکهاتووه • هەر یەکێکیان (دیالێکتێك ـ ئەورەحمان) دابەش دەبن بەسەر چەند بەشە دیالێکتێکداو هەر بەشە دیالێکتێکیش بەسەر چەند بەشێکی تردا • تیرەکانی موکریو هەکاریو شوکاکو یەزیدییەکانی ژەنگار سەر بە دیالێکتی کرمانجیی ژووروون • ئەم چوار بەشە دیالێکتەش لقی جیاوازیان لێدەبێتەوە • ئەو تیرانەش کە لە هەرێمە شاخاوێکانی ڕۆژئاواو خواروو و سەرووی ڕۆژئاوادا ، هەر لە گۆمی ورمێوە تا سنە لەوێوە بۆ سلێمانیو لەپاشا بە سەرووی کەرکوکو ماردیندا تا دیاربەکرو لەوێوە بۆ گۆمی وان بڵاوبوونەتەوە ، هەروەها لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروون » ••• « تیرەکانی لەکو کرمانجو کەلهوڕو گۆرانو لوڕ ، کە لە هەرێمە شاخاوییەکانی زاگرۆسو خوارووی سنەو کرماشانو تا لوڕستان دەژین سەر بە دیالێکتی کرمانجیی خواروون » ••• « دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خواروو یەکجار لەیەك دوورن ، بەڵام لەنێوان بەشە دیالێکتەکانو لقەکانیاندا نێزیکییەکی زۆر هەیەو تیرەکانی ئەو بەشە دیالێکتانەی کە سەر بە یەك دیالێکتن بەئاسانی لە یەکتر دەگەن » •••

Houtum - Schindler A.

915-Beiträge zum kurdischen Wortschatze, - "Zeitschrift des Deutchen Morgendändischen Gesellschaft", 1884, Bd 38, S. 43-116; 1888, Bd 42, S. 73-79.

لەبەر ڕووناکیی ڕێزمانی ف • یووستی (بڕوانە : باسی ژ ٩٢٧) ، هۆتۆم شیندلەری زانای ئەڵەمان لە ساڵانی ١٨٨٤ ـ ١٨٨٨دا لەبارەی گەنجینەی وشەی کوردییەوە ، ئەنجامی لێکۆڵینەوەکانی خۆی بەو دوو بەرگە پێشکەش کردووە • ئەم زانایە وشەی گەلێ شێوەی کوردی ، بەتایبەتی موکری کۆکردووەتەوە •

Huart Cl.

916-Les quatrains de Bâbê Tâhir 'Uryan, - "Journal Asiatique", 1885, 8 sér, t. VI, pp. 502-545.

لەم وتارەدا هەندێ زانیاری لەبارەی ڕێزمانی کوردیەوە هەیە •

917-Note sur le prétendu déri des Parsis de Jezd, - "Journal Asiatique", 1888, 8 sér, t. XI, pp. 298-302.

918-Notice d'un manuscrit pehlevi - musulman de la bibliothèque de Sainte - Sophie á Constantinople, - "Journal Asiatique", 1889, 2 sér, t. XIV, pp. 238-270.

ئەم بەرهەمە هەندێ نموونەو زانیاری لەبارەی ڕێزمانی کوردیەوەی تێدایە •

Hübschmann H .

919-Persiche Studien Strassburg, 1895 287 S.

I. Beiräge zu Horn's Grundriss der neupersischen Etymologie. II. Neupersische Lautlehre.

لە بەشی یەکەمو دووەمی ئەم نووسراوەدا هەندێ زانیاریی گشتی لەبارەی زمانی کوردیەوە هەیە •

Ivanow W.

920-Notes on Khorasani Kurdish - "Journal and Proccedings of the Asiatic Society of Bengal", 1927 (New series) vol. XXII, No. 1, pp. 167-236.

ئەم نووسینە لەو بەشانە پێکهاتووە : ١ ـ فۆنەتیکی کوردی خۆراسان (ل ١٧٢ ـ ١٧٧) ، ٢ ـ مۆرفۆلۆژی (ل ١٧٧ ـ ١٨٤) ؛ ٣ ـ سینتاکس (ل ١٨٤ ـ ٢١٩) ؛ فەرهەنگۆك (ل ٢١٩ ـ ٢٣٤) •••

Jamal Jalal Abdulla and Ernest N. McCarus

921-Kurdish Basic Course Dialect of Sulaimania Iraq, Michigan, 1967.

ئەم کتێبە (٤٨٢) لاپەڕەیەو بریتییە لە کۆمەڵێ دەرس ، کە لەسەر بناغەی شەرحی ڕێزمان دانراون ، بۆ فێرکردنی زمانی کوردی •

Jardine R. F.

922-Bahdinan Kurmanji, a grammar of the Kurmanji o fthe Kurds of Mousul division and surtounding districts of Kurdistan, Baghdad, Goverment Press, 1922.

ئەم بەرهەمە (١١٤) لاپەڕەیەو کەرەستەکەی زاری کرمانجیی ناوچەی بادینانەو بریتییە لە : مۆرفۆلۆژی (ل ٢ - ٤١) ؛ سینتاکس (ل ٤١ - ٤٤) ؛ وشەڕۆنان (ل ٤٤ - ٥٢) ؛ فەرهەنگۆکێکی کوردی - ئینگلیزی (ل ٥٥ - ١١٤) •

Jemal Nebez

923-Die Schriftsprache der Kurden, - Monumentum H. S. Nyberg, Acta Iranica II, Leiden, 1975, S. 98-122.

ئەم وتارە - « زمانی نووسینی کوردی » - لە زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی دەدوێ و لەتەك ئەو وتارانەدا بلاوکراوەتەوە ، کە هەندێ لە زانایانی بەناوبانگی ئەڵمانیا بۆ یادی (نیبر)ی ڕۆژهەڵاتناسی مەزن نووسیویانە •

هەروەها ژ : ١٨٥ ، ١٨٦ ، ١٨٧ ، ١٨٨ ، ١٨٩ ، ١٩٠ ، ١٩١ ، ١٠٠٤ ، ١٠٠٥ •

Joyce Blau

924-Le kurde de Amâdiya et de Djabal Sindjár. Analyse linguistique, textes folkloriques, glossaires ,Paris, 1975.

ئەم بەرهەمە (٢٥٢) لاپەڕەیە ، کە لە شێوەی کوردیی ئامێدیی و ژەنگار دەدوێ ، بریتییە لە لێکدانەوەی زمانەوانیی و تێکستی فۆلکلۆر و فەرهەنگۆك .

925-Manuel de Kurde (Dialecte Sorani), Paris, 1960.

ئەم کتێبە (٢٨٧) لاپەڕەیە . بریتییە لە : باسی ئەلفوبێی و ڕێزمان ؛ تێکست بۆ خوێندنەوە ؛ فەرهەنگێکی کوردی ـ فەرەنسی .
هەروەها ژ : ١٦٥ ، ١٦٦ ، ١١٠٠ .

Justi F.

926-Iranisches Namenbuch, Marburg, 1895, **526 S.**

ئەم بەرهەمە گەلێ زانیاری لەبارەی ڕێزمانی کوردییەوەی تێدایە .

927-Kurdische Grammatik, S. - Pb, 1880.

ئەم کتێبە (٢٥٦) لاپەڕەیە . بەشی یەکەمی باسی فۆنەتیك (ل ١ ـ ١٠١)ەو نووسەر باسی دەنگە بزوێنەکانو نەبزوێنەکانی بە دوورودرێژی تێدا کردووە . لە بەشی وشەڕۆنان (١٠٢ ـ ١٢٢)دا دەربارەی پێشگرو پاشگرو وشەی لێکدراو دواوە . بەشێکی تایەتی دەربارەی مۆرفۆلۆژی (ل ١٢٢ ـ ١٤٥)یەو لە ناوو جێناوو ئاوەڵناوو کرداری کۆڵیوەتەوە . دوا بەشی لەبابەت سینتاکس (ل ١٤٦ ـ ٢٥٦)ەوەیە .

928-Les noms d'animaux en Kurde, Paris, Imprimerie Nationale, 1878, 32 p.

929-Note sur les mots étranger sen Kurde, - "Revue de linguistique", Paris, 1873, t. VI, pp. 89-99.

930-Über die kurdischen Spiranten, Marburg, 1873 .

ئەم بەرھەمە (٢٩) لاپەڕەیەو دەربارەی ھەندێك لە دەنگەكانی زمانی كوردیىیە • ئەم كارە لەبەر ڕووناكیی بەراوردكردنێكی زمانەوانییانەی كوردی لەگەڵ زمانە ئێرانیو ھیندو ئێرانییەكان ھێنراوەتە بەرھەم •

931-Uber die Mundart von Jezd., "Zeitschrift des Deutschen Morgenländischen Gesellschaft", 1881, Bd 35, S. 327-414.

ئەم بەرھەمە گەلێ زانیاری دەربارەی ڕێزمانی كوردی تێدایە •

Le Coq A.

932-Kurdische Texte gesammelt und hrsgb .von Le Coq T. I-II, Berlin, 1903.

بەرگی یەكەم (٧٢) لاپەڕەیەو بەرگی دووەم (١١٨)ەیە • نووسەر لەم دوو بەرگەدا ھەندێ تێكستی ھەمەجۆری كوردی بە پیتی عەرەبیو لاتینیو تەرجومەی ئەڵەمانییەوە بڵاوكردووەتەوە •

لەنێو ئەو تێكستانەدا (نەوبەھار)ی ئەحمەدی خانی ھەیە ••• ھەروەھا فەرھەنگۆكێكی بۆ ئەو وشە كوردییانە سازكردووە ، كە لە تێكستەكاندا ھاتوون • (بڕوانە : باسی ژ ٩٨٦) •

Lerch P.

933-Bericht über eine im Auftrange der historische - philologischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften unternommene Reise zu den Kriegsgefangenene Kurden in Roslawi im Gouvernment Smolensk, - "Bull. hist. - phil.", 1856, t. XIV, No. 5, 6.

"Mél. Asiat", 1856, t. II, liver 6, pp. 621-649.

934-Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer. Abt. I-II, S. - Pbg., Buchdr. der Kais. Akademie der Wiss., 1857-1858.

ئـەمـە تەرجومەی (لـە ڕووسی‌یەوە بۆ ئەڵەمانی) بەرگی دووەمو سێیەمی ئەو کتێبەی پێوتەر لێرخە ، کە بە ناوی « لێکۆڵینەوە لـەبـارەی کوردەکانی ئێـرانو خالـدێکانی باوباپیرانیانەوە »یـە (بڕوانـە : بـاسی ژ ٨٦١) .

هەروەها ژ : ٨٦١ .

Mackenzie D. N.

935-Gender in Kudis, - "Bulletin o fthe School Orient and Afric Studies", 1954, vol. 16, pt 3, pp. 528-541.

936-Kurdish dialect studies (Draft). Dissert. London, 1957.

ئەم کتێبە (٢٩٦) لاپەڕەیەو تێیدا بە دوورودرێژی لـە فۆنەتیـكو مۆرفۆلۆژیو وشەڕۆنان لە دیالێکتی خوارووی کوردیدا کۆڵیوەتـەوەو کەرەستەی لە ئاخاوتنی (سلێمانی ، وارماوە ، بنگرد ، پشدەر ، موکریان ، هەولێر ، ڕەواندز ، خۆشناو ...)ەوە وەرگرتووە .

937-Kurdish Dialect Studies, London, 1061.

ئەم کتێبە کە لەبارەی ڕێزمانی کوردییەوەیە ، بریتی‌یە لـە دوو بەشی سەربەخۆ : بەشی یەکەم ـ دەربارەی بەشـــــە دیالێکتەکانی کرمانجیی خوارووە ؛ بەشی دووەم ـ بەشــــە دیالێکتەکانی کرمانجیی ژوورووە .
نووسەر لە لێکۆڵینەوەی بەشە دیالێکتەکانی کرمانجیی خوارووداهـــەر بەشە دیالێکتێکی ناوناوە دیالێکتو ناوەکشی بە زاراوی جوگرافی ناوە ، وەك : ســــلێمانی ، وارماوە ، بنگرد ، موکری ، هەولێر ، ڕەواندز ... بەنیسبەت کرمانجیی ژووروشەوە هەمان شتی کردووە : ســـوورچی ،

ئاکری . ئامێدی ، زاخۆ ... لە لێکۆڵینەوەی کرمانجیی خوارووداا
بە زۆری شێوەی سلێمانی بەکارهێناوەو بۆ کرمانجیی ژووروش شێوەی ئاکرێی کردۆتە بناغە ... بەشی لێکۆڵینەوە لە هەر دیالێکتێك دابەش دەکات بەسەر دوو فەسڵدا ـ فۆنەتیك‌و مۆرفۆلۆژی • لە بەشی فۆنەتیکدا بۆ دیالێکتی کرمانجیی خواروو ـ (٩)و بۆ کرمانجیی ژووروو ـ (٨) دەنگی بزوێنی دیاریکردووە • بە شێوەیەکی فراوان لە مۆرفۆلۆژی دواوەو بەتایبەتی بایەخی بە کردار داوە (ل ٨٤ ـ ١٢٩) ، (١٧٧ ـ ١٩٦)•
(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٣١ ، ٦١٠ ، ٦١١) •

936-The Dialect of Awraman, London, 1966.

لەم کتێبەدا ئەوەی د • مەکەنزی باسی کردبێ ئەمەیە :

فۆنەتیك ـ لێرەدا لە دەنگەکانی شێوەی هەورامی دواوەو (٢٦) دەنگی نەبزوێن‌و (١٠)ی بزوێنی دیاری کردووەو لە خشتەی تایبەتیدا شێوەو جۆری دەربڕینیانی نیشانداوە •

مۆرفۆلۆژی ـ لەم بەشەدا بەزۆری باسی پێشگرو پاشگرو جێناوی لکاوو گەردانی کرداری ... ی کردووە •

سینتاکس ـ بەکورتی لە ڕستەو وەرگێڕانی بۆ ئینگلیزی دواوە ...

جگە لەو باسانە نەخشەیەکی هەورامانیشی کێشاوەو زوربەی دێهاتەکانی هەورامانی تۆمار کردووە •

939-The language of the Medians, - "Bulletin of the School of Orient and Afric Studies", 1959, vol. XXII, pt 2, pp. 354, 355.

لە لاپەڕە (٣٥٤)دا هەندێ زانیاری لەبارەی زمانی کوردییەوە تێدایە •

هەروەها ژ : ٦١٠ ، ٦١١ ، ٦١٢ ، ٨٧٠ •

Makas H .

940-Kurdish Studien, Heidelberg. C. Winter, 1900, VII, 54 S. (Materialen zu einer Geschichte der Sprachen und Litteraturen des vorderen Orients, Hrsgb. von Martin Hartmann H.I.).

(هـ • مەکەس) لەبەر ڕووناکیی شێوەی کوردیی دیاربەکرو شێوەی یەزیدییەکان ئەم لێکۆڵینەوەیەی لەبارەی زمانی کوردییەوە بڵاوکردووەتەوە •

941-Kurdishe Texte im Kurmanji - Dialecte aus der Gegend von Märdin, Leningrad, 1926.

ئەم کتێبە - « تێکستی کوردی بە بەشە دیالێکتی کرمانجیی ناوچەی ماردین » - (١٣٦) لاپەڕەیە •

Mann O.

942-Die Mundart der Mukri - Kurden, Teil I, Berlin, 1906.

ئەم کتێبەی ئۆسکار مان کە لەبارەی شێوەی موکرییەوەیە ئەنجامو بەرهەمی ئەو دوو ساڵو نیوەی بووە ، کە لەناو هۆزو خێڵە کوردەکانی ئێراندا ژیاوە • ئەم کتێبە بریتییە لە (٤٠٨) لاپەڕە • لە (١٠٦) لاپەڕەی پێشەوەیدا لە ڕێزمانی زمانی کوردی (فۆنەتیک ، مۆرفۆلۆژی ، سینتاکس) دواوە • فۆنەتیك (ل ٢٤ - ٤٦) - لێرەدا هەندێ سەرنجو ڕای لەبارەی دەنگی بزوێنو نەبزوێنو دیفتۆنگو شێوەی نووسینیانەوە دەربڕیوە • لە بەشی مۆرفۆلۆژی (ل ٤٧ - ١٠٤)دا لە گەلێك کێشەی ناوو ئاوەڵناوو جێناوو کردارو پێشگرو پاشگری ••• کۆڵیوەتەوە • لە (ل ١٠٥ - ١٠٦)یشدا بەکورتی لە سینتاکس دواوە •

(٢٠٢) لاپەڕەی ئەم کتێبە بۆ کەرەستەی فۆلکلۆری کوردی تەرخانکراوە • لەم بەشەدا گەلێك داستانو چیرۆکی تۆمار کردووە •

943-Die Mundart der Mukri - Kurden, Teil II, Berlin, 1909.

ئەم کارە (٥٢٩) لاپەڕەیە • نووسەر لە (٥١) لاپەڕەی سەرەتادا بەتایبەتی سەبارەت بە شێوەکانی کوردیو زمانی گفتوگۆی ناوچەی ڕۆژهەلاتی کوردستان دواوە • لە (٤٧٨) لاپەڕەشدا کەرەستەیەکی زۆری فۆلکلۆری کوردی تۆمار کردووە •

Margret Kahn

944-Borrowing and variation in a phonological description of Kurdish, Michigan, 1976.

ئەم کتێبەی مارگریت کاهن « هەندێ ڕوالەتو وەرگرتنی هەمەجۆری فۆنۆلۆژیی کوردی » ، (١٦٠) لاپەڕەیەو نامەی دوکتۆرییەو دەربارەی فۆنەتیكو فۆنۆلۆژیی زمانی کوردییە •

Mc Carus E. N.

945-A Kurdish grammar. Descriptive analysis of the Kurdish of Sulaimaniya, Iraq. New York, 1958 .

ئەم کتێبە کە دەربارەی شێوەی سلێمانییە (١٣٨) لاپەڕەیەو بریتییە لە : پێشەکی - کە دەربارەی زمانی کوردیو لێکۆڵینەوەی دواوە (ل ٣ - ٥) ؛ کورتەیەك دەربارەی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی (ل ٦ - ١٢) ؛ فۆنەتیك (ل ١٣ - ٤٤) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ٤٥ - ٨٢) ؛ وشەرۆنان (ل ٨٢ - ٩١) ؛ سینتاکس (ل ٩٢ - ١٠٦) • لە پاشکۆی ئەم کتێبەدا (ل ١٠٩ - ١٢٠) ناوی ئەو سەرچاوانە تۆمار کراوە کە دەربارەی زمانی کوردی هەن • لە (ل ١١٧ - ١٣٨)دا فەرهەنگۆکێکی کوردی - ئینگلیزی بلاوکراوەتەوە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٢) •

هەروەها ژ : ٢٠ ، ٩٢١ ، ١١٠٣ •

Minorsky V.

946-Kurdish. Kurdistan, - "Encyclopédie de l'Islam", T. II. Paris, 1927, pp. 1196-1222.

لەم نووسینەدا باسی مێژوو و ئەتنۆگرافیو ئەترۆپۆلۆجیو ئایـنو زمانی کوردی کراوە •

947-Le plus ancien texte en kurde - "Bulletin du Centre d'études kurdes", 1950, No. 10, pp. 8-10.

948-Remarks an the remanized Kurdish alphabet, - "Journal of the Royal Asiatic Society", 1933, July, pt III, pp. 643-660.

هەروەها ژ : ٦١٥ ، ٧٢٩ ، ٨٨٠ •

Mohammed Ma'arouf Fatah

949-On the stress system of Kurdish, - "Zanko", vol. 6, No 2, Sulaimaniyah, 1980, pp. 177-200.

ئەم وتارە مەبەســتی دیاریکردنی شـــــوێنی هێـز (النبرة - Stress)ی سەرەکییە لە ڕســـتەی کوردی (دیالێکتی کرمانجیی خواروو)دا • نووسەر لە سەرەتادا وشـــەی کوردی بەسەر دوو جۆردا دابەش‌کردووە : ١ - وشـــەی بنچینەو ٢ - وشـــەی داڕێژراوو وای ڕاگەیاندووە ، کە هێزی سەرەکی بەزۆری دەچێتە سەر دوا بڕگەی وشەی بنچینەوە ••• لە ڕستەی تەواودا نووســەر لە دوو جۆر هێز دەدوێت : هێزی ئاسایی کە بە زۆری دەکەوێتە سەر ناوو ئاوەڵناوو ئاوەڵکردار ••• هێزی تەئکیدی کە بە ئارەزووی ئاخێوەر شوێن دەگۆڕێت •

هەروەها ژ : ٥٦٤ ، ٥٦٥ ، ٥٦٦ •

Mokri M.

950-Cinquante - deux versets de Cheikh Amir en dialecte gûranî,- "Journal Asiatique", 1956, t. CCXLIV, fasc, 4, pp. 391-422.

951-Kurdologie et enseignement de la langue kurde en USSR (Avec une bibliographie concernant les études Kurdes), Publié dans l'Ethnographie, Paris, 1963, pp. 71-105.

نووسەر لەم وتارەدا كاتێ باسی تێكڕای ئەو كارە كوردناسی‌یانە دەكات ، كە لە یەكێتی سۆڤێت نووسراون ، بە دووروودرێژی لەوانەش دواوە ، كە پێوەندیان بە زمانو فەرهەنگی كوردی‌یەوە هەیە •

هەروەها ژ : ١٠٨١ •

Morgan J.

952-Dialectes kurdes langues et dialectes du Nord de la Perse, Paris, Imprimerie Nationale, 1904, XV, 325 p., aves 2 cartes. [Etudes linguistiques de la mission scientifique en Perse, t. V.

دێ مۆرگان ئەم كتێبەی دەربارەی شێوەكانی زمانی كوردی بڵاوكردۆتەوە • لێرەدا باسی یازدە شێوەی (موكری ، گەڕوسی ، یەزیدی بایەزیدی ، سەحنەیی ، كرماشانی ، هەورامانی ، جافی ، ڕێژاوی ، سلێمانی ، لەكی ، خۆجەوەندی) كردووەو لەگەڵ یەكتر بەراوردی كردوون • نووسەر بە شێوەیەكی فراوان ـ واتە لە (١٩٤) لاپەڕەی گەورەدا لە گەلێك كێشەی فۆنەتیكو مۆرفۆلۆژیو كەرەستەی وشەی كۆلیوەتەوە •

Morgenstiene G.

953-Neu - iranische Sprachen, - "Handbuch der Orientalistik", Bd IV, Abd. I. Iranistik. Abschnitt I, Linguistik Leiden - Köln, 1958, S. 155-176, Bibligr. ; S. 176-178.

لێرەدا هەندێ زانیاری لەبارەی دیالێکتە کوردییەکانەوە هەیە •

Müller F.

954-Kurmânji - Dialekt der Kurdensprache, Wien, 1864, 31 S. (Beiträge zur Kenntniss der neupersischen Dialekte).

A. Lautlechre S. 4-21; B. Formenlehre S. 21-31.

ئەمە کورتەیەکی ڕێزمانی کوردی (شێوەی کرمانجی ژووروو)ەو نووسەر تێیدا لە فۆنەتیکی کرمانجیی ژووروو و بەراوردکردنی لەگەڵ فارسی دواوەو باسی ناوو جێناوو کرداری کردووە • هەروەها هەوڵی نیشاندانی سەربەخۆیی و ڕەسەنیی زمانی کوردی داوەو بەم بۆنەیەوە لە پێشەکیدا نووسیویێتی : بە هیچ جۆرێك زمانی کوردی لە فارسی نەکەوتۆتەوە • هەرچەندە لە دەستووری زمانو فۆنەتیکدا زۆر وێکچوون هەیە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە زمانی کوردیدا گەلێك وشە هەیە کە لە هیچ زمانێکی تری ئێرانیدا نییە •

955-Zaza - Dialekt der Kurdensprache, Wien, 1865, 21 S.

(Beiträge zur Kenntniss der neupersischen Dialecte).

A. Lautlehre S. 3-15; Formenlehre S. 15-21.

نووسەر لەم کورتە باسەدا لە ڕووی فۆنەتیكو مۆرفۆلۆژییەوە هەندێ زانیاری لەبارەی ڕێزمانی کوردی (شێوەی زازا)وە خستۆتە پێش چاو •

Nöldeke Th.

956-Grammatik der neusyrischen Sprache am Urmia - See und in Kurdistan, Leipzig, 1868, XXXVIII, 418 S.

957-Kurdú und Kurden, in Festschrift fuer H. Kiepert, S. 71-81, Berlin, 1898.

نووســـەر لەم وتارەدا باسی پێوەندی وشـەی کاردۆ بـە کوردەوە دەکـات •

958-Persische Studien. 1-11. Wien, 1888-1892, I, 1888, 39 S.; II. 1892, 46 S.

ئەم نوسینە گەلێ زانیاری لەبارەی رێزمانی کوردیەوەی تێدایە •

Prym E., Socin A.

959-Kurdische Sammlungen Erzählugen und Liden in den Dialekten des Tûr 'Abdin und von Bohtan. Gesammelt herausgegeben und übersetzt von E. Prym und A. Socin. a. Texte. S. - Pb, 1887, 1890.

کتێبی یەکەمیان (٣٥٠) لاپەڕەیەو دووەمیان (٢٨٤)ە •

ئەلبەرت سۆتسین بە هاوبەشیی ئ • پریم ئـەم دوو بەرگ کتێبەی بەناوی « کەشـــــکۆلی کوردی »یەوە دەرکرد ، کـــە گەلێ چیرۆکی فۆلکلۆری‌و داستانی کوردی بە وەرگێڕانی ئەلەمانیەوەی تێدایەو ناوە ناوە باسی زمانی کوردی هاتووە •

Querry A.

960-La dialecte guerrouci, - "Mémoires de la Société de linguistique de Paris", 1895, t. IX, fasc. I, pp. 1-23.

ئـەم نووســینە باسی شـــــێوەی کوردی ناوچەی هـەمـەدان دەکـات •

Radloff W.

961-Bericht über die Kurdischen Sprachsmmlungen des prof. A. Socin. - "Mél. Asiat.", 1888. t. IX, pp. 93-96.

Rawlinson H.C.

962-Kurdistan - "Encyclopaedia Britanica", Ed. 9, London, 1882, vol. XIV, pp. 155-160.

Geography. Population. Language and religion. Climate. Productions. Fauna. Antiquities. History.

Phea S. A.

963-Brief grammar and vocabulary of the Kurdish language of the **Hakari district**, - **"Journal of the** American Oriental Society", 1872, vol. X, No. 1, **pp. 118-155.**

س • ری ـ میسیۆنێری ئەمەریکی ماوەیەکی درێژ لـە ناوچەی هەکاری ژیاوەو لـە سـالی ١٨٧٢دا ئەم نووسراوەی لەبارەی زمانی کوردییەوە بڵاوکردوەتەوە ، کە بریتییە لە دوو بەش :

١ ـ فۆنەتیك (ل ١١٩ ـ ١٢٠) ؛ مۆرفۆلۆژی (ل ١٢٠ ـ ١٣٤) •

٢ ـ فەرهەنگۆکێکی کوردی ـ ئینگلیزی (ل ١٣٥ ـ ١٥٤) •

Pieu Ch.

964-Catalogue of the Persian manuscripts in the British Museum, London, 1881, vol. II, pp. 728-734.

، ئەم بەرهەمە دەربارەی بەشە دیالێکتی گۆرانی (هەورامانی)یە •

Rödiger E., Pott A. F.

965-Kurdische Studien - "Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandens", **19842, Bd IV, S. 1-42, 259-280**; 1844, Bd V, S. 57-83; 1850, Bd VII, S. 91-167.

لـە بەراوردکردنی وشـەدا لەنێوان زمانی کوردیو زمـانـە ئێرانییەکانیتردا (ی • ریودیگیر)و (ئا • پۆت) هاتوونەتە سـەر ئەو باوەڕو ئەنجامەی کە زمانی کوردی بە وشەو دەستووری زمـانییەوە بـە زمانێکی ڕەسەنو سەربەخۆی زمـانـە ئێرانییەکان دابنێن • هـەروەهـا پەنجەیان بۆ ئەوە درێژکردووە کە لە زوودا زمانی کوردیو فارسی لەیـەك زمانەوە پەیدابوونو کەوتوونەتەوەو جیاوازییان زۆر کـەم بووە ، بـەڵام

لەدوایىدا ـ واتە لە ئەنجامی پێشکەوتندا لێك دوورکەوتوونەتەوەو لەنێوان شێوەی پێشکەوتنی ئەم دوو زمانەدا جیاوازی هەیە لە جیابوونەوەیاندا •

Rondont P.

966-L'adaption des caractéres latins et le mouvement culturel chez les **kurdes** de l'URSS, - "Revue **des** études **islamiques**", **1934**, ch. I, pp. 87-96.

967-L'alphabet kurde en caractéres latins d'Armenie Soviétique,- "Revue des ètudes **islamiques**", **1933, ch. III, pp. 411-417.**

968-Le problème de l'unification de la langue Kurde, - "Revue des études islamiques", 1936, ch. III, pp. 296-307.

969-Trois essais de latinistion de l,alphabet Kurde : **Iraq**, Syrie, URSS, - "Bulletin d,études Orientales", **1935**, t.Y, pp. 1-31.

نووسەر لەم وتارەدا لە قۆنەتێکی زمانی کوردیو کۆنسۆناتەکانی کوردیو کێشەی نووسینیان بە ئەلفوبێی عەرەبیو چارەسەرکردنیان بە ئەلفوبێی لاتینیو نووسینی کوردی عێراقو سووریاو یەکێتی سۆڤێت ••• دواوە •

Salemann C.

970-Bericht über des Mag. V. Zukovski **Materialien zur** persischen Dialektologe, - "Bull. **hist.-phil.**" 1888, **t.xxxI** pp. **537-540.**

"Mél. Asiat.", 1888, t. Ix, pp. 255-259.

باسی زمانی کوردی لە لاپەڕە (٢٥٥)و (٢٥٧)دا کراوە •

Soane E. B.

971-A southern Kurdish folksong in Kermanshahi dialect, - "Journal of the Royal Asiatic Society", 1909, January, pt.I, pp. **35-51.**

972-Elementary Kurmanji grammar (Sulaimania district). Baghdad, 1919..

ئەم کتێبە (١٩٧) لاپەڕەیە • (٨٦) لاپەڕەی لەبارەی ڕێزمانەوەیەو زوربەی لەســـــەر مۆرفۆلۆژیەیە • وەك پاشــــکۆش فەرهەنگۆکێکی ئینگلیزی - کوردی نووسیوە ، کە نزیکەی (٧٠) لاپەڕەیەك دەبێت •

973 Kurdish grammar (Grammar of the Kurmanji of Kurdish language), London, 1913.

ئەم کتێبە (٢٨٠) لاپەڕەیە • نووســەر لـەم بەرهەمەدا هەوڵیداوە سنووری مۆرفۆلۆژیو وشــــــە لەنێوان دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و خوارووداا بکێشێ • ئەم ڕێزمانەی سۆن لە سێ بەش پێکهاتووە :

بەشی یەکەم - فۆنەتیك (ل ١ - ٦)و مۆرفۆلۆژی (ل ٦ - ٩٤) •

بەشی دووەم - سینتاکس (ل ٩٥ - ١١٢) • هەر لەم بەشـەشـــدا هەندێ فۆلکلۆرو شـــــیعری کوردی بـە کرمانجیی ژووروو و خواروو تۆمارکردووەو وەری گێڕاونەتە سەر زمانی ئینگلیزی (ل ١١٣ - ١٢٠) •

بەشی ســــێیەم - بریتیە لـە فەرهەنگێکی ئینگلیزی - کوردی (ل ١٧٠ - ٢٨٠) ، کە زوربەی وشەکانی سەر بە کرمانجیی ژووروون • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧٠٧) •

974-Notes an a Kurdish dialect the Shádī Branch of Kurmanji, - "Journal of the Royal Asiatic Society", 1909, October, pt. 4, pp. 859 921.

975-Notes an a Kurdish dialect, Sulaimaina (Southern Turkish Kurdistan), - "Journal of the Royal Asiatic Society", II, 1912, October, pt. 4, pp. 891-940.

976-Notes on the phonology of Southern Kurmanji, - "Journal of the Royal Asiatic Society", 1922, April, pt II, pp. 191-226.

هەروەها ژ : ٧٠٧ •

Socin A.

977-Die Sprache der Kurden, - "Grundriss der Iranischen Philologie, Hrsgb. von W. Geiger und E. Kuhn, Bd 1.2 Abt. Strassburg, 1898-1901, S. 249-286.

ئـەم بەرهەمە بریتی‌یە لـە باسـی فۆنەتیـك‌و مۆرفۆلۆژی‌و هەندێ تێکست • ئەم نووسینەی ئەلبەرت ســــــۆتســین کە لەبارەی ڕێزمانی کوردیەوەیە بناغەی لەسەر ئەو کەرەستەیە دارێژراوە ، کـە کـاتی خۆی لەگـەڵ (ێ • پریم)دا بەجووتـە کۆیانکردووەتەوەو چـاپیـان کردووە (بڕوانە : باسی ژ ٩٥٩) •

Sokolov S. N.

978 The Avestan Language, Moscow, 1967 (Translated from the Russian by L. Navrozcv).

ئەم کتێبە (١٢٠) لاپەڕەیەو لە ڕووســــــی‌یەوە کراوە بە ئینگلیزی (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٨٢٤) •

هەروەها ژ : ٨٢٤ •

Unvala J. M.

979-On the three parchments from Avroman in Kurdistan, - Bulletin of the School of Orient and Afic Studies", 1920, vol. I, pt Iv, pp. 125-144.

Vanley Ismet

980-The question of the unification of the written Kurdish language Kurmanji or sorani, - "Kurdistan", 1959, NC 5 (November), p. 5-10.

(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧١٧) •

هەروەها ژ : ٣٩٥ ، ٧١٧ ، ٨٩٧ •

Waria Omar Amin

981-Some Fundamental Rules of Kurdish Syntax Structure, London, 1976.

ئەم بەرهەمە ـ « چەند یاسایەکی بنجیی دارشتنی رستــــە لە زمانی کوردیدا » ، (٣٢) لاپەرەی گەورەیەو بە شێوازێکی زانستیی نوێ لــە سازبوونی رستەی کوردی دەدوێ .

هەروەها ژ : ٥٠١ ، ٥٠٢ ، ٦٥٢ ، ٦٥٣ ، ٦٥٤ ، ٦٥٥ ، ٦٥٦ ، ٦٥٧ ، ٦٥٨ ، ٦٥٩ ، ٦٦٠ ، ٦٦١ ، ٦٦٢ ، ٦٦٣ ، ٦٦٤ ، ٦٦٥ ، ٦٦٦ ، ٦٦٧ ، ٦٦٨ .

Wilhelm E.

982-La langue des Kurdes, - "Le Muséon", [Louvain], 1883, t.II, pp. 431-441.

فەرهەنگو فرەزمان

ف • ئی • ئابایێف :

٩٨٣ – فەرهەنگی ئیتیمۆلۆژی زمانی ئەسیتینی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٨ •

نووسەر لەم لێکۆڵینەوەیەیدا لە گەڵێ شوێندا نموونەی لە زمـــانی کوردیەوە هێناوەتەوە •

م • اورنگ :

٩٨٤ – فرهنگ کردی ، تهران ، ١٣٤٧ – ١٣٤٨ •

ســالی ١٣٤٧ی ش • – ١٩٦٨ی ز لـە تـاران م • ئەورنگ بەرگی یەکەمی ئەو فەرهەنگەی بڵاوکردەوە ، کە تەنیا پیتی (آ – ب) دەگرێتەوە• لەم بەرگەدا (٦٤٠٠) وشەی کوردی تۆمارکراوەو مانایان بـە فارســـی لێکدراوەتەوە • ئەم بەرگە (٣٤٨) لاپەڕەیە • ســـالی ١٩٦٩یش بەرگی دووەمی بڵاوکردەوە ، کە (٤١٣) لاپەڕەیەو پیتی (پ – ت) دەگرێتەوە •

ئەبولحەسەنی ئەردەڵانی :

٩٨٥ – کیتـــابی لوغـەتی کوردی (کتـاب لغت کردی) ، ١٣٠٢ﻫ – ١٨٨٨ز •

ئـەم بەرهـەمـە ڕێـزمـانو فەرهەنگی کوردی‌یە ، کە نووسەر بـۆ ناسرەدین شای نووسیوە • بە فارسیو کوردی‌یە • (٤٣) لاپەڕەیەو وشە کوردی‌یەکانی شێوەی سنەن • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧٣٦) •

ئەحمەدی خانی :

٩٨٦ - نۆبار ، ١٠٩٤ك - ١٦٨٣/١٦٨٢ز .

ئەمە فەرهەنگۆکێکە بەشیعر ، شـــاعیری مەزنی کورد - ئەحمەدی خانی بۆ یارمەتیدانی منداڵانی کورد لە فێربوونی زمانی عەرەبیدا نووسیویەو لە سەرەتادا پەنجەی بۆ ئەوە ڕاکێشاوە :

نـە ژ بـو صـاحب ڕەواجـان
بلکی ژ بـو چوکی د کرمانجان

ئەم فەرهەنگە چەند جارێك لەچاپدراوە :

یەك - لە پاشکۆی فەرهەنگەکەی یووسف ضیائەدین پاشـــــای خالدیدا (بڕوانە : باسی ژ ١٠٣٠) .

دوو - لە کتێبەکەی (لیکۆك)ی زانای ئەڵەماندا (بڕوانـە : باسی ژ ٩٣٢) .

سێ - لەلایەن مامۆســتا صادق بەهائەدینەوە (لەبارەیەوە بڕوانـە : باسی ژ ٧١٥ ، ١٠٢٧) .

(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ١٠٣٩) .

... هتد(١٨) .

ئەمینێ ئۆسمان :

٩٨٧ - زمـانێ خـۆ بزانـە ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ١٢ ، ئەیلوولی ١٩٨٣ ، ل ٢٩ - ٣٣ .

---

(١٨) مامۆســـــتا عەلی فەتتاح دزەیی لـە نامیلکەی « نەوبەهاری ئەحمەدی خانیو ئەحمەدی شێخ مارفی نۆدێ » (هەولێر ، ١٩٨٥)دا لەبـارەی چاپەکانی « نەوبەهار »ەوە دەڵێ : « ئەو چاپەی کە ئێســـــتا لە بەر دەستمدایە (٣٨) لاپەڕەی قەوارە بچووکە ... (مەلا عەبدولسەلام جەزیری) مەتنەکەی ڕاستکردۆتەوەو ســـــەرو ژێری بۆ هەموو وشەکانی داناوە . (موحەممەد ڕەمەزان کوردی بۆتی) چاپی کردووە .. ساڵی لە چاپدانیشیان دیاری نەکردووە . بەڵام بێگومان ئەم چاپە ئەوە نییە کە (ئەمین زەکی بەگ) باسی لێوە کردووە » (ل ٤) .

ئەم وتارە بە شێوەی کرمانجیی ژووروووەو بریتی‌یە لە کۆمەڵێ وشەی هەمەچەشنەی کوردی‌و مانایان لێکدراوەتەوە •

« بەڕێوەبەرێتی گشتیی خوێندنی کوردی » :

٩٨٨ – زاراوە ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٧ و ٨ ، سالی ٤ بغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥ – ٢٩١ •

لە ژمارە (٤)ی گۆڤاری « پەروەردەو زانست »دا کۆمەڵێ زاراوەی (ماتماتیك)و (بەرگریی میللی) ••• بلاوکرابوونەوە (بڕوانە : باسی ژ ٩٩٤) • پاش ماوەیەك دوو لیژنە بۆ تەواوکردن‌و بژارکردن‌و یەکخستنی وانەکان دانراو بە شێوەی فەرهەنگێك ڕێکخراو گەلێ زاراوەی نوێی خرایە بان‌و هەندێکی نالەبارو دووبارەکراوەی لێ لابراو بەسەریەکەوە لە ژمارە (٧ – ٨)ی هەمان گۆڤاردا بلاوکرایەوە • ئەمەی ئێستا بەسەریەکەوە (٦٥٠٠) زاراوەیەك دەبێ‌و شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی کوردی‌یەو بەپێی هیجا ڕیزکراون •

٩٨٩ – زاراوەکانی بەرگریی میللی ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٤ ، سالی ٢ ، بغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٩٥ •

ئەمە ئەو زاراوانەن کە لە کتێبی بەرگریی میللی قوتابخانە سەرەتاییەکان‌و ناوەندییەکاندا بەکارهێنراون • شێوەی ڕێکخستنی کوردی عەرەبی‌یەو نزیکەی (٢٠) زاراوەیەکە •

٩٩٠ – زاراوەکانی ڕێزمان‌و ئەدەب ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٤ ، سالی ٢ ، بغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٦٨ – ١٩٤ •

ئەمە ئەو زاراوانەن کە لە کتێبی ڕێزمان‌و ئەدەبی کوردی قوتابخانە سەرەتاییەکان‌و ناوەندییەکاندا بەکارهێنراون • شێوەی ڕێکخستنی کوردی – عەرەبی‌یەو نزیکەی (٦٠٠) زاراوەیەك دەبێ •

٩٩١ - زاراوەی زانیاری ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٤ ، ساڵی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ٤١ - ١٣٦ ٠

ئەمە ئەو زاراوانەن کە لە کتێبی زانیاری قوتابخانە سەرەتاییەکانو ناوەندییەکاندا بەکارهێنراون ٠ شێوەی ڕێکخستنی کوردی - عەرەبییەو نزیکەی (٢١٠٠) زاراوەیەك دەبێ ٠

٩٩٢ - زاراوەی وانە کۆمەڵایەتییەکان ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٤ ، ساڵی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ١٣٦ - ١٦٨ ٠

ئەمە ئەو زاراوانەیە کە لە کتێبە کۆمەڵایەتییەکانی قوتابخانە سەرەتاییەکانو ناوەندییەکاندا بەکارهێنراون ٠ جۆری ڕێکخستنی کوردی - عەرەبییەو نزیکەی (٧٠٠) زاراوەیەك دەبێ ٠

٩٩٣ - زاراوەی وانەی ماتماتیك ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٤ ، ساڵی ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ، ل ٩ - ٤٠ ٠

ئەمە ئەو زاراوانەیە کە لە کتێبی ماتماتیکی قوتابخانە سەرەتاییەکانو ناوەندییەکاندا بەکارهێنراون ٠ شێوەی ڕێکخستنی کوردی - عەرەبییەو نزیکەی (٨٥٠) زاراوەیەك دەبێ ٠

٩٩٤ - فەرهەنگی زاراوە کوردییەکان ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٩ ، ساڵی ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٦٩ - ٩٢ ٠

ئەو زاراوانەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروو کە بۆ مەبەستی یەکخستنی زمانی کوردی خراونەتە نێو کتێبی قوتابخانەکان ، کراونەتە لیستەیەكو بڵاوکراونەتەوە ٠ لەم لیستەیەدا لە سەرەتادا زاراوەکە بە کرمانجیی ژووروو نووسراوە ؛ لە ڕیزی دووەمدا بە کرمانجیی خواروو و نە ڕیزی سێیەمدا بە عەرەبی ٠ ئەم زاراوانە نزیکەی (٥٠٠) دانەیەك دەبن ٠

٩٩٥ - فەرهەنگی زاراوەکانی قوتابخانە ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ١٤ ، ساڵی ٧ ، بەغدا ، ١٩٧٨ ، ل ١ - ١١٧ ٠

سەرپاکی ژمارە (١٤)ی گۆڤاری « پەروەردەو زانست » بۆ زاراوەی کتێبەکانی قوتابخانە تەرخان کراوە ، کە لە عەرەبییەوە بۆ

کوردی‌یەو هەوڵدراوە لەم ژمارەیەدا گەلێ ناتەواوی فەرهەنگۆکەکانی پێشووتر نەهێڵرێ‌و بەپێی دەنگی وشـــەکان ، بـە زنجیرە زاراوەکـان ڕیزبکرێن • وەکو جاران پەیڕەوی بابەت‌و ماددەی دەرسەکان نەکراوە تا لە دووپات‌کردنەوەو سەرلێ‌شێوان بە دوور بن • ئـەم زاراوانە نزیـکەی شەش هەزارێك دەبن •

« بەشی بەرنامەو کتێبی بەڕێوەبەرێتی‌ی پەروەردەکردن لە پارێزگای سلێمانی » :

٩٩٦ ـ زاراوەکـانی ماتماتیـکی نوێی پلەی ســـەرەتایی ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ٩ ، سالی ٥ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٩٣ ـ ١٠٤ •

بەشی بەرنامەو کتێبی بەڕێوەبەرێتی‌ی پەروەردەکردن لـە پارێزگای سلێمانی زاراوەکانی ماتماتیـکی نوێی پلەی سەرەتایی لە نامیلکەیەکی بـە ڕۆنیۆ چاپکراوی نۆ لاپەڕەییدا بەسەر بەڕێوەبەرێتی‌یەکانی قوتابخـانـە سەرەتاییەکانی پارێزگای سلێمانێدا بلاوکردەوە • گۆڤاری « پەروەردەو زانست »یش بە کەمێ دەستکاری‌یەوە لە لاپەڕە (٩٣ ـ ١٠٤)ی ژمـارە (٩)یدا بلاوی‌کردووەتەوە • ئەم زاراوانە (٢٠٨) دانەن‌و شـــێوەی ڕێکخستنیان عەرەبی ـ کوردی‌یە •

پ • س • پالاس :

٩٩٧ ـ فەرهەنگی بەراوردی هەموو زمان‌و شێوەکان ، پیترسبورگ ، ١٧٨٧ •

ئەم فەرهەنگە دوو بەشە • بەشی یەکەم (٤١١) لاپەڕەیەو بەشـــی دووەم ـ (٤٩٦) • لەم فەرهەنگەدا (٢٧٣) وشـــە بە (٢٠٠) زمانی ئەوروپایی‌و ڕۆژهەلاتی دراوەو کوردی یەکێکە لێیان •

« پەیام » :

٩٩٨ ـ لە ڕێگای یەکبوونی زمانەکەمانا ، گۆڤاری « پەیام » ، ژ ٢٠٢ ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٥٥ ، ل ١١ ؛ ژ ٢٠٤ ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٥٥ ، ل ١٠ ؛ ژ ٢٠٥ ، ب ٧ ، بەغدا ، ١٩٥٥ ، ل ١١ .

کۆمەڵێ وشەی کوردی‌یە لە شێوەی فەرهەنگۆکدا . ڕیزی یەکەم بە کرمانجیی ژووروە ؛ ڕیزی دووەم بە کرمانجیی خوارووە ؛ ڕیزی سێیەم بە عەرەبی‌یە ؛ ڕیزی چوارەم بە ئەلفوبێی لاتینی‌یە .

ق . پێتۆیان ، ئا . ئەبدال ، گ . جندی ، ج . گێنجۆ :

٩٩٩ ـ فەرهەنگی ئەرمەنی کوردی ، یەریڤان ، ١٩٣٣ .

ئەم فەرهەنگە (٢٣٠) لاپەڕەیەو (٩) هەزار وشەیەکە . خاچاتۆریان‌و کاپانسیان پێیدا چوونەتەوە .

« پێشکەوتن » :

١٠٠٠ ـ مانای چەند وشەیەك ، گۆڤاری « پێشکەوتن » ، ژ ١٤ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٧ ؛ ژ ١٥ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٦ ، ژ ١٦ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٥٨ ، ل ٧ .

ئەمە چەند وشەیەکی (زازا)و (سلیمانی)ین بەرانبەر یەك دانراون .

تۆفیق وەهبی :

١٠٠١ ـ فەرهەنگی گەلاوێژ ، گۆڤاری « گەلاوێژ » ، ساڵی ٣ ، ژ ٧ ـ ٨ ، بەغدا ، ١٩٤٢ ، ل ٩٤ ـ ٩٦ ؛ ساڵی ٣ ، ژ ٩ ـ ١٠ ، بەغدا ، ١٩٤٢ ، ل ٨٧ ـ ٩٤ ؛ ساڵی ٣ ، ژ ١١ ـ ١٢ ، بەغدا ، ١٩٤٢ ، ل ٨٩ ـ ٩٦ ؛ ساڵی ٤ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٥٣ ـ ٥٦ ؛ ساڵی ٤ ، ژ ٢ ، بەغدا ، ١٩٤٣ ، ل ٥٣ ـ ٥٦ .

ئەوەی لەو پێنج ژمارەیەی گۆڤاری « گەلاوێژ »دا لەژێر سەرناوی « فەرهەنگی گەلاوێژ »دا بڵاوکراوەتەوە ، بریتی یە لە کۆمەڵێك وشەو زاراوەی هەمەچەشنەی کوردیی پەتی کە بەسەر یەکەوە (٥٠٠) دانەیەك دەبێ • شێوازی ڕێکخستنی ئەم فەرهەنگۆکە عەرەبی ـ کوردی یە • لە سەرەتادا وشەی عەرەبی تۆمارکراوەو بەرانبەری بە کوردی • هەرچی کوردی یەکەشە دوو ڕیزە • ڕیزی یەکەم بە ئەلفوبێی عەرەبی نووسراوەو ڕیزی دووەم بە ئەلفوبێی لاتینی •

ن • ف • تێرلێتسکی :

١٠٠٢ ـ کورتە تەرجومانێك بۆ ئازربایجان ، تفلیس ، ١٩١٣ •

ئەم فەرهەنگۆکە (٢٠) لاپەڕەیەو بە ئازەری و کوردی یە •

جگەرخوین :

١٠٠٣ ـ فەرهەنگا کوردی ، ب ١ ـ ٢ ، بەغدا ، ١٩٦٢ •

ئەم فەرهەنگە کوردی ـ کوردی یەو بە شێوەی کرمانجیی ژووروەوە • بەرگی یەکەم (٣٢٠) لاپەڕەیەو (٣) هەزار وشەیەك دەبێ و لە پیتی (ئـ)ەوە تا نیوەی (ج)ی گرتۆتەخۆ • بەرگی دووەم (٢٥٢) لاپەڕەو (٢) هەزار وشەیەکەو لە نیوەی پیتی (ج)ەوە تا کۆتایی پیتی (ق)ی تێدایە[١٩] •

---

(١٩) بۆ وەرگرتنی زانیاریی تەواو سەبارەت بەم فەرهەنگە ، بڕوانە : ئەو زنجیرە وتارەی کە نووسەری ئەم باسە لە ژمارە (١٣٧ ـ ١٣٨)ی ساڵی ١٩٧٢ی ڕۆژنامەی « هاوکاری »دا بە ناوی « فەرهەنگەکەی مامۆستا جگەرخوێن »ەوە بڵاوی کردووەتەوە •

جەمال نەبەز :

١٠٠٤ ـ فەرهەنگۆكی زانستی ، هەولێر ، ١٩٦٠ ـ ١٩٦١ .

ئەم فەرهەنگۆکە بە ڕۆنیۆ ســـەد نوسخەیەکی لێ بڵاوکراوەتەوە . (٦٦) لاپەڕەیەو (٣) هەزار زاراوەیەکی کوردی دەبێ ، کە هاوواتاکانیان بە عەرەبی لە بەرانبەریان دانراون .

١٠٠٥ ـ هەندێك زاراوەی زانستی ، سلێمانی ، ١٩٦٠ .

ئەم فەرهەنگۆکە (١٧) لاپەڕەو (٦٠٠) وشەیەکە . شـــێوەی ڕێکخستنی کوردی ـ عەرەبییە .

هەروەها ژ : ١٨٥ ، ١٨٦ ، ١٨٧ ، ١٨٨ ، ١٨٩ ، ١٩٠ ، ١٩١ ، ٩٢٣ .

جەمیل بەندی ڕۆژبەیانی :

١٠٠٦ ـ فەرهەنگی بلێسە ، گۆڤاری « بلێسە » ، ژ ٧ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٤٤ ـ ٤٥ .

ئەمە فەرهەنگۆکێکی کورتی وشەی کوردیو عەرەبییە .

چەرکەزی بەکۆ (چ . خ . باکاییێڤ) :

١٠٠٧ ـ فەرهەنگی کوردی ـ ڕووسی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ .

ئەم فەرهەنگە (٦١٨) لاپەڕەو (١٤) هەزار وشــــــەیەکە . ئی . ئا . ئۆربیلی پێیدا چووەتەوە . لە پاشـــکۆی ئەم بەرهەمەدا (ل ٥٠٩ ـ ٦١٨) کورتەیەکی ڕێزمانی کوردی هەیە .

هەروەها ژ : ٧٨٨ ، ٧٨٩ ، ٧٩٠ ، ٧٩١ ، ٧٩٢ ، ٧٩٣ ، ٧٩٤ ، ٧٩٥ ، ٧٩٦ ، ٧٩٧ ، ٧٩٨ ، ٧٩٩ .

حمید ایزد پناه :

١٠٠٨ – فەرهەنگی لری ، تهران ، ١٩٦٤ •

(بڕوانە : باسی ژ ١٠٠٩) •

١٠٠٩ – فەرهەنگی لەکو لوڕ (لێدوانو بەراوردکردنی : مەحموود زمدار) ، بەغدا ، ١٩٧٨ •

ئەم کارە لێدوانو بەراوردکردنی ئەو فەرهەنگەیە کە حەمیدی ئێزەد پەناه سالی ١٩٦٤ لە تاران بڵاوی‌کردۆتەوە ••• ئەم کتێبە (٢٣٠) لاپەڕەیەو بریتی‌یە لە : سەرەتاو پێشەکی (ل ٣ – ٢٢) ؛ فەرهەنگی لوڕی – کرمانجیی خوارو – فارسی (ل ٢٣ – ٢١٥) نوێشکێ لەبارەی ڕێزمانی لوڕی‌یەوە (ل ٢١٦ – ٢٢٩) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٥٤) •

ڕەشید مەلا عەلی :

١٠١٠ – فەرهەنگی وشە ئاوێتەکان ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ١ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٧١ ، ل ١٨ •

ئەمە کۆمەڵێ وشەی لێکدراوو دەستەواژەی کوردی‌یە ، کە بەرانبەریان واتایان بە عەرەبی نووسراوە •

« زانیاری » :

١٠١١ – فەرهەنگی زانیاری ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ٦ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل ١٠٢ – ١٠٣ •

ئەمە هەندێ زاراوەی زانستی‌یە ، کە نووسەرانی ژمارە (٦)ی گۆڤاری ناوبراو بەکاریان هێناوەو کراوەتە فەرهەنگۆکێکی زاراوەی کوردی – عەرەبی •

١٠١٢ ـ وشـــەو زاراوەی کوردی ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٣٢ ٠

لێرەدا هەندێ زاراوەی زانستی‌یان کە لە ژمارە (١)دا بەکاریـان هێناوە ، کردۆتە فەرهەنگۆکێکی کوردی ـ عەرەبی‌و داوایان لە خوێنەران کردووە بیروباوەڕیان بەرانبەر بەکارهێنانیان دەربڕن ٠

١٠١٣ ـ وشـــەو زاراوەی کوردی ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ٢ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١١٨ ٠

ئەمە هەندێ زاراوەی زانســـتی‌یە ، کە لە ژمارە (٢)دا بەکاریان هێناوەو کردوویانەتە فەرهەنگۆکێکی کوردی ـ عەرەبی‌و داوایـان لـــە خوێنەران کردووە بیروڕایان لەبارەی بەکارهێنانیانەوە دەبڕن ٠

١٠١٤ ـ وشـــەو زاراوەی کوردی ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ٤ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١١٠ ٠

ئەمە هەندێ زاراوەی زانستی‌یە کە نووسەرانی ژمارە (٤) بەکاریان هێناوەو کراوەتە فەرهەنگۆکێکی زاراوەی کوردی ـ عەرەبی ٠

١٠١٥ ـ وشـــەی کوردیمان ئەوێ بەرابەر بەم وشە عەرەبی‌یانە ، گۆڤاری « زانیاری » ، ژ ١ ، ساڵی ١ ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، ل ١٣٣ ٠

ئەمە کۆمەڵێ زاراوەی عەرەبی‌یەو داوایان لـە خوێندەواران کردووە هەوڵبدەن وشەی کوردی بەرابەر بەو وشانە بدۆزنەوەو بۆیان بنێرن ٠

زلفی :

١٠١٦ ـ فەرهەنگۆک دملکی ـ کورمانجی ـ ترکی ، گۆڤاری « هیوا » ، ژ ١ ، پاریس ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٣ ، ل ١٠٧ ـ ١٢٣ ٠

ئەم فەرهەنگۆکە نزیکە (٨٠٠) وشـــەیەکی شێوەی دملکی‌یەو هاوواتاکانیان بە کرمانجیی ژووروو و تورکی دراون ٠

سۆران (حەسەن سەلاح) :

١٠١٧ ـ فەرهەنگی کوردی ـ فارسی لەگەڵ کورتەیەك سەبارەت بە زمانی کوردی ، لەندەن ، ١٩٧٦ .

س . سیابەند و ئا . چاچان :

١٠١٨ ـ خەبەرناما ئەرمەنی ـ کوردی ، یەریڤان ، ١٩٥٧ .

ئەم فەرهەنگە بریتییە لە (٣٥٢) لاپەڕەو (٢٣) هەزار وشەیەك .

سیامەند سەلیم :

١٠١٩ ـ چۆن فێری ئەم سێ زمانە دەبیت : هیندی ـ کوردی ـ عەرەبی ، بەرگی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٨١ ، بەرگی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٣ .

بەرگی یەکەمی ئەم فەرهەنگە (١٢٥) لاپەڕەیەو نزیکەی دوو هەزار وشەو دەستەواژەو ڕستەی هیندی دەبێت ، کە بەرانبەریان بە کوردیو عەرەبی واتایان دراوە . بەرگی دووەم (١٨٤) لاپەڕەیە . نووسەر ساڵی ١٩٨٣یش بەرگی یەکەمی چاپکردووەتەوە .

شاکیر فەتتاح :

١٠٢٠ ـ فەرهەنگۆك (قامووسچەیەکی ئینگلیزی ـ کوردیو کوردی ـ ئینگلیزییە) ، ڕەواندز ، ١٩٣٤ .

ئەم نووسراوە (٥٣) لاپەڕەیەو وشەکانی بەپێی بابەت دابەش کراون .

شکراللە بابان :

١٠٢١ ـ فەرهەنگی بابان ، فارسی ـ کوردی ، ١٩٨٢ .

ئەم فەرهەنگە (٨٧٢) لاپەڕەیە .

شێخ مارفی نۆدێ :

١٠٢٢ ـ ئەحمەدی ، ١٢١٠ك ـ ١٧٩٥ز .

ئەمە فەرهەنگێکی عەرەبی ـ کوردی‌یە بە شیعر دانراوە .

ئەم بەرهەمە چەند جارێك لەچاپدراوە :

یەك ـ حسەین حوزنی موکریانی سالی ١٣٤٥ك ـ ١٩٢٦ز لە ڕەواندز لە چاپخانەی (زاری کرمانجیی) چاپی‌کردووە . ئەم چاپە (١٨) لاپەڕەیە .

دوو ـ پیرەمێردی شاعیر سالی ١٩٣٦ لە چاپی داوە .

سێ ـ محەمەد ئەمین عەصری خاوەنی کتێبخانەی ترقی لە کەرکوك چاپی‌کردووەتەوە . ئەم چاپە (٣٢) لاپەڕەیەو سالی لەچاپدانی لەسەر نەنووسراوە .

چوار ـ جارێکیش لە بەغدا چاپکراوەتەوە .

پێنج ـ سالی ١٩٦١ مامۆستا گیوی موکریانی لەسەر ئەرکی چاپخانەی « کوردستان » لە هەولێر چاپی کردووەتەوە .

شەش ـ سەیدیان سالی ١٣٤٣ی هەتاوی لە مەهاباد چاپی‌کردووە . ئەم چاپە بەدەست نووسراوەتەوەو بە ئۆفسێت چاپ‌کراوە .

(لەبارەیەوە بڕوانە : باس ژ ١٠٣٩) .

... هتد(٢٠) .

شێخ محەمەدی خاڵ :

١٠٢٣ ـ فەرهەنگی خاڵ ، جزمی یەکەم ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ؛ جزمی دووەم ، سلێمانی ، ١٩٦٤ ؛ جزمی سێیەم ، سلێمانی ، ١٩٧٦ .

---

(٢٠) بۆ پتر زانیاری دەربارەی « ئەحمەدی »و چاپەکانی بڕوانە : عەلی ئەلفتاح دزەیی ، نەوبەهاری خانی‌و ئەحمەدی شێخ مارفی نۆدێ ، هەولێر ، ١٩٨٥ .

ئـەمـە فەرھەنگێـکی گـەورەی کوردی ـ کوردی‌یەو بریتی‌یە لـە سێ بەرگ :

بەرگی یەکەم (٣٨٠) لاپەڕەو (٨) هەزار وشەیەك دەبێ‌و لـە پیتی (ئـ)ەوە تا کۆتایی (ج)ی گرتۆتە خۆ .

بەرگی دووەم (٣٩٢) لاپەڕەو (٩) هەزار وشـــەیەکەو لە پیتی (ج)ەوە تا کۆتایی (ف)ی تێدایە[٢١] .

بەرگی سێیەم (٥١٢) لاپەڕەو (١٣) هــەزار وشەیەکەو لـە پیتی (ق)ەوە تا (ی)ی گرتۆتەوە . هەروەها هەندێ وشەی کۆنی کوردی لە فەرھەنگێکی مادەوە دەرھێناوەو لە لاپەڕە (٤٦٠ ـ ٤٨٣)دا نووسیونی . لە لاپەڕە (٤٨٤)یشـــەوە بیروڕای چەنـد ڕووناکبیرێکی لەبارەی بەرگی یەکەم‌و دووەمی فەرھەنگەکەوە بڵاوکردۆتەوە . (لەبـارەیـەوە بڕوانـە : باسی ژ ٢١٨ ، ٣٢٩) .

هەروەها ژ : ٢٩٢ ، ٢٩٣ .

شێخ محەمەدی مەردۆخ :

١٠٢٤ ـ فەرھەنگی مەردۆخ ، تاران ، ١٩٥٦ .

ئەمە فەرھەنگێکی گەورەی کوردی ـ فارسی ـ عەرەبی‌یەو بریتی‌یە لە دوو بەرگ‌و بەدەست نووسراوەتەوەو بـە زەنکۆگراف لەچاپدراوە .

---

(٢١) نووسەری ئەم باسە لە ژمارە (١٩ ـ ٢٢)ی ساڵی ١٩٧١ی ڕۆژنامەی « هاوکاری »دا لەژێر ناوی « فەرھەنگی خاڵ »داو لە ژمارە (١٠٥ ـ ١٠٨)ی ســـاڵی ١٩٧٢ی هەمان ڕۆژنامەدا بـە ناوی چـەنـد ڕوونکردنەوەو بەڵگەو تێبینی‌یەکی نوێ دەربارەی فەرھەنگی خاڵ »ەوە زنجیرەیەك وتـاری لـەبـارەی بەرگی یـەکـەم‌و دووەمی ناوبراوەوە بڵاوکردۆتەوەو بـە دووروودرێژی بـاســـی زۆر ڕووی ئـەو کـارەی تێدا کردووە .

نووسینەوەکەشی بە شێوەی فارسیی شکستەیە • بەرگی یەکەم لە پیتی (ئـ)ەوە تا کۆتایی (ز)ی گرتۆتەخۆو بەرگی دووەمیش لە (س)ەوە تا کۆتایی (ی) • بەرگی یەکەم (٩٨١) لاپەڕەیەو بەرگی دووەم (٩٦١)ە •

صابر گرد عازەبانی :

١٠٢٥ ـ فەرهەنگی ئاری ، کوردی ـ کوردی : عەرەبی ، بەشی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٨٥ •

ئەم بەرهەمە (٢٢٤) لاپەڕەیە • نووسەر لە سەرەتادا بە زمانی عەرەبی کەمێ لە ئەلفوبێی کوردیو ڕێزمانی کوردی دواوە (ل ٥ ـ ٢١) • لە لاپەڕە (٣٠ ـ ٢١٨)دا فەرهەنگێکی کوردی ـ کوردی : عەرەبی بۆ ئەو وشە کوردییانە ڕێکخستووە ، کە بە پیتی هەمزە دەستپێدەکەن • وشەکانی ئەم بەشەی یەکەمی « فەرهەنگی ئاری » نزیکەی دوو هەزارێك دەبن •

١٠٢٦ ـ کیف تتعلم التعریب علی المحادثه باللغتین العربیة والکردیة ، ١٩٨٣ •

بەرگی یەکەم (١٢٢) لاپەڕەیەو بەرگی دووەم (١٢٧)ە • نووسەر لەم دوو بەرگەدا گەلێ وشەو ڕستەی عەرەبیو کوردی بەرانبەر یەك داناوە •

هەروەها ژ : ٢٩٨ •

صادق بەهائەدین ئامێدی :

١٠٢٧ ـ نووبهارا سەیدایێ مەزن ئەحمەدێ خانی ، خرفەکرنو ل دوی چۆنو تویژاندنا صادق بەهائەدین ئامێدی ، بەغدا ، ١٩٧٩ •

نووسەر لەسەر بناغەی چەند دەستنووسێکو هەندێ چاپی

« نەوبەهار » هەولی ساغکردنەوەو لێکۆڵینەوەی کارەکەی ئەحمەدی خانی داوە • (بڕوانە : باسی ژ ٩٨٦) •

صدیق صەفی زادە (بۆرەکەیی) :

١٠٢٨ - فرهنگی مهد ، جلد ١ ، تهران ، ١٩٨٢ •

ئەم فەرهەنگە کوردی ـ فارسی‌یەو (٢١٥) لاپەڕەی قەوارە گەورەیەو ناوە ناوە بە وێنەش وشەکان ڕوونکراونەتەوە • نووسەر لە سەرەتادا چەند باسێکی دەربارەی کوردو زمانی کوردی‌و دیالێکتەکانی زمانی کوردی‌و فەرهەنگە کوردی‌یەکان نووسیوەو ئەنجا هاتۆتە سەر لایەنی ڕێزمانی کوردی‌و لێی‌دواوە • ئەم بەرگەی یەکەمی فەرهەنگی ماد ئەو وشانەی گرتۆتەخۆ ، کە بە پیتی هەمزە دەست‌پێ‌دەکەن •

١٠٢٩ - واژەهای همانند در پهلوی و کردی ، تهران ، ١٩٧١ •

ئەم فەرهەنگە (٩٦) لاپەڕەیەو لێکۆلینەوەیەکە لە وشە هاوواتاکانی زمانی پەهلەوی‌و کوردی •

ضیاء الدین باشا الخالدی المقدسی :

١٠٣٠ - الهدیة الحمیدیة فی اللغة الکردیة ، استنبول ١٢١٠ هـ - ١٨٩٣ م •

ئەمە فەرهەنگێکی کوردی ـ عەرەبی‌یەو (٣١٩) لاپەڕەیە • (بڕوانە : باسی ژ ٣١٨ ، ٦٣٣ ، ٧٣٧) •

١٠٣١ - الهدیة الحمیدیة فی اللغة الکردیة • معجم کردی - عربی (حققه وقدم له مع دراسات لغویة الدکتور محمد مکری) ، بیروت ١٩٧٥ •

سالی ١٣١٠ك - ١٨٩٣ی ز یووسف ضیائەدین پاشای خالدی فەرهەنگێکی کوردی ـ عەرەبی لە ئەستەموول لەچاپدا (بڕوانە : باسی

ژ ۱۰۳۰) • د • محەمەد موکریش ســــالی ۱۹۷۵ ئەم فەرهەنگەی بـە ئۆفسێت لەچاپداوەتەوەو لێکۆڵینەوەیەکی زمانەوانیشی بـۆ نووســــیوە (ل ۹ ـ ٥٦) •

عەبباس عەبدوڵلا یووسف :

۱۰۳۲ ـ لە فەرهەنگی فەلسەفەوە ، « گۆڤاری ئۆتۆنۆمی » ، ژ ٤ ، سالی ۱۰ ، ۱۹۸٥ ، ل ۸۳ ـ ۸٤ •

ئەمە چەند زاراوەیەکی کوردی سەر بە فەلسەفەیەو بەرانبەرەکانیـان بە عەرەبی نووسراوەو ماناو مەبەستیان لێکدراوەتەوە •

عەبدولڕەحمان محەمەد ئەمین زەبیحی :

۱۰۳۳ ـ قامووسی زمانی کوردی ، بەرگی یەکەم ، بەغـدا ، ۱۹۷۷ ؛ بەرگی دووەم ، بەغدا ، ۱۹۷۹ •

بەرگی یەکەمی فەرهەنگی مامۆستا زەبیحی لە دوو بەش پێکهاتووە :

۱ ـ سەرەتایەکی مێژوویی زمانی کوردی • ئەم باسە (۱۱۰) لاپەڕەیەو برتییە لەم باســـانە : (پێشـگۆتن ل ٥ ـ ٦ ؛ زمـانی کوردی لـە قۆناغی ئێستایدا ل ۷ ـ ۱۰ ؛ زمانی هینـدو ئەوروپایی بنەمای گەورەی زمـانـان ل ۱۱ ـ ۱۲ ؛ زمانی مادەکان چ بووە ؟ ل ۱۳ ـ ۱٦ ؛ زمانی ئاوێســــتایی ل ۱۷ ـ ۲۱ ؛ زمانی پارسیی کۆن ل ۲۲ ـ ۲۳ ؛ دەوری ناوەڕاستی خێزانە زمانی ئێرانی ل ١٤ ؛ زمانی پارتی « پەهلەوی » ل ۲٥ ـ ۳۱ ؛ زمانی کوردی ل ۳۲ ـ ۳٤ ؛ زمانی کوردی پاش ئیسلام ل ۳٥ ـ ۳۸ ؛ لەهجەکانی زمانی کوردی ل ۳۹ ـ ٤٤ ؛ لەهجەکانی کوردی چۆن پەیدابوون ل ٤٥ ـ ٥٥ ؛ گـۆرانی « هـەورامی » زازا ل ٥٥ ؛ دەربـارەی « دەنگ »ی کـوردی

ل ٥٦ - ٦٦ ؛ گیروگرفتی ڕێنووسی کوردی ل ٦٧ - ٧١ ؛ فەرهەنگنووسی ل ٧٢ - ٩٢ ...) .

٢ - قامووس زمانی کوردی . ئەم بەشـــــە (٢٤٦) لاپـەڕەیـەو سەرلەبەری ئەو وشانەن کە بە پیتی هەمزە دەستپێدەکەن .

بەرگی دووەمی « قامووسی زمانی کوردی »ی مامۆســـتا زەبیحی (٢٣٢) لاپەڕەیەو بۆ ئەو وشـــــانە تەرخان کراوە ، کە بە پیتی (ب) دەستپێدەکەن . بەڵام ئەو وشانەی تێدا نییە ، کە بە [ب + (ی ، ێ ، یی)] دەستپێدەکەن .

هەروەها ژ : ٢٥٣ .

د . عەبدولستار طاهیر شەریف :

١٠٣٤ - قامووســـی دەروونناسی ، ئینگلیزی - عەرەبی - کوردی ، چاپی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

ئـەم فەرهـەنگە (٢٥٢) لاپەڕەیەو نزیکی هـەزار زاراوەیـــە بـە ئینگلیزیو عـەرەبیو کوردیو زوربـەی زۆریـان بـە زمـــانی کوردی ڕوونکراونەتەوە .

هەروەها ژ : ٧١٣ .

عەبدولقادر بەرزنجی :

١٠٣٥ - فەرهەنگی زانیاری - ئینسکلۆپیدیای کورد ، ســـلێمانی ، ١٩٧٢ .

ئەمـە بەرگی یەکـەمی فەرهەنگی زانیـاریەو بریتییە لە (٢٧٣) لاپـەڕە .

عەبدوڵڵا زێوەر :

١٠٣٦ ـ فەرهەنگی عەرەبی ـ کوردی ، سلێمانی ، ١٩٤١ •

ئەم فەرهەنگە کە تەرجومەی فەرهەنگی « اختری »یە ، وەك دانەر نووسیوێتی لە بیست‌وپێنجی مانگی تەمووزی ١٩٤١دا تەواو بووە • بەڵام بەداخەوە تاکو ئێستا لەچاپ نەدراوەو بە دەستنووسی ماوەتەوە • ئەم دەستنووسە کە دوو دەفتەری گەورەیە لە کتێبخانەی کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » پارێزراوە •

حەزیز ڕەشید عەقراوی :

١٠٣٧ ـ گیانی مرۆڤی ، بەغدا ، ١٩٧٨ •

ئەمە فەرهەنگێکی وێنەداری ڕەنگاوڕەنگی عەرەبی ـ کوردی‌یەو ئەو زاراوانەی گرتۆتەخۆ کە پێوەندییان بە ناوی ئەندامەکانی لەشی ئادەمیزادو نەخۆشی‌یەکانەوە هەیە • ئەم کارە (٥٥) لاپەڕەی گەورەو سێ هەزار زاراوەیەکە •

هەروەها ژ : ٣٧٨ ، ٣٧٩ •

عەلائەدین سەجادی :

١٠٣٨ ـ دەستوور وە فەرهەنگی زمانی کوردی ـ عەرەبی ـ فارسی ، بەغدا ، ١٩٦٢ •

مامۆستا سەجادی لەم بەرهەمەدا جگە لە پێشەکی کە بە هەر سێ زمان ، واتە ـ کوردی‌و عەرەبی‌و فارسی نووسیوێتی ، بەتایبەتی لە کەم‌وکورتی‌و گیروگرفتی ڕێنووس دواوە • هەروەها لە (١٥) لاپەڕەیەکدا لەسەر ڕێزمانی کوردی نووسیوەو لە چەند شتێکی پێویست‌و سەرەتایی بۆ فێربوونی زمان‌و بەکارهێنانی فەرهەنگ کۆڵیوەتەوە ••• نووسەر

وشەکانی ئەم فەرهەنگەی بەسەر (١٧) باسی فراواندا دابەش کردووە •
ئەم بەرهەمە (٢٤٠) لاپەڕەیە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧١٨) •

عەلی فەتتاح دزەیی :

١٠٣٩ – نەوبەهاری خانیو ئەحمەدی شێخ مارفی نۆدێ ، هەولێر ، ١٩٨٥ •

ئەم نامیلکەیە (٦٥) لاپەڕەیەو نووسەرەکەی لە گەڵێ ڕووەوە لە فەرهەنگی « نەوبەهار »ی ئەحمەدی خانیو « ئەحمەدی »ی شێخ مارفی نۆدێی کۆلیوەتەوەو بەراوردی کردوون •

عومەر عەبدولڕەحیم :

١٠٤٠ – فەرهەنگی بلێسە ، گۆڤاری « بلێسە » ، ژ ٦ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٣٨ ؛ ژ ٨ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٥٤ – ٥٥ •

ئەمە فەرهەنگۆکێکی وشەی کوردیو عەرەبییە •

١٠٤١ – فەرهەنگی ڕۆژی نوێ ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١٤ ؛ ژ ٣ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٩٤ ؛ ژ ٤ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٩١ •

تێکڕای ئەم سێ بەشە (١٥٤) وشەو زاراوەی هەمەچەشنەی کوردینو بەرانبەریان بە عەرەبی مانایان نووسراوە •

١٠٤٢ – فەرهەنگی نەورۆز ، گۆڤاری « نەورۆز » ، ژ ١ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٨٨ ؛ ژ ٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٥٩ ، ل ٤٧ •

هێندێ وشەو زاراوەی هەمەچەشنەی کوردینو بەرانبەریان واتا عەرەبییەکەیان نووسراوە •

هەروەها ژ : ٣٤٥ ، ٣٤٦ ، ٣٤٧ •

عەزەدین مستەفا ڕەسووڵ :

١٠٤٢ ـ فەرهەنگۆك بۆ قوتابیانی کورد ، بەغدا ، ١٩٥٥ .

ناوەرۆك‌و مەبەستی ئەم بەرهەمە ، وەك دانەو خۆی لەسەر بەرگ‌و پێشەکی‌یەکەیدا پەنجەی بۆ ڕاکێشاوە ، لێکدانەوەی مانای وشـــەی عەرەبی‌یەکانی کتێبی خوێندنی عەرەبیی پۆلی چوارەم‌و پێنجەم‌و شەشەمی سەرەتایی‌و ئاسانکردنی کارو پاشەکەوت کردنی کاتی قوتابیانی کوردە لە تێگەیشتنی ئەو وشانەدا کە لە پاشکۆی کتێبەکانیاندا تۆمارکراون .

هەروەها ژ : ٢٨٨ ، ٢٨٩ ، ٢٩٠ ، ٢٩١ ، ٢٩٢ ، ٢٩٣ ، ٢٩٤ .

ئی . ئێ . فاریزۆف :

١٠٤٤ ـ فەرهەنگی ڕووسی ـ کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ .

ئەم فەرهەنگە بریتی‌یە لە (٧٨٢) لاپەڕەو (٣٠) هەزار وشەیەك .

فازیل نیزامەدین :

١٠٤٥ ـ ئەستێرەگەشە ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

فەرهەنگێکی گەورەی کوردی ـ عەرەبی‌یە . (٧٧٠) لاپـەڕەیـەو نزیکەی (٢٠) هەزار وشەیەکی کوردی دەبێت مانـاکـانیان بـە عەرەبی دراوە[٢٢] . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٧٢) .

---

(٢٢) لەبارەی ئەم فەرهەنگەوە بڕوانە :

د . ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، ئەستێرەگەشە لەژێر هەوری هەڵـەو ناتەواوی‌دا ، ڕۆژنامەی « بیری نوێ » ، بەشی یەکەم ، ژ ٤٤٧ ، بەغدا ١٩٧٧/٧/٢ ، ل ٤ ؛ بەشی دووەم ، ژ ٤٤٨ ، بەغـدا ١٩٧٧/٧/٩ ، ل ٤ .

خەتاح عزیز اقدم :

١٠٤٦ - فرهنگ اصیل ، بەرگی یەکەم ، پیرانشهر ، ١٩٧٩ •

ئـەم فـەرهــەنگە (١٨١) لاپـەڕەی تەوارە بچووکەو کوردی - فارسی‌یەو بە دەستخەت نووسراوەتەوەو بە زەنگۆگراف بلاوکراوەتەوە •

فوئاد عیزەت‌و جەمال عەبدول :

١٠٤٧ - فەرهەنگی دەنگی مامۆستا (بایۆلۆجی) ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ١ ، سالی ٢ ، سلێمانی ، ١٩٧٢ ، ل ٥٨ - ٥٩ •

کۆمەڵێ زاراوەی بایۆلۆجی کوردی - عەرەبی‌یەو هەموویــان بـە پیتی (ا) و (ب) دەست پێ‌دەکەن •

فوئاد عیزەت‌و محەمەد صالح سەعید :

١٠٤٨ - فەرهەنگی دەنگی مامۆستا ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٩ ، سالی ٣ ، سلێمانی ، ١٩٧٣ ، ل ٥٧ - ٥٨ •

فەرهەنگۆکێکی چەند وشەیی کوردی - عەرەبی‌یە • زاراوەکـانی ئەم فەرهەنگۆکە پێوەندییان بە بابەتی تەندروستی‌یەوە هەیە •

د • قادر شالی :

١٠٤٩ - زاراوەی تەندروسـتی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٥ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٨٥ ؛ ژ ٦ ، سـالی ١ ، سـلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١٠١ •

ئەمـە (٦٦) زاراوەیەو زوربـەی زۆری نـاوی نەخۆشی‌یەکانـە • شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی - کوردی‌یە •

قادر فتاحی قاضی :

١٠٥٠ ـ حاشیه بر فرهنگ مهاباد ، تبریز ، ١٣٦١ هەتاوی .

ئەم کتێبە ـ « پەراوێز لەسەر فەرهەنگی مەهاباد » ـ (٦٤) لاپەڕەیە . پێشەکی یەکەی (ل ١ ـ ٤) بە فارسی یەو ئەوی دی (ل ٥ ـ ٦٤) بە کوردی یە .

قەناتی کوردۆ (ك . ك . کوردۆیێڤ) :

١٠٥١ ـ فەرهەنگی کوردی ـ ڕووسی ، مۆسکۆ ، ١٩٦٠ .

ئەم فەرهەنگە (٨٩٠) لاپەڕەو (٣٤) هەزار وشەیەکە . وەك پاشکۆش کورتەیەکی ڕێزمانی کوردی تێدایە .

هەروەها ژ : ٤١٨ ، ٤١٩ ، ٤٢٠ ، ٤٢١ ، ٤٢٢ ، ٤٢٣ ، ٤٢٤ ، ٤٢٥ ، ٤٢٦ ، ٤٢٧ ، ٤٢٨ ، ٤٢٩ ، ٤٣٠ ، ٤٣٤ ، ٨٢٨ ، ٨٢٩ ، ٨٣٠ ، ٨٣٧ ، ٨٣٨ ، ٨٣٩ ، ٨٤٠ ، ٨٤١ ، ٨٤٢ ، ٨٤٣ ، ٨٤٤ ، ٨٤٥ ، ٨٤٦ ، ٨٤٧ ، ٨٤٨ ، ٨٤٩ ، ٨٥٠ ، ٨٥١ ، ٨٥٢ ، ٨٥٣ ، ٨٥٤ ، ٨٥٥ ، ٨٥٦ ، ١٠٥٢ .

قەناتی کوردۆ (ك. ك. کوردۆیێڤ) ، زاریێ یووسف :

١٠٥٢ ـ فەرهەنگی کوردی ـ ڕووسی ، مۆسکۆ ، ١٩٨٣ .

ئەم فەرهەنگە کە کوردی (دیالێکتی خواروو) ـ ڕووسی یە ، (٧٥٢) لاپەڕەو (٢٥) هەزار وشەیەك دەبێت (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧٣) .

کارام . س . :

١٠٥٣ ـ فەرهەنگی فارسی ـ کوردی ، وشەبژێر ، سەنەندەج ، ١٩٨٢ .

ئەم فەرهەنگە (٣٤٨) لاپەڕەو (٧٥٠٠) وشەیەکە .

«کۆڕی زانیاری کورد» :

١٠٥٤ - زاراوەی کارگێڕی ، «گۆڤاری کۆڕی زانیـــاری کورد» ، ب ١ ، ژ ١ ، بغداد ، ١٩٧٣ ، ل ٤١٩ - ٥٢٥ •

ئەمە لیستەی یەکەمی ئەو زاراوانەن ، کە ئەنجومەنی کۆڕی زانیاری کورد هەڵیبژاردوونو دایناونو دایتاشیون • نزیکەی (١٥٠٠) زاراوەیەك دەبێ • شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی - کوردی‌یە • ئەم لیســـتەیە لەگەڵ لیستەی دووەمدا ، کە لە ژمارە (٢)ی بەرگی (٢)ی گۆڤاری کـۆڕدا بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٦٠) ، کراونەتە کتێبـێك (بڕوانـە : باسی ژ ١٠٥٥) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٥٧) •

١٠٥٥ - زاراوی کارگێڕی ، بغداد ، ١٩٧٣ •

ئەم کتێبە (١٦٩) لاپەڕەیە • کۆکراوەی ئەو دوو لیستەی زاراوانەن، کـە لـە بەرگی یەکەمو دووەمی گۆڤاری کۆڕدا چاپکراون • (بڕوانە : باسی ژ ١٠٥٤ و ١٠٦٠) • نزیکەی (٢٥٠٠) زاراوەیەك دەبێ • شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی - کوردی‌یە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ٢٥٧) •

١٠٥٦ - زاراوەی هەمەچەشنە ، بغداد ، ١٩٧٤ •

ئەم نامیلکەیە (٥٦) لاپەڕەیە • لیستەی سێیەمی ئەو زاراوانەیـە ، کـــە لـە ژمارەی دووەمی بەرگی دووەمی «گۆڤاری کۆڕی زانیـــاری کورد »دا بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باســـی ژ ١٠٦١) • نزیکەی هــەزار زاراوەیەك دەبێو شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی - کوردی‌یەو لە سێ بەش پێکهاتووە : ١ - زاراوی کارگێڕی (ل ٧ - ٢١) ؛ ٢ - زاراوی زمـان (ل ٢٢ - ٢٤) ؛ ٣ - زاراوی پزیشکی (ل ٢٥ - ٥٥) • (لەبـارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٥٧ ، ٦٨٦) • (بڕوانە : باسی ژ ١٠٦١) •

١٠٥٧ - لیســـــتەی پێنجەمی زاراوەکانی کۆڕ ، «گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد» ، ب ٣ ، ژ ٢ ، بغداد ، ١٩٧٥ ، ل ٥٢٦ - ٥٥٣ •

ئەم لیستەیە بریتی‌یە لە زاراوەی جۆربەجۆرو هەمەچەشنە • ئەم زاراوانە نزیکەی (٢٥٠) دانەیەك دەبن‌و شێوەی ڕێکخستنیان عەرەبی - کوردی‌یە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٥٧) •

١٠٥٨ - لیستەی چوارەمی زاراوەکانی کۆڕ ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٤٩٧ - ٥٤٢ •

ئەمە لیستەی چوارەمی ئەو زاراوانەیە ، کە ئەنجومەنی کۆڕی زانیاری کوردو لیژنەکانی هەڵیان‌بژاردووەو دایانناوەو دایان‌ڕشتووە • نزیکەی (٧٠٠) زاراوەیەك دەبێ‌و شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی - کوردی‌یەو لە سێ بەش پێکهاتووە : ١ - زاراوەی زمان ؛ ٢ - زاراوەی کارگێڕی ؛ ٣ - زاراوەی کتێبی فێرگەکان • ئەم لیستەیە هەروەها لە شێوەی نامیلکەیەکیشدا بڵاوکراوەتەوە • (بڕوانە : باسی ژ ١٠٥٩) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٥٧) •

١٠٥٩ - لیستەی چوارەمی زاراوەکانی کۆڕ ، بەغدا ، ١٩٧٥ •

ئەم نامیلکەیە (٤٦) لاپەڕەیە ، لیستەی ئەو زاراوانەیە ، کە لە بەشی یەکەمی بەرگی سێیەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد »دا بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٠٥٨) • نزیکەی (٧٠٠) زاراوەیەك دەبێ‌و شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی - کوردی‌یەو لە سێ بەش پێکهاتووە : ١ - زاراوەی زمان ؛ ٢ - زاراوەی کارگێڕی ؛ ٤ - زاراوەی کتێبی فێرگەکان • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٥٧) •

١٠٦٠ - لیستەی دووەمی زاراوەکانی کۆڕ ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٨٩٤ - ٩٣٩ •

ئەمە لیستەی دووەمی ئەو زاراوانەن ، کە ئەنجومەنی کۆڕی زانیاری کورد هەڵیبژاردوون‌و داناون‌و دایتاشیون • نزیکەی (١٠٠٠) زاراوەیەك دەبێ • شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی - کوردی‌یە • ئەم لیستەیە لەگەڵ

لیســـتەی یەکەمدا ، کە لە ژمارە (۱)ی بەرگی (۱)ی گۆڤاری کۆڕدا بلاوکراوەتەوە (بڕوانــە : باسی ژ ۱۰٥٤) ، کراوەتە کتێبێك (بڕوانــە : باسی ژ ۱۰٥٥) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ۲٥۷ ، ٦۸٦) •

۱۰٦۱ – لیستەی سێیەمی زاراوەکانی کۆڕ ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ۲ ، ژ ۲ ، بەغدا ، ۱۹۷٤ ، ل ١٦٦ – ۲۱۸ •

ئەمە لیستەی سێیەمی ئەو زاراوانەیە ، کە ئەنجومەنی کۆڕی زانیاری کوردو لیژنەکانی هەڵیان بژاردووەو دایاننـاوەو دایان تاشـــیوە • نزیکەی هەزار زاراوەیەك دەبێ و شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی – کوردی یەو لە سێ بـەش پێـکهـاتــووە : ۱ – زاراوەی کارگێڕی ؛ ۲ – زاراوەی زمان ؛ ۳ – زاراوەی پزیشکی • ئەم لیستەیە هەروەها لـە شێوەی نامیلکەیەکدا بەناوی « زاراوی هەمەچەشـــنە »وە بلاوکراوەتەوە (بڕوانە : باســی ژ ۱۰٥٦) • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ۲٥۷ ، ٦۸٦) •

هەروەها ژ : ٤٦٦ ، ٤٦۷ ، ٤٦۸ ، ، ٤۹۷ ، ٤۹۸ ، ٤۹۹ ، ٥۰۰ •

کەمال جەلال غەریب :

۱۰٦۲ – فەرهەنگی زانیاری (عەرەبی – ئینگلیزی – کوردی) ، ب ۱ ، بەغدا ، ۱۹۷٤ ؛ ب ۲ ، بەغدا ، ۱۹۷۹ ؛ ب ۳ ، بەغدا ، ۱۹۸۳ •

مامۆستا کەمال جەلال غەریب لە « فەرهەنگی زانیاری »دا بەگشتی وشەو زاراوەی زانستی لەبابەت : (پزیشکی و توێکاری و نەخۆشی یەکانو گیاندارو ڕووەك و خواردەمەنی و زکماکی و کیمیاو بیرکاری و ئەندازیاری و ئەستێرەوانی و جیۆگرافی و کشتوکاڵ •••)ەوە تۆمارکردووە • بـەرگی یەکەمی ئەم فەرهەنگە (٤۳۸) لاپەڕەیەو ئەو وشەو زاراوانەی تێدایـە ، کە سەرەتایان بە پیتەکانی (أ ، ب ، ت ، ث) دێن • هەرچی بەرگی دووەمە (٤۰٤) لاپەڕەیەو ئەو وشەو زاراوانەی گرتۆتەخۆ کـــە بـــە پیتەکـانی

(ج ، ح ، خ ، د) دەستپێدەکەن • بەرگی سێیەم (٣٨٢) لاپەڕەیە •
(لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٦٦) •

١٠٦٣ ــ فەرهەنگی زانیاری ، گۆڤاری « پەروەردەو زانست » ، ژ ١٥ ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ٤٨ ــ ٥٠ •

کۆمەڵێ ناوی گیاو گوڵو درەختو میوەیە لە شێوەی فەرهەنگۆکێکی عەرەبی ـ ئینگلیزی ـ کوردیدا •

١٠٦٤ ــ فەرهەنگی زانیاریی وێنەدار (عەرەبی ـ ئینگلیزی ـ کوردی) ، بەغدا ، ١٩٧٥ •

کۆمەڵێك وشەو زاراوەی زانیاری‌یە لەبابەت گیاندارو ڕووەکو ئامرازەکانو فیزیاو کیمیاو ئەستێرەوانی‌یەوە • (١٠٢) لاپەڕەی گەورەیەو نزیکەی (١٥٠٠) زاراوەیەك دەبێت •

١٠٦٥ ــ القاموس العلمي ، گۆڤاری « کاروان » ، ژ ٤ ، هەولێر ، کانوونی دووەم ، ١٩٨٣ ، ل ١٠٣ ــ ١١٢ •

ئەمە (١٠٧) زاراوەی زانستین لە مەودای (الصخور المعدنية والاحجار الكريمة ـ کەڤرە کانزایی‌یەکانو بەردە بەنرخەکان)موە • شێوەی ڕیزکردنی عەرەبی ـ ئینگلیزی ـ کوردی‌یەو لە بەشە کوردییەکەیدا شەرحکراون •

١٠٦٦ ــ فەرهەنگی مامۆستا ، گۆڤاری « دەنگی مامۆستا » ، ژ ٢ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٧١ ، ل ٤٠ ــ ٤١ •

ئەمە فەرهەنگۆکێکی زاراوەی عەرەبی ـ کوردی‌یە • نزیکەی (٥٠) زاراوەیەکی سەر بە تەندروستی‌و ڕووەکو ئاژەڵو کیمیاو فیزیایە •

ێ • ی • کێدایینینێ ، کوردســتان موکریـانی ،
ڤ • ی • میترۆخینه :

١٠٦٧ ـ فەرهەنگی ڕووسی ـ کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٧ •

فەرهەنگێکی ڕووســـی ـ کوردی قوتابخانەیەو نزیکەی (٢١٠٠) وشەیەکی تێدایە • بۆ ئەو کەسانە دانراوە کە تازە دەســـت بە فێربوونی زمانی ڕووسی دەکەن •

گیو موکریانی :

١٠٦٨ ـ « ڕابەر » ، فەرهەنگێکی قوتابخانەیی عەرەبی‌و کوردی‌یـە ، هەولێر ، ١٩٥٠ •

« ڕابـەر » ـ فەرهەنگێکی قوتـابخانەیی عەرەبی‌و کوردی‌یە ، لـە ساڵی ١٩٥٠دا لە چاپخانەی کوردستان لە هەولێر دەرچووە • ئەم فەرهەنگە نزیکەی (١٥) هەزار وشـــەی عەرەبی‌یە ، کـــە مانـاکانیان بـە کوردی لێکدراوەتەوە •

١٠٦٩ ـ « گوڵکەزێرینە » ، کوردی ـ فارسی ـ عەرەبی ـ فەرەنسی ـ ئینگلیزی ، چاپی یـەکـەم ، هەولێـر ، ١٩٥٥ ؛ چاپی دووەم ، هەولێر ، ١٩٦٦ •

وشەکانی ئەم فەرهەنگە بەسەر (٥٩) باسدا دابەش‌کراونو لە هـەر باسێکدا زوربەی ئەو وشانە بەرچاو دەکەون ، کە پێوەندییان بەو باسەوە هەیە • چاپی دووەم بریتی‌یە لە هەڵەبژێری‌و پترکردن • ئەم چاپەی دووەم (٢٤٠) لاپەڕەیە •

١٠٧٠ ـ « مەهاباد » ، فەرهەنگێکی قوتابخانەیی کوردی‌و عەرەبی‌یە ، هەولێر ، ١٩٦١ •

ئەم فەرهەنگە (٧٩٥) لاپەڕەو (٣٠) هەزار وشەیەکە[٢٣] •

هەروەها ژ : ٤٨٥ ، ٤٨٦ ، ٤٨٧ ، ٤٨٨ ، ٤٨٩ ، ٤٩٠ ، ٤٩١ ، ٤٩٢ ، ٤٩٣ ، ٤٩٤ ، ٤٩٥ •

« لیژنە » :

١٠٧١ ــ زاراوەی بیرکار ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٥ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٥٩ ــ ٦٦ ؛ ژ ٦ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٧٩ ــ ٨٧ •

ئەمە کۆمەڵێك زاراوەی سـەر بە (حساب)و (هندسة)و (مثلثات)ن لە لایەن مامۆستایان : ئەبوبەکر هەوری ، جەمال جەلال ، جەمال ئیبراهیم ، ئەحمەد هەردی ، عوسـمان عارفەوە داڕێژراونو دانراون ••• ئەمە نزیکەی (٦٠٠) زاراوەیەك دەبێو شێوەی ڕێکخستنی عەرەبی ــ کوردی‌یە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ١٨٧) •

١٠٧٢ ــ زاراوەی پەروەردەی نیشتمانی ، گۆڤاری « ڕۆژی نوێ » ، ژ ٦ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ٨٨ ــ ١٠٠ ؛ ژ ٧ ، ساڵی ١ ، سلێمانی ، ١٩٦٠ ، ل ١٢٢ ــ ١٢٥ •

ئەم زاراوانە بۆ قوتابخانە سـەرەتایی‌و ناوەندی‌یەکانەو لەلایەن مامۆستایان : شاکیر فەتتاح ، ئیسماعیل فەرەج ، ڕەفیق فەتحوڵلا ، سامی حسەین ناظم ، عەبدولکەریم شێخ محەمەد ، عومەر عەبدولڕەحیم ، محەمەد تۆفیقەوە ئامادە کراوە ••• نزیکەی (٦٠٠) زاراوەیەك دەبێو شـێوەی ڕێکخستنی عەرەبی ــ کوردی‌یە •

---

(٢٣) بۆ وەرگرتنی زانیاری پتر لەبارەی فەرهەنگەکانی مامۆسـتا گیو موکریانی‌یەوە ، بڕوانە : ئەورەحمانی حاجی مارف ، چالاکیی مامۆستا گیو موکریانی لە مێژووی فەرهەنگ‌نووسینی کوردیدا ، ڕۆژنـامەی « هاوکاری » ، ژ ١٠٠ ــ ١٠٤ ، بەغدا ، ١٩٧٢ •

« لیژنەی زاراوە زانستییەکان » :

١٠٧٣ – زاراوە زانستییەکان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٤ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٤٣٣ – ٤٧٩ .

ئەمە نزیکەی هەزار زاراوەیەکی سەر بە ژیربێژیو فەلسەفەیە ، کە لەلایەن مامۆستایان : (مەسعوود محەمەد ، شوکور مستەفا ، هێمن موکریانی ، د . ئەوڕەحمانی حاجی مارف)ەوە دانراوە ... ئەم بەرهەمە بە نامیلکەیەکی سەربەخۆ بڵاوکراوەتەوە . (بڕوانە : باسی ژ ١٠٧٤) . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٢٥٣) .

١٠٧٤ – زاراوە زانستییەکان ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

ئەم نامیلکەیە (٤٨) لاپەڕەیەو نزیکەی هەزار زاراوەیەکی سەر بە ژیربێژیو فەلسەفەیە ، کە لەلایەن مامۆستایان : (مەسعوود محەمەد ، شوکور مستەفا ، هێمن موکریانی ، د . ئەوڕەحمانی حاجی مارف)ەوە دانراوە . ئەم بەرهەمە هەروەها لە بەرگی چوارەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد »دا بڵاوکراوەتەوە (بڕوانە : باسی ژ ١٧٠٣) .

« لیژنەیەکی تایبەتی » :

١٠٧٥ – زاراوەی پارێزگای سلێمانی ، سلێمانی ، ١٩٧١ .

ئەم بەرهەمە کۆمەڵە وشەو زاراوەیەکی عەرەبی – کوردییە ، بە مەبەستی نووسین لەنێوان فەرمانگەو داموو دەزگاکانی فەرمانیدا لەلایەن

لیژنەیەکی تایبەتی‌یەوە دانراوە • ئەم نامیلکەیە (٣٤) لاپەڕەو (١٥٠٠) وشەو زاراوە دەبێ[٢٤] •

محەمەد ئەمینێ ئوسمان :

١٠٧٦ ــ کوردی ــ ئورووپی بەرهەڤکرن ، بەغدا ، ١٩٨٣ •

ئەم فەرهەنگۆکە (٦٠) لاپەڕەیە • نووسەر بەراوردی ئەو وشـــە کوردییانەی کردووە تێیدا ، کە لەڕووی دەربڕین و واتاوە لەگەڵ وشــەی هەندێ زمانی ئەورووپایدا یەکدەگرنەوە •

محەمەد ئەمینی میسری سەییدیان :

١٠٧٧ ــ خود آموز سه زبان کوردی ــ فارسی ــ عربی ، مهاباد ؟

ئەم بەرهەمە (١٠١) لاپەڕەیە • فەرهەنگۆکێکی کوردی ـ فارسی ـ عەرەبی‌یە ، کە نزیکەی هەزار وشەیەکی هەمەجۆری تێدا تۆمــارکراوە • ئەم کارە دەستخەتەو زەنگۆگرافی وەرگیراوە •

---

(٢٤) بۆ وەرگرتنی زانیاری پتر لەبارەی ئەم فەرهەنگۆکەوە ، بڕوانە :

أ ــ د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، چەند ســـەرنجێك دەربارەی زاراوی پارێزگای سلێمانی ، ڕۆژنامەی « هاوکاری » ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ژ ١٦١ ــ ١٦٢ •

ب ــ ڕەئووف ئەحمەد ئالانی ، وەڵامی چەند ســـەرنجێکی دوکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، ڕۆژنامەی « هاوکاری » ، بەغــدا ، ١٩٧٣ ، ژ ١٦٨ ــ ١٦٩ •

ج ــ د • ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، نامــەیــەك بۆ مامۆستا ئالانی ، ڕۆژنامەی « هاوکاری » ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ژ ١٧٤ ــ ١٧٥ •

دکتر محمد تقی ابراهیم پور :

١٠٧٨ ـ واژه‌نامه‌ی فارسی ـ کوردی (سنندجی ، اورامی ، کردی شمال) ، تهران ، ١٩٨١ ٠

نووسەر لە سەرەتای ئەم فەرهەنگەدا کەمێ باسی زمانی کوردیو ئەلفوبێی کوردیو ڕێزمانی کوردیو فەرهەنگە کوردییەکان دەکات (ل أ – ح) ٠ لەلاپەڕە (١)یشەوە تا (٧٢٤) فەرهەنگێکی فارسی ـ کوردیە ٠ نزیکەی هەشت هەزار وشەی فارسی دەبێت ، کە بەرانبەریان هاوواتایان بە شێوەی سنەییو هەورامیو کوردیی ژووروو نووسراوە ٠

محەمەد ڕەشید مەحموود :

١٠٧٩ ـ فەرهەنگی مامۆستا ، گۆڤاری ((دەنگی مامۆستا)) ، ژ ٣ ، سالی ١ ، سلێمانی ، ١٩٧١ ، ل ٢٥ ـ ٢٦ ٠

ئەمە فەرهەنگۆکێکی بچووکی کوردی ـ ئینگلیزییە ٠

محمد کیوان پور :

١٠٨٠ ـ نامهای پرندگان در لهجه‌های کردی ، تهران ، ١٣٢٦ خورشیدی ٠

ئەم نووسراوە ، کە (١٥٥) لاپەڕەیەو سالی ١٩٤٧ی زاین بلاوکراوەتەوە ، فەرهەنگێکی ناوی بالندەیە بە بەشە دیالێکتە جۆربەجۆرەکانی کوردستانی ئێران ٠ (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٧٢٦) ٠

د ٠ محمد مکری :

١٠٨١ ـ بڕوانە : باسی ژ ١٠٣١ ٠
هەروەها ژ : ٩٥٠ ، ٩٥١ ٠

مصطفی خرم دل :

١٠٨٢ - مكالمة . روزمرة زبان كردى ، طهران ، ١٣٤٧ .

ئەم بەرهەمە سالی ١٩٦٨ی ز بلاوکراوەتەوە . لە پێشەکیدا (ل ٣ - ٤) دەمێ باسی زمانی کوردیو دیالێکتەکانی کراوە . دوابەدوای پێشەکی باسی ئەلفوبێی کوردی کراوەو وێنەی پیتەکانی کوردی نیشاندراوە (ل ٥ - ٨) . لە لاپەڕە (٩ - ١٧٠)دا فەرهەنگێکی فارسی - کوردی بەرچاو دەکەوێ ، کە لەسەر بنچینەی باس‌و بابەت دانراوە . لەم فەرهەنگەدا باس‌و بابەتی هەمەچەشنە جیاکراونەتەوە ، وەك (وشەکانی ناو قوتابخانە ل ٩ - ٢٣) ؛ (ناوی مانگەکان‌و ڕۆژەکانی هەفتە ل ٢٤ - ٢٨) ... (ناوەکانی دارو گیاو گوڵ‌و میوە ل ٣٦ - ٥١) ... (ئاین ل ٨٣ - ٨٦) ... لە لاپەڕە (١٢٥)یشەوە هەندێ باس‌و بابەت بۆ گفتوگۆ دانراوە ، وەك (ڕاوێژکردن ل ١٣١ - ١٣٢) ؛ (پیرۆزبایی سالْ ل ١٣٣) ... (لە لادێدا ل ١٦٦ - ١٦٨) ... وێکچوونێکی زۆر لەنێوان ئەم فەرعەنگەو « دەستوور وە فەرهەنگی زمانی کوردی - عەرەبی - فارسی » مامۆستا عەلائەدین سەجادیدا (بڕوانە : باسی ژ ١٠٣٨) بەدی دەکرێ[٢٥] .

هەروەها ژ : ٧٤٢ .

مووسا عەنتەر :

١٠٨٣ - فەرهەنگا کوردی - ترکی ، ئەستانبول ، ١٩٦٧ .

مووسا عەنتەر سالی ١٩٦٧ لە ئەستەموول ئەم فەرهەنگە کوردی - تورکی‌یەی لەچاپداوە . ئەم فەرهەنگە (١٦٨) لاپەڕەو (١١) هەزار

---

(٢٥) وەك ئاشکرایە ، مامۆستا سەجادی چەند سالێك بەر لە مامۆستا خوڕەمدل فەرهەنگەکەی لەچاپداوە . جا ئەمە وا دەگەیەنێ ، کە مامۆستا خوڕەمدل کەلکی لە کارەکەی مامۆستا سەجادی وەرگرتبێ ... یاخود لەوانەیە هەردووکیان سوودیان لە یەك سەرچاوە وەرگرتبێ .

وشەیە • نووسەر لە پاشکۆی ئەم بەرهەمەدا هەندێ لـە دەنگەکانی زمانی کوردی دواوە (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٧٥) •

مەحموود زامدار :

١٠٨٤ ـ بڕوانە : باسی ژ ١٠٠٩ •

هەروەها ژ : ٥٨٤ ، ٥٨٥ ، ٥٨٦ ، ٥٨٧ ، ١٠٠٩ •

مەعرووف قەرەداغی :

١٠٨٥ ـ فەرهەنگی کتێبـــــــتۆکاڵ ، ب ١ ، بەغدا ، ١٩٧٢ ؛ ب ٢ ، بەغدا ، ١٩٧٣ •

ئەم فەرهەنگە کوردی ـ کوردی‌یە • بەرگی یەکەم (١٩٨) لاپەڕەو (٧) هەزار وشەیەکەو ئەو وشەو زاراوانەی گرتۆتەخۆ کـە بـە پیتەکانی (ئـ ••• س) دەســـتپێ‌دەکەن • بەرگی دووەم (١٥٧) لاپەڕەو (٦) هەزار وشەیەکەو ئەو زاراوانەی تێدایە کـــە ســـەرەتایان بـە پیتەکانی (ش ••• ی) دێن (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٥٧٦) •

د • مەکسیمی خەمۆ :

١٠٨٦ ـ فەرهەنگی ئیدیۆمی کوردی ـ ڕووسی ، یەریڤان ، ١٩٧٩ •

ئەم فەرهەنگە (٢٨٤) لاپەڕەی قەوارە گەورەیەو نزیکەی هەشت هەزار ئیدیۆمی کوردی تێدایە ، کە ماناکانیان بە ڕووسی لێکدراوەتەوە • لە (٢٨) لاپەڕەی ســــــــــەرەتادا دەربارەی ئیـدیۆمی زمانی کوردی کۆلیوەتەوەو لە چەند سەرێکەوە ، بەر لـە هەمووش لـەڕووی پێکهاتن‌و ئەرکەوە گەلێ زانیاریی نوێی خستۆتە پێش چـاو ••• دواتر لـە چۆنێتی

کۆکردنەوەو هەڵبژاردنی ئیدیۆم بۆ ئەو فەرهەنگە دواوە ••• باسی شێوەی ڕیزکردن‌و جیاکردنەوەیانی کردووە ••• لە لێکدانەوەی مانایان‌و شێوەی جۆربەجۆری وەرگێڕانیانی کۆڵیوەتەوە ••• هتد • ئەم فەرهەنگە بە شێوەیەکی سەرەکی ئەو ئیدیۆمانەی گرتۆتە خۆی کە لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروو (بەتایبەتی لە بەشە دیالێکتی کوردی یەکێتیی سۆڤێت)دا دەبینرێن • هەروەها بەشێك لەو ئیدیۆمانەش کە لە دیالێکتی خوارووودا بەکاردێن ، لەم فەرهەنگەدا تۆمارکراون (لەبارەیەوە بڕوانە باسی ژ ٥٨ ، ٥٩) •

مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس :

١٠٨٧ – دووڕشتە ، فەرهەنگێکی عەرەبی‌و کوردی‌یە بە هەڵبەست ، بەغدا ، ١٩٧٠ •

ئەم فەرهەنگە ، کە لەسەر شێوازی « نەوبەهار »ی ئەحمەدی خانی‌و « ئەحمەدی »ی شێخ مارفی نۆدێ بە شیعر دانراوە ، نیازی منداڵان فێرە وشەی عەرەبی کردنە • ئەم نووسراوە بریتی لە (١١٢) لاپەڕەو چەند باسێك •

« نەقابەی مامۆستایان لە سلێمانی » :

١٠٨٨ – زاراوەی زانستیی کوردی ، سلێمانی ، ١٩٦٠ •

لقی نەقابەی مامۆستایان لە سلێمانی بەرهەمی ئەو لیژنانەی کە بەپێی فەرمانی بەڕێوەبەرێتی گشتیی زانیاریی کوردی پێك‌هاتبوون بۆ دانانی زاراوەی زانستیی کوردی لەم کتێبە (١٠٤) لاپەڕەیەدا چاپ‌کردووە • ئەمەش بریتی‌یە لە بەرهەمی پێنج لیژنە : ١ – لیژنەی زاراوەی زانستی ؛ ٢ – لیژنەی زاراوەی ڕێزمان‌و ئەدەب ؛ ٣ – لیژنەی زاراوەی پەروەردەی

نیشتمانی ؛ ٤ - لیژنەی زاراوەی بیرکـار ؛ ٥ - لیـژنـەی زاراوەی کارگێڕی‌و ڕامیاری ... تێکڕا نزیکەی (٢) هەزار زاراوەیەك دەبێت . شێوەی ڕێکخســـتنی عەرەبی - کوردی‌یە . (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٤٠٥) .

ف . نیکیتین :

١٠٨٩ - فەرهەنگی جەنگیی ڕووسی - کوردی ، ورمێ ، ١٩١٦ .

ئەم فەرهەنگە قۆنســــوڵ‌یەتی ڕووســـیای قەیسەری لە ورمێ چاپی‌کردووە . (٧٢) لاپەڕەیەو بریتی‌یە لە زاراوەی جەنگی‌و شـــێوەی دانانی ڕووسی - کوردی‌یە .

« هاوار » :

١٠٩٠ - ئەلفوبێی کوردی ، گۆڤاری « هاوار » ، ژ ١ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٣ - ٥ .

لە ژمارە (١)ی گۆڤاری « هاوار »دا بە سێ زمـان باسی ئەلفوبێی کوردی کراوە : أ - بە فارسی (الفبای کردی) ، ل ٣ ؛ ب - بە تورکی (کردجە الفبا) ، ل ٤ ؛ جـ - بە عەرەبی (الاحرف الهجائیە الکردیـە) ، ل ٥ . بە هەر سێ زمانەکە هەر هەمان باسە . لەم باسەدا (٨) پیتی بزوێن (ە ، i ، و ، آ ، ێ ، ی ، وو ، ۆ)و بیست‌و سێ پیتی نەبزوێـن (ب ، ج ، چ ، د ، گ ، هـ ، خ ، ژ ، ك ، ق ، ل ، م ، ن ، پ ، ر ، س ، ش ، ت ، ف ، ڤ ، و - w ، ی - y ، ز) دەست‌نیشـــان کراوە[٢٦] .

---

(٢٦) ئەگەرچی ئەم وتارە ناوی نووسەرەکەی لەسەر نییە ، بەڵام هـەموو بەڵگەیەك وا دەگەیەنێ ، هی جەلادەت بەدرخان بێ .

هەتاو » :

١٠٩١ ــ بەرەو یەکیتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتاو » ، ژ ٢٥ ، ساڵی ١ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ١٦ ٠

ئەمە بریتی‌یە لە هەندێ وشەی کرمانجیی ژووروو و خواروو بەرانبەر یەك نووسراون‌و هەروەها هاوواتای عەرەبی‌شیان دانراوە ٠

١٠٩٢ ــ بەرەو یەکیتی زمانی کوردی ، گۆڤاری « هەتــاو » ، ژ ٣٦ ، ساڵی ٢ ، هەولێر ، ١٩٥٥ ، ل ٨ ٠

ئەمە چەند وشەیەکی کرمانجیی ژووروو و خوارووەو بەرانبەریان هاوواتای عەرەبی‌ش نووسراوە ٠

هەرەکۆل ئازیزان :

١٠٩٣ ــ رێزانا ئەلفابێیا کوردی ، چاپخانا تەرەقی ، شام ، ١٩٣٢ ٠

ئەم بەرهەمەی میر هەرەکۆل ئازیزان (جەلادەت عالی بەدرخـان) بیست لاپەڕەیەو بە پێنج زمان (کوردی ، فەرەنسی ، تورکی ، عەرەبی ، فارسی)یە ٠ نووسەر لەم نامیلکەیەدا دەربارەی دەنگەکانی کوردی دواوەو (٣١) دەنگ : (٨)ی بزوێن‌و (٢٣)ی نەبزوێنی دەست‌نیشان کردووە ٠

١٠٩٤ ــ فەرهەنگۆك ، گۆڤاری « هاوار » ، ژ ١ ، شـــام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ ؛ ژ ٢ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٦ ــ ٧ ؛ ژ ٣ ، شـــــام ، ١٩٣٢ ، ل ٥ ــ ٦ ؛ ژ ٤ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٤ ؛ ژ ٥ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ ــ ٨ ؛ ژ ٧ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٥ ؛ ژ ٨ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٨ ؛ ژ ١٩ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٤ ــ ٥ ؛ ژ ٢٠ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٧ ٠

ئـەم فەرهەنگۆکە لـە بەشە لاتینی‌یەکەی گۆڤاری « هاوار »دایە ٠ بریتی‌یە لە وشەو زاراوەی هەمەچەشـــنەی کوردی‌و ماناکانیان هـەر بـە کوردی (شێوەی ژووروو) لێك‌دراوەتەوە ٠

١٠٩٥ ــ فەرهەنگۆك ، گۆڤاری « هاوار » ، ژ ٦ ، شـــام ، ١٩٣٢ ، ل ٥ ــ ٦ ؛ ژ ٩ ، شام ، ١٩٣٢ ، ل ٦ ــ ٧ ٠

ئـەم فەرهەنگۆکە لـە بەشـــــە بە ئەلفوبێی عەرەبی چاپکراوەکەی گۆڤاری « هاوار »دایە • بریتی یە لە وشەو زاراوەی هەمەچەشـــــــنەی کوردیو ماناکانیان بە عەرەبی لێکدراوەتەوە •

هەروەها ژ : ١٦١ ، ١٦٢ ، ١٦٣ ، ١٦٤ ، ٨٩٢ ، ٨٩٣ ، ٨٩٤ ، ٨٩٥ ، ٨٩٦ •

س • ئا • یەگیزاروّف ، ل • ب • زاگورسکی :

١٠٩٦ – مێژوویەکی ئەتنۆگرافی کورتی کوردی پارێزگای یەریڤـان ، « هەواڵەکانی لقی قەفقاسیای کۆمەڵی جوگرافیی ڕووسی ئیمپراتۆری » ، تفلیس ، ١٨٩١ •

لەم کتێبەدا کە دەربارەی ئەتنۆگرافیای کوردە هەندێ مەســـەلەی گرنگی ڕێزمانی کوردی باس کراوەو هەروەهـا دوو فەرهـەنگ هەیـە • یەك : کوردی – ڕووسی (ل ١ – ٦٥) ؛ دوو : ڕووسی – کوردی (ل ٦٦ – ١٢٢) • یەکەم دەوروبەری سێ هـەزار وشـــەیەکە ؛ دووەم – چـوار هەزارێك • سەرپاکی ئەم کتێبە (٤١٢) لاپەڕەیە • (لەبارەیەوە بڕوانە : باسی ژ ٣٩) •

Adjarian H.

1097-Recueil de mots kurdes en dialecte de Novo - Bayazet, - "Mémoires de la Société de Linguistique de Paris", 1911, vol. 16, pp. 349-383.

Introduction Lexique kurde-français :pp. 349-370; Lexique français-kurde : pp. 371-383.

Agha Petros Ellow

1098-Assyrian Kurdish and Yizidis, Indexed Grammar and Vocabulary, with a few Grammatical Notes, Baghdad, Government Press, 1920.

سالی ۱۹۲۰ ئاغا بطرس ئەلۆ بە ناوی « ڕێزمانو فەرهەنگی ئاسووری کوردیو یەزیدی »یەوە ئەم کتێبەی بڵاوکردەوە ، کـە نزیکەی (۹۰) لاپەڕەیەك دەبێت • بەشـێکی کەمی ئـەم نووسراوە دەربارەی ڕێزمانەو ئەوی دیشی فەرهەنگە •

Jaba A.

1099-Dictionnaire Kurde - Français. St. - Peterbourg, 1879.

ئەم فەرهەنگە بریتییە لە (٤٦٣) لاپەڕەو (١٥) هەزار وشـەی کوردی ، کە نووسەر جگە لە لێکدانەوەو شەرحکردنیان لە داڕشـتنو دروستبوونو پەیدابوونیانی کۆڵیوەتەوەو هەروەها لەگەڵ وشـەکانی فارسیو عەرەبیو تورکیدا بەراوردی کردوون •

Joyce Blau

1100-Dictionnaire Kurde -Francais - Anglais, Paris, 1965.

ئەمە فەرهەنگێکی گەورەی کوردی – فەرەنسی – ئینگلیزییە •
هەروەها ژ : ١٦٥ ، ١٦٦ ، ٩٢٤ ، ٩٢٥ •

Khoshnaw Saadin

1101-The Alphabets of Kurdish, Manchester, 1982.

ئـەم نامیلکەیە (٥٠) لاپـەڕەیـەو ئەندازیارێکی کوردی عێراق بۆ فێرکردنی زمانی کوردی لـە خوێندنگەی (مانچیسـتەر) لە (بەریتانیا) دایناوە • بە ئەلفوبێی لاتینییەو نموونە کوردییەکان وەرگێڕاونەتە سـەر زمانی ئینگلیزیو فەرەنسیو سویدیو تورکیو عەرەبیو فارسی •

Klaproth J.

1102-Kurdisches Worterverzeichnis mit dem Persischen und anderen verwandten Sprachen verglichen, - "Fundgruben des Orients" (Mines de l'Orient), Wien, 1814, Bd 4, S. 312-321.

نووسەر لەم وتارەدا کۆمەڵێ وشەی کوردی کۆکردۆتەوەو لـەگەڵ
وشەی فارسیو زمانە نزیکەکانیتردا بەراوردی کردوون •

McCarus E. N.

1103-A Kurdis - English dictionary, dialect of Sulaimania, Iraq-Ann Arbor (Michigan), 1967.

ئـەمـە فەرهـەنگێکی کـوردی - ئینـگلیزییە • (١٩٤) لاپـەڕەو
(٥) هەزار وشەیەکی کوردییە •

Müller Fr.

1104-Kurdisches und syrisches Wörterverzeichniss, - Orient und Occident" [Göttingen], 1965, Bd III, S. 104-107.

ئەمە فەرهەنگۆکێکی کوردی - سریانییە •

Rich C. J.

1105-Narrative of a residence in Kordistan and on the site of ancient Niniveh, ... London, 1936 - 1937, pp. 394-398.

ئەمە دووسەد وشەی کوردییەو ماناکانیان بە ئینگلیزی دراون •

Taufiq Wahby and C. J. Edmonds

1106-A Kurdish - English dictionary, London, 1968.

ئەم فەرهەنگە کوردی - ئینگلیزییە (١٧٩) لاپەڕەیە •

"The world pubiishing company"

1107-Kurdish, Cleveland and New York, 1965.

ئـەمـە فەرهـەنگۆکێکی ئینگلیـزی - کوردی (٣٠) لاپەڕەییەو
پەرتگای جیهانی لە ئەمەریکا بڵاوی کردووەتەوە • ئـەم فەرهەنگۆکە بـۆ
گەڕیدە داتراوەو شەش قەوانی لەگەڵدایە •

نەم باسانەش : ژ ٥ ، ٦ ، ٣٦ ، ١٠٢ ، ١٠٦ ، ١٠٧ ، ١٠٨ ،
٢٦٦ ، ٢٩٤ ، ٢٩٨ ، ٢٩٩ ، ٤٩٠ ، ٤٩١ ، ٥٠٨ ،
٨٦١ ، ٨٨٧ ، ٩٠٩ ، ٩١٥ ، ٩٢٠ ، ٩٢٢ ، ٩٢٥ ،
٩٣٢ ، ٩٤٥ ، ٩٦٣ •

پێرستی ساڵەکان

١٦٨٢/١٦٨٢ :
٩٨٦
١٧٨٧ :
٩٠٩ ، ٩٩٧
١٧٩٥ :
١٠٢٢
١٨١٤ :
٩١٣ ، ١١٠٢
١٨٣٦ :
٩١٤
١٨٤٧ :
٨٠٢
١٨٥٠ :
٩٦٥
١٨٥١ :
٩٠٧
١٨٥٦ :
٨٦١ ، ٩٠١ ، ٩٣٣ .
١٨٥٧ :
٨٦١ ، ٨٩٩ ، ٩٣٤ .
١٨٥٨ :
٨٦١ ، ٩٣٤ .
١٨٦٤ :
٩٥٤
١٨٦٥ :
٩٥٥ ، ١١٠٤ .
١٨٦٨ :
٩٥٦
١٨٧٢ :
٩٦٣
١٨٧٣ :
٩٢٩ ، ٩٣٠ .
١٨٧٨ :
٩٢٨
١٨٧٩ :
١٠٩٩
١٨٨٠ :
٩٢٧
١٨٨١ :
٩٣١ ، ٩٦٤ .
١٨٨٢ :
٩٦٢
١٨٨٣ :
٩٨٢
١٨٨٤ :
٩١٥
١٨٨٥ :
٩١٦
١٨٨٧ :
٨١٨ ، ٩٥٩ .
١٨٨٨ :
٩١٥ ، ٩١٧ ، ٩٥٨ ، ٩٦١ ، ٩٧٠ ، ٩٨٥ .
١٨٨٩ :
٩١٨
١٨٩٠ :
٩٥٩
١٨٩١ :
١٠٩٦
١٨٩٢ :
٩٥٨

١٨٩٣ :
١٠٣٠.
١٨٩٥ :
٩١٦ ، ٩٢٦ ، ٩٦٠ .
١٨٩٨ :
٩٥٧ ، ٩٧٧ .
١٩٠٠ :
٩٤٠.
١٩٠١ :
٩٧٧
١٩٠٣ :
٩٣٢
١٩٠٤ :
٩٥٢
١٩٠٦ :
٩٤٢
١٩٠٩ :
٩٤٣ ، ٩٧١ ، ٩٧٤ .
١٩١١ :
١٠٩٧
١٩١٢ :
٨٦٢ ، ٩٧٥ .
١٩١٣ :
٧٢٢ ، ٧٢٣ ، ٩٧٣ ، ١٠٠٢ .
١٩١٦ :
١٠٨٩
١٩١٩ :
٧٢٤ ، ٧٢٦ ، ٧٢٧ ، ٩٠٨ ،
٩٧٢ .
١٩٢٠ :
٥٤٤ ، ٧٢٦ ، ٧٢٧ ، ٩٧٩ ،
١٠٩٨ .

١٩٢١ :
٢٢٦ ، ٨٨٨ .
١٩٢٢ :
٩٢٢ ، ٩٧٦ .
١٩٢٤ :
٩٠٢
١٩٢٥ :
١٣٣ ، ١٥٤ ، ٢١٥ ، ٢١٧ .
١٩٢٦ :
٢١٤ ، ٢١٦ ، ٨٨٧ ، ٩٤١ ،
١٠٢٢ .
١٩٢٧ :
٥٦٩ ، ٩٢٠ ، ٩٤٦ .
١٩٢٨ :
٢٧٣ ، ٨٦٣ .
١٩٢٩ :
١٤٦
١٩٣٠ :
٦٠٧ ، ٨٧١ ، ٩١١ .
١٩٣١ :
٥٢١ ، ٨٧٤ ، ٩٠٦ .
١٩٣٢ :
١٦١ ، ١٦٣ ، ٨٢٢ ، ٨٩٤ ،
٨٩٥ ، ٩١٢ ، ١٠٩٠ ، ١٠٩٣ ،
١٠٩٤ ، ١٠٩٥ .
١٩٣٣ :
١٤٤ ، ٨٢٩ ، ٨٣٠ ، ٨٧٣ ،
٨٩٢ ، ٨٩٥ ، ٨٩٨ ، ٩٠٥ ،
٩٤٨ ، ٩٦٧ ، ٩٩٩ .
١٩٣٤ :
٧٠٤ ، ٨٩٢ ، ١٠٢٠ .

١٩٣٥ :
٨٣٢ ، ٨٣٥ ، ٨٧٢ ، ٩٦٦ ،
٩٦٩ .
١٩٣٦ :
٢٠ ، ٢٠٥ ، ٨٣٦ ، ٨٨٦ ، ٩٦٨ ،
١٠٢٢ ، ١١٠٥ .
١٩٣٧ :
٧٦٨ ، ٨٧٥ ، ١١٠٥ .
١٩٣٨ :
٤٣٥ ، ٤٣٦ ، ٨٧٨ ، ٩١٠ .
١٩٣٩ :
١٠٠ ، ١٥٠ ، ٥٢٤ ، ٧٧٠ ،
٨٠١ ، ٩٠٠ .
١٩٤٠ :
١٥٠ ، ٢٣١ ، ٢٣٣ ، ٢٣٤ ،
٥١٢ ، ٧٤٥ ، ٨٤٤ .
١٩٤١ :
١٣٤ ، ١٥٠ ، ١٦٢ ، ١٠٣٦ .
١٩٤٢ :
١٦٢ ، ١٠٠١ .
١٩٤٣ :
١٣٧ ، ١٣٨ ، ١٤١ ، ١٤٢ ،
١٤٧ ، ١٦٢ ، ٢٦٢ ، ٣٥٩ ،
٤١٧ ، ٥٢٣ ، ٥٨٣ ، ١٠٠١ .
١٩٤٤ :
١٤٧ ، ١٥٢ ، ٢٧٤ ، ٢٩٢ ،
٣٤٠ ، ٤٨٣ ، ٤٨٤ .
١٩٤٥ :
٢٣ ، ٣٨٥ ، ٦١٨ ، ٨٣٤ .
١٩٤٦ :
٥٢٥ ، ٦٥١ ، ٨٧٦ .
١٩٤٧ :
٢٧ ، ١٩٢ ، ١٩٧ ، ٢٦٠ .
١٩٤٨ :
٥٧١ ، ٦١٧ ، ٦٢١ ، ٧٠٧ ،
٧١٨ ، ٧٢٣ .
١٩٤٩ :
٤٢٦ ، ٧٩١ .
١٩٥٠ :
٢٩ ، ٧٨٢ ، ٧٩٠ ، ٨٢٥ ، ٨٧٩ ،
٩٤٧ ، ١٠٦٨ .
١٩٥١ :
١٢٢ ، ٢٠٢ ، ٧٦٠ .
١٩٥٢ :
١٢٢ ، ٨٠٠ .
١٩٥٣ :
١٢٤ ، ١٢٥ ، ١٣٦ ، ٨٢٦ ،
٨٨٠ ، ٨٨٤ ، ٨٩٠ .
١٩٥٤ :
٣٧ ، ١٢٨ ، ١٣٠ ، ١٩٨ ،
٢٦٩ ، ٢٩٤ ، ٢٩٥ ، ٢٩٧ ،
٤١٥ ، ٤٩٣ ، ٤٩٤ ، ٦٧٢ ،
٨٢٧ ، ٩٣٥ .
١٩٥٥ :
١ ، ٤ ، ٣٧ ، ١٠٦ ، ١٠٧ ،
١٠٨ ، ١٣١ ، ١٣٢ ، ١٤٩ ،
١٥٨ ، ١٩٥ ، ٢٩٦ ، ٣٨٨ ،
٤١٦ ، ٥٠٣ ، ٥٨٨ ، ٦٠٩ ،
٦٦٩ ، ٦٧١ ، ٧٣٨ ، ٧٤٣ ،
٨٤٥ ، ٨٥٩ ، ٩٠٤ ، ٩٩٨ ،
١٠٤٣ ، ١٠٦٩ ، ١٠٩١ ، ١٠٩٢ .
١٩٥٦ :
٢٥٩ ، ٣٣٦ ، ٤٢٦ ، ٤٩٥ ،
٥٠٣ ، ٦٩٧ ، ٦٩٨ ، ٧٤٤ ،

٧٥٥ : ٧٦٥ ، ٧٨١ ، ٨٥٦ ،
٨٧٧ : ٩٥٠ ، ١٠٢٤ .

١٩٥٧ :
٥ ، ٢٢ ، ٩٢ ، ٩٧ ، ١٨٥ ،
١٩١ ، ٢٠٣ ، ٢٢٤ ، ٢٢٦ ،
٣٦١ ، ٣٧٧ ، ٤٠٨ ، ٦٧٠ ،
٦٨٨ ، ٨٤٦ ، ٨٤٧ ، ٩٣٦ ،
١٠٠٧ ، ١٠١٨ ، ١٠٤٤ .

١٩٥٨ :
٥ ، ٢٨ ، ٧٤ ، ٩٣ ، ١٠١ ،
١٢١ ، ١٣٩ ، ١٤٠ ، ١٤٣ ،
١٤٥ ، ١٥١ ، ١٥٣ ، ١٥٦ ،
١٥٧ ، ١٧٧ ، ١٩٣ ، ٢٠١ ،
٢٢٥ ، ٢٦٧ ، ٢٦٨ ، ٢٧١ ،
٢٨٥ ، ٢٨٦ ، ٣٣٥ ، ٤١١ ،
٤٨٨ ، ٤٩٢ ، ٥٠٤ ، ٥١٣ ،
٥١٤ ، ٥٥٧ ، ٦١٢ ، ٦١٦ ،
٦٢٨ ، ٦٢٩ ، ٧٢٠ ، ٧٥٢ ،
٨٤١ ، ٨٩٧ ، ٩٤٥ ، ٩٥٣ ،
٩٨٣ ، ١٠٠٠ .

١٩٥٩ :
٧٥ ، ٢٧٥ ، ٢٩١ ، ٤٦٩ ،
٤٨٢ ، ٦٢٧ ، ٦٨٥ ، ٧٤٨ ،
٧٥٠ ، ٧٥٢ ، ٧٥٧ ، ٧٥٩ ،
٧٨٣ ، ٧٨٦ ، ٧٩٥ ، ٨٤٠ ،
٩٣٩ ، ٩٨٠ ، ١٠٤٢ .

١٩٦٠ :
١٨٧ ، ١٩٦ ، ٢٠٠ ، ٢١٨ ،
٢٣٢ ، ٢٧٨ ، ٢٨٧ ، ٢٩٠ ،
٣٢٩ ، ٣٣٣ ، ٣٩٥ ، ٤٠٥ ،
٤٢٦ ، ٤٤٢ ، ٤٦٩ ، ٤٧١ ،
٤٨٥ ، ٤٨٧ ، ٤٩١ ، ٥٠٩ ،
٦٢٥ : ٦٢٦ ، ٦٧٧ ، ٧١٧ ،
٧٩٦ ، ٨٥١ ، ٨٥٥ ، ٨٦٠ ،
٨٨٩ ، ٨٩١ ، ١٠٠٤ ، ١٠٠٥ ،
١٠٠٦ ، ١٠٢٣ ، ١٠٤٠ ، ١٠٤١ ،
١٠٤٩ ، ١٠٥١ ، ١٠٧١ ، ١٠٧٢ ،
١٠٨٨ .

١٩٦١ :
٢٤ ، ٩٥ ، ٩٨ ، ٩٩ ،
١١٥ ، ١٢٠ ، ١٦٠ ، ١٧٤ ،
١٧٥ ، ١٨٧ ، ١٩٤ ، ١٩٩ ،
٢٧٦ ، ٢٨٨ ، ٢٨٩ ، ٣٠٥ ،
٣٠٦ ، ٣١٣ ، ٣٢٢ ، ٣٢٤ ،
٣٢٥ ، ٣٤٥ ، ٣٥٥ ، ٣٨١ ،
٣٩٣ ، ٤٢١ ، ٤٣٠ ، ٦٠٨ ،
٦٣٣ ، ٧٥٦ ، ٨٢٤ ، ٨٣٣ ،
٨٤٨ ، ٨٥٢ ، ٩٣٧ ، ١٠٠٤ ،
١٠٢٢ ، ١٠٧٠ .

١٩٦٢ :
١٧٦ ، ٣٠٠ ، ٧٤٦ ، ٧٤٩ ،
٧٥١ ، ٧٧٦ ، ٧٧٨ ، ٧٨٩ ،
٧٩٧ ، ٨٢٢ ، ١٠٠٣ ، ١٠٣٨ .

١٩٦٣ :
٧٤٧ ، ٧٥٨ ، ٧٧٧ ، ٧٨٤ ،
٧٩٩ ، ٨٢٠ ، ٨٣٧ ، ٨٦٤ ،
٨٧٠ ، ٩٥١ .

١٩٦٤ :
٧٧٤ ، ٨١١ ، ٨٨٥ ، ١٠٠٨ ،
١٠٢٣ .

١٩٦٥ :
٤٣٨ ، ٧٣٥ ، ٧٦٩ ، ٧٩٣ ،
٨٠٩ ، ٨١٠ ، ٨١٢ ، ٨٦٥ ،
٨٨١ ، ١١٠٠ ، ١١٠٧ .

١٩٦٦ :
٦٢٤ ، ٧٨٧ ، ٨٠٧ ، ٩٣٨ ،
١٠٦٩ .

١٩٦٧ :
٥١٥ ، ٩٢١ ، ٩٧٨ ، ١٠٨٣ ،
١١٠٢ .

١٩٦٨ :
٢٥ ، ٤٣٩ ، ٥٤٨ ، ٦٦٨ ،
٧٢٩ ، ٧٣١ ، ٧٤٢ ، ٨٥٨ ،
٩٨٤ ، ١٠٨٢ ، ١١٠٦ .

١٩٦٩ :
٧٧ ، ١٨٤ ، ٢٦١ ، ٢٢٦ ،
٣٩٠ ، ٤٨٩ ، ٧٠٥ ، ٧٨٥ ،
٨٠٥ ، ٨١٣ ، ٨١٦ ، ٨٤٩ .

١٩٧٠ :
٩٠ ، ١١٦ ، ١١٧ ، ١١٨ ،
٢٠٤ ، ٢١٩ ، ٢٣٨ ، ٢٦٥ ،
٢٧٩ ، ٢٨٠ ، ٢٨٣ ، ٢٨٤ ،
٣٩٠ ، ٣٩٢ ، ٤٢٦ ، ٥٤٩ ،
٦٣٢ ، ٦٤٠ ، ٦٤١ ، ٦٤٣ ،
٦٤٤ ، ٦٤٨ ، ٧٧٥ ، ٨١٧ ،
٨٩٦ ، ١٠١٢ ، ١٠١٣ ، ١٠١٤ ،
١٠١٥ ، ١٠٨٧ .

١٩٧١ :
١٩ ، ٢٤ ، ١٠٤ ، ١٢٩ ،
١٥٩ ، ٢٣٢ ، ٢٥١ ، ٢٧٠ ،
٢٨٠ ، ٣٠٧ ، ٣٠٩ ، ٣١٠ ،
٣٢٣ ، ٣٣١ ، ٣٤١ ، ٣٥٢ ،
٣٨٨ ، ٣٩١ ، ٤٤٩ ، ٤٧٨ ،
٤٨٠ ، ٥٠٧ ، ٥٤٣ ، ٥٤٦ ،
٥٤٩ ، ٥٥٨ ، ٥٦٨ ، ٦٠٠ ،
٦١٩ ، ٦٢٠ ، ٦٧٦ ، ٦٩٣ ،
٧١٠ ، ٨٦٧ ، ١٠١٠ ، ١٠٢٩ ،
١٠٦٦ ، ١٠٧٥ ، ١٠٧٩ .

١٩٧٢ :
١٠٩ ، ٢٠٩ ، ٢٤٠ ، ٢٧٠ ،
٢٩٠ ، ٣٩٤ ، ٤٣٢ ، ٤٧٦ ،
٤٧٧ ، ٤٨٦ ، ٥٢٢ ، ٥٥٣ ،
٥٨٤ ، ٧١٦ ، ٧٥٤ ، ٧٦٢ ،
٧٦٣ ، ٧٩٨ ، ٨٠٣ ، ٨٣٨ ،
٨٥٠ ، ٨٥٣ ، ٨٦٨ ، ٨٦٩ ،
٩٨٩ ، ٩٩٠ ، ٩٩١ ، ٩٩٢ ،
٩٩٣ ، ١٠٣٥ ، ١٠٤٧ ، ١٠٨٥ .

١٩٧٣ :
٣ ، ٨ ، ٣٠ ، ٤٠ ، ٤٩ ، ٥٢ ،
١١٩ ، ١٣٣ ، ١٥٥ ، ٢٣٠ ،
٢٩٩ ، ٣٠٤ ، ٣٣٧ ، ٣٤٤ ،
٣٦٢ ، ٣٦٩ ، ٣٨٩ ، ٤٣١ ،
٤٦٦ ، ٥٣٥ ، ٥٣٦ ، ٥٤٧ ،
٥٦٢ ، ٥٦٣ ، ٥٨٥ ، ٥٩١ ،
٦٠١ ، ٦١٣ ، ٦٣٥ ، ٦٣٦ ،
٦٤٢ ، ٦٧٤ ، ٦٩٦ ، ٧٦١ ،
٧٧١ ، ٧٩٤ ، ٨١٤ ، ١٠١١ ،
١٠٤٨ ، ١٠٥٤ ، ١٠٥٥ .

١٩٧٤ :
٦٥ ، ٦٦ ، ٦٧ ، ١١٩ ،
١٣٥ ، ١٩٠ ، ٢٢٧ ، ٢٨٢ ،
٢٩٣ ، ٣٠٤ ، ٣١١ ، ٣٢٨ ،
٣٨٦ ، ٣٨٧ ، ٤٣٣ ، ٤٣٤ ،
٤٤٤ ، ٤٦٨ ، ٤٩٠ ، ٥٠٨ ،
٥٢٩ ، ٥٣١ ، ٥٣٥ ، ٥٣٧ ،
٥٦٨ ، ٥٩٨ ، ٦٠٥ ، ٦٤٥ ،
٦٩٥ ، ٧١٩ ، ٧٧٩ ، ٨٠٦ ،

٨٢١ ، ٨٥٤ ، ٩٨٨ ، ١٠٥٦ ،
١٠٦٠ ، ١٠٦١ ، ١٠٦٢ .

١٩٧٥ :
١٣ ، ٣١ ، ٥٧ ، ٦٧ ، ٧٠ ،
١١٢ ، ١١٣ ، ١٧٠ ، ١٧٣ ،
٣١٢ ، ٣١٥ ، ٣٢١ ، ٣٦٠ ،
٣٨٤ ، ٤٠٧ ، ٤٢٠ ، ٤٩٨ ،
٥٣٨ ، ٥٤١ ، ٥٤٢ ، ٥٥٥ ،
٥٥٦ ، ٥٧٨ ، ٥٨٦ ، ٥٩٩ ،
٦٣٧ ، ٦٦٥ ، ٦٩٩ ، ٧١٢ ،
٧٢١ ، ٧٢٧ ، ٧٦٤ ، ٨٦٦ ،
٩٢٣ ، ٩٢٤ ، ٩٩٤ ، ٩٩٦ ،
١٠٣١ ، ١٠٥٧ ، ١٠٥٨ ، ١٠٥٩ ،
١٠٦٤ ، ١٠٨١ .

١٩٧٦ :
١٤ ، ٣٩ ، ٥٦ ، ٨٠ ، ١٧٨ ،
١٨٨ ، ٢٠٦ ، ٢٢٢ ، ٢٥٧ ،
٣٠٢ ، ٣١٩ ، ٣٢٠ ، ٣٤٧ ،
٣٦٨ ، ٣٧٠ ، ٤١٠ ، ٤١٤ ،
٤٢٣ ، ٤٦٧ ، ٤٩٧ ، ٥٠٦ ،
٥٥٥ ، ٥٧٩ ، ٥٩٠ ، ٥٩٤ ،
٥٩٧ ، ٦٤٩ ، ٧٠٢ ، ٧٦٦ ،
٨٣٩ ، ٨٥٧ ، ٩٤٤ ، ٩٨١ ،
١٠٧١ ، ١٠٢٣ ، ١٠٧٣ ، ١٠٧٤ .

١٩٧٧ :
١٠ ، ١٦ ، ٦٩ ، ٧٢ ، ٨٢ ،
٨٣ ، ١١٤ ، ٢١٣ ، ٢٦٣ ،
٣١٧ ، ٣٧٣ ، ٣٧٤ ، ٣٨٣ ،
٤١٤ ، ٤٧٠ ، ٤٩٩ ، ٥٠٥ ،
٥١٦ ، ٥٦١ ، ٥٧٢ ، ٥٨٠ ،
٥٨١ ، ٦٠٦ ، ٦٥٠ ، ٦٧٥ ،
٧٠٦ ، ٧٧٢ ، ٧٩٢ ، ٨١٥ ،
٨٣١ ، ٨٤٣ ، ١٠٣٢ ، ١٠٤٥ ،
١٠٦٧ .

١٩٧٨ :
٩ ، ١٥ ، ٤١ ، ٦١ ، ٦٣ ،
١٦٨ ، ١٨٦ ، ١٨٩ ، ٢١٢ ،
٢٣٥ ، ٢٤٩ ، ٢٥٦ ، ٢٧٢ ،
٢٩٨ ، ٣١٧ ، ٣٤٨ ، ٣٥٣ ،
٣٦٣ ، ٣٦٥ ، ٣٧٩ ، ٤٥٠ ،
٤٥٣ ، ٤٨١ ، ٥٣٢ ، ٥٣٩ ،
٥٧٤ ، ٥٧٥ ، ٥٧٦ ، ٥٨٩ ،
٦٧٩ ، ٦٨٦ ، ٧١١ ، ٧٢٦ ،
٧٦٧ ، ٨١٩ ، ٨٤٢ ، ٩٩٥ ،
١٠٠٩ ، ١٠٣٧ ، ١٠٨٤ .

١٩٧٩ :
٢ ، ١٧ ، ١٨ ، ٣٨ ، ٥٣ ،
٨٩ ، ١٠٣ ، ١٦٩ ، ١٧٢ ،
٢١١ ، ٢٢٣ ، ٢٤٦ ، ٢٤٨ ،
٣٧٢ ، ٤٤٢ ، ٥١٠ ، ٥٣٣ ،
٥٥٩ ، ٥٦٠ ، ٦٣٨ ، ٦٨٧ ،
٦٩٢ ، ٧٠١ ، ٧١٥ ، ١٠٢٧ ،
١٠٣٣ ، ١٠٤٦ ، ١٠٦٢ ، ١٠٦٣ ،
١٠٨٦ .

١٩٨٠ :
١١ ، ١٢ ، ٢٦ ، ٥٨ ، ٧٨ ،
٧٩ ، ٨٥ ، ٨٧ ، ٢٢٨ ،
٢٣٤ ، ٢٤٥ ، ٢٤٧ ، ٢٥٢ ،
٣٠١ ، ٣١٤ ، ٣١٨ ، ٣٧١ ،
٣٧٨ ، ٤١٨ ، ٤١٩ ، ٤٥١ ،
٤٥٤ ، ٤٥٥ ، ٤٥٦ ، ٤٦٥ ،

٥١٥ ، ٥٢٠ ، ٥٢٦ ، ٥٥٤ ، ٥٩٦ ، ٦١١ ، ٧٢٤ ، ٩٢٥ ، ٩٤٩ .

١٩٨١ :

٥٩ ، ٦٢ ، ٧١ ، ٨١ ، ١٧٩ ، ١٨٠ ، ٢٤٣ ، ٢٤٤ ، ٢٥٦ ، ٣٦٤ ، ٤١٢ ، ٤٢٧ ، ٤٢٩ ، ٤٣٧ ، ٤٤٦ ، ٤٤٨ ، ٤٦١ ، ٥١٧ ، ٥٣٤ ، ٥٥١ ، ٥٧٣ ، ٦٩٤ ، ٧٠٠ ، ٧٠٣ ، ٧١٤ ، ٧٢٨ ، ٧٨٠ ، ٨٠٤ ، ٨٠٨ ، ١٠١٩ ، ١٠٧٨ .

١٩٨٢ :

٤٤ ، ٦٤ ، ٦٨ ، ٧٦ ، ٨٤ ، ١١٠ ، ٢٣٩ ، ٢٤١ ، ٢٥٣ ، ٢٧٧ ، ٣٠٣ ، ٣٢٧ ، ٣٤٦ ، ٣٥٤ ، ٣٥٨ ، ٣٩٦ ، ٣٩٩ ، ٤٠٠ ، ٤٠٤ ، ٤٢٢ ، ٤٢٨ ، ٤٤١ ، ٤٥٩ ، ٤٩٦ ، ٥١٨ ، ٥٥٠ ، ٥٦٥ ، ٥٩٣ ، ٦٠٣ ، ٦٠٤ ، ٦٣٠ ، ٦٣٩ ، ٦٥٣ ، ٦٥٤ ، ٦٥٦ ، ٦٥٧ ، ٦٦٠ ، ٦٦٣ ، ٦٦٧ ، ٦٨٩ ، ٨٨٣ ، ١٠٢٨ ، ١٠٥٣ ، ١١٠١ .

١٩٨٣ :

٢١ ، ٥٠ ، ٥٤ ، ٥٥ ، ٨٨ ، ٩٤ ، ٩٦ ، ١٠٢ ، ١٤٨ ، ١٧١ ، ١٨١ ، ٢٢٠ ، ٢٥٤ ، ٢٥٨ ، ٣٣٩ ، ٣٥٧ ، ٤٠١ ، ٤٤٧ ، ٤٥٢ ، ٤٥٧ ، ٤٦٠ ، ٤٧٣ ، ٤٧٩ ، ٥٠١ ، ٥١١ ، ٥١٩ ، ٥٤٠ ، ٥٨٧ ، ٥٩٥ ، ٦٢٣ ، ٦٣٤ ، ٦٥٩ ، ٦٦١ ، ٦٦٦ ، ٦٨٢ ، ٦٨٤ ، ٧٢٢ ، ٧٢٥ ، ٧٨٨ ، ٩٨٧ ، ١٠١٦ ، ١٠١٩ ، ١٠٢٦ ، ١٠٥٢ ، ١٠٦٢ ، ١٠٦٥ ، ١٠٧٦ .

١٩٨٤ :

٢٢ ، ٣٥ ، ٥١ ، ٧٣ ، ٨٦ ، ١٠٥ ، ١٦٤ ، ١٦٥ ، ٢٠٧ ، ٢١٠ ، ٢٣٦ ، ٢٣٧ ، ٢٦٤ ، ٥.٢٦ب ، ٢٤٢ ، ٢٤٣ ، ٢٤٩ ، ٣٥٠ ، ٤٠٢ ، ٤٠٣ ، ٤٠٦ ، ٤١٣ ، ٤٢٥ ، ٤٤٥ ، ٤٥٨ ، ٤٧٤ ، ٤٧٥ ، ٥١٢ ، ٥٢٨ ، ٥٣٠ ، ٥٦٤ ، ٥٧٧ ، ٥٩٢ ، ٦٠٢ ، ٦١٠ ، ٦١٤ ، ٦١٥ ، ٦٤٦ ، ٦٥٢ ، ٦٦٢ ، ٦٦٤ ، ٦٦٨ ، ٦٨٣ ، ٦٩٠ ، ٧١٣ ، ٧٣٠ .

١٩٨٥ :

٣٣ ، ٣٦ ، ٤٢ ، ٤٣ ، ٤٥ ، ٤٦ ، ٤٧ ، ٤٨ ، ٦٠ ، ٩١ ، ١١١ ، ١٦٦ ، ١٨٢ ، ١٨٣ ، ٢٠٨ ، ٢٢١ ، ٢٤٢ ، ٢٨١ ، ٣١٦ ، ٣٥١ ، ٣٥٦ ، ٣٦٦ ، ٣٦٧ ، ٣٧٥ ، ٣٧٦ ، ٣٨٠ ، ٣٨٢ ، ٣٩٧ ، ٣٩٨ ، ٤٠٩ ، ٤٢٤ ، ٤٤٠ ، ٤٦٢ ، ٤٦٣ ، ٤٦٤ ، ٤٧٢ ، ٥٠٢ ، ٥٢٧ ، ٥٦٦ ، ٥٧٠ ، ٥٨٢ ، ٦٢٢ ، ٦٣١ ، ٦٤٦ ، ٦٤٧ ، ٦٥٥ ، ٦٥٨ ، ٦٨٠ ، ٦٨١ ، ٦٩١ ، ٧٠٨ ، ٧٢٣ ، ٨٢٣ ، ١٠٢٥ ، ١٠٣٢ ، ١٠٣٤ ، ١٠٣٩ .

پێڕستی گۆڤارەکان

الاســتاذ :
٦٣٨
ئاسۆی زانکۆیی :
١٨ ، ١٨٦ ، ٢٣٥ ، ٢٦٣ ،
٣٩٦ ، ٤١٨ ، ٤٢٢ ، ٤٥٣ ،
٥٧٤ ، ٦٥٠ ، ٦٨٦ ، ٦٨٧ .
ئۆتۆنۆمی :
٢١ ، ٢٢ ، ٤٨ ، ٨٦ ، ٤٠١ ،
٤٢٨ ، ٤٥٧ ، ٤٦٠ ، ٦٨٠ ،
١٠٣٢ .

برايــەتی :
٩٠ ، ١٥٩ ، ٢٣٨ ، ٢٥١ ،
٢٧٩ ، ٢٨٣ ، ٢٨٤ ، ٣٠٨ ،
٣٠٩ ، ٣٣١ ، ٣٩٢ ، ٤٣٢ ،
٤٥٠ ، ٥٣٢ ، ٥٣٣ ، ٥٤٣ ،
٥٤٩ ، ٦٣٢ ، ٦٤٠ ، ٦٤٣ ،
٦٤٤ ، ٦٤٨ .
بلێیســە :
١٩٦ ، ٤٤٢ ، ٤٨٢ ، ٦٢٦ ،
٦٨٥ ، ١٠٠٦ ، ١٠٤٠ .
بەرەو ڕووناکی :
٣٣٧ ، ٣٤٤ .
بــەيــان :
١٦ ، ١٧ ، ٣٩ ، ٤٩ ، ٥٠ ،
٥٧ ، ٥٨ ، ٦٥ ، ٨٩ ، ١٠٩ ،
١١٢ ، ٢٤٦ ، ٢٤٩ ، ٢٨٠ ،
٢٨٢ ، ٣٢١ ، ٣٢٨ ، ٣٤٣ ،
٣٤٨ ، ٣٦٠ ، ٣٦٢ ، ٣٦٥ ،
٢٨٤ ، ٣٩٠ ، ٤١٠ ، ٤٤٨ ،
٤٧٣ ، ٤٧٧ ، ٤٩٦ ، ٥١٦ ،
٥٢٦ ، ٥٣٥ ، ٥٣٨ ، ٥٤١ ،
٥٨٠ ، ٥٨١ ، ٥٨٤ ، ٦٠٤ ،
٦٧٩ .
بيرو زمــان :
٧٧٣
پاشکۆی شۆڕشی کشتوکاڵ :
٥٧٦
پەروەردەو زانست :
٤٠ ، ١٢٩ ، ١٣٥ ، ١٥٥ ،
١٧٢ ، ٢٤٧ ، ٣٦٨ ، ٣٦٩ ،
٣٧١ ، ٣٧٢ ، ٣٧٣ ، ٣٨٩ ،
٥٥١ ، ٥٦٣ ، ٦٠١ ، ٦٣٥ ،
٦٧٤ ، ٦٩٦ ، ٦٩٨ ، ٩٨٩ ،
٩٩٠ ، ٩٩١ ، ٩٩٢ ، ٩٩٣ ،
٩٩٤ ، ٩٩٥ ، ٩٩٦ ، ١٠٦٣ .
پەيــام :
١٢٢ ، ١٢٣ ، ١٢٤ ، ١٢٥ ،
١٢٦ ، ١٢٧ ، ١٢٨ ، ١٣٠ ،
١٣١ ، ١٣٢ ، ١٤٩ ، ٩٩٨ .
پەيــژە :
٥٦٩
پێشــکەوتن :
٧٤ ، ١٢١ ، ١٣٩ ، ١٤٠ ،
١٤٣ ، ١٤٥ ، ١٥١ ، ١٥٣ ،
١٥٧ ، ٢٦٧ ، ٢٨٥ ، ٢٨٦ ،
٣٣٥ ، ٥١٣ ، ٥١٤ ، ٦١٦ ،
٧٢٠ ، ١٠٠٠ .

چیا :
٥٤٨ ، ٧٣١ .
دەفتەری کوردەواری :
١١٦ ، ١١٨ ، ٦٤١ .
دەنگی گێتیی تازە :
١٣٧ ، ١٤٢ ، ١٤٧ ، ١٥٢ ، ٢٧٤ .
دەنگی مامۆستا :
٣ ، ٨ ، ٢٣٠ ، ٢٣٣ ، ٢٧٠ ، ٣٢٠ ، ٥٤٧ ، ٥٥٢ ، ٥٥٣ ، ١٠١٠ ، ١٠٤٧ ، ١٠٤٨ ، ١٠٦٦ ، ١٠٧٩ .
دیاریی کوردستان :
١٣٢ ، ١٥٤ ، ٢١٤ ، ٢١٥ ، ٢١٦ ، ٢١٧ .
ڕۆژی کورد :
٧٣٢ ، ٧٣٣ .
ڕۆژی کوردستان :
٩ ، ١٠ ، ١١ ، ١٢ ، ١٥ ، ٢٤ ، ٧١ ، ٧٨ ، ٨٥ ، ١٠٥ ، ١٦٧ ، ٢٢٢ ، ٢٢٧ ، ٢٣٧ ، ٢٤٣ ، ٢٥٢ ، ٢٥٥ ، ٣٠٤ ، ٣٠٧ ، ٣١٠ ، ٣١١ ، ٣١٢ ، ٣١٤ ، ٣١٥ ، ٣١٧ ، ٣٦٣ ، ٣٩٤ ، ٤١٢ ، ٤٦٥ ، ٤٧٨ ، ٥٠٦ ، ٥٠٧ ، ٥١٠ ، ٥٣١ ، ٥٤٢ ، ٥٥٥ ، ٥٥٦ ، ٥٥٨ ، ٥٦١ ، ٥٦٨ ، ٥٧٨ ، ٥٨٥ ، ٥٨٦ ، ٦١١ ، ٦١٩ ، ٦٢٠ ، ٦٥٢ ، ٦٦٤ ، ٦٦٥ ، ٦٦٨ ، ٦٩٠ ، ٦٩٢ ، ٦٩٣ ، ٦٩٤ ، ٧٠١ ، ٧٠٣ ، ٧١٠ ، ٧١٣ ، ٧١٤ ، ٧١٥ ، ٧١٦ ، ٧٢٦ ، ٧٢٧ .
ڕۆژی نوێ :
٩٥ ، ٩٨ ، ٩٩ ، ١٨٧ ، ١٩٤ ، ١٩٩ ، ٢٠٠ ، ٢٨٧ ، ٢٨٨ ، ٢٨٩ ، ٢٩٠ ، ٣٠٥ ، ٣٨١ ، ٤٧١ ، ٥٠٩ ، ٦٣٣ ، ١٠٤١ ، ١٠٤٩ ، ١٠٧١ ، ١٠٧٢ .
ڕۆشنبیری نوێ :
٢ ، ٣٨ ، ٤١ ، ٤٣ ، ٤٤ ، ٥٩ ، ٦١ ، ٧٩ ، ٨٠ ، ٨٢ ، ٨٣ ، ٩١ ، ١١٤ ، ١٦٩ ، ١٧٠ ، ١٧١ ، ١٧٩ ، ١٨٠ ، ١٨١ ، ١٨٢ ، ١٨٣ ، ٢٠٨ ، ٢١١ ، ٢٢١ ، ٢٢٣ ، ٢٣٤ ، ٢٤١ ، ٢٤٥ ، ٢٤٧ ، ٢٤٨ ، ٢٥٠ ، ٢٥٤ ، ٢٥٦ ، ٢٥٧ ، ٢٦٤ ، ٢٧٢ ، ٣١٨ ، ٣١٩ ، ٣٢٠ ، ٣٣٢ ، ٣٥٣ ، ٣٥٤ ، ٣٥٨ ، ٣٦٤ ، ٣٦٧ ، ٣٧٥ ، ٣٧٦ ، ٣٨٠ ، ٣٩٧ ، ٤٠٠ ، ٤٠٤ ، ٤١٤ ، ٤١٩ ، ٤٢٩ ، ٤٤٧ ، ٤٥١ ، ٤٥٤ ، ٤٥٨ ، ٤٦٢ ، ٥٠٥ ، ٥١٥ ، ٥١٧ ، ٥١٨ ، ٥١٩ ، ٥٢٠ ، ٥٢٨ ، ٥٣٩ ، ٥٥٤ ، ٥٦٠ ، ٥٦٦ ، ٥٧٥ ، ٥٨٧ ، ٥٩٢ ، ٣٩٦ ، ٦٠٣ ، ٦١٠ ، ٦٣١ ، ٦٤٦ ، ٦٥٥ ، ٦٥٦ ، ٦٥٧ ، ٦٦٠ ، ٦٦١ ، ٦٨١ .

ڕوناهی :
٢٣٢ ، ٣٠٠ ، ٣٠٦ ، ٣١٢ ،
٤٢١ ، ٤٣٠ .
ڕەهێـلە :
٣٥٢
زانکـۆ :
٧٢ ، ٣٩٩ ، ٤٦١ ، ٧٠٠ ،
٩٤٩ .
زانیـاری :
١١٧ ، ٢٦٥ ، ٤٧٦ ، ٤٨٠ ،
٦٠٠ ، ١٠١١ ، ١٠١٢ ، ١٠١٣ ،
١٠١٤ ، ١٠١٥ .
زمانناسیی ئێرانی :
٧٨٠ ، ٧٨٥ ، ٨٠٤ ، ٨٠٥ ،
٨٠٨ ، ٨١٦ ، ٨٣٩ .
زمانناسیی سۆڤیەتی :
٧٦٨ ، ٧٧٢ .
زمانو بیر :
٨٣٥ ، ٨٣٦ .

زمانە ئێرانییەکان :
٨٣٤ ، ٨٧٩ .

زمانە خاوەن نووسـینە تازەکانی میللەتانی سۆڤیەت :
٧٩٥

« ژین »ی ئەستەموول :
٧٣٤

سلێمانی :
٧٧ ، ١٨٤ .

شۆڕشو نووسین :
٨٢٠ ، ٨٨٢ .

شـەفەق :
١٠١ ، ١٥٦ ، ١٧٧ ، ٢٠١ ،
٤٠٥ .
فەلەسـتین :
٧٦٩ ، ٧٧٤ ، ٧٧٨ .

کاروان :
٣٥ ، ٤٦ ، ٤٧ ، ٥١ ، ٥٥ ،
٦٠ ، ٧٣ ، ٨٨ ، ٩٤ ،
١١٢ ، ٢٠٧ ، ٢١٠ ، ٢٢٠ ،
٢٣٦ ، ٢٤٢ ، ٢٥٣ ، ٣٤٢ ،
٣٥٠ ، ٣٥١ ، ٣٥٧ ، ٣٦٦ ،
٣٩٨ ، ٤٠٣ ، ٤٠٦ ، ٤٥٢ ،
٤٧٤ ، ٥٢٧ ، ٥٣٠ ، ٥٤٠ ،
٥٧٧ ، ٥٩٥ ، ٦٠٢ ، ٦١٤ ،
٦٢٢ ، ٦٥٤ ، ٦٥٩ ، ٦٦٢ ،
٧٢٥ ، ٧٣٠ ، ٩٨٧ ، ١٠٦٥ .

کارەکانی ئامۆژگای زمانناسی :
٨٧٧

کارەکانی زانکۆی ئوزبەگستان :
٧٤٤ ، ٧٤٨ ، ٧٥٠ ، ٧٥٣ ،
٧٥٦ ، ٧٥٧ .
کاژاو :
٣٤٩ ، ٤٧٢ .
کورتـەی دەنگوباسـی ئامۆژگای ڕۆژهەلاتناسی :
٧٨٧ ، ٨٤٠ ، ٨٤٥ ، ٨٥٦ .

کورتەی دەنگوباسی زانکۆی سەمەرقەند :
٧٥٢

کورتەی وتارەکانی کۆنفرانسی ڕۆژهەڵاتناسی :
٧٤٨

کورتەی وتارەکانی فیلۆلۆژیی ئێرانی :
٧٤٦ ، ٧٤٩ ، ٨٢٢ .

کورتەی هەواڵەکانی ئامۆژگای میللەتانی ئاسیا :
٨١١ ، ٨٢٠ ، ٨٣٧ .

کوردستان :
٧٣٦ ، ٧٣٧ .

کولتوورو نووسینی ڕۆژهەڵات :
٨٦٣

کێشەی ئیدیۆمو شێوازو پێکهاتنی ڕێزمانیی زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان :
٧٥٤ ، ٧٩٨ ، ٨٣٨ ، ٨٦٨ ، ٨٦٩ .

کێشەی ڕۆژهەڵاتناسی :
٧٨٣ ، ٧٨٦ .

کێشەی ڕێزمانو مێژووی زمانە ڕۆژهەڵاتییەکان :
٨٤١

کێشەی زمانەوانی :
٧٤٢ ، ٧٩٦ ، ٨٥٩ .

گروگاڵی منداڵانی کورد :
٦٥١

گزنگ :
٥٤٥

گۆڤاری ئەنجومەنی زانستیی ئامۆژگای زمانناسی :
٧٨٤

گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد :
٣٣ ، ٤٢ ، ٤٥ ، ٥٤ ، ٦٢ ، ٦٤ ، ٧٦ ، ٨٤ ، ١٠٢ ، ٢٢٨ ، ٢٢٩ ، ٢٧٧ ، ٢٨١ ، ٣٠١ ، ٣٠٣ ، ٣٢٧ ، ٣٤٦ ، ٣٥٦ ، ٣٧٨ ، ٣٨٢ ، ٤٤٠ ، ٤٤١ ، ٤٤٥ ، ٤٥٩ ، ٥٠١ ، ٥٥٠ ، ٥٦٤ ، ٥٦٥ ، ٥٩٣ ، ٦٣٠ ، ٦٣٩ ، ٦٤٧ ، ٦٥٣ ، ٦٦٦ ، ٦٨٩ ، ٦٩١ ، ٧٢٨ .

گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد :
١٣ ، ٣١ ، ٦٣ ، ٦٦ ، ٦٧ ، ١١٣ ، ١١٩ ، ١٣٦ ، ١٧٣ ، ١٧٨ ، ١٩٠ ، ٢١٢ ، ٢١٣ ، ٢٩٣ ، ٣٧٤ ، ٣٧٩ ، ٣٨٣ ، ٣٨٧ ، ٤٠٧ ، ٤٢٠ ، ٤٢٣ ، ٤٣١ ، ٤٣٣ ، ٤٤٤ ، ٤٦٦ ، ٤٦٨ ، ٤٩٨ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ، ٥٢٩ ، ٥٧٩ ، ٥٩٠ ، ٥٩١ ، ٥٩٧ ، ٥٩٨ ، ٥٩٩ ، ٦٠٦ ، ٦٣٦ ، ٦٣٧ ، ٦٧٥ ، ٦٩٥ ، ٧١٢ ، ٧١٩ ، ٧٢١ ، ١٠٥٤ ، ١٠٥٧ ، ١٠٥٨ ، ١٠٦٠ ، ١٠٦١ ، ١٠٧٣ .

گۆڤاری کۆلێجی ئەدەبیات :
٣٨٦ ، ٥٠٨ ، ٥٦٧ ، ٦٤٥ ، ٦٤٩ .

گۆڤاری وەزارەتی ڕۆشـــــنبیریی میللی :
٨٠٢
گەلاوێژ :
٢٧ ، ١٠٠ ، ١٢٤ ، ١٣٨ ، ١٤١ ، ١٥٠ ، ١٩٢ ، ١٩٧ ، ٢٣١ ، ٢٦٠ ، ٢٦٢ ، ٢٩٢ ، ٣٣٣ ، ٣٣٤ ، ٣٤٠ ، ٣٥٩ ، ٣٨٥ ، ٤١٧ ، ٤٨٣ ، ٤٨٤ ، ٥٢٣ ، ٥٢٤ ، ٥٢٥ ، ٥٧١ ، ٥٨٣ ، ٦١٨ ، ١٠٠١ .
لەبارەی مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانە ئێرانییەکانەوە :
٧٩٢
میللەتانی ئاسیاو ئەفەریقا :
٨٧
نـزار :
٦٢١ ، ٧٠٧ ، ٧١٨ .

نووسراوە دێرینەکانو مەســـەلەی مێـــژووی کـولتـووری گـەلانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست :
٧٦٢ ، ٧٧١ ، ٧٧٥ ، ٧٧٩ ، ٨٠٣ ، ٨٠٦ ، ٨١٠ ، ٨١٣ ، ٨١٤ ، ٨١٥ ، ٨١٧ ، ٨٤٣ ، ٨٤٩ ، ٨٥٣ ، ٨٥٤ .
نووسەری کورد :
٦٠٨ ، ٢٠٩ ، ٢٣٩ ، ٣٤٣ ، ٢٨٨ ، ٤٤٩ ، ٥٤٦ ، ٥٥٩ ، ٥٦٢ ، ٦٣٤ ، ٦٥٨ ، ٦٦٣ ، ٦٦٧ ، ٦٧٦ .

نووسینو شۆڕش :
٨٢٨ ، ٨٢٩ ، ٨٧٣ .
نەورۆز :
٢٩١ ، ٦٢٧ ، ١٠٤٢ .
هاوار :
١٦١ ، ١٦٢ ، ١٠٩٠ ، ١٠٩٤ ، ١٠٩٥ .
هەتاو :
١ ، ٤ ، ٥ ، ٦ ، ٣٧ ، ٩٧ ، ١٠٦ ، ١٠٧ ، ١٠٨ ، ١٥٨ ، ١٩٥ ، ١٩٨ ، ٢٢٤ ، ٢٢٥ ، ٢٢٦ ، ٢٦٨ ، ٢٦٩ ، ٢٧٥ ، ٢٧٨ ، ٢٩٤ ، ٢٩٥ ، ٢٩٦ ، ٢٩٧ ، ٣٧٧ ، ٤١٥ ، ٤١٦ ، ٤٦٩ ، ٤٨٨ ، ٤٩١ ، ٤٩٢ ، ٤٩٣ ، ٤٩٤ ، ٤٩٥ ، ٥٠٣ ، ٥٨٨ ، ٦٠٩ ، ٦٦٩ ، ٦٧٠ ، ٦٧١ ، ٦٧٢ ، ٦٧٣ ، ٦٨٨ ، ١٠٩١ ، ١٠٩٢ .
هەولێر :
١٩
« هیوا » ـ بەغدا :
٧٥ ، ٩٢ ، ٩٣ ، ١١٥ ، ١٢٠ ، ١٤٨ ، ١٧٤ ، ١٧٥ ، ١٧٦ ، ١٩٣ ، ٢١٨ ، ٢٢٢ ، ٣٢٤ ، ٣٢٥ ، ٣٢٩ ، ٣٥٥ ، ٣٦١ ، ٣٩٢ ، ٣٩٥ ، ٤٠٨ ، ٤١١ ، ٥٠٤ ، ٥٧٧ ، ٦٠٨ .

« هيوا » - پاريس :
٣٦ ، ٩٦ ، ١٦٥ ، ١٦٦ ، ٢٥٨ ، ٣٣٩ ، ٤١٣ ، ٤٢٤ ، ٤٧٥ ، ٤٧٩ ، ٥١١ ، ٥١٢ ، ٦٢٢ ، ٦٨٢ ، ٦٨٣ ، ٦٨٤ ، ١٠١٦ .

Baseler Magazin für die neueste Geschichte der evangelischen Missions und Bibelgesellschaften :
٩١٤

Bibliotheca Orientalis :
٨٩١

Bulletin of the School of Orient and Afric Studies :
٩٠٤ ، ٩٣٥ ، ٩٣٩ ، ٩٧٩ .

Cahiers du Monde Pusse of Sovietique :
٨٨٩

Fundgroben des Orients :
٩١٣ ، ١١٠٢ .

Journal and Proccedings of the Asiatic Society of Bengal :
٩٢٠

Journal Asiatique :
٨٩٩ ، ٩١٦ ، ٩١٧ ، ٩١٨ ، ٩٥٠ .

Journal of the Royal Asiatic Society :
٩٠٧ ، ٩٦٣ .

Journal o fthe Royal Anthropological Insitute :
٩٠٢

Journal of the American Oriental Society :
٩٤٨ ، ٩٧١ ، ٩٧٤ ، ٩٧٥ ، ٩٧٦ .

Journal of the Royal Central Asian Society :
٩٠٣ ، ٩٠٥ ، ٩٠٦ .

Kurdistan :
٨٩٧ ، ٩٨٠ .

Mél Asiat :
٩٠١ ، ٩٦١ .

Revue de linguistique :
٩٢٩

Zeitschrift des Deutshen Morgenländischen Gesellschaft :
٩١٥

پێرستی بابەتەکان

ئەسلی زمانی کوردی :
٦ ، ١٩ ، ٩٨ ، ١١٨ ، ١١٩ ، ١٣١ ، ١٣٤ ، ١٣٨ ، ١٤٣ ، ١٥٠ ، ١٧٩ ، ١٨٠ ، ١٨١ ، ١٨٣ ، ٢٦١ ، ٢٦٢ ، ٢٦٥ب ، ٢٧٠ ، ٢٧٦ ، ٢٧٨ ، ٤٣٤ ، ٤٤٥ ، ٤٧١ ، ٤٨٢ ، ٥٢١ ، ٥٢٣ ، ٥٢٤ ، ٥٢٥ ، ٥٣٥ ، ٦١٥ ، ٦٤٣ ، ٦٩٢ ، ٦٩٥ ، ٧٠٤ ، ٧٠٥ ، ٧٠٦ ، ٧٠٩ ، ٧٣٨ ، ٧٣٩ ، ٧٦٠ ، ٧٦١ ، ٨٠٠ ، ٨٠٢ ، ٨١٩ ، ٨٣٢ ، ٨٣٣ ، ٨٣٤ ، ٨٦١ ، ٨٦٢ ، ٨٧١ ، ٨٧٤ ، ٨٧٥ ، ٨٨٠ ، ٨٩٤ ، ٨٩٨ ، ٩٠٧ ، ٩٤٧ ، ٩٤٨ ، ٩٥٧ ، ٩٦٣ ، ٩٦٥ ، ٩٧٠ ، ٩٨٢ .

ئیدیۆم :
١٠ ، ١٦٨ ، ١٧٠ ، ٢٩٩ ، ٤٠١ ، ٦٢٢ ، ٦٤٩ ، ٧٥٢ ، ٧٥٦ ، ٧٦٧ ، ١٠٨٦ .

باسی ئەو کارانەی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراون :
٣٥ ، ٤٢ ، ٤٣ ، ٤٩ ، ٥١ ، ٥٢ ، ٥٧ ، ٦٦ ، ٨٠ ، ١١٦ ، ١٣٥ ، ١٥٨ ، ١٦٥ ، ١٦٦ ، ١٩٠ ، ٢٥٦ ، ٣٠١ ، ٢٤٨ ، ٣٩٣ ، ٤٢٠ ، ٤٢٩ ، ٤٣٢ ، ٤٣٣ ، ٤٤٧ ، ٤٧٤ ، ٤٧٥ ، ٥٠٦ ، ٥٠٨ ، ٥٣١ ، ٥٥١ ، ٥٧٢ ، ٥٧٤ ، ٦٤١ ، ٦٤٤ ، ٦٩٩ ، ٧١١ ، ٧٢٤ ، ٧٢٨ ، ٧٢٩ ، ٧٣٦ ، ٧٥٨ ، ٧٩٥ ، ٧٩٧ ، ٨٥٠ ، ٨٦٠ ، ٨٦١ ، ٨٦٤ ، ٨٦٨ ، ٨٦٩ ، ٨٧٦ ، ٨٨٩ ، ٩٠١ ، ٩٣٤ ، ٩٥١ .

خوێندنو فێربوونی زمانی کوردی :
٧ ، ٢٠ ، ٢٣ ، ٢٥ ، ٢٦ ، ٣٢ ، ٥٦ ، ٧٥ ، ١٠٣ ، ١٤٤ ، ١٩١ ، ٢٠٢ ، ٢٠٣ ، ٢٠٤ ، ٢٠٥ ، ٢١٩ ، ٢٦٦ ، ٣٣٨ ، ٣٤١ ، ٤٣٥ ، ٤٣٦ ، ٤٣٧ ، ٤٣٨ ، ٤٣٩ ، ٤٨٥ ، ٤٨٦ ، ٤٩٠ ، ٤٩١ ، ٥٤٤ ، ٧٦٨ ، ٧٤١ ، ١٠١٩ ، ١٠٢٦ ، ١٠٤٨ ، ١١٠١ .

دیالێکتەکانی زمانی کوردیو زمانی ئەدەبی :
١ ، ٤ ، ٢٤ ، ٣٥ ، ٣٧ ، ٩٩ ، ١٠٦ ، ١٠٧ ، ١٠٨ ، ١١٧ ، ١٢٣ ، ١٤٩ ، ١٦٤ ، ١٨٤ ، ١٨٨ ، ١٩٨ ، ١٩٩ ، ٢٢٤ ، ٢٢٥ ، ٢٢٦ ، ٢٣١ ، ٢٣٧ ، ٢٦٠ ، ٢٦٥ب ، ٢٧٠ ، ٢٩٦ ، ٢٩٧ ، ٣٠٥ ، ٣٠٨ ،

٣٥٥ ، ٣٥٦ ، ٣٥٧ ، ٣٥٨ ،
٣٦٠ ، ٣٧٦ ، ٣٨٩ ، ٣٩١ ،
٣٩٢ ، ٣٩٥ ، ٤٠٦ ، ٤٠٩ ،
٤١٢ ، ٤١٥ ، ٤١٦ ، ٤٤٩ ،
٤٧٣ ، ٤٧٦ ، ٤٧٩ ، ٤٨٠ ،
٤٩٤ ، ٤٩٥ ، ٤٩٦ ، ٥٠٣ ،
٥٢٢ ، ٥٤٩ ، ٥٥٧ ، ٥٦٩ ،
٥٧٠ ، ٥٧٨ ، ٥٨٨ ، ٦٣٢ ،
٦٧١ ، ٦٧٢ ، ٦٧٧ ، ٦٨٨ ،
٦٩٦ ، ٦٩٩ ، ٧٠٨ ، ٧١٦ ،
٧١٧ ، ٧١٩ ، ٧٢٠ ، ٧٢١ ،
٧٢٢ ، ٧٢٨ ، ٧٧٩ ، ٧٩٨ ،
٨٠٢ ، ٨٠٥ ، ٨٣٦ ، ٨٧٠ ،
٨٧٤ ، ٨٧٥ ، ٨٨٣ ، ٨٨٦ ،
٨٨٨ ، ٨٩٠ ، ٨٩٧ ، ٩٠٠ ،
٩٠٣ ، ٩١٠ ، ٩١١ ، ٩١٢ ،
٩١٣ ، ٩١٤ ، ٩٢٣ ، ٩٣٤ ،
٩٤١ ، ٩٤٣ ، ٩٥٠ ، ٩٥٣ ،
٩٦٠ ، ٩٦٤ ، ٩٨٠ .

ريزمان :

٩ ، ١٣ ، ١٤ ، ٢١ ، ٢٢ ،
٤٥ ، ٤٦ ، ٤٧ ، ٤٨ ، ٥٣ ،
٦٣ ، ٧٨ ، ٨١ ، ٨٧ ، ٨٨ ،
٩٤ ، ١٠٢ ، ١٠٩ ، ١١٠ ،
١٣٦ ، ١٤٥ ، ١٤٦ ، ١٤٧ ،
١٦٠ ، ١٦٢ ، ١٨٥ ، ١٩٩ ،
٢١٣ ، ٢٣٨ ، ٢٣٩ ، ٢٤٢ ،
٢٤٤ ، ٢٤٥ ، ٢٥٠ ، ٢٥٩ ،
٢٦٣ ، ٢٦٤ ، ٢٧٣ ، ٢٨٠ ،
٢٨٥ ، ٢٨٩ ، ٢٩٣ ، ٢٩٥ ،
٣٠٢ ، ٣٠٦ ، ٣٠٧ ، ٣١٠ ،
٣١٢ ، ٣١٤ ، ٣١٥ ، ٣١٦ ،
٣٣٧ ، ٣٤٢ ، ٣٦٢ ، ٣٦٣ ،
٣٦٥ ، ٣٧٠ ، ٣٧٢ ، ٣٧٣ ،
٣٧٤ ، ٣٧٨ ، ٤١٠ ، ٤١٤ ،
٤١٨ ، ٤٢٣ ، ٤٢٤ ، ٤٢٥ ،
٤٢٦ ، ٤٢٧ ، ٤٣٠ ، ٤٥٠ ،
٤٥٢ ، ٤٥٣ ، ٤٥٥ ، ٤٥٦ ،
٤٥٧ ، ٤٦١ ، ٤٦٩ ، ٤٧٢ ،
٤٩٧ ، ٤٩٨ ، ٤٩٩ ، ٥٠٠ ،
٥٠١ ، ٥٠٢ ، ٥١١ ، ٥٢٧ ،
٥٢٨ ، ٥٣٠ ، ٥٣٤ ، ٥٤٠ ،
٥٤١ ، ٥٤٥ ، ٥٤٨ ، ٥٥٣ ،
٥٦٤ ، ٥٦٩ ، ٥٧٠ ، ٥٧١ ،
٥٨٠ ، ٥٨١ ، ٥٩١ ، ٥٩٤ ،
٥٩٨ ، ٦٠٥ ، ٦١٠ ، ٦١١ ،
٦٢٥ ، ٦٢٨ ، ٦٣١ ، ٦٤٢ ،
٦٤٥ ، ٦٤٨ ، ٦٥٢ ، ٦٥٤ ،
٦٥٥ ، ٦٥٧ ، ٦٥٩ ، ٦٦١ ،
٦٦٤ ، ٦٦٥ ، ٦٦٦ ، ٦٦٨ ،
٦٨١ ، ٦٨٣ ، ٦٩٧ ، ٦٩٨ ،
٧٠٧ ، ٧٣٥ ، ٧٣٦ ، ٧٤٠ ،
٧٤٢ ، ٧٤٤ ، ٧٤٥ ، ٧٤٦ ،
٧٤٧ ، ٧٤٨ ، ٧٤٩ ، ٧٥٠ ،
٧٥١ ، ٧٥٢ ، ٧٥٣ ، ٧٥٤ ،
٧٥٥ ، ٧٥٨ ، ٧٦٤ ، ٧٦٥ ،
٧٦٧ ، ٧٦٨ ، ٧٦٩ ، ٧٧٠ ،
٧٧١ ، ٧٧٣ ، ٧٧٤ ، ٧٧٥ ،
٧٧٦ ، ٧٧٧ ، ٧٧٨ ، ٧٨٠ ،
٧٨١ ، ٧٨٢ ، ٧٨٣ ، ٧٨٤ ،
٧٨٥ ، ٧٨٦ ، ٧٨٩ ، ٧٩٠ ،
٧٩١ ، ٧٩٣ ، ٧٩٤ ، ٧٩٦ ،
٨٠١ ، ٨٠٣ ، ٨٠٦ ، ٨٠٧ ،

٨٠٨ ، ٨٠٩ ، ٨١٠ ، ٨١١ ،
٨١٢ ، ٨١٤ ، ٨١٥ ، ٨١٦ ،
٨١٧ ، ٨٢٠ ، ٨٢١ ، ٨٢٢ ،
٨٢٨ ، ٨٢٩ ، ٨٣٠ ، ٨٣٧ ،
٨٣٨ ، ٨٣٩ ، ٨٤٠ ، ٨٤٢ ،
٨٤٣ ، ٨٤٦ ، ٨٤٧ ، ٨٤٨ ،
٨٤٩ ، ٨٥١ ، ٨٥٢ ، ٨٥٤ ،
٨٥٥ ، ٨٥٦ ، ٨٥٧ ، ٨٥٨ ،
٨٦٥ ، ٨٦٦ ، ٨٧٢ ، ٨٧٨ ،
٨٨١ ، ٨٨٤ ، ٨٨٥ ، ٨٨٧ ،
٨٩١ ، ٨٩٢ ، ٨٩٣ ، ٨٩٦ ،
٨٩٩ ، ٩٠٤ ، ٩٠٨ ، ٩٠٩ ،
٩١٥ ، ٩١٦ ، ٩١٧ ، ٩١٨ ،
٩١٩ ، ٩٢٠ ، ٩٢١ ، ٩٢٢ ،
٩٢٤ ، ٩٢٥ ، ٩٢٦ ، ٩٢٧ ،
٩٣١ ، ٩٣٢ ، ٩٣٥ ، ٩٣٦ ،
٩٣٧ ، ٩٣٨ ، ٩٣٩ ، ٩٤٠ ،
٩٤٢ ، ٩٤٥ ، ٩٥٢ ، ٩٥٤ ،
٩٥٥ ، ٩٥٦ ، ٩٥٨ ، ٩٥٩ ،
٩٦٣ ، ٩٧١ ، ٩٧٢ ، ٩٧٣ ،
٩٧٤ ، ٩٧٥ ، ٩٧٦ ، ٩٧٧ ،
٩٨١ ، ١٠٩٨ .

زاراوه :
٨ ، ٢٤ ، ١٣٧ ، ١٤٠ ،
١٤١ ، ١٤٢ ، ١٧٨ ، ١٨٧ ،
٢٠١ ، ٢٠٨ ، ٢٠٩ ، ٢١٠ ،
٢٣٠ ، ٢٥٢ ، ٢٥٣ ، ٢٨٠ ،
٤٠٥ ، ٤٤٣ ، ٤٤٤ ، ٤٤٨ ،
٤٦٨ ، ٥١٤ ، ٥١٥ ، ٥٣٣ ،
٥٤٢ ، ٥٤٣ ، ٦١٤ ، ٦٢٦ ،
٦٢٧ ، ٦٥٠ ، ٦٨٦ ، ٩٨٨ ،
٩٩٦ ، ١٠٠٤ ، ١٠٠٥ ، ١٠١١ ،
١٠١٥ ، ١٠٢٢ ، ١٠٢٤ ، ١٠٣٧ ،
١٠٤٩ ، ١٠٥٤ ، ١٠٥٥ ، ١٠٥٦ ،
١٠٥٧ ، ١٠٥٨ ، ١٠٥٩ ، ١٠٦٠ ،
١٠٦١ ، ١٠٦٢ ، ١٠٦٣ ، ١٠٦٤ ،
١٠٦٥ ، ١٠٦٦ ، ١٠٧١ ، ١٠٧٢ ،
١٠٧٣ ، ١٠٧٤ ، ١٠٨٨ ، ١٠٨٩ .

زمانی کوردی له چمکی زانستی زمانەوه :
٦١ ، ١١٣ ، ٢٤٦ ، ٢٧١ ،
٣٥١ ، ٣٨٣ ، ٣٩٦ ، ٣٩٧ ،
٣٩٨ ، ٤٠٠ ، ٤٤٢ ، ٤٤٦ ،
٥٣٦ ، ٦٥٦ ، ٦٦٠ ، ٦٦١ ،
٦٦٢ ، ٦٦٦ ، ٦٦٧ .

فۆنەتیك :
١٢ ، ١٨ ، ٦٥ ، ٨٢ ، ٩١ ،
١١١ ، ١٣٦ ، ١٤٤ ، ١٤٨ ،
١٧١ ، ١٧٥ ، ٢١٢ ، ٢٥٠ ،
٢٥٥ ، ٢٦٩ ، ٣١٢ ، ٣٢٢ ،
٣٥٠ ، ٣٥١ ، ٣٨٦ ، ٣٩٧ ،
٣٩٩ ، ٤٠٠ ، ٤٠٢ ، ٤١١ ،
٤١٤ ، ٤٤٥ ، ٤٧٨ ، ٥٠١ ،
٥٠٢ ، ٥٠٥ ، ٥١٢ ، ٥٢٩ ،
٥٣٧ ، ٥٣٨ ، ٥٤٧ ، ٥٥٠ ،
٥٥٢ ، ٥٨٤ ، ٥٩٩ ، ٦٠٦ ،
٦٤٧ ، ٦٦٢ ، ٦٦٣ ، ٦٨٣ ،
٦٨٧ ، ٧٦٦ ، ٧٩٩ ، ٨٢٣ ،
٨٢٥ ، ٨٢٦ ، ٨٢٧ ، ٨٧٩ ،
٩٢٠ ، ٩٣٠ ، ٩٤٤ ، ٩٤٩ ،
٩٥٢ ، ١٠٩٣ .

فەرهەنگو دەربارەی فەرهەنگ :

٥ ، ٦ ، ٣٦ ، ٤٠ ، ١٨٥ ،
١٩٣ ، ٢٦٦ ، ٢٧٢ ، ٢٩٤ ،
٣٢٩ ، ٤٢١ ، ٤٨٨ ، ٥٠٨ ،
٥٦٩ ، ٥٧٠ ، ٥٧٥ ، ٦٢٣ ،
٦٨٠ ، ٦٩٤ ، ٧١٢ ، ٧١٣ ،
٧٦٢ ، ٧٦٣ ، ٧٨٧ ، ٨١٣ ،
٩٠٩ ، ٩١٥ ، ٩٢٠ ، ٩٢٢ ،
٩٢٥ ، ٩٣٢ ، ٩٤٥ ، ٩٦٣ ،
٩٨٣ ، ٩٨٤ ، ٩٨٥ ، ٩٨٦ ،
٩٨٧ ، ٩٨٨ ، ٩٨٩ ، ٩٩٠ ،
٩٩١ ، ٩٩٢ ، ٩٩٣ ، ٩٩٤ ،
٩٩٥ ، ٩٩٦ ، ٩٩٧ ، ٩٩٨ ،
٩٩٩ ، ١٠٠٠ ، ١٠٠١ ، ١٠٠٢ ،
١٠٠٣ ، ١٠٠٤ ، ١٠٠٥ ، ١٠٠٦ ،
١٠٠٧ ، ١٠٠٨ ، ١٠٠٩ ، ١٠١٠ ،
١٠١١ ، ١٠١٢ ، ١٠١٣ ، ١٠١٤ ،
١٠١٥ ، ١٠١٦ ، ١٠١٧ ، ١٠١٨ ،
١٠١٩ ، ١٠٢٠ ، ١٠٢١ ، ١٠٢٢ ،
١٠٢٣ ، ١٠٢٤ ، ١٠٢٥ ، ١٠٢٦ ،
١٠٢٧ ، ١٠٢٨ ، ١٠٢٩ ، ١٠٣٠ ،
١٠٣١ ، ١٠٣٢ ، ١٠٣٣ ، ١٠٣٤ ،
١٠٣٥ ، ١٠٣٦ ، ١٠٣٧ ، ١٠٣٨ ،
١٠٣٩ ، ١٠٤٠ ، ١٠٤١ ، ١٠٤٢ ،
١٠٤٣ ، ١٠٤٤ ، ١٠٤٥ ، ١٠٤٦ ،
١٠٤٧ ، ١٠٤٨ ، ١٠٤٩ ، ١٠٥٠ ،
١٠٥١ ، ١٠٥٢ ، ١٠٥٣ ، ١٠٥٤ ،
١٠٥٥ ، ١٠٥٦ ، ١٠٥٧ ، ١٠٥٨ ،
١٠٥٩ ، ١٠٦٠ ، ١٠٦١ ، ١٠٦٢ ،
١٠٦٣ ، ١٠٦٤ ، ١٠٦٥ ، ١٠٦٦ ،
١٠٦٧ ، ١٠٦٨ ، ١٠٦٩ ، ١٠٧٠ ،
١٠٧١ ، ١٠٧٢ ، ١٠٧٣ ، ١٠٧٤ ،
١٠٧٥ ، ١٠٧٦ ، ١٠٧٧ ، ١٠٧٨ ،
١٠٧٩ ، ١٠٨٠ ، ١٠٨١ ، ١٠٨٢ ،
١٠٨٣ ، ١٠٨٤ ، ١٠٨٥ ، ١٠٨٦ ،
١٠٨٧ ، ١٠٨٨ ، ١٠٨٩ ، ١٠٩١ ،
١٠٩٢ ، ١٠٩٤ ، ١٠٩٥ ، ١٠٩٦ ،
١٠٩٧ ، ١٠٩٨ ، ١٠٩٩ ، ١١٠٠ ،
١١٠٢ ، ١١٠٣ ، ١١٠٤ ، ١١٠٥ ،
١١٠٦ ، ١١٠٧ .

نووسینی کوردیو ڕێنووس :

١١ ، ٢٧ ، ٢٨ ، ٣١ ، ٥٤ ،
٦٢ ، ٦٤ ، ٧٦ ، ٨٤ ، ٨٥ ،
٩٢ ، ٩٣ ، ٩٦ ، ١٠٠ ،
١٠١ ، ١١٢ ، ١٢٢ ، ١٢٤ ،
١٢٥ ، ١٢٦ ، ١٢٨ ، ١٢٩ ،
١٣٢ ، ١٣٣ ، ١٣٩ ، ١٤٨ ،
١٥١ ، ١٥٣ ، ١٥٤ ، ١٦١ ،
١٧٥ ، ١٩٣ ، ١٩٧ ، ٢٠٦ ،
٢٠٧ ، ٢٠٨ ، ٢١٤ ، ٢١٥ ،
٢٢٠ ، ٢٢١ ، ٢٢٨ ، ٢٢٩ ،
٢٣٢ ، ٢٤١ ، ٢٤٣ ، ٢٤٧ ،
٢٥٨ ، ٢٦٥ ، ٢٦٧ ، ٢٦٨ ،
٢٧٥ ، ٢٧٧ ، ٢٨٣ ، ٢٩٨ ،
٣٠٣ ، ٣٢١ ، ٣٢٣ ، ٣٢٤ ،
٣٢٦ ، ٣٢٧ ، ٣٣٢ ، ٣٣٣ ،
٣٣٤ ، ٣٣٩ ، ٣٤٠ ، ٣٤٥ ،
٣٤٦ ، ٣٤٧ ، ٣٥٠ ، ٣٥٩ ،
٣٦٨ ، ٣٧٧ ، ٣٨١ ، ٣٨٢ ،
٣٨٤ ، ٣٨٥ ، ٣٨٦ ، ٣٨٨ ،
٤١٧ ، ٤٣١ ، ٤٤١ ، ٤٤٩ ،
٤٥٤ ، ٤٥٨ ، ٤٥٩ ، ٤٦٢ ،
٤٦٣ ، ٤٦٤ ، ٤٦٥ ، ٤٦٦ ،

٤٦٧ ، ٤٨١ ، ٤٨٣ ، ٤٨٤ ،
٤٩١ ، ٤٩٣ ، ٥٠٤ ، ٥٠٩ ،
٥٣٢ ، ٥٤٧ ، ٥٥٨ ، ٥٥٩ ،
٥٦١ ، ٥٦٢ ، ٥٦٥ ، ٥٦٧ ،
٥٧٣ ، ٥٨٣ ، ٥٩٣ ، ٦٠١ ،
٦٠٧ ، ٦١٧ ، ٦١٩ ، ٦٢٣ ،
٦٢٤ ، ٦٣٠ ، ٦٣٩ ، ٦٥١ ،
٦٥٣ ، ٦٧٠ ، ٦٧٢ ، ٦٧٣ ،
٦٧٨ ، ٦٨٢ ، ٦٨٤ ، ٦٨٥ ،
٦٨٩ ، ٦٩٩ ، ٧٢٣ ، ٧٣١ ،
٧٣٢ ، ٧٣٣ ، ٧٣٤ ، ٧٨٨ ،
٨٠٤ ، ٨١٨ ، ٨٥٣ ، ٨٦٣ ،
٨٨٢ ، ٨٩٥ ، ٩٠٥ ، ٩٠٦ ،
٩٦٦ ، ٩٦٧ ، ٩٦٨ ، ٩٦٩ ،
١٠٩٠ .

وشەرۆنان :

١٣ ، ٦٩ ، ١٦٧ ، ١٦٩ ،
١٧٥ ، ٢١٣ ، ٢٢٧ ، ٢٨١ ،
٣٢٥ ، ٣٣٠ ، ٤٠٧ ، ٥٦٣ ،
٦٢٩ ، ٦٣٦ ، ٦٣٧ ، ٨٣١ ،
٨٤١ ، ٨٤٤ .

وشەی زمانی کوردی :

٣ ، ٥ ، ٦ ، ٢٤ ،
٦٧ ، ٧٠ ، ٩٠ ، ٩٥ ،
١٠٥ ، ١٢١ ، ١٢٢ ، ١٢٧ ،
١٣٠ ، ١٣٤ ، ١٤٠ ، ١٤٢ ،
١٤٣ ، ١٥٢ ، ١٥٦ ، ١٥٧ ،
١٧٣ ، ١٧٧ ، ١٧٩ ، ١٨٠ ،
١٨١ ، ١٨٢ ، ٢٠٠ ، ٢١٦ ،
٢١٧ ، ٢٧٩ ، ٢٨١ ، ٢٨٤ ،
٢٨٧ ، ٢٨٨ ، ٢٩٠ ، ٢٩١ ،
٢٩٢ ، ٢٩٤ ، ٣٠٠ ، ٣٠٩ ،
٣١١ ، ٣١٩ ، ٣٣١ ، ٣٣٥ ،
٣٤٣ ، ٣٤٤ ، ٣٦١ ، ٣٦٤ ،
٣٦٧ ، ٣٦٩ ، ٣٧١ ، ٣٧٩ ،
٣٨٠ ، ٣٨٧ ، ٣٩٠ ، ٤٠٨ ،
٤٤٠ ، ٤٤٤ ، ٤٤٥ ، ٤٤٦ ،
٤٧٠ ، ٤٧٧ ، ٤٧٨ ، ٤٨١ ،
٥٠٧ ، ٥١٠ ، ٥١٣ ، ٥١٤ ،
٥٢٣ ، ٥٢٦ ، ٥٤٢ ، ٥٤٣ ،
٥٥٦ ، ٥٦٦ ، ٥٦٧ ، ٥٧٤ ،
٥٧٧ ، ٥٧٩ ، ٥٨٥ ، ٥٨٦ ،
٥٨٧ ، ٦٠٠ ، ٦١٢ ، ٦١٣ ،
٦١٨ ، ٦٣٨ ، ٦٤٠ ، ٦٤٦ ،
٦٥٠ ، ٦٧٥ ، ٦٧٦ ، ٦٧٩ ،
٦٩١ ، ٧٠٠ ، ٧٠٢ ، ٧٠٣ ،
٧١٠ ، ٧٣٠ ، ٧٥٧ ، ٧٩٢ ،
٨٢٤ ، ٨٣٥ ، ٨٧٧ ، ٩٠٢ .

هەڵسەنگاندنو ڕەخنە :

٢ ، ٨ ، ١٠ ، ١٥ ، ١٦ ،
١٧ ، ٣٨ ، ٣٩ ، ٤١ ، ٤٤ ،
٥٠ ، ٥٤ ، ٥٨ ، ٥٩ ، ٦٠ ،
٦٨ ، ٧١ ، ٧٣ ، ٧٤ ، ٧٧ ،
٧٩ ، ٨٣ ، ٨٩ ، ٩٧ ،
١٠٤ ، ١١٤ ، ١١٥ ، ١٢٠ ،
١٥٥ ، ١٥٩ ، ١٧٠ ، ١٧٤ ،
١٧٦ ، ١٨٦ ، ١٨٧ ، ١٨٩ ،
١٩٢ ، ١٩٤ ، ١٩٥ ، ١٩٦ ،
٢١١ ، ٢١٨ ، ٢٢٠ ، ٢٢١ ،
٢٢٢ ، ٢٢٣ ، ٢٣٣ ، ٢٣٤ ،
٢٣٦ ، ٢٤٠ ، ٢٤٨ ، ٢٤٩ ،
٢٥١ ، ٢٥٢ ، ٢٥٣ ، ٢٥٤ ،

٢٥٧ ، ٢٦٧ ، ٢٧٤ ، ٢٧٧ ، ٢٨٦ ، ٢٩٦ ، ٢٩٨ ، ٣٠٥ ، ٣١٧ ، ٣١٨ ، ٣٢٠ ، ٣٢٨ ، ٣٢٩ ، ٣٣٤ ، ٣٤٩ ، ٣٥٤ ، ٣٦٠ ، ٣٦٦ ، ٣٩٠ ، ٣٩٤ ، ٤٠٣ ، ٤٠٤ ، ٤٠٥ ، ٤٣٤ ، ٤٥١ ، ٤٦٠ ، ٤٦٨ ، ٤٦٩ ، ٤٧٧ ، ٤٧٨ ، ٤٨٢ ، ٤٨٧ ، ٤٩٢ ، ٥١٥ ، ٥١٦ ، ٥١٧ ، ٥١٨ ، ٥١٩ ، ٥٢٠ ، ٥٣٩ ، ٥٤٦ ، ٥٥٤ ، ٥٥٥ ، ٥٥٦ ، ٥٥٩ ، ٥٦٠ ، ٥٦١ ، ٥٦٨ ، ٥٧٥ ، ٥٨٨ ، ٥٨٩ ، ٥٩٠ ، ٥٩٢ ، ٥٩٦ ، ٦٠٠ ، ٦٠٢ ، ٦٠٣ ، ٦٠٤ ، ٦٠٨ ، ٦٠٩ ، ٦١٦ ، ٦٢٠ ، ٦٢١ ، ٦٣٤ ، ٦٥٨ ، ٦٦٩ ، ٦٧٤ ، ٦٨٦ ، ٦٩٠ ، ٦٩٣ ، ٧١٤ ، ٧١٥ ، ٧٢٥ ، ٧٣٦ ، ٧٤٣ ، ٧٦٢ ، ٧٧٢ ، ٨٤٥ ، ٨٥٩ ، ٨٧٣ .

ناوەرۆك

	لاپەرە
پێشەکی	٣
بە زمانی کوردی	٩
بە زمانی عەرەبی	٢٠٤
بە زمانی تورکی	٢١٨
بە زمانی فارسی	٢٢٤
بە زمانی ڕووسی	٢٢٦
بە زمانە ڕۆژئاواییەکان	٢٦٢
فەرهەنگو فرمزمان	٢٨٨
پێرستی ساڵەکان	٣٢٧
پێرستی گۆڤارەکان	٣٣[illegible]
پێرستی بابەتەکان	٣[illegible]

ڕەخنەی ناڕەختە

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەرگی یەکەم

کەساس جەبباری
بەچاپی گەیاندووە و بلاوی کردووەتەوە

سلێمانی - ١٩٩٨

ڕەخنەی ناڕەختە

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەرگی یەکەم

کەساس جەبباری
بەچاپی گەیاندووە و بڵاوی کردووەتەوە

سلێمانی - ١٩٩٨

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

یارمەتی لەچاپدانی داوە

ڕوونکردنەوەیێک

کاکە ئەوڕەحمانی دۆستی دێرین و برای فرە ئازیزم ، نامەیێک و دەستنووسێکی ئەم نامیلکەیەی بۆ ناردم .... لە نامەکەیدا سکاڵای ئەوەی کردوو ، کە ئەم بەرهەمەی ، نەک تەنیا کاتێ زنجیرە وتارێک بوو ، کۆسپ و تەگەرەی سەیر و سەمەرەیان هێناوەتە ڕێی بڵاوکردنەوەی ، تەنانەت دەمێکیش ویستوویەتی دوو ئەڵقەی لە شێوەی نامیلکەیەکدا لێ چاپ بکا ، ماڵ ئەوەشیان نەداوەتێ ... بۆیە ناچار فۆتۆکۆپی کردووە و ناردوویە بۆ چەند دۆستێکی نزیکی و بۆ چەند دڵسۆزێکی زمانی کوردی ، تا لەم نووسینەشی بێ بەشیان نەکات .

منیش کە یەکێ بووم لەوانەی دانەیێک لە فۆتۆکۆپیی دەستنووسەکەی بۆ ناردبوون ، بۆ ئەوەی توانیبێتم ڕازە و خزمەتێکی چکۆڵەی کەلە ستەمدیدەکەم بکەم و زام و برینی دڵی هاوڕێ خۆشەویستەکەیشم ساڕێژ بکەم ، بێ ئەوەی پرس بەکاکە ئەوڕەحمانی برادەری ئازیزم بکەم ، بڕیارم دا ئەم بەرهەمەی بە چاپ بگەیەنم و بیدەی سەرپاکی خوێنەرانی هێژای بێ ڕوون بکەمەوە . ئومێدەوارم لێم ببوورێ و دڵی خوێنم لێ زویر نەکا ، چونکە بابەتی ڕۆشنبیری ، کە بڵاوکرایەوە دەبێ بە موڵکی هەموان .

کەساس جەبباری

وتەیێك

ئەم بەرهەمە ، کە لە بنچینەدا شەش ئەڵقەیە ، دەبوو لە گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا بڵاوبکرێتەوە .. بەڵام ، لەبەر ئەوەی هەندێ گیروگرفتی هێنرایە ڕێ ، بەو نیازەی بیکەمە کتێبێك ، وەرمگرتەوە .. بەداخەوە بڕی کەم دارایی ئێستام ، ئەو ئاواتەمی لەباربرد .. جا ناچار جارێ وا دوو ئەڵقەی (یەکەم و پێنجەم) پێکەوە دەبەستم و بەم نامیلکەیە پێشکەشی گشت دڵسۆزێکی زمانی کوردی دەکەم و ، ئەوەکەیشی بۆ دەرفەتێکی دی .

ئەورەحمان

ڕەختەی ناڕەختە[1]

لەمەوبەر ئەو ڕەخنانەی لە وتاری «کارپێولێن کردن بەپێی ڕۆناڵ»ی مامۆستا محەمەد مەعرووف فەتتاحم گرتبوو[2]، گازندەی ئەوەشم لێی کردبووە، کە لەبەر هەر هۆیێک بووبێ، ناوی بەشێکی زۆری ئەو سەرچاوانەی نەبردووە، کە پێوەندیی ڕاستەوخۆیان بە لێکۆڵینەوەکەی ئەوەوە هەیە و کەلکی زۆری لێوەرگرتوون ..[3] هەر بەو بۆنە و سۆنگەیەوە، وام بە باش و دروست زانی، ئەو کەلەبەرە ڕەوایەی چەند جار بەرەو ڕوو دەربارەی وەرگرتن و ناونەبردن، لە د. وریای برام کردبوو و ئەویش خۆی نەدەکردە خاوەنی، بهێنمەوە بیری و داکۆکی و بەرگریش لە بیرەو بەرنامەو ڕێبازی لێکۆڵینەوەی زانستی بکەم .. جا لەو ڕووەوە لە پەراوێزی ژمارە (٤) دا ئەوەم کردووەتە نموونە، کە کاکە وریا بە هەندێ کەرەستەی لاپەڕە (٥٦ ـ ٥٧)ی کتێبی «چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی» (١٩٧٦)ی مامۆستا مەسعوود محەمەد، کورتە وتارێکی پێکەوە ناوە و بە ناوی«باسێکی فۆنۆلۆجی»یەوە بڵاوی کردووەتەوە[4].

د. وریا بۆ شاردنەوەی ئەو ڕاستییە و خەفەکردنی ئەو

١ـ ڕەختە = توند و تۆکمە و ساغ، خۆگرتە و قایم، بێخەوش ..

٢ـ د. ئەورەحمانی حاجی مارف، وتاری کارپێولێنکردن بەپێی ڕۆناڵ و چەند سەرنجێک، گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ»، ژ ١٣٩، بەغدا، ١٩٩٧، ل ٨ـ١٦

٣ـ هەمان سەرچاوە، ل ١٢ـ١٣

٤ـ هەمان سەرچاوە، ل ١٥ـ١٦

بانگی حەقە ، هەولی داوە بە هەندێ وشەی قەبە بەری ڕۆژ بە بێژنگ بگرێ .. گوایا ئەم بەبێ بەیرەوە تازەکانی زمانەوانی کاردەکاو ئەوەرحەمانیش ڕێبازی سەکاری تەقلیدی گرتووە و لە لێکۆڵینەوەکەی ئەو نەگەیشتووە .. ئەمە و چەند شتێکی دی سەیر و سەمەرەی کردووەتە وتارێک - « ڕەخنەی ناڕەخنە » و لە ژمارە (١٤٠)ی گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا بڵاوی کردووەتەوە[٥] .

بەر لەوەی وەلامی ئەو وتارەی بدەمەوە ، کورتە گەشتێک بە چەند وتارێکیدا دەکەم ، تا پەردە لەسەر ڕاستی هەڵدەمەوەو ئەمڕۆژی چەند سالە بڕەوێنمەوە و نیشانی خوێنەری کوردی هێزای بدەم ، کە کارو کردەوە ، هەڵسوکەوت .. ی زاناو زانست پەروەر بەو جۆرەی د . وریا ڕاست و پەسەند و ڕەوا نییە .. لە کۆتاییشدا دەگەینە ئەنجامێک ، ئەوەی دەربارەی وتاری « ڕەخنەی ناڕەخنە » دەیڵێم ، بە سانایی و ئاسانی لێوەربگیرێ .

• • •

لە وتاری « پاسایێکی فۆنۆلۆجی »ی د . وریادا[٦] ، تەنانەت بەشێک لە نموونەکانی مامۆستا مەسعوود بە کەمێ دەستکارییەوە دەبینرێن . بەوێنە : « بووم بە ئەندازیار - بوومە ئەندازیار » (ل ٥٤)ی مامۆستا مەسعوود ، لای د . وریا تەنیا وشەی (ئەندازیار)ی کراوە بە (مامۆستا) : « بووم بە مامۆستا - بوومە مامۆستا » (ل ٥١ ، س ٣) . یاخود نموونەی « تۆم کرد بە وێنەگر - تۆم کردە وێنەگر »ی کتێبی « چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی » ، لە وتاری « پاسایێکی

(٥) د . وریا عومەر ئەمین ، ڕەخنەی ناڕەخنە ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٤ ، بەغدا ، ١٩٩٧ ، ل ٢٢-٢٤ .

(٦) د . وریا عومەر ئەمین ، پاسایێکی فۆنۆلۆجی ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٦ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل ٥١-٥٢ .

فۆنۆلۆجی »دا کراوە بە : « کردم بە پیلو ـ کردمە پیلو (ل ٥١ ، س٣) .

مامۆستا مەسعود لە کۆتایی لاپەڕە (٥٤)دا ئەوەی یادداشت کردووە ، کە بەشێک لە کردارەکان هەڵناگرن (ە) کەیان بگۆڕێ بە پێشبەند . هەرچی د . وریاشە لە کۆتایی لاپەڕە (٥١)دا ئەو دەربڕینەی پاش وپێش خستووە و وتوویە : بەشێک لە کردارەکان هەڵناگرن پێشبەندیان لەگەڵدا بێت و بە هۆی (ە)وە دەردەبڕرێن . وبرای ئەوە ، ئەو سێ نموونەیەی د . وریا هێناونی‌یەوە ، دوانیان زۆر لەوانی مامۆستا مەسعوودەوە نێزیکن :

د . وریـــا	مامۆستا مەسعوود
خستمە ناو دۆڵابەکەوە	خستمە خوارەوە
ڕشتمە سەر ئەرز	کەوتە سەر زەوی
... هتد	

جێگەی ڕەخنە و گلەیی‌یە ، کە د . وریا بێ قووڵبوونەوە و گەڕان و سۆراغ ، زۆر جار زانیارییەکی ناتەواو دەکاتە یاسایەکی سەرلەبەری زمانی کوردی .ئەوەتە لەم وتارەیەدا وتوویە : ئەگەر ڕەگی کردار بە کۆنسۆنانت کۆتایی هاتبێ .. (وو) دەبێ بە (ۆ) .. ناردوومانە ـ ناردۆتە ، ڕۆیشتووە ـ ڕۆیشتۆتە ، بووە ـ بۆتە .. (ل ٥١ـ س٢) .

ئەگەر د . وریا بیوتایە ، تەنیا لە سلێمانی و چەند ناوچەیێکی کەمی دی ، ئەم دیاردەیە دەبینرێ ، ئەوە ڕەخنەی نەدەهاتە سەر . جا کە زوربەی زۆری کورد هەر (وو) بڵێن و زووش ناوچەی سلێمانی نەیکردبێتە (ۆ)و تەنانەت ئەمڕۆش کەسانێکی زۆریان ئەو گۆڕانەی بەسەردا نەهێنن ، ئیتر د . وریا چۆن ناکامی ئەو بێ‌ناگایی‌یەی خۆی دەکاتە ئەو یاسا گشتی‌یە .. بۆ

ئەوەی ئەو وتانەی منیش هەر قسەی ڕووت نەبن ، وا چەنـد بەڵگەیێك دێنمەوە :

پەیدابوونی ئەو (ۆ)بە شتێکی نوێیە .. ئەوەتە نالی (بـۆتە) نالێ و دەڵێ (بووەتە) :

ئەو غاری یارە ئێستە پڕ ئەغیارە ، یا نەخۆ
هەر غاری یارە ، یا بووەتە غاری مار و موور[7]

بۆ مەشقی عیشقی زوڵفی نیگار و نیگارشی
(نالی) لە خامەدا بووەتە شاهی طوڕڕەنووس[8]

د . جەماڵ نەبەز ، کە خەڵکی شـاری سلێمانییـە ، لە کتێبی « زمـانی یەکگـرتووی کـوردی » (بامبێـرگ ، ١٩٧٦)دا تێکڕا شێوەی (وو)ی بەکارهێنانەوە . بۆ نموونە لە (پێشەکی)دا ، نووسیویە : « هاتووەتەوە » (ل ٥ ـد ٤) ؛ « کەوتووەتە » ، « ل ٥ ، د٤) ؛ « کـردووەتە » (ل ٦ ، د ٢) .. و نـەینـووسیـوە : (هاتۆتە وە) ؛ (کەوتۆتەوە) ؛ (کردۆتەوە) ..

قووڵنەبوونەوە ، بـەردەوام د . وریا بـەرەو هەڵە دەبـات . ئەوەتە وێڕای ناڕاستیی باسی کێشەی (وو)و (ۆ) ، لە زۆربەی کێشەکانی دی ئەم وتارە یـەك پەڕەییـەدا ، ڕوون و ئاشکـرا نادروستی دەبینرێ . بەوێنە :

١ـ نووسیویە : « .. ئەوانەی کە پرپۆزیشنەکەیان (بە)یەو ئاوەکەی دوای چەمکی (کەسی) بێوەبێ » (ل ٥١) .. لێرەدا ژمارە (٣)ی لەسەر (کەسی) داناوە و لە پەراوێـزدا وتوویـە : « ئاو چەمکی کەسیی تیـا بێ وەك کەرەسـەیێکی سیمانتیکی .. ئـەو

(٧) دیـوانی نالی ، لیکـۆڵینەوە و لیکـدانەوەی مـەلا عبدالکریمی مدرس و فـاتح عبدالکریم ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ١٩٥ .

(٨) هەمان سەرچاوە ، ل ٢٤٠ .

ئاوانە ئەگرێتەوە کەسێ بنوێنێ .. وەك (ئازاد ـ برا ـ ئەوە .. هتد) (ل ٥٢) .

لە نموونەی سێیەمدا : « کردم بە پیلو ـ کردمە پیلو » . ڕاستە وشەی (پیلو) مەفهوومی کەسیی تێدایە ، بەڵام بە ئاسانی دەتوانین دەیان وشە بخەینە جێگەی (پیلو) ، کە مەفهوومی کەسیی تێدا نەبێ وەك :

کردم بە خۆڵ	کردمە خۆڵ
کردم بە پڵاو	کردمە پڵاو
کردم بە شلە	کردمە شلە
کردم بە خانوو	کردمە خانوو
کردم بە بازاڕ	کردمە بازاڕ
کردم بە باخ	کردمە باخ
کردم بە کراس	کردمە کراس
کردم بە وتار	کردمە وتار
کردم بە کتێب	کردمە کتێب
کردم بە سەرین	کردمە سەرین
کردم بە ماست	کردمە ماست
کردم بە پەنیر	کردمە پەنیر
کردم بە علامەت	کردمە علامەت
کردم بە دەرگا	کردمە دەرگا
کردم بە پەنجەرە	کردمە پەنجەرە

.. هتد

ئەنانەت بۆ نموونەی دووەم : (بووم بە مامۆستا ـ بوومە مامۆستا)و یەکەم : (بەخشیم بە ئەو ـ بەخشیمە ئەو)یش ، لەبریتی (مامۆستا)و (ئەو) دەشێ چەندین وشەی ئەوتۆ دابنرێن ، کە مەفهوومی کەسییان تێدا نەبێ . وەك :

بووم به عیبرەت	بوومە عیبرەت
بووم به پەند	بوومە پەند
بووم به نموونە	بوومە نموونە
بووم به خۆڵ	بوومە خۆڵ
بووم به کەلاک	بوومە کەلاک
بووم به سینەما	بوومە سینەما
.. هتد .	
بەخشیم به وڵات	بەخشیمە وڵات
بەخشیم به کوردستان	بەخشیمە کوردستان
بەخشیم به نیشتمان	بەخشیمە نیشتمان
بەخشیم به سروشت	بەخشیمە سروشت
بەخشیم به گەردوون	بەخشیمە گەردوون
.. هتد .	

وتاری ناوبراو بە هەموو ئەو وەرگرتن و خەوش و ناتەواوییەوە ، پاش دوو ساڵێک چەند دێڕێکی بۆ کراوەتە پێشەکی و ، وتاری « یاسای دەرکەوتنی (ر) ش»[9] بە پاشکۆ ، کە ئەمیش هەندێ بیروڕای دیبە لە کتێبەکەی مامۆستا مەسعوودەوە (بێ ئەوەی ئاماژەی بۆ بکرێ) وەرگیراوە و بە ناوی « پاشبەندەکان »وە لە بەرگی پازدەهەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق ـ دەستەی کورد »دا بڵاوکراوەتەوە[10] .

بەداخەوە ، ئەو چەند دێڕەی لە سەرەتاوە زیادی کردووە ، نەک هەر زۆری قسەی ڕووتە ، بەڵکو ڕاستیش نییە . بەوێنە . کە

(٩) د . وریا عومەر ئەمین ، یاسای دەرکەوتنی « ر » ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٧٢ ، بەغدا ، ١٩٨٦ ، ل ١٩ـ٢٠ .

(١٠) د . وریا عومەر ئەمین ، پاشبەندەکان ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق ـ دەستەی کورد » ، بە ١٥ ، بەغدا ، ١٩٨٦ ، ل ١٨٢ـ١٩٤ .

دەڵێ : « بە شێوەیێکی گشتی هەموو ئەوانەی باسی پێشبەندیان کردووە لەسەر ئەم شەشە پێکهاتوون (بۆ ـ بە ـ لە ـ تا ـ وەك ـ بێ) (ل ١٨٢ ، د ٥ـ٦) . سەیریش ئەوەیە لە کۆتایی ئەم وتارەیدا « ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی » (١٩٧٦) ی کۆڕی زانیاری کوردی وەك سەرچاوە داناوە ، کەچی لە لاپەڕە (٣٠٥ـ٣١١) ی ئەو بەرهەمەدا بە دوور و درێژی باسی جیاوازیی دیاریکردنی ژمارەی پێشبەند لای نووسەرانی ڕێزمانی کوردی کراوە . بەوێنە ، ئەوە وتراوە ، کە مامۆستا سەعید صدقی کابان (بۆ ، تا ، لە ، بە) ـ واتە (چوار پێشبەند) ی یادداشت کردووە (ل ٣٠٥ و ٣١٠) ، مامۆستا تۆفیق وەهبی لە کتێبی (دەستووری زمانی کوردی) دا سێ پێشبەندی (لە ، ی ، ی) و حەوت (بە ، بێ ، پێ ، تا ، تێ ، بۆ ، وەك) یش لە فەرهەنگەکەیدا (ل ٣١٠) . مامۆستا نووری عەلی ئەمین « بۆ ، بە ، لە ، تا ، هەتا ، هەتاوەکو ، هەتاکو ، تاکو ، ی وەصفی و ئیزافە ، بزوێنی (ە) دوای کاری وەك چووە بازاڕ ـ هەروەها ئامرازی (وە) بە واتای (بە) ، وەك ، وەکو ، هەروەکو ، پێ ، لێ ، تێ ، لەسەر ، بەبێ ، لەبەر .. هی تریش لەم شێوەیە » (ل ٣١١) .. هتد .

لە ئەنجامی کارەکانی ئەو سێ زانایە و ئەوانی دیدا جیاوازییەکی گەورە لە دیاریکردنی پێشبەندەکاندا بەدی دەکرێ ، کەچی د . وریا دەڵێ : « هەموو .. لەسەر ئەم شەشە پێکهاتوون » .. بەڵێ د . وریا نەك هەر خۆی ماندوو نەکردووە چاوێك بە کاری نووسەرانی ڕێزمانی کوردیدا بگێڕێ ، بەڵکو بچکۆلەی کاتی نەداوە بە خوێندنەوەی ئەو چەند لاپەڕەیەی بەرهەمی لیژنەی زمان و زانستەکانی کۆڕ ، تا بزانێ چەند جیاوازییەکی زۆر لەو کێشەیەدا هەیە .. ئەم تەنیا تەماشای ئەو لاپەڕەیەی کردووە ، کە لیژنەی ناوبراو شەش پێشبەندی پەسەندکردووە و ئەمەی لێبووە بە هەموو نووسەران ..

ئەوەی پتریش سەرنج ڕابکێشێ ، ئەوەیە کە ئەو لە دێڕی (١ـ٢)دا وتبێتی : « لە ڕێزمانی کوردی‌یا کێشەیێکی زۆر لەسەر دەست نیشان کردنی پێشبەندەکان Preposition و ژمارە و ئەرکیان هەیە » ل ١٨٢) . ئیتر چۆن پاش سێ دێڕێک شتێکی دی بۆ بەو وتانەی خۆی دەڵێ و دەنووسێ : « هەموو لەسەر ئەم شتە پێک‌هاتوون » (ل ١٨٢ ، د ٥ـ٦) ، ئەدی جیاوازیی زۆری ئەو دوو گوتەیەی ، کە نێوانیان سێ دێڕێکە ، دەبێ لە ڕووی تێڕوانینی زانستی‌یەوە چۆن هەڵسەنگێنرێ ؟ ..

ئەو بیروڕا نوێیانەش ، کە لە کتێبی ناوبراوی مامۆستا مەسعوود محەممەدەوە بۆ ئەم وتارە وەرگیراون ، بەتایبەتی پەیدابوونی ئەو (ێ)یەیە لە کردارەکانی وەک (دامنێ ، ئەدەمێ ، دانێ ..)دا دەبینرێ (بڕوانە : ل ٥٥ـ٥٧)ی کتێبەکەی مامۆستا مەسعوود محەممەد و ل ١٨٥ـ١٨٩ی وتارەکەی د . وریا) .

ئەو وتاری « یاسایێکی فۆنۆلۆجی یەی پاش دوو ساڵێک چەند دێڕێکی بۆ کرایە پێشەکی و هەندێ بیروڕای دی لە کتێبەکەی مامۆستا مەسعوود محەممەدەوە (بێ ئەوەی ئاماژەی بۆ بکرێ) وەرگیرا و بە ناوی « پاشبەندەکان »ەوە بڵاوکرایەوە و لە سەرەوە کەمێک لێی‌دواین . ساڵی (١٩٩٦)یش بەشێکی خرایە نێو وتاری « لە یاسا دەنگی‌یەکانی زمانی کوردی »ەو لە ژمارە (١٣٨)ی گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا مێباره چاوی بە دنیا هەڵهێنایەوە .. (بڕوانە : ل ١٩ـ٢٠) .

ئەم وتارەی « لە یاسا دەنگی‌یەکانی زمانی کوردی »[١١] بریتییە لە باسی سێ یاسای فۆنۆلۆجیی زمانی کوردی :

١ـ« یاسای دەرکەوتنی (ر) » ، کە دە ساڵ پێشتر ـ واتە ساڵی

---

(١١) د . وریا عومەر ئەمین ، لە یاسا دەنگی‌یەکانی زمانی کوردی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٣٨ ، بەغدا ، ١٩٩٦ ، ل ١٨ـ٢١ .

١٩٨٦- دوو جار لە : ١- ژمارە (٧٢)ی گـۆڤـاری « ڕۆژی کوردستان »[١٢] و ب- بەرگی پازدەهەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق - دەستەی کورد »دا[١٣] بڵاوی کردووەتەوە[١٤] .

٢- « پاسای دەرکەوتنی (ت) » ، کە ساڵی ١٩٨٤ لە ژمارە (٦٦)ی گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان »[١٥] و ساڵی ١٩٨٦یش لە « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق - دەستەی کورد »دا[١٦] ڕۆشنایی بینیوە .

ئەم دوو پاسە زووتر بڵاوکراونەتەوە و ئێمەش پێشتر لێیان دواین . دەمێنێتەوە بەشی سێیەمی وتارەکە ، کە « پاسای دەرکەوتنی (ی) »یە .

بەتایبەت بۆ ئەم دوا بەشە ، بەدڵ گلەیی لە د . وریای برام دەکەم ، چونکە ، کارێکی کردووە ، دوور لە گشت داب و نەریتێکی زانستانە .. باسی ئەوەی کاتێ دوو بزوێن دەکەونە پاڵ یەک ، یان (ی) لە نێوانیاندا دەردەکەوێ ، یان یەکێک لە بزوێنەکان دەتوێتەوە ، دەیان ساڵە لە لایەن زمانەوانانی کوردەوە لێی کۆڵراوەتەوە ، کەچی تازە د . وریا باسی دەکا و پەنجە بۆ کاری هیچ کەسیش ڕاناکێشێ .

جا وتارێک ، کە بریتی بێ لە باسێک ، دەیان ساڵ بەر لە ئێستا لە

---

(١٢) بڕوانە : پەراوێزی ژ ٩

(١٣) بڕوانە : پەراوێزی ژ ١٠

(١٤) چەند جارێک ، کە لە دەزگا کوردییەکانەوە وتاری د . وریایان بۆ دەناردم تا هەڵیسەنگێنم ، دەمبینی تەنیا لاپەڕەی یەکەمی (ئەویش کە چەند دێڕێکی درشت بوو) بە خەتی خۆی بوو و ئەوی دی خەتی قوتابییەکی بەشەکە (بەتایبەتی تازە ..)ن، نهێنی و کەیتی ئەمەش ، ئەوەیە ، وتارێکی بڵاوکراوەی دەدایە قوتابییەک بۆی بنووسێتەوە و خۆیشی بۆ نەناسینەوە و چاوبەستکردن ، سەرەتایێکی چەند دێڕی بۆ دەنووسی .

(١٥) بڕوانە : پەراوێزی ژ ٦ .

(١٦) بڕوانە : پەراوێزی ژ ١٠

لایەن چەندین زمانەوانەوە لێی کۆڵرابێتەوە ، ج خزمەتێکی زمانی کوردی دەکا و کەڵک و بایەخی چییە و بەتایبەتیش گەر پەردەی ڕەش نەبێ بەسەر کاری ئەو زانایانەی لە ڕێگای ساخکردنەوەی کێشە جۆربەجۆرەکانی زمانی کوردیدا شەونخونییان کێشاوە .

زۆر دوور ناڕۆم ، تەنیا دەگەڕێمەوە بۆ بیست ساڵ بەر لەو وتارەی د . وریا ، کە لە دووەم خاڵی باسی (چەند خاسیەتێکی زمانی کوردی)ی کتێبی « زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا »[١٧] ، کە وتراوە :

« لە زمانی کوردیدا دوو یاخود پتر دەنگی بزوێن لەپاڵ یەکدا ناتوانن بێن .

لەبەر ئەوە زۆر جار لە نێوان دوو دەنگی بزوێندا نیمچەبزوێنێکی (ی ـ Y) ، (و ـ W) پەیدا دەبێ ، یاخود بزوێنێکیان تێدەچێ . وەک :

١ ـ پەیدابوونی نیمچەبزوێن :

بەوێنە کاتێ ئامرازی کۆ (ان) دەخرێتە سەر وشەیەک کە کۆتایی بە بزوێنی (ا ، ۆ ، ێ ، ی) هاتبێ ، ئەو دەمە نیمچەبزوێنی (ی ـ Y) پەیدا دەبێ .. وەک :

برا + ی + ان = برایان

چەقۆ + ی + ان = چەقۆیان

دێ + ی + ان = دێیان

ڕێوی + ی + ی = ڕێوییان

. . . . .

---

(١٧) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا ، ل . ١٩٧٦ .

ب) تێچوونی بزوێن :

بەتایبەتی (ە) کە بزوێنێکی نیکەی نیتە پاڵ تێدەچێ لە حاڵەتی کۆدا ـ واتە لە (ان) خستنەسەر وشەدا ، وەک :

بەران = بەرە + ان

کاتێ ئامرازی (ەکە)ی ناساندن دەخرێتە سەر وشەیەک ، وەک :

پەردەکە = پەردە + ەکە

پارەکە = پارە + ەکە

... » (ل ٤٥ـ٥٦) .[18]

دواتریش ، ساڵی ١٩٧٩ لە چەندین لاپەڕەی بەشی یەکەمی بەرگی یەکەمی کتێبی « ڕێزمانی کوردی »دا[19] کە باسی پێوەلکانی نیشانەکانی کۆ و ناسیاوی و نەناسیاوی .. بە ناوەوە کراوە ، کێشەی پەیدابوونی (ی ـ ێ) ، یان تێداچوونی بزوێن

---

(١٨) دەربارەی ئەو یاسا فۆنۆلۆجییە ، بەتایبەتی لەو سەرچاوانەی خوارەوە و هەندێکی دیدا زانیاری بەرچاو دەکەوێ .

ا ـ ق . کوردۆ ، دەستووری زمانی کوردی (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی ژووروو و خواروو) ، مۆسکۆ ، ١٩٧٨ ، ل ٧٣ .

ب ـ ع . بەکۆ ، بەشە دیالێکتی کوردی تورکمەنستان ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ ، ل ٢٤ .

ج ـ ک . ئەیووبی و ئی . سمیرنۆڤا ، دیالێکتی کوردی موکری ، لینینگراد ، ١٩٦٨ ، ل ١٩ .

د ـ د . نەسرین فەخری و د . کوردستانی موکریانی ، ڕێزمانی کوردی (بۆ پۆلی یەکەمی بەشی زمانی کوردی زانکۆی سەلاحەددین) ، ١٩٨٢ ، ل ٤٩ـ٥٠ ، ٥٦ ... و هەندێکی دی .

(١٩) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی) ، بەشی یەکەم (ناو) ، بەغدا ، ١٩٧٩ .

لێکدراوەتەوە . بەوێنە ، بڕوانە لاپەڕە (١٤٨ـ١٤٩ ، ١٨٩ـ١٩٤ ، ٢٠٠ـ٢١٠) ..

د . وریاش وتوویە : « .. ئەگەر دوو بزوێن کەوتنە پاڵ یەک ، بە شێوەیێکی گشتی (ی) لە نێوانیان دەردەکەوێ

ماموٚستا + ان ـــ ماموٚستایان

چەقوٚ + ەکە ـــ چەقوٚیەکە

ڕێ + ەکە ـــ ڕێیەکە

...

لە هەندێ حاڵەتدا یەکێ لە بزوێنەکان دەتوێتەوە و پێویست بە (ی) ناکات .

... » (ل ٢٠ـ٢١) .

ئەوەتە ئەوەی د . وریا وتوویە ، هەر ئەوەیە کە پێشتر لە کتێبی « زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا » باس‌کراوە . تەنانەت نموونەکانیشی بڕێکیان هەمان نموونەی ئەو سەرچاوەیەن و بڕەکەی دیشی لە بەشی یەکەمی بەرگی یەکەمی کتێبی « ڕێزمانی کوردی »دا[20] هەن . لێرەدا ئەوەش دووپات دەکەمەوە ، کە لە چەندین لاپەڕەی ئەم کتێبەشدا ، کاتێ باسی پێوەلکانی نیشانەکانی کۆ و ناسیاوی و نەناسیاوی .. بە ناوەوە کراوە ، کێشەی پەیدابوونی (ی) یان تێداچوونی بزوێن لێکدراوەتەوە .

د . وریا لە لیستەی سەرچاوەکانیدا نە ناوی ئەو کتێبەی ئەورەحمانی حاجی ماری بردووە و نە بەرهەمی دی یادداشت کردووە .. کەچی تەنیا و تەنیا سێ کورتە وتاری خوٚی بە سەرچاوە داناوە .. هەرچی لە کوٚتایی وتاری « یاسای دەرکەوتنی

(٢٠) هەمان سەرچاوە .

(ر) ، شدایە[٢١] . سەرنجی خوێنەر تەنیا بۆ بەرهەمێکی خۆی ڕادەکێشێ و دەڵێ (بۆ دەوری بەرکاری ڕاناوە لکاوەکان سەیری ئەم وتارەم بکەن : ڕێزمانی ڕاناوی لکاو - گۆڤاری کاروان ، ژ ٨ (١٩٨٣) . ل ٦٨-٧٤ . وەک بڵێی لەو بارەیەوە هیچی دی نەنووسرابێ .

• • •

ئەگەر د . وریا ئاگا و خەبەری لەو بەرهەمە ، بیر و بەرچاوە زانستییەی مامۆستا مەسعوود محەمەد نەبووبێ ، ئەوە بایەخ نەدانە بە بەری ڕەنجی ئەوا و هاوکاری . خۆ بێتو بە لێکۆڵینەوەیەکی بێبەهای لە قەڵەم دابێ ، ئەوە گلەیی و گازندەی پتر دێتە سەر .. بەداخەوە ، هۆ و سۆنگە : نیاز و مەبەست ؛ دۆز و مەرام هەرچییەک بێ ، ئەو دیاردە دزێوە نابەجێ و نادروستە ، دیار و ئاشکرا لە زۆرانی و زۆربەی نووسینەکانی د . وریادا ڕەنگی داوەتەوە . بەوێنە لە وتارێکی دووساڵ لەمەوبەریدا ، کە بە ناوی « ئێڵ لە زمانی کوردیدا »[٢٢] بڵاوی کردووەتەوە ، هەزار جار گەردنی ئازابێ ، ناوی ئەوەی نەبردووە ، بەندە بیست و دوو ساڵێک لەمەوبەر لە لاپەڕە (١٤-١٩)ی کتێبی (وشەی زمانی کوردی)دا[٢٣] ، بە ناوی « وشەی هاوبێژ »ەوە لە هەمان کێشەی زمانی کوردی دواوە .. بەڵام حەیف و مەخابن ، بە ج ڕەوا و هەقێک ، بە کام ئینساف و ویژدانێک ، ئامە ماجستێرە تێروتەسەلە زانستییەکەی مامۆستا

---

(٢١) سەرچاوەی ناوبراو ، یاسای دەرکەوتنی (ر) .. ل ٢٠

(٢٢) د . وریا عومەر ئەمین ، ئێڵ لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ١٣٦ ، بەغدا ، ١٩٩٥ ، ل ٦٦-٦٩ .

(٢٣) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، وشەی زمانی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

فەتتاحی مەلا عەلی[24] ، کە د . وریا خۆی یەکێک بووە لە ئەندامانی وتوێژ و هەڵسەنگاندنی‌و وا بە سووک و ئاسانی پەردەپۆشی کردووە و لێی شاردووینەتەوە .

جا ئیستا مەبەست و نیازی د . وریا ، یان شێوە و شێوازی ، رێگە و رێبازی نووسینەکانی ، هەرچییەک بێ ، من سەری خۆم و خوێنەری پێوە نایەشێنم و تەنیا بە کوردی و بە کورتی ، بێ سێودوو ، پێانگی هەق دەدەم و دەڵێم : زۆربەی کەرەستەی وتاری (لێلی لە زمانی کوردیدا)ی د . وریا لە نامەکەی مامۆستا فەتتاح ملەوە وەرگیراوە .

کەواو ، فەرموون با کورتە گەشتێک بە هەردوو بەرهەمەکەدا بکەین :

مامۆستا فەتتاح یەکەم نووسەری کوردە ، وشەی (لێلی ، هاودەنگ ..)ی کردبێتە زاراوەی زمان . ئەوەتە لەسەر بەرگی نامەکەی و گەلێک لاپەرەیدا زاراوەی (هاودەنگ) دەبینین .. لە سەرناوی (ل ٥٦)و چەند شوێنێکی دیدا زاراوەی (لێلی)مان بەرچاودەکەوێ .. هتد .. بەڵێ ، وتارەکەی د . وریاش بە ناوی (لێلی ..)یەوەیە ، واتە زاراوە پەسەندکراوەکەی مامۆستا فەتتاحی وەرگرتووە و لە سەرجەمی وتارەکەیدا دەیڵێت و دەیڵێتەوە و خۆیشی لێ بێدەنگ کردووە . لە ناوەڕاستی ستوونی (ل٦٧)یشدا زاراوەی (هاودەنگ)ی بەکارهێناوە ، کەواتە پەیڕەوی مامۆستا فەتتاحی کردووە ، بێ ئەوەی نە بە چاک و نە بە خراپ ناوی بێنێ .

بەشی سێیەمی نامەکەی مامۆستا فەتتاح بە ناوی « هاودەنگ لە ئاستی مۆرفۆلۆجی و سینتاکسدا »وەیە : « ١ـ هاودەنگ لە ئاستی مۆرفۆلۆجیدا » (ل ٦٣ ..) ، « ٢ـ هاودەنگ لە ئاستی

(٢٤) فتاح ملە علی ، هاودەنگ لە زمانی کوردیدا ، نامەی ماجستێر ، زانکۆی سەلاحەددین ، ١٩٨٩ .

سینتاکسدا » (ل ٨٠ ...) . د . وریاش لە دێڕی دووەمی وتارەکەیدا وتوویە : « دوو جۆری لێ دەست نیشان کراوە » و « ١- لێڵی مۆرفۆلۆجی » (د ٣) و « ٢- لێڵی سینتاکسی » (د - ٤) .

لێرەدا تەنیا زاراوەی (لێڵی) لە جێی (هاودەنگ) دانراوە و کەسێکی لە من کوتوکوێرتریش هەست بەو وەرگرتنە دەکات .

لە خەرمانی بەرەکەتی ئەو وشە و ڕستانەی مامۆستا فەتتاح کردوونیە بەڵگەی لێکدانەوەکەی ، لە هەر لایەکەوە لوێچێنە و مشتێکی لێ هەڵگیراوە و لە وتاری (لێڵ لە زمانی کوردیدا) چێنراوە . ئەوەی مامۆستا فەتتاح لە (ل ٥٩) دا نووسیویە : « ... ئەم ڕستەیە . بێی دەخورێت .. دوو واتای هەیە : ١- « قاچی دەخورێت ، ٢- دەتوانێ خواردنەکە بخوات.. » . د . وریاش لە ستوونی دووەمی (ل ٦٨) دا دەڵێ : « ڕستەی (پێی دەخورێ) ئەم سێ واتایەی هەیە :

١- قاچی (وەک خواردن) دەخورێ ، ٢- قاچی (وەک هەست و ئازار) دەخورێ ، ٣- دەتوانێ بیخوا » . لێرەدا شوکرانە بژێری دەوێ ، کە مانایێکی لێ زیادکردووە .

تەنانەت هەندێک لێکۆڵینەوەی مامۆستا فەتتاح ، کە بەلای منەوە هەڵەن و پەسەند نین ، د . وریا بێ بیرکردنەوە وەری گرتوون . ئەوەتە لاپەڕە (٥٦) ی نامەکە ، کە بە سەربابی « هاودەنگ و لێڵ واتایی » دەست پێ دەکات ، لە یەکەم دێڕیدا نووسراوە : « گەلێ وشە و فرێز لە زماندا واتایێک زیاتر دەبەخشن .. » . د . وریا لە یەکەم دێڕی وتارەکەیدا دەڵێ : « لێڵی لە زماندا ئەوەیە دەربڕینێک زیاتر لە مانایێک ببەخشێ . » .

بێگومان ، د . وریا نەک هەر نەدەبوو ئەو دەربڕینەی مامۆستا فەتتاح بەو ناتەواوییەوە وەربگرێ و ناویشی نەبا ، بەڵکو وەک مامۆستایێک پێویست بوو لە سەرەتادا ستایشی بکردایە و پاشانیش دەستی بگرتایە و ڕێگای ڕاستی نیشان بدایە .

ئەگەر د . وریا کەمێک خۆی ماندوو بکردایە ، هەڵبەت ئەدەکەوتە ئەو هەڵەیەوە و لە کێشەی لێڵیی زماندا (هاودەنگ ـ Homonym) و (فرەواتا ـ Polysemantic)ی لەیەک جیادەکردەوە .

ئاچار وا بەندە بە کورتی ئەو ئەم و مژە دەڕەوێنینەوە :

(وشەیێک) ، یان (دەربڕینێک) ، کە لە مانایەکیان زیاتر بەخشی ، لە زانستی زماندا (هاودەنگ ـ Homonym) نین ، بەڵکو (فرەواتا ـ polysemantic)ن .

هەرچی (هاودەنگ)ە ، بەو وشانە دەوترێ ، کە لە وتن و نووسیندا وەک یەکن ، بەلام واتایان جیایە . بۆ وێنە ، ئێمە کە ئەڵێین : («بیر» ـ هزر ، فکر ، بیروهۆش) ، یان(« بیر» ـ چاڵاو ، بیر ـ عەرەبی) ئەمە وا ناگەیەنێ ، کە (بیر) دوو مانای هەبێ ـ واتە (فرەواتا) بێ ، بەڵکو دوو وشەن ، کە تەنها لە وتن و نووسیندا وەک یەکن ، ئەگینا لە واتا و پەیدابووندا جیاوازن . بلخود وشەی «ئازار» ـ زان ، ئێش ، ئێشی ئەندام) ، کە وشەیێکی کوردییە ، زۆر دوورە لە«ئازار» ـ مانگی مارت) ، کە وشەیێکی کوردی نییە و لە پەیدابوون و دروستبووندا سەرچاوەیێکی دی هەیە .

بۆ زانیاریی زیاتر و پتر وردبوونەوە ، با بڕوانینە (ئازا) ـ کورد پێنج وشەی هاوبێژی (ئازا) بەکاردێنێ :

١ ـ (ئازا) : لە ئاوێستادا (ئەزامی)یە .

ا) بوێر ، بەجەرگ ، جامێر ، جوامێر ، جەسوور ، دلاوەر ، دلێر ، کەڕنەس : نەترس ، ئەگیت ، مێرخاس ، ڕەشید ، مەرد ، مرۆی مەرد و بوێر لە ژیان و کاری ڕۆژانە و جەنگو شەڕدا بلخود گیانداری چاونەترس و دڕ :

« نییە دەخڵم لە شانامە و مەصاڵی ، غەیری ئەم نوکتە
کە کوشتەی بەندی تۆیە هەر کەسێ ئازاد و ئازا بێ »

(نالی ، ل ٥٩٨)

« لە پێشا خاکی مە لانەی پڵنگ و شێری ئازا بوو
ئەمێستا مار و مێروو ، گورگ و ڕێوی لێی دەکەن سەیران »

(حاجی قادری کۆیی ، ل ٩١)

« مڵندووی سەرخەوێک بشکێنە لە لام
تێشکت نەگرم ، مەترسە ئازام »

(پیرەمێرد ، ل ٤٢١)

« کەلیکی و ئازا و سەربەست
بە بلوێری ئازادی مەست »

(گۆران ، ل ٢٢٨)

« بەختیاری بۆ کەسێکە خۆی لەبیرچێ بۆ گەل
دانەنیشێ ، تێبکۆشێ ، مەرد و ئازا هەڵکەوێ »

(ئیحسان فوئاد ، ل ٢٠)

« ئەو پەرچەمە پەرێشانەی
بە وێنەی دوو هەڵۆی ئازا
کە دەیپوانێ
ڕاست لانەی دڵ بێ دەزانێ »

(پێشڕەو ، ل ١٩)

ئیدیۆم :

ئالۆز گۆ و ئالۆز مەیدان = واتا هەی لە گوتندا ئالۆز ، ئەوە مەیدان .. بۆ هاندانی یەکێک دەوترێت ، کە بە قسە تەواو بێت و لە کرداردا سست بێت .

ب ـ بە مەجاز : چابووک ، چالاک ، چوست ، بەتاو ، بەگوڕ ، خۆشڕەو ، خێرا ، گورجوتوند ، پەلە ، پەیت .. لە (ئاوێستادا : ئازوو ، ئاسوو) .. مرۆ یان گیانداری بەکار و لەشسووک لە بەجێهێنانی کاردا .. بەوێنە دەوترێ :

شیروان ئالۆز کەوتە ڕێ و دەمە و ئێوارە گەیشتەوە گوندەکەی خۆیان

٢ـ (ئالۆز) :

کورتکراوەی (ئـازاد)ە لە کرمانجیی ژووروودا زۆر بەکاردێنرێ .

« تو دەوتی عەمرێ ڕەنگین
ب دلی شا ، فکرێ ئالۆز »

(فکرێ حەسەن ، ل ١٩)

« ئول ورا ما ئالۆز و هێسا
وی وەختەکێ نەدی زۆر زەحتیا ئاغا »

(عەمەری جەلال ، ل ٣٦)

٣ـ (ئالۆز) :

١ ـ بەکاکڵ ، ساخ ، ساغ ، سلخلەم ، بێخەوش ، بێعەیب ..
دژواتای : (پووت ، پووچ ، پووچەڵ ..)ە

گوێزی ئالۆز = گوێزی ئالۆز ئەوەیە بەکاکڵ بێ و کاکڵەکەی بە دەرببێت و توێکڵ تەنک بێ .

ئیدیۆم :

وەك گوێزی ئازابە = واتە ساغ و بێخەوشە
ب ـ ساغ ، ساغ ، نەشکاو ، باش ، چاك ..
دژواتای : (نەخۆش ، شکاو ، عەیبدار ..)ە

٤ـ (ئازا) :

لە لوڕییدا واتای (بەهێز .. بەتوانا ..) دەگەیەنێ
لە (ئاز = هێز) و پاشگری (ـا) پێکهاتووە

٥ـ (ئازا) :

لە (اعضاء)ی عەرەبییەوەوەواتە : ئەندام ، ئەعزا .. ئەندامی لەش . کورد، ئەم وشەیەی لە قاڵبی کۆوە وەرگرتووە ، کەچی بۆ تاك بەکاری دێنێ . کاتێك کۆی دەکاتەوە ، وشەی وەك (هەموو ، گشت ..)ی دەخاتە پێش : (هەموو ئازام ، گشت ئازای) .

« دەستێکی خستبووە سەر مشتوی خەنجەرەکەی ، هەموو لەشی ئەجوولایەوە ، هەروەها خوێن لە هەموو ئازای ئەباری »

(لە خەوما ، ل ٤٨)

«هەر ئازام پەی ویش شین و زایشەن
لاڵە و ناڵەی سەخت زام کاریشەن »

(مەولەوی ، ل ٢٣٧)

«بروسکەییکی ئازاری تر لە باڵیەوە بەرەو هەموو ئازای ئەندامی کەوتە گەشت »

(پەیوەف حەسەن ، سەبەینێ .. ل ٤١)

« کەشت ئالزای بەدمەنی
لەتلەت و کون بووە »
(تۆیادی جەلی زادە ، ل ١٠٥)

« گرتیان و بە بێ لەقە ئالزای ئەندامیان شکاند » (هەمان ، ل ٢٨)
هتد ..

کەواتە دەبێ بزانین ، کە (ئالزا) یەک وشە نییە و پێنج مانای هەبێ ، بەڵکو پێنج وشەن و هەر یەکەیان سەربەخۆیە و خاوەنی بن و بنەچە و تایبەتێتی خۆیەتی . شایانی باسە ، کە فەرهەنگنووسانی وڵاتە پێشکەوتووەکان و هەندێک لە زانا کوردەکان (تۆفیق وەهبی و ئەنائی کوردۆ و چەرکەزی بەکۆ و زەبیحی و تا ڕادەیەک گیوی موکریانی) لە بەرهەمەکانیاندا ئەو جۆرە وشانەیان بە یەک وشە دانەناوە و تێکەڵیان نەکردوون و لە یەک جیایان کردوونەتەوە و سەرلەنوێ وەک وشەی سەربەخۆ بە خەتی ڕەش نووسیویانننەتەوە و ژمارەیان بۆ داناون ، وەک لەو شێوەیەی سەرەوەدا لە وشەکانی (ئالزا)دا نیشانمان دا .
ئەوجا با بزانین (فرەواتا ـ Polysemantic) بە چی دەڵێن :
مەبەست لە زاراوەی فرەوتا ، ئەوەیە وشەیێک خاوەنی چەند مانایێک بێ و ئەو مانایانەش لە یەک نزیک بن . بەوێنە :

ئاران
١ ـ زستانەوار ، گەرمەسێر ، قشلاخ ، جێ ژیانی کۆچەر لە زستاندا ، بنکەی ژیانی زستانەی کۆچەران . ٢ـ لەوەڕگا ، لەوەڕگە ، بژوێن ، زەمەند ، چیمەن ، مێرگ ، گیاجاڕ ، پاوان .. زەویی پڕ گیا و لەوەڕ ٣ـ دەشت ، تەختان ، تەختانی ، تەختایی .. زەویی بێ گرد و تەپۆڵکە ٤ـ گۆشتەزەوی ، نەرمان .. زەویی بێ بەرد و نەرمەنیشە و سازو لەبار ، کە بۆ

کشتوکاڵ دەست بدات هـ- چۆڵ ، بیـابان ، دەشت‌ودەر ، سـارا ، هەردە .

لە فەرهەنگدا ئەو واتایانە بە دوا یەکدا ڕیزدەکرێن و بە ژمارە جیادەکرێنەوە . بەمەش سنوور لە نێوان ماناکانی یەک وشەدا دادەنرێ و بەکارهێنانی فەرهەنگ ئاسان‌دەکرێ .

زۆر جار ئەوەش بەدی دەکرێ ، کە وشە فرەواتاکە ، وێڕای مانای ڕاستەوخۆ ، مـانای نـاڕاستەوخـۆ (تیان - مجـاز)یشی هەبێ . وەک

ئاراوێز :

١- ئەو شوێنەی بەرداش ئاردی لێوە دەخاتە قوڵکەناتەوە ..
٢- ئەو شوێنـەی ئاردی لە لێـواری بەرداشـەوە تێ‌دەڕژێ ٣- مـەجاز : أ / دەمـوکات ، دەمودوو ، دەمـوپل ، دەمـوکاوێـژ .. بریتی‌یە لە دەواری (بواری) دەمی قسەکـەر - واتە شێـوە و تەرزی قسەکردن و ئاخـاوتنی ب) قسەی پڕوپووچ ، وتـەی بێ‌سەروبەر .

ئـەو چـەنـد دێڕەی لەبـارەی وشـەی (هـاودەنـگ) و (فـرەواتا)وە تـۆمارم‌کـرد ، بێ‌گـومـان ئـاستی (واتـانـاسی)و (مـورفۆلۆجی) دەگـرێتەوە . هـەرچی ئـاستی (سینتاکس)ی ئەو بابەتەیە درێـژەپێدانی دەوێ ، بـۆیە بـۆ دەرفەتێکی دی هەڵدەگرم .

لێرەدا بە پێـویستی دەزانم ، ئەو ڕاستییـەش بخەمـە پێش چاو ، کە ئەو جۆرە خـەوشە تـەنیا لە چـەند شـوێنێکی کەمی کارەکەی مامۆستا فەتتاحی مامەدا دەبینرێ ، بەڵام زێدە ڕۆیی نییە ، ئەگەر بڵێم لای د . وریا تەواو کاریگەرە ، بەتایبەت لەو شوێنانەدا زەق و زۆپ بەدەردەکەون ، کە بۆ کوێرکردنـەوەی سەرچاوەکە نموونەیێک دەگۆڕێ بە نموونەیێکی دی - واتە لە جێی نموونەیێکی لەبار و ڕەوانی مامۆستا فەتتاح ، نموونەیێکی

نالەبار و نارموان دادەنێ .

بەوێنە ، مامۆستا فەتتاح شەش هاودەنگی (دا)ی ریزکردووە و ماناى هەر یەکێکیانی راست لێکداوەتەوە (ل ٧٣-٧٤) . بە بالی سێ وشەی (بەلەک)ی هاودەنگی کردووەتە نموونە (ل ٧٤) . پێنج وشەی (ها)ی لێکداوەتەوە و نیشانی داون ، کە هاودەنگن .. و گەلێکی دی .. هەرچی ئەو چەند نموونە کەمەی د . وریایە بەشێکیان (فرەواتا)ن ، نەک (هاودەنگ)و سەرباری ئەوەش ماناییان باش لێکنەدراوەتەوە :

نموونەی یەکەمی - (ڕواندن) لە هێلکاری یەکەیدا دوو واتای بۆ دیاری کردووە (١- چاندن : ٢- رەوانەکردن)و لە ژێر خودی (ڕواندن)یشدا (هێنانەدی ، جێبەجێکردن)ی نووسیوە (ل ٦٦) . ڕاست وایە بڵێین دوو وشەی (ڕواندن) هەیە . یەکەمیان فرەواتایە و بەم مانایانە دێت . (١- چەقاندنی ریشە و شەتڵ ، جێبەجێکردنی کار) . هەرچی دووەمەکەیانە ، یەک واتای هەیە : (وەدەرنان) .

بۆ نموونەی دووەمی - (بار) ، دوو واتای لێکداوەتەوە : (١- بارەدارێک ، ٢- بارێکی نالەبار) . ئەگەرچی ئەو مانایانە راستن ، بەڵام ، لە زمانی کوردیدا چەند وشەیێکی هاودەنگی (بار) هەن و هەر یەکەشیان چەند واتایەکیان هەیە .. هەرچەندە مامۆستا هەژاری موکریانی لە فەرهەنگی ، هەنبانە بۆرینە ،دا وەک وشەی هاودەنگی جیانەکردوونەتەوە ، بەڵام ئەوەتە ، ئەو هەموو واتایەی بۆ (بار) یادداشت کردووە :

*بار :

١- ئەوەی لەسەر پشتی بارەبەری دادەنێ ، ٢- رەخی ئالێ (زڕێبار) ، ٣- پڕ و زۆر : (پڕوبار) ، ٤) داب و ئاسایی : (دنیاکە لە باری خۆی نەماوە) ، ٥- تاوان و قەرەبو : (من باری جگی

خۆم لە تۆ دەوێ) ، ٦) ڕاستی و دروستی : (پیاوێکی بێبارە) ، ٧) کار و کردە (تاوانبار ، گوناهبار) ، ٨) قرتماغەی سەر لێو : حەددی چییە نالی کە بێ ماچە کەفارەت (نالی) ، ٩) ئەرك و ڕەنج : (ئەمان چەند بارت گرانە) ، ١٠) شوغڵ (خەریکی کاروباری خۆمم) ، ١١) بۆخ و سپیایی سەر زمان : (زمانم باری گرتووە) ، ١٢) نەخۆشی : (بیمار و لەش بە بارم) ؛ ١٣) تۆڵ ، بیزە ، بز ، بێچووی ناو زگ : (پوورە حەبێ باری هەیە) ، ١٤) بەخت و هات (بابایەکی بار کەوتووم بۆم نایە ؛ ١٥) ساز و ئامیاری ؛ ١٦) وێنە » (ل ٣٩) .

جا ئەگەر د . وریا چاوێکی بە فەرهەنگە کوردییەکاندا بگێڕایە ، یان هیچ نەبێ پرسی لە کوردیزانێك بکردایە ، ئەوە وا (بار)ی (لەبار) نەدەبرد .

سێیەم نموونەی کە وشەی (لادان)ە دوو مانای « ١- تێنەپەڕ (ئازاد لایدا)و ٢-تێپەڕ (ئازاد شتێکی لادا) » (ل٦٦) هیچ دوو وشە نین و لە بنەڕەتدا هەر یەك وشەیە و بەڵام دوو واتا دەگەیەنێ .. کەواتە دوو وشەی هاودەنگ نین و یەك وشەی فرەواتایە .

... هتد

مامۆستا فەتتاح لە چەند شوێنێکی نامەکەیدا ئەوەی یادداشت کردووە ، کە هەندێ لێڵی لە نووسیندا دەرناکەوێ و لە وتندا دەردەکەوێتەوە (بڕوانە : ل ٥ ، ١٠-١١ ، ٧٠ ..) و چەندین نموونەی بۆ کردووەتە بەڵگە .. د . وریاش دەڵێ : « هێز لە نووسیندا دەرناکەوێ[25] بۆیە ئەگەر بەتەنیا بەرچاو کەوت بە لێڵی لە قەڵەم دەدرێ .. لە وتندا لێڵییەکەی نامێنێ . نموونەی تری ئەم جۆرە (برایەتی ، وردە .. هتد) » (ل ٦٧ ، س ١) . وێڕای ناونەبردنی سەرچاوە ، خۆزیا بۆ لێکدانەوەی نموونەی

(٢٥) لە زمانی کوردیدا دەردەکەوێت .

دووەم ـ (وردە) ، کەڵکی لە فەرهەنگە کوردییەکان وەردەگرێ ،
تا وا بە سانکاری (وردە) ی نەدەخستە پێش چاو .

بێلایەنانە ندان بەوەدا دەنێم ، کە کارەکەی مامۆستا ئەنتلجی مامە کوردییەکەی لەوی د . وریا ڕەوانتر و پاراوترە ، پێناسە و لێدوانەکانی ڕوونتر و تەواوتر و زانستیانەترن ، نموونە و بەڵگەکانی جوانتر و دروستتر و تێروتەسەلترن .. لە ڕووی چەندێتییشەوە دە ئەوەندەی ئەوی د . وریا دەبێ .. ئیدی گەر بەندە ئەو هەموو بەراوردەش بە درۆ هۆنیبێتەوە ، خۆ ئەوە هەر دەمێنێتەوە ، کە نووسەری وتاری « لێڵ لە زمانی کوردیدا » ، دەبوو وەک سەرچاوەیەک ناوی نامەکەی مامۆستا ئەنتلجی مامە بەرێ ! .

د . وریا لەم وتارەیدا دزێنی نەکردووە و لە چەند شوێنێکی تیشەوە کەرەستەی ئامادەی وەرگرتووە و بە هیچ جۆرێک ئاماژەی بۆ ئەوانیش نەکردووە . بەوێنە لە ستوونی دووەمی لاپەڕە (٦٧)دا ، دەڵێ : « .. (سەوزە) لە وتندا ئەگەر هێز Stress خرایە سەر بڕگەی یەکەم دەبێتە سیفەتێک دەخرێتە پاڵ ناوێک . وەک (گیا سەوزە) . ئەگەر هێز خرایە سەر بڕگەی دووەم واتای (خواردەمەنیی سەوزە) دەگەیەنێ » . بەندەش لە (ل ٧٠) ی کتێبی « زمانی کوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیکدا » نووسیویتی : « وشەی (سەوزە) ئەگەر هێز لەسەر دوا دەنگی دابنرێ ، ئەوە ماناکەی (هەموو جۆرە شینایییەک دەگرێتەوە کە ڕوابێ) . خۆ ئەگەر هێز بخرێتە سەر دەنگی دووەمی ، ئەوسا بە مانای (ڕەنگی سەوز) دێت . وەک بوترێ (ئەو مەڕەکەبە سەوزە) . .. »(٣٦) .

لە درێژەی ئەم لێدوانەدا د . وریا نووسیویە : « .. لە زمانی کوردیدا هێز لەسەر دوا بڕگەی وشە سەرهەڵدەدا » .. مامۆستا

(٣٦) بڕوانە : پەراوێزی ژ ١٧ .

قەناتی کوردۆ چل ساڵێک لەمەوبەر پەنجەی بۆ ئەو ڕاستییە ڕاکێشاوە[٢٧] . مامۆستا چەرکەزی بەکۆ سی و دوو ساڵ پێش ئێستا ئەوەی باس کردووە[٢٨] . کەریمی ئەیووبی و ئی . ئا . سمیرنۆڤا بیست و نۆ ساڵ بەر لە ئەمڕۆ ئەمەیان یادداشت کردووە[٢٩] . بەندەش ساڵی ١٩٧٦ وتوویە : « زوربەی کوردناسانی سۆڤێت لەو ڕایەدان ، کە هێز لە زمانی کوردیدا ، بە زۆری دەکەوێتە سەر دوا بڕگەی وشە »[٣٠] .

سەرسوڕهێنەر ئەوەیە ، کە د . وریا کەرەستەیێکی زۆری لە نامەکەی فەتتاحی ساماوە وەرگرتووە و بڕێکیش لە نووسینەکانی بەندە و کەسانی دیەوە ، کەچی لە کۆتاییدا ئاماژەی تەنیا بۆ دوو سەرچاوەی کوردی کردووە ، کە ئەویش بەرهەمی خۆین .. !

• • •

د . وریا لە زوربەی نووسینەکانیدا وێڕای پەلەکردن ، دوو ڕێگای نازانستیانە دەگرێتە بەر :

١ـ لەماڵو ئەولا زانیاری وەردەگرێ و دەیکاتە موڵکی خۆی و ماڵ خاوەنەکەی زەوت دەکا (وەک لە سەرەوە نیشانمان‌دا)[٣١] .

---

(٢٧) قەناتی کوردۆ (کوردۆییف) ، ڕێزمانی کوردی ، مۆسکو ، ١٩٥٧ ، ل ٢٢ .

(٢٨) چەرکەزی بەکۆ (باکایێف) ، زمانی کوردەکانی ئازربایجان ، مۆسکۆ ، ١٩٦٥ ، ل ٢٥ .

(٢٩) کەریمی ئەیووبی و ئی . ئا . سمیرنۆڤا ، سەرچاوەی ناوبراو ، ل ١٧

(٣٠) بڕوانە : پەراوێزی ل ١٧ .

(٣١) وەنەبێ د . وریا هەر لە بواری زمانەوانیدا دەستی بەسەر ماڵ و موڵکی خەڵکیدا گرتبێ ، بەڵکو لە مەیدانی زانستەکانی دیشدا ، هەمان ڕەوتی چەوت و چەوێڵ ئاسۆی فەلەمێتی .. ئەو وتارە زانستییانەی بە ناوی خۆیەوە لە بارەی فەلەک و زیندەوەران .. هتد بڵاوی کردوونەتەوە ، لای هەموان ڕوون و ئاشکرایە ، کە لە ئینگلیزییەوە یان عەرەبییەوە کردوونیە کوردی .

٢ـ ئاوڕ لە سەرچاوە نەداتەوە .. ئەمەش دەبێتە هۆی

= بەڕێزە هەتووکە وتارێکم لەبەر دەستدایە ، کە بە ناوی « کارەساتی کۆچەرەکان » (ڕۆژنامەی عیراق ، ژ ٣١٦٥ ، ١٨/٦/١٩٨٦)ەوەیە ، کە ئەنجام و ئاکام : تەجروبە و تاقیکردنەوە ؛ لێکۆڵینەوە و توێژینەوە ؛ گەڕان و پشکنین ؛ بەدووکەوتن و چاودێری پێنج و بڵاوانی دەیان ساڵ ، دەیان پسپۆڕانی ماسییە ، کە بۆ ڕاستکردنەوەی ئەو بیروڕایانە سەدان هەوڵیان لە ناو دەریا و ئۆقیانووسەکاندا ڕێکخستووەتەوە و چەندینیان تووشی کارەساتی ناخۆش بوون .

خوێنەرانی ئازیز ! لەبەر ئەوە ، وا لە خوارەوە چەند دێڕێکی کەمی ئەو وتارەتان دەخەمە پێش چاو و خۆتان بینە حەکەم ، بزانن تێمەیە کە خاوەنی چەند کتێبێکی و د . وریاش ئەوە لە بواری ماسی ناسیدا پسپۆڕ نییە ، ڕەنگە ماسیگریش نەبێ ، ئیتر چۆن ئەو قسانە بە ناوی خۆیەوە دەکات و دەڵێ :

« .. ماسی ی سەلەمۆنی دەریا و کەنداوەکانی ئەورووپا کە دەبنە چوار ساڵان ، هەموو لە هەمان کاتدا مل ڕێ دەگرن و دەست بە کۆچکردنەوە دەکەن .. هەموو سەلەمۆنەکانی دەریا و کەنداوەکان لە شوێنێکدا کۆ دەبنەوە و ژمارەیان دەگاتە سەدان هەزار بلیۆن پاشان ڕێی سەدان کیلۆمەتر دووچاڵی داگیر دەکەن .. چوار پێنج هەزار کیلۆمەتر دەبڕن تا دەگەنە ناوەڕاستی زەریا (محیط)ی ئەتڵەسی ، لەگەڵ ئەو ماسییانەی لە دەریا و کەنداوەکانی ڕۆژهەڵاتی کەنەدا و ئەمەریکاوە هاتوون دەگەنە یەک و پۆلێکی هەرە گەورەتر پێک دێنن .. ئینجا هەموو پێکەوە بەرەو باکوور هەزاران کیلۆمەتری تر دەبڕن تا دەگەنە .. هەر کۆمەڵەی ڕوو لەو زێیە دەکات کە تیایا لە دایک بووە .. لەوێ گەڵای خۆی دادەنێ .. زۆری بێ ئاگای سەردەنێتەوە . گەراکان هەڵدێن .. ئەوەی ئاوە نزیکەی دوو ساڵ لەم شوێنەدا دەمێنێتەوە تا هەراش دەبن . ئینجا هەموو پێکەوە لە هەمان کاتدا مل ڕێ دەگرن و بەرەو دەریاکان خلۆر دەبنەوە . هەر بەو ڕێگەیەی باوانیان پێیدا هاتن .. بەرەو باشوور مل ڕێ دەگرن تا دەگەنە ناوەڕاستی زەریای ئەتڵەسی .. ماسییەکانی ناو سەرچاوە و کانی و ڕووبار و زێکانی ئەورووپا و ئەمەریکای باکوور و ئیسلەندە .. دوای چواردە ساڵ .. گەشتی چوون بۆ مەڵبەندی باوان سێ ساڵ دەخایەنێ .. » .

ئەگەر د . وریا ئەنجامی بۆ سەرچاوەی ئەو وتارە ڕابگەیشتایە و بینووسیایە کە لە کوێوە وەریگرتووە و لە چ زمانێکەوە کردوویەتیە کوردی ، ئەوە دەستپاکی و زانایی خۆی ئیسپات دەکرد و تێمەش گومانمان لەو زانیارییانە نەدەبوو . هەڵەتە بەها

ساکاری نووسینەکانی و کەوتنە هەڵەی گەورەوە .. ئەوەتە لە
وتاری « ئیملای کوردی و چەند تێبینی‌یەک »دا[32] ، نووسیویە :
« دەبێ ئەوەشیان لەبیر نەچێ کە هەموو لامێکیش دوای ئەلف
بێ لە زمانی کوردیدا قەڵەوە وەک لە (ماڵ ، هەڵاڵ ، سامـاڵ ،
تـاڵ .. هتد » (٤٤٢) .. بـۆ ئەوەی زانیـاریی ڕاست و دروست
بگەیەنرێتە خوێنەر و خوێندکاری کوردی ئێوو ، دەبێ توێژەر
زێدە خۆی ماندوو بکا .. پێویستە ببێتە مۆرانە و بچێتـە نێو
بەرەکانی ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێب و فەرهەنگ و دەستنووسـە
کوردییەکانەوە .. ئاخر ، کە لەو بەرهەمە کـوردییانـەدا دەیان
وشـە هەبن (ل)ی دوای (ا)یـان لاواز بێ ، وەک : (ئـالان ،
ئالودە ، ئالیک ، ئالیکار ، ئالبسۆر ، ئالە ، ئالگە ، ئالنگ ، بالۆرە ،
بالووکە ، چالاک ، چوالە ، زالە ، سالار ، قالۆنچە ، کالیار ، لالۆ ،
لالەبـاس ، لالەزار ، لالووت ، لالغاو ، مـالوان ..)[33] . ئیتـر ئ
ڕەوایە ئەوریان لێنەدرێتەوە و بە چوار وشەی (ماڵ ، هەڵاڵ ،

ئەکەین ، کە زمانەوانێک ، نەک سەرۆشتناسێک : لاوێکی وڵاتێکی شاخاوی ، نەک بە سالاچوویێکی مەڵبەندی کەنارە دەریا و ئۆقیانووس .. لە بواری ژیانی ماسیدا هێندە پسپۆڕ و شارەزا و بە ئەزموون بێ.

بەپێچەوانەی ئەم ڕەفتارەی د . وریاوە ، دەبینین دەیان هەواڵ و باسی زانستی لە زمانانی جیاوازەوە دەکرێنە کوردی و لە چاپەمەنییە کوردییەکاندا بڵاودەکرێنەوە . هیچ زێدە ڕەوی نییە ، گەر ئەڵێم زۆربەیان و ، بڵێم سەرجەمیان پەنجەیان بۆ سەرچاوەکانیان ڕاکێشاوە .. جا گەر ئەو شێوازەی د . وریا پەتنەکرێتەوە ، ئەوە دەبێ دەیان کەڵە ڕووناکبیری کورد هەڵە بن و د . وریا ڕاست بێ .

لێرەدا پەنجە بۆ ئەوەش ڕادەکێشم ، کە چەندین وتاری لەو چەشنەی د . وریام خوێندووەتەوە و بە بیرمدا نایەت ، لەسەر تاکە یەکێکیان نووسیبێتی وەریگێڕاوە .

(٣٢) د . وریا عومەر ئەمین ، ئیملای کوردی و چەند تێبینی‌یەک ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق ـ دەستەی کورد » ، ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٤٢٤ ـ ٤٤٩ .

(٣٣) ئەنجامە کورد کاتێ ناوە عەرەبییەکان کورت دەکاتەوە و شێوەی کوردییان پێدەدا ، ئەوانەیان ، کە (ال)یان تێدایە ، سەرپاکیان (ل)ەکەیان لاوازە : (مالە ، سالە ، ئالە ، [illegible]) .

سلماڵ ، تاڵ) پاسایێکی ناپەجێ بۆ زمانی دەوڵەمەندی کوردی ڕۆبنرێ .. بۆ زمانی شیرینی کوردی کەم زوڵم و زۆری لێکراوە ، تا ئێمەش بەرانبەری وا بێخەم و بێباک بین و بە هانایەوە نەیەین ..

هەندێ خەوشی زمانی دی ئەو دوو دێڕە و چەند دێڕێکی سەرووتری ئەم نووسینەی د . وریا ، ناچارم دەکەن بۆ تاوێک باسە بنەڕەتییەکە جێبێڵم و بێمە سەر نیشاندانی بڕێکیان :

١ـ نووسەر لەو دوو دێڕەدا ، کە دەربارەی دوو فۆنیمی (ل)ی لاواز و (ڵ) دەدوێ ، لە ڕووی فۆنۆلۆجییەوە تێیان دەڕوانێ ، کەچی نووسیویە : « .. هەموو لامێکیش دوای ئەلف بێ .. » . بێگومان ، د . وریا چاک دەزانێ ، کە (لام)و (ئەلف) ناوی پیتن ، نەک ناوی فۆنیم .. وا پێدەچێ ، ئەمە هۆی پەلەکردن بێ .. !

٢ـکەمێ لە سەروو ئەو دوو دێڕەشەوە وتوویە : « .. ڕایەکی پووچە و بە تیشکی نەزمرییەی فۆنیم لێش دەبێتەوە » . هیوادارم گلەییم لێنەکرێ ، گەر بڵێم ، ئەو شێوازە نزمە ، زمانی کووچە و کۆڵانانە . پێویستە د . وریا ئەوە بزانێ ، کە زمانی نووسین ، شێوازی بەرزی گەرەکە . هیچ نەبوایە با بە زمانێکی سادار بیوتایە (.. ڕایەکی نادروستە و تیشکی نەزمرییەی فۆنیم هەڵیدەوەشێنێتەوە) ..

... و هەندێکی دی .

ئاوڕ لە سەرچاوە نەدانەوە و خۆ ماندوو نەکردن ، بە بەشێکی نووسینەکانی د . وریاوە دیارە . ئەوەتە هەر لەم وتارەدا ، لە چەندین شوێنی دیدا ، ئەو جۆرە ناتەواوییانە بەدی دەکرێن .

بەوێنە :

نووسیویە : «لە ئەنجامی گەڕان بە شوێن هەموو ئەو وشانەی ـ بابڵێین ـ لەگەڵ (پێ)و (بێ)دا جووتۆکەن لە زمانی کوردیدا ،

ئەم حەوت وشانەی خوارەوە دەستدەکەون (بەپێی کۆنشی خۆم).

بیر - پیر - تیر - شیر - سیر - ژیر - میر « (ل ٤٣٦-٤٣٧) .

ئەگەر د . وریا باش کۆنشی بکردایە ، هەڵبەت وشەکانی (گیر ، لیر ، فیر ، نیر ، هیر ، دیر ، زیر ..)و هەندێکی دیکش دەکەوتنە ریزی ئەو حەوت وشەیەوە ، کە کردوونیەتە نموونە .

بە دوا ئەو کۆمەڵە ناتەواوەدا ، کۆمەڵی دووەمی ریزکردووە ، کە ئەمانەن : « کەر - کەڕ - کەو - کەم - کەس - کەی - گەل - کەف » (ل ٤٣٧) . لێرەدا بە راشکاوی دەڵێم ، بە کەمێ خۆ ماندووکردن و بیرکردنەوە ، دەتوانرا وشەکانی (کەژ ، کەش ، کەپ ، کەت ، کەچ ، کەچ ، کەد ، کەز ، کەڵ ..) یشیان بخرێتە سەر .

واش دەردەکەوێ ، کە د . وریا زۆر سەروسەودای لەگەڵ ئەو کارانەدا نەبێ ، کە لەمەڕ زمانی کوردییەوە نووسراون . گەرنا لە باسی نەبوونی نیشانە بۆ فۆنیمی (أ)دا ، وا بێباکانە نەیدەوت :

« ئەوە چەند ساڵە زمانی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی دەنووسرێ ، کەچی هیچ خوێندەوارێک هەستی بە گیروگرفتی وا نەکردووە باس بکرێ » (ل ٤٤٧) .

شایانی باسە ، مامۆستا تۆفیق وەهبی لە سەرەتای ژیانی زانستییەوە هەستی بە بوونی ئەو کورتە بزوێنە کردووە و ساڵی ١٩٢٩ لە کتێبی « دەستووری زمانی کوردی »دا پیتی (ی)ی بۆ کردبووە نیشانە[٣٤] .. بەڵام وێکچوونی شێوەی ئەم پیتە لەگەڵ پیتی (ی ـێ) بووە هۆی چارەسەرنەکردنی ئەو گیروگرفتە .

د . جەمال نەبەز کاتێ لە کتێبی « زمانی یەکگرتووی

---

(٣٤) تۆفیق وەهبی ، دەستووری زمانی کوردی ، جزمی یەکەم ، بەغدا ١٩٢٩ ، ل

کوردی «دا[35] باسی گیروگرفتەکانی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی دەکات ، زۆر ڕاست بۆ ئەوە چووە ، کە ئەو ئەلفوبێیە « هەرچی چۆن دەستکاری بکرێ ، هێشتا گەلێک ناتەواوی تێدا دەمێنێت» (ل ٨٣)و یەکێکیش لە ناتەواوییەکانی ، کە پەنجەی بۆ ڕاکێشاوە ، ئەوەیە کە دەڵێ : « تیپی دەنگداری وونبوو (واتا زێڕی کورت) یا بزرۆکە - توفیق وەهبی وتەنی - بەم ئەلفوبێیە نانووسرێ » (هەمان سەرچاوە ، ل ٨٤) .

مامۆستا مەسعوود محەمەد لە چەند نووسینێکیدا دەربارەی (أ) دواوە[36] . ئەوەی جێی موناقەشە بێ ، ئەوەیە نووسەر ئەو کورتە بزوێنەی بە هێز (کە ئەو « قورس‌کردن »ی پێوتووە) داناوە .. دواتریش لە نێوان مامۆستا مەسعوود محەمەد و نووسەری ئەم ڕەخنەیەدا ، دەربارەی ئەو کێشەیە بە چەند وتارێک بیروڕا ئاڵوگۆڕ کراوە[37] .

ئەگەرچی وێڕای ئەو زانانە ، هەندێ زمانەوانی دیش لە بارەی فۆنیمی (أ)و گیروگرفتی نەبوونی وێنە بۆی لە نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبیدا کۆڵیونەتەوە ، بەڵام کارەکانی ئەو

---

(٣٥) د . جەمال نەبەز ، زمانی یەکگرتووی کوردی ، بامبێرگ ، ١٩٧٦ .

(٣٦) بۆ نموونە :

أ ـ مەسعود محەمەد ، «ڕێنووسی کۆڕ» ، «گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد» ، ب ٤ ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ٢٥٢ ـ ٢٥٤ .

ب ـ مەسعود محەمەد ، «لونەتێک چیمان بۆ بکا ؟» ، گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب ٢ ، ژ١ ، بەغدا ، ١٩٧٤ ، ل ٥٩١ .

(٣٧) بڕوانە :

أ ـ مەسعود محەمەد ، لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩٥ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٧ـ٣٢

ب ـ د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، چەند وشەیەک دەربارەی وتاری (لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا » ، گۆڤاری « بەیان » ، ژ ٩٠ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٦٢ـ٦٩ .

چەند نووسەرەی ناوملن بردن ، سەر و زیادە بۆ رەنگکردنەوەی وشەکانی د . وریا ، کە دەڵێ : « هیچ خوێندەوارێك هەستی بە گیروگرفتی وا نەکردووە .. » .

بەداخەوە ، د . وریا زۆر جار شتی ئەوتۆ دەنووسێ ، کە هەر قسەی ڕووت بێ و نرخی زانستی نەبێ . ئەوەتە لە نزیك کۆتایی ئەم وتارەیدا وتوویە : « گەر ئەو ئیملایەی ئێستە هەمانە بەراوردبکەین لەگەڵ ئیملای میللەتانی تری وەك ئینگلیزیو چینی و فەرەنسی ئەوسا هەست بەوە دەکەین ئێمە لەچاو ئەو میللەتە پێشکەوتووانە گیروگرفتی ئیملاییمان چەند کەمە » (ل ٤٤٩) .

بەڵێ د . وریا ئینگلیزییەکی باش دەزانێ و بۆی هەیە بەراورد لە نێوان کێشەکانی ڕێنووسی کوردی و ئینگلیزیدا بکات . بەڵام بۆچوون و بیروڕاکانی کاتێ قاڵبی زانستی وەردەگرن ، کە بەڵگەو نموونەی ڕاست و واقیعیان بۆ کرابێتە پاڵپشت . ئەم نەك لەو بارەوە هیچی نەکردووە و هەر قسەی ڕووتی کردووە ، بەڵکو دوو زمانی (چینی)و (فەرەنسی)یشی تێهەڵکێشاوە . جا کەسێك زمانی چینی و فەرەنسیش بزانێ (کە ئەو نایزانێ) ، گەر شارەزاییەکی باشی لە نووسینیاندا نەبێ ، ڕێ بە خۆی نادا قسەی وا بکا .. جا نێوان واقیع و ئەو جۆرە خەملاندنە ئاسمانو ڕێسمانە .

یاخود کە لە دووەم لاپەڕەدا نووسیویە : « ئەلفوبێی هەر زمانێ لەسەر بناغەی فۆنیمەکانی دادەمەزرێت . ژمارەی ئەلفوبێی هەر زمانێکیش ژمارەی فۆنیمەکانییەتی .. » (ل ٤٣٥) ، نەك هەر قسەی ڕووتی کردووە ، بەداخەوە کەوتووەتە هەڵەی گەورەشەوە :

١ـ ئەوەتە نیمچە خوێندەواریش هەست بەوە دەکات ، کە نووسینی چینی بەپێرەوی چ ڕێبازێکی کردووە .

٢ـ لە ڕێنووسی زمانی ڕووسیدا ڕێبازی فۆنەتیکی و

مۆرفۆلۆجی کاریگەرن ..[39] لەم زمانەدا لەگەڵ بەکارهێنانی پیت وەك نیشانەی فۆنیم ، هەروەها بەکارهێنانی پیت وەك نیشانەی برگەش لە ئاواندایە ، کەواتە چۆن « زمارەی ئەلفوبێی هەر زمانێکیش زمارەی فۆنیمەکانی یەتی .. ؟» ..

٣- ڕێنووسی ئینگلیزی و فەرەنسی پەیڕەوی ڕێبازی خاوڵیکەری دەکەن ، کە هۆی نووسینی گەلێك وشە بەو شێوەیەی ئێستا وا ڕووندەکەنەوە ، گوایا باووباپیرانیان بەو جۆرە نووسیویانە[39] ، ئەویش چونکە نووسینی ئەو زمانانە بە دەورێکی مێژوویی درێژدا تێپەڕیوە و گەلێك پاشماوەی کۆنی تێدا ماوە .

٤- د. وریا دەبوو مەفهوومی (ئەلفوبێ)و (پیت) لێك جیابکاتەوە و لەو دەربڕینەدا : « زمارەی ئەلفوبێی هەر زمانێکیش زمارەی فۆنیمەکانی یە » ، (پیتەکانی) لە جێی (ئەلفوبێی) دابنایە ، چونکە سەرجەمی (پیت)ەکانی زمانێك ، دەبنە (ئەلفوبێ)ی ئەو زمانە .

سەلیقەی زمان و وردیی پاش هەڵبژاردنی وشە و ڕستە بە پێی مەبەست وتار دەڕازێنێتەوە و ناتەواوی وەلاوە دەنێ و بیروڕا بە خڕی و پڕی دەخاتە سەر ئەو ئیازەی نووسەر هەیەتی .. بە نموونە ، بهاتایە د. وریا لە بەندی یەکەمی وتارەکەیدا بیوتایە (لە هەموو نووسینێکدا ڕیشەی نیشانەی دەنگ) هەیە ، ئەو دەمە ڕەخنەی لێنەدەگیرا ، چونکە تەنانەت لە نووسینی هیرۆگلیفیشدا ، ئەو دیاردەیە ڕەنگی داوەتەوە .

ڕاست وابوو ، لە بەندی دووەمیشدا بڵێ : (باشترین ئەلفوبێ ، کە لەسەر بناغەی فۆنۆلۆجی دانرابێ ، ئەوەیە

---

(٣٨) ف . ئا . ئیسترین ، گەشەکردنی نووسین ، چاپی یەکەم ، مۆسکۆ ، ١٩٦١ ، ل ٣٦٢ .

(٣٩) هەمان سەرچاوە ، ل ٣٦٧ .

ژمارەی پیتەکانی هێندەی ژمارەی فۆنیمەکانی ئەو زمانە بێ)
چونکە ئەگەر ئەلفوبێ لەسەر بناغەی یەکسانی لە نێوان ژمارەی
پیت و ژمارەی فۆنیمدا دابمەزرێ ، بەشێکی زۆری کێشەی
ڕێنووس نامێنێ .. بەڵام ئەلفوبێی کامڵ نییە ، چونکە تێپەڕینی
بە دەوری مێژوویی درێژدا گیروگرفتی بۆ سازکردووە .

سەیر ئەوەشە ، د. وریا هەر خۆی دواتر نووسیویە :
« دەربارەی (ڤـ) ، بەلای منەوە سروشتی نووسینی کوردی بە
ئەلفوبێی عەرەبی ئەم (ڤـ)یەی بەسەر زمانی کوردیدا
سەپاندووە » (ل ٤٤٧) جا کە فۆنیمی (ڤـ) لە کوردیدا نەبێ و
پیتیشی بۆ دانرابێ ، ئەوە ژمارەی پیتەکانی پترن لە فۆنیمەکان ..
کەواتە چۆن دەشێ بوترێ ، « ژمارەی ئەلفوبێی هەر زمانێکیش
ژمارەی فۆنیمەکانی یەتی » .

لە هەمان لاپەڕەشدا کە دەڵێ : « سەر و بۆر و ژێر (الفتحة
والضمة والكسرة) سێ فۆنیمن لە سیستەمی فۆنۆلۆجیی زمانی
عەرەبی ، کەچی زۆربەی زۆری چاپکراوەکانی هیچ سیمایەکیان
لە نووسینا بۆ نییە » . دیارە هیچ بیری لەوە نەکردووەتەوە ،
کە سێ فۆنیمی ئەو زمانە لە نووسیندا وێنەیان نەبێ ، ئەوە
ژمارەی پیتەکانی ئەو زمانە لە فۆنیمەکانی کەمترن .

ئەم وتارەی د. وریا یەکجار پڕ ناتەواوی و کەم و کوڕتییە و
لێوان لە کەشت ڕووبێکی ئاو زۆر دەکێشێ ، بۆیە لە کۆتاییدا
تەنیا پەنجە بۆ سێ خاڵیان ڕادەکێشم :

١- ئەم وتارە ، کە بەناوی (ئیملای کوردی و چەند
تێبینییەک)ەوەیە ، دەبوو دەیان وتاری زانایانی کورد
سەرچاوەی بن ، بەتایبەت چونکە لەو بارەیەوە بە زمانی کوردی
کاری زانستی زۆرە بەداخەوە یەک لێکۆڵینەوە چییە ،
نەکراوەتە سەرچاوە و تەنیا پەنجە بۆ سێ کتێبی ئینگلیزی
ڕاکێشراوە . ئەمەش هەر شوکرانە بژێریی دەوێ ، چونکە چوار
مانگێک پێشتر بەشێکی هەمان وتاری ، لە گۆڤارێکی دیدا

بڵاوکراوەتەوە[40]و لەویدا ناوی ئەو سەرچاوە ئینگلیزییانەشی نەبردووە .

٢ـ د . وریا زۆر دەگمەن لە بەرهەمەکانیدا ڕێدەکەوێ ، بڵێ فڵانە نووسەر وای وتووە ، کەچی لێرەدا ناچار بووە ، چەند جارێک بنووسێ : « هەندێکیش لەسەر ئەو ڕایەن .. » (ل ٤٣٤) .. « هی واش هەیە لەسەر ئەم ڕایەیە .. » (٤٣٤) .. « هەندێ زمانەوان هەن .. » (ل ٤٤٤) .. هتد . بەداخەوە ، ئەم وتنە و ئەوتنەکانی دی شتێکی ئەوتۆیان جیا نییە ، چونکە نە ناوی ئەو (کەس)و (زمانەوانانە)ی نووسیوە و نە ئاماژەی بۆ بەرهەمەکانیان کردووە .

٣ـ لەنگی و خواروخێچی گەلێ ڕستەی ئەم وتارەی و شێوازی لاواز و ناڕەوانیی کوردی نووسینەکەشی بابەتی وتارێکی سەرلەبەرە .

• • •

لە خوێندنەوەی گەلێک نووسینیدا ، خوێنەر دێتە سەر ئەو ڕایەی ، کە د . وریا :

١ـ ئاگاداری ئەو لێکۆڵینەوانە نەبێ ، کە دەربارەی زمانی کوردی نووسراون ؛

٢ـ زمانی کوردی باش نەزانێ .

---

(٤٠) لە ژمارە (٨)ی خولی دووەمی گۆڤاری « نووسەری کورد » (حوزەیرانی ١٩٨٢)دا بە ناوی « ئاوێنەکانی زمانی کوردی » (ل ٢٩ـ٣٥)یەوە ، وتارێکی بڵاوکردووەتەوە ، ئەم حەوت لاپەڕەیە بێ ئەوەی هیچ دەستکارییەکی بکرێ ، لاپەڕە و نیوێکی لە سەرەتاوە خراوەتە سەر و چەند لاپەڕەیەکیش لە کۆتاییەوە و بە ناوی « ئیملای کوردی و چەند تێبینییەک »ەوە لە بەرگی نۆیەمی « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق ـ دەستەی کورد » (تشرینی یەکەمی ١٩٨٢)دا چاپکراوە .

* نموونه بۆ ڕای یەکەم :

بەوێنە لە وتاری « ڕێکەوتن لە زماندا »[41] نووسیویە : « سێ جۆرجنس لە زماندا دەستنیشان کراوە : أ : نێرینە ، ب - مێیینە ، جـ - بێلایەن » (ل ١٦) . بەڵام ئەوەتە (لیژنەی زمان و زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد) چوار جنسی دیاری کردووە :

« ناو لە ڕووی زایەندەوە (جنسەوە) . ئەمیش دەکرێت بە چوار بەشەوە : أ - ناوی نێرینە .. ب - ناوی مێیینە .. جـ - ناوی دوولایەن . د - ناوی بێلایەن »[42] .. د . ئەورەحمانی حاجی مارفیش بەهەمان چەشن چوار جنسی یادداشت کردووە :

« ١- ناوی نێر .. ٢- ناوی مێ .. ٣- ناوی دوولایەن .. ٤- ناوی بێلایەن »[43] .. هتد .

* نموونه بۆ ڕای دووەم :

لە هەمان وتاردا وتوویە : « لە کوردیی خوارووشدا لە نێوادا نەمێ جنس جیاناکرێتەوە . (کوڕە ، ماسە بەرامبەر کچێ ، پوورێ) » (ل١٦) .. وێڕای ئەو جیاوازییەی لە دیالێکتی خوارووی کوردیدا لە دۆخی بانگهێشتندا لە نێوان نێر و مێدا دەکرێ ، هەروەها لە زۆربەی ناوچەکانی هەمان دیالێکتدا لە دۆخی تیان (Oblique Case)یشدا نێر و مێ لەیەک جیادەکرێنەوە . لەم دۆخەدا ناو ئەگەر نێر بێ نیشانەی (ی)ی

(٤١) د . وریا عومەر ئەمین ، ڕێکەوتن لە زماندا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ٩١ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ١٦-١٩ .

(٤٢) ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بەپێی لێکۆڵینەوەی لیژنەی زمان و زانستەکانی ، بەغدا ، ١٩٧٦ ، ل ١٩-٢٠ .

(٤٣) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی) ، بەشی یەکەم (ناو) ، بەغدا ، ١٩٧٩ ، ل ١٦٨-١٧٨ .

بێوە دەلکێ ، بەڵام کە مێ بێ نیشانەی (ێ) ی دەچێتەسەر . ئەم دیاردەیەش بەتایبەت لە ناوچەی سۆران (واتە ـ مەلبەندی د . وریا)دا یەکجار ڕوون و ئاشکرایە ، بۆ بەڵگە لە کتێبی « فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کوردەواری »یەوە[44] چەند نموونەیەک دێنینەوە :

أ ـ بۆ جنسی نێر :

مەیلێکم هەیە مەیلانێ
لەناو بوخچەی سوڵتانێ

(ل ١٢)

بووکی ماڕێ میرێ
بردیان لۆ یەخسیرێ

(ل ٢٠٢)

.. هتد

لەو نموونانەی سەرەوەدا ، وشەکانی (سوڵتان ، میر ..) لەبەر ئەوەی جنسی نێرن و لە دۆخی تیانەدان ، نیشانەی (ی)یان پێوە لکاوە .

ب ـ بۆ جنسی مێ :

بای ئەمار بە هاوینێ
. . . . . .
خەو خۆشە لەگەڵ ئامینێ

(ل ٢٩)

---

(٤٤) فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کوردەواری ، کۆکردنەوەی محەمەد کەریم شەریف ، کەرکووک ، ١٩٧٤ .

سنگ مالووری خۆراسان
هێنام لە لای لاجانێ
(ل ٣٢)

... هتد

دەبینێ وشەکانی (ئاسێ ، لاجان) .. نیشانەی (ێ) یان وەرگرتووە ، چونکە لە جنسی مێن و لە دۆخی تیاندان[45]
جاد . وریا بەر لەوەی بڕیار بدا جنس لە کوردیی خواروودا :
« .. لە ئیدادا نەبێ جیاناکرێتەوە » ، دەبوو هیچ نەبێ کەمێک لە شێوە زاری خۆی وردببێتەوە ، یان هەندێ بەرهەمی چاپکراو بخوێنێتەوە ، یان پرسیارێک بکا ...
ئەوێک بەرانبەر مەڵبەندی سۆرانی ئازیزی خۆی بەو چەشنە بێ ، ئیتر چۆن داوای لێبکرێت ، کە ئاوڕ لە ناوچەی موکریان و زووی سلێمانی بداتەوە ، کە لەو دەڤەرانەشدا بەئاشکرا لە دۆخی تیاندا جیاوازی لە نێوان نێر و مێدا دەکرێ[46]».
یاخود د . وریا کە سەبارەت زمانی زگماکی خۆی وا ئاشارەزا و کەمتەرخەم بێ ، ئیدی دەمێک باسی زمانێکی بێگانە دەکات ، چۆن خوێنەر بڕوا بە نووسینەکانی بکات و بێگومان بێ لێیان .
بەداخەوە ، من بەش بە حاڵی خۆم بەرانبەر زۆربەی وتەکانی واقم وڕدەمێنێ .. د . وریا با هەندێ زمانی ڕووسیش بزانێ ، بەڵام لەم وتارەیدا بۆ ئەوەی نەکەوتایەتە هەڵەی وا گەورەوە ، دەبوو تەماشای فەرهەنگێکی ڕووسی بکردایە ، تا وا بە سانایی وشەی (دەفتەر ـ Titrad) ، کە مێیە ، بە نێر دانەنێ (ل ١٦ـ ، س ٢) .

---

(٤٥) بۆ پتر زانیاری لەو بارەیەوە ، بڕوانە : د . نەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی .. ل ١٧٦ـ١٧٧
(٤٦) بڕوانە : هەمان سەرچاوە ، ل ١٧٢ـ١٧٦ .

د . وریا کە کەمێک ڕووسی بزانێ و هەڵەی وا گەورە بکا ، وشەیێکی بلاو و زۆر بەکارهێنراو و ئاشکرای جنسی مێ بە نێر دابنێ . ئیدی دەبێ سەنگی ئەو قسانەی چەند بێ ، کە دەربارەی ئەو زمانانە دەیکا ، کە ناکە وشەیەکیان لێ نازانێ .. ئەوەتە دەڵێ :

« لە هەندێ زماندا کۆ لە (سێ) وە دەست پێ دەکات وەک لە .. سانسکریتی و چەند زمانێکی سلۆڤانیکی .. » (ل ١٦ . س ١) .

« زمانی واش هەیە کۆی لە چوارەوە دەس پێ دەکات .. وەک لە زمانی فیجینی و تیکری » (ل ١٦ ، س ٢) .

« زمانی فنلەندی (١٥) حاڵەتی هەیە .. » (ل ١٧ ، س ١) .

« زمان هەیە (بکەر) و (بەرکار) تێیدا ڕێکدەکەون .. وەک زمانی سنهالی » (ل ١٨ ، س ١) .

بەبێ ئەوەی د . وریا هیچ یەکێک لەو زمانانە نازانێ ، نەدەبوو بە ناوی خۆیەوە ئەو قسانە بکات .. ئەگەر ئەو نەیویستایە خۆی دەربخا .. یا مەرجی لێکۆڵینەوەی زانستی بزانیایە ؛ یان ڕێزی لە بەرنامەی زانستی بگرتایە ، هەڵبەت ناوی ئەو سەرچاوەیەی دەبرد ، کە ئەو زانیارییانەی لێوەرگرتووە ..

جا ئەگەر ڕێباز و شێوازی نازمەکەریی د . وریا ئەمە بێ ، ئەوە بە هەموو سەنگە و پێوانەییێک لە هیچ بوارێکی زانستیدا جێگای نابێتەوە و نابێتەوە و پەسەند نییە .

• • •

ئەگەرچی لە چەند لێکۆڵینەوەییێکی کەمی زمانەوانیی لای خۆماندا ، چاوێک بۆ وەدەست هێنانی ڕەگی کردار ، کراوەتە سەرچاوە ، بەڵام دەبێ ئەوە لە بیر نەکەین ، کە بەشێکی زۆری نووسەرانی ڕێزمانی کوردی لە ڕوانگەی قەدی کردارەوە شوێن دۆزینەوەی ڕەگی کردار کەوتوون . بەوێنە ، بڕوانە : (د . قەناتی کوردۆ ، دەستووری زمانی کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ ، ل ١٥٨-١٦٤ ؛ ئی . ئی . تسوکێرمان ، لەبارەی ڕێزمانی

کوردییەوە ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ ، ل ٧٦ـ٩٥ ؛ ک . ر . ئەیووبی و ئی . ئا . سمیر نـۆڤا ، دیـالێکتی کوردی مـوکری ، لێنینگـراد ، ١٩٦٨ ، ل ٦٩ـ٧٢ ؛ ع . غ . بـاکـایێف ، زمـانی کـوردەکـانی سۆڤێت ، مۆسکۆ ، ١٩٧٣ ، ل ١٦٦ـ١٧٠ ؛ D . N.Mackenzi , Kurdish Dialecte Studies , London , 1961 , pp . 85-87 , 177 -180 .

... هتد

بەڵام سەرنج ڕاکێش ئەوەیە ، د . وریا لە وتاری « کات و ڕەگی فـرمان »دا[47] دەڵێ : « ڕێـزمانی تـەقلیدی چـاوگی کردووە بـە سەرچاوە و لێـەوە ڕەگی ڕابوردوو وەرئەگرێ بە لابردنی (ن) ی چاوگ .. بەڵام پەیوەندیی مۆرفۆلۆجیی نێوان ڕەگی ڕابوردوو و داهـاتووی دەستنیشـان نەکـردووە . واتا ئـەو یاسـایانـەی نەخستووەتـە ڕوو بە هـۆیانـەوە ڕەگی داهاتـووی فرمـان لە ڕابوردووی وەربگرێ »(ل ٢٨ ..) .

بـەر لە هـەر شت ئـەو ڕاستی دەخـەمـە پێش چـاو ، کـە وێکچـوونێکی زۆر لە نێوان کـەرەستە و بـۆچوونـەکانی ئـەم وتـارەی د . وریـا و لاپـەڕە (٨٥ـ٨٧ ؛ ١٧٧ـ١٨٠) ی کتێـبی ناوبراوی د . مەکەنزیدا هەیە .

وێڕای ئەوەی زوربەی زۆری نووسەرانی ڕێزمانی کوردی بە دەیان ساڵ بەر لە د . وریا ئەو یاسایانەیان خستووەتە ڕوو ، کە بە هۆیانەوە ڕەگیـان لە قەد یەکتر وەردەگیرێ ، ئەوەش ڕوون و ئاشکرا دەبینرێ ، کە لێکۆڵینەوەکانیان لەوەی ئـەو قووڵتـر و وردتر و تێرو تەسەلترە و هەڵەشیان یەکجار کەمترە .

بەداخەوە ، ئـاوڕنەدانـەوە لەو خەرمـانە بـە بەرەکـەتەی پێشڕەوان و پەلەکردن بوونەتە هۆی هەڵەی گەورە و ناتەواوین

---

(٤٧) د . وریا عومەر ئەمین ، کات و ڕەگی فرمان ، گۆڤاری « ڕۆژی کوردستان » ، ژ ٦٥ ، بەغدا ١٩٨١ ، ل ٧٨ـ٨٠ .

زۆری وتاری ناوبراوی د . وریا .
نووسەر لە سەرەتادا نووسیویتی : « لەم وتارەدا هەوڵ ئەدەین پەیوەندی مۆرفۆلۆجی‌ی نێوان ڕەگی کاتی ڕابوردوو و ڕەگی کاتی داهاتووی فرمانی کوردی بخەینە ڕوو . واتا ئەو یاسایانەی ئەشێ بە هۆیانەوە ڕەگی داهاتوو لە هی ڕابوردوو وەربگیرێ » (ل ۷۸) .
بێگومان پێوەندیی مۆرفۆلۆژیی نێوان قەدی کردار و ڕەگی کردار ـ واتە ئەو یاسایانەی دەشێ بە هۆیانەوە ڕەگی لە قەدەوە بێ وەربگیرێ ، ڕێگەیێکی دروست و زانستانەیە .
ئەوەتە د . وریا مەبەستی بووە لە ڕێگەی نیشاندانی پێوەندیی مۆرفۆلۆژیی نێوان قەدی کردار و ڕەگی کردارەوە زانیاریی نوێ بخاتە ڕوو و لەسەر ئەو ڕێگەیە نەڕوات ، کە چاوگی تێدا کراوەتە سەرچاوە . کەچی لە سەرەتای هەر یاسەیەکیدا لەبریتی ئەوەی لە ڕوانگەی قەدەوە بۆ ڕەگ بگەڕێ ، پەنجەی بۆ چاوگ درێژ کردووە ـ واتە بۆ ئەو شێوازەی خۆی بە « ڕێزمانی تەقلیدی » ناوی دەبا . چەند نموونەیێک :
• لە دەست پێکردنی یەکەم یاسای دۆزینەوەی ڕەگدا وتوویە :
« گەر هات و چاوگەکە (یائی) بوو واتا (ی) تیا پێش (ن) دەرکەوت ڕەگی داهاتووی بە لابردنی (ی) یەکە دەس ئەکەوێ » (ل ۷۹) .
• « گەر چاوگەکە ئەلفی بوو » (یاسای دووەم ، ل ۷۹)
• « گەر چاوگەکە واوی بوو » (یاسای سێیەم ، ل ۷۹)
• « گەر فرمانەکە دالی بوو » (یاسای چوارەم ، ل ۸۰)
... و هەندێکی دی .
ناتەواویی دیاری وتاری « کات و ڕەگی فرمان » ، ئەوەیە هەندێ یاسا باس نەکراوە و کەلێ قەد و ڕەگ ناونەبراوە . بۆ نموونە ، ڕەگی چاوگی (زاین) و (خوێندن ، ژەندن) و (ئەنگاوتن ، ئاخاوتن) و (داشتن) و (ویستن) و (گەیشتن ،

ڕۆیشتن)و چەندینی دی ، کە هەندێکیان بەر یاسای تایبەتی دەکەون و بەشێکیان بێزۆکن ، یادداشت نەکراون .

بەشێک لەو یاسایانەش ، کە باس کراون ، پڕ ناتەواوین . بەوێنە لە بەشی (ب)ی یاسای دووەمدا وتراوە :

« ب ـ گەر فرمانەکە تێنەپەڕ بوو ڕەگی داهاتووی بە گۆڕینی (ا) بە (ێ) دەست دەکەوێ :

چاوگ	ڕەگی ڕابوردوو	ڕەگی داهاتوو
سووتان	سووتا	سووتێ
گریان	گریا	گرێ
ترسان	ترسا	ترسێ » (ل ٧٩)

بەڵێ ئەوە دەستوورێکی بنەڕەتی‌یە ، ئەگەر قەدی کرداری تێنەپەڕ کۆتایی بە دەنگی (ا) بێت ، بۆ وەرگرتنی ڕەگ لێیەوە (ا) دەکرێ بە (ێ) . وەک :

چاوگ	قەد	ڕەگ
گەڕان	گەڕا : گەڕام	گەڕێ : دەگەڕێم
خنکان	خنکا : خنکام	خنکێ : دەخنکێم
پسان	پسا : پسام	پسێ : دەپسێم

. . . و گەلێکی دی .

لەم دەستوورەدا سێ کردار بێزۆکن : (وەستان ، گریان ، ترسان) . واتە (ا) کەیان ناکرێ بە (ێ) ، بەڵکو لادەبرێ : (وەستا ـ وەست : دەوەستم ؛ گریا ـ گری : دەگریم ؛ ترسا ـ ترس : دەترسم) .

د . وریا بۆ نموونەی ئەو دەستوورە ڕێکوپێکە ، لە نێو ئەو چەند نموونە ڕاست و ڕەوانەدا ، سێ بەڵگەی هێناوەتەوە ، کە دوانیان (گریا ـ گری ؛ ترسا ـ ترس) بێزۆکن و بەر دەستوور

نلکەون و نلکە یەکێکیان (سووتا ـ سووتێ) بەپێی یاساکە دەڕوات .

... و هەندێکی دی .

• • •

ئەو خوێندکارانەی تازە بڕوانامەی ماجستێر و دوکتۆرایان وەرگرتووە ، لەبەر هەر هۆیێک بێ ، وەلامی ئەو کارە نارەوایە نادەنەوە ، کە د . وریا دەرهەقیان دەیکا .. جا ئەویش ئەمەی بە زەمینە و هەل و دەرفەتێکی باش زانیوە و بە ڕۆژی ڕووناک زانیاری لە نامەکانیان وەردەگرێ و بەناوی خۆیەوە بلاویان دەکاتەوە .. لە بەشی یەکەمی ئەم وتارەدا هەندێ لەو نارەواییەی دوام ، کە لەگەڵ مامۆستا فەتتاحی مامەدا کردوویەتی و ئێستاش وا بە چەند وشەیێک جاری ئەو ڕاستییە دەدەم ، کە چی لە نامەی دوکتۆرایی مامۆستا عەبدوڵلا حوسێن ڕەسووڵ[48] وەرگرتووە :

● لە بڕگەی چوارەمی ، ستوونی دووەمی ، لاپەرە (٦٨)ی ژمارە (١٣٦)ی گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ »دا ، دوو نموونەی (پێمەدەشکێ ، پێیی دەخورێ)ی وتارەکەی د . وریا ، لە لاپەرە (٣٩ ، ٥٧ ، ١٦٢ـ١٦٥)ی نامەکەی مامۆستا عەبدوڵلادا باسکراوە و ئەو بابەتە بەتەواوی ڕوونکراوەتەوە .

د . وریا لە ستوونی یەکەمی لاپەرە (٦٧)ی هەمان وتاریدا ، کە باسی هێز و ئاناکۆری دەکا ، مامۆستا عەبدوڵلاش لە لاپەرە (٩٠ـ٩٤)دا لەو بابەتەی کۆڵیوەتەوە و تەنانەت (برایەتی) ، کە نموونەیێکی باسەکەیەتی لە وتارەکەی د . وریاشدا وتراوەتەوە .

---

(٤٨) عەبدوڵلا حوسێن ڕەسووڵ ، مۆرفیمە ڕێزمانییەکانی کار ، نامەی دوکتۆرا ، بەغدا ، ١٩٩٥ .

● ئەوەی د. وریا لە لاپەڕە (٢٢)ی ژمارە (١٤٠)ی گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ»دا دەربارەی مۆرفیمی کاتی داهاتوو وتوویەتی، هەر دەقاودەق لە نامەکەی مامۆستا عەبدوڵلاوە وەریگرتووە و تەنانەت نموونەکانیشی هەمان نموونەن (بڕوانە: ل ١١٢–١١٦ی نامەکە).

لە نامەی ناوبراودا جێناوی کەسی سێیەمی تاک لە دەستەی ڕێککەوتندا بە سفر (Ø) دانراوە.. د. وریاش لە بڕگەی یەکەم و دووەمی ستوونی دووەمی لاپەڕە (٢٢)دا دەڵێ: ئەم ڕاناوە هیچ سیمایەکی بەدەرنەکەوێ.. کەچی لە وتارەکانی زوویدا (ە، ات، ێت)ی بە جێناوی لکاوی کەسی سێیەم داناوە.

هەر لە ستوونی دووەمدا باسی مۆرفیمی داهاتوو دەکا، کە زووتر بە شتێکی ڕاستی نەدەزانی، بەڵام ئێستا بیروڕای مامۆستا عەبدوڵلای بڵاوکردووەتەوە.

ئەمانە و چەندین زانیاریی دی لەو نامەیە وەرگرتووە و بە هیچ چەشنێکیش ئاماژەی بۆ نەکردووە.

● ● ●

لەبەر ئەوەی د. وریا وێڕای ئەوەی زمانەوانە، شاعیریشە و چیرۆکنووسیشە، دەبوایە نەک هەر ئاگاداریێکی باشی لە تایبەتێتی و بنەماکانی زمانی کوردیدا هەبێ، بەڵکو پێویست بوو کوردییەکی ڕەوان و پاراویش بزانێ. بەڵام بەداخەوە کوردییەکەی لە گێژاوی دەربڕینێکی سەرگەردانیدایە و لە بریتی ئەوەی خوارووخێچی ڕاستبکاتەوە و بە دەربڕینی ڕەوان و بێگرێ بانگە بە گوێی ئەوەی نوێدا بدا، ڕاست و دروستەکەشی شێواندووە.

بۆ بەڵگەی ئەم وتانەم ئاوڕێکی خێرا لەو چیرۆکەی دەدەمەوە. کە چەند ساڵێک لەمەوبەر بە سەرناوی «بۆ

دارلاستیکەکەی شکاند » (کۆفاری رەنگین ، ژ ١٠٢ ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٢٨)دا بڵاوی کردووەتەوە .. ئەوەتا لە کۆتاییدا نووسیویە : « .. بەتەما بووم بەم دارلاستیکە کۆترەکان بگرم ..» .. کۆتر بە دارلاستیک (ناگیرێ)و (دەکوژرێ) . کورد هەڵەی و ناکا و رەنگە زیندە رۆیی نەبێ ، گەر بڵێم ، بێگانەیەکیش کەمێ کوردی بزانێ ، شتی وا سەیر و سەمەرە نالێ .. ئەمە لەوە دەچێ یەکێکی ناتەواو بڵێ : (بە قاچ نان دەخۆم) ؛ (بە دەست شەقێکم لە تۆپەکە هەڵدا) ؛ (بە ئاگر جلەکانم تەڕکرد) ؛ (بە ئاو کراسەکەم وشک کردەوە) .

کۆتایی چیرۆک بەم چەشنە بوو ، ئەوجا با بزانین لە دێڕی یەکەمدا چی دەڵێ : « لە ڕۆژێکی یەکجار سارد لە زستانا .. » . ڕاست وابوو بنووسێ :

« لە ڕۆژێکی یەکجار ساردی زستاندا » ، چونکە :

١ـ لە یەک ڕستەی وا کورتدا دوو جار ئامرازی (لە) بەکارهێنان ، جوان نییە .

٢ـ (لە)ی دووەم مانای ڕستەکە دەشێوێنێ .. وا دەگەیەنێ ، (ڕۆژی یەکجار سارد) لە وەرزەکانی دیشدا هەبێ .. لەبەر ئەوەی مەبەستی نووسەر (زستانە) ، بۆیە دەبێ (سارد) و(زستان) بە (ی) پێوەندبکرێن و بەوە گومان نەهێڵرێ .

ئەمە خەوشی سەرەتا و کۆتایی ئەو چیرۆکەیە .. کورد واتەنی : « مشتێک نموونەی خەروارێکە » .. جا کە سەروبنی ئەو نووسینە بە هەڵەی وا زەق و زۆپ تەنرابێ .. ئیتر ئەوی دی دەبێ چۆن بێ ؟.. وچی لەو زمانەوانە چاوەڕوان بکرێ ، کە کوردییەکەی هێندە لاواز و سەرگەردان بێ .

● ● ●

لەبەر ئەو هۆیەی لە سەرەتادا پەنجەم بۆ ڕاکێشاوە ، بەداخەوە لەم ئامیلکەیەدا مەودای ئەوە نییە سەرپاکی بەرهەمەکانی د . وریا بخەمە سەر لەنگەری و بێژنگ و دانبژێر و بەردە شۆڕیان بکەم و زیوان و داڕوجانیان لێبگرم ..[49]

لەگەڵ هەموو ئەوەشدا ، ئەوانەی لە سەرەوە لێیان دواوم ، تا ڕادە و ئەندازەیێک پەردەیان لەسەر هەندێ کاری ناڕەوا و نادروست : لاواز و پڕ خەوشی د . وریا لاداوە .

* * *

ئێستاش لەبەر تیشک و ڕووناکیی ئەو ڕاستییانەی سەرەوەدا ، نادروستیی وتاری « ڕەخنەی ناڕەخنە »ی[50] دەخەمە پێش چاو

د . وریا ئەم وتارەی ، کە بە داکۆکی و بەرگرییێک لە مامۆستا محەمەد ، مەعرووف دەستپێکردووە ، هەوڵی داوە وەک زۆربەی وتارەکانی پێشووی بە وتەی قەبە و زل بێبەڵگە خوێنەر چەواشە بکات .. ئەوەتە دەڵێ : « بەپێی پێڕەوە تازەکانی زمانەوانی و مەنتیقی پەیوەندیی نێوان کەرەسەکانی زمان ، کاری سادە نەک هەر لە کوردیدا ، بەڵکو لە هیچ زمانێکدا نابێ هەبێ » (ل ٢٢ ، س١) .

لەسەر ڕووی ئەم زەمینە بە ژمارەیێکی تەقدیری پتر لە دوو هەزار و پێنج سەد زمان هەیە . زمانی ئەوتۆش هەیە چەندین دیالێکت و دەیان بەشە دیالێکتی هەیە .. ژمارەی زمان و دیالێکت و بەشە دیالێکتەکانی جیهان ، کە لە دەیان هەزار تێپەڕن ، کام زانا سەدیی پێنجی ئەو ژمارەیە دەزانێ ، تا ڕێ بە

(٤٩) هیوادارم لە دەرفەتێکی دیدا ، بەهەمان شێوە نهێنی و خەوشی نووسینەکانی دیکەی ئاشکرا بکەم .
(٥٠) بڕوانە : پەراوێزی ژ ٥ .

خۆی بدا قسەی وا زل بکا ؟ .. چ لە مەسەلەی زماندا و چ لە زۆر باسی دیدا وەنەبێ هەمیشە مەنتیق جێگیر بێ .. ئەوەتە لە پێش چاومانە ، کە چەندین کێشەی ئەو دنیایە دژ بە مەنتیق دەڕۆن و دەکرێن .

ئایا ئەو زمانەوانانەی ئەو جۆرە قسانە دەکەن ، ئاگایان لەوە نییە ، کە دیاردەی هەندێ زمان لە ئەفسانە و حیکایەت دەکات . بەوێنە :

لە زمانە کۆنتینتۆ - بوشمانی یەکانـدا لە سەدا هەژدەوە تا سەدی سی ، ناو و ڕەگی کردار بە دەنگی چەقەنەیی[٥١] دەست پێ دەکەن .. ئی . ئا . گۆنچاروف دەربارەی دەنگی چەقەنەیی سەرنجی خۆی بەم چەشنە دەربڕیوە : « من لە زووەوە ئەمەم بیستبوو ، کە زمانی بوشمانی هەمووی لە دەنگی ئەوکی و چەقەنەیی پێکهاتووە و هەر لەبەر ئەوەشە ناتوانرێ بە نووسین دەربڕدرێ . ویستم ئەمە تاقی بکەمەوە و داوام لێ کرد بە زمانی بوشمانی پێم بڵێ : (بە زمانی ئێوە ، باوک ، چی پێ دەڵێن ؟) . کابرای بوشمان لەسەرخۆ دەمی کردەوە و بە زمان چەقەنەیێکی لێدا و دوو نۆتی دەربڕی . ئەمجا لێم پرسی : (ئەی « دایک » ؟) . کابرای بوشمان دیسان بە زمان چەقەنەیێکی لێدا و دوو نۆتی پەخش کرد ، کە لەوانی دی جیاواز بوون . گەلێ پرسیاری دیم لێ کرد .. وەڵامەکانی یان لە نۆتەدا ، یان لە چۆنێتی چەقەنە لێداندا دەگۆڕران »[٥٢] .

---

(٥١) دەنگەکانی تێخلوتن وەک شتێکی ئاسایی لە مەناسەداندا دروست دەبن و بە زۆریش لە مەناسەدانەوەدا . بەلام لەگەل ئەوەشدا لە زماناندا کۆنسۆنانت هەیە لە مەناسەداندا دروست نابێ ، بەڵکو لە بزووتنەوەی مژیندا دەبێ - واتە مژینی زمان بە ئاسمانەی دەم و لێو و ئەندامی دی . لە باری مژیندا زارەزاو یان دەنگی وەک چەقەنە بەر گوێ دەکەوێ . ئەو جۆرە کۆنسۆنانتانەش زاراوەی کۆنسۆنانتی چەقەنەیی یان بەسەردا دابڕاوە .

(٥٢) ئی . ئا . گۆنچاروف ، کارە کۆکراوەکانی ، ب ٢ ، مۆسکۆ ، ١٩٥٢ ، ل ٢١٧ .

گەلێ هۆز هەن خاوەنی زمانی ئیشارەتن . هۆزی ئەرانـدای ئوسترالی نزیکەی (٤٥٠) ئیشارەتی جیاوازی هەیە ، کە نەك هەر شتی دیـاریکـراو نیشـان دەدەن ، بـەڵکـو بیـروڕای گشتیش دەردەبـڕن . زمانی ئیشـارەتی خێڵی ئـەرانـدا و خێڵەکـانی دی تەواوکەری زمانی دەنگییە و لە حاڵاتی تایبەتیدا بەکاردێنرێ . بێوەژنی خێڵی وارموونگی ئوسترالی بۆ ماوەی ساڵێك قسەکردنی لێ قەدەغە دەکرێت . کوڕی ژنان لە کووچە و کۆڵان بەبێ دەنگی دەبینرێ ، کەچی بـە پەنجـە و دەست و ئانیشـك لەگەڵ یـەك دەدوێن . هیندییەکـانی ئەمـەریکا لە پێـوەندیی نێـوان خێڵی جیاوازدا زمانی ئیشارەت بەکاردێنن[53] .

یەکگرتنی هەمیشەیی ناوی دەنگ و واتا (مەرجێکی گرنگی پەیدابوونی دێرینترین وشەن) بووە هۆی جـووتبوونیـان و ئـەمەش دیـاردەی قەدەغـەکـردن ئیسپـات دەکـا . لە کـۆنـدا قەدەغەکردن بە خەیاڵ ئەفسانەوە ؛ بە باوەڕی سیحرییەوە ؛ بە هێزی وشەوە بەند بووە : ئەگەر ناوێك بزانی ، ئەوە مرۆکەش دەناسی و هێزت بە سەریدا دەشکێ . لەبەر ئەوە لای گەلێ خێڵ و میللەت قـەدەغە بـوو ناوی سـەرکردە و خـواوەند و فـریشتە بهێنرێ ؛ نەدەبوو کەس ناوی خۆی بە بێگانە بڵێ : ژن نـاوی مێردەکەی ببا . ژن لای هەندێ خێڵ تا ئێستاش نەك هەر مـافی ئـەوەی نییە بـە ئاشکـرا ناوی مێـردەکەی بـڵێ ، بەڵکـو نابێ سـەربەکی ئـەو وشانـەش بڵێ ، کـە تاکـە بڕگـەیێکی لە نـاوی مێردەکەی یان لە ناوی کەسوکاری مێردەکەیدا هەبێ[54] .

ن . ن . میکلوخە ـ مەکەلای ، ساڵی ١٨٧١ کە لە باکـووری ڕۆژهەڵاتی غینیای نوێ بوو ، نووسیویە دەڵێ : « نزیکەی هەر

(٥٣) ف . پ . فیلین ، کێشەی بارودۆخی کۆمەڵایەتیی زمان ، گۆڤاری « کێشەی زمانناسی » ، مۆسکۆ ، ١٩٦٦ ، ژ ٤ ، ل ٣٩ .

(٥٤) ب . ف . گزلۆفین ، سەرەتایێکی زمانناسی ، چاپی دووەم ، مۆسکۆ ، ١٩٧٨ ، ل ٢١٢ .

دێیەکی ئەو ناوچەیە بەشە دیالێکتی خۆی هەیە . لەو گوندانەدا ، کە بە پێی چارەکە سەعاتێك لە یەکدی دوورن ، چەند وشەیەکی جیاواز بۆ ڕاگەیاندنی واتای تاکە وشەیەك دەبیسترێ . خۆ دانیشتوانی ئەو گوندانەی دووری یان لەیەکەوە بەپیادە سەعاتێك دەبێ ، هەندێ جار بە بەشە دیالێکتی هێندە لە یەك جیاواز دەئاخێون ، کە نزیکەی لە یەکدی تێناگەن »(٥٥)،(٥٦).

لەپاڵ ئەو زمانانەی زۆر بڵاوبوونەتەوە ، زمانی ئەوتۆش هەیە کەم بەلایان هاویشتووە . ئەم زمانانەش لە خزمەتی میللەتی خۆیاندان - زمانی خێڵێك یان میللەتێکی بچووکن . تەنانەت زمانی دوو یان یەك گوندیش هەیە . بەوێنە ، لە داغستان هی دوو گوندی وەك زمانی بۆتلیخی (زمانی دانیشتوانی گوندی بۆتلیخ و میارسووە) . هی یەك گوندی ، وەك زمانی گینوخی (زمانی گوندی گینوخی ناوچەی سینتینە) . سەرجەمی گینوخەکان نزیکەی دووسەد کەسێك دەبن ..(٥٧) ، کەچی دیالێکتی ئەوتۆیش هەیە بە ملیۆنەها کەس پێی دەدوێن .

---

(٥٥) (میکلووخە - مەکەلای) زانا و گەڕیدەی ڕووس ، ساڵی ١٨٤٢ لە هەرێمی نۆڤگۆرۆد لە دایك بووە و ساڵی ١٨٦٣ لە زانستگەی پیتربورگ وەرگیراوە .
ساڵانی ١٨٦٦_١٨٦٧ گەشتێکی بە دوورگەی کەناری و مەغریبدا کرد . ساڵی ١٨٦٩یش دوای گەڕانەوەی لە ڕێخی دەریای سوور ، یەکەم بەرهەمی زانستیی دەریارەی چەند جۆرە ماسییەکی دەریایی بڵاوکردەوە .
هەر لە سەرەتای کارکردنییەوە ، گرنگی بە کولتوور و داب و نەریتی میللەتانی ئەو وڵاتانە داوە ، کە بینیونی .. دواتر ئەنترۆپۆلۆژی و ئەتنۆگرافی و لێکۆڵینەوەی دانیشتوانی ڕەسەنی باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا و ئوسترالیا .. سەرنجی ڕاکێشاوە . دوو ساڵ و نیو لە باکووری ڕۆژهەڵاتی کەناری غینیای نوێ ژیاوە .
(٥٦) ن . ن . میکلووخە - مەکەلای ، گەشت ، ب ١ ، مۆسکۆ - لینینگراد ، ١٩٤٠ ، ل ٢٤٢ .
(٥٧) پ . ئا . بوداگۆف ، مرۆڤ و زمانی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٤ ، ل ٩٧ .

لە زمانی ڕووسیدا لەرینەوەی دەنگەژێکان لەگەڵ هەموو توانستی وتنی دەمدا یەکدەکەوێ : زۆربەی دەنگی کۆنسۆنانتی ئاوازەدار ، بەڵام ئەم دیاردەیە لە زمانە فینۆ - ئوگۆرییەکاندا بەپێچەوانەوەیە - واتە لەرینەوەی دەنگەژێکان بەدەگمەن لەگەڵ وتنی دەمدا یەکدەکەوێ و نەبوونی کۆنسۆنانتی ئاوازەداریش لەو زمانانەدا بەڵگەی ڕاستەقینەی ئەم دیاردەیەن[٥٨] .

جا کە مەسەلە بەو چەشن و جۆرە بێ ، ئیدی زمانەوانانی ڕێبازی نوێ چۆن ڕێ بە خۆیان دەدەن ، قسەی وا نابەجێ بکەن .. یاخود بۆ د . وریا دەبێ وەك تووتی ئەوی ئەوان وتوویانە دووپات بکاتەوە .. مەنتیقی ئەو مەنتیقەی هەردوو لایان ناوی دەبەن ، کوا خۆی و کوا تۆوی ؟ ..

لە سەرێکی دییەوە ، ئەویك لە چەندین نووسینیدا باسی بوونی کرداری سادەی کردبێ ، ئیتر کە لە وتاری « ڕەخنەی ناڕەخنە »دا بەپێچەوانەوە پێ لەسەر نەبوونی ئەو جۆرە کردارانە دابگرێ ئەوە هیوادارم گلەییم لێنەکرێ ، گەر بڵێم ، د . وریا تەنانەت باش ئاشنا و بیداری نووسینەکانی خۆیشی نییە ، یان ڕاڕایە و هەردەم لەسەر هەوایەکە .

ئەوە چەند نموونەیەك لە وتاری :

١- « لایەنێکی جیاوازی »

« .. بەپێی قاڵبی فرمانەکە (سادە یا لێکدراو ...)» (ل٢٦٢ ، د ١٠) .

« گەر بڕیدیکەیت بریتی بوو لە فرمان (چ سادە چ لێکدراو) .. » (ل٢٦٢ ، دوادێڕ) .

٢- « لە پەیوەندییەکانی بکەر نادیار » :

---

(٥٨) ف . م . بیریزین ، ب . ن . گۆلۆڤین ، زمانناسیی گشتی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٩ ، ل ١١٧ .

دیوی دەرەوەی زمان ئەبینێ و سەیری زمان ناکات وەك سیستەمێکی ئاڵۆزی فرەڕووی پەیوەندیدار ، بۆیە هەر لێکۆڵینەوەیەکی زمان بە پێی ئەم پێڕەوە ساکار دەردەچێ » (ل ۲۲ ، س ۱) .

نووسەر لەوەدا هیچ ڕاست ناکا ، کە وتوویە : « پێڕەوی (تقلیدی) .. هەر دیوی دەرەوەی زمان ئەبینێ » .. لێرەدا درێژە بە ڕوونکردنەوە و لێکدانەوەی ئەو وتنانەی نادەم و تەنیا دەڵێم :

ئەخێر ڕێبازی چاولێکەری دەستووری ناوەکی و دەرەکیی زمان ڕەچاودەکات و نەك هەر گەلێ لێکۆڵینەوەی زمانانی بێگانە ئەوە ئیسپات دەکەن ، بەڵکو چەندین تۆژینەوەی زمانی کوردییش بەڵگەی ئەو ڕاستییەن .

لە سەرێکی دییەوە بۆ دەبێ گەلێ کاری زانستیی لوتکە ، کە بەپێی ئەو ڕێبازە کەیەنرابنەتە ئەنجام ساکار بن ـ د . وریا وتەنی : « هەر لێکۆڵینەوەیەکی زمان بەپێی ئەم پێڕەوە ساکار دەرئەچێ » و کەچی چەند وتەیێکی کورت و گێری پڕ هەڵە و خەوشی د . وریا زانستی بن :

● ئەگەر د . وریا بە چوار وشەی (ماڵ ، هەڤاڵ ، سامان ، تاڵ) یاسایێکی نابەجێ بۆ زمانی دەوڵەمەندی کوردی ڕۆبنێ و بڵێ : « .. هەموو لامێکیش دوای ئەلف بێ لە زمانی کوردیدا قەڵەوە » ، ئەوە بەپێی پێڕەوە ناژەکانی زمانەوانی ئەنتیقی کاردەکا و کارەکەی هەمە لایەنە .. بەڵام یەکێکی دی دەیان وشە بهێنێتەوە ، کە (ل)ی دوای (ا) یان لاوازبێ ، وەك : (ئالان ، ئالودە ، ئالیك ، ئالیکار ، ئالیسۆر ، ئالك ، ئالکە ، ئالنگە ، بالۆرە ، بالووکە ، چالاك ، چوالە ، زالە ، سالار ، قالۆنچە ، کالیار ، لالۆ ، لالەبلس ، لالەزار ، لالووت ، لالغاو ، مالوان) .. ئەوە کاری ئەو کەسە هەر دیوی دەرەوەی زمان دەبینێ و ساکار دەردەچێ .. یاخود ئەوێکی ڕێبزی ناژەکەری ، کە لەو چەند دێرەدا جیاوازی

له نێوان مەفهوومی دەنگ و پیتدا نەکردبێ و ئێمە و مانانێك ، کە
هەرگیز هەڵەی وای لێ ڕوونەدابێ ، ئەوە چ لایەکمان هەر دیوی
ـەرموەی زمان دەبینێ ؟

• ئێمە بیست ساڵێك لەمەوبەر ئەوەمان یادداشتکردبێ ، کە لە
ـیالێکتی کوردیی خـواروودا ، لە دۆخی بـانگهێشتن و دۆخی
ـیـاندا نێر و مێ جیـادەکرێنـەوە و لە دەقـەری جیـاوازەوە
نموونـەمـان هێنـابێتـەوە .. کـەچی دواتـر و بـە دوا ئـەو
ـۆزینەوەیەدا د . وریا بێئاگایانە بڵێ : « لە کوردیی خوارووشدا
ـە نێدادا نەبێ جنس جیانەکرێتەوە » ، ئیتر بۆ دەبێ لێکۆڵینەوە
ـروست و ڕاستەکە ساکار بێ و قسـە بێ بەڵگـە و هەڵەکـەش
زانستی بێ ؟

• یەکێك ئیدیعای پەیڕەوی کردنی ڕێبازە تازەکانی زمانەوانی و
مـەنتیقی بکات و وشـەی هاوبێـژ (Homonym)و وشـەی
فرەواتا (Polysemantic) تێکەڵ بە یەك بکات ، کەچی منێکی
سـاکاری ڕێبـازی چاولێکـەری پتر لە بیست سـاڵ لەمەو پێش
لێکم جیاکردبێتەوە . ئەوە ڕێبازی کامیان باشترە ؟

• نووسەرێك دوور لە کشت داب و نەریتێکی زانستانە ، بە ڕۆژی
ڕووناك کەرەستە لە بەرهەمی ڕێزماننووسـانی کورد و نـامەی
ماجستێر و دوکتۆریی خوێندکارانی کوردەوە وەربگرێ و بە هیچ
جەشنێك ناویان نەبا و بیکا بە موڵکی خۆی و سەرباری ئەو کارە
ناڕەوایە ـ بە سووك و ئاسانی پەردەپۆش‌کردنی ئەو ڕاستی‌یە ـ
بە هەق و بە ڕێبازی نوێکەری بزانێ .. کەچی خەڵکی دی ، کە
ئەمانەت دەپارێزن و کەشـە بە لێکـۆڵینەوەی بـاوو باپیـرانیان
دەدەن ، بە ناشارەزا و لە دنیا نەگەیشتوو دابنێ .

• لە ئەنجامی کەم ئاگایی و قووڵنەبوونەوە و ئاوڕ لە سەرچاوە
نـەدانەوە ، زانیـاری‌یێکی ناتـەواو دەربارەی تـایبەتێتی‌یێکی
شێـوەیێکی کـوردی وەربگـرێ و بـە پـاساێکی گشتیی بـۆ
سەرلەبەری زمانی کوردی ناوبەرێ و بە فرەوویی و مەنتقیی و

تازەگەریی دابنێ ، بەڵام زانیاریی تەواو و گشتیی زمانەکەمان لە قاڵبی زانستیدا جێگیر بکرێ ، بە لای ئەوەوە پاسای یەک لایەنە بێ ...

• زمانەوانێک بۆ وتنەوەی دەستوورێکی ڕێکوپێکی دەیان ساڵ لەمەوبەر پاسکراو ، سێ وشە بهێنێتەوە ، کە دوانیان بێزۆک بن و بەر دەستوورەکە نەکەون و تاکە یەکێکیان بەپێی پاسکە بڕوات .. ئەوە ناچارین هەزار شاڵڵا و خۆزگە بۆ (تەقلیدی) یەکەی خۆمان بخوازین .

• پرۆفیسۆرێک ئاگای لەوە نەبێ ، کە لە چەندین لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا چوار جنس یادداشت کراوە و بڵێ : سێ جنس دەست نیشان کراوە .. یان وشەیێکی یەکجار باوی ڕووسیی جنسی مێ بە نێر دابنێ .. ئیتر بە کام لێکۆڵینەوەی نوێ هەربوو دیو دەخوێنێتەوە .

• توێژەرێک خۆی چەندین ساڵ باسی بوونی کرداری سادەی کردبێ ، کەچی ئێستا ئاگای لەو وتانەی خۆی نەمابێ و بەرانبەر ئەو بۆچوونە وەستابێ ، کە لەگەڵ ڕایەکەی خۆی دەگونجێ ، دەبێ نرخ و بەهلوسەنگی ئەو وتە نازانستییەی چەند بێ ؟ ..

• بێتو قوتابییەکیش وشەکانی (ئازا)و (پیلو) بە ڕەگی کردار دابنێ ، بە هیچ جۆرێک لێی قبووڵ ناکرێ .. کەواتە د . وریا چۆن ڕێ بە خۆی دەدا باسی ساکاریی زانایانی کورد بکا ؟ .

• بە کوردی و بە کورتی ، وا پێدەچێ بە لای د . وریاوە ، قسەی ڕووتی بێ بەڵگە و بێ نموونە ؛ بێ ئاگایی و بێ خەبەری لە بەرهەمی دیار و بەرچاوی زانایانی کورد ؛ ناونەهێنانی سەرچاوە و بە چاوی سووک تەماشاکردنی کاری زمانەوانان ؛ قسەی خراپ بە گەورە پیاوانی کورد [٥٩] ؛ لەملاو لەولا زانیاری وەرگرتن و کردنە موڵکی خۆ و ماڵ خاوەنەکەی زەوت کردن ؛

(٥٩) دواتر لەو بارەیەوە دەدوێین .

دیاردەی دزێو و نابەجێ و نادروست : بێسەلیقەیی و ساکاریی کەرەستە و زانیاری و هەڵەی گەورە : وشەی دژ بە یەکی بێ سەروبەر : لەنگی و خواروخێچیی کوردی نووسین : شێوازی نزم و زمانی کووچە و کۆڵانان .. « بیرەوە تازەکانی زمانەوانی و مەنتیقی ، بڕۆ هەرچی قسەی بە کەڵک بە بەڵگە : ئاگاداری و خەبەرداریی لە کاری زانایانی کورد : ناوهێنانی سەرچاوە و بایەخدان بە بەری ڕەنجی زمانەوانان : ڕێزگرتنی گەورە پیاوانی کورد : دەست نەگرتن بەسەر ملکی خەڵکی و زەوت نەکردنی ماڵ خاوەنەکەی : دیاردەی ڕاست و بەجێ و دروست : وردی و بە سەلیقەیی و کەرەستە و زانیاریی باش : وشە و بیری پتەو : ڕەوانی و پاراویی کوردی نووسین : شێوازی بەرز و زمانی ئەدەبی .. یشە ڕێبازی سادەی چاولێکەری بن .

گەر تازەگەریتی وا بێ ، بەڵێن بێ و شەرتە تا ماوم ، هەر لەسەر دینە کۆنەکەی خۆم بم و با کاکە وریاشم هەر پێم بڵێ (تەقلیدی ساکار ..) .

بۆ ئەو شەش حەوت وشەیەی کردوومەتە نموونەی حاڵەتی هاودەنگی و یەکێتیی ڕەگ و قەد ، د . وریا دەڵێ : « شەش حەوت کار ناکرێ بە قیاس بۆ زمان » .. خۆزگە هاوڕێی ئازیزم کەمێ بیری دەکردەوە و ئەو ڕاستییانەی خوارەوەی ڕەچاو دەکرد :

١- ئەو شەش حەوت وشەیە ، وەک نموونەی مشتێک لە خەروارێک هێنراونەتەوە ، دەنا نموونەی دیش هەیە و بەتایبەتی لە کرمانجیی ژووروودا .. ئەوەتە چاوگێکی یەکجار دیار و بەرچاوی وەک (مرن) ، ڕەگیش و قەدیشی (مر)ە ، کە مۆرفیمێکی سادەیە .

٢- منیش ، لەگەڵ ئەوەشدا ، کە لە ئینگلیزیدا یەکجار کۆڵەوارم ، هێندە دەزانم ، چەندین کرداری وەک (... can, do, go) لە یەک مۆرفیم پێکهاتوون و سادەن .. جا ئەویە بەو ئینگلیزی باش زانینەوەی ، پاساوی پاکانەی

نەبینینی ئەو دیاردە ئاشکرایەی چی‌یە ؟ ..

٣ـ خۆ بۆ پەسەندنەکردنی ڕای مامۆستا محەمەد مەعرووف ، کە وتوویە : « کاری سادە لە کوردیدانیە » ، هەر هاودەنگی و یەکیتیی هەندێ ڕەگ و قەدم نەکردووەتە نموونە ، بەڵکو بە بەڵگەی دی‌یش ڕەتم‌کردووەتەوە . ئەی د . وریا لەوانی دی بۆ نەدواوە ؟

٤ـ گەر ئەو نموونانەی من واش بن ، وەك ئەو لە لاپەڕە (٢٣)شدا دەربارەیان دەڵێ : « تەنانەت لە پێڕەوی ئەقلیدیشا ئەخرێنە خانەی (ئاوێزە) کانەوە » (س ١) .. کەواتە بۆ ڕەخنەی لە مامۆستا محەمەد مەعرووف نەگرتووە ، کە لە وتارەکەیدا بە هیچ چەشنێك ئەوەی یادداشت نەکردووە ، شەش حەوت وشەیێك هەبن بێژوك بن و نەچنە جفزی دەستوورە گشتی‌یەکەوە

د . وریا لەنێو ئەوەی وتوومە ، ئەم مۆرفیمانە ، « کە لە یەك کاتدا ڕەگیش و قەدیش بن ، ئەوە بێ بیرکردنەوە دەزانین لە یەك مۆرفیم پێکهاتوون » ، دەستەواژەی (بێ بیرکردنەوە) ی بەلاوە یەکجار خراپە و دەربارەی نووسیویە : « دەربڕینی (بێ‌بیرکردنەوە) لە زانستدا نی‌یە و جێی نابێتەوە و نابێ خاوەنی ئاستاوی ئەکادیمی ئەم جۆرە دەربڕینانە بەکاربێنێ و بێ‌بیرکردنەوە بڕیار بدات .. » (ل ٢٢ ، س ١) :

١ـ ئەگەر لە هەر کەسێك بپرسیت یەك و یەك دەکاتە چەند ، بێ بیرکردنەوە پێت دەڵێت : دوو .. بەڵام گەر لە خوێندەوارێکی باشیش بپرسیت ٤٧٨×٢٧٣ دەکاتە چەند ، بێ‌گومان بیری لێدەکاتەوە و ئەوجا ئەنجامت پێ‌دەڵێت .. جا ئەو نموونانەش ، کە ڕەگ و قەدیان وەك یەك بن (نەك جیاواز بن) ، بێ‌گومان بێ بیرکردنەوە دەزانین لە یەك مۆرفیم پێکهاتوون .

٢ـ بەڵێ هاوکاری هێژام دەڵێ : ئەو دەربڕینە « لە زانستا نی‌یەو جێی نابێتەوە و نابێ خاوەنی ئاستاوی ئەکادیمی ئەم

جۆرە دەربڕینانە بەکاربێنێ « .. ئەمانە لە قسەی زانای لوتکە و فریشتەی ئاسمان دەچن .. یەکێك بەو چەشنە زانست پەروەر بێ و قسەی هێندە بەجێ بێ ، بە ڕۆژی ڕووناك کەرەستە لەملاو لەولا وەربگرێ و بیکاتە موڵکی خۆی و شێوازی نووسینی زمانی لاکۆڵان ئابێ و ئاڵێ : « .. ڕایەکی پووچە و بە تێشکی ئەزەری یەی لۆنێم فش دەبێتەوە »[٦٠] و توانج و تانە ئاگرینە کەلەمێرانی کوردو و کاری وا ئاکا زانێکی وەك مامۆستا مەسعوود محەمەد بە (.. درێژدادڕ) ناوبەری[٦١] ..

جا گەلوا ! ئەو (بێ بیرکردنەوە)یەی بەندە لە زانستدا جێی نابێتەوە ، یان ئەو ڕەفتار و تەڕزمانی یەی د . وریا ؟

گەر مەرج وابێ ، خاوەن ناسناوی ئەکادیمی دەست بەسەر ماڵی خەڵکی دا بگرێ ، لە بێئاگایی یاسای سەیر و سەمەرە بێنێتە ئاوان ؛ بە زمانی کووچە و کۆڵانان بدوێ ؛ پلار و تەوس بگرێتە زانایان .. ئەوە یاران ببورن ، من ناسناوی ئەکادیمیم ناوێ و هەر پیرۆز بەوانە بێ ، کە چێژ لەو شێواز و ڕێبازە وەردەگرن .

گریمان بۆچوون و نموونەکانی بەندە سەبارەت بە ڕاست نەزانینی ڕای مامۆستا محەمەد مەعرووف ، کە وتوویە : « کاری سادە لە زمانی کوردیدا نی یە » ، باش و تەواو نین ، بەڵام خۆ ئەو هەموو ڕەخنە و تێبینی و سەرنجانەی دی ، کە لە بارەی وتاری « کارپۆلێن کردن بەپێی ڕۆنان »ی کاکە حەمەوە نیشانم داون ، تۆ بڵێی شتێکی چاك و دروست و بەکەڵکیان تێدا نەبێ ، کە شایانی باس بێ .. ؟ بەڵێ گەلێ کەموکورتیی ئەو وتارەم پڕکردووەتەوە و هەڵەی زۆریم ڕاست کردووەتەوە .. بەڵام د . وریا نەیویستووە ددان بەو ڕاستی یەدا بنێ و سەرەتای وتاریشی ، کە بەو

---

(٦٠) بڕوانە : سەرچاوەی ل ٣٢ .

(٦١) بڕوانە ، وتاری (ڕەخنەی ناڕەخنە) ، ل ٢٢ ، س ٢ . باشتان دێنینەوە سەر ئەو باسە .

بەرگری‌یە لاوازە دەست‌پێ‌کردووە ، هەر بۆ ئەوە بووە ، ڕێگە بۆ وەڵامی ئەو ڕەخنەیەم خۆشکا ، کە لە پەراوێزی ژمارە (٤)دا لە خۆیم گرتووە .

ئەوەتە دەست‌پێ‌کردنی داکۆکی لە خۆیشی بە شێوازە بەردەوامە وتە قەبە و قەڵەوەکانی دەهۆنێتەوە و لە ترۆپکی چەواشەکارییەوە دەڵێ : « د . ئەورەحمان لەم باسەیدا زۆر تاکید[٦٢] لەسەر پێڕەوی زانستی ئەکات کەچی نەیتوانیوە تیایا خۆی بە ئاسانترین مەرجەکانی ببەستێتەوە .. » (ل ٢٣ ، س ١) . بەڵێ من نەک هەر لەم وتارەمدا ، بەڵکو لە زۆربەی نووسینەکانمدا جەخت لەسەر پێڕۆ و بەرنامەی زانستی دەکەم ، چونکە باس بەبێ ئەو ڕێباز و شێوازە ، نابێتە باسی زانستی .. ئەمە ئەو ڕاستی‌یەکە کە د . وریا ندانی پێدا نانێ و مایەی خۆشی‌یە .. بەلام بەداخەوە ، ئەمەشی هەر بۆ ئەوە دركاندووە ، بیخاتە مێشکی خوێنەرەوە ، گوایا ئەورەحمان لەگەڵ ئەوەشدا لەو باسەیدا نەیتوانیوە خۆی بە ئاسانترین مەرجەکانی پێڕەوی زانستی‌یەوە ببەستێتەوە .. بۆ ئەوەی ئەو وتانە هەر قسەی ڕووت و ڕەجاڵ نەبن ، د . وریا دەبوو :

١- کەمێ باسی پێڕەوی زانستیی بۆ بکردینایە ، تا فێری ئەو عیلمە بین ، کە ئەو دەیزانێ و ئێمە سەری لێ دەرناکەین .

٢- لە نێو مەرجەکانی زانستیدا ، ئاسانترینیانی بۆ دەست‌نیشان بکردینایە ، بۆ ئەوەی لەمەولا زەحمەتترین و ئاسانترینیان جیابکەینەوە .

٣- بە بەڵگە و نموونەوە نیشانی بدایە ، کە ئەورەحمان لە کام بەند و خاڵی ئەو وتارەیدا ، ئەوەی ئەو دەفەرمووێ ، پێی نەکراوە .

---

(٦٢) زمانەوانێک لە ڕیشەی (تەئکید)دا ، هەڵەی وا بکا و بە (تاکید) بینووسێ ، هەڵبەت گلەیی دێتە سەر .

بەڵێ ئەو جۆرە قسانەی د. وریا بە هەموو کەسێک دەکرێ ، بەڵام زانست و زانیاری خۆ ماندووکردنی دەوێ .

د. وریا بەدوا ئەو قسانەدا ، وا ڕادەگەیەنێ ، کە ئەو ڕەخنەیەی بەندە لە پەراوێزی ناوبراودا لە خۆیم گرتووە ، گوایا « بێ ئەوەی لە دوور یا نزیکەوە هیچ پەیوەندییەکی بە ناوەرۆکی ڕەخنەکەیەوە هەبێ ناوی وتارێکیم (باسێکی فۆنۆلۆجی) ، کە سیازدە ساڵ لەمەوبەر بڵاوکراوەتەوە ئەخزێنێتە ناو باسەکەیەوە .. » (ل ٢٣ ، س ١)

وا بێ دەمێ نووسەری ئەو چەند دێڕە تەنانەت لەو وتارەشدا ، کە تێیدا ڕەخنە لە خۆیشی گیراوە ، هێندە خۆی ماندوو نەکردووە بە وردی بیخوێنێتەوە .. گەرنا ، ئەوە بە ڕوونی و ئاشکرایی و ئاسانی دەیبینی پەیوەندیی ئەو ڕەخنەیەی لەوم گرتووە ، چەند نزیکە و هاومەبەستی ئەو ڕەخنەیەیە ، کە لەو شوێن و لایەنەوە لە مامۆستا محەمەد مەعرووفم گرتووە ..

من ئەوەم زۆر پێ باش بووە ، کە مامۆستا محەمەد بەشی یەکەمی وتارەکەی تەرخان کردووە بۆ کورتە هەڵسەنگاندنێکی ئەو کارانەی لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی دابەشکردنی کرداردا کراون .. بەڵام ڕەخنەم لەوە هەبووە ، سەرجەمی ئەو سەرچاوە کوردییانەی لێیان دواوە تەنیا نۆ کتێب و وتارن و وێڕای ئەوەش پەیوەندیی ڕاستەخۆیان بە ناوەرۆکی باسەکەیەوە نییە و ، ژمارەی ئەو بەرهەمانەش کە باسی نەکردوون ، لەوانەی باسی کردوون زیاترە و بەشێکیان لە باسەکەیەوە زیاتر نزیکن . بۆ بەڵگەی ئەو قسانەشم ناوی بیست بەرهەمم خستووەتە ڕوو .. پاشان هۆی ناونەبردنی ئەو بەرهەمانەم لێکداوەتەوە و خستووەتە بەرچاو .. جا بەم بۆنەیەوە بەجێم زانیوە و بۆ پەند و ئامۆژگاری ، گلەیی لەو دۆستانەی پێشم بکەم ، کە لەو ڕووەوە کەمتەرخەمن و ڕێز لە کاری پێشڕەوان ناگرن ، بەتایبەتی د. وریا ، کە نە لەوە دەدوێ زووتر چی کراوە و نە

ناوی سەرچاوە دەبات و لەوەش خراپتر لەمەلاو لەولا زانیاری وەردەگرێ و ناوی خاوەنە ڕاستەقینەکەشی پەردەپۆش دەکات . لەگەڵ ئەوەشدا چەندین جار بەدەمی ئەم ڕاستییەم پێوتووە و خۆی لێ گێلکردووە .. جا ئەمەی من کاری دۆستانەیە یان نا ؟ ... بەرگرییە لە ڕابەران و زانست یان نا ؟ ..

هەرچی بۆ ئەو خاڵەشیانی ، کە وتوویە : « وتارێکم .. کە سیازدە ساڵ لەمەوبەر بڵاوکراوەتەوە » ، دەڵێم :

١ـ درەنگە و زوویی بۆ ئەو جۆرە کارانە نە مەرجە و نە دەوری هەیە .

٢ـ هەر کە ئەو وتارەی بڵاوبووەوە ، پێموت : مامۆستا مەسعوود محەمەد لە کتێبی « چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی »دا باشتر و فراوانتر لەو کێشەیە دواوە ... لە وەڵامدا وتی : نەمخوێندووەتەوە .

ئەوجا منیش ئەو دوو ڕاستییەی خوارەوەم بە هاوڕێی خۆشەویستم ڕاگەیاند :

یەکەم ـ عوزر لە قەباعەت خراپتر ..

دووەم ـ ئاخر نەک هەر زۆری نموونەکانت ، بەڵکو هەندێ ڕستەشت هەر وەک ئەوانی مامۆستا مەسعوودن . ئەویش حەوت ساڵ بەر لەو وتارەی تۆ ئەو کتێبەی بڵاوکردبێتەوە ، خۆ ناکرێ بڵێین ، ئەو لە تۆی وەرگرتووە .

٣ـ وتاری « کارپۆلێنکردن بەپێی ڕۆنان و چەند سەرنجێک » ، ئەمیش ساڵ لەمەوبەر نووسیوە .. ماوەی چەند ساڵێک هیچم بڵاونەدەکردەوە ، کاتێ کەوتمەوە بڵاوکردنەوە ، ئەمە بووە یەکەم وتارم

زێدە ڕۆیی نییە ، گەر بڵێم هەر بەندێکی ئەو وەڵامەی د . وریا جێی سەرسوڕمان و گومان و پرسیارە . ئاخر ، کە وتوویە : « وەک دەرئەکەوێ د . ئاورەحمان لە باسەکەی من نەگەیشتووە یان زۆر

بە سەربێیی سەیری کردووە ، (ل ٢٣ ، س ١) ، گوایا ئەوە نازانێ :

١ـ نە من هێندە نەخوێندەوارم لە باسەکەی ئەو نەگەیشتبم و نە باسەکەی ئەویش لە ئاستێکی وا بەرزی زانستیدایە ، تەنانەت زمانەوانیش تێی نەگا .

٢ـ یان کە بڵێ ئەوڕەحمان « زۆر بە سەربێیی سەیری کردووە» ئەی چۆن مێ تێر پێشتر ، دەنووسێ : « لەگەڵ باسێکی مامۆستا مسعود محمددا بەراووردی ئەکات » . لێکۆڵینەوە لە باسێک کە پەنرابێتە ئەو ئاستەی لەگەڵ نووسینێکی دیدا بەراورد کرابێ و بانگی هەڵی ناڕەوایی وەرگرتن و ناونەبردنی تێدا درابێ ، ئیتر چۆن بە سەربێیی سەیری کراوە ؟

د . وریا لەبریتی ئەوەی پێ لە ڕاستی بنێ و بەڵێن و پەیمان بدا واز لە کاری ناڕەوای وەرگرتن و ناونەبردن بێنێ و ئیمان بە ڕێزگرتنی ڕابەران و پێشڕەوان بێنێ ، کەچی کەوتووەتە بڕوبیانووی بێ سەروبەرو دەربڕینی بازاڕییانە و تەنانەت وتنی وتەی ناشیرین بە مامۆستا مەسعوود محەمەد .

پاکانەی وەرنەگرتنی زانیاری لە مامۆستا مەسعوود محەمەد ئەوەیە ، گوایا باسەکەی ئەم دەربارەی دەنگسازییە و ئەوی ئەویش شتێکی دییە .. خۆم و خوێنەر بەم بیانووە سەیر و سەمەرەیەوە خەریک ناکەم ، تەنیا دەپرسم :

١ـ ئەی چۆن بەشێک لە نموونەکانی مامۆستا مەسعوود محەمەد و هەندێ شێوە دەربڕینی ئەو زانە کەوتوونەتە وتاری « باسایێکی فۆنۆلۆجی »یەوە .. ؟[63]

٢ـ هەر لەبەر ئەوەی مامۆستا مەسعوود کتێبەکەی بە دەنگسازی ناونەنابێ ، ئیتر کەرەستەی بۆ وتارێکی ئەو بوارە لێوەرنەگیرێ ، ماڵ خاوەنەکەی پێوە نامێنێ ؟ ..

---

(٦٣) لە سەرەتای بەشی یەکەمی ئەم وتارەدا ، ئەو نموونە و دەربڕینانە باس کراون .

د . وریا کە پێداگری و دەڵێ : « دۆزینەوەی خۆمە و پێشتر باس نەکراوە » (ل ۲۳ ، س ۲) . وا دیارە دەیەوێ بڵێ ئەم پێشتر باسی کردووە و مامۆستا مەسعوود لەوی وەرگرتووە .. بەو پێیە یان دەبێ مامۆستا مەسعوود ساڵی ١٩٧٦ مێشکی ساڵی ١٩٨٤ی د . وریای خوێندبێتەوە و ئەو نموونە و دەربڕینانەی لێوەرگرتبێ .. یان ساڵی ١٩٨٤ پێش ساڵی ١٩٧٦ بکەوێ .

هیچ یەکێک لەو لێکدانەوانەش پەسەندنین و ڕووی مەجلیسیان نییە .. جا لەبەر ئەوەش ، کە من شاهیدیی نادروستم بۆ نەداوە و ناڕاستیم بۆ نەگۆڕیوە بە ڕاستی و قەباڵەی بەتاڵم بۆ مۆرنەکردووە ، بۆیە بە تەوسەوە پێدەڵێ : « ئەبوو د . ئاورەحمان وەک خاوەن ئاسناوێکی ئەکادیمی واقیعی بوایە و ئەمەی دەربخستایە » (ل ۲۳ ، س ۲) .. بەداخەوە لە چەند شوێنێکی ئەو کورتە وتارەیدا ، ئەو دەربڕینەی وتوومەتەوە و ویستوویەتی بەو جۆرە پلار و توانجە کاربکاتە سەر خوێنەر و بەندە .

ئەوەی زۆریش جێی نیگەرانی و دڵتەنگی بێ ، ئەو وتە ناشیرینانەیە ، کە بە مەبەستی بەرگری لە خۆکردن بە مامۆستا مەسعوود محەممەدی دەڵێ . د . وریا وا نیشان دەدا ، کە ئەم باسەکەی زانستییانەیە و دوورە لە سەڵەفییەتی و پڕفیزداری بێسوود و ئەنجام » (ل ۲۳ ، س ۲)ی وەک مەسعوود محەممەد ..

کەمێک بەر لەوەی ئەو وتە جوان و قەشەنگانە بە کاک مەسعوود بڵێ ، ڕووی کردووەتە بەندە و بە زمانی بازارییانە و بە کوردییەکی خوار و خێچ وتوویە : « ئەو پرسیارە ئاراستەی د . ئاورەحمان ئەکرێ لێرە ئەوەیە .. کام پێڕەوی زانستی لە کام لوتووی هەتاری نەدات .. » (ل ۲۳ ، س ۲) .

هەرچی بۆ شەخسی خۆمە ، هیچ گلەییەک لەو برا ئازیزەم ناکەم ، بەڵام بۆ مامۆستا مەسعوود محەممەد ، نەک هەر گلەیی ،

بەڵکو لۆمە و سەرزەنشتیشی دەکەم .. گەلۆ ! ئێمەی کوردی کڵۆڵ و چارەڕەش ، چەند زانا و دانا ؛ پایەبەرز و پایەدار ؛گەورەو گەلەمێر .. ی وەک مامۆستا مەسعوود محەمەدمان هەیە ، تاوا بە چاوی سووک تەماشای بکرێ . ئەگەر زمان بۆ ئەو جۆرە وشانە ببزوێ ، ئەی قەڵەم چۆن قایل دەبێ بیاننووسێ ؟ ..

د . وریا بۆ ناونەبردنی سەرچاوە و نکوڵیکردن لە وەرگرتنی زانیاری لە کەسانی دیکەوە ، دیسان دەڵێ : « .. لەم وتارە یەکجار کورتەمدا .. ئەنجامی شیکردنەوەی خۆم دەخەمە ڕوو . باسی شتێ ئەکەم پێشتر باس نەکراوە ، سوودم لە هیچ سەرچاوەیەک وەرنەگرتووە .. » دەبوو « د . ئاورەحمان بڵێ لە کوێ پێشتر باسکراوە .. » (ل ۲۳ ، س ۲) ..

بەڵام ، لەو تاکە پەراوێزەدا ، کە تێیدا لەو ڕووەوە ڕەخنەم لە د . وریا گرتبێ و وتبێتم : « وێرای ئەو چەند دێڕەی مامۆستا تۆفیق وەهبی ، کە لە بەندی (٤٧)ی لاپەڕە (۱۰)ی کتێبی (دەستووری زمانی کوردی ـ ۱۹۲۹)دا پێوەندیی بەو باسەی د . وریاوە هەیە ، مامۆستا مەسعوود محەمەدیش لە چەند نووسینێکیدا لەو کێشەیە دواوە : یەکەم جار ساڵی ۱۹۷۳ لە وتاری (بەکارهێنانی ـی ـ لە ڕێزمانی کوردیدا ، گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ، ب ۱ ، ژ ۲ ، ل ۸۹ ـ ۱۰۰)و ئەمجا لە کتێبی (ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ـ ۱۹۷٦)دا لە دوو شوێندا (ل ۱۰۵)و (ل ۳۱۵ـ۳۱٦) و دواتریش لە کتێبی (چەند حەشارگەیەکی ڕێزمانی کوردی ـ ل ٥٦ـ٥٧)دا لە هەمان باس دواوە »[٦٤] .. خۆ هێشتا چەند مانگێک بەسەر بڵاوکردنەوەی ئەو وتارەمدا تێپەڕیوە و کەچی براکەی هێژام دەنووسێ : دەبوو « د. ئاورەحمان

(٦٤) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، وتاری کاربواکێنکردن بەپێی ڕێنان و چەند سەرنجێک ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » ، ژ ۱۳۹ ، بەغدا ، ۱۹۹۷ ، ل ۱۵ـ۱٦ ، پەراوێزی ژ ٤ .

بڵێ «لە کوێ پێشتر باس کراوە .. » .. ئەو دەیەوێ وا خەڵک چەواشە بکا ، کە هەر لەبەر ئەوەی وتارەکەی ئەو دەربارەی دەنگسازییە و ئەوانی کەسانی دی ، ئەو ناوە زلەیان نییە ، ئیتر ئەم نابێ ناویان بەرێ و ئەوان مافیان بەسەر ئەو باسەوە نییە .

لێرەدا دوو ڕاستی دەخەنە پێش چاو :

١- مەسەلە ئەوە نییە ، کە ناوی باسەکان جیاوازن ، بەڵکو هەڵسوو و کەوتی د . وریا لە نووسیندا بەو شێوە ناڕاستەیە .. بێتو ئەمەشی لێ قبووڵ بکەین ، کە تۆژەرانی دی مەبەستی سەرەکیی ئەو نووسینانەیان (دەنگسازی) نەبێ ، ئەی چۆن بەوە قایل بین ، کە بۆ هەموو بوار و ئاست ، کەرەستەی زۆر و ئامادەی لە مامۆستایان : فەتتاحی مامە عەلی و ئەورەحمانی حاجی مارف و د . عەبدوڵلا حوسێن .. وەرگرتووە و بە هیچ چەشنێکیش ناویانی نەبردووە .

٢- بەپێی ئەو وتانەی د . وریا ، ئەگەر ئەو بەشی زمانی کوردییەی ، ئەو سەرۆکێتی و ئێمەش مامۆستا ، ڕۆژێک لە ڕۆژان ناوی بگۆڕدرێ ، یان ببێتە کۆلێجێکی سەربەخۆ ، ئەوە دەبێ ناو و دەوری ئەو و ئێمە لە مێژووی ئەو بەشەدا باس نەکرێت . بێگومان برای بەڕێزم ئەمەیانی قبووڵ نییە .. جا با لێم ببووری ، کە منیش بە خاڵی یەکەم قایل نیم ..

ئەوێکە ، کە بۆ وتاری « باسێکی فۆنۆلۆجی » بڵێ : « لەم وتارە یەکجار کورتەمدا .. ئەنجامی شیکردنەوەی خۆم دەخەمە ڕوو .. سوودم لە هیچ سەرچاوەیەک وەرنەگرتووە .. » .. ڕەنگە هەڵم بێ ، گەر لێی بپرسم : خۆ وتاری « ڕەخنەی ناڕەخنە »ش ئەنجامی شیکردنەوەی خۆتە ، ئەی بۆ لێرەدا سوودت لە سەرچاوە وەرگرتووە و ناویشت بردوون ؟ .

وەک من خستوومەتە ڕوو و ، وەک خۆیشی دانی پێدا ناوە ، لە وتاری « باسێکی فۆنۆلۆجی »دا ناوی هیچ سەرچاوەیەکی

ئەبردووە .. لە زۆربەی نووسینەکانی دیشیدا ناوی دووسێ سەرچاوەییەک دەبا ، کەهەمیشە بەشی زۆریان بەرهەمی خۆین .. تەنانەت لە نامیلکەی « ڕێزمانی ڕانـاوی لکـاو »[٦٥]دا ، کـە گەورەترین کارێتی ، چوار پەراوێز و پێنج سەرچاوەی ڕیزکردووەو سیـانیـان هـی خـۆین (ل ٢٨) ، بـەلام ئـەوەی تـەواو سەرنج ڕابکێشێ و مایەی خۆشی بێ ، ئەومیە زمارەی پەراوێز و سەرچاوەکانی وەلامەکەی ـ ڕەخنەی ناڕەخنە ، دوازدە دانەن .. شاهیدیی هەق دەدەم ، ئەمە یەکەم جارە د . وریا لە نووسینیدا بەو ئەندازەیە پەنجە بۆ سەرچـاوە ڕابکێشێ و .. دیارە لە دڵدا ئیمانی بە ڕەخنەکەی من هێناوە و لەمەو دوا ئەو شێوازو ڕێبازە دەگرێتە بەر ، کە بەندە دەیان ساڵە پێڕەوی دەکا .. ئەمە کارێکی چاکە و بەدڵ پیرۆزبایی لێدەکەم .. بەلام خۆزگە بوێـرانە زاتی دەکرد ، بێ لە هەڵەکانی زووی بنێ .

د . وریا لەبەر ئەوەی بە کـوردی بیرنـاکاتـەوە ، بەلایـەوە سەیرە ، کە من داوای (لێکۆڵینەوەی تێروتـەسەل) دەکـەم و بۆیە بەم بۆنەیەوە وتوویە : « د .. د. ئاورەحمان لە زۆر شوێنا دەربڕینی (تێروتەسەل) بەکارئەهێنێ » (ل ٢٣ ، س٢) .. گەر بە کوردی بیرم نەکردایەتـەوە ، کە لە زمـانێکی بێگانـەوە ئەو مـەبـەسـتـەم وەربگێـڕایـە ، دەبـوو بڵێم (دیـوی نـاوەوە و دەرەوە) .. من چ پێویستم بەو دەقاودەقە ناقۆڵایە هەیـە ، کە زمانەکەی خۆم دەربڕینی (تێروتەسەل)ی هەبێ .. بێگومـان لێکۆڵینەوەی تێروتەسەلیش ئەوەیە ، هەمـوو ڕوو و دیوێکی دیاردەییەک تاوتوێ بکـا .. مامـۆستا وریـا (تێروتـەسەل) بـە (دووروودرێـژ) تێگـەیشتـووە و ئـەوەتـە ئـەنجـامی ئـەو بێئاگایی‌یەی لە ڕستەیێکی شێواوی بێ گوزارەدا دەردەخـا و دەڵێ : « تێروتەسەلی لە زانستا مەوزوعیەت و ڕاستی دەرخستن

---

(٦٥) د . وریا عومەر ئەمین ، ڕێزمانی ڕاناوی لکاو ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

و گەیشتنە پلسا و ئەنجامی تازە بە کورتترین ڕێگا » .

بەندە هەمیشە گرنگی بە بەکارهێنانی ڕێژەی ڕاستی وشە ؛

شێوازی دروست داڕشتنی ڕستە ؛ پاراوی و ڕەوانی و بێگرێیی مەبەست دەربڕین ؛ باش بەپەیڕەوی‌کردنی ڕێنووس ؛ ڕاستکردنەوەی هەڵەی چاپ .. داوە و بۆیە بەرهەمەکانی تا ڕادەیێک بە پوختی دەکەونە بەر دیدەی خوێنەران .. بەڵام بە خەم و پەژارە و کەسەرێکی زۆرەوە دەڵێم ، نووسینەکانی د . وریا لە سەرپاکی ئەو بوارانەدا یەکجار پڕ خەوش و ناتەواوین .. ئەوەتە تەنانەت لەم وەڵامەیدا ، کە لای خۆی تەواو بایەخی پێداوە ، دەیان هەڵەی زەق و چەندین کەموکورتیی ئەو بابەتانە ، ئاشکرا ، لە چاو دەچەقن .. لێدوان لە گشت ئەو لایەنانەی وتاری ناوبراو ئاو زۆر دەکێشێ و ناچار هەڵدەگرم بۆ ئەڵقەیێکی دی .. جارێ تەنیا سەرنج بۆ دوو خاڵی سەر بە ڕێنووس ڕادەکێشم :

١ـ د . وریا یەکێکە لەوانەی بەتەواوی لایەنگیری دانانی چوکلەیە لە ژێر (ڕ)ی سەرەتای وشەدا و ئەمەی لە وتاری « ئیملای کوردی و چەند تێبینییەک »(٦٦) دەربڕیوە و نووسیویە : « ... ئەو ڕایەی کە دەڵێ لەبەر ئەوەی هەموو (ڕ)یەک ، لە سەرەتای ووشەی کوردی دەرکەوێ قەڵەوە ، بۆیە لە نووسینا پێویست بەوە ناکات نیشانەی (قەڵەوی)ی بۆ دابنرێت ڕایەکی پووچە و بە تیشکی ئەزموونییەی فۆنێم لەش دەبێتەوە ... » (ل ٤٤٢) ، کەچی لە وتاری « ڕەخنەی ناڕەخنە »دا لە نووسینی سەرجەمی ئەو جۆرە وشانەدا (٢)ی نیشانەی قەڵەویی لەژێر ئەو پیتەدا دانەناوە ..(٦٧) ئەم

(٦٦) بڕوانە : پەراوێزی ژ ٢٢ .

(٦٧) تەنانەت بۆ زۆربەی زۆری ئەو (ڕ)ە قەڵەوانەش ، کە لە ناوەڕاست یان کۆتایی وشەدا دێن ، چوکلەی دانەناوە .

دیاردەیەش وەنەبێ هەر لەم وتارەیدا بێ ، بەڵکو لە زۆربەی
نووسینەکانیدا بەهەمان چەشنە .. زێدە ڕۆیی نییە ، گەر بڵێم ،
نامیلکەی (ڕێزمانی ڕاناوی لکاو) پتر لە سەد وشەی وای
گرتووەتە خۆ و تاکە یەکێکیان چییە ، چونکە لەژێر (ڕ)ەکەیدا
نییە . بۆ نموونە سەرناوی ئەو نامیلکەیە لە سێ وشە
پێکهاتووە : (ڕێزمانی ڕاناوی لکاو)و دوانیان بە (ڕ)
دەست پێدەکەن و لەژێر (ڕ)ی هیچ کامێکیاندا (٧) دانەنراوە ،
واتە نووسراوە : (ریزمانی راناوی لکاو) ..

٢- ئیملای چەندین وشەی هەڵەیە و بەتایبەتی ئەوەی
لەبریتی (تەئکید) ، نووسیویە (تاکید) (ل ٢٣ ، س ١ ، د
٢٥) ؛ لە جیاتی (بەراورد) ، (بەراوورد) (ل ٢٣ ، س ١ ، د
٣٠ ؛ ل ٢٣ ، س ٢ ، د٥) .

جا ئەمانە کەمتەرخەمی بن ، یان نەزانین بۆ زمانەوان نەنگە .
بەداخەوە بەرهەمەکانی د . وریا پڕی ئەو جۆرە هەڵە و
خەوشانەن ..

بەوێنە لە کۆتایی وتاری ناوبراوی « لە یاسا دەنگییەکانی
زمانی کوردی »دا دوو وشەی (ئازا) ـ کە ئاوەڵناوە و (پیاو) ـ
کە ناوە ، بە ڕەنگی کردار داناوە .. ئەوەتە نووسیویە :

« ئەگەر ڕاناوی لکاو (ین ـ یت) لەگەڵ ڕەنگی فرمان
دەرکەوتن ..

....

ئێمە ئازاین ،

« ئەگەر ڕەنگی فرمان بە کپ کۆتایی هاتبێ .. :
تۆ پیاویت » (ل ٢١) .

مایەی خەم و پەژارەیێکی سەخت و گرانە ، زانست و زانیاریی
زمانەوانێک لەو ئاست و ڕادەیەدا بێت .

بەڵێ ڕەخنەی د . وریا دەربارەی بەکارهێنانی دەربڕینی
(ئێروتەسەل) لە لایەن بەندەوە ، دەگەڕێنێتەوە بۆ ئیبیمای

بەردەوامی سەبارەت بە (تازەگەریتی) و پەیرەوی‌کردنی (پێڕەوە تازەکانی زمانەوانی)و (بێدەسەڵاتی پێڕەوی چلولیکەری و هەر بینینی دیوی دەرەوەی زمان) .. بۆ ئەم قسە زلە ڕوونە بێ بەڵگانەی دەڵێم :

ئەو دەڵێ لە دیوی ناوەوە و دەرەوەی شت دەکۆڵینەوە ، بەڵام ئەمەی هەر بە قسەیە ، نەك بە کردار . ئەوەتە لە زۆربەی نووسینەکانیدا تەنیا لە دیوی دەرەوەی دیاردەکان دەدوێ و ئەویش بە نیوەچڵی . بۆ وێنە :

١- (مۆرفیمی وشەدارێژ - Derivational morphame)و (مۆرفیمی وشەگۆڕ - Inflexional morpheme) هەر لەبەر ئەوەی هەردووکیان مۆرفیمی بەندن و سەربەخۆ و بە تەنیا واتا نابەخشن ، بە یەك شتیان دادەنێ و جیاوازی لە نێوانیاندا ناکات و ئەمەش هۆی ئەوەیە ، کە تەنیا دیوی دەرەوەی ئەو مۆرفیمانەی بینیوە . ئەگەر دیوی ناوەوەی ببینیایە ، ئەوسا دەیزانی :

أ - مۆرفیمی وشەدارێژ دەتوانێ وشەیەك لە بەشێکی ئاخاوتنەوە بکاتە بەشێکی دیکەی ئاخاوتن ، بەڵام مۆرفیمی وشەگۆڕ ناتوانێ ئەو ئەرکە ببینێ .

ب - لە وشەی ئاسادەی زمانی کوردیدا پاشگر (کە مۆرفیمی وشەدارێژە) ، هەمیشە لە دوای بنەمای وشەوە دێت و ئنجا بە دوای ئەودا نیشانە (کە مۆرفیمی وشەگۆڕە) - واتە هەمیشە پاشگر پێش نیشانە دەکەوێ .

جـ - مۆرفیمی وشەدارێژ مانای دارێژە (المعنى الاشتقاقي - Dervational meaning) دەدات ، هەرچی مۆرفیمی وشەگۆڕە بە مانای نیسبی (المعنى النسبي - Relational meaning) دەگەیەنێ .

.. هتد[٦٨]

٢ـ بایەخ بە ئێتیمۆلۆجیی وشە نادات ، کە ئەمە لایەنێکی یەکجار گرنگی هەر زمانێك و کێشەیێکی گەورەی زمانەوانییە .. بە نموونە لە زمانی ڕووسیدا وشە نییە ئەسڵ و ڕەگەزی ئاشکرا نەکرابێ ، بۆیە لێکۆڵینەوە لەو زمانە بەبێ پەیڕەوی کردنی پێڕەوە نوێکان کارێکی زیرانەیە ، بەڵام ، ئێمەیێکی کورد ، کە لەو مەیدانەدا هێشتا شتێکی ئەوتۆمان ساخ نەکردبێتەوە ، ئیتر چۆن بیانخەینە بەر تیشکی پێڕەوە نوێکانی زمانەوانی .

٣ـ زمانەوانێك واتا و ڕۆنانی سەدان وشەی زمانەکەی نەزانێ ، چەندین وشە بە هەڵە بەکاربێنێ و بنووسێ ؛ ڕستە بە خوارو خێچی دابڕێژێ .. نەك هیچ شێواز و ڕێبازێکی لێکۆڵینەوە دایی نادا ، بەڵکو کۆمپیوتەریش فریای ناکەوێ ..

زمانەوانێك لە باسی جێناوە کەسییە جوداکانی دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا (هوون = ئێوە) بە (هون) تۆماربکا[٦٩] ؛ لە لێدوانی جێناوە لکاوەکانی دیالێکتی خوارووی کوردیدا ، ڕستەی وەك : (من بۆم ناردنیت)و (تۆ بۆت ناردنین) ..[٧٠] نموونەی بێ ؛ لە چیرۆکێدا بە (دارلاستیك)کوتر (بگری) ، یان ڕستەی ئاڵۆزی وەك (لە ڕۆژێکی یەکجار سارد لە زستانا) داڕێژێ .. ئەوە ئەو جۆرە دەربڕینانە ، کە کورد بەو چەشنەی د . وریا نەیانڵێ ، بێگومان کەرستەی وا وێران ، مەنتیق دەشێوێنێ و بەرەو نشوستیی دەبا ، بۆیە هیچ ڕێباز و پێڕەویك پێی ناکرێ ، هەردوو دیوی لێكبداتەوە ، بەڵکو تەنانەت دیوی سادکاری دەرەوەشی پێ ساخ ناکرێتەوە .. یاخود بۆ ئەم کەرەستە

---

(٦٨) بۆ پتر زانیاری ، بڕوانە : د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، وشەڕۆنان لە زمانی کوردیدا ، بەغدا ، ١٩٧٧ ، ل ٢٢ـ٤٨ .

(٦٩) د . وریا عومەر ئەمین ، لایەنێکی جیاوازی ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق ـ دەستەی کورد » ، ب ١٠ ، بەغدا ، ١٩٨٣ ، ل ٢٥٤ ـ ٢٧٦ .

(٧٠) د . وریا عومەر ئەمین ، ڕێزمانی ڕاناوی لکاو ، بەغدا ، ١٩٨٦ ، ل ٢٢ .

شەق و گێژە هەزار و یەك خەت و خشتە و نەخشە و بیرکاری بۆ بەکاربهێنرێ ، ئەنجامی هەر هەڵە دەردەچێ .

ڕاست وایە . ئێمە بەر لە هەر شت کەرەستەی پەرش و بڵاوی زمانەکەمان کۆبکەینەوە ؛ دیالێکتەکانی کوردی بزانین : زمانێکی ڕەوان و بێ گەرد و بێ گرێ فێربین .. ئەوسا بڕیار بدەین بە ڕێبازی چاولێکەری ؛ یان بناخەگری ، یان .. لە زمانەکەمان بکۆڵینەوە دیارە نەك هەر تەلاری بەرز و بڵند ، بەڵکو خانووچکەش دەبێ لە بناخەوە دەست پێ بکرێ . ئەگەر یەکێك بە خەیاڵ یەکسەر نهۆمی سەرەوە بنیات بنێ ، ئەوە بەر لە هەر کەس بەسەر خۆیدا دەڕووخێ ..

بەڵێ کار و پرۆسەی کۆمپیوتەر شتێکی یەکجار پێشکەوتوو و بەکەڵکە ، بەلام کە زانیاریی هەڵەی بخرێتە ناو هەڵبەت ئەویش ئەنجامی باش نادات .. بۆ زمانێکی وەك ڕووسی ، کە دەمەتەقێ لەسەر هیچ نەماوە ، تەنانەت دوو ڕای جیاوز لەسەر شوێنی دانانی کۆمایەك نەبێ ، ئەوە کەرەستەی ساغ کراوەی ئامادەی بێگەرد و ڕاست و ڕەوانی ئەو زمانە بخرێتە کۆمپیوتەرەوە ، بێ گومان بە ڕێگەیێکی هەرە زانستی کەرەستەکانی شی دەکاتەوە .

د . وریا بەو هەموو خەوش و غەلوغەشە و کردەوە نارەوا و نازانستییانەشییەوە ، سڵنەکاتەوە و چەند جار بە ئەوس و لووت بەرزییەوە ، ئەوە ڕادەگەیەنێ ، کە خاوەن ناسناوێکی ئەکادیمی وەك ئاوڕەحمان نابێ هێندە سادە و نەزان و دواکەوتوو بێ و دەمێ وەك ئەو بەپێی پێڕەوە تازەکانی زمانەوانی بکۆڵێتەوە .

گەلۆ ! لێم گەڕێن ، من هەر سادە و ڕاست و ڕەوان دەبم ؛ وشەیێك لە نەخوێندەوارێکیش وەربگرم ، بە ڕێزەوە ناوی دەبەم و با بەمە نەزان بم و با زانایانی ئاخرزەمان لەسەر ئەو کردەوە ڕاستەم هەر پلارم تێ بگرن .. بەڵێ بێ ، هەر یەکێکیش

دەست بەسەر ماڵی خەڵکیدا بگرێ ، پڕ بە دەنگ جاڕی لێ بدەم ..
جا با کاکە وریاشم بە توانجەوە پێم بڵێ : « ئەم جۆرە ڕەخنانە بڵاویان نەماوە » (ل ٢٣ ، س ٢) . من لە پێناوی ڕاستیدا خزمەتی خۆم دەکەم .

ئەوەتە د . وریا بۆ داپۆشینی کاری ناڕەوای یان بە قسەی بێبایەخ و بێهوودەی وەک : « ئەم جۆرە ڕەخنانە بڵاویان نەماوە » ، یان بە وتەی قوت و زۆپی « ئیمڕۆ لە زمان کۆڵینەوە فەلسەفە و بیر و پێڕەو و زانست و هونەرە .. » (ل ٢٣ ، س ٢) .

گریمان ڕەخنەکانی بەندە بڵاویان نەماوە ، بەڵام دەبێ ئەو (فەلسەفە و بیر و پێڕەو و زانست و هونەر ..)ە چی بێ ، کە د . وریا لە نووسینەکانیدا پێڕەوی کردووە .. ؟ کەسێکی بێئاگا گوێی لەم قسە قوت و زلانە بێ ، وا تێدەگا ، کە لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی گەیاندبێتە دوند و لوتکە و ترۆپک .. ئەلحەق لە فەلسەفەی وەرگرتن و ناونەبردن ؛ کورتبینی و پەلەی بیر ؛ پێڕەوی قووڵنەبوونەوە ؛ زانستی نەشارەزایی .. دا ، دڵئاسوودە و خاترجەمە و هەر بۆیەش لە بەردەوامیدا وتوویە : « هەر کارێکی زمانەوانیی بێ ئەسڵی ئەزمری دەنگی بێڕەنگە » (ل ٢٣ ، س ٢) .. ئەم وتانەشی تەواو ڕاستن و ، ئەوەتە ئەسڵی ئەزمری و عەمەلی سەرپاکی نووسینەکانی کەرەستەی ئامادە و بیروبۆچوونی ئەم و ئەون و ، بۆیە دەنگی بە ڕەنگن و هەموومان بەئاسانی هەستی پێدەکەین .

- پاشکۆ -

قەرەبووی خوێندکارێك بۆ مامۆستاکەی

قەرەبووی خوێندکارێک
بۆ مامۆستاکەی

لەو سـاڵ و کـاتـەوەی دەستنـووس وتـاری « ڕەخنـەی ناڕەختە »ی بەندە کەوتووەتە دەست د . وریای بـرام ، چ لای خۆم و ، چ لای دۆست و ئازیزان ، بەتایبەت جەخت و تەئکیـد دەکاتە سەر ئەو خاڵە ، کە ئەو کەرەستە و زانیاریی لە نـامەی ماجستێرەکەی مامۆستا فەتتاحی مامەوە وەرنەگرتووە ، بەڵکو کاکە فەتتاح لەوی خواستووە .

بـەدوا هـەمـوو ئـەمـەشدا ، بـۆ بـەرپـەرچدانـەوە و ڕێگەلێبڕینەوە و نەهێشتنی گومان و سۆ و دوودڵی لە ئیدیعا ناڕاستە هەڵبەستراوە چاوبەستە خـاپێنۆکـە خەڵەتێنـەکەی ، دوێنێ (٣٠/٧/١٩٩٨) نـامـەیـەکی ئـەو خـوێـنـدکـارە لەخۆبوردووبەنامـەکەی دایـە دەستم .. یەکـەم شت ، کە لە خوێندنەوەی نامەکەدا زەق و زۆپ هاتە بەرچـاوم ، ناڕەوانی و پڕگرێیی کوردییەکەی بوو . ئەوەی من بیزانم و ئاگاداری بم ، بەگشتی یە. هەمە بڵاوکراوەکانی مامۆستا فەتتاح بە کوردییەکی پوخت و سفت نووسراون .. کەچی ئـەم نامـەیەی بـە تەرز و شێوەو شێوازە لەنگ و چەوت و چەوێڵە کوردی نووسینەکەی مامۆستاکەی داڕێژراوە .

بنـەما و نـاوەڕۆکی نامـەکە کتومت هەر ئـەو قسـە و وتـە و پەیڤانەن ، کە د . وریا دەیکردن .. دەڵێی مـامۆستـا وتوونی و خوێندکار نووسیونی :

بۆ مامۆستای گەورەم بەڕێزم دکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف

سڵاوێکی برایانەو زانستییانەتان لێ بێت

برا گیان، لەم دواییەدا وتارێکتان بۆ ناردم (ڕەخنەیەک لە ناوەختە) وە بە دەستنووسی بڵاوکردۆتەوە کە تیایدا هێرشێکی زۆر دەکەنە سەر بەرهەمەکانی د. وریا عومەر ئەمین، بۆیە لەبەر ئەوەی کە پەیوەندی بە منەوە هەیە و بە پێویستم زانی ئەم ڕوونکردنەوەیەتان پێ ڕابگەیەنم :

لە وتارەکەتاندا وتتان لەو لەم داوە کە د. وریا هەموو زاراوەو نموونەی وەک (ئیلیپس و هاودەنگ و (پێنج دەخورێ)) لە نامەکەی ماجستێری من وەرگرتووە کە بە ناوی (هاودەنگی لە زمانی کوردیدا) بە چاپم گەیاندووە بە بێ هیچ خۆی و ناوم وەک سەرچاوە ناهێنێ.

برای گەورەو بەڕێزم ؛ ئەوەی ڕاستی بێت ئەوەیە کە د. وریا پێشتر لە وتارێکیدا کە بە ناوی (پێنج سێبەری یاسای گوێزانەوە) و لە ژمارە (١٠١) گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێدا بڵاوکردۆتەوە، ئەم نموونەو زاراوانەی هێناوەتەوە و من لە نامەکەما وەک سەرچاوە سوودم لێ بینیوە و لە لاپەڕە (٤١) ئاماژەم بۆ کردووە و لە لیستی سەرچاوەکانیشدا دوو جار ناوی وتارەکەی ئاوێرام هێناوە. جا بە پێی ئەوەی دەرخستنی ڕاستی و ڕێزگرتنی لە زانستدا پێویستە ئەم ڕوونکردنەوەیەتان بۆ دەنێرم و داوای پێکەنینم لە ئاغا دەکەم بۆ کاک د. وریا.

ئاواتی ئەوەیە بەڕێزم دەخوازم سەرکەوتن بۆ هەموو دڵسۆزێکی وشەی کوردی.

برای بچووکتان

فەتاح حاجی کەریم

١٩٩٨/٧/٢٢

مامۆستا فەتتاح بۆ لایەنگیری لێکردن و پاساودانی کاری نابەجێی مامۆستاکەی، ڕاستی دەکاتە قوربان و بە لاگیری ناڕاستی و دەڵێ: من بۆ نامەی ماجستێری یەکەم زاراوەی «هاودەنگ»و «لێل»یم لە د. وریا وەرگرتووە و ئەو پێشتر لە وتاری «بنج و سیما و پاساکانی گوێزانەوە» (ڕۆشنبیری نوێ، ژ ١٢١) دا ناوی بردوون..

١- «هاودەنگ» چ وەك زاراوە و چ وەك وشەی ئاسایی، ئەگەر بە چرای ڕۆژ گەڕەکیشەوە بۆی بگەڕێین لە یەکەم دێڕەوە تا دوا دێڕ لە وتاری ناوبراوی د. وریادا نایبینینەوە.. بەڵام سەرناوی نامەی ماجستێری مامۆستا فەتتاح «هاودەنگ لە زمانی کوردیدا»، بە و لە دەیان شوێن و لاپەڕەشیدا وەك زاراوە وتراوەتەوە و بەکارهێنراوە.

٢- «لێل»یش نە وەك زاراوە و نە وەك وشەی ئاسایی لە وتارەکەی د. وریادا نییە.. ئەوەی هەبێ، نەك زاراوە، بەڵکو وشەی (لێڵ)ە، کە ئەویش تاکە جارێك لە ستوونی دووەمی لاپەڕە (٧٣)دا نووسراوە.. بەڵێ، دەبێ ئەوە بزانین:

أ- کورد لە دێر زەمانەوە وشەی (لێڵ) بەکاردێنێ.

ب- (لێڵ) ئاوەڵناوە و (لێل) ناوی واتایە..

جـ- (لێڵ) وشەیێکی ئاسایییە و د. وریاش ئەو تاکە جارە هەر بەو شێوەیە، وەك هەر وشەیێکی دی کوردی بەکاری هێناوە.. بەڵام مامۆستا فەتتاح:

یەك- (لێل) وتووە، نەك (لێڵ).

دوو- (لێل)ی لە وشەی ئاسایییەوە کردووەتە زاراوە.

جا کە ڕاستیی و دروستیی مەسەلەکە ئەمە بێ، ئیتر بۆ دەبێ مامۆستا فەتتاح لە پێناوی شاردنەوە و پەردەپۆشکردنی کاری ناڕەوای مامۆستاکەیدا، نەك هەر بەرهەمی خۆی ببەخشێ و بەختبکا، بەڵکو مەرجی ڕاستی و مەوزووعییەت و زانست و ڕێبازی زانستیشە، بکاتە باڵاگەردانی و لە دەوری بگێڕێ.

وێڕای بەخشینی دوو زاراوەی (هاودەنگ)و (لێل) بە مامۆستا، کاکی خوێندکار نموونەی (پێم دەخورێ)یشی هەر

دەكاتە خەڵات .

مامۆستا فەتتاح لە پێناوی داكۆكی و بەرگریكردنی نامەوادا ، ناوی ئەوەی نەبردووە ، كە ڕستەی (پێم دەخورێ) لە وتاری « بنج و سیما و یاساكانی گوێزانەوە »دا ، چ لە ڕووی دارشتنەوە و ، چ لە باری دەوری ڕێزمانی و مەبەستی لێكۆڵینەوەوە ، زۆر لە مەبەست و جۆری تۆژینەوەكەی نێو نامەی ماجستێرییەكەی ئەو جیاوازە . هەرچی لە وتاری « لێل لە زمانی كوردیدا »یە ، كە شەش ساڵێك دواتر بلاوی كردووەتەوە ، لە هەموو دوخ و ڕوویەكەوە لەگەڵ باس و بابەتی مامۆستا فەتتاحدا یەكدەگرنەوە و بەندە لە وتاری « ڕەخنەی نامەكە »دا ئەو بابەتی هەڵەی داوە .

ئەوە وەك ڕۆژی ڕوون دەركەوت ، كە دوو زاراوەی (هاودەنگ)و (لێل)و ڕستەی (پێم‌دەخورێ) بە هەوڵ و كۆششی مامۆستا فەتتاح لە لێكۆڵینەوەی زمانی كوردیدا جێگیركراون و د . وریا بەخشكەیی و بێ ناوبردن لێی وەرگرتوون .. جا لەبریتی ئەوەی كاكە وریا داوای عوزرخوایی و لێبوردن لە خوێندكارەكەی بكا ، هیناویەتی‌یە سەر ئەو بارەی دەستبەرداری ماڵ ڕەوای خۆی بێت . بە خۆتوخۆڕایی ، كوردواتەنی « قەزای دیزە كەوت لە كۆزە » .

كاكە فەتتاح لە نامەی داكۆكی لە مامۆستاكەیدا ، ئەوەی پێوەندی بە خودی خۆیەوە هەبێ ، تەنیا باسی دوو زاراوەی « هاودەنگ »و « لێل »و ڕستەی « پێم دەخورێ »ی كردووە ـ واتە ئەوەی د . وریا لە هەموو شوێن باسی دەكا ـ و لە لایەنەكانی دی نووسینەكەم نەدواوە .. هیوادارم لێم زیز و زویر و دڵگیر نەبێ ، گەر هەندێ ڕووی دی ئەو باسە بخەمە بەر دیدە :

١ـ من لە لاپەرە (١٠)ی دەستنووسەكەمدا پەنجەم بۆ ئەوە ڕاكێشاوە ، كە بەشی سێیەمی نامەی ماجستێرەكەی مامۆستا فەتتاح بە ناوی « هاودەنگ لە ئاستی مۆرفۆلۆجی و سینتاكسدا »وەیە : « ١ـ هاودەنگ لە ئاستی مۆرفۆلۆجیدا » (ل ٦٣ ..) ، ٢ـ هاودەنگ لە ئاستی سینتاكسدا » (ل ٨٠ ...) د .

وریاش لە دێڕی دووەمی وتارەکەیدا بەهەمان شێوە دواوە .. بێخود لە بەندی دووەمی نامەکەی کاکە فەتتاحدا لە یەکەم دێڕدا نووسراوە : « کەلێ وشە و فرێز لە واتایەک زیاتر دەبەخشن .. » .. لە یەکەم دێڕی وتاری « لێل لە زمانی کوردیدا »شدا ، ئەو دەربڕینە بە کەمێ دەستکارییەوە وتراوەتەوە .. هتد . ئایا مامۆستا فەتتاح ئەم ماف و هەڵەشی هەر لە دەوری مامۆستاکەی دەگێڕێ .. ؟ گوایا نازانێ ، ئەو جۆرە هەڵسوکەوتەی مامۆستاکەی و خۆی چ لە زانست و چ لە هەر کارێکی ڕۆژانەی دیدا بێ ، بە چی ناودەبرێ ؟ ..

٢ـ خوانەکردە ، بێتو ئەو هەموو بەراوردەشم بوختان و تۆمەت بێ ، خۆ ئەوە هەر دەمێنێتەوە ، کە نووسەری وتاری « لێل لە زمانی کوردیدا » دەبوو وەک سەرچاوەیەک ناوی نامەی ماجستێرەکەی مامۆستا فەتتاحی ماڵە بەرێ .. بەرهەمەکەی مامۆستا فەتتاح ، کە شەش ساڵێک بەر لە وتارەکەی د . وریا چاپکرابێ و لە ڕووی چۆنێتی و چەندێتیشەوە چەندین جار بەسەر وتاری « لێل لە زمانی کوردیدا »دا بشکێتەوە ، بێگومان مەبەستی ناونەهێنانی ڕوون و ئاشکرایە .. ئەدی کاکی ماڵخوراو بۆ وا زوو قسەکانی سێ مانگێک لەمەوبەری خۆی لەبیرچووەتەوە ، کە پێی وتم : « .. مەسەلەکان هەر چۆنێک بن ، ئەوە هەر دەمێنێ ، کە دوکتۆر وریا زۆری لە من وەرگرتووە و ناویشی نەبردووم ... » . ببوورن ! من نازانم بە کوردی بەمە چی دەوترێ ؟

لە نامەکەی کاکە فەتتاحدا دوو باسی دی جێی سەرنج و تێڕامانن . نووسیویە :

١ـ « هێرشێکی زۆر ئەکەنە سەر بەرهەمەکانی د . وریا

٢ـ « لە پێناوی دەرخستنی راستی و ڕێزگرتن لە زانست و مەوزوعیەت ئەم ڕوونکردنەوەتان بۆ ئەنێرم .. » .

وا پێدەچێ مامۆستا فەتتاح جیاوازیی نێوان (ڕەخنە)و (هێرش) نەزانێ و سەرەڕای ئەوەش لەو سەرەتایە بێئاگابێ ، کە هەر زانستێک لەسەر بناخەی زانینی مەردووم و بنچینەی

رەخنە و تێگەیشتنی هەموو ئەوەی لە زوودا کراون ، دابڕێژرێ بێشڕەدەکەوێ و کەشەدەکا .. ئەرێ کە بەندە شێوازی نزم : کەموکورتی و نالتەواوی ؛ هەڵە و خەوش : لەملاو ئەولا زانیاری وەرگرتن و کردنە موڵکی خۆ ؛ بە چاوی سووک روانینە کاری بێشرموانێ .. وچەندین دیاردەی دی بزێوی نووسینەکانی ئەو برا خۆشەویستەی خۆی نیشاندابێ ، ئەوە ئەو رەخنە زانستی‌یەیە ، کە مایەی پێشخستن و گەشەپێکردنی زمانەکەمانە و هەڵوێستی بوێرێکە ڕاستی و زانستی نەکربێتە بالاکەوەدانی برادەرەکەی .

بەداخەوە ، ڕاستی و ڕیزگرتن لە زانست و مەوزوعیەت ، لە نامەکەی کاکە فەتتاحدا نە دەنگی هەیە و نە ڕەنگ .. ئەوێک بۆ خاتری خاتران هەموو ڕاستی‌یێکی ئالوزوو وتەفروتوونا کربێ ، دەبێ نرخ وبەهای ئەو قسانەی چی بێ ، هەرچی خەوش و غەلوغەشی مامۆستاکەیەتی بە ڕاست دانابێ و سەرباری ئەوەش هیچ شتێکی باش و بەکەڵکی لە نووسینەکەی مندا بەدی نەکربێ ، ئەوە دیارە نە کەموکەیێک ئینساف و نە پچێک ویژدان لەو نامەیەدا توێیان نابێ .

لە کۆتاییدا هەر هێندە دەڵێم ، کێ بەوە ڕازی و قایل دەبێ ، کێ بە باش و ڕاستی دەزانێ ، مامۆستا فەتتاح ناوی وتاریکی سالیلکەی د . وریا بێنێ ، کە لە هەمان ساڵی نووسینی نامەی ماجستێری‌یەکەیدا بڵاوکراوەتەوە ، کەچی د . وریا پاش شەش ساڵێک لە وتاری « لێل لە زمانی کوردی »دا ناوی ئەو کارە زانستی‌یە تێروتەسەلەی خوێندکارەکەی نەهێنێ .. شوکرانە بژێری دەوێ ، کە نووسەری ئەو نامە شیرینە ، لەمە نەدواوە ، دەنا لێرەشدا خۆی بە خەتابار دادەنا و د . وریاش بە ڕاست و زانستپەروەر .

کەلۆ ! تا کەی تەرازوو و کێشی خوار و لاسەنگە .

ئەورەحمانی حاجی مارف
١٩٩٨/٧/٣١

نرخی (٨) دیناره

ژمارەی سپاردنی (٩٣)ی ساڵی ١٩٩٨ی
وەزارەتی ڕۆشنبیری پێ دراوە

ڕەخنەی ناپەختە

ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەرگی دووەم

کەساس جەبباری

بە چاپی گەیاندووە و بڵاوی کردووەتەوە

سلێمانی - ١٩٩٩

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

ڕەخنەی ناڕەختە

ئەوڕەحمانی حاجی مارف

بەرگی دووەم

کەساس جەبباری

بە چاپی گەیاندووە و بڵاوی‌کردووەتەوە

سلێمانی - ١٩٩٩

منتدى إقرأ الثقافي www.iqra.ahlamontada.com

تروسکەی چرایێک

دەمێک بەرگی یەکەمی کتێبی «ڕەخنەی ناڕەختە»ی دوکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارفی براگەورە و مامۆستام بە چاپ گەیاند، لە لایەن دەیان هاوڕێ و هاوکارەوە دەسخۆشی و ئافەرینی زۆر کرام ...ئەمڕۆش بە تاو و تینی تروسکەی چرای ئەو بوێر و جوامێرانە دڵ و دەروونی سەرپاکی خوێنەری کوردی تینووی ڕاستی ڕووندەکەمەوە ... فەرموون ! ئەوەش بەرگی دووەمی ئەو کارە شاکارە .

کەساس جەبباری

نوخشه

به هەوڵ و تەقەلای دۆست و ئازیزان ئەڵقەی (یەکەم و پێنجەم)ی زنجیرە وتاری «ڕەخنەی نارەختە» خرانە بەر دیدەی خوێنەران.... ئێستاش وەڵامی وتاری «پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەختەدا »و ئەڵقەی دووەمی بەرهەمی ناوبراوم، لە بەرگێکدا پێکەوە دەبەستم و، دەیانخەمە بەرنیسەی دەرگای کەوشکەنی پێشخانەی بارەگای دڵسوزان و خەمخورانی زمانی کوردییەوە .

ئەورەحمان

کاتێ بەشی یەکەمی وتاری «ڕەخنەی نارەختە» گەیشتبووە ئەوەی بڵاوبێتەوە ، مامۆستا وریا ڕایگەیاند «منیش وەڵامم هەیە...»[1] . ئەگەرچی دڵخوازی ئەوە بووم ، ئەو بەرهەمەم زوو بکەوێتە بەر دیدەی خوێنەران، بەڵام ئارەزوو و پەرۆش و

(١) ئەڵقەی یەکەمی ئەم بەرهەمەم لە گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ»دا زۆربەی قونناغەکا
بڕیبوو و تەنانەت خرابووە سەر لاپەڕە و کرابووە مەکێت . واتە هەر هێندەی مابوو
چاپ بکرێ ... نازانم بەڕێوەبەری دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی بۆ چ
نیاز و بەپێی کام بەرنامە و یاسا، داهوویە مامۆستا وریا ... ئەویش دوور لە گشت
داب و نەریتێک فۆتۆکۆپی کردبوو و بەپەلە وەڵامێکی نووسیبووەوە و داوای کردبوو
لە هەمان ژمارەی ئەو گۆڤارەدا بۆی بڵاوبکەنەوە ... لــــە پاش ئەم کەینوبەین و
بێئوسوولییە، دوو ئەندامی دەستەی بەڕێوەبەرانی گۆڤارەکەیان ، دژی وتارەکەم
هاندا و لێم کەوتنە بڕوبیانوو .. بە کورتی ناچاریانکردم وەریبگرمەوە ، چونکە
هەستمکرد گەڕی بارە ترێم پێدەکەن ... ئەوجا هاتمە سەر ، ئەو ڕایەی دوو ئەڵقەی
(یەکەم و پێنجەم) پێکەوە ببەستم و بیکەمە نامیلکەیێک ... دەستنووسی ئەو
نامیلکەیەم دایە سانسۆری چاپەمەنیی کوردی، کە هەر هەمان دەستە و دام و
دەزگایە... ئەمجارەیان کۆسپ و تەگەرەی سەیر و سەمەرەتریان هێنایە ڕێی
بڵاوکردنەوەی . بەڵێ ، ئەوەیش وا لەژێر بەرەدا بوو ، کەوتە سەر بەرە ... دوای
ئەوەی مامۆستا وریا و هاودەنگانی هەرە نێزیکی ، گشت ڕێگەیەکیان لێگرتم، هەر
هێندەم لە دەستهات دەستنووسەکەم فۆتۆکۆپی بکەم و لەگەڵ نامەیەکدا بۆ هەندێ
دۆستی نێزیکم و بۆ چەند دڵسۆزێکی زمانی کوردی بنێرم ...

بەڵێ دڵنەوایی کردن و پەرۆشی و دڵسۆزیی سەرپاکی دۆستانم هەموو خەم و پەژارەیەکیان ڕەواندمەوە ... خۆ دوو برای یەکجار نێزیکم : دوکتۆر عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسووڵ و مامۆستا کەساس جەبباری بە وەفا و ئەمەکی مەردانەی کوردانەیان، بە چەشنێک قەرزداریان کردم، کە هەتا هەتایە شەرمەزاری قاپیی دڵسۆزییان بم و سەری ڕێز و ئەوازشتیان بۆ دانەوێنم ...

لە شاری منارە و قەڵا د . عەبدوڵڵا ژمارەیێکی زۆری لە دەستنووسەکەی من فۆتۆکۆپی کردووە و بە بەرگێکی جوان و نامەیێکی ڕازاوەی تایبەتییەوە بۆ کتێبخانەکانی هەرێم و هەندەرانی ناردووە.

لە شاری هەڵمەت و قوربانییش، مامۆستا کەساس جەبباری بە چاپی گەیاندووە و بڵاوی کردووەتەوە و دیدەی سەرپاکی خوێنەرانی هێژای پێ ڕوونکردووەتەوە .

تینووێتی بڵاوبوونەوەی وەڵامەکەی ئەو دۆستەم فرە زیاتر بوو ... بە هیوای ئەوە بووم، ئەو ڕەخنانەی من کاریگەنە سەر ئەو برایەم و بینە هاندەری و بیبزوێنن - واتە ئەمجارە یەکجار خۆی ماندوو بکا... هێز و وزەی : توان و تاقەتی بخاتە گەڕ ، تا بە زانیاریی زانستی ئاسوودە و شادمانمان بکا... بەڵکو ناتەواوی و خەوشی نووسینەکەی منیش بخاتە ڕوو و بەو پێیە بە هەردووکمان توانیبێتمان خزمەتێکی دڵسۆزانەی زمانە شیرینەکەمان کردبێ ! .

نەک هەر حەیف و داخ ، کە ئاواتم نەهاتە دی ، بەڵکو هەزار جار بریا و خۆزگە و کاشکی بە نووسینەکانی پێشووی و بە هەڵس و کەوت و کار و کردەوەی جارانی ... من بە تەمای چی بووم و خۆنمایی ئەو چۆن و بە چ چەشنێک دەرکەوت ... ئەوەتە چینو لە تاریکی دەکوتێ و قسەی گوێ ئاگردانمان بۆ دەگێڕێتەوە.

بەلێ بۆ مەبەستی وەڵام لە ژمارە (١٤٢)ی گۆڤاری «رۆشنبیری نوێ»دا بە نێوی « پاشبەندی /ێ/ لە رەخنەی نارەخنەدا » (ل ١٥-٢٠) وتارێکی بڵاوکردووەتەوە، کە لە گشت ئالی و لایەنێکەوە بە چەشن و ڕادە و ئەندازەییێک لەکەدار و پڕ خەوشە ، خوێنەر وڕ و گێژ و ئەبلەق دەکا .

ڕستەی لەنگ و خواروخێچی کوردی : شێوازی نزمی کۆلکە خوێندەواران : بێسەلیقەیی و ساکاریی کەرەستە و زانیاری و هەڵەی گەورە : قسەی ڕووتی بێ بەڵگە : وشەی دژبەیەکی بێسەروبەر : شێواندنی ڕاستی و بوختانی زۆر و زەبەندە : هەڵەی بێشومار لە ڕێنووس و خالبەندی و وەرگرتنی دەقی

وەرگیراودا... بە تەواوی سەرودڵ دەگرن و ئەمەش نیشانەی چرای نابووتی هەڵکردنە .

ئەوەتە هەر لە سەرناوی وتارەکەیدا - «پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنەدا » چوار خەوشی زەق خوێنەر سەرسام دەکەن :

١- «رەخنەی نارەختە» نە دێوە و نە درنج ، بەڵکو بەرهەمێکی بەندەیە و لە سەرەتادا لە شێوەی وتاردا بووە و دوایی کراوەتە کتێب ... بۆیە دەبوو وشەی (وتار) یان (کتێب) لە پێشیەوە دابنرێ، تا خوێنەر تێبگا (رەخنەی نارەختە) چییە ... بۆ پتر روونکردنەوە، ئەوە دەکەمە نموونە، گەر یەکێک وتارێک دەربارەی چۆنێتیی باسکردنی گۆران لە کتێبی «مێژووی ئەدەبی کوردی»دا بنووسێ و ناوی وتارەکەی بنێ (گۆران لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا) ، ئایا ئەمە ئەو نیشانە دەپێکێ، کە نووسەر هەیەتی؟ یان خوێنەر لە سەرباسەکەدا لە مەبەستی لێدوانەکە تێدەگا ؟ ... نەخێر .. کەواتە لەم باسەشدا راست وایە ، بنووسرێ : (گۆران) لە کتێبی «مێژووی ئەدەبی کوردی»دا . راستە «پیاو بە گەورەیی فێری پڵاوخواردن بێ ، دەست بۆ لووتی دەبا » .

٢ - ئەو کتێبەی من ناوی «رەخنەی نارەختە»یە، نەک مامۆستا وریا وتەنی «رەخنەی نارەخنە». لە پەراوێزی لاپەرە (٥)یشدا روونمکردووەتەوە، کە (رەختە) واتای (توند و تۆکمە و ساغ . خۆگرتە و قایم . بێخەوش ..) دەگەیەنێ، کەچی وا دیارە ئەو برایە، نەک هەر هێندە کوردی نەزانە ، دوو وشەی (رەخنە)و (رەختە)ی لەیەک بۆ جیانەکرێتەوە ، بەڵکو لە مانای

ناسینکدانەوەکەش تێ‌ناگا ... وا دیارە ، تەقەی سەری دێ .. بێتو کاکە وریا ئەمە بە هەڵەی چاپ دابنێ ، خۆ دەبوو :

أ - لە چەند شوێنێکی دیدا بەهەمان شێوە دووپات نەبوایەتەوە ، بەتایبەت ئەوەتە لە دێڕی چوارەمی پەراوێزی ژمارە (١)دا هەر (رەخنەی نارەخنە) نووسراوە .

ب - بەتەنگ وتارەکەیەوە بهاتایە و خۆی سەرپەرشتیی چاپی بکردایە(٢) .

٣- دەبوو دەستەواژەی (رەخنەی نارەخنە) بخرێتە نێوان کەوانەی دووتایی‌یەوە - واتە بنووسرایە : «رەخنەی نارەختە» ، چونکە ئەوە سەرناوی بەرهەمەکەی منە(٣) .

---

(٢) وا پێدەچێ ماموستا وریا بەلایەوە گرنگ نەبێ نووسینەکانی لە هەڵەی چاپ بە دوور بن : یان تا ئێستا فێری کاری هەڵەبژێری نەبووبێ .... گەرنا ، ئەوە بۆ لەو ڕووەوە سەرپاکی بڵاوکراوەکانی هێندە شێواو و سەرگەردانن ؟

بێ‌گومان ، دەبوو کاکە وریا کۆششی بکردایە ، کارەکانی لەو چەشنە خەوشە بپارێزێ ... دیارە منیش داوای شتێکی مەحاڵ و زیاد لە هارست و توانستی خۆی لێ‌دەکەم ، چونکە ئەونک دەستنووسی بەرهەمەکانی پڕ ئەو جۆرە هەڵانەبن ، ئیدی کاتێ لە چاپ دەدرێن ، چۆن چاک دەبن .. بەوێنە دە ساڵێک لەمەوبەر وتارێکی‌یان بۆ ناردبووم ، هەڵی‌سەنگێنم ، بەوە زۆر دڵگران بووم ، کە بینیم پیتی (ر)ی ناوی خۆی لەبیرکردووە و نووسیویە : (ویا) . لە دێڕی یەکەمیشدا سێ خاڵی پیتی (ژ)ی وشەی (ژمارە)ی دانەناوە و بووەتە (رمارە) ... هتد . بە تووڕەیی‌یێکی برایانەوە گلەییم لێ کرد و ئەویش لە بریتی ئەوەی شەرم بیگرێ ، کەچی پێکەنی ... چەند ساڵ لەسەر ئامۆژگاریی خۆم هەر بەردەوام بووم و کۆڵنەدەدا ، بەڵام لەم دواییەدا بەتەواوی بۆم دەرکەوت ، بابە و بە لای گوێیدا دەڕوات و منیش ئاسنی سارد دەکوتم .

(٣) ئەمیش هەر داوایێکی مەحاڵە .. ئەونک جیاوازیی دەقی وەرگیراو و گێڕانەوەی ناسایی نەکا و تەنانەت ، کە دەقێکیش وەربگرێ ، نە بیخاتە نێو کەوانەی دووتایی‌یەوە و ، نە وەک خۆی بە ساخ و سەلیمی بیهێڵێتەوە ، ئیتر بە تەمای چی بین . کورد وتەنی : «ئاو بێنە و دەست بشۆ» .

٤- پێویستە لە ژێر (ڕ)ی، هەردوو وشەی (ڕەخنە) و (نارەخنە)دا چوکلە دەبێ ، بەڵام لە ژێر هیچ کامێکیاندا دانەنراوە[٤].

وێڕای ئەو هەموو خەوشەی سەرناوی ئەو وتارەی سەرنجڕاکێش ئەوەشە ، وتارەکەی باسی پاشبەندی (ێ)یە ، نەك (ە) ... من لە کتێبی «ڕەخنەی نارەختەیدا گلەییم لە مامۆستا وریا کردووە، کە بە هەندێ کەرەستەی لاپەڕە (٥٦ - ٥٧)ی کتێبی «چەند جەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی» (١٩٧٦)ی مامۆستا مەسعوود محەمەد ، کە دەربارەی پاشبەندی (ە)یە ، کورتە وتارێکی پێکەوەناوە و بە ناوی «یاسایێکی فۆنۆلۆجی»یەوە بڵاوی کردووەتەوە[٥] ... بۆ نەهێشتنی گومان لەو وتانەم نموومەکانی هەردووکیانم بەرانبەر یەک داناوە و تەنانەت هەندێ

(٤) وەنەبێ تەنیا هەر لەژێر (ڕ)ی ئەو دوو وشەیەدا چوکلەی دانەنابێ ، بە ڵکو ئەم دیاردەیە بە زۆربەی ئەو وشانەی (ڕ)یان تێدایە ، بەهەمان چەشن مامەڵەی لەگەڵ کردوون .. ئەوەتە لە (٩٨) وشە ، کە بە (ڕ) دەست پێدەکەن ، تەنیا بۆ سیانیان چوکلەی داناوە و بۆ (٩٥)ەکەی دیان پشتگوێی خستووە . یاخود لەو (٣٣) وشەیەی (ڕ) لە ناوەڕاست یان کۆتاییاندا هەیە ، بۆ (٢٢)یانی دانەناوە و تەنیا (١١)یانی ڕاست نووسیوە .. جا ئەم پاشاگەردانییە ، نەک تەنیا هەر لەم وتارەدا، بەڵکو لە تێکڕای بەرهەمەکانی دی مامۆستا وریای بێناکدا ڕەوش و بنشەی لە ڕێنووسی کوردی بڕیوە .

(٥) وریا عومەر ئەمین . یاسایێکی فۆنۆلۆجی . گۆڤاری «ڕۆژی کوردستان» ، ژ ٦٦ ، بەغدا . ١٩٨٤ . ل ٥١ - ٥٢ .

شێوە دەربڕینی مامۆستا مسعوودم گێڕاوەتەوە ، کە کاکە وریا وتونیەوە .. بە دوا ئەمانەشدا ، پەنجەم بۆ چەند هەڵەیەکی زەق ڕاکێشاوە و بە بەڵگە و نموونەی زۆر ڕاستمکردوونەتەوە .. (بڕوانە: ل ٥ - ١٠) .

من وا چاوەڕوان بووم دەربارەی ئەو هەموو لایەنەی پاشبەندی (٥) شتێک بفەرمووێ ، کەچی ئەو پەنای بۆ پاشبەندی (یێ) بردووە . ئەوەی بەندە لەبارەی ئەم پاشبەندەیانەوە وتبێتی، هەر هێندەیە، کە لە لاپەڕە (١٢)دا بە دوو دێڕێک نووسیویە : بۆ (یێ)ش لە وتاری «پاشبەندەکان»دا ، کەڵکی لە هەمان کتێبی مامۆستا مسعوود وەرگرتووە .

مامۆستا وریا، کە لە یەکەم دێڕی ئەم وتارەیدا بڵێ : «د.ئاورەحمانی حاجی مارف لە باسێکیدا وای لە قەڵەم ئەدات» (ل١٥ ، س١) ، چێتر وایە، سەرەتا لەو برایەم ، کە زۆر شانازی بە زانینی بابەتی جێناو و ڕستەسازییەوە دەکات ، بپرسم : ئەو (ی)یەی لە دوای وشەی (وا)وە نووسیوێتی چییە و بۆ دایناوە؟ دانانی ڕاستە یان نا ؟ گەر ڕاستە بەڵگەی چییە؟ گەر هەڵەیە، چۆن ڕێ بە خۆی دەدات باسی ڕێزمانی جێناوی لکاو و ڕستەسازی بکا ؟...

کەسێک هەموو کار و ماندووبوونی ڕێزماننووسانی زمانی کوردی لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی جێناوە لکاوەکاندا وەلاوە بنێ و چەندین ساڵ بە ئیدیعای ڕێبازی نوێوە لاف و گەزاف لێبدا ، گوایا ئەم خۆی لێزانانە و زانستییانە «بەپێی پەیڕەوی گوێزانەوە Transformation Grammar»[٦] ئەو کێشەیەی ساخکردووەتەوە،

---

(٦) وریا عمر امین، ریزمانی راناوی لکاو ، بغدا، ١٩٨٦، ل٦.

کەچی لە هەر هەنگاوێکی بەکارهێنانی جێناوی لکاودا هەڵنوروتێ و سەرەنگرێ ببێ ، ئیتر چۆن بڕوا بەو خۆهەڵکێشان و خۆپەسنی‌دانەی دەکرێ؟

دەمێ ساڵە نووسەرانی ڕێزمانی کوردی دوو دەستە جێناوی لکاویان لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووودا دیاری کردووە :

دەستەی یەکەم

- تاک
  - کەسی یەکەم : م
  - کەسی دووەم : ت
  - کەسی سێیەم : ی
- کۆ
  - کەسی یەکەم : مان
  - کەسی دووەم : تان
  - کەسی سێیەم : یان

دەستەی دووەم

- تاک
  - کەسی یەکەم : م
  - کەسی دووەم : ی (یت)
  - کەسی سێیەم : Ø، ا(ات)، ، ێ (ێت)
- کۆ
  - کەسی یەکەم : ین
  - کەسی دووەم : ن
  - کەسی سێیەم : ن

هەروەها ئەوەیان یادداشت‌کردووە، کە دەستەی یەکەم لەگەڵ کرداری ڕابوردووی تێپەڕدا بەکاردێن و ، دەستەی دووەمیش دەچنە

سەر کرداری ڕابوردووی تێنەپەڕ و ڕانەبوردووی تێپەڕ و تێنەپەڕ[7] .. مامۆستا وریاش لەم ساڵانەی دواییدا یەکدوو خشتە و چەند خەتێکی خواروخێچی بۆ ئەو بیر و بۆچوونەی دەیان ساڵ بەر لە ئێستا کردووە و بەمە کردوویەتی‌یە ماڵ و موڵکی خۆی ... ئەمە لە لایەک ، لە لایێکی دی‌یەوە ، ئەو کە لە یەکەم دێڕی ئەم وتارەیدا بڵێ : « ... وای لە قەڵەم ئەدات»، وا پێدەچێ تەنانەت لەوەش باش تێنەگەیشتبێ، کە لەمڕەوو وەری‌گرتووە ....

لە دەربڕینی « ... وای لەقەڵەم ئەدات»ی مامۆستا وریادا ، ئەوە ڕاستە، کە کردارەکە - (ئەدات) ، جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی دەستەی دووەمی خراوەتە سەر، چونکە تێپەڕێکی ڕانەبوردووە ... بەڵام ئەو (ی)یەی لە دوای (وا)وە دانراوە، نەک هەر زیادە، بەڵکو هەڵەیێکی گەورەشە ... ئێمە دەزانین (ی) جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکی دەستەی یەکەمە و پێوەندی بە کرداری ڕابوردووی تێپەڕەوە هەیە ... جا لێرەدا چی ئەو جێناوەی هێنا ؟ ... بێ‌گومان کوردی نەزانین ...

گەر کرداری (ئەدات)ی ڕانەبوردوو بکەینە ڕابوردوو ، ئەو دەمە جێناوی (ات) لە کۆتایی کردارەکە هەڵدەگیرێ و جێناوی (ی) دەخرێتە دوای (وا)وە . وەک :

ڕابوردووی نزیک : وای لەقەڵەم دا Ø

ڕابوردووی بەردەوام : وای لەقەڵەم ئەدا Ø

ڕابوردووی تەواو : وای لەقەڵەم داوە Ø

ڕابوردووی دوور : وای لەقەڵەم دابوو Ø .

---

(٧) بۆ وەرگرتنی زانیاریی تەواو دەربارەی کاری ئەو زانایانەی لە جێناوی لکاویان کۆڵیوەتەوە، بڕوانە : د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم - وشەسازی ، بەشی دووەم - جێناو ، بەغدا ، ١٩٨٧ ، ل ١٩ - ٧١.

کەواتە کورد وەک مامۆستا وریا ناڵێ : «... وای لەقەڵەم ئەدات»، بەڵکو ئەڵێ : «... وا لەقەڵەم ئەدات »..

وێڕای ئەوە خراپ نییە ، مامۆستا وریا ئەوش بزانێ، گەر لە تاقی ڕانەبوردوودا (ی) لە دوای (وا)وە دابنرێ ، ئەوە (ئەوڕەحمان) دەبێتە بەرکار ، نەک کارا - واتە (یەکێک ئەوڕەحمان وا لەقەڵەم ئەدات) ، نەک (ئەوڕەحمان کەسێک وا لەقەڵەم ئەدات) ... ئەو برایە ، کە نووسیویە : ئەوڕەحمان «... وای لەقەڵەم ئەدات ، کە من ...»، بێگومان وێستوویەتی بڵێ : (ئەوڕەحمان ئەو بە شتێک تاوانبار ئەکات) - واتە (ئەوڕەحمان) ، کە دەبێ (کارا) بێ ، بووە بە (بەرکار) ..

بۆ زێدە ڕوونکردنەوە با بڕوانینە ئەو چەند نموونەیەی خوارەوە :

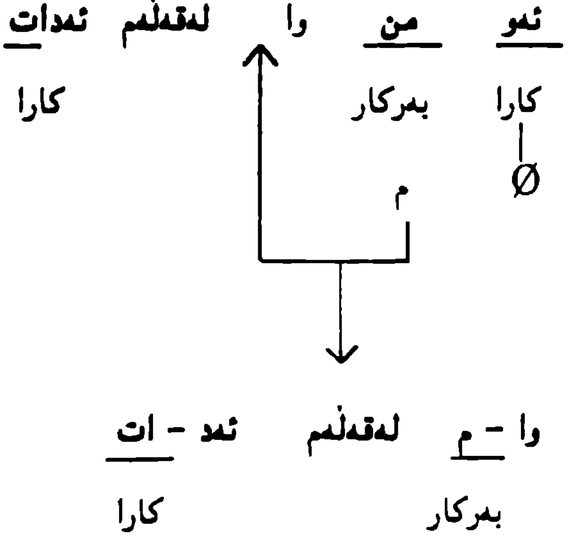

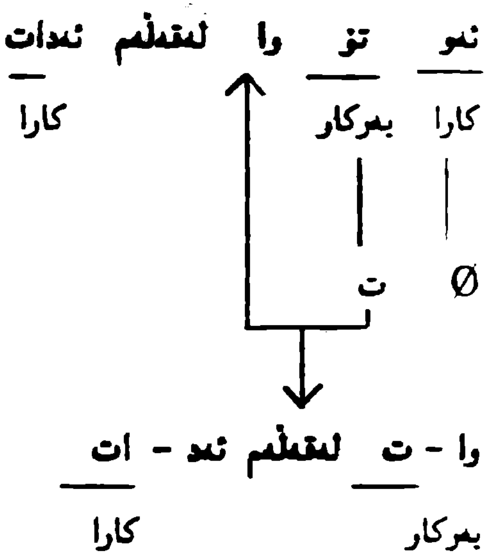
ئەو
تۆ
وا
ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
ت
وا - ت
ئەد - ات
بەرکار
کارا

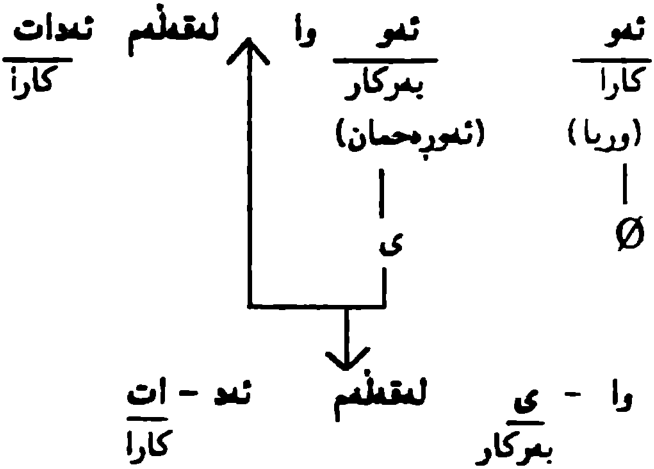
ئەو
ئەو
وا
ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
(وریا)
Ø
ی
وا - ی
ئەد - ات
بەرکار
کارا

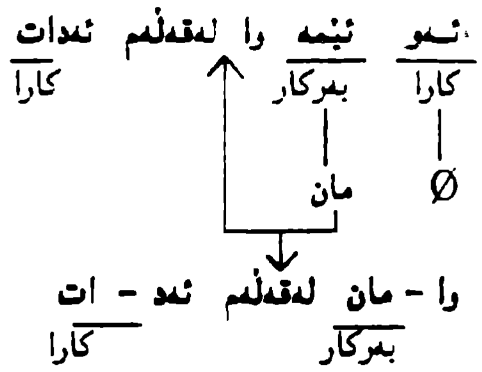
ئەو ئێمە وا لەقەڵەم ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
مان
وا - مان لەقەڵەم ئەد - ات
بەرکار
کارا

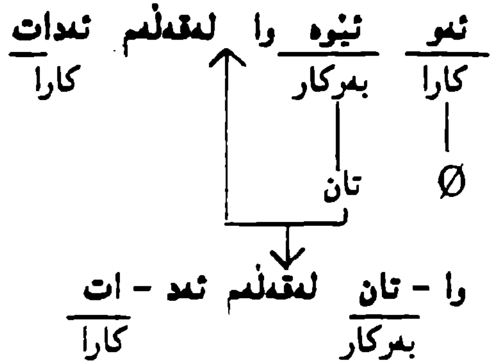
ئەو ئێوە وا لەقەڵەم ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
تان
وا - تان لەقەڵەم ئەد - ات
بەرکار
کارا

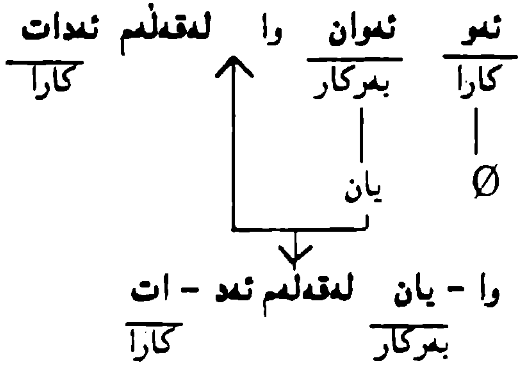
ئەو ئەوان وا لەقەڵەم ئەدات
کارا
بەرکار
کارا
Ø
یان
وا - یان لەقەڵەم ئەد - ات
بەرکار
کارا

بۆ درێژەپێنەدان ، ڕەخنەکانی دی سەر بە سێ دێڕی بەندی یەکەمی وتاری ناوبراو هەڵدەبوێرین و دێینە نێو باسی ئەوەی لە بەندی دووەمدا وتوویە : «وەک دەرئەکەوێ د.ئاورەحمان لەگەڵ ڕێزم بۆی لە سروشت و ئەنجامی باسەکانی مامۆستا مسعود محمد و هی من نەگەیشتووە» (ل١٥، س١) .

بەندە هێندە ئاگادار و بەئاگایێ لە یەکەم خوێندنەوەی وتاری «یاسایێکی فۆنۆلۆجی»دا هەست و دەرکی بەوە کردبێ ، کە سەرچاوەی ئەو کورتە باسەی کاکە وریا ، کەرەستەی لاپەڕە (٥٦ - ٥٧)ی کتێبی «چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی»ی مامۆستا مەسعوود محەممەد بێ و پاشانیش بۆچوون و نموونەکانی هەردووکیانی بەرانبەر یەکدی ڕاگرتبێ و بەراوردی کردبن و سەرباری ئەوەش کاکی خاوەنی ئەو وتانە ، خۆی لە کۆتایی ئەم وتارەیدا بفەرمووێ : «ئەوەی مایەی دڵخۆشی‌یە ئەوەیە د.ئاورەحمان دوای ئەمە هەموو دان بەوەدا ئەنێ کە باسەکەی من و مامۆستا مسعود دوو بابەتی جیاوازن» (ل١٩ ، س٢) ، ئیتر خوێنەری وشیار و زرنگی کورد چۆن بەو قسە و قسەڵۆکانەی مامۆستا وریا ناخەنن ؟

گەر ئەورەحمان لە سروشت و ئەنجامی باسەکەی ئەو و ئەوی مامۆستا مەسعوود نەگەیشتبێ ، کەواتە :

١ - ئەو بەرانبەر یەکدی ڕاگرتنەی کەرەستەی بەرهەمی هەردووکیان و بەراوردکردنیانی لەسەر چ بنەما و زەمینەیێک کردووە و چۆن ئەو بانگی هەقەی داوە ؟

٢ - قسە ناڕاستەکەی مامۆستا وریا ، کە گوایا ئەورەحمان ددانی بەوەدا ناوە ، ئەو دوو باسە ، دوو بابەتی جیاوازن و ئەمە مایەی دڵخۆشی‌یە ، لە لایەکەوە دەبێتە پاڵپشتی ئەوەی بەندە لە سروشت و بابەتی ئەو دوو نووسینە گەیشتووە و ، لە لایێکی

دێیەوە وتەی دژبەیەک و بێسەروبەری مامۆستا وریا ڕەتدەکاتەوە.

هەزار پێچ و پەناکردن پاساوی ئەو وەرگرتن و ناونەبردنە نادەنەوە ... کاکە وریا «تیر دەخا و کەوان دەشارێتەوە» ..

لە بەندی سێیەمدا بە کوردییە سپەهی و خۆشیکەکەی قەول و بەڵێنمان دەداتێ و دەڵێ : «بە زنجیرەیێک وتار یەکە یەکە موناقەشەیەکی زانستی هەموو ئەو ڕەخنانەی د. ئاورەحمان ئەکەم بۆ دەرخستنی ڕاستی کە لای ئاگاداران ئاشکرایە» (ل ١٥ ، س ١) .

گەرچی بێگومانم ، کاکە وریا ئەو کەسە نییە بتوانێ و پێیبکرێ (زنجیرەیێک وتار) بنووسێ و ، یان لە هێز و وزەیدا بێ (موناقەشەیەکی زانستی) بکات ..ئەوەتە «دیزە وتی من بنم زڕێنە، ئەسکوێش وتی ئەی من لە کوێ بووم» .. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ، هەشتنۆ مانگێک ئەم وەڵامەم ڕادەگەم ، تا ڕاستیی ئەم وتانەم بەتەواوی دەرکەوێ .

بۆیە دەڵێم مامۆستا وریا پیاوی ئەو بارە گرانە نییە ، چونکە هەموو دەزانین ، ناوەرۆک و کرۆکی ئەوەی لە ماوەی بیست ساڵێکدا دەربارەی زمانی کوردی بڵاویکردووەتەوە ، چەند بابەتێکی کەمی نێو بازنەیێکی تەسکن ، کە ئەویش بە زۆری لەم و لەوی وەرگرتوون و ئەوجاش چەندین جار کاوێژیان دەکاتەوە و دەیانجوێتەوە .. باشترین بەڵگەش بۆ ئەم وتانەم ، کەرەستەی ئەم وەڵامەیەتی ، کە هەر بەندێکی چوار جار و ، پێنج جار بڵاوی کردووەتەوە - واتە «کۆنە دەرفرۆشێ بە نرخی تازە» .

فەرموون ! ئەوە فۆتۆکۆپیی هەندێ خشتە و نەخشە و هێڵکاریی ئەم وتارەی و نووسینەکانی دیی :

ئەوەی خوارەوە فۆتۆکۆپیی یەکەم خشتەی ئەم وتارەی - «پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنە»دایە ، کە جێناوە لکاوەکانی تێدا ڕوونکردووەتەوە :

ژمارە	کەس	جودا	لکاو	
			١	٢
تاک	١	من	م	م
	٢	تۆ	ت	یت
	٣	ئەو	ی	[illegible]
کۆ	١	ئێمە	مان	ین
	٢	ئێوە	تان	ن
	٣	ئەوان	یان	ن

بەپێی ئەو چاپەمەنییانەی ئێستاکە لەبەر دەستمدان ، ئەو خشتەیە (٤) جاری دیش ، لەو نووسینانەی خوارەوەدا بڵاوکراوەتەوە :

١ - وتاری «راناو لە کرمانجیی خواروودا»، ڕۆژنامەی «هاوکاری»، ژ ٦١٦ ، ل٦ ، بەغدا ، ١٩٨١/١٢/١٧.

ژمارە	کەس	جودا	لکاو		
			١	٢	٣
تاک	١	من	م	م	م
	٢	تۆ	ت	یت	یت
	٣	ئەو	ی	—	ێت/ات
کۆ	١	ئێمە	مان	ین	ین
	٢	ئێوە	تان	ن	ن
	٣	ئەوان	یان	ن	ن

٢ - وتاری «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو ، گۆڤاری «کاروان» ، هەولێر ، ١٩٨٣، ل٦٨ .

ژمارە	کەس	جودا	لکاو		
			١	٢	٣
تاک	١	من	م	م	م
	٢	تۆ	ت	یت	یت
	٣	ئەو	ی	-	ات/ێت
کۆ	١	ئێمە	مان	ین	ین
	٢	ئێوە	تان	ن	ن
	٣	ئەوان	یان	ن	ن

٣ - نامیلکەی «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو» ، بەغدا ، ١٩٨٦ ، ل٨

ژمارە	کەس	جودا	لکاو		
			١	٢	٣
تاک	١	من	م	م	م
	٢	تۆ	ت	یت	یت
	٣	ئەو	ی	-	ات/ێت
کۆ	١	ئێمە	مان	ین	ین
	٢	ئێوە	تان	ن	ن
	٣	ئەوان	یان	ن	ن

٤- وتاری «ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شیکردنەوەی مۆرفۆلۆجی»، گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ»، ژ١١٥ ، بەغدا ، ١٩٨٧ ، ل ١٩٣.

ژمارە	کەس	جودا	لکاو A	لکاو B
			A	B
تاک	١	من	م	م
	٢	تۆ	ت	یت
	٣	ئەو	ی	ات/ێت
کۆ	١	ئێمە	مان	ین
	٢	ئێوە	تان	ن
	٣	ئەوان	یان	ن

.... هتد[٨] .

بەڵێ «هەموو شتێک بە خۆیێ ، خۆییش بە مەعنا».

---

(٨) دەربارەی چۆنێتی جیاوازیی دابەشکردنی جێناوە لکاوەکانی ئەو خشتانە و کەموکورتی و خەوشی دیاریکردنی جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکی دەستەی دووەم و یادداشت نەکردن و لەبیرکردنی هەندێ حاڵەتی ، بڕوانە لاپەڕە (٦٧-٧٢)ی ئەم کتێبە .

نووسەر بە دوا ئەو خشتەیەی بۆ ڕوونکردنەوەی جێناوە لکاوەکان خستوویەتە بەر چاو ، نەخشەیێکی دەرکەوتنی ئەو جێناوە لکاوانەی لە هەردوو دەوری کارایی و بەرکاریدا لە دوو کاتی دژبەیەکدا کێشاوە .. ئەو وێنەیەش بەهەمان چەشن ، چەند جارێک بڵاوی کردووەتەوە....

فەرموون ! ئەوە لە هەندێ نووسینیەوە بۆتان فۆتۆکۆپی دەکەم :

١ - لە وتاری «پاشبەندی / ی/ لە ڕەخنەی نارەخنەدا»وە[٩].

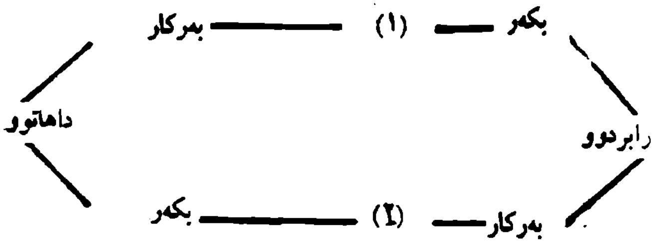

(ل١٥ ، س٢)

(٩) بڕوانە : گۆڤاری «ڕۆشنبیری نوێ» ، ژ ١٤٢ ، بەغدا ، ١٩٩٨ .

٢ - له نامیلکەی «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو» ەوە[١٠]

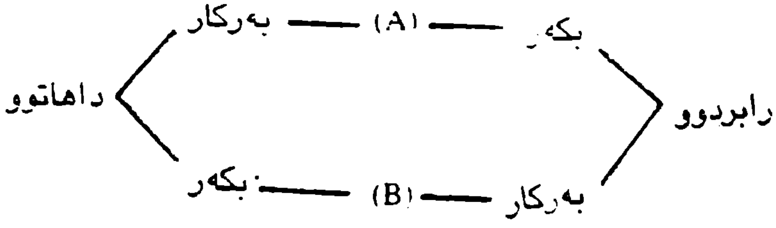

(ل ١٥)

٣ - له وتاری «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو»ەوە[١١]

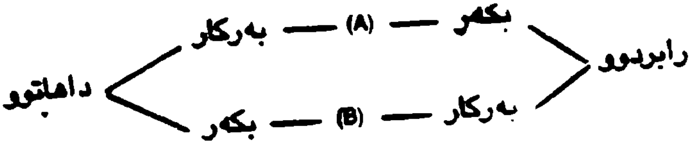

(ل.٧، س٢)

.... هتد .

---

(١٠) بڕوانە : پەراوێزی ژ ٦.

(١١) بڕوانە : گۆڤاری «کاروان» ، ژ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٣

گشت نەخشە و خشتە و وێنەکانی دیی وەڵامەکەی مامۆستا وریا بە هەمان چەشنی ئەو دووانەی سەرەوەن ، کە نیشانم دان . جا بە پێویستی نازانــم چەندین لاپەڕەی دیکە بەو بە یەکگرتنە پڕبکەمەوە و کورد وتەنیش : «مشتێک نموونەی خەروارێکە».

شتێکی دی کە پێوەندی بە وێنەکانی وتاری «پاشبەندی /ی/ لە ڕەخنەی نارەخنەدا »وە هەبێ و خوێنەر یەکجارەکی لە عیلمەکەی کاکە وریا بڕەنجێنێ، ئەو چەند هێڵکاری‌یەن ، کە لە گوێزانەوەیاندا لە نووسینەکانی پێشووتریەوە بۆ ئەم وتارەی ، هەڵەی گەورەی کردووە.

بۆ نموونە با سەرنج لەو هێڵکاری‌یەی خوارەوە بدەین ، کە لە ستوونی دووەمی لاپەڕە (١٦)ی وەڵامەکەیدا کێشاویە :

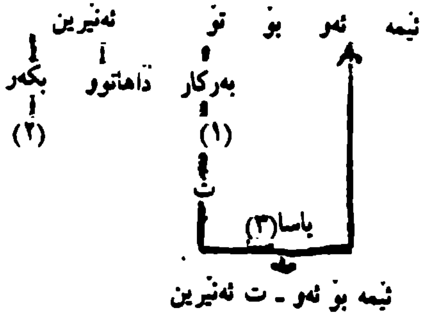

لەو وێنەیەی سەرەوەدا ، ڕستەی «ئێمە ئەو بۆ تۆ ئەنێرین»، کە کاکە وریا بۆ گۆڕینی جێناوی جودای بەرکاری ناڕاستەوخۆ بە لکاو کێشاویە، دەبوو ببی بە (ئێمە بۆ - ت - ی ئەنێرین)، نەک ئەو

وتەنی : : «ئێمە بۆ ئەو-ت ئەنێرین». گەر ئەمەی ئەو بە جێناوی جودا دەربڕین ، دەبێ بڵێین : (ئێمە تۆ بۆ ئەو ئەنێرین).

بەڵێ ئەوهاوڕێیەم تا ئەو ڕادەیەش سافیلکە نییە ، جیاوازیی نێوان دوو ڕستەی (ئێمە ئەو بۆ تۆ ئەنێرین)و (ئێمە تۆ بۆ ئەو ئەنێرین) ئەزانێ ، بەڵام لەز و پەلەی وەڵامدانەوە ئاوەز و سەلیقەی وا لێبڕیوە ، تەنانەت نەخشەیێکی ڕاستی چەند ساڵ لەمەوبەری خۆی بشێوێنێ ...

ئەوەتە ، هەمان ڕستە - واتە : (ئێمە ئەو بۆ تۆ ئەنێرین) ، لە لاپەڕە (٢١)ی نامیلکەی «ڕێزمانی ڕاناوی لکاو»دا ڕاست گۆڕیوە بە «ئێمە بۆ -ت-ی ئەنێرین».

ئەوەش وێنەی ئەو نەخشەیەی :

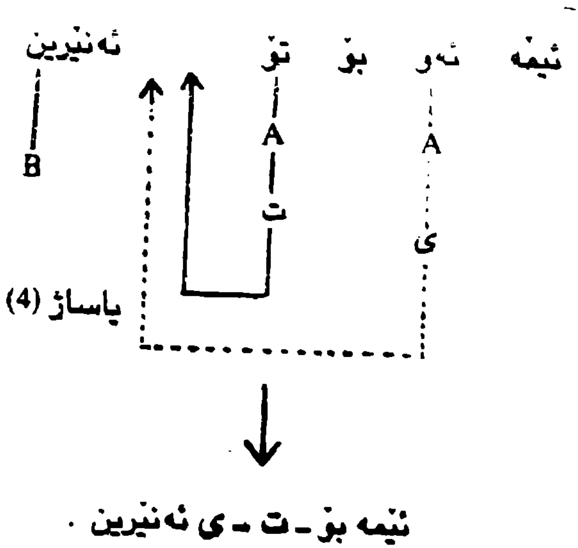

ئەو کەرەستانەش ، کە کەوتوونەتە جغزی هێلکاری‌یەکانی ئەم وتارەوە ، هێندە کز و ناتەواو و نەدارن ، لە زانین و زانیاریی زمانەوان و کوردزمان ناچن ...

بەوێنە لەم نەخشەیەی سێیەمدا :

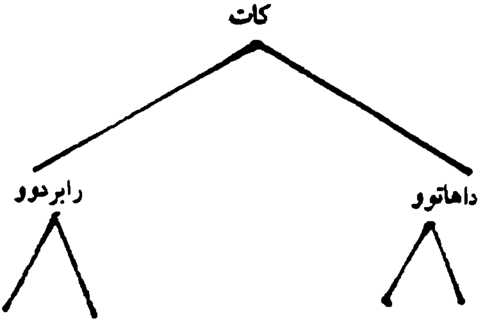

داهاتوو		رابردوو	
بەرکار	بکەر	بکەر	بەرکار
(١)	(٢)	(١)	(٢)
دە ـ م ـ نێر ـ یت		دە ـ ت ـ نارد ـ م	
دە ـ ت ـ نێر ـ م		دە ـ م ـ نارد ـ یت	
دە ـ ی ـ نێر ـ یت		دە ـ ی ـ نارد ـ Ø	
دە ـ مان ـ نێر ـ ن		دە ـ تان ـ نارد ـ ین	
دە ـ تان ـ نێر ـ ین		دە ـ مان ـ نارد ـ ن	
دە ـ یان ـ نێر ـ ن		دە ـ یان ـ نارد ـ ن	

نیشانی داوه :

١ - له هەردوو کاتی ڕانەبوردوو و ڕابوردوودا جێناوه لکاوەکانی دەستەی یەکەم پێش ئەوانی دەستەی دووەم دەکەون .

٢ - له ڕانەبوردوودا ئەوانی پێشەوە دەبنە (بەرکار)و ئەوانی دواوه (کارا) . له ڕابوردوودا بەپێچەوانەوە ، جێناوه لکاوەکانی سەرەتا دەوری (کارا) دەبینن و ئەوانی کۆتایی دەبنە (بەرکار).

ئەوەی مامۆستا وریا بۆ هاتنی جێناوه لکاوەکان لەگەڵ کرداری ڕانەبوردوودا وتوویە، تەواوە. بەڵام دەمێ لەتەک کرداری ڕابوردوودا باسیان دەکا ، ساکاری و بێ‌ئاگایی دەبینرێ :

ئەوەتە خۆنواندنی جێناوه لکاوەکانی تەنیا له ڕابوردووی بەردەوامدا باس‌کردووه . ئەمە وا دەگەیەنێ لەوە بێ خەبەر بێ ، که له زمانی کوردیدا (ڕابوردووی نزیک)و (ڕابوردووی تەواو)و (ڕابوردووی دوور)یش هەبن و نەزانێ جێناوه لکاوەکان به چەشنێکی دی لەگەڵیاندا دێن .

ئەگەرچی له ڕابوردووی بەردەوامدا جێناوه لکاوەکان تەنیا له یەک حاڵەتدا دەردەکەون ، که ئەویش بریتییه له هاتنی جێناوێکی دەستەی یەکەم له سەرەتاوە له دەوری کارادا و له کۆتاییەوە جێناوێکی دەستەی دووەم له ڕۆڵی بەرکاردا . بەڵام ئەم یاسایه بەتەواوی لەگەڵ جۆرەکانی ڕابوردووی نزیک و تەواو و دوور ناگونجێ.

هەرچی یاساکانی دەرکەوتن و دەوربینینی جێناوه لکاوەکانه لەگەڵ ئەو سێ چەشنه ڕابوردووەدا ، بەم جۆرەی خوارەوەیە :

١ - هاتنی دوو جێناوی دەستەی یەکەم بەسەریەکەوە . وەک:

* ڕابوردووی نزیک :
نارد - مان - یان = ئەوان ئێمەیان نارد .
* ڕابوردووی تەواو :
نارد - وو - مان - یان = ئەوان ئێمەیان ناردووە .
* ڕابوردووی دوور
نارد - بوو - مان - یان = ئەوان ئێمەیان ناردبوو
لەم حاڵەتەدا جێناوی یەکەم هەمیشە بەرکارە و جێناوی دووەمیش هەردەم کارایە .
٢ - هاتنی جێناوێکی دەستەی یەکەم لەگەڵ جێناوێکی دەستەی دووەم.
لەم حاڵەتەدا جێناوەکەی دەستەی یەکەم چ لە پێش ئەوەی دەستەی دووەمەوە بێت و ، چ لە پشتیەوە ، هەر وەک کارا خۆی دەنوێنێ . جێناوەکەی دەستەی دووەمیش چ لە پێش ئەوی دەستەی یەکەمەوە دەرکەوێ و ، چ لە پشتیەوە ، هەر وەک بەرکار دەور دەبینێ . بەغوونە :
أ - کاتێ جێناوی دەستەی یەکەم لە پێشەوە دێ و ئەوی دەستەی دووەم بە دوایدا :
* ڕابوردووی نزیک :
نارد - تان - ین = ئێوە ئێمەتان نارد .
نارد - مان - ن = ئێمە ئێوە (ئەوان)مان نارد .
* ڕابوردووی تەواو :
نارد - وو - تان - ین - ە = ئێوە ئێمەتان ناردووە .
نارد - وو - مان - ن - ە = ئێمە ئێوە (ئەوان)مان ناردووە.
* ڕابوردووی دوور :
نارد - بوو - تان - ین : ئێوە ئێمەتان ناردبوو .

نارد - بوو - مان - ن = ئێمە (ئەوان)مان ناردبوو .

ب - دەمێ جێناوی دەستەی دووەم لە پێشەوە دەردەکەوێ و جێناوی دەستەی یەکەم بە دوایدا دێ :

* ڕابوردووی نزیک :

نارد - ین - یان = ئەوان ئێمەیان نارد .

نارد - ین - ت = تۆ ئێمەت نارد.

* ڕابوردووی تەواو :

نارد - وو - ین - یان - ە = ئەوان ئێمەیان ناردووە .

نارد - وو - ن - یان - ە = ئەوان ئێوەیان ناردووە .

* ڕابوردووی دوور :

نارد - بوو - ین - یان = ئەوان ئێمەیان ناردبوو .

نارد - بوو - ن - یان = ئەوان ئێوەیان ناردبوو

... هتد .

کاکە وریا دەبوو لە زمانی کوردییەوە ، ئەو جۆرە تایبەتێتی‌یانەی جێناوە لکاوەکان هەڵهێنجێ ، نەک ئەو چەند بارە ساکارە ناتەواوە و ئەویش هەر دەمە نادەمێک لە نۆژەنەوە ئەو قەوانە سواوە بەرپووتەمان بۆ لێبداتەوە .

وێڕای هەموو ئەوە،ئەم نەخشەیەی سێیەم باسێکی لاوەکیش دێنێتە گۆڕێ ،ئەویش هێنانە ئارای هەندێ زاراوەی ناتەواو و چەوت و چەوێڵن ، کە بەڕاستی ناشارەزایی و نابەڵەدیی باوکی ئێڤان نیشاندەدەن ...

بەوێنە ، هەر لە سەرەتای دابەشکردنی (کات)ەوە لەو نەخشەیەدا، زاراوەی (داهاتوو)ی بۆ (ڕانەبوردوو) داناوە . گەر لە هەندەی بەکارهێنانی وشەی (داهاتوو) بەرانبەر (مستقبل)یش

بگەڕێین ، بەڵام چۆن دەشێ لەوە بێدەنگ بین ، بکرێتە زاراوە بۆ هەردوو کاتی ئێستا (مضارع)و ئایندە (مستقبل) ؟..

لە کۆتایی هەمان نەخشەدا ، کە نووسیویە «دەستەی (٢) هەمیشە بە ڕەگی کارەوە دەلکێ» (ل١٦ ، س١)، تۆ بڵێی لە گەردانکردنی نموونەکەی خۆیدا ، واتە - (ناردن)دا ، ئەوەی نەبینیبێ، (نێر) بنەمای کاتی ڕانەبوردووە و ، هی کاتی ڕابوردووش (نارد)ە... زمانەوانانی کورد ، کە زاراوەی (ڕەگ)یان بۆ کەرەستەی کاتی ڕانەبوردوو و (قەد)یش بۆ کەرەستەی کاتی ڕابوردوو پەسەندکردووە، هۆی جیاوازیی ئەو دوو بنەمایەیە. بێتو کاکە وریا دەرکی بەو جیاوازی‌یە نەکردبێ ، یان بەو زاراوانە قایل نەبووبێ ، خۆ دەبوو پێمان بڵێ بە ڕەگی کامیانەوە دەلکێ - واتە بە هی ڕانەبوردووەوە ، یان ڕابوردووەوە...

لە سەرێکی دی‌یەوە ساکاری‌یەکەی هێندە زەقە ، ئەوە نەزانێ ، لە هەندێ حاڵەتدا جێناوە لکاوەکانی دەستەی دووەم بە «ڕەگی کارەوە» نالکێن . بۆ نموونە .

أ - نارد - تان - ین

نارد - - یان - یت

....

ب - دە - نووس - ر - ێ - ین

دە - نووس - ر - ا - یت

....

ئەوەتە جێناوەکانی (ین ، یت ...)ی دەستەی دووەم بە «ڕەگی

کارەوە» نەلکاون . نە خالی (أ)دا بە دوا (تان ، یان)ی دەستەی یەکەمدا هاتوون و نە خالی (ب)دا لە کۆتایی (ر–ی ، ر– ا)ی کارا بزری‌یەوە دەرکەوتوون .

بی‌ئاگایی لەم دیاردە بەرچاوە جێی سەرسوڕمانە .

لە چەند بەندێکی دی وتاری ناوبراودا ، زاراوەی ئەوتۆ بەرچاو دەکەون ، کە یەکجارەکی ئاواز و ئاوەزی کوردایەتی دەشێوێنن .. بە نموونە، لە سەرەتای پەراوێزی ژمارە (١٠)دا بۆ -Pronominali zation - (بەجێناوکردن) ، زاراوەی (راناواندن)ی داڕشتووە[١٢] ... وێڕای ئەوەی، کە زمانەوانانی کورد (بەتایبەت د. نەسرین محەممەد فەخری و مامۆستا مستەفا زەنگەنە ..) گەلێ ڕووی پاشگری (–اندن)یان ساخکردووەتەوە ، ئەمڕۆ تەنانەت کۆلکەخوێندەواری کوردیش دەزانێ، وشەکانی وەک : (ژن، پیاو ، دەرگا، پەنجەرە ، ئاسمان ، شەقام ... ناو ، ڕاناو ...) بە تۆبزیش ئەو پاشگرە وەرناگرن .. ئێدی کاکە وریا گاڵتە بە زمانی زگماکی دەکا ، یان کورد وتەنی : «لە بێ‌خەبەران کشکەک سڵاوات»؟! ..

... و گەلێکی دی ..

* * *

بەندە ، کە لە پەراوێزی ژمارە (٤)ی بەرهەمی «وتاری کارپۆلێن‌کردن بەپێی ڕۆنان و چەند سەرنجێک »دا نووسیوێتی :

(١٢) زاراوەی (ڕاناو) خۆی بارە بەسەر زمانی کوردییەوە ، کەچی کاکە وریا پاشگری (–اندن)یشی خستووەتە سەر .. ئەمە ئەو پەندە دێنێتەوە یاد ، کە دەڵێ : «وڕنۆی خۆی نەدەچوو بە کونەوە ، هەژگێکیشی بەستبوو بە گوێیەوە».

باسەکەی د. وریا پێوەندی بەوەی مامۆستا تۆفیق وەهبی‌یەوە هەیە ، کە لە بەندی (٤٧)ی لاپەڕە (١٠)ی کتێبی «دەستووری زمانی کوردی» (١٩٢٩)دا لێی‌دواوە و ئەوجا لە کتێبی «ڕەخنەی نارەختە»دا ئەوە نەبینرێ، کە بۆ خوێنی چێشتیش لە هیچ شوێنێکدا مامۆستا مەسعوود محەممەدی بە یەکەم توێژەری پاشبەندی (ێ) دانابێ ، ئیتر کاکە وریا چۆن وا زوو ئەو بوختانەی هۆنی‌یەوە و ڕێی بە خۆی دا لە بەندی چوارەمدا بلێ : «بە لای د. ئاورەحمانەوە مامۆستا مسعود یەکەم کەسە باسی ئەم پاشبەندەی کردووە ..» (ل ٨٥، س١) .

یاخود ، کە مامۆستا وەهبیی خۆمان (٢٦) ساڵ بەر لە (ئەدمۆنس)و (٣٢) ساڵ پێش (مەکەنزی) لەو دیاردەیە دوابێ، ئیتر بە چ گەز و پێوانەیێک ؛ بە کام یاسا و ڕێبازێکی نوێ لە سەرەتای بەندی پێنجەمدا دەڵێ : «یەکەم کەس باسی ئەم پێشبەندەی کردبێ (ئەدمۆنس)ەو لە سالی ١٩٥٥دا .. دوای ئەم لە سالی ١٩٦١دا د. مەکەنزی باسی ئەم پێشبەندە ئەکات» (ل ١٦، س١) .. کورد ڕاستی وتووە : «کون بە سەهۆڵ بگیرێ هەر دەکرێتەوە»...

وێڕای شێواندی ئەو ڕاستی‌یە ، سەرنج بۆ دوو خەوشی ئەو بەندە کورتە ڕادکێشم :

١ - باس ، باسی پاشبەندی (ێ)یە ، کەچی لێرەدا، بووە بە (پێشبەند)... ئەم جۆرە پاشاگەردانی و بەربادی‌یە بە زۆربەی بەرهەمەکانی‌یەوە دیارە .. ئەلحەق «تەڕەتۆنەکەی ناگاتێ»...

٢ - لاپەڕەکانی باسەکەی د . مەکەنزی یادداشت نەکردووە ، چونکە ئەو خۆی ماندوو ناکا و هەمیشە کاری هەر ڕەمڵ‌لێدانە ...

«نیره بیدۆشه»کەیه ..

کاکه وریا دوای خستنه ڕووی ئەو کۆمەڵه خشته و نەخشەیەی له نووسینەکانی زوویەوه وەریگرتوون (که بەشێکیانی به هەڵه گوێزراوەتەوه و هەندێکیان پێوەندیی ڕاستەوخۆیان بەم بابەتەی ئێستایەوه نییه و ...) هاتووەته سەر ڕەتکردنەوەی بۆچوونەکەی مامۆستا مەسعوود و بەراوردکردنی لەگەڵ کارەکەی خۆی و دەڵێ : ئەو بۆچوونەی مامۆستا مەسعوود «دووره له ڕاستی» (ل ١٧، س١) ، که وا ڕادەگەیەنی (له حاڵی بزربوونی (مفعول) بزرێنەکه دەبێته (ێ) »[١٣] (ل١٧ ، س٢) . ئەوجا بۆ پتەوکردنی ئەو وتەیەی دوو هۆی نابەجێی یادداشت کردووه :

له یەکەمیاندا بێ‌ئەوەی تاکه بەڵگەیێکی مێژوویی ، یان مەنتیقی هێنابێتەوه ، نووسیویه:«بزرێنەکه نی‌یه ئەبێته (ێ) بەڵکو پێشبەنده .. ئەبێته (ێ)» (ل١٧، س٢)، بەڵام مامۆستا مەسعوود ، که بەپێچەوانەوه وای ڕاگەیاندووه (ێ) دەبێته پێشبەند ، له نالی و حاجی قادری کۆیی و فۆلکلۆرەوه نموونەی هێناوەتەوه .. بێ‌گومان زۆر بەکارهێنانی ئەو (ێ)یه له ناوچه جیاجیاکانی ئەمڕۆی کوردستان و زووی سلێمانیدا ، پتر دەبێته پاڵپشتی بۆچوونەکەی مامۆستا مەسعوود، نەک خەمڵێندانه بێ پشت و پەناکەی کاکه وریا .

(١٣) کاکه وریا له تەواوی ئەم دەقەدا - «لەوەدا کەوا حاڵی بزربوونی (مفعول) بزرێنەکه دەبێته (ێ) »، که له مامۆستا مەسعوودی وەرگرتووه ، (کەوا)ی پەڕاندووه و کەوانەکانی (مفعول)یشی دانەناوه ، واته نووسیویه : «لەوەدا له حاڵی بزر بوونی مفعول بزرێنەکه دەبێته (ێ)».

له دووەم هۆشدا ، كە دەڵێ : «بزربوونی مفعول نی‌یە ئەیکات بە (ی) بەڵكو گۆڕینیەتی بە لكاو» (ل ١٧، س٢)، ئەوەی شاردووەتەوە، كە مامۆستا مەسعوود لەو بارەیەوە لە دێڕی (٧)ی لاپەڕە (٥٦)ی كتێبی «چەند حەشارگەیێكی ڕێزمانی كوردی»دا نووسیویە : «ئەمەش یەكێكە لە خاسیەتەكانی راناوی لكاو كە لە شتی تری جودا دەكەنەوە ..» .. كەواتە هەردوو باس یەك بابەتن - واتە هەوڵی مامۆستا مەسعوود بۆ ڕوونكردنەوەی چۆنێتیی دەربڕینی (كارا)و (بەركار) بە جێناوی لكاو ،بووەتە هەوێن و بیر و كەرەستەی لێدوانەكەی كاكە وریا . خۆزگە ئەم عەزیزەم لەو ڕێگە چەوتە دوور دەكەوتەوە و دەهاتە سەر ئەو ڕاستە شەقامەی برایانی دی پێیدا دەڕۆن .. ئەوەتە مامۆستا مەسعوود بەو هەموو زانین و گەورەیی‌یەی خۆیەوە ، هەر لەبەر ئەوەی مامۆستا تۆفیق وەهبی كەمێك لەو كێشەیە دواوە ، بەوپەڕی لەخۆبوردوویی‌یەوە ، ئەوە ڕوون دەكاتەوە ، دەشێ مافی ئەوە بە خۆی بدات ، وشەی «حەشارگە» بكاتە سەرناوی ئەو باسەی یان نا؟ .. ئەوتە دەڵێ : «بەپێی ئەوەی كە جارێكیان خۆم لەبارەی ئەو فعلانە شتێكم نووسیبێت و مامۆستا تۆفیق وەهبیش بەر لە من باسی كردبێتن هەر دەڵێی مافی ئەوەم نەمابێ ناوی (حەشارگە) بكەمە عنوانی ئەو جۆرە فعلانە»(ل٥٣) ... بەڵێ مرۆی زانا و دانا ؛ دەسپاك و سەرڕاست بەو جۆرە هەڵس‌وكەوت دەكات ..

سەرەڕای یەكگرتنەوەی ئەو دوو لایەنەی باسەكانی هەردووكیان (كە كاكە وریا بە جیاوازی لە قەڵەم داون) ، هەندێ بابەتی دی وێكچوون لە نێوانیاندا دەبینرێ . بەوێنە :

١ - ئەو كردارانەی لە هەردوو بەرهەمدا كراونەتە نموونە وەك یەكن، كە (دان ، گەیشتن، گرتن ...)ن.

٢ - هەندێ شێوە دەربڕینی زاری مامۆستا مسعوود لە وتارەکەی کاکە وریادا بەئاشکرا دبینرێ.

ئەوەیە ڕاستی و دروستیی مسەلەکە ، بەڵام نووسەری وتاری «پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنەدا » وا دەزانێ بە بیانو و بەهانەی پڕوپووچ دەتوانێ خوێنەر بخەڵەتێنێ .. واش تێگەیشتووە ، گەر بە دوا ئەوەدا چەند قسەیێکی زل بکا، ئیتر بە تەواوی لەو تەنگژەیە رزگاری دەبێ، ئەوەتە بۆ ئەو مەبەستە لە کۆتاییدا نووسیویە : «بەداخەوە ئەڵێم د. ئاورەحمان لەم بۆچوون و بڕیارەیدا نەختێ پەلەی کردووە و بۆچوونەکەی مامۆستا مسعود محمدی بە ڕاستییەکی مطلق لەقەڵەمداوە و بڕیاری ئەوەی داوە من لەوم وەرگرتووە .. ئەمە دژی هەموو جۆرە پێرەونکی زانستییە» (ل١٨-١٩).

ئەگەرچی وەڵامی ئەو وتانە ئاو زۆر دەکێشێ، بەڵام بە کورتی بە چەند خاڵێک لێیان دەدوێم :

١ - گەر ئەو قووڵبوونەوە و لێکدانەوە و بەدواکەوتن و پشوودرێژییەی بەندە پەلەکردن بێ و ساکاری و بێ‌ئاکی و هەڵە و خەوشی زۆر و خۆڕانەگریی ئەویش هێمنی و هێوری بێ ، ئەوە ئاسمان ئەستوونی دەوێ.

٢ - کە وتوویە : «بۆچوونەکەی ماموستا مسعود محمدی بە ڕاستییەکی مطلق لەقەڵەمداوە»، پەنجەی بۆ هیچ لاپەڕەیێکی نووسینەکەی من ڕانەکێشاوە ، چونکە ڕاست ناکا و لە بەرهەمەکەی مندا شتی وا نەوتراوە.

٣- تاکە شتێک کە ڕاست بێ ، ئەم وتەیەتی : « بڕیاری ئەوەی داوە من لەوم وەرگرتووە » ... بەڵێ ئەم بڕیارەم لە خۆڕایی نەداوە ،

بەڵکو لەسەر بناخە و بنەمای پتەوی بەراورد و بەیەکگرتن دامەزراندووە .

٤- دیارە لای کاکە وریا کاری ناڕەوا (هاودەنگی پێڕەوی زانستی)یە و ، هەرچی کاری ڕەواشە « دژی هەموو پێڕەوێکی زانستی‌یە » ...

☆ ☆ ☆

مامۆستا وریا وا ڕادەگەیەنێ ، لەبەر ئەوەی « دەست نیشان کردنی یاساکانی پاشیەندی (ی) لە زمانی کوردیدا بابەتێکی ئاڵۆزی سەر بە سینتاکسە » (ل١٩ ، س٢) ، نەدەبوو ئەوڕەحمان «خۆی لەم گێژاوە » بدا (ل١٩ ، س٢) ، چونکە « ئەوە چەن ساڵە (وەک سەرۆکی بەشی کوردی » (ل١٩، س٢) داوای لێ « ئەکەم دەرسی سینتاکس بە قوتابیانی ماجستێر و دکتورا بڵێتەوە ... داوای لێبوردن ئەکات و ئەڵێ لێی نازانم و سەرم لێی دەرناچێ » (ل١٩ ، س٢) .

ئەوێک بە ڕۆژی ڕووناک کەرەستە لە بەرهەمی زمانەوانانی‌کورد و نامەی ماجستێر و دوکتۆریی خوێندکارانی کوردەوە وەربگرێ و بیکا بە ماڵ و موڵکی خۆی و بە بیانو و بەهانەی هەرزان بەها هەوڵی شاردنەوەی بدا ... یاخود کە دەقی بڵاوکراوە وەردەگرێ ، بۆ وەدی‌هێنانی مەبەستی ناڕەوا و نابەجێی بیشێوێنێ و تێکوپێکی

بدا... ئێدی دەمێ وتوویژ و دەمەتەقێیەک بگێڕێتەوە ، دەبێ چی بەسەر بێنێ و بەرانبەرەکەشی تووشی چ دەردی سەری و گرفتارییەک بکا ، بەتایبەت چونکە خۆ ئەمیان ماست نییە بە لێویەوە دیار بێ .

بەڵێ من بۆ ئەوتنەوەی بابەتی ڕستەسازی داوای لێبوردنم کردووە و بە گاڵتەشەوە وتوومە «باشی لێ نازانم» ، کەچی بەداخەوە مامۆستا وریا ئەمەشی کردووە بە «لێی نازانم و سەرم لێی دەرناچێ».. جا نەک هەر خۆی بەڵکو گێل و گەمژەش تێ دەگەن ، ئەو وەڵامە گاڵتە و شۆخییەی بەندە تەنیا بۆ ئەوە بووە، پتر بابەت و دەرزی لەبەردڵانی خۆی بڵێتەوە .

گەر بەندە بابەتی ڕستەسازییش باش نەزانێ ، هیچ گلەییەکی نایەتە سەر ، چونکە ئەو دەرزەی نەوتووەتەوە ... بەڵام کاکە وریا ، کە لە هەر نووسینێکیدا چەندین ڕستەی گێژ و خواروخێچی دوور بە ئاوەز و ئاهەنگی کوردی ، وەک چقڵ لە چاو دەچەقن ، چۆن ڕووی دێ توخن و نێزیکی ئەو کێشەیە بکەوێ ... ئەو برایەم وەنەبێ هەر لەم بوارەدا وا کوڵەوار و کز و سەک بێ ، بەڵکو لە دەوار و دەرەتانی بابەتەکانی دیی زمانی کوردیشدا بەهەمان چەشنە و کەچی بە ڕاست و چەپدا پەلەدەهاوێ. بەوێنە : دەربارەی دەنگسازی دەنووسێ و دەرز دەڵێتەوە ، کەچی تا ئێستا هەندێ دەنگی کوردی ڕاست بۆ ناوترێ ... خۆی دەخاتە گێژاوی واتارسازییەوە و مانای سەدان وشەی کوردی نازانێ و ئەوانەی دەشیانزانێ ، مانای بەشێکی

زۆریان بە هەڵە لێک دەداتەوە ... لە مەیدانی وشەسازیدا هێندە بێ ئاوەزە ، ناو و ئاوەڵناوی لێ بووە بە کردار ... هتد ، کەچی «دەڵێی نە بای دیوە و نە باران» .

مامۆستا وریا ئەوە باش دەزانێ ، بێتو من دەرزی ڕستەسازیم بۆتایەتەوە ، هیچ نەبێ خوێندکارانم لەو مەینەتی و دەردی سەریە مەرەخەس دەکرد ، کە بۆ ڕاستکردنەوەی ڕستە ناکوردییەکانی ئەو دەیچێژن .

بە بڕوای من ، وا چاکە مامۆستا وریا لە نووکەوە تێ‌هەڵچێتەوە، واتە چەند ساڵێک خەریکی فێربوونی زمانی بابی بێ ... بەدوا ئەمەشدا هەوڵی پەیداکردنی شارەزایی لە سەرجەمی قوتابخانە زمانەوانییەکان و بەتایبەت پێڕەوی چۆمسکی (کە ئەو خۆی بە شاگردی دەزانێ) بدا ... کورد وتوویە «تا بە شەو نەڕۆیت ، بە ڕۆژ ناگەیتە مەنزڵ» و دیارە چۆمسکی‌یش شاگردی کارتۆنی ڕاناگرێ .

بەندە دڵنیا و خاترجەمە ، کە ئەو هاوڕێیەی چەند کەم لە زمانی بابی بەڵەدە ، گەلێ کەمتریش لە پێڕەو و یاساکانی قوتابخانەی چۆمسکی ئاگادارە .. وەلێ ، ئەو تەنیا سەوداگەری و بازرگانی بە ناوی قوتابخانەی چۆمسکی‌یەوە دەکا ... گەر نا ، ئەوە چەندین ساڵە بۆ بەرهەمێکی ئەو زاتەی نەکردە کوردی؟ بەڵێ! کاتی ئەوە هاتووە ، ئەو قاچاخچیانە سنووڕداش بکرێنەوە!...

کاکی ئازیز ماوەیەکە نازناوی (استاذ علم اللغة)ی لە خۆی ناوە . ئەمیش دوای ئەوەی بیست ساڵێک ئەو خەڵکەی پەوە خەڵەتاند ، گوایا بڕوانامەی دوکتۆرای هەیە[١٤]... دەبێ دوای پەردە هەڵماڵین لە ڕووی ئەم نازناوە زل و قەبە نوێیەی ئێستاشی سبەی خۆمان چۆن پێ بناسێنێ؟ ...نیازی لەم بەکارهێنانی کارتی درۆیە چی یە؟... گوایا نازانێ «تەعریفی خۆکردن ، پەموو جوونە»؟...

من جگە لە هەندێ بیروڕای زمانەوانیی خۆم و وەرگێڕانی چەند وتارێکی ئەو بوارە ، بەرگی یەکەمی کتێبی «سەرەتایێکی زمانناسی» ، کە (٣٣٩) لاپەڕەیە بڵاوکردووەتەوە و بەرگی دووەمیشیم بۆ چاپ ئامادەکردووە و ئەوجاش بەو نازناوانە ، خۆم، خۆم گەورە ناکەم...

سەرباری هەموو ئەمە ، ئەوەی بە گاڵتە بۆ خۆقوتارکردن لە

(١٤) ئەمە ڕووداوێکی کۆتایی ساڵانی چل و سەرەتای پەنجاکانم وەبیردێنێتەوە :

لەو سەردەمەدا کابرایێکی میسری بە پزیشکی بەڕێوەبەرێتیی مەعارفیی سلێمانی دامەزرابوو ... بۆ هەر قوتابخانەیێک بچوایە ، بەر لە هەر شت مقەستێکی لەگەڵ خۆی دەبرد . پۆل بە پۆل دەگەڕا و هەر قوتابییێک قژی درێژ بوایە ، یەکسەردوو بۆی هەڵدەپاچی ... ئاخرێکەی پەردە لە ڕووی هەڵماڵرا و زانرا سەرتاشە و بە بڕوانامەی کەسێکی دی هاتووە... بەپەلە سنووڕداش کرا....

سەیر ئەوەیە ، لەم ساڵانەی دواییدا . کاکە وریای خۆمان ، خۆی لێکردبووینە دوکتۆر و ، ئەوەتە :ستەکەی ئەویش کەوتە ڕوو.... جا هەر لەبەر ئەم هۆیەیە ، لەم بەرگی دووەمەی کتێبی «ڕەخنەی ناڕەختە» دا بە (دوکتۆر) ناوم نەبردووە .

(ئەو سەرتاشەی خۆی لێکردبووینە پزیشک جارێکی دی دەگەڕێتەوە) دەشێ بکرێتە سەرناوی چیرۆکی ئەو جۆرە بەسەرهاتە .

وتنەوەی بابەتی ڕستەسازی وتوومە «باشی لێ نازانم» ڕاستیش بێ، دەبوو مامۆستا وریا هەر بە ڕەوای بیبینیایە لە مەیدانی ڕستەسازیدا ڕەخنەبگرم و نەڵێ : «کچی لێرە خۆی لەم کێژاوە داوە» (ل ١٩ ، س٢) ، چونکە مامۆستا وریا گەلێ جار لە دەریای قووڵی ئەوتۆدا مەلە دەکا ، کە مەلەوانی چاکیشی تێدا دەخنکێ.... ئەوەتە :

١- سەرپەرشتیی دوو نامەی دوکتۆری کردووە ، کە یەکێکیان دەربارەی زاری هەورامی‌یە و ئەوی دییان - زاری لوڕی ... ئاخر ئەوێک خۆی دەدان بەوەدا بنێ و بڵێ ، من تا ئێستا شێوەزاری خۆمم بۆ دابین ناکرێ ، ئێدی چۆن سەرناکاتەوە، سەرکاریی ئەو کارانە بگرێتە ئەستۆ؟... «لە هەزار ئاش دەکا و ئاشێک ناماڵێتەوە»...

٢- ساڵانێک ، کە هێشتا کوردی لە ئێستاش خراپتر دەزانی، بوویوو بە سەرپەرشتی زمانەوانی (مشرف لغوي)ی ڕۆژنامەی «هاوکاری»و گۆڤاری «بەیان».. تەنانەت جارێکیان مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی زۆر سەرزەنشتی کرد و بە گژیا چوو ، چونکە بە دەستکاریی ناشیانە ، هەندێ ڕستەی ڕاستی بۆ خواروخێچ کردبوو ... باشە ، کاکە وریا بەو هەموو کوردی نەزانینەوە ، چۆن ڕێي بە خۆی داوە و چۆن ڕووی هاتووە ، ئەو پۆستە وەربگرێ؟... جا ئەمە هەر بۆ پارە وەرگرتن بووە؟ یان هەموو شت بۆ خۆی بە ڕەوا دەبینێ؟

٣- ڕۆژێک لە پێش چاوی بەندە بە دوکتۆر (عادل الجادر)ی سەرۆکی بەشی عیبریی کۆلێجی زمانی وت ، کە عیبری باش

دەزانیٚ و گەر دەرزی بداتیٚ ، ئامادەیە بیلێتەوە ... دۆستی ئازیزم بۆ ئەمەیان چی دەفەرمووی؟ گوایا نازانیٚ «گوڵ بە باوەشێن ناگەشێتەوە»...

٤- ئەو خوێندکارانەی خوێندنی باڵا ، کە دەیانەویٚ کەڵک لە بەرهەمێکی چۆمسکی وەربگرن ، ئامۆژگارییان دەکا توخنی چۆمسکی نەکەون و پێیان دەڵیٚ ، زۆر زەحمەتە و تەنانەت من تا ئێستا هیچی لیٚ تیٚنەگەیشتووم .. گەر وایە خاوەنی ئەو قسانە بۆ دەڵیٚ : «من بە پیٚی پێرەوی گوێزانەوەی چۆمسکی سەیری زمان نەکەم ...» .

وا پیٚدەچیٚ تەنیا لەمەدا ڕاست بکا ، کە هیچ لە چۆمسکی تیٚنەگەیشتووە .. ئەلحەق کزی و لاوازی و بەرەڵایی نووسینەکانیشی شاهیدی بۆ ئەو وتانەی دەدەن ... ماڵی ئاوابیٚ ، کە ئەمجارە ڕاستگۆ دەرچوو ... بەڵام بەداخەوە ، زۆر خــۆی پیٚ نەگیراوە و خوو و ڕەوشتە خۆڕسکەکەی تەنگی پیٚ هەڵچنیــوە و ئۆقرەی لیٚبڕیوە و زوو ئەو تاکە ڕاستبێژییەی سڕیوەتەوە . ئەوەتە لە نوژەنەوە کەوتووەتەوە دەهۆڵکوتان و دەڵیٚ : «من بە پیٚی پێرەوی گوێزانەوەی چۆمسکی سەیری زمان ئەکەم» (ل١٩ ، س١) ... گەلۆ! «بەدەستی خۆی ناگری بەرداوەتە ماڵی خۆی» .

(استاذ علم اللغة) بەمەش دانەمرکاوەتەوە و تانە لە بەندە دەدا ، کە لە ڕێبازەکەی ئەو بەڵەد نییە و بۆ ئەمە «تفەنگ بە تاریکییەوە دەنیٚ»و دەفەرمووی «ئەوەی لە قوتابخانەی چۆمسکی نەگات ناتوانیٚ ڕەخنە لە باسیٚ بگریٚ بە پیٚی ئەم پێرەوە نوسرابیٚ» (ل١٩ ، س١) .

گەرچی ڕۆژێک لە ڕۆژان نە باسی ئەم قوتابخانەیەم کردووە و ، خۆم بە کارامەیی ئەو مەیدانەوە هەڵکێشاوە ، بەڵام ئێستاکە ناچارم ئەو ڕاستییە بدرکێنم و بەوپەڕی ڕاشکاوی و دڵنیایی‌یەوە ، ئەوە ڕایگەیەنم ، لە کاکە وریا زۆر پتر ئاگادارم و تێی گەیشتووم ...

ئەو برایەم لە ماوەیێکی درێژدا تەنیا هێندەی پێ‌کراوە ، کەڵک لە چەند لێکدانەوەیێکی ئاسانی چۆمسکی وەربگرێ و ئەویش بەشێکیانی بە ناتەواوی و هەڵەوە کردووەتە قەفەزێکی تەنگ و بە زۆری زۆرەملێ زمانی کوردی تێدا بەند کردووە ..

وێڕای خوێندنی ئەو بابەتە لە زانستگەی لینینگراد و خوێندنەوەی چەندین ڕەخنەی زانستی لەبارەیەوە ، بێ‌گومان دەمێکە بیر و بۆچوونی خۆیشم لەسەر هەندێ لایەنی ئەو قوتابخانە بەرزە لە لا گەڵاڵە بووە و لە سەروو هەمووشیانەوە جارێ بە زووری دەزانم لەم قۆناغە سەرەتاییەی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا پێڕەوی ئەو ڕێبازە بکرێ . جا بە هیوام لە دەرفەتێکدا بە وتارێکی سەربەخۆ ئەو ڕاستییە ڕوونبکەمەوە ... لە لایێکی دیشەوە بە هومێدی ئەوەشم :

١- بە شێک لەو ڕەخنانەی بەرەو ڕووی چۆمسکی بوونەتەوە، بکەمە کوردی ، تا خوێنەری کورد بە ناوی زل هەڵنەخەڵەتێ .

٢- نیشانی بدەم ، مامۆستا وریا چی و چەند لە چۆمسکی تێ‌گەیشتووە . بۆ ئەوەش ، کە ڕووناکبیری کورد بە ئاسانی لەو باسەم بگات ، چەند نووسینێکی ئەو برایە لەگەڵ ناوەرۆکی بەرهەمی (Syntactic Structures)ی چۆمسکی ، کە (د. یۆئیل یوسف

عزیز) کرووپە بە عەرەبی[١٥] ، بەراورد بکەم .

☆ ☆ ☆

هەر دوو هەفتەییک دەبوو ، وتاری « رەخنەی نارەخنە » بڵاوبوویووەوە ، کە مامۆستا وریا لە راپەوی بەردەم ژوورکەی خۆیدا بە دەنگێکی پەرپو و رەنگێکی هەڵبزرکاوەوە ، پێی وتم : « مامۆستا! خۆ لە وەڵامەکەم دڵگیر نیت ؟». بە پێکەنینەوە وەڵامم دایەوە و وتم : « بە هیچ چەشنێک »و بۆ جەختکردن لە مەبەستی وتەیێکی ناشیرین و رەزاقورسی و ، هەروەها رێنرپنەوە لەوەی سبەی بە چەشنێکی دی پێمان نەفرۆشێتەوە ، بە دوا وەڵامی « بە هیچ چەشنێک »دا ، (بەڵام!)یکم داکوتا ... ئەوجا وتم « هێندە هەیە، جوان نییە بە منت وتووە (درێژدادڕ) » ... تەواو رەنگی تێکچوو و یەکسەر بە سوێندە عادەتیيە لە رادەبەدەر تاڵ و تفتەکەیەوە ، فەرمووی : « هەردوو منداڵەکەم بمرن گەر مەبەستم تۆبێ ... زۆر چاک ئەزانی لەگەڵ کێمە و کەچی خۆتی لێ غەشیم ئەکەی » ...

ئەمە وا ، کەچی پاش ماوەییکی کەم ، لە وتاری « پاشبەندی /ی/ لە رەخنەی نارەخنەدا »دا ، نەک هەر وا رادەگەیەنێ ، کە ئەو قسەی ناشیرینی بە مامۆستا مەسعوود محەممەد نەوتووە ، بەڵکو منیش دەکاتە درۆزنێکی گەورە و دەڵێ : « ئەو گۆڤارە ، کە ئەم وتارەی تیا بڵاوکراوەتەوە هێشتا مەرەکەبەکەی وشک نەبووەتەوە» (ل١٩ ، س٢) ... بە کورتی ، دەڵێ ئەمە هەڵبەستە و بوختانی ئەورەحمانە ... بە راستی : « دە لێی بەرزەکی بانانە ».

ئەو وازوازی و بێباکییەی ، چ بەندە و چ سەرجەمی دۆستان سەرسام ناکا ، چونکە ئەمە کار و پیشەی رۆژانەیەتی و دیارە خوویەکە گرتوویە بە شیری ... هەر ساتە و بە چەشنێک تەشخەڵە

---

(١٥) نوم جومسكي ، البنى النحوية (ترجمة : د. يؤيل يوسف عزيز) ، بغداد ، ١٩٨٧ .

به یەکێک دەکا ... زیندە ڕۆیی نییە ، گەر بڵێم ، ڕاست لە مەزهەبیدا نییە و زۆر جار بە گەڕ و دەبە و فێل وگزی‌یەکانی پێ‌دەکەنێن و خوا هەڵناگرێ جارجارەش خێروبێریان داوەتەوە (١٦) ... خالق ! دەبێ چ هەوێن و ئامیانێ لە بەدەنی ئەو دۆستەماندا بێ ؟

مامۆستایەکمان ماوەی دە ساڵێک دەیووت و دەیووتەوە ، گوایا دوکتۆر فڵانی ژیر و زیرەک چاک ئەو برادەرەمانی هەڵسەنگاندووە، کە بە (درۆزنێکی ساویلکە)ی ناودەبا ... بەڵام ئەوە پێنج ساڵێکە ، ئەو مامۆستایەمان ، دوای بینینی درۆ و دەلەسە ؛ گزی و فزی ؛ فێڵ و تەڵەکبازی ؛ غەل و غەش ... ی زۆری ، دەڵێ : نەمدەزانی دوکتۆر فڵانیش وەک ئێمە ساکارە و چۆن ئەو (ڕێوی)یە ، کە (شای درۆزنان)ە ، بە (درۆزنی ساویلکە) تێ‌گەیشتووە .... ئاخر «ئاو دەزانێ پەنیری مەلا کێ خواردوویەتی ».

☆ ☆ ☆

دەمێ بەندە لەو گلەیی‌یە دەبێتەوە ، کە نووسەری وتاری

---

(١٦) (غانم) قوتابی‌یێکی عەرەبی پۆلی سێیەمی بەشەکەمان بوو ... بە هۆی کێشەیەکەوە دە ڕۆژێک دیار نەبوو ... کاتێ دەردەکەوێتەوە ، مامۆستا وریا لە پۆل دەیکاتە دەرەوە و پێی دەڵێ ، تۆ فەسڵ کراویت ... من ئاگام لەم کەین‌وبەینە نەبوو هەر هێندەم دەزانی ، کە (غانم) دەوام ناکات ... پاش دوو ساڵ ، لەبەردەم ژووری کاکە وریادا بینیم ، (غانم) بە ڕوویێکی خۆش و پۆشاکێکی جوانەوە وەستاوە ... بەگەرمی دەستی یەکترمان گوشی ... لێم‌پرسی ، کە ئەم چەند ساڵە لەکوێ بووە .. بەپێکەنینەوە وتی : (درۆی د . وریا بە خێر گەڕا و کردمی‌یە خاوەنی سێ دوکان و ماڵ و حاڵێکی چاک ... دوای ئەو لە پۆل دەرکردنەم و هەواڵی هەڵبەستراوی فەسڵکردنم ، ڕووم‌کردە بازاڕ و دەستم‌دایە کار و باش سەرکەوتم ... کەچی سەیر ئەوەیە ، ئەمڕۆ کە بۆ بەڵگەنامەیێک هاتووم ، تازە بە تازە بەنازەوە پێم دەڵێت بۆ دەوام ناکەیت ... تۆیەک ، کە تا ئێستا ناوت لە لیستی پۆلی سێیەمدا بێ ، چۆن دەتوانم بەڵگەنامەی فەسڵت بدەمێ ... برۆ پۆل و دەوامی خۆت بکە ...» ئاخ « تەیلی دڕاوە »...

« یاسایێکی فۆتۆلۆجی » بۆ چۆتیتی گۆڕانی پێشبەندی (بە)و بوونی بە پاشبەندی (٥) ، بە نهێنی زانیاری و کەرەستەی ئامادەی لە لاپەڕە (٥٦ - ٥٧)ی کتێبی « چەند حەشارگەیێکی ڕێزمانی کوردی»یەوە دەرهێناوە ، ئەوجا دێتە سەر باسێکی دی ، کە پێوەندیی بەو کارە ناڕەوایەوە نەبێت ... بە کوردی ئەمی دووەمیان ئامۆژگارییەکە بۆی ، کە لەز و پەلە نەکات و بێ قوولبوونەوە و گەڕان و سۆراخ ، زانیاریێکی ناتەواو ، یاخود بەکارهێنانێکی ناوچەیی نەکاتە یاسایێکی سەرلەبەری زمانی کوردی ... ئەو کە بلێ : ئەگەر ڕەگی کردار بە کۆنسۆنانت کۆتایی هاتبێ (وو) دەبێ بە (و) ... و من دەربارەی باری سەرنجی خۆم خستبێتە پێش چاو ، ئیتر ئەو دەزووە قرچۆکەی مامۆستا وریا ، ئەو دوو باسە جیاوازەی بەیەکەوە پێگرێداوە ، دەبێ چەند بەرگە بگرێ ... ئەونک لە وەڵامدا بنووسێ : « ... د. ئاورەحمان دوای ئەمە هەموو دان بەوەدا ئەنێ کە باسەکەی من و مامۆستا مسعود دوو بابەتی جیاوازن و ئەمجارە لەبارەیەوە ئەڵێ [ئەگەر بیوتایە تەنیا لە سلێمانی و چەن ناوچەیەکی کەمی دی ئەم دیاردەیە دەبینرێ ئەوە رەخنەی نەدەهاتە سەر] (ل٣) ئەی بۆ هاتە سەرم و لەسەرچی بوو هاتە سەرم و بوو بەچی » (ل ١٩)[١٧] ، ئەوە یان یەکجار ساکار و ساویلکەیە ، یان کار و کردەوەی هەر خەڵەتاندنی

(١٧) لەو چەند دێڕەی مامۆستا وریادا لە گەلێ لایەن و ڕووەوە خەوش و ناتەواوی دەبینرێ و بەشێکیان دەخەمە پێش چاو :

١- لە دێڕی یەکەمدا ڕاست وایە نەڵێ : « دوای ئەمە هەموو »و بڵێ (دوای هەموو ئەمە) .

٢- لە کۆتایی دێڕی یەکەم و سەرەتای دێڕی دووەمدا باش وا بوو بنووسێ (ددان بەوەدا ئەنێ) ، نەک « دان بەوەدا ئەنێ » .

←

خوێنەرە و «ئاو دەکاتە بێژنگ» ..

بۆ بەندی یەکەمیان بە ڕاشکاوی‌یەوە دەڵێم ، نەخێر من هەرگیزاوهەرگیز ددانم بەوەدا نەناوە ، کە باسەکەی مامۆستا وریا و مامۆستا مەسعوود «دوو بابەتی جیاوازن» ، بەڵکو وتوومە، گەر سەرناوی ئەو دوو نووسینە جیاوازیش بن ، هاودەنگی و یەکێتیی بابەت و ناوەڕۆک کۆیان دەکاتەوە و ئەو بانگی هەقەشم بە بەڵگە و نموونە و بەراورد ڕاگەیاندووە . ئیدی چ ڕەوایە (سەرباس) بکرێ بە (بابەت) ... بەڵێ ! سادە و

←

٣- ئەو دەقەی لە بەندەی وەرگرتووە :

أ- دەبوو بخانە نێوان کەوانەی دووتایی‌یەوە - واتە « » ، نەک نیشانەی [ ] .

ب- من لە سەرەتای دێڕی یەکەمدا وتوومە : « ئەگەر د. وریا بیوتایە » ، کەچی ئەو کردوویە بە « ئەگەر بیوتایە » . لە کۆتایی هەمان دێڕیشدا نووسیومە : « چەند ناوچەییێکی » و ئەو گۆڕیویە بە « چەن ناوچەیەکی » .

ج- لە سێ شوێندا کۆمام داناوە و لە کۆتاییشدا خاڵ ، بەڵام سەرجەمی ئەو نیشانانە نەکەوتوونەتە ، نێو نەقڵەکەوە .

د- لەسەر پیتی (ێ)ی ناوەڕاستی وشەی (سلێمانی)و لە ژێر (ڕ)ی سەرەتای (ڕەخنە)چوکلەم داناوە ، کەچی کاکە وریا بوێ سڕیوەتەوە .

٤- ئەم بەندەی وەڵام ، کە چوار دێڕە و بریتییە لە چەندین ڕستە ، تەنیا لە کۆتاییدا خاڵێک دانراوە ، دەنا لە تاکە شوێنێکدا چییە نیشانەی دیی خاڵبەندی نییە .

٥- لە دوا دێڕدا ، کە نووسیویە : « ... بۆ هاتە سەرم و لە سەر چی بوو هاتە سەرم ... » بە شێوازی بەرز و ئەدەبی باڵای نووسینی کوردی گەیاندووەتە لوتکە ... برا « فێری ڕۆین بە ، ئنجا دەست بکە بە ڕاکردن » .

جا ئەو ، کە زمانی زگماکی وا خراپ بزانێ و ، دەقی وەگێراو وا بشێوێنێ ... ئیتر چۆن لە زمانی کوردی دەکۆڵێتەوە و بە کام ڕێبازی زانستی‌یەوە شانازی دەکا ، کە لە ئەڵفوبێی بەرنامە و یاسا و پێڕەوەکانیدا هێندە بێخەبەر و دەستەپاچە بێ ؟

ساکاریی بەو ڕادەیە . یاخود غەلوغەشی وا گەورە ئابڕووی زانست دەبەن و ، ورشە و گشەی ناهێڵن .

ئەمەیان دەربارەی پێشبەندی (بە)و پاشبەندی (ە) بوو ... هەرچی ئەوەی دییە ، کە وتوومە : « ئەگەر د. وریا بیوتایە تەنیا لە سلێمانی و چەند ناوچەیێکی کەمی دی ، ئەم دیاردەیە دەبینرێ ، ئەوە ڕەخنەی نە دەهاتە ســـەر » لەمەڕ باسی بوونی (وو)ە بە (وٚ)و وەک لە سەرەوە ڕوونمکردووەتەوە ، ڕەخنەیە لە خاڵێکی دیی وتارەکەی .

☆ ☆ ☆

مامۆستا وریا کە زانیویتی لە پەلەقاژێ و لنگەفرتێی نێو ئەو زۆنگ و زەلکاوەی تێیکەوتووە بە شێواندن و شاردنەوەی ڕاستی قوتاری نابێ ، بۆیە لە تاو و عەزرەتدا شەلم کوێرم پەنا دەباتە بەر شێوازێکی یەکجار نزمتر و نارەواتر ، کە ئەویش قسەی هەڵبەستراو و شاخدارە ... شتی ئەوتۆ بە ناوی منەوە دەڵێت و دەگێڕێتەوە ، کە نەک هەر لە ڕەوشت و ئاکار و خەسڵەتی بەندەوە هەزار فرسەخ دوور بێ ، بەڵکو ڕۆژێ لە ڕۆژانیش بیر و خەیاڵی وا نابەجێ و ناپەسەندی نەکردبێتەوە . ئەو کە لە پەراوێزی ژمارە (١١)دا نووسیبێتی : « د. ئاورەحمان چەن جارێ لەبەردەم مامۆستا و قوتابییانی خوێندی باڵا ئەوەی دووبارە ئەکردەوە کە

نامەکانی ماجستێر و دکتوراه هەموو (وریانەمە)ن چونکە زۆربەی زۆری سەرچاوەکانیان وتار و باس و لێکۆڵینەوەکانی منن» . لەبەر ئەوەی « ئەوی لە دیزەدا بێ ، بە ئەسکوێ دەردێ»، دەبوو دوو ڕاستی لەبیرنەکات :

١- مایەی خۆشی و بەختەوەرییە ، گشت مامۆستایانی بەشی کوردی و قوتابیانی خوێندنی باڵا لە زیاندان . جا ئەگەر ئەو شەرم لە من نەکات ، ئەو تۆمەتە بخاتە ئەستۆم ، ئەدی لەمەودوا چۆن ڕووی دێ لە پێش (١٠) کسێکدا سەرهەڵبڕێ .

٢- ئەوەتە دوو قوتـــابی (لەیلا جەلیـــل عبـــاس دەلۆ) و (ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان) ، کە لەم ڕۆژانەدا نامەکانیان چاپکردووە و من سەرپەرشتیان بووم ، ئامۆژگاریم کردوون ، کەڵک و سوود لە سەرجەمی ئەو کارانە وەربگرن ، کە لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراون . خاتوو لەیلا لە لیستی سەرچاوەکانیدا (٨) هەشت بەرهەمی کاکە وریا و (٥)ی بەندەی تۆمارکردووە . کاکە ئازادیش (٨) هەشتی ئەو و (٦)ی من . جا گەر بەندە خاوەنی ئەو وتە نابەجێیە بوایە ، هەڵبەت ڕێی بە قوتابییەکانی نەدەدا ، ناوی مامۆستا وریا ، لە مامۆستاکەیان پتر دەرخەن ، وا پێدەچێ ئەو برا هێژایە بیەوێ دەستە چەورەکەی بە من بسڕێ ! بەڵێ ئەو خورمایەی کاکە وریا خواردوویەتی ،

دەنکەکەی و ا لە گیرفانی مندا .

دوو ساڵێک لەمەوبەر لیستی سەرچاوەکانی قوتابییەکی خۆی نیشاندام و پێی وتم : « بچۆ بە مامۆستا (ن) بڵێ فلانە قوتابی لە لیستی سەرچاوەکانیدا دوازدە بەرهەمی د. وریای ریزکردووە تاکە بەرهەمێکی تۆ چییە یادداشتی نەکردووە... و ئەوجا بەپێکەنینەوە بڵێ (وریانامە)یە.... ».

داوای لێبوردنم لەو برا خۆشەویستەم کرد و پێم وت ، کە من گاڵتەی وا لەگەڵ ئەو خوشکە بەرێزەمدا ناکەم ... گەر یەکجار تامەزرۆی ئەو گەمەیەیت و مەبەستێکت هەیە ، خۆت بفەرموو ... وەک دواییش بۆی گێرامەوە لە رێی مامۆستاییکی دیەوە ، نیاز و مرازی خۆی هێنابووە دی . ئەوەتە « بە باڵی یەکێکی تر دەفرێ » .

ئەم گێرانەوەیە راستییەکی تاڵم پێ دەدرکێنێ :

مامۆستا وریا نەک هەر مرۆڤێکی سەرراست و راستگۆ نییە ، بەڵکو لە فێڵ و تەڵەکەبازیدا کەم وێنەیە ... کارێک ئەنجامی باشی نەبێ ، بە خەڵکی دەکات و خۆیشی ئاسوودە و خاترجەم ... تازەترین نموونەی ئەو هەڵسوکەوتەی ئەمەیە :

لەم چەند مانگەی دواییدا مامۆستاییکی بەشەکەمان لەبەر هەر هۆیێک بێ ، دەوام ناکات . ئەمیش نایەوێ بە عەمیدی

ڕابگەیەنێ و چاکیش دەکا ... بەڵام ئەو مامۆستایە قوتابییەکی دوکتۆرای هەیە و ، مامۆستا وریا فشاری خستووەتە سەر سکاڵایێک بۆ عەمید بنووسێ ، کە چەند مانگێکە مامۆستاکەی دیار نییە ... ئافەرم قوتابی ، کە وا زوو سەرۆکی بەشەکەتت ناسیوە و ناچیتە ژێر باری ئەو کارەوە ... هەمووش دەزانین ، بێتو ئەو قوتابییە سکاڵاکە بنووسێ ، ئەوە کاکە وریا فوتوکۆپی دەکات و سبەینێ ، کە سزای مامۆستاکە بدرێ ، ئەوە وێنەیێکی سکاڵاکەی دەداتێ ... قوتابیی کلۆڵ پیاوخراپ دەردەچێ و خۆیشی مەرد و خاوەن هەڵوێست ... ئەمەش نموونەی خەروارێکە و هەر یەکێک لە بەشی کوردی چەندین ڕووداوی پڕ گزی و فزیی لەو چەشنەی ئەو برا ڕۆح سووکەمانی لە لایە ... کورد وتەنی «دەڵێی میچی قومارخانەیە» ...

ئەوە چەندین ساڵە ، کە ئارەزووی کردبێ و ویستبێتی یەکێک بکاتە جێگری خۆی ، یان ئەندامی لیژنەیێک ... پرسی بە کەس نەکردووە و ڕای کەسی وەرنەگرتووە - واتە بێ ئاگاداریی ئێمە فەرمانی کارگێڕیی بۆ دەرکردووە ... بەڵام کاتێ لەگەڵی تێکچووە ، هەموومانی کۆکردووەتەوە و بە بڕیاری ئەنجومەنی بەش پالی پێوەناوە و دووری خستووەتەوە ... بڵێین چی ، ئێمەش هەموو وەخت ئەقڵ میوانمان نەبووە .

مامۆستا وریا بەدوا سازادانی ئەو تۆمەتە ناڕەوایەدا ، کە گوایا بەندە وتبێتی : «نامەکانی ماجستێر و دکتوراه[18] هەموو (وریانامە)ن ... » ، نووسیویە : کەچی ئەورەحمـــان « لەم رەخنەیەدا ئەمەی سەرەوژێر کردوتەوە و وای دەرخستووە کە (سەرچاوەکان لە نامەکان وەرگیراون) » (ل ١٩ - ٢٠) .

من هێندە نەفام و بێئاوەز نیم ، قسەی وا بێسەروبەر و نابەجێ بکەم و ، بڵێم ئەو سەرچاوانەی نووسەری نامەیێک کەڵکیان لێوەردەگرێ ، ئەوان لە نامەکەوە وەرگیرابن - واتە نامەکە پێش سەرچاوەکان بخەم ، یان نامەکە بکەمە سەرچاوەی سەرچاوەکان ... بێگومان مامۆستا وریا ئەو نەزانە نییە شتی وا سەیر و سەمەرەی بەبیردا بێت ... کەواتە شوکرانە بژێریی دەوێ، کە هۆی ئەو دەربڕینە خواروخێچەی لە دوو هۆی سووکەڵە بەدەر نەبن :

١- لەبەر ئەوەی زمانی کوردی باش نازانێ ، نەیتوانیوە ئـــەوەی لە مێشکیدا بووە بە شێوەییێکی ڕەوان و بێگرێ دەریبڕێ و تۆماریبکا .

---

(١٨) کورد دەڵێ (دکتۆرا) ، نەک (دکتوراه) .
وێڕای ئەوە ، گەر بە شێوە عەرەبییەکەش بوترێ ، ئەوە (ە)ی کۆتایی دەبێ بە (ة) بنووسرێ ، چونکە لە کوردیدا ئەو (ە)یە بەرانبەر سەر (فتحة)ی عەرەبی دەوەستێ .

٢- لەز و پەلەی بووە ، وەڵامەکەی ڕۆژێ زووتر بڵاوبێتەوە .

ئەو دێڕانەی بەدوا ئەو دەربڕینـــە نادروستەدا دێن ، پتر وێرانی و سەرگەردانیی نووسینەکەی نیشاندەدەن :

« ئەو شتانەی د. ئاورەحمان ئەڵێ من لەو نامانەم وەرگرتووە گەر دووبارە سەیرێکیان بکاتەوە چاوێ بە سەرچاوەکانیان بخشێنێ ... » (ل. ٢) .

١- دەبوو نەڵێ (وەرگرتووە) و بڵێ (وەرگرتوون) ، واتە کردارەکە لە حاڵەتی کۆدا بێ ، چونکە دەگەڕێتەوە بۆ (ئەو شتانە) ، کە کۆیە .

٢- ڕاست وایە بوترێ (ئەو شتانەی د. ئاورحمان ئەیانڵێ) ، یان هیچ نەبێ (ئەیڵێ) ، نەک ئەو وتەنی (ئەڵێ) .

٣- (بە سەرچاوەکانیان) ناتەواوە و تەواوەکەی (بە سەرچاوەکانیاندا)یە .

سەرباری ئەو هەڵانە ، شێوازی لاواز و خەوشی ڕێنووس و خاڵبەندیەکەشی لە نووسینی کەسێکی کوڵکەخوێندەوار دەچێ ... بڵێین چی « ئومێدمان بە وەیس بوو ، وەیسیش سوونتی دەرچوو » ...

پاشان مامۆستا وریا یەکجارەکی سنوور دەپسێنێ و فرە چاوقایمانە دەڵێ : « هەموو ئەوان لە منیان وەگرتووە » (ل. ٢)

... ئەلحەق ڕووبینکی دەوێ مرۆ قسەی لەو جۆرە بکا ... « تا خاوەن ماڵ دزی گرت ، دز خاوەنماڵی گرت » ... لێرەدا سەرپاکی ئەو گلەیی و گازندە و لۆمە و ناڕەزاییانە ناگێڕمەوە ، کە چەندین قوتابی دەربارەی ئەو ناهەقییە داد و بێداد و هاواریانە . بۆ گڕ و کڵپەی کاری ئەو زوڵمە تەنیا دوو ڕووداو دەگێڕمەوە :

ڕۆژێک لە هۆڵێکدا وتووێژی نامەیێکی ماجستێر کراوە و مامۆستا وریاش یەکێک بووە لە بەشداراتی . دوکتۆر ع. ح. وا گەیشتووەتە تینی ، ویستوویەتی دەرگا بکاتەوە و بچێتە نێو کۆڕەکەوە و لە پێش چاوی هەموان کاری ناڕەوا و ناپەسەندی مامۆستا وریا ئاشکرا بکا و ، دانیشتوان لەوە ئاگادار بکا ، کە ئەو مامۆستایە چی و چەندی لە نامەی دوکتۆرییەکەی ئەم وەرگرتووە و کردوویەتە موڵک و ماڵی خۆی .

هەرچی مامۆستا فەتتاحی مامەی ئارام و هێمنی بەسزمانە ، جاران بوکڕووزی دەگەیشتە ئاسمان ... کەچی مامۆستا وریا بە ئاین‌وئۆینی فریودان ئەو پیاوە گڕگرتووەی ساردکردووەتەوە و وا دەسخەڕۆی کردووە و لە خشتەی بردووە ، نەک هەر دەستبەرداری هەموو مافێکی خۆی بێ و واز لە گشت هەقێکی ڕەوای خۆی بهێنێ ، بەڵکو نامەی ماجستێرییەکەیشی بۆ بکاتە نەزر ...

دەبێ بڕوا و هیوای خوێنەر بەو مامۆستا و قوتابی‌یە چەند بێ، کە ئەمیان هێندە بە کەینوبەین و ئەویان ئەوەندە بێ‌هەڵوێست...

گوناهی گەورە لە ئەستۆی مامۆستادایە ، کە قوتابی‌یەکەی بە ڕێگەی وا چەوت وچەوێڵدا دەبات و نامەی وا پڕ سەیر و سەمەرەی پێ دەنووسێ ... بێتو قوتابی‌یەکەش ، بۆ بەرژەوەندیی خۆی بیویستایە نامەی ماجستێری‌یەکەی بکاتە قوربانی تۆزی ڕێی مامۆستاکەی ، دەبوو مامۆستا پچێک وژدانی هەبوایە و قایل نەبوایە ، ڕاستی و زانست وا بشێوێنرێ ...

دیارە ئەمڕۆ داوای شتێکی مەحاڵ لە کاکە وریا دەکەین ... ئەوێک چەندین ساڵ ئەو هەڵس و کەوتە دزێوە کار و پیشەی بووبێ ، واتە : « گوریسی ڕاخستووە و دنیای تێ‌خستووە » ، ئیدی ئێستاکە بۆ ئەو فێڵ وفەرمەجەی نامەکەی مامۆستا فەتتاحی مامە ، چاوەڕوانی چی لێ‌بکەین ...

مامۆستا وریا وا تێ‌دەگا خەڵکی لە گوێی گادا نوستوون و هەست بە خاپاندن و خەڵەتاندنەکانی ناکەن . ڕووناکبیری کورد وشیارە و ئەو دڕک دروێنە دەکات .

نووسەری وتار بەدوا ڕستەی « هەموو ئەوان لە منیان وەرگرتووە »دا بۆ فریودان و تەفرەدانی خوێنەر ، ئەو نامەیەی

مامۆستا فەتتاحی مامەی بڵاوکردووەتەوە ، کە بەندە بە سەرناوی « قەرەبووی خوێندکارێک بۆ مامۆستاکەی»یەوە وەڵامی داوەتەوە ... گەرچی هەندێ زانیاریی دیم لەبارەی ئەو نامەیەوە لە لایە، بەڵام سـەری خوێنەری پێوە نایەشێنم و هـەر هێنـدە دەڵێـم « مریشک خۆی خۆڵ نەکا بە سەری خۆیا ، کەس ناتوانێ خۆڵی بە سەردا بکا » .

☆ ☆ ☆

کاکە وریا دەیەوێ وا نیشان بدا ، کە ئەو باش سەری لە فەلسەفە دەردەچێ و بۆیە لە نووسینەکانیدا چەندین جار ، ئەوە دەڵێتەوە ، کە ئەمڕۆ لێکۆڵینەوەی زمان فەلسەفەیە و لە کۆتایی ئەم وتارەشیدا گوایا فەلسەفەی نواندووە و نووسیویە : « هەموو تاریکی جیهان ناتوانێ کزترین مۆم بشارێتەوە » (ل.٢) .

پێمwایە کاکە وریا بۆ ئەو فەلسەفە نابەجێیەی ، پێوستە ئەو ڕاستییانەی خوارەوە بزانێ :

١- دنیا چەند تاریکتر بێ ، ڕۆشنایی مۆمی کز چاکتر دیارە ... مۆمی کز لە ڕووناکیی تەواودا باش نابینرێ ... کەواتە ئەو دەربڕینـە لە هەمـوو ڕوویەکەوە نیشـانی نەپێکاوە. ڕاست وابوو بڵێ :

أ- هەموو تەمومژی جیهان ناتوانێ کزترین مۆم بشارێتەوە» .

ب- هەموو (گێژەڵووکە ، گەردەلوول ، باهۆز ، ڕەشەبا ...)ی جیهان ناتوانێ کزترین مۆم بکوژێنێتەوە .

ج- خۆ گەر کەمێک ئاگاداری سامانی کەلەپووری نەتەوایەتیمان بوایە ، دەبوو ئەو پەندە بەرزە کوردییە بێنێتەوە ، کە دەڵێ « جۆگەلە دەریا لێڵ ناکا » .

.... هتد .

٢- نە من (هەموو تاریکیی جیهان)م و ، نە ئەو (کزترین)مۆمە .

٣- ئەو مۆمێکی (ڕۆشنا و بەشەوقە) ، بەڵام خۆی خستووەتە دومان و تۆز و غومارەوە .

٤- ڕەنگە بەندە تاریکی بێ ، بەڵام زۆرنا ... برا ئاوێکی خراپت ڕشتووە .

٥- هەمیشە و هەردەم هەوڵمداوە بارودۆخ و دەوروبەری مۆمە تازە هەڵکراوەکان وا خۆشبکەم و بگونجێنم ، بۆ ئەوەی ڕووناکی و شەوقیان تا دێ بەرز و بەرزتر بێتەوە ، تا ئەوانیش کوردستانمان بۆ بکەنە چراخان ... بەرانبەر ئەو ڕەشەبایەی ویستبێتی مۆمێک بکوژێنێتەوە سنگ و قەڵەمم کردووەتە لەمپەر و بەرهەڵست و پشت و پەنای ڕاستەقینەیان بووم ...چەندین مۆمی باریکەڵەم ئەستوور کردووە و گەڵێکی شکاوم

پێکەوە ناوەتەوە و بە دەستی خۆم دامگیرساندوون ... بە چەندین نامەی ماجستێری و دوکتۆریدا چوومەتەوە ، کە خۆم سەرپەرشتیان نەبووم و تەنانەت ڕێم نەداون لە پێشەکیدا سوپاسیشم بکەن ... لە هەموو ژیانمدا تاکە مۆمێکم نەکوژاندووەتەوە و بە شانازی و سەربەرزییەوە ، دەڵێم دەیان مۆمم هەڵکردووە و وەک پەپوولە بە دەوریاندا سووڕاومەتەوە ...

بەڵێ ، مامۆستا وریاش مۆمی داگیرساندووە ، بەڵام کەمیشی خامۆش نەکردووە ... جاری وا هەبووە ، ئەو دەنکە شخارتەیەی کوژاندووەتەوە ، کە بە دەستی ئێمەوە بووە و ویستوومانە مۆمێکی پێ داگیرسێنین . خۆشبەختانە زۆر جار ڕێمان نەداوە فوو لە ئاگری دەنکە شخارتەکانمان بکات .

فەتتاحی مامەیینک شەش ساڵێک بەر لە وتاری « لیلی لە زمانی کوردیدا »ی ئەو ، نامەیێکی ماجستێری دەربارەی هەمان باس نووسیبێ و ، ئێستاکە لەم بەرهەمەیدا بە هیچ چەشنێک ناوی نەبردبێ ، ئەمە گەر مۆم کوژاندنەوە نەبێ ، دەبێ چی بێ ؟

بەناو سەرپەرشتی نامەی دوکتۆریی مامۆستا ڕەفیق شوانی بوو و خۆی ڕۆژی ڕتوویژ لەپێش چاوی دانیشتوان ددانی بەوەدا نا ، نامەکەی نەخوێندووەتەوە و ، بە دڵ ئارەزووی دەکرد دەری‌نەچێنین . گەر ئێمە ، بەتایبەتی مامۆستا عادیل گەرمیانی

نەبوایە ، مامۆستا ڕەفیق توند بە ڕوویدا دەتەقی‌یەوە ... دیارە ڕقی لە مۆم داگیرساندنە ! ...

چەندین خوێندکاری ماجستێر و دوکتۆرای بە شەش مانگ بە شوێنیدا دەگەڕێن و بۆیان دەستگیر نابێ ... تا بەم شێوەیە کادری نوێ پێ‌دەگەیەنێ ؟ ...

خۆ کاکە وریا هەر لەگەڵ ئەو خوێندکارە هەرزەکارانەدا وا نییە ... ئەی کێ بوو دەستنووسی « کێشەیەک لە زمانی کوردیدا »ی مامۆستا ڕەئووفی ئالانی ، کە لە دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردییەوە بۆ هەڵسەنگاندن بۆیان ناردبوو ، ڕەفزکردەوە و دوایی بە هەوڵ و تەقەلا و بەرپرسیاریی مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی و بەندە ڕێی لە چاپدانی درا ... نازانم چۆن ڕێی بە خۆی دا ببێتە ڕێگری ئەو بەرهەمە شاکارەی ئەو سوارچاکەی زمانی کوردی ... وا دیارە ویستوویە گڕ و بڵێسەی مۆمی کافووریش خامۆش بکات ... سەد شوکور ئاواتی نەهاتە دی ... بێ‌گومان « چاڵ هەڵکەن هەمیشە لە چاڵدایە »...

... و گەلێکی دی ..

☆ ☆ ☆

گەر ئەو نامیلکەی « ڕێزمانی ڕاناوی لکاو »ەی کاکە وریا یەکجار شانازی پێوە دەکات و زۆری کات بە دەستی‌یەوەیە و

هەر کەسێک مەرحەبایەکی لێ بکا ، دانەیەکی پێشکەش دەکا، بە دوور و درێژی و تەواوی هەڵسەنگێنین ، ئێوە خۆشحاڵ و خوێنەریش وا وەرز و جاڕز بێ ، ئەو زمانە شیرینەی کوردیمان لە لا تاڵ ببێ و ، لە لێکۆڵینەوەشی دڵمان ڕەش و کرمێ ببێ ... بە چەشنێکە ، مەگەر هەر گزگل بکەین بە گوێزەبانەی ...

جا بۆ ئەوەی لەو بەڵایە بەدووربین ، تەنیا بە چەند لاپەڕەیێک دەربارەی هەندێ لایەنی دەدوێین :

نووسەر لە پێشەکیدا وا ڕادەگەیەنێ « ساڵی ١٩٧٥ » ، کە « خەریکی شیکردنەوەی هەندێ ڕستەی کوردی » بووە لە ئاڵوگۆڕکردنی دەوری جێناوە لکاوەکاندا - واتە لە (کارا)وە بۆ (بەرکار) ، یان بەپێچەوانەوە « دووچاری دیاردەیێکی سەیر » هاتووە و « زۆری سەرنج ڕاکێشاوە » ... (ل٤) ... لە بێخەبەران کەشکەک سڵاوات ! ...

ساڵی ١٩٢٨ ، کە (٤٧) ساڵ بەر لە ساڵی ١٩٧٥ دەکات ، مامۆستا سەعید صدقی کابان ، ئەوی یادداشت کردووە ، کە جێناوە لکاوەکان دەبن بە کارا و بەرکار و موزافوئیلەیهی و ، لەو بارەیەوە نووسیویە :

« ضمیر متصل دەبی بە فاعل ، دەبی بە مفعول ، دەبی بە مضاف الیە . مثال بو بونی بە فاعل . وکو -

(نوسیم ، نوسیت ، وادەنوسم ، وادەنوسیت ، دەخوینم ، دەخوینیت الخ)

مثال بو بونی بە مفعول . وکو -

(نوسیمی ، نوسیتی ، وا دەمنوسی ، وا دەتنوسی ، دەمنوسی ، دەتنوسی ... الخ)

مثال بو بونی بە مضاف الیە . وکو -

(دفترم ، قلمت ، کتیبی ، دفترمان ، قلمتان ، کتیبیان .) ... هتد » (١٩) .

مامۆستا توفیق وەهبی‌یش بەر لەو بیرکردنەوەیەی ، کاکە وریا و ، (٥٧) سالْ پێش بڵاوکردنەوەی نامیلکە سافیلکەکەی ، حەڤدە لاپەڕەی لەبارەی هەمان کیشەوە نووسیوە ، کە لە هەردوو ڕووی چوَنیتی و چەندیتی‌یەوە بەسەر ئەوەی ئەودا دەشکیتەوە .

وەهبی بەگ لە ژێر سەرناوی « بوناوی کەسیی پێوەنووساو»دا (ل٨٥-١٠٢)(٢٠) بە دوور و درێژی لە جێناوە لکاوەکان دواوە و زوربەی زوری باسەکەی دەربارەی ئەرکەکانی جێناوی لکاوە ئەم نووسەرە کە بە پێی ئەرک جێناوە لکاوەکانی دیاری‌کردووە و بە گوێرەی ئەو چوار دەورە لێیان دواوە و

(١٩) سەعید صدقی ، مختصر صرف و نحوی کوردی ، بغدا ، ١٩٢٨ ، ل ٣٠ - ٣١ .

(٢٠) توفیق وەهبی ، دەستووری زمانی کوردی ، جیزمی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٢٩ .

چوار خشتەی داناوە .[21]

هەروەها مامۆستا نووری عەلی ئەمین و کەسانی دیکەش لەو کێشەیە دواون .

بێتو کاکە وریا نکوڵی لەمانە بکات ، ئەی دەبێ وەڵامی بۆ ئەوە چی بێ ، کە (١٠) ساڵ بەر لە بڵاوبوونەوەی نامیلکەکەی ئەو لە کتێبی « زمان و ئەدەبی کوردی - بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی »دا ، (٢٢) لاپەڕە دەربارەی (ئەرکی جێناوی لکاو لە ڕستەدا) نووسراوە[22] و نموونە ساکارەکان و ئەرکە دیارەکانی هەردوو لایان وێکدەچن ... هەرچی نموونە ناسادەکان و حاڵەتە ئاڵۆزەکانیتی ، مامۆستا وریا خۆی لە قەرەیان نەداوە و ڕەنگە ئێستاش پەیان پێ‌نەبا و تێیان نەگا .

گەر ئەو برایە بۆ نیشاندانی ئەرکی دیار و ئاشکرای جێناوە لکاوکان چەند خەتێکی کێشابێ ، ئایا ئەمە ، ئەوە دەگەیەنێ ، پێشتر ئەرکی جێناوە لکاوەکان باس نەکرابێ و دەستنیشان نەکرابێ ؟... یان بەمە هەموو ئەوەی کراوە دەسڕێتەوە ؟... یاخود ئەوانی زوو دەچنە خانەی پەیڕەوی چاولێکەرییەوە ، ئەو وتەنی : شێوازە « لەقەکانی ڕێزمانی تەقلیدی »یەوە(ل٤) ... و ئەوی ئەویش « بە پێی پەیڕەوی گوێزانەوە » (ل٦)یە ؟...

---

(٢١) سەرنجڕاکێش ئەوەیە ، بەشێک لە نموونەکانی کاکە وریا و مامۆستا تۆفیق وەهبی وێکدەچن .

(٢٢) عەبدوڵلا شالی ، د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ ، د. ئەمین عەلی ، نووری عەلی ئەمین ، فەرەیدوون عەلی ئەمین ، عەلائەددین سەجادی ، کەمال مەحموود فەرەج ، ئەبووزەید مستەفا سەندی - زمان و ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی ، بەغدا ، ١٩٧٦ ل ٦٩-٩٠ .

چاک دەزانم کاکە وریا خراپ دەکا ، بەڵام تێناگەم چ پێویستی‌یێکی بەمەیە و دەبێ کەڵک و سوود؛ چێژ و تامی کاری ناڕەوا و دوور لە دەستپاکی و ڕاستگۆیی چی بێ ؟

بەڵێ باسێک نابینرێ لە نامیلکەکەی کاکە وریادا هەبێ و لەو سەرچاوانەی سەرەوەدا نەبێ . بەپێچەوانەشەوە ، گەلێ زانیاریی ورد لەو بەرهەمانەدا هەیە و لە کارەکەی ئەو برایەدا سێبەریشیان نییە ... جیاوازیی لێدوان لە کێشە وێکچووەکانی ئەوان و ئەم لەوەدایە ، نووسەرانی ئەو کتێبانە بە کوردی‌یێکی ڕەوان و شێوازێکی ئاسان خوێنەریان تێگەیاندووە ، بەڵام هەرچی کوردییەکەی مامۆستا وریایە ، مەگەر هەر خۆی تێی بگا و ، خەت و خشتە و نەخشەکانیشی وا بە کوێرانە وەرگرتووە ، تەواو تێکی داون .

لەبەر ئەوەی کرۆکی مەسەلەکە ، ئەو دیاردە ئاشکرایەیە ، ئێدی ناکرێ گلەیی لە خوێنەر بکرێ لە لێدوانەکانی شاگردەکەی چۆمسکی نەگەن . ئەوەتە خۆی لە دێڕی (١-٣)ی پێشەکیی نامیلکەکەیدا نووسیویە : « هەندێ جار لە خوێنەران ئەبیستم کە بە ئاسانی لە هەندێ وتارە زمانەوانی‌یەکانم ناگەن ... هەشە ئەڵێ هیچیان لێ‌تێناگەم » (ل٣) .

قوتابخانە نوێکانی زمانەوانی تەمی لێکۆڵینەوەی قوتابخانەی چاولێکەری‌یان ڕەواندووەتەوە . بە شێوە و شێوازی ئاسانتر و ڕوونتر و ڕێکوپێکتر لە کێشەکان دواون . کەواتە وەڵامی کاکە وریا بۆ تێنەگەیشتنی خوێنەر لە نووسینەکانی ، ئەوە نییە ، کە دەڵی : « هەر نووسینێ ... سەر بە هەچ بابەتێک بێ گەر زۆریە

توانیيان تیێ بگەن ئەوە هێشتا لە قۆناغی (سرد) و (سطحیەت) دەرباز نەبووە ... » (ل۳ ، د۸-۱۰) ، بەڵکو ئەوەیە ، کە بەندە لە سەرەوە باسی کردووە .

بەو پێوانەیەی ئەو ، دەبێ (خشتەی مەندەلیڤ)و فەلسەفەی ئەرستۆ و ... دەیان کاری وا بەرز « لە قۆناغی (سرد)و (سطحیەت) دەرباز نەبوو »بن ... یاخود ، کە هەموو بێ هیچ تەگەرە و گیروگرفتێک لە لێکۆڵینەوە یەکجار زانستییەکانی د. کەمال مەزهەر و د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ ... ی خۆمان حاڵی دەبین ، ئەمە نیشانەی ساکاری و نەزانییانە ؟ ...[۲۳] .

بە کورتی و بێ سێودوو تێنەگەیشتن لە نووسینەکانی کاکە وریا ، ئەو دوو هۆیەن ، کە لە سەرەوە ناوم بردوون .

بۆ هۆی یەکەم ، بەغوونە دەڵێم ، ئەو کە لە دوو دێڕی کۆتایی پێشەکییەکەیدا بە کوردییێکی وا ناڕەوان بنووسێ : « هەر کارێکیش هەر چەن بێ پلەی ڕەسەنایەتی ، تەواوکەری ئەوانی پێشوویەتی و هەنگاوێکە لە ڕێگای بێ‌ێندا » (ل٦) ، ئەو باش دەرنەبڕینە بووەتە هۆی تێنەگەیشتنی خوێنەر ...

---

(۲۳) ناسیاوێکی کەم ئەوەزی کەسایی لالەپێتەرم هەیە ... جگە لە گێژی و زمانگرتنەکەی ، وشەش تێکدەشکێنێ ... بە (بەلووعە) دەڵێ : (بەعوولە) و لە بریتی ئەوەی بڵێ (مشۆکام) ، دەڵێ (شەپۆکام) ...گەر جاری جاران بە زەحمەت لە یەکدوو وشەی تێدەگەیشتم ، بەڵام ئێستا ، کە چووەتە تەمەنەوە و ددانی لە دەمدا نەماوە ، هەر هیچی لێ تێناگەم ... ماڵی مامۆستا وریا و فەلسەفە نوێکەی ئاوابێ !... ئیتر بۆم ڕوونبووەوە ، ئەو ئاشنایەم ، زانایێکی لوتکەیە و من لە گوێی گادا نوستبووم

له بەندی یەکەمی ئەو دەربڕینەدا ، ڕاست وایە دەستەواژەی «هەر چەن بێ » ، بخرێتە پاش « ڕەسەنایەتیی » - واتە ، بنووسرێ « هەر کارێکیش پلەی ڕەسەنایەتیی هەر چەن بێ » .

کورد (دەریای بێبن) دەڵێ ، بەڵام کەی وەک کاکە وریا « ڕێگای بێبن »ی وتووە ... لە کوردیدا (ڕێگای نەبڕاوە) ، (ڕێگای دوور) ، (ڕێگای سەخت) ، (ڕێگای دژوار) ... هەیە .

یاخود لە لاپەڕە (٢٢)دا هێڵکاریی بۆ دوو ڕستەی « تۆ ئەوانت بۆ ئێمە نارد » و «من ئەوانم بۆ تۆ نارد » کردووە و ئەنجامەکەیانی وا هێناوەکەوە ، کە ئەوەی یەکەمیان دەبێت بە : «تۆ بۆت ناردنین» و ئەوی دووەمیشیان بە : «من بۆم ناردنیت» ... مەگەر منداڵێک تازە زمانی گرتبێ ڕستەی وا شێواو بە زاریدا بێت ... ڕاستییەکەی کورد دەڵێ : (تۆ بۆمانت ناردن) ، (من بۆتم ناردن) .

لە لایێکی دیشەوە هێڵکارییەکانی ئەو ڕستەیەی بە هەڵە وێنە کێشاوە .

ئەوە فۆتۆکۆپیی یەکەمیان :

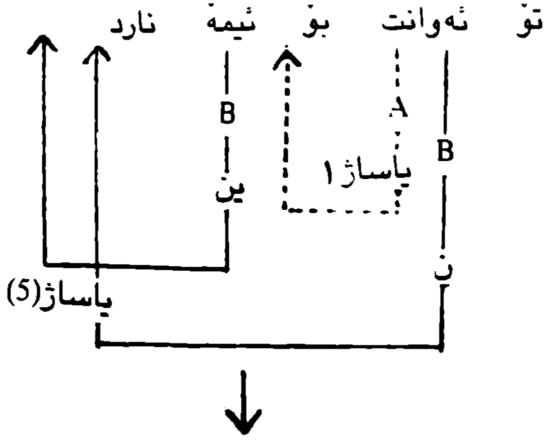

تۆ بۆت نارد ـ ن ـ ین

بەلأم ڕاستەکەی ئەمەیە

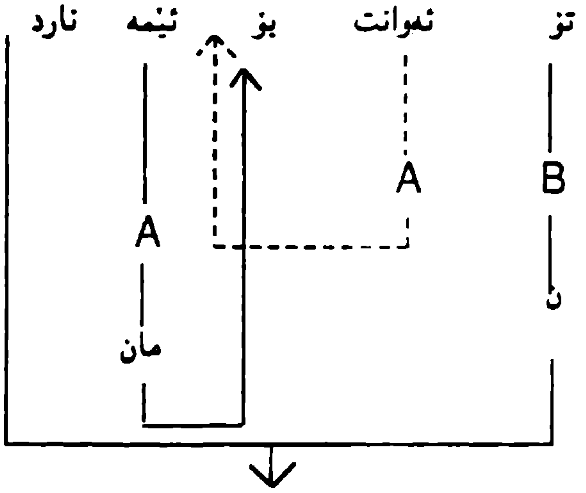

تو بۆ ـ مان ـ ت نارد ـ ن

فەرموون ئەویش فۆتۆکۆپیی دووەمیان :

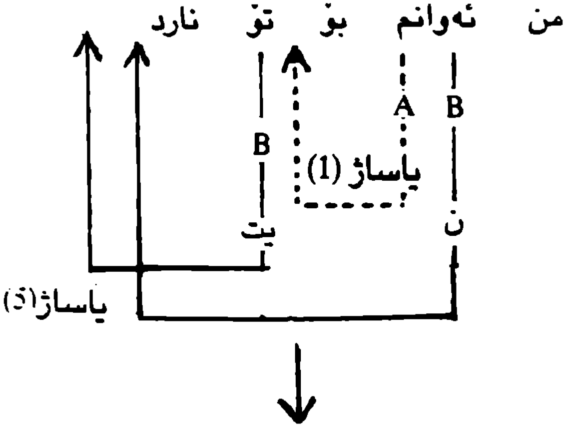

من بۆ ـ م نارد ـ ن ـ یت

کە دەبێ بەم چەشنە بێ :

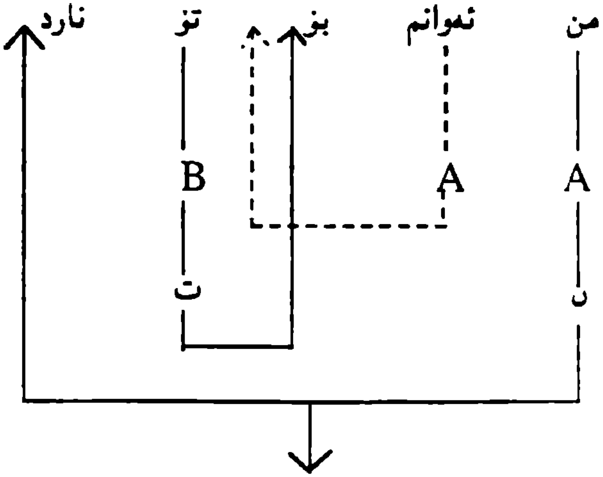

من بۆ - ت - م نارد-ن

بەڵێ ئەمەیە تێگەیشتنی مامۆستا وریا لە قوتابخانەی چۆمسکی ... ئەلحەق ئاشی نەزان خوا دەیگێڕێ و واش پێدەچێ بەخت ڕاست بێ ... ئەوەتە هەندێ ڕووناکبیری کورد بێ‌ئەوەی لە هێڵکارییەکانی وردببنەوە ، پێیان وایە ، کاری گەورەی ئەنجامداوە ... بەداخەوە ، نازانن چ قوڕێکی بۆ زمانی کوردی گرتووەتەوە .

لە لاپەڕە (١٦ -١٧)دا ، کە ڕستەی « ئێمە تۆ بۆ ئەو ئەنێرین »ی بە جێناوی لکاو دەربڕیوە ، ڕاست دوو حاڵەتی : «ئێمە بۆ ئەوت ئەنێرین »و « ئیمە تۆی بۆ ئەنێرین»ی یادداشت کردووە ، بەڵام گەر لە هەر کوردێکی بپرسیایە ، پێی دەوت ، کە (ئێمە بۆتی ئەنێرین)یش ، نەک هەر هەیە ، بەڵکو لەوانەی ئەو ناوی بردوون ، پتریش بەکاردێنرێ .

لە گۆڕینی ڕستەی « ئەوان منیان بۆ تۆ نارد »یشدا ، گەرچی « ئەوان بۆ تۆیان ناردم »و « ئەوان منیان بۆ تۆ نارد »ی باش دیاریکردووە (ل١٧-١٨) ، بەڵام خراپ نییە ، بزانێ ، کە کورد (ئەوان بۆتیان ناردم)و (ئەوان منیان بۆت نارد)یش دەڵێ .

بۆ ڕستەی « تۆ ئوتومبیلەکەی منت فرۆشت »[٢٤] ، تەنیا « تۆ ئوتومبیللەکەت فرۆشتم »ی[٢٥] داناوە و پەنای بۆ کەسێک نەبردووە ، تا پێی بڵێ (ئوتومبیلەکەمت فرۆشت)یش

---

(٢٤) (فروشت) ، نەک کاکە وریا وتەنی (فرۆشت) .

(٢٥) (ئوتومبیللەکەت ؛ هەڵەیە و ، ڕاستەکەی (ئوتومبیلەکەت)ە - واتە بە یەک (لام) دەنووسرێ ... (..)ی (فروشت)یش قەڵەو نییە و لاوازە .

هەیە.

... هتد .

بۆ هۆی دووەمیش ، ئەوەتە لە کتێبی « زمان و ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی »دا بە ڕوونی وتراوە ، گەر نموونەی وەک (ئێوە ئێمە - تان نارد) بە جێناوی لکاو دەربڕرێ ، دەبێتە (ئە - تان - نارد - ین)و ئەوەش یادداشت کراوە ، کە (تان) - (کارا)یە و ، (ین) - (بەرکار)ە ... و چ گۆڕانێکیش هاتووەتە ئاراوە (بڕوانە : ل ٧٥-٧٨) ... ئیتر ئەمە بۆ بە لێکدانەوە « لەقەکانی ڕێزمانی تەقلیدی » دابنرێ و هێڵکاری‌یە وەرگیراوەکەی لاپەڕە (٢٤)ی مامۆستا وریاش ، کە لە خوارەوە فوتوکۆپی‌یەکەی دەخەینە پێش چاو ، ئەوپەڕی زانست بێ ؟

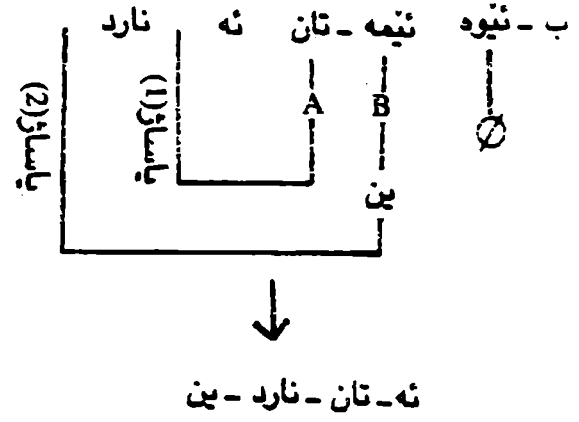

ئەوەتە کاکە وریا نەک هیچی زیادی نەخستووەتە سەر ئەو خەرمانە ، بەڵکو گڕیشی تێبەرداوە .

☆ ☆ ☆

ئێستاش سەرنج بۆ سێ لایەنی سەرسوڕهێنی هەندێ لەو باسانەی مامۆستا وریا لەبارەی جێناوی لکاوەوە بڵاوی‌کردوونەتەوە، ڕادەکێشم :

١- مامۆستا وریا تا ساڵی ١٩٨٦ جێناوە لکاوەکانی بە سێ دەستە دانابوو[٢٦] ... دواتر کە تێگەیشت سێ دەستە نین و دوون، بە بێدەنگی و بێ پێ لە هەڵەی خۆ نان ، گەڕاوەتەوە سەر ئەوەی نووسەرانی ڕێزمانی کوردی دەیان ساڵ بەر لەو دیاری‌یان کردبوو ، کە ئەویش دوو دەستە جێناوی لکاون . ئەوەتە ساڵی ١٩٨٧ لە وتاری « ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شی‌کردنەوەی مۆرفۆلۆجی »دا[٢٧] و چەند مانگێکیش لەمەوبەر لەو نووسینەیدا، کە بە ناوی « پاشبەندی /ێ/ لە ڕەخنەی نارەخنەدا »وە[٢٨] بڵاوی‌کردووەتەوە ، کردوونی‌یە دوو دەستە ...

---

(٢٦) بە وێنە ، بڕوانە :

أ- د. وریا عمر امین ، ڕاناو لە کرمانجیی خوارووودا ، ڕۆژنامەی « هاوکاری » ، ژ٦١٦ ، ١٩٨١/١٢/١٧ ، ل ٦ .

ب- د. وریا عمر امین ، ڕێزمانی ڕاناوی لکاو،گۆڤاری « کاروان » ، ژ٨ ، هەولێر ، ١٩٨٣ ، ل ٦٨ .

ج- وریا عمر امین ،ڕێزمانی ڕاناوی لکاو ، بەغدا ، ١٩٨٦ ، ل٨ .

(٢٧) د. وریا عمر امین ، ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شی‌کردنەوەی مۆرفۆلۆجی ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ ، ل ١١٥ ، بەغدا ، ١٩٨٧ ، ل ١٩٣ .

(٢٨) وریا عمر امین ، پاشبەندی / ێ / لە ڕەخنەی نارەخنەدا ، گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ» ، ژ١٤٢ ، بەغدا ، ١٩٩٨ ، ل١٥ .

ئەو کە دەستەی دووەمی جێناوە لکاوەکان : (م) ، (ی/یت)، (∅ ،ی/ێت ، ا/ا ت) ، (ین) ، (ن) ، (ن)ی کردبووە دوو بەش و بەمە بووبوونە سێ کۆمەڵ ، تووشی هەڵەیێکی زمانەوانیی گەورە هاتبوو ... چونکە ئەو گرووپی دووەمەی ئەو بە دوو پۆلی دانابوون ، هەر یەک کۆمەڵن و تەنیا کەسی سێیەمی تاکی بە یەک شێوە خۆی نانوێنێ .

خاوەنی ئەو ڕا نابەجێیە ، کە بۆ پاساوی ئەم کارە نادروستەی لە لاپەڕە (٨)ی نامیلکەی « ڕێزمانی ڕاناوی لکاو »دا نووسیویە : « هەر چەندە جیاوازیی کۆمەڵی (2) و (1) تەنیا لە کەسی سێیەمی تاکدایە . بۆ مەبەستی شیکردنەوە جیایان ئەکەینەوە » ، پتر خۆی خستووەتە هەڵەوە . گەر بە پێی ئەو پێوانەیە بێ ، ئەوە دەبێ ، دەستەی دوومی جێناوە لکاوەکان نەکرێن بە دوو کۆمەڵ ، بەڵکو بە سێچوار تاقم ، چونکە لە کەسی سێیەمی تاکدا بە چەند شێوەیێک (∅ . ا/ات ، ێ/ێت) خۆی دەنوێنێ .

٢- کاکە وریا نە لە خشتەی جێناوە لکاوەکانی ئەو نامیلکەیەیدا و ، نە لە خشتەی بەرهەمەکانی دیدا ، لەتەک (ێت)دا (ێ)ی دانەناوە و لەپاڵ (ات)یشدا (ا)ی نەنووسیوە . لەم بارەیەوە پەنجە بۆ سێ ڕاستی ڕادەکێشم :

أ- ئاشکرا دیارە ، مامۆستا وریا پەلەی بووە و هەر هێندە فریاکەوتووە لە یەکدوو لێکۆڵینەوەی زمانی کوردییەوە ، لە نێو شێوەکانی جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکدا ، تەنیا (ێت)و (ات) وەربگرێ . چونکە گەر ئاوڕی لە سەرجەمی سەرچاوەکانی ئەو باسە بدایەتەوە ، بۆی دەردەکەوت ، کە زۆربەی نووسەرانی ڕێزمانی کوردی ، لەتەک (ێت)و (ات)دا ، (ێ)و (ا)شیان یادداشت کردووە .

بۆ نموونە :

مامۆستا سەعید صدقی کابان لەبارەی ئەو جێناوە لکاوانەوە ، کە دەچنە سەر کرداری ڕانەبوردووی تێنەپەڕ ، نووسیویە : « ... (یٚ) بۆ مفرد غائب لە بعضی فیعلا (الف) وکو (دەخوا ، دەڕوا ... »(۲۹) .

لە کتێبی « دەستووری زمانی کوردی »ی مامۆستا توفیق وەهبی(۳۰) ، و « ڕێزمانی کوردی »ی مامۆستا نووری عەلی ئەمیندا(۳۱) (یٚ/یت) و (ا/ات) بۆ کەسی سێیەمی تاکی دەستەی دووەمی جێناوە لکاوەکان دانراون .

مامۆستا مەسعوود محەممەد وای لێکداوەتەوە ، کە لە وشەکانی (دەچێت ، دەنووسێت)دا ، (ت)ی دوای (یٚ) زیادەی گەردانییە و جێناوەکە (یٚ)یە(۳۲) .

د. مەکەنزی باسی (یٚ/یت)ی کردووە(۳۳) ، د. جۆیس بلۆش لە (یٚ/یت ، ا/ا ت) دواوە(۳٤) .

... و گەلێکی دی (۳۵) .

---

(۲۹) سەرچاوەی ناوبراو ، مختصر صرف ونحوی کوردی ، ل ۲۹ .

(۳۰) سەرچاوەی ناوبراو ، دەستووری زمانی کوردی ، ل ۹۲-۹٦ .

(۳۱) نووری عەلی ئەمین ، ڕێزمانی کوردی ، سلێمانی ، ۱۹٦۰ ، ل ۹۳ .

(۳۲) مەسعوود محەممەد ، سووڕێکی خامە بە دەوری (ڕاناو)دا ، « گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد » ، ب۲ ، ژ۱ ، بەغدا ، ۱۹۷٤ ، ل ۱۱۲ .

(33) D. N. Mackenzie, Kurdish Dialect Studies, London, 1961, P. 172 .

(34) Joyce Blau, Manue De Kurde, Paris, 1980. P. 52 .

(۳۵) بۆ وەرگرتنی زانیاریی تەواو لەبارەی ئەو جێناوە لکاوانەوە ، بڕوانە :

د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم - (وشەسازی) ، بەشی دووەم - (جێناو) ، بەغدا ، ۱۹۸۷ ، ل۱۹-۷۱ .

ب- لەبەر ئەوەی ، ئەو برایەم دڵسۆزی زمانەکەی نییە و لە پێناوی ساخکردنەوەی یاسا و دەستوورەکانیدا ئامادە نییە خۆی ماندوو بکا ، بۆیە نەک هەر بە هیچ چەشنێک توخنی باسی مێژوویی و بەراوردی ناکەوێ ، بەڵکو دژیشیان دەوەستێ . دەنا لەو باوەڕەدام ، باش ئەوە دەزانێ ، کە گەلێ لە گرێکوێرەکانی زمانی کوردی لەو ڕێیانەوە دەرەوێنرێتەوە .

ئەوەتە ، گەر زۆر دووریش نەڕۆین و پێمان نەکرێ بچینە نێو تێکستەکانی ئاوێستا و پەهلەوی و زمانانی ئەمڕۆی ئێرانی‌یەوە ، خۆ دەتوانین ئاوڕێک لە نووسینە کوردییەکانی دووسێ سەدەی پێش ئێستا بدەینەوە و بزانین ئەو جێناوە لکاوە کەسی‌یە ، چی بووە ، چ گۆڕانێکی بەسەردا هاتووە ... بۆ ئاسانکردنی ئەمەشیان ، تەنیا چاوخشتاندنێک بە لاپەڕەکانی (١٢٨-١٣٨)ی کتێبی « ڕێزمانی کوردی - جێناو »دا[٣٦] ، شێوەی ڕاستی ئەو جێناوەمان لێ ئاشکرا دەکا .

ج- بێتو مامۆستا وریا لە ئاخاوتن و نووسینی خۆی وردبوایەتەوە ، ئەوە تێدەگەیشت ، کە شێوەی (ێ)و (ا)ش ، نەک هەر ڕەسەنترن ، بەڵکو خۆیشی یەکجار زیاتر لە (ێت)و (ات) بەکاریان دێنێ . بۆ نموونە ، ئەوەتە لە تێکستی نامیلکەی (ڕێزمانی ڕاناوی لکاو)یدا دەورروبەری شەست کرداری وای تۆمارکردووە ، کە دەبێ جێناوی کەسی سێیەمی تاکیان (ێ/ێت) وەربگرن و لە نێوانیاندا تەنیا بۆ دوانیان (ێت)ی نووسیوە و سەرپاکی ئەوانی دی بە (ێ) کۆتایی هێناوە - واتە تەنیا لە دێڕی (٦)ی لاپەڕە (١٧)دا (ئەکرێت)و لە دێڕی (٩)ی لاپەڕە

(٣٦) هەمان سەرچاوە

(٢٣)دا (ئەبێت) بەرچاو دەکەون... هەرچی ئەوانی دین ، بەم چەشنەن :

کردار	لاپەرە	دێر
ئەیانەوێ	٣	٢٠
دەرئەکەوێ	١٠	١١
وەرگیرێ	١١	٩
ئەلکێنرێ	١١	١١
وەربگیرێ	١١	١٧
ئەگۆڕێ	١٢	٣
ئەلکێ	١٢	٥
ئەلکێ	١٢	٨
ئەبێ	١٢	١٠
ئەبێ	١٣	١٣
ئەلکێ	١٣	١٥
ئەلکێ	١٣	١٧
ئەبێ	١٤	٩
ئەبینێ	١٥	١
ئەبینێ	١٥	١٤
جێگیرئەکرێ	١٥	١٦
هەلئەبژێررێ	١٥	١٧
دەس‌نیشان ئەکرێ	١٥	١٩
ئەکرێ	١٦	٩
ئەلکێ	١٦	١٢
ئاوای‌لێ‌دێ	١٦	١٥

....

له لاپەڕە (١٩)دا ، له دێڕ و نیوێکدا سێ کرداری بەو چەشنە نووسیوە :

« ... بە بەرکاری راستەوخۆوە ئەبینێ دوای لاچوونی ناوی خاوەن دەورەکەی نامێنێ و لائەچێ » (د ٧-٨) .

٣- بە تەنگەوە نەهاتن و بێسەلیقەیی بووەتە هۆی ئەوی ، له خشتەی وتاری « ڕێزمانی ڕاناو - هەندێ شیکردنەوەی مۆرفۆلۆجی »دا ، حاڵەتی دەرنەکەوتنی جێناو لەبیر بکات .

- ماویەتی -

پاشکۆ

شێرەبەفرینە

شێرەبەفرینە

لە نیوەی دووەمی ساڵانی هەشتادا ، مامۆستا حەمە شوان ڕەسووڵ چەندین جار بە زمانە شیرینە پاراوەکەی گلەیی و گازندەی ئەوەی لە لا کردووم ، کە کاکە وریا دەستپاک و ڕاستگۆ و ئەمین نییە و ، نووسینەکانی جێی متمانە و بڕوا نین .. واشی ڕادەگەیاند و بە گوێیدا دەدام ، کە وتارێکی پەنجا لاپەڕەیی دەربارەی ناڕەوایی و نابەجێیی کارەکانی نووسیوە .

ماوێک لەمەوبەر دەستنووسی ئەو وتارەم دەستکەوت .. لەبەر ئەوەی ئێستاکە و لێرەدا مەودای ئەوە نییە ، سەرجەمی ئەو ڕەخنەیەی بخەمە بەر دیدەی خوێنەران ، بۆیـــە جارێ تەنیا بەرکوڵ و نۆبەرەیێکی بڵاودەکەمەوە ، کە ئەویش بریتییە لە بەیەکگرتن و بەرانبەر یەکدی دانانی بەشێکی وتاری «دەربارەی زمانـــــی دروستکراو»ی کاکە وریا[1] لەگەڵ لاپـــــەڕە (١٦٣ - ١٦٦)ی کتێبی «أصـــوات وإشـــارات»ی أ. کۆندراتۆڤدا[2] ....[3] .

(١) د . وریا عومەر ئەمین ، دەربارەی زمانی دروستکراو ، ڕۆژنامەی (عیراق) ، ١٩٨٦/١/٨ ، ل ٧ .

(٢) أ . کوندراتوف ، أصوات وإشارات - دراسـه في علـم اللغه ، نقله عن الانكليزية : ادور يوحنا ، بغداد ، ١٩٧١ .

(٣) لە بەرگی سێیەمی ئەم کتێبەماندا هەوڵدەدەین ، ئەو بەشەی وتارەکەی کاکە حەمە شوان پێشکەش بکەین ، کە بە ناوی - «وتارێک بە دوو ناونیشانی جیاواز»ەوەیە .

گەر کاکە وریا جاری پێشوو پێی کرابێ ، مامۆستا فەتتاحی مامەی بەسزمان و بەڵەنگاز بخەڵەتێنێ و تەفرە بدا ، خۆ ئێستاکە ناشێ گلکۆی أ. کۆندراتۆڤ هەڵداتەوە و بە ئێسک و پروسکی نامەیێکی لەو چەشنە هەڵبەستراو بهۆنێتەوە .. یاخود ئەو سڵنەکاتەوە و بێپەروا بە زمانەوانانی کوردی وتبێ : «هەموو ئەوان لە منیان وەرگرتووە»، خۆ هەنووکە ناکرێ بفەرمووێ (کۆندراتۆڤ)ی ڕووسیش (کە ساڵی ١٩٧١ کتێبەکەی لە ئینگلیزییەوە کراوەتە عەرەبی) لە منی وەرگرتووە ..

مامۆستا وریا ، کە بە کەرەستەی کتێبی «أصوات وإشارات» ئەو وتارەی - «دەربارەی زمانی دروستکراو»ی ئامادەکردبێ و ڕۆنابێ، بە لایەنی کەمەوە ، دەبوو پەنجە بۆ ئەوە ڕابکێشێ ، کە بۆ نووسینی ئەم کارەی ، کەڵک و سوودی لە فڵانە بەرهەم وەرگرتووە .. جا لەبەر ئەوەی دەستپاک نییە ، ئەو ڕاستییەی شاردووەتەوە .. ئەو کەرەستە و لێکۆڵینەوەیەی کۆندراتۆڤ بە هەوڵ و تەقەلای بێوچانی چەندین ساڵ خڕیکردووەتەوە و ئەنجامی لێهەڵهێنجاوە ، بێپاکانە دەستی بەسەردا گرتووە و هێندە کورتبین بووە ، بیری لەوە نەکردووەتەوە ، ڕۆژێک لە ڕۆژان جار لە کردەوەی ناپەسەندی دەدرێ .

ئەو برایەمان ، کە لە پێناوی وەدیهێنانی کام و ئارەزووی خۆپەسنی و خۆهەڵکێشاندا ئەو کارە دەکا ، دەبێ بزانێ ، نە بە فڕوفێڵی ئەو ناوی مەزنی زانایان کوێردەبێتەوە و ، نە بە هاژوهووژی تەلاری باڵایان هەرەس دێنێ و ، خۆیشی بەوە زل دەبێ واتە مەرامی نارەوای نایەتەدی و تەنیا ناوی خۆی دەزڕێنێ و سنعەتەکەی ڕەزیل دەکا . کورد وتەنیش «هەرچی لە دیزەدا بێ ، بە ئەسکوێ دەردێ».

دیاره توان و تابشت ؛ یارا و بههره ؛ کارامهیی و لیهاتوویی خۆرت و لاوی کورد به کهم دادهنی و پێی وایه بیتهزموونن و ههرچیبهک ئهو بیلیٚ به ئنجیلی دهزانن .. نهخیر، نهوهی نویٚ «موو و ، ماست لیک دهکاتهوه ».. بهوینه ، ئهوهته کاکه حهمه شوان که هیشتا له تهمهنی .٢ - ٢٥ ساڵاندا بوو و له بهشی فهلسهفه (نهک زمانــی کوردی) دهیخویند ، لهمهرِ ههڵپه و تهماحی مامۆستا وریا قهڵهمی وهگهرِ خستبوو .

دهبا ئیستاکه خوینهر خۆی سهرپشک و حهکهم بیٚ و ، ئهوهش فۆتۆکۆپی دهقی ههندیٚ بهندی ، ههردوو وتار :

دکتـور وریـا عـلی امـین

له سالی ١٨٧٠ دا قەشەیەکی پیری کاسۆلیکی ی سەر بە گوندیکی وولاتی بەقاریـا ناوی جـۆهان مـارتن شلایشەر بوو ، دراوسیٚیەکی ئەبیٚ .. ئەم دراوسیٚیـەی نامەیێك بۆ کوریکی ، کە لە دوور وولاتا ئەژی ، ئەنیری . دوای ماوەیەك نـامەکـەی بۆ ئـەگەریتـەوە چونکـە لەو وولاتەی کورەکەی تیا بوو کەسی نەبوو زمانی ئەلەمانی بزانی و بتوانی ناو و نیشانەکە بخوینیتەوە .. بۆیە نامەکە ىەگەیشت و گەرایەوە .

أصوات وإشارات

دراسة في علم اللغة

تأليف

ا. كوندراتوف

نقله عن الانكليزية

ادور يوحنا

في منتصف عام ١٨٧٠ كان أسقفا كاثوليكيا يسمى جوهان مارتن شلير يعيش في قرية بقرية ثانية وقد اختمرت في ذهنه فكرة لغة كتابية موحدة كرد فعل لرسالة احد جيرانه ارسله الى ولده في امريكا والتي كانت قد اعيدت اليه بعبارة غير مفهومة . كيف يتوقع لفلاح بسيط الالمام باللغة الانكليزية .

ئەم ڕووداوە کاری لە شلایشەر کرد و وای لێ کرد بیر لە دانانی ئەلف و بێیەکی جیهانی بکاتەوە هەموو زمانێکی پێ بنووسرێتەوە . هەچ شتێ بە هەچ زمانێ بنووسرێ لە هەموو شوێنێکا بخوێنرێتەوە .

ئەم پێشنیارەی خستە قالبێکی ئاینی‌یەوە و ووتی چۆن هەموو جیهان پێویستی بە بڕوایەکی یەککگرتووە .. ئاواش پێویستی بە ئەلف و بێیەکی یەککگرتووە .

شلایشەر لەم پرۆژەیەیدا زیاتر ڕۆیی و لەساڵی ١٨٧٩دا نەك ئەلف و بێیەکی جیهانیکی بەڵکو زمانێکی جیهانی‌ی دامەزراند ناوی‌نا ڤولاپووك .

ڕێزمانەکەی بە جۆرێ دانا هیچ ناوێزەکی تیا نەبێ .. ووشەکان چۆن ئەنووسران ئاواش ئەخوێنرانەوە . ئەبرە هەمیشە لەسەر دوا برگەی ووشەدا بوو .. زۆربەی زۆری ووشەکانی لە ڕەگی ووشەکانی زمانە ئەورووپی‌یەکانەوە وەرگرت دوای شێواندنیان . بۆ نموونە لە (World ـ جیهان و Speak قسە) ی ئینگلیزی‌یەوە (vol و puk) ی وەرگرت .. لەم دوو ووشانەوەش ناوی زمانەکەی دارشت Volapuk واتا زمانی جیهانی .

کەنیسەی کاسۆلیکی بە پەرۆشەوە یارمەتی‌ی شلایشەری دا و پشتیوانی‌ی ئەم پرۆژەیەی کرد .. کۆمەڵەیێك دامەزێزا بۆ لێکۆڵینەوە و بلاو کردنەوەی زمانی ڤولاپوك .. کۆنگرەی بۆ بەسترا .. کۆمەڵەی ڤولاپوك ناوی نرا ئەکادیمیای ڤولاپوك ..

كانت فكرة شلير تكوين (الف باء عالمية) قادرة على رسم أصوات جميع لغات العالم • كان شلير كاثوليكياً متحمساً لذا فعندما نشر مشروعه المسمى (الالف باء العالمية) جسد مفهومه فيما يلي (ان اوربا الـمسيحية بحاجة الى الف باء موحدة بقدر ما هي بحاجة الى ايمان موحد •)

ان عزيمة هذا القس لم تثبط ولم يكف عن العمل رغم استمرار اوربا في استعمال الالف باء الاعتيادية دون الف بائه • وفي عام **١٨٧٩** اخرج لغته المعروفة فولابوك •

واللغة الاصطناعية هذه كانت خالية من الشواذ • فالكلمــات كانت تلفظ مثلما تكتب وان النبر كان في كل الاحوال يقع على المقطع الاخير • ان اغلب مفرداتها كانت تتكون بصورة رئيسة من جذور انكليزية اضافة الى كلمات المانية ولاتينية وفرنسية غير ان الكلمات كانت قد شوهت اكثر مما تتصور فالعالم كان يسمى (Vol)(من كلمة "World" الانكليزية) واللغة (Pük) (من كلمة "Speak" الانكليزية) • ومن هاتين الكلمتين نحت كلمة (Volapük) أي اللغــة العالميـة • وحتى أسمـاء العلم كانت تسـم حورت فسميت Portugal Bodugan .

والكنيسـة الكاثوليكية قد ساندت هذه اللغة الجديدة بحماس وشكلت جمعية لدراستها ونشر معها وبعدها دعي الى عقد مؤتمر لها • ان الكنيسة ساعدت على انتشار الفولابوك في العديد من الاقطار الاوربية والامريكية • رغم تحول جمعية فولابوك الى نقد فروسي شاق يقف على رأسـه شلير نفسه •

زۆری پێ نەچوو ئەم کۆمەڵەیە دژی شلایشەر هەڵگەڕایەوە .. شلایشەر بێ شەرعیەتی ئەم کۆمەڵەیەی ڕاگەیاند و یەکێکی نوێی دامەزراندەوە لقی بۆ لە هەموو وڵات و شارێکی ئەورووپییا دانا

لە ساڵی ١٨٩٩ بنکەکانی کۆمەڵەی ڤولاپوك بوو بە (٢٨٣) . ژمارەی گۆڤارو ڕۆژنامەکانی بەم زمانە دەرئەچوون بوو بە (٢٥) . زیاتر لە هەزار ماموستا و مختص کەوتنە پروپاگەندە کردن و بڵاوکردنەودی ئەم زمانە .. سەدەها کتێب و بڵاوکراوە بەم زمانە دەرچوو ..

ەگەڵ ئەم هەموو هەوڵدان و ئەرك كێشانە .. پرۆژەی ڤولاپوك سەری نەگرت .. شلایشەر خەتای ئەم سەرنەگرتنەی خستە ئوباڵ ئەو هاوڕێیانەی لەبەر هۆی شخصی بوونە تەگەرە و نەیانهێشت پرۆژەکەی سەرکەوێ .

لە ساڵی ١٩١٢ دامەزرێنەری ڤولاپوك شلایشەر مرد .. لەگەڵ مردنیا مەسەلەی ڤولاپوکیش پشتگوێ خرا .

بەناوبانگترین زمانی دروست کراو ئەوەیە بە ئەسپیرانتۆ ناو ئەبرێ .

زمانەوانی پۆلۆنی لویس زامنهوف لە ساڵی ١٨٨٧ ئەم زمانەی داهێنا ..

. ن جمعية الفولابوكيين Volapükists التي كانت تسمي باكاديميـــه
فولابوك سرعان ما اصطدمت بآراء شلير نفسه (ضمت الجمعية عددا
كبيرا من اللغويين المجدين الذي كانوا في البداية من المتحمسين لفكرة
معه العملية) • ثم اعلن شلير حل الجمعية وتشكيل جمعية اخــرى •

وبحلـــول سنة
١٨٩٩ كانت هنالك ٢٨٣ جمعية مختلفة منهمكة في دراسة الفولابوك الى جانب ٢٥ مجلة تنشر في اللغة نفسها • ثم ان اكثر من الف مدرس من حملة الشهادات كانوا يروجون دون كلل لهذه اللغة الجديدة التي بدأت تخرج المئات من الكتب والكراريس • وأخيرا خفت الموجة •

ان الكثير أبدوا استياءهم من هذه اللغــة المضحكة التي لم تمت بأية صلة مشتركة الى لغات العالم الحية الاخرى • وفي مطلـــع هذا القرن اصبحت الدعوة اليها في حالة من السكون الفعلي التام •

لقــد اعتبر شلير كافة الذين خانوا بنت أفكاره (الفولابوك) من المسيئين الى شخصه • ورغم كل ذلك ارتفع عدد المرتدين • ان العاطفــة التقليدية • لرجال العالم المثقفين • (الذين قال شلير نفسه ان لغته قد كرست لهم) قد ماتت وبعدئذ وفي عام ١٩١٢ مات خالق الفولابوك نفسه •

قد يبدو ان المخرج من فوضى الفولابوك جاء في عام ١٨٨٧ عندما عرض الدكتور لازاروس زامينهوف الهولندي لغته العالمية المسماة الاسبرانتو

النقد غير الرصين

د . عبدالرحمن الحاج معروف

المجلد الثاني

طبعه ونشره
كـساس جباري

السـليمانية - ١٩٩٩

واتەواتە و وڕێنەی وریا

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

واتەواتە و وڕێنەی وریا

منتدى إقرأ الثقافي www.iqra.ahlamontada.com

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

مرۆ چەند هێمن و هێدی و هێور ؛ ئارام و نەرم و نیان ؛ دڵسۆز و دڵفراوان ؛ پشوودرێژ و خوددار و خۆراگر .. بێ ، بەلام کە ماوەیێکی دوور و درێژ ئامۆژگاری و راوێژی هاورێ و هاوکارێکی ؛ ئاوەڵ و ئامپاییێکی یەکجار نێزیك و فرە دەلال و خۆشەویستی زرنگ و زیرەکی ؛ بەتوان و توانستی بکا ، واز لە دەبە و گزی ؛ فروفێڵ و تەڵەکەبازی بێنێ ... کەچی ئەویش ، نەك هەر دەستی لێهەڵنەگرێ ، بەڵکو رۆژ دوای رۆژ تا دێ زیاد و زیادتری بکا و پەرە و برەوی پێبدا و ، شێوە و شێوازی نوێی بۆ بدۆزێتەوە ... ئێدی بێزمانیش بی ، دێیتە زمان ... دیارە هۆی ئەو نەگۆرانەش ، هەر ئەوەیە ((ئاوی شیرین لە گڵی سوێر دەرناچێ)).

من لێتان ناشارمەوە و ئێوەش گلەییم لێمەکەن ... پتر لە بیست ساڵ هەوڵ و کۆششی زۆر و زەوەندی بێوچان و بەردەوامم لەگەڵ مامۆستا وریا عومەر ئەمین دا ، ئەو رێگە چەوت و چەوێڵ و خواروخێچەی بەردا .. بەلام ، گەر راستتان دەوی ئەو ماندووبوونەم ، نەك هیچ بەروبوومێکی نەبوو ، بەڵکو تەواوی رەنجیشم بە زایە و فیرۆچوو ... بەڵێ ، من نەمدەزانی ((درك ترێ ناگرێ))...

با نهێنی و پەنامەکی نەبێ ... من کۆڵم نەدا و دەستم نەکێشایەوە ... بۆ ئەوەی هەرچۆنێ بێ بیهێنمە سەر رێی راست ، کەوتمە سەر ئەوەی بە نووسین و رەخنە تەکانی پێ بدەم ، تا لەم رێگەیەوە لە کاری نادروست و ناڕەوا دایبڕم و دووری بخەمەوە ... ئەوە بوو زنجیرە وتارێکم لەمەڕ کار و کردەوە و هەڵسوکەوتییەوە نووسی ... برادەرانی سانسۆری رێیان لە چاپدانی ئەو نووسینەم گرت ... هاورێیانی هەولێر و سلێمانێم ، هەزار جار ماڵیان ئاوابێ ، دوو بەرگیان بۆ لێ چاپکردم ...

ماوەی ساڵێك لەمەوبەر ، كە بەرگی سێیەم لە چاپ بوو ، هەواڵیان دامیّ ، كاكە وریا تووشی نەخۆشییەكی قورس و سەختی زراو بووە و لە نەخۆشخانە كەوتووە ... بیّ دوودڵی و بەپەلە و هەڵەداوان چوومە نەخۆشخانە ... خۆشبەختانە كارگێڕانی ئەو سازمانە بە مژدە و مزگێنیی چاك‌بوونەوە و چوونە دەریّ ، دڵیان خۆش كردم . هەر ئەو ڕۆژە دەستنووسی بەرگی سێیەمی كتێبەكەشم لە چاپخانە وەرگرتەوە ...

مامۆستا وریا بە چەند هەفتەیێك بەر لە نەخۆشییەكەی لە پاداشت و چاكە و قەرەبووی ئەو هەموو ڕاژە سەخت و ئەركە گرانەم ، كۆمەڵێك جوێن و دژون : درۆ و دەلەسە ؛ تانە و تۆمەت ... ی بۆ هەڵبەستووم و لە چەند لاپەڕەیێكی تایپ كراودا بڵاوی‌كردووەتەوە ... بە ئەقڵ و خەیاڵی خاوی خۆیشی كە خوێنەر ئەو (بوختاننامە)یە بە كردەوەی ئەو نەزانیّ و نەناسێتەوە و لۆمەی نەكا ، ناوی خۆی لەسەر نەنووسیوە و داویشێتە كوردیزانیك دەستی بۆ پێدابێنیّ و بۆی بڕازێنێتەوە ... كورد دەڵێ : ((دار هەڵبرە سەگی دز دیارە)) .

پاش ئەو هەموو كەین وبەین و ئاین و ئۆینەشی ، دوو مانگێك لەمەوبەر ، كە نۆژدارییان بۆ كرد ، د. كەمال مەزهەری براگەورەم ئەو هەواڵەی پیّڕاگەیاندم و پێی‌وتم : دەڵێی چی سەرێكی لیّبدەین ... دیسان بیّچەندوچوون ، یەكەندەردوو وتم : زۆر باشە ... و چووینە خزمەتی ... بەدڵ تێر ئەملاوئەولایم ماچ كرد ... شاد و دڵخۆشم ، كە ئێستاكە باری تەندروستیی باشە و بە هیوا و هومێدم لە نەخۆشی و ناخۆشی بە دووربیّ ...

ئەمرۆ پشت بە ساغ و سەلامەتیی كاكە وریا و بایەخدان بە بەجیّهێنانی داوا و خوازی ، كە ڕوونكردنەوە و وەڵامی لێم دەویّ ، دەخەمە سەرچاوان و دڵی‌ناشكێنم و ناڕەنجێنم ... بەڵام بەر لەوەی بێمە

سەر وەدیهێنانی داواکاری و داخوازییەکانی ، وا بە باش دەزانم ، سەرنجی خوێنەر بۆ چەند خاڵێکی زەق و زۆپ ڕابکێشم :

١ـ کەسێك تەمەنی لە پەنجا ساڵ بەرەوژوور بێ ؛ خوێندەوار و پرۆفیسۆر بێ ؛ لە شارە پیرۆزەکەی حاجی قادری کۆیی هاتبێتە دنیاوە ؛ وەچەی بنەماڵەیێکی ناوداری شاری تێکۆشەری منارە و قەڵات بێ ؛ کورد بێ و لە وڵاتێکی پێشکەوتووی وەك ئینگلتەرە خوێندبێتی ... (بوختاننامە)یێك بڵاوبکاتەوە و ناوی خۆی لەسەر نەنووسێ ، ئەویش لەبەر شەرم و ئابڕووتکان بێ ؛ یان بوودەڵەیی و ترسنۆکی ؛ یان لۆمە و تانەی خەڵکی ؛ یان ... یان ... ئیدی دەبێ کێش و سەنگ ؛ ئاست و ڕادەی ئەو کەسە چەند و چۆن بێ ؟ ... لەو ڕایەدام ، تەنانەت زوربەی کەسانی خوێڕی و بەرەڵلا و بێحورمەتیش هێندە شەرم و شکۆ شك دەبەن ، خۆیان لەو شێوازە لە سنووربەدەرە نزم و نەوییە نەدەن و بپارێزن ... ڕاستە ((پەرژین بۆ حەڵاڵزادەیە)) و ((حەیا باریکردووە)) ... بۆ ئەمە ، بەدڵ گلەیی لە م . وریا دەکەم ، چونکە بە ناونەبردنی خۆی کارێکی کردووە ، دوور لە گشت داب و نەریتێکی کوردانە و زانستانە ...

٢ـ ئەوەی وتوویە و گێڕاوێتەوە ، سەرجەم و سەرپاکی درۆن و هەڵی بەستوون و هۆنیونیەتەوە و هیچی ڕاستیان تێدا نابینرێ ... تەنانەت هەندێ باسی چاك و پڕ شکۆ ، کە دۆست و برادەران سەبارەت بەندە کردوویانە ، هەڵگێڕاوەتەوە و شێواندوونی ... چ خەمم بەوە نییە ، م . وریا لە بەرانبەر من هێندە بێباك بێ ، چونکە لە مێژە ئاشنا و بەڵەدی ئەتوار و ڕەوشت و کردەوەی جوانیم ... چاکیش دەزانم ، تا ئەو ڕادەیە چاوقایمە و دەڵێی ((بەردی ئاوەسووە)) ، لە بەردەم ئەو هاورێیانەشدا شەرم نایگرێ ... بەڵام مەخابن ، دەبێ ئەو زاتانە بە چ چاوێك تەماشای بکەن و چ لەبارەی ئەو ئاکار و نەجابەتەوەی بڵێن ... بەڵێ ((تەپڵی

بێعاریی کوتاوە)) ...

٣ـ لەو شوێنانەدا کە بە دز و نەزان و بێبڕوانامە و بێئاگام ... دادەنێ . لەبەر ئەوەی هەر قسەی ڕووت و تۆمەتن ، هیچ بەڵگەیێکی بۆ ئەو وتانەی نەهێناوەتەوە ... بەڵام بەندە لە هەردوو بەرگی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) دا ، کاتێ لە کارە ناڕەوا و نالەبار و نابەجێکانی م . وریا دەدوێ ، چەندین بەراورد و لێکۆڵینەوە و نموونە و بەڵگەی خستووەتە ڕوو ... بێگومان ، ئەم ڕێگە و ڕێبازەی ئێمە ڕاستی و زانست نیشان دەدەن ، نەك ئەو ئاوە خراپەی ئەو ڕشتوویەتی .

٤ـ گەرچی زوربەی دۆست و هاوڕێیانم پێیان باش نییە ، بە هۆی وەڵامدانەوەی نووسینێکی وا نزمەوە ، ماوەییێك لە کارە گرنگەکانم دابڕڕێم ، بەڵام :

أ) بە پێویستی دەزانم ، کاری خوێنەری هێژا ئاسان بکەم ، تا بۆ دۆزینەوەی نووسەری ئەو (بوختاننامە)یە خۆی خەریك و ماندوو نەکا ... یان لە خۆڕایی لە کەسێکی پاك و بێگەرد و ، بێخەبەر و بێ ئاگا نەکەوێتە سۆ و گومان و دڕدۆنگییەوە [1] و باوەڕیشی بەوە پتەوتر بێ ((هەر کەسێ چاڵ بۆ یەکێك هەڵکەنێ خۆی تێی دەکەوێ)) ...

---

(١) بوودەڵەیی و ترسنۆکیی م . وریا گەیشتوونەتە ئاست و ڕادەیێك ، نەك هەر نەوێرێ و سڵ بکاتەوە خۆی بکاتە خاوەنی ئەو بوختاننامەیە ، بەڵکو دڵ ودەروونی بێوێژدانی لێی نەگەڕاوە و وای پێکردووە لەملاوئەولا ئەو کارە چەپەڵ و گەمارە بخاتە ئەستۆی کەسانێکی ساخڵەم و بەئەمەك و بەوەفا ؛ دۆست و هاوڕێی گیانی بەگیانیم ؛ نموونەی ئاکار و ڕەوشت بەرزی ؛ کارامەیی و لێهاتوویی ، گوردی و مەردی ...

هەندێك لەو برادەر و دۆستانە نامەی پاکانەیان بۆ ناردووم ، منیش لە وەڵامدا ، ئەوەم وتووە ، کە وەها کارێك لەوان ناوەشێتەوە و بە هیچ چەشنێك ، گومانم لە هیچ کامێکیان نییە ... گەر خوانەکردە هەشم بێ ، تاکە بەڵگەیێك چییە نیمە ... زۆر چاکیش دەزانم ، یەکێك هەبێ خەریکی ئەو جۆرە کارانەبێ ، هەر م. وریایە و م. وریا ... وێڕای ئەوە (٢٦) بەڵگەم بەدەستەوەن ، کە شایەتیی بۆ ئەو ڕاستییە بدەن.

ب) هەر بەو بۆنە و سۆنگەیەوە ، وا بە باش و دروست دەزانم ، لە لایەکەوە پەردە لەسەر ڕاستی هەڵدەمەوە و تەم و مژی فریودان و تەفرەدانی خوێنەر بڕەوێنمەوە و کار و کردەوەو و هەڵسوکەوتی نابەجێ و ناپەسەندی بخەمە ڕوو .. لە لایێکی دییشەوە ، با ئەو هەموو بوختانەی بۆی هەڵبەستووم ، دواڕۆژ نەبنە ماڵ بەسەرمەوە ... ئەمڕۆ کاتێتی و کوردیش باشی وتووە : ((درۆ هێشتا لە دەم دەرنەچووە لۆقە دەکات)) .

... هتد .

ئێستاش فەرموون پێکەوە بڕوانینە کرۆك و ناوەرۆکی (بوختاننامە)کەی د. وریا ، کە لەو بڕوایەدام ، ڕەوانبێژی و تەڕزمانی و پاراوییەکەی لە بازاڕی شێخوڵلای هەولێر و ژێر پردەکەی سلێمانیش دانسقە و دەگمەن و بێوێنە بێ .

ئەوەتە لە سەرەتا و دەستپێکدا دەفەرمووێ : ((ئەو چارەگە سەدەیێك زیاترە ئاورەحمانی حاجی مارف خۆی کردۆتە مدیر طاپۆ و کوڕە ئازای زمان و ڕێزمانی کوردی ... وەك فس فس پاڵەوان سینگی خۆی لە مەیدانی نووسین و ڕەخنە بازیدا دەر پەڕاندوە .. لە گیان ئەم خەڵکە بەر بووە (چ بە نووسین چ بە قسە) .. هەر ڕۆژەی بە یێکێکەوە ئەنووسێ ... پەلاماری ئەم و ئەو ئەدات .. بەگژ ئەم و ئەوا ئەچێ .. توانج لەم خەڵکە ئەگرێ .. قسەی ناشیرینیان پێ ئەڵێ و .. بەردەوام ئەیەوێ لە قەدریان کەم کاتەوە ..)) ، ل١) .

منێك ، کە بۆ ڕاژە و خزمەتی زمانی شیرینی کوردی ، هەر لە سەرەتای ژیانی زانستیمەوە ، ویست و ئارەزووم ؛ هیوا و ئاواتم ، ئەوە بووبێ ئێمەی زمانەوانان دەست بخەینە دەست و شەو بخەینە سەر ڕۆژ ... یان بێ باس کردن و وەرگرتنی خەڵات بە چەندین کاری هاوکارانمدا

چووبمەوە و لەو پێناوەدا ئیشی خۆم وەلاوە نابێ و دواخستبێ .. یان کتێب و نامیلکەم بۆ چاپ کردبن و ناوی خۆم نەبردبێ ... ئیتر چۆن خۆم ((کردۆتە مدیری طاپۆ)) ؟...

گەر بەندە ڕۆژێك لە ڕۆژان لە نووسینێکیدا ، نەك هەر بە شان و باڵی خۆیدا هەڵی‌نەدابێ ، بەڵکو خۆی بە زانا و کارامەش دانەنابێ و بگرە زێدە لەخۆبوردوویی بووبێتە مایەی ئەوەی برادەرانی گلەیی ئەو خۆ بە شت نەزانینەی لێ‌بکەن ... جا بەڵگەی م. وریا چییە ، کە دەڵێ : خۆی کردۆتە : ((کوڕە ئازای زمان و ڕێزمانی کوردی)) ؟ ..

بۆ بنبڕکردن و تەواو ڕەتکردنەوەی ئەو وتانەشی ، هەندێ نموونە لە پێشەکی چەند بەرهەمێکمەوە دێنمەوە :

لە لاپەرە (١١)ی بەرگی یەکەمی کتێبی ((سەرەتاییێکی زماننااسی))دا نووسیومە

((کۆڵەورام و هەر هێندەم لە دەست دێت ... خۆزگە کاری گەورەم لەباردا بوایە ... خەجاڵەتی قاپیی دڵسۆزیی میللەتەکەمم ، کە هێندە دڵپاك و لەخۆبوردوون دەست بە ڕوومەوە نانێن و ئەو جۆرە دیاری‌یانەم لێ‌وەردەگرن ...)) .

پێشەکیی کتێبی ((ڕابەری سەرچاوە لەبارەی زمانی کوردی‌یەوە))م بەم دێڕانە کۆتایی پێ‌هێناوە : ((مایەی بەختەوەریم دەبێ و ئاواتێکی گەورەم دێتەدی ، ئەگەر بەم کارە خزمەتێکی بچووکم پێشکەش بە زانیاریی گەلەکەمان کردبێ و تکاش لە گشت دڵسۆزێکی وشەی پیرۆزی کوردی دەکەم ، لەم نووسینەدا هەر ناتەواوی و هەڵەیێك دەبینن ، چاو نەپۆشن و دۆستانە ڕاستی بکەنەوە)) (ل٧) .

لە بەشی پێنجەمی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی ـ کردار))دا وتوومە : ((هیوامە خوێنەری هێژا لەسەر کارێك گلەییم لێ‌نەکا ، کە لە دەستی

خۆمدا نەبێ ... ئاواتمە ئەم نیو چەپکە گوڵەم لێ وەرگرێ و بەختەوەرم بکا ... بەڵێن بێ دەسکە گوڵی گەورەتر و جوانتری بۆ بچنم)) (پێشەکی ، ل٥) .

لاپەڕە (٤)ی بەرگی دووەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) ، ئەم وشانەم تێدا یادداشت کردوون : ((... لە بەرگێکدا پێکەوە دەبەستم و ، دەیانخەمە بنڕێسمەی دەرگای کەوشکەنی پێشخانەی بارەگای دڵسۆزان و خەمخۆرانی زمانی کوردییەوە)) .

... و گەلێکی دی

بەندە لە تێکڕای پتر لە سی کتێب و نامیلکەیدا ، کە تا ئەوڕۆ بڵاوی کردوونەتەوە ، بەو شێوە و شێوازە ڕووی لە خوێنەر کردووە ... هەرچی م . وریایە ، کە خاوەنی تاکە نامیلکەیەکە ، ئەویش ئەوەتە لە پێشەکیەکەیدا وا لە بەرزییەوە دەڕوانێ و دەدوێ :

((هەندێ جار لە خوێنەران ئەبیستم کە بە ئاسانی لە هەندێ لە وتارە زمانەوانی‌یەکانم ناگەن ... هەشە ئەڵێ هیچیان لێ تێ‌ناگەم ... بۆ ئەمانە هەموو ئەڵێم :))

((هەر نووسینی ... سەر بە هەچ بابەتیك بێ گەر زۆربە توانی‌یان تێ‌ی بگەن ئەوە هێشتا لە قۆناغی (سرد) و (سطیحەت) دەرباز نەبووە و خۆی بە پەیرەوێکی تایبەتی‌یەوە نەبەستۆتەوە و نەچۆتە خانەی اختصاصی وردەوە)) ...

((هەر کەسێ شتێ لەبارەی پێناسینە لەقەکانی ڕێزمانی تەقلیدی (بکەر - بەرکار - وشە - پاشگر ... هتد) بزانێ ، ئەتوانێ بڵێ فلأنە ڕستە لە فلأنە وشە و بکەر و بەرکار ... هتد پێك هاتووە و فلأنە وشە لە فلأنە ڕەگ و پێشگر و پاشگر پێك هاتووە ... بەلأم گەر لە ژێر تیشکی دەسکەوتەکانی مەیدانی زانستی زمانی تازە و کێشەی نێوان

قوتابخانـەکان سـەیری ئـەم پێناسـین و جـۆرە شـی کردنەوەیـە بکرێ .. دەر ئەکەوێ کە کار لە کار ترازاوە)) (رێزمانی راناوی لکاو ، ل٣-٤) .

بەڵێ ((بەرزفڕین ملی پیاو دەشکێنێ)) .

پاش ئەم گەشتە ، پێویست بە لەسەر ڕۆیشتن ناکا و با خوێنەر خۆی ئازاد و سەرپشك بێ و بڕیار بدا : ئەوڕەحمان : ((وەك فس فس پاڵەوان سینگی خۆی لە مەیدانی نووسین ... دا دەرپەڕاندووە)) ، یان کاکە وریا ؟

لە پێناو ڕێگەی خزمەت و ڕاژەی زمانی شیرین و دەلالی کوردیدا هەرگیزاوهەرگیز نە گوێم بەوە داوە و ، نە سڵم لەوە کردووەتەوە فلانە کەس لێم زیز دەبێ ، یان بە گژمدا دێ ... بۆیە بەوپەڕی سەربەستی و ئازادییەوە ، هەر شتێکم بەلاوە ڕاست و دروست نەبووبێ ، سیٚودووم لیٚنەکردووە و بێ پێچ و پەنا دید و بۆچوونی خۆمم لەبارەیانەوە دەربڕیوە ..

من بڕوام بەوە زۆرە ، کە ڕەخنەی باش جێی خۆی دەگرێ و چاکیش دەزانم ، کە دەگمەن هەڵدەکەوێ لێکۆڵینەوەیێك هیچ خەوشێکی تێدا نەبێ . هەر لەو ڕوانگە و نیگایەشەوەیە ، کە لە پەراوێزی هەندێ کتێبی ئەم دواییەمدا ڕەخنەم لە ناتەواویی کارەکانی پێشووم گرتووە ؛ یان بۆ ئەو خوێندکارانەی خوێندنی باڵا ، کە سەرپەرشتیی نامەکانیان دەکەم ، بە دەستی خۆم و بە خەتی خۆم خەوشی نووسینەکانم بۆ تۆمارکردوون .

جا گەر م. وریا بۆ ئەم کارە پیرۆزەی من بڵێ : ((... لە گیان ئەم خەڵکە بەربووە (چ بە نووسین و چ بە قسە) .. هەر ڕۆژەی بە یێکێکەوە

ئەنووسێ ... پەلاماری ئەم و ئەو ئەدات .. بە گژ ئەم و ئەوا ئەچێ ... توانج لەم خەڵکە ئەگرێ .. قسەی ناشیرینیان پێ ئەڵێ و ... بەردەوام ئەیەوێ لە قەدریان کەم کاتەوە)) ، ئەوە دیارە :

١ـ لە نرخ و بەهای ڕەخنە تێناگا ... گەر تێشی بگا ، پێی گرانە .

٢ـ یان پەروەردەی کووچە و کۆڵانانە ، یان واتای ئەو وشە و دەربڕینانەی خۆی باش نازانێ ... یان ((سواری گای هار بووە)) و ((لاتانە دەفرۆشێ)) .

م . وریا بەدوا سازدانی ئەو چەند تۆمەتە ناڕەوایانەدا ، لە بەردەوامیی هەمان بابەتدا بە زمانە شیرینە سپەهی و خۆشیکەکەی دەڵێ : ((کێ ماوە تا ئێستا ئاورەحمانی حاجی مارف زمان و قەڵەمە دەغەزارە کیندارەکەی خۆی دژی نەخستبێتە کار ... زانا و مەزنان و مامۆستایانی وەك (شێخ محمدی خاڵ ـ گیوی موکریانی ـ د . جەمال نەبەز ـ پرۆفیسۆر مارف خەزنەدار ـ فاضل نظام الدین ـ د. کاوێس قفطان ـ جمال بابان ـ مصطفی نریمان ـ پرۆفیسۆر کامل بصیر ـ د. نسرین فخری ـ د. کوردستان موکریانی ـ پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین ـ صباح غالب ـ د. فاروق عمر صدیق ـ د. فتاح مامە علی ـ طالب حسین .. زۆری تر (ئەمانە بە نووسین) چیی پێ نەوتوون و چیی پێ نەکردوون)) (ل١).

گەر ئەو ، قەڵەمی بوێری بێگەردی ڕووسووری بەندە بە ((دەغەزار و کیندار)) ناوبەرێ ، ئەدی قەڵەمی ترسنۆك و بێشەرم و ڕووڕەشەکەی جەنابی ، کە زاتینەکردبێ و نەیوێرابێ ناوی خۆی پێ بنووسێ ، دەبێ چ قەڵەمێ بێ ؟ ... ئایا من قەڵەمم دژی زانایان و مەزنان خستووەتەکار ، یان بەرهەمەکانیانم هەڵسەنگاندووە و لەبارەیانەوە لێکۆڵینەوە و توێژینەوەی زانستیم کردووە ... خۆ لەو نووسینانەمدا تەنیا ڕووی

کەموکورتی و ناتەواویم باس نەکردووە ، بەڵکو لە ڕەخ و ئالیی گەش و باش و سەرکەوتوویشیان دواوم ... نایشارمەوە ، بەشێکی کەمی ئەو زاتانە لێم زیز و دڵگیر بوون ... هەرچی بەشە زۆرەکەیانە ، کە تەنانەت لەگەڵ هێندێکیان پێشتر بە هیچ چەشنێك ئاشنایەتی و دۆستایەتیم نەبوو ، ئێستاکە بەوپەڕی سەربەرزی و شانازییەوە و ، بەرشکاوی دەڵێم : ئەو قەڵەمەی م . وریا بێئینسافانە بە ((دەغەزار و کیندار))ی دادەنێ ، کردمییە برا و هاوڕێ و کەسوکار و جێی متمانە و باوەڕی تەواوی ئەو مامۆستایانە :

- لە سەردەمی مێردمنداڵیمدا و بەر لەوەی بۆ خوێندن بچمە یەکێتیی سۆڤێت ، مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵم تەنیا لە ڕێی بەرهەمە بەهادارەکانییەوە ناسیوە و چەند جارێکیش لە دوورەوە بە چاوە کزەکانم بینیومە ... پاش دە ساڵێك ، واتە لە یەکەم ساڵی خوێندنی دوکتۆرامدا ، کە شارەزاییێکی باشم لە فەرهەنگەکەیدا پەیداکرد ، زنجیرە وتارێکم لەبارەیانەوە نووسی و بۆ ڕۆژنامەی ((هاوکاری))م نارد[٢] .

کاتێ دوکتۆرام تەواوکرد و لە مانگی شوباتی ١٩٧٣دا گەڕامەوە وڵات ، ئێوارەی ڕۆژی دووەم لە دەمەدەمی ڕێژنە بارانێکی بەتاوی توندا ، کاتێکم زانی مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ بەو هەموو گەورەییەی خۆیەوە ، بۆ بەخێرهێنانەوەم خۆی کرد بە دیوەخانی ماڵی باوکمدا ... دواتر لە کۆڕی زانیاری کورد ، بووینە باوك و کوڕ و تەنانەت متمانەی پێکردم ، هەڵبژێریی بەشێکی بەرگی سێیەمی فەرهەنگەکەی بۆ بکەم .. تا ئەمڕۆش چەند نامەیێکی پڕ دڵسۆزیی ئەو کەڵەپیاوەم پاراستووە و ناوبەناوە بە شانازییەوە دەیانخوێنمەوە .

---

(٢) ئەم وتارە لە ژمارە (١٩) و (٢٠) و (٢١) و (٢٢)ی ساڵی ١٩٧١ی ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا بڵاوکراوەتەوە .

فەرموون ، ئەوە یەکێك لەو نامانە :

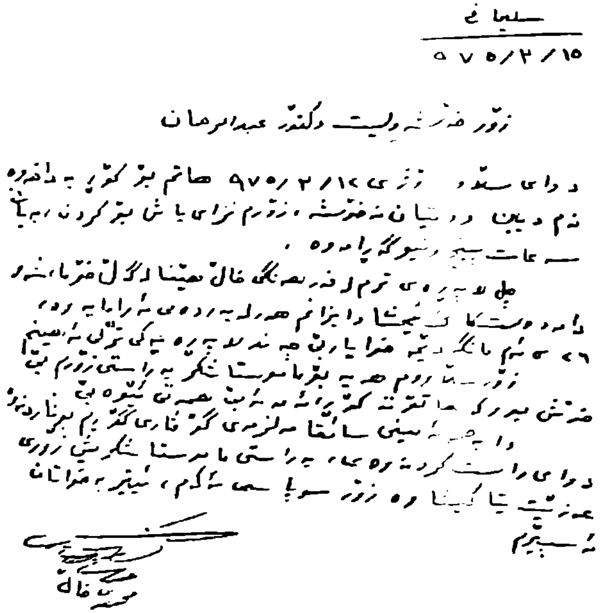

دەقی نامەی ناوبراوی مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ :

سلیمانی

١٩٧٥/٣/١٥

زۆر خۆشەویست دکتۆر عبد الرحمن

دوای سڵاو رۆژی ١٩٧٥/٣/١٢ هاتم بۆ کۆڕ بەداخەوە نەم دیین وتیان نەخۆشە ، زۆرم نزای باش بۆ کردن ، بەیانی سەعات پێنج و نیو گەڕامەوە .

چل لاپەڕەی ترم لە فەرهەنگی خاڵ هێنا لەگەڵ خۆما ، شەو دامە دەست کاك ئیحسان وا بزانم هەر لەبەردەمی ئەوا مایەوە ، ٢٦ی ئەم مانگە دێم خوا یار بێ چەند لاپەڕەیەکی تری لێ ئەهێنم .

زۆر سلاووم هەیە بۆ مامۆستا شکر بەراستی زۆرم پێ خۆش بوو کە هاتۆتە کۆڕ ، ئەمە ئەبێ هەمەتی ئێوە بێ .

وا بە حمە ئەمینی سائقا مەلزمەی گۆڤاری کۆڕم بۆ ناردنەوە دوای ڕاستکردنەوەی ، بەراستی ماموستا شکریش زۆری عەزێت تیا کێشاوە زۆر سوپاسی ئەکەم ، ئیتر بە خواتان ئەسپێرم

محمدی خاڵ

ئەمە لە لایێك .. لە لایێکی دییەوە ، لە خوارەوە چەند بەندێکی کەمی ئەو وتارەی دەربارەی ((فەرهەنگی خاڵ)) بڵاوم کردووەتەوە ، دەخەمە بەر چاوی خوێنەری هێژا ، تا وتەی هەڵبەستراوی کابرایێکی بیّویژدانی ئاژاوەچی نەیخاتە گومانەوە و دڵسۆزی و ڕێزی منی بەرانبەر زانایانی کورد بۆ دەرکەوێ ... گەلۆ ! گەر ئەوەی من دەیڵێم ، وا نەبوو ، ئامادەم بەردەبارانم بکەن ... خۆ بێتو کاکە وریا ڕاست نەبێ ، بۆ دڵدانەوەی من ، تەنیا سەرزەنشت کردنێکی سەروزیادە .

هەندێ بەندی وتاری ناوبراو

((تاوەکو سالی ١٩٦٠ فەرهەنگێکی کوردی ـ کوردیمان نەبوو ، هەست و چالاکیی ماموّستا شێخ محەمەدی خاڵ توانییان ئەم کەلەبەرە پڕ بکەنەوە . ئەوە بوو لە سالی ١٩٦٠ـ ١٩٦٤دا بەرگی یەکەم و دووەمی (فەرهەنگی خاڵ) دەرچوو ، کە تا کۆتایی پیتی (ڤ) دەگرێتەوە ...)) (هاوکاری ، ژ ١٩ ، ل٤)

((فەرهەنگی خاڵ یەکێکە لە هەرە چاکترین فەرهەنگە چاکەکانی کوردی . بەرهەمێکی باشی پێکەیشتووی نوێیە ، کەڵکێکی زۆری هەیە بۆ زوربەی خوێندەوارانی کوردستان ، ئەویش هۆی ئەو ڕێگا ڕاستەیە کە ماموّستا خاڵ گرتوویەتی لە نووسینی فەرهەنگەکەیدا ، بەوەی کە ناوەرۆکی فەرهەنگەکەی بریتییە لە وشەکانی گەلێك لە ناوچەکانی کوردستان ، وەك ماموّستا خاڵ خۆی ئەڵێ : (لە سالی ١٩٣٥ەوە

به هەموو هێزو تەوانای خۆمەوە خەریکی کۆکردنەوەی وتەی کوردیم بە هەموو ئاهەنگ و شێوەکانیەوە بە وتەی بابان و سۆران و ، زازاو ، بۆتان و ، بادینان و ، لور و ، فەیلی و ، لەك و ، موکریان و ، ئەردەلآنەوە وە لەم ڕێیەدا زۆر ڕەنجم داوەو کۆششم کردووە تا وتەی ڕاست و دروستم کۆکردۆتەوە ...) . ئەم جۆرە ڕێگایە بۆ ئەوەی فەرهەنگ بەکەڵك بێت نەوەك تەنها بۆ خوێندەوارانی ناوچەیەك لە کوردستان بەڵکو بەکەڵك بێت بۆ زوربەی کوردان ڕێگایەکی ڕاست و پێویست و نوێ و بەسوودە بۆ ئەوەی کە لە فەرهەنگ کۆمەڵێکی فراوان و زۆر لە کوردان کەڵك وەربگرن و هەروەها ڕێبازە بۆ یەکخستنی شێوەکانی زمانی کوردی و سەرچاوەیە بۆ سازبوونی زمانی ئەدەبی بۆ گەلی کوردمان .

وەك لە سەرەوە وتمان (فەرهەنگی خاڵ) یەکەم فەرهەنگی کوردی ـ کوردییە ، لەبەر ئەوە گەلێك کۆسپ لە ڕێگای دانانی ئەم فەرهەنگەدا هەبووە ، ئەوەتە مامۆستا خاڵ خۆی لەم بارەوە ئەڵێ : (ئەوی لەم فەرهەنگە ورد ئەبێتەوە ئەبێ بزانێ کە تا ئێستا لەم ڕووەوە سەرمەشقێکمان بۆ دانەنراوە تا چاوی لێبکەین و فەرهەنگێکی تێکڕاییمان بە زمانی کوردی بۆ نەنووسراوە تا لاسایی بکەینەوە ...) .

بێگومان نەبوونی سەرچاوە و نووسراوێکی پێشوو لەم چەشنە بووە بە هۆی ئەوەی (فەرهەنگی خاڵ) دوور نەبێت لە چەند ناتەواوییەك)) (هاوکاری ، ژ ١٩، ل٤)

((مامۆستا خاڵ لە لاپەڕە (٧ـ١٠)دا زۆر بە وردی باسی پێویستی و نرخی فەرهەنگ ئەکات بۆ مانەوە و پێشخستنی زمان)) (هاوکاری ، ژ ٢٠، ل٣) .

((لە لاپەڕە (١٠ـ ١٥)دا بە کورتی باسی ئەو فەرهەنگە کوردییانە ئەکات ، کە لە پێش فەرهەنگەکەی ئەوەوە نووسراون ... ئەتوانرێ کەڵکی

باشی لیٚوەربگیریٚ ... لەبەر ئەوەی تاکو ئیٚستا لە فەرهەنگی کوردی کەم دواون ، ئەم باسەی مامۆستا خالٚ کەلٚك و سوود دەگەیەنیٚ)) (هاوکاری ژ.٢ ، ل٢)

((لە لاپەڕە (٣١ ـ ٣٨)دا بە کورتی و ڕاست و جوان چەند زانیاریێکی پیٚویستی لە بارەی ڕیٚزمانی کوردییەوە داوە ، کە بەتەواوی لەگەلٚ مەبەستی فەرهەنگەکەدا ئەگونجیٚ و بۆ گۆڕینی وشە بەپیٚی پیٚویست بەکارهیٚنەری فەرهەنگەکە ئەتوانیٚ سوودی لیٚببینیٚ)) (هاوکاری ، ژ ٢٠، ل٢) .

((لە لاپەڕە (٣٨ـ ٣٩)دا ئەو نیشانانە ئەدات ، کە لەناو فەرهەنگەکەدا بەکاری هیٚناوە . ئەو فەرهەنگانەی لە کوردستاندا تا سالٚی ١٩٦٠ دەرچوون ئەم پیٚویستییەی تیایاندا باس نەکراوە ، تەنها مامۆستا خالٚ بۆ یەکەم جار هەستی بەوە کردووە و بەمە کاری بەکارهیٚنانی فەرهەنگەکەی ئاسان کردووە .

بەگشتی ئەم فەرهەنگە لەسەر شیٚوەیەکی جوان و ڕاست دانراوە . گەلیٚك لەو گرانیی و زەحمەتی و ناتەواوییانەی لەناو فەرهەنگەکانی پیٚش ئەودا هەبوون ، مامۆستا خالٚ ئاسانی کردوون و پڕی کردوونەتەوە . دیارە نووسەر خۆی زۆر لەگەلٚ نووسینی فەرهەنگەکەیدا خەریك کردووە . هەروەها بۆ کۆکردنەوەی وشەی کوردی زۆر گەڕاوە و خویٚندنەوەی فەرهەنگەکەی ئەو ڕاستییە دەردەخات و زوربەی وشەکانی زمانی کوردی بەرچاو ئەکەون .

بۆ لیٚکدانەوە و ڕوونکردنەوەی مانای وشە ، نووسەر چەند ڕیٚگایەکی ڕاستی زانستی گرتووە . بۆ ئەو وشانەی بتوانریٚ بە یەك وشە مانای نیشان بدریٚ ، نیشانیداوە . وەك (ئامشۆ) بەرامبەری نووسیویٚتی (هاتوچۆ) ؛ بەرامبەر بە (ئالۆشدار) نووسیویٚتی (ئالۆشاوی) ...

هەروەها کە هاتۆتە سەر وشەی (هاتوچۆ) و (ئالۆشاوی) بەجیا ڕاڤەی کردوون ، نەوەك یەکێك مانای ئەم وشانەش نیٚنەگات)) (هاوکاری ، ژ ۲۱، ل٦) .

((... بە تێکڕایی مامۆستا خالٚ ڕاڤەی وشەی زۆر باش کردووە . بۆ ڕاستیی ئەمە ، ڕاڤەی چەند وشەیەك نیشان ئەدەین :

(ئاوانتە) - خواردن و بردنی شتی مەردووم بە خۆڕایی

(ئۆقرەگرتن) - ئارام گرتن و دابین بوون

(ئەخترمە) - ولاٚخێکە لە جەنگا لە دوژمن گیرابیٚ

(ئارد) - هاڕاوی دانەوێڵە

... هتد .

بەم نموونانەدا بۆمان دەرئەکەویٚ ، کە نووسەر لە ڕاڤەکردنی وشەدا هونەرێکی زۆر بەرزی نیشان داوە و خوێنەر ئەتوانیٚ بە ئاسانی لە مەبەست و واتای وشە تیٚبگات...)) (هاوکاری ، ژ ۲۱، ل٥) .

((چ لەبارەی نووسینی فەرهەنگەوە یا لە بارەی بەکارهێنان و سوودلیٚبینینەوە ، چ لەبارەی زانستی فەرهەنگ نووسیی کوردییەوە یا لە مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردیدا ، ئەم فەرهەنگە دەورێکی گەورەی بینیوە و ئەبینیٚ ئەم فەرهەنگە سەرچاوەیەکی ئێجگار گەورەیە بۆ نووسینی گەلێك فەرهەنگی هەمەچەشنە ، وەك لە کوردییەوە بۆ زمانێکی بێگانە یان بەپێچەوانەوە لە زمانێکی بێگانەوە بۆ کوردی ... هتد .

ئیتر سوپاس ، هەزاران سوپاس بۆ مامۆستا شێخ محەمەدی خالٚ کە ئاواتی چەند ساڵەی گەلی کوردمانی هێنایەدی)) (هاوکاری ، ژ ۲۲، ل٤) .

* دووەم وتـارم بـە نێـوی ((چـالاکیی مامۆسـتا گیـو موکریـانی لـە مێـژووی فەرهەنگنووسـیی کوردیـدا))وە بـوو[٣]... هـەندێ کەسـی بێویژدانـی وەك م. وریـا لـەبریتی دەستخۆشـی لێکـردن ، لێـم کەوتنـە لاقرتـێ ... یـەکێك بـە نازنـاوی (مجـەور)ەوە لـە یـەکێ لـە ژمارەکـانی ڕۆژنامەی (هاوکاری)دا ، گاڵتەی بەوە کردبوو ، کە من ڕێزم لە هەوڵ و کۆششی مامۆسـتا موکریـانی گرتـووە و فەرهەنگـەکانیم بـە کـاری بـاش لەقەڵـەم داوە ... برادەرێکـی نـێزیکی م . وریـاش بەگاڵتەجارییـەوە دەیووت ، ئەوڕەحمان لەسەر فەرهەنگە پڕوپووچەکانی مام گیو بڕوانامەی دوکتۆری وەگرتووە ...

بە هەر حاڵ . من تا لە یەکێتیی سۆڤێت بووم ، نە لە نزیك و نە لە دوور چاوم بە مامۆستا گیوی موکریانی نەکەوتبوو .. بەڵام دوای گەڕانەوەم ، بووە مامم و منیش برازای ... ئەو تا لـە ژیـاندا بـوو ، گـەر بهاتایـە بـۆ بەغدا و یان من بچوومایە بۆ هەولێر چاومان بەیەك دەکەوت ... تەنانەت چەندین جار لەپێش چاوی کەسانێکی زۆردا ، فەرموویە : من قەرزداری دوکتۆر ئەوڕەحمانم و هەر ئەو لە من باش تێدەگا ...

ئەوەش چەند بەندێك لەو وتـارەم و بزانـن ، ئەمە وریا وتـەنی قەڵـەمی ((دەغەزار و کینداره)) ، یان هی پیاوی ڕاستگۆ و زانست پەروەرە :

((مامۆسـتا گیـو موکریـانی دەورێکـی گـەورە و بـەرزی بینیـوە لـە مێـژووی فەرهـەنگ نووسـیی کوردیـدا . ئـەو زۆر چـاك تێـئەگات ، کـە فەرهەنگ تا چ ڕادەیەك پێویستە ، چۆن لە ڕێگەی فەرهەنگەوە ئەتوانرێ خزمەتی زمان بکرێ ، چۆن فەرهەنگ زمان ئەپارێزێ و دەوڵەمەندی ئەکا ، چۆن فەرهەنگ ڕێگایە بۆ یەکخستنی زمانی کوردی ... هەستی مامۆستا گیـو موکریـانی بـە پێویسـتیی فەرهـەنگ و هەسـتی کوردایـەتی وای

---

(٣) ئەم بەرهەمـە لـە ژمـارە (١٠٠) و (١٠١) و (١٠٢) و (١٠٣) ی سـاڵی ١٩٧٢ی ڕۆژنامـەی (هاوکاری)دا بڵاوکراوەتەوە .

لیٚکردووە بە دەها ساڵ لە ژیانی لاوی و پیری بۆ نووسینی فەرهەنگ تەرخان بکا هەر بۆ ئەوەی وشەی کوردی کۆبکاتەوە و بۆ ئەوەی وشەیەکی کوردی لەناو نەچێت شار و گوندی کوردستان نەماوە خۆی نەگەیەنێتیٚ . ئەوەتە مامۆستا لەم بارەیەوە لە پێشەکیی (فەرهەنگی مەهاباد)دا نووسیویٚتی : ((زاراوەی موکریانی بە هەموو هۆز و تیرە و دێهاتەکانەوە لەگەڵ هی شکاك و عەبدۆیی و جەلالی و لوڕ و کەلهوڕ و سنە (ئەردەلان) بەپێی توانا... کۆکردەوە . بۆ زاراوەی سورچی و خۆشناو و زرایی و ئامێدی ساڵێکی لە باتاس دانیشتم لە (١٩٢٩)دا . کە بە ماڵەوە هاتمە هەولێر زاراوەی ئەو ناوچەیە و بادینان و کۆیە و پژدەریشم دەست کەوتن ... (٣) جاران چوومە سلێمانی و هەڵەبجە و هەورامان و زاراوەی سلێمانی و شارەزوور و جاف و تاوکۆزی و هەورامان و ئی دیکەم ئەوەندەی لە توانای سەلیقەمدا بوو بیٚ کۆم کردوونەتەوە ...)) .

مامۆستا گیو موکریانی نرخی فەرهەنگەکانی بەرزئەکاتەوە ، بەوەی ناوەڕۆکەکانیان بریتی نین تەنها لە وشەی شارێك یاخود ناوچەیەکی تەسکی کوردستان ، بەڵکو بریتین لە وشەکانی گەلێك لە شار و گوند و ناوچەکانی کوردستان بەم جۆرە فەرهەنگەکانی سوودبەخشن نەك تەنها بۆ کۆمەڵێکی کەم لە کورد ، بەڵکو سوودبەخشن بۆ زوربەی کوردان . بەلاّم بەداخەوە ئێمە نرخی ئەو بیرە وردە و ئەو کارە پیرۆزەی مامۆستا نازانین . هەندیٚ جار کە وشەیەك لە فەرهەنگەکانیدا دەبینین و لیٚی تیٚناگەین ، وا دەزانین دانەر ئەو وشەیەی دروست کردووە و بە خۆڕایی یەخەی دەگرین ، کەچی بیر لەوە ناکەینەوە ، کە ئێمە لە سنووری شارەکەی خۆمان دەرنەچووین و وا دەزانین زمانی کوردی تەنها ئەوەیە لە شارەکەماندا بە کاردیٚ . جا گوناهی خۆمان بەسەر مامۆستا

گیو موکریانی‌دا دەدەین .

ڕاستە لە فەرهەنگەکانی مامۆستا گیو موکریانی‌دا کەم و کوڕی زۆرە ، بەلاّم ئەمە لە نرخی فەرهەنگەکانی و لە نرخی مامۆستا کەم ناکاتەوە . هۆی ئەو ناتەواوییانەش زۆرن .

لەپاش فەرهەنگی ئەحمەدی ، کە ساڵی (١٧٩٥) دانراوە تاکو دەرچوونی ((فەرهەنگی ڕابەر)) (ساڵی ١٩٥٠) کە پتر لە سەدە و نیوێك دەکات ، لە کوردستانی عێراق هیچ فەرهەنگێکی ئەوتۆ دەرنەچووە شایانی باس بێت . جا ئەمە هۆیەکی گەورەیە کە بووبیّ بە هۆی بوونی هەندیّ ناتەواوی و کەم و کوڕی . نەبوونی فەرهەنگ ، واتە نەبوونی کارێکی پێشوو ، نەبوونی سەرچاوەیەك کە مامۆستا سوودی لیّ ببینیّ و شوێن پێی بکەویّ و لەسەر ڕێگای بڕوات . جگە لەوە مامۆستا لە زانستگەیەکی بەرزی دەرەوە نەی‌خوێندووە تا بە تەواوی لەو جۆرە کارانەدا شارەزاییەکی تەواو وەربگرێت . ئەوەی هەبووە تەنها کۆششی خۆی بووە که بە هەندیّ زمانی بێگانە چەند فەرهەنگێکی خوێندۆتەوە و بینیونی ، یاخود بە بیروباوەڕی خۆی وای بە باش زانیوە بەو جۆرە بیکات . بیّ گومان ئەو کۆسپ و تەگەرانەی هاتوونەتە ڕێگای بە جۆرێك بوون ، کە ڕزگاربوون لێیان گران بووە ، بەتایبەتی لەو سەرەمەدا . جگە لەوە مامۆستا خۆی زۆر ڕاست ئەفەرمویّ : ((چۆن چاوەڕێی فەرهەنگێکی ڕاست و بیّ‌هەڵە لە دانەرێك دەکریّ کە خۆی بەو پیرییەوە لە چاپخانەدا کارگەر بێت و بەدەستی خۆی چاپی بکات لە کاتێکدا کە بە ناچاری ڕۆژ بە ڕۆژ لە بەیانییەوە تا ئێوارە بو پەیداکردنی نانی (١٠) سەر منداڵی ورد و بیّ‌دەسەلاّتی گیان بدات)) . لەگەڵ ئەوەشدا مامۆستا گیو موکریانی بەسەر زوربەی ئەو تەنگ و چەڵەمانەدا سەرکەوتووە و کارەکانی لەسەر شێوەیەکی تازەو زانستین . لە زۆر شوێندا هونەرێکی

بەرزی نواندووە ، زۆر دەروازەی کردۆتەوە ، کە لەپێش ئەودا بەرامبەر بە فەرهەنگ نووسیی کوردی داخرابوون . ڕێگای بۆ ئەو فەرهەنگ نووسانەی لەپاش ئەوەوە فەرهەنگی کوردییان نووسیوە ، تەخت و ئاسان کرد . گەلێك کاری ئاڵۆزی خاوکردۆتەوە و لێکۆڵینەوە لە فەرهەنگەکانی ئەم ڕاستییانە نیشان ئەدا و ئەیخاتە ڕوو .

هەرچەندە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا جووڵانەوەی نەتەوایەتیی میللەتی کورد لە کورستانی عێراقدا پەرەی سەند و ڕۆژ بە ڕۆژ چاوی گەلی کوردمان پتر دەکرایەوە و گەلێك ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێبی کوردی ، بەتایبەتی لە کۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا دەرئەچوون و بایەخێکی زۆریان بە زمانی کوردی دەدا ، بەلاّم لەو چەند وشانە زیاتر ، کە لە هەندێ گۆڤاردا وەك بەشی فەرهەنگۆك بلاّوئەکرانەوە هیچی تر لەبارەی کاری فەرهەنگ نووسییەوە نەبوو . لەم مەیدانەدا هەنگاوی یەکەم مامۆستا گیوی موکریانی نای . ئەوە بوو ساڵی ١٩٥٠ ((فەرهەنگی ڕابەر))ی لە چاپدا .

((ڕابەر)) فەرهەنگێکی قوتابخانەیی عەرەبی کوردییە . لە ساڵی ١٩٥٠دا لە چاپخانەی کوردستان درچووە . پەیدابوونی ئەم فەرهەنگە هەنگاوێکی گەورەیە لە مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردیدا . نزیکەی ١٥هەزار وشەی عەرەبییە ، کە ماناکانیان بە کوردی دراون . تاکو بڵێی کارێکی گەورە و خاوێنە و نووسەر زۆر خۆی لەگەڵیدا خەریك کردووە . هەرچەندە بەسەر دەرچوونیدا نزیکەی ٢٠ ساڵ تێپەڕیوە ، بەلاّم تاکو ئێستا بە یەکێك لە فەرهەنگە باشەکانی کوردی ئەژمێررێ ...

لە لێکدانەوە و ڕوونکردنەوەی مانای وشەدا ، لە وەرگێڕانی وشە عەرەبییەکان بۆ کوردی و ڕاڤەکردنی ئەو وشە عەرەبییانەی لە کوردیدا بەرامبەریان نییە ... بەتێکڕایی سەرکەوتووە)) (هاوکاری ، ژ ١٠٠ ، ل٤) .

((لە پاش دەرچوونی ((فەرهەنگی ڕابەر)) پێنج ساڵ تێپەڕی بێ ئەوەی لە کورستان یاخود لە دەرەوەی کوردستان هیچ فەرهەنگێکی کوردی دەربچێت . هەنگاوی دووەم لە دانانی فەرهەنگی کوردیدا لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا هەر مامۆستا گیو موکریانی نای .

ئەوە بوو لە ساڵی ١٩٥٥دا فەرهەنگێکی کوردی ـ عەرەبی ـ فارسی ـ فەرەنسی ـ ئینگلیزی لەژێر ناوی ((کۆلکەزێڕینە))دا لە چاپدا . ((کۆلکەزێڕینە)) بە ڕەنگ بچووکە ، بەڵام کارێکی ئێجگار بەنرخە . ئەمە یەکەم فەرهەنگە ، کە لەسەر ئەم شێوەیە نووسرابێ . لەپێش دەرچوونی ئەم فەرهەنگەدا نە لە کوردستان و نە لە دەرەوەی کوردستان فەرهەنگی کوردی لەم جۆرە نەبووە)) (هاوکاری ، ژ ١٠١ ، ل٦) .

((جگە لەوەی ، کە مامۆستا گیو موکریانی ڕێگای نیشانی فەرهەنگ نووسانی کورد دا ، خۆشی نەوەستا و چالاکانە بەرەو پێشەوە ڕۆیشت . بەرهەمی ئەم تێکۆشانەش ئەوە بوو لە ساڵی ١٩٦١دا فەرهەنگێکی کوردی ـ عارەبی لە ژێر ناوی((فەرهەنگی مەهاباد))دا لە چاپ دا و ئەمیش هەنگاوێکی کەیە بەرەو پێشەوە لە مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردیدا .

ئەم فەرهەنگە چ لە ڕووی زۆری وشەوە ، چ لەبارەی شێواز و جۆری دانانییەوە جیاوازی زۆرە لەگەڵ فەرهەنگەکانی پێشوویدا ، بەتایبەتی لەوەی (فەرهەنگی مەهاباد) زۆر باشترە و کەم و کوڕی کەمترە لە فەرهەنگەکانی کەی . ئەویش لەبەر ئەوەیە ، کە دانەر لەو ماوەیەدا پتر چاوی کراوەتەوە و پتر فێربووە و هەروەها پیشکەوتنی فەرهەنگ نووسیی کوردی کاری کردۆتە سەری . بەم جۆرە مامۆستا گیو موکریانی لە (فەرهەنگی مەهاباد)دا گەلێك کاری ئاڵۆزی خاوکردۆتەوەو چەوتیی پێشووی ڕاست کردووەتەوە .

ژمارەی وشە کوردییەکانی ئەم فەرهەنگە نزیکەی (٣٠) هەزار وشەیەکە ـ واتە دوو ئەوەندەی (فەرهەنگی ڕابەر)ە . لە چۆنیەتی ڕیزکردن و ڕێکخستنی وشەکاندا لەسەر ڕێگایەکی ڕاست و جوان ڕۆیشتووە . گەلێك وشەی تازەپەیدابووی تێدایە و ئەم جۆرە ڕێگایە تەنها نرخی فەرهەنگ بەرزدەکاتەوە . ئەم فەرهەنگە بە تەواوی لەگەڵ ئەو مەبەستەی بۆی دانراوە ئەگونجێ)) (هاوکاری ، ژ١٠٢، ل٣) .

((جگە لەو فەرهەنگانەی باسمان کردن مامۆستا گیو موکریانی (فەرهەنگی کوردستان)یشی داناوە ، بەڵام بەداخەوە تاکو ئێستا لەبەر هەژاری و دەست کورتی نەیتوانیوە لە چاپی بدا . هەروەها تاکو ئەمڕۆ نە کەسێك نە کۆمەڵێك نەبووە یارمەتی مامۆستا بدەن و ئەو ئەرکە بخەنە سەر شانیان . ((لەناو گۆڤاری هەتاوی هەتیووو جوانەمەرگیشدا زۆر جارانم هاوارکرد کە دەستە جوامێرێکی دڵسۆز وەیا چەند دەوڵەمەندێکی بێنە پێش فەرهەنگی کوردستانیان بە خۆڕایی بە هەموو مافێکەوە پێشکەش دەکەم ، داخەکەم کەس سەری هەڵنەدا)) .

((فەرهەنگی کوردستان)) لە کوردییەوە بۆ کوردییەو بریتییە لە (٤٠) هەزار وشە .

لەبەر ئەوەی دەستنووسی ئەم فەرهەنگەمان نەبینوە ناتوانین لێی بدوێین . ئەوەندە هەیە هیوامانە کوردانی دڵسۆز یان هەندێك ڕێکخراو یارمەتی مامۆستا گیو موکریانی بدەن بۆ چاپکردنی ((فەرهەنگی کوردستان)) . چاپکردنی ((فەرهەنگی کوردستان)) تەنها یارمەتی نییە بۆ مامۆستا گیو موکریانی ، بەڵکو کارێکی زۆر گەورەیە بۆ خزمەتی زمانی کوردی . ڕەنگە هەندێك لەبەر ئەوەی کارەکانی مامۆستا کەم و کوڕییان تێدایە ، بیخەنە پشت گوێ . هەرچەندە کەم و کوڕی زۆربن لە (فەرهەنگی کوردستان)دا ، بەڵام دەرچوونی ئەم فەرهەنگە لە سوود

بەولاوە زیان نادات و گوناهە ئەو بەرهەمە گەورەیە بە خۆڕایی لە دەست بچێت . ئەگەر (فەرهەنگی کوردستان) نەتوانێ ببێ بە فەرهەنگێکی سەرکەوتوو . خۆ ئەبێ بە سەرچاوەیەکی گەورە و پێویست بۆ فەرهەنگ نووسیی کوردی .

چالاکی مامۆستا گیو موکریانی لە نووسینی فەرهەنگی کوردیدا و لە چۆنیەتی دانانی فەرهەنگەکانیدا لەگەڵ ناوەڕۆکەکانیدا پلەیەکی بەرزی نوێ نیشان ئەدات لە کاری فەرهەگ نووسیی کوردیدا لە سەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا .

لێکۆڵینەوە لە بیروباوەڕی مامۆستا لە فەرهەنگ نووسیندا و لە چۆنیەتی پێکهاتنی فەرهەنگەکانی کەڵکێکی تایبەتی گەورەی هەیە بۆ ئەمڕۆی فەرهەنگ نووسیی کوردی و بۆ گەلێك ڕێگای چۆنیەتی دانانی فەرهەنگ . لە فەرهەنگەکانی مامۆستادا ئەتوانرێ زۆر شتی بەکەڵك و بەنرخ بدۆزرێتەوە ، کە سوودیان هەبێت نەك تەنها بۆ فەرهەنگ نووسیی کوردی ، هەروەها بۆ گەلێك کاری زانستی زمان .

کۆشش ی مامۆستا گیو موکریانی لاپەڕەیەکی گرنگە لە مێژووی پێشکەوتنی زمانی کوردیدا . لێکۆڵینەوە لە زمانەوانیی مامۆستا بەگشتی و کاری فەرهەنگ نووسیی بە تایبەتی سەرنجی هەموو زمانەوانانی کورد و کوردناسان ڕائەگێشێ))(هاوکاری ، ژ١٠٣، ل٥) .

*مانگی ئابی ١٩٧١ لە شاری لێنینگراد وتاری ((چەند سەرنجێك دەربارەی فەرهەنگی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی)))م نووسی و ناردم بۆ عێراق و لە پۆستەدا ون بوو ... خۆشبەختانە ڕەشنووسەکەیم مابوو و لەگەڵ خوم هێنابوومەوە و بێ هیچ دەستکارییەك لە ژمارە (١٦١) و (١٦٢)ی ڕۆژی (٦) و (١٢)ی نیسانی (١٩٧٣)ی ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا

بلاوم کردەوە ، یەکێك لە دانەرانی ئەو فەرهەنگۆکە ، کە مامۆستا ئالانی‌یە لە ژمارە (١٦٨و ١٦٩)ی هەمان ڕۆژنامەدا لەژێر ناوی ((وەڵامی چەند سەرنجێکی دوکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف))دا بیرورای خۆی بەرانبەر بە وتارەکەی من نیشان داوە . بە وتارەکەی مامۆستا ڕەئووفدا وا دەردەکەوێ ، کە خۆی ئەندامێکی چالاك و بە پەرۆشی لیژنەی ناوبراو بووە و بۆ بەجێهێنانی ئەو کارە پیرۆزە هەوڵ و تەقەلایێکی زۆری داوە و ئەمەش بێگومان لە کاکە ڕەئووف دەوەشایەوە . شایانی باسە ، هێشتا کە لە دەرەوەی وەڵات بووم ، جاروبار وتارەکانی مامۆستا ئالانیم دەخوێندەوە و هەستم دەکرد بەرهەمی قەڵەمی مرۆڤێکی دڵسۆز و بەهرەدارن . ئەمەش لەدڵمدا ڕێز و تەقدیری بەرانبەر بە مامۆستا پەیداکردبوو ، بۆیە دوای گەڕانەوەم بەدڵ ئارەزووم دەکرد بە دیدەنی شادبم . خوای من و تۆ کردی و چەند ڕۆژێك بەر لە دەرچوونی وتارەکەی خۆیم دی و ئەوەندەی تر چوو بەدڵمدا ... هەر لەم یەکەم چاوبەیەك کەوتنەوە ، بووینە دوو هاوڕێی گیانی بەگیانی و بڕیاری دا وەڵامەکەی وەربگرێتەوە و بلاوی نەکاتەوە ... تێم گەیاند ، کە ئەمە زانست و بیروبۆچوونە و داوا و تکام لێی کرد ، ڕێ لە وتارەکەی خۆی نەگرێ و بەگوێی کردم .

بە شایەتیی چەندین کەڵە شاعیر و چیرۆکنووسی سلێمانی ، مامۆستا ئالانی لە هەموو شوێن ستایشت و تاریفی منی دەکرد ... کۆچی دوایی ئەو برا دڵسۆزەم ، پەژارە و خەمێکی زۆری بۆ بەجێهێشتم .

ئەویش چەند بەندێك لەم وتارەم :

((چەند مانگێك لەمەوبەر لە لایەن لیژنەیێکی تایبەتی‌یەوە فەرهەنگۆکێك ، کە بریتییە لە کۆمەڵە وشە و زاراوەی عەرەبی - کوردی ، لەژێر ناوی (زاراوەی سلێمانی)دا لەچاپ درا . ئەم فەرهەنگۆکە

(بەمەبەستی نووسین لە نێوان فەرهەنگ و دام و دەزگاکانی فەرمانی)دا دانراوە کە یەکێکە لە بەندەکانی بەیانی (١١)ی ئازاری مێژوویی .

لە لیژنەی نووسینی ئەم فەرهەنگۆکەدا گەلێك لە زانا و دانا و کوردناسی شارەزا ، وەك مامۆستایان : شێخ محەمەدی خاڵ ، شاکیر فەتتاح ، محەمەد مستەفا کوردی ، محەمەد صاڵح شەعید ، ڕەئووف ئەحمەد ئالانی ، ئەحمەد هەردی ... هتد . هاوبەشی‌یان کردووە . ئەم هێزە گەورەیەش کە کۆبووەتەوە بۆ ئەم مەبەستە ، بووە بە هۆی سەرکەوتنی فەرهەنگۆکەکە . خوێنەر هەر کە چاوی بە ناوی ئەندامانی لیژنەکە دەکەوێ ئەو هەستە پەیدا دەکات ، کە نووسراوێکی بە کەڵك و پوخت و پێویست ... ی لەبەر دەستدایە . ئێمەش هەر لەو باوەڕەداین و ئەو هەستەشمان بەرامبەر بە (زاراوەی پارێزگای سلێمانی)هەیە .

فەرهەنگۆکی ناوبراو نزیکەی (١٤٠٠) وشەیەکی عەرەبی دەبێت ، کە بەرامبەریان ماناکانیان بە کوردی دراوە . وشەکانی ئەم فەرهەنگۆکە بەتەواوی لەگەڵ مەبەستی دانانیدا ئەگونجێن . بەڵگەش بۆ ئەمە ، ئەوەیە زوربەی ئەو وشانە بەرچاو دەکەون ، کە بۆ نووسین لە نێوان فەرمانگاو دام و دەزگای فەرمانی‌دا پێویستن)) (هاوکاری ، ژ١٦١ ، ل٣) .

((ئەو کەم و کورپیانەی باسمان کردن کەم بن یا زۆر لە نرخی فەرهەنگۆکەکە کەم ناکەنەوە ، چونکە ئاشکرایە کە دانەرانی فەرهەنگۆکی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی) کارێکی گەورە و گرانیان پێسپێررابوو . جێبەجێ کردنی ئەم کارەش ئاسان نەبوو .

لەو باوەڕەداین گەلێك تەگەرە و کۆسپ هاتۆتە ڕێگایان ، کە چارەسەرکردنیان ئاسان نەبووە . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هونەری بەرزی خۆیان نیشان داوە و لە نووسینی فەرهەنگۆکەکەدا سەرکەوتوو بوون . ئەو کەم و کورپیانەش کە هەن دەتوانرێ لە چاپی دووەمدا

دووربخرێنەوە .

ئومێددەکەین ، کە مامۆستایانی بەڕێز ، دانەرانی ئەم فەهەنگۆکە ، ئەو زانایانە ، کوردپەروەرانەی ئەم هەنگاوە گەورەیەیان ناوە گەلێك هەنگاوی تر بهاوێژن لە ڕێگای پێشخستنی زمانەکەماندا . داواشمان ئەوەیە کە بەدڵێکی فراوان ئەم بیروڕایەی ئێمە وەربگرن)) (هاوکاری ، ژ١٦٢، ل٥) .

ئەمەش دوا بەندی ئەو وەڵامەمە ، کە بۆ وەڵامەکەی نووسیومە :

((دوا وشەم ڕێز و تەقدیرە بۆ گشت ئەندامانی لیژنەی نووسینی فەرهەنگۆکی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی)و سوپاسە بۆ مامۆستای خۆشەویست کاك ڕەئووف ئالانیی بەڕێز . کە هیوامە لەوە دڵنیا بێت کە وا زۆر دڵسۆزانە (دەستمان داوەتە پێنووسەکەمان)و بەپێی توانامان بە وردی (باری کۆمەلەکەمان هەڵدەسەنگێنین) و قەت لە خۆمانەوە نانووسین (وابوو و وایە و وا بکرێ)و هەر ئەوەشە وا لە من و لە هەموو ڕۆشنبیرێکی دڵسۆزی کورد دەکا بە ئەوپەڕی خۆشەویستی و قەدر و ڕێز و شانازییەوە سەیری کۆششی دڵسۆزانەی پیاوی لێهاتووی وەك ئەندامانی دانانی فەرهەنگۆکی (زاراوەی پارێزگای سلێمانی) بکەین و زیاتر لە دواڕۆژی گەلی کوردی سەربەرزمان دڵنیابین .. هیوامە ئەم چەند وشەیەم بە چەپکە گوڵی وەفا و خۆشەویستی لەقەڵەم بدەن و لە هەموو هەڵەیەکم ببورن ، کە دیارە خۆم هەستم پێیان نەکردووە . ئەگینا هەرگیزاوهەرگیز مافی ژیانم نەدەدانێ)) (هاوکاری ، ژ١٧٥ ، ل٦) .

خۆزگە م. وریا کەمێ ڕاستگۆبایە و ئەم پێوەندییە پڕ سەروەری و شکۆدارەی بە دڕایەتی و کینداری ناونەدەبرد ... بریاش پچێك ئازابوایە و ددانی بەوەدا بنایە ، بۆچی دەستنووسی کتێبی ((کێشەیەك لە زمانی کوردیدا))ی مامۆستا ڕەئووفی ئالانی ، کە لە دەزگای ڕۆشنبیری و بلاْوکردنەوەی کوردییەوە بۆ هەڵسەنگاندن بۆیان ناردبوو ،

ڕەفزکردەوە و دوایی بە هەوڵ و تەقەلا و بەرپرسیاریی مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی و بەندە ڕێی لەچاپدانی درا و ، سەد شوکور ئاواتی نەهاتەدی ... نازانم چۆن ڕێی بە خۆی دا ببێتە ڕێگری ئەو بەرهەمە شاکارەی ئەو سوارچاکەی زمانی کوردی ...

گەر کاکە وریا بەڕێی ڕاستدا بڕۆیشتایە ، هەڵبەت بوختانی بۆ مـن نەدەهۆنییەوە ، بەڵکو خراپەکارییەکانی خۆی بۆ دەگێڕاینەوە و دواییش تۆبەی دەکرد

* لەگەڵ مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانیدا ، چ بە نووسین و چ بە وتووێژ ڕا و بۆچوونی جیاوازی زۆرمان لەبارەی کارە زمانەوانییەکانی یەکدییەوە دەربڕیوە ، بەڵام بۆ چرکەیەکیش دڵمان لە یەکتر نەیەشاوە و هەمیشە و هەردەم شانازیمان بە بەرهەمی یەکدی و دۆستایەتیی توند و تۆڵمانەوە کردووە ...

* بەڵێ لێکدانەوە و توێژینەوەی ورد و قووڵ ؛ هاوڕێیەتی و دۆستایەتیی سی ساڵەی مامۆستا مەسعوود محەمەدی براگەورەم کاریگەرییێکی زۆری بەسەر بیری زانستی و ژیانی تایبەتیمەوە هەیە ... بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ، چەندین جار ڕەخنەمان لە یەکدی گرتووە[٤] و ئەمە

---

(٤) بەوێنە :

أ) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، پێداچوونەوەیێکی هەندێ بیروڕای زمانەوانیی مامۆستا مەسعوود محەمەد . گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، بەشی یەکەم ، ژ ٩٠ ، بەغدا ، ١٩٨٢، ل١٠-١٥؛ بەشی دووەم ، ژ٩٢، بەغدا ، ١٩٨٢، ل٣١-١٨.

ب) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، چەند وشەیەک دەربارەی (لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا) ، گۆڤاری ((بەیان)) ، ژ٩٠، بەغدا ، ١٩٨٣، ل٦٢-٦٩.

ج) مەسعوود محەمەد ، لەگەڵ دەنگسازیی کوردیدا ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٩٥ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل١٧- ٣٣.

نەك هەر نەبووە بە هۆی ئەوەی دڵی هیچمان گەردی لێبنیشێ ، بەڵکو پتر و پتر لێك نێزك بووینەتەوە .

*من کە ڕەخنەم لە هەندێ لایەنی خەوشی وەرگێڕانی کتێبەکەی لازاریڤ گرتووە ، د. کاوسی مامۆستا و براگەورەم ، چەند جارێك پێی ڕاگەیاندووم ، کە لە چاپی دووەمدا ، کەڵك لە سەرنج و تێبینییەکانم وەردەگرێ و دەستخۆشی و ئافەرینی لێکردووم .

* ئەگەر د. نەسرین فەخری و د. فارووق عومەر صدیق بەر لە من لە کێشەییکی زمانەکەمان کۆلیبنەوە و ، منیش دواتر لە هەمان بواردا باسێکم نووسیبێ ، ئەدی چۆن ناویان نەبەم و ڕای خۆم سەبارەت کارەکانیان دەرنەبڕم ...

دیارە م. وریا دەیەوێ منیش بێنێتە سەر ڕێگە چەوتەکەی خۆی ــ واتە لێیان وەربگرم و ناویان نەبەم ... بۆم هەیە لەو برایەم بپرسم ، گەر من ویستبێتم لە قەدری ئەم مامۆستایانە کەم بکەمەوە ، ئەی بۆ نێوانی بەندە لەگەڵیان گەلێ خۆشترە ، وەك لە هی ئەو و ڕێزی من زیاتر دەگرن ؟ ... بەڵێ ((بە دەستی خۆی ئاگری بەرداوەتە گیانی خۆی)) ...

وەنەبێ کارێکی خراپ ، یان دۆخێکی نامۆ بێ ، گەر بەندە لە هەندێ بیر و بۆچوونیدا لەگەڵ ئەو خۆشك و برایەییدا یەکیان نەگرتبێتەوە ... بۆ دەبێ هەر ئەم دیوەی ناسەکە ببینرێ و ئەو دیوەی یەکێتیی ڕامان پەردەپۆش بکرێ ...

-

د) مەسعوود محەمەد ، تیر و پشکێ لە دەنگسازی ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ) ، ژ ١٠١ ، بەغدا ، ١٩٨٤ ، ل٢٨ـ ٥٢

... و هەندێکی دی .

ئەویش چەند نموونەیێك :

١ــ لــە بەشــی پێنجــەمی کتێبــی ((ڕێزمــانی کــوردی ــ کــردار))دا نووسیومە :

أ) ((دەربارەی ئەم پێشگر و پاشگرە ، واتە (ـ ەوە) د. نەسسرین فەخری لەژێر ناوی (پاشگر و پێشگری ڤ ــ یان ــ وە لە زمانی کوردیدا)دا (گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ، ب ١ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٣ ، ل٢٣٤ـ ٢٧٣) وتارێکی بڵاوکردووەتەوە و تێیدا بە درێژی و بەڵگەوە لە واتا و دەور و پێکهاتن و ... ی دواوە و گەلێك ڕووی ئەو کێشەیەی ڕوون کردووەتەوە)) (ل٨٦ ، پ٧٠).

ب) ((د. نەسرین باش بۆ ئەوە چووە ، کە ئەم پاشگرە (ـ اندن)ە ، نەك (ـ اند) یان (ـ دن) . ڕاستترین بەڵگەشی ئەوەیە ، کە لە ناوی کرداردا (ناڵە ـ ناڵاندن)دا بە ڕەوانی دەردەکەوێ ...)) (ل٩٠،پ٨٢) .

... و هەندێکی دی .

٢ـ لە بەشی یەکەمی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی ـ ناو))دا وتوومە :

أ) ((د. فاڕووق لە لاپەڕە (٤٦٤ ــ ٤٦٥)ی هەمان وتاردا بە شێوەیەکی ڕاست و زانستی ئەوەی نیشان داوە ، کە دەنگی (ە) لە پاشگری (ـ یە)دا تێچووە و (ی) ماوەتەوە ...)) (ل ١١٥، پ ٢٤) .

ب) ((د. فاڕووق عومەر صدیق ڕاست بۆ ئەوە چووە ، کە پاشگری (ـ گا) و (ـ گە)ی شێوەی مۆرفێم (Allomorph)ی بەرانبەر (گاس)ی فارسیی ناوەڕاست ، کە بە مانای (کات ، شوێن ...) دێت دەوەستێ)) (ل١١٦ ، پ٢٨)

ج) ((د. فاڕووق عومەر صدیق بە شێوەیێکی گشتی لە باسی پاشگرەکانی ئەم گرووپەدا لێکۆڵینەوەیەکی زانستانە و لەبار و گونجاوی کردووە . ئەوەی شایانی باس بێ ، ئەوەیە کە بە شێوەیێکی ڕێك و پێك

تێکڕای ئەو پاشگرانەی دەوری بچووک کردنەوە دەبینن ، بەسەر پێنج دەستەدا دابەش کردووە : ...)) (ل١٢١ ـ ١٢٢ ، پ٣٩).

... هتد

* بەندە لە تێکڕای ئەو بەرهەمانەیدا ، کە لەبارەی ڕێزمانی کوردییەوەن ، بەڕێزەوە ئاوڕی لە کارەکانی مامۆستایان : سەعید صدقی کابان ؛ تۆفیق وەهبی ؛ نووری عەلی ئەمین .. داوەتەوە ... بەڵام م. وریا لە نووسینەکانیدا هەرگیزاوهەرگیز ناویان نابا ... پێم باشە ، کاکە وریا ئەوە بزانێ ، گەر ئەو پێشڕەوانە نەبوونایە ، نە من و نە ئەو پەیمان بە گەلێ یاسا و دەستوور و زاراوەی زمانەکەمان نەدەبرد ... چەندین جار مامۆستا نووری عەلی ئەمین ئەو ڕاز و گلەیی‌یەی لەلا کردووم ، کە م. وریا لە وتارەکانیدا هەر نووسینەکانی خۆی دەکاتە سەرچاوە و بە هیچ چەشنێك حساب بۆ ئیمەومانان ناکا ... هەرچی تۆی ، لەو شوێنانەدا کە لایەنگیریی بۆچوونەکانم دەکەی ، بێگومان زۆرم پێخۆشە ... لەو باسانەشدا ، کە ڕاتَ لەگەڵ لێکدانەوەکانمدا ناگونجێ ، گەلێ لەوەم پێ باشترە ، کە وەك م. وریا پشت گوێم بخەی .

قەڵەمی بەندە چ لەگەڵ ئەو زاتانەی لە سەرەوە ناوم بردن و چ لەگەڵ گەلێکی‌دی ، بەو شێوە و شێوازە ڕێز و شکۆیەیە ، کە گێڕاومەتەوە و نموونە و بەڵگەم هێناوەتەوە ، نەك ئەوەی م. وریا فەرموویە : ((... ئەوە ساڵەهای ساڵە بەردەوام و بێ وەستان ئەم خەڵکە بەردەباران دەکا)) (ل١) ... بۆ ئەوەیش . ئەو وتانەی هەر قسەی ڕووت نەبن و هیچ نەبێ خوێنەر کەمێك بڕوای پێبکا ، خۆ دەبوو چەند بەڵگەیێك لە وتە نابەجێکانی منیان بخاتە پێش چاو .

نکۆڵی لەوەش ناکەم . کە دوان سیانێك لەوانەی ڕەخنەم لێگرتوون ،

لێم زیزن . ئەوانیش دوو بەشن .. بەشی یەکەمیان ، کە م. وریا و عەریفەکەیەتی ، لەبەر ئەوەی لە بنی کوولەکەکەم داوە و دەستەکەیانم خستووەتە ڕوو و ئیدیعای ناڕاستی ساڵەهایانم پووکاندۆتەوە ، شێتگیر بوون و تەنانەت لێم تووڕە و بەقینن ...

ئەوی دییش مامۆستا جەمال بابانی خزممە ، کە مەسەلەکەمان لە سنووری جیاوازییەکی کەمی بۆچوونماندایە لە بەکارهێنانی هەندێ وشەدا ... بێتو لەو باسەدا سەدی سەد منیش ڕاست بم هیچ لە پلە و پایە ؛ گەورەیی و سەروەری ؛ بەرهەمی بە بەرەکەتی ئەو نووسەرە بەناوبانگە کەم ناکاتەوە ... تەنیا هێندە هەیە کاشکی مامۆستا جەمال بەرانبەر ئەو وتارەم دلآوا و دلفراوانتر دەبوو و بە چاوی نازی خزمایەتی و ڕاژەی زمانی کوردی تێی دەڕوانی .

ئەوڕۆ ، کە م. وریا ناوی مامۆستا جەمالی لەو لیستەیەیدا ڕیزکردووە ، نەدەبوو ئەوەی لەبیر بچێ ، کە دوای بلآوبوونەوەی ئەو وتارەم فەرمووی : ((جا جەمال بابان شتە تۆ خۆتی پێوە خەریك بکەی)) ... بەندەش لە وەلآمدا پێی وت : ((ئەو نووسەری چیرۆکی (خانزاد)و چەندین کتێب و وتاری بەرزە و ، تۆ هێشتا لە دایك نەبووبووی ، کە ئەو ناوبانگی دەرکردبوو ...)) .

ئیتر چی لەگەڵ سروشت و بارودۆخ بلێین ، کە ئادەمیی وەك م. وریامان دێنێتە ڕیز ...

دیارە م. وریا لەو سەرەتایە بێئاگایە ، کە هەر زانستێك لەسەر بناخەی زانینی مەردووم و بنچینەی ڕەخنە و تێگەیشتنی هەموو ئەوەی لە زوودا کراون ، دابڕێژرێ پێش دەکەوێ و گەشەدەکا ... گەر وا نەبا ، هەڵبەت ئەو خزمەت و ڕاژەیەی بەندەی بە عەیب و عار دانەدەنا ...

بۆ ئەوەش ، کە بلێ ئەوڕەحمان خۆی پڕ عەیبە ، ئەم شیعرە

عەرەبییەی خوارەوەی هێناوەتەوە :

لسانك لا تذكر به عورة أمرئ فكلك عورات وللناس ألسن

خۆزیا م. وریا :

١ـ دەگەیشتە ئەو ئاست و ڕادەیەی یادداشت کردنی کەموکورتیی کارێك لە پلار و توانج گرتنە کەسێك لەیەك جیابکاتەوە ...

٢ـ پەروەردەی ئەو شارە ڕەنگینە ـ (کۆیە) دەبوو ، کە لێی هاتووەتە دنیاوە و لە بریتیی ئەو شیعرە عەرەبییە ، شیعرێکی حاجی قادری کۆیی یان مەلای گەورەی دەکردە نموونەی زەدە و شوورەیی .

* *

*

م. وریا لە پەلەقاژێی ناوزڕانیدا هێندەی دی چووەتە ئاستێکی نزمترەوە و بۆیە شێتانە و بێپەروا بوختانەکانی گەورەتر دەکا و دەڵێ :

((هەموو ئەوانەی لە بواری زمانەوانیدا کار ئەکەن دەمێکە دەرکی ئەوەیان کردووە کە بەرهەمە زمانەوانی یەکانی ئاوڕەحمانی حاجی مارف هیچ پێرەو و ئامانج و ڕەسەنایەتی یەکیان تیا بەدی ناکرێ . هەموو ئەرشیفی و (أعداد) و جوونەوە و دووبارە کردنەوەن . هەر شتەکانی پێش خۆیەتی بە شێوەیەکی تر ئەیاننووسیتەوە و پڕ نموونەی شیعر یان ئەکات لاپەڕەکانی پێ زیاد ئەکات))(ل٢).

بەداخەوە بۆ وەڵامی ئەمە ، ناچارم هەندێ ڕاستی بخەمە ڕوو :

١ـ هەر لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە تا ئەمڕۆ لە بەشی کوردیی پاریس دوو کتێبم کراونەتە بەرنامەی خوێندن .

٢ـ زوربەی مامۆستایانی زمانی کوردیی هەر سێ زانکۆکانی کوردستان ، کە دەچنە دەرسەوە ، کتێبی منیان بە دەستەوەیە و ددان

بەوەدا دەنێن ، کە سەرچاوە سەرەکیی وانە وتنەوەیانن ...

٣- بێ ئەوەی ئاگام لێبێ ، لە هەولێر و ئێران و ... چەند کتێبێکیان چاپ کردوومەتەوە .

٤ . چەندین وتاری پەسەندکردن دەربارەی بەرهەمەکانم بڵاوکراونەتەوە[٥] و ژمارەیەك نامەی ڕاڵێبوونیانم بۆ نێرراوە[٦] .

٥- دەیان دەستوور و یاسا و کێشەی زمانی کوردی بۆ یەکەم جار لە نووسینەکانی بەندەدا ناویان براوە و لێیان کۆڵراوەتەوە .

٦ـ ساڵی ١٩٨٦، کە کتێبی ((نووسینی کوردی بە ئەلفوبیی عەرەبیی)) م بڵاوکردەوە ، م. وریا وتی : ((ئەمە ئەنسکلۆپیدیای ئیملای کوردییە)) ... هەرچی کاکە حەمەی مەلا کەریمە ، کە لەبەر بەرزیی و شارەزایی و ڕووناکبیری لە زۆر بەرهەم ڕازی نییە ، بەڵام لەبارەی ئەو بەرهەمەی منەوە ، ئەوساش و ئێستاش وتوویە و دەڵێ : ((جوهەدێکی جەببارە)) ... مامۆستا مەسعوود محەمەدیش ، کاتێ کتێبی ((وشەی

---

(٥) بەنموونە :

أ) عبد الستار کاظم ، ملاحظات حول کتاب اللغة الکردیة في ضوء الفونتيك ، مجلة ((شمس کردستان)) ، العدد ٦٢، بغداد ، ١٩٨١ ، ص١٥- ١٧ .

ب) محەمەد ئەحمەد سەعید ، چەند سەرنجێکی زمانەوانی دەربارەی کتێبی ڕێزمانی کوردی ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٨٥ ، بەغدا ، ١٩٨١، ل١٢- ١٧.

ج) م. ش . کۆچەر ئەلفوبێی کوردی بە پیتی لاتینی ، گۆڤاری ((نووسەری چیا)) ، ژ ٢ ، ١٩٨٥ ، ل٦ـ ١٨ . ئەوەتە ، ئەم نووسەرە لە پەراوێزی (ژ٧)دا وتوویە : ((بەشێك لەو سەرچاوانە لە کتێبەکەی مامۆستای زانا و شۆڕەسواری مەزنی ڕێگای زانستی زمانەوانی کوردی دوکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف وەرگیراوە)) (ل١٨) .

... و هەندێکی دی .

(٦) بەوێنە :

أ) وێنەی چەند دێڕێکی نامەیێکی مامۆستا حەسەنی قزلجی :

کاکی بەنرخ و بەڕێز دوکتور ئەورەحمانی خۆشەویست

دیاریە بەنرخەکانتم پێگەیشت زۆر سوپاست دەکەم .
تۆ کە لە تافی لاوێتیدا دەست و قەلەمت ئاوا بەنرخ و ڕەنگین بێ -
ئەدەب و زانیاری گەلەکەمان دەتوانی چاوەڕوانی پیت و بەرەکەتی پتری
قەلەمەکەت و بەرهەمی بەنرخی زیاترت بێ .

برات حسن قزلجی

دەقی ئەو چەند دێڕە

((کاکی بەنرخ و بەڕێز دوکتور ئەورەحمانی خۆشەویست

....

دیاریە بەنرخەکانتم پێگەیشت زۆر سوپاست دەکەم . تۆ کە لە تافی لاوێتیدا دەست و قەلەمت ئاوا بەنرخ و ڕەنگین بێ . ئەدەب و زانیاری گەلەکەمان دەتوانی چاوەڕوانی پیت و بەرکەتی پتری قەلەمەکەت و بەرهەمی بەنرخی زیاترت بێ ...

حسن قزلجی))

ب) وێنەی چەند دێڕێکی نامەیێکی مامۆستا شێرکۆ بێکەس :

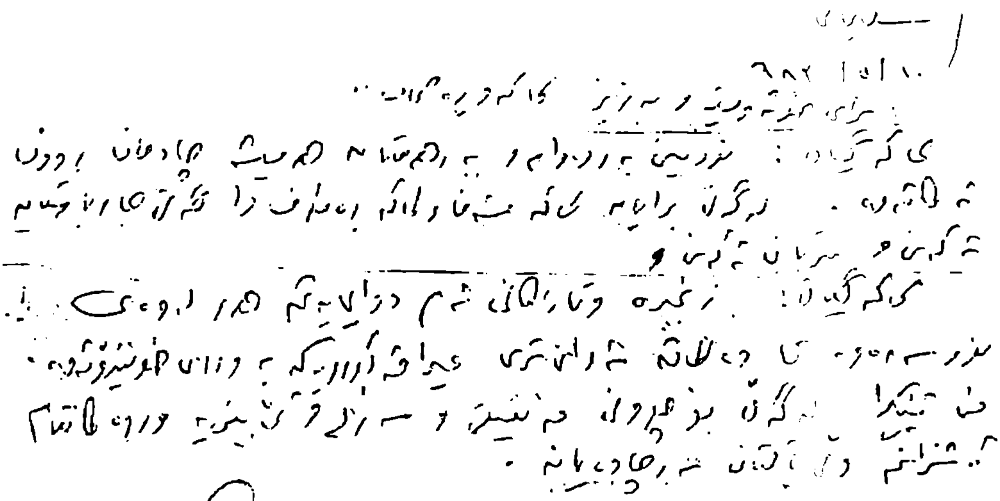

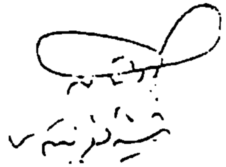

دەقی ئەو چەند دێڕە :

سلیمانی

١٩٨٣/٥/١٠

برای خۆشەویست و بەڕێز

کاکەوڕەحمان

کاکە گیان : نووسینی بەردەوام و بەرهەمتان هەمیشە چاومان ڕوون ئەکاتەوە . لەگەڵ برایان کاکە مستەفا و کاکە ڕەئووف دا گەلێ جار باستان ئەکەین ...

کاکە گیان زنجیرە وتارەکانی ئەم دواییەتم هەر لەوەی نووسەرەوە تا دەگاتە ئەوانی تری عیراق کە یەکەیەکە بە وردی خوێندۆتەوە . من تێکڕا لەگەڵ بۆچوونی مەنتیقی و سەرنج و تێبینییە وردەکانتم ، ئەشزانم دڵی پاکتان سەرچاوەیانە...

......

شێرکۆ بێکەس

ج) وێنەی چەند دێڕێکی نامەیێکی مامۆستا فەرهاد شاکەلی :

FERHAD SHAKELY
Box 815
191 28 Sollentuna, Sweden
08-96 30 35

١٩٩٤/٨/١٨

برای هێژا و خۆشەویست کاک دوکتۆر ئەورەحمان ،

بەداخەوە ئەو ساڵانەی کە هێشتا لەوێ خوێندکار بووم یەکدیمان نەدەناسی . بەڵام، بێگومان ، ئەوە ساڵانێکە ئاشنای لێکۆڵینەوەو بەرهەمە هێژاو بە پێزەکانی ئێوەم و گەلێ جاریش لە کاری لێکۆڵینەوەو دەرزوتنەوەدا کۆمەکیان کردووم .

دۆستتان / فەرهاد شاکەلی

دەقی ئەو چەند دێڕە

١٩٩٤/٨/١٨

برای هێژا و خۆشەویست کاک دوکتۆر ئەورەحمان

......

بەداخەوە ئەو ساڵانەی کە هێشتا لەوێ خوێندکار بووم یەکدیمان نەدەناسی . بەڵام بێگومان ، ئەوە ساڵانێکە ئاشنای لێکۆڵینەوە و بەرهەمە هێژا و بە پێزەکانی ئێوەم و گەلێ جاریش لە کاری لێکۆڵینەوە و دەرزوتنەوەدا کۆمەکیان کردووم .

......

فەرهاد شاکەلی

زمانی کوردی)) (١٩٧٥) خوێندەوە ، لەبەردەم کۆمەڵێك ڕووناکبیری گەورەدا ، کە زوربەیان لە ژیاندان ، بە ((ئیبتیکار)) ناوی برد ...

... و هەندێکی دی

جا کە من ((پشتم سەفین بێ ، تف لە ئاسنیش دەکەم)) ...

هەقمە ، گەر لە م. وریا بپرسم : لەو بەڵگە و خاڵانەی دەربارەی بەرهەمەکانم خستمنەڕوو ، ئەو دەتوانێ تاکە یەکێکیان چییە ، سەبارەت بەوانی خۆیمان بۆ باس بکا ؟

کاکی هاوکارم ، بەدوا ئەو هەڵبەستەیەی باسی نووسینەکانمدا ، بۆ چۆنیەتیی دەرس وتنەوەم بوختانێکی شاخدارتر ڕێك دەخا و دەڵێ : ((تەنانەت بەم دواییە یەکێ لە قوتابییانی خوێندنی بالا کە ئاوەرحمان دەرسیان پێ ئەڵێتەوە پیێ وتووە { ماموستا باسی شتێ بۆ ئێمە بکە و شتێ بە ئێمە بڵێرەوە ئێمە نەیزانین ... ئەوانەی تۆ بە ئێمەی ئەڵێیتەوە هەمووی لەسەردەمی بەکالۆریۆسا وەرمان گرتوون .. و .. ئەیانزانین . ئێمە قوتابیی دوکتوراین ... })) (ل٤) .

بەر لە هەر شت ، ئەوە چەند ساڵێکە من تەنیا دەرسی خوێندنی بالا دەڵێمەوە و بۆ هەر وەرزێکی خوێندنیش یەك بابەت ، یان ئەگەر زۆرم لێبکەن لە دوو بابەت پتر وەرناگرم ، ئەویش لە پێناو فریاکەوتن بۆ خۆ باش ئامادەکردن و بەئەنجام گەیاندنی ئەو کارانەی بە دەستمەوەن ... هەرچی ئەو برایەیە ، وێڕای چەند بابەتێکی زمان ، ئەدەبیش و زمانی ئینگلیزییش وەردەگرێ ... لە پۆلی یەکیش بابەتی (وتووێژ) ؛ لە پۆلی سێ ـ (ئەدەبی بەراورد) ... لە بەشی ئێواران و کۆلێژی شەریعە و شوێنانیدی فرکەی دێ ... ((لە هەر لا ئاشە ، کتك فەراشە)) ...

من جارێ تەنیا باسی ئەو دەرسانەی دەکەم ، کە لە خوێندنی بالای

بەشی کوردیی کۆلێژی پەروەردەی بەغدا وەریان دەگرێ ... بابەتی وەرزێکی ، هەر یەکێك لە بابەتی (فۆنەتیك و فۆنۆلۆژی) ، یان (واتاناسی) ، یان (ڕستەسازی) ، یان (زمانناسی) ، یان (قوتابخانە زمانەوانییەکان) ... بێ ، بە لای ئەوەوە هەر یەکە ، چونکە دە وتارێکی سەرەمقەستیی ، کە لە ڕۆژنامەی ((هاوکاری)) یان ((عیراق))دا بڵاوی کردوونەتەوە ، فۆتۆکۆپی دەکا و دەیانداتە خوێندکارەکان ، بیانخوێننەوە . خۆ بێتو دوان لەو وتارە ڕۆژنامەییانە ، پێوەندییان بە بابەتەکەوە هەبێ ، ئەوە شوکرانە بژێری دەوێ .. خۆ گەر لە مانگێکدا دوو جارێك بێت ، ئەوە بەختی خوێندکاران یارە ... لەو دوو جارەشدا جارێکیان بۆ ماوەی چارەکێك باسی زانایی خۆیان بۆ دەکا و جاری دووەمیش بە سەرپێوە و بەهەڵەداوان سڵاوێکیان لێدەکا و عوزرخواییان بۆ دێنێتەوە ، کە کارێکی یەکجار گرنگی هەیە و نەڕۆن و نیو سەعاتێکی تر دێتەوە لایان ... بەلام ، نەك هەر پاش نیو سەعات ، بەڵکو گەر هەفتەی ئایندە دەرکەوێتەوە ئافەرینی گەرەکە ... ((سەرێکی هەیە و هەزار سەودا)) ... لە هەر خوێندکارێکی خوێندنی باڵای هەر خولێك بپرسی ، بەوپەڕی پەژارە و گلەیی‌یەوە ، دەڵێ : هەمووی چەند جارێکی کەم بینیوومانە و هیچی پێنەوتووین ...

بۆ ئەو دەرسانەش ، کە دەبێ لە پۆلی یەك و سێ بیانڵێتەوە ، د. فوئاد حسێنی سەرۆکی بەشەکەمانی تەواو جاڕس و ماندوو کردووە ، چونکە بەردەوام زەنگ لێدراوە و بەشێکی کات تێپەڕیوە ، م. وریا نەچووەتە پۆل و لە ژوورەکەی خۆی دانیشتووە ... د. فوئاد ناچاردەبێ ، هۆشیاری بکاتەوە ... ئەویش بە پەلەپرووزە بەرەو پۆل دەڕوا ... پاش چارەکێك ، سەرۆکی بەش کە بەسەر پۆلەکاندا دەگەڕێ ، دەبینێ م. وریا لە پۆل نەماوە و خوێندکارەکان دەڵێن : هات و چەند دەقیقەیێك لامان بوو و بە

کارێکی پێویست ڕۆی بۆ کۆلێژی فلان ...

سەرجەم و سەرپاکی خوێندکاران لێی بە گلەیین و چەندین جار لای سەرۆکی بەشەکەمان و ئێمەی مامۆستایان ، چ لە دەرزنەوتنەوەی و چ لە ناڕاستیی و چەوتیی ڕاز و سکالایانە ...

بە شایەتیی هەموان - چ خوێندکاران و چ مامۆستایانی بەشەکەمان ، هەر دەرسەی سی کاتژمێری ڕەبەق خۆم و خوێندکار بە دەرسەکەوە ماندوو دەکەم ... ئەوجاش ئەوەتە خوێندکارەکانمان بە بەردەوامی لای د. کەمال مەزهەری براگەورەمان و د. فوئادی سەرۆکی بەشەکەمان ئەو ڕاستییە دەدرکێنن ... ئەمە وێڕای ئەوەی پێوەندیم لەگەڵ تێکڕایاندا وەك باوك لەگەڵ کوڕ و کچی خۆیدا وایە ... بۆ من جێی شانازی و سەروەرییە ، کە د. کەمال چەندین جار بە خاتوو شەهلای دڵاوای هاوسەری وتووە : کە دەبینم و دەبیستم ئەوڕەحمان بە زانست و زانیاریی دەوڵەمەند هێندە خۆی لەگەڵ خوێندکاران ماندوو دەکا و ئەوانیش بە شێوەییەکی بەرز ڕێزی لێدەگرن ... وا کاری تێ کردووم لە جاران پتر خۆشم بووێ ... د. فوئادیش دەڵێ : کە لەگەڵ طالبەکان کۆدەبمەوە ، مەدح هەر مەدحی تۆیە .

م. وریا ((ددان لە سنگی هاتووە)) و خۆی باش دەزانێ ، لەبەر درۆ و ڤڕی زۆری مامۆستایان و خوێندکاران ، کە ئاگادارن ((ڕاستیی وەك گۆچان وایە)) ، ناویان ناوە (م. ڕاستگۆ) یان (استاذ صادق) .. بۆ تەڵەکەبازییەکەشی مامۆستاییەکی بەشەکەمان دەڵێ : ئەم کابرایە ، هەتا فێڵ هەبێ دەیکا ...

م. وریا گەر ڕاستی بکردایە ، دەبوو ناوی ئەو خوێندکارەی خوێندنی دوکتۆرای پێبووتینایە ، کە بەو چەشنە بە ناوییەوە ، ئەو درۆیەی هەڵبەستووە ... من بەش بە حاڵی خۆم کەسێکی وام پێ شك نایە و جێی

حەیف و داخە ، خەڵکی لە کەسانی چاك و بەئەمەك دەخاتە گومانەوە ...

م. وریا جارەها وتوویە : وەرە سەرپەرشتیی کاری دوکتۆرا بکە و دواییش ببیٚ بە دوژمنت ...

من ناڵێم گەر خوێندکار ببێتە دوژمنی مامۆستاکەی کارێکی باشە ... بەلام ، کە سەرپەرشت چ لە ڕووی یاریدەدان و چ لە ڕووی پێوەندییەوە لەگەڵ خوێندکارەکەی باش و ساخلەم بوو ، مەحاڵە ئەو دوژمنایەتییە پەیدابیٚ ... ڕاستیتان دەویٚ ، ئەمانە هەمووی گوناه و خەتای خۆیەتی ... ئەو دەڵیٚ من : ((سەرپەرشتی (١١) نامەی قوتابیی دوکتۆرا ...))م کردووە[٧] بەلام پیٚ لەوە نانیٚ لەگەڵ تاکە یەکێکیاندا چییە خۆی ماندوو نەکردووە . بۆ بەڵگەی ئەم بیٚباکییەی تەنیا لەو دوو نامەیە دەدوێم ، کە چەند مانگێك لەمەوبەر وتووێژیان لەمەڕ کرا و ئەم سەرپەرشتیان بوو :

١ـ گشت لایەکمان ئاگادارین چ ڕووداو و کارەساتێکی جەرگبڕی کەم وێنە لە مامۆستا عادل گەرمیانی قەوما ... لەو سەروبەرەدا چەندین ڕووناکبیری بەشەرەفی لەخۆبوردوو کەوتنەخۆ و ، پەرە پەرش و بلاوەکانی ڕەشنووسی نامەی ئەو برادەرەیان کۆکردەوە و هەر یەکە لە لایەنێکەوە هاریکاری کرد ، تا نامەکەی گەلاڵە بوو ... تاکە کەسێك ، کە نەك هەر هێندەی سەرەداوێك یاریدەی نەدابیٚ و تەنانەت بۆ ڕۆژی لێدوانیشی نەیخوێندبێتەوە ، کاکە وریای مامۆستای سەرپەرشتی بوو ! ...

٢ ـ بەناو سەرپەرشتی نامەی مامۆستا نەوزەت ئەحمەد محەمەد زێباری بوو ... ڕۆژی وتووێژ و دەمەتەقێی نامەکە ، ئەندامانی لیژنە ڕەخنە و تێبینی زۆریان لە چاودێری کارەکە گرت .. م . ورياش بۆ داکۆکی لە

---

(٧) وریا عمر امین ، ڕۆژگێران و دەسکەوتی مەزن ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نویٚ)) ، ژ ١٤٤ ، بەغدا ، ١٩٩٩، ل٤٨ (نووسەر لە چەند دێڕێکدا).

خۆی لە وتەی کۆتاییدا لە پێش چاوی ئامادەبوواندا فەرمووی ((لەبەر ئەوەی کاتم نەبوو ، تەنیا فریای خوێندنەوەی سێ لاپەڕەی سەرەتای کەوتم ... داوام لێکرد بە پارە یەکێك بەکرێ بگرێ بۆی پێدابچێتەوە)) ... ئەم فەرمایشتە ئەندامانی لیژنە و دانیشتوانی ئەبڵەق کرد ...

نازانم م. وریا چۆن ویژدانی لێی‌گەڕاوە ، ئەو پارەیەی بۆ سەرپەرشتی کردنی دوکتۆرانامەکەی مامۆستا نەوزەت وەری‌گرتووە ، بخاتە تەنگەی باخەڵییەوە ؟... یان چۆن ڕووی هاتووە ، داوای لێ بکا بە پارە یەکێك بگرێ بۆی پێدابچێتەوە ؟ ... دەبا هیچ نەبایە بیوتایە ، ویستم بە بەشێکی ئەو پارەیەی وەرم گرتووە یەکێکی بۆ بگرم ... (۸) .

جا م . وریا ، کە بە لووت بەرزییەوە دەڵێ : من ((سەرپەرشتی (۱۱) نامەی قوتابیی دوکتۆرا ...))م کردووە ، ئەوە هەمووی بە چەشنی ئەو دوو نموونەیەی سەرەوەن .. ((ئاش گرمەی دێ و ئاردی دیار نییە)) ... هەر بۆیەش ئەو خوێندکارانەی دەبنە بەشی ئەو ، شیوەنی بەدبەختیی چارەنووسی خۆیان دەکەن و دێنە لای سەرۆکی بەشەکەمان و داوای لێدەکەن ، هەر مامۆستاییێکی دییان لە جێی ئەو بۆ دانێ ، چاکەی لەبیر ناکەن ...

هیچ زێدە ڕۆیی ناکەم ، گەر بڵێم لە سەرپەرشتی کردنی نامەی ئەو خوێندکاری خوێندنی باڵایەدا ، کە بە باوەڕی خۆم کەم کارم لەگەڵ کردبێ و باش یاریدەم نەدابێ ، پتر لە چەند یازدەییێکی م. وریا خۆم لەگەڵ ماندوو کردووە ... جا هەر هۆی ئەوەشە سەرپاکی خوێندکارانی خوێندنی باڵا هانا دەبەنە بەر د. کەمال مەزهەر و د. فوئاد حسێن و لێیان دەپاڕێنەوە ، داوا لە بەندە بکەن ، سەرپەرشتیی نامەکانیان بکا ...

* *

---

(۸) سەیر ئەوەیە ، ئەو سێ لاپەڕەیەی سەرەتای نامەکە هەڵە و خەوشی زیاتر بوو ...

له بەردەوامیی تاوانبارکردنم و هێرش بردنە سەرمدا نووسیویە :

((ڕەخنەکانیشی ... حکە لە پووچی‌یان لە ڕووی زانستی‌یەوە تۆزقاڵێ گیان و ڕەوشتی ئەکادیمی یان پێوە بەدی ناکری ... هەموو شەڕە جنێوون)) (ل٢) .

گەر ئەم وتانە سەدی یەك ڕاستییان تێدا بوایە ، ئەو دەم :

١ـ گۆڤار و ڕۆژنامەکان ئەو وتارانەیان بۆ بڵاونەدەکردمەوە .

٢ـ زۆربەی ڕەخنەلێگیراوان سوپاس و ستایشیان نەدەکردم .

٣ـ د. کاوس قەفتان بڕیاری نەدەدا بۆ چاپی دووەمی وەرگێڕانەکەی کەڵك و سوود لە تێبینی و سەرنجەکانم وەربگرێ .

٤ـ لە کتێبی ((ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما)دا ، کە مامۆستا عەلی کەریمی چاپی کردووە و نە بینیوومە و نە دەیناسم ، نەدەهات ئەو ڕەخنەیەی ساڵی ١٩٧٩ لە د. جەمال نەبەزم گرتبوو ، بخاتە دووتوێی ئەو کتێبە بەهایەیەوە [٩] .

... هتد

هەرچی ئەوەشە ، کە لە دوو بەرگی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە))دا دەربارەی م. وریا تۆمارم کردووە ، بەلای کەمەوە ئەو ڕاستییانەی خوارەوەم یادداشت کردووە :

* ئەگەر م. وریا بە چوار وشەی (ماڵ ، هەڤاڵ ، ساماڵ ، تاڵ) یاسایێکی نابەجێ بۆ زمانی دەوڵەمەندی کوردی ڕۆبنێ و بڵێ :

((.. هەموو لامێکیش دوای ئەلف بێ لە زمانی کوردیدا قەڵەوە)) ، ئەوە بەپێی پێڕەوە تازەکانی زمانەوانی مەنتیقی کاردەکا و کارەکەی هەمە لایەنە .. بەڵام یەکێکی دی دەیان وشە بهێنێتەوە ، کە (ل)ی دوای

---

(٩) عەلی کەریمی ، ژیان و بەسەرهاتی عەبدولڕەحمان زەبیحی (مامۆستا عولەما) سوید ، ١٩٩٩ ... (ل ٤٣١ ـ ٤٤٥ ـ د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، با ڕێزی لێکۆڵینەوەی زانستی بگرین ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٧٢ ، بەغدا ، ١٩٧٩) .

(ا)یـان لاوازبـێ ، وەك : (ئـالان ، ئـالودە ، ئـالیك ، ئالیکـار ، ئالیسـۆر ، ئالك ، ئالگ ، ئالنگ ، بالۆرە ، بالووکە ، چالاك ، چوالـە ، زالـە ، سـالار ، قالۆنچە ، کالیار ، لالۆ ، لالـەباس ، لالـەزار ، لالـووت ، لالغـاو ، مـالوان) .. ئـەوە کـاری ئـەو کەسـە هـەر دیـوی دەرەوەی زمـان دەبینـێ و سـاکار دەردەچـێ ... یاخود ئـەوێکی ڕێبازی تازەگـەری ، کە لـەو چـەند دێـڕەدا جیاوازی لە نێوان مەفهوومی دەنگ و پیتدا نـەکردبێ و ئێمە و مانـانێك ، کە هـەرگیز هەڵـەی وای لـێ ڕوونـەدابین ، ئـەوە چ لایـەکمان هـەر دیـوی دەرەوەی زمان دەبینین ؟

* ئێمـە بیسـت سـاڵێك لەمەوبـەر ئـەوەمان یادداشـت کردبـێ ، کـە لـە دیالێکتی کوردیی خواروودا ، لە دۆخی بانگهێشتن و دۆخی تیاندا نێر و مـێ جیادەکرێنـەوە و لـە دەقـەری جیـاوازەوە نموونـەمان هێنابێتـەوە .. کەچی دواتـر و بە دوا ئەو دۆزینەوەیەدا م. وریا بێئاگایانە بڵـێ : ((لـە کوردیی خوارووشدا لە نیدادا نەبێ جنس جیاناکرێتەوە)) ، ئیتر بۆ دەبێ لێکۆڵینـەوە دروست و ڕاستەکە ساکار بـێ وقسە بـێ بەڵگە و هەڵەکـەش زانستی بێ ؟

*یـەکێك ئیدیعـای پـەیڕەوی کردنـی ڕێبـازە تازەکـانی زمانـەوانی و مـەنتیقی بکـات و وشـەی هـاوبێژ (Homonym)و وشـەی فرەواتـا (Polysemantic) تێکەڵ بە یەك بکات ، کەچی منێکی ساکاری ڕێبازی چاولێکـەری پتر لە بیست ساڵ لەمـەو پێش لێکم جیاکردبنـەوە ، ئـەوە ڕێبازی کاممان باشترە ؟

* نووسـەرێك دوور لـە گشـت داب و نـەریتێکی زانسـتانە ، بـە ڕۆژی ڕووناك کەرەستە لە بەرهەمی ڕێزماننووسانی کورد و نامەی ماجستێر و دوکتۆریـی خوێندکارانی کوردەوە وەربگرێ و بە هیچ چەشـنێك ناویـان نەبا و بیکا بە موڵکی خۆی و سەرباری ئەو کارە ناڕەوایە ـ بە سووك و

ئاسانی پەردەپۆش کردنی ئەو ڕاستی‌یە ـ بە هەق و بە ڕێبازی نوێگەری بزانیٚ .. کەچی خەڵکی دی ، کە ئەمانەت دەپارێزن و گەشە بە لێکۆڵینەوەی باووباپیرانیان دەدەن ، بە ناشارەزا و لە دنیا نەگەیشتوو دابنیٚ .

* لە ئەنجامی کەم ئاگایی و قووڵ نەبوونەوە و ئاوڕ لە سەرچاوە نەدانەوە ، زانیاری‌یێکی ناتەواو دەربارەی تایبەتێتی‌یێکی شێوەیێکی کوردی وەربگریٚ و بە یاسایێکی گشتیی بۆ سەرلەبەری زمانی کوردی ناوبەریٚ و بە فرەڕوویی و مەنتقیی و تازەگەریی دابنیٚ ، بەڵام زانیاریی تەواو و گشتیی زمانەکەمان لە قاڵبی زانستیدا جێگیر بکریٚ ، بە لای ئەوەوە یاسای یەك لایەنە بیٚ ...

* زمانەوانێك بۆ وتنەوەی دەستوورێکی ڕێکوپێکی دەیان ساڵ لەمەوبەر باسکراو ، سیٚ وشە بهێنێتەوە ، کە دوانیان بیژۆك بن و بەر دەستوورەکە نەکەون و تاکە یەکێکیان بەپێی یاساکە بڕوات .. ئەوە ناچارین هەزار شاڵاٚ و خۆزگە بۆ (تەقلیدی)یەکەی خۆمان بخوازین .

* پرۆفیسۆرێك ئاگای لەوە نەبیٚ ، کە لە چەندین لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا چوار جنس یادداشت کراوە و بڵیٚ : سیٚجنس دەست نیشان کراوە .. یان وشەیێکی یەکجار باوی ڕووسیی جنسی میٚ بە نێر دابنیٚ .. ئیتر بە کام لێکۆڵینەوەی نویٚ هەردوو دیو دەخوێنێتەوە .

* تۆژەرێك خۆی چەندین ساڵ باسی بوونی کرداری سادەی کردبیٚ ، کەچی ئێستا ئاگای لەو وتانەی خۆی نەمابی و بەرانبەر ئەو بۆجوونە وەستابیٚ ، کە لەگەڵ ڕایەکەی خۆی دەگونجیٚ ، دەبیٚ نرخ و بەها و سەنگی ئەو وتە نازانستی‌یەی چەند بیٚ ؟ ...

* بێتو قوتابی‌یەکیش وشەکانی (ئازا) و (پیاو) بە ڕەگی کردار دابنیٚ ، بەهیچ جۆرێك لێی قبووڵ ناکریٚ ... کەواتە م . وریا چۆن ڕیٚ بە

خۆی دەدا باسی ساکاریی زانایانی کورد بکا ؟ .

* بە کوردی و بە کورتی ، وا پێدەچێ بە لای م. وریاوە ، قسەی ڕووتی بێ بەڵگە و بێ نموونە ؛ بێ ئاگایی و بێ خەبەری لە بەرهەمی دیار و بەرچاوی زانایانی کورد ؛ ناونەهێنانی سەرچاوە و بە چاوی سووک تەماشاکردنی کاری زمانەوانان ؛ قسەی خراپ بە گەورە پیاوانی کورد ؛ لەملاو لەولا زانیاری وەرگرتن و کردنە موڵکی خۆ و مافی خاوەنەکەی زەوت کردن ؛ دیاردەی دزێو و نابەجێ و نادروست ؛ بێ سەلیقەیی و ساکاریی کەرەستە و زانیاری و هەڵەی گەورە ؛ وشەی دژ بە یەکی بێ سەروبەر ؛ لەنگی و خواروخێچیی کوردی نووسین : شێوازی نزم و زمانی کووچە و کۆڵانان ..((پێڕەوە تازەکانی زامانەوانی و مەنتیقی)) بن و هەرچی قسەی بە کاکڵی بە بەڵگە ؛ ئاگاداری و خەبەرداری لە کاری زانایانی کورد ؛ ناوهێنانی سەرچاوە و بایەخدان بە بەری ڕەنجی زمانەوانان ؛ ڕێزگرتنی گەورە پیاوانی کورد ؛ دەست نەگرتن بەسەر ملکی خەڵکی و زەوت نەکردنی مافی خاوەنەکەی ؛ دیاردەی ڕاست و بەجێ و دروست ؛ وردی و بە سەلیقەیی و کەرەستە و زانیاریی باش ؛ وشە و بیری پتەو ؛ ڕەوانی و پاراویی کوردی نووسین ؛ شێوازی بەرز و زمانی ئەدەبی .. یشە ڕێبازی سادەی چاولێکەری بن[١٠] .

● هاوکاری هێژام بەرانبەر ئەوەی دەستەواژەی (بێ بیر کردنەوە)م بەکارهێناوە . کە دەڵێ : ئەو دەربڕینە ((لە زانستا نییە و جێی نابێتەوە و نابێ خاوەنی ناسناوی ئەکادیمی ئەم جۆرە دەربڕینانە بەکاربێنێ)). ئەمانە لە قسەی زانای لوتکە و فریشتەی ئاسمان دەچن .. یەکێك بەو چەشنە زانست پەروەر بێ و قسەی هێندە بەجێ بێ ، بە ڕۆژی ڕووناك کەرەستە لەملاو لەولا وەرناگرێ و بیکاتە موڵکی خۆی و شێوازی

---

(١٠) بۆ پتر زانیاری لەو بارەیەوە ، بڕوانە : د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕەخنەی ناڕەختە ، بەرگی یەکەم ، سلێمانی ، ١٩٨٨، ل ٥٥ ـ ٥٨.

نووسینی زمانی لاکۆڵان نابێ و ناڵێ : ((.. ڕایەکی پووچە و بەتیشکی نەزەری‌یەی فۆنێم فش دەبێتەوە)) و توانج و تانە ناگرێتە کەڵەمێرانی کوردو و کفری وا ناکا زاتێکی وەك مامۆستا مەسعوود محەمەد بە (.. درێژدادر) ناوبەرێ ..

جا گەلۆ ! ئەو (بێ بیرکردنەوە)یەی بەندە لە زانستدا جێی نابێتەوە ، یان ئەو ڕەفتار و تەڕ زمانی‌یەی م. وریا ؟

گەر مەرج وابێ ، خاون ناسناوی ئەکادێمی دەست بەسەر مالی خەڵکی‌دا بگرێ ، لە بێ ئاگایی یاسای سەیر و سەمەرە بێنێتە ناوان ؛ بە زمانی کووچە و کۆڵانان بدوێ ؛ پلار و تەوس بگرێتە زانایان .. ئەوە یاران ببورن ، من ناسناوی ئەکادێمیم ناوێ و هەر پیرۆز بەوانە بێ ، کە چێژ لەو شێواز و ڕێبازە وەردەکردن[11].

* بایەخ بە ئێتیمۆلۆجیی وشە نادات ، کە ئەمە لایەنێکی یەکجار گرنگی هەر زمانێك و کێشەیێکی گەوری زمانەوانی‌یە .. بە نموونە لە زمانی ڕووسیدا وشە نییە ئەسڵ و ڕەگەزی ئاشکرا نەکرابێ ، بۆیە لێکولێنەوە لەو زمانە بەپێی پەیڕەوی کردنی پێڕەوە نوێکان کارێکی ژیرانەیە ، بەلام ، ئێمەیێکی کورد کە لەو مەیدانەدا هێشتا شتێکی ئەوتۆمان ساخ نەکردبێتەوە ، ئیتر چۆن بیانخەینە بەر تیشکی پێڕەوە نوێکانی زمانەوانی

* زمانەوانێك واتا و ڕۆنانی سەدان وشەی زمانەکەی نەزانێ ، چەندین وشە بە هەڵە بەکاربێنێ و بنووسێ ؛ ڕستە بە خواروخێچی دابڕێژێ .. نەك هیچ شێواز و ڕێبازێکی لێکۆڵینەوە دادیی نادا ، بەڵکو کۆمپیوتەریش فریای ناکەوێ ..

---

(١١) هەمان سەرچاوە ، ل٥٩ - ٦٠.

* زمانەوانێك لە باسی جێناوە کەسی‌یە جوداکانی دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا (هوون = ئێوە) بە (هون) تۆماربکا ؛ لە لێدوانی جێناوە لکاوەکانی دیالێکتی خوارووی کوردیدا ، ڕستەی وەك : (من بۆم ناردنیت) و (تۆ بۆت ناردنین) .. نموونەی بن ؛ لە چیرۆکیدا بە (دارلاستیك) کۆتر (بگرێ) ، یان ڕستەی ناقۆڵای وەك (لە ڕۆژێکی یەکجار سارد لە زستانا) داڕێژێ .. ئەوە ئەو جۆرە دەربڕینانە ، کە کورد بەو چەشنەی م. وریا نەیانڵێ ، بێ گومان کەرەستەی وا وێران ، مەنتیق دەشێوێنێ و بەرەو نشوستیی دەبا ، بۆیە هیچ ڕێباز و پێڕەوێك پێی ناکرێ ، هەردوو دیوی لێك بداتەوە ، بەڵکو تەنانەت دیوی ساکاری دەرەوەشی پێ ساخ ناکرێتەوە [١٢] ..

... و چەندینی دی

ئەم جۆرە باشاگەردانی و بەربادییە بە زوربەی بەرهەمەکانییەوە دیارە .

جا خۆی کە نەك هەر تا ئەم شوێنە ، بەڵکو لە تێکڕای لاپەڕکانی دواتری (بوختاننامە) هەشت لاپەڕەییەکەیدا ، لەو وشە ناشیرین و ڕەزاقورس و گرانانە بەولاوە ، هیچی تری نەوتووە ... نە بەڵگەیێك ، نە نموونەیێك ... و کەچی بەندە بە جوێن فرۆش و پووچ و نەزان ناودەبا .

لەوەش سەرنج ڕاکێشتر ئەوەیە ، هۆی تاوانبارکردنی بەندە دەگەڕێنێتەوە بۆ ئەوەی گوایا ((هەمووی ڕەنگدانەوەی عونجوهییەت و خۆ بەشت زانینی بێ ئەساس))ن (ل٢) .

ئەگەر م. وریا بە چرای ڕۆن‌گەرچەکیشەوە بە هەموو نووسینەکانمدا بگەڕێ ، ناتوانێ یەك ڕستە چییە بدۆزێتەوە ، کە بیکاتە بەڵگەی ((خۆ بە شت زانینی)) من . دیارە ئەم برایە لە خۆیەوە دەڕوانێ ، چونکە سەری

---

(١٢) هەمان سەرچاوە ، ل ٧٢.

زمانی و بنی زمانی باسی خۆیەتی ... هەمیشە دەیڵێ و دەیڵێتەوە : من ئیسپاتم کردی‌یە ئەرز بە دەوری ڕۆژا ئەسووڕێتەوە ... هەموو ڕێزمانی ئینگلیزیم کردۆتە یەك لاپەڕە ... و گەلێ لەوانە سەیرتر ، کورد وتەنی ((ئەوەی دەیڵێ نایڵێتەوە)) ... ئەمە بە دەمی .

فەرموون ، ئەویش چەند وێنەیێك ، کە بە نووسین لە پاشکۆی وتاری ((ڕۆژگیران و دەستکەوتی مەزن))دا [١٣] باسی سوارچاکیی و لێهاتوویی خۆی دەکا .

* ((سەدان باس و وتاری زانستی‌ی بواری (فەلك و فیزیا و جوغرافیا و ئیکۆلۆجی ... هتد) بلاوکراوەتەوە)) (ل٤٩) .

لێرەدا لە دوو ڕووەوە گومان لە نووسەری ئەم وتانە دەکرێ .

١ـ لە واتای وشەی (سەدان) تێنەگات و نەزانێ (کە چەند جار سەد) دەکاتە (سەدان) ، چونکە لە زۆر شوێنی دیشدا ، بەهەمان شێوە ، بە گۆترە و بێ کێشانە و پێوانە داوێتی‌یە بەری ... بەوێنە ، ئەوەتە مانای یەکەم وشەی ئەم وتارەی خۆی ـ واتە وشەی (کۆنینەکان) : ((کۆنینەکان .. بە چاو و دڵ و هەستێکی پڕ لە ترس و گومانەوە سەیری دیاردەی ڕۆژگیران و مانگ گیرانیان ئەکرد)) (ل ٤٥)ی بەهەڵە بەکارهێناوە ، گوایا ئەو ویستوویە بڵێ (مرۆ ، ئادەمیزاد ، ئینسانی زوو...) ، کەچی لەبەر ئەوەی لە زمانی بابی ناشارەزا و نابەڵەدە ، ((کۆنینەکان)) ، کە واتای (ئاسەواری کۆن) دەگەیەنێ بە (مرۆی کۆن) تێگەیشتووە... ئاخر کاکە برا ، کە گلەییت لێ‌دەکەم و دەستەوداوێنت دەبم ، ئاوڕ لە نووسراوان بدەیتەوە ، لەبەر ئا ئەمەیە... کورد وتەنی ، خۆ کفر نەدەبوو تەماشایێکی ((فەرهەنگی مەهاباد))ی مامۆستا گیوی موکریانی بکەی و بزانی ((کۆنینەکان)) یانی چی !...

---

(١٣) وریا عمر امین ، ڕۆژگیران و دەسکەوتی مەزن ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ١٤٤، بەغدا ١٩٩٩، ل٤٥ ـ ٤٩.

ئەوەتە مامۆستا گیوی موکریانی لە لاپەڕە (٤٩١)ی ئەو فەرهەنگەیدا وتوویە :

کۆنینە ـ آثار ، آثار قدیمە.

ئەمە ((هەڵمەتە کاسەیە)) و هەزار ڕەحمەت لە پێشینان ، کە وتوویانە :

(بەیار کێڵان و گای لەڕ).

٢ـ بیەوێ لای کەسانی بێئاگا خۆی هەڵبکێشێ... چونکە بەپێی ئەو وتانەی ، دەبێ لەو بوارانەدا بەلای کەمەوە سێسەد[14] وتارێکی بڵاوکردبێتەوە... ئەوەی ئێمە ئاگادارین ، ئەو جۆرە نووسینانەی لە دەپازدە سەرەمقەست و سێچوار وتاری دە لاپەڕەیی تێناپەڕن ، کە گشتیشیانی یان لە کتێبی قوتابخانەکانەوە وەرگرتووە ، یان لە عەرەبی و ئینگلیزییەوە وەرگێڕاوە .

چەند نموونەیێك :

أ) لەبارەی ئەو وتارەی بە نێوی ((کارەساتی کۆچەرەکان))ەوە لە ڕۆژنامەی (عیراق ، ژ ٣١٦٥ ، ١٩٨٦/٦/١٨)دا بڵاوی کردووەتەوە ، لە (ل٣٠ ـ ٣١)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی نارەختە))دا نیشانم داوە ، کە دەستپاك نییە و وەری گێڕاوە... بەڕاستی ((کل لە چاو دەفڕێنێ)) .

ب) وتاری ((ڕۆژگیران و دەسکەوتی مەزن)) ، کە بابەتی ئەم بأسەمانە ، چ لێکۆڵینەوە و چ وێنەکانی لە کتێبی فیزیای پۆلی سێیەمی ناوەندی (ل١٢٦ ـ ١٣٢)یەوە وەریگرتووە... بۆ ئەوەش ، کە نەناسرێتەوە لە کتێبی جوگرافیاشەوە یەك دوو لاپەڕە و وێنەی دەرهێناوە و هەندێکیش سەروگوێلاکی کوردییەکەی کوتاوەتەوە...

(١٤) (سەدان) ـ لە سێسەد بەرەوژوور دەگرێتەوە.

ج) له فایلەکەی مامۆستا حەمە شواندا ، دوو وتاری لەم بابەتەی م. وریا و ئەسڵە عەرەبییەکەیان ، کە لە گۆڤارێکی کوێتیدا بڵاوکراونەتەوە ، هەیە... هیوامە لە دەرەفەتێکدا ، ئەوانەش بخەمە پێش چاوی خوێنەری ئازیز...

... هتد .

لە بەندی دووەمی ئەم بەخۆ هەڵدانەدا ، ئەوەی دەیان ساڵە زانایانی کورد هێناویانەتە بەرهەم ، تەفروتوونا دەکا و خۆی دەکاتە شاسواری مەیدان و بە یەکجاری سنوور دەبەزێنێ و لەبارەی خۆیەوە دەڵێ : ((یەکەم نووسەری کوردە هەوڵ ئەدات دیاردەکانی سروشت و باسی زانستی بە زمانێکی ئەدەبیی سادە و ڕەوان پێشکەش بکات))(ل ٤٩).

واپێدەچێ بیەوێ ڕایبگەیەنێ ، کە ((مەل نەماوە ، کورکورە بووە بە شای مەلان))...

باسی ئەو کارە زانستیانە ناکەم ، کە بەر لە ساڵانی حەفتادا بڵاوکراونەتەوە... بەڵام هەر لە سەرەتای (١١)ی ئازاری ١٩٧٠وە هەڵمەتی وەرگێڕانی سەرجەمی کتێبەکانی قوتابخانە ناوەندی و ئامادەییەکان دەستی پێکرد و تا ساڵی ١٩٧٤ (کە م. وریا تازە کۆلێژی تەواو کردبوو) ، نەوەد کتێب وەرگێڕران ، کە دەیان پسپۆڕ و شارەزای بوارە جیاجیاکانی زانست بەشدارییان تێدا کردبوو... باسەکانی هەر یەکێك لەو کتێبانە گەلێ لەوانەی م. وریا شانازییان پێوە دەکات ، زانستیانەتر و وردتر و تێروتەسەلتر و ڕەوانترن...

هەر لەو ماوەیەدا بە کوردی دوو گۆڤاری (زانیاری) و (پەروەردە و زانست) دەردەچوون و دەیان وتاری زانستییان بڵاوکردووەتەوە .

زانایانی وەك : جەمال عەبدوول ؛ کەمال جەلال غەریب ؛ عەبدولخالق مەعرووف ؛ ئەکرەم قەرەداغی ، شێخ صدیق بەرزنجی... کتێبی بە بەها و

بەنرخی زانستی‌یان بەچاپ گەیاندووە... دەوری مامۆستایان : نەوزاد عومەر محێدین و نووری عارف قەرەداغی و ڕەئووف جەلال و محەمەد ئەمین حەسەن و چەندینی دی لەبیر ناکرێن...

لەم چەند ساڵەی دواییشدا لە سلێمانی و هەولێر و دهۆك ژمارەیێك کتێبی کەموێنەی ئەو بوارە کەوتوونەتە بەر دەست خوێنەران... ئەمە وێڕای ئەوەی گۆڤاری بالای تەرخان کراو بۆ وەرگێڕان و لێکۆڵینەوەی زانست و بەتایبەت گۆڤاری ((زانستی سەردەم)) ، کە لە هەندەرانیش دەنگی داوەتەوە .

جا ئەمانە مشتێکن لە خەروارێك... بەڵێ چ زانست و زانیاری ؛ چ باس و بابەت ؛ چ پاراوی و ڕەوانیی کوردیی مامۆستایانی ئەو بەرهەمانەش هی ئەوە نین لەگەڵ ئەوانی م. وریا بەراورد بکرێن... خەڵکی هۆشیار و ئاگادارە و هاژە و هووژی خۆدەرخستنی ئەو، بۆ چرکەیەکیش خۆری ئەو زاتانەی پێناگیرێ و کاری گەورە و گران و سەنگینیانی پێ پەردەپۆش ناکرێ.

* م. وریا لە پێناوی وەدیهێنانی کام و ئارەزووی خۆپەسنی و خۆهەڵکێشاندا فرە چاوقایمانە دەڵێ : ((سەدان لێکۆڵینەوە و وتار و باسی زمانەوانیی بڵاوکراوەتەوە)) (ل ٤٩)

نووسەری ئەم وشە قەبانە لە بواری زمانەوانیدا خاوەنی یەك نامیلکە و حەوهەشت باسی دەپازدە لاپەڕەیی و بیست وتارێکی سێ‌چوار لاپەڕەیی‌یە و (ئاو بێنە و دەست بشۆ)... ئەوجا :

١ـ بیست کورتە وتارەکەی لە شەش حەوت دانە تێناپەڕن ، بەلام بەوەی ، کە ماوەیێك بەسەر یەکێکیاندا دەڕوا ، دێت ناونیشانی دەگۆڕێ و چەند وشەیێکی دەخاتە سەر و سەرلەنوێ بڵاوی دەکاتەوە .

فەرموون ئەوە نموونەیێك :

له ڕۆژنامەی (عیراق)ی ڕۆژی ١٩٨٤/١٢/١٢دا بە ناوی (زمانەوانی)یەوە وتارێکی نووسیوە... پاش تێپەڕبوونی سێ ساڵ و شتێك ـ واتە لە ١٩٨٨/١/٢٠دا هەر لەو ڕۆژنامەیەدا ، دیسان هەمان وتاری بڵاوکردووەتەوە و بۆ نەناسینەوەی ناونیشانەکەی کردووە بە (زانستی زمانی وەسفی) .

ئەویش فۆتۆکۆپیی هەردوو چاپەکە :

ا) (زمانەوانی) ، ڕۆژنامەی (عیراق) ١٢/١٢/١٩٨٤

زمانەوانی

د. وریا عمر امین

زانستی زمانی وەسفی دوو ئەرك و ئامانجی زۆر جیاواز بەڵام بە یەك بەستراوی هەیە .

یەکەم وەسف کردنی تاکە زمانەکان وەك دیاردەیەکی سەربەخۆ . بۆ دەرخستن و پیشاندانی شێوە و جۆنیەتی کار کردنی ئەم زمانە کە لەلایەن کۆمەڵە خەڵکێکەوە لە کاتێکی دەست نیشان کراودا بەکار ئەهێنرێ . لێکۆڵینەوەی زمان لەسەر بناغەی زانستی زمانی وەسفی بایەخ بە زمانەکە ئەدات تەنیا لەو سانە تایبەتیەدا . بێ ئەوەی باسی هیچ ئەزناغێکی تری مێژوویی زمانەکە بکرێت یا باسی هیچ زمانێکی تر بکرێت چ دوور چ نزیك بێ . واتا سیمای ئەو سانە تایبەتیەی زمانەکە دەست نیشان ئەکات .

ئامانجی دووەمی زانستی زمانی وەسفی بەدی هێنانی تەزەزی یەکی گشتیە بۆ زمان بکرێ بە پەیڕەو لە ناو جۆراو جۆریا زمانە جیاوازەکانی جیهان شی بکرێنەوە و هەبوون و نەبوون و دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی هەر دیاردەیەك لە زمانێکا بخرێتە پاڵ هۆیەکەوە بە پێی ئەو مەنتیقەی تەزەزی یەکەی لەسەر دامەزراوە .

ب) (زانستی زمانی وەسفی) ، ڕۆژنامەی (عیراق) ٢٠/١/١٩٨٨

زانستی زمانی وەسفی

وریا
عمر امین
- بەغدا

• زانستی زمانی وەسفی دوو ئەرك و ئامانجی زۆر جیاواز بەڵام بەیەك بەستراوی هەیە .

• یەکەم - وەسف کردنی زمانەکان .. هەر یەکە بەجیا وەك دیاردەی سەربەخۆ بۆ دەرخستن و پیشاندانی شێوە و چۆنیەتی کار کردنی ئەو زمانە کە کۆمەڵە خەڵکێ لە کاتێکی دەست نیشان کراوا قسەی پێ ئەکەن (بۆ نموونە زمانی کوردی • نیستاسان ، زمانی ئینگلیزی ی سەردەمی چۆسەر ... هتد) .

لێکۆڵینەوەی زمان لەسەر بناغەی وەسفی سیمای زمانەکە دەخاتە ڕوو کە لەو کاتە تایبەتی یە دەست نیشان کراوەدا بەکار هێنراوە . لەم جۆرە لێکۆڵینەوەدا نابێ باسی هیچ ئەزناغێکی تری مێژوویی زمانەکە بکرێ و نابێ باسی هیچ زمانێکی تر بکرێ و لەگەڵیا بەراوورد بکرێ . (بۆ ئەمانە لقی تر هەن لەزانستی زمانا) .

• دووەم ئامانجی زانستی زمانی وەسفی بەدی هێنانی تەزەزی یەکی گشتی یە بۆ زمان ، بکرێ بە پەیڕەو زمانە جیاوازەکانی جیهانی پێ شی بکرێنەوە . هەبوون و نەبوون و دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی هەر دیاردەیەك لە زمانێکا بخرێتە پاڵ هۆیەکەوە بە پێی ئەو مەنتیقەی تەزەزی یەکەی لەسەر دامەزراوە .

ئەم ئاسەیە ئایەنە دی بۆ شی کردنەوەی زمارەیەکی یەکجار زۆر زمانی بەراورد کردنیان دابەش کردنیان بەسەر چەن کۆمەڵێکی جیاواز هەر کۆمەڵەی بە پێی ئەو دیاردەو لایەنانەی تیایا هاوبەشن (تصنیف کردنیان) .

بە بەراورد کردنی ئەم هەموو زمانانە لەژێر تیشکی لایەنە لێکچوو جیاوازەکانیاندا تائیبکی کشتی ... ئەکرێ بۆ هەر کۆمەڵەی ... لە ئەنجامی بەراورد کردنی ئەم دە کشتییانە تائیبکی تر کشتی تر ئەدۆزرێتەوە .. تا ئەگاتە ئەوەی یەك تائیبی دەست نیشان ئەکرێ کە هەموو زمانانی جیهان تیایا بەشدارن ... ئەم دە کشتییە ئەو بیانە مەنتیقییەیە کە هەموو زمانانی جیهانی بۆ هەڵئەسوورێ ..

بۆ نموونە لە ئەنجامی بەراورد کردنی کۆمەڵە رەنگێکی یەکجار زۆر لەم بەرەو ئەو بەری جیهاندا دەرکەوتێکە لە رووی دارشتنی وشەوەو پەیوەندی وشە بە مۆرفیمەوە زمانەکانی جیهان سێ جۆرن .

پێك دێت . وەك زمانەکانی چینی و تبتانی ... هتد ئەمانە بە ئایسۆلێتینگ ناونەبرێن ...

٢ ـ ئەو زمانانەی وشەکانیان لە ریزە مۆرفیمێك پێك دێت .. وەك کوردی و تورکی و یابانی ... هتد ، ئەمانە بە ئەگلوتینەیتیف ناو ئەبرێن ..

٣ ـ ئەو زمانانەی وشەکانیان بریتین لە چەن مۆرفیمێك بەلام مۆرفیمەکان لەناو یەکا تواونەتەوە بە ئاسانی لە یەك جیا ناکرێنەوە وەك زمانی عەرەبی و لاتینی ... هتد ئەمانە بە فیوژنەل ناو ئەبرێن .

● ئەم ئامانجە ئایەتەی بۆ شی کردنەوەی ژمارەیەکی یەکجار زۆر زمان و ئنجا بەراورد کردنیان و دابەش کردنیان بەسەر چەن کۆمەڵێکی جیاواز هەر کۆمەڵەی بە پێی ئەو دیاردە و لایەنانەی تیایا هاوبەشن (تصنیف کردنیان) .

● بە بەراورد کردنی ئەم هەموو زمانانە و دەرخستنی لایەنە لەیەك چوو و جیاوازەکانیان قالبێکی گشتی نیستینتاج ئەکرێ بۆ هەر کۆمەڵەی لە ئەنجامی بەراورد کردنی ئەم قالبە گشتییانە قالبێکی گشتیتری تر ئەدۆزرێتەوە .. تا ئەگاتە ئەوەی یەك قالب پەیرەو دەست نیشان دەکرێ کە هەموو زمانانی جیهان تیایا بەشدارن . ئەم قالبە گشتی یە ئە بیناغە مەنتیقی یەیە کە هەموو زمانای جیهانی بۆ هەڵئەسووری وکار ئەکات (پەیی ی بۆ چوونەکە) .

● بۆنموونە لە ئەنجامی بەراورد کردنی کۆمەڵە زمانێکی زۆری ئەم بەر و ئەو بەری جیهان دەرکەوت کە لە رووی دارشتنی وشەوە و پەیوەندی ی وشە بە مۆرفیمەوە زمانەکانی جیهان سێ جۆرن .

● ١ ـ ئەو زمانانەی وشەکانیان لە تاکە مۆرفیمێك پێك دێت . واتا هەر وشەیەی یەك مۆرفیمە . وەك زمانی چینی و ابینامی ... هتد ، کە بە Isolating ناو دەبرێن .

● ٢ ـ ئەو زمانانەی کە وشەکانیان لە ریزە مۆرفیمێك پێك دێ و مۆرفیمەکانی بە ئاسانی دەست نیشان دەکرێن وەك زمانی کوردی و تورکی و یابانی ... هتد ئەمانە بە agglutinative ناو دەبرێن .

● ٣ ـ ئەو زمانانەی وشەکانیان بریتین لە چەن مۆرفیمێك و ئەم مۆرفیمانە لە ناو یەکدا تواونەتەوە و بە ئاسانی لێك جیا ناکرێنەوە و وشەکان هەڵناوە ئەبینرێن وەك زمانی عەرەبی و لاتینی ... هتد ئەمانە بە Fusional ناو ئەبرێن .

زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە جۆری یەکەمی بەشە بنچیەکانی رستە تیایانا بەم جۆرە ریز ئەبن (بکەر ــ فرمان ــ بەرکار) .

زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە کۆمەلی دووەمی ریز بوونی بەشە بنچیەکانی رستە بەم جۆرەیە (بکەر ــ بەرکار ــ فرمان) .

زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە کۆمەلی سێیەمی ریز بوونی بەشە بنچیەکانی رستە بەم جۆرەیە (فرمان ــ بکەر ــ بەرکار) .

بە بەراورد کردنی ئەم سێ جۆر زمانانە دەرئەکەوێ کە لە هەموو زمانانی جیهانا هەمیشە بکەر پێش بەرکار ئەکەوێ ... فرمانە شوێنەکەی ئەگۆڕێ یا پێش بکەر یا لە نێوان بکەرو بەرکار یا لەدوای بەرکارا دێ ..

هەرگیز ناشێ بوترێ فلانە زمان لە فلانە زمان باشترە یا پێشکەوتووترە .. چونکە ئەفلانە زمان فرمان پێش ئەخەرێ .. یا دوا ئەکەوێ .. بەپێوەندی، بەنیتیفی لە هەر سێ حالەتدا یەکەو بیناغەیەکی ریاری هەیە ..

• زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بەجۆری یەکەمی ریز بوونی بەشە بنچی یەکانیان دارشتنی رستەدا بەم جۆرەیە بکەر ـ فرمان ـ بەرکار

• زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە جۆری دووەمی ریز بوونی بەشە بنچی یەکانیان بەم جۆرەیە بکەر ـ بەرکار ـ فرمان ..

• زۆربەی زۆری ئەو زمانانەی سەر بە جۆری سێیەمی ریزبوونی بەشە بنچی یەکانیان بەم جۆرەیە فرمان ـ بکەر ـ بەرکار

• بە بەراورد کردنی ئەم سێ جۆر زمانانەی دەرکەوت کە لە هەموو زمانانی جیهانا بکەر پێش بەرکار ئەکەوێ . فرمانە شوێنەکەی ئەگۆرێ .. پێش بکەر یا لەنێوان بکەر وبەرکارا یا لەدوای بەرکارا دەرئەکەوێ بە بەراورد کردنی لایەنەکانی تری زمان دەرکەوت کە لە

هەموو زمانانی جیهان (ناو ـ فرمان ـ ئاوەڵناو .. ئاوەڵکار ـ ئەل .. هتد) هەیە . رستەی هەموو زمانانی جیهان بکەر وبەرکار وفرمانی هەیە ...

((بەرەو بە کاڵیی ، بەرەو بە کوڵەی ، بەرەو بە برژاوی)) .

گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١١٨ ، بەغدا ، ١٩٨٨ .

لێکۆڵینەوەی زمانەوانی

لێکدانی وشەکان

د. وریا عمر امین
بەشی کوردی - کولیجی پەروەردە
زانکۆی بەغداد

سادەترین کەرەسەی زمان ئەو تاکە دەنگانەن کە بە هۆی ئەندامانی ئاخاوتنەوە دروست دەکرێن . ئاڵۆزترین دانەش لە زمان دا ڕستەیە . پەیوەندیی نێوان ئەم دوو دانەیە لەسەر پەیڕەوێکی هەرەمیی ئەم جۆرە دامەزراوە .

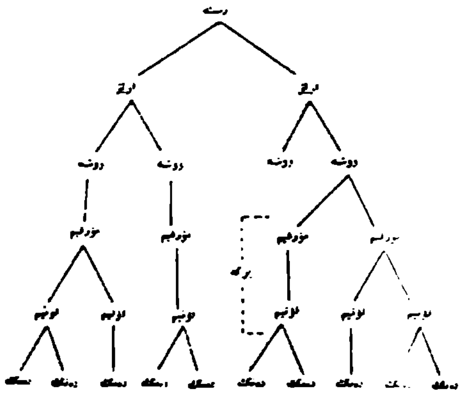

گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١١١ ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

بیناغەی سادەترین ڕستەی کوردی

د. وریا عمر امین
کۆلیجی پەروەردە - زانکۆی بەغدا

سادەترین کەرەسەکانی زمان ئەو تاکە دەنگانەن کە بە هۆی ئەندامانی ئاخاوتنەوە دروست دەکرێن. گەورەترین و ئالۆزترین دانەی (ڕێزمانی)ش ڕستەیە. پەیوەندیی نێوان دەنگ و ڕستە لەسەر پەیوەندییەکی هەرەمیی ئەم جۆرە دامەزراوە.

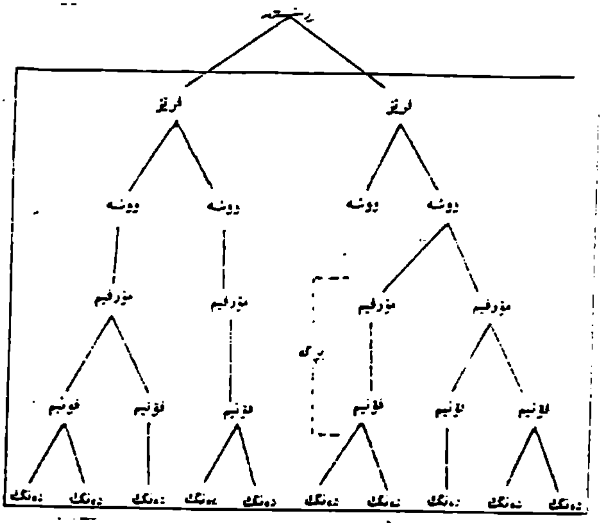

ڕێزمان چییە

د. وریا عمر امین

بچووکترین و سادەترین کەرەسە لە زمانـا ئەو ئاکە دەنگانەن کە بە هۆی ئەندامانی ئاخاوتنەوە دروست ئەکرین · گەورەترین و ئالۆزترین دانەش لە (ڕێزمانی) زمانا ڕستەیە · پەیوەندیی نێوان دەنگ و ڕستە لەسەر پەیڕەوێکی هەرەمیی ئەم جۆرە دامەزراوە ·

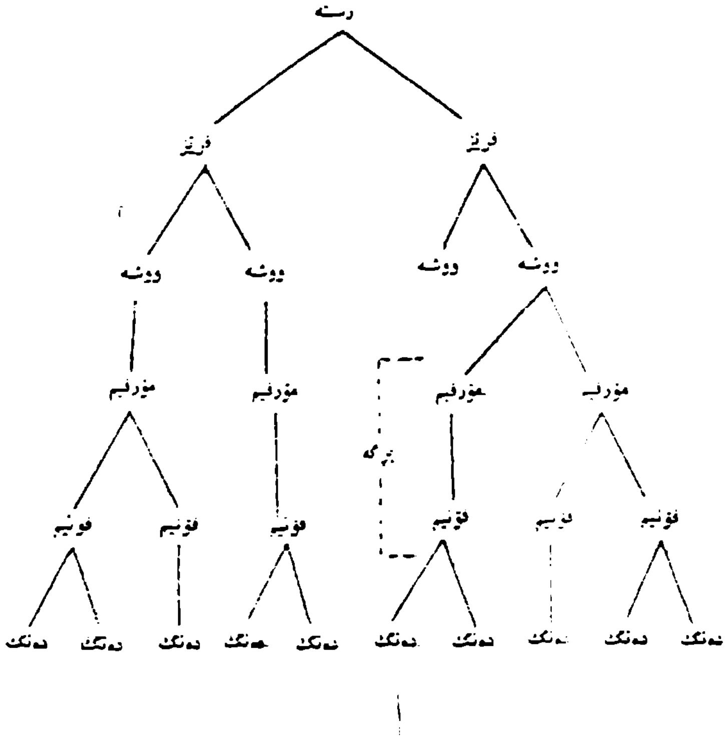

٣ـ هەرچی نامیلکەکەیەتی ـ ((ڕێزمانی ڕاناوی لکاو)) ، شتێکی ئاسایی‌یە ، کە پێشتر کەرەستەکەی بە دوو وتارێك بلاوکردووەتەوە و بەتایبەت ئەوی بە نێوی ((ڕێزمانی ڕاناوی‌لکاو)) ، گۆڤاری "کاروان" ، ژ ٨ ، مایسی ١٩٨٣ ، ل ٦٨ ـ ٧٤) هوەیە[٢٠]... بەلام سەیرو سەمەرە ئەوەیە ، سالی ١٩٨٦ لە دووتوێی نامیلکەیەکدا بەچاپی گەیاندووە و کەچی لەو ڕۆژەوە تا ئەمڕۆ بۆ هەندێ نووسینی ، زانیاریی ئەو نامیلکەیەی دەگوێزێتەوە .

بۆ درێژە پێنەدان ، لەم بارەیەوە بڕوانە (ل ١٧ ـ ٢٤)ی بەرگی دووەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) ، کە پڕن لە بەلگەی ئەو هەلس و کەوتەی.

خوێنەری هێژا ! ئەوە ((سەدان لێکۆلینەوە و وتار و باسی زمانەوانی))ی م. وریا بوون ، کە نیشانم دان... بە ڕاشکاوییەوە دەلێم ، گەر لە ڕووی چەندێتی‌یەوە ئەوەی بلاوی کردووەتەوە ، سەدی دەی ئەوە بێ ، کە ئیدیعای دەکا ، بەم تەمەنەوە سەری ڕێز و نەوازشتی بۆ دادەنەوێنم... هەرچی باری چۆنێتی‌شێتی ، زمانەوانێك (پیاو) و (ئازا) بە کردار دابنێ و جیاوازیی نێوان (دەنگ) و (پیت) نەکا و... بێگومان مایەی خەم و پەژارەیێکی سەخت و گرانە ، زانست و زانیاریی زمانەوانێك لەو ئاست و ڕادەیەدا بێت :

ئەوەتە لە کۆتایی وتاری ((لەیاسا دەنگی‌یەکانی زمانی کوردی))دا[٢١] ، دوو وشەی (ئازا) ـ کە ئاوەلناوە و (پیاو) ـ کە ناوە ، بە ڕەگی کردار داناوە... لەو بارەیەوە نووسیویە :

((ئەگەر ڕاناوی لکاو (ین ـ یت) لەگەل ڕەگی فرمان دەرکەوتن...

... ...

---

(٢٠) ئەمە لە هەموو جیهاندا باوە ، کە نووسەر چەند وتارێکی خۆی بکاتە کتێبێك .

(٢١) وریا عومەر ئەمین ، لە یاسا دەنگی‌یەکانی زمانی کوردی ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ))، ژ ١٣٨، بەغدا ، ١٩٩٦ ، ل ١٨ ـ ٢١.

ئێمە ئازاین))

((ئەگەر ڕەگی فرمان بە کپ کۆتایی هاتبێ... :

تۆ پیاویت)) (ل ٢١)

یاخود لە وتاری ((ئیملای کوردی و چەند تێبینییەك))دا[٢٢] ، کە وتوویە ((... هەموو لامێکیش دوای ئەلف بێ لە زمانی کوردیدا قەڵەوە...)) (ل ٤٤٢) ، گوایا لێرەدا لە ڕووی فۆنۆلۆجییەوە لە دوو فۆنێمی (ڵ) و (ا) دەڕوانێ . کەچی ئەوەی نەزانیوە ، کە (لام) و (ئەلف) ناوی پیتن ، نەك ناوی فۆنێم...

... و گەلێکی دی.[٢٣]

((بەڵێ وا نەدڕاوە ، کە پینە بگرێ)) و کەچی ڕووشی دێ لە مەدحی خۆیدا بڵێ : ((بە دامەزرێنەری ڕێبازێکی تازەی زمانەوانیی کوردی لەقەڵەم ئەدرێت)) (ل ٤٩)... دیارە پەردەی شەرم بەیەکجارەکی دڕاوە و ئەمەش ((چرای نابووتی هەڵکردنە))...

خۆ دەبوو پێمان بڵێ ، کام زمانەوان ((بە دامەزرێنەری ڕێبازێکی تازەی زمانەوانیی کوردی لەقەڵەم)) داوە و ئەو ڕایە لە کوێدا بڵاوکراوەتەوە... ڕێی تێدەچێ گێلەپیاوێك لە نەزانیدا ؛ یان ماستاوکەرێکی تەڵەکەباز بۆ ئەوەی کاری خۆی لای مەیسەر بکا... بە دەمی ئەوەیان پێ وتبێ... یان دەشێ لە خەوندا وا خۆی بینیبێ... یان وەك ئەو ڕێوییەی دەمەو ئێوارە بە سێبەری زل ، خۆی لێبووبووە شێر... یان بۆ مەبەستی خۆبەرزکردنەوە ، ویستبێتی خوێنەر هەڵبخەڵەتێنێ... بەڵێ ((بزنێك دەقارێنێ ، کە چۆڕێ شیری ببێ))...

---

(٢٢) وریا عومەر ئەمین . ئیملای کوردی و چەند تێبینییەك ، ((گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق ـ دەستەی کورد)) ب ٩ ، بەغدا ، ١٩٨٢ ، ل ٤٣٤ ـ ٤٤٩ .

(٢٣) بۆ زێدە زانیاری لەمەڕ ئەو دوو باسەوە ، بڕوانە (ل ٧٠، ٣١ ـ ٣٢)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی نارەختە)).

* م. وریا باش دەزانێ ، ئەو ڕێبازەی زمانەوانێکی گەورەی وەك د. محەمەد مەعرووف پێڕەوی دەکا ، گەلێك لەوەی ئەو نوێتر و تازەتر و زانستییانەترە و بەرهەمەکانیشی لە هەموو ئاست و ڕەخ و ئالییەکەوە لەگەڵ ئەوانی م. وریادا ، نێوانیان ((ئاسمان و ڕێسمانە))... گەرچی من لە هەندێ بۆچوون و چەشنی لێکدانەوەی د. محەمەد مەعرووفدا بیروڕام جیاوازە ، بەلام ئەمە گەرد ناخاتە سەر گەورەیی زانایی و قوتابخانەی بالای ئەو کەلە زمانەوانە و لێکۆڵینەوە بەپێز و نوێکانی... بەلام بەپێچەوانەوە ، ڕێبازی م. وریا لە فڕوفێڵ و غەل و غەش و تەڵەکەبازی بەولاوە هیچی دی نییە .

* د. محەمەد مەحوی هەمووی دوو ساڵێك دەبێ گەڕاوەتەوە ولات... لەو ماوە کەمەدا وێڕای هەندێ وتار ، سێ کتێبیشی بلاوکردووەتەوە[٢٤] . ئەم زاتە ، بەو ماوەی دوو ساڵە چ لە ڕووی چۆنێتی و چ لەباری چەندێتییەوە ، زۆر لە م. وریای تێپەڕاندووە . د. محەمەد مەحوی ، کە بە ڕێبازی نوێ کاردەکا ، تێی دەگەین چی دەڵێ . هەرچی م. وریایە ، ڕەنگە خۆشی باش لە خۆی تێنەگا...

م. وریا کە چەند ساڵ بە ئیدیعای شارەزایی لە قوتابخانەی چۆمسکیدا لافوگەزاف لێدەدا و گوایا ئەم خۆی لێزانە و هەر ناوی ڕێزمانی گوێزانەوە (Transformation Grammar) دەبا ، کەچی تائێستاش ((ڕێزمانی گوێزانەوە))ی بە خوێنەر نەناساندووە... وا دەردەکەوێ لەو بابەتە هەر ((دوو پیت و لەتێکی خوێندووە))... بەلام

---

(٢٤) أ ـ د. محەمەدی مەحویی ، چەند لایەنێکی فۆنۆلۆژیی ڕێزمانی کوردیی و ڕێزمانی عارەبیی ، سلێمانی ، ٢٠٠٠.

ب ـ د. محەمەدی مەحویی ، زمان و زانستی زمان ـ سەرەتایەك بۆ زانستی زمان ، سلێمانی ، ٢٠٠١.

جـ ـ د. محەمەدی مەحویی ، ڕستەسازیی کوردیی، سلێمانی ، ٢٠٠١ .

د. محەمەد مەجوی ، ئەوەتە لە دووەم کتێبیدا (٨) لاپەڕەی لەمەڕ ((ڕێزمانی بەرهەمهێنان)) نووسیوە (ل ١٧٣ ـ ١٨٠) و خوێنەری لەو مەسەلەیە تێگەیاندووە...

* چەند مانگێك لەمەوبەر لە کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانی ، وتووێژ دەربارەی دوکتۆرانامەی مامۆستا (هۆگر مەحموود فەرەج) کرا... ئەم بەرهەمە بە نێوی ((پراگماتیك و واتای نیشانەکانی))ەوەیە و (١٩٨) لاپەڕەی چڕی فولسکاپە و د. محەمەد مەعرووف فەتتاح سەرپەرشتی کردووە . وەك دەزانین ، لێکۆڵینەوە لەم لایەنەی زمان لە کوردیدا نەبووە و تەنانەت لە زمانانی ئەوروپیشدا نوێیە... جا ئەم توێژینەوەیە ، کە ڕچەشکێنێکی ئەو ئاست و بوارەیە ، نووسەرەکەی تێیدا تەواو سەرکەوتووە و بە پلەی باڵا بڕوانامەی پێدرا...

... و چەندین کاری دی.

ئێدی تێ ناگەم ، م. وریا لەم کارانە بێئاگایە ، یان دەیەوێ کاری هاوکارانی پەردەپۆش بکا و سنگی خۆی دەرپەڕێنێ... بە هەر حاڵ ، مەبەستی لەو وتانەی هەرچییەك بێ ، کارێکی چاك نییە و ڕاستی و دروستی دەشێوێنێ... ((بەردی زل هەڵگرتن نیشانەی لێنەدانە))...

تۆ بڵێی م. وریا ئەوە نەزانێ ، کە هەر چەند ساڵێك لە هەموو بوارێکدا زانای کارامەتر و تیۆریی پێشکەوتووتر دێنە مەیدان... ئایا ئاگای لەوە نییە ، کە لە پاش چۆمسکی‌یەوە ، چەندین ڕێبازی دی پەیدابوون... ئەی ئەوە نازانێ ، کە گەلێك ڕەخنە بەرەو ڕووی چۆمسکی بووەتەوە و وەڵامی هەندێ لە ڕا و بۆچوونەکانی دراوەتەوە... بۆ بەئاگاهێنانەوە و وریاکردنەوەی م. وریا ، دەڵێم با هیچ نەبی ئەم سەرچاوەیەی خوارەوە بخوێنێتەوە :

فهم اللغه : نحو علم

لغه لما بعد مرحله

چومسکی

تألیف

تیرینس موور و کریستین کارلنغ

ترجمة

الدکتور حامد حسین الحجاج

بغداد ـ ١٩٩٨

م. وریا وا دەزانێ لە کۆڕی بێئاگایان و نەزاناندا قسەدەکا ، بۆیە لە بەردەوامیدا دەڵێ : ((چەن لێکۆڵینەوەیەکی رەسەنیشی لەباری زمان و عەرووزی عەرەبی‌یەوە پێشکەش کردووە)) (ل ٤٩) .

دەیان زانای زمان و ئەدەبی عەرەبی ، کە لە ماوەی سەدان ساڵدا گشت بوار و دەرەتانێکی ئەو مەیدانانەیان ساخ کردبێتەوە ، ئێستاکە ئەوێک ، کە زمانی بابی خۆی باش نازانێ و تا ئەمڕوش لێکۆڵینەوەیێکی ڕەسەنی لەبارەی زمانی کوردییەوە نەهێنابێتە بەرهەم و لەمەڕ ئەدەبی کوردیش لەوە بەدەر ، کە هەندێ شیعری لەبەرە ، هیچی نەکردبێ... ئیتر ئەمەی لە چی ؟...

بەڵێ ، ئاگاداری ئەوەین ، کە دەربارەی عەرووز هەندێ زانیاریی لە کتێبی ((فن التقطیع الشعری والقافیة))ی دوکتۆر (صفاء خلوصی) وەرگرتووە و بە زمانێکی شەق و شڕ کردوویە بە کوردی و تەنانەت ئەمە یەکێکە لەو باسانەی بۆ بوونی بە پرۆفیسۆر پێشکەشی کردووە...

سەبارەت بوونیشی بە پرۆفیسۆر دەڵێ : ((یەکەم زمانەوانی کوردە لە عیراقا پلەی پرۆفیسۆری لە زمانی کوردیدا وەرگرێ و بە کاتێکی قیاسی)) (ل ٤٩). بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم پلە و پایەیەی چەند ڕاستی‌یێك دەخەمە

پوو :

١ـ لە هیچ وڵات و زانستگاییێك زمانەوان بە لێکۆڵینەوەی ئەدەبی پلەی بەرزتری نادرێتێ... ئەم فێڵ و نهێنییە چییە ، کە م. وریا توانیویێتی وەها باسێك ـ (دەربارەی عەروون)ی تێهەڵکێشێ ، بەتایبەتیش وەك لە سەرەوە پەنجەم بۆ ڕاکێشاوە ، کە وەریگرتبێ و کردبیەتە کوردی .

٢ـ سەرجەمی بەرهەمەکانی ئەوەیان تێدا نابێ ، نەك پلەی پرۆفیسۆر ، بەڵکو پلەی پرۆفیسۆری یاریدەدەریشیان پێوەربگرێ .

٣ـ لەبەر ئەوەی ئەو دەمە سەرۆکی بەشی کوردی بوو ، لە ژێرەوە کارەکانی خۆی بەهەر ڕێگەیەکدا بوایە ، لە ماوەییێکی زۆر کەمدا بەڕێ دەکرد... هەرچی هی مامۆستایانی دی بوو ، ئەمساڵ بۆ ئەوساڵ و چەندین کۆسپ و تەگەرە و بڕوبیانوو...

٤ـ لە کاتی تەرقیەکەیدا ماستاوی بۆ دووان لە پرۆفیسۆرەکان دەکرد و بووبووە پۆلیسی سێیەمیان... ((لە هەموو دیزەیەکدا ئەسکوێیە))...

٥ـ د. ئەمین مۆتابچی و د. جەمال جەلال زۆر پێش ئەو گەیشتوونەتە پلەی پرۆفیسۆری

٦ـ هەندێك ، کە درەنگ نازناوی پرۆفیسۆرییان وەرگرتووە (بەتایبەت بەندە) ، هۆی ئەوە بووە ، درەنگ هاتوونەتە زانستگا و لەو دەزگایە خزمەتیان نەبووە . دەنا زۆر پێش ئەو پلەی پرۆفیسۆرییان وەردەگرت .

... هتد .

ئەم مامۆستایە لە بە شان و باڵی خۆدا هەڵدان بەولاوە هیچی دی بەلاوە گرنگ نییە و ئامادەیە لەو پێناوەدا هەموو ڕاستییێك بشێوێنێ... بۆ ئەمەش و بۆ ئەوەی بە کورتی بیبڕمەوە و سەری خوێنەر نەیەشێنم ، لە هەموو ئەو باسکردنەی خۆی ، لەم وتارەیەوە ، تەنیا چوار نموونە هەڵدەبژێرم :

١ـ نووسیویه : ((له ساڵی ١٩٩٤دا بەشی خوێندنی باڵای (دکتـۆرا و ماجستێر)ی له بەشی کوردیدا دامـەزراندووه و بـووه بـه سـەرۆکی)) (ل ٤٨).

تێکـڕای مامۆسـتایانی بەشـی کـوردی ئاگـادارن ، کـه کردنـەوەی خوێندنـی بـاڵا بیرۆکـەی د. ئـەمین مۆتابچی‌یـه و ئێمـەش : د. نەسـرین محەمەد فەخری و م. وریا و بەندە پشتگیریمان کرد... بەڵێ به هـەوڵ و کۆششـی هـەموومان دامەزرا ، نەك ئەو بەتـەنیا... بەڵام خواهـەڵناگرێ و هەموو مامۆستایان و خوێندکارانی خوێندنی باڵای بەشەکەمان شاهیدن ، که سێ ساڵێك لەمەوبەر بەوپەڕی بێ‌پەروایی‌یەوه پێی ڕاگەیاندین ، که ڕاپۆرتی بۆ داخستنی نووسیوه و دەیووت ، چونکه من پێیان دەگەیەنم و کەچی ئەوان دەبنه دوژمنم... به کورتـی ((به گورگـان خـواردووی دا))... د. ئەمین زۆر لێی دڵگران بوو و دەیووت و دەیووتەوه ، بەشەکەی کردووه به دووکانی باوکی[٢٥] . خوا و ڕاستان کـردی ، ساڵێکی پێ‌نەچوو ، ئەو کورسییەی به هەموو دنیای نەدەدا ، له ژێریان هێنایـه دەرێ ((دار درا بـه ڕۆحیدا)) و د. فوئاد حسێنیان کرده سەرۆکی بەش... بۆ مێژوو دەڵێم ، یەکەم کاری ئەم سەرۆکه نوێیه ، ئەوه بـوو قـەرەبووی ئەو زیانـه گەورەیـه بکاتەوه ، که م. وریا دابووی... چاك بوو له ماوەیێکی کەمدا ، به هەوڵ و ئارەقەی ناوچەوانی ، دڵسۆزانه توانی کارێ بکا سەرلەنوێ خوێندنی باڵا بەرقەرار بێ و هەزار جار ماڵی ئاوابێ .

---

(٢٥) پرۆفیسۆر ئیبراهیم باڵدار چەندین جار گلەیی ئەوەی لەلا کردووم و وتوویه : کاتێ لەبەر چاوی م. وریا لێم دەپرسن ، ئێستا له کوێ کاردەکەی ؟... هێشتا فریانەکەوتووم دەم بکەمەوه ، ئەو یەکسەر فەرموویه : لای من... وا دەزانێ شاگردیم...

بەندەش به زەردەخەنەوه دڵنەوایی پرۆفیسۆر باڵداری کردووه و پێی وتووه : دڵت له خۆت نەمێنێ و بۆ منیش هەر به هەمان شێوه مەعریفەت دەنوێنێ... د. ئەمین وتەنی : ئەو کابرایه پێی وایه ئەم بەشه کوردییه دوکانی باوکی بووه و ئەو ئێستا میراتگرێتی...

٢ـ بەر لەو وتانەشی ئەوەی وتووە ، کە گوایا ((لە ساڵی (١٩٨٢)ەوە تا ١٩٩٩) سەرۆکی بەشی کوردی بووە.. کە ئەکاتە (١٧) ساڵ و بە ویستی خۆی وازی هێناوە)) (ل ٤٨).

هۆی ئەوەی ، کە (١٧) ساڵ سەرۆکی بەشی کوردی بووی ، ئەوەیە کەسمان بەو پلە و پۆستە ڕازی نەدەبووین و ئارەزووی ئەو کارەمان نەدەکرد... چونکە ، ئێمە پلەی زۆر لەوە بەرزتریان داوینێ و قبووڵمان نەکردووە... وێڕای ئەوە پێویستمان بەوە نەبووە لە ژێرەوە کاروباری خۆمان تێپەڕێنین و لە سۆ خۆ هەوڵدان دووربووین... ئێمە کاری زانستیمان هەڵبژاردووە...

ئەوی م. وریا بناسێ ، چاك دەزانێ چەند شانازیی بەو کورسییە نزمەوە دەکرد و چۆن توند خۆی پێوە گیر کردبوو... تا ئێستاش هەناسەی ساردی بۆ هەڵدەکێشێ و ، کەچی دەیەوێ وای نیشان بدا ، کە ڕزگاری بووە و ((بە ویستی خۆی)) جێی هێشتووە... کاتێ فەرمانی ئازادکردنی گەیشت ، زمانی گوێی نەدەکرد و تا دوو مانگێك شێواو و پەرێشان... ڕاگری کۆلێژەکەمان هێندە پیاو چاکە ، بۆ ئەوەی هەندێ هێوری بکاتەوە ، فەرمانەکەی وا بۆ گۆڕی ، کە لەسەر ویستی خۆیەتی...
گەر م. وریا ئارەزووی وازهێنانی هەبوو ، ئەی بۆ :

أ) داوای لە د. فوئاد حسێن دەکرد ، چەند مانگێك لەسەری بووەستێ و ئەوسا بێتە جێگەکەی ؟

ب) لە ماوەی (١٧) ساڵدا جارێك چییە ، داوای وازهێنانی نەکرد ؟...
... هتد

ئەمانە هەموو بەڵگەن ، کە م. وریا زۆر پەرۆشی ئەو لابردنەیەتی و بە سووکایەتی پێ کردنی تێدەگا ، چونکە گەر وا نەبا ، نەیدەنووسی ((بە ویستی خۆی وازی هێناوە))... بۆچی گەر لایانبردبێ ، چی لەو کەم

دەکاتەوە... ئەوە دنیایە و کورسییە و دەوران دەورانە... لە لایەکی دیشەوە وا دەزانێ ، بەو جۆرە بۆرە بەڵگانە ، لای خەڵکی گەورە دەبێ... ((هەموو دەردێك دەرمانی هەیە ، گەوجی نەبێ))...

٣ـ وتوویە : ((ئەندام و سەرۆکی دەیان لیژنەی زانستیی بەرز... بووە)) (ل ٤٩):

أ) ئەندامی دە لیژنەیێك بووە ، نەك دەیان... ((ناوی گەورە و دێی وێران))...

ب) من خۆم لە بەشێکی ئەو لیژنانەدا لەگەڵی ئەندام بووم... لە ماوەی چەندین ساڵدا تاکە جارێك چییە لە کاتی دەست پێ‌کردنی کۆبوونەوەکەدا نەهاتووە... هەمیشە نیوەی کات تێپەڕیوە ، ئەوجا دەرکەوتووە... وێڕای ئەوە ، چارەکە سەعاتێك دانیشتووە و بە بیانوویێك ڕۆیشتووە و ئێمەش بە زەردەخەنەوە تێمان ڕوانیوە... دەتووت ((نە بای دیوە و نە باران))... هەموو ئەوانەی لەو لیژنەیەدا بوون ، شایەتیی ئەو ڕاستییە دەدەن .

ج) ساڵی ١٩٨٨ ئەو و د. نەسرین فەخری و د. مەولوود حەمە نەبی و بەندە وەك لیژنەیێك بڕیارمان دا مەلزەمە بۆ بابەتە کوردییەکانی هەر چوار پۆلی بەشەکەمان دابنێین ، کە تا ئەو دەمە بێ بەرنامە دەیانخوێند . بەندە و د. مەولوود دانانی سەر و سێ مەلزەمەمان گرتە ئەستۆ ، د. نەسرین ـ دوو ، م. وریا ـ یەك . ئێمە ـ (د. نەسرین و د. مەولوود و بەندە) لەو ماوەی مانگەدا ، کە بۆ بەجێ‌هێنانی ئەو کارە دیاریمان کردبوو ، هەر هەشت مەلزەمەکەمان تەواوکرد و پێشکەشمان کردن... بەڵام م. وریا ـ تاکە کەسێك ، کە تاکە مەلزەمەیێکی بەرکەوتبوو ، تاکو ئەمڕۆش نەینووسی... تا ڕادەیێك لەوە دەبووریین ، بەڵام دوای ئەوەی د. مەولوود لە وەزارەت دەیان دانەی لەو هەشت مەلزەمەیە فۆتۆکۆپی کرد ،

ئیتر خوێندکارەکانمان کەوتنە ئەوەی لەو بابەتانەی ئێمەدا بەپێی مەلزەمە و بەرنامە و بە کوردی بخوێنن... ساڵێك تێپەڕی... ڕۆژێك لە ژوورەکەی خۆی گلەیی ئەوەمان لێیکرد ، کە ئەو کارەی بەجێنەهێنا...
لە وەڵامدا وتی : جا ئەوانە مەلزەمەن ئێوە داتان ناوە !...

لێرەدا هیچ ناڵێم و با خوێنەر خۆی سەرپشك بێ...

د) چەند جارێك لە بەڕێوەبەرێتیی خوێندنی کوردییەوە بۆ دانان و وەرگێڕانی هەندێ لە کتێبی قوتابخانەکان کردوویانەتە ئەندام ، بەڵام نەك ڕۆژێك لە ڕۆژان خۆی بەو کارەوە ماندوو نەکردووە ، بەڵکو قەڵەمیشی بۆ نەخستووەتە سەر کاغەز...

... هتد.

٤ـ دەڵێ : ((لە ساڵی ٧٢ ١٩٧٣ دا لە کۆلێجی ئامادەیی زانکۆی مۆسکۆ زمان و ئەدەبی رووسیی خوێندووە و بە پلەی امتیاز دەرچووە)) (ل ٤٨).

هەر هێندە دەڵێم ، ئایا ڕێی تێدەچێ یەکێك لە ((زمان و ئەدەبی رووسی))دا ((بە پلەی امتیاز)) دەرچووبێ و ئەوە نەزانێ ، وشەیێکی یەکجار باوی وەك ((دەفتەر ـ Titrad)) ، کە مێیە و ئەو بە نێری دابنێ[٢٦] ... ((ئەم نانە بەو ڕۆنە))...

* *

*

---

(٢٦) بۆ وەرگرتنی زانیاریی تەواو لەو بارەیەوە ، بڕوانە (ل ٤١)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) .

م. وریا لە نیوەی دووەمی لاپەڕە (٢)ی (بوختاننامە)کەیدا هاتووەتە سەر باسی نزمیی ئاستی زانستیی بەندە و دەڵێ : ((نزمی مستوای ئەکادیمی ی ئاورەحمانی حاجی مارف ئەخرێتە پاڵ دوو هۆی سەرەکی یەوە . یەکەم ـ ئاورەحمان هەر لەسەرەتاوە هیچ ئارەزوو و بروایەکی بە بواری ڕۆشنبیری و زمانەوانی یەوە نەبووە. فەشەل و نوشستی بەرەو ئەم جیهانەی راماڵیوە و کردوویەتی بە ماڵ بەسەریا... دووەم ـ سروشتی خوێندنەکەی بە رادەیێ شلۆق و بێ بیناغە بووە. ڕێی نەداوەتێ تۆزقاڵێ شارەزایی لە پێڕەوی ئەکادیمی پەیا بکات بتوانێ لەگەڵ گیانی هاودەم بگونجێ و پەرە بە خۆی بدات...)).

* بەندە لە پۆلی پێنجەمی سەرەتایی‌یەوە ئاشق و شەیدای بواری ڕووناکبیریی کوردی بوو و هەفتانە ڕۆژنامەی ((ژین))ی دەکڕی و دەیخوێندەوە و دەیپاراست . هەتا ئەوڕۆش بیست ژمارەیێکی ئەو سەردەمە لە کتێبخانەکەیدان... کاتێ لە قوتابخانەی ناوەندی‌یش بوو بە (خانزاد)ی مامۆستا جەمال بابان و (گۆمی شڵەقاو)ی مامۆستا موحەڕەم محەمەد ئەمین و... چەند بەرهەمی دی ئاشنا بوو... لە پۆلی سێی ناوەندی بووم ، کە لە قوتابخانە گەڕامەوە ، بینیم بەرگێکی (یادداشت)ەکانی مامۆستا ڕەفیق حیلمی دەرچووە و یەکسەر کڕیم... گەرچی بۆ سبەینێ تاقیکردنەوەی (فیزیا)مان هەبوو ، بەڵام زۆری ئەو شەوەم بە خوێندنەوەی یادداشتەکانەوە بردە سەر و کەمێکیش بە پێداچوونەوەی فیزیادا... لەبەر ئەو هۆیە لە فیزیادا (٥٧)م وەرگرت و یادی بەخێر ، حاجی باقی ـ واتە مامۆستای فیزیا لێم تووڕە بوو و (طارق)ی شێخ ڕەئووفی نەقیبیش ، کە برادەرێکی زۆر نێزیکم بوو و مەسەلەکەم بۆ گێڕایەوە ، وەك هاوڕێیەکی دڵسۆز ، سەرزەنشتی کردم... ئەگەرچی لە هەردوو وانەی وێژەیی و زانستی (بەتایبەت بیرکاری)دا باش

بووم و بەدڵ حەزم لە هەموویان بوو ، بەڵام مەیل و ئارەزووی ڕووناکبیری پتر کاری تێکردم و بەرەو بەشی وێژەیی بردم... لە پۆلی پێنجەمی وێژەیی ، کە حەفدە قوتابی بووین ، لە خولی یەکەمی تاقیکردنەوەی بەکەلۆریدا تەنیا شەش کەسمان لێدەرچوو ، کە یەکێکیان من بوو...

* من لە یەکێك لە زانستگا هەرە بەرزەکانی جیهان ، واتە زانستگای لێنینگراد . بەکالۆریۆس و ماجستێرم تەواوکردووە... لەهەر ئاگادارێکیش بپرسی ، پێت دەڵێ ، کۆلێژی ئادابی زانستگای لێنینگراد ، تەنانەت لە کۆلێژی ئادابی زانستگای مۆسکۆ زۆر دێرینتر و پێشکەوتووتر و بەهێزترە... لە بەشی زمان و ئەدەبی ڕووسیی ئەو کۆلێژە کەڵە زمانەوانان و ئەدەبناسان دەرسیان وتووەتەوە و دەڵێنەوە... منیش پەروەردە و دەرچووی ئەو بەشەم...

لە لایێکی دییەوە ، هەموو کات و توانستم بۆ خوێندن تەرخان کردبوو و پۆلی یەکەم و دووەم و سێیەمم بە دوو ساڵ تەواوکرد... چەند جارێك ڕۆژنامەی زانستگا لەبارەی چالاکی و کارامەییمەوە نووسیویێتی... سەدی نەوەدی نمرەکانم باڵا بوون... ئەوەش فۆتۆکۆپیی یەکەم لاپەڕەی لیستی نمرەکانم :

=

During his stay at Leningrad State University from 1963 to 1968 ABDUL RAHMAN MAROOF passed the examinations in the following subjects: (speciality Russian Language and Literature)

1. Russian (practical course) ... good
2. General Linguistics (introductory course) .... excellent
3. Theory of Literature (introductory course) .... good
4. Modern Russian (theoretical course):
   - Part I. Phonetics Graphics. Orthographie. Orthoepy .... excellent
   - Part II. Lexicology Lexicography Word-building .... excellent
   - Part III. Morphology .... excellent
   - Part IV. Syntax .... excellent
5. Historical Grammar of the Russian Language .... excellent
6. History of the Russian Literary Language .... excellent
7. Science of Style (practical course) .... credit
8. Russian Folklore .... excellent
9. Latin .... excellent
10. Pedagogics .... credit
11. Teaching Practice .... excellent
12. Methods of Teaching Russian as a foreign language .... credit
13. Educational Films .... credit
14. History of Old Russian Literature..excellent
15. History of the Russian Literature of the XVIII-th century.. excellent

لەسەر نامەی ماجستێرەکەشم ، لەتەك ئەوەی پلەی بالآیان پێدام ، بۆ خوێندنی دکتۆڕاش کاندیدیان کردم ...

هەرچی خوێندنی دوکتۆراکەمە لە ئامۆژگای ڕۆژهەلآتناسیی سەر بە ئەکادیمیای زانستیی سۆڤێتی بوو ... ئیتر کاکە وریا گیان ، کام ((فەشەل)) ؟ ؛ کام ((نوشستی)) ؟ ؛ کام ((شلۆقی)) ؟ ؛ کام ((بێبیناغەیی)) خوێندنی من دەفەرمووی ؟ ...

ئەمەی وتویوە ، هێشتا بەلایەوە کەمە ، بۆیە گوێ بە هیچ نادا و دەڵێ : ((ئاورەحمان حاجی مارف کە لە ساڵی ١٩٦٠ دا پێنجی ئەدەبی ی تەواو کرد ... تاکە بەشێ لێی وەرگیرا بەشی کوردی بوو چونکە ئەوسا وەرگرتن لەم بەشەدا بێ دەرەجە بوو)) (ل ٢) .

من لە بەشی جوگرافیا و مێژوو ؛ کۆلێژی یاساش وەردەگیرام ... تەنانەت بەڵێنیان پێدام بۆ خوێندنی ئابووری بمنێرنە چیکۆسلۆڤاکیا ... بەلآم ئارەزووی بەشی کوردییەکە ، ئەوانی تری لەبەرچاو ڕەش کردبووم .

ئەوسا ، واتە ساڵی ١٩٦٠ ، وەرگرتن لە بەشی کوردی بە نمرە بوو و بەندەش بە پێی زۆریی نمرە ، یەکەم ناوی لیستەکە بوو ... هەرچی ئەو ساڵەیە ، کە کاکە وریای تێدا وەرگیرا ، لە بەختی ئەو مەسەلەی نمرە نەمابوو و بۆیە لەوێ وەرگیرا و نەکرا بە سەرباز ...

بۆم هەیە لە م . وریا بپرسم ، گەر قوتابیێکی پۆلی پێنجی زانستی نمرەی باش بهێنێ ، هیچ بیر لەوە دەکاتەوە بچێتە بەشی کوردی ؟ ... دیارە ، ئەو کە لەو بەشە خوێندوویەتی ، تەنها لەبەر ئەوە بووە ، کە نەك هیچ کۆلێژێکی زانستی وەری نەگرتووە ، بەڵکو لە بەشە وێژەییەکانیش (جگە لە بەشی کوردی) ئاوڕیان لێنەداوەتەوە ...

دێڕ دوای دێڕ بوختانەکانی ڕەزاقورستر دەبن ... ئەوەتە وا ڕادەگەیەنێ ، کە ئەوڕەحمان لەو بەشە کوردییە ((بێزی لێبووەوە ...

گاڵتـــەی پێکـــرد ... ئیهانـــەی کـــرد و وازی لـــێهێنا و خـــۆی گـەیاندە یەکیـەتی سـۆڤێت بـۆ خوێندنـی پزیشـکی ... دوای چـەند ساڵ نوشستی ... ئەنجام دەرەقەتی نەهات و فاشیل بوو ... تەرقین قەید کرا)) و چووە بەشی زمان و ئەدەبی ڕووسی .

ئـەو سـاڵەی لـە بەشـی کـوردی خوێنـدم سـاڵێکی پـڕ بـیرەوەری و سەروەری و شانازیمە ... چ ماموٚستایان ، چ هاوڕێیان ئەمەك و وێنـەیان لە پێش چاومە ... کاتێ ساڵی یەکەمم تەواوکرد و پشووی هاوین هات ، چەند برادەرێکی نـێزیکم بیرۆکـەی پێکـەوە چوونـە هـەندەرانیان خستە مێشـکمەوە و بڕیـاری ڕۆیشـتنمان دا ... لـە ڕێگـە هـەندێکیان بـەوە پێدەکەنین . کە یەکێك لە جانتاکانم پڕ کتێبی کوردی بوون و لە نێوانیاندا ((مێژووی ئەدەبی کوردی))ی ماموٚستا عەلائەددین سەجادی دیاربوو ...

بەڵێ توانست و بەخۆدا ڕاپەرموون و گەنجێتی بـەرەو ئـەوەیان بـردم بچمـە کۆلێـژی پزیشـکی ... وەرزی یەکـەمم بـە سـەرکەوتوویی تـەواو کرد ... لە دوای ڕۆژانی پشووی نیـوەی سـاڵدا تووشـی نەخۆشـییەکی گـران بـووم و سـێ مـانگێك لـە نەخۆشـخانە کـەوتم ... کـە هاوڕێکـانم ، بەتایبەت د . کاوس قەفتان و د . مارف خەزنەدار ... دەهاتنە سەردانم ، تاکە داوام لێیان ئەوە بوو ، گۆڤار و کتێبی کوردیم بۆ بێنن ... چاکـەیان هـەگیز لـەبیر ناکەم و چاپەمـەنی بەنرخ و بە بەهایان بۆ دەهێنام ... لـەو ماوەیـەدا بەشـێکی زۆری ژمارەکـانی گۆڤـاری ((گـەلاوێژ)) و ((هیـوا)) و ((شەفەق)) ... و چەندین چیرۆك و شیعرم خوێندەوە ... بەهەمان شێوە ، لـە نەخۆشـە ڕووسـەکانیش کتێبـی ڕووسـیم وەردەگـرت ... لـە کۆتـایی مانگی یەکەمی ئەو ناساغییەمدا ، خوێندنەوەی زۆر وای هـەژاندم بیر لـە پزیشکی نەکەمـەوە ... دوو مانگەکـەی دواییـش ، بەتایبـەت کـە زمـانی ڕووسییەکەم پتر گەشـەی سەند و ئەدەبی باڵای ڕووسـی کـاری تێکردم ،

هاتمە سەر ئەو باوەڕەی گەر لەو مەیدانەدا قاڵ ببم ، دوایی دەتوانم خزمەتی زمانەکەی خۆم بکەم ... بۆیە هەر کە لە نەخۆشخانە هاتمە دەرێ ، چوومە بەشی زمان و ئەدەبی ڕووسی . ئەمڕۆش چاك هەست دەکەم ، کە ئەو بەشە باشی پێگەیاندم و گەر ماوەی ئەم چارەکە سەدەیە کاری باشم کردبێ ، کاریگەریی ئەو قوتابخانەیەیە .

ئەوە کاکڵی مەسەلەکەیە . نەك ئەو بوختان و تۆمەتەی م . وریا دەیانداتە پاڵ بەندە ... هەر بۆ مەبەستی ئەوەی ، من وەك کەسێکی خراپ و نەزان بە خەڵك بناسێنێ ، لەگەڵ ئەوەشدا ، کە باش ئاگاداری هەندێ ڕاستییشە ، کەچی هەڵیان دەگێڕێتەوە و وا دەزانێ ، دەتوانێ خوێنەری وشیار و بەئاگا چەواشە بکا ... گەر نیازی پاك بوایە ، چۆن ڕووی دەهات بڵێ : ((بەڵگەی تر ئەوە ساغ ئەکاتەوە کە ك . ئاورەحمان ئەندامێکی (طارئ)ی بواری نووسین و ڕۆشنبیری یە ئەوەیە هیچ جۆرە جم و جۆڵ و ئارەزوویەکی زمانەوانی یارۆشنبیری یا ئەدەبی ی لە سەردەمی گەنجیدا نەبووە ... و تا ساڵی ١٩٧٣ دوای وەرگرتنی کاندیداتەکەی و گەرانەوەی بۆ وڵات هیچ نووسین و بەشداری‌یەکی ڕۆشنبیری‌ی بۆ تۆمار نەکراوە ...)) (ل ٣) .

م . وریا بەرانبەر ئەم چەند نموونەیەی خوارەوە چی دەفەرمووێ :

* لە نێوان ساڵانی ١٩٥٩ ـ ١٩٦٠دا بە نازناوی (سکاڵا)وە لە گۆڤاری ((هیوا))دا چەند وتارێکم بڵاوکردووەتەوە و بەتایبەت ئەوەیان ، کە دەربارەی (وەفایی)یە ، بەلاوە نازدارە .

* ١٩٦٨ ـ ١٩٦٩ چەند کورتە چیرۆکێکم لە ڕووسییەوە کردووەتە کوردی و چیرۆکی ((ماتەم))ی چێخۆڤ ، کە لە ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا چاپکراوە ، لە نێوانیاندا دیارە .

* ١٩٧٠ ـ ١٩٧٢ دوو وتارم بە ڕووسی و زنجیرەیەکیش بە کوردی لە

بارەی فەرهەنگە کوردییەکانەوە نووسیوە . ڕووسییەکان لە گۆڤاری ((ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسی))دا بڵاوکراونەتەوە و کوردییەکانیش لە گۆڤاری ((پرشنگ)) و ڕۆژنامەی ((هاوکاری))دا .

* ساڵی ١٩٧٢ کتێبی ((هەندێ بیروباوەڕی هەڵە لەبارەی زمان و مێژووی کوردەوە))ی د . قەناتی کوردۆم لە ڕووسییەوە کردە کوردی و ناردم بۆ کۆڕی زانیاری کورد و ساڵی ١٩٧٣ ، کە گەڕامەوە لەژێر چاپدا بوو .

... و هەندێکی دی .

سەرنج ڕاکێش ئەوەشە ، ئەو نەك هەر وا نیشان دەدا هیچ بەرهەمێکم نەبووە ، بەڵکو دەشڵێ : ((تا ئەوسا)) ـ واتە تا ساڵی ١٩٧٣ ((تەنانەت نەیزانیوە بە کوردی بنووسێ)) (ل ٣) .

من ئامادەم لیژنەیێك پێك بێت بۆ بەراوردکردنی ڕەوانیی کوردی و ڕێنووسی ئەو وتارانەی ساڵی ١٩٥٩ ـ ١٩٦٠ نووسیوومن ، یان ئەوانەی سەرەتای حەفتاکان بڵاوم کردوونەتەوە لەگەڵ هەر بەرهەمێکی ساڵی (٢٠٠١)ی م . وریادا ، کە خۆی هەڵیبژێری و دیاری بکا ... گەر بڵێن ڕێنووس و کوردییەکەی ئێستای ئەو لە هی سیچل ساڵ لەمەوبەری من باشترە ، ئەوە ئامادەی هەموو بڕیارێکیانم ...

بۆ ئەوەش ، کە تۆمەتەکەی باش بچەسپێنێ ، بوختانێکی شاخداری بە دەمی د . کەمال مەزهەرەوە کردووە و دەڵێ : ((فەرموون ئەمەش بەڵگە.

د . کەمال مەزهەر ئەحمەد سەرۆکی لیژنەی موناقەشەی نامەی ماجستێری کاك محمد زەهاوی بوو کە ئاورەحمان سەرپەرشتی بوو و لە بارەی ئیملای کوردی یەوە بوو . موناقەشەکە ڕۆژی پێنج شەممەی ڕێکەوتی (١٠ ـ ٢ ـ ٢٠٠٠)دا لە بەشی کوردیی کولێژی پەروەردەی سەر بە زانکۆی بەغداد کرا . لەم موناقەشەیەدا سەرۆکی لیژنە د . کەمال

مەزهــەر ئەحمــەد کــە ئاگــاداری تــەواوی سەرگوزشــتەی خوێندنــی ئاورەحمانە .. لەبەر دەم دەیان رۆشنبیرو ئەدەب دۆسـت و ئامـادەبووان رایگەیاند کە [ئاورەحمان کە لە سۆڤیەت گەڕایەوە .. لە ساڵی ۱۹۷۲ دا و لە کۆری زانیاریی کوردی دامەزرێنرا .. ئیملای کوردیی نەئەزانی ... ئەوسا فێری بوو ...])) (ل ۳) .

لێتان ناشارمەوە ، د . کەمال لەو بوختانەی بە دەمییەوە هەڵبەستراوە ، زۆر پەست و دڵگرانە ... چاوەڕوانی نەدەکرد ، ئەو ئامۆژگاری و پەندە بەرز و باڵایانـەی ؛ ئـەو وتـە شـیرین و ڕۆحسـووك و جوانانـەی لـەبارەی بەندەوە دەریبڕین ، کە مەبەستی بوو ، لە سەرێکەوە هەندێ ڕاستی لە پێشکەوتنی منی شاگردیدا بدرکێنێ و ، لە سـەرێکی دییشەوە ، ڕاوێژی خـەڵکی دییـان پێبکـا ، تـا لـە پێنـاو فراوانکردنـی ئاسـۆی زانـین و زانسـتییاندا خۆیـان فـرە مـاندوو بکــەن ... شـریتی ئـەو وتووێــژ و دەمەتەقێیە لای کاك محەمەد زەهاوی هەیە ... لەبـەر ئـەوەش ، کـە زۆر بەسـەر ڕووداوەکـەدا تێنەپـەڕیوە ، هێشـتا لـەو هۆڵـی هەڵسـەنگاندنەدا سەدای دەنگی زوڵاڵ و دلێری دوکتۆر کەمال ئاسەواری ماوە و لە گوێی بەشدارانیشدا دەزرنگێتەوە ... ئیتر م . وریا چۆن وا زوو ئەو بوختانەی هۆنییەوە و ڕێی بەخۆیدا دڵی ئەو زاتەش زویر بکا . چاك دەزانم م . وریا خراپ دەکا ، بـەڵام تێناگـەم چ پێویسـتییێکی بەمەیـە و دەبـێ کـەڵك و سوود ؛ چێژ و تامی کاری ناڕەوا و دوور لە ڕاستگۆیی چی بێ ؟ ...

د . کـەمال لـەو کـۆڕ و کۆبوونەوەیـەدا وتـی : هیوامـە هـەموو وەك د . ئــەورەحمان بــن ... بــە مــاندووبوون و شــەونخوونی ؛ هــەوڵ و تەقەللای بێوچانی ... وای لـێهاتووە ، بـووە بـە یـەکێك لـە کوردیزانـە گەورەکانمان ... هێندە ڕەوان و بێگرێ دەنووسێ ، کە ناتوانی دەست لە خوێندنەوەی بەرهەمەکانی هەڵبگری ... بەڵێ ، هەر ئەم د . ئەورەحمانە

کە تازە لە هەندەران گەڕابووەوە ، وەك ئێستا نەبوو ... ئەمەیە ئەنجامی دڵسۆزی لە کاردا ... بەداخەوە کەسانێکیش هەن ، نەك هیچ پێش ناکەون ، بەڵکو بەرەو دواشەوە دەڕۆن ... لە کاری سەرپەرشتیکردنی نامەی خوێندکارانیشدا ، بە چەشنێك ئەرکی سەرشانی بەجێ‌دێنێ ، سەروەر و سەربڵند بێ ... ئەم نامەیەی کاکە حەمە زەهاوییش یەکەم نامەیە ، کە وا ڕەوان و بێ هەڵەی ڕێنووس بێ ...

لەم باسەدا بەتایبەت سەرنج ڕاکێش ئەوەیە ، ئەو بوختانەی بۆ د . کەمالی هۆنیوەتەوە ، وەك دەقی وەگێراو خستووەتە کەوانەوە ، کە ئەمەش وا دەگەیەنێ ، ئەو وتانە بێ زیاد و کەم ، بەو چەشنە وترابن ...

هەرچی بۆ شەخسی خۆمە ، هیچ گلەیی زۆر لەو مرۆ بوختانکەرە ناکەم ، بەلاّم بۆ د . کەمال ، نەك هەر گلەیی ، بەڵکو لۆمە و سەرزەنشتیشی دەکەم ... گەلۆ ! ئێمەی کوردی کلۆڵ و چارەڕەش ، چەند زانا و دانا ؛ پایەبەرز و پایەدار ؛ گەورە و کەڵەمێر ...ی وەك د . کەمالمان هەیە ، تا بە ناوییەوە بوختان هەڵبەسترێ و وا سووك تەماشا بکرێ ... ئەگەر زمان بۆ ئەو جۆرە وشانە ببزوێ ، ئەی قەڵەم چۆن قایل دەبێ ، بیاننووسێ ؟ ...

م . وریا ، کە لە پێناوی وەدیهێنانی کام و ئارەزووی ناڕەوایدا ئەو کارە نابەجی‌یە دەکا ، دەبێ بزانێ ، نە بە فڕوفێڵی ئەو ناوی مەزنی زانایان لەکەدار دەبن و ، نە بە هاژوهووژی تەلاری بالاّیان هەرەس دێنێ و ، خۆیشی بەوە زل دەبێ ... واتە مەرامی ناڕەوای نایەتە دی و تەنها ناوی خۆی دەزڕێنێ و سنعەتەکەی ڕەزیل دەکا ... کورد وتەنیش : ((بزن کە خوا بیگرێ نانی شوان دەخوا)) ...

ئەوێك بە ڕۆژی ڕووناك کەرەستە لە زمانەوانانی کورد و نامەی

ماجستێری و دوکتۆریی خوێندکارانی کوردەوە وەربگرێ و بیکا بە ماڵ و موڵکی خۆی و بە بیانوو و بەهانەی هەرزان بەها هەوڵی شاردنەوەی بدا ... یاخود کە دەقی بڵاوکراوە وەردەگرێ ، بۆ وەدیهێنانی مەبەستی ناڕەوا و نابەجێی بیشێوێنێ و تێکوپێکی بدا ... ئێدی دەمێ وتووێژ و دەمەتەقێیەك بگێڕێتەوە ، دەبێ چی بەسەربێنێ و بەرانبەرەکەشی تووشی چ دەردەسەری و گرفتارییێك بکا ، بەتایبەت ، چونکە خۆ ئەمەیان ماست نییە بە دەمییەوە دیار بێ .

لەلایێکی دییەوە مایەی خۆشی و بەختەوەرییە ، گشت بەشدارانی وتووێژی ماجستێرنامەی کاك محەمەد زەهاوی لە ژیاندان ، جا گەر ئەو شەرم لە من و د. کەمال نەکات ، ئەو تۆمەتە بخاتە ئەستۆمان ، ئەدی لەمەودوا چۆن ڕووی دێ لە پێش سەد کەسێکدا سەرهەڵبڕێ ... ((زاڵم زەواڵت بێ))...

وەك م. وریا بەناوی د. کەمالەوە دەڵێ : ((ئاورەحمان کە لە سۆڤیەت گەڕایەوە ... لە ساڵی ١٩٧٣دا و لە کۆڕی زانیاریی کورددا دامەزرێنرا ... ئیملای کوردیی نەئەزانی .. ئەوسا فێربوو ...)) (ل٣) . گەر ئەمە ڕاستیش بێ ، ئەوە :

١ـ هیچ نەبێ من ساڵی ١٩٧٣ لە کۆڕ فێربووم ... باشە ئەی ئەو وەڵامی چییە ، کە نەك هەر بە شەش ساڵ لە لەندەن ، بەڵکو بە بیست ساڵیش لە بەشی کوردیی کۆلێژی پەروەردە هەر کۆڵەوار و دەستەپاچەیە ... بۆ ئەوەی وتەکانی منیش وەك ئەوانی م. وریا ڕووت و ڕەجاڵ نەبن ، فەرموون ئەوە چەند نموونەیێك :

أ) لە وتاری ((ڕەخنەی نارەخنە))یدا[٢٦] ئیملای چەندین وشەی هەڵەیە و بەتایبەتی ئەوەی لەبریتی (تەئکید) ، نووووسیویە (تاکید)

---

(٢٦) وریا عومەر ئەمین ، ڕەخنەی نارەخنە ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١٤٠ ، بەغدا ، ١٩٩٧ ، ل٢٢ـ٢٤.

(ل ٢٣، س١ ، د٢٥) ؛ لەجیاتی (بەراورد) ، (بەراووِرد) (ل٢٣، س ١ ، د٣٠ ، ل٢٣، س٢ ، د٥) ...

ب) ئەو کە یەکێکە لەوانەی بەتەواوی لایەنگیری دانانی چوکڵەیە لە ژێر (ڕ)ی سەرەتای وشەدا و ئەمەی لە وتاری ((ئیملای کوردی و چەند تێبینییەك)) (ل٤٢٢) دا دەربڕیوە ، کەچی لەم وتاری ((ڕەخنەی نارەخنە))یەیدا لە نووسینی سەرجەمی ئەو جۆرە وشانەدا (٧)ی نیشانەی قەڵەویی لەژێر ئەو پیتانەدا دانەناوە ... ئەم دیاردەیەش وەنەبێ هەر لەم وتارەیدا بێ ، بەڵکو لە زوربەی نووسینەکانیدا بەهەمان چەشنە ... زێدە ڕۆیی نییە ، گەر بڵێم نامیلکەی (ڕێزمانی راناوی لکاو) پتر لە سەد وشەی وای گرتووەتە خۆ و تاکە یەکێکیان چییە ، چوکڵە لەژێر (ڕ)ەکەیدا نییە . بۆ نموونە سەرناوی ئەو نامیلکەیەی لە سێ وشە پێکهاتووە : (ڕێزمانی راناوی لکاو) و دوانیان بە (ڕ) دەست پێدەکەن و لەژێر (ڕ)ی هیچ کامێکیاندا چوکڵە دانەنراوە ...[٢٧]

جـ) لە وتاری ((پاشبەندی / ێ / لە ڕەخنەی نارەخنەدا))[٢٨] نووسیوێتی :

((دکتوراه)) (ل ١٩) . کورد دەڵێ (دکتۆرا) ، نەك (دکتوراه) ... وێڕای ئەوە ، گەر بە شێوە عەرەبییەکەش بوترێ ، ئەوە (ه)ی کۆتایی دەبێ بە (ة) بنووسرێ ، چونکە لە کوردیدا ئەو (ه)یە بەرانبەر سەر (فتحە)ی عەرەبی دەوەستێ ...[٢٩]

... و گەلێکی دی .

---

(٢٧) بۆ زانیاریی پتر لەمەڕ ئەم باسە ، بڕوانە : (ل ٦٩- ٧٠)ی بەرگی یەکەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی نارەختە)) .

(٢٨) وریا عومەر ئەمین ، پاشبەندی / ێ / لە ڕەخنەی نارەخنەدا ، گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ١٤٢ ، بەغدا ، ١٩٩٨ .

(٢٩) هەمان سەرچاوە ، ل١٥.

لەو جۆرە هەڵانەی ڕێنووس ، کە وێرانی و سەرگەردانی نیشان دەدەن ، لە نووسینی کەسێکی کۆلکەخوێندەوار دەچن ... لەبەر ئەوەی م. وریا دڵسۆزی زمانی کوردی نییە و لە پێناوی ساخکردنەوە و دەستوورەکانیدا ئامادە نییە خۆی ماندوو بکا ، بۆیە قوڕێکی خەستی بۆ زمانی زگماکی گرتووەتەوە ... سەرباری ئەوە ، ئەلحەق ڕوویێکی دەوێ بوختان بۆ کەسانی دیی هەڵبەستێ .. ئیتر خوێنەری وشیار و وریا و زرنگی کورد چۆن بەو قسە و قسەلۆکانەی ناخەنن ؟ ...

٢ـ د. کەمال لە چەند کۆڕ و کۆبوونەوە و سیمینارەدا بە سۆز و جۆش و پەرۆشەوە ئەمانەشی درکاندووە :

أ) کوردییەکەی د. ئەورەحمان ئەڵێی سیمفۆنیایە ...

ب) لەوانەی لە یەکێتیی سۆڤێت خوێندوویانە ، کەسیان وەك د. ئەورەحمان زمانی ڕووسی نازانن ...

جـ) لە وتووێژی هەڵبژاردنی ناونیشانی بابەتی ماجستێرنامە و دوکتۆرانامەدا بە زۆری ڕوو لە بەندە دەکات ...

... هتد .

خۆ م . وریا چاك ئاگاداری ئەم ڕاستییانەیە ... دەبێ ئەو ویژدانەی چی بێ ، کە بۆ چرکەیەکیش بەخەبەر نەهاتبێ ... من بە ئاکاری ڕاهاتووم و بۆ خۆم چاوەڕوانی قسەی خێری لێناکەم ... بەڵام هیچ نەبوایە ، با لەو خەرمانە بە بەرەکەتەی ئەو د. کەمالە خێرخوازە ، یەك دوو نموونەی لەبارەی هەر کەسێکەوە بوایە ، بگێڕایەتەوە ...

هەر لەو وتانەی بەدەم د. کەمالەوە هەڵیبەستوون ، کە نووسیویە :

((د. کەمال مەزهەر ئەحمەد کە ئاگاداری سەرگوزشتەی خوێندنی ئاورەحمانە)) (ل٣) مەبەستی ئەوەیە ، ئەو زاتە ((ئاگاداری تەواو))ی ((فەشەل و نوشستی)) ؛ ((شلۆق و بێ بیناغە))یی ؛ ((نزمی مستوای

ئەکادیمی))... بەندەیە .

ئەلحەق د. کەمال ، نەك هەر ئاگاداری تەواوی سەرگوزەشتەی خوێندنمە ، بەڵکو ئاگاداری گشت کاروبارێکمە و هێندەش چاکەی بەسەرمەوەیە ، کە هی سەرجەمی هاورێیانی دی و تەنانەت براکانم پێکەوە ، ناگەنە نیوەی ئەوەی ئەو ... جا ئەو :

١ـ لە یەکێتیی سۆڤێت ئامۆژگاریی خوێندکارە کوردەکانی دەکرد ، کە وەك ئەورەحمان بخوێنن و سەری سوڕدەما چۆن فریادەکەوتم زوربەی تاقیکردنەوەکان پێش کاتی دیاریکراو بدەم .

٢ـ لەو ڕۆژەشەوە ، کە گەڕاومەتەوە ولآت لە چەندین دانیشتندا باسی چاك خوێندن و باش کەڵك وەرگرتن لە وانەکان و چوست و چالاکیم و بەرزیی ئاستی زانستیمی کردووە .

٣ـ بە نووسینیش لە چەند بەرهەمێکیدا ئەو زانیارییانە و هەندێکی دیی تۆمارکردووە .

... هتد .

ئەگەر کەسێکی ڕاستگۆی خۆشەویستم پێم بڵێ : د. کەمال یەك دوو وشەی خراپی بەرانبەر بە تۆ کردووە ، نەك بە هیچ چەشنێك بڕوای پێناکەم ، تەنانەت گەر بەرەو ڕوو بە خۆشم شتێکی لەو جۆرە بڵێ ، دەڵێم ئەوە د. کەمال نییە ... ئەم زاتە تەنانەت خەوشەکانیشم دەپۆشێ ، ئیتر چ گەمژەییێك بڕوا بەوە دەکا لای م . وریا باسی خراپ خوێندنی من و سەرگوزەشتەی ((فەشەل و نوشوستی))یمی کردبێ ... گوایا بە ئەقڵی خۆی دەیەوێ بەندە بەرانبەر د. کەمال بخاتە گومانەوە و بە شانی ئارداوی کردنیشی ، عەریفەکەی ڕازی و دڵخۆش بکا ...

ئەو وتە ناشیرینانەی بەدەم د. کەمالەوە ڕێکی خستوون ، جێی نیگەرانی و دڵتەنگیی سەرجەم و سەرپاکی دۆست و هاورێیانە .

* *

له لاپەڕە (٣٩)ی بەرگی دووەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە))دا ، ئەوەم یادداشت کردووە ، کە م. وریا ((ماوەیەکە نازناوی (استاذ علم اللغة)ی لە خۆی ناوە . ئەمیش دوای ئەوەی بیست ساڵێك ئەو خەڵکەی بەوە خەڵەتاند ، گوایا بڕوانامەی دوکتۆرای هەیە))... پاش ئەوەی بەم جاڕی هەقە دەستەکەی کەوتەڕوو ، بەداخەوە هێندە بوێر نەبوو پێ لە هەڵە و گوناهی خۆی بنێ . بەڵکو بۆ پۆشینی ئەو ناپاکییە ، هەوڵیدا بە منجەمنج و وتەی وڕێنەئاسا و بە بڕوبیانووی سەیر و سەمەرە ئەو خەڵکە چەواشە و چاوبەست بکا ، کە گوایا دوکتۆرانامەکەی هەندێ باسی سیاسیی گەورە و زەقی تێدایە ، دەستی بەسەردا گیراوە و د. عەبدولستار تاهیر شەریف فریای کەوتووە و ڕزگاری کردووە ...

لەبەر ئەوەی هەر ڕۆژە بەیت و بالۆرەیێکی نوێ دەهۆنێتەوە ، بۆیە ئەوەی ئەمڕۆ دەبووت ، سبەینێ لەبیری دەچووەوە .. ((درۆزن شتی لەبیرنامێنێ)) ... جا ئەو وتانەی بووبوونە نوکتەی نێو برادەران ...

ئەوجا کە تێگەیشت هەموو پێکەنینیان بەمە دێ ، بۆ خەفەکردنی خەڵکەکە و ئاگرەسوورە لە خۆ دوورخستنەوە ، فێڵێکی تازەی دۆزییەوە ... ئەویش ئەوە بوو ، کە دەیووت : ئەورەحمان ، نەك دوکتۆرا ، بەڵکو ماجستێریشی نییە و ئەم بیرە نوێیەشی لە بوختاننامەکەیدا بە دوور و درێژی باس کردووە ... ((هەزار تەڵەی بە کلك تەقاندووە)) ... ئێمە بۆ ماندوونەکردنی خوێنەر تەنیا شتێکی یەکجار کەمی لێدەگێڕینەوە :

((ئاورەحمان ئیدیعای ئەوە ئەکات دکتۆرای هەیە)) (ل ٥، د ١٨ـ ١٩) .

((ئاورەحمانی حاجی مارف ... ئیدیعای ئەوە ئەکات کە

ماجستێریشی هەیە)) (ل٥ ، د ٢٠-٢٣).

((کەی لە سیستەمی کاندیداتا ماجستێر هەیە (ل ٦، د ٩) .

((گەر ئاورەحمان راست ئەکات ماجستێری هەیە ... هەر دوو نامەکەی عەرز کات)) (ل ٦، د١٠-١١) .

((... ئاورەحمانی حاجی مارف .. بڕوانامە بێ ناوەکەی خۆی کردۆتە پەساپۆرت)) (ل ٨ ، د ١٣-١٤)

... هتد .

خزمینە ' جارێ من هیچ نالێم ، ئێوە خۆتان بیڵێن .. فەرموون چی دەبینن ... ئەوە فۆتۆکۆپیی هەردوو بڕوانامەکەم :

١) فۆتۆکۆپیی بڕوانامەی ماجستێرەکەم :

UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS

DIPLOMA

ДН № 005442

This is to certify that Abdul Rahman Maroof

was admitted in 1963 to the Leningrad "A. A. Zhdanov" State University (Order of Lenin)

and in 1968 completed the full course of the University

having specialized in the Russian Language and Literature

The State Examination Commission certifies that he/she is qualified as: philologist - specialist in Russian philology, teacher of the Russian Language

Special decisions of the Council:

Abdul Rahman Maroof is conferred the degree of Master of Arts (M.A.) (philology)

He/she is entitled by this Diploma to carry out independent work of any kind connected with the above-mentioned qualification and speciality.

Chairman of the State Examination Commission

Rector

Dean of the Faculty

Leningrad 1968

Reg. No. 145.

ب) فۆتۆکۆپیی بڕوانامەی دوکتۆراکەم :

SUPREME ATTESTATION COMMISSION

upon the recomendation of the Council of the Leningrad State University

Hereby confers on

Aedul Rahman Maroof

the degree of

DOCTOR OF PHILOSOPHY (Ph. D) Philology

in recognition of his proficiency in the general and special studies and research prescribed by said University for such degree.

Given this day under the seal of the Commission at Moscow, USSR

Chairman

General Secretary

МКАП № 002327

Moscow, November 1, 19[illegible]

وەنەبێ ئەم توانج و تۆمەتەی م. وریا هەر من بگرێتەوە ، بەڵکو تێکرای ئەوانەشی بەردەکەوێ کە لە سۆڤێت و ڕووسیا دوکتۆرایان وەرگرتووە ... گەر تۆ لە ئەورەحمان تووڕەی ، تەنیا ئەو بەردەباران بکە ... بۆ تەڕ و وشك پێکەوە دەسووتێنی ؟ یان بۆ شەلم کوێرم تیرێکی وا زەهراوی دەهاوێژی چەندین زانا و دانای ناودار و بەناوبانگی کوردیشی پێ بریندار بکەی ... باشە ، بیرت لەوە نەکردووەتەوە ، کە زوربەیان نەك هەر ڕابەر و مامۆستاتن ، بەڵکو برادەر و هاوڕێشتن ... خۆ گەر گوێت بەمەش نەدابێ ، دەبوو ئەوە لەبیرنەکەی ، کە ئەوە پتر لە سی ساڵە ئەم زاتانە :

(١ـ د. کەمال مەزهەر

٢ـ د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ

٣ـ د. مارف خەزنەدار

٤ـ د. کاوس قەفتان

٥ـ د. نەسرین فەخری

٦ـ د. شوکرییە ڕەسووڵ

٧ـ د. کوردستانی موکریانی

٨ـ د. ئیحسان فوئاد

٩ـ د. ئەحمەد عوسمان

١٠ـ د. فاڕووق عومەر صدیق

١١ـ د. ڕەشاد میران

١٢ـ د. ئەنوەر قادر جاف

١٣ـ د. جەمشید حەیدەری

... و چەندینی دی) لە بوار و دەرەتانی مێژوو و ئەدەب و زمان و ئەتنۆگرافیا... ی کورددا خزمەت و ڕاژەیان یەکجار دیار و بەرچاوە و

بەرهەمە بە بەرکەت و بەهادارەکانیان مایەی سەربەرزی و شانازیی میللەتەکەمانن ...

گەلێ خوو و ڕەوشتی وەك بێوەفایی و بێئەمەکی و فڕوفێڵ و گزیوفزی ... لەو پیاوەدا کۆبوونەتەوە . ئەوەتە هەر بۆ مەبەستی ئەوەی بەرانبەر نامەکانم و بڕوانامەکانم پتر خوێنەر بخاتە گومانەوە و تەواو سەری لێبشێوێنێ ، هاتووە لە لاپەڕە (٣٠)ی کتێبی ((ڕابەری سەرچاوە لە بارەی زمانی کوردییەوە)) ، کە دەربارەی (کورتەی نامەی دوکتۆری)یەکەم دواوم ، نەك (نامەکە) ... لەبارەی (کورتە) کەیەوە نووسیومە :

((مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردی و شێوازی دانانی فەرهەنگی ڕووسی - کوردی ، ١٩٧٢.

* ئەم نامیلکەیە کورتەی نامەی دوکتۆرییەکەیەتی و (٢١) لاپەڕەیە . لە پێشەکی و دوو بەش و سێ فەسڵ و ئەنجام و پاشبەند پێکهاتووە)).

جەنابیشی وشەی (کورتە)ی لێ لابردووە و کردوویە بە :

((مێژووی فەرهەنگ نووسیی کوردی و دانانی فەرهەنگی رووسی ـ کوردی ١٩٧٢ــ ئەمە نامەی دوکتۆری یەکەیەتی و (٢١) لاپەرەیە . لە پێشەکی و دوو بەش و سێ فەسل و ئەنجام و پاشبەند پێك هاتووە)) (ل ٤)

ئەوجا بە گاڵتەجارییەوە ، ڕوودەکاتە خوێنەر ، کە گوایا هەموو نامەی دوکتۆرییەکەی ئەورەحمان (٢١) لاپەڕەیە .

هەر کەسێ لە سۆڤێت خوێندبێتی ، چاك دەزانێ بە تایپ چوار دانە لە نامەی دوکتۆری چاپ دەکرێ ... نامەی دوکتۆریش بێ (کورتە) نابێ ، کە ئەویش بە چاپ سەد دانەیێکی لێ بڵاودەکرێتەوە ...

جا بەندە لەو (ڕابەر)ەیدا باس لەو (کورتە)یە دەکات و خۆ ئەویش

لای خۆی ئەو وتانەی منی وەك دەقی وەرگێراو وەرگرتووە ... خۆ ناشێ بڵێ هێندە بێئاوەز و بێسەلیقەم و وشەی (کورتە)کەم نەبینیوە ؛ یان بفەرمووێ هێشتا فێری ئەوە نەبووم ، چۆن دەق وەربگرم ؛ یان ددان بەوەدا بنێ ، لەبەر کاری دی لە سۆڤێت نەپەرژاومەتە سەر ئەوەی (نامە) و (کورتە) لێك جیابکەمەوە ... یان وا نیشان بدا ، کە شێواز و ڕێبازی تازەگەریی دەبێ شێواندنی ڕاستی بێ ... ئەمانە بە هیچ سەنگ و پێوانەیێك لە هیچ بوارێکی زانستی و ڕەوشتیدا جێیان نابێتەوە و نابێتەوە و پەسەند نین ...

لێرەدا وتەی ئەو برادەرە دووپات دەکەمەوە ، کە دەڵێ : م . وریا هەتا فێڵ هەبێ دەیکا .

ئەوە ئیسپاتم کرد ، کە بڕوانامەی ماجستێریش و دوکتۆراشم هەیە ... نکوڵی لەوە ناکەم ، کە م. وریا ماجستێری هەیە ، بەڵام دوکتۆرای نییە ... چەند بەڵگەیێك :

أ) ئەوە ماوەی ساڵێکە بۆ ئەوانەی بڕوانامەی دوکتۆرایان هەیە ، دەرماڵەی بیست هەزار دیناریان بڕیوەتەوە و بۆ ئەوانەش ، کە خاوەنی بڕوانامەی ماجستێرن - دە هەزار دینار .

* خاوەن بڕوانامەکانی بەشی کوردی ، چ ئەوانەی لە یەکێتیی سۆڤێت وەریان گرتووە ، یان ئەوانەی لە عێراق ، وەك :

(١- د. کەمال مەزهەر

٢- د. نەسرین فەخری

٣- د. فوئاد حسێن

٤ - بەندە) لەیەك لیستەدان و مانگانە سەر و بیست هەزار دیناریان دەدەنێ .

* ئەوانەی ماجستێریان هەیە ، وەك :

(١ـ م. ئەحمەد حەسەن فەتحوڵلا .

٢ـ م. وريا عومەر ئەمين

٣ـ م. لەيلا جەليل دەلۆ

٤ ـ م. نازەنين جەلال)يش لەو ليستەيەدان ، كە دە هەزار دينار وەردەگرن .

ب) تاكو ئێستا چەندين ئيستمارە ، كە بۆ مەبەستى جياجيا پڕیکردووەتەوە ، لە بەرانبەر پرسيارى ئەوەى چ بڕوانامەيێكى هەيە بە خەتى خۆى نووسيويە : (ماجستێر)

جـ) سەرپاكى ئەوانەى لە ئينگلتەرە لەگەڵى خوێندوويانە ، ئەوە ناشارنەوە ، كە دوكتۆراى نييە و ماجستێرى هەيە و ، لەو كردەوەيەى سەرسامن ...

د) لە پاشكۆى وتارى ناوبراوى ((ڕۆژگيران و دەستكەوتى مەزن))دا خۆى نووسيويە ، كە بڕوانامەى (M.phil)ى هەيە (ل ٤٨) ... هەمووشمان دەزانين ، كە ماجستێر دەكا ...

... هتد .

ئەو پرسيار و داواى زۆرى كرد و ئێمەش بەدڵى خۆى وەڵاميمان دايەوە و بەجێمان هێنا ... با ئێستا ئێمەش چەند پرسيار و داوەكارىيێكى لىٚ بكەين :

ا) ئەو نووسيويە : ((بۆ ماوەى شەش ساڵ لە زانكۆى لەندەن خوێندوويەتى)) (ل ٤٨)... ماوەى ماجستێر چ لە ئينگلتەرە و ، چ لە عيراق دوو ساڵە و گەر كێشەيكيش هاتەپرى دەكرێتە سىٚ ساڵ ... جا تۆ ، كە بە شەش ساڵ تەواوت كردووە ، هى تەمەڵيت بووە ، يان بە كارى دييەوە خەريك بوويت ؟...

ب) مەکەنزی بۆ چەند مانگێك کاری لەگەڵ کردیت و دوایی وازی لێهێنایت و دەستبەردارت بوو ؟ ...

جـ) دەزانین لەبەر چی تۆ و تێکڕای قوتابییەکانی دییان لە سۆڤێت گەڕاندەوە ... بەڵام پێمان بڵێ ، لەو دەستە کەمەی نێررانە ئینگلتەرە ، چۆن تۆی کەوتیتە ناو ؟

د) گەر ڕاست دەکەی و بڕوانامەی (دوکتۆرا)ت هەیە ، ئەوە تکایە وەك بەندە وێنەکەیمان بخەرە پێش چاو ...

*   *
*

م. وریا بەتەواوی سەری لێ شێواوە و یەکجارەکی بێئاوەز بووە و خۆشی نازانێ چی دەڵێ ... ئەوەتە لە لایەکەوە بە گوێی خوێنەردا دەدا ، کە ئەورەحمان نە بڕوانامەی دوکتۆری هەیە و ، نە نامەی دوکتۆری نووسیوە ... کەچی لە لایێکی دییەوە دەڵێ : ((بۆ ئەم نامەیەی تا ئێستا نەکردۆتە کوردی ... وەك لە ناونیشانەکەیەوە دەرئەکەوێ کردنی بە کوردی دە ڕۆژ نابا چونکە بەشە هەرە زۆرەکەی فەرهەنگە و خۆی کراوەتە کوردی ... و ... ئەو بەشەی کە بە رووسی‌یە گومانی تیا نی‌یە سەرەتا بە کوردی یا عەرەبی نووسراوە و بۆی کراوەتە ڕووسی ...))(ل ٤) .

م. وریایێك ، کە خۆی بە شاگردی چۆمسکی دەزانێ و تا ئێستا لە تیۆری و لێکۆڵینەوەکانی تێنەگەیشتبێ ، ئیدی دەربارەی تیۆریی فەرهەنگنووسی دەبێ ئاستی زانستی چەند بێ ؟ ... خۆزگە ئەم ڕاستییانەی ڕەچاودەکرد :

١- لێکۆڵینەوەیێك یان بەراوردێك یان فەرهەنگێك لە نێوان ڕووسی و کوردیدا بێت ، گەر بەشە ڕووسییەکەی بکرێتە کوردی ، ئەوەچۆن

لێکۆڵینەوەیێکی بەراوردیی ئەو دوو زمانە سازدەبێ ... یاخود با بڵێین بێتو فەرهەنگێکی ئینگلیزی ـ کوردی ، بەشە ئینگلیزییەکەشی بکرێتە کوردی ، چۆن وەك فەرهەنگی ئینگلیزی ـ کوردی دەمێنێەوە !...

٢ـ کارێك کە بە هیچ چەشنێك نەیبینیبێ :

ا) چۆن لێی بێگومانە ، کە بەشە ڕووسییەکەی سەرەتا بە کوردی یا عەرەبی نووسراوە ؟

ب) ئایا دەشێ بەشی ڕووسیی کارێك بە زمانێکی دی بنووسرێ و دوایی بکرێ بە ڕووسی ؟ ... بڕواناکەم نەزان و گەمژەش شتی وا سەیر و سەمەرە بڵێن .

جـ) ئەدی د. کەمال مەزهەر و د. کاوس قەفتان و کەسانی دی باسی چاك ڕووسیی زانینی منیان کەم بۆ کردووە ؟ ... ئەی بۆ خۆی لەو ڕاستییە گێل کردووە ؟

د) بێتو نامەی دوکتۆرییەکەم بۆ کرابێتە ڕووسی ، کەواتە ڕووسی نەزانێکی وەك من چۆن توانیوێتی لە بواری جیاجیادا چەندین کتێب و وتار لە ڕووسییەوە وەربگێڕێتە سەر کوردی و بەتایبەت کتێبی ((سەرەتایێکی زماننناسی)) ، کە (٣٣٩) لاپەڕەیە و هەمووی تیۆری و لێکۆڵینەوەی ورد و قووڵی زمانە ؟ ...

هـ) گەر بەشە ڕووسییەکەی بشکرێتە کوردی بە چ ڕێگەیێك ((کردنی بە کوردی دە ڕۆژ نابا))؟ ... ئەو کە ڕێبازی وا شك دەبا و هێندە گورج و گۆڵە ، ئەی ئەوە بیست ساڵە بۆ نامەی ماجستێرەکەی خۆی نەکردووەتە کوردی ؟

ئەوە من ڕووسی نەزانم و کەچی لە بواری زمان و ئەدەب و مێژوو و ئەتنۆگرافیادا هەزار لاپەڕەیێکم لە ڕووسییەوە کردووەتە کوردی ... بەڵام م. وریا ، کە گوایا ئینگلیزیزانە و خۆیمان بە (استاذ علم اللغة)

پێدەناسێنێ ، بۆ تا ئەمڕۆ ناميلكەيێكى سەبارەت زانستى زمان و يان هەر بابەتێكى دیى كوردناسى لە ئينگليزييەوە وەرنەگێڕاوەتە سەر كوردى ؟ ... خۆى ئەو چەشنەيە ، كەچى لەو وتارەيدا ، كە باسى وەرگێڕانى كتێبى ((ڕێزمانى كوردى بە كەرەستەى ديالێكتى كرمانجى و سۆرانى))ى ق. كوردۆ لە لايەن د. كوردستانى موكريانييەوە دەكات ـ (ڕۆژنامەى ((هاوكارى)) ، ژ ٧٦٨، ١٩٨٤/١٢/٢٠ ، ل ٤) ڕوودەكاتە ئەوانەى لە هەندەران خوێندنيان تەواوكردووە و زمانى بێگانە دەزانن ، لە ڕووى وەرگێڕانەوە سستى و كزييان تێدا بەدى دەكرێ و بۆ لەو بەرهەمە زۆرەى دەربارەى كورد و كوردستان هەيە ، شتێكى ئەوتۆيان لێنەكردوونەتە كوردى و ئەوجا بە گلەييەوە دەڵێ : ((بەداخەوە زۆر مامۆستا و دوكتۆرمان هەيە دە پانزە بيست ساڵێ ئەبێ خوێندنيان تەواو كردووە و گەڕاونەتەوە وولات ـ تاك و تووك ـ نەبێ ـ لەم ماوەيە دوور و درێژەدا دەستيان بۆ چەن لاپەڕەيەك درێژ نەكرد خۆماڵىيان بكەن)) (س١) ... ڕاست ئەوەيە ((دەرزييەك بكە بە خۆتدا ، ئنجا سووژنێك بكە بە خەڵكدا))... هيوادارم گلەييم لێنەكرێ ، گەر بڵێم ئەو شێوازە وازوازى و بێباكييەى ، چ بەندە و چ سەرجەمى دۆستان سەرسام ناكا ، چونكە ئەمە كار و پيشەى ڕۆژنامەيەتى ... هەر ڕۆژە دەهۆڵێك دەكوتێ و قسەكانى باجيان لەسەر نييە ...

... هتد.

لە سەرەتاى ئەو وتە بێ سەروبەرانەيدا نووسيويە ، ئەوڕەحمان ((سەرەڕاى ئەو هەموو نووسين و حەزكردنى لە بڵاوكردنەوەى زۆر))(ل٤)...

كەسێك گەيشتبێتە ئەو ئاستەى ئاشق و شەيداى زمانى شيرينى بابى بووبێ ، ئيدى گەر بە شەونخوونى و نووسين و حەز لە بڵاوكردنەوە ،

خزمەت و ڕاژەی نەکا ، ئەی بە چ شێوە و شێوازێك ئەركی پیرۆزی بەجێبێنێ ؟ ... یەکەم جارە لە ژیانمدا ببیستم لەسەر ئارەزووی نووسین و ڕاژەی میللەت ڕەخنە لە خەڵك بگیرێ ... وا پێدەچێ م. وریا دەیەوێ بمداتە ڕیزی خۆی و منیش بە ڕاکەڕاکە و گیرفانبڕکردن و فڕوفێڵ و خەڵك خەڵەتاندن و بە شان و باڵی خۆدا هەڵدانەوە خەریك بم .. نەخێر ، ئەو ڕێبازە نەك هەر بە خەسڵەت و ئاکاری بەندە نامۆیە ، بەڵکو بە زۆرینەی ئادەمیزادیش نابەجێیە ... و تۆیش ((دوای کڵاوی بابردوو کەوتووی))...

م. وریا بێ ئەوەی ، نە (نامە)کەم و نە (کورتە)کەی بینیبێ ، کەوتووەتە ڕەخنە لە بەشی دووەمی نامەکە ـــ ((شێوازی دانانی فەرهەنگی ڕووسی ـ کوردی))و دەڵێ : ((ئەمەشیان .. ناچێتە ڕیزی کاری ئەکادیمی‌یەوە ... چونکە ئەوسا کە ك . ئاورەحمان ئەم نامەیەی ئامادە ئەکرد دەیان فەرهەنگی رەسەنی وەك (رووسی ـ عەرەبی)... و تەنانەت (رووسی ـــ کوردی)یش هەبوون .. بەتایبەتی فەرهەنگە (رووسی ـ کوردی)یەکەی مامۆستای خۆی قەناتی کوردۆئیڤ ...))(ل ٥)

با بفەرمووێ :

ا) تۆ لێکۆڵینەوەیەکت نەدیبێ و نەخوێندبێتەوە ، بە چ سەنگ و تەرازووییێك وای دادەنێیت ((ناچێتە ڕیزی کاری ئەکادیمی‌یەوە)) ؟.

ب) بەخێری لە گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ))دا فەرمووتە : لە ساڵی ١٩٧٣/٧٢دا لە کۆلێجی ئامادەیی‌ی زانکۆی مۆسکۆ خوێندووتە و بە پلەی امتیاز دەرچووی ... بیست ساڵیشە چۆمسکی تاووتوێ دەکەی ، ... ڕەخنە لە کاری فەرهەنگنووسیی بەندە دەگری .. کەچی فەرهەنگی (کوردی ـ ڕووسی)ی د. قەناتی کوردی بە (ڕووسی ـــ کوردی) تێکەیشتووی ... دیارە کوردی و ڕووسی وەك یەك خراپ دەزانی ، بۆیە وا

بەپێچەوانەوە باسی دەکەی

جـ) گەر بەر لەو کارەی من دەیان فەرهەنگی دی هەبووبن ، بۆ دەبێ مافی ئەوەم نەبێ بە شوێن شێوە و شێواز و ڕێبازی تازە و ساناتردا بگەڕێم ... یان تۆ بە چیدا دەزانی ، کە من ڕای لەبار و نوێم نەهێنابێتە ئاراوە ؟

... هتد .

چەند دێڕێك دواتر شتێکی سەیرتر دەڵێ : ((... یەکێ لەم فەرهەنگانەی دووبارە نووسیوەتەوە ... بەتایبەتی فەرهەنگە (رووسی - عەرەبی)یەکەی (گریگۆری شریاتۆف)کە چەن ووشەیەکی لێ لابردووە و عەرەبیەکەی کردۆتە کوردی)) (ل٥).

١ـ هەموو ئەوانەی من دەناسن و لەگەڵیشیاندا م. وریا ، ڕاست و ڕەوان دەزانن ، کە بەندە ڕووسی لە عەرەبی باشتر دەزانێ ، ئیتر بۆ دەبێ عەرەبیەکەی ئەو فەرهەنگە بکاتە کوردی و ڕووسییەکەی وەرنەگێڕێ ؟

٢ـ ئەو کە فەرهەنگەکەی د. قەناتی کوردۆ بە (ڕووسی ـ کوردی) تێگەیشتبێ ، خۆ ئاسانتر بوو بڵێ ، ئەوەی مامۆستاکەی وەرگرتووە ... لەو بارەدا پێویستی بە وەرگێڕانیش نەدەکرد .

٣ـ گەر ئەو فەرهەنگە (ڕووسی ـ عەرەبی)یەشم وەرگرتبێ ، ئەوێك کە نامەکەی نەبینییم ، چۆن دەڵێ : (چەن ووشەیەکی لێ لابردووە)) ... ئەی بۆ نابێ چەند وشەیەکم خستبێتە سەر ؟ ... ئا ئەوەیە ویژدان و کار و کردەوەی ئەو برایەمان !...

... ((دەرەقەتم نایە و خەوی گولیم پێوە دەبینێ))

م. وریا لە ئەنجامی ئەو خەوەدا ، کە بە من و نامەکەمەوە بینیوێتی دەڵێ : ((ئەم نامەیەی ئاورەحمان ... ناشێ نزمترین بڕوانامەشی پێ وەربگیرێ ... هەر بۆیەشە هەڵگری ئەم بڕوانامەیە لە زانکۆدا بە پلەی

(معيد) دائەمەزرێنرا)) (ل٥) .

پێم باشە ، م. وریا بزانێ :

١ــ لەسـەر ئـەو نامەیـەی ئـەو نـەیبینیوە ، ئەنجومـەنی ئەکادیمیـەی زانستیی سۆڤێت بە پلەی بالاّ بڕوانامەی دوکتۆری پێدام .

٢ـ پێویستە بەر لەوەی شتێك بڵێ ، کەمێك بیربکاتـەوە ... چونکە وەك ئاشکرایە ، ((نزمترین بڕوانامە)) ، هی پۆلی شەشی سەرەتایی‌یە .

٣ـ تا بیست ساڵێکیش لەمەوبەر هەڵگری بڕوانامەی دوکتۆرا بە پەنجا دینار دادەمەزرا ، بەلاّم بەندە بە حەفتا دینار ـ واتە بە پلەیێك بەرزتر و بە (باحث علمـي) ... هـەرچی ئـەوە (٣٦) دینـاری بـۆ بڕرایـەوە و کـرا بـە (معید)

فەرموون ، ئەوەش فەرمانی کارگێڕیی دامەزراندنم :

بسم الله الرحمن الرحيم

THE KURDISH ACADEMY
WAZIRIYA - BAGHDAD
IRAQ

کۆڕی زانیاری کورد
المجمع العلمي الكردي
الوزيرية ـ بغداد

العدد/ ١٤٥
التاريخ ٢٧/٩/١٩٧٣

امر اداري

استنادا الى موافقة مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتاريخ ١١/٣/١٩٧٣ على تعيين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي وتحديد راتبه بـ(٧٠/-) سبعين دينارا المبلغة الينا بكتاب وزارة التربية ـ المكتب الخاص السري المرقم ٦٠٠ والمؤرخ ١٥/٣/١٩٧٣ ولتوفر الشروط القانونية المنصوص عليها في المادة السابعة من قانون الخدمة المدنية رقم ٢٤ لسنة ١٩٦٠ المعمول به .

نعين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي، ونحدد راتبه بـ (٧٠/-) سبعين دينارا اعتبارا من تاريخ مباشرته .

احسان محمد شيرزاد
رئيس المجمع العلمي الكردي.

صورة منه الى/

وزارة التربية ـ المكتب الخاص/اشارة الى كتابها المشار اليه أعلاه
وزارة المالية
رئاسة مجلس الخدمة العامة
رئاسة ديوان الرقابة المالية
مديرية الحسابات العامة
مديرية التقاعد العامة
المديرية العامة لصندوق التقاعد
المحاسب
المعني بالامر

دەقی ئەو فەرمانی کارگێڕییە :

کۆڕی زانیاری کورد

أمر اداری

أستنادا الى موافقة مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة بتأريخ ١٩٧٣/٣/١١ على تعيين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي وتحديد راتبه بـ (ـ /٧٠) سبعين دينارا المبلغة الينا بكتاب وازرة التربية ـ المكتب الخاص سري المرقم ٦٠٠ والمؤرخ ١٩٧٣/٣/١٥ ولتوفر الشروط القانونية المنصوص عليها في المادة السابعة من قانون الخدمة المدنية رقم ٣٤ لسنة ١٩٦٠ في المومى اليه .

يعين الدكتور عبدالرحمن معروف عبدالله بوظيفة باحث علمي في المجمع العلمي الكردي ويحدد راتبه بـ (ـ /٧٠) سبعين دينارا اعتبارا من تأريخ مباشرته.

احسان محمد شيرزاد

رئيس المجمع العلمي الكردي

صورة منه الى /

وزارة التربية ـ المكتب الخاص / اشارة الى كتابها المشار اليه أعلاه .

وزارة المالية

رئاسة مجلس الخدمة العامة

رئاسة ديوان الرقابة المالية

مديرية المحاسبة العامة

مديرية التقاعد العمة

المديرية العامة لصندوق التقاعد

المحاسب

المومى اليه

٤ـ کاتێ گەڕامەوە وڵات ، بۆ کارلێکردن دەرگای چەند دەزگایەك بۆم واڵابوون... لە زانکۆی سلێمانییەوە د. کەمال خەیات و د. صەلاح حەفید بەتایبەتی هاتنە لام بۆ بەغدا و پێشنیازی پۆستێکی بەرزیان لە لای خۆیان بۆ کردم ، بەڵام من کۆڕی زانیاری کوردم پەسەندکرد ... بۆ م. وریاش ، جگە لە بەشە کوردییەکەی کۆلێژی پەروەردە ، کە چەند ساڵێك بوو کرابووەوە و مامۆستای کەم بوو ، هیچ شوێنێکی دی پێی ڕازی نەدەبوون ، ئەویش چونکە :

أ) بڕوانامەی دوکتۆرای نەبوو .

ب) تا ئەو دەمە لەبارەی زمانی کوردییەوە هیچی بڵاونەکردبووەوە و کەسێکی نەناسراو بوو .

ئەو بەو هەموو حاڵە شڕەی ئەوسای و ئێستایەوە ، هێندە بێچاو و ڕووە بەندە بە ((ئەندامێکی (طارىء))) (ل٣) دابنێ ... تەنیا هێندە دەڵێم ، من تازە بڕوانامەم وەرگرتبوو و هێشتا نەگەڕابوومەوە وڵات ، د. ئیحسان شێرزادی سەرۆکی کۆڕی زانیاری کورد و وەزیری شارەوانی ئەم نامەیەی بۆ ناردبووم :

وێنەی چەند دێڕێکی نامەکەی د. ئیحسان شێرزاد :

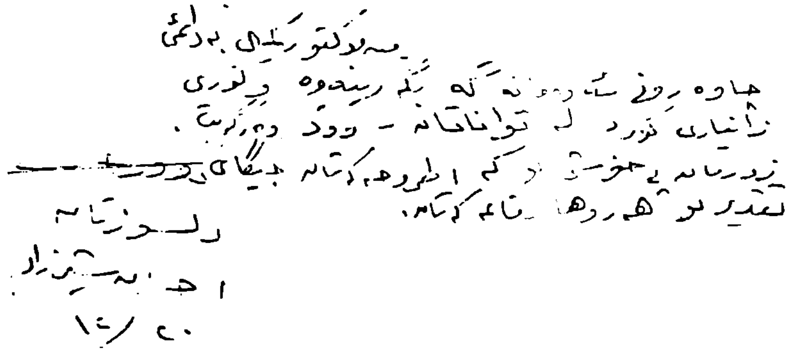

دەقی ئەو چەند دێڕە :

((... من و دکتور کمال بەدائمی چاوەروانی ئەوەمانە کە بگەرینەوە و کوری زانیاری کورد لە تواناتان سوود وەرگریت ...

زورمان پی خۆش بو کە اطروحەکەتان جیگای تقدیر بو هەروەها دفاعەکەتان ....))

دلسۆزتان

احسان شیرزاد

١٢/٢٠

ئەمانــە مشــتێکن لــە خــەروارێك و ... خۆزگــە ئــەویش یـــەك دوو بەڵگەنامەی لەو چەشنەی نیشان دەداین ...

*   *

گشت لاپەڕەکانی (بوختاننامە)کەی م. وریا بە هێرشی ناڕەوا و قسەی ناشیرینی کووچە و کۆڵان تەنراون و بـە شـێوە و شـێوازی دوژمنکارانـە بەرانبەر بەندە بووەتەوە :

لە لاپەڕە (١)دا پێم دەڵێ : ((خۆی کردۆتە مدیری طاپۆ و کوڕە ئازای زمــان)) (دا)... ((وەك فــس فس پاڵــەوان ســینگی خــۆی لــە مــەیدانی نووسین و ڕەخنەبازیدا دەرپەڕاندووە)) (د ٢)... ((لە گیان ئەم خەڵکە بەربووە)) (د٣) ... ((هەر ڕۆژەی بە یەکێکەوە ئەنووسێ)) (د٣ـ ٤) ... ((پەلاماری ئەم و ئەو ئەدات)) (د٤) ؛ ((بـەگژ ئـەم و ئـەودا ئـەچێ)) (د ٤) ... ((توانج لـەم خەڵکە ئەگرێ)) (د ٤) ... ((قســەی ناشـیرینیان پێ ئەڵێ)) (د ٥) ... ((بەردەوام ئەیەوێ لە قەدریان کەم کاتـەوە)) (د٥)... ((کێ ماوە تا ئێستا ئاورەحمان ... زمان و قەڵەمە دەغەزارە کیندارەکەی خۆی دژی نەخستبێتە کار)) (د ٦ـ ٧) ... ((بێ وەستان ئـەم خەڵکـە بەردەباران ئەکات)) (د١٤ـ ١٥) ... ((کاتی ئـەوە هـات لـە جیـاتی ئـەو هەموو خەڵکەی ئاورەحمان بەردەبارانی کردوون ... ئێمەش هـەندێ وردە چەوی بۆ بهاوێژین)) (د ٢٠ـ ٢١) ... هتد .

لاپەڕە (٢)

((ڕەخنەکانیشـی جگـە لـە پووچیـان ... تۆزقـاڵێ گیـان و ڕەوشـتی ئەکادیمیـیان پێوە بەدی ناکرێ ... هەر شەڕە جنێون)) (د١٠ـ ١١) ... ((هەوڵدانن بۆ لە قەدر کەم کردنەوە و تەوس و گاڵتە پێکردن)) (د ١١ ـ ١٢) ... ((هەمووی ڕەنگدانەوەی عونجوهییەت و خۆ بە شت زانینی بێ ئەسـاس و نزمـیی مستوای ئـەکادیمیین)) (د ١٢ ــ ١٣) ... ((نزمـی

مستوای ئەکادیمی‌ی ئاورەحمان)) (د ١٤) ... ((فەشەل و نوشستی بەرەو ئەم جیهانەی رامالیوە)) (د ١٦) ... ((خوێندنەکەی بە رادەیێ شلۆق و بێ بیناغە بووە)) (د ١٧) ... ((بێزی لێ بووەوە)) (د٢٢) ... ((گاڵتەی پێ کرد و ئیهانەی کرد)) (د ٢٢) ... هتد .

لاپەڕە (٣) :

((ئێستاش موزایەدە بە زمانی کوردی ئەکات)) (د ٣) ... ((فاشیل بوو)) (د ٥) ... ((تەرقین قەید کرا)) (د ٦) ... ((ئاورەحمان هەر لە ئەساسەوە ئەندامێکی (طاریء)ی جیهانی نووسین و رۆشنبیری‌ی کوردی‌یە)) (د ١٠ــ ١١) ... ((فەشەل و ناچاری بەرەو ئەم بوارەی رامالیوە)) (د ١١ـ ١٢) ... هتد .

لە لاپەڕەکانی دیشدا بە هەمان چەشن شەکر دەشکێنێ و تەنانەت لە ناوەڕاستی لاپەڕە (٦)دا بۆ ئەنجامی ئەو ناسکۆیژییەی دەفەرمووێ :

((ئەمە بوو بە کورتی سەرگوزشتەی خوێندن و بڕوانامە بائیسەکەی ك . ئاورەحمان لێیەوە دەرئەکەوێ کە زەمینەی خوێندنەکەی یەکجار ناسروشتی و ساکار و پووچ بووە . ڕێی نەداوەتێ تۆزقاڵێ گیانی ئەکادیمی لێ بنیشێ و فێری شیکردنەوە و لێکۆڵینەوەی زانستی بێ)) .

بەدوا ئەم هەموو وێڵ و مەعریفەتە بەرزەی سەبارەت کەسایەتیی بەندە نواندوویەتی و پاش هۆنینەوەی گشت ئەو درۆ و دەلەسە بێسەروبەرەی لەبارەی خراپ خوێندن و نەزانی و بێبڕوانامەیی منەوە فەرموویە ، بەهەمان شێوە و شێوازی شیرین و ڕەنگین دێتە سەر ڕەتکردنەوەی بەرهەمەکانم :

لە سەرەتای ئەم بابەتەدا نووسیویە : ((ئەوەتا کتێبێکی زل و زەبەللاحی (٣٠٥) لاپەرەیی لەسەر مۆرفۆلۆجیای جێناوەوە داناوە ... کەچی (تەحەدای ئەکەین و با وەلامی ئەمە بداتەوە) گەر یەك دێری تیا

بێ پەیوەندی‌ی بە مۆرفۆلۆجیای جێناوەوە هەبێ)) (ل ٧) .

کێ بڕوا بەوە دەکا ، کتێبێکی (٢٠٥) لاپەڕەیی لەسەر مۆرفۆلۆجیای جێناو نووسرابێ و یەك دێڕی تێدا نەبێ پێوەندی بە مۆرفۆلۆجیای جێناوەوە هەبێ ؟ ... ئەمە ئاخاوتنی - بێبیرکردنەوەی منداڵانە و دیارە م . وریا بە قسە و بیر و هەڵسوکەوت هێشتا هەر لەو تەمەنەدایە و بەتایبەتیش کە نووسیویە : ((تەحەدای ئەکەین)) .

من ئیدیعای ئەوە ناکەم ، بڵێم لەو کتێبەدا بە هیچ چەشنێك لە باسی مۆرفۆلۆجیا لام نەداوە ... چ لە باسی ئەم بەشە ئاخاوتنەی (جێناو)دا و ، چ لەو چوار بەرگەی باسی بەشە ئاخاوتنەکانی دیم کردووە ، ناوەناوە وێڕای باری مۆرفۆلۆجییان ، لە چەند کێشەیێکی تریشیان دواوم ... لە هەموو بەرهەمێکدا پێویست نووسەر ناچاردەکا لە هەندێ شوێندا بەلای بابەتی دیدا لابدا و ئەمە شتێکی ئاساییە ... داوا و تکام لە م . وریا ئەوەیە ، لەو کتێبەی ئەو بە زمانە پاراوەکەی بە ((کتێبێکی زەبەللاح))ی ناوبردووە ، بیست لاپەڕەیەکمان بۆ بهێنێتەوە ، کە پێوەندی بە باسە سەرەکییەکەوە نەبێ و ئێمەش دەستخۆشی و ستایش و ئافەرینی لێ بکەین ...

بەدوا ئەمەدا ئامۆژگاریم دەکا و دەڵێ : ((با بچێ هەندێ سەرچاوە لە بارەی مۆرفۆلۆجیاوە بخوێنێ و بزانێ مۆرفۆلۆجیا چی‌یە)) (ل ٧) .

منێکی (فاشیل) و (نەزان) و (بێبڕوانامە) ... گەر تا ئەم تەمەنە لە مۆرفۆلۆجیا تێنەگەیشتبم ، تازە فێری نابم ... بەلام ئەو لەم هەڕەتی لاوییەیدا کە ((سەدان لێکۆڵینەوە و وتار و باسی زمانەوانی))ی بڵاوکردووەتەوە و ((دامەزرێنەری رێبازێکی تازەی زمانەوانی))یە و هێندە زانا و دانایە ، دەبوو ئەو زانستە بۆ خوێنەر باس بکا و تێی‌بگەیەنێ و قەرەبووی ئەو زیانەیان بکاتەوە ، کە من پێم گەیاندوون .

پاش ئەوەی بێ هیچ نموونە و بەڵگەیێك میرازی كتێبی ((جێناو)) دەكا ، ئەوجا دەكەوێتە وێزەی كتێبێكی دیم و لەبارەیەوە دەڵێ : ((كتێبێكی تری بەناوی فۆنەتیكەوە بلاْوكردەوە)) (ل٧).

ئەو كتێبە ناوی ((زمانی كوردی لەبەر ڕۆشنایی فۆنەتیكدا))یە ، نەك ئەو وتەنی : بەناوی ((فۆنەتیكەوە)) بلاْوكردەوە .

لە بەگژچوونیشیدا ، كە نووسیویە : ((شەش حەوت لاپەرەی نەبێ پەیوەندی یان بە فۆنەتیكی تەقلیدیەوە هەیە (ئەویش بە تێكەڵی و پێكەڵی) .. باقی تری فڕی بەسەر فۆنەتیكەوە نییە)) (ل ٧) ...

یان دەبوو ئەو شەش حەوت لاپەڕەیەی بەلای ئەوەوە پێوەندییان بە بابەتەكەوە هەیە بخاتە ڕوو ، یان ئەو وتەنی ئەو باقییەی تری ، كە فڕی بەسەر فۆنەتیكەوە نییە یادداشت بكا ... مرۆی بێپەروا و بێویژدان دەتوانی قسەی وا بەرانبەر هەر كتێبێكی زانستی بكا ، با كتێبەكە بە زمانێكیش بێ ، كە نەیزانێ ... بەلاْم ئەم جۆرە بۆرە وتانە لەناو بازاڕیشدا كەس بە فلسێكیان ناكڕێ ...

لە لاییكی دییەوە ، كە م . وریا لە بواری زمانەوانیدا جیاوازی لەنێوان دوو مەفهوومی یەكجار ڕوون و ئاشكرای (دەنگ) و (پیت)دا نەكات و ، (پیت) و (ئەلفوبێ) وەك یەك ناوبەرێ ، ئیتر چۆن (استاد علم اللغة)یەكە و، چۆن ئەو ناوە قەبەیە لە خۆی دەنێ و بە چ ڕوویەكەوە توخنی فۆنەتیك دەكەوێ. (٢٨)

بەندە لە هەر كێشەیێك دوابێ ، لە سەرەتادا گەشتێكی فراوانی بەراوردكردن و هەڵسەنگاندن و نرخاندنی بەو نووسراوانەدا كردووە ، كە هەر لە زووەوە تاكو ئەمڕۆ لەو بارەیەوە بلاْوبووبنەتەوە ... بەم كارەش

---

(٢٨) بڕوانە : ((ڕەخنەی نارەختە)) ، بەرگی یەكەم ، ل٣٢ ، ٣٥ ، ٤٤ ، ٥٥ـ ٥٦ ...

نەك هەر نەمەك و وەفای خۆی بەرانبەر پێشڕەوان نیشان داوە و مافیانی پاراستووە ، بەڵكو توانیویشێتی ئەوەی دەربارەی ئەو باسە ، ڕاست و زانستییانە نووسرابن وەربگرێ و بچەسپێنێ و ئەوەی خەوش و هەڵەشە وەلاوەبنێ . بێگومان ئەمەش هەڵسوكەوتی كەسێكە هەوێنی دزێتی لە خوێنیدا نەبێ و ڕاستەشەقامی زانستی گرتبێتە بەر . جا م . وریا بۆ خۆقوتاركردن لە كاری ناڕەوای خۆی ـ واتە وەرگرتنی كەرەستە و زانیاری لە ڕابەران و پێشەنگان ، پەنا دەباتە بەر سووكایەتی كردن بە بەرهەمەكانی من و دەڵێ : ((ئەم پێڕەوی (ئەرشیفی) و (اعداد)ە بوونەتە سیمای سەرەكی و ئەساسی هەموو نووسینەكانی)) ئەورەحمان (ل ٦) .

بەڵێ م . وریا بەم تۆمەتەی نەك تەنیا سووكایەتی بە بەندە دەكا ، بەڵكو زانایانی لوتكەش تێوە دەگلێنێ ... چونكە بەپێی ئەو سەنگ و تەرازووە ، دەبێ :

١ـ كتێبە بایەخدارەكەی د. كەمال مەزهەر ((مێژوو ـ كورتە باسێكی زانستی مێژوو و كورد و مێژوو))[٢٩] لە سەرەتاوە تا كۆتایی و بەتایبەت بەشی سییەم (ل ٩٩ ـ ٢٥٥) تێكڕای (ئەرشیفی) و (اعداد) بێ ، چونكە لە سەرجەم و سەرپاكی ئەو بەرهەمانە دەدوێ ، كە زانایانی كورد دەربارەی مێژووی گەلەكەیان نووسیویانە .

٢ـ بەرهەمێكی بەهاداری وەك ((ئەدەبی فۆلكلۆری كوردی))ی د. عیزەددین مستەفا ڕەسووڵ[٣٠] ، كە لە دەیان پەراوێزیدا و لە سەرەتای چەندین باسیدا لە كارەكانی ئەو بوارە دەدوێ و بەتایبەتیش كاتێ لە (پەندی پێشینان و قسەی نەستەق) دەكۆڵێتەوە ، لە كۆنترین كۆمەڵەی

---

(٢٩) د. كەمال مەزهەر ئەحمەد ، مێژوو ـ كورتە باسێكی زانستی مێژوو و كورد و مێژوو ، بەغدا ، ١٩٨٣.

(٣٠) د. عیززەدین مستەفا ڕەسووڵ ، ئەدەبی فۆلكلۆری كوردی ، بەغدا ، ١٩٧٠.

کۆکراوەوە ، کە سالّی (١٩٣٣) مامۆستا ئیسماعیل حەقی شاوەیس گردی کردووەتەوە تا ئەوانەی ئەم دواییەی زانایانی سۆڤیێت لە فەوتان رزگاریان کردوون ، بەسەرکردووەتەوە ، بکەوێتە خانەی کاری (ئەرشیفی) و (اعداد)ەوە ..

... هتد .

لەبارەی ئاستی نزم و نەزانیی بەندەوە ناوی بەرهەمێکی دیم دەبا و دەڵێ : ((یەکەم بەرهەم و کتێبی بە ناوی (چی لە بارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ـ ١٩٧٣) ... یەکێ بڕوانامەیێکی ئەکادیمی بەرزی لە سەر زمانی کوردی لە دەرەوەی ولاّت وەگرێ و بگەڕێتەوە ... چاوەڕێی ئەوەی لێ ئەکرێ لە یەکەم نووسینەکانیا شتی تازە لە بارەی زمانی کوردی و زمانەوانی یەوە پێشکەش بکات ... پیشانی بدات چ سوودێکی لە خوێندنەکەی وەرگتووە ... و .. هێزی خۆی لە بوارەکەیدا دەرخا ... نەک بە کتێبێکی بیبلیۆگرافی ساکار خۆی بناسێنێ کە دانانی لە دەست هەر نیمچە خوێندەوارێکیش دێت)) (ل ٧)

ئەو ماوەیەی لە یەکێتیی سۆڤیێت بووم ، لە کتێبخانەکانی لێنینگراد و مۆسکۆ ژمارەیێک کتێبم لەبارەی زمانی کوردییەوە بەرچاو کەوتووە و خوێندووەتەوە ، کە بەر لە چوونم بۆ ئەو ولاّتە ، نەک هەر نەم بینیبوون ، بەڵکو ناویشیانم نەبیستبوو ... پاش گەڕانەوەم لە کتێبخانەی ڕازاوەی کۆڕی زانیاری کورد لەم بارەیەوە کتێبی نایابم دییەوە ، کە تا ئەو ماوەیەی دوایی چاوم پێیان نەکەوتبوو ... بەو مەبەستەی نیشانی بدەم ، کە تاکو ئێستا لە مەسەلەی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا چی کراوە ، چونکە لە توێژینەوەی هەر کارێکی نوێدا ، ئاوڕدانەوە لە کاری پێشوو بایەخ و سوودی خۆی هەیە و هەروەها بۆ ئەوەی خوێنەرانی کوردی هێژا

(بەتایبەتی خوێندکارانی خوێندنی کوردی) بزانن دەربارەی زمانەکەمان چی نووسراوە و بڵاوکراوەتەوە ، بڕیارم دا ، ئەو نامیلکەیە لەبارەی ئەو نووسراوانەوە دابنێم .

مامۆستا مەسعوود محەمەد ئەم نامیلکەیەی وا هەڵسەنگاندووە :

((ئەم نووسینە لە ڕووی ناوەڕۆکەوە نرخی تایبەتی خۆی هەیە لەبەر دوو هۆی گرنگ :

یەکەم ـ تا ئێستا لەم بابەتەوە کەس ، چ کورد چ غەیری کورد ، بەرهەمێکی ڕێ نیشان دەری پێش کەش بە کوردناسی و خوێنەرانی کوردی نەکردوە . یەکێك بیەوێ سەرچاوەی نووسین لە بارەی زمانی کوردییەوە بدۆزێتەوە دەبێ ماڵەوماڵ و شارەوشار پرسیاری بۆ بکا . ئەم کتێبە ، با بڵێم ئەم نامیلکەیە ڕێگەی درێژی پرسیارکردن دەپێچێتەوە و دەیکا بە یەك تاکە هەنگاو .

دووەم ـ نووسینەکە سوودبەخشترە لە بیبلۆگرافی ڕووت ، چونکە دەربارەی گەلێك لەو کتێبانەی لەسەر زمانی کوردی نووسراون ، تا ڕادەی پێویست ، ڕەخنە و نرخاندنی تێدایە ، سەرەڕای ئەوە کە پوختەیێکی مێژووی نووسینەکان ڕوون دەکاتەوە و بەمەدا لیستەیێکی زەمەنیش ئامادە دەکا بۆ ئەو کەسە بیەوێ بە مێژووی نووسینی کوردییەوە خەریك بێ)).(٣١)

هەر لەبارەی ئەم نامیلکەیەوە ، کە بە فەرمایشتی م . وریا ((دانانی لە دەست هەر نیمچە خوێندەوارێك دێت)) (ل ٧) ، مامۆستا جەمال بابان لە وتارێکی دوور و درێژی دوو ئەڵقەییدا زۆر بەرز هەڵیسەنگاندووە و ، ئەویش چەند بەندێکی :

---

(٣١) د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ، بەغدا ، ١٩٧٤، ل ٣ـ ٤ .

((لەم بەینەدا و لە یەک ڕۆژدا سێ کتێبی بەنرخی کاک ئەوڕەحمانی حاجی مارف (باحث علمي) لە کۆڕی زانیاری کورد کەوتنە بازاڕەوە .

......

کتێبی ناوبراوی سەرەوە (چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە - ئەوڕەحمان) کە لێی ئەدوێین ، پێشەکی ئەمەوێ ڕوونی بکەمەوە کەوا نووسینی (عیلمی) لەسەر بناغەی زانستی ، خەریکە لە ناوماندا پەرە ئەسێنێت و بڵاوئەبێتەوە . ئەویش بەهۆی ئەو گەنجە بەنرخانەمانەوەیە کە زۆریان لە دەرەوە خوێندوویانە ، کە زیاتر خوێندنەکەشیان لە بارەی مێژوو ، ئەدەب و زمانی کوردەوەیە ، تایبەتی ئەوانەی لە یەکیەتی سۆڤیات خوێندوویانە . کە بەڕاستی جموجۆڵێکی زانایانەیان خستۆتەوە . داواکارین کە وێنەی خۆیان و بەرهەمەکانیان هەر ڕوو لە زیادی بن . یەکێك لەو گەنجە بەنرخانە دکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف کە دکتۆرای لە (فەرهەنگ)دا وەرگرتووە لە یەکیەتی سۆڤیەت و خاوەنی ئەم باسەیە و کۆڕی زانیاری کورد بە ڕازاوەیی خستوویەتیە بەر دەمی خوێندەوارانی کورد ...

من خۆم یەکێکم لەوانەی کەم بەم جۆرە فراوانە ئەم ئەزانی ئەوەندە نووسراو لەبارەی زمانی کوردییەوە هەیە تا کتێبە بەنرخەکەی دوکتۆر ئەوڕەحمانم نەخوێندبووەوە ...

.....))[٣٢]

((بەکورتی کتێبەکە بەلای منەوە گەلێك بەنرخ و بایەخدارە لەبەر ئەم هۆیانەی خوارەوە :

یەکەم : وەك لە وتاری پێشوودا وتم نووسەر بناغەی کتێبەکەی لەسەر زەمینێکی زانستی داڕشتووە ، قسەی گۆترە و بایی هەوای نەکردوە ،

---

(٣٢) جەمال بابان ، چی لە بارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە ، ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، بەشی یەکەم ، ژ ٢٤، بەغدا ، ١٩٧٤/٧/١١ ، ل٣ .

هەرچییەکی وتوە پەنجەی بۆ سەرچاوەکەی ڕاکیشاوە و پەراوێزی پەڕەکان جمەیان دێ ... ئەو کتێبە حەفتا لاپەڕەییە ، هەشتا و پێنج ئیشارەت و ڕوون کردنەوەی تیایە کە شتێکی هێجگار زۆرە لەچاو قەوارەی کتێبەکەدا . جگە لەوە کاکی نووسەر ، ئەو نووسینانەی نرخاندوە یان ڕەخنەی لێ گرتوون کە ئەمەش کارێکی گرنکە لە هەر نووسین یا لێکۆڵینەوەیەکدا کە نابێ بخرێتە پشت گوێ .

دووهەم :...

سێهەم : نووسینی کتێبەکە بە شێوەیەکی هێجگار ڕەوان و خۆش و ئاسانە ، وشەی قەبە و قارس کراوی بەکارنەهێناوە ....

....))[٣٣]

ئێستاش فەرموون لەگەڵ چەند بەندێکی بەشێك لەو وتارانەی بە زمانی عەرەبی لەمەڕ ئەو نامیلکەیەی بەلای م . وریاوە بێکەڵکە :

((يقع هذا الكتاب في ٧٠ صفحة الفة الدكتور عبد الرحمن الحاج معروف وهو من مطبوعات المجمع العلمي الكردي . تكمن أهمية الكتاب في أنه يشكل دليلاً للمختصين بالدراسات الكردية إذ يتضمن عشرات المراجع للمؤلفين الأكراد وغير الأكراد ، ولايكتفي المؤلف بعرض هذه المراجع بصورة مجردة إنما خضعها لملاحظاته الخاصة ويلقي الأضواء على أهداف ومرامي مؤلفيها باسلوب علمي دقيق يتحرى النقاط التي تفتقر الى الموضوعية ويضع يدها على مواطن الضعف و القوة في كل مرجع وينبه الى خطورة الأراء العفوية التى يطرحها المؤلفون في كتاباتهم تجاه اصل اللغة الكردية وقواعدها .

---

(٣٣) هەمان سەرچاوە ، بەشی دووەم ، ((ڕۆشنبیری نوێ)) ، ژ ٢٦ ، بەغدا ، ١٩٧٤/٨/١ ، ل٢.

والدكتور عبدالرحمن من خلال كتابه هذا يقدم خدمة جليلة لكل من يريد أن يساهم في كتابة تأريخ اللغة الكردية ...

...))[٣٤]

((يعتبر هذا الكتاب بمثابة مدخل لتعريف الكتب و الأبحاث المكتوبة عن اللغة الكردية مع تقيمها وأبراز أهميتها العلمية والتأريخية ...

...))[٣٥].

((بعد ان اطلعت على كتاب مصادر البحث فى اللغة الكردية للأستاذ الدكتور عبد الرحمن معروف عضو المجمع العلمى الكردي ، استثارت رغبتى بعض المواضيع والكتب التى لم اطلع عليها والتي نشرت حول اللغة الكردية ولهجتها خارج كردستان ، ورأيت من الارجح اعطاء نماذج مختصرة للقارى العربي الذي هو الان بحاجة اكثر من أي مستشرق او متخصص اخر للتتبع والدراسة حول الجوانب الحية في اللغة الكردية ...

...))[٣٦]

((بعد أن تصفحت هذا الكتاب وجدته من الكتب القيمة جداً بحيث من الضرورى أن يترجم ليس الى اللغة العربية فحسب ، بل الى اللغات العالمية الأخرى ، وذلك لأن مايحويه الكتاب من اسماء العلماء والباحثين المهتمين بدراسة اللغة الكردية ونتاجاتهم من المقالات والكراريس و الكتب المنتشرة هنا و هناك في الجرائد و المجلات الكردية و العالمية ، وموجز لتلك الدراسات وتثمين بعضها من الناحية

---

(٣٤)كمال غمبار ، ماكتب عن اللغة الكردية ، جريدة ((طريق الشعب)) ، العدد ٢٤٠، بغداد ، ١٩٧٤/١١/١، ص٣.

(٣٥) ابن المستوفى ، اللغة الكردية و ماكتب عنها ، جريدة ((التاخى)) ، العدد ١٦٨٦، بغداد ، ١٩٧٤/٨/١٢، ص٣.

(٣٦) محمد على ابراهيم ، مصادر البحث في اللغة الكردية ، جريدة ((التاخي)) ، العدد ١٧٥٦، بغداد ١٩٧٤/١١/٤ ، ص ٣ .

العلمية أكبر قيمة ، أكثر فائدة للذين يهمهم التتبع والتعمق بدراسات اللغة الكردية من غيرها من الكتب كالبيبلوكرافيا المجردة مثلاً))(٣٧).

... و هەندێکی دی .

ئەم نامیلکەیە دڵی خوێنەرانی کوردی زۆر خۆش کرد ، چونکە تا ئەو دەمە نەیاندەزانی ، کە لەبارەی زمانەکەیانەوە ، ئەو کارە گەورە و گرانانەی لەو بەرهەمەدا لێیان دواوم ، نووسراون ... بەڵێ کەسێك نەبوو ئاگاداری ئەوە نووبێ لە ڕۆما ، ساڵی ١٧٨٧ ماوریزۆ گارزۆنی کتێبی دەربارەی زمانی کوردی بڵاوکردبێتەوە ... بێگومانم ، م. وریا تا ئێستاش ئەو کتێبەی نەبینیوە و لە ڕێگەی نامیلکە بێبەهاکەی بەندەوە ناوی بیستووە ... نەك هەر ئەم بەرهەمەی گارزۆنی ، کە بە زمانی ئیتالییە و کارەکانی لێرخ و ئابۆڤیان و یەگیزارۆڤ و ... کە بە ڕووسین و ، نووسینەکانی ئۆسکار مان کە بە ئەڵەمانین ـ واتە بەو زمانانەن کە نایانزانێ ـ نەبینیوە ، تەنانەت بڕواناکەم ، ئەوانەی (مێجەر سۆن) و (ل . و . فۆسسوم) و (ر . ف . جاردین) ... کە بە ئینگلیزین ، چاوی پێیان کەوتبێ .

م. وریا ڕاست ناکا و ئەو بەرهەمەم تەنیا ((کتێبێکی بیبلیۆگرافیی ساکار)) نییە ، بەڵکو لێکۆڵینەوەشە و ئەوەتە چەندین نووسەر پەنجەیان بۆ ئەو ڕاستییە ڕاکێشاوە .

ئەوەشی هەر زێدە ڕۆیییە ، کە دەڵێ ئەم جۆرە کارە ((دانانی لە دەست هەر نیمچە خوێندەوارێکیش دێت)) ، چونکە نیمچەخوێندەوار زمانەکەی خۆی کوڵەوارانە دەزانێ ، ئیدی چۆن پێی دەکرێ بە چەند

---

(٣٧) محمد أمين الهوراماني ، كلمة لابد منها ، جريدة ((التآخي)) ، العدد ١٩٩٩ ، بغداد ، ١٩٧٥/٨/٣٠.

زمـانێك بخوێنێتـەوە و زانیـاری وەربگـرێ و لــە قـاڵبێكی ڕێكوپێكـدا دایبڕێژێ ...

م. وریا وێڕای فێڵ و فەرەجی ، لە گوێی گاشـدا نوسـتووە ، ئەوەتـە دەڵێ ((دوای ئەمە كتێبەكەی كرد بە عەرەبی (ماكتب عن اللغة الكردية) بەمـە بـوو بـە دوو كتێـب)) (ل ٨) ... زمانـەوانێك هێنـدە بێخەبـەر و بێئاگا بێ ، نەزانێ ئـەو كتێبـە مـن وەرم نـەگێڕاوە و مامۆسـتا محەمـەد ئەمین هەورامانی كردوویە بە عەرەبی ، ئیتر دەبێ چ هیوا و هومێدێكمان پێی بێ ! ...

بەدوا ئەمەدا لۆمەم دەكا و دەڵێ : ئاوڕەحمـان ((شـانازی بـەوە ئـەكات ئەڵێ (٢٠) كتێبم هەیە)) (ل ٨) .

١ـ نەخێر (٣٠) كتێبم هەیە ، نەك (٢٠) .

٢ـ گەورەترین شانازیی و سەروەریی من بەرهەمەكانمن ... دیـارە وات پێ باشە ، وەك تـۆ شـانازی بە تەڵەكەبازی و گیرفـان پڕكردنـەوە بكـەم ... نەخێر ، ئەوە لە بەندە ناوەشێتەوە .

دوای تۆمـەتی بێبڕوانامـەیی و نـەزانیم ، دەشـم كاتـە (دز) و دەڵـێ : ((ئینجا كەوتـە دزینـی كارەكـانی مامۆسـتای خـۆی كوردۆئیـڤ و (هـی تریش) و كردنـی بـە كـوردی و بـە نـاوی خـۆی بـڵاوی كردنـەوە ... بـۆ نموونـە باسـیكی (٦٩) لاپـەڕەیی بـە نـاو و نیشـانی (كوردناسـی لـە ڕووسـیا و لـە یەكیـەتی سـۆڤیەت) كـە لـە بـەرگی (٢)ی ژمـارە (١)ی گۆڤاری كۆڕی زانیـاریی كـورددا بڵاوكردۆتـەوە ... ئەمـە وەرگـێڕانێكی دەقاو دەقی باسێكی قەناتی كوردۆئیڤە)) (ل ٨) .

... ((لە دز وایە هەموو كەس دزە)) ...

بۆ ئەوەی بە م . وریا بڵێین ڕاست دەفەرمووی ، پێویست بوو :

١ـ ئەو باسەی من ، گەر هی قەناتی کوردۆی مامۆستام بێ و کردبم بە کوردی ، نیشانی بداینایە کوردۆییڤ دەقە ڕووسییەکەی لە چ گۆڤارێکدا بلاوکردووەتەوە .

٢ـ گەر ئەمەی من ((وەرگێڕانێکی دەقاو دەقی باسێکی قەناتی کوردۆئیڤ)) بێ ، ئەی بۆ چەند بەندێکی ئەوی هەردووکمانی بەرانبەر یەك دانەناوە ...

ئەوەتە من لە هەردوو بەرگی ((ڕەخنەی ناڕەختە))دا چەندین بەندی ئەو و ئەوانی لێی وەرگرتوون بەراوردکردووە .

٣ـ ناوی ئەو بەرهەمانەی دیی مامۆستام و کەسانی تریش ناوبەری ، کە لێیانم دزیون ، ئەوسا بڵێ : ((ئینجا کەوتە دزینی کارەکانی مامۆستای خۆی کوردۆئیڤ و (هی تریش))) .

لەبەر ئەوەی چاك دەزانێ ، کە ئەمە تۆمەتە و کەس بڕوای پێناکا ، بۆیە پەنا دەباتە بەر ئەوەی بڵێ : ((د. کوردستان موکریانی لە لاپەڕە (١٢)ی کتێبەکەی (قواعد اللغة الكردية ـ بغداد ـ ١٩٨٩)دا ئەم دزییەی ئاشکرا کرد)) (ل٨) .

بەڵێ د. کوردستان لەو کتێبەیدا تا لاپەڕە (١٢) کەمێ لەو بەرهەمانە دواوە ، کە لە زوودا لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراون ... ئەوجا لە پەراوێزدا وا ڕادەگەیەنێ ، کە کەرەستەی سەرەکیی ئەم لێدوانەی لە پێشەکیی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی (بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی ژووروو و خواروو)))ی قەناتی کوردۆیە ... بەدوا ئەمەدا نووسیویە : ((كان من المفروض الأطلاع ايضا على المادة المعدة من قبل الدكتور عبدالرحمن الحاج معروف والموسومة (حول الدراسات الكردية في روسيا و الأتحاد السوفيتي) والمنشورة في المجلد الثاني من مجلة المجمع

العلمي العراقي عام (١٩٧٤) للأستفادة منها ، الا انني لاحظت معظم مواظيع مادته والتي تخص عرض نتاج كل من (ڤ . ديتيل ، پ . ليرخ ، ئابۆڤيان ، ی . بيريزن ، ف ، يوستی ، ا . يكيزاروّڤ ، ا . ژابا) مطابق تماما مع مانشره الدكتور كوردوييڤ قبله بعشر سنوات ودون الأشارة اليه ماعدا مرة واحدة وفي عرض نتاج ا . ژابا فقط)) .

١ـ م . وريا دەربارەی ئەو وتارەی من وتوويە : ((ئەمە وەرگێڕانێكی دەقـاو دەقـی باسـێكی قـەناتی كوردۆئيڤـە)) ، بـەلأم د. كوردستان نووسيويە : ((... أن معظم مادتـه.... متطـابق ...)) ... ئەو برايە ، يا جياوازيی (دەقاودەق) و (معظم) ناكات ، يان دەستپاك نييە .

٢ـ د. كوردستان كە فەرموويە : (أن معظم مادتـه ... متطـابق ... مـع مانشره ... كوردوييڤ ... ودون الأشارة اليه وماعدا مرة واحدة في عرض نتاج ژابا فقط)) ، راست وابوو :

أ) ئەوە لـە خوێنـەر نەشـارێتەوە ، كـە لـە سـەرەتای ئـەم وتـارەمدا نووسيومە : ((... تا ئێسـتە ژمارەيـەك وتـار ... لـە بـارەی كوردناسـيی ڕووس و سـۆڤيەتەوە نووسـراوە ، وەك (بـاری كوردناسـيی سـۆڤێت و ئامانجەكانی)[٣٨] ، (لە بارەی پێشكەوتنی كوردناسيی سۆڤێتەوە)[٣٩] ، (كوردناسی)[٤٠] ، (مێژووی لێكۆڵينـەوەی زمانی كوردی لـە ڕووسـيا و

(٣٨) د. ڕەحيمی قازی ، باری كوردناسيی سۆڤێت و ئامانجەكانی ، گۆڤاری ((هەواڵەكانی ئەكاديميايی زانستيی ئازەربايجانی يەكێتيی سۆڤێت)) ، باكۆ ، ١٩٥٩، ل ١٣١ـ ١٤٢.

(٣٩) د. قەناتی كوردۆ ، لەبارەی پێشكەوتنی كوردناسيی سۆڤێتەوە ، گۆڤاری ((بەڵگەنامە زانستييەكانی ئامۆژگای ڕۆژهەلأتناسی)) ، مۆسكۆ ، ١٩٦٠ ، بەرگی ٢٥، ل ٥٧ـ ٦٧.

(٤٠) د. قـەناتی كـوردۆ ، كوردناسـی ، كتێبـی ((مۆزەخانـەی ئاسـيايی و ئامۆژگـای ڕۆژهەلأتناسيی لێنينگراد)) ، مۆسكۆ ، ١٩٧٢ ، ل ٢٨٠ـ ٢٩٧.

یەکێتیی سۆڤێت)[٤١] و چەند وتارێکی تر کە نووسەری ئەم وتارە کەڵکی لە هێندێکیان وەرگرتووە ...)) (ل٤٤٩ ـ ٥٠٠)

ئەوەتە نەك پەنجەم تەنیا بۆ ئەو وتارەی مامۆستا کوردۆ ڕاکێشاوە ، بەڵکو ناوی بەرهەمێکی پێشتریشیم بردووە ... وێڕای ئەوانەش ، ئاوڕم لە بەرهەمی د ڕەحیمی قازی و د. چەرکەزی بەکۆش داوەتەوە ... ئێدی بە چ ویژدانێك دەڵێ : ((دون الأشارة اليه)) ؟ ...

ب) ڕاستگۆبێ و نەڵێ : ((وماعدا مرة واحدة وفي عرض نتاج ا . ژابا فقط)) . ئەوەتە بەندە لە پێنجەم لاپەڕەی باسەکەیدا (واتە لە ل ٥٠٥ی گۆڤارەکەدا ـ پەراوێزی ١٣) پەنجەی بۆ ئەو وتارەی د. کوردۆ ڕاکێشاوە ، کە بە نێوی ((خ . ئابۆڤیان وەك کوردناس و توێژەر))ەوەیە و لە کتێبی (مێژووی ڕۆژهەڵاتناسیی ڕووس)دا بڵاوی کردووەتەوە ... لە لاپەڕە (٥١٥) ، پەراوێزی (٣٦) دا (نامەی دوکتۆرییەکەی) ق . کوردۆ ــ ((بەراوردکرنی ڕێزمانی دیالێکتەکانی کوردی))ی کردووەتە سەرچاوە بۆ وەڵامدانەوەی هەندێ بیروڕای نادروستی ف . یووستی ... وتاری ((ڕەخنە لە بیروباوەڕی چەوت بەرانبەر بە زمانی کوردی)) ، گۆڤاری (کورتەی دەنگوباسی ئامۆژگای ڕۆهەڵاتناسی) ، ١٩٥٥، ب ٢ ، ل ٤٣ ــ ٦١)ی مامۆستاکەی بۆ هەڵسەنگاندنی کارەکانی ن . مارر بەکارهێناوە ...

و هەندێکی دی .

جـ) ورد نووسراوان بخوێنێتەوە و هێندە ساکار نەبێ بڵێ ((... وفي عرض نتاج ژابا فقط)) ... ئەو پەراوێزەی ئەو دەیڵێ بو کاری (ژابا)

---

(٤١) د. چەرکەزی بەکۆ ، مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی لە ڕووسیا و یەکێتی سۆڤێت)) ، کتێبی ((لە بارەی مێژووی لێکۆڵینەوەی زمانە ئێرانییەکانەوە ، مۆسکۆ ، ١٩٦٢ ، ل ١٠٠ـ ١١٧.

نییە ، بەڵکو بۆ بەرهەمەکانی (لیرخ)ە ... بڕوانە : پەراوێزی ژمارە (٢٣) ، لاپەرە (٥١٠) ، کە ئەمەیە :

ق . کوردۆ ، کارەکانی پ . لیرخ لەبارەی کوردناسییەوە ، ((لە بابەت مێژووی ڕۆژهەلاتناسیی ڕووسەوە)) ، مۆسکۆ ، ١٩٥٩، ب ٤ ، ل ٥١.

من چەندین نووسراوی بلاوکراوەی د. کوردۆم لە ڕووسییەوە کردووەتە کوردی ... ئەگەر هەوێنی دزێتی لە بەدەنمدا هەبوایە ، بەناوی خۆیەوە چاپم نەدەکردن ، چونکە زۆر بەئاسانی دەمتوانی لێی بدزم ، بەلام ئەوەی م . وریا دەیکا بە من ناکرێ ... ئەو دەیەوێ ((دەستە چەورەکەی خۆی بەسەر مندا بسوێ)) و بەمەش دابین نابێ و ئەوجا دەلێ : ((د. جەمال ڕەشید ... دزییەکی تری ئاشکرا کرد)) (ل ٨) .

د. جەمال ڕەشید ، کە لە تاریکیدا چێو دەکوتێ و وا ڕادەگەیەنێ ، گوایا بۆ کتێبی ((چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە)) کەلکم لە د. کوردۆ وەرگرتووە و ناوم نەبردووە ...

بەندە لە لاپەرە (٦)ی ئەو کتێبەیدا نووسیویە : ((... بۆ ئەم کارە کەلکێکی زۆرم لە نامەی دوکتۆریی مامۆستای بەرێزم قەناتی کوردۆ (بەراوردکردنی ڕێزمانی دیالێکتەکانی کوردی) ... وەرگرتووە)) . وێڕای ئەوەش ، لە چەندین پەراوێزدا پەنجەم بۆ بەرهەمەکانی دیی ڕاکێشاوە ...

ئەم کتێبە ساڵی ١٩٧٤ چاپکرا .. هاوینی ساڵی ١٩٧٥، کە سەری لێنینگرادم دا ، مامۆستام دەستی بەسەرمدا هێنا و وتی : ((ئافەرم کە هێندە دەستپاك و بەئەمەکی ... تۆ بۆ نووسینی ئەو کتێبەت کەمت سوود لە من وەرگرتووە ، کەچی نووسیوتە کەلکێکی زۆر) ... بەلام هەندێك وەریدەگرن و دەیکەنە موڵکی خۆیان و ناویشم نابەن)) .

هەر ئەم جۆرە هەڵسوکەوتانەشم بوون لەگەڵ مامۆستا کوردۆدا

کردبووینـه بـاوك و کـوڕ ؛ هـاوڕێی گیـانی بـەگیانی ... بووبوومـە جێـی متمانـەی تـەواو و یەکەم کەسی نـێزیکی . بەڵگـەی ئـەم قسانەشـم ، ئـەو دۆستانەن ، کە لـەو ماوەیـەدا لەگەڵماندا بوون و ئەو نامانەشـن ، کـە تـا چـەند مـانگێك پێـش کـۆچ کردنـی ، بـۆی نـاردووم ... تەنانـەت ، کە هاوینـانیش سـەری لێنینگرادم دەدایـەوە ، یەکـەم ڕۆژ دەهاتـە لام و تـا شـەو درەنـگ لام دادەنیشـت و بـەزۆر بـۆ چـەند ڕۆژێـك دەیبردینـە ڤێلایەکـەی قـەراخ شـاری لێنینگـرادی و بـەو پیریـیـەوە میدیـای کچمـی دەکردە کۆڵی ...

من بیرم لەوە نەدەکردەوە ڕۆژێك لە ڕۆژان وەڵامی ئـەو وتـە ناڕاسـتە بێبەڵگانـەی د. کوردستان و د. جـەمال بدەمـەوە ، بەڵام م . وریـا کـە لـە (بوختاننامـە)کـەیدا تـرش و خوێـی کـردوون و هەندێکیشـی لـێ زیـادکردوون ، هەنووکـە ئـەو ڕوونکردنەوەیـەی سـەرەوەم بەپێویسـت زانی ... م . وریا پشتێنی لـێکردووەتەوە و بە ئارەزووی خـۆی تـەراتێن دەکا و دەڵێی بەرزەکی بانانە و بیر لەوە ناکاتەوە چاو بە چاو دەکەوێ و ڕوو بە ڕوو ...

لەبەر ئەوەی بەندە لە بەرگی دووەمی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) دەیـان پـەندی بێشـینان و قسـەی نەسـتەقی لـە شـوێنی پێویسـتدا هێناوەتـەوە ، م وریـاش ویستوویە خـۆی بنوێنـێ و ئـەو شێوازە ڕەچاو بکا ، بۆیە لە کۆتایی زل کردنی ڕەخنـەکانی د. کوردستان و د. جـەمالدا نووسیویە : ((... ئاورەحمـان لـە ئاسـت ئەمانـەدا بۆتـە تەڵـەی تـەقیو)) (ل ٨ ، د ١١ ـ ١٢).

مەکـەنزی ناهـەقی نـەبوو خـۆی لێـت ڕزگـارکرد ... دەبـێ زوو تێگەیشتبێ ، کەسێکی کوردیـنەزانی وەك تـۆی بـۆ پـێناگەیـەنرێ ... تـۆ کە لە گۆڤاری ((ڕۆشنبیری نوێ))دا بە شان وباڵی خۆتدا هـەڵدەدەی و

زمان پاراویت و زمـان ڕەوانیـت و سـەرکەوتوویت لـە چیرۆکنووسـیدا و شارەزایی زۆرت لە ئەدەبی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی و فارسی و .... دا باس دەکەی ، ئێمە چۆن باوەڕت پێبکەین ، گەر تۆ پەندێکی یەکجار باوی کوردی بە هەڵە بلێیـت ... کـورد دەڵـێ : ((دەمـی بـوو بـە تەڵـەی تەقیو)) . واتە دەبوو بنووسێ : ((ئاورەحمان لە ئاست ئەمانەدا دەمی بۆتـە تەڵـەی تـەقیو)) ، چونکـە پەندەکـە مەبەسـتی ئەوەیـە (دەم)ی ئاورەحمان (داخراوە ، پێوەدراوە ، قفڵی لێدراوە ...) ، نەك ئاوڕەحمان خۆی ... جا ئەوەی تۆ هەڵەیە و وا دەگەیەنێ ئـەوڕەحمان (داخرابـێ ، پێوەدرابـێ ، قفڵـی لـێدرابێ ...) ، کـە کـورد هـەرگیز ڕاز و نیـازی وا چـەوت و چـەوێڵ دەرنـابڕێ و م . وریـاش ((مایـەی بـوو بـە مایـەی پیازفرۆش)) .

*　　*

*

ئەرێ کە بەندە لە هەردوو بەرگی نامیلکەی ((ڕەخنەی ناڕەختە)) دا ، بە بەڵگە و نموونـەی زۆرەوە ، شێوازی نـزم ؛ کـەموکورتی و ناتـەواوی ؛ هەڵـە و خـەوش ؛ لەملاوئـەولا زانیاری وەرگرتـن و کردنـە موڵکـی خـۆ ؛ بـە چاوی سووك ڕوانینە کاری پێشڕەوان ... و چەندین دیاردەی دیی دزێوی نووسـینەکانی ئـەو مامۆسـتایەی نیشـان دابـێ ، ئـەوە ئـەو ڕەخنـە زانسـتییەیە ، کـە مایـەی پێشخسـتن و گەشـەپێکردنی زمانەکەمانـە و هەڵوێسـتی بوێرێکـە ڕاسـتی و زانسـتی نەکردبێتـە بالآگـەردانی برادەرەکەی ...

ئـەوەم نیشـان داوە ، دەبوایـە نـەك هـەر ئاگـادارییێکی باشـی لـە

تایبەتێتیی و بنەماکانی زمانی کوردیدا هەبێ ، بەڵکو پێویست بوو کوردی‌ییەکی ڕەوان و پاراو بزانێ ، بەڵام بەداخەوە کوردییەکەی لە گێژاوی دەریاییەکی سەرگەردانیدایە و لە بریتی ئەوەی خواروخێچی ڕاست بکاتەوە و بە دەربڕینی ڕەوان و بێگرێ بانگ بە گوێی نەوەی نوێدا بدا ، کەچی دروستەکەشی شێواندووە .

بەندە دڵنیا و خاترجەمە ، کە ئەو مامۆستایە چەند کەم لە زمانی بابی بەڵەدە ، گەلێ کەمتریش لە پێڕەو و یاساکانی قوتابخانەی چۆمسکی ئاگادارە ... وەلێ ، ئەو تەنیا سەوداگەری و بازرگانی بە ناوی قوتابخانەی چۆمسکی‌یەوە دەکا ... گەرنا ، ئەوە چەندین ساڵە بۆ بەرهەمێکی ئەو زاتەی نەکردە کوردی ؟ .

م. وریا لەبریتی ئەوەی پێ لەو ڕاستییانە و هەندێکی دی بنێ و بەڵێن و پەیمان بدا واز لەو کارە ناڕەوایانە بێنێ ، کەچی کەوتووەتە بوختان و بڕوبیانووی بێ‌سەروبەر و بازاڕییانە و وتنی وشەی ناشیرین بە بەندە .

لە هەمووش سەیر و سەمەرەتر ئەوەیە ، خاوەنی ئەو هەموو خەوش و عەیب و عارە ، هێندە چاوقایمە ، (بوختاننامە)کەی ناوناوە ((ئەوەی ماڵی لە شووشە بێ)) ... گوایا بەمە دەیەوێ زەدە و شوورەییەکانی خۆی بشارێتەوە و پەردەپۆش بکا و بەندە بە لەکەدار دابنێ ... ((وتیان ڕێوی چەند پەند دەزانی ؟ وتی : نەوەدونۆ ، چاکتریان پێچ کردنەوەیە)) ...

ماڵی من هەر لە بنچینەوە ڕەخت و تۆکمەیە و بە چەشنی قەڵایە ... ڕۆژ دوای ڕۆژیش پتەوتر و مەحکەمتر دەبێ ...

نکوڵی لەوە ناکەم ، ئەویش دەیتوانی وەها ماڵێك ڕۆبنێ ، بەڵام ڕێگەی چەوت و چەوێڵی گرتەبەر و کەوتە دەرهێنانی شووشەی ماڵان ... ئاخر بۆیە هێشتا فریا نەدەکەوت لەوەی بردووییە دیوارێکی لێ دروست

بکا ، گەورە و بچووك بۆیان دەرماند ... جا گەر نەیەتە سەر ڕێی ڕاست ، ئەوە دەبێ تا ماوە لە نێو شووشەی ورد و خاش کراودا بژی و فڕکەی خڕکەی بەرد هەراسانی بکا ...

جا بائەوەش بزانێ ((ئەوی تۆوی دڕك بچێنی ، تا ماوە گوڵ نابینی)) .

د . ئەورەحمانی حاجی مارف

فەرھەنگی زاراوەی زمانناسی

کوردی ـ عەرەبی ـ ئینگلیزی

لەگەڵ دوو پاشکۆ

سلێمانی ـ ٢٠٠٤

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

پێشەکی

لە کۆتایی ساڵەکانی شەستدا ، خوێندکاری دوا پۆلی کۆلێژی ئادابی زانستگای لێنینگراد بووم و تازە ((فەرهەنگی زاراوەی زمانناسی))ی ئاخمانۆڤا ئۆلگا سێرگێیڤنا پەخش‌کرابوو[١]... پاش خوێندنەوەی و ئاشنابوونی ، بیر و هزری دانان و نووسینی وەها فەرهەنگێك بۆ ئەویندارن و ئاشقان و هەوادارانی لێکۆڵینەوە و توێژینەوەی زمانی شیرین و دەلالی کوردی هەژاندمی ... لێتان ناشارمەوە و چاك دەمزانی وەدیهێنانی ئەم خەون و هیوا پڕ کێشە قورس و گرانە ؛ ئەم ئاوات و پرۆژە دژوار و ناهەموارە تا دە ساڵێکیش لەمەوبەر ، هێشتا لە هێز و وزە ؛ توان و توانستی بەندەدا نەبوو . دوای ئەوەی بەخۆمدا ڕابینی و زوربەی ئاست و ڕەخ و ئالیەکانم بۆ سانا و ئاسان بوو ، کەڵك و سوودم لەو هەل و دەرفەتە وەرگرت و ، شانم دایە بەری و لە ماوەی دوو ساڵدا ئەم فەرهەنگەم ڕێکخست و پێکەوەنا[٢]

بۆ تێگەیشتن و حاڵی بوون لە زاراوەکانی ئەم فەرهەنگەمان : ((فەرهەنگی زاراوەی زمانناسی)) (کوردی - عەرەبی - ئینگلیزی) بەپێی

---

[١] ئۆ . س . ئاخمانۆڤا ، فەرهەنگی زاراوەی زمانناسی ، مۆسکۆ ، ١٩٦٦ .

ئەم فەرهەنگە نزیکەی (٧ هەزار زاراوەی گشت بوار و ئاستەکانی زمانناسی لەخۆگرتووە و پێناسەیان کراوە . بەرانبەر زاراوە ڕووسییەکانیش ، شێوەیان لەم چوار زمانەدا : (ئینگلیزی ، فەرەنسی ، ئەڵمانی ، ئیسبانی) دانراوە .

نەك ساڵی ١٩٦٦ ، بەڵکو ئێستاش ، واتە - دوای تێپەڕبوونی (٣٦) ساڵ بەسەر بڵاوبوونەوەی ئەو فەرهەنگەی ئاخمانۆڤادا سەرپاکی ئەو زاراوانەی زمانناسانی کورد لە دەرەتان و مەیدانی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردیدا بەکاریان هێناوە ، ناگاتە چارەکی ئەوەی ، ئەو تۆماری کردووە ، کەواتە ڕەوای هەق نییە ، بۆ کەمیی زاراوەکانی ئەم فەرهەنگەی ئێمە ، گلەیی لە بەندە بکرێ ...

[٢] گەرچی فەرهەنگەکەی ئاخمانۆڤا سەرچاوەی سەرەکیی ئەم کارەم بووە و ئەوی ئەو (ڕووسی ، ئینگلیزی ، فەرەنسی ، ئەڵمانی ، ئیسپانی)یە ، بەڵام لەبەر ئەوەی بۆ کورد ئەم سێ زمانە : (کوردی ، عەرەبی ، ئینگلیزی) پێویستن ، بۆیە بەو شێوەیەم داناوە .

پێویستیی هەر زاراوەیەك ؛ یان بە گوێرەی کێش و سەنگی مەرام و نیاز و مەبەستی ڕاگەیاندنیان ، هەوڵمان داوە ، بە پێناسەکردن بێ ، یان بە لێدوان و لێکدانەوە بێ ، یان تەنیا بە بەرانبەر یەکدی دانانیان و ڕاگرتنیان بێ ... کار و ئەرکمان بە ئەنجام بگەیەنین ...[٣] .

لەبەر ئەوەی خوێندکاری ئەمڕۆی کورد زاراوە زماننا‌سییەکان بە کوردی دەبیستێ . بۆیە وامان بەباش زانی کوردییەکە بخەینە سەرەتاوە ، واتە فەرهەنگەکە (کوردی ـ عەرەبی ـ ئینگلیزی) بێ .. بۆ ئەوەش ، گەر یەکێك زاراوەیەکی بە عەرەبی یان بە ئینگلیزی بێتە بەرچاو و بیەوێ بزانێ بە کوردی چی بۆ دانراوە ، ئەوە بۆ دانەمانی و ئاسانکردنی خواز و کاری ، هەڵمانگێڕاوەتەوە و ، بە دوو پاشکۆ هێناومانەتە سەر بار : لە پاشکۆی یەکەمدا کردوومانە بە (عەرەبی ــ کوردی ــ ئینگلیزی) ؛ لە پاشکۆی دووەمیشدا بە (ئینگلیزی ـ عەرەبی ــ کوردی) . بۆ دووپات نەکردنەوەی پێناسە و لێدوان و لێکدانەوەیان ، تەنیا زاراوەکانمان بەو سێ زمانە بەرانبەر یەکدی ڕیزکردووە . بۆ دۆزینەوەی پێناسە و لێدوان و لێکدانەوەکانیشیان ژمارەی ئەو لاپەڕانەمان تۆمارکردووە ، کە زاراوە کوردییەکان کەوتوونەتە بەراییەوە ، واتە ـ بۆ فەرهەنگە سەرەکییەکەی پێش دوو پاشکۆکەوە .

وەك ئاشکرایە ، بۆ بەشێك لەو بابەت و دۆز و مەبەستانەی زماننا‌سی ، کە لە ئینگلیزی و عەرەبیدا بە تاکە زاراوەیێك جێگیربوون ، لە کوردیدا زاراوەی جۆراوجۆریان بۆ دانراوە . بەوێنە بۆ (Pronoun ـ الضمیر) لە کوردیدا (جێناو ، ڕاناو ، بۆ ناو) بەکاردەبرێ . بۆ (Verb ـ الفعل) . (کار ، فرمان ، کردار) دەوترێ .. جا ئێمە ، گەرچی سەرجەمی ئەو زاراوانەمان

---

[٣] بەندە وەك ئاخمانۆڤا هەر بە پێناسەوە بەند نەبووە ، بەڵکو چووەتە مەودا و مەیدانی لێدوان و لێکدانەوە ؛ هێنانەوەی نموونە و بەڵگە لە زمانی کوردییەوە .

تۆمـارکردووە ، بـەڵام جـەختمان کردووەتـە سـەر ئـەوەیان ، کـە بەلامانـەوە لەبارتر و گونجاوترە ، واتە - پێناسەکردن و لێدوان و لێکدانەوەکەمان لێرەدا کردووە .. هەروەها :

١ـ لـە ژێـر زاراوە پەسـەندەکەدا نیشـانەی (=) مـان دانـاوە و بـەدوایدا هاوواتاکانیمان ڕیزکردووە وەك :

جێناو

= ڕاناو ، بۆناو

کردار

= کار ، فرمان

...

٢ ـ بۆ هاوواتاکانیش هێمـای (بـ . :) واتـە ـ (بڕوانـە) لـە خـوارەوەی نووسراوە و ئەوجا زاراوە پەسەندەکە . وەك :

ڕاناو

بـ . : جێناو

بۆناو

بـ . : جێناو

کار

بـ . : کردار

فرمان

بـ . : کردار

وێڕای ئەمـە لـە باسـی هـەندێ زاراوەدا ، هێمـای (هـ . ، بـ . :) ، واتـە ـ (هەروەها بڕوانە) بەرچاودەکەوێ و بەدوایدا ناوی زاراوەیێکـی دی بـراوە . لەمـەش مەبەسـت ئەوەیـە ، کـە زانیـاری دەربـارەی ئـەم بابەتـە ، هـەروەها لـە لێدوانی ئەو زاراوەیەی دووەمیشدا دەبینرێتەوە .

* ٤ *

بۆ دانان و رێکخستنی ئەم فەرهەنگە سەرباری سەرچاوەیێکی زۆری ڕووسی و هەندێ لە بەرهەمەکانی خۆم ، بێ سێودوو دەڵێم ، نەك هەر کەڵك و سوودم لە زوربەی زۆری لێکۆڵینەوە (کتێب ، نامیلکە ، وتار ، نامەی دوکتۆرا ، نامەی ماجستێر ..)ەکانی زمانەوانانی کورد وەرگرتووە ، بەڵکو گەلێ باس و توێژینەوەشیانم بەدەستکارییەکی کەمەوە ڕاگوێزاوەتە ئێرە ... ئەو نووسینە کوردییانەی زانیاریم لێ وەرنەگرتبن ، دەگمەنن ... ئەلحەق زۆرینە و زۆراتییان ماف و بەش و هەقیان دەکەوێتە سەر بەندە و ئەم فەرهەنگە بەهیوا و هومێدم پێنووسیان بەبڕشتتر بێ و خۆشیان بەکار و بەکارلەدەست هاتووتر بن ... ئەوەیش لە توان و توانستی مندا بێ ، پەیمان و بەڵێن بێ ، درێخی نەکردن بێ .

سوپاس و پێزانینم بۆ هەر سێ کوڕ و برا و هاوڕێ و خوێندکاری زێدە ئازیزم : ئازاد ئەمین باخەوان و ئەحمەد حەسەن فەتحوڵڵا و محەمەد حسەین زەهاوی ، کە لە دەستخستنی سەرچاوە و سازکردنی پاشکۆکان و کۆمپیوتەرکردنی ئەم بەرهەمەدا ، بە سینگێکی فراوان و گیانێکی ماندوونەناسیەوە ، دڵسۆزانە و کوردانە کۆمەك و هاریکارییان کردووم .. مل کەچی ئەمەك و وەفایانم ... هیوامە بۆ کورد و بۆ گشت ، تەمەن درێژ و لەشساغ بن .

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف

ئـ

ا ه

ب پ ت

ج چ ح خ

د ر ڕ ز ژ

س ش ع غ ف ڤ

ق ك گ ل ڵ

م ن و(w) و(بۆر)

ۆ وو هـ

ی(y) ێ

ی

ـ ئـ ـ

ئاخافتن

بـ . : ئاخاوتن

ئاخاوتن | **الكلام** | **Speech**

ئاخافتن = وتن ، گوتن ، قسه

ئاخاوتن له ڕێی پێوەندی‌یەوە لەگەڵ زمان دیاری دەکرێ ، بەڵام دیارتر .

ئاخاوتن ـ بریتی‌یە لە کاری سەربەخۆی خواز و تێگەیشتن ، کە وا پێویستی بە جیاکردنەوەیە

١ـ ئاوێتەیێك بە یاریدەی ئەوەی کە وا قسەکەری کارا کەڵك لە یاسای زمان وەردەگرێ بەو مەبەستەی بیری خۆی دەربڕێ .

٢ ـ ئامێرایەتیی دەروونی و بەدەنی بە پێشکەوتنی بابەتەکی‌یەتی ئەو ئاوێتەیە . لە دابەش‌کردنی زمان و ئاخاوتندا ، ئەوەش جیادەکرێتەوە :

أ ـ کۆمەڵایەتی لە تاکایەتی .

ب ـ کرۆکی و بنەڕەتی لە لاوەکی یان ڕێکەوت .

ئەو دیاردەیە ، هەمیشە تاکە و بە تەواوی تاکایەتی حوکم دەکا تێیدا و بە ئاخاوتن ناودەبرێ ، بەڵام لەم دیاری‌کردنەدا شتێکی زۆر نەساز ونە : یان تەنیا ((ئاخاوتن)) تاکایەتی‌یە ، لاوەکی‌یە تەنانەت ڕێکەوتیشە و تەنیا یان ئەو ئاوێتەیە ، کە بە یاریدەی ئەوەی کە وا قسەکەری کارا کەڵك لە یاسای زمان وەردەگرێ ، کە بە هیچ جۆرێك ناشێ لاوەکی بێت و بە تایبەتی هەر ناشێ ڕێکەوت بێ و تەنانەت ناتوانێ تاکایەتی‌یش بێ .

دیاری‌کردنی پێناسەی (ئاخاوتن) کارێکی گرانە . بەر لە هەر شت ئەمە زمان نییە و هەروەها کاری جیاوازی ئاخاوتن نییە . ئێمە باسی ئاخاوتنی بێژەکی و ئاخاوتنی نووسین دەکەین و ئەمە بە تەواوی هاوسەنگن . ئێمە

باسی ئاخاوتنی منداڵ و قوتابی ؛ ئاخاوتنی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ ؛ ئاخاوتنی کارگێڕی و هونەری ؛ ئاخاوتنی وتووێژ ... دەکەین .

زمان زیاتر ئاخاوتنە تا نووسین ... زمانناسەکان باوەڕیان وایە ، کە ئاخاوتن بنچینەی زمانە . ئەم پێشترییەی ئاخاواتنیش لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەردەکەوێ :

١ـ زۆر بەر لەوەی نووسین دابێت ، شێوی قسەکردنی زمانی زانیوە و تا ئەمڕۆش گەلێك زمان هەیە ، کە شێوەی نووسینی نییە .

٢ ـ منداڵی ساوا یەکەم جار فێری قسەکردن دەبێت و پاشان دەکەوێتە سەر باری فێربوونی نووسین .

٣ ـ لە کاروباری ڕۆژانەماندا ئاخاوتن دەورێکی بالاتر لە نووسین دەبینێ . بە واتای ئەوەی ئێمەی مرۆڤ زۆرتری کاتمان بە قسەکردن دەڕوات ، وەك لەوەی بە خوێندنەوە و نووسینەوە .

... هتد

کاری ئاخاوتن تاکایەتییە و هەر جارە بەکارهێنانێکی زمان وەك ئامێری لەیەکترگەیشتنی تاکی جۆربەجۆر . کاری ئاخاوتن پێویستە و دەبێ دوو لایەن بێ : گوتراو و بیستراو ، کە یەکێتییێکی نەپچڕاو پێك دێنن و مەرجی لەیەکترگەیشتنی تێدایە . کاری ئاخاوتن بەر لە هەر شت ڕەوتێکە ، کە زانایانی فیزیۆلۆژی و بیستن و دەروون و زمان لێی دەکۆڵنەوە . کاری ئاخاوتن مەرج نییە هەر ببیستریێ (لە قسەی بێژەییدا) ، بەڵکو هەروەها دەشێ نووسراو بێ (لە نووسیندا) . هەروەها لە حاڵەتی پێوەندیی بێژەیی ئاخاوتندا کە لەسەر شریت تۆمار کرابێ . کاری ئاخاوتن دەشێ بەپێی ڕای جۆربەجۆر و بە شێوازی زانستی هەمەچەشن لێی بکۆڵرێنەوە و باس بکرێ .

ئاخێوەر المتكلم Speaker

= قسەکەر

ئارام الصبر Petention

ئارام پاراستنی دۆخی پێویستی دەربڕینی دەنگە . لە باری دەربڕینی دەنگی کۆنسۆنانتی کۆسپەکی کپدا ، بەوێنە دەنگی (ت) ، ئارامی‌یەکەی بەرانبەر سفرە . لەباری دەربڕینی کۆنسۆنانتی کپی درێژ و بەتایبەتیش ئاوازەدار و زرینگۆکدا بە ڕوونی هەست بە ئارام دەکرێ .

ئارەزوو الرغبة Desire

ئاست مستوى Level

ئاسمانە الحنك ، سقف الفم Palate

ئاسۆیی الأفقي Horizontol

ئاشکرا صريح Indicative

ئاکار صفه ، سمة ، خلق Feature

ئاکام

ب : ئەنجام

ئاگا	الشعور ، الوعي	Consciousness

ئامراز	الأداة	Particles

- ئامرازی ئاوات‌خواستن   اداة التمني والدعاء
Subjunctive Particles

وەك (خۆزگە / خۆزیا ... كاشكی ، بریا ...) :

خۆزگە ئەو شەوە بهاتنایە .

كاشكی لەگەڵ ئێوە بهاتایە .

بریا گوڵەكەم بڕواندایە .

- ئامرازی بانگهێشتن   اداة النداء   Vocative Particles

ئامرازی بانگهێشتن بۆ ڕووكردنە هەموو جۆرە بانگ‌كراوێك ، چ ئادەمیزاد ، چ غەیری ئادەمیزاد ، چ ناوی مادی ، چ ناوی مەعنەوی ... بێت بەكاردەبرێ . وەك : (ئەی ، هۆ ، هێ ، یا ...) :

ئەی ئەوانەی كۆڵنادەن .

ئەی مانگ ..

ئەی بەختی بەد چیت پێكردم .

....

هۆ كاكەی شوان ....

هێ كچێ

یا خوا

یا شێخ

... هتد

ـ ئامرازی پێوەندی   اداة العطف ، ادوات الوصل/الربط

Conjunction Particles

= ئـامرازی بەسـتنەوە ، ئـامرازی لێکـدەر ، ئـامرازی گەیەنـەر ، ئـامرازی یەکخەر، ئامرازی پیٚبەست ، ئامرازی پەیوەستدار .

ئامرزای پێوەندی ئەو جۆرە ئامرازانەن ، کە دوو ڕستەی سادە بەیەکەوە دەبەستنەوە و بە زۆری یاریدەی ڕۆنانی ڕستەی لێکدراو دەدەن ، یان لە ڕستەی ئاوێتەدا ڕستەی شوێنکەوتوو دەگەیەننە ڕستەی سەرەکی .

ئەم ئامرازانە لە زمانی کوردیدا ژمارەیان زۆرە : (و ، ش/یش ، هەم ، بەڵام/ بەڵان ، یا / یان / یاخود .. نەك / نەوەك ، کە ، چونکە ، ئەگەر ، دەنا ، ئەنجا ، بەڵکو ، کەچی   و گەلێکی دی) و ئەرکی جۆراوجۆر دەبینن .

چەند نموونەیێك :

تۆ هەتە تیغی دەبان و من هەمە تیغی زبان .

هەندێ ئامۆژگاریم کرد ، ئەویش بەدڵ گوێی لێگرتم .

.....

هاوینی بەغدا گەرمە ، بەڵام شەوانی فێنکە .

یا / یان ... ئێمە دەبین ، یا / یان ئێوە دەبن .

... هتد

ﻫ ،، ب . : ڕستەی لێکدراو ؛ ڕستەی ئاوێتە ؛ ڕستەی شوێنکەوتوو .

ـ ئامرازی سەرسوڕمان   اداة التعجب   Interjection Particles

ئەو جۆرە ئامرازانەن ، کە سەرسامیی هەستی ئاخێوەر بەرانبەر شتێك یان کارێك ڕادەگەیەنن   ئەم ئامرازانە نابنە بەشێکی ڕستە .

وەك (پەکوو / پەك ، ئەدی ، دەك ، پەح / پەحا ...) :

پەکوو چ کابرایەکی جاڕسە !

ئەدی نەتبیست گوڵە مێردی کرد !

...

پەح ئەم گوڵە چەند ناسکە !

... هتد

هـ . ، ب : ڕستەی سەرسوڕمان

- ئامرازی وریاکردنەوە   اداة التنبیة   Hortatory Particles

ئـەم ئامرازانـە (ئـا ، ئـەها ، دادەی ، هـا ...) بـۆ وریاکردنـەوە و بـەهۆش هێنانەوە بەکاردەهێنرێن . بەنموونە :

ئا مەڕۆ ، ئیشێکم پێتە .

ئەها ، کەروێشکەکە دەرپەڕی .

...

ها ئەوە دەفتەرەکەت ، ئیتر ونی مەکە .

ئامێرایەتی   الالیة   Mechanism

ئاواز   نغمة الکلام   Intonation

چۆن مەفهوومی زەنگ لە خاسیەتی بیستنی دەنگدا شتێکی بنەڕەتییە ، بـە هـەمان چەشـن مەفـهوومی ئـاوازیش لـە خاسـیەتی ڕسـتەدا شتێکی سەرەکییە ، ئەویش چونکە ئاواز ، ساز و کێشی پێکهاتنی ڕستە دیاریدەکا

بێ ئەوەی هێزی ڕستە شوێنی خۆی بگۆڕێ ، ئاوازیش دەتوانێ مانای ڕستە جیابکاتەوە . بۆ نموونە ، ڕستەی خەبەری ((شیرین گەڕایەوە)) و ، ڕسـتەی پرسـی ((شـیرین گەڕایـەوە ؟)) ئاشـکرا دیـارن و گوێگـر ئـەم دوو ڕستەیە تێکەڵ ناکا و وەك یەك وەریان ناگرێ ، ئەویش بە هۆی ئەوەوەیە ،

کە وا ڕستەی یەکەم ـ واتە ((شیرین گەڕایەوە)) ئاوازێکی نزمی هەیە ، بەڵام ڕستەی دووەم ـ ((شیرین گەڕایەوە ؟)) بە ئاوازێکی بەرز دەردەبڕێت .

ماکەکانی ئاواز بریتین لە :

١ـ ئاهەنگی ئاخاوتن .

٢ ـ هێز . النبرة ـ Stress

٣ ـ وەستان ـ توقف ـ Pause

٤ ـ خێرایی ـ السرعة Quickness

٥ ـ زەنگ ـ الجرس Timber

ئاهەنگ و هێز کە ماکی پێشڕەوی ئاوازن لەسەر بناغە یان دانەی ئاوازی (ummomeuea) و (Syntagme) دادەمەزرێ .

ئاهەنگی ئاخاوتن ـ بزووتنەوەی دەنگ بەپێی بەرزیی ئاوازە . ئاهەنگی بڕگە و وشە ، هێزی فرەئاوازی مۆسیقا پێك دێنێ . ئاهەنگی ڕستە ، وێنەی ئاوازێ دەکێشێ ، کە لە بناغەی ئەوجۆرە ئاوازەدا هەیە . جاران بە یاریدەی نۆتە ئاهەنگیان نیشان دەدا ، بەڵام ئێستا بۆ دەربڕینی بزووتنەوە خەتی پێچاوپێچ (بەرز و نزم) بەکاردێنن و سەرەتا و کۆتایی بزووتنەوەی ئاوازی پێ دیاری دەکەن . خەت لە فۆرمی گونجاندندا بەپێی باری ئەستوونی بەرزیی ئاوازی بنەڕەتی بە هێرز HZ دەپێورێ ، بەڵام لە باری ئاسۆییدا ـ کات . خەتی درێژەوە بوو زۆر جار نیشانی بزووتنەوەی ئاوازی بنەڕەتی دەدا لە تەلەفوزکردنی بزوێندا .

خاسیەتی ئاهەنگی ڕستەی پرس لەوەدایە ، کە لە بڕگەی هێزداری ئەو وشەیە پرسیاری لەسەر دەکرێ ئاواز بەرزدەبێتەوە . ڕستەی خەبەری و سەرسوڕمانیش ئاوازی خۆیان هەیە ...

ummomnuca ئاواز لەگەڵ پێکهاتنی ڕستەسازیدا پێکەوە گرێدەدا ، کەوا خاسیەتە بۆ ئەم یان ئەو زمان . ژمارەی umioneuca سنووردارە ، بەوێنە (پ . دیلاتر ی دەنگسازی فەرەنسایی (١٠) جۆر ئاوازی بنەڕەتی

دیاری کردووه . ئاواز تەنیا یاریدەی دەربڕینی پێکهاتنی ژێربێژی ـــ ڕێزمانیی ڕستە نادات ، بەڵکو واتای وتراو و هەستی قسەکەریش دەردەبڕێ هەست بەر لە هەر شت بە زەنگ دەردەبڕرێ ، واتە بە بزووتنی ئاواز لە تەنیشت نۆتی ناوەڕاستەوە ، کە مرۆ لەوێوە لە دۆخی هێوەرەوە دەست بە قسە دەکات .

بە دوا سینتاگمەدا ، ئاهەنگ و هێز و خێرایی و وەستان پەیدادەبێ . سینتاگمە دوو ئەرکی هەیە : دەنگسازی و واتاناسی . سینتاگمەی دەنگسازی ، وتە بەسەر ئەو جۆرە ترپانەدا دابەش دەکا ، کە خاسیەتی زمانێکی دیاریکراو بن . دابەش کردنی سینتاگمەیی ڕستە یاریدەی باشتر دەربڕینی واتای کەمدیار و شێوازی جیاوازیی واتا و هەروەها پێوەندیی قسەکەر بەناوەڕۆکی وتنەکەیەوە دەدات . دابەشکردنی سینتاگمەیی ڕستە ، لەتەك ڕیزبوونی وشەدا ، بریتییە لە کەرەستەی چالاکی دابەشکردنی ڕستە ، کە ئەمەش لە ڕستەسازیدا باسی لێوە دەکرێ .

ـ ئاوازی سەروو	النغمة التوافقية	Overtone
ـ ئاوازی فرەئاواز	متعدد النغمات	Polytonic
ـ ئاوازی هاودەنگ	اللفظة المجانسة	Homophonus
ـ ئاوازی یەك ئاواز	احادی النغمه	Momotonic
ئاوازەدار	المجهور	Voiced

ئاوەڵکردار وەك بەشێکی سەربەخۆی ئاخاوتن لەسەر بناغەی خاسیەتی وشەسازی و ئەرکی ڕستەسازی و واتاناسی‌یەوە جیادەکرێتەوە .

ئاوەڵکردار خاسیەتی ڕوودان (کە کردار دەری‌دەبڕێ) ؛ خاسیەتی خاسیەت (کە ئاوەڵناو دەیگەیەنێ) ؛ خاسیەتی بارودۆخ (کە ئاوەڵکردار نیشانی دەدا) دیاری دەکا ئاوەڵکردار چۆنێتی ، یان ڕادەی ڕوودان ، یان ڕادەی چۆنێتی شتێك ، یان بارودۆخی جیاوازی ڕوودانی کارێك : شوێن ، کات ، هۆ ، مەبەست ... ڕادەگەیەنێ .

هەروەها دەشی بوترێ : ئاوەڵکردار ئەو بەشە ئاخاوتنەیە ، کە بارودۆخ و شێوەی ڕوودان و جۆری چۆنێتی نیشان دەدا .. ئاوەڵکردار لە ڕووی ڕستەسازی‌یەوە خاوەنی ئەو تایبەتێتی‌یەیە ، کە لە ڕستەدا بە کردارەوە ، یان ئاوەڵناوەوە ، یان ئاوەڵکردارێکی دی‌یەوە بەندە .

بەوێنە کە دەوترێ ((ئازاد زۆر دەخوات)) ، ئەوە ((زۆر)) کە ئاوەڵکردارە ، بە کردارەکەوە بەندە ـ واتە وەسفی کرداری ((دەخوات)) دەکات . لە ڕستەی ((ئازاد زۆر جوان دەنووسێ))دا ـ (زۆر) کە ئاوەڵکردارە بە ئاوەڵناوەکەوە بەندە ـ واتە ئاوەڵناوی ((جوان)) دەردەخا ، لە ڕستەی ((ئازاد زۆر کەم دەنوێ))دا ـ ((زۆر)) کە ئاوەڵکردارە بە ئاوەڵکردارەکەی دی‌یەوە بەندە ـ واتە ئاوەڵکرداری ((کەم)) ڕوون دەکاتەوە .

* هاتنی ئاوەڵکردار لەگەڵ کرداردا :

منیش ئەم قەرارەم زۆر پێ‌خۆش بوو .

(لە خەوما ، ل٣١)

* هاتنی ئاوەڵکردار لەگەڵ ئاوەڵناودا :

ئەمیش نە زۆر کەڵەگەت بوو نە کورت .

(لە خەوما ، ل ٦٤)

* هاتنی ئاوەڵکردار لەگەڵ ئاوەڵکرداردا :

بەخوا ئەگەر (بەد)ی ناوخۆمان لێمان بگەڕێن ، ئێمە بۆ خۆمان زۆر چاك ئەژین

(لە خەوما ، ل٧٠)

ئەگەر لە ڕووی تایبەتێتی واتاناسی و ڕستەسازییەوە ، ئاوەڵکردار لەگەڵ ئاوەڵناو و ناودا بەراورد بکەین ، ئاشکرا هەست بەوە دەکەین ، کە ئاوەڵکردار خاوەنی تایبەتێتی خودی خۆیەتی .. بەشێکی زۆری ئاوەڵکردار لەگەڵ ئاوەڵناودا خاوەنی یەك بنەمان و واتایان وەك یەکە ، بەڵام جیاوازییان لە ڕووی دەوری ڕێزمانییەوە هەیە .

ئاوەڵکردار وەسفی کردارێك یان ئاوەڵکردارێك دەکات ... هەرچی ئاوەڵناوە چۆنێتی و خاسیەتی شتێك نیشان دەدا ، کە ناوێك ڕای دەگەیەنێ ، بۆ نموونە :

(باش) وەك ئاوەڵکردار : (ئازاد باش وەڵامی دایەوە) .

(باش وەك ئاوەڵناو : (ئازاد بە وەڵامی باش دەرچوو) .

واش ڕێ دەکەوێ هەندێ فۆرمی ناو دەبێتە ئاوەڵکردار ، وەك :

سەربانی ماڵ .

وشەی ((سەربان)) بە ڕەسەن ناوە ، بەڵام لێرەدا واتای (شوێن) دەگەیەنێ و نیشاندانی شوێن مەبەستی سەرەکییە . بۆیە دەبێتە ئاوەڵکردار .

لە زمانی کوردیدا ئەگەرچی ئاوەڵکردار نیشانەی مۆرفۆلۆژی وای نییە ، کە لە ڕێگەیەوە بتوانرێ وەك بەشە ئاخاوتنێکی سەربەخۆ جیابکرێتەوە ، بەڵام هەندێ خاسیەتی لێکسیکی و مۆرفۆلۆژی و سینتاکسیی ئەوتۆی هەیە ، کە دەبنە بنەمای جیاکردنەوەی لە بەشە ئاخاوتنەکانی دی .

ـ ئاوەڵکرداری ئاوەڵناوی   الظرف الوصفي   Adverb adjective

ئەم جۆرەش ئەگەرچی ، وەك ئاوەڵکرداری ناوی لە سێ ڕێگەوە پەیدادەبێ (١ـ بە یاریدەی پێشگر و پاشگر ، ٢ـ بە یاریدەی پێشبەند و پاشبەند ، ٣ـ دووپات کردنەوە) ، بەڵام جۆری دووەم کەم و سستە .

یەك ـ بە یارمەتیی پێشگر و پاشگر . وەك :

بەگوڕ ، بەپەلە ...

ژیرانە ، ئازایانە ..

بەژیری ، بەخۆشی ... بەسپیەتی ... بەپانایی ...

.. هتد .

دوو ـ بە یارمەتیی پێشبەند و پاشبەند ، وەك :

بە گوڕەوە ... لە گەورەوە ..

سێ ـ دووپات کردنەوە ، وەك :

جوان جوان ، هێدی هێدی ، وردورد ...

هتد .

ـ ئاوەڵکرداری تەئکیدی   الظرف التوكيدي   Affirmative adverb

ئەم جۆرە ئاوەڵکردارە تەئکیدکردنە سەر بەجێهێنانی کارێك نیشان دەدا. وەك :

هەڵبەت ، هەر .. بێگومان ، بێسێودوو ، بێچەندوچوون ...

هەڵبەت ـ

وتیان نابێ ، هەڵبەت ئەمە شتێکی لەژێر سەردا هەیە .

(لە خەوما ، ل ٣٣)

... ئەو تۆزە پروپیتەشیان کە ماوە هەڵبەت بردوویانە .

(لە خەوما ، ل٣٦)

- ئاوەڵکرداری جێناوی   الظرف الضميري   Pronominal adverb

لە نێو ئەو ئاوەڵکردارانەدا ، کە لە جێناوەوە سازبوون ، بەر لە هەر شت ، ئەوانەیان دیارن . کە لە زووەوە لە جێناوی چەندێتی‌یەوە وەرگیراون . وەك : ئەوەندە .. هێندە .. چەند ..

- ئاوەڵکرداری چەندێتی   ظرف الكمية   Quantitative adverb

ئاوەڵکرداری چەندێتی ، چەندێتی ڕوودان ، ڕادەی توونديی ڕوودان ، ئەندازەی چەندێتی ئاوەڵناو و ئاوەڵکردار دیاری دەکا و لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووداا وەڵامی پرسیاری (چەند ؟) ، (کەم ؟ یان زۆر ؟) ؛ (تا چ ڕادەیەك ؟)...و لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا وەڵامی پرسیاری (چقا ؟) ، (چقاس ؟) دەداتەوە .

ا) ئاوەڵکرداری چەندێتی لەگەڵ واتای بەهێز بوون :

زۆر ، فرە ، گەلێ / گەلێك ، یەکجار ، تەواو .. پڕ .. گەلەك ...

زۆر -

منیش چونکە بە عومری خۆم ئەحواڵی وام نەدیبوو ، <u>زۆر</u> ئەترسام .

(لەخەوما ، ل٣٠)

دۆستیی کورد و عەرەب <u>زۆر</u> کۆنە تەئریخ شاهیدە
ناحەزی ڕوورەش لە داخا با یەخەی خۆی دادڕێ

(بێکەس ، ل ٨٣)

گەلێ -

لە گەرووی شمشاڵ ، لە تەلەی کەمان
<u>گەلێ</u> هەڵساوە ئاوازی جوان جوان

(گۆران ، ل١٠)

گەلەك ـ

مەمێ تاخم عەجباند گەلەك خەلاتێن باش دانە سەراجانە تاقم گشگی خەملاندینۆ ب چینانە

(مەمێ ئالان ، ل٤٥)

ب) ئاوەڵکرداری چەندێتی لەگەڵ واتای بێهێزبوون :

کەم / کەمێ / کەمێك ، پچێك ، نەختێ / نەختەك ، تۆزێ / تۆزێك .. کێم ...

کەمێ ـ

تو خوا ئاوەکەی بۆن گوڵاوەکە

بۆ سەرچاوەکە کەمێ لاوەکە

(پیرەمێرد ، ل١٢٥)

نەختێ ـ

بەسەرهاتی خۆت بۆ من بەیان کە

دەردی گرانم نەختێ ئاسان کە

(بێ کەس ، ل١٥٢)

تۆزێك ـ

کابرای خانچی سەرێکی لێ لەقاندم و .. تۆزێك پێکەنی .

(لە خەوما ، ل٣٦)

تێبینی :

لە زمانی کوردیدا کۆمەڵێ وشە هەیە ، وەك (قووڵ ، دوور ، پان ، بەرز ، نزم ..) ، کە واتای ئەندازە و پێوانەیان تێدایە و دەکەونە نێوان هەردوو ئاوەڵکرداری چۆنێتی و ئاوەڵکرداری چەندێتییەوە :

نزیك ، دوور ـ

وێل و ئاوارەی ئێلی مرادیم

نزیك لە مەرگم دووریش لە شادیم

(پیرەمێرد ، ل ١٢٦)

ـ ئاوەڵکرداری چۆنێتی ظرف الكيفية Qualitative adverb

ئاوەڵکرداری چۆنێتی واتای ڕوودان یان دەلالەت نیشان دەدا . وەك :

خێرا ، هێدی ، هێمن ، جوان ، باش ، خراپ .. بەژیری ، بەسواری ، بەگورجی ، بەخۆشی ، بەپەلە ، بەگوڕ ، بەکوڵ .. لەسەرخۆ ، لەسەرلا ، لەسەرسنگ ، لەسەرپشت .. بانەوبان ، شاخەوشاخ .. ڕند ، خراب ، ئارام ...

چەند نموونەیەك :

ورد ـ

بە باغچەی پاشادا ورد گەڕام ، خوار و ژوور ،

زەرد هەبوو ، بۆم چنیت ، چنگ نەکەوت گوڵی سوور

(گۆران ، ل١٧)

بەخۆشی ـ

ئەم ڕۆژی ساڵی تازەیە نەورۆز هاتەوە

جەژنێکی کۆنی کوردە بەخۆشی بەهاتەوە

(پیرەمێرد ، ل١١٩)

ڕند ـ

هەردوو ماعرا گوهداری خەبەردانا وان دکرن ؛ وانا ڕند بهیست چ گەلی عەلی مەمەد گلی کر .

(کوردۆ ، ٣٨)

دەبینین وشەکانی (خێرا ، هێدی ، جوان .. بەپەلە .. لەسەرخۆ ... لەسەرسنگ ... بانەوبان ... ڕند ...) ڕوودان لە ڕووی چۆنێتییەوە دیاری

دەکەن . ئەم جۆرە ئاوەڵکردارانە لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووودا وەڵامی پرسیاری (چۆن ؟) - چلۆن ؟ کوو ؟) و لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا وەڵامی پرسیاری (چەوا ؟ ، چاوا ؟) دەدەنەوە .

ئەگەرچی بەشێکی زۆری ئاوەڵکرداری چۆنێتی لە بنەڕەتدا ئاوەڵناون ، وەك (خێرا ، هێدی ، هێمن ، جوان ، باش ، خراپ .. لەسەرخۆ .. بەپەلە .. ڕند ..) ، بەڵام کاتێ چۆنێتی کردارەکە دیاردەخەن ، وەك (شەماڵ خێرا دەنووسێ ؛ نەسرین هێدی دەڕوات ؛ لانە جوان دانیشتووە ..) دەبنە ئاوەڵکردار . هەر لەبەر ئەوەشە ، ئەو جۆرە وشانە تەنیا لە ڕستەدا دەردەکەون ، کە سەر بە چ بەشە ئاخاوتنێکن .

- ئاوەڵکرداری داڕێژراو الظروف المشتقة Derivational adverb

= ئاوەڵکاری داڕێژراو ،

ب . : وشەی داڕێژراو

لە زمانی کوردیدا پێشگر و پاشگر جاروبار یارمەتیی دروستکردنی ئاوەڵکرداریش دەدەن

أ . پێشگر

١- (بێ -) : بێگومان ، بێشك ..

٢- (بە -) بەگوڕ ، بەکوڵ ، بەتەنیا ...

ب - پاشگر

١- (- ێ) : هاوینێ ، بەهارێ ، شەوێ ..

٢- (- انە) : ژیرانە ، پیاوانە ...

٣-(- ئاسایی) : شێرئاسایی ، کوێرئاسایی ...

٤- (- ەکی) : شەوەکی ، بەیانەکی ...

- ئاوەڵکرداری دەستەواژەیی الظرف شبه الجملة

Cyntactic adverb

ئاوەڵکرداری دەستەواژەیی بەو ئاوەڵکردارە دەوترێ ، کە لە دەستەواژەیەك پێك هاتبێ - واتە کۆمەڵە وشەیەك بێ و کرداریان لەگەڵ نەبێ.

جۆری هەرە دیار و سادە و چالاکی ئاوەڵکرداری دەستەواژەیی ئەوەیە ، کە بە یاریدەی پێشبەند و پاشبەند سازدەبێ :

١- پێشبەندی (لە) و :

ا- پاشبەندی (ەوە) . وەك :

لەماڵەوە ، لە چەپەوە ، لە ڕاستەوە ، لە بازاڕەوە ، لە هەولێرەوە ... لەوێوە ، لێرەوە .. لەسەرەتاوە ..

ب - پاشبەندی (دا) ، وەك :

لە ماڵدا ، لە کتێبدا ، لە گیرفاندا ..

ج- پاشبەندی (ڕا)

لە هەولێرڕا ، لە سلێمانیڕا ..

٢- پێشبەندی (بۆ) و پاشبەندی (ەوە) . وەك :

بۆ ماڵەوە ، بۆ ژوورەوە ..

٣- پێشبەندی (بە)و :

ا- پاشبەندی (ەوە) . وەك :

بە ئاسمانەوە ، بە دارەوە ، بە بەرگەوە ...

ب - پاشبەندی (دا). وەك :

بە زەویدا ، بە کوندا ، بە دەمدا

٤- پێشبەندی (تا ، هەتا ..) و پاشبەندی (ەوە) ، وەك :

تا ماڵەوە ، تا دەرەوە ..

... و گەلێکی دی .

ئەویش چەند نموونەیەك بۆ جۆری ناسادەی ئاوەڵکرداری دەستەواژەیی:

* لای سەرەوە
لای خوارەوە
بۆ لای سەرەوە
بۆ لای خوارەوە
بۆ لای ڕاست
بۆ لای چەپ

* لە هەموو لا
لەمەولا
لە هیچ کوێ
لەسەر دارەکە
لەبن دارەکە
لەلای دارەکەوە

* بە هیچ چەشنێ
بە هیچ شێوەیەك
بە هیچ ڕەنگێ
بە هیچ کلۆجێ

* هەفتەی ئایندە
ساڵی نوێ
مانگی داهاتوو
وەك جاری جاران
وەك گەڵای دار
.. و گەلێکی دی .

- ئاوەڵکرداری دووبارەکردنەوە   الظرف التكراري

Recursiveness adverb

ئاوەڵکرداری دووبارەکردنەوە پەنجە بۆ دووپات بوونەوەی ڕوودانەکە ڕادەکێشێ . وەك :

دووبارە ، دیسان ، سەرلەنوێ ، جارێکی دی / جارێکی تر . هەرجارە / هەرجارێ / هەرجارێك / هەرجارەکی .. ئەمجارەش ...

دیسان -

بولبولی طەبعم ئەوا دیسان ثەنا خوانی دەکا

نوکتە سەنجی و ، بەذلە گۆیی و ، عەنبەر ئەفشانی دەکا

(نالی ، ل١٠١)

ئەمجارەش -

... دواجار سەیرم کرد ، گەورەم ئەمجارەش بەدەنگێکی بەرزەوە وتی ...

(لە خەوما ، ل ٥٣)

سەرلەنوێ -

تازە سەوزەگیا سەرلەنوێ ئەڕوێ ،

مەل لە ماجەرای عەیش و نۆش ئەدوێ !

(گۆران ، ل ١٦٨)

- ئاوەڵکرداری ژمارەیی   الظرف العددي

Numeral (number) adverb

ئەو ئاوەڵکردارانەی لە ژمارەوە ڕۆنراون ، کەمن و بە زۆری لێکدراون و لە ڕێگەی دووپاتکردنەوەی بێیاریدە ، یان دووپاتکردنەوە بە یاریدەی ناوبەندی (بە ، لە ...) سازدەبن . وەك :

یەك یەك ، دوودوو ...

یەك بەیەك ، دووبەدوو ...

یەك لەبەك ،، دوولەدوو ...

ـ ناوەڵکرداری سادە   الظرف البسيط   Simple adverb

بـ . : وشەی سادە

وەك : خێرا ، هێدی ، باش ، زۆر ، کەم ، پڕ ، ئێستا ، پار ، سەر ، ژێر ، خوار ، بن ، کن ، پاش ، پێش ، دەر ، بەر ، ناو . . .

ـ ئاوەڵکرداری شوێن   ظرف المكان   Adverb of place

ئاوەڵکرداری شوێن ، شوێنی ڕوودانی کارێك یان ڕووی بزووتنەوەی شتێك نیشان دەدا و وەڵامی پرسیاری (لە کوێ ؟ لە کوێندەرێ ؟ ...) ؛ (بۆ کوێ ؟) ؛ (لە کوێوە ؟) دەداتەوە . لە دیالیکتی کرمانجیی ژووروشدا پرسیارەکە (ل کوی ؟) ، (کویدا ؟) ؛ (ژ کوی ؟) . . . یە ، وەك :

سەر ، ژێر ، خوار ، بن ، کن ، پاش ، پێش ، ناو/نێو ، دەر ، بەر ، تەنیشت ، چەپ ، ڕاست لەسەر ، لەژێر ، لەخوار ، لەبن ... لە سەرەوە ، لە ژێرەوە ، لە خوارەوە ، لە بنەوە ، لە پێشەوە ، لە ناوەوە ، لە ڕاستەوە ، لە چەپەوە ... بۆ لای سەرەوە ، بۆ لای ڕاست ، بۆ لای چەپ ... ئێرە ، ئەوێ ، لێرە ، لەوێ ، لێرەوە ، لەوێوە .. تا ئێرە ، تا ئەوێ .. لە هەموولا ، لە هیچ کوێ ... نك / کن ، ژ خارێ ، ل خارێ ، د ناڤ ، ژێرێ ، ژوورێ ، بنڕا ، ڤڕا ، دوورڤا ...

لە ژێر ، لەپاڵ ـ

<u>لە ژێر</u> ئاسمانی شینا ،

<u>لە پاڵ</u> لووتکەی بەفرینا ،

کوردستان گەڕام ،

دۆڵاو دۆڵ پێوام .

(گۆران ، ل٢٨)

له نێو ـ

جۆشش و تابە لە نێو دیدەیی گریانمدا
چ تەنوورێکە لە تەندوورەیی گۆفانمدا

(نالی ، ل ٨٩)

لەوێ ـ

... لەوێ بەچەند پلیکانەیەکدا سەریان خستم

(لەخەوما ، ل٤١)

ل نك ـ

میری و پادشاهی موویەك ل نك مەلایی
نادەم ب مولکێ عالەم یەك ذەرەیەك عنایەت

(جزیری ، ل١٥١)

لڤر ، ناڤ ـ

مێرکی گوتێ : دێ لڤر بە حورمەت هەرم ناڤ بازێر

(خالید حسێن ، ل٨)

بەشێکی ئەم ئاوەڵکردارانەش ، وەك (سەر ، ژێر ، ناو ، پێش ، پاش ، چەپ ، ڕاست ...) لە بنەڕەتدا ناوی شوێنن و دەمێك دەبن بە ئاوەڵکرداری شوێن ، کە جێگەی ڕوودانی کردارەکە دیاری بکەن .

ـ ئاوەڵکرداری شێوە یان جۆری جێبەجێ بوون

Adverb of manner الظرف الشكلي أو كيفية التحقق

ئەم ئاوەڵکردارە شێوەیەك یان جۆری جێبەجێ بوونی کارێك نیشان دەدا و وەڵامی پرسیاری (چۆن ؟) ؛ بە چ جۆرێك ؟) ؛ (بە چ شێوەیەك ؟) ؛ (بە چ چەشنێك ؟) ... دەداتەوە . لە دیالێکتی کوردیی ژووروشدا پرسیاری (چ جۆرە ؟)ی بۆ دادەنرێ ..

بەشێك لە ئاوەڵکرداری شێوە یان جۆری جێبەجێبوون ، دەشێ لە ڕێگەی بەراوردکردن یان لێك چواندنەوە دیاری بکرێ ، وەك :

شێرانە ، ژیرانە ، ئازایانە ، پیاوانە ، مەردانە ، منداڵانە .. گورگئاسایی ، تۆئاسایی ... وەك پایز ، وەك گەڵا ، وەك جاری جاران ...

شێرانە -

ڕۆڵە ، لای لایە .. (شێرکۆ) لای‌لایە ...

یاخوا شێرانە بێیتە ناو کایە ...

بێ کەس ، ل١٥٣)

وەکو شێت -

... بێپەروا وەکو شێت ڕاپەڕیم .

(لەخەوما ، ل٣٥)

بەشێکی دی‌یان لە ڕستەدا بەدوایەکترهاتنی کردارەکە نیشان دەدەن . وەك :

دەستەدەستە ، پۆل‌پۆل ، تاقم‌تاقم ، یەك‌یەك ، قوم‌قوم ، تنۆك‌تنۆك ، کەم‌کەم ، وردەوردە ، هێدی‌هێدی ، چیتی‌چیتی ...

پۆل پۆل -

.. هەر فرکان فرکانی تەریدە و جەردە بوو . پۆل‌پۆل ئەهاتنە سەر ڕێگەمان .

(لەخەرما ، ل٣٠)

گورج‌گورج ، جوان‌جوان -

بە ڕەوتی کەو ، لەنجەی تاوس و قومری

گورج‌گورج ، جوان‌جوان ئەهات و جادەی ئەبڕی ..

(گۆران ، ل٣٥)

چیتی چیتی -

ماعری ڕەش چیتی چیتی کرن .

(کوردۆ ، ل٤٩)

هێدی هێدی -

پیرێ کاری مەلەکێد قەنجەیی کر .

هێدی هێدی خوە نێزیکی دەنگ کر .

(سیابەند و خەجێ ، ل١٩)

دوا بەشیش ، ئەو وشانەن کە گشتێتی شێوەی ڕوودانەکە و بەجێهێنانی ڕادەگەیەنن ، وەك :

بەدووقۆڵی . پێکەوە ، بەگشتی ...

پێکەوە -

سا تو خوا ، خێراکە ، با بڕۆین ، دست بگرین ،

بە کامی دڵداری پێکەوە هەڵپەڕین !..

(گۆران ، ل١٦)

- ئاوەڵکرداری کات ظرف الزمان Adverb of time

ئاوەڵکرداری کات پەنجە بۆ دەمی بەجێهێنانی کارێك ڕادەکێشی و وەڵامی پرسیاری (کەی ؟ ، کەنگێ ؟ ؛ کەنگی ؟ ؛ کەنگین ؟ ، کەنگینێ ؟ ؛ کەینێ) ؛ (لە کەیەوە ؟) ، (تاکەی ؟) ، (چ کاتێ؟ ، چ وەختێ ؟ ، چ چاخێ ؟) ... دەداتەوە . بۆ نموونە :

ئێستە / ئێستا ، ئەمڕۆ ، سبەی / سبەینێ ، دوێنێ ، پێرێ ، ئێوارە / ئێوارێ ، بەیانی ، نیوەڕۆ ، چێشتەنگاو ، شەوێ ... دەستبەجێ ، یەکسەر ... هاوینێ ، زستانێ ، پایزێ ، بەهارێ ... بەم زووانە ، لەم ڕۆژانەدا ، چەند ڕۆژێکی دی ، جاران ، ئەمساڵ ، پار ، پێرار ... پار نا پێرار ، دەمێکە ، لە مێژە ، هەمیشە ، هەندێ جار ... لەمەولا ، لە زووەوە ، لەو

ـاوه ، له سەرەتاوه ... تا بەیانی ، تا مردن ... نها / نهۆ ، شەڤێ ، سبا ، ـیڤارێ / ئیڤارا ، بەرێ ، ئیرۆ ...

ئیستە ـ

گریانی من و خەندەیی تۆ ئیستە دەشوبهێ
به مەوسیمی بارانه کەوا خونچه دەپشکووت

(نالی ، ل١٥٢)

ئەمڕۆ ـ

که دەڵێن ئەمڕۆ دەشت و کێو شینه
چەندە مەڵبەندی ئێمه شیرینه

(پیرەمێرد ، ل٣٥٥)

هەمیشه ـ

ئەزانی بۆچی وا کورد زەلیله
بێناو و نیشان هەمیشه دیله

(بێکەس ، ل٩٩)

نها ـ

... نها ئەز کوشتنا خوه ڕازیمه

(کوردۆ ، ل٤٠)

بەشێکی زۆری ئەو ئاوەڵکردانە ، بەتایبەتی (شەو ، ئێوارە ، پار ، بەیانی ، نیوەڕۆ ، هاوین ، زستان ...) له بنەڕەتدا ناوی کاتن و دەمێك دەبنه ئاوەڵکردار که ڕوودانی کردارەکه نیشان بدەن .

ـ ئاوەڵکرداری کرداری الظرف الفعلي Deverbative adverb

وەك :

بەگریان ، بەگریانەوه

بەمردوویی ، بەکوژراوی ، بەسووتاوی ..
.. هتد .

ـ ئاوەڵکرداری لێکدراو الظروف المركبة Compound adverb

بـ . : وشەی لێکدراو

ئاوەڵکرداری لێکدراو لە زمانی کوردیدا دەگونجێ پێکهاتبێ لە :

١ـ دووپات کردنەوەی ناو ، ژمارە ، ئاوەڵناو ، ئاوەڵکردار . وەك :

پۆل پۆل ؛ دوودوو ؛ کەم کەم ...

٢ـ دووپات کردنەوە بە هاریکاریی ناوبەند . وەك :

أ ـ (او) وەك :

پشتاوپشت ...

ب ـ (ەو) وەك :

بانەوبان ، پاشەوپاش ...

٣ـ ئاوەڵناو + ناوبەندی (بە) + ناو . وەك :

پڕبەدڵ ، پڕبەدەم ...

... و هەندێکی دی .

ـ ئاوەڵکرداری ناوی الظرف الاسمي Noun adverb

دەستەی هەرە چالاکی ئاوەڵکرداری ناسادە ، ئەوانەن کە ناو هاریکاری ڕۆنانیان دەکا ئەمانیش سێ جۆرن :

یەك ـ بەیارمەتیی پێشگر و پاشگر . وەك :

بێگومان ، بێناز .. بەناو ، بەدڵ ..

هاوینێ ، شەوێ .. پیاوانە ، ژنانە ..

بێناوی ، بێئاگایانە .. بەپیاوەتی ، بەبرایەتی ...

... هتد .

دوو ـ بە یارمەتیی پێشبەند و پاشبەند . وەك :

لە ماڵ ، لە هەولێر . بۆ ماڵ ، بۆ هەولێر ...

لە ماڵەوە ، لە هەولێرەوە .. لە ماڵدا ، لە هەولێردا ..

بە ئاسمانەوە ، بە دارەوە .. بە کوندا ، بە زەویدا ...

تا هەولێر .. تا ماڵەوە .

... هتد .

سێ ـ لە ڕێگەی دووپاتکردنەوەی بێیاریدە یان دووپاتکردنەوەی بەیاریدەوە . وەك :

پۆل پۆل ، دەستەدەستە ، تاقم‌تاقم ..

شاخەوشاخ ، ماڵەوماڵ .. ساڵ‌بەساڵ ، ڕۆژبەڕۆژ ...

... هتد .

ـ ئاوەڵکرداری نەفی   الظرف النفي   Negative adverb

ئەم جۆرە ئاوەڵکردارانە نەفی کردارەکە ڕادەگەیەنن . وەك :

هەرگیز ، هەرگیزاوهەرگیز ، بە هیچ جۆرێ ، بە هیچ چەشنێ ، بە هیچ شێوەیەك ، بەهیچ ڕەنگێ ، بەهیچ کلۆجێ ...

هەرگیز ـ

عاجز مەبە هەرگیز لە درۆ و ئیفکی حەسوودان

دونیایە ، دەبێ سەگ بووەڕێ ، شیعە بکا سەب

(نالی ، ل١٣٤)

هەرگیزاو هەرگیز ـ

بەڵام تەبیعەت هەرگیزاوهەرگیز
بێ ڕووناکی‌یە بێ بزەی ئازیز

(گۆران ، ل١٠)

ـ ئاوەڵکرداری هۆ و مەبەست ظرف السببی والمقصود Adverbs of circumstance

ئاوەڵکرداری هـۆ و مەبەست پەنجە بـۆ هـۆی ڕوودانەکـە ڕادەکێشـێ و مەبەستی بەجێهێنانی کارێك دەردەخـا و وەڵامـی پرسـیاری (بۆچـی ؟) ؛ (لە بەرچی ؟) ؛ (بۆ چ مەبەستێك ؟)... دەداتەوە . وەك :

لـە بێئـەقڵیدا ، لـە تووڕەییـدا ، لـە ترسـا ، لـە برسـا ، لـە خۆشـی‌دا ... بە خۆڕایی ، لەبەرئەوەی ، چونکە ، بە دەم خەوەوە .. لە داخا ، لە قینـا ، بە ئەنقەست ...

چونکە ـ

هیچ گوێ نادەیتە دەرد و ئاواتم
چونکە ئەیزانی بێدەسەڵاتم

(بێکەس ، ل ٧٦)

ئاوەڵناو الصفة Adjective

ئاوەڵنـاو وەك بەشـە ئاخـاوتنێك ، واتـای چۆنێتـی و خاسـیەت و نیشـانە ڕادەگەیەنێ لە ئاوەڵناودا ئەم ڕاگەیاندنە چ لە بەکارهێنانی ڕستەسازی‌دا و چ لە تایبەتێتی وشەسازی‌دا ڕوون و ئاشکرا بەدیاردەکەوێ .

ـە مەیدانی ڕستەسازیدا جیاوازیی ئاوەڵناو لەگەڵ ناودا لەوەدایە ، کە ـەر لە هەر شت بە بەردەوامی وەك دیارخەر بەکاردەبرێ . ئاوەڵناو لە ـروشتیدا دیارخەری خاسیەتی ناوە .

ئاوەڵناو لە پاڵ ئەوەدا کە دەوری دیارخەر دەبینێ ، هەروەها دەشتوانێ ـەت بەشێکی گوزارە خۆی بنوێنێ . بەڵام لەبەر ئەوەی بەشە ئاخاوتنی دیش ـتوانن ببنە بەشێکی گوزارە و لە نێویاندا ناویش ، بۆیە لە ڕاستیدا ـتوانرێ ئەو ئەرکە وەك تایبەتێتی سەربەخۆی ئاوەڵناو تەماشابکرێ .

لەبەر ئەوەی ئاوەڵناو وەك ئەندامی دی ڕستە کەم بەکاردەهێنرێ ، بۆیە ـەبینین مەیدانی ئەرك و وەزیفەی لە هی ناو تەسکترە .

لە حاڵێکدا ئەگەر دوو ئاوەڵناو یان پتر بەیەکەوە بێن ، ئەوە هیچ یەکێکیان لەژێر باری ئەوی دیاندا نییە ، بەڵکو هەردووکیان سەر بە ناوەکەن . بەوێنە :

کوڕێکی چالاك و زیرەك .

شووتییێکی سووری شیرین .

پیاوێکی ئازا و نەبەرد .

کچی جوان و نازدار .

... هتد .

لە باری وشەسازییەوە ئاوەڵناو لەچاو ناودا لە بوونی فۆرمی هەمەچەشندا هەژارە .

لە ڕووی فۆرمەوە ئاوەڵناو لە زمانی کوردیدا هیچ جیاوازییێکی لەگەڵ ناودا نییە ـ واتە هیچ نیشانەییێکی ڕێزمانی نییە ئاوەڵناو لەناو جیابکاتەوە و دەشێ چ ئاوەڵناو و چ ناو بە هەر دەنگێکی بزوێن یان نەبزوێن کۆتاییيان بێت . بۆ نموونە :

گەورە ، سپی ... ورد ، ڕاست ...

بەڕە ، شووتی ... کورد دەست ...

جیاوازیی ئەم دوو بەشە ئاخاوتنە لە گەیاندنی واتا و بینینی ئەرکدا دەردەکەوێ و هەروەها ئاوەڵناو دۆخ و جنس و ژمارەی نییە و بەلاَم ناو هەیەتی . دەلالەتی دۆخ و جنس و ژمارەی ئاوەڵناو دەمێك بەدی دەکرێ ، کە ناوەکە دیاریدەکا ـ واتە دەلالەتی دۆخ و جنس و ژمارەی ئاوەڵناو لە ڕێی پێوەندی بە ناوەوە ئاشکرا دەبێ .

ئەگەرچی ئاوەڵناو دۆخ و جنس و ژمارەی نییە ، بەلاَم خاوەنی خاسیەتێکی تایبەتی خۆیەتی ، ئەویش بوونی پلەیە . بەم چەشنە لەلایەنی وشەسازییەوە پێوەندی ناو و ئاوەڵناو لەم شێوەیەدا دەردەکەوێ : لە سەرێکەوە ناو سێ حاڵەتی هەیە (دۆخ و جنس و ژمارە) ، کە ئاوەڵناو نییەتی . لە سەرێکی دییەوە ئاوەڵناو خاوەنی حاڵەتێکە ـ (پلە) ، کە ناو نییەتی . بەو پێیە بە گشتی ئاوەڵناو و ناو لە چوار لایەنەوە لە یەك جیادەبنەوە جا لە ڕێگای ئەو چوار حاڵەتەوە دەشێ بە ڕوونی ناو و ئاوەڵناو لەیەکتر جوێ بکرێنەوە .

ئەگەرچی لە زمانی کوردیدا دەلوێ لە ڕێگای ئەو چوار حاڵەتە بنەڕەتییەوە ناو و ئاوەڵناو جیابکرێنەوە ، بەلاَم دەبێ ئەوەش لەبیر نەکەین کە لە هەندێ ڕووی دییەوە ئاوەڵناو تایبەتێتی وای هەیە ، ناو نییەتی . یاخود بە پێچەوانەوە تایبەتێتی ئەوتۆ لە ناودا هەیە ، کە لە ئاوەڵناودا نییە . وەك :

هەرچەندە گەلێ پێشگر و پاشگر هەن و وەك یەك دەچنە سەر (ناو یا ئاوەڵناو یا کردار یا ئاوەڵکردار)ی سادە و دەیانکەنە ناوی داڕێژراو یان ئاوەڵناوی داڕێژراو ، بەلاَم هەندێ پێشگر و پاشگر هەن ، کە هەر ناو ڕۆدەنێن و ئاوەڵناو سازناکەن ، یاخود بە پێچەوانەوە تەنیا ئاوەڵناو دروست دەکەن و یارمەتیی دارشتنی ناو نادەن .. هەندێ پێشگر و پاشگر هەن دەچنە سەر ناو و ناچنە سەر ئاوەڵناو ، یان بەپێچەوانەوە بە ئاوەڵناوەوە دەلکێن و بە ناوەوە نالکێن . نموونە :

پاشگری (بان) لەگەڵ ئەوەدا کە یاریدەی ڕۆنانی وشەی ((سەربان)) دەدا ، کە ناوی داڕێژراوە ، هەروەها هاریکاریی سازکردنی وشەی ((فیلبان))یش دەکا ، کە ئاوەڵناوی داڕێژراوە . . .

پێشگری (بێ ـ) و پاشگری (ـ ێنە) یاریدەی ڕۆنانی ناوی داڕێژراو دەدەن ((پێویست ، پێخەف ...)) ، ((نیسکێنە ، زەردێنە ..)) و یاریدەی سازکردنی ئاوەڵناوی داڕێژراو نادەن .. بەپێچەوانەوە پێشگری (بێ ـ) و پاشگری (ــ ن in ــ) هاریکایی ڕۆنانی ئاوەڵناوی داڕێژراو دەکەن بێهۆش ، بێکار ..)) ؛ (ورگن ، تووکن ...)) و لە پێکهێنانی ناوی داڕێژراودا بەشداری ناکەن ..

پێشگری (بە ــ) و پاشگری (ــ گەر) دەچنە سەر ناو ((بەهێز ، بەجەرگ ..)) ؛ ((ئاسنگەر ، مزگەر ..)) و ناچنە سەر ئاوەڵناو ... بەپێچەوانەوە پاشگری (ـ ەك)دەچێتە سەر ئاوەڵناو ((بەرزەك ..)) و ناچێتە سەر ناو ...

وێنەیێکی دی لە جیاوازیی ناو و ئاوەڵناودا ئەوەیە ، لەگەڵ ئەوەدا کە ناو دەبێ بە ئاوەڵناو و ئاوەڵناویش دەبێ بە ناو ، بەلام ناو نابێ بە ئاوەڵکردار و هەرچی ئاوەڵناوە بە ئاسانی دەبێ بە ئاوەڵکردار . بەوێنە :

وشەی ((جوان)) لە ڕستەی ((نەسرین کچێکی جوانە)) دا ئاوەڵناوە ، چونکە وەسفی ناو دەکا ، بەلام ئەگەر بوترێ : ((نەسرین جوان دەڕوا)) ، ئەوە وشەی ((جوان)) دەبێتە ئاوەڵکردار ، چونکە لێرەدا وەسفی کردار دەکا ـ واتە چۆنیەتیی ڕۆیشتن نیشان دەدا . . . وشەی ((منداڵانە)) لە ڕستەی ((دارا ڕەوشتی منداڵانەیە)) دا ئاوەڵناوە ؛ لە ڕستەی ((دارا منداڵانە دەجووڵێتەوە)) دا ئاوەڵکردارە .. هتد .

لە بەراوردکردنی ناو و ئاوەڵناوی ناسادەدا ، ئەوە بەدی دەکرێ ، کە هەر یەك لەو بەشە ئاخاوتنە بەشداری لە ڕۆنانی یەکدیدا دەکەن . بەوێنە لە

ڕۆنـانی نـاوی داڕێـژراوی ((بـەرزی ... گەورەیـەتی ... سـپێتی ... بڵندایەتی ... قوولایـی ... چاکـە ... سەوزەلان .. زەردێنـە ... ڕەشـکە ... پاکانـە ..)) دا ئاوەڵنـاوی ((بـەرز ... گـەورە ... سـپی ... بڵنـد ... قـووڵ ... چـاك ... سـەوز ... زەرد ... ڕەش ... پـاك ...)) هاوکـاری کـردووە .. یـان لـە سـازکردنی نـاوی لێکـدراوی ((مێرگەسـوور ..... ڕەشماڵ ... سەوزەگیا ..)) دا ئاوەڵناوی ((سوور .. ڕەش ... سەوز ..)) بەشدارە .. بەپێچەوانەشەوە دەبینـین لـە پێکـهێنانی ئاوەڵنـاوی داڕێـژراوی ((بێهۆش ... بەهۆش ... بەهێز ... جیهانی ... شەرمن ... زێڕین ... کرمـێ ... ژنانـە ... خێڵـەکی ... غـەمناك ... شـەڕانی ... نـازدار ... فێڵبـاز ...)) دا وشـەکانی ((هـۆش ... هـێز ... جیـهان ... شـەرم ... زێڕ ... کرم .. ژن .. خێـڵ ، غـەم ، شـەڕ ، ... نـاز .. فێـڵ ..)) ، کـە نـاون هاریکـارن .. یـاخود لـە دروسـت بوونـی ئاوەڵنـاوی لێکـدراوی ((دڵڕەق .. خۆشباوەڕ .. پیرەمێرد ..)) دا وشـەکانی ((دڵ ... بـاوەڕ ... مێرد ...)) کە ناون بەشدارن .. هتد ..

جیاوازیی ئەو دوو بەشە ئاخوتنە ـ ناو و ئاوەڵناو ـ شتێکی بنەڕەتی‌یە. ئاوەڵناو بەپێی سروشتی سەربەخۆیی تەواوی نی‌یە و هەمیشە مەبەستی ناو نیشـان دەدا . کـە لەگـەڵیدا هەڤاڵـە . ئاوەڵنـاو خـۆی نـاوی گیـاندارێك یـان بێگیانێك یان بیرێك یان کارێك دیاری ناکا ، بەڵکو چۆنیەتی و خاسیەت و نیشـانەیان ڕادەگەیـەنێ . بـە واتـایێکی دیکـە ـ دەتوانـین بڵێـین واتـای ڕاگەیاندنی چۆنیەتی و خاسیەت و نیشانەی ئاوەڵناو ، پەیوەندە بە نـاوی گیـاندارێك یـان بـێ گیـانێك یـان بـیرێك یـان کارێکـەوە ـ واتـە چۆنیـەتی و خاسیەت و نیشانە لە مەودای ناوی گیاندارێك یان بێگیانێك یان بیرێك یان کارێکدا . لە ئاوەڵناودا هەمیشە خەیاڵ لەبارەی گیانداری یان بێگیانی یان بیر یان کارەوە هەیە . جا ئەمەیە کە یاریدەی ئەوە دەدا بـە ئاسانی و بـە

ـمو نـی ئاوەڵنـاو بەبێ نـاو بەکاربهێنرێ . بەوێنـە ، کـە دەوتـرێ ((قەڵـەمێکم ـــەرێ ! ئـەوە نـا ، سـەوزەکە)) دیـارە مەبەسـت ((قەڵـەمی سـەوزە))ە . ـومڵنـاوی ((سـەوز)) واتـای شـتێکی (سـەوز) دەگەیـەنێ . خـاوەنی ئـەو ـاسیەتە لـە سـەرپاکی ڕسـتەکەدا ئاشـکرا دەبـێ . خـۆ ئەگـەر نیشـانەکە ـ ـسەوز) ، بەبێ پێوەندی خاوەنەکەی (قەڵەم) بوترایە ، ئەوە هیچ ئاشـکرا ـەدەبوو .

ئەو جێناوانەی ئیشارەت بۆ ناوی گیاندارێك یان بێگیانێك یان بیرێك یـان کـارێك دەکـەن ، هەمیشـە دەچنـە ڕیـزی دواوە ، چونکـە ناوەکـە خـاوەنی خاسیەتەکە ـ پتر مانا و مەبەستی وتراوەکەی هەڵگرتووە . ناو بە ئاوەڵنـاو بـووە بـە دیـارخراو ـ ((قەڵـەمی سـەوز)) . ئەگـەر نـاو لـە ئـارادا نـەبێ ، ئاوەڵناوەکـە جێنـاوی نیشـانەکە دەردەخـا (هـەروەك نموونەکـەی سـەرەوە ((ئەوە نا)) .

ـ ئاوەڵناوی چۆنێتی الصفة الكيفية Qualitative adjective

ئاوەڵناوی چۆنێتی ئەو ئاوەڵناوەیە ، کـە وا ڕاستەوخۆ واتـای چۆنێتـی و خاسیەت و نیشانە ڕادەگەیـەنێ . واتـای لێکسـیکی‌ی ئاوەڵنـاوی چۆنێتـی هەمەجۆرە : ڕەنگ نیشان دەدەن (سپی ، سوور ، سەوز ، ئاڵ ، ڕەش ..) ؛ خاسیەت ڕادەگەیەنن (ترش ، سوێر ، گەرم ، قورس ، پتـەو ...) ؛ جۆری سیفەت دەردەبـڕن (ڕەزیـل ، ڕووخـۆش ..) ؛ شـێوەی مـرۆڤ و گیانلەبـەر دەخەنـە پێـش‌چـاو (خـڕ ، قەڵـەو ، لاواز ، ڕووت ...) ؛ چـەمکی دەوروبـەر دەردەبڕن (ڕاست ، چەپ ، یان ...)و هەندێکی دی .

ئاوەڵنـاوی چۆنێتـی خـاوەنی ئـەو تایبەتی‌یە لێکسـیکی و ڕێزمانی‌یانـەی خوارەوەیە :

١ـ تواناى پێکهێنانى پلەى بەراورد و پلەى باڵاى هەیە ، وەك :

گران ـ گرانتر ـ گرانترین

قەڵەو ـ قەڵەوتر ـ قەڵەوترین

٢ـ دەشێ سادە یان داڕێژراو یان لێکدراو بێ . وەك :

اـ سادە . وەك :

جوان ، ڕەش ، لەڕ ، سوور ، ترش ...

ب ـ داڕێژراو :

* بە یارمەتیی پێشگر . وەك :

بێهۆش ، بەهێز ، نەخۆش ، ناخۆش ...

* بە یارمەتیی پاشگر . وەك :

دانا ، زانا ، لەرزۆك ، نازدار ، فێڵباز ، نەرمۆڵە ، پیسۆکە ...

ج ـ لێکدراو . وەك :

بالاعەرعەر ، ڕووڕەش ، خۆشباوەڕ ، پیرەمێرد ...

٣ـ دەلوێ زوربەى ئاوەڵناوى چۆنێتی وەك ئاوەڵکردار بەکاربهێنرێ . بۆ نموونە :

زۆر ، کەم

... کاروانچییەکان زۆریان وت و ئەوان کەمیان بیست .

(لە خەوما ، ل٣٢)

گورج و گۆڵ

هاتوچۆیانە بە گورج و گۆڵی

بەڵام پێکنایە ئیش بۆ کلۆڵی :

(گۆران ، ل ١٣٦)

٤ـ بەشێکی زۆریان دەتوانن ببنە ناوى تایبەتی و نازناو . وەك :

شیرین ، نازدار .. بێکەس ، پیرەمێرد ...

قەدیّ گولّ و دەمی گولّ ئەمەی کە قووتی جانە
لە باغی یاسەمیندا شکۆفەیی گۆلاّنە
بەهاری بیّخەزانە ، شیرین تەشی دەریّسیّ

(وەفایی ، ل ١٩٥)

بیّکەس بوو وەك پالّەوان
پەنجەی لە چاوی چەقان

(گۆران ، ل٨٤)

٥ـ بەشیّکی کەمی ئاوەلّناوی چۆنیّتی دەتوانیّ دەوری ناو ببینیّ . وەك :
نازداری جافان / نازدارانی جاف ،
گەورەی کورد ، جوانی لادیّ ، زانای بەناوبانگ . . .
ئای بۆ پەریخان نازداری جافان
ئاهووی زەرپاهووی عەنبەر کلاّفان

(پیرەمیّرد ، ل١٢٤)

بۆچ پیّم نانویّنی ویّنەی فۆتۆغراف
ویّنەی شیرینی نازدارانی جاف

(پیرەمیّرد ، ل١٢٤)

٦ـ هەندیّ ئاوەلّناوی چۆنیّتی دەتوانیّ لە یەك کاتدا جیّی خۆی و ناوەکەش بگریّ . ئەمیش دوو جۆرە :

ا ـ پیّشتر ناوەکە دەوتریّ و جاری دووەم ناوتریّتەوە . بەویّنە لە لاپەرە (٤٧)ی چیرۆکی ((لە خەوما))دا باسی ((پیاویّکی کولّەبنە)) کراوە ، بەلاّم لە لاپەرە (٤٨)دا کە باسی هاتۆتەوە ، وشەی ((پیاو)) کە ناوە ، نەوتراوەتەوە نووسراوە : ((کولّەبنەکە کە لای خوارەوە وەستابوو ، ئەویش هەلّیدایە ...)) .

ب ـ ئەگەرچی ناوەکە لە هیچ شویّنیّکدا نەوتراوە ، بەلاّم لە ناوەرۆکدا هەیە . وەك :

گەورە ئاو ئەڕێژێ و بچووك پێی تێئەخا .

(پەندی پێشینان ، ل٣٧٧)

گەورە قەدری خۆی بە خۆیەوەیە .

(پەندی پێشینان ، ل٣٧٧)

((عەیبە .. عەیبە ...)) ئەی ڕەفیان ماڵی خەڵك وێران ئەكا
پیاو ئەخاتە سواڵ و سووكی ، گەورە سەرگەردان ئەكا

(بێكەس ، ل٨٨)

لە ناوەڕۆكدا دیارە ، مەبەست لە ((گەورە)) و ((بچووك)) پیاوی گەورە ؛ مرۆڤی گەورە ... پیاوی بچووك ، مرۆڤی بچووك ... ە .

ڕوونكردنەوەی تایبەتێتی لێكسیكی و ڕێزمانیی ئاوەڵناوی چۆنێتی جیاوازی لەگەڵ ئاوەڵناوی نیسبی نیشان دەدەن .بەڵام وەنەبێ هەموو ئاوەڵناوێكی چۆنێتی تێكڕای ئەو تایبەتێتییانەی تێدابێ ، كە لێیان دواین . هۆی ئەو جیاوازییەش بەندە بە كات و سەردەمی پەیدابوونی ئەو ئاوەڵناوە لە زماندا یان بەندە بە واتا و پێكهاتنی ڕێزمانی و شێوازی بەكارهێنانییەوە .

ئەو ئاوەڵناوی چۆنێتییانەی ، كە دەلالەت لە شتێك دەكەن و زۆری و كەمییان نییە ، پلەی بەراورد پێكناهێنن . وەك : كوێر ، شەل ... ئەگەرچی هەندێكیان بە ئاشكرا نیشانەی (تر ، ترین) وەردەگرن ، بەڵام لە ڕووی مەنتیقەوە ((كوێر)) هەر ((كوێر))ە وئیدی ((كوێرتر ، كوێرترین)) زیادە .

بەم چەشنە ئەو تایبەتێتییە لێكسیكی و ڕێزمانییانەی ئاوەڵناوی چۆنێتی ، كە نیشانمان دان تا ڕادەیێك گشتین و دەتوانن ببنە بەڵگە بۆ جیاكردنەوەی ئاوەڵناوی چۆنێتی لە ئاوەڵناوی نیسبی .

ئاوەڵناوی چۆنێتی لە ڕووی پێكهاتنی فۆنەتیكییەوە لە هەردوو دیالێكتی سەرەكیی كوردیدا چەند جۆرێكی هەیە :

ـ ـەشێکی زۆریان بە تەواوی وێك دەچن و هیچ جیاوازییێك لە
ـرـبـندا نییە . وەك :

کرمانجیی خواروو	کرمانجیی ژووروو
چاك	چاك
باش	باش
درێژ	درێژ
سپی	سپی
ڕەش	ڕەش
پیر	پیر

... هتد

٢ـ هەندێکیان جیاوازی لە نێوان بەشێك لە فۆنێمەکانیاندا هەیە ، بەڵام
ـاوەنی یەك ڕەگن . بۆ نموونە :

کرمانجیی خواروو	کرمانجیی ژووروو
تاڵ	تێل
سوور	سۆر
هەرزان	ئەرزان
وشك	هشك
هەژار	ژار
سارد	سار
زەرد	زەر
نوێ	نوو
کوێر	کۆر

...هتد .

٣ـ دەستەیەکیان خاوەنی ڕەگی جیاوازن .. بەوێنە:

کرمانحیی خواروو	کرمانجیی ژووروو
هەژار	بەلەنگاز ، کەسیب
ئازا	عەگید ، فێرز ، جندی

... هتد ..

ـ ئاوەڵناوی داڕێژراو الصفة المشتقة Derivational adjective

ب . : وشەی داڕێژراو

لە زمانی کوردیدا ئاوەڵناوی داڕێژراو بە یارمەتیی پێشگر و پاشگر ساز دەبێ . بۆ ڕۆنانی ئاوەڵناوی داڕێژراو هەندێ پێشگر و پاشگر هەن ، کە دەچنە سەر (ناو یا ئاوەڵناو یا کردار یا ئاوەڵکردار)ی سادە و دەیانکەنە ئاوەڵناوی داڕێژراو :

أـ ئەو پێشگر و پاشگرانەی دەچنە سەر ناوی سادە و دەیکەنە ئاوەڵناوی داڕێژراو :

* پێشگر

١ـ(بێ ـ) : بێهۆش ، بێهێز . . . ٢ـ (بە ـ) : بەهێز ، بەجەرگ ..

* پاشگر

١ـ (ـ ی) : جیهانی ، هەولێری .. ٢ـ (ـ ن in ـ) : ورگن ، گۆشتن ...

٣ـ (ـ ین) : زێرین ، ئاگرین .. ٤ ـ (ـ ەکی) : خێڵەکی ، دەشتەکی . . .

٥ـ (ـ اك) : غەمناك ، ترسناك ... ٦ـ (ـ انە) : ژنانە ، پیاوانە ...

. . . هتد .

ب ـ ئەو پێشگر و پاشگرانەی دەچنە سەر ئاوەڵناوی سادە و ئاوەڵناوی داڕێژراوی لێ دروست دەکەن :

* پێشگر

١ـ(نه ـ) : نەخۆش ، نەساخ ... ٢ـ(نا ـ) : ناڕێك ، ناپاك ...

* پاشگر

١ـ(ـ انی) : تەختانی ، ڕەقانی .. ٢ـ(ـ اك) : ڕووناك ...

٣ـ(ـ كەلە) : سووركەلە ، جوانكەلە ... ٤ـ (ـ ەڵە) : نەرمەڵە ، سەوزەڵە ... هتد .

جـ ـ ئەو پێشگر و پاشگرانەی دەچنە سەر ڕەگ و قەدی كردار و ناوی چاوگ و دەیكەنە ئاوەڵناوی داڕێژراو :

* پێشگر

١ـ (نه ـ) :نەمر ، نەبەز ... ٢ـ (بـ ـ) : بوێر ، بنووس ...

* پاشگر

١ـ(ـ ۆك) : لەرزۆك گەڕۆك .. ٢(ـ ار) : دیار ..

٣ـ (ـ ا) : زانا ، توانا ... ٤ـ(ـ وو) : مردوو ، نوستوو ...

... هتد .

بۆ سەر ئاوەڵكرداری سادە :

* پاشگر

١ـ (ـ ەكی) : سەرەكی ، پێشەكی ... ٢ـ (ـ وو) : سەروو ، خواروو ..

٣ـ(ـ ین) : بەرین ...

...هتد .

ـ ئاوەڵناوی سادە الصفة البسيطة Simple adjective

بـ . : وشەی سادە

وەك : شین ، مۆر ، جوان ، پاك ، خڕ ، پاك ، درێژ ، گران ، ترش ، سوێر ، ڕووت ، لەڕ ...

ـ ئاوەڵناوی لێکدراو الصفة المركبة Compound adjective

ب .: وشەی لێکدراو

لە زمانی کوردیدا ئاوەڵناوی لێکدراو دەکرێ پێکهاتبێ لە :

١ـ دوو ناو وەك :

گەردن + بلوور = گەردنبلوور

بالآ + عەرعەر + بالآعەرعەر

... هتد

٢ـ ناو + ئاوەڵناو . وەك :

ڕوو + ڕەش =.ڕووڕەش

بالآ + بەرز = بالآبەرز

... هتد .

٣ـ دوو ناو بە یاریدەی ناوبەندی (بە)

لێو + بە + بار = لێوبەبار

ڕوو + بە + خاڵ = ڕووبەخاڵ

... هتد .

٤ـ ئاوەڵناو + ناو . وەك :

خۆش + باوەڕ = خۆشباوەڕ

پڕ + سوود = پڕسوود

... هتد

٥ـ ناو + ڕەگی کردار . وەك :

دەست + بڕ = دەستبڕ

پیاو + کوژ = پیاوکوژ

...هتد .

٦ـ ئاوەڵناو + ڕەگی کردار . وەك :

ِمش + پۆش = رەش پۆش

ِست + گۆ = راست گۆ

... هتد .

٧- ژمارە + ناو . وەك :

ـوو + دڵ = دوودڵ

چوار + چاو = چوارچاو

... هتد .

و گەلێ حاڵەتی دی .

- ئاوەڵناوی نادیار الصفة المبهمة Indefintite adjective

ئاوەڵناوی نادیار ئەو جۆرە ئاوەڵناوەیە ، کەوا دەلالەت لەسەر شتێکی ـیاری کراو ناکا و واتای کەوتووەتە چوارچێوەی عەهدێکەوە .

لە زمانی کوردیدا دوو جۆر ئاوەڵناوی نادیار هەیە .

یەك - ئاوەڵناوی نادیاری جیاکەرەوە . وەك :

تر ، کە ، دی ، دیکە ، دن ...

ئەم کۆمەڵە وشەیە ، کە تێکڕایان واتای (Other)ی ئینگلیزی و (اخر)ی عەرەبی دەگەیەنن ، ئاوەڵناوی نادیاری جیاکەرەوەن و بەتایبەتی لە دۆخی ئیزافەدا دەبینرێن و دەوری دیارخەر دەبینن و بەدوا دیارخراودا دێن . دەشێ سەرپاکیان لە رستەدا لە جێی یەکتر بەکاربهێنرێن و بە یەکدی بگۆڕدرێنەوە .

ئاوەڵناوی (تر) :

ئاوەڵناوی (تر) تەنیا لە ناوچەی سلێمانی و کەمێ بەشە دیالێکیتی کرمانجیی خواروودا بەکاردێنرێ .

چەند نموونەیێك :

تا ئەسیری داوی تۆم ڕەحمێ بە حاڵم کە تو خوا
مودەییێکی تر لە دەستت ڕادەبوورم دەرفەتە

(کوردی ، ل٦٧)

هەر ئەوەندەم زانی یەکێکی تریان لە پشتەوە زرموهوڕ دامیە بەر پێلەقە ... ئەوی تریشیان لێم هاتە پێشەوە بە پاڵەپەستۆ بە هەرسێکان دایانگرتم ...

(لە خەوما ، ل٣٨)

با ڕەنگیان پەرداخت بێ و جێگەیان سەرچڵ بێ ،
بە واتەی خەڵکی تر با ناویان شاگوڵ بێ

(گۆران ، ل٤٥)

دەزگا و دوکانی شارەکان دادەنرێ
ئەمیان دەفرۆشیت ئەوی تر دەکڕی

(کۆیی ، ل٣٠)

... هتد .

ئاوەڵناوی (کە) :

ئاوەڵناوی (کە) کورتکراوەی (دیکە = دی + کە)یە و هەر لە ناوچەی سلێمانی و چەند شوێنێکی کەمی دی بەرچاو دەکەوێ . ئەگەرچی هەندێ لە نووسەرانی ڕێزمانی کوردی لەو ڕایەدان ، کە ئاوەڵناوی (کە) تازە پەیدابووە و کەم بەکاردێنرێ ، بەڵام کەرەستەی بەردەست ئەو ڕایە ڕەت دەکاتەوە . ئەوەتە لە خوێندنەوەی سەرپاکی شیعرەکانی نالیدا ، گەیشتینە ئەو ئەنجامە کە نالی لە شیعرەکانیدا نەك هەر (کە)ی زۆر وتووە ، بەڵکو لە (تر) و (دی) و (دیکە) ... شی زیاتر بەکارهێناوە .

به نموونه :

حۆری ئەوا بە مونتەظیری دێتە مەنظەرە

لاینکی کەش لە جەننەت و ڕیضوان تەدارەکە

(نالی ، ل٤٤٢)

هەر دەمە فەرشی کەسێکی کەیە بێ مەهر و نیکاح

دوورە لە چاکانی ، عەجەب فاحیشە دنیاییێکە !

(نالی ، ل٤٦٣)

... هتد .

ئاوەڵناوی (دی) :

(دی) کورتکراوەی (دیکە)یە . هەرچەندە نووسەران ڕاستن لەوەدا ، کە ئەم وشەیەیان داوەتە شێوەی موکری ، بەڵام دەبێ ئەوەش لەیادنەکەین ، کە لە زوربەی دیالێکت و بەشە دیالێکتەکانی کوردیدا بەکاردێنرێ .

چەند نموونەییێك :

خونکار جوابی نووسیەوە : ((مانگێکی دی لەشکری دەگاتێ)) .

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ١٨١)

ئەوی دی نازانم چی‌یە ...

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ل٢٧٢)

برایم لەکن میرحەجی بەجێما ، هەتتا ساڵێکی دی ؛ زستانیان بەسەردا هات .

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ٢٧٣)

ڕەقیب و موددەعی هەردوو لە خەودان

هەتا چەن ساعەتێکی دی نەما باس

(نالی ، ل٢٣٣)

.. شەقا دی ڕەنگەکی دیٖ جلکا لبەر خوە کر و خولێك دا و چو سەر بالی

(خالید حسەین ، ل٦٢)

جارەکا دیٖ ژن باب بگری ڤەهاتە خواریٚ و چۆ نك مێریٚ خوە ...

(خالید حسەین ، ل٢٧)

... هتد

ئاوەڵناوی (دیکە) :

(دیکە) کە لە زمانی فارسیدا لە شێوەی (دیگر)دا دەبینریٚ ، هەر لە شێوەی موکریان و چەند شوێنێکی کەمی دیدا بەکاردەبریٚ .

چەند نموونەیێك :

... کابرا زۆر مات بوو ، هیچ کاسبی دیکەی نەدەزانی ...

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ١٨٧)

لە لایەکی تەکیەیە ، لە تەرەفی دیکەیان خانەقا ڕۆنانە

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ل٣٠١)

لە لایەکی دە ملێی شەکر و شەربەت و ، لە لای دیکە نوغل و نەباتی

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ٣٧٦)

... هتد .

ئاوەڵناوی (دن) :

ئاوەڵناوی (دن) لە هەندیٚ بەشە دیالێکتی ژووروودا بەتایبەتی لە زمانی کوردەکانی سۆڤیەتدا لە کاردایە . وەك :

پادشا گۆت : ((حەلالی و ڕاست گۆییا تە عەیان بوو ، تە خوەست قەنجییٚ بکی ، لیٚ تشتەکی دن قەومی ، گونیٚ تە تونە ، ئەز نکارم تە بکوژم ..))

(کوردۆ ، ل٤٠)

دوو ـ ئاوەڵناوی نادیاری دیاری کردن . وەك :

وا ، ئاوا

وەها ، ئاوەها ، وەهە

ئەوها ، ئاوها

وەسا ، وسا ، وسان

ئەم چەند وشەیە ، کە سەرپاکیان بەمانای (Such)ی ئینگلیزی دێن ، ئاوەڵناوی نادیاری دیاری کردنن و هەروەك ((تر ، کە ، دی ، دیکە ، ـن ...)) بە زۆری لە دۆخی ئیزافەدا دەبینرێن و دەوری دیارخەر دەبینن و بەدوا دیارخراودا دێن . دەلویٚ تێکڕایان لەجێی یەکتر بەکاربهێنرێن و بە یەکدی بگۆڕدرێنەوە .

(وا) و (ئەوها) لە هەردوو دیالێکتی سەرەکیی کوردیدا ـ واتە لە کرمانجیی ژووروو و خواروودا ـ بەکاردێنرێن .

(وەها) و (ئاوەها) و (ئاوها) هەر لە دیالێکتی کرمانجیی خواروودا لە کاردایە .

(وەهە) و (وەسا) و (وسا) و (وسان)یش سەر بە دیالێکتی کرمانجیی ژووروون .

چەند نموونەیێك :

لە خۆمەوە .. دەستم کرد بە قاقای پێکەنین ، پێکەنینێکی وا کە لەودیوەوە هەموو ڕاچڵەکین

(لە خەوما ، ل ۷۱ـ۷۲)

پیاویٚ بوو ئەما ، زۆر تەواو پیاو بوو

خاوەن کردار و مەوقیع و ناو بوو

پیاوی وا نامریٚ ، دیارە ئەمێنیٚ

لەناو عالەما بەرز و ناسراو بوو

(بیٚکەس ، ل۱٤۳)

.. قسێکی وا پەیدابوو لە مەنزڵی کاکم .

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ل٢٨٧)

بە نووری بادە کەشفی ظوڵمەتی تەقوا نەکەم ، چبکەم !

بە شەمعێکی وەها چاری شەوێکی وا نەکەم ، چبکەم !

(مەحوی ، ل٢٣٠)

ـ ئاوەڵناوی نیسبی الصفة النسبية Relative adjective

ئاوەڵناوی نیسبی ئەو جۆرە ئاوەڵناوەیە ، کەوا ڕاستەوخۆ دەلالەتی شتێك ڕاناگەیەنێ ، بەڵکو لە ڕێگای پێوەندییەوە بەشتی دییەوە واتا دەدات ـ واتە بەهۆی پێوەندی بە دیاردەیەکەوە یان ڕووداوێکەوە دەردەکەوێ

جیاوازیی دیاری مۆرفۆلۆژیی نێوان ئاوەڵناوی چۆنێتی و ئاوەڵناوی نیسبی لە زمانی کوردیدا ئەوەیە ، کە ئاوەڵناوی نیسبی لە ڕووی پێکهاتنەوە تێکڕا ناسادەیە ، هەرچی ئاوەڵناوی چۆنێتییە بە زۆری سادەیە .. لە زمانی کوردیدا هەندێ پاشگر و پێشگر هەن یارمەتیی ڕۆنانی ئاوەڵناوی نیسبی دەدەن ، کە لە ناویاندا هەندێ پاشگر ، وەك (ـ ی ، ـ ین . . .) ؛ (ـ نە ، ـ ەکی ، ـ ە . . .) پتر دیار و چالاکن .

چەند نموونەیێك :

(ـ ی) :

کوردی ، کرمانجی ، عێراقی ، کێوی ، پۆڵایی ، شیری ، زستانی . . .

(ـ ین) :

زێڕین ، ئاسنین ، بەردین ، پۆڵایین ، دارین ..

(ـ انە) :

پیاوانە ، ژنانە ، ئازایانە ، مەردانە . . .

(ـ ەكی) :

دەشتەكی ، خێڵەكی ...

(ـ ە) :

بەهارە ، زستانە ، هاوینە ...

... هتد .

مانــای گشــتیی لێكســیكی ئاوەڵنــاوی نیســبی نــاگۆڕێ و دەشــێ وەك ((پێوەندی بەرانبەر شتێك)) یان ((خاسیەت بۆ شتێك)) دیاری بكرێ . ئەم بارودۆخە یارمەتی گۆڕینی ئاوەڵناوی نیسبی دەدا بە ناو ـ واتە ئەو ناوەی ئاوەڵناوەكەی لێ دروست كراوە . بەوێنە :

قاپی زێڕین ـ قاپی زێڕ

گوڵی بەهارە ـ گوڵی بەهار

... هتد .

لە زمانی كوردیدا هەر ناوێك تاك بێ یان كۆ ، ئەگەر لە دۆخی ئیزافەدا دەوری دیارخەری بینیبێ ، ئـەوە ئـەركی ئاوەڵنـاوی نیسـبی بـەجێدێنێ و دەتوانێ واتای پێوەندی بە كەسێكەوە نیشان بدا ((شیری دایك ، باغچەی منداڵان ...)) ؛ مانای پێوەندی بە ڕووداوێكەوە دەربڕێ ((داسـی دروێنـە ، دەرزیی دروومان ...)) ؛ پێوەندی بەكات و شوێنەوە ڕادەگەیەنێ ((بارانی بـەهار ، ڕەشـەبای هـاوین ، چیـای كوردسـتان ، ڕێگـای كوێسـتان ...)) ؛ پێوەندی بە واتای تەجریدەوە دەخاتە بەرچاو ((دووكانی هـەلاجی ، هـێزی برایەتی ...)) ... هتد

لە زۆر زماندا ئاوەڵنـاوی نیسـبی ، وەك دەسـتوور پلـەی بـەراورد و پلـەی باڵای لێپەیدا نابێ و نابێتە ئاوەڵكردار .

لە زمانی كوردیـی ئـەمڕۆدا ئاوەڵنـاوی چۆنێتـی و نیسـبی دوو كۆمـەڵی تەواو لەیەكتر دابڕاو نین و سنووری ڕێزمانی لە نێوانیاندا ئاڵوگۆڕی بەسەردا

دێت ، لەبەر ئەوەی خاسیەتی سیمانتیکی ڕێگە بە جیاکردنەوەی گروپێك لە گروپێکی دی دەدا و مەودای گۆڕان پەیدا دەبێ .

لە واتای زوربەی ئاوەڵناوی نیسبیدا ڕەنگی چۆنیەتی هەیە ، کە وا لە ئەنجامی هەندێ هۆی دیاریکراودا ، گەشەدەکا بۆ بوون بە واتایێکی سەربەخۆ . بۆ نموونە : ئاوەڵناوی نیسبی ((ئاسنین ، ژنانە ... و گەلێکی دی)) چۆن دەتوانرێ بە واتای بنەڕەتیی خۆی ، کە ئاوەڵناوی نیسبییە بەکاربهێنرێ ((ڕێگای ئاسنین ، جلی ژنانە ...)) ، هەروەها بەو چەشنە دەشێ بەواتای ئاوەڵناوی چۆنێتییش بەکاربهێنرێ : ((سەری ئاسنین ؛ ڕەوشتی ژنانە ...)) .

ئاوەڵناوی نیسبی کە دەبێتە ئاوەڵناوی چۆنێتی ، هەندێ جار خاسیەتی مۆرفۆلۆژیی ئاوەڵناوی چۆنێتی وەردەگرێ . بەوێنە کەمێکیان دەتوانن نیشانەی پلەی بەراورد و پلەی بالاْ وەربگرن و پچێکیشیان دەشێ ببنە ئاوەڵکردار .

هەندێ ئاوەڵناوی نیسبی لە ئەنجامی زۆر بەکارهێنانی بە واتای ئاوەڵناوی چۆنێتی ، واتای زووی ون دەکا و دێتە ڕیزی ئاوەڵناوی چۆنێتییەوە

- ئاوەڵواتا

بـ . : میتافۆر

- ئاوسترالۆپیتیك — Australis Pithekos

بـ . : مەیموونی سەرەتایی

ئاوێتە — خليط — Mixed

ـ ڕێتەبوون	التفاعل	Peation
ـ مەنگ	اللحن	Melody
ـەرت	الوظيفة	Function

ـ ئەركەكانی زمان　وظائف اللغة　Functions of language

مەبەست لە ئەركەكانی زمان ئەو كارانەن ، كە مرۆڤ بە هۆی زمانەوە لە كۆمەڵدا جیٚبەجیٚیان دەكات . ئەم كارانەش هێندە زۆر و ئاڵۆز و وردن ، مەروا بە ئاسانی جیاناكرێنەوە و هەرچەندێكیش هەوڵبدریٚ ، كەلێن هەر ـحكەوێتەوە دابەشكردنەكەوە ... بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوەشدا زوربەی زمانەوانەكان ، لەسەر ئەم حەوت ئەركەی خوارەوە كۆكن :

١ـ هەواڵگەیاندن ؛ ٢ ـ پرسیاركردن ؛ ٣ ـ هەست دەربڕین ؛ ٤ ـ ورووژاندن ؛ ٥ ـ فەرمان كردن ؛ ٦ ـ ڕاپەڕاندن ؛ ٧ ـ جیٚخۆش كردن .

زانیاری یان هەواڵگەیاندن بە ئەركێكی هەرە سەرەكیی زمان دەژمێرریٚ ... مرۆڤ بە هۆی ئەو بەكارهێنانەی زمانەوە ، لە دەوروبەری خۆی و دیاردەكانی دەوروپشتی دەدویٚ . هەواڵگەیاندن پێوەندی بە زانین و هۆشی مرۆڤەوە هەیە و لەبەر ئەمەیە لە هەموو بەشەكانی زانستیدا ئەم بەكارهێنانە زۆرە . ئاخێوەر لە دەربڕینی زانیاری یان گەیاندنی هەواڵدا دەیەویٚ بوون و نەبوون ، یان ڕاستی و ناڕاستیی دیاردەكان نیشان بدا و ، هەر لەبەر ئەمەشە ، ئەو ڕستەیەی هەواڵگەیەنە ، دەبێت لە هەڵكەوتدا یان ڕاست بیٚ ، یان هەڵە . بە واتایێكی دی ، دەبیٚ لەو جۆرانە بیٚ ، كە بتوانیٚ یان ڕاستییەكە بسەلمێنیٚ ، یان ڕەتی بكاتەوە . وەك :

١ ـ هەنگوین شیرینە .

٢ ـ هەنگوین تاڵە .

کەواتە مەرج نییە هەموو گوتنێکی هەواڵگەیەن ڕاست بێ (ئەوەتە ڕستەی دووەم ـ ناسەلمێنرێ ... جا لەمەدا ڕستەی هەواڵ یان هەواڵگەیەن لە ڕستەی پرسیار (ئێوە بۆ کوێ دەچن ؟) و فەرمان (باش بخوێنە) و سەرسوڕمان (ئای چەند نازدارە !) جیایە ... ئەم جۆرە ڕستانە : (پرسیار ، فەرمان ، سەرسوڕمان) نە ڕاستن و نە درۆ ... ڕاستی و ناڕاستی تەنیا لە ڕستەی هەواڵگەیەندا سەرهەڵدەدات .

مەبەست لە پرسیار دەستخستنی زانیارییە ، بە واتای ئەوەی بە هۆی پرسیارکردنەوە ، قسەکەر دەتوانێ کەلێنێك یان چەند کەلێنێك لە زانیاریی خۆی بەرانبەر دیاردەیێك پڕبکاتەوە . لەمەدا پرسیارکردن پێچەوانەی هەواڵگەیاندن دەوەستێ، چونکە ڕستەی هەواڵگەیاندن زانیاری دەگەیەنێ ، یان بڵاوی‌دەکاتەوە و سەرچاوەی زانیارییەکەش قسەکەرە ... هەرچی لە ڕستەی پرسیاردایە پرسیارکەر ، گوێگر یان خوێنەر بە سەرچاوەی ئەو زانیارییە دادەنێ، کە لای ئەم دەست ناکەوێ . بۆ نموونە ، کاتێ پرسیارکەر، ئەم پرسیارانە لە گوێگر / خوێنەر دەکا ، کە خۆی وەڵامیان نەزانێ :

ـ ئەوە کێیە لە دەرگا دەدا ؟

ـ کەی ئازاد دەڕوا ؟

لە سەرێکی دییەوە ، ڕستەی هەواڵگەیەن و ڕستەی پرسیارکردن وێکدەچن ، چونکە هەردووکیان لە بارەی (زانین)ی هۆشەوەن . هەرچەندە ڕستەی هەواڵگەیەن ، وەك لە سەرەوە نیشانمان دا ، دەربارەی ئەو زانیارییەیە ، کە لای قسەکەرە و ڕستەی پرسیاریش بەپێچەوانەوە ، لەو زانیارییە دەدوێ ، کە لای گوێگر / خوێنەر دەستدەکەوێ . ڕستەی هەواڵگەیەن و پرسیار لەبەر ئەوەی هەردووکیان دەربارەی زانین و زانیاریین ، بۆیە بە شێوەیێکی گشتی بەتەواوکەری یەکدی دادەنرێن و بە هەردووکیان جووتێك پێکدێنن .

کاتێ ڕستە یان گوتن بۆ هەست دەربڕین بەکاردێ ـ واتە دەمێ هەست و ئارەزوو و باوەڕی قسەکەر بەرانبەر دیاردەکانی دەوروبەری دەردەخات ، سادەترین جۆری هەست دەربڕین لەو گوتنانەدا دەردەکەوێ ، کە ئەویش نموونی سەرسوڕمانە . وەك :

ئەلحەق زۆر نازدارە !

چاك سەریکردووەتە سەر خوێندن !

ئای کە بێفەڕە !

کاتێ زمان بە ئەرکی وروژاندن بەکاردێ ، هەست و ئارەزوویێکی تایبەتی لای گوێگر / خوێنەر پەیدا دەکا . بە واتای ئەوەی گوێگر دەورووژێنێ ؛ دڵی خۆش دەکا ؛ ڕایدەپەڕێنێ ؛ هەڵیدەدا ... ئەم بەکارهێنانەی زمان ، بە زۆری لە نوکتەگێڕانەوە و پروپاگندە و تراژیدیدا دەردەکەوێ . ئەو گوتنەی دایك ساواکەی پێ ژێردەکاتەوە و ئەو گوتنەی لاوێك یارەکەی پێ دڵخۆش دەکا و ئەو گوتنەی وتاربێژێکی ڕامیاری یان دینی خەڵکی پێ دەورووژێنێ ... ئەمانە هەموو نموونەن دەربارەی بەکارهێنانی زمان بە مەبەستی وروژاندن یان بزواندن و هەژاندن و دڵخۆشکردنی گوێگر و خوێنەر .

دەمێ زمان بۆ فەرماندان بەکاردەبرێ ، کە قسەکەر بیەوێ کارێك بە گوێگر ڕاپەڕێنێ . ئەرکی فەرماندان لەوەدا لە وروژاندن جیادەبێتەوە ، کە تێیدا قسەکەر دەیەوێ گوێگر کارێك جێبەجێبکات ، نەك هەستێکی تێدا پەیدا بێت ، یان هەڵوێستێکی دیاریکراوی تێدا دروست بکا . سادەترین فەرمان لە شێوەی داخوازیدایە . وەك :

چۆڕێ ئاوم بدەرێ .

ئەمشەو سەرێکمان لێ بدە .

ئەرکی ڕاپەڕاندن لەو گوتنانەدا دەردەکەوێ ، کە خۆیان بریتین لە ڕاپەڕاندنی کارێك . بە واتای ئەوەی لە جیاتی ئەوەی قسەکەر کارێك بە گوێگر ڕاپەڕێنێ . خۆی کارەکە بەجێدێنێ و گوتنەکەشی ڕاپەڕاندنی

کارەکەیە . بۆ نموونە ، کە مەلایێك لە کاتی ناونانی منداڵێکدا دەڵێ ، ئ
ئەم منداڵەمان ناونا (ئاسۆ) ، ئەوا گوتنەکە خۆی ڕاپەڕاندنی کارەکەیە ، ک
بریتییە لە ناونانی منداڵەکە . دەربارەی ئەم ئەرکەی زمان حاڵەتی دی زۆرە
وەك :

بەڵێن دەدەم ئەو کارەت بۆ بکەم .

سوێند دەخۆم ڕاست بڵێم .

گرەو دەکەم دەرناچێت .

دوا ئەرکی زمان ـ ئەرکی جێخۆشکردن ، لەو ئەرکانەیە کە زۆر بڵاوە و لە هەموو زمانێکی سروشتیدا هەست بە بوونی دەکرێ . ئەم ئەرکە (کە دەشتوانین پێی بڵێین ئەرکی کۆمەڵایەتیی زمان) پتر لەو گوتنانەدا دەردەکەوێ ، کە ڕۆژانە بەکاردێ و بەسەر زاری هەموو کەسێکەوەیە بۆ مەبەستی ئاگاداری لە بار و سەربردەی یەکتر و یەکدی دوان و ڕێز و حورمەتنان ... وەك : سڵاوکردن و خواحافیزی و پرسینەوە و لە خۆشی و ناخۆشی ...

ـ ئەرکی ڕێزمانی	الوضيفة القواعدية	Grammar function
ئەرك گۆڕی	التبادل الوظيفي	Function change
ئەرێ	الأثبات ، المثبت	Affirmative

شێوازی ئەرێ ڕوودانی کردار و بوونی شتێك ؛ یان بارێك باسدەکات ، کە دەشێت باسەکە ڕاست بێت ، یان درۆ . وەك :

ئازاد سێو دەخوات .

هەنارەکە ترشە

...هتد .

هـ . ، د . : ڕستەی ئەرێ

ستوونی العمودي Vertical

سەفۆن الألفون ، نمط الفونيم(عضو الوحدة الصوتية) Allophone
- شێوەی فۆنێم

بە چەند دەنگێك کە لە یەك فۆنێمدا کۆدەبنەوە (واتە ـ دەربڕینی یەك فۆنێم بە چەند جۆرێك) دەوترێ ئەلەفۆن (شێوەی فۆنێم) . لەبەر ئەوەی ئەلەفۆن لە ئاخاوتندا ناتوانێ دەوری گۆڕین و جیاکردنەوەی مانای وشە ببینێ ، بۆیەکا زۆر سەرنجی قسەکەر و گوێگر ڕاناکێشێ .

بەشێك لە ئەلەفۆن ، ئەوانەن کە بەتایبەتی بە شێوە و جۆری وتنی کەسانی جیاوازەوە بەستراون . یاخود هەر یەك کەس ، بەلاّم بە گوێرەی شوێن و پێویست تەلەفوزی خۆی دەگۆڕێ . بەوێنە (ا) دەتوانرێ بەرز یا نزم ؛ درێژ یا کورت بوترێت . یاخود دەبینین هەموو کەس وەك یەك دەنگی ش) دەرنابڕن . جگە لەوە ئەم جۆرە ئەلەفۆنانەی فۆنێم لە زمانی کوردیدا بە هۆی بوونی دیالێکت و بەشە دیالێکتی جیاوازەوە زۆر بەر گوێ دەکەون . بۆ نموونە ، لە شێوەی هەوراماندا بەر گوێ دەکەوێ ، کە دەنگی (س) وەك ث) و ، دەنگی (ز) وەك (ذ) تەلەفوزدەکرێ . ناوچەی کۆیە و خۆشناوەتی و دزەییاتی و گەردییایەتی (ڵ) دەکەن بە (ر) ، شاری هەولێر دەیکا بە (ل) . لە شاری سلێمانی وشەی (دەربەند) دەکرێ بە (دەربەنگ) . بەلاّم ئەمانە هیچیان مانای وشە ناگۆڕن و فۆنێم نین . ئەو جۆرە شێوەیەی فۆنێم ، پێی دەوترێ شێوەی فۆنێمی تایبەتی

بەشێکی دیکە لە ئەلەفۆن ، ئەوانەن کە بە هۆی جێگە و شوێن و کارکردنی دەنگی ترەوە ، شێوەی دەنگێکی تایبەتییان وەرگرتووە و هەمیشە بەو جۆرە دەوترێن . بەوێنە (گ ، ك) لە پێش (ی ، یٚ ، وی ، ویٚ)دا دەگۆڕێن . شێوەی دەربڕینیان وەك (چ) یاخود (ج)ی لێ دێت ، واتە ـ (گ) و

(ك) له حاڵەتی ئاساییدا له بنی ئەوکەوە تەلەفوز دەکرێن ، بەڵام له حاڵەتی دووەمدا زمان نزیك مەڵاشوو دەبێتەوە .

هەروەها (ت) کاتێ دەکەوێتە پێش بزوێنەوە بە تەوژمێکی بەهێز دەردەبڕرێت ، وەك (تا ، تە ، تۆ ...) ، بەڵام کە دەکەوێتە کۆتایی وشەوە تەوژمی لاواز دەبێت ، وەك (پەت ، ڕەت ، جووت ...) . لە زانستی زماندا بەم جۆرە ئەلەفۆنە دەڵێن : شێوەی فۆنێمی پەیوەند ـ Dependent (conditioned) Allophone

ئەلفوبێ — الألفباء ، الأبجدية — Alphabet

ـ ئەلفوبێی دەستی — الألفبائية اليدوية — Daktylos

ئەلفوبێی دەستی لەسەر بناغەی وێنەکردنی دەنگ بە یارمەتیی پەنجە دامەزراوە لەگەڵ نیشانەکانی پەنجەدا ئیشارەتیش هەیە ، کە نیشانەی جیاکردنەوەی هاوجووتی و هاوشانیی دەنگ دەدا . بۆ نموونە دەست لەسەر سنگ دانان نیشانەی دەنگی ئاوازەدارە ؛ دەست لەسەر سنگ لابردن نیشانەی دەنگی کپە ... ئەم جۆرە ئەلفوبێیانە بۆ ئەوە سازکراوە تا لە کەڵك وەرگرتنی زماندا یاریدەدەری کەسانی کەڕ و بێچاویان پێبدرێ ... بەوێنە ، ئەو نووسینەی لوون برایل بۆ کوێرانی داناوە ، پیتەکانی بە یاریدەی شەش خاڵ پێکهاتووە .

لوون برایل (پاریس ١٨٠٩ ـ ١٨٥٢) ـ مامۆستایێکی گەورەی فێرکەری کوێران بوو خۆی لە تەمەنی سێ ساڵیدا کوێربووە . ساڵی ١٨٢٩ پیتی بۆ کوێران سازکردووە ، کە تا ئەمڕۆش لە گشت جیهاندا بەکاردێنرێ . یەکەم کتێب ، کە بە سیستەمی برایل چاپ کرابێ ـ ((مێژووی فەرەنسا))

١٨٣٧)يه . له ڕووسیاش ساڵی ١٨٨٥ بەم پیتانه دەست کرا به چاپکردنی کتێب .

ب . : پیتی برایل

ئەلۆمۆرف   الالومورف (عضو الوحدة الصرفية)   Allomorph

ئەلۆمۆرف بەو شێوه جیاجیایانەی مۆرفێمێك دەوترێ ، که له جغز و چوارچێوەی دیدا ئەرك و دەوری مۆرفێم دەبینن ... بەوێنه (ـ ەكه)ی ناسیاوی به چەشنی جۆراوجۆر بەرچاودەكەوێ : (ـ ەكه) ؛ (ـ یەكه) ؛ (ـ ێكه) ؛ (ـ ۆكه) ؛ (ـ ەك) :

(ـ ەكه) : کوڕەکه

(ـ که) : براکه

(ـ یەكه) : برایەکه

(ـ ێكه) : کانێکه

(ـ ۆكه) : خانۆکه

(ـ ەك) : کوڕەکان

لەبەر ئەوەی تێکڕای ئەم شێوانه له ڕووی فۆنەتیکەوه له یەکدی دەچن و سەرجەمیشیان هەمان ئەرك دەبینن و شێوەکانیشیان بەپێی یاسا گۆڕراون ، دەشێ به سەرپاکی ئەمانه بوترێ ئەلۆمۆرفی (ـ ەكه) .

هەروەها مۆرفێمی (ـ ان)ی کۆ ، که له شێوەی (ـ یان)یشدا دەبینرێ . یاخود فۆرمی (ـ ات) و (ـ هات) و (ـ جات) و (ـ وات) ، که هەمان ئەرك دەبینن ... جگه لەمانەش مۆرفێمی (ـ گەل) لەگەڵ هەندێ وشەدا ناو کۆدەکاتەوه :

١ ـ (ـ ان) : کچان ، کوڕان

(ـ یان) : برایان ، مەلایان

٢ ـ (ـ هات) : میوەهات ، دێهات

(ـ جات   میوەجات

(ـ وات   ئاغاوات

٣ ـ (ـ گەل   کورگەل ، مێگەل

ئایا هەموو ئەو شێوانەی سەرەوە ، دەتوانرێ بە ئەلەمۆرفی (ـ ان) دابنرێن ؟

هەندێ زمانەوان هەر ئەوانی یەکەم بە ئەلۆمۆرف دادەنێ ، چونکە یەك ئەرکیان هەیە و لە ڕووی فۆنەتیکەوە وێکدەچن و گۆڕانی (ـ ان) بۆ (ـ یان) بە هۆی یاسایێکی فۆنۆلۆژییەوە لێکدەدرێتەوە . هەندێکی دی کۆمەڵی یەکەم و دووەم پێکەوە دەبەستن و هەموویان بە ئەلۆمۆرفی (ـ ان) دادەنێن ، ئەویش لەبەر هۆی هاوئەرکیی هەردوو دەستە . هەرچەندە گۆڕانی فۆنەتیکیی کۆمەڵی دووەم وا بە ئاسانی لێك نادرێتەوە ، بەڵام تا ڕادەیێك باوەڕەکە ڕێی تێ دەچێ ، چونکە هەموو ئەو ئەلۆمۆرفانە لە شێوەدا لە یەکدی دەچن . بەشێك لە زمانەوانانیش لەسەر ئەوە سوورن ، کە کۆمەڵی سێیەمیش هەر ئەلۆمۆرفی (ـ ان)ە ، چونکە ئەمیش هەر وەك ئەوانی پێشوو هەمان ئەرك دەبینێ ، واتە ـ ناو کۆدەکاتەوە .

پەسەندکردنی ئەم ڕایەی دوایی گشت بنەما سەرەکییەکانی مۆرفێم تێك دەدات ، چونکە ئەگەر گوێ نەدەینە شێوەی فۆنەتیکی ، ئەوا دەبێ بۆ چەندین بیری نابەجێ دەرگا بخەینە سەر پشت و بە نموونە ڕێگە بدەین هەموو وشە و ڕستە هاوواتاکانی وەك : (دارستان ـ لێڕ ـ جەنگەڵ ـ مێشە)... (ناچم ـ ناڕۆم) ... ببنە ئەلۆمۆرفی یەکدی .

لە لایێکی دیشەوە دانانی (ـ گەل) بە ئەلۆمۆرفی (ـ ان) کێشەیێکی دیمان بۆ پەیدا دەکا ، چونکە دەمانخاتە دوو هەڵوێستی دژبەیەکترەوە : لە لایەکەوە وشە وەك مۆرفێم پێکدێنین و ، لە لایێکی دیشەوە ئەلۆمۆرفێکمان دۆزیوەتەوە ، وشەیە .

پێویستە تێبینی ئەوە بکرێ ، کە هاتنەکایەی ئەلۆمۆرف دەگەڕێتەوە بۆ سێ هۆکار :

١ ـ کاری دەنگی دراوسێ . وەك ئەو گۆڕانانەی بەسەر مۆرفیمی (ـ ەکە) و ـ ان)دا هاتووە .

٢ ـ شێوە و شێوازی ئاخاوتن . وەك ئەو گۆڕانەی بەسەر مۆرفیمی ـ ەکە)ی ناسیاویدا دێ وەك (پیاوەکە ـ پیاوە) . ئەلۆمۆرفی (ـ ە) جێی ـ ەکە)ی گرتووەتەوە .

٣ ـ زارەکانی زمان . بەوێنە گۆڕانی ئەلۆمۆرفی (ـ ەکە) بە (ـ کە) و یەکە) و (ـ ێکە) و (ـ ۆکە) و (ـ ەك) لە وشەکانی (برا) و (کانی) و (خانوو) و (کوڕ)دا بەپێی زارەکانی زمانی کوردی .

ئەنترۆپۆلۆژی انثروبولوجيا(علم المجتمعات البشرية) Anthropology

= مرۆناسی

نیاز و مەبەستی زمانناسی و ئەنترۆپۆلۆژی لە دوو باردا یەك دەگرن : یەکەم ـ لە دابەشکردنی نەژاد و زماندا ؛ دووەم ـ لە لێکۆڵینەوەی کێشەی پەیدابوونی زماندا .

ئەنجام النتيجة Result

= ئاکام

ئەندازە المعيار ، المقياس Criterion

ئەندام العضو Organ

ـ ئەندامەکانی ئاخاوتن   اعضاء النطق   Organs of speech

= ڕشتەی ئاخاوتن

دەنگەکانی ئاخاوتن لە ڕێگای ئەندامەکانی ئاخاوتنی مرۆڤەوە دروست دەبن .

ئەندامەکانی ئاخاوتن لە پێنج بەشی سەرەکی پێکهاتوون :

١ ـ ڕشتەی هەناسە (الجهاز التنفسي) .

٢ ـ ئەوك (الحنجرة) .

٣ ـ مەلاشوو (الحنك) .

٤ ـ ئەندامەکانی تەلەفوزکردن .

٥ ـ ڕشتەی دەمارە ناوەندییەکان (الجهاز العصبي المركزي) .

ڕشتەی هەناسە لە قەفەزی سنگ (قفص الصدر) ؛ ناوپنچك (الحجاب الحاجز) ؛ بۆریچە (الشعبة) ؛ بۆریی هەوا (القصبة الهوائية) پێکهاتووە . هەوا لە سییەکانەوە بە بۆریی هەوادا بۆ ئەوك دەچێت . ئەوك لە چەند کرکراگە (الغضروف)یێکی بزۆز (المتحرك) پێکهاتووە ، کە بە ماسوولکە پێکەوە بەستراون . یەکێك لە کرکراگەکان بەرەو پێش دەبزوێ و لە ڕووی پێشەوە مل دەردەپەڕێ . دەنگەژێکان بە پانایی ئەوك بە شێوەیێکی ئاسۆیی کشاون . لە نێوان ژێکاندا بۆریی هەوا هەیە .

مەلاشوو لە بۆشایی دەم و لە بۆشایی لووت پێکهاتووە . بۆشایی دەم لە کاتی دەربرینی دەنگەکاندا بارست و شێوەی دەگۆڕێت . بەشێك لە دەنگەکانی زمانی کوردی بە دەم کردنەوەیەکی فراوان دەوترێن ، وەك (ا) . بەشێکی دیکەیان دەمکردنەوەییکی مام ناوەندی ، وەك (ێ ، ۆ ، ە) . بەشی سێیەمیش دەمکردنەوەییکی کەم ، وەك : (ی ، وو ، و ، i) و دەنگە کۆنسۆنانتەکان . بۆشایی لووت تەنیا لە دەربرینی دەنگی (ن ، م)دا هاوبەشی دەکا . لە دەربرینی تێکڕای دەنگەکانی دیکەی زمانی

کوردیدا زمانە بچکۆلە دەبێت بە لەمپەرێك و نایەڵێ هەوا بۆ بۆشایی لووت
بڕوا .

ئەندامەکانی تەلەفوزکردن بەتایبەتی بریتین لە زمان و دەم و لە جووڵانەوەیاندا چالاکانە هاوبەشیی دەربڕینی دەنگ دەکەن . بەوێنە ـە دەربڕینی دەنگی (ڤ)دا لێوی خوارەوە لە ددانەکانی سەرەوە نزیك دەبێتەوە ؛ لە دەربڕینی دەنگی (س)دا سەری زمان لە ددانەکان نزیك دەبێتەوە .

کاری ئەندامەکانی ئاخاوتن پێوەندیی تەواو و ڕاستەوخۆی لەگەڵ مێشك) ـ (ڕشتەی دەمارە ناوەندییەکان)دا هەیە و ئەمیش ڕابەر و سەرکاری هەموویانە .

ئەندامەکانی ئاخاوتن ئامێری فووپیاکردنی مۆسیقا دێنێتەوە یاد : سییەکان ـ وەك مووشەدەمە ؛ ئەوکی هەناسە ـ بۆری ؛ بۆشایی دەم ـ دەرچە .

ـ ئەندامەکانی هەناسە اعضاء التنفس

Organs of respiration (breahing)

<u>ئەندامەکانی هەناسە</u> ـ بریتییە لە سییەکان و بۆریچە (الشعبة) و بۆریی هەوا . سییەکان و بۆریچە ـ چاوگ و بەڕێوەبەری لووزەوی ئەو هەوایەن ، کە ئەندامەکانی ئاخاوتنیان لێ پەیدا دەکا . هەناسەدان خۆی لە خۆیدا کارێکی نائاگایە (خۆنەویستە ـ لاارادی) . هەناسەی ئاخاوتن ئەگەرچی وەك هەناسەی فیزیۆلۆژی بە دەمدا تێدەپەڕێ ، بەڵام خاوەنی ئەو تایبەتییەیە ، کە هەناسەکێشانی لە هەناسەدانەوەی زیاترە و بەو جۆرە هەوا لە سییەکاندا هێندە دەمێنێتەوە بۆ ئەوەی بتوانرێ بەردەوامیی هەناسەدانەوە و پێکهێنانی فشاری هەوای پێویست بۆ لەرینەوەی دەنگەژێکان دابین بکرێ لە باری هەناسەدانی ڕاستی ئاخاوتندا ، دروست

بوونی دەنگ ـ واتە دروست بوونی دەنگی دەربڕاوی ئاخاوتن ـ دەستی پێکرد .کە لەگەڵ دەست پێکردنی هەناسەدانەوەدا جووت دێن .

ئەوك | الحلق ، الحنجرة | Throat

= گەروو

<u>ئەوك</u> ـ بەشی سەرووی بۆریی هەوایە . لە ئەوکدا ڕشتەی دەنگ هەیە . ئەوك لە چەند کرکڕاگەیێکی بزۆز پێکهاتووە ، کە بە ماسوولکە پێکەوە بەستراون . یەکێك لە کرکڕاگەکان بەرەو پێش دەبزوێ و لە ڕووی پێشەوە مل دەردەپەڕێ . دەنگەژێکان بە پانایی ئەوك بە شێوەیێکی ئاسۆیی کشاون . لە نێوان ژێکاندا بۆریی هەوا هەیە .

بۆ پێکهاتنی دەنگەکانی ئاخاوتن سێ باری دەنگەژێکان ـ سێ فۆرمی بۆشایی دەنگ ـ گرنگن . لە دەمی هەناسەدانی ئاساییدا (بەتایبەتی لە هەناسەکێشاندا) و هەروەها لە دەربڕینی کۆنسۆنانتی کپدا ، دەنگەژێکان دەکشێن و خاوەدەبنەوە ؛ بۆشایی دەنگیش قاڵبی فراوانی سێ سووچی وەردەگرێ ؛ لە ڕشتەی دەنگدا هیچ دەنگێك دروست نابێ . باری دووەم لە دروستبوونی دەنگدایە ـ واتە لە درکاندنی دەنگە بزوێنەکان و زرینگۆکەکان (resonant) و کۆنسۆنانتە ئاوازدارەکاندا . دەنگەژێکان لە یەك نێزیك دەکەونەوە و تورت دەبن ؛ لەژێر فشاری لووزەوی هەوادا دەنگەژێکان دەکشێن ، بۆ ئەوەی ڕێگە بە دەرچوونی پاڵنانی هەوا بدەن و ئەمجا دەبزوێن ؛ دەنگەژێکان دەلەرێنەوە ؛ لە بۆشاییدا لەسەر دەنگەژێکانەوە لەرینەوەی هاوئاوازی هەوا پەیدا دەبێ ـ دەنگ یەکێکە لە جۆرەکانی دەنگی مۆسیقی . باری سێیەم : دەنگەژێکان لە یەك نێزیك و خاون ؛ بۆشایی دەنگ داخراوە ؛ لەم بارەدا هەوا بە زەحمەت بە ئەوکدا تێدەپەڕێ . بەم جۆرە چرپە

ـڕوست دەبێ ؛ دەنگی تەوژمۆکی ئەوکی ـ کۆنسۆنانتی کپی کۆسپەکی
ـەوکی ـ پەیدا دەبێ .

ئێتیمۆلۆژی الاتیمولوجیا (علم اصل الكلمة وتأريخها) Etymology

ئێتیمۆلوژی ئەو بەشەیە لە زانستی وشە ، کە لە پەیدابوون و وەرگرتن و گەشەکردنی وشە و ئەو دەورانەی پێیدا تێپەڕیوە دەدوێ .

بەوێنە لە لێکۆڵینەوەی ئێتیمۆلۆژیی زمانی کوردیدا ، پێویستە بەتایبەتی بنج و بناوانی زمانی کوردی ساغبکرێتەوە ؛ وشەی ڕەسەنی کوردی و وشەی ئێرانی و هیند و ئەوروپایی دەستنیشان بکرێن ؛ وشەی بێگانە و ڕەگی بێگانە لە زمانی کوردیدا دیاری بکرێن ، چالاکی و سستیی موفرەداتی زمانی کوردی بخرێتە پێش چاو ... هتد .

(Etymology) لە (etymos ـ ڕاستی ؛ دروستی ؛ چوون یەك) و (logos ـ لێکۆڵینەوە ، زانست)ی یۆنانییەوە ڕۆنراوە .

ئیدیەم

ب . : فرێز

= ئیدیۆم ، فریزیۆلۆژی ، فرێزی گیراو

ئیدیۆم

ب . : فرێز

ئیزافە الأضافة Izafet , Postpositional attributive group

ئیزافە ئەو دۆخەیە ، کە دیارخەر و دیارخراو دەکەونە پاڵ یەکدی و پێوەندیی وەسفی و خاوەنێتی و چۆنیەتیی نێوانیان دەردەکەوێ .

ه . ، بـ . : نیشانەی ئیزافە ؛

دیارخراو ؛

دیارخەر .

ئینتەرفیکس

بـ . : ناوبەند

لە (Interfixus)ی لاتینییەوە وەرگیراوە .

ـ ب ـ

بابەتەکی	**الموضوعي**	Objective
بەرتەك	**رد فعل**	Reaction formation

بەرزی

بـ . : بڵندی

بەرکار | المفعول | Object

= کراو ، تەواوکەر

ئەو وشەیە یان ئەو فرێزەی ڕستەیە ، کە کردەوەی دەکەوێتە سەر .

- بەرکاری ڕاستەوخۆ | المفعول المباشر | Dierect object

= بەرکاری یەکسەر ، کراوی یەکسەر ، تەواوکەری ڕاستەوخۆ .

ئەو وشەیەیە یان ئەو فرێزەیە ، کە ڕاستەوخۆ کارەکەی دەکەوێتە سەر .

- بەرکاری ناڕاستەوخۆ | المفعول غیر المباشر | Indirect object

= بەرکاری نایەکسەر ، کراوی نایەکسەر ، کراوی تیان ، تەواوکەری ناڕاستەوخۆ .

بەرکاری ناڕاستەوخۆ ئەو جۆرە بەرکارەیە ، کە ڕووداوی کردارەکەی ڕاستەوخۆ ناکەوێتە سەر ، بەڵکو بەهۆی ئامرازی تایبەتییەوە دەبێت .

بەرگر | الانظوائی ، یطوق ، یحبس | Enclitic , Syneclitic

ئەو وشەی بێهێزە که بەپێچەوانەی دواگرەوە ، بە وشەی پێشەوەیەوە دەبەسترێتەوە . جێناو و پاشبەند و نیشانە و هەندێ ئامراز دەبنە بەرگر .

وەك : (باوکی تۆ ...) .

بەرنامە | المنهج | Method

بەریان | الاتجاه | Direction

- بەریانی فراژۆبوون | اتجاه النمو | Developmental direction

# Parts of speech		اقسام الكلام		بەشەکانی ئاخاوتن

بەشەکانی ئاخاوتن ، کە باسی هەرە سەرەکیی وشەسازین ، لە هەموو زمانێکدا پەیدا دەبن و لە ڕێگەی سێ تایبەتییەوە لەیەك جیادەکرێتەوە و دیاری دەکرێن : ١ـ مانای ڕێزمانی ؛ ٢ـ گۆڕان ؛ ٣ـ بەکارهێنانی سینتاکسی.

ئەوەی پتر لە نێو زماناندا هاوبەش بێ ، مەسەلەی بەشەکانی ئاخاوتنە . لە لێکدانەوەی کێشەی بەشەکانی ئاخاوتنەوە باسی ڕێزمانی هەموو زمانێك دەست پێ دەکات .

بۆ یەکەم جار نەخشەیێکی لەباری بەشەکانی ئاخاوتن لە لایەن زانا یۆنانییەکانی ئەسکەندەرییەوە (سەدەی دووەمی پێش زایین لە شاری ئەسکەندەریە) ، کە بۆ زمانی خۆیان سازکردبوو هاتە ناوانەوە .

ڕۆمانەکان ئەو نەخشەیەیان بە دەستکارییێکی کەمەوە بۆ زمانی لاتینی وەرگرت . لە سایەی دەوری زمانی لاتینییەوە لە کولتووری سەدەکانی ناوەڕاستدا . ئەو نەخشە کۆنە بۆ لێکۆڵینەوەی هەندێ لە زمانە ئەوروپاییە نوێیەکان بەکارهێنرا و دواتر بۆ زمانەکانی دیکەی جیهان کەڵکی لێوەرگیرا .

لەو نەخشە یۆنانی ـ لاتینییەدا ، هەشت بەشی ئاخاوتن ـ کە ئەو دەمە پێیان دەوتن (بەشەکانی وشە) ـ دیاری کرابوون ... لە زۆر زماندا تا ماوەییکی درێژ هیچ گۆڕانێکی ئەوتۆی بەسەردا نەهێنرا ، بەڵام دواتر گەشەی پێدرا . بەوێنە لە یەکەم کاری ڕێزمانیدا ، کە دەربارەی زمانی ڕووسی (نەك زمانی کڵیسەی سلاڤیانی) نووسراوە و خاوەنەکەی زانای بەناوبانگ (میخائیل ڤاسیلۆڤیچ لۆمۆنۆسۆڤ) ە ، ساڵی ١٧٥٥ ، هەروەك لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکانی کڵێسەی سلاڤیانی و هەروەها لاتینی و یۆنانی ، هەشت بەشی ئاخاوتنی دیاریکردووە . ئەم ڕێزمانەی (م . ڤ . لۆمۆنۆسۆڤ) ماوەی (٧٥) ساڵێك بنکەی ئەو ڕێزمانە کورتانە بوو ، کە بۆ

خوێندن دادەنران ، واتە لەمانەشدا ددان هەر بە هەشت بەشی ئاخاوتن نرابوو .

ئەلێکساندر خریستۆرۆڤیچ ڤۆستۆگۆف بە بڵاوکردنەوەی کتێبی ((رێزمانی ڕووسی)) ، چاپی یەکەم پیترسبورگ ، ١٨٣١ ؛ چاپی دووەم ، پیترسبورگ ، ١٨٣٥و ، چوونە ناو زمانی زگماکەوە ، کارێکی نوێی لە زمانی ڕووسیدا هێنایە ئەنجام . ئەم زانایە نۆ بەشی ئاخاوتنی دیاری کردووە ، واتە بەشە ئاخاوتنی (ژمارە)ی لێ زیادکردووە ... دواتریش (ڤ . ڤ . ڤینۆگرادۆڤ) بەشە ئاخاوتنی (پارتیکل)ی خستنە پاڵ .

ئەو نووسەرانەی لەبەر ڕووناکیی رێزمانی ئینگلیزیدا باسی رێزمانی کوردییان کردووە ، لە هەشت بەشە ئاخاوتن (١ ـ ناو ؛ ٢ـ ئاوەڵناو ؛ ٣ـ جێناو ؛ ٤ـ کردار / چاوگ ؛ ٥ـ ئاوەڵکردار ؛ ٦ـ پێشبەند ؛ ٧ـ ئامرازی پێوەندی ؛ ٨ ـ ئامرازی سەرسوڕمان و بانگهێشتن) دواون . هەرچی ئەو نووسەرانەشن ، کە سوودیان لە رێزمانی ڕووسی وەرگرتووە ، دە بەشە ئاخاوتنی (١ـ ناو ؛ ٢ـ ئاوەڵناو ؛ ٣ـ جێناو ؛ ٤ ـ ژمارە ، کردار / چاوگ ؛ ٦ـ ئاوەڵکردار ؛ ٧ـ پێشبەند ؛ ٨ ـ ئامرازی پێوەندی ؛ ٩ـ ئامرازی سەرسوڕمان و بانگهێشتن ؛ ١٠ ـ پارتیکل)یان دیاریکردووە .

جیاوازیی ئەو دوو بەرەیە لەوەدایە ، کە بەرەی یەکەم ـ (ژمارە) و (پارتیکل)یان بە بەشە ئاخاوتنی سەربەخۆ دانەناوە . بەڵام بەرەی دووەم جیایان کردوونەتەوە و مامەڵەی بەشە ئاخاوتنی سەربەخۆیان لەگەڵ کردوون .

ئەو دە بەشە ئاخاوتنەی لە زمانی کوردیدا دەبینرێن ، دەتوانرێ بەسەر دوو جۆردا دابەش بکرێن :

١ـ وشەی تەواو (الكلمة التامة - Autosemantic word)

وشەی تەواو ، ئەو وشانەن کە سەربەخۆ و ڕاستەوخۆ مانای دیاردەیێکی مەوزووعبی واقیعی جۆراوجۆر دەبەخشن و دەتوانن وەك ئەندامێکی ڕستە خۆیان بنوێنن .

بەگوێرەی ئەو پێناسەیە ، شەش بەشی ئاخاوتنی کوردی : (١ـ ناو ، ٢ـ جێناو ؛ ٣ـ ئاوەڵناو ؛ ٤ ـ ژمارە ؛ ٥ـ کردار / چاوگ ؛ ٦ـ ئاوەڵکردار) بەر وشەی تەواو دەکەون .

٢ـ وشەی ناتەواو (الکلمة الناقصة ـ Syntactic word)

وشەی ناتەواو ئەو وشانەن ، کە ڕاستەوخۆ پێوەندییان بە دیاردەی واقیعییەوە نییە و سەربەخۆ ناتوانن وەك ئەندامێکی ڕستە خۆیان بنوێنن ، بەڵکو دەوریان یاریدەدانی وشە تەواوەکانی بەشەکانی ئاخاوتنە لە بەجێهێنانی ئەرکەکانیاندا ، بەتایبەتی لە دەبڕینی واتایاندا و پێکەوەبەستنیان لە ڕستەدا .

بەپێی سەرنج دان چوار بەشەکەی دیکەی ئاخاوتن : (١ـ پێشبەند ؛ ٢ـ ئامرازی پێوەندی ؛ ٣ـ ئامرازی سەرسوڕمان و بانگهێشتن ، ٤ ـ پارتیکل). بەر گرووپی وشەی ناتەواو دەکەون .

بەڵگە	دلیل	Evidence
بەهرە	الحدس	Intuition
بەهرەکی	الحدسی	Intuitional
بچووك کردنەوە	التصغیر	Diminutive

ئەو ناوە گشتی و تایبەتییانەی لە کوردیدا بەکاریان دەهێنین ، زۆر جار لە ئاخاوتن و نووسیندا ، یان لەبەر ئەوەی خۆیان لە ڕاستیدا بچوکن ،

یان لەبەر ناز و خۆشەویستی و ، جارجاریش بۆ شکاندنیان ، واتە ــ کەمکردنەوە لە نرخیان ـ لە شێوەی بچووك کراودا ، دەریان دەبڕین . بۆ ئەم مەبەستەش بە زۆری ئەم پاشگرانە : (ـ چە ؛ ـ ۆڵە ؛ ـ ۆلە ؛ ـ یلە ؛ ۆڵکە ؛ ـ چکە ... و چەندینیدی) بەکاردەبرێن . وەك :

باخ ـ باخچە ؛ کیژ ـ کیژۆڵە ؛ بەرخ ـ بەرخۆلە ؛ کار ـ کاریلە ؛ گرد ــ گردۆڵکە ؛ خانوو ـ خانووچکە ... هتد .

برگە المقطع Syllable

ئەو هەوایەی لە کاتی ئاخاوتندا لە بۆشایی دەمەوە دێتە دەرێ ، بەیەك جار دەرناچێ ، بەڵکو بەچەند تەکانێك دەرباز دەبێ . هەوای تەلەفوزکردنی هەر وشەیێك بە چەند تەکان لە دەمەوە دێتە دەرێ ، ئەوە ئەو وشەیە بەسەر ئەوەندە بەش . یاخود برگەدا دابەش دەبێ . بەوێنە لە وشەی ((سۆ ـ ران))دا ـ دوو برگە ؛ لە وشەی ((سۆ ـ را ـ نی))دا سێ برگە ، لە وشەی ((دوو))دا یەك برگە هەیە .

برگە بریتی‌یە لە بچووکترین دانەی سروشتیی تەلەفوزکراوی دەنگەکانی ئاخاوتن . ئاخێوەر کە وشەیێك تەلەفوز دەکا بەسەر تاکە تاکەی دەنگەکانی ئاخاوتندا دابەشی ناکات ، بەڵکو بەسەر برگەدا دابەشی دەکات . برگە یەکێتیی وتن و بیستن دەگرێتە خۆ .

چەند تێوری‌یێکی برگە هەیە و ئەوەی لە نێوانیاندا پتر بڵاو و ناسراوە ، دوانە : زرینگۆکی و ماسوولکەیی . تیۆریی زرینگۆکی برگە وەك یەككەوتنی ماکی پتر دەنگدار لەگەڵ ماکی کەمتر دەنگدار تەماشا دەکرێ . دەنگەکانی ئاخاوتن بەپێی توانستی پێکهێنانی برگە دابەش دەبن بەسەر پلەی جیاوازی دەنگداریتی‌دا ـ بزوێن ؛ کۆنسۆنانتی زرینگۆك ، کۆنسۆنانتی ئاوازەدار ، کۆنسۆنانتی کپی خشۆك و تەوژمۆك .

برگە خاوەنی خاسیەتی یەکێتیی کرواەیی یان داخراوەیی بۆشایی دەمە. بەپێی ئەم بۆچوونە سەرجەمی بڕگە بەسەر کراوە و داخراودا دابەش دەبێ .
بـ . : (برگەی کراوە) و (بڕگەی داخراو) .

بڕگە و ڕەگ یەکسان نین . دەزانین لەگەڵ وشەی یەك بڕگەییدا ، وشەی فرەبڕگەیی یەك ڕەگی هەیە . بەوێنە (شووتی ، بەهار ، سەهۆڵ ، چۆلەکە ..). وشەی فرەبڕگە زۆر جار بە فرەبڕگە دەردەچن . دابەشکردنی بەسەر مۆرفێم و بەسەر برگەدا وەك یەك نییە . بەوێنە ، وشەی (بەرە) لە دوو مۆرفێمی (بەر ـ ە) و دوو بڕگەی (بە ـ رە) پێکهاتووە . کەواتە دابەشبوونی مۆرفێمی و دابەشبوونی بڕگەیی جیاوازن . وشەی (شووتی) لە یەك مۆرفێم ـ (شووتی) و دوو بڕگە (شوو ـ تی) دروستبووە ..

لەتەك ئەو زمانانەی جیاوازی لە دابەشکردنی وشە بەسەر بڕگە و مۆرفێمدا هەیە . زمانانی ئەوتۆش دەبینرێ ، کە ژمارەی مۆرفێم و بڕگەی وشە تێیاندا یەك دەگرنەوە و ڕەگی وشەشیان یەك بڕگەییە . بەو جۆرە زمانەنەش دەوترێ زمانی یەك بڕگەیی و زمانی فرەبڕگەیی .

- بڕگەی بێهێز المقطع غير منبور Unstressed syllable

- بڕگەی داخراو المقطع الساكن Closed syllable

بەو بڕگەیە دەوترێ ، کە بە دەنگێکی کۆنسۆنانت کۆتایی هاتبێ . وەك : بەر ـ ماڵ ، سەر ـ دار ، بار ـ گیر ، تاڵ .. بەو پێیە بڕگەی داخراو لەباری داخراویی بۆشایی دەمدا سازدەبێ . لوتکەی ئەم جۆرە بڕگەیە و ماکی بڕگەپێکهێنی دەکەوێتە سەرەتای بڕگەوە ، دوای ئەوە خاوبوونەوەی گرژی و کەمبوونەوەی دەنگدارێتی ڕوودەدات .

- بڕگەی کراوە المقطع المتحرك Open syllable

بەو بڕگەیە دەوترێ . کە بە کراوەیی بۆشایی دەم دەوترێ . بەو پێیە نوتکەی بڕگە ماکی بڕگە بڕگەپێکهێنی دەکەوێتە کۆتایی بڕگەوە . لەم بارەدا بزوێن ماکی بڕگەپێکهێنە : دا ـ را ؛ جوو ـ تە ؛ بۆ ـ نە ؛ ڕێ ـ گە .. بە واتایێکی دی ، بڕگەی کراوە ، ئەو بڕگەیەیە ، کە بە دەنگێکی بزوێن کۆتایی هاتبێ .

- بڕگەی هێزدار المقطع المنبور Stressed syllable

بڕوا العقیده ، الاعتقاد Belief

بزرۆکە الكسرة المختلسة Schwa ( )

بزوێن حرف العلة ، الصوت الصائت Vowel

بزوێن بەو دەنگانە دەوترێ ، کە لە دەربڕینیاندا هەوا بێ تەگەرە و بەڕەوانی بە بۆشایی دەمدا تێدەپەڕێ . واتە ئەو لووزەو (تیار)ی هەوایەی لە سییەکانەوە دێ ، لە دەمدا هیچ کۆسپ و بەرهەڵستێکی نایەتە ڕێ .

لە زمانی کوردیدا هەشت دەنگی بزوێن هەیە :

(ا ، ە ، ێ ، ی ، ۆ ، وو ، و ، i)

- بزوێنەکانی خواروو الصائت المنخفض Low vowel

وەك : (ا ، ە)

واتە ئەو بزوێنانەی لە کاتی وتنیاندا زمان لە بەشی خوارووی دەمدا دەبێ . ئەویش کاتێ هەڵبڕین و دانەواندنی زمان لە شێوەی ئەستوونیی جووڵانەوەیدا لە کاردایە .

- بزوێنەکانی ڕیزی پشتەوە الصائت الخلفی Broad vowel, Deep vowel

سێ بزوێنی (ا ، ۆ ، وو) دەگرێتەوە.

ئەم دەنگانە لە بارەی چۆنیەتیی جووڵانەوەی زمانەوە بە شێوەی ئاسۆییدا ، زمان لە پشتەوە لە (قووڵایی) دەمدا دەبێ .

- بزوێنەکانی ڕیزی پێشەوە الصائت الامامی Front vowel , Slender vowel

واتە - ئەو بزوێنانەی لە کاتی تەلەفوزکردنیاندا زمان بەرەو پێشەوە دەچێت . وەك (ێ ، ی) کە ئەمەش لە باری جووڵانەوەی زماندا بە شێوەی ئاسۆیی ئەنجام دەدرێ .

- بزوێنەکانی ڕیزی ناوەڕاست الصائت المتوسط Abnormal vowel

وەك (و ، ە ، i)

لە بارەی چۆنیەتیی جووڵانەوەی زمانەوە بە شێوەی ئاسۆیی بە دەربڕینی ئەم بزوێنانە زمان لە ناوەڕاستی دەمدا دەبێ .

- بزوێنەکانی سەروو الصائت العالي High vowel

لە بارەی ڕادەی هەڵبڕین و دانەواندنی زمانەوە - واتە لە شێوەی ئەستوونیی جووڵانەوەیدا ، بۆ دەربڕینی هەندێ بزوێن ، زمان بەرەو سەروو هەڵدەکشێ . وەك (ی ، وو) .

- بزوێنەکانی ناوەڕاست   الصائت المتوسط   Intermediate

واتە ــ ئەو بزوێنانەی لە بارەی هەڵبڕین و دانەواندنی زمانەوە ــ بە واتایێکی دی لە شێوەی ئەستوونیی جووڵانەوەیدا زمان لە ناوەڕاستی دەمدا دەوەستێت . وەك : (ێ ، ۆ ، و ، i)

- بزوێنی درێژ   المد ، الصائت الطويل   Long vowel

- بزوێنی دوولانە

بـ . : دیفتۆنگ

- بزوێنی کورت   الحركة   Short vowels

= کورتەبزوێن .

بزۆز   المتحرك   Active

بڵندی   علو ، ارتفاع   Hight

= بەرزی

بنەما   اساس   Stem

- بنەمای کردار   اساس الفعل   Verbal stem

لە شێوە و ناوەرۆکی هەموو کردارێکدا ، ڕابوردوو بێت یان ڕانەبوردوو ، بنەمایێك هەیە ، کە هەڵگری واتای کردارەکەیە و لە قاڵبەکانی کرداردا دووبارە دەبێتەوە و ناگۆڕێت و دەشێ پێی بوترێ (بنەما) .

لە زمانی کوردیدا ، هەروەك زمانە ئێرانییەکانی دی ، کردار خاوەنی دوو بنەمایە : بنەمای کاتی ڕابوردوو و بنەمای کاتی ڕانەبوردوو . بە زۆری وا ڕۆیشتووە بە بنەمای کاتی ڕابوردوو بوترێ (قەد) و بۆ بنەمای کاتی ڕانەبوردووش زاراوەی (ڕەگ) بەکاربهێنرێ .

لە زمانی بلووجیدا کردار خاوەنی دوو بنەمایە : بنەمای کاتی ڕابوردوو و بنەمای کاتی ڕانەبوردوو . لە هەموو دیالێکتەکانی گرووپی زمانە شوگانو ـ ڕووشانییەکاندا دوو بەنەمای کردار جیادەکرێتەوە : بنەمای کاتی ئێستا و بنەمای کاتی ڕابوردوو . لە زمانی یازگولیامی و ڤاخانی و ئیشکاشیمی و مونجانی.. یشدا بنەمای کاتی ڕابوردوو کاتی ڕانەبوردوو هەیە .

بنی زمانی	مؤخره اللسان	Dorsum
بۆچوون	التصور	Think , Conaider
بۆریچە	الشعبه	Bronchial tubes
بۆریی هەوا	القصبة الهوائية	Windpipe
بۆشایی دەم	التجويف الفمي	Oral cavity

دەورێکی دیار لە دروستکردنی دەنگەکانی ئاخاوتندا بۆشایی دەم دەیبینێ . لە بۆشایی دەمدا ژاوەژاو و ئاوازی زرینگۆکی هەمەڕەنگ دروست دەبێ ، کە بۆ پێکهاتنی زەنگ زۆر گرنگن . لێو (خوارەوە و سەرەوە) دەمی داپۆشیوە . لە بۆشایی دەمدا : ددان (سەرەوە و خوارەوە) ؛

پووك ـ (alveolar) (بەتایبەتی لای کۆتایی ڕەگی ددانەکانی سەرەوە) ؛ ڕەقە ئاسمانە (ئەمیش لە بەشی پێشەوە و ناوەڕاست پێکهاتووە) ؛ نەرمە ئاسمانە (تا لای زمانە بچکۆلەوە دەگرێتەوە) ؛ زمان ـ ئەندامی هەرە بزۆزی ئاخاوتنە و لە سەری زمان و پشتی زمان (ئەو بەشەی ڕووی لە ئاسمانەی دەمە) و بنی زمان پێکهاتووە . هەرچی پشتی زمانیشە بەسەر سێ بەشدا دابەش دەبێ : پێشەوە و ناوەڕاست و پشتەوە .

ئاسمانەی نەرم ، هەروەها بە پەردەی ئاسمانەش ناودەبرێ ، چونکە لە ڕاستیدا کونی لووت دەکاتەوە و دادەخا . لە دادانەوەی پەردەی ئاسمانەدا ، کاتێ تەوژمی هەوا ئەگەرە دەچێتە کونە لووتەوە ، زرینگەی بیڤلۆکی سازدەبێ ، کە خاسیەتی بزوێنی بیڤلۆکی و سۆنانت و کۆنسۆنانتە . لە کاتی هەڵبڕینی و نووساندنی بە دیواری پشتەوەی گەرووەوە ، پەردەی ئاسمانە ـ ئاسمانەی نەرم ڕێ لە تەوژمی هەوا دەگرێ ، کە بۆ کونەلووت بچی ، جا لەم بارەدا دەنگی ئاخاوتنی بیڤلۆکی دروست دەبێ .

بۆشایی لووت **الخیشوم (التجویف الأنفی)** Nasal cavity

ـ کونەلووت

بۆناو

ب . : جێناو

بێڤل

ب . : لووت

بیر **الذاکرة** Memory

بیژۆك الشاذ Irregular

= ڕیزپەڕ

بیستن سمعی Acoustic

ـ پ ـ

پارچە قطعة ، جزء Segment

= کەرت

ـ پارچەبەدەرایەتی قطعة جزئیة صوتیة ، تقطیعة Supersegment

پاڕستە

بـ :: ڕستەی شوێنکەوتوو

پاشبەند Postposition لفظة مؤخرة

= پۆستپۆزیشن

پاشبەند ئەو مۆرفێمە ڕێزمانییە ناسەربەخۆیانەن ، کە بە تەنیا هیچ واتایەك نابەخشن و ئەرکیان لەگەڵ پێشبەندەکاندا بەدەردەکەوێت ـ واتە ئەم پاشبەندانە لەگەڵ پێشبەندەکاندا یەك دەگرن و پێشبەندی ناسادە پێکدەهێنن .

لە دیالێکتی خوارووی زمانی کوردیدا ئەم پاشبەندانە بەرچاون (دا ، ەوە ـ وە) هەندێك جاریش لە هەندێك ناوچەدا (ڕا) لە جێگەی (ەوە) بەکاردەهێنرێت .

کەواتە پاشبەندەکان بە تەنیا واتایان نییە و لە ئەنجامی یەکگرتنیان لەگەڵ پێشبەندەکاندا بۆ دروستکردنی دەستەواژە واتایان بەدەردەکەوێت . ئەم حاڵەتەش دەبێتە هۆی گۆڕینی واتای پێشبەندەکان و بە دیوێکی دیکەیدا دەخات . بۆ نموونە ، دەستەواژەکانی : (بە تۆ ، بە تۆوە ، بە تۆدا) بەکارهێنانی تایبەتییان هەیە ، یان بە هەمان شێوە (لە تۆ ، لە تۆوە ، لە تۆدا) هەر یەکێکیان سەربەخۆیی خۆیان هەیە و باری پەیپووتی و هەرەمەکی پەسەند ناکەن . ئەمیش ئەوە دەردەخات ، کە هەر یەك لەو پاشبەندانە وەك دانەیەکی ڕێزمانی و مۆرفێمێکی ناسەربەخۆ واتایان لە نێو ڕستە و دەستەواژەدا بە دەردەکەوێت .

پاشگر Suffix اللاحقه

پاشگر کە بە لاتینی بە (Sufixus) ناسراوە و لە دوو بەش پێکهاتووە : (Su ـ پاش ...) و (Fixus ـ گیر ، لکاو ، نووساو ، چەسپاو ...) ، ئەو مۆرفێمەیە کە بە کۆتایی بناغەی وشەوە دەنووسێ و ڕواڵەت و ناوەرۆکی وشە دەگۆڕێ و دەوری ڕۆنانی وشە دەبینێ .

له وشەی ناسادەی زمانی کوردیدا پاشگر هەمیشە لە دوای ڕەگی وشەوە دێت و ئەوجا بە دوای ئەودا نیشانە ـ واتە هەرگیز پاشگر پاش نیشانە ناکەوێ . بەوێنە : وشەی ((فێڵبازتر)) ، کە لە وشەی ((فێڵ)) و پاشگری (باز) و نیشانەی (تر) پێکهاتووە ؛ وشەی ((ئاسنگەران))، کە لە وشەی ((ئاسن)) و پاشگری (گەر) و نیشانەی (ان) پەیدا بووە ؛ وشەی ((مۆمدانەکە)) ، کە لە وشەی (مۆم)) و پاشگری (دان) و نیشانەی (ەکە) دروستبوووە .. بەڵام مەرج نییە لە هەموو زمانێکدا پاشگر یەکسەر لە دوای ڕەگی وشەوە بێت و ئەوجا نیشانە بێت . لە هەندێ زماندا ڕێ دەکەوێ پاشگر دەکەوێتە دوای نیشانە ، واتە بەپێچەوانەی زمانی کوردییەوە . بەوێنە ، لە زمانی ئەڵەمانیدا ، وشەی ((Kind)) بە مانای ((منداڵ) دێت و ((Kinder)) بە مانای ((منداڵان)) ، بەڵام ((Kinerchen)) دەبێتە ((منداڵۆچکان)) . لێرەدا (er)) کە نیشانەی کۆیە کەوتۆتە پێش (chen)ەوە کە پاشگرە بۆ واتای بچووککردنەوە .

ب .: مۆرفێمی وشەدارێژ

پەردەی ئاسمانە	لهاة	Uvula

پەلیۆگرافی

ب . : زانستی نووسین

پەیدابوونی بزوێن

ب . پەیدابوونی دەنگ

پەیدابوونی دەنگ	ظهور الصوت	Appearance the sound

بە بۆچوونی هەندێ زمانەوانان ، مەبەستی پەیدابوونی دەنگ ـ واتە پەیدابوونی دەنگێکی نوێ لە نێوان دوو دەنگدا ، لەبەر ئەوەیە هێشووە کۆنسۆنانت یان هێشووە بزوێن لە وشەیەکدا دروست نەبێ .

بەشێکی دییش وا ڕادەگەیەنن ، پەیدابوونی دەنگ لە ئەنجامی کۆبوونەوەی هەندێ دەنگ ، کە ناتوانرێ لەگەڵ یەکدا بێن ، ڕوودەدات ... ئەو دەنگە نوێیەش ، کە دێتە نێوانیانەوە ، دەبێتە هۆی کار لە یەکدی کردنی دەنگەکان .

لە زمانی کوردیدا دوو جۆر (پەیدابوونی دەنگ) بەدی دەکرێ :

١ـ پەیدابوونی کۆنسۆنانت

٢ـ پەیدابوونی بزوێن

حاڵەتی یەکەم ، ئەوەیە زۆر جار لە نێوان دوو بزوێندا ، کۆنسۆنانتی (/ی ـــ y/ ؛ /و ـــ w/ ؛ /د/ ؛ /هـ/ ؛ /ز/ ؛ /ن/ ؛ /ج/ ؛ /ر/ ...) پەیدادەبێ و لە نێوانیاندا /ی ـ y) لە هەموویان چالاکترە . بەوێنە :

برا + ی + ان = برایان

برا + ی + ەکە = برایەکە

مووروو + و + ەکە = مووروووان

جوو + و + ەکە = جووەکە

گۆڕ + د + را = گۆڕدرا

ژمێر + د + را = ژمێردرا

چوار + هـ + ەم = چوارهەم

دێ + هـ + ات = دێهات

دوو + ز + دە = دوازدە

نۆ + ز + دە = نۆزدە

میوە + ج + ات = میوەجات

بگە > بگەرە

بچۆ > بجۆره

پـەیداوبونی کۆنسـۆنانت چـەند چـالاك و کاریگـەرە ، بەپێچەوانـەوە پەیدابوونی بزوێن تەنیا لە چەند حاڵەتێکی یەکجار کەمدا دەبینرێ و ئەویش بە شێوەیێکی سست .. ئەو بزوێنانەش (/ ە / ، / ۆ/ ، / ێ /) ن .

چار ←—— چارە

خاڵ ←—— خاڵۆ

دەر ←—— دەرێ

...

پەیدابوونی کۆنسۆنانت

ب .: پەیدابوونی دەنگ

پەیوەندی

ب .: پێوەندی

پراگماتیك — علم التداول — Pragmatics

پراگماتیك مامەڵـە لەگـەڵ ئـەوەدا دەکـات ، چـۆن ئـاخێوەر بـە شـێوەیێك بەکاردەبات . کە ناتوانرێت بە تەنها لـە ڕێـی زانیارییـەکانی زمانەوانییـەوە پێشبینی لـێ کردبێت . پراگماتیك وەك مەودایەکی نوێ لە لایەکەوە پێوەندی بە واتا و واتالێکدانەوەوە هەیە و لـە لایـەکی دییشـەوە بە جیهانی دەرەوەی زمانەوە دەبەستن .

پرۆتسێس

ب . : ڕەوت

- پرۆتسێسی فۆنەتیکی العملية الصوتية Phonetical process

- پرۆتسێسی فۆنەتیکی دەوروبەر

پروتسێسی فۆنەتیکی دەوروبەر بە شێوەیێکی سەرەکی کۆنسۆنانتەکان دەگرێتەوە . پرۆتسێسی فۆنەتێکیی دەوروبەری بنەڕەتی بریتی‌یە لە : (وێکچواندن ـ assimilation) و (گۆڕین ـ dissimilation) و (گونجاندن ـ accommodation)

هـ . ، ب .: وێکچواندن ، گۆڕین ، گونجاندن

- پروتسێسی فۆنەتیکی شوێنەکی

پرۆتسێسی فۆنەتیکی شوێنەکیی بنەڕەتی بریتی‌یە لە : کورتکردنەوەی بزوێنی بێ‌هێز ، هاودەنگی بزوێن : کپبوونی کۆنسۆنانتی ئاوازەدار لە کۆتایی وشەدا ؛ کەوتنی دەنگ لە سەرەتای وشەدا .

پەیدابوونی هێزی وشە نەک تەنیا بووە هۆی پەیدابوونی بزوێنی هێزدار ، بەڵکو بووە هۆی پەیدابوونی بزوێنی بێ‌هێزیش . بزوێنی بێ‌هێز دەکەوێتە ژێر باری کورتکردنەوە ــ واتە لاوازبوونی چۆنەکیی دەنگدارێتی . کورتکردنەوە بەسەر چەندەکی و چۆنەکی‌دا دابەش دەبێ . لە باری کورتکردنەوەی چەندەکی‌دا بزوێنی بێ‌هێز درێژی و وزە لەدەست دەدا . بەوێنە (وو) لە (نووسین) و (نوسرا)دا .

کورتکردنەوەی چۆنەکی بەو جۆرە گۆڕانەی بزوێنی بێ‌هێز دەوترێ ، کە نەک تەنیا درێژی و وزەی دەنگ دەگرێتەوە ، بەڵکو زەنگیش ڕەچاو دەکا .

هاودەنگیی بزوێن ، وێکچواندنی بزوێن دێنێتە یاد : هەندێ لە زمانناسان بە وێنە : (ئی . ئا . ڕیفۆرماتسکی) هاودەنگیی بزوێن وەک

ویکچواندنی نێو برگەیی تەماشا دەکەن و کورتکردنەوەش وەك گۆڕین .
ویکچواندنی بزوێن و بە نموونەی وەك (بووە) ـ (بۆتە) .. نیشان دەدرێ .

بۆ کپ بوونی کۆنسۆنانتی ئاوازەدار لە کۆتایی وشەدا دەتوانین وشەی (دش)ی کوردی بکەینە نموونە ، کە (ژ)ی کۆنسۆنانتی ئاوازەداری کۆتایی بووە بەدەنگی کپی (ش) .

کەوتنی دەنگ لە سەرەتای وشەوە لە زمانی مەکدۆنیدا زۆر باوە . لەم زمانەدا کۆنسۆنانتی (خ) بە زۆری لە سەرەتای وشەدا تیَدەچێ . وەك (لێب) لە بریتی (خلێب) .. لە زمانی کوردیشدا ئەم دیاردەیە بەرچاو دەکەوێ ، بەوێنە لە کرداری داخوازیی ناسادەدا ، گەلێ جار (ب)ی داخوازیی پێش ڕەگی کردارەکە دەکەوێ ، وەك : (هەڵگرە) لە جێی (هەڵبگرە) : (شەرمکە) لە بریتی (شەرمبکە) ..

پریپۆزیشن

بـ .: پێشبەند

پل	نبض	Impulse
پلە	درجة	Degree

ـ پلەکانی ئاوەڵناو درجات الصفة Degrees of adjective

لە هەندێ لەو کارانەدا کە لە بارەی ڕێزمانی کوردییەوە نووسراون کێشەی ((پلەکانی ئاوەڵناو)) لە بەشی ((وشەڕۆنان)) دا باس کراوە و لە هەندێ بەرهەمیشدا لە باسی ((جۆرەکانی ئاوەڵناو))دا لێی کۆڵراوەتەوە .
بۆ ڕەتکردنەوەی دانەنانی پلەکانی ئاوەڵناو بە حاڵەتی ڕێزمانی و تێگەیشتنی پێوندی (درێژ ـ درێژتر ـ درێژترین) بە نیشاندانی پێوەندیی

وشەی جیاواز ، نەك فۆرمی جیاوازی یەك وشە ، گەلێك بەڵگەی زمانەوانی هەیە .

نەك لە بارەی خاسیەتی ڕۆنانی پلەكانی ئاوەڵناوەوە ، بەڵكو لەبارەی خاسیەتی حاڵەتی ڕێزمانیی پلەكانی ئاوەڵناوەوە ئەوە شایەتیدەدا ، كە لە فۆرمی هەمەچەشنی حاڵەتی پلەكانی ئاوەڵناودا واتای لێكسیكی ئاوەڵناو هەر یەك شتە . ڕاستە لە یەكەم تەماشكردندا ، زۆر جار وا دێتە پێش چاو ، كە وا جیاوازیی لە نێوان پلەكانی ئاوەڵناودا دەبێتە شتی جیاواز ، واتە بەوێنە ـ درێژ و درێژتر و درێژترین ـ وا پێدەچێ واتای شتی جیاواز بگەیەنن . بەڵام لە ڕاستیدا درێژ و درێژتر و درێژترین ـ خاسیەتی هەر یەك شت ڕادەگەیەنن ، بەتایبەتی نیشانەی درێژی . بەڵام لە حاڵەتی (درێژ)دا خاسیەتی واتای سەربەخۆیی بێپێوەندێتی بە شتی ترەوە نیشان دەدا . لە حاڵەتی (درێژتر)دا هەر ئەو خاسیەتە واتای بەندێتی و پێوەندێتی نیشان دەدا بە شتیترەوە لە ڕێی بەراوردكردنیانەوە . فۆرمی (درێژتر) دوو شت (یان دوو پۆل یان دوو دەستە ..) بەرانبەر یەكتر ڕادەگرێ . یەكێكیان لە ئاست ئەوی تردا پتر (درێژ)ە . لە مەوە دەبینین لە بەكارهێنانی تایبەتی ئاوەڵناو لە پلەی بەراورددا لە پێكهاتنیدا پێشبەندی (لە ، ژ ..) هاوبەشی دەكات ، وەك :

منیش لە تۆ زیاتر
پەسەندكەر و گوێلێگر

(گۆران ، ل١٠٥)

شەڕ ژ بێكارییێ چێترە

(كوردۆ ، ل ٢٤٠)

لە حاڵەتی (درێژترین) دا نیشانەی درێژی ، هەروەك لە حاڵەتی (درێژتر)دا سەرلەنوێ نیسبی واتا دەدا ، بەڵام جیاوازی لەگەڵ (درێژتر)دا ئەوەیە كە فۆرمی (درێژترین) وا دەگەیەنێ ، كە ئەم نیشانەیە لە پلەیەكی

بالأدایە لە ئاست هەموو حاڵەتەکانی تری هەمان نیشانەدا . بەم پێیە (درێژترین) وا دەردەخا کە خاسیەتی ئەو نیشانەی شتە لەگەڵ هەموو پۆلەکانی ئەم یان ئەو شتەدا بەراورددەکرێ ، کە خاوەنی ئەو نیشانەیەن و لە نێوان هەموویاندا ئەم پلەی بالأیانە . شت هەیە خۆی لە ئەسڵدا درێژ نی یە ، بەوێنە (دەرزی) ، بەلأم دەتوانێ وەك هەرە درێژ خۆی بنوێنێ لە بەراوردکردنیدا لەگەڵ کۆمەڵەی دەرزی تردا . لەمەوە دەردەکەوێ ئەگەر شت بە تەنیا وەربگیرێ ، ئەوە لە باری خاسیەتی درێژییەوە هەر دەشێ وەك (درێژ) تەماشابکرێ (دەرزی درێژ) . ئەم فۆرمەش فۆرمی چەسپیوی ئاوەڵناوە بەکارهێنانی فۆرمی (درێژتر) یان (درێژترین) ، ئەوە نیشان دەدا ، کە شتەکە بە تەنیا تەماشانەکراوە ، بەڵکو لە بەرانبەر هاوجنسەکانی ڕاگیراوە

هەر ئەو نیسبی یەت ڕاگەیاندنەی دەلالەتە ڕێ بە فۆرمی پلەی بەراورد و پلەی بالأ نادات لە نێو ڕیزە وشەی تری هاوخاسیەتدا شوێنی هەمیشەیی بۆ خۆیان بدۆزنەوە . بۆ نموونە ، ئەگەر لە نێو ئەو ڕیزە وشانەدا کە خاسیەتی ڕادەی گەرمی و ساردی لەیەك نزیك دەخاتەوە ، ناوی وشەی (فێنك) بێنین ، ئەوە دەبینین جێگاییکی دیاریکراوی لە نێوان وشەکانی ((گەرم)) و ((سارد))دا هەیە . بەلأم هەرچی کێشەی دەستنیشانکردنی شوێنی فۆرمی ((فێنکتر))ە شتێکی ترە و جێی لێدوانە : دەمی بوونی نیسبی یەت لە گەیاندنی واتای دەلالەتی ((فێنکتر))دا پێوەندی ناوبراوی لەگەڵ ((گەرم)) و ((سارد))دا تێك دەدا . لە ڕاستیدا ئەو جۆرە حاڵەتانەی وەك :

(ئەمڕۆ ساردە ، بەلأم لەگەڵ ئەوەشدا لە دوێنێ گەرمترە) نیشانی ئەوە دەدات ، کە جیاوازی لەگەڵ ((فێنك ، فێنکتر))دا ، ئەوەیە دەتوانێ وا ڕابگەیەنێ کە بەبێ نیسبی یەت ((ساردتر))ە

بەو پێیە لە هەر سێ فۆرمی پلەکانی ئاوەڵناودا مەبەست هەر یەك دەلالەتە . بەلأم جیاوازیی پلەی بەراورد و پلەی بالأ لەگەڵ پلەی چەسپیودا ،

ـرمیە ئەوان خاسیەتی نیسبی‌یان تێدایە . پلەی بەراورد و پلەی بالا شتێك ـجیا نیشان نادەن . بەڵكو نیشانی بەراوردیان دەدەن لەگەڵ شتی تردا .

نیسبی‌یەت)) واتای پلەی بەراورد و پلەی بالا یەك دەخا و پێكەوە ـرانبەر پلەی چەسپیو ڕایان‌دەگرێ . بە واتایێكی دی سێ پلەی ئاوەڵناو ـیەك ڕادەدا نین : بەگشتی دۆخی پلەی ئاوەڵناو دابەش دەبێ بەسەر پلەی چەسپیو و پلەی نیسبی‌دا . هەرچی پلەی نیسبی‌یشە دابەش‌دەبێ بەسەر پلەی بەراورد و پلەی بالادا .

لەبەر ئەوەی هەموو پلەكانی ئاوەڵناو هەر یەك شت نیشان‌دەدەن ، بۆیە ڕاست نی‌یە وەك وشەی جیاجیا تەماشابكرێن ، واتە وشەی نوێ ڕۆنانێن ، بەڵكو فۆرمی جۆربەجۆری یەك وشە دەردەبڕن . كەوابوو مەسەلەكە وشەگۆڕی‌یە ، نەك وشەڕۆنان .

ئەو بارودۆخەی كە وا ژمارەیێكی زۆر لە ئاوەڵناو پلەی بەراورد و پلەی بالایان لێ‌پەیدا نابێ . دژی ئەوە ناوەستێ كە پلەی بەراورد و پلەی بالا بە حاڵەتی ڕێزمانی دانرێن . وەك دەزانین لە بەشە ئاخاوتنەكانی تریشدا هەندێ وشە هەن بەر ئەم یان ئەو حاڵەتی ڕێزمانی ناكەون و ئەمە نابێتە كۆسپ و بەرهەڵست لە ڕێگای بوونی دەستوورە گشتی‌یەكەدا . جا بۆیە سەیر نی‌یە ئەگەر هەندێ ئاوەڵناو پلەی بەراورد و پلەی بالایان نەبێ . ئەمەش بەندە بەوەوە كە وا ئەو دەلالەتەی ئەو ئاوەڵناوە دەیەگەیەنێ لە چۆنیەتی‌دا مەودای بەراوردی نەبێ .. بەلام لەگەڵ ئەوەشدا ، دەلوێ واتای ئەو جۆرە وشانە بە ڕێگایێكی‌تر دەربڕێ - واتە بە گۆڕینی واتایان دەتوانن ئەو خاسیەتە وەربگرن و لە پلەی بەراورد و پلەی بالادا بەكاربهێنرێن . بۆ نموونە :

پلەی بەراورد :

ئەمڕۆ پرچی لە دوێنێ پتر زێڕین بوو .

پلەی بالا :

ئەمڕۆ پرچی لە هەموو ڕۆژ پتر زێڕین بوو .

لە بارەی ئەوەوە ، کە پلەکانی ئاوەڵناو فۆرمی ڕێزمانی جیاوازی وشەن نەك وشەی جیاجیان ، هەروەها ئەو ڕاستی‌یەش شایەتی‌دەدا ، کە هەموو پلەکان هەمیشە بە ڕێك‌وپێکی لە یەك ڕەگەوە سازدەکرێن ، لە کاتێکدا ئەو وشانەی دەلالەتی جیاواز نیشان‌دەدەن خاوەنی ڕەگی جیاوازن ، وەك :
سارد ، فێنك ، گەرم ...

لە سەرەتادا جیاوازی لە نێوان پلەکانی ئاوەڵناودا لە زمانە هیندو ئەوروپاییەکاندا بەندبوو بە حاڵەتی تاك و جووت و کۆوە . پلەی چەسپیو پێوەندییەکی دیاری کراوی بە ژمارەی تاکەوە هەبوو . پلی بەراورد پێوەندی بە جووتەوە ؛ پلەی بالاْ بە کۆوە هەبوو . پاشماوەی ئەو پێوەندی‌یە تاکو ئێستا لە هەندێ زماندا ماوەتەوە ، بەتایبەتی پێوەندیی کۆنی پلەی بەراورد بە ژمارەی جووتەوە .

بوونی سێ حاڵەت بە دوو ـ واتە نەمانی حاڵەتی جووت و بوونی بە کۆ ، بووە هۆی تێکدانی پێوەندیی پلەی ئاوەڵناو بە فۆرمی ژمارەوە . بە وێنە فۆرمی پلەی بالاْ هاتە سەر ئەو بارەی بە هەمان دەلالەت نەك هەر لەگەڵ کۆمەڵێ شتدا بەکاربهێنرێ و بەراوردبکرێ ، بەڵکو لەگەڵ دوو شتیشدا بەرانبەر یەکتر ڕابگیرێن ، کە زووتر ئەمە نەدەگونجا .

ئەگەرچی پلەکانی ئاوەڵناو حاڵەتی ڕێزمانین ، بەلاْم هەندێ جار وا ڕوودەدات ئەو جیاوازی‌یەی پلەکان گەشەدەکات بۆ بوون بە وشەی جیاواز .

لە زوربەی زمانەکانی جیهاندا ئاوەڵناو سێ پلەی (١ـ چەسپیو ؛ ٢ـ بەراورد ؛ ٣ ـ بالاْ)ی هەیە . بۆ نموونە لە زمانی لاتینیدا ((پلەی چەسپیو ـ gradus positivus)) و ((پلەی بەراورد ـ gradus compartivus)) و ((پلەی بالاْ gradus superlativus)) بەرچاودەکەوێ . بۆ سازکردنی پلەی بەروارد لە زمانی لاتینیدا نیشانەی (ior) کە هی جنسی نێر و مێیە و (ius) کە هی جنسی بێ‌لایەنە دەخرێتە سەر ڕەگی ئاوەڵناو ، بەوێنە :

بۆ جنسی نێر و longus , a , um ، درێژ ـ longus - ior درێژتـر)) (بۆ جنسی نێر و مێ) ؛ ((long - ius ـ درێژتر)) (بۆ جنسی بێلایەن) . پێکهێنانی پلەی بالآش به هۆی لکاندنی نیشانەکانی ((issimus) ـ بۆ نێر ؛ (issima) بۆ مێ ؛ (issimum ، بۆ بێلایەن))ەوەیە بە ڕەگی ئاوەڵناوەوە . وەك : long - issimus درێژترین)) ((بۆ جنسی نێر)) ؛ ((long issima درێژترین)) بۆ جنسی مێ) ؛ ((long issimum درێژترین)) (بۆ جنسی بێلایەن)) . جگه لەو ڕێگا مۆرفۆلۆژییە ، هەروەها هەندێ ئاوەڵناو لە ڕێگای لیکسیکی (وەسفی ، تەحلیلی)یەوە پلەی بەراورد و پلەی بالآیان پێ دەدرێ . بەوێنە وشەی ((magis پتر ، زیاتر)) لە پێش پلەی چەسپیودا دادەنرێ و واتای پلەی بەراورد پەیدادەبێ ، یاخود وشەی maxime لە هەموان پتر ، لە هەمان زیاتر)) دەخرێنە بەردەم پلەی چەسپیو و واتای پلەی بالآ ساز دەبێ ..

لە زمانی فەرەنسیدا پلەی بەراورد (le comparatif) و پلەی بالآ (le superlatif) بە یاریدەی ئاوەڵکرداری چەندێتی سازدەبن و فۆرمی ئاوەڵناوەکە هیچ ناگۆڕێ . پلەی بەراورد ئەگەر بۆ دەربڕینی چۆنێتییێکی بەرزتر بێ ، ئەوە وشەی ((Plus ـ پتر ، زیاتر)) بەکاردێنرێ . بێتو مەبەست لە ڕادەی چۆنێتییەکە نزمتر بێ ، ئەو دەم وشەی ((moins ـ کەمتر)) دەوترێ . کاتێ شتە بەراوردکراوەکان لە یەك ڕادەدا بن ، ئەوسا وشەی aussi ـ هەر هێندەی)) یان ((Si ـ هێندەی)) بەکاردەبرێن . بەشی دووەمی بەراوردەکەش بە یاریدەی ئامرازی (que)ەوە بە بەشی یەکەمەوە دەبەسترێتەوە ... هەرچی پلەی بالآشە بە یاریدەی ئامرزای (Ie , Ia , Ies) سازدەبێ و لە پێش وشەی دووەمی بەراوردکراوەکەشەوە پێشبەندی (de) دادەنرێ ...

پلەی بەراورد و پلەی بالآ لە زمانی ڕووسیدا لە دوو ڕێگەوە سازدەبن :

١ـ ساده (واته ڕێگەی مۆرفۆلۆژی) ؛ ٢ـ ناساده (واته ڕێگەی لێکسیکی) .
ڕێگەی ساده بە یاریدەی هەندێ نیشانه پێك دێ : بۆ پلەی بەراورد بە زۆری نیشانەی ((ee (eu))) بەکاردێ و نیشانەی ((ێ ، شێ))یش ناونـاوه . پلەی بالاً بە هۆی نیشانەی ((ییشی (ئایشی)))ەوه ڕۆدەنرێ . هەرچی ڕێگەی ناسادەشه ، ئەوەیه کە بۆ پلەی بەراورد وشەی ((بۆلێ ـ پتر ، زیاتر)) و بۆ پلەی بالاً وشەی ((سامیی ، سامەیا ، سامۆێ ـ هەره)) دەوری پێکهێنانی ئەو حاڵەته دەبینن .

له زمانی ئاوێستادا بۆ پێکهێنانی پلەی بەراورد و پلەی بالاً دوو حاڵەت هەبوو :

١ـ پێکهاتنی ڕاستەوخۆ له ڕەگەوه .

لەم حاڵەتەدا پلەی بەراورد نیشانەی ((YAS , YAS ـ بەش ، باش)) وەردەگرێ و پلەی بالاًش نیشانەی ((ISTA . یشته))ی دەچێتەسەر .

٢ـ پێکهاتنی له قەدی ناوەڵناوەوه .

لەم بارەدا پلەی بەراورد نیشانەی ((TARA ـ تەره)) وەردەگرێ و له چەند فۆرمێکیشدا شێوەی ((ARA ـ ەره)) دەبینرێ . هەرچی پلەی بالاًیه نیشانه ((TAMA ـ تەمه))ی پێوه دەلکێ و ناوەناوەش شێوەی ((AMA)) بەرچاودەکەوێ .

له زمانی فارسیی ناوەڕاست (پەهلەوی)دا پلەی بەراورد بە یاریدەی نیشانەی (تەر) پێك‌دێ ، وەك : ((سەخت + تەر ــ سەختتەر)) ؛ ((سپووك (سووك ، ئاسان)) + تەر ــ سپووکتەر))) .. چەند وشەیێکی کەمیش له ڕێگای گۆڕینی دەنگی ناوەندەوه پلەی بەراوردیان وەردەگرت ، ((کەم (کەم) ـ کێم (کەمتر)) ، ((ڤەس (فەر ، زۆر) ـ ڤێس (فرەتر ، زۆرتر))) ؛ ((ڤەه (باش) ـ ڤێه (باشتر))) ... نیشانەی هەره باوی پلەی بالاً ((توم)) بوو ، وەك : ((خوەس (خاس ، باش)) ــ خوەستوم (خاسترین ، باشترین))) ...

هـەرچی نیشـانەی (یسـت)ە کـەمتر بـەکاردەهێنرا ، وەك : ((مەسیسـت مەزنترین))) ...

لـە ڕسـتەدا کـە بـەراوردی دوو شـت دەکـرا پێشـبەندی ((هـەرچ)) یـان (کوو)) .. بەکادردەهێنران ، کە واتای ((لە))ی کوردی دەگەیەنن . هەرچی پێشبەندی (هەرچ)ە بۆ پلەی بالأش بەکاردەهێنرا ...

لـە زمـانی فارسیی نوێدا نیشـانەی (تـەر) پلـەی بەراورد و (تـەر + یـن) پلەی بالاً سازدەکەن

پلەی بەراورد لە دیالێکتی ڕۆژئاوای زمانی بلووجیدا بەیاریدەی نیشانەی (تر) پێكدێ و لـە دیالێکتی ڕۆژهەلأتیشـدا بـە هـۆی (تـر ، تـەر)ەوە . پلـەی بالأش لە هەردوو دیالێکتدا لـە پلـەی بەراورد و هـەندێ جێنـاو پـەیدادەبێ و هـەندێ وشـەش لـە دیـالێکتی ڕۆژئـاوادا بـە یـاریدەی نیشـانەی (تریـن) سازدەبێ .

لە زمانی پشتۆدا پلەی بەراورد بە یـاریدەی پێشـبەندی (تـر) پێك دێ و پلەی بالأش بە هۆی دەستەواژەی (تر تولو)ەوە سازدەبێ ، وەك :

احمد تر محمود مشردی (ئەحمەد لە مەحموود گەورەتر)

احمد تر تولو مشردی (ئەحمەد لە هەموان گەورەترە)

لە زمانی کوردیدا ئاوەڵناو لە ڕووی پلەوە سێ جۆرە :

١- پلەی چەسپیو

٢- پلەی بەراورد

٣- پلەی بالاً .

- پلەی بالاً الدرجة التفضيلية Superlative degree

لە زماتی ئەدەبیی کوردیدا پلـەی بـالأش هـەروەك پلـەی بـەراورد لـە دوو ڕێگەوە پۆدەنرێ :

١- ڕێگەی مۆرفۆلۆژی ، کە ئەویش بەیارمەتی نیشانەی (تر + ین = ترین) سازدەبێ . واتە یان (ین) دەخرێتە سەر ڕێژەی پلەی بەراورد یان (ترین دەخرێتە سەر پلەی چەسپیو . وەك : جوانترین ، ئازاترین ، ناسکترین

ئەمەوێ کە دەرچووم لەم دێیە بەیانی
خاتیرەم هەڵگری جوانترین نیشانی !

(گۆران ، ل٢٦)

کاتێ نیشانەی (تر) یاخود (تر + ین) دەخرێتە سەر وشەیێك ، هەندێ دیاردەی فۆنەتیکی دێتە کۆڕێ :

١- ئەگەر وشە کۆتایی بە دەنگی (ت) بێت و دەنگی پێشیشیەوە نەبزوێن بێ ، ئەوە لە دەربڕیندا یەکێك لەو دوو (ت) ە - واتە (ت)ی کۆتایی وشەکە یان (ت)ی سەرەتای نیشانە - قووت دەردرێ . ئەمەش بەر یاسای کورت کردنەوە و تێداچوون دەکەوێ . وەك :

کورت + تر (تر + ین) = کورتر ، کورترین

پت + تر (تر + ین) = پتر ، پترین

درشت + تر (تر + ین) = درشتر ، درشترین

ڕاست + تر (تر + ین) = ڕاستر ، ڕاسترین

خەست + تر (تر + ین) = خەستر ، خەسترین

٢- بێتو وشە کۆتایی بە دەنگی (ت) بێت و دەنگی پێشی‌یشیەوە بزوێن یان نەبزوێنی (و - W) و (ی - y) بوون ، ئەوە هەردوو (ت)ەکە دەوترێن . وەك :

(ا) : مات + تر (تر + ین) = ماتتر ، ماتترین

(ە) : بلیمەت + تر (تر + ین) بلیمەتتر ، بلیمەتترین

(وو) : پەرپووت + تر + تر + ین) = پەرپووتتر ، پەرپووتترین

(و) قوت + تر (تر + ین) = قوتتر ، قوتترین

(ی) زیت + تر (تر + ین) = زیتتر ، زیتترین

(یْ) شێت + تر (تر + ین) = شێتتر ، شێتترین

(و- W) : چەوت + تر (تر + ین) = چەوتتر ، چەوتترین .

... هتد .

٣- ئەگەر وشە کۆتایی بە دەنگی (د) بێت ، ئەوە لە دەربڕیندا (د)ەکە ناوترێ . هۆی ئەمەش کلۆرکردنە یان تواندنەوە . وەك :

زیاد + تر (تر + ین) = زیاتر ، زیاترین

بڵند + تر (تر + ین) = بڵنتر ، بڵنترین

توند + تر (تر + ین) = تونتر ، تونترین

سارد + تر (تر + ین) سارتر ، سارترین

٤- بێتو وشە کۆتایی بە دەنگی ئاوازەداری (ز ، ژ ...) بیٚ ، ئەوە کپ دەبن و وەك (س ، ش ...) دەوترێن . لێرەدا بەر یاسای تواندنەوە دەکەون . وەك :

بەرز + تر (تر + ین) = بەرستر ، بەرسترین

تیژ + تر (تر + ین) تیشتر ، تیشترین

٥- ئەگەر وشەیێك کۆتایی بە هەر دەنگێکی بزوێن یان نەبزوێن (جگە لە ((ت ، د ، ز ، ژ))) بێت ، ئەوە بیٚ هیچ گۆڕانێك ((تر + ین)) وەردەگریٚ ، وەك :

گەورە + تر (تر + ین) = گەورەتر ، گەورەترین

سپی + تر (تر + ین) سپیتر ، سپیترین

ماندوو + تر (تر + ین) = ماندووتر ، ماندووترین

......

خراپ + تر (تر + ین) = خراپتر ، خراپترین

سوور +تر (تر + ین) = سوورتر ، سوورترین

تەڕ + تر (تر + ین) تەڕتر ، تەڕترین

بیس + تر (تر + ین) = پیستر ، پیسترین

باش + تر (تر + ین) = باشتر ، باشترین

پاك + تر (تر + ین) = پاكتر ، پاكترین

تاڵ + تر (تر + ین) = تاڵتر ، تاڵترین

نەرم + تر (تر + ین) = نەرمتر ، نەرمترین

جوان + تر (تر + ین) جوانتر ، جوانترین

هتد .

ئەو ڕێگە سەرەكی‌یە (واتە ـ ڕێگەی مۆرفۆلۆژی) ، كە لە زمانی ئەدەبیی كوردیدا فۆرمی پلەی باڵا ڕۆدەنیٚ و لیٚی دواین ، لە ناوچەی موكریان و سۆران ... یشدا بە هەمان شێوە دەبینریٚ .

٢ـ ڕێگەی لێكسیكی . ئەمیش دوو جۆری هەیە :

أ) بەیارمەتیی وشەی ((هەرە) و ئاوەڵناو لە پلەی چەسپیودا .

وەك :

هەرە شیرین ؛ هەرە ئازا ؛ هەرە گەورە .

ئازاد كوڕی هەرە گەورەی مام بارامە .

ب) بە یارمەتیی دەستەواژەی وەك (لە هەموو ؛ لە هەموو شت ؛ لە سەرتاپایان ؛ لە تێكرا...) و ئاوەڵناو لە پلەی بەراورددا . نموونە :

جگە لەوەش لە هەموو شت خراپتر :

دڵ خاڵی‌یە ، كوورەم تیا نی‌یە ئاگر ،

(گۆران ، ل١١٥)

لەهەموان پێشتر سای سینە سافان

مخدومی (معدوم) مەولەوی جافان

(پیرەمێرد ، ل ٢٤٤)

ئەو دوو جۆرەی ڕێگەی لێکسیکی ، کە لە زمانی ئەدەبیدا هەیە و لێی دوێین ، بە هەمان چەشن لە بەشە دیالێکتی موکریان و سۆران .. یشدا دەبینرێ .

نموونە :

بەزمی ئەمشەو لە هەموو شەوان زیاترە

(تحفەء مظفرية ، ب ١ ، ل١٨٦)

ئەمنیش یەکم لەوان عالەمان ، خۆدەگرم ، لە هەموان کەمتر

(تحفەء مظفرية ، ب ٢ ، ل٣٤٢)

نیشانەی (تر + ین = ترین) ، کە لە بەشە دیالێکتەکانی سلێمانی و موکری و سۆران ... دا نیشانەی پلەی بالایە ، لە شێوەی هەوراماندا لە وێنەی (تەر + ین = تەرین) دا بەدەردەکەوێ ، وەك (کەمتەرین ...) .

نموونە :

هەر گاه جەرووی لوتف ، زولفان عەنبەرین

ئەر پەرسی ، ئەحوال بەندەی کەمتەرین

(صەیدی ، ل١٦١)

لە ئەدەبی کۆنی کاکەییەکانیشدا ، هەروەك ناوچەی هەورامان (تەرین) بەکارهێنراوە .

نموونە :

مەعلووم جە فیرقەی گوناهکارانم

کەلب کەمتەرین قاپی یارانم

(حیلمی ، ل٢٦٠)

لە بەشی هەرە گەورەی دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا نیشانەیێکی مۆرفۆلۆژی تایبەتی نییە ، کە پلەی بالای پێ ڕۆبنرێ ، بۆیە ئەو مەبەستە بە ڕێگەی لێکسیکی سازدەبێ . ئەم ڕێگە لێکسیکییەش بە هۆی چەند وشەیەکەوە پێك دێ :

ا) بە یاریدەی وشەی ((هەرە))وە ، کە لە پێش ئاوەڵناوی چەسپیوەوە دێت . ئەمەش ڕێگەی هەرە باوە و لە زوربەی زۆری دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا دەبینرێ .

چەند نموونەیێك :

ئەحمەدی خانی مێرەکی هەرە مەزن بوو

نەسرین کەچەکی هەرە جوان و زیرەکە

ب) لە بەشە دیالێکتی کوردەکانی یەکێتی سۆڤێتدا بە هۆی وشەی ((لاپ))ەوە کە هەر مانای (هەرە) دەگەیەنێ پلەی بالاّ سازدەبێ . وشەی ((لاپ))یش هەروەها دەکەوێتە پێش ئاوەڵناوی چەسپیوەوە . وەك :

ئادەمی لاپ باش (ئادەمیزادی هەرە باش)

کەچکێ لاپ ڕند (کچی هەرە جوان)

جـ) لە ناوچەی بادینان (هەر یێ ؛ هەر یا ؛ هەر یێد)) لە پێش ئاوەڵناوی پلەی بەراوردەوە بەکاردێنن و پلەی بالاّ دروست دەبێ . وەك :

هەر یا شیرنتر

هەر یا بلنتر

د) لە بەشە دیالێکتی کوردەکانی ئەرمەنستان و زمانی ئەدەبییاندا ((هەری)) بۆ نێرینەو ((هەرە)) بۆ مێینە و بۆ کۆ ؛ ((تەوری)) بۆ نێرینە و ((تەورە)) بۆ مێینە و بۆ کۆ ، کە واتای ((هەرە)) دەگەیەنن ، بۆ سازکردنی پلەی بالاّ بەکاردێنرێن و دەخرێنە پێش پلەی چەسپیوەوە .

ﻫ) لە بەشە دیالێکتەکانی کوردەکانی سۆڤێتدا بە یارمەتی وشەی وەك : (حەموو ؛ حەمووشك ؛ تەڤ ؛ گشك / گشت / گشتێك ، سافك ...) و پێشبەندی (ژ) پلەی بالاّ سازدەبێ . لەم بارەدا ئاوەڵناوەکە لە پلەی چەسپیودایە . بەلاّم لە هەندێ بەشە دیالێکتدا ناوەناوە ئاوەڵناوەکە نیشانەی (تر)ی بەراورد وەردەگرێ ، .. لە ناوچەی بادیناندا بە پێچەوانەوە ئاوەڵناوەکە بتر نیشانەی (تر)ی لەگەڵ دێت . وەك :

ڕابه خوه بکه عەتار ... هنده گوستیلکا بکڕه لگەڵ بازنکا لگەل خوه ببه ... گوستیدەکێ ژ هەمیا جوانتر و مەستر ژەهری بکه و ...

(خالید حسەین ، ل ٢٧)

- پلەی بەراورد الدرجة المقارنة Comparative Degree

له زمانی ئەدەبیی کوردیدا بۆ ڕۆنانی فۆرمی پلەی بەراورد دوو ڕێگەی سەرەکی هەیە :

١- ڕێگەی مۆرفۆلۆژی که ئەویش به یارمەتی نیشانەی (تر)ه ، دەخرێتە سەر ئاوەڵناوی چەسپیو .

وەك :

خۆش + تر ـــــــ خۆشتر

چاك + تر ـــــــ چاکتر

باش + تر ـــــــ باشتر

نموونە :

زەردەخەنەکەت پڕ نەشئە وەك مەی

گڕوگاڵەکەت خۆشتر له صەد نەی

(بێکەس ، ل١٥٤)

وتی : ڕاستە منیش باوەڕ ئەکەم و ئەزانم که وایە و بۆ ئێوە ئەمە چاکە و لەوە چاکتر و باشتر چارەیێك نییە

(له خەوما ، ل٦١)

لەو ڕستەیەشدا که بەراوردی تێدا دەکرێ پێشبەندی (له) دەخرێتە نێوان ئەو دوو وشەیەوە یان ئەو دوو دەستەواژەیەوە یان ئەو دوو ڕستەیەوە ـ به واتایێکی‌تر ئەو دوو شتەوە ـ که بەراوردەکرێن .

چەند نموونەیێك :

تریٚ لە سێو خۆشترە

تریٚ کەڵکی زۆرە و لەسێویش خۆشترە

نازەنین لە تۆ زیرەکترە

نازەنین ئەگەرچی کچێکی سستە ، بەڵام لە تۆ زیرەکترە

زانین لە نەزانین چاکترە

زانین ئەگەر کەمیش بیٚ لە نەزانین هەر چاکترە

یەك لە دوو ئاساناترە

یەك جار بێت لە دوو جار ئاسانترە .

... هتد .

لە تێکرای ئەو نموونانەدا دەبینین ، ئەو ئاوەڵناوانەی نیشانەی (تر)یان وەرگرتووە و پلەی بەراورد ڕادەگەیەنن ، کەوتوونەتە دوا ئەو دوو وشەیەوە ، کە لەگەڵ یەکتردا بەراورد کراون ... بەڵام دەبیٚ ئەوە لەبیر نەکەین ، لە زمانی کوردیدا ئەوەش دەبینریٚ ، کە ئاوەڵناوەکە دەکەوێتە نێوان دوو وشە یان دوو دەستەواژە یان دوو ڕستە بەراوردکراوەکەوە . وەك :

کانییەکی ڕوونی بەر تریفەی مانگەشەو :

لە بنیا بلەرزیٚ مرواری زیخ و چەو ،

جوانترە لە لای من لە دەریای بیٚسنوور

(گۆران ، ل٤٦)

زاوای بەردەگای ئاواتی دڵ (عیو !)

بووکی ڕازاوەی جوانترە لە گوڵ (عیو !)

(گۆران ، ل١٤٩)

... کابرای کاروانچی وتی باوکم خوا هەڵناگریٚ ئێوە سەعاتیٚ زیاترە ، بەم تاریکە و سەرما و لێزمەیە ، ئێمەتان لەم قوڕەدا ڕاگرتووە .

(لە خەوما ، ل٣٤)

لەو بەرزیەدا ئاوازی شایی

بەرزتر لە تەپڵ و ئاوازەی شایی

... هتد

ئەو ڕێگە سەرەکی یەی لە زمانی ئەدەبیی کوردیدا فۆرمی پلەی بەراورد ڕۆدەنێ و لێی دواین ، لە ناوچەی موکریان و سۆران ... یشدا بە هەمان شێوە دەبینرێن . بەوێنە

خولا لە سوڵتان مەحموودی گەورەترە

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ل١٨٦)

ئەوان لە مە بەغیرەت ترن

(تحفەء مظفریة ، ب٢ ، ل٥)

ڕۆڵە ، ئەو ئەنگوستیلەی هەڵگرە ، لە پادشایەتیی تۆ چاترە .

(تحفەء مظفریة ، ب١ ، ل١٩٦)

کوڕە کەچەر وەرە پێشتر

دەم و لێوت کەللەی شەکر

تەتۆ لۆ من لە برام چێتر

(فۆلکلۆر ، ل١١٩)

.. و گەلێکی تر .

٢ـ ڕێگەی لێکسیکی ، ئەمیش بە یارمەتیی وشەی وەك (پتر ، زیاتر ، زۆرتر ، کەمتر ..) سازدەبێ . وەك :

پتر جوانە

زیاتر ئازایە

کەمتر ترشە

زۆرتر باریکە

... هتد .

ئەم ڕێگەیە بە هەمان شێوە لە بەشە دیالێکتی موکریان و سۆران ...یشدا خۆی دەنوێنی

هەرچی نیشانەی (تر)ە ، کە لە بەشە دیالێکتەکانی سلێمانی و موکریان و سۆران ... دا نیشانەی بەراوردە لە شێوەی هەوراماندا لە وێنەی (تەر)دا بەدەردەکەوێ ، وەك (مەزنتەر) ..

بۆ نموونە

فەرشێ پەی شیرین شۆخ شیرین ڕەنگ

خاستەر جە دیبای کارخانەی فەرەنگ

(خانای قوبادی ، ل٦١)

نمانا ظول ُمەت چیهرەی سەوادی

سیاتەر جە بەخت (خانای قوبادی)

(خانای قوبادی ، ل ٥٧)

واتش : ئەی مەژنوون سالار سەرمەشق

بەدبەختەر چە من تۆ چە سەودای عەشق

(میرزا ئۆلقادر ، ٩١)

- پلەی چەسپیو الدرجة الثابتة Positive degree

پلەی چەسپیو کە ئاوەڵناوێکی ڕووتە و هیچ نیشانەییێکی مۆرفۆلۆژی نییە (تیژ ، گەرم ، سوێر ، سوور ، ترش ، تاڵ ، سەوز ، ئازا ، ناسك ، پاك ... بێبەرهەم ، بەختەوەر ، ئاگادار ، غەمناك ، نازدار ... سەرگەرم ، قوڕبەسەر ، سەربەست ، ڕاستکۆ ...) دەبێتە بناغەی دروست بوونی پلەی بەراورد و پلەی بالا .

چەند نموونەیێك .

دەموت دو چلوی خۆمە ئەگەر (بەکرەجۆ)یی ئەشك
نەبوایە تیژ و بێ ثەمەر و گەرم و سۆێر و سوور

(نالی ، ل ١٨٠)

لەجێمانەوە ترش و تاڵت دەکا
ترێ بوو بە سرکە ، عەسەل بوو بە سەم

(مەحوی ، ل ٢٣٦)

پۆستپۆزیشن
ب . : پاشبەند

پۆل	صنف	Class
پۆل کردن	التصنيف	Classification
پووك	اللثة	Alveolar ridge
- پووکەمەلاشوویی	اللثة حنكى	Palatal alveolar
- پووکی	السنخى	Alveolar
پێبەست	الرابطة	Connective, Relatio
پێچەوانە	العكس	lnvers , Contray

پێشەوەی زمان

ب . : سەری زمان

پێشبەند حرف الجر Preposition

= پریپۆزیشن .

لە زوربەی کارە ڕێزمانییە ئینگلیزییەکاندا بۆ پێشبەند ئەم پێناسەیە دەبینرێت : ((پێشبەند ئەو وشەیەیە ، کە لەگەڵ ناو یاخود جێناودا بەکاردێت و پێوندی لەگەڵ وشەی‌تردا دەردەخات و دەچێتە نێو پێکهاتەی ڕستەوە . بۆ نموونەی :

- لە پەنجەرەکەوە ڕوانیم . - بۆی دووام .
- نامەیەکم لێیان وەرگرت ... هتد

بە بەردەوامی پێشبەند دەبێتە هۆی دیاریکردنی ناو یاخود جێناو لە حاڵەتی بەرکاریدا)) .

لە ڕووی ماناشەوە وتوویانە : ((ڕەنگە نەتوانرێت هەموو مانای پێشبەند بزانرێت ، بەڵام لە بنەڕەتدا هەموو هێماکردنە بۆ شوێن یان بۆ ئاراستە)) .

لە ڕووی ئەرکیشەوە ئەم خاڵەیان دیاری کردووە : ((یەکێك لە ئەرکە سەرەکییەکانی پێشبەند دروستکردنی دەستەواژەیە (phrase) ، لەگەڵ ئەو ناوانەی بەدوایدا دێت و ئەم دەستەواژانەش زۆر جار ئاوەڵکردار دروست دەکەن)) . سەبارەت بە شوێنی پێشبەند لە نێو ڕستەی ئینگلیزیدا وتراوە : ((شوێنی پێشبەند ، هەروەکو تێبینیمان کردووە پێشەند بە زۆری دەکەوێتە پێش ئەو ناوەی یان ئەو (شوێنی ناوەی) کە کاری‌تێ‌دەکات ، بەڵام هەر کاتێك ئەو وشەیەی کە پێشبەند کاری‌تێ‌دەکات وشەیەکی پرسیاری بێت و بکەوێتە سەرەتای ڕستەوە ، ئەوا لەم حاڵەتدا (هەمیشە لە زمانی ئاخاوتندا) دەکەوێتە کۆتایی ڕستەوە .

نووسەرانی ڕێزمانی کوردییش ئاماژەیان بۆ پێشبەندەکان کردووە و هەر یەك بە پێی بۆچوونی تایبەتی خۆی پێناسەی بۆ داناوە ـ ئێمەش بەم جۆرە پێناسەی پێشبەند دەکەین : ـ پێشبەند ئەو مۆرفێمە ڕێزمانییە ناسەربەخۆیانەن کە ڕۆڵی گرنگ دەبینن لە بەستنەوەی بەشەکانی ڕستە و پێوەندی ناوەکی دروست دەکەن . پێشبەندەکان لە ڕووی ڕواڵەتەوە سەربەخۆن و بە تەنیا واتا نابەخشن ، بەڵکو لە پاڵ وشەی تردا واتایان بەدەردەکەوێت . پێشبەندەکان دەکەونە پێش ناو ، یا خود جێناو یان ئاوڵناوەوە بۆ نیشاندانی پێوەندی نێوان ئەو وشانە لەگەڵ وشەکانی دیکەی هەمان ڕستەدا . هەروەها پێشبەندەکە و وشەکەی دوای بە جووتە دەبنە تەواوکەر بۆ وشەکەی پێش پێشبەندەکە .

پێشبەندەکان لە هەر دوو ئاستی زمان (مۆرفۆلۆژی و سینتاکس)دا دەوری گرنگ دەبینن لە پێکەوە گرێدانی بەشەکانی ڕستەدا .

لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووی زمانی کوردیدا چوار پێشبەندی سەربەخۆی بنجی ڕۆڵی سەرەکی دەبینن ، وەك : (لە ، بە ، بۆ ، ە)و دوو مۆرفێمی دیکەش وەك پێشبەند بەشێوەیەکی لاوەکی دەوری پێشبەند دەبینن ، وەك :

(تا ، بێ) .

مۆرفێمەکانی (لە ، بە ، بۆ ، ە) ڕوخساری ناسادەیان هەیە ، کە لەگەڵ پاشبەندەکاندا وشەیەك دەخەنە نێوانیان و دەبنە هۆی گۆڕینی واتا و بەخشینی واتای جۆربەجۆری دیکە . بۆ نموونە پێشبەندی (لە) دەبێت بە ڕوخساری (لە ... دا) ، و (لە ... ەوە) و پێشبەندی (بە)ش دەبێت بە (بە ... دا) و (بە ... ەوە پێشبەندی (بۆ) تەنها یەك ڕۆخساری هەیە و لەیەك حاڵەتدا بە دەردەکەوێت ، وەك : (بۆ ... ەوە) (بۆ سەرەوە ، بۆ خوارەوە ...) . هەروەها پێشبەندی (ە)ش وەك مۆرفێمێکی سەربەخۆی بنجی تەنها یەك ڕوخساری هەیە ، ئەویش لە قاڵبی (ە ... ەوە) دایە .

پێشبەندەکانی (لە ، بە) لە ئاستی سینتاکسدا ڕوخساری لکاویان هەیە . مۆرفێمی (لە) دەبیت بە (لێ ، لێ ... دا) و (لێ ، لێ ... ەوە) . هەروەها لە قاڵبی (تێ ، تێ ... دا) و (تێ ، تێ ... وە) دەردەکەوێت .

پێشبەندی (بە)ش بە ڕوخساری (پێ ، پێ ... دا) و (پێ ، پێ ... ەوە)دا دەردەکەوێت هەروەها مۆرفێمی (ە)ش دەتوانێت لە ئاستی سینتاکسدا جێگەی پێشبەندەکانی دی بگرێتەوە وەك :

- ئەوان هاتن بۆ کەرکووك ⟵ ئەوان هاتنە کەرکووك .
- من دەبم بە مامۆستا ⟵ من دەبمە مامۆستا .
- تۆ ئاگرت لە من بەردا ⟵ تۆ ئاگرت بەردایە من .

... هتد .

ه . ، ب . : پاشبەند

پێشگر | السابقة | Prefix

پێشگر کە بە لاتینی (Praefixus)ی پێ دەڵێن و لە (Prae - پێش ، بەردەوام ...) و (Fixus - گیر ، لکاو ، نووساو ، چەسپاو ...) پێکهاتووە ، ئەو مۆرفێمەیە ، کە بە پێشی وشەوە دەلکێ و ڕواڵەت و ناوەڕۆکی وشە دەگۆڕێ و دەوری ڕۆنانی وشە دەبینێ .

ب . : مورفێمی وشەدارێژ

پێکەڵ بوون | التطابق | Accordance , Conformity

پێوار | الرمز | Symbol

ب . : تەن

Symbolism	الرمزية (مذهب)	پێوارەتی
Measur	القياس	پێوانە
Measurer , Criterion	مقياس	پێوەر
Communication	الارتباط	پێوەندی = پەیوەندی
Necessity	الضرورة	پێویستی
Letter	الحرف	پیت = تیپ

پیتی برایل

لوون برایل ، پاریس (١٨٠٩ ـ ١٨٥٢) . مامۆستاییێکی گەورەی فێرکەری کوێران بوو . خۆی لە تەمەنی سێ ساڵیدا کوێربووە . ساڵی ١٨٢٩ پیتی بۆ کوێران سازکردووە که تا ئەمڕۆش لە گشت جیهاندا بەکاردێنرێ . یەکەم کتێب ، کە بە سیستەمی برایل چاپ کرابێ ((مێژووی فەرەنسا)) (١٨٢٧)یە . لە ڕووسیاش ساڵی ١٨٨٥ بەم پیتانە دەستکرا بە چاپکردنی کتێب .

هـ . ، بـ . : ئەلفوبێی دەستی

ـ ت ـ

تاف

بڕ. : كات

تاك **المفرد** Singular

ناوی تاك

ناوی تاك ئەو ناوەیە كە تەنیا كەسێك یان تەنیا شتێك نیشان دەدا .

لە زمانی كوردیدا فۆرمی ناوی گشتی ، ئەگەر نیشانەیێك ، یاخود وشەیێكی بۆ دووپاتكردنەوە لەگەڵ نەبێ ، ئەوە چۆن بۆ تاك ، هەر بەو جۆرەش بۆ هەموو ڕەگەزی هاوچەشنەكەی بەكاردێت .. بەڵام بێتو بە دوای فۆرمی ناوی تاكەوە (ـ ەكە) ، (ـ ە)ی نیشانەی ناسیاوی ؛ (ـ ێك) ، (ـ ێ)ی نیشانەی نەناسیاوی بلكێن ؛ یاخود جێناوی نیشاندانی (ئەم) و (ئەو) ؛ ژمارەی (یەك) لە پێشیەوە بێن ، ئەو كاتە ناوەكە جەخت لەسەر تاك دەكا و تاك دەگەیەنێ .

تاكایەتی **فردي ، شخصي** Individual

تایبەتی **الخاصة ، الخصوصي** Special

تەقەڵ (ـ) الشرطة Hyphen

ئەو کۆمەڵە دەستوورەی تەقەڵ لەسەر بناغەیان دادەنرێ ، بەپێی ڕەچاوکردنی ڕێزمانیی ڕستە دادەمەزرێ . بەوێنە

١ـ دانانی تەقەڵ لە نێوان دەستەی نیهاد و گوزارەدا . وەك :

مردن مردنە ـ لنگ بزاوتن چی‌یە ؟

شەش کەڕەت شەش ـ سی و شەش

٢ـ جیاکردنەوەی وتەی ڕاستەوخۆ ، واتە جیاکردنەوەی گفتوگۆ لە نێوان دوو کەسدا . وەك :

شەباب دەبیرکردنەوەیدا بوو ، لە نکاو ژنێکی ڕەشتاڵە سەر و کەللە خشتی ، مل بە متومۆری ، دەست پڕ لە بازنی بەغدایی بەپیریەوە هات ، گوتی :

ـ برا فەرموو پیادە بە ، بۆ بە سواری وەستاوی ؟

ـ خوشکم پیادە نابم . کارم بە مێردەکەتە ، پێی بڵێ وەدەرکەوێ ..

ـ مێردەکەم لێرە نیە . دوێنێ بۆ قەلاّ گەڕاوە . نازانم چۆن ملی ئەو ڕێگا دوورەی گرت ڕۆی ؟ قەتیش بە پێ نەڕۆییوە .

(دمدم ، ل ١٢٣)

٣ ـ تەقەڵ لە پاش وشە هاوخاسیەتەکان و پێش وشەی ڕاگەینەر دادەنرێ ، وەك :

ئازایەتی ، وەفا ، سوارچاکی ـ ڕەوشتی کوردە .

٤ ـ لە شێوەی ڕێزمانیدا ، هەروەها دەلوێ تەقەڵ بۆ جیاکردنەوەی ڕستەی سەرەکی لە ڕستەی شوێنکەوتوو بەکاربهێنرێ . وەك :

ئەوان بۆ وا دەکەن ـ کەس نازانێ .

٥ـ تەقەڵ دەشێ لە نێوان وشەی دژواتادا دابنرێ ، ئەگەر وشەی پێوەندی لابرێ . وەك

ئەو نەدەڕۆیشت ـ ڕاوەستابوو .

کاتێ دارا هات من نەنووستبووم ـ بەخەبەربووم .

تەقەڵ ئەگەرچی لەسەر بناغەی کۆمەڵێ دەستووری ڕێزمانی بەڕێوەدەچی ، بەڵام هەروەها دەشێ لە چەند لایەنی دیشەوە دەور ببینێ . وەك :

١ـ ئەگەر تەقەڵ لە جێی کۆما بەکاربهێنرێ ، ئەرکی دەربڕین و خستنەڕووی باری ڕێزمانی دەبینێ .

٢ـ وا ڕێدەکەوێ تەقەڵ لەسەر بناغەی واتا دادەنرێ . بەوێنە لە ڕستەی لێکدراودا ئەگەر پێویست بکا لە ڕستە شوێنکەوتووەکەدا ئەنجامێکی چاوەڕوان نەکراو یان هەواڵێکی سەیر یان گۆڕینی باس یان ڕوونکردنەوە نیشان بدرێ ، ئەوە بە تەقەڵ دەردەبڕرێ . بەوێنە :

هەموویان ماوەیەك لە شوێنی خۆیاندا هاتن و چوون و دوایی قوتابخانەکە تێکڕا ـ وەك قوتابخانەیەکی خوێن گەرم ـ دوایی هات ..

(مەحوی ، ل سیویەك)

٣ـ تەقەڵ چۆن ئەرکی ڕێزمانی یان ئەرکی واتایی دەبینیێ ، هەروەها دەتوانێ لەیەك کاتدا هەردوو ئەرکەکە ببینێ .

٤ ـ تەقەڵ لە هەندێ باردا دەتوانێ واتای ئاواز بگەیەنێ ، ئەویش کاتێ بۆ گەیاندنی واتای وەستانی تایبەتی دادەنرێ .

٥ـ جاری وا هەیە تەقەڵ بۆ نیشاندان و خستنە پێش چاوی وشەیەك دەنووسرێ . کە لەناکاو دێتە ناو ڕستەوە بەوێنە :

بەناسکیی پەل و پۆی تۆ ـ مەحاڵە ـ فێر نابێ !

تەکدانەوە **الانعكاس** Reflex

Pronunciation التلفظ تەلەفوزکردن

= دەربڕین ، گۆکردن

Figure , Body الجسم تەن

پەیدابوونی بارودۆخی بێ سنووری ژمارەی نیشانە لەوەوە دێ ، کە هەموو نیشانەکانی لەسەر شتێ ڕۆدەنرێن ، کە نیشانە نین و ژمارەیان سنووردارە ، ئەو نانیشانانە ، کە بەشێکی نیشانە دەکەونە سیستەمی نیشانەوە پێیان دەترێ تەن (Figure) . ئەمە زاراوەیێکی برینسازییە و لێردا بەکارهێنانی لەبارە بەم شێوەیە زمان کۆکراوەیێکی وایە ، کە بە یاریدەی تەنی ئامادبوو لە ڕێگەیەوە دەتوانێ ژمارەیێکی بێشومار نیشانەی نوێ ڕۆبنێ ...

هەروەها باوەڕییێکی وەهاش هەیە ، کە ئەوەی ئێلمسلێڤ ناوی ناوە تەن/ (Figure) پێی دەڵێن نیشانەی جیاکەرەوە (Diacritical mark sign) . ئەوەش کە بە نیشانەی تایبەتی ناوبردووە ، بە نیشانەی پێوار (الرمز – Symbol) دادەنێن هەروەها دەشێ نیشانەی جۆری یەکەم (تەن و جیاکەرەوە) و جۆری دووەم (پێوار)یشیان پێبوترێ .

Axis المحور تەوەرە

Pressure الضغط تەوژم

= فشار

ترازان **التفكك** * Differentiation

ترازان ـەو دابەش‌بوونـە ناوچەیی‌یـەی زمـان دەوتـرێ ، کـە لـە ئـەنجامیدا زمان و دیالێکتی خزم پەیدادەبن .. ترازان ژمارەی زمان زیاد دەکا . ترازن و نزیك‌کەوتنـەوە پرۆتسێسـی کۆمەڵایـەتین ، چونکە جیابوونـەوە و یـەکگرتنی زمانان بە هۆی حاڵەتی ڕوودانی ترازان لە سیستەمی کۆمەڵگەی سەرەتایی‌دا بـە ڕادەی نشـێوی و کزیـی هـێزی بەرهـەم‌هێنـان و کـەمیی ژمـارەی تـیرە و خێڵ و نزمیی پەلی چڕیی دانیشتووان ڕوون‌دەکرێتـەوە . ئـەم سـێ ڕاستی‌یە وایان لـە مرۆی زوو کردبـوو بـە بـارودۆخی جوگرافـی و ئـاو و هـەواوە پـتر بەندبێ . گـەڕان بە دوا خـواردن و بـەرگری لـە خۆکردن (دارسـتان ، چیـا ، ڕوبـار) بوونـە هـۆی کـۆچ‌کردنـی هـۆز و عەشـرەت ، یـان گیربوونیـان لـە شوێنێك ..

تریە **الایقاع** Breath group , Rhythm

تریە دوو یـان چەند برگەیەکە ، کە هـێز یـەکی خسـتبن . تریـە دەتوانـێ هاوسەنگی وشە بێ و وشە لە گرووپی یەك‌کێشیدا یەك‌بخا .

ئەو جۆرە دابەشکردنەی تریەیی ڕستە لە بنـەمای ئاوازی شیعردا هەیـە ، کە کێشەکەی گۆڕینی ژمارەیێك برگەی بێ‌هێز بە برگە و دێر دەگرێتە خۆ .

توانست **القدرة ، الامکانیة** Ability

توخم

ب .: جنس

---

* لە (Differo)ی لاتینی‌یـەوە وەرگـیراوە ، کـە واتـای (بلاودەکەمـەوە ، جیـای دەکەمـەوە دەگەیەنێ) .

تویژینەوە

بـ.: لێکۆڵینەوە

تیان **غیر مباشر** Indirect

= ناڕاستەوخۆ

تێچوونی دەنگ **التصحیف** Metaplasm , Misspelling

لـە زۆر زمـانـدا ئـارەزووی تێچوونـی دەنـگ هەیـە ، بەتایبـەت کـاتێك لـە وشەیەکدا یان لـە دوو وشـەدا ، کە پێکـەوە بێن و دوو دەنگی وێکچوو یـەك بەدوا یەکدا بێن ... ئەمـەش بۆ خۆ دوورخستنەوە لـە زۆریـی بزووتنـەوەی ئەندامانی ئاخاوتن و ئاسانکردنی کاری دەربڕینە ..

بە واتـایێکی دی دەتوانین بڵێین (تێچوونی دەنـگ) بریتییـە لـە سـوانی دەنگێك یـان زیـاتر لە مۆرفێمێکدا و ئەمە مەبەست ئاسـانکردنی دەربڕینـە . ئەم جۆرە گۆڕانـەش کە بەسـەر وشـە یـان مۆرفێمـەکاندا دێ لـە ئـەنجامی هەڵکەوت و دەرکەوتنیان لـە سنووری جیـاوازدا دێتـە کایـەوە ، لـە هـەندێ حاڵـەتدا شـێوە قـاڵبی جیـاواز وەردەگـرن بـێ ئـەوەی ئـەرك و واتایـان کەمبێتەوە .

لە زمانی کوردیدا تێچوونی دەنگ لە سێ باردا دەبینرێتەوە :

أ ـ تێچوونـی کۆنسـۆنانت ، ب ـ تێچوونـی بزوێـن ، جـ ـ تێچوونـی کۆنسۆنات و بزوێن پێکەوە .

١ـ شـەش دەنگـی کۆنسـۆنانتی / د/ ، / ت / ، / ب / ، / ه/ ، / ك / ، / ئـ / تێچوونیان زۆر بەرچاوە و بە تایبەتی سیانی یەکەمیان ـ واتـە :/ د/، / ت / ، / ب / . ئەمەش دەکرێ بە دیاردەی بـەرەو ئاسـان بوونـی زمـان دابـنرێ ...

بەڵگەی مێژووییش ئەوە دەردەخا ، کە لە زوودا تێچوونیان وەك ئێستا چالاك نەبووە .

چەند نموونەیێك بۆ تێچوونی ئەو شەش کۆنسۆنانتە :

منداڵ > مناڵ ؛ زیادتر > زیاتر

دەست > دەس ؛ کەوت > کەو

نیشانمبدە > نیشانمدە ؛ هەڵبگرە > هەڵگرە

هورد > ورد ؛ خۆرهەتاو > خۆرەتاو

چاکتر > چاتر ؛ پیاوێك > پیاوێ

گوڵ > ئاو > گولاو ؛ دائم > دایم

٢ـ دەنگی بزوێنی /ە/ ، /ا/ ، /ێ/ ، / i /، بەتایبەت کە بزوێنێکیدی بێتە پاڵیان دەشێ تێبچێ .. بەلام لایەنی تێنەچوونیشیان هەیە ، بەمەرجێك کۆنسۆنانتێك بۆ پاراستنیان بێتە نێوانەوە .

نموونەی تێچوونی ئەو دەنگە بزوێنانە :

خەندە + ان = خەندان

چەقۆ + ەکە = چەقۆکە

بمگرت + با + ایە = بمگرتبایە

شکان + اندن = شکاندن

دانان : دا ـ نێ + ەر = دانەر

سووتان : سووتێ + ەن = سووتەن

گەنم > گەنمەکە

...

٣ـ / ئە/ کە لە کۆنسۆنانی / ئـ/ و بزوێنی / ە / پێکهاتووە ، یان / ئا / کە بریتییە لە کۆنسۆنانتی / ئـ / و بزوێنی / ا / ، یاخود / با / کە لە کۆنسۆنانتی ب/ و بزوێنی/ ا / سازبووە ، لە زۆر وشەدا تێدەچن :

ئەمن > من

ئەگەر > گەر

گا + ئاسن = گاسن

کانی + ئاسکان = کانێسکان

بکەوتبامایە > بکەوتمایە

بچووبامایە > بچوومایە

- تێچوونی دەنگی بزوێن

بـ.: تێچوونی دەنگ

- تێچوونی دەنگی کۆنسۆنانت

بـ.: تێچوونی دەنگ

- تێچوونی دەنگی کۆنسۆنانت و بزوێن پێکەوە

بـ.: تێچوونی دەنگ

تیپ

بـ.: پیت

تین	**الشدة**	Strenghth , Force

جنس | الجنس | Gender

= زایەند ، ڕەسەن ، توخم

- جنسەکانی ناو

لە زۆر زماندا جنسەکانی ناو بەهۆی کۆتاییی وشەوە بێت یاخود هەر نیشانە و خاسیەتێکی‌تر بێ لە یەك جیادەکرێتەوە . بەوێنە لە زمانی لاتینیدا ، ناو سێ جنسی هەیە : جنسی نێر (genus masculinum) ؛ جنسی مێ (genus femininum)؛ جنسی بێ‌لایەن (genus neutrum). ئەم سێ جنسە یا لە ڕێی واتاوە، یا لە ڕێی نیشانەی کۆتایی‌یەوە ، یا لە ڕێی پاشگرەوە لە یەکتر جیادەکرێنەوە . ناو لە زمانی ڕووسیشدا ، وەك لاتینی خاوەنی سێ جنسە ، بەلاّم لێرەدا نیشانەی کۆتایی دەوری سەرەکیی جیاکردنەوە دەبینێ . لە زمانی ڕووسیدا جگە لەو ناوانە کە کەسانی نێرینە و مێینە دەگەیەنن ، ئەوە لە ڕێی نیشانەوە جنس ئاشکرا دەبێ ، بەوێنە : ١- ئەو ناوانەی کۆتایی‌یان بە (ا) و (یا) دێت بە جنسی مێ دادەنرێن ، وەك : ((ڕۆدینا ــ نیشتمان))) ، ((زیملیا ــ (زەوی))) ... ؛ ٢- ئەو ناوانەی نیشانەی کۆتایی‌یان نی‌یە و دوا دەنگیان کۆنسۆنانتی توندە بە جنسی نێر دادەنرێن ، وەك : ((لێس - (دارستان))) ، ((گۆرۆد - (شار))) ، ((مۆست - (پرد))) ، ((دۆم - (خانوو))) ... ؛ ٣- ئەو ناوانەی کۆتایی‌یان بە ((ۆ (یۆ) ێ)) دێت بە جنسی بێ‌لایەن دەژمێررێن ، وەك : ((پیسمۆ - (نامە))) ، ((بۆژیۆ - (چەك))) ، ((مۆرێ - (دەریا))) ... ؛ ٤ ــ ئەو

ناوانەی نیشانەی کۆتاییان نییە و دوا دەنگیان کۆنسۆنانتی نەرمن یاخود کۆنسۆنانتی (ژ ، ش چ)ن نێریش و مێیشیان تێدایە ، وەك : ا ((دێن ــ (ڕۆژ))) ، (ئوگۆل ـ (خەلووز)))، ((نۆژ ـ (چەقۆ))) ، ((کارانداش (قەڵەم))) ، ((لووچ ـ (تیشك))) . لە جنسی نێرن ؛ ب ـ ((تێن ـ (سێبەر)))، ((ستال ـ (پۆلا))) ، ((نۆچ ـ (شەو))) لە جنسی مێن ... ؛ ٥ـ دە وشە هەن کۆتاییان بە (میا) دێت لە ڕیزی جنسی بێلایەنن ؛ ٦ـ وشەی بێگانە کە وەك وشە ڕەسەنەکان کۆتاییان بە نیشانەی جنسی بێلایەن هاتووە ، هەروەها لە ڕیزی جنسی بێلایەن دادەنرێن ، جگە لە وشەی ((کۆفێ ــ (قاوە))) نەبێ کە لە پاڵ ناوی جنسی نێر دانراوە ...

لە زمانی فەرەنسیدا ناو دوو جنسی هەیە : جنسی نێر Ie genre masculin و جنسی مێ (Ie genre feminin) . لە نووسینی زمانی فەرەنسیی ئەمڕۆدا ناوی جنسی مێ بەزیاد کردنی (e) بۆ سەر ناوی جنسی نێر پەیدادەبێ . لەم کارەدا چۆن لە ڕووی نووسینەوە ، هەروەها لە ڕووی تەلەفوزەوە گۆران دێتە گۆڕێ : ١ـ ئەو ناوانەی کۆتاییان بە دەنگی بزوێن هاتووە تەنیا لە نووسیندا گۆڕانیان بەسەردا دێت ، وەك : ((um ami ـ هاوڕێی نێرینە)) ـ ((um amie ـ هاوڕێی مێینە))... ؛ ٢ـ ئەو ناوانەی کۆتاییان بە کۆنسۆنانتی قووتدراو دێت ، ئەوە لە ڕووی دەربڕینیش و نووسینیشەوە گۆڕانیان بەسەردا دێت . ئەویش ئەوەیە کە ئەو کۆنسۆنانتانە کاتێ (e)یان دەچێتە سەر تەلەفوز دەکرێن ، وەك : ((chat ـ پشیلەی نێر)) ((chatte پشیلەی مێ)) ؛ ٣ـ ئەو ناوانەی لە حاڵەتی نێریدا کۆتاییان بە دەنگی بیقلۆك (الانفي Nasal)ی (ن) دێت ، کە دەبنە مێ ، ئەوە (ن) ڕوون دەبێتەوە و دەردەبڕێت ، لە حاڵەتی نووسینیشدا دوو (ن) تۆمار دەکرێ ، وەك :((Lion ــ (نەڕەشێر))) ــ ((Lionne ــ (دەڵەشێر))) ؛ ٤ ــ ئەو ناوانەی لە حاڵەتی نێردا کۆتاییان بە دەنگی (ف)ی تەلەفوزکراو دێت ، ئەوە (ف) دەکرێتە (ڤ) ، وەك : ((veuf ــ (بێوەژن))) ــ ((veuve ــ

(بێوەپیاو))) ؛ ٥- هەروەها ناوی جنسی مێ لە ڕێگەی ئیزافەکردنی هەندێ پاشگریشەوە پەیدادەبێ ..

لە زمانە ئێرانییە دێرینەکان (ئاوێستا و فارسیی کۆن)دا ناو بەپێی جنس گۆڕانی بەسەردا دەهات . جنسەکانی ناو خاوەنی دەستوورێکی تەواو ڕێك و پێك بوون و لە کاری مۆرفۆلۆژیدا دەورێکی ئاشکرا و دیاریان دەبینی .. لە دەوری ناوەڕاست و نوێی زمانە ئێرانییەکاندا چارەنووسی جنسەکانی ناو لە زمانە ئێرانییە جیاجیاکاندا وەك یەك نەبوون . لە بەشێکیاندا بەتایبەتی لە فارسی و تاجیکیدا نەماون و لە هەندێکیشیاندا پارێزراون ، بەڵام لەگەڵ ئەو پاراستنەدا گۆڕانیشیان بەسەردا هاتووە . جنسەکانی ناو وەك حاڵەتێکی ڕێزمانی زیندوو لە زمانە ئێرانییە ناوەڕاستەکانی ، وەك : سوگدی و خۆتەنی و ، لە زمانی ئێرانییە نوێکانی ، وەك : ئەفغانی (پشتۆ) و دیالێکتەکانی خوارووی تاتی و دیالێکتی ژوورو و هەندێ بەشە دیالێکتی خوارووی کوردیدا خۆی دەنوێنێ . پاشماوەی جنسەکانی ناو ، ناوناوە لە هەندێ لە زمانە ئێرانییە نوێکانی وەك : خوارەزمی و ڕووشانی و دیالێکتی خوارووی کوردی .. دا خۆیان نیشان دەدەن .

لە زمانە ئێرانییە کۆنەکاندا ناو سێ جنسی هەبووە : نێر و مێ و بێلایەن . ئەو سێ جنسە لە دوو ڕێوە لە یەك جیا دەبوونەوە :

١- ناوی نێر و ناوی بێلایەنی بە (ە) کۆتایی هاتوو ، بەرانبەر بە ناوی مێی بە (ا) کۆتایی هاتوو دەوەستان . بەوێنە لە ئاوێستادا وشەی ((ئەسپە aspa - (ئەسپ))) لە جنسی نێرە و بەرانبەری وشەی ((ئەسپا aspá - (ماین))) کە جنسی مێیە دەوەستێ . وشەی ((ئەکە aka - (خراپ))) کە لە جنسی نێر و بێلایەنە ، بەرانبەر بە وشەی ((ئەکا aká - (تووڕە) کە لە جنسی مێیە دەوەستێ ...

٢ـ بەرانبەر بە ناوی نێر و ناوی بێلایەنی سەر بە کۆمەڵانیدیکە ، ناوی مێی بە (ی ـ î) کۆتایی هاتوو دەوەستێ . بەوێنە لە ئاوێستادا وشەی ((مەس mas ـ (مەزن)) بۆ جنسی نێر و بێلایەنە ، ئەگەر بکرێتە ((مەسی masî)) ئەوە بۆ جنسی مێیە ، وشەی (نەپت napt)) واتای (نەوەی نێرینە) دەگەیەنێ ، بەلام کاتی (نەوەی مێینە) ببێتە مەبەست ، ئەوە دەوترێ ((نەپتی naptî)) .

لەزمانی ئاوێستادا ئەو هەردوو ڕێگەیە زۆر لە کاردا بوون ، بەڵام لە زمانی فارسیی کۆندا ڕێگەی یەکەم پتر دەوری دەبینی .

لە زمانە ئێرانییەکانی دەوری ناوەڕاست و نوێدا جنسەکانی ناو گۆڕانێکی زۆریان بەسەردا هات . لە زمانی فارسیی ناوەڕاست و هەندێ زمانی ئێرانیی نوێدا نەمان . لە هەندێ زمانی تریشدا وایان لێهات کە لە حاڵەتی ئاساییدا نیشانەی جیاکردنەوەیان پێوە نەمێنێ و تەنیا لە ڕستەدا بتوانن بەدەربکەون ...

لە دیالێکتی خوارووی زمانی کوردیدا ، بەتایبەتی لە ناوچەی سلێمانی و هەندێ شوێنی تردا لە مێژە جنسەکانی ناو دەوریان نەماوە و بەرگی سستییان لەبەرکراوە . بەڵام لە دیالێکتی ژووروو و هەندێ بەشە دیالێکتی خوارروودا هەرچەندە لە حاڵەتی ئاساییدا نیشانەی جیاکردنەوەی جنس بەسەر چووە ، بەڵام لە ڕستەدا بەتایبەتی لە دۆخی تیان و دۆخی بانگهێشتن و دۆخی ئیزافەدا ڕوون و ئاشکرا خۆیان دەنوێنن . بەوێنە لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا ناوی جنسی مێ لە دۆخی ئیزافەدا نیشانەی (ا) وەردەگرێ . بێگومان ئەمەش سەرنج بۆ ئەوە ڕادەکێشێ کە ئەم (ا)یەی نیشانەی جنسی مێی ئیزافەی دیالێکتی ژووروی کوردی لەو (ا)یەی نیشانەی جنسی مێیەی حاڵەتی ئاساییی ئاوێستاوە مابێتەوە کە لە سەرەوە لێیدواین .

له دیالێکتی خوارووی زمانی کوردیی ئەمڕۆدا (بەتایبەتی لە زمانی ئەدەبیدا) نیشانەی تایبەتیی وەها نییە کە لە دۆخی ئاساییدا جیاوازیی جنسی ناو دەربخا ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە ڕێی واتاوە دەتوانین چوار چەشن دیاری بکەین :

١ـ ناوی نێر

٢ـ ناوی مێ

٣ـ ناوی دوولایەن

٤ـ ناوی بێلایەن

ـ جنسی ڕێزمانی الجنس النحوي Grammatical Gender

مەبەست لەو ناوانەیە ، کە لە زماندا نێر و مێیان ئاشکرا نییە ، یاخود بۆ هەردوو لایان بەکاردەهێنرێن . ئەو ناوانە لە ڕێگای مۆرفێمە ڕێزمانییەکانەوە ، یان بێ مۆرفێم لە شێوەی لێکداندا جنسەکانیان دیاری دەکرێت .

بۆ ئەم مەبەستە لە کرمانجیی ژووروودا ئەو ڕێگایانە دەخەینە ڕوو ، کە جنسیان پێ دیاریدەکرێت :

١ ـ لەیەکدانی بێ مۆرفێم :

أ) لەیەکدانی دوو پارچە (Component)، کە یەکەمیان دیارخەرە بۆ دووەم ، کە دیارخراوە ـ واتە بە یاسای (دیارخەر + دیارخراو) . وەك :

مامر، ماکەو ، ماکەر..

دیارخەر واتایی چەمکی وشەکە یا فرێزەکە بۆ خۆی ڕادەکێشێت ، واتە بەپێی دیارخەر بڕیار لەسەر نێر و مێیەتیی دیارخراوەکە دەدرێت .

ب) لە یەکدانی دوو پارچە ، کە وەکو پاشماوەی فرێزی ئیزافە دەردەکەوێت . لە هەموو فرێزێکی ئیزافەشدا بەردەوام دیارخەر دەکەوێتە دوای دیارخراوەوە ـ واتە بەم یاسایە : (دیارخراو + دیارخەر) بەوێنە :

ژنمام ، ژنخاڵ ، دۆتمان ، پسمام ..

٢ـ لە یەکدانی دوو پارچە ، یان زیاتر ، بە یارمەتیی ناوبەندی (ە) ، کە ئەمەش بە دوو ڕێگا دەبێت :

أ) یاسای (دیارخەر + ە + دیارخراو) .

هەرچەندە لە کرمانجیی ژووروودا جنسەکان بە وشەی سەربەخۆ واتای جنس دیاریدەکەن ، بەلأم هەندێ جار بەم ڕێگایەی سەرەوەش نێر و مێی ناوکە دەخەنە ڕوو . وەك :

نێرەکەو ، نێرەکەر

ب) هەندێ جار دوو پارچەکە کە لێکدراون ، هەردووکیان دەوریان وەك یەك وایە و هیچیان نابنە دیارخەری ئەوی دییان ـ واتە دیارخەر و دیارخراویان نییە . بە واتایێکی دی پێوەندیی سیمانتێکی دیارخەر و دیاخراو نییە .

ژنومن ، کچومچ . پیاوومیاو ، کوڕوموڕ ...

لەو نموونانەی سەرەوەدا ، لە ڕووی جنسەوە وشەی دووەم ناتوانێت دژی وشەی یەکەم بوەستێت ، چونکە جنسی تێدا نییە .

لە لێکدانی وشەکاندا ، زۆر جار ئەو وشەیە پێش دەخرێت ، کە گرنگتر و بەهادارتر بێت ، بە واتایێکی دی ، جنسی مێ پێش دەخرێت ، یاخود بەپێی هەندێ هۆکار ، ئەم ڕیزکردنە ڕوودەدات ... وەك :

ژن و ماڵ (ژن) بەهادارترە لە (ماڵ)

ژن و پیاو (ژن) بەهادارترە لە (پیاو)

خوشك و برا   (خوشك) بەهادارترە لە (برا)

... و گەلێكی دی .

لەو نموونانەی سەرەوەدا ، مەرج نییە وشەی دووەم هەڵگری چەمكی هەمان جنسی وشەی یەكەم بێت .

هەموو ئەو ناوانەی لە كرمانجیی خواروودا بێلایەنن ، واتە جنسی نێر و مێیان نییە ، لە كرمانجیی ژووروودا بە هۆی مۆرفێمە ڕێزمانییەكانەوە دابەش‌كراونەتە سەر نێر و مێ ، بە واتایێكی دی ئەو ناوانەی لە بنەڕەتدا جنسیان دیار نییە ، بە هۆی مۆرفێمی ڕێزمانییەوە دابەش دەبنە سەر نێر و مێ و پێیان دەوترێت (جنسی ڕێزمانی) .

لە كرمانجیی خواروودا هیچ مۆرفێمێكی ڕێزمانی نییە ، كە بتوانێت ناوە بێلایەن و هاوبەشەكان دابەشكاتە سەر نێر و مێ . تەنانەت لە دۆخی بانگهێشتنیشدا ئەو مۆرفێمانەی دەچنە سەر ناو و دەلكێن بە كۆتاییانەوە ، لە بنەڕەتدا جنسەكانیان دیارن ، یان تایبەتن بە نێر و مێ .

لە كرمانجیی خواروودا ئەو جنسانەی لە ڕێگای لێكدانی وشەكانەوە دیاری دەكرێن ، هەندێ جار لەگەڵ ئەوانەی كرمانجیی ژووروودا جیاوازییان هەیە .

١ ـ لێكدانی بێ مۆرفێم :

لێكدانی دوو پارچە یان دوو وشە بە یاسای (دیارخەر + دیارخراو) . بەوێنە

براژن ، ژن‌برا ، ژن‌خوشك ...

لەو نموونانەدا دیارخراو واتای چەمكی وشەكە یان فرێزەكە بۆ خۆی ڕادەكێشێ ـ واتە بەپێی دیارخراو بڕیار لەسەر نێر و مێیەتیی فرێزەكە دەدرێت

٢ـ لێکدانی دوو پارچە یان دوو وشە (ۆ ، یێ) کە لە کرمانجیی ژووروودا لە دۆخی بانگهێشتندا دەچنە سەر ناوی نێر و مێ . واتە بەپێی یاسای (دیاخراو + ((ۆ ، یێ)) + دیارخەر) وەك :

مامۆژن ، خالۆژن ، پیرێژن ..

٣ـ لێکدانی دوو پارچە ، یان دوو وشە ، بە یارمەتیی نیشانەی ئیزافەی (ە ، ی) :

أ) بە یاسای (دیارخراو + دیارخەر) ، کە ئەمانەش پتر وەك پاشماوەی فرێزی ئیزافە دەکەونە ڕوو . بۆ نموونە :

گیسکە نێر ـ گیسکی نێر

گیسکە مێ ـ گیسکی مێ

ب) بە یاسای (دیارخەر + دیارخراو) :

دەڵەسەگ .. گۆڵەسەگ ..

ـ جنسی سروشتی   الجنس الطبيعي   Natural Gender

جنسی سروشتی ئەو ناوانەن ، کە هەر لە بنچینەدا نێر و مێیان تێدا ئاشکرایە و هیچ تەمومژییەك لە دەست نیشانکردنیاندا نییە ... دەتوانین تایبەتێتییەکانی جنسە سروشتییەکانی دیالێکتی ژووروو لەم خاڵانەدا بخەینە ڕوو :

١ـ لە فەرهەنگی بنەڕەتیی زمانەکەدا هەیە . نموونە بۆ ناوی نێر : (مێر ، کوڕ ، برا ، باب ، مام ، خاڵ ، خەزوور ، پسمام ..) . نموونە بۆ ناوی مێ : (ژن ، کیژ ، داك ، خەسوی ، دۆتمام) .

٢ـ بە هۆ یدووبارە بوونەوەی جنسە ڕۆنراوەکان ، واتە ئەوەی لە ئەنجامی لێکدانی دوو بەشی وشە یان مۆرفێم بۆ نێر و مێ تەرخان دەکرێن ، دەچنە

بازنەی جنسی سروشتییەوە و ئاخێوەر هەڵەیان تێدا ناکات . بۆ نموونە (پسمام) بۆ نێر و ، (دۆتمام) بۆ مێ .

٣ـ ئەو وشانەی بە شێوەیێکی سەربەخۆ واتا دەبەخشن ، دەکرێت ببنە بنەمای بواری واتایی بەپێی سیما واتاییەکان (پوور ، کچ ... خاڵ ، کوڕ ...). ئەمانە هەموویان لە بواری کەس لە فەرهەنگدا ، ئەندامن .

٤ ـ مۆرفێمی ڕێزمانییان دەچێتە سەر ... هەموو ئەو کەرەستانە وەردەگرن ، کە ناو وەریان دەگرێت . بۆ نموونە :

کوڕ ـ کوڕەکە ـ کوڕێك ـ کوڕان

کچ ـ کچەکە ـ کچێك . کچان

کوڕێ مە

کچا مە

کوڕێن زیرەك

کچێن زیرەك

٥ـ ئەم ناوانە وێنەی هۆشەکییان وەکو جنسی نێر و مێ لە مێشکی مرۆڤدا هەیە .

٦ـ هەندێ جار ئەم ناوانە هاوواتایی و هاوبێژی دروست دەکەن . لێرەدا پێویستییان بەوە هەیە پەنابرێتە بەر ڕستەسازی یان سیاقی ڕستە بۆ دیاریکردنی واتاکانیان . بۆ نموونە :

تووشتیر (چووشتیر) : بەواتای بەرخی مێ . ئەم ناوە لە زوربەی ناوچەکانی کرمانجیی ژووروودا و هەندێ دەڤەری کرمانجیی خوارووودا بەکاردێت هەندێ جاریش هەر لە کرمانجیی خوارووودا بۆ جسنی هاوبەش بەکاردێ

٧ـ ئەم ناوانە لە ڕستەدا ئەرکی ڕێزمانیی جۆراوجۆر دەبینن ..

ژنەکێ بزن دۆت ـ کارا

ئازاد ژنێ مارەدەکەت ـ بەرکار

مالا بیژن وەکیٚ ئاشیٚ ئاڤ لێبڕایە (فریزی ئیزافە)

لە ناوی گیانلەبەراندا ، کرمانجیی ژووروو تا ڕادەیێك بۆ هەر یەك لە ناوەکان ، جنس دەست نیشان کراوە ، بە واتایێکی دی لە فەرهەنگی دیالێکتەکەدا هەیە و سەربەخۆ واتا دەبەخشیٚ . (واتای جنسەکەی تێدا دیاریکراوە) بۆ نموونە :

لە جنسی نێردا (بەران ، گا ، گیسك ، یەکانە ، دیکل ...) لە بەرانبەر ئەو ناوانە جنسی میٚ لە فەرهەنگدا هەیە . وەکو : مەهـ ، چێلٚ ، چوشێر ، مالوس ، مریشك ...) .

ئەوەی پتر جێی سەرنجە ، کە ناوی نێر و میٚ چ ناوی مرۆڤ بێت ، یان گیانلەبەر لە کرمانجیی ژوورودا پشت بە فەرهەنگ دەبەستێت ، بەپێچەوانەی کرمانجیی خواروو . بە واتایێکی دی لە کرمانجیی ژووروودا بەپێی هەندیٚ یاسای مۆرفۆلۆژی دروست بووە و چووەتە ناو فەرهەنگەوە، کەچی لە کرمانجیی خوارودا پەنا دەبرێتە بەر هەندیٚ یاسای سینتاکسی بۆ یەکالاکردنەوەی جنس .

جنسە سروشتییەکانی کرمانجیی خواروو لە ئەرك و خاسیەتدا هیچ جیاوازییەکیان نییە لەگەلٚ جنسە سروشتییەکانی کرمانجیی ژووروو ، ئەمانەش لە بنەڕەتدا وشەکان تایبەتی بە نێر یا بە میٚ ، بۆیە هەر وشەیەك ناتوانیٚ شوێنی وشەیەکی دی بگرێتەوە ئەگەر لە جنسەکەی خۆی نەبێت . ئەم جنسانە لە شێوەی وشەی سەربەخۆدا بەکاردێن و لە ڕستەدا ئەرکی (کارا و بەکار و بەرکاری بەیاریدە ...) دەبینن ... لەم دیالێکتەدا بە شێوەیەکی گشتی ، ناو لە ڕێی واتاوە بەسەر جنسدا دابەش دەبن .

جووت هاتن الاقتران Coupling

جیٚگرتنەوە   تناوب   Alternation , Gradation

جیٚگرتنـــەوەی فۆنـــەتیکی و میٚژوویـــی ؛ جیٚگرتنـــەوەی فۆنـــەتیکیی دەوروبـــەر و شـــویٚنەکیی دەنگـــەکانی ئاخـــاوتن دەبیٚتـــە هـــۆی پـــەیدابوونی دیاردەی بوونـــی دەنگیٚك بە دەنگیٚکی دی لە سیستەمی دەنگیدا . بەویٚنـە بوونی کۆنسۆنانتی ئاوازەدار بە کپ و کپ بە ئاوازەدار ؛ بوونـــی بزویٚنـــی دریٚژ بە کورت و کورت بە دریٚژ .

لە سیستەمی دەنگیدا دوو جۆرە جیٚگرتنەوەی لەو بابەتە هەیە ـ نویٚ و میٚژوویی . جیٚگرتنەوەی میٚژوویی دەنگی جیاوازی ئاخاوتن دەشیٚ لە تاکە مۆرفیٚمیٚکـدا ـــەدی بکـریٚ . جیٚگرتنـــەوەی میٚژوویـــی بەهـــەل و مـــەرجی پرۆتسیٚسـی هاوچەرخـەوە بـەند نییـە . بەویٚنــە : بوونـــی (س) بــە (ز) : خواستن ـ خواس > خواز ؛ گەستن ـ گەس > گەز ... (ش) بە (ژ) : کوشتن ـ کوش > کوژ : کرۆشتن ـ کرۆش > کرۆژ ... یاخود بوونـی (ا)ی ڕەگـی کـردار بە (یٚ) : بژاردن ـ بژار > بژیٚر ؛ ناردن ـ نار > نیٚر ... (و) بە (ۆ) : خواردن ـ خو > خۆ؛ شوشتن ـ شو > شۆ ... (i) بە (ە) : بردن ـ ب > بە ؛ کردن ـ ك > کە ... (ی) بە (یٚ) : بیستن ـ بی >بیٚ ، ویستن ـ وی > ویٚ ... و گەلیٚکی دی . ئەمانــە کــە جیٚگرتنـــەوە لـــە ڕەگـــدا بـــەجیٚدیٚنن و وەك کەرەســـتەی وشەسازی بەکاردیٚنریٚن و ڕەگی کاتی ڕانەبوردوو دروست دەکەن ، گەلیٚ جار بە جیٚگرتنەوەی وشەسازی ناودەبریٚن .

جیٚگۆڕکیٚی دەنگ   قلب المكان   Reversal of place

هەندیٚ جار لـە نیٚوان دەنگـە درواسیٚکانی وشـەیەکدا جیٚگۆڕکـیٚ ڕوودەدات ، کــە ئەمــەش دەشـــیٚ پیٚـــی بوتـــریٚ (هەلگەڕانـــەوە) ـــ واتـــە (العكــب ـــ Metathesis) . هەروەها بە Intervrsion)یش ناودەبریٚ . نموونەی ئەمە وتنی هەندیٚك وشەی وەك emnity < enmity)یە .

بەشێك لە زمانناسان لەو ڕایەدان ، کە جێگۆڕکێی دەنگەکانی هێندێ وشە لە هەموو زمانێکدا هەیە و ، وادیارە لە سەرەتادا سەبارەت بە جیاوازیی دیالێکتەکان بووە . هێندێ زار وشەی زاری دیکەی بە هەڵەوگێڕاوی بەکارهێناوە . پاشان یەکێ لەو فۆرمانە لە بیرچووەتەوە ، یان هەردووکیان زۆر بڵاوبوونەتەوە ، کەوتوونەتە سەر دەم و زاری گشتی و بوونتە دوو وشە ...

لەم دیاردەیەدا دوو دەنگ یان دوو بڕگە جێگایان دەگۆڕنەوە . هەندێ جار وشەکە بەهەردوو شێوەکەی لەیەك زاردا دەبینرێن و ، هەندێ جاریش هەر شێوەی لە زارێکدا دەردەکەوێ و بەکاردێ .. جارجارەش جێگۆڕکێ پێوەندی بە چین و توێژی کۆمەڵایەتی و ئاستی ڕۆشنبیرییەوە هەیە و شێوەیێکی وشەکە مۆرکی کۆمەڵێکی تایبەتە .

لەبەر ڕووناکیی ئەم بۆچوونانە ، لە زمانی کوردیدا دەشێ چوار جۆر جێگۆڕکێ یادداشت بکرێ :

١ـ ئەوانەی بە هۆی دیالێکت و بەشە دیالێکتی جیاوازەوە سازبوون . وەك :

بەفر < > بەرف

تەرزە < > تەزرە

٢ـ ئەوانەی لە تاکە زارێکدا جێگۆڕکێ دەکەن . وەك :

بڕوانە < > بنوارە

جگەر < > جەرگ

٣ـ ئەو جێگۆڕکێیانەی بە هۆی ڕادەی نزمیی ئاستی ڕۆشنبیریی ئاخێوەرەوە پەیدادەبن ... ئەمانەش دوو جۆرن :

أـ لە هەندێ وشەی عەرەبیدا

جومعە < > جوعمە

ڕوبع < > ڕوعب

ب ـ لە وشەی کوردیی ڕەسەندا

مێرووله > مێلووره

قازانج < > قانزاج ، قانجاز

...

٤ ـ لەبەر ئەوەی لە زمانی کوردیدا دوو دەنگی / و/ ، / ۆ / بەدوا / ی/ دا نایەن ، بۆیە کورد ناچارە ، ئەو وشە بێگانانەی (یو) ، (یۆ)یان تێدایە ، جێگۆڕکێیان پێبکات و بیانکاتە (وێ) بەوێنە :

یوسف > وێسف

یۆنان > وێنان

....

جێناو الضمير Pronoun

= ڕاناو ، بۆناو

جێناو بەشە ئاخاوتنێکی سەربەخۆیە و ئیشارەت بۆ دەلالەت و ماددە دەکا ، بەلاّم ناویان نابا .. جێناوی کەسی پێوەندیی کەس بەرانبەر بە قسەکەر و بەشداریکەری قسە نیشان دەدا . سێ کەس لە گفتوگۆدا نیشان دەدا : جێناوی کەسی یەکەم ـ قسەکەر ڕادەگەیەنێ ؛ جێناوی کەسی دووەم ـ ئەو کەسەیە کە قسەکەر ڕاستەوخۆ لە گەڵی دەدوێ ؛ کەسی سێیەم ـ ئەو کەسەیە کە لە گتوگۆدا بەشداری ناکا و کەسانیدی باسی دەکەن ...

بەر لە هەر شت تایبەتێتیی واتای جێناو لەوەدایە ، کەوا نەك تەنیا واتای کەس و شت و چۆنیەتی و چەندێتی نیشان دەدا ، بەڵکو پێوەندییان لەگەڵ شت و چۆنیەتی و چەندێتیشدا ڕادەگەیەنێ و خاسیەتیان لە ڕووی ئەو پێوەندییەوە دیاریدەکا . بەوێنە جێناوی (تۆ) لە ڕستەی : ((تۆ کتێبەکەم بۆ بێنەوە))دا کەسێك ڕادەگەیەنێ ، کە پێوەندی بە قسەکەرەوە هەبێ . لە

ڕاستیدا ئەوە نیشان دەدا ، کە ئەو کەسە قسەبۆکراوە و وەك بەشداریکەری قسەکردنەکە دێتە ناوانەوە و قسەکەر ڕاستەوخۆ لەگەڵی دەدوێ .

جێناوی خۆیی پێوەندی کارا بە بەرکارەوە ؛ نیهاد بە گوزارەوە ڕادەگەیەنێ ، بەتایبەتی یەککەوتنی نیهاد لەگەڵ گوزارەدا . جێناوی خۆیی (خۆ)ی کوردی دەتوانێ لەگەڵ هەرسێ کەسی تاك و کۆی جێناوی کەسیی جودادا ڕێك بکەوێ . وەك : (من خۆم هاتم) ؛ (تۆ خۆت هاتی) ؛ (ئەو خۆی هات) ؛ (ئێمە خۆمان هاتین) ؛ (ئێوە خۆتان هاتن) ؛ (ئەوان خۆیان هاتن) . بەلاّم لە هەندێ زمانی وەك ئەڵمانی و فەرەنسی ... دا جێناوی خۆیی هەر بە کەسی سێیەمەوە بەندە ...

جێناوی خۆ لە ڕستەی : ((کوڕەکە ئێمەی بۆ ماڵی خۆیان بانگکرد ، کچەش بۆ ماڵی خۆیان)) ، حاڵەتی یەکەم ((ماڵی کوڕە)) دەگەیەنێ ، بەلاّم حاڵەتی دووەم ((ماڵی کچە)) ... بەمەدا وەك نموونەکان نیشانی دەدەن ، واتای دیاریکراوی جێناو لە ڕێی بارودۆخی یاریدەدەری هەمەچەشنەی وەك : جۆری تێکست ؛ حاڵەت ؛ پێوەندیی نێوان بەشدارانی ئاخاوتن ؛ هەواڵی جۆراوجۆر ... هوە ئاشکرا دەبێ . بێ کارتێکرنی ئەو دەوروبەرەی واتای دیاری جێناوەکە ئاشکرا نابێ .

جێناوی نیشانەی (ئەم ، ئەمە ... ئەو ، ئەوە) لەسەر بناخەی ئیشارەت بۆ شت یان چۆنیەتیی دیاری کردن ، مانای شت و چۆنیەتی دەگەیەنێ . لەم حاڵەتەدا بۆ تەواو گەیاندنی واتا ، ئیشارەت دەور دەبینێ . بەوێنە کە دەوترێ ((بڕۆ بۆ ئەو ماڵە)) (بە دەست درێژ کردن ئیشارەت دەکرێ) ؛ یان ئەگەر بوترێ ((ئەمە برامە)) (دەشێ بەسەر ئیشارەت بکرێ) ؛ یاخود بیتو بوترێ ((ئەمە بالاّیەتی)) (دەلوێ بە دەست بەرزکردنەوە نیشان بدرێ) ... ئەم جۆرە بەکارهێنانەی جێناوی نیشانە ، تایبەتە بە زمانی ئاخاوتن ، بەلاّم لە زمانی نووسیندا دیاریکردنی واتای تەواویان لەسەر

بنـەمای تێکسـتەکە دادەمـەرزێ ، بـۆ نموونـە (ئـەم) بـۆ مەبەسـتی نزیـك بەکاردێ و (ئەو)یش بۆ دوور .

جێنـاوی (کـێ ، چـی ، کـام ، چـۆن ...) دەربڕینـی تەقـەلای قسـەکەر دەگەیەنێ ، کە هاوبەشی بەشدارانی ئاخاوتنەکـە شـتێکی نائاشـکرای لـێ ئاشکرا ببێ ... جێناوی پرسیاری (کێ ، چی) پرسیاری کەسێك یان شتێك دەکا ؛ (چۆن) هەواڵی چونیەتی دەپرسێ ؛ (کوێ) ـ جێگە ؛ (کەی) ـ کات ...

جێناو لە ڕووی واتاوە دابەش دەبن بەسەر چەند جۆرێکدا . ئەو جۆرانـە لـە ڕووی خاسیەتی ئەم پێوەندییەوە جیادەبنەوە ، کـە وا هـەندێ گرووپـی جێناو دەیگەیەنن ... لە زمانی کوریدا لە ڕووی واتاوە ، دەشێ جێناو بەسەر ئەو چەند جۆرەی خوارەوەدا دابەش‌بکرێ :

١ـ جێناوی کەسی :

أ جێناوی کەسیی جودا

ب ـ جێناوی کەسیی لکاو

٢ـ جێناوی خۆیی

٣ـ جێناوی نیشانە

٤ـ جێناوی پرسیار

٥ـ جێناوی چەندێتی

٦ـ جێناوی هەیی

٧ـ جێناوی نەفی

٨ـ جێناوی هاوبەشی

٩ـ جێناوی دیار

١٠ـ جێناوی نادیار

جگە لەو دابەشکردنەی جێناو ، کە لە ڕووی واتاوە خستمانە ڕوو ، هەروەها دەشی لە ڕووی پێوەندییەوە لەگەڵ بەشە ئاخاوتنەکانی دیدا تەماشابکرێ و ئەو جۆرانەی خوارەوەی لێ هەڵبهێنجرێ :

١ـ جێناوی ناوی ، وەك (من ، تۆ ... کێ ، چی .. و هەندێکی دی).

٢ـ جێناوی ئاوەڵناوی ، وەك : (ئەوە ، هی ، هەرکەس ... هەندێکی دی).

٣ـ جێناوی ژمارەیی ، وەك : (چەند ، هەندێ ، هیچ ... تاد) .

٤ ـ جێناوی ئاوەڵکرداری ، وەك : (کوێ ، هەمیشە ...) .

دەربارەی ئەوەی جێناو چییە و ئایا لە زمانی کوردیدا بەشێکە لە بەشەکانی ئاخاوتن ، باسێکی یەکجار گران و پڕ کێشەیە . ئەمە بەتایبەتی پێوەندی بەو جۆرانەوە هەیە ، لە کاتێکدا کە جیناون ، دەکرێ لە هەمان کاتدا لە ڕیزی بەشە ئاخاوتنێکی دی دابنرێن .

لە ڕاستیدا ئەگەر وشەیێك لە بنەڕەتدا ناوبێ نالوێ لە هەمان کاتدا لە ڕیزی ئاوەڵناو یان ژمارە دابنرێ (بێگومان لێرەدا مەبەست گوێزانەوەی وشە نییە لە بەشێکی ئاخاوتنەوە بۆ بەشێکی دی) ... بەڵام هەرچی جێناوە بە شێوەییکی دییە ـ واتە هەر جێناوێك لەیەك کاتدا لەگەڵ بەشێکی تری ئاخاوتندا نزیك دەبێتەوە . بەوێنە جێناوی کەسیی جودای (من ، تۆ ، ئەو ...) لە ناو نزیك دەبێتەوە ، جێناوی نیشانەی (ئەم، ئەو ...) لە ئاوەڵناو نزیك دەبێتەوە

لە ڕێزمانی چاولێکەریی کوردی و گەلێ زمانی تردا ، زاراوەی (جێناو ـ Pronoun) زۆرجار تەنیا بۆ ئەو شانە بەکاردەهێنرێن ، کە لە ڕستەدا هەمان دەوری ناو دەبینن ، واتە زاراوەی ناوبراو ، کە لە :

یۆنانی : antonymia = (anto ـ جێ) و (nymia ـ ناو)

لاتینی : pronomen = (pro ـ جێ) و (nomen ـ ناو)

ئینگلیزی : pronoun = (pro ـ جێ) و (noun ـ ناو)

ڕووسی mestoemenye = (mesto ـ جێ) و (emya ـ ناو)

... هتد پێکهاتووه له ڕووی ئیتیمۆلۆژییەوه به واتای دەقاودەقی (جێ + ناو) وەردەگرن ، که گوایا له جێی ناو ، له بریتی ناو دێت .. بەو پێیه وشەی وەك (ئەم ، ئەو ..) و گەلێکی دی ، که ئەرکی ئاوەڵناو بەجێدێنن ، نابێ له ڕیزی جێناو دابنرێت .

دیاره پێویست ناکا به دوور و درێژی له نامەنتیقی و ناڕاستیی ئەو جۆره تێگەیشتنەی جێناو بدوێین ، که تەنیا لەسەر بناخەی ئێتیمۆلۆژی‌ی زاراوەکه بنیات نراوه . له ڕاستیدا ئەگەر وشەی (هی ، ئەم ، چەند ، چۆن...) جێناو نەبن و ئاوەڵناو بن ، لەسەر بنەمای ئەوەی جێی ناو ناگرن ، بەڵکو له بریتیی ئاوەڵناو دێن ، ئەوه ئاشکرا نییه ، بۆچی وشەی وەك (من ، تۆ ...) هەر ئەو ئەرکه دەبینن ، که ناو دەیبینێ ، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بەناو دانانرێن و وەك کۆمەڵه وشەیێکی تایبەتی به ناوی جێناوەوه جیاکراونەتەوه . کەواته ئەگەر (هی ، ئەم ، چەند ، چۆن ...) به ئاوەڵناو دابنرێن ، ئەوه دەبێ به پێی هەمان تێگەیشتن و بۆچوون ، وشەی (من ، تۆ ...)ش بەناو بژمێررێن .

ـ جێناوی ئاماژه

ب . : جێناوی نیشانه

ـ جێناوی پرسیار ضمیر الاستفهام Interrogative pronoun

ب . : جێناو

له دیالێکت و بەشه دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا چەند دەستەیێك جێناوی پرسیار دێته پێش چاو :

١ـ کێ / کی :

ئەم جێناوە بۆ پرسیاری ئەو کەسە بەکاردەبرێ ، کە کارێکی کردبێ ، یان بیکا .. وێکچوون و نێزیکیی ئەم جێناوە لەو زمانە کۆن و نوێیانەی لەگەڵ کوردیدا خزمایەتییان هەیە ، دەبینرێ . بەوێنە : لە ئاوێستادا ((کە)) ؛ لە فارسیی کۆن و هیندیی کۆندا ((کەیە)) ؛ لە پەهلەویدا ((کێ)) ؛ لە فارسیدا ((کە)) ؛ لە بلووجیدا ((کێ / کە)) ... یە .

لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووردا (چ لە زمانی ئەدەبی و چ لە بەشە دیالێکتەکانی موکریان و سۆراندا) چۆن لە زوودا تەنیا فۆرمی (کێ) بەکاردەهێنرا ، ئەمڕۆش بەهەمان چەشن هەر فۆرمی (کێ) بەکاردەهێنرێ . لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا ئەگەرچی هەردوو شێوەی (کێ)یش و (کی)یش هەیە ، بەلام (کی) زۆرتر بەکاردێنرێ . هەرچی (کێ)یە پتر لە دۆخی تیاندا دەبینرێ .

٢ـ چی /چ / چە :

ئەم جێناوە بۆ پرسیار لە شت و هۆی ڕووداو بەکاردێنرێ .

لە ناوچەی سلێمانی بە زۆری شێوەی (چی) دەوترێ و کەمێ جاریش (چ) . لە ناوچەی خانەقین و سنە و کرماشان .. (چە) دەڵێن . لە بەشە دیالێکتی موکریان و سۆران و دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا (چ) باوە ، بەلام لە دۆخی تیاندا هەمیشە دەبێ بە (چی) .

ئەم جێناوە لە ئاوێستادا لە شێوەی ((چەهیە)) ؛ لە پەهلەویدا ((چی)) ؛ لە فارسیدا ((چ)) ؛ لە بلووجیدا ((چ ، چی)) ... دەبینرێ .

٣ـ کام / کامە / کێهە / کێها / کێهان / کیژان / کیشك ...

ئەم دەستە جێناوە خاوەنی یەك واتان و بۆ پرسیاری جوداکردنەوەی کەسێك یان شتێك لە نێو کۆمەڵێکدا بەکاردەهێنرێن .

لە زمانی ئەدەبیی کوردیدا فۆرمی (کام / کامە) دەبینرێ . ئەم فۆرمەش لە ئاوێستادا لە شێوەی ((کەتەمە)) و لە پەهلەویدا ((کەتام)) و لە فارسیدا ((کودام)) ... بەرچاوەدەکەوێ .

لە بەشە دیالێکتی موکریان و سۆراندا لەپاڵ بەکارهێنانی (کام / کامە)دا، فۆرمی (کێهە / کێها / کێهان)یش هەیە .

فۆرمی سەرکیی ئەم جێناوە لە دیالێکتی ژووروی کوردیدا ((کیژان))ە و لە هەندێ ناوچەی بادیناندا شێوەی ((کیشك)یش دەبیسترێ .

((کیژان)) لە جێناوی پرسیاری ((کی ؟)) و پێشبەندی ((ژی)) و جێناوی کەسیی ((وان))ی دۆخی تیان سازبووە ، کە واتای (کامە لە وان) دەبەخشێت .

وێنەی ئەم ((کیژان))ە لە دیالێکتی ڕۆژئاوای زمانی بلووجیدا لە شێوەی ((کوژان))دا دەبینرێ .

٤ ـ چۆن / چلۆن / کوو /چەوا(ن) / چاوا(ن) .

ئەم جێناوانە بۆ پرسیارکردن لە شت و لە چۆنیەتیی ڕووداو بەکاردەبرێن .

لە زمانی ئەدەبیی ئەمڕۆی کوردیدا و لە زوربەی بەشە دیالێکتەکانی کرمانجیی خوارووDA ((چۆن)) فۆرمی سەرەکییە .

وێنەی ئەم جێناوە لە زمانی فارسیدا ((چوون))ە و لە پەهلەویدا ((چێگۆن))ە . کە لە جێناوی پرسیاری ((چی)) و ((گۆن)) ـ واتە ((شێوە ، وێنە ، ڕەنگ)) پێکهاتووە .

لە فۆلکلۆر و ئەدەبیاتی کۆن و زمانی ئاخاوتنی ئەمڕۆی ناوچەی موکریان و سۆراندا ((چلۆن)) فۆرمی سەرەکییە . ئەم فۆرمی ((چلۆن))ە لە بەشێکی زۆری ئەدەبیاتی کۆن و بەشێکی کەمی ئەدەبیاتی ئەمڕۆی ناوچەی سلێمانیشدا دەبینرێ .

له ناوچەی سۆران جگە لە ((چۆن)) و ((چلۆن)) ، هەروەها ((کوو))ش زۆر بەرچاودەکەوێ ، ئەمەش ڕەنگە پێوەندی بە ((کووە ـ kuwa))ی ئاوێستاییەوە هەبێ و (و ـ w) بووبێ بە (هـ ـ h) و دواییش سوابێ .

فۆرمی (/چەوا (ن ، چاوا (ن /)) سەر بە دیالێکتی کرمانجیی ژووروروە .

٥ـ کەی / کەنگێ / کەنگی / کەنگین / کەنگینێ / کەینێ .

لە ناوچەی سلێمانی و هەندێ هەرێمی دی تەنیا ((کەی)) بەکاردێنرێ . لە دیالێکتی کرمانجیی ژوورودا ((کەنگێ)) و ((کەنگی)) ؛ فۆرمی ((کەنگین)) و (کەینێ))یش بەرچاودەکەون .

٦ـ کوا / کوانێ ؛ کا / کانێ .

بۆ پرسیار لە کەس و شت بەکاردێنرێن .

((کوا /کوانێ)) سەر بەدیالێکتی خواروون و ((کا / کانێ))یش سەر بە دیالێکتی ژوورروون .

٧ـ کوێ / کێ / کێندەر / کوێندەرێ / کیرێ / کیدەرێ / کوێدەرێ / کوو .

بۆ پرسیاری شوێن و جێگە بەکاردێن .

لە ناوچەی سلێمانی و موکریان و هەندێ هەرێمی دیی دیالێکتی خوارووی کوردیدا تەنیا فۆرمی (کوێ) دەبینرێ . لە ناوچەی هەولێر و کۆیە و ناو شوان فۆرمی (کێ / کێندەر / کوێندەرێ) باوە . فۆرمی (کیرێ / کیدەرێ / کوێدەرێ کوو) لە ناوچە جیاوازەکانی دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا دەبینرێن

٨ـ چەند / چەن / چەنگ ...

ئەم جێناوە بۆ پرسیاری ئەندازە و ژمارە ... بەکاردێ . (چەند) لە هەردوو دیالێکتی سەرەکیی کوردیدا وەك جێناوی پرسیار و جێناوی چەندێتی دەبینرێ .

وێنەی ئەم جێناوە لە ئاوێستادا ((چڤەتت)) ؛ لە فارسیی کۆندا ((چیەنت)) ؛ لە پەهلەویدا ((چەند))ە.

لە بەشە دیالێکتی سلێمانیدا شێوەی ((چەن)) و ((چەنگ))یش بەرچاودەکەوێ .

- جێناوی چەندێتی ضمير الكمي Quantitative pronuon

ب : جێناو

لە زمانی کوردیدا کۆمەڵێ وشە هەن، کە بۆ مەبەستی گەیاندنی مانای چەندێتی بەکاردێن و دەکرێ بە (جێناوی چەندێتی) ناوببرێن ، وەك :

لە کرمانجیی خواروودا :

١- چەند / چەندە / چەندی

٢- ئەوەند / ئەوەندە / ئەوەندی

٣- ئەمەند / ئەمەندە

٤- هێند / هێندە / هەند / هەندە

لە کرمانجیی ژووروودا :

چەند

هنەك / هندەك - (هێندێ ، هێندێك)

چقاس - (چەندێك)

ئەڤقاس - (ئەمەندە)

ئەوقاس . (ئەوەندە)

- جێناوی خۆیی ضمير الملكية Possessive pronoun

ب : جێناو

وێنەی جێناوی خۆیی لە ئاوێستادا لە شێوەی (هڤە ، خوە ، خوەتۆ)دا دەبینرێ و ، لە پەهلەویدا لە فۆرمی (خوەت)دا بەرچاودەکەوێ و ، لە فارسیدا بووە بە (خود)) ...

له دیالێکتی کرمانجیی خوارووردا ئەگەرچی (خۆ) فۆرمی سەرەکیی جێناوی خۆیی‌یە بەڵام لە هەندێ بەشە دیالێکتدا شێوەی (خود)یش هەیە .

له دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا لەگەڵ ئەوەشدا ، کە (خوه) فۆرمی سەرەکییە ، بەلاَم شێوەی (خۆ) و (خوو) و (خۆن) و (خوا)یش دەبینرێن .

ـ جێناوی دیار ضمیر التوکید Emphatic pronoun

بـ .: جێناو

له هەردوو دیالێکتی سەرەکیی کوردیدا وشەکانی : (هەر ، هەرکەس ، هەرشت / هەرتشت ، هەریەك ، گشت / گشك ، هەموو / هەمی ، تەواو / تەمام ، تەڤ ...) وەك جێناوی دیار خۆیان دەنوێنن .

ـ جێناوی کەسیی جودا ضمیر الشخصي المنفصل Personal pronoun

= جێناوی کەسیی جوێ ؛ جێناوی کەسیی سەربەخۆ

بـ : جێناو

له دیالێکتی کرمانجیی ژووروی کوردیدا دوو دەستە جێناوی کەسیی جودا هەیە ، کە ئەوانیش بەپێی دۆخی ڕاستەوخۆ (Direct case) و دۆخی تیان (Oblique case) دابەش دەبن :

ژمارە	کەس	دۆخی ڕاستەوخۆ	دۆخی تیان
تاك	یەکەم	ئەز	من
	دووەم	تو	تە
	سێیەم	ئەو	ئەوێ ، وێ (بۆ مێ)
			ئەوی ، وی (بۆ نێر)
کۆ	یەکەم	ئەم	مە
	دووەم	هوون	وە
	سێیەم	ئەو ، ئەوان	ئەوان ، وان

لە دیالێکتی کرمانجیی خواروودا یەك دەستە جێناوی کەسیی جودا هەیە و پێوەندیی بە دۆخەوە نییە .

لە ئاخاوتنی ئەمڕۆی سلێمانی و زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردیدا جێناوەکانی کەسیی جودا ئەمانەن :

ژمارە	کەس	جێناو
تاك	یەکەم	من
	دووەم	تۆ
	سێیەم	ئەو
کۆ	یەکەم	ئێمە
	دووەم	ئێوە
	سێیەم	ئەوان

لە ئاخاوتن و فۆلکلۆری بەشە دیالێکتی موکریان و سۆراندا جێناوی کەسیی جودا بەشێوەیێکی سەرەکی دوو فۆرمی هەیە . یەکێکیان بە (ئە

ـەست پیٚدەکات و ئەوی دییان بە بێ (ئە) . بوونـی ئـەو دوو فۆرمـەش لـەو بەشە دیالێکتانەدا پێوەندی بە دۆخەوە نییە :

ژمارە	کەس	سەرەتا بە(ئە)	سەرەتا بە بێ (ئە)
تاك	یەکەم	ئەمن	من
	دووەم	ئەتۆ ، ئەتوو	تۆ ، توو
	سێیەم	ئەو	وی
کۆ	یەکەم	ئەمە	مە
	دووەم	ئەنگۆ	نگۆ
	سێیەم	ئەوان	وان

- جێناوی کەسیی جویٚ

بـ .: جێناوی کەسیی جودا

- جێناوی کەسیی سەربەخۆ

ب .: جێناوی کەسیی جودا

- جێناوی کەسیی لکاو ضمير الشخصي المتصل

Enclitic pronoun

ب .: جێناو

جێنـاوی لکـاو لـە دیـالێکتی خـوارووی کوردیـدا لـە ڕووی هـێزەوە دوو جۆرە :

١ـ جۆری یەکەم :

ئەم جۆرە ئەو جێناوانەن ، کە لە ڕابوردووی تێپەڕدا بەکاردێن ، وەك :

ژماره	کەس	جێناو	نموونە
تاك	یەکەم	م	ناردم ، فرۆشتم ، خواردم ، نووسیم ..
	دووەم	ت	ناردت ، فرۆشتت ، خواردت ، نووسیت ..
	سێیەم	ی	ناردی ، فرۆشتی ، خواردی ، نووسی ..
کۆ	یەکەم	مان	نووسیمان ، فرۆشتمان ، خواردمان ، نووسیمان ..
	دووەم	تان	ناردتان ، فرۆشتتان ، خواردتان ، نووسیتان
	سێیەم	یان	ناردیان ، فرۆشتیان ، خواردیان ، نووسییان

٢ـ جۆری بێهێز :

ئەوانەن کە لە ڕابوردووی تێپەڕدا دەردەکەون و بەدوا ڕانەبوردووی تێپەڕ و تێنەپەڕدا دێن . وەك :

أـ ڕابوردووی تێنەپەڕ :

ژمارە	کەس	جێناو	نموونە
تاك	یەکەم	م	نوستم ، چووم ، مردم ، گەڕام
	دووەم	ی(یت)	نوستی(یت) ، چووی(یت) ، مردی(یت) ، گەڕای(یت) .
	سێیەم	ø	نوست ، چوو ، مرد ، گەڕا ...
کۆ	یەکەم	ین	نوستین ، چووین ، مردین ، گەڕاین ...
	دووەم	ن	نوستن ، چوون ، مردن ، گەڕان ...
	سێیەم	ن	نوستن ، چوون ، مردن ، گەڕان

ب ـ ڕابوردووی تێپەڕ :

ژمارە	کەس	جێناو	نموونە
تاك	یەکەم	م	دەنێرم ، دەفرۆشم ، دەخۆم ، دەنووسم ..
	دووەم	ی (یت)	دەنێری (یت) ، دەفرۆشی(یت) ، دەخۆی (یت) ، دەنووسی (یت) ..
	سێیەم	یَ (یَت) ا (ات)	دەنێریَ(یَت) ، دەفرۆشیَ(یَت) ، دەخوا (ت) ، دەنووسیَ (یَت) ..
کۆ	یەکەم	ین	دەنێرین ، دەفرۆشین ، دەخۆین ، دەنووسین .
	دووەم	ن	دەنێرن ، دەفرۆشن ، دەخۆن ، دەنووسن .
	سێیەم	ن	دەنێرن ، دەفرۆشن ، دەخۆن ، دەنووسن .

ج ـ ڕانەبوردووی تێنەپەڕ :

ژمارە	کەس	جێناو	نموونە
تاك	یەکەم	م	دەنووم ، دەچم ، دەمرم ، دەگەڕێم ...
	دووەم	ی(یت)	دەنووی (یت) ، دەچی (یت) ، دەمری(یت) ، دەگەڕێی (یت)...
	سێیەم	یَ(یَت)	دەنویَ (یَت) ، دەچیَ(یَت) ، دەمریَ(یَت) ، دەگەڕیَ(یَت)...
کۆ	یەکەم	ین	دەنووین ، دەچین ، دەمرین ، دەگەڕێین ..
	دووەم	ن	دەنوون ، دەچن ، دەمرن ، دەگەڕێن ...
	سێیەم	ن	دەنوون ، دەچن ، دەمرن ، دەگەڕێن . ..

لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا دەستەی یەکەمی ئەو جێناوانە بەرچاو ناکەون و تەنیا دەستەی دووەم دەبینرێ ، کە ئەوانیش لەم شێوەیەی خوارەوەدا خۆیان دەنوێنن :

ژمارە	کەس	جێناو
تاك	یەکەم	م
	دووەم	ی
	سێیەم	Ø ، ە
کۆ	یەکەم	
	دووەم	ن
	سێیەم	

ـ جێناوی گەیەنەر

بـ : جێناوی لێکدەر

ـ جێناوی لێکدەر **ضمیر الوصل** Conjunctive pronoun

بـ : جێناو

لە زمانی ئینگلیزیدا وشەکانی (Who , Whose , Whome) بە جێناوی لێکدەر دانراون . ئەوجۆرە وشانە لە ئینگلیزیدا سەربەخۆییان هەیە و لابردنیان مانای ڕستە دەگۆڕێ .. هەرچی ئەو زمانەوانە کوردانەن ، کە (کە) و (ی)یان لە کوردیدا بە جێناوی لێکدەر لە قەڵەم داوە ، بیریان لەوە نەکردووەتەوە ، کە ئەمانەی ئێمە سەربەخۆیی تەواویان نییە .. بەوێنە ئەگەر لە ڕستەی ((من کە بۆ ئازادی بجەنگم ، لە مەرگ ناترسم))دا دەشێ (کە) لابرێ و هیچی ئەوتۆش لە ڕستەکە ناگۆڕێ ، واتە ـ هەبێ و نەبێ ، واتا و مەبەست هەریەکە ... بۆیە دەتوانین بڵێین لە زمانی کوردیدا جێناوی لێکدەر نییە .

- جێناوی نادیار   ضمیر مستتر

Indefinite (Hidden) pronoun

ب : جێناو

وشـەكانی (یـەكێك ، كەسـێك ، هێندێـك ، شـتێك ، تشـتەك ، هنـەك / هندەك ... و هەندێكی دی) لە هەردوو دیالێكتی سەرەكیی كوردیدا وەك جێناوی نادیار بەكاردەبرێن .

- جێناوی نەفی   ضمیر النفي   Negative pronoun

ب .: جێناو

لە دیالێكتی خوارووی كوردیدا بە شێوەیێكی سەرەكی (هیچ ، چ) وەك جێناوی نەفی بەكاردێن و زۆرجاریش وشەی (كەس / كەسێ / كەسێك ؛ شت / شتێ / شتێك ؛ یەك / یەكێ / یەكێك)یان لەگەڵ دێ .

هەرچەندە لە دیالێكتی كرمانجیی ژووروشدا (هیچ ، چ) وەك جێناوی نەفی دەبینرێ ، بەڵام وشەكانی (تو ، قەت) كە بە مانای (هیچ) دێن ، زۆرتر لە كاردان .. لەگەڵ (تو ، قەت)یشدا ، زۆرجار وشەی (كەس / كەسەك ، تشت / تشتەك ..) دێت .

- جێناوی نیشانە   ضمیر الاشارة

Demonstrative pronoun

= جێناوی ئاماژە

ب .: جێناو

لە زمانی ئاوێستادا ((تە ئەێتە ، ئەێم)) (ئەم ، ئەمە) ؛ ((هاو ، ئەڤە)) (ئەو ، ئەوە) و لە زمانی سانسكریتیدا ((تا ، ئینا ، ئەیام)) ؛ ((ئەوساو))

(ئەو ، ئەوە) جێناوی نیشانەن ... لە ئاوێستاش و سانسکریتیشدا زۆری ئەو جێناوانە ژمارە و جنس و دۆخیان هەیە .

لە زمانی پەهلەویدا ((ئێن ، ئێ (ت))) (ئەم ، ئەمە) ؛ ((ئان ، ئۆی)) (ئەو ، ئەوە)) جێناوی نیشانەی سەرەکین و جاروبارەش ((ئیم)) (ئەم ، ئەمە) بەرچاودەکەوێ ... جێناوی ((ئۆی)) (ئەو ، ئەوە) فۆرمی کۆی هەیە .. ((ئۆشان)) (ئەوان ، ئەوانە) . لت هەندێ حاڵەتدا جێناوی ((ئێـ (ت))) (ئەم ، ئەمە)یش (ئاتە / ئەشان)) (ئەمان ، ئەمانە) فۆرمی کۆیەتی . هەرچی جێناوی ((ئێن)) (ئەم ، ئەمە) و ((ئان)) (ئەو ، ئەوە)یە فۆرمی کۆیان نییە .. تێکڕای جێناوەکانی نیشانەی زمانی پەهلەوی دۆخیان نییە .

لە زمانی فارسیدا ((این)) و ((آن)) جێناوی نیشانەن . ((این)) بۆ نزیك و ((آن)) بۆ دوورە ، ئەم دوو جێناوە ئەگەر بۆ کەس بن لە حاڵەتی کۆدا دەبنە (اینها ، آنها)) .

جێناوەکانی نیشانە لە زمانی کوردیدا وێڕای نێزیکی شێوەیان لەگەڵ جێناوەکانی نیشانەی ئەو زمانانەی خزمایەتییان لەگەڵیان هەیە ، لە ڕووی بەکارهێنانیشەوە زۆر وێکدەچن .

لە دیالێکتی کرمانجیی خواروودا (ئەم ، ئەمە ، ئەمان ، ئەمانە) و (ئەو ، ئەوە ، ئەوان ، ئەوانە) جێناوی نیشانەن . کۆمەڵی یەکەمیان ـ واتە (ئەم ، ئەمە ، ئەمان ، ئەمانە) بۆ نێزك و کۆمەڵی دووەمیان ، واتە ـ (ئەو ، ئەوە ، ئەوان ، ئەوانە) بۆ دوور بەکاردێن ... هەرچی (ئەم ، ئەمە)ی کۆمەڵی یەکەم و (ئەو ، ئەوە)ی کۆمەڵی دووەمە تاکن و بە یاریدەی (ان)ی کۆ بوونەتە ئەمان ، ئەمانە) و (ئەوان ، ئەوانە)ە و جێناوی نیشانە سازبووە .

لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا (ئەڤ ، ئەڤە ، ئەڤان ، ئەڤانە) و (ئەو ، ئەوە ، ئەوان ، ئەوانە) جێناوی نیشانەن . لەم دیالێکتەشدا ، هەروەك لە دیالێکتی خواروودا کۆمەڵی یەکەمیان ، واتە (ئەڤ ، ئەڤە ، ئەڤان ، ئەڤانە) بۆ نزیك و کۆمەڵی دووەمیان ، واتە (ئەو ، ئەوە ، ئەوان ، ئەوانە) بۆ دوور

بەکاردێن . هەرچی (ئەڤ ، ئەڤە)ی کومەڵی یەکەم و (ئەو ، ئەوە)ی کۆمەڵی دووەمە تاکن و بە یارمەتی (ان)ی کۆ بوونەتە (ئەڤان ، ئەڤانە) و ئەوان ، ئەوانە) و جێناوی نیشانەی کۆ سازبووە .

ـ جێناوی هاوبەشی الضمير المتبادل Peciprocal pronoun

بـ .: جێناو

لە دیالێکتی خواروی کوردیدا وشەی (یەکتر) جێناوی هاوبەشی هەرە دیار و چالاکە . ئەم جێناوە لە ژمارەی (یەك) و ئاوڵناوی (تر) سازبووە .

لە هەندێ ناوچەی کرمانجیی خوارودا هەروەها وشەی (یەکدی) و (یەکدوو)ش وەك جێناوی هاوبەش بەدی دەکرێن . ئەم دوو فۆرمەش دیسان لە ژمارەی (یەك) و ئاوەڵناوی (دی ، دوو) ـ کە لە (دن)ەوە کەوتوونەتەوە ـ پێکهاتوون .

لە دیالێکتی ژووروی کوردیدا دوو فۆرمی (هەڤ) و (هەڤدو) باون .

ـ جێناوی هەیی الضمير العاكس Relative pronoun

بـ .: جێناو

جێناوی هەیی ئەو جێناوەیە ، کە خۆیەتی (تملك) ڕادەگەیەنێ .

لە زمانی پەهلەویدا (ێی) جێناوی هەیی بووە و هەروەها کاری ئیزافەی بەجێهێناوە ـ واتە یاریدەی دانەپاڵ یەکتری دیارخەر و دیارخراوی داوە .

جێناوی هەیی کە لە ئاوێستادا (یە / یا) ، (یەت / هیەت) بوو لە هەمان کاتدا وەك نیشانەی پێکەوەبەستنی دیارخەر و دیارخراو خۆی نواندووە .

وێڕای تایبەتێتی هەندێ بەشە دیالێکت ، ئەوە دەمێنێتەوە کە لە دیالێکتی خواروی کوردیدا (هی / ئی) فۆرمی سەرەکیی جێناوی هەیی‌یە .

هەرچەندە وشەی (هی / ئی) لە تێکستی کۆن و ونوێی کوردیدا بە شێوەیێکی سەرەکی وەك جێناوی هەیی بەرچاودەکەوێ ، بەڵام لە هەندێ حاڵەتدا دەبینرێ ، کە دیارخەر و دیارخراوی پێکەوە بەستووە - واتە دەوری ئیزافەی بینیوە .

لە ئاخاوتن و نووسینی زوو و ئەمڕۆی سلێمانیدا فۆرمی زۆر باوی ئەو جێناوە (هی)یە.

لە ناوچەکانی موکریاٰن و سۆران ئەگەرچی دیسان هەر فۆرمی (هی) باوە ، بەڵام فۆرمی (ئی)یش زۆر بەرچاو دەکەوێ ... لە هەندێ شوێنیش فۆرمی (هێن) بەکاردێنرێ ، وەك کە دەوترێ : ئەو خانووە هێن تۆیە .

جێناوی هەیی لە دیالێکتی ژووروی کوردیدا بەپێی جنس دەگۆڕێ :
(یێ - yê) بۆ نێر و (یا - ya) بۆ مێ بەکاردێنرێ

- جێنشینی العلاقة العمودية ، العلاقة الرأسية

Paradigmatic

بـ: رێزمانی بناغەگر

- چ -

چاوگ المصدر Infinitive

چاوگ یان فۆرمی دیارنەخراو ئەگەرچی پێکهاتن و تایبەتێتیی خۆی هەیە ، بەڵام لەگەڵ ئەوشەدا سەر بە فۆرمە گەردان نەکراوەکانی کردارە و

واتای ڕوودان ڕادەگەیەنێ بێ ئەوەی ئیشارەت بۆ پێوەندێتی بە ڕێژە یان کات یان کەس یان ژمارەوە بکات . لەم ڕووەوە چاوگ وەك ناوی مەعنەوی لە کاردایە ، بەڵام ئەم پرۆتسێس نیشان دەدا و هەرچی ناویشە شت دیاری دەکا . چاوگ تایبەتێتی حاڵەتی کردار (ڕێژە ، کات ، کەس ، ژمارە)ی نییە ، بەڵام ئەرکی هەمەجۆری ڕستەسازی بەجێدێنێ و بەتایبەتی هەندێ ئەرکی ئەوتۆ ، کە فۆرمی گەردانکراو ناتوانێ جێبەجێی بکات .

پێوەندیی هەمیشەیی چاوگ بە کردارەوە بەڵگەی وشەسازی و ڕستەسازی ئیسپاتی دەکەن : بوونی تێنەپەڕی و تێپەڕی (مردن - مراندن) ؛ کارا دیاری و کارا بزری (کوشتن ــ کوژران) ؛ دیاریکردنی بە هۆی ئاوەڵکردارەوە (خێرا ڕۆیشتن) و بەرکار وەگرتن (ئاوخواردنەوە)... هتد . لە باری ڕستەسازییشەوە چاوگ دەتوانێ وەك ئەندامی سەرەکیی ڕستە و وەك تەواوکەر خۆی بنوێنێ .

تایبەتێتیی ناویی چاوگ لەوەدا دەردەکەوێ ، کە چاوگیش بەهەمان چەشنی ناو نیشانەی ناسیاوی وەربگرێ : (مردنەکەی باوکت بووە مایەی خەم و پەژارەی هەموان) ؛ (ئەوە چۆن هاتنێك بوو ؟) ... لەگەڵ پێشبەند و پاشبەنددا دێت (لە ڕۆیشتندا ئاگات لە خۆت بێ) ... وەك دیارخراو و دیارخەریش دێ و نیشانەی ئیزافەی دەچێتە سەر : (هاتنی ئازاد بێمەبەست نەبوو) ... لە ڕستەشدا وەك نیهاد خۆی دەنوێنێ : (خوێندن کەڵکی زۆرە)و دەوری تەواوکەری ڕاستەوخۆ (بەرکار) دەبینێ : (خوێندنم تەواوکرد) و دەبێتە بەشی ناویی گوزارە : هەر خەریکی کوشتن و بڕینە)...

لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروو و شێوی موکری و ئاخاوتنی هەندێ ناوچەی کرمانجیی خوارووا چاوگ وەك ناوی جنسی مێ خۆی دەنوێنێ .

لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا ئەگەر دیارخراو ناو بێ و ژمارەی تاکی جنسی مێ بێ . نیشانەی (ـ ا) وەردەگرێ . چاوگیش کاتێ دەوری دیارخراو دەبینێ ، بەهەمان شێوەی ناو نیشانەی (ـ ا)ی جنسی مێی دەچێتە سەر .

ناوی جنسی مێ لە دۆخی تیاندا لە دیالێکتی ژووروو و هەندێ بەشە دیالێکتی خوارووودا چۆن نیشانەی (ێ) وەدەرگرێ ، چاوگیش لە دۆخی ناوبراودا وەك ناو هەمان نیشانەی (ێ)ی پێوە دەلکێ .

*　　*

*

لە زمانی ئاوێستادا کردار فۆرمی تایبەتی و گشتیی چاوگی نی‌یە . بۆ ڕاگەیاندنی واتا و ئەرکی چاوگ و فۆرمی هەمەجۆری دۆخی تیانی ناوی ڕوودان لە کاردان . لە نێو ئەو دۆخانەدا زەحمەتە بتوانرێ فۆرمێك دیاری بکرێت ، کە بووبێتە چاوگ و چووبێتە سیستەمی کردارەوە . یەکەم نیشانەی ئاسایی ئەو جۆرە دیاریکردنە ، بریتی‌یە لە کرداری ئاراستە و ئەویش ناتەواوە : لە زمانی ئاوێستادا گەلێ لەو ناوانەی لە کردارەوە کەوتوونەتەوە ، هێزی کرداری‌یان تێدا پارێزراوە : ((یەت بە ڤانی ئەیوی ڤەنیا (ئەبی ـ ڤەن ـ یاس) ... ئەژیم دەهاکەم)) ـ واتە (بوومە سەرکەوتوو) .

یاخود ناوی ڕوودان لە دۆخی بەرکاری‌دا دەبێتە تەواوکەری ڕاستەوخۆ .. وەك (ڤەیدیەم) ، (مەنثرەم) .

لەبەر ئەوە دیاریکردنی چاوگ کەم یا زۆر لە جغزی گومان و نادیاریدا دەمێنێتەوە . جا لە نێو ئەو حاڵەتانەدا ، کە پتر پشتی پێ ببەسترێ ، ئەم فۆرمانەی خوارەوەن :

١ـ فۆرمی بەرکاری ناڕاستەوخۆی ناوی ڕوودانی هەمەچەشن و بەتایبەتیش ئەوانەی (ـ تی)یان تێدایە . وەك :

(سەپتەیەی ، سوپتەیەی)

٢ـ فۆرمێکی تایبەتی ، کە ئەویش هەر لە فۆرمی بەرکاری ڕاستەوخۆوە کەوتووەتەوە ، بەلام لە دۆخەکانی دی‌دا هاووێنەیان نی‌یە و وا

بیردەکەینەوە ، حاڵەتی هەرە نێزکی‌یان لە بۆچوونمانەوە بۆ چاوگ ئەوانەن ، کە لە ڕەگی کردارەوە وەرگیراون و کۆتاییان بە (ـ دیای) هاتووە :

((جەی دیای)) (کوشتن)

((ڤۆیددیای)) (زانین)

... هتد .

چاوگ لە زمانی فارسیی ناوەڕاستدا بریتی‌یە لە قەدی کرداری ڕابوردوو و + نیشانەی (ـ ەن) : (کەرتەن)) (کردن) ؛ ((ڕەفتەن)) (ڕۆیشتن) ؛ ((گوفتەن)) گوتن) . لە ڕووی واتاوە چاوگ لە هەمان کاتدا (ناوی ڕوودان)یشە و لەبەر ئەوەشە لەگەڵ پێشبەند و پاشبەنددا بێت .

وێڕای ئەوە لە زمانی فارسیی ناوەڕاستدا چاوگ فۆرمی کورت (بێ نیشانەی ((ـ ەن))یشی) هەیە ، کە لەگەڵ قەدی کرداردا هاوشانن . وەك : ((کەرت)) (کردن) ؛ ((گوفت)) (گوتن) ؛ ((ڕەفتن)) (ڕۆیشتن) .. ئەم جۆرە فۆرمەش بەتەنیا بەکارنایەت و لەگەڵ کرداری دی‌دا دێت .

لە زمانی موجانی‌دا چاوگ لە قەدی کرداری ڕابوردوو و نیشانەی (ـ ا) یان (ـ ان) پێك دێ ، وەك ((نێوست + ا / ان = نێوستان)) (دانیشتن) .

لە هەموو دیالێکتەکانی کۆمەڵی زمانە شوگانۆ ـ ڕووشانی‌یەکاندا چاوگ فورمی کورت و فۆرمی تەواوی هەیە . فۆرمی کورتی چاوگی زوربەی کردارەکان لەگەڵ قەدی کاتی ڕابوردووی کرداردا وەك یەکن . بەوێنە : ((نڤشت ، نەڤشت)) (نووسین) ... هەرچی فۆرمی تەواویشە بە یاردەی نیشانەی (ـ ۆو ، ـ ەو) پێك دێ ، وەك : ((نڤشتۆو ، نەڤشتەو)) (نووسین) ...

لە زمانی یازگولیامی‌دا چاوگ لە ڕەگی کاتی ئێستای کردار و نیشانەی (ـ ەژ) پێك‌دێ ، وەك : ((لەڤەژ)) (گوتن) ، ((مەرەژ)) (مردن) ...

لە زمانی ڤاخانی‌دا چاوگ بە ئیزافەکردنی نیشانەی (ـ اك) یان (ـ ن) بۆ سەر ڕەگی کاتی ئێستای کردار پێك‌دێ . وەك : ((گز + اك = گزاك))

(هەڵستان) ؛ ((جەڕ + اك = جەڕاك)) (كردن) ؛ ((ژۆی + ن = ژۆین)) (خوێندنەوە) ..

چاوگ لە زمانی بلووجیدا لە ڕەگی كاتی ئێستای كردار و نیشانەی (ـ ەك) پێك دێ . وەك : ((گر + ەك = گرەك)) (بردن) ؛ ((ژەن + ەگ = ژەنەگ)) (لێدان) ...

نیشانەی چاوگ لە زمانی فارسیی نوێدا ((ـ تن)) و ((ـ دن))ە و ئەگەر (ن) لابرێ كاتی ڕابوردوو پەیدا دەبێ :

بستن ، فروختن ، زیستن ...

بردن ، كندن ، زدن ./.

لە زمانی ڕووسیدا چاوگ كۆتایی بە دەنگی (ت) یان (تی) دێ ...

*　　*

*

گشت چاوگێكی زمانی كوردی كۆتایی بە دەنگی (ـ ن n / in) دێت ـ واتە لەم زمانەدا تاكە چاوگێك نییە كۆتایی بە دەنگی (ـ ن) نەهاتبێ . بەو (ـ ن)ە دەوترێ (ـ ن)ی چاوگ . لە پێش ئەو (ـ ن)ی چاوگییەشەوە یەكێك لەم پێنج دەنگە (ا ، ی ، وو ، ت ، د) دێت و لە ڕێزمانی چاولێكەریی كوردیدا ، چاوگ بە ناوی ئەو دەنگانەی پێش (ـ ن) ناونراون ـ واتە : چاوگی ئەلفی ؛ چاوگی یائی ؛ چاوگی واوی ؛ چاوگی تائی ؛ چاوگی دالی .

بەپێی فۆرمی چاوگ و پێوەندیی بنەمای ڕەگ و قەد ، دەتوانرێ كرداری سادە بەسەر پێنج كۆمەڵدا دابەش بكرێ :

١ـ كۆمەڵی بە (ـ ان) كۆتایی هاتوو

٢ـ كۆمەڵی بە (ـ ین) كۆتایی هاتوو

٣ـ كۆمەڵی بە (ـ وون) كۆتایی هاتوو

٤ـ كۆمەڵی بە (ـ تن) كۆتایی هاتوو

٥ـ كۆمەڵی بە (ـ دن) كۆتایی هاتوو

چاولێکەری	التقليد	Imitation
چەندەکی	الكمي	Quantitative
چۆنەکی	الكيفي	Qualitative
چییەتی	الماهية	Substance

- خ -

خاڵ (.)	النقطة	Period, Full stop

خاڵ واتای کۆتایی هاتنی گوتە دەگەیەنێ . خاڵ کاتێ دادەنرێ ، کە نووسەر بە پێویستی بزانێ بەتەواوی ڕستەیەك لە ڕستەیەکی دی جیا بکاتەوە . ئەم پێناسەیە پێوەندی ڕاستەوخۆی گوتە لە ڕووی واتاوە بە دانانی خاڵەوە زۆر بە ڕوونی نیشان دەدات .

لە ڕاستیدا ، ئێمە خاڵ بۆ جیاکردنەوەی بیرێك یان واتایەك دادەنێین ، کەوا لە شێوەی ڕستەیەکی سەربەخۆدا داڕێژرابێ . کاتێ تێکستێکی وا دەخوێنینەوە کە نیشانەکانی خاڵبەندی بۆ دانراوە ، لە نووسەر چاوەڕوان

دەکەین لەو شوێنانەدا خاڵی دانابێ ، کە پێویست بکات . جا لەسەر بناغەی بوونی خاڵ حوکم دەربارەی پێوەندی و دابەش‌کردنی ڕستە و بیر و واتا لە تێکستەکەدا دەدەین .

لەگەڵ ئەوەشدا ، ئەگەر تێکستێك نیشانەکانی خاڵبەندی بۆ دانەنرابێ ، دەشێ هەرکەسە بەپێی تێگەیشتن و بۆچوونی خۆی خاڵ دابنێ .

بەم جۆرە دانانی خاڵ بەر ئەو حاڵەتانەی دانانی نیشانەکانی خاڵبەندی دەکەوێ ، کەوا لە ڕاستیدا بەپێی تێگەیتشنی تێکستەکە دیاری دەکرێن ـ واتە لەسەر بناغەی مانای تێکستەکە . لەگەڵ ئەوەشدا ، ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە نووسەر لە دانانی خاڵدا ئازادە . بەوێنە ئەگەر یەکێك بێت خاڵ لە شوێنێکدا دابنێ ، کە بیر و مەبەستی تێدا کۆتایی نەهاتبێ ، بێ گومان ڕاست نییە .

خاڵ دوو ئەرك بەجێ دێنێ : سنوور لە نێوان ڕستەیەك و ڕستەیەکی دیدا دیاری‌دەکا و کۆتایی ڕێزمانی‌یان نیشان دەدا ــ ئەمە ئەرکی سینتاکسی‌یە. جگە لەوە خاسیەتی هەواڵ گەیاندنێکی تایبەتی نیشان‌دەدا ـ ئەمەش ئەرکی واتایی‌یە . ئەو دوو ئەرکە لەگەڵ یەك پێوەندیی هەمیشەیی‌یان هەیە .

خاڵبەندی علامات الترقيم Punction

نیشانەکانی خاڵبەندی لە نووسیندا بۆ دابەش‌کردنی تێکست لە ڕووی سینتاکس و واتاوە بەکاردەهێنرێن . با بزانین مەبەست لە دابەشکردنی تێکست لە ڕووی سینتاکس و واتاوە چی‌یە .

وتار ، نامیلکە ، کتێب دەکرێ بەسەر بەش یان فەسڵ یان بەند یان ڕستە یان پارچەکانی ڕستەدا دابەش بکرێ . لە نووسیندا ئەرکی دابەش کردنی

تێکست بەسەر ڕستەدا و ڕستەش بەسەر پارچەی جیاوازدا ئەو نیشانانە بەجێی دێنن ، کە بەناوی نیشانەکانی خالبەندییەوە ناسراون .

بێگومان ، ڕاست نییە وا بە فراوانی بووترێ ، کە گوایا نیشانەکانی خاڵبەندی تێکست بەسەر ڕستەدا دابەشدەکەن ، چونکە ئاخاوتنی ئێمە خۆی لە خۆیدا بریتییە لە ڕستە و ڕستەش وەسیلەی پێکهێن و سازکەری زمانە . هەرچی نیشانەکانی خاڵبەندییە تەنیا وەسیلەیەکی یاریدەدەرن بۆ نیشاندانی سنووری نێوان ڕستە و پارچەکانی ڕستە لە نووسیندا . لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە پەنجە بۆ ئەوە ڕابکێشین کە وا نیشانەکانی خاڵبەندی دیاریکردنی ئەو سنوورانە بەتەواوی ئاسان دەکەن .

جاری وا هەیە بەهۆی لە بیرکردن یان ڕاستدانەنانی نیشانەیەکەوە ، سەرپاکی واتای ئەوەی وتراوە دەشێوێ . بەوێنە ئەو ڕووداوە زۆر ئاشکرایە ، کە ساڵی ١٨٦٥ لە ئەمەریکا کاتی لە چاپدانی ئیستیمارەی گومرگ ، چەند خاوەن کارگەیەکی ئینگلیز بۆیان هەڵکەوت ڕاستکەرەوەکانی چاپخانە بکڕن بۆ ئەو مەبەستەی لە ئیستیمارەکاندا شوێنی ڕاستەقینەی کۆمایەك بگۆڕن . بەهۆی ئەو جێگۆڕینەی کۆماکەوە ئەندازەی باجی پلێتە ئاسن وەك باجی ئاسنی خاوی لێهات . ئەو هەڵەی چاپە (ڕاستتر ئەو فێڵە) تەنیا دوای حەڤدە ساڵ هەستی پێکرا . ئەمەریکا لەو ماوەیەدا لە دەستکەوتی باجی گومرگدا ٤٩٩٥٥٧٦٦ دۆلاری لە کیس چوو .

بێگومان ئاواز و خاڵبەندی پێوەندییان لەگەڵ یەکتر هەیە . هەروەها چۆن ئاواز یاریدەی ڕاستدانانی نیشانەکانی خاڵبەندی دەدات ، هەر بەوچەشنە یاریدەی باش تێگەیشتنی مەبەستیش دەدات .

ئاواز و خاڵبەندی دوو منداڵی یەك باوکن . چ ئەم و چ ئەو یاریدەی نیشاندانی پێوەندیی ڕێزمانی لە نێوان ڕستەکان و پارچەکانیاندا دەدەن و واتای دەقەکە دەردەخەن . بەڵێ دەق بەبێ نیشانەکانی خاڵبەندی مانای ونابێ ، هەر بەو چەشنەش بەبێ ئاوازیش . ئەگەرچی دەکرێ چەند

ڕستەیەك بە بێئاواز بوترێ ، بەڵام جوانی و جەوهەری نامێنێ و تێگەیشتن لێی زەحمەت دەبێ . بێگومان ، قسە نابێ لە ئاواز بێبەش بکرێ ، چونکە ئاواز جەوهەری قسەیە . تێکستی بێخاڵبەندیش وەك قسەی بێئاوازە .

لە ڕووی شێوەی دەربڕینەوە دوو جۆر دابەشکردنی وتە هەیە : دابەش کردنی وتەی ئاخاوتن و دابەشکردنی وتەی نووسراو . ئەم دوو دابەشکردنەش وێك ناچن و تەنیا یەك گرتنەویەکی دیاریکراو لە نێوانیاندا هەیە .

ئاخاوتن خاوەنی تایبەتێتی ڕاوەستانە لە نێوان بەدەمدا هاتنی وشەکاندا (بێگومان نەك دوای هەموو وشەیەك) . ئێمە کاتێ دەدوێین بۆ دیاریکردنی مەبەست . وشەکان لە گروپدا پێکەوە دەبەستین و لە نێوان گروپەکاندا کەم یان زۆر ڕادەوەستین . بەوێنە کە دەڵێین : (کوڕە هەژارێك / لە بازاڕی گەورە/ سواڵی دەکرد) ، ئەوە ئەم ڕستەیە لە تەلەفوزکردندا بەسەر سێ گروپی واتاداردا دابەش دەبێ . پێویستە پەنجە بۆ ئەوە ڕابکێشین گروپی واتادار کە لە زانستی زماندا (Syntagma)ی پێدەڵێن ، دەلوێ لە یەك وشە پێکهاتبێ ، وەك : (بێگومان / ئەو خاوەن سۆزە) ؛ (بەڵێ / تۆم خۆش دەوێ). یاخود دەشێ ڕستەیەکی سەرلەبەر بریتی بێ لە یەك سینتاگمە ، بەوێنە : (ڕزگاریی کورد و کوردستانم دەوێ) ...

جۆرەکەی دی دابەشکردن ، دابەشکردنی نووسینە . لێرەدا شێوازی دابەشکردن بە چەشنێکی ترە . لە نووسیندا بە نیگار گروپەکان جیادەکرێنەوە ، نەك بە ئاوازی دەربڕین . ئەگەرچی ئەمیش هەر پارچەی واتاداری ئاخاوتنمانن ، بەڵام دابەشکردنیان لەسەر بناغەی پێکهاتنی ڕێزمانی ڕستە دامەزراوە .

نیشانەکانی خاڵبەندی لە دەستووری نووسینی کوردیدا بۆ دەست نیشانکردنی شوێنی ڕاوەستان نین . لە بناغەی خاڵبەندیماندا پێکهاتنی ڕێزمانی ڕستە سەرەکییە . نیشانەکانی خاڵبەندی هەروەها دەتوانن

مەبەستی دی بگەیەنن ، ئەویش بەتایبەتی نیشاندانی واتای گوتەیە . بەوێنە نیشانەی پرسیار واتای پرسیاری ڕستە دەست نیشان دەکا .

لە هەندێ باردا نیشانەکانی خاڵبەندی پێوەندی واتایی لە نێوان پارچەکانی گوتەدا دەست نیشان دەکەن . بەوێنە :

١ـ من قیژاندم ، ئەوان ڕایان کرد . (لە گێڕانەوەی باسەکەدا ژماردنی ڕووداو ڕەچاوکراوە) .

٢. من قیژاندم ـ ئەوان ڕایان کرد (ئەوان ڕایانکرد، چونکە من قیژاندم) .

٣ـ من قیژاندم : ئەوان ڕایان کرد . (من قیژاندم ، چونکە ئەوان ڕایانکرد).

بەو چەشنە نیشانەکانی خاڵبەندی بەر لە هەر شت دەوری دابەشکرنی تێکست بەسەر ڕستەدا لە ڕووی واتاوە دەبینن . وێڕای ئەوە ، هەروەها دەتوانن واتای گوتە دەست نیشان بکەن ، یان پێوەندی پارچەکانی گوتە دیاری بکەن .

لە کۆتاییشدا حاڵەتی وا هەیە ، کە نیشانەکانی خاڵبەندی بۆ دیاریکردنی ئاوازی گوتە بەکاردەهێنرێ .

خاوەنێتی	التملك ، الملكي	Possessive
خواز	الارادة	Volition

خوازە

بـ . : میتافۆر

خوازەکی	الارادي	Voluntary

خواستن		
بـ : میتافۆر		
خول	دورة	Cycle
= سووڕ		
خۆگۆڕ	تنوع	Variation
= شێوەگۆڕ		
خۆیەکی	الذاتی	Subjective
خێرانی	السرعة	Quickness
بـ : ئاواز		
داخوازی	الطلب ، حالة التمنی	Subjunctive
داڕشتن	الأشقاق	Derivation
داغ	الوصمة	Stigma
دانه	وحدة	Unit
داوەدەنگ		
بـ : دەنگەژێ		;
دەرەکی	الخارجي	Outsider , Stranger

دەربڕین

بـ . : تەلەفوزکردن

دەروو | المخرج | Place of articulation

دەستەواژە

= فریزی بەرەڵڵا

بـ . : فریز

دەستوور

بـ .: ڕێزمان

١ـ دەم | الفم | Mouth

= ١ ـ زار

٢ـ دەم

بـ . : کات

ـ دەمنووقاندن | الاطباق | Velarization

بزووتنەوەی بەشی پشتەوەی زمان بۆ دیوی ئاسمانەنەرمە ، وتنێکی پێچەوانەی تەواوکەر دێنێتە ئارا و بەمە دەوترێ (Velarization) .

دەنگ | الصوت ، الصوت اللغوي | Phone

= دەنگەزمانی

- دەنگی چەندەکی الصوت الكمي Lautquantitaten

ئەو دەنگانەن ، هەرچەندە دەوترێن ، بەلاّم مانا ناگۆڕن و وشە لە یەك جوداناکەنەوە

- دەنگی چۆنەگی الصوت الكيفي Lautqualitaten

بەو دەنگانە دەوترێن ، کە مانا دەگۆڕن و وشەیێك لە وشەیێك جودادەکەنەوە .

دەنگەزمانی

بـ .: دەنگ

دەنگەژێ الاوتار الصوتية Vocal gords

= ژێدەنگ ، داوەدەنگ

دەنگەگۆڕکێ الابدال Replacement

دەنگەگۆڕکێ بریتییە لەوەی دەنگێك جێگەی دەنگێکی دی بگرێتەوە بێ ئەوەی کار بکاتە سەر گۆڕێنی واتا .

دەنگێکی وشەیێك لە ئاخاوتنی هەندێ کەسدا دەگۆڕێ بە دەنگێکی دی لە ئاخاوتنی کەسانی دیدا بێ ئەوەی ئەم گۆڕانە ببێتە هۆی گۆڕانی واتای وشەکە . بە واتاییێکی دی ، هەمان وشە لە دوو فۆرم یان زیاتردا دەبینرێ ، بەهەمان واتا دیسانەوە هەندێ جار دوو فۆرمی وشەکە لە یەك زاردا هەن ، جاری واش هەیە هەر فۆرمەی لە زارێکی تایبەتیدا بەکاردێ .

بە کورتی ئەمە ئەو حاڵەتە دەگەیەنێ ، کە لە وشەیەکدا دوو دەنگی جیاواز بەیەك بگۆڕرێنەوە و کارنەکەنە سەر واتای وشەکە ... ئەم دیاردەیەش لە زمانی کوردیدا یەکجار بەربڵاوە و لەم شێوانەی خوارەوەدا دەبینرێ .

١ـ کۆنسۆنانت بە کۆنسۆنانت . بەوێنە :

د > ئ : دەڕۆم > ئەڕۆم ... دەمزانی > ئەمزانی ...

د > ی ـ y : بادان > بایان لە دنیادا > لە دنیایا

د> ت : نەوەد > نەوەت .. کرد > کرت

و < > ف : حەوت < > حەفت ... مزگەوت < > مزگەفت

و < > م : نیو < > نیم ... داوێن < > دامێن

و < > ڤ : ئاو < > ئاڤ چاو < > چاڤ

خ < > غ : باخ < > باغ .. خونچە < > غونچە

...

٢ـ بزوێن بە بزوێن . وەك

ێ < > ا : پێ < > پا ... نێو < > ناو

ێ < > ە : پێوەندی < > پەیوەندی ... پێچە < > پەچە

ا < > ە : جێگا < > جێگە ... ڕێگا < > ڕێگە

وو < > ۆ : بووەتە < > بۆتە ... چووەتە < > چۆتە

٣ـ بزوێن و دیفتۆنگ :

وو < > وێ : خوون < خوێن

ێ < > وێ : خێ < > خوێ

وو < > وی : سوور > سویر

ـ دەنگەگۆڕکێی بزوێن بە بزوێن

ب . : دەنگەگۆڕکێ

ـ دەنگەگۆڕکێی بزوێن و دیفتۆنگ

بـ . : دەنگەگۆڕکێ

ـ دەنگەگۆڕکێی کۆنسۆنانت بە کۆنسۆنانت

بـ . : دەنگەگۆڕکێ

دەنگبڕان	الحبسة	Aphasia

دەنگناسی

بـ . : فۆنەتێك

دەنگسازی

بـ . : فۆنۆلۆژی

ددان	الأسنان	Teeth
ـ ددانی بانین	الأسنان العليا	Upper teeth

ـ ددانی خوارەوە

بـ .: ددانی ژێرین

ـ ددانی ژێرین	الأسنان السفلی	Lower teeth

= ددانی خوارەوە

ـ ددانی سەرەوە

ب .: ددانی بانین

دروست نووسی

ب .: ڕێنووس

دریژی	الطول	Length
دژەکردار	رد الفعل	Reaction
دژواتا	الاضداد	Antonym
دواگر	میل ، نزعة	Proclitic

لە زوربەی زماناندا وشە گرنگەکان ، بەتایبەتی ناو تربەیێکی سەربەخۆ پێك دێنن و هێزی فەرهەنگی و ڕستەیی خۆیان هەیە ، ئاوەڵکردار و جێناو و ژمارە و پێشبەند و نیشانە و ئامرازی بەستن و هەندێ ئامرازی دی لە پێشەوە بە وشە گرنگەکەوە دەبەسترێن ، کەوا لەم حاڵەتدا نەك تەنیا خاوەنی هێزی وشەیی‌یە ، بەڵکو خاوەنی هێزی ڕستەیی‌یشە : (بەهاری کوردستان ؛ دوو ڕۆژ ، بێ منداڵ ...) . ئەو جۆرە وشانە ، کە هێز لە دەست دەدەن و خۆیان بە وشەکەی دی‌یەوە دەبەستنەوە ، پێیان دەوترێ دواگر .

دۆخ	الحالة	Case

دووخاڵ (:) النقطتان Colon

لە زۆر دۆخدا ، باری واتا ، دانانی دووخاڵ دیاری دەکات . بەوێنە لە سنووری ڕستەدا کاتێ دووخاڵ لە بریتی کۆما دادەنرێ ، کە ڕستەی دووەم ئەو هۆیە نیشان بدا ، کە لە ڕستەی یەکەمدا باسی هاتووە ، یاخود کاتێ ڕستەی دووەم ناوەڕۆکی ڕستەی یەکەم (یان یەکێك لە ئەندامەکانی ڕستەی یەکەم) ئاشکرادەکات ؛ یاخود کاتێ ڕستەی دووەم ، ڕستەی یەکەم تەواو دەکات .

بۆ نموونە :

مامۆستایان ئەیانەوێ :
هەتاوی کورد زوو دەرکەوێ ،
ڕێی بیر بۆ مێشکمان خۆش کەن ،
زمانمان بە کوردی گۆش کەن ..

(گۆران ، ل٣١١)

بازاڕی قەلا پڕبوو لە خەڵك : لە دەشتەکی و کۆچەر ، لە ئازربایجانی و خەڵکی وانێ ، لە خەڵکی ولاتی ئاسۆریان و لە خەڵکی زۆر ناوچەی دیکەش .

(دمدم ، ل ٢٦)

وتم : ئاوێکی ڕەحمەت ، گەییە ڕۆحم ئاگری فیرقەت
وتی : لەم دۆزەخە زەحمەت کە دەر بێ هەرکەسی تێکەوت

(مەحوی ، ل٨٥)

ئەگەر نووسەر نەیەوێ پێوەندی ڕوونکردنەوە دەستنیشان بکات ، ئەوە لەو حاڵەتانەدا بۆی هەیە کۆما دابنێ . وەك :

... بە پێچەوانەی ئەوەوە کە مامۆستا عەلائەددین سەجادی دەیڵێ ، مەحوی شاعیرێك نەبووە زۆر لە خۆی بکا بۆ شیعر وتن .
(مەحوی ، ل بیست ونۆ)
وەك بینیمان ، دانانی دوو خاڵ لە سنووری ڕستەدا پێوەندی بە واتاوە هەیە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەمە وەنەبێ لەگەڵ ئەوە ناکۆکی پەیدا بکات ، ئەگەر بڵێین دانانی دوو خاڵ پێوەندی بە پێکهاتنی ڕێزمانی ڕستەشەوە هەیە . دووخاڵ کە شایەتی خاسیەتێکی دیاریکراوی پێوەندی واتایی نێوان ڕستە دەدا ، لە هەمان کاتدا سنوورەکانی ڕستەش نیشان دەدات .

دوودڵی

ب .: گومان

دووکەوانە ( ) القوسان Brackets

دەشێ پارچەیەکی ڕستە ، یان ڕستەیەکی سەرلەبەر ، یان چەند ڕستەیەك لە نێو دووکەوانەدا دابنرێ .
دووکەوانە نیشانەیەکی واتاییە . بە زۆری سەرنجی تەواوکەری واتا و ڕوونکردنەوەی هەمەجۆرە دەخرێنە نێو دوو کەوانەوە . لەگەڵ ئەوەشدا ، کە بەکارهێنانی نیشانەی دووکەوانە لە پلەی یەکەمدا بەندە بە واتاوە ، بەڵام وەك ئا . م . پیشکۆڤسکی ڕادەگەیەنێ ، ڕاست نییە وا دابنرێ کە دووکەوانە ((هیچ مانایەکی ڕێزمانی نییە)) . خۆ ناشێ هەر پارچەیەکی ڕستە بخرێتە نێو دووکەوانەوە . تەنیا ئەو پارچانە دەخرێنە نێو دووکەوانەوە کە نەك هەر لە ڕووی واتاوە ، بەڵکو لە ڕووی ڕێزمانیشەوە دیاری دەکرێن .
واش بووە بە باو کە ئەو پارچەیەی ڕستە یان ئەو ئەندامەی ڕستە دەخرێتە نێو دووکەوانەوە ، کە وا لە باری ڕێزمانەوە کەمتر پێوەندی بە

ئەندامەكانی تری ڕستەكەوە هەیە . هەروەها ئەو حاڵەتەش بەدی دەكرێ ، كە ئەندامی پێویست و گرنگی ڕستە لە نێو دووكەوانەدا دادەنرێ ..

لە نووسینی كوردیدا زۆر جار ناوی تایبەتی (ناوی مرڤ و چیا و ڕوبار و شار و دێ و وڵات و میللەت ...) ، بەتایبەتی هی بێگانە لە نێو دووكەوانەدا دەبینرێ .. وەك ئاشكرایە لە نووسینی لاتینیدا ئەوجۆرە وشانە بە پیتی گەورە دەست پێدەكەن و بەمە سەرنجی خوێنەریان بۆ ڕادەكێشرێ . هەرچی پیتەكانی عەرەبییە لە ڕووی گەورەیی و بچووكییەوە وەك یەكن ، لەبەر ئەوە دەرخستنی ئەو چەشنە ناوانە بە ئەلفوبێكە جێبەجێ ناكرێ . جا لەبەر ئەو هۆیە و هەندێ هۆی دی لەگەڵ نووسینی كۆن و نوێی كوردیدا ئەو جۆرە وشانە خراونەتە نێو دووكەوانەوە .. لە ((تێگەیشتنی ڕاستی))دا ئەو دیاردەیە نەك هەر زۆر بەرچاو دەكەوێ ، بەڵكو شارەزایانەش مامەڵەی لەگەڵ كراوە .

چەند نموونەیەك :

١- (سیبریا) و (فلندا) و (اوكرانیە) لە هرای روسیە استفادەیانكر ... (ژ ٣ ، ل ١ ، س ١ ، د١٦) .

٢- معاهدەكان لە (پاریس) و (لوندرە) و (برلین)دا همتیكی وایان كرد ... (ژ ٥ ، ل١ ، س٢ ، د ١٩ ـ ٣٠) .

٣- لە (بكین)وە خبر هات .. (ژ ٢ ، ل١ ، س٢ ، د٢٣) .

٤- ایتالیانەكان الین : (كول دلروسو) و شاخی (ڤالیلا)مان گرتەوە ... (ژ١ ، ل١ ، س١ ، د٣٢)

... هتد

دوولاگرایەتی الثنویه Dualism

دیارخەر   **الصفة ، النعت ، مضاف اليه**

Attributive (adherent) adjunct , attribute

ئەو وشەیەیە کە وشەیێکی دی دەردەخات .

هەموو (صفه) و (مضاف اليه)یەك دیارخەرن .

لە زمانی کوردیدا بەشە ئاخاوتنی (ناو ، جێناو ، ئاوەڵناو ...) دەتوانن ببنە دیارخەر .

هـ . ، بـ .: نیشانەی ئیزافە .

دیارخراو   **الموصوف ، المنعوت ، المضاف**

Dependent member , deretminatum

ئەو وشەیەیە کە بەهۆی وشەیەکی دییەوە دەرخرابێ .

گشت (موصوف) و (مضاف)ێك دیارخراون .

لە زمانی کوردیدا بەشە ئاخاوتنی (ناو ، جێناو ، چاوگ ...) دەتوانن ببنە دیارخراو .

هـ . ، بـ.: نیشانەی ئیزافە .

دیاردە   **ظاهرة**   Possession

دیالێکت   **لهجة**   Dialect

= شێوە ، زار

دیفتۆنگ   **ادغام حرفي علة ، الصائت المركب**   Diphthong

= بزوێنی دوولانە

دیفتۆنگ بە گرێکی واتای (دووبزوێنی ، جووتەبزوێن ، بزوێنی دوولانە) دەدات و لە دوو بەش پێکهاتووە : ((دی)) (دووجار) و ((فتۆنگ)) (دەنگ) .

لە زانستی زماندا بە تێکەڵبوونی دوو دەنگی بزوێن ، دەوترێ دیفتۆنگ (بزوێنی دوولانە) .

لە زمانی کوردیدا دەتوانرێ سێ بزوێنی دوولانە دەستنیشان بکرێن :

١- وێ . وەك

توێژ ، نوێن ، گوێز ، نوێ ، گوێ ، نوێژ ...

٢- وی . وەك

هەنگوین ...

٣- وی . وەك

دویر ، سویر ، کویر ، موی ...

دیفتۆنگ واتە بزوێنی وتن ئاڵۆزی لە یەك بڕگە تەلەفوزکرواى وەك یەك دەنگی ئاخاوتن خۆنواندوو . بەنموونە ، دیفتۆنگی(Ôu)ی ئینگلیزی لە وشەکانی (go) و (home) و (no) دا ، (o)ی سەرەتا بە یەك گوژم تەلەفوزدەکرێ (u)ی ماکی دووەم لە حاڵەتی ئاساییدا تەلەفوزکردنی کەمتر ڕوونە ، واتە خلیسکاو و کورت و ناتەواوە . زمان لە دەربڕینی سەرەتای دیفتۆنگدا بۆ لای ڕەگ ناکشێ ؛ بەشی نێوان ناوەڕاست و دواوەی پشتی زمان دەنووشتێتەوە ؛ لێوەکان دەرناپەڕن . جا (ϴ) شێوەی دەنگی (϶) وەردەگرێ کەواتە هیچ یەکێك لە ماکەکانی ئەو دیفتۆنگە وێکچوونی تەواویان لەگەڵ دەنگی بزوێندا وەرناگرن ـ واتە لە دوو دەنگی بزوێن دەنگێکی دیفتۆنگی پەیدا دەبێ . تەلەفوزی باری بزوێنی ئەو دوو بزوێنەش جیاوازە لە باری یەککگرتنیان و پێکهاتنی دیفتۆنگیدا .

دیفتونگ دابەش دەبێ بەسەر داکشاو و هەڵکشاودا . لە دیفتونگی داکشاودا ماکی یەکەم بەتینە ، بەوێنەی دیتفونگی (ôu) ی ئینگلیزی و

(âe)ی ئەڵەمانی .. هەرچی دیفتونگی هەڵکشاوە ماکی دووەمی بەتینە ، بەوێنە(uô)ی ئیسپانی ..

هەردوو دیفتۆنگی (وێ) و (وی)ی زمانی کوردی دیفتۆنگی داکشاون ، لەبەرئەوەی ماکی یەکەمیان بەتینە . ئەگەر (وا) : (سوار ، شوان ، توان ...) دیفتۆنگ بوایە ، ئەوە هەڵکشاو دەبوو ، چونکە ماکی یەکەمی لە ماکی دووەمی لاوازترە .

- دیفتۆنگی داکشاو   الاصوات المدغمة المنسحبة (المنبسطة)

Outgoing diphthong

دیفتۆنگی داکشاو خاوەنی خاسیەتی لاوازبوونی تینی ئەندامانی ئاخاوتنە لە کۆتایی تەلەفوزکردندا . هەرچی چالاکییەکەیەتی دەکەوێتە سەرەتاوە .

- دیفتۆنگی هەڵکشاو   الاصوات المدغمة الصاعدة

Rising diphthong

دیفتۆنگی هەڵکشاو خاوەنی خاسیەتی بەهێزبوونی تینی ئەندامانی ئاخاوتنە لە کۆتایی دەربڕیندا ، بەلاّم لە سەرەتادا بە کزی دەست پێدەکات .

دیفتۆنگۆید   Diphthongoid

دیفتۆنگۆید ـ ئەو بزوێنانەن ، کە هێز (Stress) یان لە سەرە و لە سەرتایانەوە یان کۆتاییانەوە تەئسیری بزوێنێکیدی لێوە نزیکیان لەسەرە.

دیمانە   النظرية   Theory

دیمانەکی	النظري	Theoretical
دیو	طور	Phase

- ڕ -

ڕاڕەو	المذهب	System
ڕاستەوخۆ	المباشر	Direct

ڕاستنووسی

بـ.: ڕێنووس

ڕاستوتن	اللفظ الصحيح	Orthoepy

پرۆتسێسی فۆنەتیکی لە زمانی ئاخاوتنی میللیدا سنوور نازانێ. بەوێنە لە دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا نەك هەر گوێمان لە دەربرینی (خاڵ)، (گەل)، (ماندوو)، (توند)، (حاجی)، (زارۆڵە)، (زەلام)، (منداڵ)، (سووتاندن)... دەبێ، بەڵکو شێوەوتنی (خار)، (گەڵ)، (مانگوو)،

تونگ) ، (عاجی) ، (ذارۆڵە) ، (ذەلام) ، (منالْ) ، (سووتانن ...)یش دەبیسین .

ئاشکرایە ، دەربڕینی ڕیزی دووەم ، ئەگەرچی یاسای فۆنەتیکی تێدا ڕەچاوکراوە ، بەڵام نابێ وەك كێشەكی (المعیاری ـ Normative) تەماشا بكرێ . بۆیە لە زمانناسیی کارەکی‌دا دابین‌کردنی تەلەفوز دەورێکی گەورە دەبینێ . لە دابین‌کرنی تەلەفوزکردانداا مەفهوم و تێگەیشتنی سەرەکی زمانی ئەدەبی و جۆری شێواز زۆر گرنگە .

ڕاناو

بـ.: جێناو

ڕەخسکان

بـ .: ڕەخسین

ڕەخسین	التكامل	Integration

= ڕەخسکان

ڕەسەن

بـ .: جنس

ڕەقەئاسمانە

بـ.: ڕەقەمەلاشوو

ڕەقەمەلاشوو	الحنك الصلب	Hard palate

= ڕەقە ئاسمانە

رەگ	جذر	Root

- رەگی کردار | جذر الفعل | Roots of verb

ب ـ بنەمای کردار

ئەگەر لە ڕوانگەی چاوگەوە بۆ ڕەگی کرداری کوردی بگەڕێین ، ڕێگەیێکی بنەڕەتی و چەند حاڵەتێکی بیژۆك دەبینین .

ڕێگە بنەڕەتییەکە ئەوەیە ، کە زوربەی زۆری چاوگەکان ، چ تێنەپەڕ و چ تێپەڕ ، بە لابردنی (ن)ی چاوگ و دەنگەکەی پێشەوەی (ا ، ی ، وو ، د ، ت) پەیدا دەبن ـ واتە بەلابردنی نیشانەی چاوگ (ان ، ین ، وون ، دن ، تن) .

وەك :

تێنەپەڕ :

چاوگ	نیشانەی چاوگ	ڕەگ
وەستان ـ	ان	وەست : دە ـ وەست ـ م
لەرزین ـ	ین	لەرز : دە ـ لەرز ـ م
چوون ـ	وون	چ : دە ـ چ ـ م
مردن ـ	دن	مر : دە ـ مر ـ م
کەوتن ـ	تن	کەو : دە ـ کەو ـ م

تێپەڕ ـ

چاوگ	نیشانەی چاوگ	ڕەگ
هێنان ـ	ان	هێن : دە ـ هێن ـ م
کڕین ـ	ین	کڕ : دە ـ کڕ ـ م
× ـ	وون	
خوێندن ـ	دن	خوێن : دە ـ خوێن ـ م
گرتن ـ	تن	گر : دە ـ گر ـ م

ڕێگە بیژۆکەکەش ئەم حاڵەتانە لە خۆدەگرێ :

١ـ لابردنی دوا دەنگ ـ واتە (ن)ی چاوگ .

٢. لێکردنەوەی دوا دەنگ و گۆڕینی (ا)ی کۆتایی بە (ێ) یان (ە) .

٣ـ لابردنی دوو دەنگی کۆتایی ـ واتە نیشانەی چاوگ ـ و هەندێ گۆڕانکاری .

٤ـ لابردنی سێ دەنگی کۆتایی و گۆڕانکاری .

٥ـ لابردنی چوار دەنگی کۆتایی .

٦ـ لابردنی چوار دەنگی کۆتایی و کردنی (و) بە (ۆ) .

٧ـ لانەبردنی هیچ دەنگێك و کردنی (ا) بە (ێ) .

٨ـ هەندێ چاوگ و ڕەگ هەیە ، کە لە شێوەی ئەمڕۆیاندا هیچ پێوەندی‌یێك لە نێوانیاندا بەدی ناکرێ . هەر یەك لەو ڕەگانەش بە ڕێگەیێکی سەربەخۆدا ڕۆیشتووە .

* *

لە زمانی ئاوێستادا پتر لە سی گرووپ کردار بەرچاودەکەوێ .کەواتە پتر لە سی جۆر پێکهاتنی ڕەگی کردار هەبووە . لە زمانی فارسیی کۆندا نزیکەی پەنجا دەستە کردار دەبینرێ ... هەر لەبەر ئەوەشە لە زمانی فارسیی ناوەڕاستیشدا ڕەگی کردار هەمەجۆرە و چەشنی زۆرە . ڕەگی کرداری زمانی فارسیی ناوەڕاست دەگەڕێتەوە بۆ ڕەگی کردار لە زمانی فارسیی کۆندا ، کە خاوەنی کۆمەڵی هەمەچەشن بوو و بە گرووپی جۆربەجۆری کردارەوە بەند بوو .

بێگومان هۆی هەمەجۆری و فرەچەشنیی ڕەگی کردار لە زمانی کوردیشدا دەگەڕێتەوە بۆ هەمان هۆ .

لە زوربەی زۆری زمانە ئێرانی‌یەکاندا بۆ وەدەستهێنانی ڕەگی کردار ، بەهەمان شێوەی کوردی ، ڕێگەی بنەڕەتی و ڕێگەی بیژۆك لە کاردایە و

پسپۆڕانی ئەو زمانانەش ئەو دوو ڕێگەیەیان بە ناوی ڕێگەی ڕاست و ڕێگەی ناڕاستەوە ناوناوە . بەوێنە ، لە سەرجەمی دیالێکتەکانی گرووپی زمانە شوگانو - ڕووشانی‌یەکان و زمانی یازگولیامی ... دا ... ئەگەر لە باری ڕواڵەتەوە ، قەدی کردار و ڕەگی کردار بەراوردبکرێن (د) و (ت)ی کۆتایی دەبنە نیشانەی جیاوازیی زوربەی زۆری کردارەکان و دەشێ ئەمە بە ڕێگەی ڕاست دابنرێ . وەك (لووڤد ، لوڤد ، لیڤد) ـ (لووڤ ، لوڤ ، لیڤ) : (ئاخاوتن) ؛ (نڤشت ، نەڤشت) ـ (نڤش ، نەڤش) : (نووسین) ... هەرچی ڕێگە ناڕاستەکەیە ، هەمەجۆرە و فرەلایەنە ... لە زمانی بلووجیدا بنەمای کردار بەپێی جۆری پێکهاتنی دابەش دەبێ بەسەر پێکهاتنی ڕاست و پێکهاتنی ناڕاستدا ...

* *

ڕەگی کردار لە زمانی کوردیدا دەبێتە بنەمای هەموو جۆرە کاتێکی ڕانەبوردوو (ئێستاو ئاینده)ی ڕێژەی ئیخباری و ئینشائی و داخوازی و کەرەستەی چالاکی ڕۆنانی ناوی کارا و ناوی بەرکار و ناوی چاوگ و ناوی جێگا و ناوی ئامێر .

ڕەوانبێژی	البلاغة	Stylistics
ڕەوت = پرۆتسێس	عملية ، سير	Process
ڕەها	المطلق	Absolute

ڕسته — الجملة — Sentence

له ڕێزمانی دێریندا وا پێناسه‌ی ڕسته کراوه : ڕسته ((زنجیره وشه‌یه‌که بیرۆکه‌یه‌کی ته‌واو ده‌رده‌خا)) ؛ ((ئه‌و ئاخاوتنه‌یه ، که له دوو وشه ، یان پتر پەیدادەبێ .. مەبەستێك بەدەستەوە دەدات)) ؛ ((کۆمەڵە وشەیەکە ، کە بە شێوەییکی تایبەتی ڕیزدەکرێن و هەموویان بەسەریەکەوە واتاییکی تەواو دەبەخشن)) .. هتد .

ئەو پێناسانەی ڕێزمانی دێرین ، کە پتر پشتیان بە واتا بەستووە لەلایەن قوتابخانە زمانەوانییەکانی دوای خۆیان ، کەوتنە بەر ڕەخنە . ئەو ڕەخنانەی لەو جۆرە پێناسانە گیراون . لەو خاڵانەی خوارەوەدا کۆدەکرێنەوە :

١ـ پێناسەکان هەموو ڕستەیەك ناگرنەوە ، چونکە ئەگەرچی ڕستەمان هەیە لە پتر لە وشەیەك پێك دێ ، بەڵام ڕستەشمان هەیە لە تاکە وشەیك پێك دێ ، وەك : هات ، چوو ، مرد ...

٢ـ ئایا (واتا) یان (مەبەست) چییە ؟ چۆن دەپێورێ و چۆن پێناسە دەکرێ ؟ جیاوازیی نێوان واتای تەواو و ناتەواو چییە ؟ ئایا دەستەواژەی وەك (گوڵێکی جوان) ؛ (شاری قەڵا و منارە) ؛ (گۆرانی شاعیری سروشت و دەروون) ... هتد واتایان هەیە یان نا ؟ ڕستەن یان نا ؟ بۆ ؟ ...

لە ئەنجامی ئەم پرسیار و کەموکورتییانە زمانەوانان کەلێنێکیان لەو پێناسانە دۆزییەوە ، ئەویش ئاماژەنەکردنە بۆ بوونی کردار لە ڕستەدا و هەوڵیان دا کەلێنەکە پڕبکەنەوە ، بەوەش هەنگاوێك ئەو زانستەیان بردە پێشەوە و بەم چەشنەی خوارەوە پێناسەی ڕستەیان کرد : ڕستە ((ئەو کۆمەڵە واژەیەیە کە بەکاری دێنین و کردارێکی لە تەکدا دەبێت و واتاییکی تەواو دەبەخشێ)) ؛ ((ئەو ئاخاوتنەیە ، کە کرداری تێدایە و واتای تەواو دەبەخشێ)) ... هتد .

هەرچەندە ئەم جۆرە پێناسانە مەرجی نەبوونی کرداریان خستەڕوو ، بەڵام گرفتی کۆمەڵە وشە و واتای تەواو و دەرنەکەتنی کردار لە هەندێ ڕستەدا هەر مایەوە . دوای هەستکردنی زمانەوانەکان بەم کەموکورتییە ، بەتایبەتی کارتێکردنی قوتابخانەی ئەزموونگەریی دەروونناسەکان ، کە هەوڵی فەرامۆش‌کردنی واتایان دەدا ، چونکە بە ڕای ئەوان (واتا ناکەوێتە بەر شیکردنەوەییێکی وردی زانستانە) ، بۆیە پێناسەی ڕستەیان بەم جۆرە کرد : ((ڕستە بریتییە لەو کاردانەوەیەی لای گوێگر دروست دەبێ)) .

بێگومان زمانەوانی سوود لەم جۆرە پێناسەیە نابینێ ، چونکە ئامارژە بۆ کەرەستەکانی ڕستە ناکا . ئەوەش زەمینەی بۆ زمانەوانەکان خۆش کرد ، کە ئەو جۆرە مەفهوومانە لە پێناسەکانیاندا پەردەپۆش بکەن و بڵێن : ((ڕستە شێوەییێکی زمانیی سەربەخۆیە)) ؛ ((ڕستە ئەوەیە لە ڕۆنانی ڕستەسازی دروست بێ)) ... بەوەش گرفتەکە چارنەکرا ، چونکە ئەرکی ڕستەسازی لێکۆڵینەوەی کەرەستەکانی ڕستەیە .. زمانەوانە هاوچەرخەکان بۆ دۆزینەوەی هاوڕێکی لە نێوان زمانەوانیی نوێ و کەرەستە پێکهێنەرەکانی ڕستە ، ڕوویان کردە جۆرێکی دی لە پێناسە ، وەك (هەر ڕستەیەك لەسەر دوو بنچینە دادەمەزرێت ، بە بەشی یەکەمیان دەگوترێت (نیهاد) و بە بەشی دووەمیان دەگوترێت (گوزارە)) ... ((ڕستە ئەو پێکهاتەیە کە بەلای کەمەوە .. لە بکەر و کارێکی ڕێکەکەوتوو پێکهاتبێ)) .. ((ڕستە پێکهاتووە لە پاڵدەر و پاڵدراو)) ..

ئەم جۆرە پێناسانە ئەگەرچی هەندێ گرفتیان چارە کرد وەك فەرامۆش کردنی واتا و ئامارژەکردن بۆ پێکهاتەکانی ڕستە ، بەڵام هەندێ گرفتی لاوەکی نایەوە . وەك :

١- ئایا لەم ڕستانەدا (کوردم) ؛ (مامۆستاین) ؛ (جوانن) ... کامە فرێز ناو (نیهاد)ە و ، کامە فرێز کردار (گوزارە)یە ؟ .

٢ـ ئەگـەر لـە ڕسـتەی (دایکەکـە خـەوت) ، (دایکەکـە) فرێـزی نـاوی نیهاد) بێ و (خەوت) فرێزی کرداری (گوزارە) بـێ ، ئایا لـە ڕسـتەی (دایکەکە منداڵەکەی خەواند)دا ، (منداڵەکە) چییە ؟

بۆ چارەسەری ئەم گرفتە دوو ڕێگەچارەیان دانا :

١ـ بەرکاریان دایە پاڵ بەشی فرێزی کرداری (گوزارە) .

٢ـ لە بری دابەشکردنی دوانی ، دابەشکردنی سییانیش سەری هەڵدا .

بەوەش گرفتەکان بنبڕ نەبوون ، چونکە :

١ـ هەندێ ڕستە جگە لە بکەر و بەرکار و کردار ، بەرکاری ناڕاستەوخۆ و ئاوەڵنـاو و دیارخـەر و ئـاوەڵکرداری کـات و شـوێن و چۆنیـەتی .. هتـدی تێ دەکەوێ .

٢ـ هەندێ ڕستە لە کوردیدا لە تاکە وشەیەك پێك دێن و هـەموو کەرەستە پێکهێنـەرەکانی ڕستەیان تێدایـە ، وەك : (چـوو) ؛ (نـابینێ) ؛ (هەیـە) ؛ (دەگەڕێنەوە) ... هتد . جگە لەمەش لە هەندێ ڕستەدا تـەنیا فرێـزی نـاوی (بکـەر / بـەرکار) لـە ئاسـتی سـەرەوە (Surface Structure)دا دەردەکـەوێ . وەك : (پ : کێ نانی خوارد ؟ و : ئازاد) ؛ (پ : ئازاد چی خوارد ؟ . و: نان) ... هتد .

بـۆ پڕکردنـەوەی ئـەو کەلێنـە و دۆزینـەوەی ڕێگەچارەیـەکی گونجـاو پێناسەیەك هەیە ، کە هەموو کەرسەتە پێکهێنەرەکانی ڕستە دەگرێتە خۆی و هـەموو ڕاستییە زانستییەکانی زمانـەوانی ڕەچاودەکا : ((ڕسـتە بریتییـە لـە کردار و پێویستییەکانی)) لەم پێناسەیەدا ڕستە دابەشی دوو بەش کراوە : یەکەمیان ـ کردار ؛ دووەمیان پێویستیەکانی کردار .

بەشی یەکەم ـ کردار

مەبەسـت لـە (کـردار) ، قـەدی کـردارە . (قـەدی کرداریـش ـ بریتییـە لـەو مۆرفێمـەی گۆڕانکارییـەك دەردەخـا) ، کە سـەرچاوەی هـەموو ڕوونانـەکانی کردارە و هەموو کردارێکیش تەنیا یەك قەدی هەیە ، کە بریتییە لەو چاوگەی

(ن)ی چاوگ و مۆرفێمی کاتی ڕابوردوو (دەنگەکەی پێش ((ن)))ی چاوگ)ی لێکرتاوە .

بەشی دووەم ـ پێویستیەکانی کردار ، کە دوو جۆرن :

أ) پێویستییە سەرەکییەکانی کردار .

بریتین لەو مۆرفێمانەی ناتوانین دەستبەرداریان بین و لە ڕستەدا لایان بدەین . لەبەر ئەوەی قەدی کردار ناوی گۆڕانکارییە و گۆڕانکارییش ، واتە : گۆڕانی توخمێك ، یان زۆرتر لە کاتێکی دیاریکراودا . کەواتە پێویست بە مۆرفێمەکانی کات و مۆرفێی توخمەکان (جێناوە لکاوەکان هەیە) .

ب) پێویستییە ناسەرەکییەکانی کردار .

بریتین لەو وشە و ئامرازانەی وەسفی پێویستییە سەرکییەکان دەکەن .

ـ ڕستەی ئاڵۆز

بـ.: ڕستەی ئاوێتە.

ـ ڕستەی ئاوێتە الجملة المعقدة Composite sentence

= ڕستەی ئاڵۆز ، ڕستەی تێکەڵ ، ڕستەی گرێبەند .

ڕستەی ئاوێتە بە تیکەڵبوونی دوو ڕستەی لە ڕووی سینتاکسەوە جیاواز دەگوترێت . کەیەکێکیان ڕستەی سەرەکییە و ئەوی دییان ڕستەی شوێنکەوتووی ڕستە سەرەکییەکەیە .

پێوەندیی نێوان ڕستەی شوێنکەوتوو بە ڕستەی سەرەکییەوە ، باری شوێنکەوتنی بە کۆمەڵە هۆیەکی سینتاکسییەوە بەندە ، کە لە هەموویان گرنگتر و بەبایەختر ئامرازی پێوەندییە . ئەم ئامرازە دەچێتە نێو پێکهاتن و دارشتنی ڕستەی شوێنکەوتووەوە و بوونی ئەم ئامرازە لە ڕستەدا یەکسەر ئەوە نیشاندەدا ، کەوا خۆی بەتەنیا واتابەخش نییە و لە ڕووی ڕێزمان و واتاوەش بەندە بە ڕستە سەرەکییەکەوە ، کە کارێکی دیاریکراو بۆ

ڕستەیەکی دی دەگێڕێ پێوەندیی ڕستەی شوێنکەوتوو بە ڕستەی سەرەکییەوە بە تایبەتێتیی ڕێزمانی ڕستەی ئاوێتە دەژمێررێت .

ڕستەی شوێنکەوتوو لە ڕستەی ئاوێتەدا دەوری بەشە سەرەکی و بەشە ناسەرەکییەکانی ڕستەی سادە دەگێڕێت ، بۆیە لە کاتی باسکردن و نیشاندانی ڕستەی ئاوێتەدا ، پێویستە گرنگیی زۆر بە لایەنی دەوربینی بدرێ ، بۆ ئەوەی بزانرێت ڕۆڵی کامە بەشی سەرەکیی ڕستە دەگێڕێت .

تەبایی و ڕێککەوتنی ڕستەی شوێنکەوتوو لە ڕستەی ئاوێتەدا لەگەڵ بەشێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکیدا بۆ نێزیكبوونی هەردوو لا دەگەڕێتەوە . ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت ، کەوا هەمیشە ئەو ڕێکەوتنە لە ئارادا هەبێت ، چونکە ئەم جۆرە ڕستە شوێنکەوتووانە پێوەندیی واتا و پێوەندیی ڕێزمانی ئەوەند جۆراوجۆر دەبەخشێت ، کە بەشە سەرەکییەکانی ڕستە هێندە نابەخشن .

چەند نموونەییك :

ئاشکرایە ، کە تۆ ڕاست دەڵێیت .

ئەوە ئەو دەفتەرەیە که تێیدا دەنووسم .

ئازاد کە هەڤاڵێکی نێزیکی من بوو ، لەپڕ کۆچی کرد .

٥ . ، ب .: ڕستەی شوێنکەوتوو .

- ڕستەی ئەرێ الجملة المثبتة Positive sentence

ڕستەی ئەرێ لەسەر ئەو پێوەندییە دەوەستێت ، کە واتای بیری ڕستەکە لە ڕوی هەبوون و ڕاستیی ڕوودانی ڕووداوەکە دەیبەخشێت . ئەو بیروڕایانەی لەنێو ئەو جۆرە ڕستانەدا دەربڕراوە پێوەندیی دەربڕینیان لە ڕستەدا هەیە . وەك

باخەکەمان جوانە .

ئازاد کورێکی زیرەکە .

... هتد

هـ . بـ .: ئەریْ

- ڕستەی ئیخباری

بـ . : ڕستەی هەواڵ گەیاندن .

- ڕستەی پرس

بـ.: ڕستەی پرسکردن

- ڕستەی پرسکردن الجملة الاستفهامية

Interrogative sentence

= ڕستەی پرس ؛ ڕستەی پرسیار

پرسیارکردن بە گشتی بە مەبەستی دەستخستنی ئەو زانیارییە بەکاردێت . کە ئاخێوەر نایزانێت و بە هۆی پرسیارکردنەوە دەیەوێت کەلێنێ یان چەند کەلێنێ لە زانیاریی خۆی پڕبکاتەوە . لێرەدا (گوێگر / خوێنەر) بە سەرچاوەی ئەو زانیارییە دادەنرێت .. لەمەدا پرسیارکردن پێچەوانەی ڕستەی هەواڵگەیاندن دەوەستی ، چونکە ڕستەی هەواڵگەیاندن زانیاریِ دەگەیەنێ و بڵاویدەکاتەوە ، بەڵام لە ڕستەی پرسکردندا گوێگر بەسەرچاوەی زانیاری دادەنرێت . ئاشکرایە ، پرسیارکردن فۆرمی تایبەتیی خۆی هەیە و بە هۆیەوە لە ڕستەکانی دی جیادەکرێتەوە .

ڕستەی پرسکردن لە ڕووی شێوە و پێکهاتنیەوە بە دوو جۆر دروست دەبێ ، بریتین لە : ١ـ بە هوی هێز ؛ ٢ـ بە هۆی ئامراز .

١ـ پرسیارکردن بە هۆی هێزەوە :

ئەم جۆرە پرسیارە (پرسیاری گشتی) و (پرسیاری ڕستەیی)یشی پێدەوترێ . پرسیاری گشتی هیچ ئامرازێکی پرسکردن لە نێو کەرتە پێکهێنەکانیدا بەرچاو ناکەوێت و پێویستی بە ئامراز نییە ، بەڵکو بەهۆی هێزەوە دروست دەبێ . ئەم جۆرە ڕستەیە داوای زانیاری لە گوێگر ناکات ، بەڵکو (ئاخێوەر / نووسەر) ئاراستەی (گوێگر / خوێنەر)ی دەکات تاوەکو بڕیاری لەسەر بدات . واتە . بڕیار لەسەر هەموو ڕستەکە ، کە ڕەزامەندی یان ناڕەزایی لەسەر دەربڕێت بە گۆکردنی یەکێ لەم وشانە : (بەڵێ ، ئا ، ئەرێ ، ئەدی ، با ... نەخێر ، نا ، نەء ...) بەتەنیا لە وەڵامدا جیاوازیی نێوان پرسیاری گشتی و ڕستەی هەواڵگەیاندن تەنیا لە شێوەی گۆکردندایە . هەموو ڕستەیەکی ڕاگەیاندن بە گوێرەی ئاوازەکەی دەبێتە ڕستەی پرسکردنی گشتی . وەك :

کاڵێ بەیەکەم دەرچوو (ئاوازی بەرەوخوار)

کاڵێ بەیەکەم دەرچوو ؟ (ئاوازی بەرەوژوور)

شوێنی هێزەکەش لە پرسیاری گشتیدا بەپێی مەبەستی پرسیارەکە دەگۆڕێت ، واتە ئاخێوەر بۆ دڵنیابوونی خۆی لەو زانیارییەی لە بارەیەوە پرسیار دەکا ، گومانەکەی لە کامە وشەدا بێت پرسیارەکە لەو وشەیە دەکات و هێزی دەخاتە سەر . بۆ نموونە :

پۆلی دووەم دوێنێ هەموویان ئامادەبوون ؟

پۆلی دووەم دوێنێ هەموویان ئامادەبوون ؟

پۆلی دووەم دوێنێ هەموویان ئامادەبوون ؟

پۆلی دووەم دوێنێ هەموویان ئامادەبوون ؟

وەڵامی پرسیاری گشتی بە (بەڵێ ، نەخێر ... هتد) دەبێت و گوێگر دەتوانێ لەگەڵ وەڵامەکەدا بەشێکی ڕستەکە یان هەمووی دووبارەبکاتەوە :

پرسیار : نانتان خوارد ؟ وەڵام : بەڵێ .

بەڵێ خواردمان .

بەڵێ نانمان خوارد

وەك ڕوونبووەوە ، پرسیاری گشتی ڕۆنان و شێوەی تایبەتی نییە ، تەنیا لە نووسیندا بە یاریدەی نیشانەی پرسیار (؟) و لە ئاخاوتندا بە هۆی ئاوازەوە دەناسرێتەوە .

٢ـ پرسیارکردن بە یاریدەی ئامراز :

ئەم جۆرە پرسیارە ، کە (پرسیاری تایبەتی) و (پرسیاری وشە)یشی پێدەوترێت . هەموو ئەو ڕستانە دەگرێتەوە ، کە ئامرازی پرس بەشداریی ڕۆنانی دەکات . ئەو ئامرازنەش بنەمایەکن بۆ جیاکردنەوەی ڕستەی پرسکردن . لە پرسیاری تایبەتیدا ئاخێوەر دەیەوێ زانیاری لە بارەی خاڵێکی تایبەتییەوە لە گوێگر وەربگرێ . دەبێ باوەڕی وا بێ ، کە گوێگر ئەو زانیارییەیەی لە لا دەستدەکەوێ .

لە زمانی کوردیدا دەیان وشە و ئامرازی پرس هەیە ، وەك : (کێ ، چی ، چ ، کەی ، کوێ ، چۆن ، بۆ ، کوا ، کام ، چەند ، ئایا ...)

<u>کێ</u> دەڵێ ئەو ڕاستە ؟

<u>چی</u> ڕووی داوە ؟

... هتد

ـ ڕستەی پرسیاری

بـ : ڕستەی پرسکردن

- ڕستەی تێکەڵ

بـ.: ڕستەی ئاوێتە

- ڕستەی خەبەری

بـ.: ڕستەی هەواڵگەیاندن

- ڕستەی ڕاگەیاندن

بـ.: ڕستەی هەواڵگەیاندن

- ڕستەی زانیاری

بـ.: ڕستەی هەواڵگەیاندن

- ڕستەی سادە   الجملة البسيطة   Simple sentence

ڕستەی سادە ئەو ڕستەیەیە ، کە بەلایەنی کەمەوە لە دوو وشەی بنچی پێك دێ و بەپێی یاسای زمان ڕیزکرابن و مەبەستێکی تەواو بگەیەنن .

واتە ، ئەم مەرجانەی تێدا بێ :

١ـ وشەکانی بەپێی یاسای زمان ڕیزکرابن ـ ڕێکخرابن .

٢ـ لەناو وشەکاندا دوو وشەی بنچی ـ (نیهاد) و (گوزارە) هەبێت .

٣ـ مەبەستێکی تەواو بدەن بە دەستەوە .

* کە دەوترێ وشەکانی بەپێی یاسای زمان ڕیزکرابن ، مەبەست ئەوەیە لە ڕستەی ئاساییدا ڕیزکردنی بەشە بنچییەکانی ڕستەی سادە بەم جۆرەیە :

أ) نیهاد

ب) گوزارە

ج) تەواوکەر . ئەم تەواکەرە دەشێت سەر بە نیهاد ، یان گوزارە بێت .

بەوێنە

١ـ فەرهاد سێو دەخوات .

٢ـ قوتابی دەچێت بۆ قوتابخانە.

٣. بەهار خۆشە .

× لە ڕستەی یەکەمدا :

فەرهاد : نیهادە

دەخوات : گوزارەیە

سێو : تەواوکەری گوزارەیە .

× لە ڕستەی دووەمدا :

قوتابی : نیهادە

دەچێت گوزارەیە

بۆ قوتابخانە : تەواوکەری گوزارەیە

لە ڕستەی سێیەمدا :

بەهار : نیهادە

ە : گوزارەیە

خۆش : تەواوکەری گوزارەیە .

کە دەوترێ لە ناو وشەکاندا دەشێت وشەی بنجی هەبێت ، مەبەست ئەوەیە ، ئەگەر هاتوو یەکێك لەو دوو وشە بنجیـیە لە ڕستەکەدا دەرنەکەوتبوو (پەنامەکی) دەبێت ، وەك :

ا) ئەگەر زانیت ئەزم ، ئەگەر نەتزانی دزم .

ب) کە دەپرسین :

ـ کێ هات ؟

لە وەرامدا دەبێت ناوی ئەو کەسە بڵێین ،کە هاتووە ، گریمان (سیروان) بوو ، دەڵێین :

سیروان

واته لێرەدا گوزارە ـ (هات) پەنامەکی‌یە .

کە دەوترێ (مەبەستێکی تەواو بدەن بە دەستەوە) ، مەبەست ئەوەیە لە کۆمەڵە وشە یەکگرتووەکانی ڕستەکە ، قسەبۆکراو لە مەبەستی قسەکەر بەتەواوی بگات .

ڕستەی سادە ئەو ڕستانە لەخۆ دەگرێ ، کە :

١ـ تەنیا لە دوو بەشە سەرەکییەکەی ڕستە ، واتە (نیهاد) و (گوزارە) پێکهاتبێ . وەك :

ئاری نوستووە .

لانە جوانە .

یان : ٢ـ لە بەشە سەرەکییەکانی ڕستە : (نیهاد) ، (گوزارە) و بەشە ناسەرەکییەکانی ڕستە : (بەرکار) ، (دیارخەر) ، (ئاوەڵگوزارە) سازبووبێ ، وك :

ئاری نامە دەنووسێ .

منداڵی زیرەك خۆشەویستە .

... هتد .

ـ ڕستەی سەرەکی الجملة الرئيسية Matrix sentence

ڕستەی سەرەکی ئەو ڕستەیەیە ، کە سەرەکییە و چەند ڕستەیێکی دی دەگەڕێتەوە سەر .

ھ . ، ب .: ڕستەی ئاوێتە و ، ڕستەی شوێنکەوتوو .

ـ ڕستەی سەرسوڕمان جملة التعجب Exclamatory sentence

ئەو ڕستەیەیە ، کە واتای سەیرمان و دامان و سەرسوڕمان و هەیهۆلان لە ڕووداوێك ، کارێك ، هەواڵێك ، شتێك ... هتد دەگەیەنێ . ڕستەی هەواڵ

گەیاندن و پرسکردن و فرماندان لەگەڵ بەهێزکردنی هێزیاندا مانای سەرسوڕمان دەگەیەنن و لە نووسیندا نیشانەی (!)ی بۆ دانراوە .

ڕستەی سەرسوڕمان لە ڕووی واتای گشتییەوە دەکرێت بە دوو بەشەوە :

١ـ ئەو ڕستەیە دەگرێتەوە ، کە پێوەندیی کاریگەری و تەزووی هۆشی ئاخێوەر لەگەڵ شتێکدا یان ڕووداوێکدا نیشاندەدات ، کە واتای باوەڕکردن و گاڵتەپێکردن و بە نزمی یان بەرزی تەماشاکردن ... دەبەخشێت

بۆ نموونە :

پیاوەتی هەر لە ئازاد دێ !

بڕوانە لە چەقەڵ دەچێ !

٢ـ ئەو ڕستە سەرسوڕمانانە دەگرێتەوە ، کە کاریگەریی خودی ئاخێوەر دەبەخشێت ، وەك (ترس ، دڵخۆشی ، تووڕەیی ، پەژارە ، نەخۆشی ، خۆشەویستی .. هتد .

بەنموونە :

وەی لەو دڕندەیە !

ئۆخەی کارەکەم تەواوکرد !

ئای چەندم خۆشدەوی !

لە داڕشتن و پێکهێنانی ڕستەی سەرسوڕماندا ژمارەیێکی زۆر لە ئامراز بەشداری دەکەن . وەك :

ئاخ ، ئۆف ، ئەی ... بۆ دەربڕینی ئێش و ئازار

ئۆخەی ، ئاها ، وەه ، بەهبەه ... بۆ مەبەستی شادی

ئاخ ، ئۆخ ، وەی ... بۆ خەم و خەفەت و پەژارە

... و گەلێکی دی .

ـ ڕستەی شوێنکەوتوو   الجملة التابعة   Subordinate clause

لە زمانی کوردیدا ڕستەی شوێنکەوتوو چەند جۆرێکی هەیە :

١ـ ڕستەی شوێنکەوتووی نیهادی .   بـ.: ڕستەی شوێنکەوتووی نیهادی .

٢ـ ڕستەی شوێنکەوتووی گوزارەیی. بـ.: ڕستەی شوێنکەوتووی گوزارەیی.

٣ـ ڕستەی شوێنکەوتووی بەرکاری بـ.: ڕستەی شوێنکەوتووی بەرکاری .

٤ـ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بـ . ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری.

٥ـ ڕستەی شوێنکەوتووی کات .   بـ.؛ ڕستەی شوێنکەوتووی کات .

٦. ڕستەی شوێنکەوتووی هۆ .   بـ.: ڕستەی شوێنکەوتووی هۆ .

٧ـ ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج .   بـ.: ڕستەی شوێنکەتووی مەرج .

٨ـ ڕستەی شوێنکەوتووی نیزا .   بـ.: ڕستەی شوێنکەتووی نیاز .

٩ـ ڕستەی شوێنکەوتووی ناچاری   بـ.: ڕستەی شوێنکەوتووی ناچاری .

١٠ـ ڕستەی شوێنکەوتووی ئەنجام   بـ.: ڕستەیشوێنەکەوتووی ئەنجام .

دابەشکردنی ڕستەی شوێنکەوتوو بەو شێوەیەی ژووروو ، تەنیا بە زانینی ڕێچکەی کاری دیارکراواندا دەبێت لە ڕستەی ئاوێتەدا .

بەشی زۆری ڕستەی شوێنکەوتوو بە ئامرازی پێوەندیی (کە) دەستپێدەکات .بەشێکی کەمیشیان بەیاریدەی ئامرازی پێوەندیی (ئەگەر ، تا / هەتا ، بۆ ئەوەی ، ئەگەرچی ،   هەرچەندە ...) .

ـ ڕستەی شوێنکەوتووی ئەنجام   الجملة التابعة للنتیجة

Clause of result

ڕستەی شوێنکەوتووی ئەنجام ، ئەنجامی مەبەستی ڕستەی سەرەکی لە ڕستەی ئاوێتەدا ڕوون دەکاتەوە . ئەم جۆرە ڕستەیە بۆ بەشێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی ناگەڕێتەوە ، بەڵکو بۆ سەرجەمی ڕستەکە . وەك :

هەڵۆ باش دەخوێنێ ، بۆیە بەیەکەم دەردەچێ .

هـ. ، بـ.: ڕستەی شوێنکەوتووو ، ڕستەی ئاوێتە .

- ڕستەی شوێنکەوتووی بەرکاری   الجملة التابعة للمفعول

Object clause

ئەم چەشنە ڕستانە دەبنە بەرکاری یەکێك لە بەشەکانی ڕستەی سەرەکی . وەك :

چەند جار پێم وتووی ، کە گاڵتە بە ئازاد نەکەی .

ھ . ، بـ : ڕستەی شوێنکەوتوو و ، ڕستەی ئاوێتە .

- ڕستەی شوێنکەوتووی پێچەوانە   الجملة التابعة الاضطرارية

Subordinate emepgent

ڕستەی شوێنکەوتووی پێچەوانە لە ڕستەی ئاوێتەدا ئەو لایەنە نیشان دەدا ، کە دەبوایە هۆی ڕوونەدانی ڕستەی سەرەکی ڕوون بکاتەوە. وەك :

تۆ خێرخوازیت ، هەرچەندە کەمتەرخەمیت .

ئەو بە پیاوچاك ناوی دەرکردووە ، ئەگەرچی خێری بۆ کەسیش نەبووە .

ھ. ب.: ڕستەی شوێنکەوتوو و ، ڕستەی ئاوێتە .

- ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری   الجملة التابعة الوصفية

Attributive clause

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری وەك دیارخەر بە دوای ناوێك دەکەوێ ، کە لە ڕستە سەرەکییەکەیدایە و تایبەتێتیی ئەو ناوە چ بەرجەستە بێ و چ دیاردە ، جۆری کاریگەری و باری ڕوون دەکاتەوە .. ئەو ناوەش ، کە ئەم جۆرە ڕستانەی بۆ دەگەڕێتەوە ، دەشێ لە ڕستە سەرەکییەکەدا نیهاد ، دیارخەر ، بەرکار ... بێ .

ئازاد ، کە هەڤاڵی دڵسۆزی من بوو ، لەپڕ کۆچی کرد

... هتد

ھ . بـ .: ڕستەی شوێنکەوتوو.

- ڕستەی شوێنکەوتووی کات   الجملة التابعة للوقت

Subordinate of time

ئەم چەشنە ڕستانە ڕێچکەی کاتی ڕستەی سەرەکی نیشان دەدا . وەك :

سبەینێ ، کە دەچم بۆ قوتابخانە دەفتەرەکەم لە ئاری وەردەگرمەوە .

ھ . ب . : ڕستەی شوێنکەوتوو و ، ڕستەی ئاوێتە .

- ڕستەی شوێنکەوتووی گوزارەیی الجملة التابعة للخبر

Predicate clause

ئەمە بەو ڕستە شوێنکەوتووە دەوترێ ، کە واتای بەشی ناوی گوزارەی ڕستە سەرەکییەکە ڕوون دەکاتەوە . وەك :

ئەمە ئەو دەفتەرەیە . کە تێیدا دەنووسم .

ھ . ، بـ .: ڕستەی شوێنکەوتوو و ، ڕستەی ئاوێتە .

- ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج   الجملة التابعة الشرطية

Conditional clause

ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج ، مەرجی ڕوودان و دیاردەی ڕستەی سەرەکی ئاشکرا دەکا   وەك :

ئەگەرماڵت لە شووشە بوو ، ماڵی خەڵکی بەردەباران مەکە .

ھ . بـ .: ڕستەی شوێنکەوتوو و ، ڕستەی ئاوێتە

- ڕستەی شوێنکەوتووی نیاز   الجملة التابعة الفرضية

Clause of purpos

ئەم جۆرە ڕستانە نیاز و مەبەستی ڕستەی سەرەکی ڕوون دەکەنەوە و بۆ کرداری بەشی گوزارەی سەرەکی دەگەڕێنەوە . وەك :

ڕەنج ڕووی لە تۆ نا ، کە یارمەتییەکی بدەی .

ھ. بـ .: ڕستەی شوێنکەوتوو و ، ڕستەی ئاوێتە .

ـ ڕستەی شوێنکەوتووی نیهادی   الجملة التابعة للمبتدأ
Subject clause

ڕستەی شوێنکەوتووی نیهادی ، ئەو جۆرە شوێنکەوتووەیە ، کە دەوری نیهادی ڕستە سەرەکییەکە دەبینێ . واتە کاتێ لە ڕستەی سەرەکیدا نیهاد نەبێ ، ئەوە ئەم ئەو ئەرکە دەبینێ . بۆ نموونە :

وا پێدەچێ ، کە تۆ کارێکت هەبێ .

ئاشکرایە ، کە ئێمە گوێی نادەینێ .

هـ . بـ : ڕستەی شوێنکەوتوو ، ڕستەی ئاوێتە .

ـ ڕستەی شوێنکەوتووی هۆ   الجملة التابعة السببية
Causal clause

ڕستەی شوێنکەوتووی هۆ ، هۆی هەواڵی ڕستەی سەرەکی دەگەیەنێت . ئەم جۆرە ڕستانە بۆ سەرجەمی ڕستە سەرەکییەکە دەگەڕێتەوە ، نەك بۆ تەنیا بەشێك لە بەشەکانی . وەك :

ناکرێ بەجێی بێڵم ، چونکە زۆر نەخۆشە .

هـ . بـ : ڕستەی شوێنکەوتوو ، ڕستەی ئاوێتە .

ـ ڕستەی فەرماندان   الجملة الامرية   Imperative sentence

= ڕستەی فەرمان و داخوازی

ڕستەی فەرماندان باوترین شێوازی داخوازیکردنە . کەسی یەکەم داوا لە کەسی دووەم دەکات ، کارێك بەجێبێنێ یان هەڵوێستێك بنوێنێت ، یان بەپێچەوانەوە بۆ قەدەغەکردنی کارێك بەکاردەبرێ .

ڕۆنانی ڕستەی فەرماندان بەگشتی بە هۆی کرداری ڕستەکەوە دروست دەبێ . واتە کرداری فەرماندان دەوری بنەڕەتی و سەرەکی دەبینێ لە

پێکهاتنی شێوەی ڕستەی فەرماندانداندا ، بۆیە پتر شێوەی ڕستەی فەرماندان بەهۆی کرداری ڕستەکەوە لە جۆرەکانی دیی ڕستە جیادەکرێتەوە .

تایبەتیەکانی ڕستەی فەرماندان :

١ـ ڕستەی فەرماندان بەگشتی کرداری فەرماندانی تێدایە ، کە بەهۆیەوە لە جۆرەکانی دیی ڕستە جیادەکرێتەوە . وەك :

ئازاد نامە دەنووسێت

ئازاد نامە بنووسە

٢ـ بەرکار دەبێ کەسی دووەمی (تاك) یان (کۆ) بێ ، چونکە داواکە ڕووبەڕووی (ئەو) یان (ئەوان) دەکرێت .

٣ـ لە ڕستەی فەرماندانداندا کردارێك بەتەنیا دەتوانێ ڕستە پێکبێنێ ، چونکە توخمی سەرەکیی ڕستەکەیە و تەم و مژی واتایی دروست نابێ ، وەك :

بنووسە ، بنووسن

٤ ـ ڕستەی فەرماندان ڕاستی و هەڵە هەڵناگرێت ، واتە بەپێچەوانەی ڕستەی هەواڵگەیاندن . بەنموونە ، لە ڕستەی (نامە بنووسە)دا نابێ لە دوای ڕاستی و هەڵەی ئەم ڕستەیە بگەڕێین ، چونکە تەنیا داواکردنە و زانیاریگەیاندن نییە .

أ) شێوەی داواکردنی بەجێهێنانی کارێك

بنووسە ، بڕۆ، بچۆ .

کە کەرسەتەی پێکهێنانی بریتییە لە ڕەگی کاتی ڕانەبوردووی کردار و نیشانەی (بـ ، ب ـ b ، bi) لە پێشییەوە و جێناوی کەسیی لکاو لە دوایەوە :

(ە) بۆ کەسی دووەمی تاك و ((ن ـ n ، ن ـ in) بۆ کەسی دووەمی کۆ .

ب) شێوەی داواکردنی نەکردنی کارێك یاخود قەدەغەکردنی :

ئەمەش بە هەمان یاسای خاڵی (أ) ڕۆدەنرێ و تەنیا جیاوازیی ئەوەیە ، کە نیشانەی سەرەتایی کردارەکە دەگۆڕدرێ بە (مە) .

- ڕستەی فەرمان و داخوازی

ب : ڕستەی فەرماندان

- ڕستەی گرێبەند

ب : ڕستەی ئاوێتە .

- ڕستەی لێکدراو الجملة المركبة Compound sentence

ڕستەی لێکدراو ئەو ڕستەیەیە ، کە لە دوو ڕستە یان زیاتر پێکهاتبێ و بەیاریدەی ئامرازی پێوەندی بەیەکەوە بەسترابن . ئەو ڕستانەی بەشداریی ڕستەی لێکدراو دەکەن لە هەمان بار و ڕادەی سینتاکسیدان و خاوەنی هەماز پلەی سەربەخۆیین .

ئەرکی ئامرازی پێوەندی لە ڕستەی لێکدراودا تەنیا نیشاندانی پێوەندی نێوان ئەو ڕستە سادانەیە ، ، کە ڕستە لێکدراوەکەیان پێکهێناوە . ئامرازی پێوەندی ناچێتە نێو دارشتنی ڕستەکانەوە ، واتە بەشداریی دارشتنی ناکات . بەڵکو تەنیا لە نێوان ڕستەکاندا بەکاردێت .

دەمکاتی کردار لە زوربەی ڕستە لێکدراوەکاندا وەك یەك وایە ، کە کاتی پێوەندیکردنی ڕووداوەکان نیشاندەدات .

ڕستەی سادەی جیاواز ، کە لە ڕستەی لێکدراودا لێك‌دەدرێن ، یەك لە دوای یەك دێن ، کە هەریەکەیان واتای سەربەخۆی خۆی دەبەخشێت و لە ڕووی تایبەتییەکانی ڕێزماندا تەواون .

ژمارەی ئەو ڕستانەی بەشداریی دارشتنی ڕستەی لێکدراو دەکەن . دەشێ دوو ، سێ ، چوار و پتریش بن .

ڕستەی لێکدراو بەپێی واتای ڕستەکانی و ئەو ئامرازانەی بەشداریی لێکدانیان دەکەن ، دابەش‌دەکرێنە سەر سێ جۆر :

١- ڕستەی لێکدراوی پێوەست	Conjuctive sentence
٢- ڕستەی لێکدراوی پێچەوانە	Adversative sentence
٣- ڕستەی لێکدراوی جیاکەر	Disjunctive sentence

ڕستەی لێکدراوی پێوەست بە زۆری هەواڵ و وەسف ڕادەگەیێنێ و ئەم ئامرازانە : (و ، بەڵێ ، نە ـ نە) لە بەیەکەوە بەستنی ڕستە سادەکانیدا بەکاردەبرێن ، وەك

زەردەخەنەیەك دەیگرت و چاوی دەتروکاند و لێوی دەبزواند .

بەفرێکی زۆر باریبوو ، بەڵی شار بووبوو بە بووك .

نە من چووم ، نە ئەو هات .

... هتد

زۆرجار ڕستەی لێکدراوی پێوەست بەبێ ئامرازی لێکدەر سازدەبێ . ئەویش لە ئاخاوتندا بە وەستان و لە نووسیندا بە کۆما دەردەبڕێ .

زەردەخەنەیەك دەیگرت ، چاوی دەتروکاند ، لێوی دەبزواند .

... هتد .

ڕستەی لێکدراوی پێچەوانە جیاوازی و دژایەتیی نێوان دوو دیاردە ، ڕووداو ، بیر ... هتد نیشان دەدات . ئامرازی (بەڵکو ، بەڵام) ئەم جۆرە ڕستانە لێك دەدەن وەك :

من نەچووم ، بەڵکو ئەو هات

پیاوی چاکە ، بەڵام هەندێ ڕژدە

... هتد .

ڕستەی لێکدراوی جیاکەر پێوەندیی جیاوازیی نێوان ڕستەکان دەردەبڕێ . لەم ڕستانەدا ئامرازی (یا / یان / یاخود ...) دەوردەبینێ وەك :

یا گاڵ دێنێ ، یا پەموو

یان دانیشە ، یان بڕۆ

... هتد .

- ڕستەی لێکدراوی پێچەوانە Adversative sentence

ب- ڕستەی لێکدراو .

- ڕستەی لێکدراوی پێوەست Conjunctive sentence

ب: ڕستەی لێکدراو

- ڕستەی لێکدراوی جیاکەر Disjunctive sentence

ب- ڕستەی لێکدراو

- ڕستەی نەرێ الجملة المنفية Negative sentence

ڕستەی نەرێ لەسەر ئەو پێوەندییە دەوەستێت ، کە واتای بیری ڕستەکە لە ڕووی هەبوون و ڕاستیی ڕوونەدانی ڕووداوەکە دەیبەخشێت . لەم جۆرە ڕستانەدا پێوەندیی دەربڕین لە نێو ئەو بیرەدا نییە ، کە لە ڕستەکەدا هاتووە و باسکراوە . وەك :

ئێمە نەچووین

کەس ناڕوات

دوو ئامرازی (نا) و (نە) لە ڕستەی نەرێدا بەشداری دەکەن :

ئامرازی نا) تەنیا لەگەڵ فۆرمی کرداری ڕانەبوردووی ڕێژەی هەواڵگەیاندندا بەکاردێنرێ . کردارەکەش تێپەڕ بێ یان تێنەپەڕ ؛ سادە بێ یان ناسادە شوێنی (نا) هەر پێش ڕەگەکەیە . وەك :

من ناکەوم . من سەرناکەوم

من چۆلەکە ناگرم .. من ڕێگاناگرم

ئـامرازی (نـه) کـرداری ڕانـەبوردووی ئینشـائی و گشـت جۆرێکـی ڕابـوردووی هـەواڵگـەیاندن و ئینشـائی و تەنانـەت هـەندێ حاڵـەتی فەرماندانیش بە (نە) نەفی دەکرێن .

باشتر وایە نەچم .

نەکەوی .

... هتد .

ه . ، بـ.: نەرێ

- ڕستەی وەسفی

بـ.: ڕستەی هەواڵگەیاندن .

- ڕستەی هەواڵگەیاندن الجملة الاخبارية

Indicative sentence

= ڕسـتەی خەبـەری ، ڕسـتەی ڕاگـەیاندن ، ڕسـتەی وەسـفی ؛ ڕسـتەی زانیاری ، ڕستەی ئیخباری .

ڕستەی هەواڵگەیاندن بە شێوەیێکی زۆر فراوان لە ئاخاوتن و نووسیندا بەکاردێت و سەرەکیترین جۆری ڕستەیە . جۆرەکانی دی ڕستە ، بەگشتی لە ڕستەی هەواڵگەیاندن دادەتاشرێن . ڕستەی هـەواڵگـەیاندن هـەموو ئـەو ڕسـتانە لـە خۆدەگـرێ ، کـە هـەواڵ یـان زانیـاری دەگەیـەنن و باسـی دیاردەکانی دەوروبەر دەکەن و خاوەنی ئەم تایبەتێتییانەیە :

١- ڕستەی هـەواڵگـەیاندن دەشێت ڕاست بێ یان هەڵە ، واتە دەتوانرێ ئـەو زانیارییـەی کـە ڕایدەگەیـەنێ ڕاسـتییەکەی بسـەلمێنێ یـا بـە درۆ بخرێتەوە . بۆ نموونە :

میوانێکی زۆرمان هەیە .

٢ـ دانە پێکهێنەکانی ڕستەی گەیاندن مەودای شوێنگۆڕکێیان هەیە ، کە لە سنوورێکی دیاریکراودا ئەو شوێنگۆڕینەی وشەکان نابنە هۆی گۆڕێنی واتای ڕستەکە . وەك :

ئازاد بۆ بازاڕ دەچێت .

ئازاد دەچێت بۆ بازاڕ .

هەرچەندە هەندێ جار ، کە شوێنی کەرتە پێکهێنەکان دەگۆڕرێت (بۆ جەختکردن) بۆنە ڕێزمانییەکەش لە گەڵیدا دەگۆڕێت . وەك :

سوار لە گیاکەدا ون دەبوو .

گیاکە سواری تێدا ون دەبوو .

زۆرجار گۆڕانی شوێنی کەرتە پێکهێنەکان واتای ڕستەکە بە تەواوی دەگۆڕێ . لەبەر ئەوە ڕیزکردن دەورێکی سەرەکی هەیە بۆ گەیاندنی واتاکە . وەك :

ئازاد لە نەوزادی دا .

نەوزدا لە ئازادی دا .

بە گشتی جیگۆڕکێ لە ڕستەی ڕاگەیاندندا سنووردارە ، ئەوەش زیاتر لە نێو چەند کەرەستەیەکی ڕستەکەدا دەبێت . وەك : کردار لەگەڵ بەرکار ، کە دەتوانن شوێنی خۆیان بگۆڕن .

←

کار + کردار

←

یان کارا + بەرکار + کردار

٤ ــ لە ڕستەی هەواڵگەیاندندا ئاخێوەر سەرچاوەی زانیارییە و زانیارییەکە دەدات بە گوێگر و کاردانەوە لە گوێگر ڕوونادات ، تەنیا زانیارییەکەی پێدەگات .

٥ـ ئەم جۆرە ڕستەیە ، گەر بە وتن دەربڕرێت ، ئاواز لە دوا بڕگەی هێزدارەوە بەرەو سەرەوە دەڕوات و یەکسەریش دوای ئەوە نزم دەبێتەوە .

واتا ئـاوازی بـەرەوخوار وەردەگرێـت . ڕسـتەی وەهـا لـە کـاتی نووسـینیدا کۆتاییەکەی بە خاڵ نیشان دەدرێت .

٦- ڕستەی هەواڵگەیاندن دوو شێوەی هەیە : (ئەرێ) و (نەرێ) ، کە هەردووکیان زانیاری . هەواڵ دەگەیەنن . وەك :

ئەمڕۆ ڕۆژنامەم کڕیوە .

ئەمڕۆ ڕۆژنامەم نەکڕیوە .

لـە ڕووی ڕۆنانیشـەوە چـەند جۆرێـکی هەیـە ، وەك : سـادە و لێکـدراو و ئاوێتە .

ڕستەسازی علم النحو Syntax

= سینتاکس

زاراوەی ئەم زانستە لە (Syntaxis)ی یۆنانییەوە کەوتۆتـەوە ، کـە واتـای (دانـان ، ڕێکخسـتن) دەگەیـەنێ . بـەو پێیـە ڕستەسـازی لێکۆڵینەوەیـە لـە یەکگرتنی وشە لە ئاخاوتن و ڕستەدا .

ڕستەسـازی وەك بەشـێکی ڕێزمـان لــە دەسـتەواژە و ڕسـتە دەدوێ . ڕستەسازی باسی فۆرمی زمانیی ڕستە دەکات و بەپێی خاسیەتی جۆربەجۆر ڕستە دابەش دەکا و جیادەکاتەوە . بەوێنە لە ڕستەسازیدا ـ ڕستەی سادە و ڕسـتەی ناسـادە ، ڕسـتەی سـەرەکی و ڕسـتەی شـوێنکەوتوو ؛ ڕسـتەی هـەواڵ گـەیاندن و ڕسـتەی پـرسکـردن و ڕسـتەی فـەرماندان و ڕسـتەی سەرسـوڕمان ... جیادەکاتـەوە . وێـڕای ئـەوە ، لـە زمانناسـیدا ڕسـتەی جۆربەجۆری ئەم زمان یان ئەو زمان باس دەکرێت .

ڕستەسازی لە نێو ڕێزماندا ناوەڕاستی گرتووەتـەوە ، هـەروەك لـەو شێوە ساکارەی خوارەوەدا ڕوونکراوەتەوە :

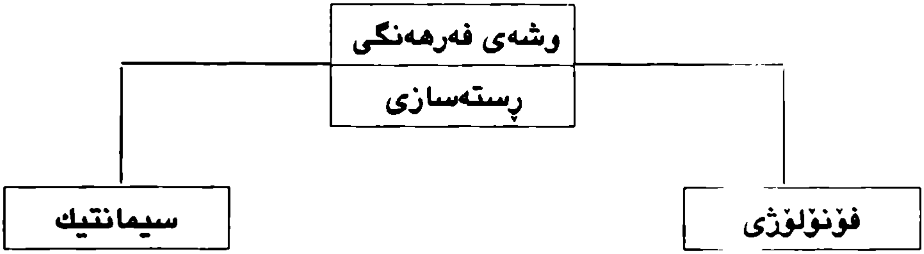

ڕستەسازی و وشەی فەرهەنگی فۆرمی ئەو دوو دانەیەن ، کە دەستەڵاتیان بەسەر دوو پێکهاتنی سەربەخۆدا هەیە ، کە یەکێکیان فۆنۆلۆژی و ئەوی دییان سیمانتیکە .

ڕێزمانووسانی ڕێبازی کلاسیکی ، کە لە ڕستەیان کۆڵیوەتەوە ، لەنێو بەشەکانی ئاخاوتندا ڕوونیان کردووەتەوە ، بەواتا بەشەکانی ئاخاوتن و بەشەکانی ڕستەیان هەر لەنێوان یەك بابەتدا باسکردووە ، بۆیە فرێزی ناوی و فرێزی کرداری دۆخی سینتاکسی ڕستەیان لەپاڵ ناو و جێناو و ئاوەڵناو ... دا باسکردووە . ئەم ڕێبازە تا ساڵانێکی زۆر دوور و درێژ پێڕەوکراوە .

(پانینی)ی ڕێزمانووسی ناوداری هیند ، کە بە کۆنترین ڕێزماننووسی سانسکریتی دەژمێررێت ، لەنێو بەشەکانی ڕستەدا هێمای بۆ (نیهاد) و (گوزارە) کردووە .

ئەرستۆ ، کە هاوچەرخی پانینی بووە ، ئەویش لە نووسینەکانیدا هێمای بۆ هەمان ئەو بەشانەی ڕستە کردووە ، کە پانینی ناوی بردوون .

تا کۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەی بیست لێکۆڵینەوەی ڕستەسازی گەلێ پێشکەوتن و گۆڕانی بەخۆوە دی ... لە سەرەتای نیوەی دووەمی هەمان سەدەدا ئەو زانستە سەرکەوتنێکی گەورەی وەدەست هێنا و ئەویش ئەوەبوو چۆمسکی تیۆری (Transformation generative)ی داڕشت ، کە لای ئەو ڕستەسازی هەر ئەوە نییە ، ڕستە لە ڕووی ڕووکەشی بەرەوەیدا شی بکرێتەوە . بەڵکو شیکردنەوەی ڕستە دەبێ واتای زمان بەگشتی لە

ئاستی فۆنۆلـۆژی و دارشـتن و سیمانتیکیشـدا بگرێتـەوە . هـەروا لای چۆمسکی زمان ڕەگەزێکی داهێنەرە لەگەڵ ئەوەی لە چەند دەنگێکی دیاری کـراو پێکـهاتووە ، کـەچی بـۆی هەیـە ڕسـتەی ڕادەبـەدەر دابڕێـژێ و ڕستەسازییش لەسەر چەند بنج و بنەمایێکی دیاریکراودا ڕستە پێکدێنێ و ئەم بنجانە بۆیان هەیە ڕستەی لە ڕادەبەدەر بهێننە کایە .

چۆمسـکی لـەم تێورییـەیدا چـەند ڕێبـازێکی شـیکردنەوەی ڕستەسـازی گرتووەتەبـەر ، سـەرەتاکەی (Finite State Grammar) بـوو . لـەم بۆچوونـەیدا ، ئـەوە ڕوون دەکاتـەوە ، کـەوا ڕەگـەزی دەسـتپێکی ڕسـتە کاریگەری لەسەر پەیدابوونی جۆری ڕەگەزی دوای خۆی هەیە .

بەدوا ئەمەدا ، چۆمسکی ڕێبازی (Phrase stucture)ی بەکارهێنا . لەم بارەدا ئەو ڕەگەزانەی ڕستەی داناوە ، کـە بـەر لەویشـدا لـە شـیکردنەوەی ڕستەدا بـەکارهاتوون ، وەك ڕەگـەزی کـارا و کـردار بـەرکار و .. هـەوڵیداوە بەیارمەتیی مـەنتیق بگاتـە چەند دەسـتوورێکی زانسـتانە بـۆ شـیکردنەوەی ڕستە ...

لە دوای لێکدانەوە ، چۆمسکی ئەوەی بۆ دەرکەوت ، کەوا دەستووری ئەم ڕێبازە ، نابێتە پێوانە بۆ هەموو زمانێك ، بۆیە ڕووی لە ڕێگەی سێیەم کرد ، کە ڕێبازی (Transrormational Grammar)ە . لەم ڕێبازەیدا لە ڕۆنـانی ژێرەوەی ڕستە دەکۆڵێتەوە ، بە واتا دیـوی نـاوەوەی شـیدەکاتەوە و ئـەوجا ڕووکەشی دەرەوەی لێکدەداتەوە .

ڕشتە	الجهاز	Organ
ـ ڕشتە ئاخاوتن	الجهاز النطق	Organs of speech

= ڕشتەی وتن ، ئەندامەکانی ئاخاوتن .

ڕشتەی ئاخاوتن ئەندامی تایبەتی بەرهەمهێنان و وەرگرتنی دەنگەکانی ئاخاوتن نییە . گەلێ ئەندامی لەشی ئادەمیزادیش ، کە ئەرکی بایۆلۆجیی ڕووتیان بەجیٚدەهێنا و بەجیٚدەهێنن ، وەك ڕشتەی هەناسەدان و هەزم ... هتد . بەلاّم لە ڕەوتی مێژووی کۆمەڵی ئادەمیزاددا ، ئەو ئەندامانە پێشکەوتن و بەرەو پەیداکردنی وزەی دەربڕین و وەرگرتنی دەنگ گەشەیان سەند . ئەوك کە ئەرکی هەناسەدان و قووتدانی بەجیٚدەهێنا ، بووە ئەندامی ڕشتەی تەلەفوزکردن ـ ئەو دیاردەیەش بایۆلۆجی کۆمەلاّیەتییە . کە ئەمەش بە بەڵگەی بوونی بنکەی وتنی زمان ئاسان ئیسپات دەکریٚ .

<u>ڕشتەی ئاخاوتن</u> ـ ئەو ئەندامانەی لەشی ئادەمیزادن ، کە وزەی بەرهەمهێنان و وەرگرتنی ئاخاوتنیان هەیە (بەر لە هەر شت ـ دەنگی) . بە واتایێکی فراوانتر ، ڕشتەی ئاخاوتن و سیستەمی دەمارە ناوەندییەکان و ئەندامانی (بیستن و بینین) ، کە بۆ وەرگرتنی دەنگ پێویستن و ئەندامانی وتن ، کە بۆ بەرهەمهێنانی دەنگەکانی ئاخاوتن گرنگن ، دەگرێتە خۆ . لەباری فیزیۆلۆژییەوە ، ئاخاوتن وەك یەکێك لە ئەرکەکانی سیستەمی دەمارە ناوەندییەکانی مرۆ خۆی دەنوێنیٚ . لە لایەکەوە ، سیستەمی دەمارەکان دەبێتە هۆی پەیدابوونی دەنگەکانی ئاخاوتن ، لە لایکی دیشەوە لە بیستنی دەنگەکانی ئاخاوتن لە دەرەوە و هەستپیٚکردنیاندا بەشداری دەکا . بە واتایێکی دی لەباری بەرهەمهێنانی دەنگدا وزەی دەمارەکان دەبێتە کارێکی ئامێرایەتی و لەباری وەرگرتن و تیٚگەیشتنی ئاخاوتنیشدا وزەی ئامێرایەتی دەگۆڕیٚ بۆ دەماری .

- ڕشتەی دەنگ   جهاز الصوت   Vocal apparatus

- ڕشتەی وتن

ب.: ڕشتەی ئاخاوتن

- ڕشتەی هەناسە الجهاز التنفسي Organ of windpipe

ڕوخسار

بـ.: ٢ـ شێوە

ڕۆخی زمان

بـ.: لێواری زمان

ڕۆنان البنية ، التركيب Structure

- ڕۆنانی دەرەوە البنية الخارجية / الظاهرية External structure

- ڕۆنانی ناوەوە البنية الداخلية / العميقة Internal (inner) structure

ڕوودان حدث Action

بەوێنە (دەمرێ) ، (مرد) ، (دەمرد) ، (مردووە) ... وشەی جیاواز نین و فۆرمی جیاوازی یەك وشەن و پێوەندێتیی فۆرم کۆیان دەکاتەوە .

لەگەڵ ئەوەشدا ، کە هەریەك لەو فۆرمانە خاوەنی واتای خۆیەتی ، بەڵام هەموویان خاوەنی واتایێکی هاوبەشن ، کە ئەویش ڕوودانە . جا ((واتای گشتیی ڕوودان)) ، کە هەموو ئەو فۆرمانە دەگرێتە خۆ ، بە تایبەتێتیی گشتیی ڕێزمانییەوە بەندە . هەر تایبەتێتی ڕوودانیشە جیایان دەکاتەوە لە

وشەی (مردوو)ی هاوبنەمای واتا یەكجار نێزیك لێیانەوە . دەشێ بوترێ (واتای گشتیی ڕوودان)) تایبەتێتی هەموو فۆرمێكی كردارە .

ڕووكەش	العارض	Sham
ڕێباز	الطريقة	Method
ڕێڕەو	اتجاه ، مسار	Tendency
ڕێزمان	قواعد	Grammar

= دەستوور

ڕێزمان (grammar) وەك ماددەیێكی زانست یەكێكە لە بەشە پێكهێنەرەكانی زمانناسی و بریتییە لە كۆمەڵێ یاسا و دەستوور لە بارەی گۆڕینی وشە و چوونە پاڵ یەكدی وشە لە ڕستەدا . زاراوەی (grammar) لە زمانی یۆنانییەوە وەرگیراوە و وەك ئاشكراشە ، بناغەی ڕێزمانی زانستی لە یۆنانی كۆندا دامەزراوە . بە زمانی یۆنانی بە ڕێزمان دەڵێن (grammatika) ، كە واتای ((هونەری نووسین)) دەگەیەنێ . بەم جۆرە زانایانی ڕووی ڕێزمان وا تەماشای ڕێزمانیان دەكرد ، كە دەبێ بەر لە هەرچی لە ڕووی ((ڕێنووس)) و لە ڕووی شێوازەوە ، مرۆڤ فێری ڕاستنووسی بكات .

هەر زمانێك خاوەنی ڕێزمانی خۆیەتی ، لەبەر ئەوە ڕێزمان وەك زانستێك لەسەر كەرەستەی چەسپاوی ئەو زمانە دادەڕێژرێ ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا وەك ماددەیێكی زانست ڕێزمانی گشتی هەیە ، ئەویش كە مەبەستی ڕێكخستنی شێوازی گشتییە لە لێكۆڵینەوەی پێكهاتنی ڕێزماندا . هەرچەندە

هەر زمانە خاوەنی کەرەستەی تایبەتی و شێوەی جیاواز و بەکارهێنانی سەربەخۆیە و ئەو تایبەتییانە لە زمانانی جیاوازدا دەبینرێن ، کەچی سەرەڕای ئەوەی ، هەندێ بنەما هەن ، کە پێویستە بخرێنە نێو بناغەی لێکۆڵینەوەی هەر زمانێکەوە .

وشەسازی (مۆرفۆلۆژی) و ڕستەسازی (سینتاکس) دوو بەشی گرنگ و هاوسەنگی ڕێزمانن . ڕێزمانیش ئەو زانستەیە ، کە لە پێکهاتنی وشە و ڕستە دەدوێ :

ب . : ١ـ وشەسازی

٢ـ ڕستەسازی

ـ ڕێزمانی بەرهەمهێنان   النحو التوليدي

Generative grammar

- ڕێزمانی زێنەکی

زاراوەی (ڕێزمانی بەرهەمهێنان) لە ناوەڕاستی پەنجاکاندا لەلایەن چۆمسکییەوە هێنرابە ناوانەوە . ئەمڕۆ ، بە دوو واتای جیاوازەوە بەکاردەبرێت . بە ناوەڕۆکە بنجی و تەسك و تەکنیکییەکەیەوە ، ناو لە کۆمەڵێك یاسا دەنێت و دیارییان دەکات ، کە ژمارەیێك لە چەشنی جوراوجۆر لە ڕژێمەکانی زمان پێناسە دەکات .

واتا فراوانەکەی ، کە دەشێ زاراوەی (بەرهەمهێنانیی) بۆ بەکاربرێت ، پەیوەستە بە بینایەکی تیۆری و ڕێبازیی تەواوەوە سەبارەت بەو گریمانە و بۆچوونە بنجییانەی دەربارەی دروستەی زمان هەن و دەکرێن .

چۆمسکی تەنیا داڕێژەری ناوەڕۆك و سیمای ڕێزمانی بەرهەمهێنان نییە ، کە لە زانستی زماندا بڵاوبوونەوەی بەرفراوانی وەدەست هێناوە ، بەڵکو سەرقافڵە و ڕابەری هەڵگران و نوێنەرانی بەرهەمهێنانیشە.

رێزمانی بەرهەمهێنان کۆمەڵێکە لە یاسا ، کە کار بە ژمارەیێکی کۆتاییدار و دیارکراو لە یەکەی فەرهەنگی دەکات و کۆمەڵەیەکی بێکۆتایی ، یان کۆتاییدار لە یەکە تەکنشینییەکان بەرهەمدێنێت (هەر دروستە تەکنشینییەك لە ژمارەیێکی کۆتاییدار لە یەکە پێکهاتووە)و هەر دروستە تەکنشینییەك لە رێی ئەو زمانەوە وەك فۆرم دروست پێناسەدەکرێت ، کە بە رێزمان پەسنکراوە . ئەوەی لە رێزمانی بەرهەمهێناندا بۆ زمانەوان گرنگە ، ئەوەیە کە رێزمانی بەرهەمهێنانەکە خۆی پەسنکردنێکی دروستەیی گونجاو دەخاتە پاڵ هەر یەکێك لە دروستە تەکنشینییە فۆرمدروستەکان (بەتایبەتی پاڵ هەر یەك لە رستە فۆرمدروستەکان)ی لەلایەن رێزمانی بەرهەمهێنانەکە خۆیەوە بەرهەمهێنراوە . ئەم پێناسەیەی رێزمانی بەرهەمهێنان ، کە لێرەدا دراوە ، لە هەندێك رووەوە لەوەی چۆمسکی گشتیترە . پێناسەکە خۆی زاراوەی ((دروستەی تەکنشینی)) بەکاردەبات ، لە کاتێکدا رەنگە چۆمسکی لەبری ئەوە ، لە ((زنجیرە)) ، یان دانەی یەك لە دووی یەك بدوێت . دروستە تەکنشینییەك ، کە بریتییە لە لێکدان و خستنەپاڵیەکی گونجاو لەباری یەکە ناسراوە رێزمانییەکان (لە فۆنۆلۆژیدا خستنەپاڵیەکی کەرەستە سەرەتاییەکان) ، کە پێویست ناکا و مەرج نییە زنجیرەیی و یەك لەدووی یەك رێزکرابن ، یان ریزبکرێن . راستە چۆمسکی پێناسەی رستە و فرێز وەك زنجیرەی دروستبوو یان خاوەن دروستە پێناسە دەکات ، بەڵام ژێرانەیە و لەگەڵ بۆچوونە کلاسیکییەکەدا دەگونجێت ، ئەگەر ئێمە وەك دروستەی تەکنشینیان ببینین ـ واتە بێتو وەك ئەو کۆمەڵانەی یەکە ناسراوەکانیان تەماشا بکەن ، کە لە پێکهاتوویەکی تایبەتیدا هێنراونەتە پاڵ یەکدی . ئەوەی لە رێزمانی کلاسیکیدا وەك پێکهاتووی جۆراوجۆر و جیاواز ناوبراوە . لە رێزمانی بەرهەمهێناندا لە رێی ئەو جیاوازییەوە دەرخراوە ، کە بە پەسنکردنی دروستەوە بەندە . ناسنامەی جیاوازییەکانی پێکهاتووەکان ، جیاوازییەکانی نێوان دروستەکان و پەسنکردنەکانیانن .

زاراوەی (بەرهەمهێنان) کە لە پێناسەکەدا هاتووە ، بەو واتایەوە لێی تێدگەین ، کە لە بیرکابدا هەیەتی . ئەمە بەم نموونەیە ڕوون دەکرێتەوە : گریمان ، کە نرخی هەرامەی (X) یەکێك لە ژمارە سروشتییەکانی (١ ، ٢، ٣ ...)یە . ئەمجا گۆکردنی ($1 + X + X_2$) ، (کە ئێمە وەك کۆمەڵەی یاساکان یان ئۆپەراسیۆنەکان دەیانهێنینە بەرچاومان) کۆمەڵەی ژمارەی (٣ ، ٧، ١٣) بەرهەمدێنن : دەتوانن ڕستەکانی زمانێك بەرهەمبهێنن . لەمە پتر ناچێتە نێو بواری بیرکارییەوە . گرنگ ئەوەیە کە ئەو زاراوەی بەرهەمهێنانەی وەها لێی تێدەگەین ، بە ڕەوتی پرۆتسێسی بەرهەمهێنانی هیچ ڕستەیەك لەلایەن ئاخێوەرەوە (یان مەکینەوە) نەبەستراوە . ڕێزمانێکی بەرهەمهێنان پەسنکردنێکی تەواوی بیرکاریی دروستەی ڕێزمانیی ئەو ڕستانەن ، کە خۆی بەرهەمیان دێنێت .

- ڕێزمانی بناخەگر

ب.: ڕێزمانی بناغەگر

- ڕێزمانی بناغەگر　　النحو البنيوي　　Structural grammar

= ڕێزمانی بناخەگر

فێردیناند دێ سوسسور - زمانناسی خەڵکی ژینێڤ ، یەکەمین کەسێکە بیروڕای نوێی زمانناسیی نوێی گەلاڵەکرد و لە دەرزوتنەوەکانی خۆی لە زانستگەدا لە نێوان ساڵانی ١٩٠٦ تا ١٩١١ زمانناسی لەسەر بناغەیەکی نوێ پێرەو کرد . هەر بۆیەشە زۆرکەس ئەو بە ((گەورەبابی زمانناسیی نوێ)) دادەنێن . کتێبە بەناوبانگەکەی فێردیناند بەناوی ((دەورەی زمانناسیی گشتی)) دوای مردنی بڵاوبووەوە . بیروڕاکانی سوسسور لە دیاریکردنی ڕێبازی زمانناسیی نوێدا زۆر کاریگەر بوون و دوای ئەو زۆر قوتابخانەی

جیاوازی زمانناسی سەریان هەڵدا ، کە لە هەموویان گرنگتر قوتابخانەکانی کازان و مۆسکۆ و پراگ و کۆپنهاگن و ئەمەریکایی ...ن . ئەو قوتابخانانە ، کە ریشەیان لەبیروراکانی سوسسورەوە سەرچاوەیان گرتووە ، دوایی هەر یەکە رێبازی جیاوازی وەبەرگرت . ئەگەرچی سوسسور زاراوەی بناغە (Structure)ی بەکارهێنا ، بەلاّم لەبەر ئەوەی ، ئەو قوتابخانە زمانناسییانەی بە شوێن ئەودا چوون بەگشتی ناوی بناغەگر (Structuralist) و رەوندی کاریان بناغەگری (Structuralism) ناونرا . بەو پێیە سوسسور بە دەستپێشکەری زمانناسیی بناغەگر دادەنرێ .

ئێستاش هەندێك زانیاری لە روانگەی بناغەگرانەوە ، سەبارەت بە رێزمانی پێشکەش دەکەین :

سوسسور سنوورێکی ئاشکرای لە نێوان زمانناسیی نێوزەمانی ، یان زمانناسیی مێژوویی و زمانناسیی هاوزەمانی (کە جارجاریش پێی دەڵێن : زمانانسیی وەسفی) کێشا و ئەوەی دەربری ، کە ئەو دوانە نابێ تێکەڵ بکرێن . زمانناسیی مێژوویی باسی ئەوە دەکا ، کە زمانێکی تایبەتی چۆن ئالوگۆری بەسەردا هاتووە و بەرەو پێش چووە تا گەیووەتە دۆخی ئێستاکە و ئەم رۆژگارەی خۆی ، لە کاتێکدا زمانناسیی هاوزەمانی باسی دۆخی ئێستاکەی زمان دەکا بەبێ ئەوەی پێشینە و چۆنیەتیی مێژوویی ئالوگۆربوونی لەبەرچاو بگرێ . بەو پێیە لێ وردبوونەوەی مێژوویی نابێ ببێتە پێوانەی باسکردنی دۆخی هاوزەمانیی زمان ... جا تێکەڵکردنی ئەو دوو لایەنە یەك کزەکانی رێزمانە کۆنەکانە . بەو پێیە دەمەتەقێ و لێدوان لەسەر ئەوەی ئەمرۆ بەتایبەتی لە ناوچەی سلێمانیدا دەنگی (د)ی ژمارەکانی (یازدە ، دوازدە ، سیازدە ، پازدە ، شازدە ، حەڤدە) سواوە و دەوترێ (یانزە ، دوانزە ، سیانزە ، پانزە ، شانزە ، حەڤڤە) . لەبەر ئەوەی تێچوونی ئەم (د)ە بووە بە هۆی قورسیی دەربرینی ئەو وشانە ، بۆیە ئاخێوەر بۆ سووککردنی ئەو نالەبارییە ناچاربووە دەنگی (ن) بێنێتە ناو

(یــــازە ، دوازە ، ســــیازە ، پــــازە ، شــــازە)ەوە و (ڤ)ی (حەڤــــە)ش دووبارەبکاتــەوە ... پـرس و باسـی لــەم بابەتــە و بابــەتی دیــی مێژوویــی هەموویان سەر بە ڕێزمانی مێژوویی زمانی کوردین و لە ڕێزمانێکدا کە بۆ کوردیی سەردەم دەنووسرێ شوێنێکیان نییە .

لە لێکۆڵینەوە و توێژینەوەکانی کۆنی زماننا‌سیدا ئەو ڕاستییە بەتەواوی ساغ نەکرابووەوە ، کە زمان دەزگایەکی بەیەکەوە لکاوە و دەبێ وەك گشت و نەك جوێ‌بەجوێ لەبەرچاو بگیرێ . هەر بۆیەش ئەو ناساندنە زمانییانەی لە ڕێزمانــەکانی کۆنــدا هــەن بڕبــڕ و وردە وردە بابــەتن و هیــچ ناســاندنێکی تــەواویان ســەبارەت بــە دەزگــای زمــان بــەجارێك و لــە گشــتدا تێــدا نییــە . سوسسور لە سەرانسەری کتێبەکەی خۆیدا تێدەکۆشێ تا نیشانیبدا ، کە زمان کۆمەڵەیەك لە دەنگ و وشە نییە ، بەڵکو دەزگایەکە لە پێوەندییان ، کە لەسەر یەك نەزم یان سیستەم پێکدێنێ .

سوسسور زاراوەی ڕووکار (Form) بۆ ناولێنانی ئەو ڕایەڵەی پێوەندییان یان نـەزمی زمـانی بـەکاردەهێنێ ، بۆ ئـەوەی لـە دەنـگ کـە کرۆکـی مـاددیی زمانە و بە بیروڕای ئەو بەشێك لە زمان نییە ، جوێی بکاتەوە . پێداگرتنی سوسســور لەســەر دەزگــابوونی زمــان وای کــرد ، کــە زمانناســان بــە شــوێن دیتنەوەی بناغەی ئەو دەزگایەدا بگەڕێن . ئەوەش یەك لەو هۆیانەیە ، کە ناوی بناغەگری بەسەر ئەو قوتابخانانەی زمانناسیدا بڕا ، کە لە بیروڕاکانی سوسسورەوە سەرچاوەیان گرتووە .

یــەکێکی دیکــە لــە بیروڕاکــانی سوسســور ، کــە نزیکــەی لــە هــەموو قوتابخانــەکانی بناغــەگریدا بــوو بــە بنچینــەی لێکدانــەوە ، ناســین یــان لەیەككردنەوەی توخمەکانی پێکهێنەری ڕستەیەك (یان هەر بەشێکی زمـانی) بەپێی دوو جۆرە پێوەندی بوو ، کە پێیان وتووە (پێوەندیی جێنشینی) و (پێوەنـدیی هاونشـینی) . پێوەنـدی هاونشـینی نیشـان‌دەدا ، کــە ئــەو توخمانــەی لەســـەر زنجـیری ئاخــاوتندا دەکەونــە تەنیشــت یــەکتری ، چ

پێوەندییەکیان بەیەکەوە هەیە ، لە کاتێکدا پێوەندیی جێنشینی ئەوە نیشان دەدا . توخمێکی کە بە کردەوە لە شوێنێکی زنجیری ئاخاوتندا بەدیارکەتووە چ پێوەندییەکی لەگەڵ ئەو توخمانەدا هەیە ، کە دەیانتوانی لەو شوێنەدا بن . بۆ وێنە ئەگەر لە زمانی کوردیدا ڕستەی ((ئازاد ڕۆیشت)) لەبەرچاوبگرین ، ئەوە ئەو ڕستەیە لە ڕووی لێك هەڵاواردنی وشەوە ، لە دوو بەش یان دوو توخم پێکهاتووە ، چونکە جێنشینی لە دوو شوێندا دەکرێ . ئێمە بۆمان هەیە لە جیاتی ((ئازاد)) وشەی دیکەی وەکو ((ئەو ، منداڵ ، پیاو ، ماشێن ...)) و زۆر وشەی دیکەی ، کە هەموویان چینێك پێکدەهێنن بخەینە کار هەروەها دەتوانین لە بریتی (ڕۆیشت)) وشەی دیکەی وەکو ((هات ، هەڵستا ، فڕی ...) و زۆر وشەی دیکە ، کە لەسەر یەك چینێکی تر پێکدەهێن بخەینە کار . وشەی ((ئازاد) لەگەڵ ئەو وشانەی لە ڕێگەی جێنشینییەوە دەناسرێنەوە ، پێوەندی جێنشینی هەیە (هەروەها وشەی ((ڕۆیشت)) لەگەڵ ئەو وشانەی ، کە دەتوانن شوێنی ئەو بگرنەوە) . هەرچی دوو وشەی ((ئازاد)) و ((ڕۆیشت))ە ، کە لەسەر زنجیری ئاخاوتندا دەکەونە تەنیشت یەکتری پێوەندیی هاونشینییان بەیەکەوە هەیە (لەو وێنەیەدا دەبێتە پێوەندیی نیهاد و گوزارە) ... جا ئەو دوو جۆرە پێوەندییە . بنچینەی لەیەك هەڵاواردن و لێکالاکردنەوەی زمان لە گشت قوتابخانە بناغەگرەکانی زماننناسیدایە .

- ڕێزمانی چاولێکەری النحو التقليدي
Traditional grammar

= ڕێزمانی سوننەتی

لە سەدەی چوارەمی بەر لە زایین ، ئەرستۆ کە دەکرێ ، بە یەکەم ڕێزماننووسی ڕۆژئاوایی دابنرێ ، بناغەی ڕێزمانێکی دانا ، کە دواتر بە هۆی یۆنانیی دیکە پەرەی پێدرا و لە ڕێگەی ڕۆمانەکانەوە لە ڕۆژئاوای

ئەوروپا برەوی پێدرا و بوو بە سەرمەشقتێك بۆ ڕێزمان نووسینی ئەویٚ ، بە شێوەیەکی ئەوتۆ ، کە ئەمڕۆ دوای تێپەڕبوونی بیست و چەند سەدەیەك هێشتا بنچینەکان و دابەشکراوەکانی ئەو ڕێزمانە لەگەڵ وەرگێڕاوی لاتینی ، زاراوەکانی لە زوربەی خوێندنگاکانی بە دەرز دەوترێتەوە .

ئەو هەمان ڕێزمانە کە پێی دەڵێن (ڕێزمانی چاولێکەری . Traditional grammar) . ئەفلاتوون لە کتێبی (سوفیست)دا ، ناو و کرداری لەیەك جیاکردووەتەوە . ئەرستۆ وردەیەکی لیٚزیاد کرد و بەشەکانی ئاخاوتنی لە زمانی یۆنانیدا بەناو و کردار و پیت دابەش‌کرد .

دوای ئەرستۆ ، فەیلەسووفە ڕەواقییەکان درێژەیان بە لێکۆڵینەوەکانی ئەو دا . (زەنوون) ـ دامەزرێنەری ئەو قوتابخانەیە ، بۆ خۆی بەشێکی گەورەی لت ڕێزمانی چاولێکەری کۆکردەوە . ئەگەرچی لێوردبوونەوە لت دۆخەکانی ناو لت سەردەمی ئەرستۆوە دەستی پیٚکردبوو ، بەلاّم ئەوە ڕەواقییەکان بوون ، کە چوار دۆخی : کارایی (Nominative) ؛ بەرکاری (Accusative) ؛ بەرکاری بەسەردا (Dative) ؛ ئیزافە (Genetive)یان دیاری‌کرد و لەیەك جیاکردەوە و ناوی ئەوتۆیان لێنان ، کە وەرگێڕراوە لاتینی‌یەکەیان ئێستاش هەر بەکاردێنریٚ . ئەو کەسەی ڕێزمانی هەرە تەواوی یۆنانیی نووسی (دیونیسیوس تراکس) بوو ، کە نزیکەی سەد ساڵ بەر لە زایین ژیاوە . ئەو بۆ یەکەمین جار ڕێزمانی بە زانستێکی سەربەخۆ دانا . کتێبەکەی ئەو سەرەڕای کورت‌بوونی ، بوو بە سەرمەشقی گشت ڕێزماننووسانی یۆنانی و لاتینی ، کە بەدوای ئەودا هاتن . ئەو بۆ یەکەم جار بەشەکانی ئاخاوتنی بە هەشت بەش دابەش‌کرد و ئەوە هەر ئەو دابەش‌کردنەیە ، کە تا ئەمڕۆش لە ڕێزمانە چاولێکەرییەکاندا ماوەتەوە .

ڕۆمانییەکان لە باری ڕێزمانیشەوە وەك زۆر لە باتەکانی دیکەی زانست دەستیان‌کرد بە لاسایی‌کردنەوە و وەرگێڕانی شوێنەواری یۆنانییەکان ، بەلاّم

بۆ خۆیان زۆر کەمیان لێ زیاد کرد ، بۆ وێنە هەشت بەشی ئاخاوتنیان ڕاستەوخۆ لە یۆنانییەوە وەرگێڕا ...

لێرەدا دەبێ ئاماژەی دوو ڕێزماننووسی بەناوبانگی ڕۆمانی بکرێ ، کە کتێبەکانیان بۆ ماوەی چەند سەدەیەك بەردەوام بوون بە کتێبی دەرزوتنەوە . یەکەمیان (ئیلیوس دوناتوس)ە کە لە سەدەی چوارەمی پاش زایین لە ڕۆم دەرزی دەوتەوە . ئەم ڕێزمانە تەنانەت لە سەدەکانی ناوەڕاستیشدا دەگوترایەوە و ئەوەندە بە برەو بوو ، کە یەکەم کتێب بێ بەپیتی دار لە چاپدرا ڕێزماننووسێکی بەناوبانگی دیکە (پریسکیانوس)ە لە سەدەی شەشەم لە قوستەنتەنییە ژیاوە . کتێبەکەی ئەم لە بیست بەش پێکهاتووە و لە سەدەکانی ناوەڕاستدا بە باوەڕپێکراوترین و کامڵترین ڕێزمانی لاتینی دادەنرا .

لە سەدەکانی ناوەڕاستدا کاتێك زمانی لاتینی شێوەی دەگۆڕا و دەبوو بە زمانە ڕۆمانییەکانیی ئەم ڕۆژگارە (فەرەنسەیی ، ئیتالیایی ، ئیسپانیایی...)، زمانی لاتینیی کلاسیك وەکو خۆی ، وەك زمانی زانست و فەرهەنگ مایەوە و کەسانێك لە خوێندنگە ئەو زمانە وەك زمانی دووەم فێردەبوون . بەڵام ئەگەرچی زانایان بە لاتینییان دەنووسی و پێی دەئاخەوتن ، ئیتر لاتینی وەکو ڕابردوو زمانی قەومێك نەبوو ، بەڵکو زمانێك بوو ، کە بە هۆی کەشیشان و زانایان بە شێوەیەکی دەستکرد بەزیندوویی ڕاگیرابوو ..

نووسینی ڕێزمان بۆ زمانەکانی ڕۆژئاوای ئەورووپا لە سەروبەندێکدا دەستی پێکرد ، کە ئەو زمانانە بەرەبەرە بایەخ و نرخێکیان پەیدا کرد تا وەك زمانی نەتەوایەتی و ئەدەبی بەکاربهێنرێن . بۆ وێنە یەکەمین ئەو ڕێزمانانەی بۆ زمانی فەرەنسایی نووسران ، سەر بە سەروبەندی ڕێنیسانسە ڕێزماننووسانی نیشتمانپەروەری ئەو دەمە ، بۆ ئەوەی بتوانن لە بایەخ و سەنگی فەرەنسایی زیاد بکەن و ئەو زمانە لەبەرچاو کەسانێکی ، کە ئەویان بەهاوتای زمانێکی ئەدەبی و زانستی وەك لاتنیی دانەدەنا بەڕێز

نیشان بدەن ، بە لاسارییەکی تەواو تێکۆشان بسەلمێنن ، فەرەنسایی تەواو ئەو تایبەتمەندییانەی هەیە کە زمانەکانی لاتینی و یۆنانی بوویان و لە ڕاستیدا لەگەڵیان یەکدەگرێتەوە . بۆ وێنە هەوڵیان دا ، ژمارەی پیرۆزی هەشت ، کە یۆنانییەکان و ڕۆمانییەکان بۆ بەشەکانی ئاخاوتنیان پەسەندکردبوو لە فەرەنساییشدا بپارێزن ... بەم پێیە ڕێزمانی فەرەنسایی[٢] لە ڕووی سەرمەشقی لاتینییەوە سازکرا و کەم و زۆر هەمان دیمەنی خستە ڕوو ، کە ڕێزماننووسانی لاتینی لەسەر زمانی خۆیان دەریان بڕیبوو . ئەم چاولێکەرییەی ڕێزمانووسیی فەرەنسا مایەوە و ئێستاش چاولێکەرییەکانی فەرەنسا وتە و دابەشکردنەکەی خۆیان بە ڕوونان لە لاتینی دەسەلمێنن .

لە سەدەی هەژدەیەمدا بوو ، زمانی ئینگلیزی گەیشتە ئەو پلە و پایەی ڕێزمانی بۆ بنووسری ڕێزماننووسانی ئەو سەروبەندە ، بۆ نووسینی ڕێزمانی ئینگلیزی دوو سەرچاوەیان لەبەرچاو بووە :ژیربێژی و ڕێزمانی لاتینی ...

ڕێزماننووسانی سەرەتایی ئینگلیز بە پێڕەوی کردن لە شێوەی بیرکردنەوەی چاخی خۆیان ، زۆر لە بابەتەکان و دابەشکردنەکانی لاتینی ، کە لەگەڵ زمانی ئینگلیزی نەدەگونجان ، بەسەردا دابڕی و ڕێزمانێکیان بۆ زمانی خۆیان سازکرد کە جلوبەرگی ئالووالای لاتینی لەبەردا بوو . بەوێنە ، بۆ ناو بە شێوەی لاتینی هەندێك دۆخیان دانا و هەمان زاراوەشیان بۆ ناولێنانیان بەکارهێنا . لە کاتێکدا ناو لە زمانی ئینگلیزیدا بە پێچەوانەی لاتینی ، دۆخی ڕواڵەتی جیاوازی نییە . هەروەها بۆ ئینگلیزی جنسی نێر و مێیان دانا ، لە کاتێکدا نێر و مێ لەو زمانەدا بەپێچەوانەی لاتینی و فەرنسایی و زمانەکانی دیکەی ڕۆمانی ، جیاوازییەکی ڕێزمانی نییە ، بەڵکو وەکو دیالێکتی خوارووی کوردی جیاوازییەکی واتاییە ...

- ڕێزمانی زێنەکی

ب- ڕێزمانی بەرهەمهێنان

- ڕێزمانی سوننەتی

ب- ڕێزمانی چاولێکەری

- ڕێزمانی گەشتەکی

ب- ڕێزمانی گواستنەوە

- ڕێزمانی گواستنەوە النحو التحويلي

Transformational grammar

= ڕێزمانی گوێزانەوە ، ڕێزمانی گەشتەکی

ڕێزمانی بناغەگر تێدەکۆشێ ڕستەکانی زمان بە توخمی پێکهێنەر یان توخمی وردتر دابڕێ و ئەوان لە پێوەندی لەتەك یەکدیدا کەڵەکە بکا . چۆمسکی ئەم تایبەتمەندییە بە خاڵی وەکو یەکی هەموو دیمانەکانی بناغەگر دادەنێ و هەموویان ، سەرەڕای ئەو جیاوازییانەی ، کە لەگەڵ یەکتردا هەیانە لە ریزێکدا دادەنێ و زاراوەی (Phrase Structure Grammar)یان بۆ بەکاردەهێنێ و ئێمەش ئەم زاراوەیە بەپێی مەفهومی ڕێزمانی بنجی وەردەگرین .

چۆمسکی گەیشتە ئەو ئەنجامەی ، کە ڕێزمانی بنجی لە وزەیدا نییە ، ئەو پێوەندییە زۆر گرنگانەی ، کە لە نێوان ڕستەکانی زماندا هەن دەربڕێ . هەڵبەت مەبەست ئەوە نییە ، کە ڕێزمانی بنجی پێی نەکرێ ، ئەو وێکچوون و جیاوزییانەی لە نێوان ڕستەکانی زماندا هەن شیبکاتەوە . بۆ وێنە ، ئەگەر ئەم دوو ڕستەیەی خوارەوە لەبەرچاو بگرین :

ئێوە کتێبتان کڕی

ئێوە کتێبتان دەکڕی .

دوای دابڕکردنی بنجی و بەیەککگرتنی ئەو دوو ڕستەیە دەردەکەوێ ، کە ئەو دوانە لە هەموو بارێکەوە وێکدەچن ، جگە لەوە نەبێ لە دووەمیاندا کرداری ((دەکڕی)) هاتووە و لە یەکەمیاندا ((کڕی)) . لە دووەمیاندا مۆرفێمی (دە) ، کە واتای بەردەوامی دەگەیەنێ هەیە ، لە کاتێکدا لە ڕستەی یەکەمدا ئەو مۆرفێمە نییە . بەلاّم هەموو زمانان پڕن لە ڕستەی زۆری ئەوتۆ ، کە ئاخێوەرانی زمان لە رووی بۆچوونی زمانی خۆیانەوە هەستیان پێدەکەن ، پێوەندیی زۆر پتەویان لەگەلّ یەکدی هەیە . لەگەلّ ئەوەشدا ، ناکرێ بەپێی ڕێزمانی بنجی پێوەندییەکانی نێوان ئەوان دەربڕرێن و بسەلمێن .

بڕواننە ئەو نموونانەی خوارەوە :

١ـ١ ماڵەکەیان پێش دووسێ ڕۆژ فرۆشت

١ـ٢ ماڵەکە دووسێ ڕۆژ لەمەوپێش فرۆشرا .

٢ـ١ دوکانەکەی ئەویان لەبەر گرانفرۆشی داخست .

٢ـ٢ دوکانەکەی ئەو لەبەر گرانفرۆشی داخرا .

هەموو کوردی زمانێك بەپێی بۆچوونی زمانی خۆی دەیسەلمێنێ ، دوو ڕستەکەی یەکەم لە لایەکەوە و دوو ڕستەکەی دووەم لە لایەکی دیکەوە پێوەندییان بە یەکەوە هەیە ـ واتە جگە لەوەی ئەندامەکانی هەر جووتەی لەتەك یەکدیدا هاومانان ، لە باری بناغەییشەوە پێوەندییان بەیەکەوە هەیە ، بە شێوەیەکی ئەوتۆ ، کە دەکرێ بڵێین دووەمیان بە هەندێك ئالوگۆڕەوە لە رووی یەکەمیانەوە سازکراوە و یان بە ئیحتیمال هەردووکیان لە ڕواڵەتێکی بنیاتی ترەوە کەوتووەتەوە . بەلاّم لەبەر ئەوەی بناغەی کەڵەکەپێدان لە ڕێزمانی بنجیدا پێوەندی و نیشانەی ئاشکرا و بەرچاوە ، ئەم ڕێزمانە ناتوانێ ئەو پێوەندییانەی لە نێوان ئەندامەکانی هەر کام لەو جووتانەدا هەیە

بسەلمێنێ و شیبکاتەوە . بۆ نموونە ((ماڵ) لە ژمارەی (١ـ١) دا بەرکار و لە ژمارەی (٢ـ١)دا کارایە و ئەم جیاوازییەی ڕۆڵە بە دەرکەوتنی (یان) لە ڕستەی یەکەمدا و نەبوونی ئەو جێناوە لکاوە لە ڕستەی دووەمدا دیاریکراوە . بەپێی ئەوە ـ ((ماڵ)) لە ڕووی ڕێزمانی بنجییەوە لەم دوو ڕستەیەدا بە شێوەی جیاواز کەڵکە دەکرێ . لەگەڵ ئەوەشدا ، لە باری ماناوە دەوری ((ماڵ)) لە هەردوو بابەتدا یەکسانە و هەموو کوردێك بەپێی بۆچوونی زمانی خۆی هەست بەم خاڵە ناسکە دەکا . هەمان بەڵگە هێنانەوە لەسەر ((دوکان)) لە جووتە ڕستەی دووەمیشدا دەردەکەوێ .

وتەی چۆمسکی ئەوەیە ، ئەگەر بڕیار وابێ ڕێزمان بتوانێ بە باشی ڕاستەقینەکانی زمانی شیبکاتەوە و بتوانێ پێوەندییەکانی نێوان ڕستەکانی زمان ڕوونبکاتەوە ، هەر ئەوەندە بەس نییە ، کە تەنیا خۆی بە نیشانە و پێوەندییە دیار و بەرچاوەکانەوە خەریك بکا ، بەڵکو دەبێ بتوانێ ئەو پێوەندییە شاراوانەش ، کە لە بناغەی ڕستە بەرچاوەکاندا هەیە ، دەربخا و بیسەلمێنێ . لەبەر ئەوە ، ئەو بۆ هەر ڕستەیەك دوو بناغە دادەنێ : یەکێکیان بناغەی قووڵ ـ واتە (دیوی ناوەوە) ، کە لە ڕاستیدا لەسەر پێوەندیی مانایی و ژێربێژیی بەشەکانی ڕستە بڕیاردەدا . ئەوی دییان ڕووبناغە ـ واتە (دیوی دەرەوە) ، کە شێوەی دەرەوە و بەرچاوی ڕستە نیشان دەدا و پێویست ناکا لەتەك بناغەی قووڵدا بگونجێ . لە لایەکی دیکەوە ، لەسەر ئەو باوەڕەیە ، بناغەی قووڵی ڕستە بە ڕێگەی چەند ڕێوشوێنێکەوە ، کە پێیان دەڵێ ڕێوشوێنی ((گواستنەوە)) دەبن بە ڕووبناغە . ڕێوشوێنی گواستنەوە بە ڕێگەی : دەرهاویشتن ؛ گۆڕین ؛ لێزیادکردن ؛ یان جێگۆڕکێ پێکردن ... پێوەندیی بناغە قوڵی دەکاتە پێوەندیی ڕووبناغەیی بەهەر کامێك لەو ئاڵوگۆڕانە ، یان بەشێك لەوان ، کە بە یارمەتیی ڕێوشووێنێك ئاڵوگۆڕیان بەسەر دێ ، دەڵێ ((گواستنەوە)) ...

بە نیشاندانی چەند نموونەیەك ، ئەو مەفهوومەی سەرەوە ڕوون دەكەینەوە :

وەك لەسەرەوە باس كرا ، لە هەموو زمانێكدا ڕستەی ئەوتۆ هەن ، كە لە باری ماناوە وێكدەچن (ئەگەرچی لەوانەشە جیاوازیی شێوە و بەكارهێنانیان لە نێواندا هەبێ) و لە باری بناغەشەوە جۆرێك پێوەندییان هەیە . ئەو جۆرە ڕستانە بەیارمەتیی ڕێوشوێنە گواستنەوەكان لە بناغەیەكی تاقانەوە كەوتوونەتەوە .

من ئەوم بە زیرەك دەزانی

من وام دەزانی ، كە ئەو زیرەكە

پێوەندیی ئەو دوو ڕستەیە دەكرێ لەوەوە بزانرێ ، كە هەردووكیان لە بناغەیەكی قووڵەوە كەوتوونەتەوە . لە بناغەی قووڵی ئەو دوو ڕستەیەدا ، دوو ڕستەی بچووكتر جێیان بووەتەوە ـ واتە (ئەو زیرەكە) و (من وام دەزانی) شێوەی لێكدراوی ئەو ڕستانە لە بناغەی قووڵدا ، دەكرێ ئاوا بنووسرێ : من ئەوم (ئەو زیرەكە) وا دەزانی .

یەكێك لە بەڵگەكانی ، كە بۆ سەلماندنی جیاوازیی نێوان بناغەی قووڵ و ڕووبناغە دەكرێ بهێنرێتە گۆڕێ ، بوونی ڕستەی لێڵە . بەر لە هەموو شتێك دەبێ ئەوە لەبەرچاو بێ ، كە ڕستە هەموویان یەك جۆر نین . لێڵ بوونی هێندێك لە ڕستە ، ڕەنگە لەبەر هەندێ وشە بێ ، كە لە ڕستەیەكی بەریاسدا زیاتر لە مانایەكی هەبێ . بۆ نموونە ، ڕستەی ((لێی كەوت)) لێڵە و لێڵییەكەش لەوەوە سەرچاوە دەگرێ ، كە دوو مانای هەیە : یەكێكیان بە مانای (شتێ لێی كەوت) و ئەوی دیكەیان بە مانای (پاڵی لێدایەوە) .

... هتد

ڕێژە **الصيغة**

Aspect (Mood) , Derived form

ڕێژە بەو حاڵەتە ڕێزمانی‌یە دەوترێ ، کە پێوەندیی ڕوودان (یان هەل و مەج) بە واقیعەوە دەردەبڕێ . ڕێژە یەکێکە لە فۆرمە بنەڕەتی‌یەکانی دەربڕینی پێوەندیی گوزارەیی . بۆ تەواو دیاریکردنی ، دەبێ ئەوەش لەیاد نەکەین ، کە ڕێژە وەنەبێ پێوەندیی خودی ڕوودانەکە بە واقیعەوە ڕابگەیەنێ، بەڵکو ئەو پێوەندی‌یە نیشان دەدا ، کەوا لە ڕستەدا لە نێوان ڕوودان و کارادا پەیدادەبێ .

لە زمانی کوردیدا ڕاست وایە تەنیا ئەو ڕێژانە جیابکەینەوە ، کە لە ڕووی وشەسازی‌یەوە جیاوازییان لە نێواندا هەیە و بە فۆرمی ، پێکهاتنی یان شیکاری دەردەبڕێن .

جیاوازیی پرسیار ئەرێتی (مثبت) ، یان ئەرێتی و نەرێتی (منفی) سەر بەو بواری واتایەن ، کە ڕێژە ڕایان دەگەیەنێ ، چونکە هەموو ئەو جیاوازییانە بریتین لە جیاوازیی پێوەندی بە واقیعەوە . بەڵام لە زمانی کوردیدا نە پرسیار و نە نەرێتی لە فۆرمی کرداردا بە ڕێی وشەسازی دەرنابڕێن . پرسیار بە ئاوازی تایبەتی ڕادەگەیەنرێ یان بە یاریدەی ئامرازی پرسیار دەردەبڕێ (ڕوونکردنەوەی پێوەندیی ئەو کەرەستانە دەکەوێتە باسی ڕستەسازی‌یەوە) . بەڵام جیاوازیی ئاواز خاسیەتی سەرپاکی ڕستەکە دیاری‌دەکا ، نەك چەند ئەندامێکی (ئاواز ـ واتە گۆڕینی دەنگ لە بەرز و نزمیی دەربڕینی وشەیەکدا دەشێ تەنیا لە ڕێی پێوەندیی گۆڕینی هێز و ئاوازی دەنگەوە لە سەرلەبەری ڕستەیەکدا دیاریٚ بکرێ) .

سەرباری ئەوەش ، وەنەبێ گۆڕینی ئاواز تەنیا پێوەندیی بە واقیعەوە رابگەیەنێ ، بەڵکو چەند لایەنێکی دیش دەگرنەوە ... ئامرازی پرسیاریش ناتوانرێ وەك ماکێکی پێکهێنی فۆرمی کردار تەماشابکرێ (تەنانەت لە رووی شیکاریشەوە) ، چونکە مەرج نییە تەنیا بە کردارەوە بەند بێ ، بەڵکو دەشێ بەهەر ئەندامێکی رستەوە پێوەند بێ . هەرچی نەرێتییشە ، وەك پرسیار بە یاریدەی ئامراز رادەگەیەنرێ . هەروەها وەنەبێ تەنیا بە فۆرمی کردارەوە بەندبێ و وەك ماکێکی پێکهێنی فۆرمی کرداریش خۆی نانوێنێ .

بەڵام فۆرمی کردار بە نیشانەی (بـ ـ bi)ەوە بە رێژەییێکی تایبەتی دادەنرێ ، ئەویش بەپێی ئەو بەڵگەیەی کە ئەو نیشانەیە لە رستەدا هەر دەورێك بینێ ، هەمیشە پێوەندی بە فۆرمی کردارەوە هەیە ، نەك بە وشەییێکی دییەوە .

لە دیاریکردنی رێژەدا پێویستە ئەو فۆرمە جیاوازنەی کردار لەبەرچاو بگرین ، کە پێوەندیی روودان بە واقیعەوە رادەگەیەنن . کەچی زوو لە لێکۆڵینەوەی هەندێ زماندا بە رێژەییێکی نەناسراو تەماشادەکرا . تا ماوەییێکی درێژیش هەر بەو چەشنە باو بوو . بەڵام لە راستیدا چاوگ تەنیا ناوی روودانێك رادەگەیەنێ و پەنجە بۆ پێوەندیی روودان بە واقیعەوە راناکێشێ .

لە دەست نیشان کردنی رێژەکانی کردار لە زمانی کوردیدا ناتوانین ئەو فۆرمانەی خاوەنی یەك پێکهاتنی رێزمانین بە رێژەی جیاواز دابنێین ، ئەگەرچی پێوەندیی جیاوازی روودانیش بە واقیعەوە رادەگەیەنن ، چونکە ئەم حاڵەتە مەسەلەی واتای جۆربەجۆری یەك رێژەیە ، بۆ نموونە یەکگرتنی فۆرمی رابوردوو لەگەڵ نیشانەی (بـ ـ bi)دا واتای مەرجیش و ئارەزووش .. دەدا . بەڵام جیاوازیی وشەسازی لە نێوان ئەو حاڵەتانەدا نییە و بۆیە

ئێمە ئەو فۆرمانە وەك یەك ڕێژە تەماشا دەکەین و واتای ، جۆرەبەجۆریان ناکەینە بنەمای جیاوازیی ڕێژەیان .

لە زمانی کوردیی ئەمڕۆدا لە ڕووی وشەسازی‌یەوە دەتوانین سێ ڕێژە جیابکەینەوە : (١ـ ئیخباری ؛ ٢ـ ئینشائی ؛ ٣ـ داخوازی) . ئەم سێ ڕێژەیە لەگەڵ یەکتردا خاوەنی یەك پێوەندی نین . هەروەها دەشێ ڕێژەی ئیخباری بە ڕێژەی ڕاستەوخۆ ناوببرێ و دوو ڕێژەکەی دیش بە ڕێژەی تیان :

لە هەندێ لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی و زمانانی‌دی‌دا وا نیشان دراوە ، ڕێژەی ئیخباری ئەوە ڕادەگەیەنێ ، کە لە ڕاستیدا ڕوودەدات یاخود ڕووی داوە . ئەم جۆرە دیاری‌کردنە ناتەواوە . لە ناوەڕۆکی ڕێژەی ئیخباریدا پێوەندیی ڕوودان بە واقیعەوە ڕاناگەیەنرێ . ئەگەر ئەم پێوەندی‌یە لە ڕستەدا ڕابگەیەنرێ ، ئەوە بە هۆی فۆرمی ئیخباری‌یەوە نی‌یە ، بەڵکو بە وەسیلەی دی‌یە ـ واتە بە یاریدەی وشەی سەر بە بارودۆخ یان ئامراز یان ئاواز . دوو ڕێژەکەی دی بە تەواوی نیشانی ئەوە دەدەن ، کە لە واقیعدا هیچ ڕووی نەداوە ، بەڵام دەبێ شتێك ڕوو بدات ، یاخود دەبوایە لە بارودۆخێکی زانراودا ڕووی بدایە.

لە ڕووی وشەسازی‌یەوە ڕێژەی ئیخباری هیچ نیشانەیێکی تایبەتی نی‌یە ، بەڵام لەوەدا لە ڕێژەکانی دی جیادەبێتەوە ، کە ڕێژەی ئیخباری بە ڕێك‌وپێکی بەپێی کات دەگۆڕێ ، بەڵام ڕێژەکانی دی بەو شێوەیە نین .

ڕێژەی ئینشائی بەر لە هەر شت ئەو ڕوودانە ڕادەگەیەنێ ، کە لە واقیعدا بەجێ‌نایەت ، بەڵام لە هەل و مەرجێکی ناسراودا دەکرا بەجێ بێت یان بەجێ بهێنرێت لەبەر ئەوەی ئەو فۆرمە تەنیا ڕوودانێك ڕادەگەیەنێ ، کە لە هەل و مەرجێکی ناسراودا بەجێ بێت ، بۆیە زاراوەیێکی بی‌لایەنی (ئینشائی)مان بۆ پەسەند کرد ، ئەگەرچی دەشزانین (Modus coniunctivus)ی لاتینی (ڕێژەی بەیەك گەیاندن ، بەیەکەوە بەستن) دەگەیەنێ . ؛

(بـ ـ bi) كە نيشانەی هەرە گرنگی ڕێژەی ئینشائییە لە كرداری (بوون)ەوە وەرگیراوە (ڕەنگە ڕەگی كاتی ئێستای كردارەكە بێت) .

ڕێژەی داخوازی لە ڕووی كاتەوە تەنیا ئێستا و ئایندەی هەیە و ڕابردووی نییە . لە ڕووی كەسەوە تەنیا فۆرمی كەسی دووەمی تاك و كۆی هەیە و كەسی یەكەم و سێیەمی نییە . ئەم ڕێژەیە نیشانە و پێكهاتنی تایبەتیی خۆی هەیە .

- ڕێژەی ئیخباری الصيغة الاخبارية Indicative mood

ب . : ڕێژە

- ڕێژەی ئینشائی الصيغة الانشائية

Subjunctive mood , Thought – mood

لە زمانی كوردیدا (بـ ـ bi) و (با) و (ایە) سێ نیشانەی گرنگی ئەم ڕێژەیەن .

ھ . ، بـ . : ڕێژە

- ڕێژەی داخوازی صيغة الطلب ، صيغة التمني

Imperative mood

واتای گشتیی ڕێژەی داخوازی ، فەرمان و داوا و تكا و وریاكردنەوەیە بۆ بەجێهێنانی كارێك لەلایەن كەسێكەوە (تاك) ، یان چەند كەسێكەوە (كۆ) . لە ڕووی كاتەوە تەنیا ئێستا و ئایندەی هەیە و ڕابوردووی نییە . لە ڕووی كەسەوە تەنیا فۆرمی كەسی دووەمی تاك و كۆی هەیە و كەسی یەكەم و سێیەمی نییە . ئەم ڕێژەیە نیشانە و پێكهاتنی تایبەتیی خۆی هەیە . كەرەستەی پێكهێنانی برتییە لە ڕەگی كاتی ڕانەبوردووی كردار و نیشانەی

(بـ b ، بـ hi) لە پێشییەوە و جێناوی کەسیی لکاو لە دوایەوە ((ە)) بۆ کەسی دووەمی تاك و ((ن ـ n ، ن ـ in) بۆ کەسی دووەمی کۆ) . وەك :

بـ + وەست (وەستان) + ە / ن = بوەستە / بوەستن

بـ + هێن (هێنان) + ە/ن = بهێنە / بهێنن

هەروەها بـ : ڕێژە

ڕێککەوتن المطابقة Agreement

ڕێنووس الاملاء Orthography

(Orthography) لە دوو وشەی (orthos ـــ ڕاست) و (grapho ـــ دەنووسم)ەوە پەیدابووە ، کە لە کوردیدا واتای (ڕاستنووسی ، دروستنووسی) دەگرێتەوە .

ئەگەر لەبەر ڕووناکیی ئەو پێناسانەی لە گەلێك کتێب و فەرهەنگدا بۆ (زانست) دانراون ، لە (ڕێنووس) یان بە واتایەکی تەواوتر لە (تێوریی ڕێنووس) وردبینەوە ، بۆمان دەردەکەوێ ڕێنووس بەشێکە لە زانستی زمان ، هەروەك چۆن ئەتۆم بەشێکە لە زانستی فیزیا ... چۆن لەهەر زانستێکدا ئەرکی دۆزینەوە و گەشەپێدان و چەسپاندنی شت لە ئەستۆی زانایان و پسپۆڕاندایە . هەربەوچەشنە ڕێنووسیش کاری زمانەوانە ..

لە بەراوردکردنی ڕێنووس لەگەڵ زانستیتردا ، ئەوە بەدیاردەکەوێ کە ڕێنووس خاوەنی تایبەتێکی خودیە ، ئەو تایبەتییەتیەش لەوەدایە کە هەموو کەسێکی خوێندەوار ـ واتە هەر کەسێك بیەوێ بنووسێ ـ پێویستی بە زانینی دەستوورەکانی ڕێنووسە ، چونکە هەر لە سەرەتای دەستکردنەوە بە خوێندن تا کۆتایی ژیان دەنووسێ و دەخوێنێتەوە ... کەچی هەرشتێکی نوێ لە هەر زانستێکدا دەدۆزرێتەوە ، ئەگەرچێ کەڵکی بۆ سەرپاکی ئادەمیزادیش هەبێ ، ڕەنگە زوربەی خەڵك بەکاری نەهێنن ، یاخود

ئەگەر بەکاریشی بێنن بێ بیرکردنەوە بەکاری دێنن . بەوێنە یەکێك کە مەکینەی ڕیش‌تاشینی کارەبا یان ئوتووی کارەبا بەکاردێنێ ، دەشێ هیچ لە یاساکانی فیزیا نەزانی ، یاخود ئەگەر بیشیزانێ شتێکی کەمی لێ بزانێ ... کەچی تەنانەت بۆ نووسینی شتی سەرەتاییش ، پێویستە هیچ نەبێ دەستوورە سەرەکییەکانی ڕێنووس بزانێ - واتە بێ شارەزایی ڕێنووس ، خوێندنەوە و نووسین کارناکەن و خوێندەوار کاتێك کەڵك لە نووسین وەردەگرێ کە سەر لە دەستوورە سەرەکییەکانی دەرکات . جا چالاکیی بەکارهێنان ئەو تایبەتی‌یەتەیە کە ڕێنووس لە زانستی تر جیادەکاتەوە . دیارە هەر ئەو تایبەتی‌یەتەشە بووە و دەبێ بە هۆی سازکردنی موناقەشەی گەرم لە باسی هەر کێشەیەکی ڕێنووسدا .

بەڵام وەك چۆن زانینی ڕاکێشانی تەلی کارەبا و چاککردنەوەی ، باش شارەزایی لە واقیعی یاساکانی فیزیا ناگەیەنێ ، هەر بەوچەشنە پەیداکردنی ئاشنایەتی لە دەستوورەکانی ڕێنووسیش نیشانەی باش چوونە ناو ئەو زانستە نییە .

ڕێنووس بریتییە لە کۆمەڵێك دەستوور کە بە هاریکارییان ئاخاوتنی ئێمەیان پێ‌دەنووسرێ . ئەوەی دەنووسێ ئەگەر لە دەستوور لابدا ، هەڵەی ڕێنووس دەکات . ئەو جۆرە هەڵانەش کوسپ دێننە ڕێگەی خوێندنەوەی تێکست . ئەو کۆسپانەش سەرنجی خوێنەر لە تێگەیشتنی ناوەڕۆك کەم دەکەنەوە .

ڕێنووسی هەر زمانێکیش یاسا و دەستووری تایبەتی خۆی هەیە ، کە لەسەر بناغەی دیاری‌کراو دامەزراوە . بەوێنە ڕێنووسی زمانی کوردی لەسەر ڕێبازی فۆنەتیکی سازکراوە ؛ لە ڕێنووسی زمانی ڕووسیدا ڕێبازی فۆنەتیکی و مۆرفۆلۆژی کاریگەرن ، ڕێنووسی ئینگلیزی و فەرەنسی پەیڕەوی ڕێبازی چاولێ‌کەری دەکەن ، کە هۆی نووسینی گەلێك وشە بەو

شـێوەیەی ئیسـتا وا ڕوون دەکەنـەوە گوایـا باووباپیرانیـان بـەوجۆرە نووسیویانە ..

هەر ڕێنووسێك بە زۆری ، ڕەنگی تایبەتی‌یەتەکانی ئەو زمانـە دەداتـەوە ، کە ڕێنووسەکەی بۆ دانراوە . جا بۆیە ئاسان نییە ڕێنووسی زمانێك بەسەر زمانێکی دیـدا دابـبڕێ ، هـەروەك چـۆن جلـی یـەکێك پـڕ بەبـەری یـەکێکی تـر نییـە بۆیـە لـە لێکۆڵینـەوە و دەسـتکاری کردنـی ڕێنووسـدا پێویسـتە تایبەتێتی و یاساکانی ئەو زمانە بە باشی ڕەچاوبکرێن ..

ئەگەر ئەلفوبێ لەسەر بناغەی یەکسانی لە نێوان ژمارەی پیت و ژمارەی فۆنێمدا دابمەزرایە ، ئەوسا کێشەی ڕێنووس نیوەی نەدەما . لەبەر ئەوەی ئـەلفوبێی کامڵ نییـە و تێپـەڕینی بـە دەوری مێژوویـی درێـژدا کێشـەی بـۆ سازکردووە ، بۆیە ڕێنووس . (Orthography) پێویستی بە دەستوورە . هەرچەندە ڕێنووسی هەر زمانێك بگری بنەمای جۆربەجۆری تێدایە و چەند بنەمایەکیشـی بوونەتـە سـەرەکی ، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا لـە سـازبوونی ڕێنووسدا بنەمای گشتی هەن و پێویستە پەیڕەوی بکرێن .

ڕیز . منطقة Zone

ڕیـز ـ بـەو دەنگـە دەوتـرێ ، ڕاسـتتر ئـەو بەشـەی زمـان ، کـە بـۆ دروسـت بوونی دەنگێکی دیاری کراو هەڵدەکشێ . سێ ڕیـز بزوێـن جیادەکرێتـەوە : پێشـەوە : ناوەڕاسـت ؛ پشـتەوە . بەنموونـە لـە زمـانی کوردیـدا (ی) و(ێ) بزوێنـی ڕیـزی پێشـەوەن ؛ (i) و (و) و (ە) ـ ڕیـزی ناوەڕاسـت ؛ (وو)و (و) و (ا)ش ڕیزی پشتەوە .

ڕیزبەڕ

ب : بیژۆك

١ ـ زار

بـ .: ١ـ دەم

٢ـ زار

بـ.: دیالێکت

زاراوە	مصطلح	Term
زارەکی	الشفوي	Oral
زانست	العلم	Knowledge , Science

ـ زانستی زمان

بـ . : زمانناسی

ـ زانستی نووسین علم الكتابة Paleography

= پەلیۆگرافی

(Paleopgraphy ، لە زمانی یۆنانییەوە وەرگیراوە و لە دووبەش : (Pleo ـ دێرین) و graphy ـ دەنووسم) پێکهاتووە . بەو چالاکییە یاریدەدەرە فیلۆلۆژییە مێژوویییە دەوترێ ، کە لە یادگاری نووسراوی کۆن

دەکۆڵێتەوە . بۆ ئەوەی کات و شوێنی پەیدابوونیان نیشان بدا . پەلیۆگرافی دابەش دەبێ بەسەر (Epergraphy ـ لە نووسینی سەر دار و بەرد و کانزا دەکۆڵێتەوە) و (Sphragis . لە زمانی یۆنانیەوە وەرگیراوە و واتای ((چاپ)) دەگەیەنێ ـ واتە لێکۆڵینەوەی نووسینی چاپ دەگرێتە خۆ) و (Numisma ـ وشەیێکی لاتینیە و بە یۆنانی واتای ((دراو)) دەگەیەنێ و لە نووسنیی سەر دراو دەدوێ) .

زایەند

بـ .: جنس

زەنگ	**الجرس**	Timbre

زبان

بـ.: زمان

١ـ زمان	**اللسان**	Tongue

= زبان ، زووان

ـ زمانەبچکۆلە	**اللهاة**	Uvula

= زمانەچکۆلە ، زمانۆکە

ـ زمانەچکۆلە

بـ .: زمانەبچکۆلە

ئەم زمانە دەستکردەی بە چەشنێك دانا . هیچ حاڵەتێکی بیژۆکی تێدا نەبێ . وشەکان چۆن دەنووسران واش دەخوێنرانەوە .. هێز هەمیشە لەسەر دوا برگەی وشە بوو . زۆربەی زۆری وشەکانی بە شێوەیەکی سەرەکی لە ڕەگی ئینگلیزییەوە وەرگرتبوو و بەشێکیشیان لە ئەڵەمانی و لاتینی و فەرەنسییەوە .. بۆ نموونە بۆ (جیهان) ـ (Vol) ی دانابوو ، کە لە (World)ی ئینگلیزییەوە وەریگرتبوو . بۆ (زمان) ـ (Puk) لە (Speak)ی ئینگلیزییەوە . لەم دوو وشەیەشەوە ناوی زمانەکەی داڕشت ـ (Volapuk) ، واتە ـ (زمانی جیهانی)

کڵێسەی کاسۆلیکی بە پەرۆشەوە یارمەتی شلایشەری دا و پشتیوانیی ئەم پرۆژەیەی کرد بۆ لێکۆڵینەوە و بڵاوکردنەوەی زمانی ڤۆلاپوك کۆمەلەیێك دامەزرا ... کۆنگرەی بۆ بەسترا ... کڵێسە یارمەتی ئەوەی دا ڤۆلاپوك لە گەڵ ولاتی ئەورووپا و ئەمەریکا بڵاوببێتەوە . شلایشەر خۆی سەرۆکایەتی کۆمەڵەی ڤۆلاپوکی دەکرد .

لە ساڵی ١٨٩٩دا بنکەکانی کۆمەڵەی ڤۆلاپوك گەیشتە ٢٨٣ . ژمارەی ئەو گوڤار و ڕوژنامانەی بەم زمانە دەردەچوون (٢٥) بوون . زیاتر لە هەزار مامۆستا و پسپۆڕ کەوتنە پڕوپاگندە کردن و بڵاوکردنەوەی ئەم زمانە ... سەدەها کتێب و نامیلکە بەم زامانە دەردەچوو ...

لەگەڵ ئەم هەموو هەوڵدان و ئەرك کێشانەدا پرۆژەی ڤۆلاپوك سەری نەگرت و بەرەو نشوستی و کوژانەوە ڕۆی . شلایشەر گوناهی ئەم سەرنەگرتنەی خستە ئۆباڵ ئەو هاوڕێیانەی لەبەر هۆی شەخسی بوونە تەگەرە و نەیانهێشت پرۆژەکەی سەرکەوێ .

بەو شێوەیە زمانی ڤۆلاپۆك پشت گوێ خرا و بەدوا ئەمەشدا لە ساڵی ١٩١٢دا شلایشەریش مرد .

- زمانی لەیەکتر گەیشتنی نەتەوەیی   لغة الاتصال الدولي
Intrelanguage

= زمانی نێومیللەتان

زمانی لەیەکتر گەیشتنی نێونەتەوەیی ، بەو زمانە دەوترێ ، کە وەك وەسیلەی پێوەندیبەستنی کەسانی نەتەوە ، یان میللەت ، یان نەژادی جیاواز بەکاردێنرێ ، پێویستی بوون بە زمانی پێوەندی بەستنی نێونەتەوەیی لە ئەنجامی پێوەندیی هەمیشەیی گەلانەوە دێتە مەیدان ، بەتایبەتی لەو دەوڵەتانەی لە یەککگرتنی چەند نەتەوەییێك پەیدابووە .

- زمانی نەتەوەیی   اللغة القومية   National language

زمانی نووسراو   اللغة المكتوبة   Written language

زمانی نووسین

بـ .: زمانی ئەدەبی

- زمانی نێو میللەتان

بـ.: زمانی لەیەکترگەیشتنی نێونەتەوەیی

زمانی هونەری   لغة شكلية   Formal language

پێناسەی (رێزمانی بەرهەمهێنان) بەکارهێنانی رێزمانی بەرهەمهێنان تەنها بە زمانە سروشتییەکانەوە نابەستێت . لە ڕاستیدا لەم رێزمانی بەرهەم هێنانەدا دەرنەبڕاوە ، کە رێزمانەکە واتاییکی بۆ پەسنکردنی زمانە سروشتیبەکان هەبێت . کۆمەڵی ئەو دروستە ئەو تەکنشینییانەی ، کە لە رێی رێزمانی بەرهەمهێنانەوە پەسەندەکرێن ، لە زمانی بەکارهێنانی لۆژیکدا ، ناوی ((زمانی هونەری))ی لێنراوە .

له نێو خاسیەتە زۆرەکانی زمانی ئەدەبی هەر میللەتێکدا ، بەر لە هەرشت پێویستە ئەمانەی خوارەوە دەست نیشان بکرێن :

١ـ توانستی دەربڕینی سەرجەمی ئەو زانیارییانەی لە گشت بوارێکی چالاکیی مرۆڤایەتی دا کەڵەکە بووە و هەمەکی واتایان ، کە زەمینەی تێکڕای مەیدانەکانی ئاخاوتن خۆش بکا .

٢ـ پێویستیی بوونی گشتێتیی کێش وەك نموونە بۆ هەموو ئەوانەی دەیزانن و بەکاری دێنن ، بێ بوونی پێوەندی بە باری کۆمەڵایەتی و پیشەیی و ناوچەییانەوە .

٣ـ دەوڵەمەندیی شێواز شتێکی بنەڕەتی‌یە بۆ ڕاگەیاندنی یەك مەبەست بە شێوەی جۆر بەجۆر

زمانی ئەدەبی دەقاودەق واتای ((زمانی نووسین)) دەگەیەنێ . لە زمانی لاتینی‌دا (littera به مانای (نامە) دێ و (Litterae)یش ـ (نووسین) . لە زمانانی دیشدا ئەم زاراوەیە جووت و هاوشانی لاتینی‌یەکەیە . بەوێنە لە ئەڵمانیدا (Schriftsprache) ـ (زمانی نووسین) ؛ لە چیکیدا (Spisovny jszyk) ـ (زمانی نووسین)ە .

بەڕاستی زمانی ئەدەبی بە نووسین جێگیر دەکرێ و دەچەسپێنرێ . بەلام یەکسانی کردنی مەفهوومی (زمانی نووسین) و (زمانی ئەدەبی) شتێکی ڕاست نی‌یە : ١) هەموو نووسراوێکی تۆمارکراو زمانی ئەدەبی نی‌یە : ٢) زمانی ئەدەبی تەنیا لە فۆرمی نووسیندا خۆی نانوێنێ ، بەڵکو لە فۆرمی ئاخاوتنیشدا دەردەکەوێ ـ واتە زمانی ئەدەبی خاوەنی دوو فۆرمە .

زمانی ئەدەبی ـ تەنیا زمانی نووسین (بەرهەمی هونەری ، لێکۆڵینەوەی زانستی ، ڕۆژنامە و گۆڤار) نی‌یە ، بەڵکو زمانی ئاخاوتنی دەوڵەت و دەزگای کۆمەڵایەتی ؛ قوتابخانە و شانۆ ، ڕادیۆ و تەلەفزیۆنیشە . زمانی ئەدەبی هەروەها لە کاروباری ڕۆژانە و پێوەندی و تێکەڵیی خێزانی‌دا بەکاردێ .

له نێوان زمانی نووسین و زمانی ئاخاوتندا جیاوازیی شێواز و پێکهاتن هەیە . لەو حاڵەتانەدا ، کە لە نێوان نووسین و ئاخاوتنی زمانی ئەدەبیدا تەنیا جیاوازیی شێواز و ئەرکبینین بەدی دەکرێ ، نووسین پتر و وردتر خاسیەتی گوێ بە یاسادان و هەڵبژاردنی وشە و داڕشتنی ڕستە دەدات .

جیاوازیی نێوان فۆرمی ئاخاوتن و نووسنیی زمانی ئەدەبی دەشێ لەوەش زیاتر بێ . بەوێنە لە زمانی چیکیدا جیاوازیی نێوان زمانی ئاخاوتن و زمانی نووسین ئەوەندە زۆرە ، هەندێ لە زمانەوانان وەك پێکهاتنی جیاواز تەماشای دەکەن ، واتە وەك ـ زمانی نووسینی چیکی و زمانی ئاخاوتنی چیکی . فر . تراڤنیچك لە پێشەکی کتێبی "ڕێزمانی زمانی ئەدەبی چیکی"دا ، بەتایبەتی ئەو باسە دێنێتە ناوانەوە ، گوایا "زمانی ئەدەبی ئاخاوتن بەشی خۆی وا گرتووەتە خۆی ، کە تایبەتی ڕێزمانی‌یە سەرەکی‌یەکانی دەچنە نێو کەرەستەی دەربڕینی زمانی ئەدەبیی گشتی‌یەوە . یان ناچنە نێوی و گەلێ جار لە شێوەی پەراوێزدا دەردەکەون .

جیاوازیی فۆرمی ئاخاوتن و نووسینی گشتیی زمان دەتوانێ ببێتە هۆی ئەوەی لە لێکۆڵینەوەی زمانی زگماك دا (ئەمە وەك لە چین و ژاپۆن دەبینرێ) دەقی هەڵبژاردە بە دوو شێوە ـ نووسینی ئەدەبی و ئاخاوتن ـ بەکاربهێنرێ . جیاوازی لە نێوان ئاخاوتنی میللی و زمانی نووسیندا بەتایبەتی لە هیندستان تەواو بەرچاوە . لە وڵاتە عەرەبی‌یەکاندا ئەو جیاوازی‌یە تەنیا لە وشەدا نی‌یە بەڵکو لە ڕێزمانیشدایە . بۆ نموونە ، لە زمانی نووسینی عەرەبی‌دا فۆرمی دۆخی ناو پتر پێڕەوی دەکرێ : (كتابٌ) ، (كتاباً) ، (كتابٍ) ، بەڵام لە ئاخاوتندا تەنیا فۆرمی (كتاب) بەکاردێنرێ .

زمانی ئەسپیرانتۆ لغه الاسپرانتو Esperanto language

زمانێکی دروستکراوی نێو میللەتانە ، کە لەلایەن ل . م . زامینگۆف (١٨٥٩ ـ ١٩١٧)ی پزیشکی فرەزمانزانەوە دانراوە . ناوی ئەم زمانە

لەو ناوە خواستە وەرگیراوە ، کە ساڵی ١٨٨٧ لە یەکەم کتێبیدا " Lingva internacia " (زمانی نێومیللەتان) دایناوە . Espernato واتای (ئاوات خواز ، هیوادر) دەگەیەنێ . هەر لەو ساڵەدا لە وارشۆ ژمارەیێك کتێب بۆ خوێندن و فێربوونی ئەو زمانە دروستکراوە ، بڵاوکرایەوە . زامینگۆف فەرهەنگ و کتێبی دەقی ئەدەبی دانا ؛ (پشکنەر)ی گۆگۆل و (جۆرج داندین)ی مۆلیر و (هاملیت)ی شکسپیر ... ی وەرگێڕایە سەر ئەو زمانە نوێیە .. زامینگۆف ئەوەشی بۆ کرێکاران و جوتیاران ڕوون کردەوە ، کە زمانی نوێی یاریدەدەر خاسیەتی لەیەکترگەیشتنی میللەتیشی گرتووەتە خۆی .

لە نێو زمانە دروستکراوەکاندا ، ئەسپیرانتۆ پتر ناوبانگی دەرکرد و زۆرتر بڵاوبووەتەوە ، بەتایبەتی لە بەلگاریا و ڤێتنام و ژاپۆن و پۆلۆنیا و وڵاتەکانی ئەسکەندەناڤیا و ئینگلستان و ڕۆمانیا و چیکۆسلۆڤاکیا و فەرەنسا . یەکێتی ئەسپیرانتۆی نێو میللەتان نزیکەی پەنجا یەکێتی زمانی نەتەوەیی دەگرێتە خۆ و پێوەندی بە هەشتا وڵاتەوە هەیە و کۆنگرە و کۆنفرانسی نێومیللەتانی بۆ دەگیرێ . بیست و پێنج ئێستگە بە ڕێکوپێکی بە زمانی ئەسپیرانتۆ بەرنامە بڵاودەکەنەوە . بەم زمانە ڕۆژنامە و گۆڤار دەردەچێ . ئەسپیرانتۆ نەك تەنیا ئەدەبی ڕەسەنی گرتووەتە خۆ ، بەڵکو ڕۆمان و شانۆنامە و شیعری وەرگێڕاو و بەرهەمی زانستی و نامەی دوکتۆریشی لە ئامێزگرتووە گەورەترین کتێبخانەی ئەسپیرانتۆ لە لەندەن ، پتر لە سی هەزار سەرچاوەی تێدایە . یەکێتی ئەسپیرانتۆ لە یەکێتی سۆڤێت لە ساڵی ١٩٢١ەوە هەیە . ئێستا ئەسپیرانتۆناسەکان لە وڵاتی سۆڤێت لە دەزگا ڕۆشنبیری و یانەکان ، لە خوێندنگا بەرزەکانی سەرلەبەری وڵات کاردەکەن .

سیستەمی ئەسپیرانتۆ ئاسان و ژیربێژانەیە . زمانەکە هەمووی (١٦) یاسای ڕێزمانی و نزیکەی (٤٠) پێشگر و پاشگر و پێشبەندی هەیە . هەر

وشەیێك چۆن دەنووسرێ وا دەخوێندرێتەوە ، لەبەر ئەوە بۆ هەر فۆنێمێك پیتێكی سەربەخۆی لاتینی دانراوە :

(a , b , c , ĉ , d , e , f , g , ĝ , h , ĥ , I . j , ĵ, k ,I , m , n , o , p , r , s , ŝ , t , u , û , v , z)

هێز (النبرە ـ Stress) هەمیشە دەكەوێتە سەربڕگەی دوابڕگەوە .

وشەگۆڕی و فۆرم ڕۆنان و وشەڕۆنان بە ڕێبازی پێوەلكانی گیرەكەوە ئەنجام دەدرێ بەشەكانی ئاخاوتن و فۆرمیان بە فۆرم و ڕۆنانی پاشگرییەوە دەناسرێتەوە . بەوێنە ئەگەر وشەیێك كۆتایی بە (ۆ) بێت ، ئەوە ناوە ، وەك : " پاترۆ (باوك) ؛ " ڤێلیچۆ " (شادمانی) ... بێتو كۆتایی بە (ا) بێت ، ئەوە ئاوەڵناوە وەك :" پاترا " (باوكانە) ؛ " ڤێلیچا " (شادمان) . هاتوو (ێ) بووە كۆتایی وشە ، ئەوە دەبێتە ئاوەڵكردار ، وەك " پاترێ " (باوك ئاسایی) ؛ " ڤێلیچێ " (بەشادمانی) .

جنس فۆرمی نییە . كۆ بە پاشگری (ـ چ) نیشان دەدرێ : " ڤێلیچاچ پاترۆچ " (باوكی شادمان) . دۆخی سادە هەیە ، ئەویش دۆخی بەركارێتییە و بە نیشانەی (ـ ن) دەردەبڕرێ . فۆرمی دۆخەكانی دی بە یاریدەی پێشبەند سازدەبێ . دۆخی جەڕ (دێ) وەردەگرێ ...

فۆرمی كەس و ژمارەی كردار بە ڕێگەی شیكاری پێك دێنرێ ـ واتە بەهۆی جێناوی " می " (من) ؛ "سی" ؛ (تۆ) ؛ " لی " (ئەو ـ بۆ نێر) ؛ " شی " (ئەو ـ بۆ مێ) ؛ " جی " (ئەو ـ بۆ بێلایەن) ؛ " تی " (ئێمە) ؛ " یلی " (ئێوە) ؛ " ۆنی " (ئەوان) خستنەسەر فۆرمی كات یان ڕێژە .

فۆرمی كارا دیاری و كارا بزریش بە ئیزافەكردنی پاشگر ئەنجام دەدرێ .

ئەگەر فۆرمی كاتی ئێستا و ڕابوردوو و ئایندە پاشگری (ـ نت)ی بۆ ئیزافە بكرێ . فۆرمی كارا دیار دروست دەبێ و بە پاشگری (ـ ت)ش فۆرمی كارا بزر سازدەبێ . بەزیادكردنی كۆتایی (ـ ا) ناوی كارا و ناوی بەركار پێك دێ : " لێگانتا " خوێنەر) ...

وشەڕۆنان بە یاریدەی پێشگر و پاشگر ئەنجام دەدرێ . لە هەندێ ڕەگ لە بیست تا شەست وشەی ناسادە ڕۆدەنرێ . ئەمەش نموونەی چەند پاشگر و پێشگرێك :

١- پاشگر

" - ار " (كۆبوونەوەی شتی هاوڕەگەز ڕادەگەیەنێ) ، وەك :

" ئاربارۆ " (دارستان) لە " ئاربۆ " (درەخت)ەوە ، " ڤاگۆنارۆ " (شەمەندەفەر) لە " ڤاگۆنۆ " (واگۆن)ەوە ...

" - ین " ، وەك : " فیلینۆ " (كچ) بەرانبەر " فیلۆ " (كوڕ) ؛ " پاترینۆ " (دایك) بەرانبەر " پاترۆ (باوك) ... " - ید " ، وەك : " باڤیدۆ " (گوێرەكە) بەرانبەر " باڤۆ " (گا) ... هتد .

٢- پێشگر

" ڕێ " - (بۆ دووپات بوونەوەی ڕوودان و گەڕانەوە) وەك : " ڕێدۆنی " (دانەوە) بەرانبەر " دۆنی " (دان) ... " مالْ - " (دژواتایی و بارودۆخ و چۆنێتی ڕادەگەیەنێ) ، وەك : " مالْ - " مالْفێرمێ " (كردنەوە) بەرانبەر " فێرمێ " (داخستن) ؛ " مالْبۆنێ (خراپ) بەرانبەر " بۆنێ " (باش) .

زمانی دروستكراوی نێومیللەتان لەگەلْ هەموو كاری ژیربێژییانەی و بیروردی و سیستەمی ڕێكوپێكیشدا ناتونێ دەوری زمانی فرەئەركی ئادەمیزاد جێبەجێبكات . زمانی دروستكراو دەوری زمانی یاریدەدەر دەبینێ . زیاتر بلاوبوونەوە و پەل هاویشتنی ئەسپیرانتۆ دەبێتە هۆی پەیدابوونی جیاوازیی شێوەی ڕێنووسین و سەرهەلْدانی هاوواتایی وشە و وشەڕۆنان ؛ دابەش بوونی زمانی گشتیی بەسەر دیالێكتدا ... بە واتایێكیدی ئەركی زمانی ئەسپیرانتۆ ، وەك زمانی گشتیی وای لێ دێ هەمان ڕێگەی پرۆتسێسی هەنگاو بە هەنگاوی پێكشەوتن و تەواو بلاوبوونەوەی زمانەكانی هاوچەرخ بگرێتە بەر .

- زمانی پێرۆی ژمارەی دەدە نظام العد العشري Algorithmic language

زمانێکی دروستکراوی نێو دەوڵەتانە ، ساڵی ١٩٦٠ کۆنفرانسی نێومیللەتان لە پاریس ، زمانی پێرۆی ژمارەی دەدە (نظام العد العشري - Algorithmic language)ی پەسەند کرد . ئەم زمانە پێوارەتی (الرمزية)یە بریتییە لە وەرگرتنی دەستەیێك پیتی (لاتینی - گەورە و بچووك) ؛ ژمارەی عەرەبی لە " ٠ "ەوە تا "٩" ؛ نیشانە و خشتەی ڕاستیی بنچینەیی و نیشانەی پێوارەتیدی (نیشانەی کردە ، دابەشکردن ، کەوانە) . هەروەها چەند وشەیێکی یاریدەدەر (بە زمانی ئینگلیزی ، بە نموونە (if - ئەگەر) ، (then - ئەوجا) . زمانی پێرۆی ژمارەی دەدە لە دانانی دەدە ژماردن و بەرنامە بۆ ئامێری ژمارەژمێری ئەلەکترۆنیشدا بەکاردەبرێ .

- زمانی پێناو لغة الوسيط Mediator (madiating , intermediate , intermediary) language

زمانی جیهانی اللغة العالمية Weltsprache , World language , Universal language

لەتەك زمانانی لەیەکتر گەیشتنی نێونەتەویی ، زمانانی سنوور فراوانتر و ئەرك هەمەڕەنگتر پەیدادەبن . بەم جۆرە زمانانە دەوترێ زمانی نێومیللەتان ، یاخود زمانی جیهانی (Weltsprache ,World Language) . زمانی جیهانی لە ئەنجامی هەرەسهێنانی سنووری نەتەوایەتیدا پەیدا دەبێ ، کە خاسیەتی پێشکەوتنی ئابووری و ڕامیاری و کولتووریی دوا سەدەکانە . لە سەدەکانی ١٧ - ١٨دا زمانی ئیسپانی و فەرەنسی و ئەڵەمانی بڵاوبوونەوەی نێومیللەتانیان وەدەستهێنا . لە سەدەی ١٩دا زمانی ئینگلیزی . زمانی ڕووسیش لە سەدەی ٢٠دا ، ئەگەرچی لە سەدەی (١٩)ەوە بووبووە

سەرنج ڕاکێش ، ئەویش وەك . ف . ئینگلس دەڵێ : نەك تەنیا لەبەر خودی زمانەکە . بەڵکو لەبەر تێگەیشتنیشی لە ئەدەبەکە .

ھ . ، بـ .: زمانی نێومیللەتان ؛

زمانی نێونەتەوەیی .

- زمانی دایك لغة الأم Primary language

= زمانی شیری ، زمانی زگماك

زمانی دەستکرد اللغة الاصطناعية Artifical language

لە ڕژێمی هێما و ڕەمزەکانی زمانێکدا یان لە ڕژێمەکانی بیرکاری و کیمیا و فیزیا دا زانایان بۆ مامەڵەکردن لەگەڵیان و وەگەڕخستنی کەرەستە و زانیارییەکانیان ، زۆر جار بۆ مەبەستی تایبەتیی خۆیان ، هێما و ڕەمز دەهێننە کایەوە ، ئیتر ڕەوا و ڕاست بن ، یان نا ، دەبنە زمان . بە زۆری ئەم زمانانە بەرهەمی هونەرین و دەستکردی مرۆڤن و سروشتی نین . ئەم جیاکردنەوە و سنووربۆدانانە بۆ زمانی ئەسپێرانتۆش (بـ .: زمانی ئەسپێرانتۆ) دەشێ ، کە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەدا بۆ گفتوگۆکردن و لەیەکترگەیشتنی میللەتانی جیاواز دروست کرا . لەگەڵ ئەوەشدا ، کە زمانی ئەسپێرانتۆ لەسەر بنەمای زمانە ئەوروپاییەکان دروست کرابوو ، کەچی هەر بە زمانی سروشتی دانانرێت . بەم پێیە تەنانەت زمانی ئەسپێرانتۆش (زمانێکی دەستکردە) و سروشتی نییە

ھ . ، بـ .: زمانی ڤۆلاپوك

زمانی زگماك

بـ .: زمانی دایك

زمانی سروشتی **اللغة الطبيعية** Natural language

زمانی شیری

بـ :: زمانی دایك

ـ زمانی ڤۆلاپوك **لغه الفولاپوك** Volapuk

ئەو زمانە نێونەتەوەیی‌یە دەستکردەیە ، کە ساڵی ۱۸۷۹ شلایشەر وەك زمانێکی یاریدەدەری یەکگرتوو ، بۆ گشت میللەتانی جیهان پێشنیازی کردووە .

لە ناوەڕاستی ساڵانی ۱۸۷۰ دا جۆهان مارتن شلایشەر ، کە قەشەیەکی کاسۆلیکی بوو و لە کوێرەدێیەکی وڵاتی باڤاریا دەژیا لە مێشکیدا بیری دانانی زمانێکی یەکگرتوو گەڵاڵە بوو ، کە گشت میللەتان تێی بگەن و پێی بنووسن . ئەم هزرەشی لە ئەنجامی گەڕاندنەوەی ئەو نامەیەوە سەری هەڵدا ، کە دراوسێیەکی بۆ کوڕێکی ناردبوو ، کە لە ئەمەریکا دەژیا و لەو وڵاتە لە زمانی ئەڵمانی تێنەدەگەیشتن و نەیاندەتوانی ناویشانەکە بخوێننەوە . بۆیە نامەکەیان ناردەوە .

ئەم ڕووداوە وای لە شلایشەر کرد بیر لە دانانی ئەلفوبێیەکی جیهانیی وا بکاتەوە هەموو زمانێکی پێ بنووسرێ ... ئەم هزر و پرۆژەیەی خستە قالبێکی ئاینی‌یەوە و وتی چۆن هەموو جیهان پێویستی بە بڕوا و ئیمانێکی یەکگرتوو هەیە . بەو چەشنەش پێویستی بە ئەلفوبێیەکی یەکگرتوو هەیە .

شلایشەر لەم پرۆژەیەیدا زیاتر ڕۆیی و لە ساڵی ۱۸۷۹ دا نەك هەر ئەلفوبێیەکی جیهانی دانا . بەڵکو زمانێکی جیهانیشی سازکرد و ناوی نا (ڤۆلاپوك).

ئەم زمانە دەستکردەی بە چەشنێك دانا . هیچ حاڵەتێکی بیژۆکی تێدا نەبێ . وشەکان چۆن دەنووسران واش دەخوێنرانەوە .. هێز هەمیشە لەسەر دوا برگەی وشە بوو . زوربەی زۆری وشەکانی بە شێوەیەکی سەرەکی لە رەگی ئینگلیزییەوە وەرگرتبوو و بەشێکیشیان لە ئەڵەمانی و لاتینی و فەرەنسییەوە .. بۆ نموونە بۆ (جیهان) ـ (Vol) ی دانابوو ، کە لە (World)ی ئینگلیزییەوە وەریگرتبوو . بۆ (زمان) ـ (Puk) لە (Speak)ی ئینگلیزییەوە . لەم دوو وشەیەشەوە ناوی زمانەکەی داڕشت ـ (Volapuk) ، واتە ـ (زمانی جیهانی)

کڵێسەی کاسۆلیکی بە پەرەۆشەوە یارمەتی شلایشەری دا و پشتیوانیی ئەم پرۆژەیەی کرد . بۆ لێکۆڵینەوە و بلاْوکردنەوەی زمانی ڤۆلاپوك کۆمەلەیێك دامەزرا .. کۆنگرەی بۆ بەسترا ... کلێسە یارمەتی ئەوەی دا ڤۆلاپوك لە گەڵ ولاْتی ئەوروپا و ئەمەریکا بلاْوببێتەوە . شلایشەر خۆی سەرۆکایەتی کۆمەڵەی ڤۆلاپوکی دەکرد .

لە ساڵی ١٨٩٩دا بنکەکانی کۆمەڵەی ڤۆلاپوك گەیشتە ٢٨٣ . ژمارەی ئەو گوڤار و رۆژنامانەی بەم زمانە دەردەچوون (٢٥) بوون . زیاتر لە هەزار مامۆستا و پسپۆڕ کەوتنە پڕوپاگندە کردن و بلاْوکردنەوەی ئەم زمانە ... سەدەها کتێب و نامیلکە بەم زامانە دەردەچوو ...

لەگەڵ ئەم هەموو هەوڵدان و ئەرك کێشانەدا پرۆژەی ڤۆلاپوك سەری نەگرت و بەرەو نشوستی و کوژانەوە ڕۆی . شلایشەر گوناهی ئەم سەرنەگرتنەی خستە ئۆباڵ ئەو هاوڕێیانەی لەبەر هۆی شەخسی بوونە تەگەرە و نەیانهێشت پرۆژەکەی سەرکەوێ .

بەو شێوەیە زمانی ڤۆلاپۆك پشت گوێ خرا و بەدوا ئەمەشدا لە ساڵی ١٩١٢دا شلایشەریش مرد .

ـ زمانی لەیەکتر گەیشتنی نەتەوەیی لغة الاتصال الدولي
Intrelanguage

= زمانی نێومیللەتان

زمانی لەیەکتر گەیشتنی نێونەتەوەیی ، بەو زمانە دەوترێ ، کە وەك وەسیلەی پێوەندیبەستنی کەسانی نەتەوە ، یان میللەت ، یان نەژادی جیاواز بەکاردێنرێ ، پێویستی بوون بە زمانی پێوەندی بەستنی نێونەتەوەیی لە ئەنجامی پێوەندیی هەمیشەیی گەلانەوە دێتە مەیدان ، بەتایبەتی لەو دەوڵەتانەی لە یەکگرتنی چەند نەتەوەیێك پەیدابووە .

ـ زمانی نەتەوەیی اللغة القومية National language

زمانی نووسراو اللغة المكتوبة Written language

زمانی نووسین

بـ .: زمانی ئەدەبی

ـ زمانی نێو میللەتان

ب.: زمانی لەیەکترگەیشتنی نێونەتەوەیی

زمانی هونەری لغة شكلية Formal language

پێناسەی (ڕێزمانی بەرهەمهێنان) بەکارهێنانی ڕێزمانی بەرهەمهێنان تەنها بە زمانە سروشتییەکانەوە نابەستێت . لە ڕاستیدا لەم ڕێزمانی بەرهەم هێنانەدا دەرنەبڕاوە ، کە ڕێزمانەکە واتاینکی بۆ پەسنکردنی زمانە سروشتییەکان هەبێت . کۆمەڵی ئەو دروستە ئەو تەکنشینییانەی ، کە لە ڕێی ڕێزمانی بەرهەمهێنانەوە پەسەندەکرێن ، لە زمانی بەکارهێنانی لۆژیکدا ، ناوی ((زمانی هونەری))ی لێنراوە .

- زمانی هونەریی ئەدەبی   اللغة الأدبية الفنية

نووسەران دەوری گەورەیان لە ڕەگ داکوتان و بلاوبوونەوەی کێشی ئەدەبیدا هەیە . ئەدەب لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا هەندێ جار بیر بۆ ئەوە ڕادەکێشێ ، کە زمانی ئەدەبی - زمانی هونەری ئەدەبی بێت . بێگومان ئەمەش شتێکی ڕاست نییە .

زمانی بەرهەمی هونەری وەنەبێ تەنیا ئاخاوتنی ئەدەبیی کێشدار بگرێتە خۆ ، بەڵکو شێوازی تاکایەتیی نووسەر و پاڵەوانانی چیرۆك (کە لەلایەن نووسەرەوە دانراون)یشیان تێکەڵ کراوە ، شێوازی هونەریی دەق و قسەی بەشداران ئەگەرچی لە کێش لادانە ، بەڵام کەرەستەی ڕازاندنەوەی بەرهەمە .

بۆ نموونە ، ئەوەتە   دالگە) لە ڕۆمانی " کوردەرە "ی مامۆستا خوسرەو جافدا دەڵێ : " بێناموس ، گەل .. ڕیامە گۆڕ باوك ئەو کەسە منی دایە شوی .. ئەڕا زینەگیم   . ڕۆڵە .. ڕۆڵە ڕۆڵە ئەڕاتان کەم .. چەند گلە وتم نان مەدرن .. (ل٧) .. " ڕۆڵە دەردتان بکەفێتە تەوق سەرم قەزاتان لە لێم کەفێت ئیلاهی " (ل ٨) ..

خوێنەر لە وتەکانی (دالگە)دا هەست بەلادان لە کێشی زمانی ئەدەبی دەکا . ئەمە کە خاسیەتی کەسێتی (دالگە) نیشان دەدا ، لە هەمان کاتدا دەبێتە بەڵگەی بوونی کێشی زمانی ئەدەبی . هەر لەم ڕۆمانەدا ، نووسەر نەك تەنیا لە گێڕانەوەی قسەی بەشدارانی ڕۆمانەکەیدا ، بەڵکو هەندێ جار لە وتەکانی خۆشیدا و وشە و دەستەواژە و یاسای ڕێزمانیی ناوچەیی بەکارهێناوە ": .. بە سکی برسییەوە دەهاتین بە حاڵ و گلێر دەبووینەوە .. چاوی بێ ڕەمەقەوە .." (ل٧) .. " بە تەمابووین ڕیشووی لە قوڵاییدا بچێنێ و چڵەکانی جووزەرە دەرکا و گڵا دەربهێنێ و لەژێر سێوەری پڕوکڕدا منداڵە وردیلەکان کۆببنەوە " (ل ١٨٥) .

زمانەوان

بـ : زماناس

زمانەوانی

بـ : زماناسی

زمانزان **عارف بلغات متعددة** Polyglot , Multilingual

ئەو کەسەی زمان زۆر بزانێ بە زمانزان بەناوبانگە .

زماناس **عالم اللغة ، لغوي** Linguist

= زمانەوان

زماناس **بە پسپۆڕی بواری زمان دەوترێ .**

زماناسی **علم اللغة** Linguistics

= زمانەوانی ، **زانستی زمان**

زماناسی ئەو زانستەیە ، **کە لە زمان دەدوێ و سروشتی کۆمەڵایەتی و ئەرکی پێکهاتنی ناوەوەی ، دەستووری کارکردنی ، پێکشەوتنی مێژوویی و دابەش بوونی زمانانی دیاریکراو ڕوون دەکاتەوە .**

زماناسی **لە لێکۆڵینەوە ئەوروپاییەکاندا بە زۆری بە (زماناسی گشتی) ، یان (سەرەتاییکی زماناسی) .. ناوبراوە .**

بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە ، دەبێ هەوڵی تێگەیشتنی ئەوە بدەین . ئایا لە زمانانی جیاوازدا شتی گشتی هەیە ، کە بۆ سەرجەمیان خاسیەت و بوونیان لەیەك ڕادەدا بێ . بۆ نمونە : ئایا ئەرکی کۆمەڵایەتیی زمانی کوردی و ئینگلیزی و فەرەنسی .. وەك یەکن ، یاخود جیاوازن ؟ بێگومان

وەك یەكن : هەر یەكێك لەو زمانانە و هەر زمانێكی دیش ، وەك ئامێری لەیەكترگەیشتن بەكاردێنرێ ... نمونەیێكی دی : ئایا دەشێ وا بیربكەینەوە ، كە بوونی دەنگ و وشە و ڕستە .. تەنیا خاسیەتی زمانی كوردی نییە و خاسیەتی زمانانی دیشە ؟ تەجروبەی ئاخاوتن و زانست گومانیان لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا نەهێشتۆتەوە .

بۆ پێسەلماندنی ڕای بوونی گشتێتی ئەو جۆرە لایەن و دیاردە و بەڵگە و ڕاستییانە ، لە زمانانی جیاواز و سەرجەمی زماناندا نموونەی دی یەكجار زۆرە .

زمانناسیی گشتی ، بەتایبەت ئەو زانستەیە ، كە لە كێشەی گشتیی زمانانی جیاواز دەكۆڵێتەوە . ئەم زانستە ، بە واتایێكی ئاشكراتر دەشێ بە زانستی زمان بە گشتی و زانستی سروشت و چییەتی (الماهیة ــ Essnece)ی زمان (لایەنەكانی ، بەش و دانە پێكهێنەكانی) ناوببرێ .

ئەو كێشە گرنگانەی ئەم زانستە چارەسەریان دەكا چین ؟

بەر لە هەرشت ، چۆنیەتی سروشتی زمان دیاری دەكا ـ واتە لەوە دەدوێ ، كە ئایا زمان دیاردەیێكی كۆمەڵایەتییە ، یان بایۆلۆژییە ، یان فیزیاوییە ، یان دەروونییە . زمانناسیی گشتی لە هەمان كاتدا دەمەتەقێ لەسەر دووەم كێشەی گرنگ دەكا ، كە ئەویش مەسەلەی چییەتیی زمانە ـ واتا ئەو جیاوزاییە بنەڕەتییانەی زمان لە دیاردەكانی دی ژیان جیادەكاتەوە .

بەم شێوەیە ، یەكەم كێشەی زمانناسیی گشتی ـ كێشەی سروشت و چییەتیی زمانە ، كە مەسەلە گرنگەكانی پێوەندی زمان بە كۆمەڵ و بیر و هۆشەوە دەگرێتە خۆ .

دووەم كێشە پتر بەربڵاوە و باس و مەسەلەی زۆر لێكدەداتەوە و بەندە بە تێگەیشتنی پێكهاتنەوە ـ واتە پێكهاتنی زمانەوە : لایەنە سەرەكییەكانی زمان كامانەن ؟ لایەنی دەنگیی زمان لە چیدایە ؟ لە چ بەش و دانەیێك

سازبووه ؟ دەنگەکانی ئاخاوتن چین ؟.. لێکسیک یاخود وشەکانی زمان چییە ؟ چۆن پێکهاتووە ؟ وشە بەچی دەوترێت ؟... پێکهاتنی ڕێزمانیی زمان چییە ؟ خاوەنی چ دیاردە و تایبەتێتییەکە ؟ بەشەکانی ئاخاوتن و ئەندامەکانی ڕستە و ڕستە چین ؟...

سێیەم کێشەی زمانناسیی گشتی ئەو باسانەن کە پێوەندییان بە سیستەمی زمانەوە هەیە ـ واتە ئەو پێوەندییە زۆر و هەمەجۆرەی ماکەکانی پێکهاتنی زمانیان لە چوارچێوەیێکی پتەودا پێکەوە بەستووە . زمان کۆکردنەوەی دەنگ و وشە و ئاواز و ڕستە ...ی لابەلا نییە . زمان بریتییە لە سیستەمێکی تەواو ڕێك وپێك ، بە هاوجووتیی و هاوشانیی بەش و دانەکانی یەکێتییەکەی پێکهێناوە . هەر لایەنێکی بەش و دانەکانی پێوەندییان بە گەلێ لایەنی دی بەش و دانەوە هەیە . ئەم سیستەمە ڕێك و پێکە ، یەکێتی ناوەکی گونجاوی زمانە و زمانناسی گشتی لێی دەکۆڵێتەوە .

کێشەی چوارەمی ئەم زانستە گەلێ کێشەی گەورە و بچووکی گەشەسەندنی زمان بەپێی پێوەندی بە پێشکەوتنی کۆمەڵی مرۆڤایەتییەوە شی دەکاتەوە : چۆن و بە چ ڕێگاییێك و بەپێی پێوەندی بەچییەوە زمان بە گشتی گۆڕانکاری بەسەردا دێت ؟ یاسای ناوەکیی گەشەسەندنی زمان چییە و تا چ ڕادەییێك لە تەئسیری دەرەکیی زمان جیایە ؟ فۆرمی بنەڕەتیی بوون و پێشکەوتنی هەر زمانێك چی دەگرێتە خۆ ـ زمانی میللی ، زمانی ئاخاوتن و شێوەی ناوچەیی ، زمانی ئەدەبی .. ؟ قۆناغە سەرەکییەکانی زمانی مرۆڤ هەر لە سەرەتای پەیدابوونییەوە تا ئێستا کامانەن ؟ لە کۆتاییشدا ، چۆن و کەی و لەچ هەل و مەرجێکدا ئاخاوتنی مرۆ پەیدابووە و سەرەتای پێشکەوتنی زمانان بۆ چ سەردەمێك دەگەڕێتەوە ؟

لە کێشەی چوارەمەوە ، کێشەی پێنجەم دێتە ناوان : پەیدابوون و پێشکەوتنی نووسین . وەك دەزانین کۆمەڵی مرۆڤایەتی ئەمڕۆ خاوەنی چەند جۆرە نووسینێکی جیاوازە . ئەو جۆرانە چۆن پەیدابوون ؟ تایبەتێتی هەر

یەکێکیان چی‌یە ؟ بە گشتی چییەتیی نووسین بەپێی پێوەندی بە زمانی دەنگی‌یەوە لە چیدایە ؟ چ حۆرە ئەلفوبێ‌یێك لە ئادەمیزاد ئاشکرایە و ئەو ئەلفوبی‌یانە چۆن پەیدابوون ؟ ڕێنووس چی‌یە و بنەماکانی چین ؟..

کێشەی شەشەم دەکرێ ناوبنرێ کێشەی دابەش‌کردنی زمانان . ئێستا لەسەر ڕووی ئەم زەمینە پتر لە دوو هەزار زمان هەیە . هەندێ لەو زمانانە زۆر لە یەکدی نیزیکن (بە وێنە : کوردی و فارسی و تاجیکی .. یان عەرەبی و عیبری ..) وێك چوون و " خزمایەتی "یان یەکجار بەرچاوە . بەشێکی دی زمانان وا پێ‌دەچێ هیچ وێك چوونێك لە نێوانیاندا نەبێ و لەگەڵ یەکدی تەواو نامۆ بن ، وەك (کوردی و چینی) .. جا ئەمە وایە ؟ ئایا دەکرێ بە گشتی زمانان بە پێی خاسیەتی گشتی خێزان و گرووپ و دەستە دابەش بکرێن ؟ ئەگەر ئەمە بکرێ ، ئەوە ئەو دابەش‌کردنەی زمان چۆن خۆی دەنوێنێ و تەنیا یەك دابەش‌کردن کار مەیسەر دەکات ؟ ئەگەر تاکە دابەش‌کردنێك نەبێ ، کەواتە چەند دابەش‌کردن هەیە و دابەش‌کردنی جیاواز بۆ دانراوە .

بۆ کێشەی حەوتەمی زمانناسی گشتی دەتوانین ئەوە بێنینەوە یاد و بیخەینە پێش چاو ، کە هەر زانستێك دەمێ لە بابەتەکەی خۆی دەدوێ ، ڕێگە و ڕێبازی دیاری‌کراوی لێکۆڵینەوەی خۆی دەگرێ . بەوێنە لە لێکۆڵینەوەی سروشتناسیدا ڕێبازی تەجروبە و تاقیکردنەوە فراوان لە کاردایە ، ڕێبازی بەراوردکاری لە زانستی هەمەجۆردا باوە ... زمانناسیش لە لێکۆڵینەوەکانی خۆیدا ڕێبازی زانستی جۆربەجۆری (بەراوردی ، مێژوویی ، وەسفی ، ئەزموونگەری ، چەندەکی ...) هێناوەتە ئەنجام . زمانناسیی گشتی کۆششی‌کردووە بە شێوەی تیۆری چییەتی هەر ڕێبازێك ڕوون‌بکاتەوە و سنووری بەکارهێنانی دیاری بکا .

کێشەی هەشتەمی زمانناسیی گشتی ساڵ بە ساڵ پتر جێ‌پێی خۆی فراوان دەکات . ئەم کێشەیە بریتی‌یە لە خستنە پێش چاوی زانیاریی

زانستی لە بارەی زمانەوە بۆ چارەسەرکردنی ئەرکی کارەکیی جۆربەجۆر ، کە لە ژیانی ڕۆژانەی مرۆدا سەرهەڵدەدات (قوتابخانە و زماننا‌سی ، زماننا‌سی و وەرگێڕانی دەستی و ئامیری ، تەکنیك لە خزمەتی زماندا ...) تیۆریی لێکدانەوە و ساغکردنەوەی ئەو کێشانە بە زماننا‌سی بە سەرداگونجاندن ناسراوە .

نۆیەم کێشە لەبارەی پێویستیی بارودۆخ و دەوروبەر و کارکردنی لە زماننا‌سی و پێوەندی بە زانستەکانی دییەوە دەدوێ . زماننا‌سی هەر لە زووەوە بە مێژوو و ژیربێژی و دەروونناسی و ئەدەبناسییەوە بەندە . لەم دواییەشدا پێوەندییەکی فراوان لە نێوان زماننا‌سی و بیرکاریدا پەیدابووە و بنجی داکوتاوە .

ئەو نۆ کێشەیە و هەندێکی دی بابەت و کەرەستەی زماننا‌سیی گشتین .

ـ زماننا‌سیی بەرانبەر یەك ڕاگرتن

ب ـ : زماننا‌سیی بەراوردی

ـ زماننا‌سیی بەراوردی علم اللغة المقارن

Comparative linguistics

لە زماننا‌سیی بەراوردیدا دوو ، یان چەند زمانێ ، یان چەند شێوەیێك ، یان هەمان زمان ، یان هەمان شێوە لە دوو قۆناغی جیاوازدا لەیەك یان چەند ڕوویەکەوە بەراورد دەکرێن .

زانستی زمانی بەراوردی دوو لقە . یەکەم بەراوردکردن لەسەر بنەمای پێوەندیی مێژوویی لە نێوان دوو یان کۆمەڵێك زمان و نیشاندانی ڕادەی پێوەندیی مێژوویی و خزمایەتیی نێوان ئەم زمانانە و دووری و نێزیکییان لە یەکدی و دۆزینەوەی ئەو زمانانەی سەر بەیەك بنەماڵەن . دووەم ـ بەراوردکردنی دوو یان چەند زمانێك بۆ نیشاندانی لایەنە جیاواز و

ڕێکچووەکانیان ، بێ ئەوەی گرنگی بدرێتە پێوەندیی مێژوویی نێوانیان ..
بۆ بەراوردکردنی دوو شێوە ، یان دوو زمان ، پێویستە پێشتر ئەو دوو شێوەیە ، یان ئەو دوو زمانە هەر یەکە بەجیا شیبکرێنەوە و ئەوجا بەراوردبکرێن .

زمانناسیی بەراوردی وەك زمانناسیی بەراوردیی مێژوویی سەریهەڵدا و پشتی بە بەراوردی دەنگسازی و وشەسازیی زمانە هیند و ئەوروپاییەکان بەستبوو .

لە زمانناسیی بەراوردیدا ، پێویستە زمانناسیی بەراوردیی مێژوویی و زمانانسیی بەرانبەر یەك ڕاگرتن جیابکرێنەوە ، چونکە دوو ڕێبازی جیاوازن و هەر یەکەیان خاوەنی شێواز و مەبەستی خودی خۆیەتی ئەگەر زمانناسیی بەراوردیی مێژوویی زمانانی خزم و خاوەن یەك بنەچە و یەك سەرچاوە لەگەڵ یەك بەراورد بکا ، ئەوە زمانناسیی بەرانبەر یەكڕاگرتن زمانانی جیاواز و دوور لەبەکتر بەیەك دەگرێ .

- زمانناسیی بەراوردیی مێژوویی

ب .: زمانناسیی بەراوردی

- زمانناسیی تایبەتی علم اللغة الخاص

زمانناسیی تایبەتی زانستێکە لە بارەی تاکە تاکەی زمانەوە . بۆ نموونە زانستی زمانی کوردی ؛ زانستی زمانی ڕووسی .

لە دەمێکی یەکجار زوودا ، زمانناسی وەك کۆمەکی پەرش و بڵاوی زمانناسی تایبەتی بوو : زانستی زمانی گرێکی ؛ زانستی زمانی سانسکریتی . ژمارەی ئەو جۆرە زمانناسییە تایبەتییانە وردە وردە زیادی کرد و لە ئەنجامدا لێکۆڵینەوەی گشتی لە بارەی زمانەوە پەیدابوو : لە ڕێزمانی ئەرنۆ و لانسلۆ و کارەکانی بۆپ و هومبۆلدتدا سروشتی زمان و

سیستەمی دیاریکراوە و دابەشکردنی زمانەکانی جیهان و دانانی شێواز و لێکۆڵینەوەی خراوەتە بەرچاو .

هەر زمانناسییێکی تایبەتی بە دانانی فەرهەنگ و نووسینی ڕێزمانەوە دەست پێدەکات ، بۆ جێبەجێکردنی ئەم کارانە ، لەتەك زانیاری تایبەتیدا ، زانیاریی تیۆریی کێش (Norm)یش پێویستە . لە ناوەڕۆکی هەر زمانناسییێکی تایبەتیدا ، خاسیەتی زمان بە گشتی هەیە . ڕاستە لە زانستی زمانی کوردیدا دەنگسازی و ڕێزمان جیادەکرێتەوە ، بەڵام ئەمە بۆ زمانناسیی تایبەتی و زمانناسیی گشتییش بە هەمان چەشنە . بەڵێ هەروەها ڕاستە لە هەموو زمانێکدا دەنگەکانی ئاخاتن بەسەر بزوێن و کۆنسۆنانتدا دابەش دەبن ؛ لە نێو بەشەکانی ئاخاوتندا ناو و کردار دیاری کراون .

بەڵام هەر زمانناسییێکی تایبەتی لە ناوەڕۆکیدا بەڵگەی ئەوتۆ هەیە ، کە تەنیا بۆ زمانی باس لێکراو ڕاستە و وەنەبێ بۆ هەموو زمانێکی دی بگونجێ .

- زمانناسیی دەرەکی علم اللغة الخارجی

External linguistics

زمانناسیی دەرەکی وەك دیاردەییێکی لە یەکتر گەیشتن لە زمان دەکۆڵێتەوە و هەر لەبەر ئەوەشە بە کۆمەڵایەتیی زمانیش ناسراوە .

جارجارەش بە زمانناسیی ئەرکی ناودەبرێ ، چونکە لە کۆمەڵایەتی و ئەرکی بیری زمان دەدوێ .

زمانناسیی دەرەکی لە زمانناسیی کۆمەڵایەتی و زمانناسیی تاکایەتی پێك دێ .

- زماننا‌سیی کارەکی   علم اللغة العملي
Practical lingusitics

- زماننا‌سیی گشتی   علم اللغة العام
General liguistics

زمانناسیی گشتی زانیاری لەبارەی هەموو زمانێکەوە دەخاتەڕوو و تیۆریی وایان بۆ ڕۆدەنێ ، کە لە لێکۆڵینەوەی زمانانی جیاوازدا کەڵکیان لێوەربگیرێ ، زمانناسیی گشتی وەك بەشێکی زانست لە بارەی زمانەوە خاوەنی ئەنجامی خۆیەتی : ١) دیاری کردنی سروشتی زمانی و بوونی ؛ ٢) دەست نیشان کردنی بابەتە بنەڕەتی‌یەکانی زمانناسی و ئاسۆکانی زمان و هەروەها لێکۆڵینەوەی وشەسازی و لێکسیکۆلۆژی .. هتد ؛ ٣) خستنە پێش چاوی پێکهاتنی زمانان و دابەشکردنیان ؛ ٤) سازکردنی شێوازی لێکۆڵینەوەی زمانناسی .

- زماننا‌سیی مێژوویی   علم اللغة التاريخي
Historical linguistics

= زمانناسیی نێوزەمانی
ب .: ڕێزمانی بناغەگری

لێکۆڵینەوەیە لە پەرەسەندن و گۆڕینی زمان بە تێپەڕبوونی کات و ڕێگە و هۆی ئەم گۆڕینە لە کاتێکەوە بۆ کاتی دۆزینەوە و دەست نیشان کردنی ئەو هۆیانەی کاردەکەنە سەر زمان و دەیگۆڕن .

ئەم جۆرە لێکۆڵینەوەیە دەبێ لەسەر بناغەی نیشاندانی لایەنە وێکچوو و جیاوازەکانی هەمان زمان لە دوو یان چەند قۆناغێکی جیاوازادا دامەزرابێ .

- زماننناسیی ناوەکی	علم اللغة الداخلي

Internal linguistics

زماننناسیی ناوەکی لە سیستەمی ناوەوەی زمان دەکۆڵێتەوە ، دانەکان و حاڵەتەکانی نیشان دەدا ، ڕادە و ئاسۆ و پێکهاتنیان دیاری دەکا . بەشە سەرەکییەکانی زماننناسیی ناوەکی بریتیـیە لە فۆنۆلۆژی و لێکسیکۆلۆژی و ڕێزمان . ئەمانیش بەسەر بەشی بچووکتردا دابەش دەبن .

- زماننناسیی نێوزەمانی	علم اللغة الدايكروني

Diachronic linguistic

= زماننناسیی مێژوویی

بـ . : زماننناسیی بناغەگری

- زماننناسیی هاوزەمانی	علم اللغة السنكروني

Synchronic liguistics

= . : زمانانسیی وەسفی

بـ .: ڕێزمانی بناغەگری

زنجیرە	سلسلة	Chain

زووان

بـ.: زمان I

- زووانەکی	الأسلي	Lingual

- زووانەچکۆلەیی	اللهوي	Uvular

ژماره | العدد | Numeral

بەشە ئاخاوتنی ژمارە ئەو کۆمەڵە وشەیەیە کە وا ئەرکی تەجریدی ناوی ژمارە (دوو + سێ = پێنج) دەگەیەنێ ، یان چەندێتی بەسەریەکەوە (هەشت کراس) ، یاخود کەرتێکی شتی دیاریکراوی هاوڕەگەز (سێیەکی گەنمەکە) نیشان دەدات . پلەی شتێك لە ڕێزدا (نهۆمی سێیەم) دیاری دەکا .

ژمارە وەك بەشە ئاخاوتنێك خاوەنی خاسیەتی واتای ژمارەیە بە گشتی ، کە وەك دیاردەییکی تایبەتی - واتە وەك ژمارە بەتەنیا یان ژمارەی شتێك ... واتای گشتی ئەم بەشە ئاخاوتنە لە خاسیەتی ڕێزمانییدا ڕەنگدەداتەوە . وێڕای ئەوە ژمارە لە ڕووی پێکهاتنەوە خاوەنی تایبەتێتییێکی دیاریکراوی وەهایە . کە لە بەشە ئاخاوتنەکانی دی جیادەکاتەوە .

لە باسی ژمارەدا پێویست دەکا جارێکی دیش بەتایبەتی ئەوە دووپات بکرێتەوە ، کە ئەوەی لە دیاریکردنی گرووپی وشەدا گرنگە و لەسەر بنەمای دابەشدەکرێن بەسەر بەشە ئاخاوتنی جیاوازدا ، ئەوەیە کە پێویستە پێوەندی هاوخاسیەتی ڕێزمانی لە نێوان وشەکانی هەر گرووپێکدا هەبێ . وا پێویست دەکا گرنگییێکی تەواو بەم لایەنە بدرێ . لێرەدا پەنجە بۆ ئەوە ڕادەکێشین ، کە هەندێ جار ئەم لایەنە لەبەرچاو ناگرن و تەنیا لە ڕووی خاسیەتی واتاوە بەشە ئاخاوتنی ژمارە جیادەکەنەوە و وەك وشەیێك کە واتای ژمارە بدات یان پلەی ژمارە ڕابگەیەنێ ، دیاریدەکەن . بەوپێیە هەندێ وشە کە واتای ژمارەیان تێدایە ، دەکەونە ئەم بەشە ئاخاوتنەوە . بەڵام لە ڕاستیدا ئەو جۆرە وشانە تەنیا واتای ژمارەیان تێدایە ، دەنا ژمارە

نین ، بەوێنە ئەگەر تەماشای وشەکانی ((حەفتە)) ، ((سەدە))...و ((حەفت)) ، ((سەد)) بکەین ، دەبینین هەرچەندە لە هەردوو دەستەدا وەك یەك مانای ژمارە هەیە . بەڵام لە ڕووی خاسیەتی ڕێزمانی‌یەوە جیاوازی لە نێوانیاندا هەیە و سەر بە بەشە ئاخاوتنی جیاوازن .

لە ڕاستیدا لە باری خاسیەتی ڕێزمانی‌یەوە وشەی ((حەفتە))و هەروەها ((سەدە))ش جیاوازییان لەگەڵ هیچ ناوێکی ئاسایی‌دا نی‌یە . چۆن دەوترێ ((چوار پیاو)) ، هەر بەو چەشنەش دەشێ بوترێ ((چوار حەفتە)) ، ((چوار سەدە)) . چۆن دەوترێ ((پیاوێك ، پیاوەکان ...)) بەهەمان جۆر دەشوترێ ((حەفتەیەك ، حەفتەکان .. سەدەیێك ، سەدەکان ..)) .. هتد .

ئەگەرچی لەباری چەندێتی‌یەوە ((حەفتە)) لەگەڵ ((حەفت)) و ((سەدە)) لەگەڵ ((سەد)) وەك یەکن ، بەڵام ((حەفت)) و ((سەد)) ژمارەن و ((حەفتە)) و ((سەدە))ش ناون و لە ژمارەوە بوونەتە ناو .

بۆ پتر ڕوونکردنەوە ، ئەوەش دەڵێین ، کە ژمارە لەباری واتاوە بریتی یە لە تەجریدی ناوی ژمارە بێ ئاڵۆزبوونی واتا . بەوێنە وشەی ((چل)) و ((چلە)) چەندێتی ڕادەگەیەنن ، بەڵام تەنیا وشەی ((چل)) دەکەوێتە نێو بەشە ئاخاوتنی ژمارەوە . هەرچی ((چلە))یە سەر بە بەشە ئاخاوتنی ناوە . وشەی ((چل)) ژمارەیە ، چونکە واتای تەجریدی ژمارەی تێدایە . ئەم وشەیە یەك مانای هەیە و ماناکەی لە چوارچێوەی نیشاندانی ژمارەیێك لە ژماردنی دانەی دیاریکراودایە . وشەی ((چلە)) ، ئەگەرچی دیسان واتای چەندێتی هەڵگرتووە ، بەڵام مانای لە سنوورێکی بەرین و فراواندا پێوەندی بە زۆر شتەوە هەیە : ١) بە ژماردنی ((چل))ەوە ، ٢) تێپەڕبوونی چل ڕۆژ بەسەر لەدایکبوونی منداڵێکدا یان مردنی یەکێکدا یان هێنانی بووکێکدا ، ٣) چل ڕۆژ لە ناوەڕاستی هاوین و زستاندا ... هتد . ڕاگەیاندنی واتای چەندێتی لە وشەی ((چلە))دا بێ‌بەشە لەو خاسیەتی تەجریدەی لە ژمارەدا هەیە .

ژماره کاتێ لەگەڵ ئەو جۆرە ناوانەدا دێ . کە لە ژمارەوە وەرگیراوە دەبێتە دیارخەری . وەك : چوار حەفتە ـ حەفتەی چوارەم ، حەوت سەدە ـ سەدەی حەوتەم ...

لە زمانی کوردیدا دەتوانین سێ جۆر ژمارە دیاری بکەین :

١ـ ژمارەی بنجی .

٢ـ ژمارەی پلەیی .

٣ـ ژمارەی کەرتی .

ـ ژمارەی بنجی العدد الأصلي Radicl number

ژمارەی بنجی کە دەشێ ژمارەی چەندیەشی پێ بوترێ ، ئەو ژمارانە دەگرێتە خۆ ، کە وا بە گشتی لە تەواوی دانەکاندا تەجریدی ژمارە ڕادەگەیەنێ (دوو کەرەت دوو چوار) ، یان ژمارەی دیاریکراوی شتی هاوڕەگەز نیشان دەدا (شەش کتێب) ...

تایبەتێتی وشەسازیی ژمارەی بنجی پێوەندە بە واتا لێکسیکیەکەوە؛ . ژمارەی بنجی خاوەنی حاڵەتی تاك و کۆ و ناسیاوی ... نییە ، چونکە لە مانایدا ئەو دیاردەیە هەیە . ژمارەی بنجی هەروەها دۆخیشی نییە ، چونکە واتای شت ناگەیەنێ . نەبوونی حاڵەتی تاك و کۆ و ناسیاوی و دۆخ بەشە ئاخاوتنی ژمارە لە بەشە ئاخاوتنی ناو جیادەکاتەوە . بەپێی پێوەندیی و وشەرۆنان لە نێو ژمارەی بنجیدا ، وشەکانی : یەك ، دوو ، سەد ، هەزار ... پتر دیار و چالاکن .

ژمارەی بنجی ئەگەر بەبێ ناو بەکاربهێنرێ ، ئەوە تەنیا ناوی ژمارەیێك ڕادەگەیەنێ ، بەلام کە لەگەڵ ناوێکدا دێت ، ئەوە دەتوانی ببێتە دیارخەری چەندێتی ناوەکە و ناوەکەش دەبێتە دیارخەری ژمارەکە : (یەك دار ؛ هەزار منداڵ) ژمارە لەم بارەدا نە دەبێ بە ئاوەڵناو و نە

دەشتوانیٚ ببیٚ بە دیارخەری ئاوەڵناو . ئاوەڵناویش نابیٚ بە دیارخەری شتی ژمارەکە .

تایبەتێتی ژمارەی بنجی لە نووسیندا ئەوەیە ، کە دەشیٚ بە ڕەقەمیش دەربب‌ڕیٚ . وەك (چل ـ ٤٠) ، (سەد ـ ١٠٠) ، بەڵام هەرچی ئەو ناوانەیە ، کە واتای چەندێتی‌یان تێدایە ، وەك : (چلە) ، (حەفتە) ، (سەدە) ... ناشیٚ بە ڕەقەم نیشان بدرێن . ئاوەڵناو دەتوانیٚ ببێتە دیارخەری ناوی چەندێتی ، بەڵام ناتوانیٚ ببیٚ بە دیارخەری ژمارەی بنجی .

وشەی ((یەك)) ، جگە لە واتای چەندێتی ژمارە : (یەك ساڵ ؛ یەك ژن ...) ، دەتوانیٚ واتای دیش بگەیەنیٚ . بۆ نموونە :

١)بە واتای ناو . وەك ((یەك لە ئێمە دەرناچیٚ)) ؛ ٢) بە واتای جێناو ـ ئاوەڵناو ، وەك ((ئێمە پێکەوە یەك قوتابخانەمان تەواوکردووە)) ؛ ٣) بە واتای جیناوی دیار ، وەك ((من و ئازاد لە یەك ڕێگاوە هاتووین)) ...

وشەی ((هەردوو ، هەرسیٚ ...)) لە ژمارەی بنجی ((دوو ، سیٚ ...)وە نزیکن و هەرهەمان ئەندازە ڕادەگەیەنن . بەڵام واتای بنەڕەتیی ((هەردوو ، هەرسیٚ ...)) ڕاگەیاندنی چەندێتی نی‌یە ، بەڵکو تەنیا پەنجە بۆ نیشاندانی چەندێتی ڕادەکێشیٚ . وشەی ((هەردوو ، هەرسیٚ ...)) ناکەونە نێو بەشە ئاخاوتنی ژمارەوە ، بەڵکو سەر بە جێناون . ئەم جێناوانەش کە لە ژمارەی بنجی و جێناوی ((هەر)) پێکهاتوون ، واتای کۆکردنەوە دەگەیەنن ، وەك :

هەردوو ژنەکە ڕۆیشتن .

هەرسیٚ کتێبەکەم خوێندەوە .

ـ ژمارەی پلەیی العدد الرتبوی Ordinal number (numeral)

ژمارەی پلەیی بەو وشانە دەوترێ ، کە لە ژماردندا ڕیزی شتی هاوڕەگەز ڕادەگەیەنن . وەك : (پرسیاری یەکەم ؛ کتێبی دووەم ؛ شەوی سێیەم ؛ کوڕی چوارەم ...) .

له زمانی ئاوێستادا بۆ ژمارەی پلەیی ((یەکەم)) ، ئاوەڵناوی ((فرە ـ تەرە)) بەکاردێ ، کە واتای ((پێشین ـ (یەکەمی دوان))) دەگەیەنێ .

((فرە ـ تەمە))ش واتای (یەکەمی فرە ، یەکەمی کۆمەڵێکی زۆر) دەدات . ئەمە بە زمانی هیندیی کۆن دەبێتە ((پرە ئەمەس)) .

له زمانی ئاوێستادا دە ژمارەی سەرەتای پلەیی بە یاریدەی پاشگری جیاواز سازدەبن . بەوێنە :

دڤیتیە ـ دووەم

تریتیە ـ سێیەم

ك(تووریە) ـ چوارەم

بنکثە ـ پێنجەم

خشتڤە ـ شەشەم

هەبتەثە ـ حەوتەم

ئەشتەمە ـ هەشتەم

نەڤەمە ـ نۆیەم

دەسەمە ـ دەیەم

بۆ ناوی ژمارەی پلەیی (یازدەیەم) تاکو (نۆزدەیەم) ، ناوی ژمارە بنجی‌یەکە بەکاردێنرێ و وەك جۆری قەدی (ا)دار گەردان دەکرێ . وەك :

یازدە ـ پەنچەدەسە

یازدەیەم ـ پەنچەدەسە

لە زمانی هیندیی کۆندا ژمارە پلەیی‌یەکان ئەم شێوانەیان هەیە :

دڤیتیە ـ دووەم

تریتیە ـ سێیەم

توریە ـ چوارەم

پەنچەمە ـ پێنجەم

شەشثە ـ شەشەم

سەپتەتە ـ حەوتەم

ئەشتەمە ـ هەشتەم

نەڤەمە ـ نۆیەم

دەچەمە ـ دەیەم

ئەگەرچی لە زمانی ئاوێستا و زمانی هیندیی کۆندا هەندێ ژمارەی پلەیی بە جۆری جیاواز سازدەبن ، بەلاّم لە نموونەکاندا ئەوەش بەدی دەکەین ، کە بەشێکی زۆریان بە یارمەتیی نیشانەی (ـ ەمە)ەوە پێکهاتوون . هەرچی ئەو نیشانەیەی (ـ ەمە)یشە تا دێ پتر پەرە دەستێنێ و زیاتر بەکاردێنرێ . بەوێنە ئەگەر لە زمانی ئاوێستا و زمانی هیندیی کۆندا لە پێکهاتنی ژمارەی (هەشتەم ، نۆیەم ، دەیەم ...)دا بەشداریی کردبێ ، ئەوەتە لە زمانی فارسیی کۆندا بە ئاشکرایی چووەتە سەر ژمارەی (حەوت)یش... ((حەوتەم)) لە زمانی ئاوێستادا ((هەپتەڤە))یە و لە زمانی هیندیی کۆندا ((سەپتەتە))ن ، بەلاّم لە زمانی فارسیی کۆندا ((هەپتەمە))یە

لە زمانی فارسیی ناوەڕاستدا ژمارەی پلەیی بە یاریدەی نیشانەی (ـ وم) سازدەبێ ، وەك :

چەهاروم ـ چوارەم

پەنجوم ـ پێنجەم

شەشوم ـ شەشەم

لەگەڵ ئەمەشدا بۆ ژمارەی (یەکەم) و (دووەم) و (سێیەم) ، بەم وشانەش دەوترێن :

فرەتوم ـ یەکەم

دیت ـ دیتیکەر ـ دووەم

سیتیکەر ـ سێیەم

لە زمانی کوردیدا ژمارەی پلەیی بەم ڕێگایانەی خوارەوەدا پەیدا دەبێ :

یەك ـ بە یاریدەی نیشانەی (ـ ەم) ، کە دەخرێتە سەر ژمارەی بنجی ، وەك :

یەك + ەم = یەکەم

دوو + ەم = دووەم

......

دە + ەم = دەیەم

دوو ـ بە هاریکاری نیشانەی (ـ ەمین) ، کە ئیزافەی سەر ژمارەی بنجی دەکرێت ، وەك :

یەك + ەمین = یەکەمین

دوو + ەمین = دووەمین

......

دە + ەمین = دەیەمین

ـ ژمارەی پێکەوەبەستراو الاعداد المترابطة

Additive numeral

ژمارەی پێکەوەبەستراو لە یەك‌کەوتنی چەند ژمارەیەك پێك دێت کە بە یاریدەی (و)ی پێوەندی پێکەوە دەبەسترێن . وەك :

سەد و چوار ؛ سەد و بیست و حەوت ...

ئەم جۆرە ژمارەیە لە ئەنجامی یەکگرتنی ژمارەی سادە و ناسادەدا دروست دەبێ بە پێی پلە . وەك (هەزار و سێ‌سەد و چل و شەش) ... ، کە ڕێگای کۆکردنەوەیە .

ـ ژمارەی چەندی

ب . : ژمارەی بنجی

- ژمارەی داڕێژراو العدد المشتق Derivtional numeral

ب . : وشەی داڕێژراو

وەك : حەفتا ، هەشتا ...

- ژمارەی سادە العدد البسيط Simple numeral

ب . : وشەی سادە

وەك : یەك ، دوو ، سێ .. دە ، بیست ، سی ، چل ، سەد ، هەزار ...

- ژمارەی کەرتی العدد الكسري Fraction numeral

ژمارەی کەرتی ئەندازەی کەرت ڕادەگەیەنێ - واتە چەندێتی ئەم یان ئەو بەشی دانەکە نیشان دەدا و دەردەخا ، وەك (سێ یەك ، چوار یەك ...) . لە پێکهاتنی ژمارەی کەرتی‌دا ناوی پارچەکانی لە واتای پلە بێبەرن .

لە زمانی کوریدا ژمارەی کەرتی (سێ‌یەك ، چواریەك ...) ، کە جۆری هەرە دیار و باون ، وشەی لێکدراون و لە دوو ژمارەی بنجی پێکهاتوون : (سێ + یەك ؛ چوار + یەك ...) . لە دیالێکتی ژووروشدا بە هەمان شێوە دەوترێ (سێ‌یەك ، چاریەك ...) . وێنەی ئەم پێکهاتنە لە زمانە ئێرانی‌یەکانی دی‌یشدا بە هەمان جۆر بەرچاو دەکەوێ . بەوێنە لە زمانی فارسیی نوێدا دەوترێ : ((چهاريك ، صديك ...) و بە زمانی بلووجیش (سەیەك) هتد .

ئەم جۆرە پێکهاتنەش تەنها لەو ژمارانەدا ڕەنگ دەداتەوە . کە ژمارەی دووەمیان (یەك) بێت ... بەڵام ئەگەر ژمارەی دووەم ژمارەی (یەك) نەبێت ، ئەوە ژمارە کەرتی‌یەکە وەك وشەیێکی لێکدراو یەکدا ناوە ، بەڵکو لە شێوەی دەستەواژەیەکدا دەردەکەوێ ، کە دەشێ دەربڕینی وەسفی پێبوترێ . بۆ سازبوونی ئەمەش لە زمانی کوریدا چەند حاڵەتێك بەرچاودەکەوێ :

بە یارمەتیی پێشبەندی (لە) . ئەمیش بە دوو چەشن دەبینرێ

أ) پێشبەندی (لە) لە سەرەتای دەستەواژەکەوە دێت ، بە واتایێکی دی لە پێش ژمارەی یەکەمەوە دەبێ . ژمارە گەورەکە لە پێشدا دێت و بە دوایدا ژمارە بچووکەکە . واتە ژمارە گەورەکە دەبێتە یەکەم و بچووکەکەش دووەم . وەك :

لە دە پێنج

لە سەد دە

لە هەزار دوو

... هتد .

زۆر جار لەم پێکهاتنەدا دوو دیاردە سەرهەڵدەدەن :

یەك ـ

ژمارەی یەکەم نیشانەی (ان)ی کۆ وەردەگرێ . وەك :

لە دەیان پێنج

لە سەدان دە

لە هەزاران دوو

دوو ـ

بۆ تەواوکردنی پێشبەندی (لە) پاشبەندی (دا) دەچێتە سەر کۆتایی ژمارەی یەکەم و لە شێوەی کورتکراوەدا ، واتە وەك (ا) بەدەردەکەوێ . وەك :

لە دەدا (دەیا) پێنج

لە سەددا (سەدا) چل

لە (هەزارا) دوو

ئەم دوو داڕشتنە لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا بەهەمان شێوە دەبینرێ ، تەنیا ئەوەندە هەیە (ژ) لە بریتی (لە) بەکاردێنرێ و ژماەی یەکەم هەمیشە نیشانەی کۆی (ان) یان (ا) وەردەگرێ . وەك :

ژ پێنجان سێ

ژ دەهان چار

لەم پێکهاتنەدا گەلێ جار لە دیالێکتی خوارووودا وشەی (بەش ، کەرت) و لە دیالێکتی ژووروودا وشەی (پار ، سەلەف ...) بەشداری دەکەن وەك :

لە شەش بەش سێ بەش

لە دە کەرت چوار کەرت

ژ چار پارا سێ پار

ژ حەفتا سێ پار / ژ حەفت پارا سێ

ژ سەدان نەھ سەلەف

دەھ سەلەف ژ سەدا

.... هتد .

ب) لە سەرەتادا بچووکەکە و لە ناوەڕاستدا پێشبەندی (لە) و لە کۆتاییدا ژمارە گەورەکە . وەك :

پێنج لە سەد

سەد لە هەزار

هەندێ جار لەم پێکهاتنەدا ئەو دیاردەیەش سەرهەڵدەدا ، کە دوا ژمارە ، بەواتایێکی دی ژمارە گەورەکە نیشانەی (ـ ان)ی کۆ وەردەگرێ :

یەك لە چلان

٢ـ بە هاریکاریی وشەی (لەسەر) ، کە دەکەوێتە نێوان هەردوو ژمارەکەوە . هەرچی ژمارەکانیشە ، بچووکەکەیان لە سەرەتاوە دێت و لە کۆتاییدا ژمارە گەورکە . وەك :

دوو لەسەر پێنج

چوار لەسەر هەشت

پێنج لەسەر بیست

تێبینی :

ئـەم چەشـنە دەربڕینــە و دەربڕینــی جـۆری (ب)ی خـاڵی یەکـەم پــتر لـە بیرکاریدا باوە . بەوێنە :

کە دەوترێ (پێنج لە سەد) مەبەست (٥ ٪) .

کە دەوترێ (سەد لە هەزار) مەبەست (١٠٠٪) .

....

کە دەوترێ (دوو لەسەر پێنج مەبەست (٢/٥)ە .

کە دەوترێ (چوار لەسەر هەشت) مەبەست (٤/٨) ە .

....

٣ـ بە یاریدەی نیشانەی ئیزافەی (ی) ، کە بە ژمارەی یەکەمەوە دەلکێ . لەم بارەدا لە سەرەتادا وشە گەورەکە دێ و ئەنجا بە دوایدا وشە بچووکەکە . وەك :

سەدی هەشت

سەدی چوار

... هتد .

ـ ژمارەی لێکدراو العدد المرکب

Compound numeral

بـ . : وشەی لێکدراو

وەك : یازدە ، دوازدە ... چواردە ، نۆزدە .

دووسەد ، چوارسەد ... نۆسەد

کۆمەڵی یەکەمیان ـ (یازدە ...) گۆڕانی فۆنەتیکی‌یان بەسەردا هاتووە و بە ڕێبازی کۆکردنەوە دروست‌بوون . هەرچی کۆمەڵی دوومیانە ـ (دووسەد ...) هیـچ گۆڕانێکــی فۆنـەتیکی‌یان بەسـەردا نـەهاتووە و لـە ڕێگـای لێکدانــەوە سازکراون .

ژێدەنگ

ب : دەنگەژێ

ژێرخان	البنية التحتية ، اساس	Basis
ژيربێژى	المنطق	Logic

- س -

سازان	التكيف	Adaptation
سەرخان	البنية الفوقية	Superstructure

سەركار

ب . : نيهاد

سەری زمان		اسل اللسان ، مقدمة اللسان

Front of Tongue ,
Tip of the Tongue

= پێشەوەی زمان ، نووکی زمان

سوورِ

ب . : خول

سی		الرئة		The lung

سیستەم		النظام		Systeme

سیستەم ـ بریتی‌یە لە یەکێتیی کۆمەڵە ماکێکی جۆر و هەل مەرج وێکچوو .

به هیچ چەشنێك ناشێ واتای سیستەم بگۆڕێ بە واتای ڕێکهێنانی ڕوخساری میکانیکی . هەر بەم جۆرەش زمان کە ئامێری لە یەکتر گەیشتن و پێوەندی بەستنە لە ئامێری بەرهەم جیادەبێتەوە . لە ڕووی ڕوخسارەوە ڕێکهێنانی چۆنەکی هەر ماکێك بە سەرجەمەوە بەند نی‌یە . (ئەگەر کورسی چوار ـ چوار یان هەشت ـ هەشت ڕیز بکەین و گشتیان ببن بە ٣٢ یان ٦٤ کورسی ، ئەوە هەر کورسی‌یێك وەك ئەو شێوەیە دەمێنێتەوە ، ئەگەر بە تەنیا دابنرایە) .

ئەندامەکانی سیستەم بە پێچەوانەوە پێکەوە بەندن و سەرجەم هاو هەل و مەرجن ، بۆیە ژمارەی ماکەکانی و پێوەندیی نێوانیان لە هەر ماکێکی ئەو سێستەمەدا ڕەنگ دەداتەوە . خۆ ئەگەر ماکێك بمێنێتەوە ، ئەوە ئەو سیستەمە پووچ دەبێتەوە . بەوێنە سیستەمی گەردان کاتێ دەبێ ، کە هیچ نەبێ بە لایەنی کەمەوە دوو دۆخ هەبێ (بە نموونە لە جێناوی he – him ی

ئینگلیزی‌دا) . سیستەمی گەردان لەباری بوونی تاکە یەك دۆخدا پەیدا نابێ . بە نموونە لە زمانی کوردیدا تەنیا کاتێ کرداری تێپەڕ دەبێ ، کە لەو سیستەمی ڕێزمانەدا کرداری تێنەپەڕ هەبێ .

سیستەمی پێکهاتنی ڕیزە جیاجیاکانی زمان کار لە یەکتر دەکەن و سیستەمێکی گشتیی ئەو زمانە ساز دەکەن .

سیستەمی زمان نظام اللغة Systeme of a language

سینانترۆپ Sinanthropos

ب . : مەیموونی سەرەتایی

سینتاکس

ب . : ڕستەسازی

- ش -

شاڕستە

ب . : ڕستەی سەرەکی

Spectrum	طيف	شەبەنگ
Sound spectr	طيف الصوت	ـ شەبەنگی دەنگ
Sectrograph	مرسمة الطيف	شەبەنگنووس
Wave	موجة	شەپۆل
Sound wave	موجة صوتية	ـ شەپۆلی دەنگ
Jaw , Maxilla	الفك	شەویلە
Style	الاسلوب	شێواز
Styleistics	علم البلاغة	شێوازناسی
		١ـ شێوە ب . : دیالێکت
Form	الشكل	٢ـ شێوە
		شێوەگۆڕ = خۆگۆڕ
Variation	تغير ، الانحراف	شێوەگۆڕی

شێوەناسی دراسة الملامح Physiognony

شێوەی فۆنێم

بـ . : ئەلەفۆن

ـ شێوەی فۆنێمی پەیوەند نمط الفونیم الشرطي
Dependent (conditimned) Allophone

شیکردنەوە

بـ . : لێکدانەوە

شیمانە الاحتمال Probability

ـ ف ـ

فەرمان الأمر Imperative

فەرهەنگ **قاموس ، معجم** Vocabulary , Dictionary

فەرهەنگ ـ ئەو کتێبەیە ، کە وا وشەی تێدا تۆمارکراوە . جگە لە ڕیزکردنی وشە ، هەروەها لێی کۆڵراوەتەوە و مانای ڕوون کراوەتەوە و شیکراوەتەوە و زانیاری دەربارەی چۆنێتیی نووسینی و بە دەمداهاتنی و پەیدابوونی ... دراوە

هەرچەندە فەرهەنگ جۆری زۆرە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانرێ دوو جۆری سەرەکی جیابکرێتەوە : یەك ـ فەرهەنگی ئینسکلۆپیدی ؛ دوو ـ فەرهەنگی فیلۆلۆژی . فەرهەنگی ئینسکلۆپیدی سەبارەت بە ڕووداو و دیاردە و خەڵك ... هتد دەدوێ . هەرچی فەرهەنگی فیلۆلۆژییە لە وشە دەکۆڵێتەوە ، واتە وشە کە دانەی زمانە ، کەرەستەی سەرەکی فەرهەنگی فیلۆلۆژییە .

لە فەرهەنگی ئینسکلۆپیدیدا خاسیەتی ڕێزمانیی و نیشانداتی چۆنێتیی بەکارهێنانی و پەیدابوونی و دروستبوونی و چۆنێتیی دەوری لە ڕستەدا ... بەرچاو ناکەوێ ، بەڵکو کاری سەرەکی لە لێکدانەوەی وشەدا ، ڕوونکردنەوەی ئەو دیاردەیەیە ، کە وشەی لێوە هاتووە ... بەڵام لە فەرهەنگی فیلۆلۆژیدا بە شێوەیێکی سەرەکی ، گرنگی بە وشەکە خۆی دەدرێ و مانای لێك دەدرێتەوە و حاڵەتی ڕێزمانی دەنووسرێ و سەرچاوەی پەیدابوونی نیشان دەدرێ و چۆنێتی بەکارهێنانی بەدیار دەخرێ .

فەرهەنگی ئینسکلۆپیدیی جۆری زۆرە ؛ ئینسکلۆپیدیی گەورە ؛ ئینسکلۆپیدیی بچووك ؛ ئینسکلۆپیدیی پزیشکی ؛ ئینسکلۆپیدیی تەکنیکی ... هتد .

فەرهەنگی فیلۆلۆژی بەپێی مەبەست و شێوەی لێکدانەوە و ڕوونکردنەوەی کەرەستەی زمان دەتوانرێ بەسەر چەند جۆرێکدا دابەش بکرێ :

ئەو فەرهەنگانەی بە کەرەستەی زمانی زگماك ، مانای وشەی زمانێکی بێگانە لێك دەدەنەوە ، یاخود بەپێچەوانەوە ـ واتە بە کەرەستەی زمانێکی بێگانە ، مانای زمانی زگماك لێك دەدەنەوە . ئەم جۆرە فەرهەنگانە ، چۆن بۆیان هەیە لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دی بن ـ واتە دوو زمان بن ، هەروەها بۆشیان هەیە لە زمانێکەوە بۆ چەند زمانێکی دیکە بن ـ واتە فرەزمان بن .

لەتەك ئەو جۆرە فەرهەنگانەدا ، هەروەها فەرهەنگ هەن ، کە وشەی زمانێك بە کەرەستەی هەمان زمان لێك دەدەنەوە . ئەم فەرهەنگانەش چەشنی جیاوازیان هەیە .

ـ فەرهەنگی ئینسکلۆپیدی

ب . : فەرهەنگ

ـ فەرهەنگی فیلۆلۆژی

ب . : فەرهەنگ

فەرهەنگنووس	مؤلف معاجم (قواميس)	Lexicographer
فەرهەنگنووسی	علم وضع القواميس ، علم تصنيف المعاجم	Lexicography
فرەواتا	كثير المعاني ، تعدد المعاني	Polysemantic
فراژۆ	النمو ، التطور	Development progress

فرمان

ب . : کردار

فرێز **العبارة (العقدة)** Phrase

= دەستەواژە

فرێز بەو دانە سادە سینتاکسییە دەوترێ ، کە لە دوو یاخود چەند وشەیێکی سەربەخۆ پێکهاتبێ و ڕێزمان بە یەکەوەی بەستبێ .

لە زمانی کوردیدا دوو جۆر فرێز هەیە :

١ـ فرێزی بەرەڵلا

٢ـ فرێزی گیراو

فرێزی بەرەڵلا ئەوەیە ، کە بە ئاسانی و بەپێی پێویست دابڕێـژرێ ، یاخود لە ڕستە دەربهێنرێ . بەوێنە لە ڕستەی ((تۆ دیمەنی بەهار و جەژنی نەورۆزت دیوە))دا دەتوانرێ دوو فرێزی بەرەڵلا : ((دیمەنی بەهار)) و ((جەژنی نەورۆز)) وەربگیرێ .

هەرچی فرێزی گیراوە پێی دەوترێ (فرێزیۆلۆژی ، ئیدیەم ، ئیدیۆم) . کاتێ لە یەککگرتنی هەندێ وشەدا واتای تایبەتی پەیدا دەبێ ، ئەوە ئەو جۆرە فرێزانە دەبنە (فرێزیۆلۆژی ...) ـ واتە پێکهاتنی ئاڵۆز ، وەك ((شووڵ لێ هەڵبڕین)) ؛ ((کای کۆن بەباکردن)) ؛ ((برین کولانەوە)) ... هتد . چونکە ئەمانە لە سیستەمی زماندا بە مانایێکی دی دێن ـ واتە مانا ڕاستەوخۆکە ناگەیەنن .

خاسیەتی سەرەکیی فرێزی گیراو ، ئەوەیە کە بە شێوەیێکی بنەڕەتی لەگەڵ فرێزی بەرەڵلادا جودایە و لە هەمان کاتدا لە وشە نێزیك دەبێتەوە . فرێزی بەرەڵلا لە کاتی ئاخاوتندا دروست دەبێ ، هەرچی فرێزیۆلۆژییە لە کاتی ئاخاوتندا دروست نابێ ، بەڵکو دانەی پێکەڵ و ئامادەی زمانە .

بەوێنە ، لە کاتی ئاخاوتندا کە دەوترێ : ((کامەران هێندەی ڕست ، سەرم ئاوسا)) ، ئەوە لەم ڕستەیەدا ((سەرم ئاوسا)) ، کە فرێزیۆلۆژی (ئیدیەم ، فرێزی گیراو))ە وەنەبێ لە کاتی ئەم ئاخاوتنەدا دروست بووبێ ، بەڵکو لە شێوەیێکی ئامادە و پێکەڵدا لە زماندا هەبووە و بەر لەم کاتە داڕێژراوە . پێویست بە بیری خاوەنی ڕستەکەیدا هێناوەتەوە و ئەویش وەك کەرەستەیێکی ئامادە هەستی خۆی پێ دەربڕیوە ... هەرچی فرێزی بەرەڵڵایە لە کاتی ئاخاوتندا لە وشەی جودا دادەڕێژرێ . بە نموونە ، کە دەوترێ : ((منیش پاش چەند ساڵێك تووشی لاوێکی ڕووناکبیر هاتم)) ، ئەوە لەم ڕستەیەدا ((لاوێکی ڕووناکبیر)) ، کە فرێزی بەرەڵڵایە ، لە کاتی ئەم ئاخاوتنەدا لە وشەی جودا دروست بووە .

لێرەدا پرسیارێك دێتە گۆڕێ : بۆچی کێشەی فرێزی گیراو لە بەشی لێکسیکۆلۆژیدا تەماشا دەکرێت ؟ ... ئاشکرایە ، کە فرێز پارچەیەکە لە ڕستە ـ مەفهوومی سینتاکسییە و ئەمە ڕاستە و بەم پێیە دەبێ فرێز لە بەشی سینتاکسدا لێی بکۆڵرێتەوە . بەڵام کێشەی فرێزی گیراو (فرێزیۆلۆژی) لە سنووری سینتاکس دەردەچێ و لە لێکسیۆلۆژی نزیك دەبێتەوە . زۆر جار دەبینین ، کە بە مانا و واتا وەك یەك وشەیە . بە وێنە ، فرێزی گیراوی : ((ئەسپێ لە گیرفانیدا سەوزەڵە خانم دەڵێ)) ـ بە مانا و واتای وشەی ((لات ، هەژار)) دێت . یاخود ئیدیەمی ((نانی لەسەر ساج سووتاوە)) ـ بەرانبەر بە وشەی ((پەلەکەر)) دەوەستێ ...هتد .

لە زمانی کوردیدا فرێز هەن ، کە هەمیشە بەرەڵڵان ، وەك ((کچی جوان)) ؛ ((پیاوی ئازا)) ؛ ((کتێب خوێندنەوە)) ... فرێزیش هەن ، کە هەردەم گیراون ، وەك : ((گولۆڵەی کەوتە لێژی)) ؛ ((لووت تێژەنین)) ؛ ((دایە کێو)) ... هتد .

هەروەها فرێزیش هەن ، کە دەکرێ بەرەڵڵاش و گیراویش بن ، ئەمەش پێوەندی بە مانا و مەبەست و بەکارهێنانیانەوە هەیەو لە ڕستەدا دەردەکەوێ . بەوێنە ، فرێزی : ((شووڵی لێ هەڵبڕی)) ــ مانا

ڕاستەوخۆکەی ، ئەوە دەگەیەنێ کە ((یەکێك شووڵ لت یەکێك هەڵبڕێ)) . بەم پێیە ، ئەمە فرێزێکی بەرەڵلایە . بەلأم بە مانای تیانی ـ واتە ((لە تامی دەرکرد ؛ لە ڕادەی تێپەڕاند)) ـ دەبێ بە فرێزێکی گیراو . یاخود فرێزی ((دۆ و دۆشاو تێکەڵ دەکا)) ـ مانا ڕاستەوخۆکەی ئەوە نیشان دەدا ، کە ((یەکێك دۆ بهێنێ و لەگەڵ دۆشاودا تێکەڵی بکا)) ئەمە فرێزێکی بەرەڵلایە . هەرچی مانای تیانی ئەم فرێزەیە بۆ ئەوە دەوترێ ، کە ((یەکێك لە وتووێژێکدا ، یاخود لە کارێکدا ... تووڕە دەبێ و قسەی نابەجێ دەکا و لە ڕادەی تێدەپەڕێنێ)) ـ بەم مانایە فرێزێکی گیراو دروست دەبێ .

بەپێی قوتابخانە ڕێزمانییە نوێیەکان ، بەتایبەتیش ڕێزمانی زێنەکی ـ گەشتەکی (بەرهەمهێنان و گواستنەوە) ، ڕۆنانی ڕستە ، کە گەورەترین دانەی ڕستەسازییە ، واتە پێکهاتە و نابێتە پێکهێنی دانەیێکی لە خۆی گەورەتر ، لە کاتی شیکردنەوەیدا بۆ دانە پێکهێنەکانی یەکەمجار ، ڕستەکە دابەش دەبێ بۆ ڕۆنانی پێکهێنی ڕاستەوخۆ . بەم پێکهێنە ڕاستەوخۆیانە دەڵێن فرێز . دواتر ئەمانەش دابەش دەبن بۆ ڕۆنانی پێکهێنی ڕاستەوخۆی دی ، کە وشەکانن . ئەمانەش بۆ مۆرفێم و هەروەها تا دەگاتە قووڵایی ، واتە دوا پێکهێن ، کە ئیتر لەمە بچووکتر ناکرێنەوە .

فرێز لە ڕووی ڕۆنانەوە لە ڕستە بچووکترە ، بەوەی کە شوێنی ڕۆنانێکی نزمتر لە ڕستەدا دەگرێت لە ڕیزبوونی هەرەمیدا . لە وشەش گەورەترە بەوەی کە وا شوێنی ڕۆنانێکی بالأتر لە وشە دەگرێت . کەواتە فرێز پێکهێنێکی ناوەندییە و دەکەوێتە نێوان وشە و ڕستە . بە واتایەکی دی ، ڕستە لە فرێز پێك دێت و فرێزیش لە وشە و مۆرفێم . بۆیە ئەگەر لە ڕوانگەی ڕیزبوونی هەرەمییەوە نەڕوانینە ڕۆنانی پێکهێنەکان ، بەتایبەتیش فرێز ، ئەوا یەکێك لە خاسیەتەکانی فرێز ، ئەوەیە کە وا کورت دەکرێتەوە بۆ تاکە وشەیەك ، یان فراوان دەکرێت ، بە هۆی کەرەستەی ترەوە . یان جاری وا هەیە ، فرێزێك لەگەڵ فرێزێکی دیدا یەك دەگرێت و فرێزێکی لێکدراو پێکدێنن . بەوێنە :

١ـ كوڕ هات

٢ـ هەر هەموو كوڕانی زیرەك و ئازا هاتن

سادەترین ڕێگا بۆ پێكهێنانی فرێز بریتییە لە لێكدان (بە زاراوەیێكی تەكنیكی واتە یەككگرتن)ی دوو كاتیگۆری . مەبەست لە كاتیگۆرییش پۆلەكانی دەربڕینە ، واتە بەشەكانی ئاخاوتنە ، كە هەر یەكەیان خاوەنی كۆمەڵێك خاسیەتی وشەسازی و ڕستەسازی و واتاسازین .

مەبەست ئەوەیە ، كە ئەو بۆچوونە لە وشەوە دەستپێدەكات و بۆ ڕۆنانی گەورەتر دەچێت ، كە فرێز و ڕستەیە ، بۆ نموونە ، بەلایەوە فرێز بریتییە لە یەككگرتنی دوو وشە ، پارچە (لاڕستە)ش بریتییە لە یەككگرتنی دوو فرێز .

سەبارەت بە دیاریكردنی فۆرمی ئەو پێكهێنە ڕاستەوخۆیانەش ، واتە (جۆرەكانی فرێز یان پۆلەكانی فرێز) ، هەر دەبێ بە هۆی كاتیگۆرییەكانی وشەوە بێت ، واتە بەپێی بەشە ئاخاوتنەكانی وەك (ناو ، ئاوەڵناو ، ئاوەڵكردار ، كردار ...) .

واتە ئەو كاتیگۆرییانەی وشە لە كاتی شیكردنەوەی ڕستەیەك بۆ دانە پێكهێنەكانی بەپێی ڕیزبوونێكی هەرەمی ، ئەگەر كەوتنە ڕۆنانێكی بالاتر لە وشە ئەوا پێیان دەوترێت (فرێزی ناوی ، فرێزی ئاوەڵناوی ، فرێزی كرداری ...) .

ـ فرێزی ئاوەڵكاری

ب . : فرێزی ئاوەڵكرداری

ـ فرێزی ئاوەڵكرداری العبارة الظرفية Adverbial phrase

= فرێزی ئاوەڵكاری

ـ فرێزی ئاوەڵناوی العبارة الوصفية Adjective phrase

ـ فرێزی بەرەڵلا

بـ . : فرێز

ـ فرێزی کاری

بـ . : فرێزی کرداری

ـ فرێزی کرداری العبارة الفعلية Verb phrase

= فرێزی کاری

فرێزی کرداری پێکهێنێکی ڕاستەوخۆی ڕۆنانی ڕستەیە و ئەرکێکی گەورە و دیاریکراو لە سازدانی ڕستەدا دەبینێ . فرێزی کرداری لە جۆرەکانی دی فرێز گرنگترە و لە بواری بینای ڕستەدا ناکرێ پشت گوێ بخرێ . بە بەڵگەی ئەوەی ، کە دەشێ فرێزەکانی دی ، وەك (ناوی و بەند) یان (کارا و بەرکار) لە ڕۆنانی سەرەوەی ڕستەدا دەرنەکەون و پاشماوەیان لە نێو فرێزی کرداریدا بەجێبمێنێت و خوێنەر یان گوێگر بە هۆی فرێزە کردارییەکەوە لە ڕۆنانی ژێرەوەی ڕستەکە بگات . بەڵام ئەم دیاردەیە بەسەر فرێزی کرداریدا پیادە نابێت . واتە ڕستە هەرگیز بێ بوونی ئەم فرێزە لە زمانی کوردیدا دروست نابێ .

فرێزی کرداری لە زمانی کوردیدا خاوەنی پێکهاتەیێکی ئاڵۆزی ناوەکی و دەرەکییە و شێوەی جیا جیا وەردەگرێت . فرێزی کرداری یان پێکهاتووە لە کردارێك ، کە ڕەگەزێکی سەرەکییە و بوونی لە ڕۆنانەکەدا ناچارییە و ناتوانرێت وازی لێبهێنرێت . بەنوونە :

ئازاد هات

هێمن نوست

یان لە کردارێك و هەموو ئەو وشە و مۆرفێم و پۆلە وشانەی ، کە لە دەوروبەری کردارەکەدا کۆدەبنەوە ، واتە بۆ بەشی کرداری ڕستەکە دەگەڕێتەوە . وەك :

ئازاد لە ماڵی مامی نوست

لەو ڕستەیەی سەرەوەدا فرێزە کرداری‌یەکە پێکهاتووە لە کردارێك و کۆمەڵێك وشە و مۆرفێم . وەك : (لە ماڵی مامی نوست) .

مەبەست لە ڕۆنانی ناوەوەی فرێزی کردارییش ، پێکهاتنی کردارێکە ، بەپێی هەموو ئەو مۆرفێمە جۆراوجۆرانەی هاوبەشی لە داڕشتنی کردارەکەدا دەکەن .

هەروەها بڕ . : فرێز

ـ فرێزی گیراو

= فرێزیۆلۆژی ، ئیدیەم ، ئیدیۆم

بڕ . : فرێز

ـ فرێزی ناوی العبارة الاسمية Noun phrase

بە شێوەیێکی گشتی هەموو فرێزێکی ناوی بریتییە لە ڕۆنانێك ، کە پێکهاتووە لە ڕەگەزێکی سەرەکی (سەرە) ، کە بە ناوێك دەناسرێتەوە و لەگەڵ وشەیێکی شوێنکەوتووش یان زیاتر ، کە بە ئارەزووە . ئەمەش ئەو جۆرە فرێزە ناوییانە دەگرێتەوە ، کە لە ڕۆنانی سەرەوەی ڕستەدا لانەدراون و لە شێوەی (مۆرفێمێکی بەند) لە ناو فرێزێکی کرداریدا چێنرابن . ڕیزبوونێکی فراوانی ئەم شوێنکەوتووانەش هەیە و ناتوانرێت سنوورێك بۆ ئەوە دابنرێت ، کە وا چەند لەو شوێنکەوتووانە دەشێن لە تاکە فرێزێکی ناویدا هەبن . لە زمانی کوردیشدا هەندێ لەو شوێنکەوتووانە

دەتوانن لە شێوەی وشەیێکی سەربەخۆدا دەرکەون و بکەونە پێش ناوی سەرە و بێ نیشانەی خستنەسەریش لەگەڵ ناوەکەدا لێك بدرێن ، واتە بە هۆی پەیوەستی لێکدەری سینتاکسیدا لێك بدرێن . بەم وشانەش دەڵێن دیارخەرەکانی پێش سەرە . بڕوانە ئەو ڕۆنانانەی خوارەوە :

ئەو کوڕە هات .

هەندێك کوڕ هاتن .

هەر کوڕێك هات .

هەندێکی دیش دەکەونە دوای ناوی سەرەوە . ئەمانەش دوو جۆرن :

یان لە شێوەی مۆفیمێکی بەنددا بە ناوی سەرەوە دەلکێن و پێیان دەوترێت دیاریکەر . وەك (مۆرفێمەکانی ناسیاوی و نەناسیاوی و کۆ و...) :

کوڕەکە ، کوڕێك ، کوڕان ...

یان لە شێوەی وشە و فرێز و پارچەدا دەردەکەون و دەکەونە دوای ناوی سەرە و بەهۆی نیشانەکانی خستنەسەرەوە لەگەڵ ناوەکەدا لێك دەدرێن و بەمانەش دەڵێن دیارخەرەکانی یان وەسفکەرەکانی دوای سەرە . بەوێنە :

کچێکی جوان هات .

ئەو دوو کوڕە هاتن .

کوڕی خوشکی ئازاد هات .

هەروەها ب . : فرێز

فرێزیۆلۆژی **الكناية ، العبارت الاصلاحية** Phraseology

= ئیدیەم ، ئیدیۆم ، فرێزی گیراو

ب . : فرێز

- فرێزیۆلۆژی تێکچڕژاو   الكناية الملتحمة

Phraseological concretion

فرێزیۆلۆژیی تێکچڕژاو ، ئەو فرێزانەن کە مانای گشتییان بە هیچ جۆرێك بەند نییە بە مانای ئەو وشانەوە ، کە فرێزەکەیان پێکهێناوە . لەم ڕووەوە فرێزی تێکچڕژاو بەرانبەر بە فرێزی بەرەڵڵا ڕاستەوخۆ دژ دەوەستێ .

کاتێك ، بەشێك لە فرێزێك بریتی بێ لە وشەیێك ، کە خاوەنی مانای سەربەخۆی خۆی نەبێ ، ئەوە پێوەندی لە نێوان مانای وشەکان و تێکڕای فرێزەکەدا نابێ . بەوێنە لە زمانی کوردیدا ، وشەی (مۆڵ) سەربەخۆ نابینرێ ، لەبەر ئەوە مانای فرێزی ((گۆڵ و مۆڵ)) ناتوانرێ لە سەرڕاکی مانای هەردوو وشەکە وەربگیرێ ، چونکە بەشێك لەو فرێزە - واتە یەکێك لەو دوو وشەیە - واتای نییە . بەڵام تێکڕای فرێزەکە واتای ئاشکرایە .

هەر لەبەر ئەو هۆیە - (واتە چونکە لە هەندێ فرێزدا وشەی وا ڕێدەکەوێ ، کە بە تەنیا مانای نییە) - دەتوانرێ ئەو فرێزانەی خوارەوە لە خانەی فرێزیۆلۆژیی تێکچڕژاودا دابنرێن . وەك :

هاتەران پاتەران - ((هاتەران)) بە مانای (وڕێنە)) دێت ، بەڵام ((پاتەران)) بە تەنیا مانای نییە .

گێژ و وێژ - ((گێژ)) بە مانای (بێهۆش)) دێت ، هەرچی ((وێژ))ە بە تەنیا واتای نییە .

... هتد .

هەروەها لە زمانی کوردیدا فرێزی وا هەن ، کە وشەی مردە (الكلمة الميتة - Obsolete)یان تێدایە . لە زانستی زماندا ئەو جۆرە فرێزانەش هەر بە فرێزیۆلۆژیی تێکچڕژاو دەژمێررێن ، چونکە گشتیی فرێزەکە ناتوانرێ لە ڕێگای سەرڕاکی مانای وشەکانەوە وەربگیرێ . ئەویش لەبەر ئەوە مانای بەشێکی فرێزەکە (کە وشەی مردەیە) ئاشکرا نییە ... بەشەکەی تری ڕوونکردنەوەی مانای فرێزەکەی گرتووەتە ئەستۆی خۆی . جا کە مانای

فرێزێك لە ڕێگای بەشێکییەوە وەربگیرێ ، ئەوە مەودای ئەوەمان دەدات ، کە ئەو جۆرە فرێزانە بە فرێزیۆلۆژیی تێکچرژاو لە قەڵەم بدەین .

- فرێزیۆلۆژیی تێکئالاو   الكناية المعقدة

Phraseological collocation

فرێزیۆلۆژیی تێکئالاو ئەو جۆرە فرێزانەن ، کە یەکێك لە وشەکانی بەندە و لە بەکارهێناندا گیراوە و تەنیا لە فرێزێکدا بەکاردەهێنرێ ، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا مانای سەربەخۆی خۆی هەیە . بەوێنە ، ئەگەر فرێزی ((خۆ لە تەل دان)) وەربگرین ، ئەوە دەبینین ، کە تێکڕای پارچەکانی ئەم فرێزە واتادارن ، بەڵام ((لە تەل دان)) تەنیا لەم فرێزەدا بەکاردەهێنرێ .

لە فرێزیۆلۆژیی تێکئالاو تەنیا پارچەیێکی فرێزەکە گیراوە ، ئەگینا پارچەکەی دیکەی بەرەڵڵایە و دەتوانێ بە هەمان واتا لەگەڵ وشەی دیدا یەك بگرن ، وەك ((خۆ کەڕ کردن)) ، ((خۆ گێل کردن)) ... هتد .

جیاوازی فریزیۆلۆژیی تێکئالاودا لەگەڵ فریزیۆلۆژیی تێکچرژاودا ، ئەوەیە کە یەکەمیان - فرێزیۆلۆژیی تێکئالاو - ئەو پارچەیەی گیراوە خاوەنی مانای سەربەخۆی خۆیەتی . بەڵام دووەمیان - واتە فرێزیۆلۆژیی تێکچرژاو - ئەو پارچەیەی کە گیراوە مانای سەربەخۆی خۆی نییە .

- فرێزیۆلۆژیی یەکگرتوو   الكناية الموحدة

Phraseological unity

فرێزیۆلۆژیی یەکگرتوو ئەوەیە ، کە مانای لە ڕێگای واتای سەرپاکی ئەو وشانەوە (پارچانەوە) پێکیان هێناوە ئاشکرا دەبێ . بە وێنە فرێزی ((زمان درێژ)) ، کە بە مانای ((زۆر بلێ)) دێت ، لە ((زمان)) و ((درێژ)) پێکهاتووە . لێرەدا هەردوو وشەکە واتادارن . بەم چەشنە مانای فرێزی ((زمان درێژ)) لە

سەرپاکی وشەی ((زمان)) و ((درێژ))ەوە پەیدا دەبێ . یاخود فرێزی ((کلك و گوێ کردن)) . کە فرێزیۆلۆژیی یەکگرتووە ، گشت پارچەکانی مانایان هەیە و سەرجەمی ماناکانی ئەو وشانە (پارچانە) مانای تەواوی فرێزەکە بە دەستەوە دەدەن .

جا جیاوازیی نێوان فرێزیۆلۆژیی تێکچڕژاو و فرێزیۆلۆژیی یەکگرتوو ئەوەیە ، کە یەکەمیان ـ واتە فرێزیۆلۆژیی تێکچڕژاو ـ واتاکەی بەند نییە بە واتای تێکڕای ئەو پارچانەوە (وشانەوە) دروستیان کردووە ، بەڵکو واتای لە ڕێگای بەشێکییەوە ئاشکرا دەبێ . دووەمیان ــ واتە فرێزیۆلۆژیی یەکگرتوو ـ واتاکەی لە سەرپاکی ئەو وشانەوە پێکیان هێناوە دەردەکەوێ و وشەی بێواتای تێدا نییە .

لەبەر ئەوەی بەشی هەرە زۆری ئەو وشانەی فرێزیۆلۆژیی زمانی کوردییان پێکهیناوە ، وشەی واتادارن ، بۆیەکا بە ڕاشکاوییەوە دەتوانین بڵێین ، کە زوربەی فرێزیۆلۆژیی زمانی کوردی لە خانەی فرێزیۆلۆژیی یەکگرتوودا دابنێین . بەڵگەشمان بۆ ئەوە ، ئەو نموونانەی خوارەوەن :

((ناوی بە گەرووی ئاشا چێ)) ؛ ((ناوی بە قوڕا چێ)) ؛ ((دەستی داری گرتووە)) ؛ ((دەستە ئەژنۆ)) ؛ ((چنگ لەسەر شان)) ؛ ((پشت ئەستووری)) ؛ ((زمان لێ دەرهێنان)) ؛ ((چوار پێ)) ؛ ((مل لە چەقۆ سوین)) ؛ ((دووکەڵ لە ماڵی هەڵناسێ)) ؛ ((داری بەسەر بەردییەوە نەماوە)) ؛ ((تفەنگ بە تاریکە شەوەوە نان)) ؛ ((دایە کێو)) ؛ ((کای کۆن بە با کردن)) ؛ ((گوڵۆڵەی کەوتە لێژی)) ؛ ((ناوی خۆی نازانێ بنووسێ)) ؛ ((کەوڵە کۆن)) ؛ ((لووت تێژەنین)) ؛ ((مووی سەری ڕەپ بوو)) ...و گەلێکی دی .

فشار

بـ . : تەوژم

فۆرم شكل ، قالب Form

= قاڵب

فۆنەتیك علم الاصوات Phonetics

= دەنگسازی .

(فۆنەتیك) لە وشەی (Phonetikos ـ دەنگی) یۆنانی‌یەوە كەوتووەتەوە ، كە لە (Phone ـ دەنگ)ەوە وەرگیراوە . فۆنەتیك ئەو بەشەی زماننناسی‌یە ، كە لە دیوی دەنگیی زمان دەكۆڵێتەوە . جیاوازی لەگەڵ بەشەكانی دی زماننناسیدا لەوەدایە ، ئەم (واتە ـ فۆنەتیك) تەنیا لە ئەرك و دەوری زمانی نادوێ ، بەڵكو ئاوڕ لە ڕووی مادیی بابەتەكەش دەداتەوە : كاری ڕشتەی ئاخاوتن : خاسیەتی دەنگیی دیاردەی بیستن ... لەبەر ئەوە فۆنەتیك هەروەها پێوەندی بە چالاكیی نازمانی‌یشەوە هەیە : ئەنەتۆمی و فیزیۆلۆژیی پەیدابوون و دروست بوونی ڕشتەی ئاخاوتن و بیستنەوە . فۆنەتیك وەك زماننناسی بە گشتی پێوەندی بە دەروونناسی‌یەوە هەیە ، چونكە چالاكیی ئاخاوتن بەشێكە لە چالاكیی دەروونیی ئادەمیزاد .

هەروەها دەتوانین بڵێین ، فۆنەتیك ـ بەشێكە لە زانستی زمان ، دەربارەی دەنگەكانی زمان دەدوێ و لە سیستەم و یاسایان دەكۆڵێتەوە .

ـ فۆنەتێكی ئەزموونگەری علم الاصوات التجريبي
Experimental phonetics

= فۆنەتیكی تاقیكردنەوە

فۆنەتیكی ئەزموونگەری بەشێكی گرنگی زانستی دەنگە ، چونكە بەكارهێنانی ئامێر دەگرێتەوە بۆ گەیشتن بە ڕاستیی دەنگ لە ڕووی فیزیكی و جووڵانەوەی ماسوولكەكانی ئەندامەكانی ئاخاوتنەوە لە كاتی

دروست بوونی دەنگدا . ئەو ئەنجامەی لێرەدا وەدەست دەهێنرێ ، دەتوانرێ بکرێ بە بەڵگەیێکی سەرەکی ، چونکە شیکردنەوە بەپێی ئامێری تایبەتی لە قاڵبی تیۆری دەچێتە دەرەوە و شێوەی (تطبیقی) دەکرێت بە بەردا .

- فۆنەتیکی بیستن علم الاصوات السمعي

Auditory phonetics

فۆنەتیکی بیستن ئەرکی گوێ و گەیاندنی ئەو دەنگانەی ، هەڵگری زانیاریین ، بە مێشك دەگرێتەوە . بە شێوەیێکی گشتی فۆنەتیکی بیستن لە چۆنیەتیی کارکردنی گوێ و ئەندامەکانی گوێ دەکۆڵێتەوە .

گوێی ئادەمیزاد لە بیستندا سێ ئەرکی تایبەتی هەیە :

١- کۆکردنەوەی دەنگ ، کە هەڵگری زانیارییە .

٢- گواستنەوە ، یان گەیاندنی ئەو زانیارییانە .

٣- شیکردنەوەی زانیارییەکانی .

گوێ بریتییە لە سێ بەش : گوێی دەرەوە و گوێی ناوەڕاست و گوێی ناوەوە .

گوێی دەرەوە ، هەموو یەکێك لە ئێمە دەیبینێ ، چونکە وەك هەر ئەندامێکی دیی بینراوی لەش بە دەرەوەیە . ئەم بەشەی گوێ بریتییە لە پارچەیەك ئێسقان و دەوری مایکرۆفۆن دەبینێ . گوێی دەرەوە کونێکی بچووك بە پەردەی گوێوەی دەبەستێ . ئەم پەردەیە پارچە گۆشتێکی زۆر تەنکە و پلەی حەساسیەتی یەکجار بەرزە و بە بچووکترین و نزمترین دەنگ دەجووڵێتەوە . ئەو کونەی گوێی دەرەوە بەم پەردەیەوە دەبەستێتەوە ، هەمیشە پڕی هەوایە و دەورێکی گەورە دەبینێ لە ئاسانکردنی ئەو لەرینەوە و ئاوازەیەی دەچێتە نێو گوێوە ، پێش ئەوەی بگاتە پەردەی گوێ - واتە ئەو هەوایەی لە نێو ئەو کونەدایە وەك فیلتەرێك دەور دەبینێ و ئەو دەنگەی لە دەرەوە دێ و گوێی دەرەوە وەریدەگرێ ، پێش ئەوەی بگاتە

پەردەی گوێ ، ئەو هەوایەی نێو ئەو کونە دەیپاڵێوی و ئەگەر پاڵەپەستۆی ئەو دەنگەش بەرز بێ ، کەمێك نزم دەبێتەوە ، بۆ ئەوەی کار لە پەردەی گوێ نەکات .

گوێی ناوەڕاست دەکەوێتە دوای پەردەی گوێوە . گوێی ناوەڕاست شەقێکی بچووکی پڕ لە هەوایە و سێ ئێسقانی وردی تێدایە و بە پەردەی گوێوە بەستراون و لە بەری ناوەوەش بە گوێی ناوەوە لکاون . ئیش و کاری ئەم سێ ئێسقانە وردە ، ئەوەیە لەرینەوەی دەنگ و هەر لەرینەوەیێکی دیکە بگوێزنەوە ، واتە ـ لەرینەوەی دەنگ لە پەردەی گوێوە دەگەیەنن بە گوێی ناوەوە . ئەم سێ ئێسقانە بەیەکەوە دەلەرێنەوە و کەمێك لەرینەوە پەردەی گوێ نەرم یان نزم دەکەنەوە ، ئەویش پێش ئەوەی بەسەریاندا تێپەڕی و بەرەو گوێی ناوەوە بچێ .

گوێی ناوەڕاست هەروەها بە هۆی کونی ئۆستاکییەوە بە لووتەوە بەستراوە . هەر کاتێك پلەی جیاوازی نێوان تەوژمی هەوای دەرەوە و هەوای نێو گوێ تێك بچێ ، ئەوە کونی ئۆستاکی تەوژمیهەوای نێو گوێی ناوەڕاست لەگەڵ تەوژمی هەوای دەرەوەدا یەکسان دەکا . گوێی ناوەوە بازنەیێکی پێچاوپێچە و بە شێوەیێکی تەواو داخراوە و قایم کراوە . لە بەری ژوورەوە بە ناوەوە توند چەسپ کراوە و ئاوێکی لینجی تێدایە . ئەم بازنە پێچاوپێچە لە بەری دەرەوە ـ واتە سەرە ئەستوورەکەی ، بە گوێی ناوەڕاستەوە لە بەری ژوورەوە بەستراوە ، کە بریتییە لە دەماری یەکجار ورد و بە مێشکەوە بەستراون .

گوێی ناوەوە بە درێژی بە پەردەیێکی تەنك کراوە بە دوو بەشەوە ، ئەویش هەر لە سەرە ئەستوورەکەی بازنەی گوێی ناوەوە تاوەکو سەرە وردەکان . دوو کونی بچووك لە گوێی ناوەڕاستەوە چوونەتە نێو گوێی ناوەوە . هەریەکێك لەم دوو کونە کەوتووەتە لایەکی ئەو پەردەیەوە ، کە بە درێژی گوێی ناوەوەی دابەش کردووە . هەر سێ ئێسقانە وردەکەی گوێی

ناوەڕاست چوونەتە نێو ئەو کونە بچووکەیەوە ، کە لە شێوەی هێلکەئاساییدایە و بە هۆی لەرینەوەی ئەم سێ ئێسقانەوە لەرەی دەنگ دەگاتە نێو ئەو ئاوە لینجەی لە گوێی ناوەوەدایە . کونە بچووکەکەی دیکە شێوەی خڕە و بە پارچەییکی خاو داپۆشراوە و دەوری ئاسایی‌کردنی تەوژمی نێو ئەو ئاوە لینجەی گوێی ناوەوە دەبینێ . ئەم پارچە خاوە ، کە ئەو کونە خڕەی داپۆشیوە ، دەست دەکا بە لەرینەوە . کاتێ لەرەی دەنگ بەو ئاوە لینجەدا تێدەپەڕێ ، ئینجا ئەو لەرەیە بەهۆی دەمارەکانی بیستنەوە ، کە بەستراون بە بەری ژوورەوەی گوێی ناوەوە ، دەچنە نێو مێشکەوە . ئەو لەرەیەی دەگاتە مێشك جیاوازە لەگەڵ هەمان لەرەدا ، کە یەکەم جار گوێی دەرەوە وەری‌دەگرێ .

- فۆنەتیکی تاقیکردنەوە

ب . : فۆنەتیکی ئەزموونگەری

- فۆنەتیکی درکاندن علم الأصوات النطقي

Articulatoy phonetics

فۆنەتیکی درکاندن چۆنیەتیی کارکردن و جووڵانەوەی ئەندامەکانی‌ئاخاوتن دەگرێتەوە . ئەو ئەندامانە ، هەر یەکە لە دروست کردنی هەر دەنگێکدا بە شێوەییکی جیاواز دەجووڵێتەوە . فۆنەتیکی درکاندن باسی جووڵانەوەی هەر ئەندامێك دەکا و بەپێی ئەو جووڵانەوەیە دەست‌نیشانی سنووری هەر دەنگێك دەکرێ .

ئەندامەکانی ئاخاوتن ، کە دەنگیان پێ دروست دەکرێ ، دەکرێن بە سێ بەشی جیاوازەوە و هەر بەشێکیش لەم سێ بەشە ، بریتییە لە چەند ئەندامێکی تایبەتی ، ئەگەرچی لە یەکدییەوە نێزیکن :

یەکەم - ڕشتەی هەناسەدان

ڕشــتەی هەناســادان بریتییــە لــە هــەردوو ســـییەکان و ناوپـــەنچك و پەراسووەکان . ئەم ئەندامانە جگە لەوەی کاری هەڵمژینی هەوا و فڕێدانـی هەوا دەگێڕن ، بۆ دروست کردنی دەنگیش بەکار دەهێنرێن .

لە هەناسەداندا ، یان لە چوونەژوورەوە و دەرچوونی هـەوادا ، ناوپـەنچك پارمەتیی بەرزبوونـەوە و نـزم‌بوونـەوەی سییەکان دەدا بۆ ئەوەی ئـەم کـارە بگێڕن . بە بەرزبوونـەوەی ناوپەنچـەك ، هـەوا لـە سییەکانەوە دێتـە دەرەوە و نزم‌بوونەوەی ناوپـەنچك ، هـەوا لـە دەرەوە دێتـە نـاو سییەکانەوە . هـەروەها چونکە پەراسووەکان بە هۆی چەند پارچەیێك گۆشت بەیەکەوە بەستراون ، توانستی کردنەوە و هاتنەوە یەکیان هەیە . لە کردنەوەی پەراسووەکاندا ، سنگ فراوان دەبێتەوە و هەوا بە ئاسانی بۆ نێو سییەکان دێتە ژوورەوە . بە بەیەکهاتنـەوەی پەراسـووەکانیش ، هـەوا لـە سـییەکانەوە دێتـە دەرەوە ، هەروەکو لە باری بەرزبوونەوەی ناوپەنچکدا .

واتـە بەرزبوونـەوەی ناوپـەنچك و هاتنەوەیـەکی پەراسـووەکان بەیەکـەوە ڕوودەدەن و هـەوا لـە سـییەکانەوە دەردەچنـە دەرەوە و بـە نـزم‌بوونـەوەی ناوپـەنچك و کردنـەوەی پەراسـووەکان ، کـە بەیەکـەوە ڕوودەدەن ، هـەوا لـە دەرەوە دێتە نێو سییەکانەوە .

گشت دەنگەکانی زمان بەو هەوایە دروست دەبن ، کە لە سییەکانەوە دێنە دەرەوە و دەگمەن دەنگ بەو هەوایە دروست دەبێ ، کە لە دەرەوە دێتە نێو سییەکانەوە لێرەدا مەبەست لەو دەنگانەیە ، کە لە ئاخاوتندا بە شێوەیێکی ئاسایی دروست دەبن ، نەك ئەو دەنگانەی ، بە ئارەزوو دروست دەکرێن ... بـەڵام ئەمــە ، ئـەوە ناگەیـەنێ ، هیـچ زمـانێك نـەبێ ، بـەو هەوایـەی بـۆ نێـو سییەکان دەچێتە ژوورەوە ، دەنگی لـێ سازنەکرێ ... بەڵێ ئەم دیاردەیە لە زمانی زوولوو و گورجیدا هەیەو چەند دەنگێك بەو هەوایە دروست دەکرێن ، کە بـۆ نێـو سـییەکان دەچێتـە ژوورەوە . بـەم چەشـنە دەنگانـەش دەوترێ (Ejective) .

دووەم ـ ئەوك و تاڵەباریکەکانی ئەوك

ئەوك بریتییە لە لوولەییێکی ئێسقانی ڕەقی ئەڵقە ئەڵقە . کاتێ هەوا لە سییەکانەوە بە ڕێگای ئەو لوولەیەدا دێتە دەرێ ، بەسەر تاڵەباریکەکانی ئەوکدا تێدەپەڕێ . تاڵەباریکەکانی ئەوك بریتین لە دوو دەستە ماسوولکەی نەرم . ئەم دوو دەستە ماسوولکەیە بەرانبەری یەکدین و لە بەری سەرەوە و پێشەوە نزیکی یەکدی دەبنەوە . هەرچی لە بەری پشتەوە و پێشەوەیە بە شێوەییێکی ئەستوونی دەجوولێنەوە . ئەم دوو دەستە ماسوولکەیە بە ئێسقانی لوولەی ئەوکەوە بەستراون . بە هۆی جووڵانەوەی ئەم ئێسقانەوە ، ئەم دوو دەستە ماسوولکەیە دەکرێنەوە و دیسان دێنەوە یەك .

لە ئەنجامی کردنەوەیاندا ، هەوا بێتەگەرە و بێ ئەوەی ڕێگای لێبگیرێ ، لە سییەکانەوە دێتە دەرەوە (لە کاتی چوونە ژوورەوەی هەوادا بۆ نێو سییەکان ، ئەم تاڵەباریکانە هەمیشە کراونەتەوە) . لە باری کردنەوەی ئەم دوو دەستە ماسوولکەیەدا بزوێنەکانی زمان و کۆنسۆنانتە گڕەکان دەدرکێنرێن . بەڵام لە کاتی هاتنەوەییێکی ئەم دوو دەستە ماسوولکەیەدا ، هەوا ڕێگەی لێدەگیرێ و بە ئارەزووی خۆی و بۆ ماوەییێکی کەم ناتوانێ بەرەو دەرەوە بڕوات . لە کاتی دروست بوونی کۆنسۆنانتە کپەکاندا ، تاڵەباریکەکانی ئەوك بە شێوەییێکی ئاسایی دێنەوە یەك .

جگە لەم دوو جۆرە کردنەوە و هاتنەوەیەکەی ئەم دەستە ماسوولکەیە ، کە تاڵەباریکەکانی ئەوکیان پێدەوترێ ، لە کاتی درکاندنی هەندێ دەنگی تایبەتیدا سێ جۆر کردنەوە و داخستنی دیکە دەستنیشان دەکرێ :

١ـ هاتنەوەییێکی تەواو (داخستن) :

وەکو لە درکاندنی (ئ) ـ (هەمزە)دا

٢ـ نیوەداخراو

وەك لە حاڵەتی درکاندنی (هـ)دا ... ئەمە (نیوەکراوە)شی پێدەوترێ .

٣ـ کراوەی تەواو

وەك لە حاڵەتی درکاندنی (a) و (i)دا ڕوودەدات .

سێیەم ـ بۆشایی زار و لووت .

بۆشـایی زار و لـووت لـە سـەرووی ئەوکـەوە دەسـت پێ‌دەکـا تـا دەگاتـە هەردوو لێو . هەردوو لێویش هـەمان دەوری تاڵەباریکەکانی ئەوك دەگێڕن . تاڵەباریکەکانی ئـەوك لـە بۆشـایی ئـەوکدا ڕێگـە لـە هـەوا دەگـرن و هـەردوو لێویش لـە بۆشـایی زاردا ئـەو دەوره دەگـێڕن و دەبنـە کلیلـێ بـۆ داخسـتنی بۆشـایی زار و لێپرسراون بەرانبـەر دروسـتکردنـی هـەندێ دەنگـی تایبـەتی ڕادەی بۆشــایی زار بــەپێی جووڵانــەوەی زمــان دەگــۆڕێ ، چونکــە زمــان بەشـێکی گـەورەی بۆشـایی زاری داگـیرکردووە و لـە کـاتی ئاخـاوتندا بـە شێوەیێکی زۆر خێرا بەرز و نزم دەبێتەوە ، بەڵام لە کاتی ئاخاوتندا زمان لـە بۆشـایی زاردا لەنگـەر دەگـرێ . زمـان بـە شـێوەیێکی گشـتی بەرانبـەر بـە درکاندنی گشت بزوێنەکانی زمان لێپرسراوە .

ئاسمانەی زار لە ددانەکانی ڕیزی سەرەوە و پاشی ئەم ددانانەوە دەست پێ‌دەکات ، کە پێی دەوترێ (پووك) . لە دوای (پووك)ەوە (مەڵاشوو) دێت . ئـەو بەشـەی ، کـە یەکسـەر دوای پـووك دەسـت پێ‌دەکـا ، پێـی دەوتـرێ (ڕەقەمەڵاشوو) . ئەو بەشەش ، کە دوای (ڕەقەمەڵاشوو) دێت ، پێی دەوتـرێ (نەرمەمەڵاشوو) . نەرمەمەڵاشوو لـە دروسـت کردنـی چـەند دەنگێکـی زاری و هـەموو دەنگـە بیڤلۆکییەکاندا دەورێکـی گـەورە دەگێڕێ . لە کـاتی دروسـت بوونــی دەنگــە زارییــەکاندا ، نەرمەمەڵاشــوو بەرزدەبێتــەوە و کونــەلووت دەگرێ و نایەڵێ هەوای لێوە دەرچێتە دەرەوە و دەبێتە هۆی دروست بوونی کۆنسـۆنانتە زارییـەکان ، وەکـو (پ) و (ب) ... هتـد . هـەروەها لـە کـاتی نـزم کردنەوەی نەرمەمەڵاشوودا ، دەرگای بۆشایی زار دادەخرێ و هـەوا نـاتوانێ لـە بۆشـایی زارەوە دەربـەڕێ و دەبـێ لـە بۆشـایی لووتـەوە بچێتـە دەرەوە . ئـەو دەنگانـەی لـەم هـەل و مەرجـەدا دروسـت دەبن ، پێیـان دەوتـرێ دەنگـی بیڤلۆکی ، وەك (ن) و (م) .

زمان لە گۆڕینی ڕادەی بۆشایی زاردا دەورێکی گەورەوە دەبینێ . لە درکاندنی دەنگەکانیشدا ڕۆڵێکی بالاّ دەگێڕێ ... زمان وەك ئەندامێکی گرنگی ئاخاوتن دەکرێ بە سێ بەشەوە :

١- سەری زمان

٢- ناوەڕاستی زمان

٣- پشتی زمان

سەری زمان لەگەڵ ئەندامێکی دیی ئاخاوتندا ، یاخود لەگەڵ بەشێکی ئاسمانەی زاردا چەند دەنگێکی پێدروست دەکرێ . بۆ نموونە ، کاتێ سەری زمان لە پووك دەکەوێ ، دەنگی (ت) و (د) سازدەبێ ... ناوەڕاستی زمان لەگەڵ ڕەقەمەلاّشوودا ، دەنگی (چ) پێكدێنن ... پشتی زمان لەگەڵ نەرمەمەلاّشوودا ، دەنگی (ك) و (گ) دروست دەکەن .

ئەمە لە لایەکەوە ، لە لایێکی دییەوە ، هەردوو لێو لە جوولاّنەوەدا ، وەکو زمان سەربەستن . هەردوو لێو لە دروست کردنی دەنگی (پ) و (ب)دا بەشداری دەکەن ... لێوی خوارەوە لەگەڵ ددانەکانی سەرەوەدا ، دەنگی (ف) و (ڤ) سازدەکەن ... هتد .

- فۆنەتیکی فیزیاوی

= فۆنەتیکی فیزیکی

- فۆنەتیکی فیزیکی علم الاصوات الاكوستي

Acoustic phonetics

= فۆنەتیکی فیزیاوی

ئەم بەشەی فۆنەتیك ڕۆیشتن و پاڵەپەستۆی گەردیلەی هەوا دەگرێتەوە ، کە هەڵگری دەنگن .

فۆنەتیکی فیزیکی ڕواڵەت و ناوەرۆك و چۆنێتیی دروست بوونی شەپۆلی دەنگ و چۆنیەتیی ڕۆیشتنی ئەو شەپۆلانە دەگرێتەوە . دەنگ لە شێوەی

شەپۆلدا بە هۆی جووڵانەوەی هەواوە دروست دەبێ . جووڵانەوەی هەوا لە جووڵانەوەی یەکەم کۆمەڵی گەردیلەی هەواوە دەست پێدەکا ، کە نزیکی هەردوو لیوە ، یا نزیکی زارە. ئینجا کۆمەڵی یەکەمی گەردیلە ، بەرەبەرە کۆمەڵی دووەم دەبزوێنێ و دووەمیش سێیەم دەخاتە گەڕ ...هتد . بەو شێوەیە دەنگەکان لە چەشنی شەپۆلدا تا مەسافەیێکی تایبەتی دەڕۆن و ئەوجا بەرەبەرە شەپۆلەکان بێهێز دەبێ و دادەمرکێنەوە . پێش ئەوەی ئەم شەپۆلانە دامرکێنەوە ، دەچنە گوێی ئەو کەسانەوە ، کە لە سنووری ڕادەی بڕکردنی ئەو شەپۆلانەدان .

دەنگ بریتییە لە کۆمەڵێك شەپۆل و بە هەوادا دەڕوات ... خێرایی ئەو کۆمەڵە شەپۆلەی دەنگ پێکدێنن ـ دەوروبەری (١١٠٠) پێیە لە یەك چرکەدا . بەم جۆرە شەپۆلی دەنگ بە هۆی لەرینەوەی ئەم تەنەوە یا لە شێوەیێکی ڕێکوپێکدا پێكدێت ، هەروەك دروستبوونی هەر دەنگێکی زمان ، یاخود لە شێوەیێکی ناڕێکدا سازدەبێ ، وەکو (هەرا) ، یان (گڤە گڤ) . جگە لەمەش لەرینەوە ، یا با بڵێین شەپۆل ... ساکارە یان ئاڵۆزە .

لە ئاخاوتنی ئاساییدا شەپۆلەکانی دەنگ بە ئاڵۆزی پێكدێن . ئەم شەپۆلانە ساکار بن ، یا ئاڵۆز بە خول دەڕۆن . ڕۆیشتنی یەکەم گەردیلەی هەوا و گەڕانەوەی بۆ شوێنەکەی خۆی پێی دەوترێ (خول ـ Cycle) .

هەروەها پێویستە ئەوەش لە بیر نەکەین ، کە هەر تەنێك جووڵانەوە و لەرینەوەی تایبەتی خۆی هەیە و ڕادە و چۆنیەتیی لەرینەوەی هەر تەنێکیش دەگەڕێتەوە بۆ ڕادەی ئەستووریی و قورسیی و بۆشایی ئەو تەنە . بەم جۆرە ڕادەی لەرینەوەی تەنێك کاردەکاتە سەر ئاوازەی لەرینەوەی ئەو تەنە . بۆ نموونە ، ئەگەر لەرەی جووڵانەوەکە بەرزبوو ، ئەوا ئاوازەکەش بەرز دەبێ و ، ئەگەر نزم بوو ، ئەوا ئاوازەکەش نزم دەبێ . جگە لەمەش ڕادەی لەرینەوە چەند درێژ بێ ، ئەوەندە هێزی دەنگەکە زیاد دەکا و ئەم هێزەش بە (وات) دەژمێررێ .

بێگومان ڕادەی بیستنی گوێی مرۆڤ بەپێی بەرزی و نزمیی لەرینەوە دەگۆڕێ . بۆ نموونە ، ئەگەر خولی هەر دەنگێك لە چرکەیەکدا لە (٢٠) خول کەمتر بوو ، ئەوا ئەو دەنگە بە چاکی نابیسترێ و بێتو لە چرکەیەکدا لە (٢٠٠٠٠) خول زیاتریش بوو ، ئەوا دەنگەکە ئەوەندە بەرز دەبێ ، گوێی مرۆڤ ناتوانێ بە باشی وەریبگرێ .

هەروەك وتمان ، دەنگ لە ئاخاوتندا بریتییە لە چەندان شەپۆلی بەیەکداچووی ئاڵۆز . لەبەر ئەمە توێژینەوە لەو شەپۆلانە زۆر گرانە ...

لەبەر ئەمە ، شەپۆلەکانی دەنگ کەرت دەکرێن و دابەش دەکرێن بەسەر چەند شەپۆلێکی سادەدا و ئەوجا هەر شەپۆلێکی سادە شیدەکرێتەوە . ئەو فیلتەرانەی لە ئاخاوتندا شەپۆلەکانی دەنگ جیادەکەنەوە ، ئەوك و زمان و لێو ... ن . هەروەها بەپێی گوێ ئاوازەکان لە یەك جیادەکرێنەوە .

لە ڕاستیدا دەنگەکانی زمان هیچیان بە ڕێکوپێکی نادرکێنرێن ـ واتە خولەکانی دەنگەکان بە شێوەیێکی تەواو یەك لە دوای یەکەوە نایەن ، بەتایبەتی کۆنسۆنانتەکان . لەبەر ئەم هۆیە بە کۆنسۆنانتەکان دەوترێن ـ (دەنگە ناڕێکەکان) . هەرچی بزوێنەکانە ، تا ڕادەیێك خولەکانیان بە شێوەیێکی ڕێکوپێك و یەك لە دوای یەکەوە دێن . لەبەر ئەمە بە بزوێنەکان دەوترێن ـ (دەنگە ڕێکەکان) . یان هەر نەبێ لەرەی بزوێنەکان دەتوانرێ دەستنیشان بکرێن . بەم جۆرە کۆنسۆنانت و بزوێن لە فۆنەتیکی فیزیکدا جیادەکرێنەوە .

فۆنۆلۆژی علم نظم الصوت Phonology

= دەنگسازی

(فۆنۆلۆژی) لە زمانی یۆنانییەوە وەرگیراوە و لە (Phone ـ دەنگ) و (Log ـ زانست) پێکهاتووە و بەشێکە لە زمانناسی . زانستێکە دەربارەی پێکهاتنی دەنگی زمان و لە دروست بوون و ئەرکی بچووکترین دانەی

بیٚواتای زمان (فۆنیٚم ، برگە) دەکۆلیٚتەوە . جیاوازی فۆنۆلۆژی لە فۆنەتیك لەوەدایە ، کە فۆنۆلۆژی گرنگی بەوە نادات دەنگەکانی ئاخاوتن لە ڕووی فیزیۆلۆژی‌یەوە بناسیٚنیٚ ، بەلْکو مەبەستی نیشاندانی دەور و ئەرکی ئەو دەنگانەیە ، کە لە ئاخاوتندا بەرگویٚ دەکەون ، واتە کە دەبنە ماك و کەرەستەی دانەی ئالْۆزتر و واتاداری وەك (مۆرفیٚم ، وشە) . هەر لەبەر ئەوەشە ، هەندیٚ لە زانایان فۆنۆلۆژی‌یان بە (فۆنەتیکی ئەرکی) ناوبردووە .

فۆنیٚم   الفونيم ، الوحدة الصوتية   phoneme

گەرچی بیری فۆنیٚم لە سەرەتای سەدەی نۆزدەوە لە کارە زمانەوانییەکانی ئەوروپا و ئەمەریکادا بەدی دەکریٚ ، بەلاّم لە سەرەتای پەیدابوونیدا پتر وەك دیاردەییٚکی فۆنەتیکی تەماشادەکرا و بە واتای (فۆن)ی ئیٚستا بەکار دەبرا . زاراوەی (فۆنیٚم) بۆ یەکەم جار لە کاریٚکی زمانەوانی پۆلەندی (بۆدوئیٚن دیٚ کورتەنی) ـ سەدەی هەژدەدا بەرچاودەکەویٚ .. بەلاّم بەدوای ئەم داهیٚنانەشدا ، بیرەکە تا چەند سالْیٚکیش هەر وەك خۆی مایەوە و کەس هەولْی دیاری‌کردن و پیٚناسەکردنی دیاردەکەی نەدا . بیری فۆنیٚم دیسانەوە لە کارە میٚژووییەکەی (دی سۆسیور)یشدا هەستی پیٚدەکریٚ ، هەرچەندە ناوی زاراوەکە نەبراوە . هەروەها لە کارە زمانەوانییەکانی ئەمەریکاییەکانی سالاّنی بیستی سەدەی بیستەمیشدا هەولْی ئەوە دراوە دەنگی گرنگ و ناگرنگ لەیەکدی جیابکریٚنەوە (ئەمەش بنەمای ڕۆنانی فۆنۆلۆژییە) ، بەلاّم نەبوونی پیٚناسەیەکی وردی فۆنیٚم بووەتە هۆی نانەوەی گیٚژاویٚکی گەورە لەم کارانەدا . لە کۆتایی بیستەکاندا بۆ یەکەم جار پیٚناسەیەکی وردی فۆنیٚم لە لایەن دامەزریٚنەرانی قوتابخانەی پراگەوە خرایە ڕوو و بەتایبەتی پیٚناسەکەی (تروبیتسکی)ی زمانەوانی ڕووس ، ئەو یاسایانەی بۆ دیاری‌کردن و کیٚشەی ناسینەوەی فۆنیٚمی ڕەواندەوە . ئەمەش کاری کردە سەر هەموو کارەکانی دوای خۆی .

کەواتە فۆنیم بەو دەنگانە دەوترێ ، کە لە زماندا وشە پێك دەهێنن و بە گۆڕان و لاچوونیان واتا دەگۆڕن . بۆ نموونە ، ئەگەر فۆنێمی (ا) لە وشەی ((باز))دا بگۆڕرێت بە (ە ، ۆ ، یٚ ...) ، ئەوە ئەم وشانە ((بەز ، بۆز ، بێز ...)) پەیدا دەبن . کە جیاوازییێکی تەواو لە مانایاندا هەیە ـ واتە لێرەدا فۆنێمی (ە ، ۆ ، یٚ ..) دەوری گۆڕینی مانای وشەی ((باز)) دەبینن . ئەگەر فۆنێمی (ز)یش لە وشەی ((ناز))دا بگۆڕرێت بە (ن ، ڵ ، ڤ ، خ ..) ، ئەوە ئەم وشانە ((نان ، ناڵ ، ناڤ ، ناخ ...)) دروست دەبن ، کە هەر یەکەی مانای تایبەتیی خۆی هەیە ـ واتە بەم جۆرە دەبینین ، کە فۆنێمی (ن ، ڵ ، ڤ ، خ ..) مانای وشەی ((ناز)) دەگۆڕن .

هەرچەندە فۆنێم کاری جیاکردنەوە و گۆڕینی مانا بەجێ دەهێنێ ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا خۆی بەتەنیا خاوەنی مانا و واتا نییە .

هەست کردن بە بیری فۆنێم و گرنگیی دیاردەکە کارێکی گران نییە و زمانەوانی ناوێ . هەموو کەسێك بەسەلیقە دەتوانێ هەست بکات کام دەنگ لەو دەنگانەی لە زمانەکەیدا هەیە ، گرنگە و کامیان گرنگ نییە ؛ یان کام لەو دەنگانە لەیەکتر دەچن و کامیان جیاوازن . بەوێنە ، گشت کوردێ بە سەلیقە هەست بەوە دەکات ، کە دەنگی / ب / لە دەنگی (پ) نێزیکە و لەدەنگی / د /ەوە دوورترە یان دەنگی / ج / لە / چ / ەوە نێزیکە ، بەڵام لە دەنگی /ب/ەوە دوورە . بەڵگەمان بۆ ئەم هەست پێکردنە ، ئەوەیە کە دانەرانی رێنووسی کوردی لە پیتی (ب) و (ج)ەوە نیگاریان بۆ نواندنی دەنگی /پ/ و /چ/ داتاشیوە . هەروەها لە پیتی (ز) و (ف)ەوە وێنەیان بۆ دەنگی /ژ/ و /ڤ/ سازکردووە . ئەمەش بەڵگەیە ، کە ئەو دانەرانەی رێنووس دوور و نێزیکی ئەم دەنگانەیان هەست پێکردووە و ناسیوەتەوە .

دیسانەوە هەموو کوردێ هەست بەوە دەکات ، کە هەر یەك لە وشەی (با) و (بێ) لە دوو دەنگ پێکهاتووە و دەنگی دووەمیان لە یەکدییان جیادەکاتەوە و (واتای جیاوازیانی دەداتێ) . ئاشکرایە ، وەستانی ئەم

دوو دەنگی /ا/ و /یٚ/یە بەرانبەر یەکتری لەم شوێنەدا بووەتە هۆی دروست بوونی جیاوازیی واتایی لە نێوان دوو وشەکەدا و بە شێوەیێکی گشتی بەم جۆرە دەنگانە دەوترێ (فۆنێم) . بە واتای ئەو دەنگانەی جیاوازیی واتایی پێك دێنن ، یان دوو وشە لە ڕووی واتاوە لەیەکتر جیادەکەنەوە .

بێگومان ئەو دەنگانەی لە زمانێکدا بە فۆنێم دادەنرێن ، مەرج نییە لە زمانانی دیشدا هەمان پایەیان هەبێ ، بەراوردکردنی دوو وشەی کوردیی (پەلە) و (پەڵە) ، یان (برین) و (بڕین) تێمان دەگەیەنێ ، کە دەنگی (/ل/ ـ /ڵ/) و (/ر/ ـ /ڕ /) فۆنێمی جیاوازن ... بەڵام ئەم دەنگانە لە زمانێکی وەك عەرەبیدا هەرچەندە هەن و هەست بە بوونیان دەکرێ ، کەچی پلەی فۆنێمیان نییە و بە هەردووکیان ـ واتە چ دوو/ل/ەکە و چ دوو /ر/ەکە یەك فۆنێم پێکدێنن ، چونکە لە عەرەبیدا دوو وشە نییە ، ئەم دەنگە بە تەنیا لە یەکتری جیابکاتەوە .

فیزیۆلۆژی — الفسیولوجی — physilogy

زانستی ئەرکی ئەندامی لەش

ڕشتەی ئاخاوتن و دەربڕینی دەنگەکانی ئاخاوتن خاوەنی بناغەیێکی فیزیۆلۆژین ، چونکە لە پرۆتسێسی ئاخاوتندا ئەندامەکانی هەست و ڕشتە ماسوولکەییەکان و ڕشتەی دەمارە ناوەندییەکانی مرۆڤ بەشداری دەکەن .

بەتایبەت ئەوەی بەلای زمانناسییەوە گرنگ بێ ، تیۆریی دانەوەی کاری ئاخاوتنە ، کە زانایانی ڕووسی فیزیۆلۆژی : ی . م سێچنۆڤ و ی . پ . پاڤلۆڤ دایانناوە . وشە ، کەوا مرۆ دەیبیسێ و دەیبینێ ، بریتییە لە دووەم سیستەمی ئیشارەت ، سیستەمەکەی دی ئیشارەتی ئیشارەتە . گشتێتی یەکەم و دووەم سیستەمی ئیشارەت ، بریتییە لە دانەوەی بناغەی فیزیۆلۆژی و ڕەنگدانەوەی ڕاستی .

فیشکەیی	الاصوات المکتومة	Hushing sound

فیکەیی | الصفیری | Whisting (sibilant)

فیلۆلۆژی | فقه اللغة | Philology

وشەی فیلۆلـۆژی (philoiogy) کـە لـە زمـانی یۆنانیـیەوە وەرگـیراوە ، پێکهاتووە لە :

(philo ـ خۆشـم دەویٚ) و (Logos ـ وشـە) . لـە یۆنـانیی کۆنـدا زاراوەی (philologs) ئەو مانایەی ئێستای نەدەگەیاند و وێڕای ئەوەش بە ڕێزماننووسیان دەوت (philolog) .

بەرانبەر یەکتر وەستانی زاراوەی فیلۆلۆج و ڕێزماننووس لە ڕۆمای زوو سەری هەڵدا . ئەگەر بۆ ئەرکی فیلۆلۆج لیکۆڵینەوەی فۆرم و ناوەرۆکی ئەدەب دەست نیشان کرابێ ، ئەوە بۆ ڕێزماننووس ئەرکی لێکۆڵینـەوەی ڕێنـووس و کێشی تێکست دانراوە . لە سـەردەمی ڕاپـەڕین و ڕۆشـنبیریدا فیلۆلۆژیـی کلاسیکی پەیدابوو ، کە نەك تەنها لە زمان و ئەدەبی دەکۆڵیـیەوە ، بەڵکو لە مێـژوو و یاسـا و ئـابووری و ئـاین و فەلسـەفەش دەدوا . دواتـر بـەهۆی بزووتنـەوەی ئـازادیخوازیی نەتەوایەتیـیەوە ، بابـەتی فیلۆلـۆژی سـنووری تەسك کرایەوە و تەنیا زانستی ئەدەب و زمانی گرتەوە .

قاڵب

بـ .: فۆرم

قەدی کردار

بـ .: بنەمای کردار

ئەگەر لە ڕوانگەی چاوگەوە ، بەدوا قەدی کرداردا بگەڕێین ، دەبینین هەر چاوگێك بێئەوەی هیچ بیژۆکێك هەبێ ، کە (ن)ی چاوگی لێبکرێتەوە ، ئەوەی دەمێنێتەوە قەدە . وەك :

تێنەپەڕ { وەستان ، لەرزین ، چوون ، مردن ، کەوتن } - ن = { وەستا : وەستام ، لەرزی : لەرزیم ، چوو : چووم ، مرد : مردم ، کەوت : کەوتم } (قەد)

تێپەڕ { هێنان ، کڕین ، دروون ، خوێندن ، گرتن } - ن = { هێنا : هێنام ، کڕی : کڕیم ، دروو : درووم ، خوێند : خوێندم ، گرت : گرتم } (قەد)

قـەدی كـردار لـە زمـانی كوردیـدا بنـەمای گشـت جـۆرە ڕابوردوویێكـی (نزیـك ، بـەردەوام ، تـەواو ، دوور)ی ڕێـژەی ئیخبـاری و ئینشـائی‌یە و هـەروەها كەرەسـتەی پێكـهێنی نـاوی كـارا و نـاوی چـاوگ و نـاوی جێگایشە .

قەفەزی سنگ	قفص الصدر	Thorax

قسە

ب . : ئاخاوتن

قسەكەر

ب .: ئاخێوەر

قوڕگ

ب .: ئەوك

قۆناغ	المرحلة	Phase

کات **الزمن** **Tense**

= تاف ، دەم

کات وەك دەوروبەر یەکێکە لە فۆرمەکانی هەبوونی واقیعی جیهان . بە باوەڕی ئێنگلس ((کرۆکی دەوروبەر و کات فۆرمی بنەڕەتیی هەموو هەبوونێکن ، هەبوون بە بێ کات هەمان بێ مانایی گەورەی هەبوونە بە بێ دەوروبەر)) . ڤ . ئی . لێنین‌یش گەشەی بەم ڕایە داوە و وتوویە :

((... چۆن شت و تەن دیاردەی سادە و کۆمەکی دەرك نین ، بەڵکو واقیعی مەوزوعین و کار دەکەنە سەر هەستمان ، بە هەمان چەشن دەوروبەر و کاتیش فۆرمی سادەی دیاردە نین ، بەڵکو فۆرمی واقیعی مەوزوعیی هەبوونن . لە جیهاندا جگە لە ماددەی بزوێن هیچ شتێکی دی نی‌یە و ماددەی بزوێنیش بەبێ دەوروبەر و کات ناتوانێ ببزوێ)) .

لە پێکهاتنی وشەسازیی زمانی کوردیدا پێوەندیی دەوروبەر بەتایبەتی لە فۆرمی جۆربەجۆری کاتی کرداردا بەباشی دەبینرێ . بەم جۆرە ، کاتی ڕێزمانی وەك یەکێك لە فۆرمەکانی ڕەنگ‌دانەوەی واقیعیی مەوزووعیی هەبوونی کات لە زماندا خۆی دەنوێنێ .

ئێمە لە هەر هەواڵێك لە ڕووی پێوەندی بە کاتەوە وردببینەوە ، هەمیشە کەڵك لە مەودای جیابوونەوە وەردەگرین . لە ڕێزماندا ئەو مەودای جیابوونەوەیە بریتی‌یە لە دەمی ئاخاوتن بەپێی ئەو بۆچوونە دەشێ بڵێین

کاتی ڕێزمانی بەندە بە هۆش و ئاگای ئاخێوەرەوە . کاتی ئێستا وەك یەككەوتن لەگەڵ دەمی ئاخاوتندا تەماشا دەكرێ . كاتی ڕابوردوو ــ وەك پێش ئەو دەمە ؛ كاتی ئایندەش وەك دوای . لە ڕاستیدا جیاكردنەوەی كاتەكانی ڕێزمانی بەپێی مەبەستی ئاخێوەر (یان نووسەر) دیاری دەكرێن .
با تەماشای ئەو نموونەیە بكەین :

خۆ تاكو دەمرم لێم نابێتەوە

كەواتە ، واتەی چیم لێبێتەوە

(پیرەمێرد ، ل ١١٠)

ئەم وشانە بۆ ئەو دەمەی پیرەمێرد نووسیونی ، كاتی ئایندەیان ڕاگەیاندووە (واتە ــ دوای نووسینی وشەكان) ، بەڵام بۆ ئێمە بوونەتە ڕابوردوو . لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە ، ئەوە لەبەرچاو بگرین ، كە خودی دەمی ئاخاوتن دەمێك نییە خۆیەكیەتی دیاری بكرێ و بەتەواوی پێوەندی بە هۆش و ئاگای قسەكەرەوە هەبێ ، بەڵكو ڕەنگدانەوەی پێوەندیی هەبوونی مەوزووعییە بەبێ ئاخێوەر . دەمی ئاخاوتن ، واتە ئەو دەمەی شتێك دەوترێ یان دەنووسرێ و بەپێی كاتی ڕوودان هاوجووت دێن و كاتی ئێستا ڕادەگەیەنێ . ئەوەی پێشیشی دەكەوێ كاتی ڕابوردووە و ئەوەش كە بە دوایدا دێ كاتی ئایندەیە . هەرچی دەمە پێوەندی هەر بە هۆش و ئاگای قسەكەرەوە نییە ، بەڵكو بەو كەسانەشەوە هەیە كە ڕووی قسەكردنیان تێدەكرێ . ئەم دەمەش بەپێی تێپەڕبوونی مەوزووعیی كاتەوە دەشێ بە تەواوی ، دیار بێ .

بۆ لێكۆڵینەوەی كاتی ئێستا لەباری واتاوە ، بەر لە هەر شت پێویستە سنوور لە نێوان كاتی ڕەها (المطلق) و پێوەند (النسبي) دابنرێ . كاتی ڕەها ڕاستەوخۆ پێوەندیی پرۆتسێس بە دەمی ئاخاوتنەوە ڕادەگەیەنێ .
كاتی پێوەند پێوەندیی پرۆتسێس بە كاتەوە وا ڕادەگەیەنێ ، كە جێ بەجێ

بوونی بە کردارێکی دی دەربڕرابێ . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر ئەو فۆرمە لە بارێکدا دەتوانێ واتای کاتی ڕەها بدا و لە بارێکی دیدا واتای کاتی پێوەند بگەیەنێ . هەرسێ کاتە بنەڕەتییەکەی زمانی کوردی ، بەر لە هەرشت واتای ڕەهایان هەیە ، بەڵام لە حاڵاتی دیاریکراودا دەتوانن واتای پێوەندیش ڕابگەیەنن . پێویستە سنوور لە نێوان بەکارهێنانی کات لە ڕستەی سەرەکی و ڕستەی شووێنکەوتوودا دابنرێ . واتای کاتی پێوەند بە زۆری لە ڕستەی شوێنکەوتوودا دەردەکەوێ .

کاتی ئێستا پتر خاوەنی واتای جۆربەجۆرە . دوو واتای بنەڕەتی هەیە : یەکەم ـ ڕوودانێك ڕادەگەیەنێ ، کە لەگەڵ دەمی ئاخاوتندا یەك بکەوێ ؛ دووەم ـ ڕوودانێك ، کە بە بەردەوامی جێ بەجێ دەکرێ ، لە گشت کاتێکدا و لەگەڵ ئەوەشدا لەگەڵ دەمی ئاخاوتندا یەك دەکەوێ .

کاتی ئێستا لەتەك ئەو دوو واتا بنەڕەتییەدا ، گەلێ جاریش بۆ دەربڕینی ڕوودانێك بەکاردێنرێ ، کە لە ڕابوردوودا ڕووی دابێ ، یان بۆ ڕوودانێك کە لە ئایندەدا ڕوو بدات . بەکارهێنانی کاتی ئێستا بۆ ڕاگەیاندنی هەواڵێك ، کە لە زوودا ڕووی دابێ ، زیندوویەتییێکی گەورە بە گێڕانەوەی چیرۆك دەدات و لە لاتینیدا بۆ ئەم جۆرە دەربڕینە زاروەی (Prasens historicum) ـ واتە (کاتی ئێستای مێژوویی) بەکاردەبرێ .

کاتی ئێستا هەروەها بۆ دەربڕینی واتای کاتی ئایندەش بەکاردێنرێ : (سبەینێ دەچین بۆ سەیران) . وشەی بارودۆخی (سبەینێ) بە ئاشکرایی ڕوودان لە ئایندەدا نیشان دەدا .

کاتی ئایندەش بۆ ڕاگەیاندنی کاتی ڕابوردوو بەکاردێنرێ . کاتی ڕابوردووش وێڕای واتای ڕاستەوخۆی ، کە ڕاگەیاندنی ڕوودانی بەسەرچووە ، هەروەها دەتوانێ کاتی ئێستا یان ئایندەش نیشان بدا .

- کاتی ئاینده المستقبل Future tense

ب. : کاتی ڕانەبردوو

- کاتی ئێستا المضارع Present tense

بـ: کاتی ڕانەبوردوو

- کاتی ڕابوردوو الماضي Past tense

کرداری ڕابوردوو ئەو کردارەیە ، کە پرۆتسێسی ڕوودانەکەی پێش ئاخاوتن بکەوێ .

لە زمانی کوردیدا کرداری ڕابوردوو چوار جۆری هەیە :

١- ڕابوردووی نزیك بـ: کاتی ڕابوردووی نزیك

٢- ڕابوردووی بەردەوام بـ: کاتی ڕابوردووی بەردەوام

٣- ڕاوبردووی تەواو بـ: کاتی ڕابوردووی تەواو

٤- ڕابوردووی دوور بـ: کاتی ڕابردووی دوور

- کاتی ڕابوردووی بەردەوام الماضي المستمر

Past continuous

ئەم جۆرە فۆرمە ڕوودانێکی وا ڕادەگەیەنێ ، کە پرۆتسێسەکەی بەردەوام بێ و کۆتایی دیار نەبێ و بەتایبەت :

١- بۆ دووبارە بوونەوەی کارێك لە ڕابوردوودا .

٢- لە بارودۆخی مەرجیی نەهاتنەدی ڕوودانێك .

کەرەستەی بنەڕەتیی فۆرمی کاتی ڕابوردووی بەردەوام بریتییە لە نیشانەی (دە / ئە) و قەدی کردار و جێناوی لکاو :

أ) ئەگەر کردارەکە تێنەپەڕ بێ بەهەمان شێوەی ڕابوردووی نزیک جێناوی لکاوی بێهێز وەردەگرێ و جێناوەکەش لە هەموو شێوە ڕۆنانێکی کردارەکەدا هەر دەکەوێتە دوای قەدەوە .

ب) کرداری ڕابوردووی بەردەوامی تێپەڕ هەروەك کرداری ڕابوردووی نزیك جێناوی لکاوی بەهێز وەردەگرێ ، بەڵام :

* ئەگەر کردارەکە سادە بێ ، جێناوەکە دەکەوێتە پێش قەدی کردارەکە و دوای نیشانەکە .

* بێتو کردار دارێژراو یان لێکدراو بێ ، ئەوە جێناوەکە لە پێش نیشانەکەوە دێت .

ـ کاتی ڕابوردووی تەواو الماضي التام Present perfect

ئەم جۆرە فۆرمەی ڕابوردوو ، ئەگەرچی دەتوانێ چەند حاڵەتێکی جۆراوجۆر دیاری بکا ، بەڵام بە زۆری ئەنجامی ڕووداوێك ڕادەگەیەنێ ، کە ئەسەر و ئەنجامی لە کاتی ئێستادا هەبێ .

کەرەستەی بنەڕەتیی فۆرمی ڕابوردووی تەواو بریتییە لە قەدی کردار و نیشانەی (وو) و جێناوی لکاو . یاخود دەشێ بوترێ لە گەشەپێدانی فۆرمی ناوی کاراوە دروست بووبێ :

أ) ئەگەر کردارەکە تێنەپەڕ بێ بەهەمان چەشنی ڕابرودووی نزیك و بەردەوام جێناوی لکاوی بێهێز وەردەگرێ و جێناوەکەش لە گشت چەشنە ڕۆنانێکی کرداردا هەر لەپاش قەدەوە دێت ـ واتە :

قەد + نیشانەی (وو) + جێناوی بێهێز

ب) کرداری ڕابوردووی تەواوی تێپەڕ ، وەك ڕابوردووی نزیك و ڕابوردووی بەردەوام تەنیا جێناوی بەهێز وەرناگرێ ، بەڵکو لەیەك کاتدا هەردوو جۆرەکە ـ واتە بەهێزیش و بێهێزیش وەردەگرێ .

ـ کرداری ڕابوردووی دوور   الماضي البعيد   Past perfect

فۆرمی کرداری ڕابوردووی دوور ڕوودانێك ڕادەگەیەنیٚ ، کە ڕوودانەکەی پێش ڕوودانی کردارێکی دی بکەویٚ .

بەوێنە . کە دەڵێین : (کاتیٚ چووین بۆ لای ئازاد ، نوستبوو) ، ئەوە ئاشکرا دیارە ، کە (نوستن)ی ئازاد پێش (چوون)ی ئێمە کەوتووە ـ واتە بەر لەوەی بچینە لای ئازاد ، ئەو نوستبوو .

فۆرمی کرداری ڕابوردووی دوور تەنیا هەر ڕوودانێك ڕاناگەیەنیٚ ، کە ڕوودانەکەی پێش ڕوودانی کردارێکی دی کەوتبیٚ ، بەڵکو ئەوەش نیشان دەدا ، کە ئەو ڕوودانە دەشیٚ پێوەندی بە کاتێکی دیاریکراوەوە هەبیٚ . لەم هەل و مەرجەدا دەکریٚ ، لە پێش فۆرمی ناوبراوەوە وشەی سەر بە بارودۆخی وەك : (دوێنیٚ ، پێریٚ ، پار ، پێرار ..) بەکاربهێنریٚ :

ئازاد پار هاتبوو بۆ بەغدا

کەرەستەی بنەڕەتیی ڕابوردووی دوور بریتییە لە قەدی هەر کردارێك و قەدی کرداری (بوون) و جێناوی لکاو :

أ) ئەگەر کردارەکە تێنەپەڕ بیٚ :

قەدی کردارێکی تێنەپەڕ + قەدی کرداری (بوون) + جێناوی بیٚهێز

ب) بێتو کردارە ڕابوردووە دوروەکە تێپەڕ بیٚ :

سادە : قەدی هەر کردارێکی تێپەڕ + قەدی کرداری (بوون) + جێناوی بەهێز .

داڕێژراو : پێشگر + جێناوی بەهێز + قەدی هەر کردارێکی تێپەڕ + قەدی کرداری (بوون) .

لێکدراو : وشەی واتادار + جێناوی بەهێز + قەدی هەر کرادرێکی تێپەڕ + قەدی کرداری (بوون) .

- کاتی ڕابوردووی نزیک   الماضي القريب   Simple past

ئەم جۆرە فۆرمە ـ واتە کاتی ڕابوردووی نزیک ، بە گشتی ڕوودانێك ڕادەگەیەنێ ، کە لە کاتی ڕابوردوودا ڕووی دابێ و کۆتایی هاتبێ :

(ئازاد چوو بۆ قوتابخانە) .. لە ناوەڕۆکی ئەم فۆرمەدا واتای کورتی و درێژی ، بەردەوامی و کۆتایی نەهاتن نییە ، بەلاّم هەندێ جار مەبەستی ڕستە و بوونی وشەی خاوەن واتای بارودوخ وای لێدەکەن واتای بەردەوامی و کۆتایی نەهاتن بگەیەنێ . وەك : (هەزار جار هات و هیچی نەکرد) ؛ (مام شاسوار چەند ساڵێك لەسەر جێگە کەوت) .

وشەی سەر بە بارودۆخ دەتوانێ کار بکاتە سەر فۆرمی کاتی ڕابوردووی نزیك و واتای ئایندەی پێڕابگەیەنێ :

کەمێ بووەستە ، واهاتم .

ئەگەر سبەینێ هاتم . گلەیی مەکە .

کەرەستەی بنەڕەتیی فۆرمی کاتی ڕابوردووی نزیك قەدی کردار و جێناوی لکاوە :

أ) ئەگەر کردار تێنەپەر بێ ، ئەوە جێناوی دەستەی بێهێز وەردەگرێ . کردارەکەش چ سادە و چ داڕێژراو و چ لێکدراو بێ ، جێناوەکە دەکەوێتە دوای قەدەکەیەوە .

ب) هەرچی کرداری تێپەڕە جێناوی لکاوی بێهێز وەردەگرێ ، بەلاّم :

* ئەگەر کردارەکە سادە بێ جێناوەکە دەکەوێتە دوای قەدەکەیەوە .

* بێتو کردار داڕێژراو یان لێکدراو بێ ، ئەوە جێناوەکە لە پێش قەدی کردارەکەوە دێت .

ـ کاتی ڕانەبوردوو   زمن الحال وزمن الاستقبال
Present and future tense

کرداری ڕانەبوردوو ئەو کردارەیە ، کە پرۆتسێسی ڕوودانێك لە دەمی ئاخاوتن یاخود دوای ئاخاوتندا نیشان دەدا .

لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووی کوردیدا کردار چ تێپەڕ بێ و چ تێنەپەڕ ، چ سادە و چ داڕێژراو و چ لێکدراو بۆ پێکهێنانی فۆرمی ڕانەبوردووی نیشانەی (دە/ئە) دەخرێتە پێش ڕەگی کاتی ڕانەبوردوویەوە و بەدوا ڕەگەکەشیدا جێناوی لکاوی جۆری بەهێز دادەنرێ .

فۆرمی کاتی ڕانەبوردوو دەکرێ بۆ ئەم مەبەستانە بەکاربهێنرێ :

١ـ پرۆتسێسی ڕوودان لە کاتی ئاخاوتندا .

٢ـ پرۆتسێسی ڕوودان لە کاتی ئایندەدا .

٣ـ گێڕانەوەی ڕوودانێك لە ڕابوردوودا ڕووی دابێ .

٤ـ پرۆتسێسی درێژەپێدان و بەردەوامی دووپاتبوونەوە .

٥ـ پرۆتسێسی ڕوودانی کارێك ، کە ڕاستییێك نیشان بدا . ئەو ڕاستییەش دەشێ هەمیشەیی بێ و هەر سێ کاتەکە (ئێستا و ئایندە و ڕابوردوو) وەك یەك بگرێتەوە .

کاتی ڕانەبوردووش دوو جۆرە :

أ ـ کاتی ئێستا .

ب ـ کاتی ئایندە .

لە بەشێکی زۆری زمانەکانی جیهاندا ئەو دوو کاتە (ئێستا و ئایندە) فۆرمی جیاوازیان هەیە . لە دیالێکتی خوارووی کوردیدا لە ڕووی فۆرمەوە جیاوازی لە نێوان فۆرمی کاتی ئێستا و کاتی ئایندەدا نییە و هەردووکیان هەر یەك قاڵبیان هەیە و جیاکردنەوەیان یان لە ڕستەدا دەردەکەوێت یان بە هۆی باری دەوروبەرییەوە ئاشکرا دەبێت ، یان لە ڕێی بەکارهێنانی وشەی تایبەتییەوە ڕوون دەبێتەوە . بەڵام لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا نەك

هەر بە ئاسانی جیاوازی لە نێوان فۆرمی کاتی ئێستا و کاتی ئایندەدا دەکرێ ، بەڵکو بۆ جیاکردنەوەیان نیشانەی مۆرفۆلۆژیش هەیە .

لە کرمانجیی خوارووداد بۆ جیاکردنەوەی کاتی ئێستا و کاتی ئاینده هیچ نیشانەیێکی وشەسازی نییە . جیاکردنەوەیان بە ڕێگەی لێکسیکی ـ واتە بە یاریدەی هەندێ وشە ـ (بەتایبەتی ئاوەڵکردار)ەوە مەبەست دەردەبڕێ .

بەوێنە بۆ پتەوکردن و نیشاندانی بەجێهێنانی پرۆتسێسی ڕوودان لە دەمی ئاخاوتندا گەڵێ جار (وا ، ئەوا ، ئێستا ، هەنووکە ...) بەکاردێنرێ . وەك :

وا دێم

ئەوا دێم

ئێستا دێم

هەنووکە دێم

... هتد .

بۆ بەجێهێنانی کارێکیش لە ئایندەدا وشە و دەستەواژەی وەك : (سبەینێ ، دووسبەی ، بەیانی ، دووبەیانی ، ساڵێکیدی ، ساڵێکی تر ، هاوینێ ، بەهارێ ، ئەم هاوینە .. تۆزێکیتر ، پاش ماوەیەك ...) بەکاردێنرێ . وەك :

ساڵێکی دی <u>دەڕۆم</u> بۆ هەندەران

لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروودا وەك وتمان ، بۆ جیاکردنەوەی کاتی ئێستا و کاتی ئاینده نیشانەی وشەسازی هەیە :

* کاتی ئێستا :

نیشانەی (د ـ di) + ڕەگی کاتی ڕانەبوردووی کردار + جێناوی لکاوی بێهێز :

ئەز دنڤیسم = د + نڤیس + م

ئەز دکەڤم = د + کەڤ + م

* کاتی ئاینده :

نیشـانەی (دێ ، وێ) + ڕەگـی کـاتی ڕانـەبوردووی کـردار + جێنـاوی لکاوی بێهێز :

ئەز دێ کەڤم

ئەز وێ کەڤم

واته نیشانەی (د ـ di) بۆ کاتی ئێستایه و (دێ) و (وێ)یش هی کاتی ئایندەیه .

کار

بـ .: کردار

ـ کاری داڕێژراو

بـ .: کرداری داڕێژراو

کارا	الفاعل	Subject

= بکەر

کارەکی	العملي	Practical
کاسەی سەر	الجمجمة	Skull , Cranium

= کەللەسەر

کەپوو

بـ .: لووت

کەرت

بـ .: پارچە

کەللەسەر

بـ .: کاسەی سەر

کەناری زمان

بـ.: لێواری زمان

کەوانەی دووتایی (( )) علامه التنصیص

Inverted commas , Quotation marks

دەقی وەرگێراوی بێدەستکاری دەخرێتە نێوان کەوانەی دووتایی‌یەوە ـ واتە کەوانەی دووتایی نیشانی قسەی ڕاستەوخۆ دەدات . لەم حاڵەتەدا دەشێ بڵێین ئەرکی تاڕادەیەك بریتییە لە خستنە پێش چاو و دەرخستنی بەشێکی تێکستەکە .

بۆ نموونە :

ئێمە لە کوردەواریدا بەم جۆرە دەڵێین : ((گورگەزێ)) ..

(دمدم ، ل ٤٢)

دوکانداران بانگیان دەکرد : ((وەرن برا وەرن ، وەرن کاکە وەرن ، ماڵی چاك و هەرزان بکڕن)) ...

(دمدم ، ل٢٦)

ئەو قژە زەردە ، ئەو چاوانە ڕۆ !

ئەو نەغمەی ((دایە)) و (بابە)) جوانە ڕۆ !

(گۆران ، ل٩٤)

کاتێ ناوی کتێب ، گۆڤار ، ڕۆژنامە ، وتار ... ناوی کۆمەڵە ، لیژنە . دەزگا ... بە کەوانەی دووتایی جیادەکرێنەوە و دیاری دەکرێن . ئەوە کەوانەی دووتایی دەبێتە وەسیلەی ڕازاندنەوە و بێدەستکاری نیشاندانیان .

کتێبی ((کوردستان و کورد)) شاکاری قاسملووە .

(مێژوو ، ل ٢١٥)

گۆڤاری ((هاوار))یش بەشی خۆی بایەخی بە مێژوو داوە .

(مێژوو ، ل١٣٧)

مێژووی کورد لە ڕۆژنامەی ((تێگەیشتنی ڕاستی))دا باش ڕەنگی داوەتەوە .

(مێژوو ، ل١٣٦)

وتارە نایابەکانی خوالێخۆشبوو ئیسماعیل حەقی شاوەیس ... وەك : ((کۆمەڵی کوردستان)) و ((ناودارانی کورد . مەلا سەلیم ئەفەندی)) و ((کۆمیتەی ئیستقلالی کوردستان)) ...

(مێژوو ، ل١٤٨)

یەکێکیش لە بڕیارەکانی کۆنگرە دەربارەی دامەزراندنی ((کۆمەڵەی کوردناسیی جیهانی)) بوو .

(مێژوو ، ل٢٤٤)

لە لیژنەی ((ئیمپریالیزم و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی))دا .

(مێژوو ، ل٢٤٢)

... هتد .

کپ	المهموس	Voiceless

کردار الفعل Verb

= کار ، فرمان

کردار بەشێکی گرنگی ئاخاوتنە و چ بە چەندێتی و چ لە دەور و چالاکیدا دیار و بەرچاوە .

کردار لە زمانی کوردیدا خاوەنی تایبەتێتیی حاڵەتی کەس (یەکەم ، دووەم ، سێیەم) ؛ ژمارە (تاك ، کۆ) ؛ کات (ڕانەبوردوو : ئێستا ، ئایندە . ڕابوردوو : نزیك ، بەردەوام ، تەواو ، دوور) ؛ ڕێژە : (ئیخباری ، ئینشائی ، داخوازی) ؛ ئەرێتی و نەرێتی ؛ تێپەڕی و تێنەپەڕێتی ؛ کارا دیاری و کارا بزری ؛ سادەیی و ناسادەیی (داڕێژراو ، لێکدراو) ؛ ڕەگ و قەدە ...

کردار لە پێکهاتنی ڕێزمانیی کوردیدا جێگەیێکی دیار و گرنگی هەیە ، وەك : مەودای بەرفراونیی بەکارهێنانی و فۆرمی زۆر و جۆربەجۆری و دەوری لە سازکردنی ڕستەدا ... وێڕای بایەخی گەورەی بۆ لێکۆڵینەوەی زانستی پێکهاتنی ڕێزمانی بە گشتی و تێگەیشتنی یاسای ناوەکی و پێکشەوتن و گەشەکردنی بەتایبەتی ، هەروەها لە پێشخستنی کاری فەرهەنگنووسیشدا جێ‌پەنجەی لێکۆڵینەوەی کردار بە ئاشکرا دیارە .

ئەو کێشە گرنگانەی لە لێکۆڵینەوەی سیستەمی کرداری کوردیدا خۆیان دەنوێنن ، ئەمانەن :

١ـ کێشەی سنووری کردار وەك دانەیێکی لێکسیکی .
٢ـ کێشەی سیستەمی حالاّتی کردار .
٣ـ کێشەی سیستەمی فۆرمی ڕێزمانیی کردار .
٤ـ کێشەی پێکهاتنی وشەسازی (مۆرفۆلۆژی)ی کردار .

ـ کرداری بوون افعال الکینونة Verb to – be

ـ کرداری تێپەڕ الفعل المتعدي Transitive verb

کرداری تێپەڕ واتای چالاکیی کارا و ڕێچکەی بەرەو بەرکار نیشان دەدا : زەوی دەکێڵین ؛ ڕۆژنامە دەخوێنمەوە .. ئەم جۆرە ڕووداناانە ناشێ بەبێ بەرکار بێ : (کێڵان) ناکرێ ، ئەگەر (زەوی) نەبێ . (خوێندنەوە) پێك نایە ، ئەگەر (ڕۆژنامە) یان (کتێب) یان هەر کەرەستەیێکی دی خوێندنەوە نەبێ . بەرکار واتای ئەو کردارانە ڕوون دەکاتەوە و دەچەسپێنێ . گەلێ جار بەبێ بەرکار واتای تەواو ناگەیەنێ . بۆ نموونە : (قوتابیەکە خوێندییەوە) ؛ (ئازاد هێنای) ...

کرداری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا لە ڕووی هێزەوە دوو جۆرە :

١ـ ئەو کردارەی پێویستی بە یەك بەرکار هەیە و تاوی ناڕوا بۆ دووەم . وەك :

گورگ مەڕ دەخوات : (مەڕ) ـ بەرکارە

زەویم کێڵا : (زەوی) ـ بەرکارە

٢ـ ئەو کردارەی پێویستی بە پتر لە بەرکارێك هەیە :

پارەت دەدەمێ : (پارە) و (ت : تۆ) بەرکارن .

ـ کرداری تێنەپەڕ الفعل اللازم Intransitive verb

کرداری تێنەپەڕ پێوەندیی ڕوودان بە کاراوە ڕادەگەیەنێ : (منداڵەکە نوست) ؛ (پووشەکە سووتا) ... ئەم جۆرە کردارانە پێویستیان بە بەرکار نییە .

جیاوازی لە ڕووی پێوەندی بە بەرکارەوە ، دەبێتە تایبەتێتییێکی ڕستەسازیی دوو دەستە کرداری تێپەڕ و تێنەپەڕ .

لە زمانی کوردیدا کرداری تێنەپەڕ لە ڕووی هێزەوە دوو جۆرە :

١ـ تێنەپەڕی خوازەکی (الارادی)

لەم جۆرە کردارانەدا دەوری کارا شتێکی ئاشکرا و ئیرادییە . وەك :

ئازاد هات

کوڕەکە ڕۆیشت

٢ـ تێنەپەڕی ڕوودان

لەم جۆرە کردارانەدا کارا دەورێکی تایبەتی خۆی نییە بەو واتایە ، کە ئیشەکە بەبێ خواهیشتی کارا دێتە دی . وەك :

ئاوەکە ڕژا

شووشەکە شکا

- کرداری تێنەپەڕی خوازەکی

بـ .: کرداری تێنەپەڕ

- کرداری تێنەپەڕی ڕوودان

بـ.: کرداری تێنەپەڕ

- کرداری داڕێژراو الفعل المشتق Derivational verb

= کاری داڕێژراو

بـ .: وشەی داڕێژراو

لە زمانی کوردیدا نزیکەی (٢٠) پێشگر و (٢) پاشگر هەن ، کە دەچنە سەر کرداری سادە و دەیکەنە کرداری داڕێژراو .

أـ پێشگر

١ـ (دا ـ) : دابەزین ، داگرتن ، داتەکاندن ...

٢ـ (ڕا ـ) : ڕاهاتن ، ڕامالین ، ڕاکردن ...

٣ـ (هەڵ ـ) هەڵچوون ، هەڵمالین ، هەڵگەڕان ...

٤ ـ (ڕۆ ـ) : ڕۆکردن ، ڕۆچوون ، ڕۆنان ...

٥ـ (وەر ـ) : وەرگێڕان ، وەرچەرخان ، وەرگرتن ...

٦ـ (پێ ـ) : پێکەنین ، پێزانین ، پێناسین ...

٧ـ (تێ ـ) : تێکردن ، تێگەیشتن ، تێگرتن ...

... هتد .

ب ـ پاشگر

١ـ (ـ وە / ـ ەوە) : چوونەوە ، کردنەوە ، خواردنەوە ...

٢ـ (ـ اندن)) : سووتاندن ، ڕووخاندن ، دڕاندن ...

ـ کرداری کارا بزر الفعل المبني للمجهول Passive

= کرداری کارا نادیار

لە فۆرمی کرداری کارا بزردا پرۆتسێسی دیاریکردنی کردار بۆ ئەو شتە ئاراستەکراوە ، کە وشە تەرخان کراوەکە لەگەڵ فۆرمی کردارەکە هاوجووت بێ و لە ناوەوە بەرەو دەرەوە بچێ .

لە ڕستەی (نامەکە لەلایەن ئەوانەوە نووسرا)دا ، کردارەکە لە فۆرمی کارا بزریدا خۆی دەنوێنێ و پرۆتسێسی دیاریکراوی هاوجووتی لە وشەی (نامە)وە نییە ، بەڵکو بۆی ئاراستە کراوە . لەم نموونەیەدا ، هەروەها ئەوەش ئاشکرایە ، کە سەرچاوەی ڕوودان لە کوێوە هەڵدەقوڵێ :

لێرەدا کارکەر بە ڕستەی تەواوکەری (لەلایەن ئەوانەوە) دەربڕراوە لەگەڵ ئەوەدا(دیاریکردنی کارکەر) شتێکی پێویست نییە . ئەگەر دیاریکردنی کارکەر لە ناواندا نەبێ ، ئەوە لە حاڵەتێکی یەکجار زۆردا فۆرمی کردار بە شێوەی سست دەمێنێتەوە .

کرداری کارا بزر لە ڕووی واتاوە هاوشانی کرداری کارا دیارە ، بەڵام خاوەنی خاسیەتی وشەسازی و ڕستەسازیی خۆیەتی . لە زمانی کوردیدا کرداری کارا بزر بە زۆری بە لکاندنی پاشگری (ـ ر) بە کرداری کارا دیارەوە دەردەبڕێ و ئەمەش ڕێگەی وشەسازییە . وێڕای ئەمە ڕێگەی

ڕستەسازی و شیکاریش هەیە ، کە لە ئەنجامی جیاوازیی ڕستەسازی لە دەربڕینی کارا و بەرکاری ڕووداندا ، یان بوونی بەرکاری ڕوودان و نەبوونی یەکجارەکی . یاخود جیاوازیی فۆرم و واتای ئەو ناوانەی کردارەکە ئاراستەدەکەن ... پێکدێ .

نیشانەی کارا بزری کاتی ئێستا لە زمانی فارسیی ناوەڕاستدا پاشگری (ـ یە)ە . کاتی ئێستای کارا بزر بە لکاندنی ئەو پاشگرە بە ڕەگی کرداری کاتی ئێستاوە دروست دەبوو و بە دوا ئەویشدا کۆتایی پێویست دادەنرا . بەوێنە کرداری ((کارتان)) (کردن) بۆ کەسی سێیەمی تاکی کرداری کارا بزری کاتی ئێستا دەبێ بە ((کونیهێت)) . کرداری ((خوارتان))(خواردن) لە کەسی سێیەمی تاکی کارا بزری کاتی ئێستادا دەبێ بە ((خواریهێت)) ... کاتی ڕابوردووی کارا بزریش ، هەروەها لە ڕەگی کرداری کاتی ئێستا و هەمان پاشگری کارا بزریی (ـ یە) سازبووە ، بەلاَم کۆتایی تایبەتی (یست)ی وەرگرتووە . بۆ نموونە ، کرداری ((داتان)) (دان) لە کەسی سێیەمی تاکی کارا بزری کاتی ڕابوردوودا دەبێ بە (داهیهێست)) . کرداری ((کارتان)) (کردن) لە ڕابوردووی کارا بزریدا ڕەگی کۆنی بەکاردێ ـ کاریهێست)) .

لە زمانی فارسیی نوێدا ئەگەرچی ((شد)) و ((گشت)) و ((گردید)) یاریدەی سازکردنی کرداری کارا بزر دەدەن ، بەلاَم ((شد)) پتر بەکاردێنرێ . بۆ نموونە ((بردەشد)) (برا)) ، ((خوردەشد) (خورا)) . ((زردەشد)) (لێدرا) .

لە دیالێکتی ڕۆژئاوای زمانی بلووجیدا کارا بزر بە هاتنی چاوگ لەگەڵ فۆرمی گەردان کراوی کرداری ((بایاگ)) (بوون)دا دروست دەبێ . بۆ نموونە ((مان کوشاگا بان)) (من دەکوژرێم) ، ((ئێ کوشانگا بیت)) (ئەو دەکوژرێ) ... هتد . لە دیالێکتی ڕۆژهەلاَتیشدا کارا بزر لە فۆرمی ڕەگی

کاتی ئێستای کردار و پاشگری (ـ یژ)ی لە زمانی هیندی‌یەوە وەرگیراو و کۆتاییەکانی کردار پێك دێت .

لە زمانی پشتۆدا حاڵەتی کارا بزر لە کرداری تێپەڕەوە دروست دەبێ . بۆ پێکهێنانی ئەم ڕێژەیە ، کرداری یاریدەدەری (کیدل) و هاوتاکانی (سول . شول) دەوردەبینن .

کارا بزر لە زمانی ڕووشانیدا لە ڕەگی کاتی ڕابوردووی کردار + پاشگری (ـ اك) + کرداری یاریدەدەری ((ساو ، سوت)) (بوون) پێك دێ .

لە زوودا بەکارهێنانی پاشگری (ـ ر) وەك کەرستەی سازکردنی حاڵەتی کارا بزری بە تایبەتێتی‌یێکی زمانی گرووپی ئیتالی تەماشا دەکرا ، بەڵام دواتر زماننااسان لە قووڵبوونەوەی لێکۆڵینەوەی بەراوردی ڕێزمانی زمانە هیند و ئەوروپاییەکاندا تا دەهات ڕوونتر پێوەندیی و نزیکیی ئەو زمانانەیان ئاشکرا دەکرد . یەکێك لەو دۆزینەوانە نیشاندانی خاسیەتی بەکارهێنانی هەمان پاشگری (ـ ر)ە لە زمانە کەلتی‌یەکاندا . ئەم وێکچوونە بووە هەوێنی وەدەست هێنانی ئەنجامی گەورەتر .

لە لێکۆڵینەوەی بەراوردیی تایبەتێتی ڕێزمانی زمانە هیند و ئەوروپاییەکاندا بەڵگەی هەندەکی (الجزئي) هاوجووتی ئەوتۆ سەرنج ڕادەکێشێ ، کە نەك سەرجەمی زمانە هیند و ئەوروپاییەکان ، بەڵکو بەشێکیان دەگرنەوە . یەکێك لە نموونەی ئەو دیاردەیە ، بریتی‌یە لە پێکهاتنی حاڵەتی ناوەندیی کارا بزری بە یاریدەی (ـ ر) ، کە تا دۆزینەوەی بەڵگەنامەکانی تۆخاری و هیتی ، تەنیا وەك تایبەتێتی خاسیەتی گرووپی زمانی ئیتالی و کەلتی تەماشادەکرا .

لە زمانی لاتینی‌دا فۆرمی کرداری کارا بزر بە ڕێگەی ئیزافەکردنی کۆتایی بۆ سەر ڕەگی کردار پێك دێ . ئەگەر کردارەکە بەر گەردانی یەکەم یان دووەم یان چوارەم بکەوێ ، کۆتایی (ri) وەردەگرێ ، بەڵام بێتو سەر بە گەردانی سێیەم بێت ، ئەوە (i)ی دەخرێتە سەر .

ـ کرداری کارا ر الفعل المبني للمعلوم Active

فۆرمی کارا دیار نیشانی دەدا پرۆتسێسی دیاریکردنی کردار لەو شتەوە دێ ، کە بۆ ئەو وشەیە تەرخان کرابێ و لەگەڵیدا فۆرمی کردارەکە هاوجووت بێ و لێیەوە بەرەو ناوەوە بچێ .

بۆ نموونە لە ڕستەی (ئازاد نامەی نووسی) دا ، کردارەکە فۆرمی دیاری هەیە و واتای پرۆتسێسێك دەگەیەنێ ، کە لە کەسێکی ناسراو (ئازاد)ەوە پەیدا بووبێ و ئاراستەی ناوەوە کرابێ . ئەوەی پێوەندی بە نیشانەی بەرکارەوە هەبێ ، لەم بارەدا هەرگیز شتێکی پێویست نییە . ڕستەی (ئازاد دەتوانێ بنووسێ) ئەگەرچی ڕێژەی کارا دیارە ، بەڵام هیچ ئیشارەتێك بۆ بەرکار نەکراوە (لەبەر نەبوونی تەواوکەری ڕاستەوخۆ) . بەم جۆرە بوونی تەواوکەر (ئیشارەت کردن بۆ بەرکاری) لە دیاریکردنی کارا دیاری و کارا بزریدا شتێکی پێویست نییە ، بەڵام بوونی تەنیا لە جیاکردنەوەی تێنەپەڕی و تێپەڕیدا دەور دەبینێ .

ئەو کردارە تێپەڕانەی واتای ڕوودانێك ، کە کارا ئەنجامی دابێ و چالاکانە ئاراستەی بەرکار کرابێ ، بەکارا دیار ناودەبرێن . حاڵەتی کارا دیاری خاوەنی ئەو خاسیەتە ڕستەسازییەیە ، کە کارای ڕوودان نیهادە و بەرکاریش ـ گوزارەیە .

ـ کرداری کارا نادیار

ب.؛ کرداری کارا بزر

ـ کرداری لێکدراو الفعل المرکب Compound verb

ب. : وشەی لێکدراو

لە زمانی کوردیدا کرداری لێکدراو بە یاریدەی ناو و ئاوەڵناو پێك دێ :

١ـ بەیاریدەی ناو .

ناو (مادی بێ یا مەعنەوی) دەتوانێ لە پێکهێنانی کرداری لێکدراودا بەشدار بێ . وەك : (دەست بڕین ؛ پێگرتن .. بیرکرنەوە ؛ شەرم کردن) .

ناوی داڕێژراو و لێکدراویش وەك ناوی سادە دەتوانن یارمەتیی پێکهێنانی کرداری لێکدراو بدەن :

أ۔ ناوی سادە . وەك :

مل + نان = ملنان

سەر + شکاندن = سەرشکاندن

ب ۔ ناوی داڕێژراو . وەك :

جێگە + کردنەوە = جێگەکردنەوە

ڕێگا = گرتن = ڕێگاگرتن

ج ۔ ناوی لێکدراو . وەك :

چڵکاو + خواردن = چڵکاوخواردن

ماستاو + کردن = ماستاوکردن

ئاوەڵناویش (سادە بێ یا داڕێژراو یا لێکدراو) هەروەك ناو دەتوانێ لە ڕۆنانی کرداری لێکدراودا بەشدار بێ :

أ۔ ئاوەڵناوی سادە . وەك :

سوور + بوون = سووربوون

بڵند + کردن = بڵندکردن

ب ۔ ئاوەڵناوی داڕێژراو . وەك :

نەخۆش + کەوتن = نەخۆشکەوتن

بەهێز + بوون = بەهێزبوون

جـ . ئاوەڵناوی لێکدراو .وەك :

سەرخۆش + بوون = سەرخۆشبوون

ڕووڕەش +کردن = ڕووڕەشکردن

و هەندێ حاڵەتی دێ .

. کرداری یاریدەدەر   الفعل المساعد   Auxiliary

ئەرکی ڕێزمانیی کرداری یاردەدەر بریتی‌یە لە نیشاندانی پێوەندیی شتێك یان دیاردەیێك بە خاسیەتی‌یەوە : ئەو ئازا بوو ؛ ئەو بوو بە مامۆستا ... هتد . لە دەربڕینی ئەم پێوەندی‌یەدا واتای ڕێزمانیی کرداری یاردەدەر هاوبەشە . وێڕای ئەوە ، هەر یەکەشیان خاوەنی تایەتێتی واتای سەربەخۆی خۆیەتی .

بێگومان ، ئەو کردارەی واتای جۆربەجۆری هەیە ، دەشێ بە تایبەتی پێوەندیی نێوان واتای و دۆخی ڕێزمانی‌یەکەی وەك یەك نەبن .

لە باری ڕوونیی واتای لێکسیکی‌دا ، واتای ڕێزمانی دەکەوێتە پلەی دووەمەوە ، بەڵام لە حاڵەتی کزبوونی واتای لێکسیکی‌دا دێتە پلەی یەکەم . بەو پێیە ، ئەگەر کرداری خاوەن واتای تەواو دەوری یاریدەدەری ببینێ ، ئەوە بە واتای لێکسیکیی ڕوونەوە خۆی دەنوێنێ و واتای هاوبەشیان زۆر ئاشکرا نی‌یە ... لە زمانی کوردیدا ئەگەرچی ژمارەیێك لەو جۆرە کردارانە بەرچاو دەکەون ، بەڵام ڕادەی هەرە دیاری کزبوونی واتای لێکسیکی لە کرداری (بوون)دا دەبینرێ .

(بوون) چاوگێکی تێنەپەڕە .

قەدی ئەم کردارە ، وەك هەموو چاوگێکی کوردی بە لێکردنەوەی (ن)ی چاوگ سازدەبێ :

بوون - ن = بوو

هەرچی چۆنێتی وەرگرتنی ڕەگەکەیەتی ، وەك کرداری (چوون)ی تێنەپەڕی هاوەڵی بەر ڕێگە بنەڕەتی‌یەکە دەکەوێ ـ واتە لابردنی (ن)ی چاوگ و دەنگەکەی پێشەوەی (وو) .

بوون - وون = بـ

(بوون) وەك کرداری بوونەك (فعل الکینونة) بە مانای (کان ، اصبح ، صار ...) دێت ، واتە (کان واخواتها)ی عەرەبی دەگرێتەوە .

کرداری (بوون) به هەر واتاییك بێت و وەك کردارێکی تەواو لە مەیداندا بێ ، یان وەك کردارێکی یاریدەدەر دەور ببینێ ، لە ڕووی ڕێژە و کات و نەرێتی‌یەوە وەك گشت کردارێکی تێنەپەڕی دی خۆی دەنوێنێ .

کرۆك   اللب ، الجوهر   Kernel , Essence , Substnace

کرکراگە   الغضروف   Cartilage , Gristle

کشانەوە   الانسحاب ، التراجع   Off – glide , Withdrawal

کشانەوە ـ وتن بریتی‌یە لە گۆڕینی ئەندامەکانی ئاخاوتن بۆ دۆخی هێمنی ، یان بۆ هەڵمەتی وتنی دەنگێکی دی . بەوێنە ، کشانەوە لە باری وتنی (ت) لە وشەی (ترۆزی)دا لەوەدایە کە سەری زمان بەرەو ئاسمانە ڕەقە بەرز دەبێتەوە ، هەرچی دەنگەژێکانیشە لێك نزیك دەکەونەوە و درێژ دەبنەوە . کشانەوەی خێرا خۆی بۆ هەڵمەتی دەنگەکەی دواتر ئامادە دەکا و لەرینەوە ڕودەدات .

کورتەبزوێن

ب.: بزوێنی کورت

کۆ   الجمع   Plural

ناوی کۆ

لە زوربەی زمانەکانی جیهاندا حاڵەتی کۆ هەیە ، بەڵام شێوەی کۆ لە زمانانی جیاوازدا وەك یەك نین ، بەوێنە لە زمانی (مالایی)دا دووپاتکردنەوە ، نیشانەی کۆیە ، وەك : ((Orang)) ــ (مرۆڤ) ،

((Orang - Orang)) ـ (مرۆڤان) . لە زمانی (شیلووکی) ئەفەریقادا گۆڕینی ئاواز (Intonation) کۆ دەردەخات ، وەك : ((jit ـ ژیت)) ئەگەر بە ئاوازی بەرز دەربڕدرێ ، ئەوە بە واتای (گویێ) دێت ـ واتە تاکە . بەڵام کاتێ بە ئاوازی نزم بەدەمدا بێت ، ئەوسا بە واتای (گوێیان) دێت ـ واتە لەم حاڵەتەدا کۆیە . لە زمانی ئەڵەمانیدا گۆڕینی دەنگی بزوێنی ڕەگی وشە حاڵەتی کۆ دێنێتە ئەنجام ، وەك : ((Mutter)) (دایك) ، ((MÛtter)) ـ (دایکان) ؛ یاخود گۆڕینی نیشانەش هەر دەوری کۆکردنەوە دەبینێت ، وەك : ((die Fenster)) ـ (پەنجەرە) ، ((das Fenester)) ـ (پەنجەران) . لە زمانی ڕووسیدا گۆڕینی کۆتایی وشە حاڵەتی کۆ پێك دێنێ ، وەك : ((کنیگا)) ـ (کتێب ، ((کنیگی)) (کتێبان) . لە زمانی (ناسس)دا کۆ بە چوار چەشنی جیاواز خۆی دەنوێنێ : زوربەی ناو و کردار حاڵەتی کۆیان بە دووپاتکردنەوە پەیدا دەبێ ـ واتە بەشێك لە ڕەگ دووبارە دەکرێتەوە ، وەك : ((gyat)) (مرۆڤ) ، ((gyigat)) ـ (مرۆڤان) ؛ چەشنی دووەم بە یاریدەی هەندێ پێشگر سازدەبێ ، وەك : ((an’ on)) (دەست) ، ((ka –on ’an)) (دەستان) ، ((Wai)) ـ (سەوڵ) ، ((lu –wai)) ـ (سەوڵان) . کۆ هەروەها بەهۆی گۆڕینی دەنگی بزوێنی ڕەگەوە پێك دێ ، وەك : ((gwula)) (پاڵتۆ) ، ((gwila)) ـ (پاڵتۆیان) لە کۆتاییدا بەشی چوارەمی کۆ بە هاریکاریی پاشگر دێتە ئەنجام ، وەك ((waky)) ـ (برا) ، ((wakykw)) ـ (برایان) .. هتد .

لە زمانی فارسیی ناوەڕاست (پەهلەوی)دا بۆ پێکهێنانی حاڵەتی کۆ دوو نیشانەیان (ان) و (یها) بەکاردەهێنا . نیشانەی (ان) لە کۆتاییی زووی حاڵەتی جەڕی کۆی (انان)ەوە هاتووە . لە زمانی فارسیی ناوەڕاستدا ئەو کۆتاییـیە واتای ڕەسەنی خۆی ون کردووە و بووە بە نیشانەی کۆ . ئەم نیشانەیە ـ واتە (ان) ، ئێجگار زۆرتر لە (یها) بەکاردەهێنرا و بە کۆتاییی هەموو ناوێکەوە دەلکا ، بێئەوەی جیاوازی لە نێو ناوی گیاندار یان

ناوی بێ گیاندا بکات ، وەك : ((پتاران)) ـ (باوکان) ؛ ((داناکان)) ـ (دانایان) ؛ ((کۆسپەندان)) ـ (مەڕان)) ؛ (ئاتەخشان)) ـ (ئاگران)) ؛ ((ئاپان)) ـ (ئاوان) ؛ ((مێنشنان)) ـ (فکران) ... نیشانەی (یها)ش دەگەڕێتەوە بۆ دەوری کۆتاییی پەهلەوی . لە سەرەتادا تەنیا بۆ ناوی بێ‌گیان بەکاردەهات . ئەم نیشانەیە زۆر کەمتر لەگەڕدا بوو ، وەك نیشانەی (ان) .

لە زمانی فارسیی نوێدا دوو نیشانەی (ها) و (ان) کۆ سازدەکەن . هەرچەندە جیاوازی لە نێوان واتا گەیاندنی ئەو دوو نیشانەیەدا نییە ، بەلاّم لە چالاکیدا وێك ناچن . نیشانەی (ها) دەتوانێ بە هەموو ناوێکەوە بلکێ (بێ ئەوەی حاڵەتی بیژۆکی تێدابێ) . هەرچی نیشانەی (ان)ە تەنیا توانای لکاندنی بە کۆمەڵێکی کەمتر لە وشەوە هەیە . لێرەدا سەرنج ڕاکێش ئەوەیە ، کە لە مەسەلەی نیشانەی کۆدا ، زمانی فارسیی نوێ لە زمانی فارسیی ناوەڕاست دوور دەکەوێتە و جوێ دەبێتەوە ، کەچی زمانی کوردی لە زمانی فارسی ناوەڕاست نێزێك دەبێتەوە .

لە زمانی ڕووشانیدا (ێن) نیشانەی کۆیە .

لە زمانی ئەفغانیدا (ونا) و (ان) نیشانەی کۆی جنسی نێرن . (ی) و (انی)یش نیشانەی کۆی جنسی مێن .

لە زمانی بلووجیدا نیشانە و حاڵەتی کۆ بە گوێرەی دەور و خۆنواندنی ناو لە ڕستەدا دەگۆڕێت .

* * *

هەرچەندە لە زمانی کوردیدا هەندێ نیشانە هەن ، کۆ پێك دێنن و هەروەها هەندێ حاڵەت هەن مانای کۆ دەگەیەنن ، بەلاّم نیشانەی ڕەسەن و سەرەکیی کۆی ناو ـ (ان)ە .

وەك وتمان ، جگە لە (ان) هەندێ نیشانەی دی هەن ، کە کۆ سازدەکەن . وەك (ات) ، (ەها) ، (گەل) ...

کۆسپەك	المعوق	Obstrunents
کۆکەرەوە	الجامع	Collector , Gather
کۆما (،)	الفاارزة	Comma

کۆما بۆ جیاکردنەوەی ڕستەی سادە لەناو ڕستەی لێکدراودا ؛ بۆ جیاکردنەوەی پارچەیەك لە ڕستەیەکی تێکەڵ ؛ بۆ جیاکردنەوەی ڕستەی شوێنکەوتوو لە ڕستەی سەرەکی ؛ بۆ جیاکردنەوەی ئەندام (وشە یان دەستەواژە)ی هاوچەشنی ڕستە ؛ جیاکردنەوەی وشەکانی بانگهێشتن و ڕووی دەم تێکردن و بەرپەرچ دانەوە ... دادەنرێ . ئەم ئەرکانەی کۆما لە پلەی یەکەمدا ئەرکی ڕێزمانین و لێرەدا ڕێزمان بەجۆرێکی چڕ پێوەندی بە واتاوە هەیە ، لەبەر ئەوەی تەنیا ڕێزمان سنووری ڕستە نییە ، بەڵکو واتاش سنووریێتی . ئەگەرچی ئەندامەکانی ڕستە بریتین لە کۆمەڵێ وشەی دیاری کراو ، بەڵام بەرێکەوت نییە ، کە دیاریکردنی ئەندامەکانی ڕستە بە مەسەلەی واتاوە بەندە .

چەند نموونەیەك :

* جیاکردنەوەی ڕستەی سادە لەناو ڕستەی لێکدراودا :

من بۆ خۆم بانگی یەك لە بەگزادان دەکەم ، بۆمان چاکا ...

(دمدم ، ل٦٩)

* جیاکردنەوەی پارچەیەك لە ڕستەیەکی تێکەڵ :

لەوەتی هەم خواردنم لە خوادرنی دەشت و دەران بەتام و خۆشتر ، بەتایبەتی قلیانە شوانانە ، نەخواردووە .

(دمدم ، ٣١٨)

* جیاکردنەوەی ڕستە شوێنکەوتوو لە ڕستەی سەرەکی :

وەك ئاشكرایە ، لە زمانی كوردیدا ژمارەیەك ئامرازی سینتاكسی هەیە :
(بەڵام ، چونكە ، هەرچی ، كە ، تا ، بەڵكو ، وەكو ، نەوەكو ، ئینجا ، ئەگینا ، ئەگەر ...) كە ڕستەی شوێنكەوتوو دەگەیەننە ڕستەی سەرەكی ، پێویستە لە پێشیانەوە كۆما دابنرێ . وەك :

مزگەوتەكە دوو ساڵ دەبوو بینا نرابوو ، بەڵام هێشتا هەر بێ مەلا بوو ..

(دمدم ، ل٥١)

لە كاتی مازووچنیندا كەس لێمان ناگرێ و بە شوورەیی داناندرێ ، چونكە بووە بە دەستووری هەموو لایەك .

(دمدم ، ل٢١٣)

عەشیرەتی مللا لە دیاربەكرەوە نێزیك بوون ، هەرچی ئێمە بووین تەواوێ دوور بووین .

(دمدم ، ل٢٨)

بۆ هەر سەر لقێ چەند ئێشكچی‌یەكی دانا ، كە بە نۆرە یەكی سێ سەعاتان ئێشك بگرن ، تا ئیشكگرەكانیش بحەسێنەوە ...

(دمدم ، ل١٨٥)

هتد ...

گەلێ جار ڕستەی شوێنكەوتوو و ڕستەی سەرەكی بە بێ ئامراز بەیەك دەگەن . بێگومان لەم حاڵەتەشدا دیسان دانانی كۆما پێویستە بۆ جیاكردنەوەیان . بەوێنە :

ئەوێ ڕۆژی نەك هەر خەڵكی شار ، خەڵكی قەزا و ناحیە و گوندەكانیش جێژنانە و دیاری خۆیان هێنابوو .

(دمدم ، ل٦٠)

* جیاكردنەوەی وشە ئەندامی هاوچەشنی ڕستە :

قومی كە لەم فكرە بی‌بش بی دائما بریشانە ، اسیرة ، بی‌دسەلاتە .

(تێگەیشتنی ڕاستی ، ژ٣ ، ل١ ، س١ ، د٨ ـ ٩)

* جیاکردنەوەی دەستەواژە ئەندامی هاوچەشنی ڕستە :

قژکاڵی ، لێوئاڵی ، پرشنگی نیگا کاڵ ،

ئەی کچە جوانەکەی سەرگۆنا نەختێك ئاڵ !

(گۆران ، ل٤٥)

* بانگهێشتن و ڕووی دەم تێ کردن :

یوسف ، ڕۆستەم ، ڕەب وا ناگیرێ ، ڕەبەکانتان چاك لە کەلەکەتان بچەسپێنن .

(دمدم ، ل٧١)

فەرموون ، جارێ بەرکوڵێکی بکەن تا قلیانە شوانەکە پێ دەگا .

(دمدم ، ل٦٧)

* بەرپەرچ دانەوە :

نەخێر ، ئەم نێچیرە لە هەموو نێچیرەکانی دیکە چاکترە ...

(دمدم ، ل٦٧)

وێڕای ئەوە ، باری تایبەتی ئەوتۆ هەیە ، کە دانان یان دانەنانی کۆما بە واتاوە بەستراوە .

دەربارەی کۆما هەرچی‌یەك بنووسی هەر کەمە . هێندە ئەرك و دەور دەبینێت . کە لێرەدا بە کورتیش مەودای لێدوانی نییە . جا تەنیا ئەوە دەڵێم ، کە بەداخەوە زوربەی زمانەوانانی ئەمڕۆی کورد نەك هەر لە زۆر شوێنی ئاشکرا و پێویستدا داینانێن ، بەڵکو لە شوێنی ئەوتۆشدا قوتی دەکەنەوە ، کە دەبێتە هۆی تێکچوونی پێکهاتن و واتای ڕستەکە . بەڵێ ((تێگەیشتنی ڕاستی))یش لە شوێنی پێویستدا کۆما دانانێ ، بەڵام دەبێ ئەو ڕاستی‌یە لەبیرنەکەین ، کە لەگەڵێ جێدا نووسیوێتی و لە دیاری‌کردنی شوێنیدا هەڵەی نەکردووە .

چەند نموونەیەك :

هەزاران مال ویران بو ، سوتا ، وەك جكری خانەخوی بو بە كوی زوخال . (ژا ، ل١ ، س١ ، د١٥ ـ ١٦)

كەلی كس ایوارە بیچرا دەما ، شەو بی شیو سەریان انایەوە . (ژ١ ، ل١ ، س١ ، د١٨ ـ ١٩)

قومی كە لەم فكرە بیبش بی دائما بریشانە ، اسیرە ، بیدسەلاتە . (ژ ٣ ، ل١ ، س١ ، د٨ ـ ٩) .

...هتد .

كۆمای خاڵدار (؛) الفارزة المنقوطة

كۆمـای خـاڵدار كـاتێ دادەنـرێ ، كـە پارچـەكانی ڕسـتە نیـهادەكانیان جیاكردبێتەوە ؛ یاخود لە نێو ڕستەدا نیشـانەی خاڵبـەندیی دی هـەبێ . لـەو حاڵەتانەدا لە ڕێگەی هۆی ڕێزمانی ، یان پێكاهتنەوە دەكرێ باسـی كۆمای خاڵدار بكرێ ، ئەگەرچی ئەم جۆرە بەكارهێنانەی كۆمای خاڵدار وەنەبێ دژی تێدا خوێندنەوەی واتا بێ . بەوێنە :

یەكێك جوانیی وەك هەتاوە ،
تین و تیشكی لە پێش چاوە ؛
یەكێك مانگی شوخ و شەنگە ،
سیحری جوانیەكەی بێدەنگە ؛
جوان نییە ، بەڵام جوان پۆشە !...

(گۆران ، ل٥٣ ـ ٥٤)

ئەگەر كۆمای خاڵدار لە جێی كۆمـا دابـنرێ ، ئـەوە دەوری واتـا بەسـەر دەوری ڕێزمـاندا زاڵ دەبـێ ، چونكـە كۆمـای خـاڵدار هـەندێ پـتر نیشـانی جیاكردنەوەی بیر دەدات ، بەوێنە :

ئێوە لە سەرێکەوە هەقتانە : کاتێکی شاعەبباس لەشکری لێکردن . وە جواب نەهاتن ؛ خەریکی گا و گەردوون کردن بوون ، بەڵام کە لەشکری لەمەش کرد ئەوێ ڕۆژێش هیچتان نەکرد .

(دمدم ، ل٥٥)

هەندێ جار کۆمای خاڵدار تەنانەت دەتوانێ لە گەیاندنی واتادا سەرەکی بێت ، وەك :

ئەو میللەتانە موسڵمان نین ، کافر و دین دژمنن ؛ دەبێ پیر و لاو و ژن و منداڵ و ورد درشتیان قڕکەین ، ئەگەر ماڵ و کلووریشیان تالآن و بڕۆکەین گوناه نیە و لێمان حەلآڵە ..

(دمدم ، ل٦٢)

کۆمەڵە خاڵ (...)　　علامة الحذف　　Dots , Dots , Dots

ئەم نیشانەیە بە واتاوە بەندە . کۆمەڵە خاڵ واتای شتێکی تەواونەکراو دەگەیەنێ .

بۆ نموونە :

ـ برا دەفەرموو دابەزە ، تۆ میوانی ، هیچ نەبێ نانێ ، ئاوێ ...

(دمدم ، ل١٣٣)

سەربازانی کورد کە بەم نەنەر و دەستدرێژیەیان زانی هێندەی دیکە ئاگریان گرت و زاتیان بزووت و ئەوەی کردیان ، کردیان ...

(دمدم ، ل٣١٨)

نووسەر لە ناوەڕاستی ڕستەدا کۆمەڵە خاڵ دادەنێ ، بۆ ئەوەی خوێنەر بۆ شتێکی چاوەڕوان نەکراو یان سەیر ئامادەبکات . وەك :

گومان لە ڕاست ، بەڵام باوەڕ
بەدرۆ .. (ئاخ دیاری خوای شەڕ !)

(گۆران ، ل١٩٦)

له وتـەی قارەماندا کۆمەڵە خاڵ نیشانەی بڕینە (لـە بیرکردنـەوەدا ، لـە گەڕاندا بە شوێن وشەی لە باردا ، گومان کردندا ، شێواندا ...) وەك :

ـ وەی بەسـەر چـاوان هـاتی ، کاکـە خورشـید ، ئـەمرێ ... خزمـەتێ ... فەرموو بڵێ ..

(دمدم ، لـ ٣٨)

سـوتۆ بـەگ زمـانی چـووە کلیلـە و هەرچـەندی کـرد نـەیتوانی وەڵامـی حوسێن خانی بداتەوە ، زمانی بەیەکدا ئاڵا و گوتی :

ر ، ر ، ر ...

زۆر جار کۆمەڵـە خـاڵ لـە جێـی ئـەو وشـانە دادەنـرێ ، کـە لـە دەقێکـی وەرگێراودا نەنووسراونەتەوە . وەك :

زۆر جـار ((تێگەیشـتنی ڕاسـتی)) دەکەوتـە باسـی ((خۆشەویسـتی))و ((دڵسـۆزی)) بـێ هاوتـای ئینگلـیز بـۆ کـورد . بـە گـەرمی دەیگـوت : ((حکومـەتی ئینگلـیز کوردانـی زۆر خـۆش دەوێ ... چونکـە دەزانـێ لـە تاریخی عالەمدا کوردان ناوێکی گەورەیان هەیە و بە مەردی و ئازایی هـەتا ئێستا خۆیـان ڕاگرتـووە . حـەزناکا وا بڵاوبمێننـەوە و خزمـەتی ئـەم و ئـەو بکەن ... هەڵبەتە حکومەتی موعەزەمـەی ئینگلیلتـەرە کە کوردانـی لـە هـەمو کـەس زیـاتر خـۆش دەوێ وەکـو ئیشـی ئـەقوامی تـری ئاسـان کـرد ئیـش بـۆ ئەوانیش ئاسان دەکا ... (د . کەمال مەزهەر) .

کۆمەڵەخاڵ لە سەرەتای هەندێ ڕستەوە دادەنرێ ، بۆ نیشاندانی دەست پێکردنی باسێکی نوێ . وەك :

... زۆر سەیرە ئەم کوردانە چییان لێبەسەرهات ، ئەڵێی عەرز قووتیداون ... بۆ سبەینێ کە ڕۆژبووەوە و قەڵا بە دیارکەوت ، سەردار لێی ڕوون بووەوە کە کوردان خۆیان لە حەسار داوە .

(دمدم ، ل ٣٣٧)

کۆنسۆنانت الحروف الصحيحة ، الصوت الصامت
Consonants

= نەبزوێن

کۆنسۆنانت بەو دەنگانە دەوترێن ، کە لە دەربڕینیاندا هەندێ لە ئەندامانی ناودەم لێك نزیك دەکەونەوە و دەبنە بەرهەڵست بۆ ئەو لوورزەوی هەوایەی لە سییەکانەوە دێ . لە ئەنجامدا لە دەربازێکەوە دێنە دەرێ .

دەنگە کۆنسۆنانتەکانی زمانی کوردی :

(ب ، پ ، د ، ت ، ج ، چ ، ح ، خ ، د ، ر ، ڕ ، ز ، ، ژ ، س ، ش ، ع ، غ ، ف ، ڤ ، ق ، ك ، گ ، ل ، ڵ ، م ، ن ، و - W ، ه ، ی - y) .

کونسۆنانتی ئاسمانە الصوامت الحنكية Palatal consonant

کۆنسۆنانتی ئاوازەدار الصوامت الصائتة
Voiced consonant

- کۆنسۆنانتی ئەوکی الصامت الحلقي
Glottal consonant

کۆنسۆنانتی ئەوکی بە شێوەیێکی گشتی لە تەقنیەوەی گەروویی‌دا خۆی دەنوێنێ . وەك دەنگی سەربەخۆی ئاخاوتن لە زمانی عەرەبیدا هەیە و هەمزەی پێ‌دەوترێ . ئەم کۆنسۆنانتە کپە کۆسپەکە بە هێنانەوەیەکی دەنگەژێکان دەردەبڕرێ : تەوژمی هەوا بەیەك گوژمی تیژ دەرباز دەبێ ؛ ژاوەژاوێکی لاوازی تەقینەوە سازدەکا . دەنگی ئەوکی پتر وەك تەواوکەری وتنی بزوێن و کۆنسۆنانت خۆی دەنوێنێ . بەوێنە لە تەلەفوزکردنی ئەو وشە ئەڵەمانییانەدا ، کە بە بزوێن دەست پێ‌دەکەن ، ژاوەژاوی کپی ئەوکی ،

که له پچڕی لەناکاوی هاتنەوەیەکی دەنگەژێکان دەبینرێ . بەم جۆرە وتنە دەوترێ هەڵمەتی توند .

کۆنسۆنانتی پشتەکی الصامت الظهري ، الصامت القصي (من اقصى اللسان)

Dorsal consonant

کۆنسۆنناتی پشتەکی ـ dorsal (له ((dorsum))ی لاتینی‌یەوە بە واتای ((پشت)) وەرگیراوە) بە نزیك کردنەوەی بەشی پێشەوەی پشتی زمان له ددانەکانی سەرەوە ئاسمانەی پێشەوە دەوترێ . پشتەکی ـ dorsal زوربەی دەنگەکانی ڕیزی پێشەوەی زمان دەگرێتەخۆ : س ، د ، ن ...

ـ کۆسۆنانتی پشتەوەی زمان صامت مؤخرة اللسان

Dorsum consonant

کۆنسۆنانتی پشتەوەی زمان دابەش دەبێ بەسەر ناوەڕاستی ئاسمانە و پشتەوەی ئاسمانەدا . کۆنسۆنانتی پشتەوەی زمان کۆسپەك و خشۆك و بیڤلۆکی هەیە ... هەروەها بەسەر زوانەچکۆلەیی و گەروویی و ئەوکی‌یشدا دابەش دەبێ .

ـ کۆنسۆنانتی پۆپەیی سمك القد Cocominal consonant

کۆنسۆنناتی پۆپەیی cocominal له ((căcumen)) ((پۆپە))ەوە بە هەڵبڕینی سەری زمانی بەرەو سەروو چەماوە دەوترێ . کۆنسۆنانتی پۆپەیی ـ cocomunal دەنگی لەرزۆك و فیشکەیی و نیمچەکۆسپەك دەگرێتەخۆ .

- کۆنسۆنانتی تەوژمۆك   الصامت الانفجاري

Plosive consonant

بـ : کۆنسۆنانتی کۆسپەك

- کۆنسۆنانتی خشۆك   الصامت الاحتكاكي

Fricative consonant

دروستبوونی کۆنسۆنانتی خشۆك ئەنجامی لێخشانی لووزەوی هەوایە لە دیواری ئەو تێپەڕگەیەی لە نزیكبوونەوەی ئەندامەکانی ئاخاوتنی بۆشایی دەم پێك دێ . بۆیە کۆنسۆنانتی خشۆك بە درێژەپێدراو ، فووتێکراو ، ڕەوان ...)یش ناودەبرێ . دەنگی (ڤ) ، (ف) ، (ز) ، (ژ) ، (س) (ش) (ع) ، (خ) ، (غ) ، (ح) (هـ) (و – w) ، (ی – y) خشۆکن . لە نێو ئەو دەنگە خشۆکانەدا (و ـ w) و (ی ـ y) بە کەمدەنگ ناودەبرێن و هەموو ئەوانی دی بە گڤۆگ .

- کۆنسۆنانتی دووتوێ   الصوامت المزدوجة الثنائية

Double consonant

- کۆنسۆنانتی ڕەق   الصوامت الصارمة   Hard consonant

- کۆنسۆنانتی ڕیزی ناوەڕاستی زمان   الصامت الوسطي

Medial cosonant

کۆنسۆنانتی ڕیزی ناوەڕاستی زمان لە ئەنجامی نزیككردنەوەی ناوەڕاستی زمان لە ئاسمانەڕەقە پەیدا دەبێ . (y – ی) دەنگێکی کۆنسۆنانتی ناوەڕاستی زمانە و لە تەلەفوزکردنیدا سەری زمان لە ددانەکانی خوارەوە گیردەبێ : هەردوو تەنیشتی زمان دەکەونە سەر ددانەکانی تەنیشت ؛ ناوەڕاستی پشتی زمان بەرەو ئاسمانەڕەقە بەرزدەبێتەوە ؛

درزێکی یەکجار تەسك پێکدێنی ، کە دەنگی پێدا ڕەت دەبێ . وتنی کۆنسۆنناتی (y - ی) لە وتنی بزوێنی (i - ی) نێزیکە .

کۆنسۆنانتی (y — ی) لە سەرەتای بڕگەی هێزداردا ڕوون تەلەفوز دەکرێ ، بەهەمان چەشن لەدوای کۆنسۆنانتیشەوە : یار .. دیاری ... بەڵام لە کۆتایی بڕگەدا وەك (ی)ی نابڕگەیی تەلەفوز دەکرێ . وەك : لای ...

- کۆنسۆنانتی زرینگۆگ الصامت الرنان

Resonant consonant

لە نێو کۆنسۆنانتە زرینگۆکەکانی زمانی کوردیدا (م) و (ن) بیڤلۆکین و (ل) و (ڵ) و (ر) و (ڕ)ش لەرۆکن . وتنی کۆنسۆنانتی زرینگۆکی لەرۆك دەمێك بەجێ دێ ، کە لووزەوی هەوا لە کۆسپ دەرباز دەبێ و بە درزێکدا تێدەپەڕێ . بەڵام لە تەلەفوزکردنی کۆنسۆنانتی زرینگۆکی بیڤلۆکدا بەرهەڵست تێك ناچێ و دەمێنێتەوە ، چونکە بەشێك لە لووزەوی هەوا بە کونەلووتدا تێدەپەڕێ . دەنگی (م) ، (ن) بیڤلۆکین .

- کۆنسۆنانتی زوانەچکۆلەیی الصامت اللهوي

Uvular cosenant

بۆ نموونەی کۆنسۆنانتی زوانەچکۆلەیی دەشێ دەنگی (ر)ی زمانی فەرەنسی بکرێتە نموونە . لە تەلەفوزکردنی ئەم دەنگەدا سەری زمان لە ددانەکانی خوارەوە توند دەکرێ ؛ بەشی پشتەوە دەچێتە یەك و بەرەو ئاسمانەی دەم بەرزدەکرێتەوە و لووزەوی هەوا زوانەچکۆلە دەهێنێتە لەرە و لەرزە و ناوەناوە لە پشتی زمان دەکەوێ و بڕین دەخاتە لووزەوی هەواوە و ژاوەژاو دروست دەکات ، وەك ((Frère)) (برا) ؛ ((Paris)) (پاریس) ... بەڵام لە خاسیەتی تەلەفوزی دانیشتوانی پاریس‌دا ، ئەو دەنگە بێ لەرە و لەرزەیە - واتە وەك کۆنسۆنانتی خشۆك دەوترێ .

- کۆنسۆنانتی زوانەکی الصامت اللسانی

Lingual consenant

دەنگە کۆنسۆنانتە زوانەکی‌یەکان بەسەر ڕیزی پێشەوە و ناوەڕاست و دواوەدا دابەش دەبن . کۆنسۆنانتی ڕیزی پێشەوە ، بە شوێنی دەربڕینیاندا دەشێ ددانەکی و پێشەوەی ئاسمانەی دەم بن ، بەوێنە : س ، ش ، چ ... بەپێی سەرنجی وتن ، کۆنسۆنانتە ددانەکی‌یەکانی ڕیزی پێشەوە بە (فیکەیی) ناودەبرێن . هەرچی ئەوانی پێشەوەی ئاسمانەشن (فیشکەیی)یان پێدەوترێ . لە پێکهێننای کۆنسۆنانتەکانی سەری زماندا هەموو ڕێگاکانی وتن کاریگەرن . لە نێوانیاندا کۆسپەك و نیمچەکۆسپەك و خشۆك و بیڤلۆکی و لەرۆك هەیە .. بە کورتی ئەو دەنگانەن ، کە زمان دەورێکی چالاك بۆ دەربڕینیان دەبینێ .

- کۆنسۆنانتی فیشکەیی الصامت المكتوم

Hushing consonant

ب . : زوانەکی

- کۆنسۆنانتی فیکەیی الصامت الصفيري

Whistling (siblant) consonant

ب . : کۆنسۆنانتی زوانەکی

- کۆنسۆنانتی کەم دەنگ

ب . : کۆنسۆنانتی خشۆك

- کۆنسۆنانتی کپ الصوامت المتنفسة ، الصوامت الخافت

Breathed consonant

- کۆنسۆنانتی کۆسپەك   الصامت المعوق

Obstruent consonant

کۆنسۆنانتی کۆسپەك لە ڕێگەی تەقنیەوەی بەرهەڵست بە لووزەوی هەوا دروست دەبێ ، ، بۆیە کۆنسۆنانتی کۆسپەك بە (تەقینەوە)ش ناودەبرێ . دەنگـــــی (ب) ، (پ) ، (د) ، (ت) (گ) ، (ك) ، (ق) ، (ج) ، (چ) کۆسپەکن . کۆنسۆنانتی کۆسپەکیش دوو جۆرە : ١ـ لەرزۆك ، کە دوو دەنگی (ج) و (چ) دەگرێتە خۆ ؛ ٢ـ تەوژمۆك ـ سەرجەمی ئەوانی دین .

- کۆنسۆنانتی گەرووی   الصامت الحنجري

Throat consonant

کۆنسۆنانتی گەرووی بە ڕێگەی بزوتنەوەی ڕەگی زمان بۆ دواوە و کورت بوونەوەی ماسوولکەی دیواری گەروو دەوترێ . کۆنسۆنانتی گەرووی ؛ کۆسپەك و خشۆکی هەیە . کۆسپەکی ئاوازەداری گەرووی لە زمانی ئاڤاریدا هەیە و گەرووی خشۆکیش بە زۆری لە زمانی ئوکرانییدا بەرگوێدەکەوێ .

- کۆنسۆنانتی گڤۆك   ذو جلبة   Noisy consonant

بـ: کۆنسۆنانتی خشۆك

- کۆنسۆنانتی لەرزۆك   الصامت الاهتزازي ، الصامت المتذبذب

Vibrant consonant

بـ: کۆنسۆنانتی کۆسپەك .

ـ كۆنسۆنانتی لوتكەیی   الصامت القممي

Aprical consonant

كۆنسۆنانتی لوتكەیی aprical (لە ((ăpex))ی لاتینیـیەوە بە واتای ((لوتكە)) كەوتووەتەوە بە نزیك كردنەوە ، یان گیركردنی سەری زمان لە ددانەكانی سەرەوە دەوترێ ، وەك : ل . د ...

ـ كۆنسۆنانتی لێوە ـ ددانەكی   الصامت الشفوي سني

Labia – Dental consonant

ب.: كۆنسۆنانتی لێوەكی

ئەو دەنگانەی بە هاوبەشیی ددانەكانی سەرەوە و لێوی خوارەوە دەوترێن . وەك : (ڤ . ف) .

ـ كۆنسۆنانتی لێوە ـ لێوەكی   الصامت الشفوي / الشفتاني

Bilabial consonant

ب.: كۆنسۆنانتی لێوەكی

ئەو دەنگانەی بۆ دەربڕینیان هەردوو لێو بەشداری دەكەن .

وەك : (ب ، پ ، و ـ W ، م) .

ـ كۆنسۆنانتی لێوەكی   الصامت الشفوي

Labial consonant

لە نێو كۆنسۆنانتی لێوەكیدا ، پتر لێوەكی ـ لێوەكی (هەردوو لێو) ـ (bilabial) دەردەكەوێ و كەمتریش لێوە ـ ددانەكی ـ Labiodental . لە وتنی كۆنسۆنانتی لێوە ـ لێوەكیدا لەیەك نێزیك بوونەوەی هەردوو لێو ، یا خود لێوە ـ ددانەكییشدا لێوی خوارەوە لە دانەكانی سەرەوە نێزیك دەبێتەوە ، وەك لە تەلەفوزكردنی گڤۆكی (ڤ) ، (ف)دا دەبینرێ .

- کۆنسۆنانتی نەرم   الصوامت المسهلة   Lax cosonant

(غير صارمة)

- کۆنسۆنانتی نیمچەکۆسپەك   الصامت الانفجاري الاحتكاكي

Affricate consonant

دروستبوونی نیمچەکۆسپەك بەندە بە درێژیی کۆنسۆنانت و تەواوکەری وتنەوە . لە زمانی کوردیدا کۆنسۆنانتی دووتوێ لە بەیەکگەیشتنی مۆرفێمدا پەیدا دەبێ . وەك : ((ن)) ((بردماننەوە)) : (ن)ی یەکەم کۆتایی جێناوی کەسی یەکەمی کۆی دەستەی بەهێز (مان) ، کە کارایە . (ن)ی دووەم جێناوی کەسی سێیەمی دەستەی بێهێزە ، کە بەرکارە ؛ ((ت)) - ((کوشتت)) : (ت)ی یەکەم کۆتایی قەدی چاوگی (کوشتن)ە و (ت)ی دووەم جێناوی لکاوی کەسی دووەمی تاکی دەستەی بەهێزە ؛ ((کورتتر)) : (ت)ی کۆتایی مۆرفێمی (کورت) + (ت)ی سەرەتای مۆرفێمی (تر) ؛ ((م))ی ((مۆمم)) : (م)ی کۆتایی وشەی (مۆم) + (م) ی جێناوی لکاوی کەسی یەکەمی تاکی دەستەی بێهێز ؛ ((ك)) - ((چاککەر)) : (ك)ی کۆتایی مۆرفێمی (چاك) و (ك)ی سەرەتای مۆرفێمی (کەر) ؛ ((پاککەر)) : (ك)ی کۆتایی مۆرفێمی (چاك) و (ك)ی سەرەتای مۆرفێمی (کەر) ؛ ((پاککەر)) : (ك)ی کۆتایی مۆرفێمی (پاك) و (ك)ی سەرەتای مۆرفێمی (کەر) ؛ هەروەها ((پەککەوتن)) و ((چاککردن)) ... هتد .

- کۆنسۆنانتی نێوددانی   الصامت بين الاسناني

Interdental consonant

کۆنسۆنانتیزم   Consonantism

Confix — کۆنفیکس

به بەکارهێنانی پێشگرێك و پاشگرێك لەیەك وشەدا دەوترێ کۆنفیکس ، کـە لـە وشـەی (Confixum)ی لاتینییـەوە وەرگـیراوە ، کـە بـەمانای (بەیەکەوەهاتن ، پێکەوەهاتن ..) دێت . وەك :

نە + خۆش + ی = نەخۆشی

بەر + دان + وە (ەوە) = بەردانەوە

وەر + گەڕ + اندن = وەرگەڕاندن

کێش	المعیار	Norm
کێشە	القضیة	Problem
کێشەکی	المعیاري	Normative
گەردانکردن	تصریف	Cojugation , Inflection

گەروو

بـ .: ئەوك

گەشبینایەتی	التفاؤل	Optimist

گریمانه الافتراضات Assumptions

گشت العموم Univercal

گشتی العام Universality

گشتییایەتی الشمولية Universalim

گڤۆك ذو جلبة Noisy

گوته المقولة phrase

گوتن

= ئاخاوتن

گوزاره الخبر ، المسند Predicate

= وشەی کردار ، وشەی کار

گوزاره ئەو بەشەیە لە ڕستەدا ، کە هەواڵی کردنی کارێك دەداتە پاڵ نیهاد .

؛

گومان | الشك ، الظن | Doubt

=دوودڵی

گونجان | التوافق | Adjustment

- گونجانی دەنگ

ئەمە ئەوە دەگەیەنێ ، کە دوو دەنگ حەز بە خزمایەتیی یەکدی بکەن و زۆر پێکەوە بێن و یەکتر بپارێزن .

بەوێنە ، لە زمانی کوردیدا دەنگی /د/ بەدوا /ر/دا زۆر دێت . وەك :

برد ، کرد ، مرد ، کورد ، دەرد ، هەرد ، بەرد ، گرد ، پرد ، گەردن ، ورد ، بێگەرد ...

هەروەها دەنگی /ر/ لەگەڵ دوو دەنگی /ت/ ، /م/دا باش دەگونجێ و گەلێ وشە هەیە ، کە تێیاندا ئەو دەنگانە پێکەوە هاتوون . وەك :

کورت ، کەرت ، گرت ، خرت ، قۆرت ، پەرت ..

گەرم ، نەرم ، شەرم ، کرم ، درم ، یارم ..

یاخود دەنگی /ت/ زۆر لەگەڵ /س/ ، /ش/دا دێت . وەك :

ماست ، دەست ، بیست ، مەست ، هەست ، ڕست ..

کوشت ، ڕشت ، مشت ، بڕشت ، هەشت ، گەشت ..

... هتد .

١- گونجاندن | المماثلة الجزئية | Accommoldation

ئەمە کارتێکردنی دەنگی دراوسێی بزوێن و کۆنسۆنانتن . بەوێنە لە زمانی کوردیدا کاتێ دەنگی (ك ، گ) دەکەونە پێش دەنگی (یٚ ، ی ، ویٚ ، وی)یەوە ، شێوەی دەربڕینیان دەگۆڕێت و تا ڕادەیێك لە تەلەفوزی دەنگی

(چ ، ج) نێزیك دەبێنەوە : گـێڕ ، گێـلاس ... كیسـە ، گیسـك ... گـوێ ... هەنگوین ..

ھ ، بـ.: پرۆتسیسی فۆنەتیکی دەوربەر .

٢ـ گونجاندن التوفيق Adjust

گۆڕین تباين Dissimilation

گۆڕین دژی وێكچواندنە و وتنـی دەنگـە دراوسێكان دەگـۆڕێ . بەوێنـە لـە زمـانی كوردیـدا لـە وشـەكانی (گەسـتی) ، (كوشـتی) دا (س ، ش) لـە ئەنجامی گۆڕینی (ز ، ژ) ؛ (گـەزی) ؛ (كـوژرا) بە تەئسیری كۆنسـۆنانتی (ت) دەنگی (ز ، ژ) ئاوازەدارێتی‌یان نەما .

گۆكردن

بـ.: تەلەفوزكردن

گیرەك اللاصقة

Affix , Bound morpheme

= مۆرفێمی بەند ، مۆرفێمی ئافیكسی

بـە سـەرپاكی سـێ زاراوەی (پێشـگر) و (پاشـگر) و (نیشـانە) دەوتـرێ (گیرەك ـ Affix) . ئافیكس لە وشەی (Affixus)ی لاتینییەوە وەرگیراوە و بە مانای (گیر ، چەسپاو ، لكاو ، نووساو ..) دێت .

بـ.: مورفێمـی وشـەداڕێژ ؛ مۆرفێمـی وشـەگۆڕ ؛ پێشـگر ؛ پاشـگر ؛ نیشانە .

- ل -

لاوەکی	جانبی	Lateral
لەرە	ذبذبة	Pitch

دەنگەکانی ئاخاوتن لە بەرزی و تین و درێـژیدا لەیەکتر جیادەبنـەوە . بـەرزیی دەنـگ بـە ژمـارەی لەرینـەوە ــ واتــە بـە ژمـارەی پارچـە شـەپۆلە دەنگییەکان ـ دیاریدەکرێ . بـۆ بزوێنـەکانی (ۆ) و (وو) پلـەی بـەرزیی لەرە نزیکەی ٤٠٠ هێرزە . هەرچی (ا)شە دەگاتە ٨٠٠ هێرز . لە ئاخاوتندا بـەرزیی دەنـگ بـەندە بـە درێـژی و کشـاندنی دەنگەژێکانــەوە . بـەرزی بـۆ خاسیەتی دەنگەکانی ئاخاوتن گرنگە . دەنگی پـتر بـەرز خـاوەنی شـەپۆلی کورتە و لەبەر ئەوەشە کە بەهێزترە .

تینی دەنگ بە پەلهاویشتنی لەرینەوە دیاری دەکرێ ــ واتـە درێژیـی شـەپۆل ، کـە بـەندە بەفشاری لووزەوی هـەوا و گـەورەیی ڕووی تـەنی دەنـگ پێکهێنـەوە . لـە نـەزەری وەرگرتنـی ڕشـتەی بیسـتنەوە ، تینـی دەنـگ بـە (بڵنـدی) نـاودەبرێ ، کـە تـەنیا بـەزەبری شـەپۆل دیـاری نـاکرێ ، بـەڵکو بـە بەرزیشـی : دەنگـی خـاوەن یـەك تین و دەنگـی خـاوەن بـەرزیی جیـاواز ، وەك دەنگی خاوەن بڵندیی جیاواز وەردەگیرێن . تینی دەنگ بۆ ڕوونی گەیاندن و

وەرگرتنی ئاخاوتن دەورێکی گەورەی هەیە بەتایبەتی لەباری دیاریکردنی جۆری هێز (النبرە ـ Strees)دا .

ئاخاوتن لە ڕووی بیستنەوە ئاڵۆزە ، چونکە تەنیا ئاوازە بنەڕەتییەکان ناگرێتە خۆ ، بەڵکو ئاوازی لەرینەوەش دەگرێتەوە .

لەرینەوە بریتییە لەوەی ، تەنێ توانستی بۆ زرنگاندنەوە هەبێ (بە لەرەساز ناودەبرێ) ، کاتێ شەپۆلی دەنگی وەردەگرێ ، دەست بە زرنگاندنەوە دەکات ، بەتایبەتی بە لەرەی وێکچوو ، لەرەساز لەگەڵ دیواری نەرم و شێداردا (ڕشتەی ئاخاوتن بەر ئەمە دەکەوێ) بەئاسانی لەرزە بە لەرە دەدا ، بێسەختی لەگەڵ ئاوازی تایبەتییدا جووت دەبێ ، ئەگەرچی لەرینەوەی تایبەتی لەسەرخۆ دادەمرکێتەوە . ئەم خاسیەتە بیستنە ـ فیزیۆلۆژییانە بایەخێکی گەورەیان لە بیستنی ئاخاوتندا هەیە ، بەتایبەتی لە دیاریکردنی مەفهومی بنەڕەتیی (زەنگ ـ Timbre)دا .

دەنگی ئاخاوتن پێکهاتووە لە ئاوازی بنەڕەتی و بریتییە لە هەرە بەتین و ئاوازی سەروو ، کە لە ژمارەی تەواویدا لە ئاوازی بنەڕەتی بەرزترە . لەلای دەنگەکانی ئاخاوتن ئاوازی سەرووی لەرە نێزیکی بۆشایی دەم و لووتە ئەوکی بەندن بە باری زمان و لێو و نەرمەمەلاشووەوە . هاودەنگیی نێوان ئاوازی بنەڕەتی و ئاوازی سەروو خاسیەتی چۆنەکی دەنگ پێکدێنێ ـ کە زەنگەکەیەتی . زەنگ دەنگێک لە دەنگێکی دی جیادەکاتەوە و هەروەها دەنگی کەسێک لە دەربڕینی کەسانی دی ، دەنگی کەمانچە لە ئۆرگان ، لوورەی گورگ لە وڕە و گڤەی با ..

بەو پێیە دەنگی بزوێن لە دەنگ و دەنگگۆڕین پێکدێ ، کە لە مەلاشووەوە دروست دەبێ و لێرەدا پرۆتسێسی بەهێزبوونی لەرە ڕوودەدات ، شەبەنگی دەنگ و پارچە پێکهێنەکانی سازدەبێ . لەزوودا پارچە پێکهێنەکان بە بیستن جیادەکرانەوە ـ بەیاریدەی زەنگ و لەرە و لە پەیدابوونی ئامێری کارەبایی بیستنەوە ، بەتایبەتی کەڵک لە ئامێری

تایبەتی ، وەك لەرەنووس و شەبەنگنووس ... وەرگیرا . شیکردنەوەی شەبەنگیی بزوێن ، ئەوە نیشان دا ، کە پارچەی پێکهێن بریتی نییە لە تاکە لەرەیێك ، بەڵکو هەرێمی پارچەیە .

لەرەساز	الران (مسبب الرنين)	Resonator
لەرەنووس	راسم الذبذبات	Oscillograph
لەرزۆك	الاهتزازی	Vibrant
لەرینەوە	رنين	Resonance
لەمپەر	الحواجز ، العوائق	Barriers

لق

ب . : لك

لك	الفرع	Section

= لق

لوتکەیی	القمي	Apical
لووزەو	التيار	Jet , Spurt , Spirt , Stream

لووت — الانف — Nose

= کەپوو ، بێقل

لێکدان — الترکیب

Composition , Compounding

لێکدانەوە — التحليل — Analysis

= شیکردنەوە

لێکدانەوەی ژیربێژەکی — التحليل المنطقي

Logical Analysis

لێکسیکۆلۆژی — علم المفردات القاموسية — Lexicology

وشەی لێکسیکۆلۆژی (Lexicology) کە لە زمانی یۆنانییەوە وەرگیراوە ، پێکهاتووە لە : (lexikos ـ وشەکانی زمان ، وشەی فەرهەنگی) و (logos ـ زانست) . بەم جۆرە وشەی لێکسیکۆلۆژی بە مانای ـ زانستی وشە ـ دێت .

لێکسیۆلۆژی بەشێکە لە زانستی زمان و لە بارەی باری ئێستا و رابوردووی وشەوە دەدوێ . لێکسیکۆلۆژی زمانی کوردی یاسای وتووێژی ئەمڕۆ و دوێنێ و شێوەی پەیدابوون و پێشکەوتن و گەشەکردنی زمانەکەمان و پێوەندی لەگەڵ مێژووی گەلی کوردمان بۆ دەردەخا و ڕوون دەکاتەوە .

کاکڵ و کەرەستەی لێکۆڵینەوەی لێکسیکۆلۆژی بەر لە هەموو شتێك وشەیە . وەك ئاشکرایە وشەسازی (مۆرفۆلۆژی)یش هەر لە وشە دەدوێ ،

بەلاّم لێرەدا دەیکاتە هۆ بۆ لێکۆڵینەوە لە دەستوور و ڕێزمان . کەچی لە لێکسیکۆلۆژیدا پێویست و گرنگ زانین و ناسینی وشە و وشەکانی زمانە .

بەوینە ئەگەر لە باری مۆرفۆلۆژی و لێکسیکۆلۆژییەوە تەماشای وشەی ((پاك)) بکەین ، دەبینین ئەوەی بە لای مۆرفۆلۆژییەوە گرنگە ئەمەیە ، کە ئەم وشەیە (ئاوەڵناو)ە ، (ئاوەڵناوی سادە)یە ، لە (پلەی بەراورد)دا دەبێ بە ((پاکتر)) و لە (پلەی باڵا)دا دەبێ بە ((پاکترین)) ... هتد . بەلاّم بە نیسبەت لێکسیکۆلۆژییەوە ، ئەوەی پێوەندی بە وشەی ((پاك))ەوە هەبێت ، ئەوەیە کە ئەم وشەیە لەگەڵ ((پاقژ)) و ((پاکژ)) و ((خاوێن))دا هاوواتایە و ، لە زۆر ناوچەی کوردستان بەکاری دەهێنن و ، لەگەڵ وشەی ((پاك)) ـ کە بە مانای ((تێکڕا ، هەموو)) دێت ، هاوبێژە ... هتد .

لێکۆڵینەوە = توێژینەوە	التحليل ، البحث	Analysis
ـ لێکۆڵینەوەی مەیدانی	البحث الميداني ، دراسة ميدانية	
لێو	الشفة	Lip
ـ لێوە ـ ددانەکی	الشفوي سني	Labiodental
ـ لێوە ـ لێوەکی (هەردوو لێو)	الشفتاني	Bilabial
ـ لێوەکی	الشفوي	Labial

- لێوی بانین

بـ . : لیوی سەرەوە

- لێوی خوارەوە	الشفة السفلى	Lowerlip

= لێوی ژێرین

- لێوی ژوورو

بـ . : لێوی سەرەوە

- لێوی ژوورین

بـ . : لێوی سەرەوە

- لێوی ژێرین

بـ . : لیوی خوارەوە

لێوی سەرەوە	الشفة العليا	Upperlip

= لێوی ژوورو ، لێوی ژوورین ، لێوی بانین .

لێواری زمان	حافة اللسان	Edg of Tongue

= ڕۆخی زمان ، کەناری زمان

؛

لێوخڕکردن التدوير للشفة ، (لفظ مصحوب باستدارة الشفتين)
Labialization

ئەو تەلەفوزکردنەی کۆنسۆنانتە ، کە بە ژاوەژاوی لێو بەڕێ دەکرێ و لە لووزەوی ئاخاوتندا لە ژێر کاریگەریی بزوێن ، یان کۆنسۆنانتی دراوسێیدا پەیدا دەبێ .

ماسوولکە العضلة Muscle

مانا المعنى Meaning

=واتا

- مانای پێچەکی

ب . : مانای تیان

- مانای تیان المعنى المجازي ، المعنى غير المباشر
Transferred meaning , Indirect meaning

= مانای مەجازی ، مانای پێچەکی

مانای تیان بەو مانایە دەوترێ ، کە ڕاستەوخۆ دیاردەیێکی مەوزووعیی واقیعی نیشان نادات ، بەڵکو لە ڕێی پێوەندییەوە لەگەڵ دیاردەیەکدا مانا دەدات .

بەوێنە مانای دووەمی وشەی ((ئاگرنانەوە)) ـ واتە ((هەڵگیرساندنی شەڕ و ئاشووبنانەوە ، مانایێکی ناڕاستەوخۆیە و ڕاستەوخۆ دیاردەیێکی مەوزووعی واقیعی نیشان نادات ، چونکە ئاشکرا دیارە ، کە لەم ڕووداوەیاندا (گڕگرتن و سووتاندن)ی تێدا نییە ، بەڵکو ئەم کارە کە

(ناخۆشی و وێرانی و خراپی ...) لە دوایە ، لە ئەنجامی (گڕگرتن و سووتاندن)ەوە نزیکە .

- مانای حەقیقی

بڕ . : مانای ڕاستەوخۆ

- مانای داڕێژە المعنى الاشتقاقي

Derivational meaning

- مانای ڕاستەوخۆ المعنى الحقيقي ، المعنى المباشر

Direct (proper) meaning

= مانای حەقیقی

مانای ڕاستەوخۆ بەو مانایە دەوترێ ، کە ڕاستەوخۆ دیاردەیێکی مەوزووعی واقیعی نیشان دەدات .

بەوێنە مانای یەکەمی وشەی ((ئاگرنانەوە)) ـ واتە ((ئاگربەردان بە شوێنێکەوە کە بسووتێ)) مانایێکی ڕاستەوخۆیە و ئاشکرا دیارە ، کە ڕاستەوخۆ دیاردەیێکی مەوزووعی واقیعی نیشان دەدات .

- مانای مەجازی

بڕ . : مانای تیان

- مانای نیسبی المعنى النسبي

Relational meaning

Material المادي مایەکی

Materialism	المادية	مایەکیەتی
Conditionalty	الشرطي	مەرجایەتی
Pithecanthrope		مەردوومی جاوە (پیتی کانترۆپ)

ب . : مەیموونی سەرەتایی

Palate	الحنك	مەلاشوو
Hard palate	الحنك الصلب	ـ ڕەقەمەلاشوو
Soft palate	الحنك اللين	ـ نەرمەمەلاشوو

ب . : ئاسمانە

Palatal	الحنكي	مەلاشوویی
Proconsul		مەیموونی سەرەتایی (شەمپازی)

مرۆڤ لە ئەنجامی بارگۆڕین و پێشکەوتن و گەشەکردنی دوورودرێژی جیهانی بوونەوەردا پەیدابوو ، بەتایبەتی لە مەیموونی لە مرۆچووەوە . مەیموونی سەرەتایی (کە Proconsul ـ شەمپازیی زووی پێ دەوترێ) نزیکەی ۲۵ـ ٤٠ ملیۆن ساڵ لەمەوبەر لەسەر زەوی دەژیا . لویس لیکی زانای ئەنترۆپۆلۆژیی ئینگلیز و خیزانی لە ناوچەی گۆمی ڤیکتۆریا (لە کینیا) بەردەنی (متحجر) پاشماوەی کەللەسەری گیانلەبەرێکی ١٤ ملیۆن ساڵی بەر لە ئەمرۆیان دۆزییەوە .

ددانەکانی ژێر چاوی ئەم گیانلەبەرە کەمێك لە ددانەکانی تری درێژتر بوون (ئەم ددانانەی مەیموونی مرۆئاسایی زۆر لەوانی تری نزمترن) . لە ئێسك و پروسکی ئەم گیانلەبەرەدا ئەوەش بەدی کراوە ، کە ژێر چاو تەنیا خاسیەتی مرۆڤە و تەنانەت لە مەیموونی مرۆئاساییشدا نییە) . ئەم نیشانانە رێگەیان بە دوکتۆر لیکی دا وای لێكبداتەوە ، کە ئەو گیانلەبەرەی ١٤ ملیۆن ساڵی بەر لە ئێستا ، دەبێ بەرەو بەئادامیزادبوون گەشەی کردبێ ، ئەگەرچی لە رەسەندا مرۆڤ نەبووە . ئەو جۆرە گیانلەبەرانە هەر لە (pithekos australis ـ ئاوسترالۆپیتیك)ەوە تا (Pithecanthrope ـ مەردوومی جاوە) ماوەیێکی دووروودرێژ (نزیکەی ١٢ ملیۆن ساڵ) لە پێشکەوتن و گەشەکردندا بوون بۆ بارگۆڕین بەرەو بە ئادەمیزادبوون .

تەمەنی مرۆڤی هەرە زوو (جۆری Sinanthropos) نزیکەی دوو ملیۆن ساڵ دەبێت(*) . لەچاو مرۆڤی ئەمڕۆ (home sapiens ـ مرۆڤی هوشیار)دا ، کاسەی سەری سینانترۆپ مێشکی کەم تێدابوو ، بەلام لە تەنیشتییەوە ئامێری بەردینی ساکاری لێبوو ، کە بە ئاشکرایی ئەوە نیشان دەدەن دەستکردی خۆی بوون و زانیوێتی بەکاریان بهێنێ .

پێشکەوتن و گەشەکردن بەرەو بە ئادەمیزادبوون و پێکهاتنی کۆمەڵ بە سێ قۆناغدا تێپەڕیوە :

١ـ قۆناغی یەکەم دەستەی پێشکەوتووی ئاوسترالۆپیتیکە ، کە لە بە چوار پەل رۆیشتنەوە کەوتە ئەوەی تەنیا لەسەر پێکانی بڕوا و وەك ئامێر کەڵك لە دار و بەرد و ئێسکی گیانلەبەران وەربگرێ . ئەمە درێژترین قۆناغە و دووریی لە ئێمەوە دەگرێتەوە بۆ ٢ ـ ٣ ملیۆن ساڵ .

(*) ئەگەر ئەو دۆزینەوەیەی لە ئەفریقا و ئەو لێکۆڵینەوەیەی لە تەرمی قوڵەڕشەش (زنجەترۆپ) کراوە ، وەربگرین ، ئەوە تەمەنی دێرینترین (homo habilis) دەکاتە دوو هەزار و پێنج سەد هەزار ساڵ .

٢ـ قۆناغی دێرینترین و دێرینی مرۆڤ ـ پەلیانترۆپ (پیتی کانترۆپ ، سینانترۆپا ، نیاندرتال) ، کە ئامێری باش و کوخ یان دروست دەکرد و بە کۆمەڵ ڕاوی گیانلەبەری گەورەیان دەکرد . دووریی ئەم قۆناغە لە ئێمەوە نزیکەی ملیۆنێك ساڵ دەبێت .

٣ـ قۆناغی مرۆڤی هاوچەرخی بە وزە . ئەم قۆناغە ٤٠ ـ ٥٠ هەزار ساڵێك لە ئێمەوە دوورە .

مرۆڤی هۆشیار الانسان (بوصفة نوعا بیولوجیا)

Homo sapiens

بـ . : مەیموونی سەرەتایی

مرۆناسی علم الانسان Anthropology

مۆرفۆلۆژی

بـ . : وشەسازی

مۆرفێم المورفیم Morpheme

مۆرفێم بچووکترین دانەی واتاداری زمانە .

مەبەست لە مۆرفێم ـ بچووکترین دانەی واتادار ، ئەوەیە کە ناتوانرێ بچووکتر بکرێتەوە بە مەرجێ واتای نەفەوتێ . بەوێنە ، وشەی (مۆمدان) لە دوو مۆرفێم : ((مۆم + دان)) دروست بووە و هەر یەکێك لەو مۆرفێمانە بچووکترین پارچەی واتاداری ئەو وشەیەن و ناکرێ بچووکتر بکرێنەوە و ماناش ببەخشن . بێگومان ، ئەگەر یەك دەنگیان لێ لابرێ ، بێواتا دەبن و ناتوانرێ پێیان بوترێ مۆرفێم ... هەروەها وشەی ((پەری)) بریتییە لە یەك

مۆرفێم یاخود دوو برگه ، یاخود چوار فۆنێم . لێرەدا ((پەری)) بچووکترین دانەی واتادارە و لەوە بچووکتر ناکرێتەوە ، بە مەرجێك واتای ون نەبێ . ئەگەر بکرێتە ((پە ، ری)) واتای نامێنی کە واتاش نەما بە مۆرفێم ناژمێررێت .

دەشی سێ جۆر مۆرفێم جیابکرێتەوە .

١- مۆرفێمی ڕیشەیی

بـ . : مۆرفێمی ڕیشەیی

٢- مۆرفێمی وشەداڕێژ

بـ . : مۆرفێمی وشەداڕێژ

٣- مۆرفێمی وشەگۆڕ

بـ . : مۆرفێمی وشەگۆڕ

- مۆرفێمی ئافیکسی

= مۆرفێمی بەند ، گیرەك

بـ . : گیرەك

- مۆرفێمی بەند

= مۆرفێمی ئافیسکی ، گیرەك

بـ . : گیرەك

- مۆرفێمی پێوەندی

بـ . : ناوبەند

## ـ مۆرفێمی ڕیشەیی		المورفيم الجذري		Root morpheme

= مۆرفێمی سەربەخۆ

بچووکترین بنکەی وشە ، کە مانای سەرەکیی وشە هەڵگرێ ، لە زانستی زماندا بە مۆرفێمی ڕیشەیی ناسراوە . بەوێنە ((ڕەش)) لە وشەی ((ڕەشایی))دا بنکەیە و مۆرفێمی ڕیشەیی‌یە ؛ لە وشەی ((چڵکن))دا ـ ((چڵك)) بچووکترین بنکەیە و مانای سەرەکیی وشەکەی هەڵگرتووە ؛ لە وشەی ((بەهێن))دا ـ ((هێن)) بنکەیە ؛ ((هات)) لە وشەی ((هاتن))دا ؛ ((چوو)) لە وشەی ((چوون))دا مۆرفێمی ڕیشەیین ... هتد .

هەروەها بەشی هەرە زۆری ئەم مۆرفێمانە بە شێوەی سەربەخۆش خۆیان دەنوێنن و واتا دەبەخشن . هەر لەبەر ئەوەشە هەندێ جار لە زانستی زماندا مۆرفێمی ڕیشەیی بە (مۆرفێمی سەربەخۆ) ناودەبرێ .

بەوێنە ، وشەی ((شار)) مۆرفێمێکی سەربەخۆیە و مانای هەیە و خۆی بەتەنیا بەکاردێت ... هەر بەو چەشنەش سەدان وشەی دی ، وەك : مار ، باڵ ، ساڵ ، دار ، چاو ، ئاسن ، بڵند ، کەم ، زۆر ، جوان ، سەر ، سەوز ، پایز ، بزن ، گەرم ... هتد .

ـ مۆرفێمی سەربەخۆ

ب . : مۆرفێمی ڕیشەیی

## ـ مۆرفێمی وشەداڕێژ		المورفيم المكون للكلمة

Derivational morpheme

هەرچەندە ڕەگی وشە مانای سەرەکیی وشە هەڵدەگرێ ، بەڵام هیچ زمانێك ئەو توانستەی نییە تەنیا بە ڕەگ و وشەی سادە مەبەست دەربڕێ .

ڕەگی وشە و وشەی سادە بە یاریدەی پێشگر و پاشگر دەتوانن سەدان وشە دروست بکەن و سەدان مانا و مەبەست دەربڕن . بەوێنە ، پاشگری (ێنە) کە دەچێتە سەر وشەی ((نیسك ، ماش ...)) ، دوو وشەی نوێ دادەڕێژێ : ((نیسکێنە ، ماشێنە ...)) . پاشگری (ین) کە بە وشەی سادەی (سەر ، نەرم ...))ەوە دەلکێ ، ئەو دەمە وشەی داڕێژراوی ((سەرین ، نەرمین ...)) سازدەبێ . پاشگری (ار) کە بە ڕەگی کرداری ((وتن ، کوشتن ...))ەوە دەنووسێ ، وشەی (وتار ، کوشتار...) پێكدێنێ ... پێشگری (ڕا) کە دەچێتە سەر کرداری سادەی ((هاتن ، بوون ...)) ، دەیانکاتە (ڕاهاتن ، ڕابوون ...)) کە کرداری داڕێژراون . پێشگری (بێ) کە بە ناوی سادەی ((هۆش ، هێز ...))ەوە دەلکێ ، دەیانکاتە ئاوەڵناوی داڕێژراوی (بێهۆش ، بێهێز ...)) . پێشگری (پێ) کە بە ڕەگی کرداری سادەی (ویستن ، خەفتن ...))ەوە دەنووسێ ، ناوی داڕێژراوی ((پێویست ، پێخەف ...))یان لێسازدەکا ... هتد .

بەم چەشنە ، ئەو پێشگر و پاشگرانەی دەوری وشەڕۆنان دەبینن ، جۆرێکی تایبەتین لە مۆرفێم و لە زانستی زماندا بە (مۆرفێمی وشەداڕێژ) ناسراون .. ئەم جۆرە مۆرفێمە لەبەر ئەوەی بە شێوەی سەربەخۆ کارناکا و واتا نابەخشێ ، بۆیە بە (مۆرفێمی بەند) ، یاخود (مۆرفێمی ئافیکسی)یش ناودەبرێ .

گەلێك لە زانایانی زمان لەو ڕایەدان ، کە بەشی زۆری پێشگر و پاشگر لە زوودا وشەی سەربەخۆ بوون و بە تەنیا مانایان داوە و لە دواییدا بۆ دەربڕینی مانای نوێ لەگەڵ وشەی دیدا یەکیان گرتووە و وشەی لێکدراویان هێناوەتە کایەوە .. ئەنجامی وشە لێکدان بووەتە هۆی گۆڕینیان . دیارە بە تێپەڕبوونی کات و زۆر بەکارهێنان هەندێکیان لێسواوە و بەرە بەرە فۆرمی تازەیان وەرگرتووە .

بیٚگومان هەر زمانێك لە چەشنی بەکارهێنانی پێشگر و پاشگردا خاوەنی خاسـیەتی تایبـەتی خۆیـەتی . بەوێنـە ، زمـانی وا هەیـە ، وەك زمـانی (تۆرانێکان ، ئوگۆرە ـ فینی) کە پێشگر بەکار ناهێنن و هەموو ڕێزمانیان بە هۆی پاشگرەوە دەردەبڕن . بەم جۆرە ، تێکڕای وشەکانی ئەو زمانانـە لـە ڕەگی وشـەوە دەست پیٚدەکەن و لـە کۆتاییـەوە بەپێی پێویست زنجیرەیێك پاشگر دێت . زمانی دیکەش هەیە بە پێچەوانەوە پێشگر بەکاردەهێنن و پاشگر (لـە هـەندیٚ حاڵـەتی بیژۆکـدا نـەبیٚ) بـەکارناهێنن ، وەك (زمـانی سواحیلی)ی کە لە خێزانی (بانتوو)ە ـ (ناوەڕاستی ئەفەریقا) .

زمانە هیند و ئەوروپاییەکان ، کە زمانی کوردییش یەکێکە لەو خێزانە ، هەردووك ـ واتە پێشگر و پاشگر ـ بەکاردەهێنن . بەوێنە ((بەربوونەوە)) لە پێشگری (بـەر) و کـرداری (بـوون) و پاشـگری (وە / ەوە) پێکـهاتووە . وشـەی ((بیٚهـێز) لـە پێشـگری (بـیٚ) و (هـێز) کـە نـاوە پـەیدابووە . ((ئاسنگەر)) لە وشەی (ئاسن) و پاشگری (گەر) دروست بووە ... هتد .

پێشگر و پاشگر لە زمانی کوردیدا ئەو دەورەش دەبینن ، کە وشەیێك لـە بەشێکی ئاخاوتنەوە بکەنە بەشـێکی دیکـەی ئاخـاوتن ، واتـە نـاو دەکەنـە ئاوەڵناو ، یاخود بە پێچەوانەوە ئاوەڵناو دەکەنە ناو ... هتد . بەوێنە وشەی ((هێز)) ناوە و ((بەهێز)) کە ئاوەڵناوە بە یاریدەی پێشگری (بە) دروست بووە . وشەی ((زێڕ)) ناوە ، دەمیٚ پاشگری (ین)ی دەخرێتە سەر دەبێتـە ئاوەڵناو ـ ((زێڕین)) . وشەی ((ورگ)) ناوە ، کاتیٚ پاشگری (ن ـ in)ی لەگەڵ بەکاردەهێنریٚ ـ ((ورگن)) پەیدادەبیٚ کە ، ئاوەڵناوە . وشەی ((درێـژ)) ئاوەڵنـاوە ، کـە پاشـگری (ی) پێوەدەلکـیٚ دەبێـتە ((درێـژی)) کـە نـاوە . وشـەی (ڕەش)) ئاوەڵنـاوە ، کـە پاشـگری (ایـی) دەچێتـە سـەر دەبێـتە ((ڕەشایی)) و ئاوەڵناوەکە دەگۆڕیٚ بۆ ناو . وشەی ((زەرد)) ئاوەڵناوە و بە یاریدەی پاشگری (ێنە) وشەی ((زەردێنە)) پێك‌دیٚ و ناو پەیدا دەبیٚ ... وشـەی ((هـۆش)) کـە نـاوە ، کـاتیٚ پێشـگری (بـیٚ)ی پێوەدەلکـیٚ دەبێتـە

منتدى إقرأ الثقافي

ئاوەڵناو ـ ((بێهۆش)) ، کەچی ئەگەر پاشگری (ی)یشی بخرێتە سەر ئەوە سەرلەنوێ دەبێتەوە ناو ـ ((بێهۆشی)) ... هتد .

بـ .: گیرەك

ـ مۆرفێمی وشەگۆڕ   المورفيم المغير للكلمة

Inflexional morpheme

وشەکانی زمان لە نێو خۆیاندا پێوەندیی هەمیشەیی‌یان هەیە . ئەو وشانەی فرێز و ڕستە پێك‌دەهێنن پێوەندیی ئاشکرا و دیاریکراویان لەگەڵ یەکتردا هەیە . بۆ دەربڕینی هەر مەبەستێك ، وشەکان بەگوێرەی دەستووری ئەو زمانە دەچنە پاڵ یەك و فۆرمەی پێویستی خۆیان وەردەگرن و ڕستە پێك دەهێنن و مەبەستی دیاریکراو دەگەیەنن .

وەك :

* ئەو کوڕە ناوی سەردارە
سەردار کوڕی خاڵە شاسوارە
کوڕەکەی خاڵە شاسوار ناوی سەردارە
لە نێو کوڕانی خاڵە شاسواردا سەردار دیارە
سەردار کوڕێکی چاکە
... هتد .

* سەردار چوو بۆ قوتابخانە
سەردار دەچوو (ئەچوو) بۆ قوتابخانە
سەردار بچۆ بۆ قوتابخانە
... هتد .

بەو نموونانەی سەرەوەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ ، کە یەکێك لە هۆ کاریگەرەکانی ڕێکخستنی وشە ، مۆرفێمی وشەگۆڕە . مۆرفێمی وشەگۆڕ دەچێتە سەر وشە و حاڵەتی جیاوازی ڕێزمانی پێك دێنێ . مۆرفێمی

وشەگۆڕ ، کە بریتییە لە نیشانە ، وەك پێشگر و پاشگر بەسەرەتا و کۆتایی وشەوە دەلکێن . لە بەشی یەکەمی ئەو نموونانەی سەرەوەدا ، نیشانەی (ە ، ی ، ەکە ، ی ، ان ـ ی ، ێك ، ی) بە کۆتایی وشەی ((کوڕ))ەوە لکاون و حالەتی جیاوازی ڕێزمانییان دەربڕیوە . لە وشەکانی بەشی دووەمیشدا (دە ، ئە ، بـ) ، کە لە سەرەتاوە هاتوون ، هەمان ئەرکیان بەجێهێناوە .

بەم چەشنە بۆمان ڕوون بووەوە ، کە لە زمانی کوردیدا دو جۆر مۆرفێمی وشەگۆڕ هەیە و پێیان دەوترێ (نیشانە) . ئەو نیشانانەی بە کۆتایی وشەوە دەلکێن بە (Inflexion) ناسراون . نیشانەی کۆتایی لە زوربەی زمانەکانی جیهاندا باوە . هەرچی جۆری دووەمی نیشانەیە ، کە بە سەرەتای وشەوە دەلکێ و لە زمانی کوردیدا باوە . لە زانستی زماندا (Augment)ی پێدەوترێ . ئەم جۆرەیان لە کەم زماندا بەدی دەکرێ . بەوێنە لە زمانی ئینگلیزی و ڕووسیدا نییە ، بەلام لە زمانی یۆنانیی کۆن و سانسکریتیدا دەبێتە نیشانەی کرداری ڕابوردووی سادە و دوور .

ئەم جۆرە مۆرفێمە ـ واتە مۆرفێمی وشەگۆڕ لەبەر ئەوەی بە شێوەی سەربەخۆ کارناکا و واتا نابەخشێ لە زانستی زماندا بە (مۆرفێمی بەند) یاخود (مۆرفێمی ئافیکسی)یش ناودەبرێ .

بـ .: گیرەك

مێشك	الدماغ	Brain
میتافۆر	المجاز	Metaphor

= ئاوەڵواتا ، خوازە ، خواستن .

زۆر کەس لەو باوەڕەدان ، کە میتافۆر زادەی ئەندێشەی شاعیرە و زەخرەفەیێکی ڕەوانبێژییە و ، ئامرازێکە لە زمانی نائاسایی ، نەك ئاساییدا

منتدى إقرأ الثقافي

پتر بەدی دەکرێ . هەروەها بە تێڕوانینی هەندێ ، میتافۆر تایبەتی‌یەکی زمانە و پێوەندی بە وشەوە هەیە ، نەك بەچالاکی و بیرکردنەوەوە . هەر لەبەر ئەمەشە ، بڕێك وا بیردەکەنەوە ، کە بەبێ میتافۆریش ژیان دەچێتە سەر . بە پێچەوانەی ئەم بۆچوونانەوە میتافۆر بە دیاردەیێکی زۆر بڵاو ، نەك هەر لە زمانی ڕۆژانەدا ، بەڵکو لە چالاکی و بیرکردنەوەشدا خۆی دەنوێنێ .

سیستەمی یان پێڕەوی بیریی ئاسایی مرۆڤ ، کە شێوەی بیرکردنەوە و چالاکی دیاری دەخات ، لە بنەڕەتدا سروشتێکی میتافۆری هەیە .

ئەو مەفهوومانەی بەسەر بیردا زاڵن تەنیا پێوەندییان بە هۆشەوە نییە . جگە لە بیریش ، هەموو چالاکییەکی ڕۆژانەشمان ، تا وردەکارییەکانیشی دەبەن بەڕێوە . ئەو مفهوومانە ڕۆنان دەدەن بەو شتانەی پەی پێ‌دەبەین ، ئەگەر ڕاست بین لەوەدا ، کە پێڕەوی بیرمان میتافۆرییە لە سروشتدا ، ئەوا شێوەی بیرکردنەوە شێوەی پەی بە شت بردن هەموو چالاکیی ڕۆژانەمان بە زۆری بە میتافۆر دەکرێ .

دەبێ ئەوەش بەبیربهێنینەوە ، کە پێڕەوی بیریی شتێك نییە لێی بەئاگابین . زوربەی ئەو چالاکییانەی ڕۆژانە دەیکەین ، بە شێوەیێکی میکانیکی و خۆرسکی بەڕێوە دەڕوات . بۆ ئەوەی لەم شێوە میکانیکی و خۆڕسکییە بگەین ، دەبێ لە زمان وردبینەوە . لەبەر ئەوەی گەیاندنیش هەر بەندە بەو پێڕەوە بیرییەوە ، کە لە بیرکردنەوە و چالاکیی دیدا بە کاری دێنین ، زمان سەرچاوەیێکی بەڵگەیە بۆ بوون و چۆنیەتی ئەو پێڕەوە بیرییە .

هەر بە بەڵگەی زمانیدا دەردەکەوێ ، کە پێڕەوی بیریی ئاسایی لە سروشتدا میتافۆرییانەیە و ئەمەش سەرەتای ناسینەوەی ئەو میتافۆرانەیە ، کە ڕۆنانی بیرکردنەوە و کارکردن و پەی‌پێ‌بردن بە دەوروبەر دیاری دەکەن .

بۆ پتر ڕوونکردنەوەی ئەو بیرەی ، کە مەفهوومەکان میتافۆرین و سنوور بۆ ڕۆنان و شێوەی چالاکیی ڕۆژانە دەکێشن ، با لە چەمکی کات بکۆڵینەوە و لەو میتافۆرە بیرییە بدوێین ، کە (کات پارەیە) .

ئەم میتافۆرە لە دەیان دەربڕینی ڕۆژانەی کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە ، کە ئەمانە هەندێکیانن :

(۱- کاتم نییە بۆ تۆی تەرخان بکەم ؛ ۲- کاتت بەچی سەرف دەکەی ؟ ؛ ۳- کارەکە سەعاتێکی برد ؛ ٤ - کاتی نییە بۆ ئەو کارەی دانێ ؛ ٥- کاتمان لێبرا ؛ ٦- کاتێ تەرخان بکە بۆ یاری ؛ ۷- کارەکە ئەو هەموو کاتە ناهێنێ ؛ ۸- کاتت چەند ماوە ؟ ؛ ۹ - کاتت چەند بەدەستەوەیە ؟ ؛ ۱۰ - دەبێ کاتی بۆ قەرز بکەین ؛ ۱۱ - کاتەکەت بە فیڕۆدا ؛ ۱۲ - کەڵکی لە کاتەکەی نەدی ؛ ۱۳- کاتمان زۆر لە کیس چوو ؛ ١٤- سوپاس بۆ ئەو کاتەی داتینێ ؛ ١٥- دوو سەعات لە کاتی خۆتم بدەرێ ...) .

ئەو ڕستانەی سەرەوە ، ئەوە ڕوون دەکەنەوە ، کە کۆمەڵی کوردی وەك هەموو کۆمەڵێکی پیشەسازیی دی (نەك هەموو کۆمەڵێك) ، کات - بە پارە ؛ بە سامان ؛ بەشتومەکێکی بەبەها دەبینێ ..

ئەو ڕستانە میتافۆرن ، چونکە شارەزایی ڕۆژانەی خۆمان لەگەڵ پارە و سامان و کەلوپەل بەکارهێناوە بۆ پەیبردن بە کات و ئەمە بەندە بە شارستانییەتی خۆمانەوە . مەرج نییە ، هەموو کۆمەڵە کەسێك کات بەم جۆرە ببینن ، شارستانێتی وەها هەیە ، کە بەم جۆرە بۆ کات ناچێت . بڕوانە ، چۆن لە پارە دەدوێن ، هەر واش لە کات دەدوێن . پارە سەرف دەکرێ ؛ دەدزرێ ؛ دەبرێ ؛ تەرخان دەکرێ ؛ لەکیس دەچێ ؛ بەفیڕۆدەدرێ ؛ قەرز دەکرێ ؛ دەدرێ ... کاتیش بەهەمان شێوە .

میتافۆر دیاردەیەکی زمانیی بڵاوە . لە زۆر شێوەی گەیاندنی زمانیدا دەبینرێ : ئاخاوتنی ڕۆژانە ؛ گوتاری ڕۆژنامە ؛ گوتاری دینی ؛ باسکار ؛

نووسینی فەلسەفی و ڕۆمان و شیعر و ... بڕوانە ، ئەم نموونانەی خوارەوە :

(١ـ دارا ئاگری بن کایە ؛ ٢ـ پیاو گورگە ؛ ٣ـ قولاپی چاوەکان ؛ ٤ـ ڕۆژانی سەخت ؛ ٥ـ پەپوولەی ئارەزوو ؛ ٦ـ گوڵدانی بێدەنگی ؛ ٧ـ شیعرێکی سپی ؛ ٨ـ تەنها لە ئاشتیدا خەونەکان باڵ دەگرن ؛ ٩ـ بۆنی خیانەت و بۆنی کەلاکی تۆپیو یەك بۆنن ؛ ١٠ـ قافییە ئاسنینەکانی تۆ ...) .

میتافۆر چۆن لە نامیتافۆر جیادەکرێتەوە ؟ یەکێك لەو نیشانانەی ، کە لە زوربەی بۆچوونەکاندا ئاماژەی بۆ دەکرێ ، لەگەڵ جیاوزیشیاندا ، ئەوەیە کە میتافۆر ڕەگەزی نامۆیی و ڕامانی تێدایە . هێنل ، بۆ نموونە ، لەو باوەڕدایە ، کە لە ڕوانگەی گوێگر / خوێنەرەوە ((دیارترین تایبەتمەندیی میتافۆر جۆری ئەو (صدمە)یەیە ، کە دەیهێنێتە ئەنجام)) . هەروەها ڕانسەم ، وای بۆدەچێ میتافۆر تەنیا تەنی نامۆ ، واتە (نامۆیی) دەهێنێتە نێو باری گوتنەوە . دیسان بیردسلی ، باوەڕی وایە ، جیاوازیی نێوان دەربڕینی میتافۆری و نامیتافۆری لەو دژایەتییەدایە ، کە لە دەربڕینی میتافۆریدا هەستی پێدەکرێ . وایـنزیش ، میتافۆر بەو وشەیە دەزانێ ، کە هاتنی لە باری گوتندا شتێکی چاوەڕوان نەکراوە .

منتدى إقرأ الثقافي

- ن -

نائاگایی — **اللاشعور** — **Irresponisible**

ناڕاستەوخۆ

بـ: تیان

ناساندن — **التعریف** — **Definition**

ناو — **الاسم** — **Noun**

ناو ئەو وشەیەیە کە ناوی گیاندارێك یان بێگیانێك یان بیرێك یان کارێك دیاری دەکات . وەك : ژن ، ئازاد ، ئەسپ ، کۆتر ، ماسی .. بەرد ، چیا ، گوڵ ، زەوی ، ترێ .. خەم ، بڕوا ، منداڵی ، جوانی ، تاریکایی ... دروومان ، کۆکە ، سووتەمەنی ، خۆراك ، کوتەك ...

- ناوی ئامێر — **اسم الألة** — **Instrument**

ئەو ناوانەن ، کە لە چاوگەوە وەردەگیرێن و لەلایەن مرۆڤەوە وەکو ئامێرێك بۆ جێبەجێکردنی کار بەکاردەهێنرێن .

لە زمانی کوردیدا ناوی ئامێر لە ڕووی ڕۆنانەوە دوو جۆرە :

١- ناوی ئامێری داڕێژراو

منتدى إقرأ الثقافي

٢ـ ناوی ئامێری لێکدراو

لە هەردوو جۆرەکەشدا قەد بەشداری ناکا و تەنیا ڕەگ کاریگەرە .

* داڕێژراوە :

أ)پێشگر + ڕەك :

پێخەف ، پێنووس ـ ، پێخۆر ...

ب)ـ ڕەگ + پاشگر

کوتەك ، بڕەك ... کوتك ، پێچك ... پێچکە ... بێژنگ ... فڕۆکە ... ماڵە ...

* لێکدراو :

أ) ناو + ڕەگ :

بەفرماڵ ، دەستکێش ، قەڵەمبڕ ، ملپێچ ، چاپاڵێو ...

ب) ناو + ڕەگ + زیادی (ناوبەند ، پێشگر ...) :

دەستەسڕ ... پاژنەهەڵکێش ...

ج) ئاوەڵکردار + ڕەگ :

بەرماڵ ـ بەربەست ، دووربین ..

د) ئاوەڵکردار + ڕەگ + ە

لاگیرە ، بەرچنە ...

ـ ناوی بەرکار اسم المفعول Participle

ناوی بەرکار ناوێکی گشتییە لە چاوگەوە وەردەگیرێ و کاراکەی تێدا بەدی ناکرێت و ڕووادوەکەی دەکەوێتە سەر و بە هۆی واتا و بەردەوامیی کردەوە کەوتووەکەی سەری ، بۆی بۆتە سیفەت و دۆخێکی هەمیشەیی . کەس و کاتیشی تێدا نییە .

لە زمانی کوردیدا ناوی بەرکار لە ڕووی ڕۆنانەوە دوو جۆرە :

١ـ ناوی بەرکاری داڕێژراو

٢ـ ناوی بەرکاری لێکدراو

ناوی بەرکاری داڕێژراو ئەگەرچی لە قەد و ڕەگی کردارەوە بە یاریدەی پاشگر سازدەکرێ ، بەڵام قەد لەو کارەدا زۆر چالاکترە :

ا) قەد + پاشگر :

مردوو ، پاراستوو ، بردوو ... سووتاو ، پۆشیو ، کێڵراو ، چاندراو ... کوشتە ، کردە ، گرتە .

ناوی بەرکاری لێکدراو

ا) وشەیێکی واتادار + قەد + پاشگر :

خواگرتوو ، ئاوبردوو ...

ب) وشەی واتادار + ڕەگ :

بەرکولْ ، بنکڕ ...

جـ ـ وشەی واتادار + ڕەگ + پاشگر :

مەلاخۆرە ، کوردکوژە ...

ـ ناوی بەرکاری داڕێژراو

بـ. ناوی بەرکار

ـ ناوی بەرکاری لێکدراو

بـ.: ناوی بەرکار

ـ ناوی بکەر

- ناوی بیٚلایەن   الاسم المحايد   Neuter noun

ناوی بیٚلایەن ئەو ناوەیە ، کە لە بنەڕەتدا جنسی نێر و مێی نییە ، وەك : ژوور ، نان ، دار ، ترێ ، هەنار ، خوێ ، سەر ، لووت ، چاو ، خوێن ، بەرد ، گەنم ، جۆ ...

ب.: جنسەکانی ناو

- ناوی تایبەتی   الاسم الخاص ، اسم عام

Proper noun

ناوی تایبەتی بەو ناوە دەوترێ ، کە بەسەر گیاندارێك یان بیٚگیانێکی دیاریکراودا دابڕابێ .

چۆن لە گشت زمانێکدا ، هەروەها لە زمانی کوردییشدا بەشێکی زۆری ناوی تایبەتی ، ناوی مرۆڤە ، وەك : نەسرین ، شیرین ، پەروین ، گوڵاڵە ، پرشنگ ، چنار ، هاژە ، شنە ، هێرۆ ... شێرکۆ ، هیوا ، ئامانج ، شێرزاد ، خەبات ، دلێر ، سەردار ...

هەروەها ناوی تایبەتی دەلوێ چیا و ڕوبار و شار و دێ و وڵات و میللەت و ... هتد بێت ، وەك : (بێستوون ، سیروان ، تانجەرۆ، هەولێر ، باراو ، کورد ...) ، کە ناوی شتی ناسراو و دیاریکراو نیشان دەدەن .

- ناوی جێگا   اسم المكان   Locative

ناوی جێگا ئەو ناوانەن ، کە لە چاوگەوە وەردەگیرێن و شوێنی ڕوودانی کردار لە ئیش و کارێکی تایبەتیدا دیاری دەکەن و تایبەتن بە کارێکی دیاریکراوەوە ، نەك بۆ زۆر شت .

بۆ نموونە (ڕوانگە) : شوێنی ڕوودانی سەیرکردن و ڕوانینی تایبەتییە تەنها بۆ ئەو ئیشە ، بەڵام ئەو ناوی جێگایانەی لە ناوەوە پێك دەهێنرێن ،

بەپێچەوانەی ئەوانەی لە کردارەوەن بۆ شوێنی گشتین و ئیش و کاری جۆربەجۆر و جیاواز لەیەکتری تیادا دەکرێت .

- بۆ ڕۆنانی ناوی جێگا لە ڕەگەوە تەنیا پاشگری (ـ گە / ـ گا ، ـ ەن) بەشداری دەکەن :

لەوەڕگە / لەوەڕگا ، فرۆشکە / فرۆشگا .. سووتەن ، ڕێژەن ...

هەرچی قەدە دەوری سستە و تەنیا لە چەند وشەیێکی کەمدا دەبینرێ .

پاشگری (ـ گە /ـ گا) و (ـ مان)یش پاشگری ئاشکرا و دیاری ئەو پێکهاتنەن :

خوێندنگە ... نیشتمان ...

ـ ناوی چاوگ اسم المصدر Action noun

ناوی چاوگ ئەو ناوانەن ، کە لە چاوگەوە وەردەگیرێن و واتای تەواوی چاوگەکانیان هەڵدەگرن ، بەلاّم وەك چاوگ ڕوودان و کردنیان تێدا نییە و بەهۆی واتایانەوە دەزانرێ ناون و بوونی سەربەخۆیان نییە و لە شتیدیدا هەن . لەم ڕووەوە لە ناوی واتا نێزیك دەبنەوە .

- بۆ پەیدابوونی ئەو ناوی چاوگانەی قەد لە ڕۆنانیاندا هاریکاری دەکا ، تەنیا ڕێگەی پێوەلکانی پاشگر هەیە . وەك :

کوشتار ، وتار ... وتە ، کوشتە ... کردەوە ، پاشماوە ... خواردەمەنی ، سووتەمەنی ...

ئەو ناوی چاوگانەی ڕەگ دەبێتە بنەمایان لە دوو ڕێگەوە دروست دەبێ :

١ـ ڕەگ بێ هیچ زیادیێك :

ئێشان > ئێش

خەوتن > خەو

...

پرسین > پرس

چێژتن > چێژ

٢ـ بە یاریدەی پاشگر :

لەرزە ، کۆکە ، فرە ... بێژە ، کێشە ، پرسە ... توانست ، زانست .

ـ ناوی داڕێژراو **الاسم المشتق** **Derivational noun**

ب.: وشەی داڕێژراو

ناوی داڕێژراو لە زمانی کوردیدا بە زۆری بەیارمەتیی پاشگر پێكدێ .بۆ ڕۆنانی ناوی داڕێژراو نزیکەی ٧٠ـ٨٠ پاشگر و ٥ـ٦ پێشگر هەن ، کە دەچنە سەر (ناو یا ئاوەڵناو یا کردار یا ئاوەڵکردار)ی سادە و دەیکەنە ناوی داڕێژراو :

أـ ئەو پاشگرانەی دەچنە سەر ناوی سادە و دەیانکەنە ناوی داڕێژراو :

١ـ (ـ گەر) : ئاسنگەر ، مزگەر ... ٢ـ(ـ دار) : گیاندار ، دوکاندار ...

٣ـ (ـ ساز) : دانساز ، چەخماخساز ... ٤ .(ـ بەند) : ناڵبەند ، کەمەربەند ...

٥ـ (ـ وان / ـ ەوان) : گاوان ، باخەوان ... ٦ـ(ـ کەر) : نانکەر ، سواڵکەر ...

... و گەلێکی دی .

ب ـ ئەو پاشگرانەی دەچنە سەر ئاوەڵناوی سادە و دەیکەنە ناوی داڕێژراو :

اـ (ـ ی) : درێژی ، جوانی ٢ـ (ـ ایی) : قووڵایی ، پانایی ...

٣ـ (ـ ێنە) : زەردێنە ، سپێنە ... ٤ـ (ـ ە) : خراپە ، ڕاستە ...

٥ـ (ـ ەمەنی) : ساردەمەنی ، مزرەمەنی ... ٦ـ (ـ کە) : پیسکە ، ڕەشکە ...

... هتد .

جـ ـ ئەو پاشگرانەی دەچنە سەر ڕەگ و قەدی کردار و ناوی چاوگ و ناوی داڕێژراوی لێدروست دەکەن :

اـ (ـ ار) : وتار ، کوشتار ٢.(ـ ەر) : نووسەر ، دانەر ...

منتدى إقرأ الثقافي

٣- (ـ مان) : دروومان ، نیشتمان ... ٤ - (ـ ۆکه) : فرۆکه ...

٥-(ـ اك) : خۆراك ... ٦- (ـ گه) : لەوەڕگە ، بڕگە

.. هتد

جگە لەوە چەند پێشگرێکیش هەن ، کە بە ڕەگی کردار یان ناوەوە دەلکێن و ناوی داڕێژراو ڕۆدەنێن :

١-(پێ ـ): پێویست ، پێخەف ...

٢-(ڕا ـ) : ڕایەخ ...

٣-(بەر ـ) : بەرچنە ، بەرکوت ...

٤- (هاو ـ) : هاوڕێ ، هاوولاّت ...

ـ ناوی دوولایەن الاسم المشترك Common noun

= ناوی هاوبەش

ناوی دوولایەن ئەو ناوەیە کە بۆ نێر و مێ بەکاردێت . وەك :

کۆتر ، مراوی ، کەو ، ڕیشۆڵە ، هەڵۆ ، گیسك ، بەرخ ، دوژمن ، هاوڕێ ، دۆست ، شاگرد ، بەرگدروو ، مامۆستا ، قوتابی ، هەڤاڵ ... هتد .

بەشێك لە ناوی دوولایەن لە ڕێگەی بەکارهێنانی وشەیەکەوە لەگەڵیدا ، دەتوانرێ بەلایەکدا بخرێت و جنسی بۆ دیار بکرێت . وەك :

ناوی دوولایەن	بۆ نێر	بۆ مێ
کەر	نێرەکەر	ماکەر
کەو	نێرەکەو	ماکەو
ورچ	نێرەورچ	دەڵەورچ /دێڵەورچ
بەرخ	بەرخەنێر (بەرخی نێر)	بەرخە مێ (بەرخی مێ)
گیسك	گیسکەنێر (گیسکی نێر)	گیسکە مێ (کیسکی مێ)

... هتد .

منتدى إقرأ الثقافي

بەم جۆرە وشەکانی (نێر ، گۆڵ ...) یاریدەی دیاریکردنی جنسی نێر دەدەن و ، وشـەکانی (مـا / مـێ ، دەڵ / دێـڵ ...) هاریکـاری پێکـهێنانی جنسی مێ دەدەن .

بـ.: جنسەکانی ناو

- ناوی سادە **الاسم البسيط** **Simple noun**

بـ.: وشەی سادە

ژن ، کچ ، دار ، شار ، دێ ، ڕۆژ ، شەو ، خۆر ، شاخ ، مەڕ ، بزن ، چاو ، برۆ ، دەم ... هتد .

- ناوی کارا **اسم الفاعل** **Participle**

= ناوی بکەر

ناوی کـارا بـەو وشانە دەوترێـن ، کە لـە چاوگـەوە وەردەگـیرێن و واتـای ڕووداوێـك لەلایـەن ئیشـکەرەوە دەگەیـەنن و توانسـت و تایبەتێکـەیان سیفەتێکی بەردەوام و هەمیشەییان پێدەبەخشێت .

لە زمانی کوردیدا ناوی کارا لە ڕووی ڕۆنانەوە دوو جۆرە :

١- ناوی کارای دارێژراو

٢- ناوی کارای لێکدراو

ناوی کارای دارێژراو لە ڕووی چەشنی چاوگەکەیەوە دوو جۆرە :

ا) ناوی کارای دارێژراو لە چاوگی تێنەپەڕی گوێزانەوە (انتقالی)وە .

ب) ناوی کارای دارێژراو لە چاوگی تێپەڕەوە .

<u>ناوی کارای دارێژراو</u> - ئەو ناوەیە لە چاوگی سادە و دارێژراوی تێنەپەڕ و تێپەڕەوە بە یاریدەی پێشگر و پاشگرەوە وەردەگیرێت . وەك :

١- پێشگر + ڕەگی کردار :

بوێر ، بکوژ ، بڕ ... نەمر ، نەبەز ، نەترس ، نەزان ...

منتدى إقرأ الثقافي

٢ـ ڕەگی کردار + پاشگر :

خوێنەر ، نووسەر ، چێنەر ... زانا ، توانا ، بینا ... کڕیار ، فرۆشیار ، زانیار ... پارێزگار ... گەڕۆك ... ترسنۆك ... نووسەك ... گەزندە ... دیدە ...

٣ـ قەدی کردار + پاشگر :

خەوتوو ، کەوتوو ... داماو ، گەڕاو ... بووە ، مردە ... خوێندەوار ... کردگار ...

... هتد .

ناوی کارای لێکدراو ـ ئەم جۆرانە بریتین لە وشەیێکی واتادار و ڕەگ یان قەدی چاوگی تێپەڕ (بە تێپەڕکراویشەوە) و تێنەپەڕ . ئەگەرچی ئەم ڕەگانە واتاکانیان ڕوون نین ، بەڵام بنەمای پاراستنی واتای چاوگ و کردارەکانن و دەبنە هۆی مانەوەی واتاکانیان و دەورێکی چاك و چالاك دەبینن لە کێشەی وشەسازیدا .

جۆری پێکهاتنی :

١ـ وشەیێکی وتادار + ڕەگی کردار :

سەرتاش ، پیاوکوژ ، ماسیگر ، کاکێش ، زورناژەن ...

٢ـ وشەیێکی واتادار + قەدی کردار + پاشگری (ـ و ، ـ وو) : ماڵ شێواو ، کۆست کەوتوو .

ـ ناوی کارای داڕێژراو

بـ: ناوی کارا

ـ ناوی کارای لێکدراو

بـ: ناوی کارا

## ـ ناوی کۆمەڵ		الاسم الجمعي		Collective noun

ناوی کۆمەڵ ئەو ناوەیە کە لە ڕواڵەتدا تاك و لە ناوەڕۆکدا کۆ نیشان دەدات ، وەك : گەل ، میللەت ، هۆز ، کۆمەڵ ، پۆل ، لەشکر ، چین ، دەستە و ... گەلێکی دی .

ئەو جۆرە وشانە لە ڕواڵەتدا تاکن ، بەلام لە ناوەڕۆکدا کۆن ـ واتە کە وترا (گەل ، میللەت ...) ، ئەوە تێکڕا ئەو کەسانە و ئەو شتانە مەبەستن ، کە لە واتای (گەل) و (میللەت)دا هەن .

## ـ ناوی گشتی		الاسم العام		Common noun

ناوی گشتی بەو ناوە دەوترێ ،کە بەسەر ئەو هەموو گیاندار و بێگیان و بیر و کارانەدا دابڕاوە ، کە خاوەنی یەك ڕەگەز و یەك جنسن . وەك : ناوی کەسان (دایك ، کچ ، ژن ، باوك ، کوڕ ، مامۆستا ...) ؛ ناوی گیاندار و باڵندە (شێر ، ئەسپ ، کۆتر ، کەو ...) ؛ ناوی شت (دار ، بەرد ، خانوو ، ڕوبار ، چیا ...) ؛ ناوی بیر و مەفهووم و کار (بڕوا ، هێز ، شەرم ، جوانی ، پاکی ، منداڵی ، خۆراك ، دروومان ...) ... هتد .

بەنموونە وشەکانی (دایك) و (کچ) دوو ناوی گشتین ، چونکە بە گشت دایکێ دەوترێ (دایك) و بە گشت کچێ دوترێ (کچ) ... وشەی (ئەسپ) ناوێکی گشتییە ، چونکە بە هەموو ئەسپێك دەوترێ (ئەسپ) ... وشەکانی (خاك) و (ڕێ) و(پێ) هەموو ناوی گشتین ، چونکە بە هەموو خاکێك دەوترێ (خاك) و بە هەموو ڕێیەك دەوترێ (ڕێ) و بە هەموو پێیەك دەوترێ (پێ) ... وشەکانی (شین) و (ماتەم) و (خەم) و (پیاوەتی) ، کە مانای تەجرید دەدەن ، سەرپاکیان ناوی گشتین .

:

لـه واقيعـدا دەبينـين (خـانوو) جـۆری ئێجگـار زۆرە : خـانووی بـەرد ، خانووی خشت ، خانووی قوڕ ... خانووی یەك نهۆم ، خانووی فرە نهۆم ... رەنگـی جیـاواز و شـێوە و فۆرمـی جۆراوجـۆر ... کـەچی بـە هـەموویان دەتوانین بڵێین ((خـانوو)) . ئێمـە دەتوانین دوو (خـانوو)ی سـەرتاپا وەك یەك بێنینە بەرچاو ، بەڵام بە هیچ جۆرێك دوو ((مرۆڤ))ی وەك یەك نابینین ، هـەر مرۆڤێـك جیاوزای‌یـەکی لەگـەڵ مرۆڤـانی‌تردا هەیـە ، کـەچی وشـەی ((مرۆڤ)) بۆ هەموو ((مرۆڤێك)) بەکاردەهێنرێ . ئەمەش تەجریدی واتای وشەیە ـ واتە واتای گشتیی وشەیە .

لە زمانی کوردیدا ناوی گشتی دەتوانێ ببێتە ناوی تایبەتی ـ واتە وای لێ بێ کە مەبەست ناوی کەسێك بگەیەنێ ، بە وێنە وشـەی (ڕووبار ، تاڤگە ، هەڵۆ ، قومری ، شەپۆل ، شەماڵ ، شنە ، هاژە ، ئاهەنگ ...)) کە لە بنەڕەتدا نـاوی گشـتین ، ئێستا وەك نـاوی تایبـەتیش دەبیـنرێن ، ئـەویش ئەوەیـە کـە بوونەتە ناوی کچ و کوڕ و مەبەستی ناوی کەسێك دەگەیەنن .

بە پێچەوانەشەوە ، ناوی تایبـەتی دەتوانـێ ببـێ بـە نـاوی گشـتی ، ئەگـەر وای لێ بـێ کـە مەبەسـت کۆمـەڵێ کـەس یـاخود کۆمـەڵی شـتی هاوڕەگـەز و هاوخاسیەت بگەیەنێ . ئـەمیش پـتر واتـای مـەجاز و ئیدیـۆم وەردەگرێ . بـە وێنـە ((بـەکر مەرگـەوەڕ) نـاوی قارەمـانێکی داسـتانی ((مـەم و زیـن))ە و ناوێکی تایبەتی‌یە ، بەڵام ماناکەی وای لێهاتووە کە هەموو کەسێکی فیتنە و پیاو خراپ بگرێتەوە و بەو جۆرە وەك ناوێکی گشتی کاردەکات .

ـ ناوی لێکدراو   الاسم المرکب   Compound noun

بـ.: وشەی لێکدراو

لە زمانی کوردیدا بۆ ڕۆنانی ناوی لێکدراو پازدە حاڵەت هەیە :

١ ـ دوو ناوی سادە . وەك :

شاهەنگ ؛ ماستاو ؛ گوڵاو ؛ گاسن ...

منتدى إقرأ الثقافي

٢ـ دوو ناوی ساده به یاریدەی یەکێك لەم ناوبەندانه :

أ ـ (ه) وەك :

بەردەنوێژ ؛ مانگەشەو ؛ گوڵەگەنم ؛ چەرمەگا .

ب ـ (و) . وەك :

هێلکەوڕۆن ؛ لەرزوتا ...

جـ ـ (به) . وەك :

کولێرەبەڕۆن ؛ سەربەگێچەڵ ...

٤ ـ ناوێکی ساده و ئاوەڵناوێك به یارمەتیی ناوبەندی (ه) . وەك :

مێرگەسوور ؛ کێلەسپی ...

٤ ـ ئاوەڵناو + ناو . وەك :

ڕەشماڵ ؛ زەرداو ...

٥ ـ ناوێکی ساده و ڕەگی کردار . وەك :

دارتاش ؛ ڕۆژهەلات ؛ لێفەدروو ؛ مووکێش ...

٦ـ ئاوەڵکردارێك و ناوێکی ساده . وەك :

بەرماڵ ؛ ژێرپیاڵه ؛ ژێرکراس ؛ بنباخەڵ ...

٧ـ ئاوەڵناوێك و ناوێکی ساده ، به یارمەتیی یەکێك لەم ناوبەندانه :

أ ـ (ه) . وەك :

ڕەشەبا ؛ سەوزەگیا ؛ تەڕەپیاز ...

ب ـ (و) . وەك :

گەندوگو ...

...هتد .

ـ ناوی مادی — الأسم المادي — Material noun

ناوی مادی ناوی ئەو شتانه دەگرێتەوه ، که بەر یەکێك یاخود پتر له پێنج هەستی مرۆڤ بکەوێ . وەك : کەو ، دار ، گوڵ ، ئاسمان ، زەوی ، گەنم ،

منتدى إقرأ الثقافي

پەنیر ، شەونم ، گیا ، ئاسۆ ، دەنگ ، کۆکە ، با ، شنە ، هەور ، تریشقە ، گۆشت ، خوێن .

- ناوی مەعنەوی الأسم المعنوي Abstract noun

= ناوی واتا

ناوی مەعنەوی ناوی شتێکە ، کە بوونی سەربەخۆی نییە ، بەڵکو لە شتی بەرهەست ، یا لە بیر و خەیاڵدا پەیدا دەبێ . وەك : هۆش ، بڕوا ، خەم ، شەرم ، هێز ، جوانی ، پیاوەتی ، شادی ...

لە زمای کوردیدا دەتوانرێ دوو جۆر ناوی مەعنەوی دەستنیشان بکرێ :

١- ناوی مەعنەویی بنجی :

ناوی مەعنەویی بنجی ئەو ناوانە دەگرێتەوە ، کە هەر لە بنچینەدا بۆ واتا دانراون ، وەك : خەم ، بڕوا ، شەرم ، هێز ، هۆش ...

٢ - ناوی مەعنەویی ڕۆنراو :

ناوی مەعنەویی ڕۆنراو ئەو ناوانە دەگرێتەوە کە لە وشەیەکی مادی یان مەعنەوییەوە وەرگیراون و بەیاریدەی پاشگر سازبوون .

ناوی مەعنەوی ڕۆنراویش بە زۆری لە ناو و ئاوەڵناوەوە وەردەگیرێ :

أ - ناو +پاشگری (ی ، ەتی / ێتی ، ایەتی ، ێنی) .

منداڵ + ی = منداڵی

پیاو + ەتی = پیاوەتی

دز + ێتی = دزێتی

دۆست + ایەتی = دۆستایەتی

کچ + ێنی = کچێنی

ب - ئاوەڵناو + پاشگری (ی ، ەتی / ێتی ، ایەتی ، ایی) .

جوان + ی = جوانی

منتدى إقرأ الثقافي

گەورە +ەتی = گەورەیەتی

بەرز +ێتی = بەرزێتی

بڵند + ایەتی + بڵندایەتی

قووڵ + ایی = قووڵایی

- ناوی مەعنەویی بنجی

بـ.: ناوە مەعنەوی

- ناوی مەعنەویی ڕۆنراو

بـ.: ناوی مەعنەوی

- ناوی مێ الأسم المؤنث Feminine gender

ناوی مێ ئەو ناوەیە ، کە لە بنەڕەتدا هەر بۆ جنسی مێ دانرابێت .

لە زمانی کوردیدا ناوی جنسی مێ لەو پۆلە وشانەی خوارەوە پێك دێ :

١) ناوی کەسانی مێینە . وەك :

ژن ، کچ ، خوشك ، بووك ، پوور ، دایك ، خەسوو ، باوەژن ، نەنك ، خاڵۆژن ، ئامۆژن ، براژن ، هێوەرژن ...

٢) ناوی تایبەتیی کچان . وەك :

نەسرین ، شیرین ، نازدار ، پرشنگ ، گوڵاڵە ، پەروین ، گوڵزار ، شاناز ، هێرۆ ، چرا ، جوان ...

٣) ناوی گیانلەبەری مێ . وەك :

مریشك ، ماین ...

٤) ناوی هەندێ پیشەی ژنانە . وەك :

نانکەر ، جلشۆر ، کارەکەر ، مامان ، دایەن ، بەربووك ...

... و هەندێکیتر .

بـ.: جنسەکانی ناو

منتدى إقرأ الثقافي

- ناوی نێر   الأسم المذكر   Masculine gender

ناوی نێر ئەو ناوەیە کە لە بنەڕەتدا هەر بۆ جنسی نێر دانرابێت .

لە زمانی کوردیدا ناوی جنسی نێر لەو پۆلە وشانەی خوارەوە پێك دێ :

١ ـ ناوی کەسانی نێرینە . وەك :

پیاو ، باوك ، کوڕ ، برا ، خاڵ ، مام ، زاوا ، باپیر ، مێرد ، زڕباب (زڕباوك) ، خەزوور ...

٢ ـ ناوی تایبەتیی کوڕان . وەك :

شێرکۆ ، نەژاد ، بەختیار ، هێمن ، وریا ، هیوا ، گۆران ، سەردار ، سمکۆ ، نەوزاد ، ئازاد ...

٣ـ ناوی گیانلەبەری نێر . وەك :

ئەسپ ، کەڵەشێر ، بەران ، کەڵ ...

٤ ـ ناوی هەندێ پیشەی پیاوانە . وەك :

نانەوا ، خزمەتکار ، نۆکەر ، سەپان ، شوان ... و هەندێکی دی .

بـ.: جنسەکانی ناو

- ناوی واتا   الأسم المعنوي   Abstract noun

بـ.: ناوی مەعنەوی

- ناوی هاوبەش

بـ . ناوی دوولایەن

ناوەڕاستی زمان   وسط اللسان   Sentrolor tongue

ناوەکی   الداخلي   Inside , Interior

ناوبەند Interfixus

= ئینتەرفیکس ، مۆرفێمی پێوەندی

ناوبەند ئەو مۆرفێمە یاریدەدەرانەن کە مانای خودی خۆیان نییە ، بەڵام لە لێکدانی وشەدا هاریکاری دەکەن . ئەم جۆرە مۆرفێمانە کە دەکرێ پێیان بوترێ ـ مۆرفێمی پێوەندی ، لە وشەی لێکدراودا بەدی دەکرێن . لە زمانی کوردیدا چەند ناوبەندێك هەیە ، وەك :

١ ـ (ە) :

بەردەنوێژ ، مزرەسێو ، بووکەشووشە ، گوڵەباخ ...

٢ ـ (و) :

لەرزوتا ، هێلکەوڕۆن ...

٣ ـ (ەو) :

بانەوبان ، شارەوشار ، دارەودار ...

٤ ـ (او) :

ڕەنگاوڕەنگ ، دەماودەم ، چەماوچەم ...

٥ ـ (ان) :

بەرانبەر ، سەرانسەر ...

٦ ـ (بە) :

چاوبەکل ، گوڵبەدەم ، جێبەجێ ...

ناوپنچك الحجاب الحاجز Diaphragm

ناوگر الداخِلة ، الواسطة Infix

ئەو جۆرە ئافیکسانەن کە لە ناوەندی ڕەگی وشەدا دادەنرێن . بە وێنە لە زمانی تاگالیدا ، کە لە خێزانی زمانە هێند و ئەوروپاییەکانە ، ناوگری (um) لە وشەی ((sulat)) ـ ((نامە))دا نییە ، بەڵام کاتێ لەو وشەیەوە ،

وشەی ((s - um – ulat)) ـ ((نووسین)) دادەڕێژرێ ، ئەوسا ناوگری (um) دەچێتە ناوەندی ڕەگەکەیەوە .

لە زمانی کوردیشدا :

((بواردن)) ـ لە (بوردن)ەوە هاتووە . دەنگی (ا) لە نێوان (و ، ر)دا پەیدابووە و کردارەکەی کردووە بە تێپەڕ .

((شەبەق)) ـ بە واتای (شەق بردنێکی گەورە) . وا پێدەچێ لە وشەی (شەق) وەرگیرابێ .

((برێشگە)) ـ لە (برژان)ەوە هاتووە . دیارە دەنگێکی (ێ) لە لاوە هاتووە بۆ ناوئاخنی وشەکە .

... هتد .

هەر یەك لەو نموونانە دەنگێك یا زیاتری لە لاوە بۆ هاتووە ، وەك : (ا) لە وشەی ((بواردن))دا ؛ (بە) لە وشەی ((شەبەق))دا ؛ (ێ) لە وشەی ((برێشكە))دا ... و دەوری ناوگر دەبینن .

نەبزوێن

بـ.: کۆنسۆنانت

نەرمەئاسمانە	الحنك الرخو	Soft palatal

بـ.: مەلاشوو

نەرمەمەلاشوو	الحنك اللين	Soft palate
نەرێ	النفي ، المنفي	Negative

= نەفی

شێوازی نەرێ ڕوونەدان و نەبوونی شتێك ، یان نەبوونی بارێك باس

دەكات :

ئازاد سێو ناخوات .

هەنارەكە ترش نییە .

... هتد .

ﻫ . ، ب .: ڕستەی نەرێ .

نەسازاو	المتناقض	Contradictory
نەسازی	التناقض	Contradiction

نەگونجانی دەنگ

نەگونجانی دەنگ بە نەهاتنی دەنگێك لە هەندێ شوێنی وشەدا ، یاخود ڕێك‌نەكەوتنی دوو دەنگ لەگەڵ یەكدی ، یاخود سستیی بوونی دەنگێك لە زارێكدا دەوترێ .

ئەوەتە لە زمانی كوردیدا لە سەرەتای وشەدا (ر)ی لاواز نایەت و هەمیشە بە /ڕ/ی قەڵەو دەست پێ‌دەكات . بە پێچەوانەشەوە /ڵ/ی قەڵەو لە سەرەتادا نایەت و هەردەم لاوازە ـ واتە /ر/ ، /ڵ/ بە هیچ جۆرێك ناگونجێ لە سەرەتای وشەدا بەكاربهێنرێن .

یاخود دوو دەنگی /ل/ ، /ڵ/ هەڵناگرن بخرێنە پێش دەنگی /ڕ/ەوە . بەپێچەوانەشەوە كورد /ر/ لە پێش /ڵ/ەوە ناهێنێ (جگە لە چەند وشەیێكی كەم نەبێت) .

لە دیالێكتی كرمانجیی ژووروودا /ڵ/ی قەڵەو نییە ، لەگەڵ ئەوەدا ، كە لە كرمانجیی خوارووا یەكجار زۆرە ...

لە كرمانجیی خوارووا دەنگی /ڤ/ زۆر كەمە و بەپێچەوانەوە لە كرمانجیی ژووروودا یەكجار زۆرە .

...هتد .

نزيك كەوتنەوە   توحيد ، عملية التكامل   Intergration*

نزيك كەوتنەوە ئەو پرۆتسێسە مێژوویی یەیە ، کە یەك گرتن و یەك بوونی زمانان و دیالێکت جیٚ بەجیٚ دەکا . نزیك کەوتنەوە ژمارەی زمان کەم دەکاتەوە . حاڵەتی تایبەتی نزیك کەوتنەوە بریتیی یە لە پێوەندیی زمانان ، کە دەبێتە هۆی لە یەك وەرگرتنی وشە و پێکهاتنی وشەی هاوبەش لە نێوانیاناندا (بە شێوەیێکی بنەڕەتی لە بواری زاراوەدا) .

هەروەها بـ . : ترازان

نووسین   الكتابة   Writing

لە بەراوردکردنی ئاخاوتنەوە لەگەڵ نووسین ، ئەوە دەردەکەویٚ کە ئاخاوتن زۆر لە نووسین کۆنترە . تەمەنی ئاخاوتن لە (٤٠٠ ـ ٥٠٠) هەزار ساڵ کەمتر نییە ، بەڵام تەمەنی نووسین هەر هەشت نۆ هەزار ساڵێك دەبیٚ .

نووسین هۆیەکە بۆ لە یەکتر گەیشتن و تەواوکەری ئاخاوتنە . پێویستی ئادەمیزاد بۆ لە یەکتر گەیشتن لە دوورەوە و لە کاتی جیاوازادا بووە بەهۆی پەیدابوونی نووسین . دیارە قسە ئەگەر بەهۆی نیشانەی تایبەتی یەوە لەسەر شتێك نەنووسریٚ ، ئەوە نە کەسێکی دوور دەتوانیٚ لێی ئاگادار بیٚ و نە بۆ دەمێکی دواتریش دەمێنێتەوە .

پەیدابوون و بوونی نووسین وەك وەسیلەیەکی تایبەتی بۆ لە یەکتر گەیشتن ، دەورێکی دیاری بووە و هەیەتی . نووسین یارمەتی ئادەمیزادی داوە لە کورت کردنەوەی دووری و کاتدا ، تەجروبەی ئادەمیزادی

---

* لە (intergrare)ی لاتینی یەوە کەوتووەتەوە و مانای (یەك خستن ، بەیەك کردنەوە) دەدات .

پاراستووه و دهپارێزێ و له نهوهیهكهوه بۆ نهوهیهكی دی هێشتۆتهوه و دههێڵێتهوه و له گهلێكهوه بۆ گهلێكی تری گهیاندووه و دهگهیهنێ . به هۆی نووسینهوه ههر مرۆڤێك دهتوانێ كهڵك له تهجروبهی مرۆڤایهتی وهربگرێ و گهشهی پێ بدا .

ههرچی دیاردهیهكی گهورهی سیاسی یان ئهدهبی یان زانستی ههیه ، كه له ناوچهیهكدا لهدایك بووه ، به هۆی نووسینهوه گهیشتووهته ههموو جیهان .

دهنگی ئادهمیزاد به بێئامرازی تایبهتی وهك : تهلهفوون و ڕادیۆ و ... هتد تهنیا له سنوورێكی تهسكدا دهمێنێتهوه و له چوارچێوهی گوێلێبووندا كاردهكات .

ئهوهی پێوهندی به مانهوهشییهوه ههیه له ڕووی كاتهوه ، دهمێكه قسهی نهستهقی وا وتراوه كه نووسینی بهگرنگتر له ئاخاوتن داناوه . بۆ نموونه ڕووسهكان دهڵێن : ((وشه چۆلهكه نییه ، كهچی دهشفڕێ و ناگیرێ)) بهڵام ((ئهوهی به قهڵهم نووسراوه ، به تهوریش نابڕرێتهوه)) . ئهمهش نزیكی لهگهڵ ئهو قسه نهستهقه لاتینییهدا ههیه ، كه دهڵێ : ((Verba volant – scripta manent)) واته ((وشه دهفڕێ ، نووسین دهمێنێتهوه)) .

ڕاست وایه پهیدابوونی نووسین بگهڕێنینهوه بۆ ئهو سهردهمانهی كه قسهكهران پێویستیان بهوه بووه ، زهحمهتیی گهیاندنی دهنگی خۆیان به هۆزێك یان نهوهیهكی دی ئاسان بكهن . بۆیه له ڕووی ئهركهوه جۆری ههره دێرینی نووسین ، نامه و نووسراوی سهركێلی گۆڕ بووه ، بهڵام ئهم جۆره نووسینهش ههر وهك زمانی ئاخاوتن زوو بهسهرچوو . بهدوا ئهمهدا نووسراوی ههڵكهنراوی سهر بهرد و دیواری ئهشكهوت و تاقی سهركهوتن ... هتد هاته كایهوه . لهگهڵ پێشكهوتنی كۆمهڵی ئادهمیزاددا نووسینیش پێش كهوت و ئهركی پاشان ورده ورده فراوانتر بوو و جۆری

منتدى إقرأ الثقافي

نوێی لێپەیدا بوو . ئەو نووسینانەی ئەمڕۆ دەیانبینین لە ئەنجامی هەوڵ و تەقەلای دوور و درێژ و بەردەوامیی شەن و کەو کردنی ئەوەی زووتر لەو بارەیەوە کراوە ، هاتۆتە بەرهەم .

نووسین کە کەرەستەیەکی تەواوکەری زمانی ئاخاوتن و لەیەکتر گەیشتنە ، لە شێوە و جۆری هەمەچەشنی خۆیدا لە سەردەمی جیاوازدا بە چەشنی جیاواز پێوەندی لەگەڵ زمانی گفتوگۆدا بووە .

لەگەڵ یەکنەبوونی بیر و ڕای هەندێ زاناشدا ، بەر لە هەر شت پێویستە گومانی پەیدابوونی نووسین لە پێش زمانەوە بڕەوێنینەوە . ئەگەر مرۆڤ زمانی نەبێ ، نووسینیشی نابێت . نووسین لە هەموو پلەکانی پێشکەوتنی ئادەمیزاددا تەواوکەری ئاخاوتنە ـ واتە دووەم وەسیلەی لەیەکتر گەیشتنە . دەربڕینی زمان بە هۆی ئەلفوبێوە هی دەورێکی زۆر درەنگی پێشکەوتنی نووسینە .. وا دیارە لە سەرەتادا پەیام پەیدا بووە . لەم بارەیەوە هیرادۆتی مێژوونووسی یۆنانی (سەدەی ٥ی پ . ز) نووسیوێتی ، کە وا کاتێ ئەسقووفەکان لەگەڵ فارسەکاندا شەڕیان دەکرد پەیامێکیان بۆ ڕەوانە کردن کە لەم گیاندارانە : (بۆق ، مشك ، مەل) و پێنج تیر پێکهاتبوو ، کە واتای ((ئەگەر ئێوەی فارس وەك بۆق لە زەلکاودا قونەقون بکەن و وەك مشك لە کوندا خۆتان بشارنەوە و وەك مەل بفڕن ، ئەوە وەك گەلای دار بە تیرەکانمان دەتانخەین)) . ئەم نموونەیە نیشانەیەکی ڕەمزییە ، کە هەر شتێك تێیدا ڕاستەوخۆ ڕەمزێك نیشان دەدا ، وەك (مەل ـ فڕین ... هتد) . مانای گشتیی ئەو پەیامە لەلایەن ڕەبەنەکانی دارای پادشای فارسەوە لێكدرایەوە .

لەتەك ئەو نیشانە ڕەمزییە ، هەروەها نیشانەی مەرجیش هەیە ، ئەویش ئەوەیە کە شتەکان هیچ دەرنابڕن ، بەلام وەك نیشانەی مەرجی بەکاردەهێنرێن . بەوێنە پەیامێکی بە (کیپو) بەناوبانگی ناوچەی پیرۆ (لە خوارووی ئەمەریکا) کە بریتییە لە : دارێك پەتی هەمەڕەنگی پێدا هەڵواسراوە و گرێی جۆربەجۆریان لێ دراوە ؛ یاخود پەیامێکی خێڵی

ئیرۆكیزی ، كه به (وامپۆم) ناسراوه بریتییه لت : پشتێنێك و گوێچكه ماسیی هه‌مه‌ڕه‌نگی گه‌وره و بچووكی پێوه كراوه .

ئه‌م جۆره په‌یامانه به زۆری هه‌واڵی به‌ڵا و وێرانی‌یان ده‌گه‌یاند ... له‌باره‌ی واتای گرێی په‌ته‌كان و دانانی گوێ ماسی‌یه‌كانه‌وه ، بێگومان پێویسته زووتر ئه‌وه بزانرێ كه كێ نامه‌ی وا ده‌نووسێ و كێ وه‌ری ده‌گرێ . جا ڕه‌بنه‌كان ئاگاداری ئه‌وه بوون و بۆیه به ئاسانی له مه‌به‌ست تێ‌ده‌گه‌یشتن .

بەم جۆره به واتایه‌كی فراوان ، ده‌توانرێ هه‌موو شێوه‌یه‌كی له یه‌كتر گه‌یشتنی مرۆڤ به یاریده‌ی نیشانه‌ی بینراوه‌وه ده‌ربڕدرێ - واته به هه‌ر نیشانه‌یه‌ك كه چاو بیبینێ ... ناوه‌رۆكی ئه‌م دیاری كردنه ته‌نیا نووسین و چاپ ناگرێته‌وه ، به‌ڵكو هه‌موو نیشانه‌یه‌كی تری وه‌ك : نیشانه‌ی هاتوچۆ و نیشانه‌ی سه‌ر قوتوی شیر و گۆشت ... یش ده‌گرێته‌وه .

زانست سێ جۆری سه‌ره‌كیی نووسینی لێ‌ئاشكرایه ، كه به‌پێی پله‌ی مێژوو به‌دوا یه‌كدا هاتوون :

١- نووسینی وێنه‌یی الكتابة التصويرية Pictograpohy

٢- نووسینی بیر (ئیدیۆگرافی) Ideography

٣- نووسینی هیرۆگلیف Hieroglyphoi

- نووسینی بیر الایدوگرافي (الكتابة الرامزة للفكرة) Ideography

له‌گه‌ڵ پێشكه‌وتنی ئاده‌میزاد و گه‌شه‌كردنی بیر و هه‌ستیدا ، پێویستی وا هاته ناوه‌وه كه ئیتر نووسینی وێنه‌یی نه‌توانێ ئه‌و ئه‌ركه به‌جێ‌بێنێ و ئه‌و ده‌مه نووسینی ئیدیۆگرافی (Ideography) - واته (نووسینی بیر) هاته مه‌یدان .

ئیدیۆگرافی ـ Ideography لە دوو وشەی (idea ــ بیر) و (grapho ـ دەنووسم)ی یۆنانی‌یەوە سازبووە .

لەم جۆرە نووسینانەدا نیشانەکان واتای ڕاستەوخۆی دیاردەکان نادەن ، بەڵکو ئەو بیرە ڕادەگەیەنن کە لە مێشکی ئادەمیزاددا پەیدا دەبێ .

پەیدابوونی نووسینی ئیدیۆگرافی پێوەندی بە پێویستی دەربڕینی ئەو شتانەوە هەیە کە نەدەتوانرا لە ڕێگەی وێنەوە نیشان بدرێن . بەوێنە ، بۆ گەیاندنی واتای (بینین) ، وێنەی ئەو ئەندامەی لەش (واتە ـ چاو) دەکرا کە شت بە هۆیەوە دەبینرێ . بەم جۆرە لە هەنگاوی یەکەمی ئیدیۆگرافی‌دا هەمان ڕێگەی پیکتۆگرافی ـ واتە ڕێگەی وێنە ـ دەگیرا ، بەڵام لە گەیاندنی واتادا جیاوازی هەبوو : لە نووسینی پیکتۆگرافی‌دا وێنەی چاو واتای ((چاو))ی دەگەیاند ، کەچی لە ئیدیۆگرافی‌دا مانای ((بینین))ی دەدا ـ واتە لە ئیدیۆگرافی‌دا وێنە واتای ئەرك یاخود ئەنجامی بەکارهێنانی ئەو شتەی مەبەست بوو . هەر بەم شێوەیە دەکرێ واتای ((دۆستایەتی)) بە هۆی وێنەکردنی دوو دەستەوە دەربڕێ ، یاخود دەشێ مانای ((دوژمنایەتی)) بە وێنەی دوو چەك بگەیەنرێ کە لە شێوەی خاچێکدا لێك‌درابن ... هتد .

لەم بارانەدا وێنە لە شێوەی مەجازدا مانا دەگەیەنێ . ئەم واتا مەجازی‌یانەی وێنە زۆر لە ئیستیعارەی هەندێ وشە دەچن . بۆ نموونە (زمان ــ لسان) ؛ (زمان ــ لغة) ... هتد . لەم قۆناغەی پێشکەوتنی نووسیندا ، یەك وێنە وەك چۆن واتای ڕاستەوخۆ دەگەیەنێ ، هەروەها مانای مەجازیش نیشان دەدا ، جا بۆیە خوێندنەوەی ئەو جۆرە نووسینانە ئاسان نییە . پێویستی خێرایی نووسین و پێویستی دەربڕینی تێکستی ئاڵۆز چ لە ڕووی ناوەڕۆك و چ لە ڕووی ڕوخسارەوە بوونە هۆی ئەوەی ڕێگەی دەربڕینی مەبەست بەهۆی وێنەوە بگۆڕێت بە نیشانەی مەرجی ـ هیرۆگلیف (Hieroglyph) .

ـ نووسینی فۆنەتیکی الكتابة الصوتية

Phonological writing

نووسنی هەرە لە بار و گونجاو نووسینی فۆنەتیکی‌یە ، چونکە ئەمە قالبێکی وای داوە بە نووسین ، کە نەك تەنیا لە ڕووی پێکهاتنی ڕێزمانی‌یەوە ئاوێنەی زمان بێ ، بەڵکو لە ڕووی قەوارەی فۆنەتیکیشەوە وشەی تێدا ببینرێ .

کاتی خۆی میسری‌یەکان و بابلی‌یەکان هەوڵی ئەوەیان دا نووسین بخەنە سەر ڕێی فۆنەتیکی . بابلی‌یەکان وشە ناسادەکانیان کەرت کەرت دەکرد و بەم پێیە لەو دەمەدا هیرۆگلیف وای لێهات کە بە برگە (المقطع ـ Syllable) مانا بدات . بەم جۆرە هەنگاوی یەکەمی پێشکەوتنی نووسینی فۆنەتیکی نرا .

باشترین نموونەی شێوەی نووسینی بڕگەیی ، نووسینی هیندیی کۆنە ، کە تێیدا هەر نیگارێك ، وەك دەستوور نیشانەی کۆنسۆنانت لەگەڵ بزوێنی (ا)ی دەدا ، واتە بڕگەی (دا ، ڕا ، شا ، زا ... هتد) ؛ بۆ ئەوەی بزوێنێکی تر بخوێندرێتەوە نیگارەکە دەگۆڕرا ؛ ئەگەر بویسترایە تەنیا کۆنسۆنانتەکە بخوێندرێتەوە ، ئەوە نیشانەی (قەدەغە))ی لەگەڵ دادەنرا ؛ بۆ کۆبوونەوەی چەند کۆنسۆنانتێکیش لە بڕگەیەکدا نیشانەی ((پێکەوەبەستن) بەکاردەهێنرا .

نووسینی بڕگەیی کە نیشانەکانی هێندەی بڕگەکانن ، ژمارەیان ئێجگار زۆر نییە و بۆیە ئەم شێوە نووسینە تا ڕادەیەك ئاسانە .

هەنگاوێکی تر لە پێکشەوتنی نووسینی فۆنەتیکی‌دا لە نووسینی کۆنی جوولەکە و فینیقی‌یەکاندا نرا ، کە وا کۆنسۆنانتەکانی ڕەگی وشەیان تێدا بە پیت دەردەبڕرا و ئەو بزوێنانەش کە فۆرمی ڕێزمانی بەجێ‌دێنن بە نیشانەی تایبەتی جیا دەکرانەوە (لە عیبریدا بە ((شوا)) و لە عەرەبیدا بە ((حەرەکات)) دەردەبڕران) . ئەم جۆرە نووسینانەش لە زانستی زماندا بە

نووسنیی ((کۆنسۆنانتی)) ناسراون .

دوا هەنگاوی نووسینی فۆنەتیکی لەلایەن یۆنانەکانەوە نرا ، ئەویش ئەوەبوو ڕێبازی بەکارهێنانی ئەلفوبێ‌یان لە فینیقی‌یەکان وەرگرت . بەلاّم ئەمان پیتیان هەر بۆ دەنگە کۆنسۆنانتەکان دانەنا ، بەڵکو بۆ بزوێنەکانیشیان سازکرد ، چونکە وەك ئاشکرایە ، لە زمانی یۆنانیدا ، لە پێکهاتنی ڕەگ و ئافیکسدا تەنیا کۆنسۆنانت بەشداری ناکات ، بەڵکو بزوێنیش هەیە . یۆنانەکان هاتن بۆ بەشێك لە دەنگی بزوێنەکانی زمانەکەیان وێنەی ئەو دەنگە کۆنسۆنانتە فینیقی‌یانەیان دانا ، کە لە یۆنانیدا نین .

بەم چەشنە ئەلفوبێی یۆنانی بەو دەستکاری کردنەوە ، یەکەم ئەلفوبێ‌یە کە لەسەر بناغەی وێنەی دەنگ سازکرابێ و لە دواییشدا بووە بە بناغەی دانانی ئەلفوبێی لاتینی و سلاڤی و گەلێکی تر . پێویستە پەنجە بۆ ئەوەش ڕابکێشین ، کە وەنەبێ پیتەکانی ئەم جۆرە ئەلفوبێ‌یانە بە شێوەیەکی ساکار هەر وێنەی دەنگ بن ، بەڵکو بە شێوەیەکی سەرەکی وێنەی فۆنێمن .

هەرچەندە نووسینی سەرەکی و باوی ئەمڕۆ نووسینی فۆنەتیکی‌یە ، کە لەسەر بناغەی وێنەی دەنگەکان سازبووە ، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ شێوازی دی تێکەڵ بووە . بەوێنە لە نووسینی ڕووسیدا لەگەڵ بەکارهێنانی پیت وەك نیشانەی فۆنێم ، هەروەها بەکارهێنانی پیت وەك نیشانەی بڕگەش لە ئاواندایە .

باشترین ئەلفوبێ کە لەسەر بناغەی فۆنەتیك دانرابێ ، ئەوەیە کە ژمارەی پیتەکانی هێندەی ژمارەی فۆنێمەکانی ئەو زمانە بێ .

لەبەر ئەوەی نووسین بە دەورێکی مێژوویی درێژدا تێ‌پەڕیوە و گەلێك پاشماوەی کۆنی تێدا ماوە ، ئەلفوبێی کامڵ نییە . ئەلفوبێی هەرە ناسراو و پتر بەکارهێنراو و لەبار ئەلفوبێی لاتینی‌یە . هەرچەندە ئەم ئەلفوبێ‌یە لەگەڵ فۆنەتیکی زمانی لاتینیدا باش دەگونجا ، بەلاّم پڕ بە پڕی زمانە

ئەوروپاییەکانی دی نەبوو ، چونکە ئەو (٢٤) پیتەی بۆ زمانی لاتینی دانرابوون بەشی ئەو زمانە ئەوروپاییە نوێیانەی نەدەکرد کە پێویستیان بە (٣٦ ـ ٤٠) پیت بوو . بە پێنج پیتی بزوێنی (a , e , o , u , I) و دواتریش (٧) نەدەکرا ئەو هەموو بزوێنانەی لە زمانی فەرەنسی و ئینگلیزی و زمانە ئەوروپاییەکانی دی‌دا هەن دەربـبڕین . یاخود ژمارەیەك دەنگی کۆنسۆنانتی ئەوتۆ لە هەندێ زمانی ئەوروپاییدا هەن کە لە لاتینیدا نەبوون و پێویستیان بە نیشانە بوو ... جا بۆ پڕکردنەوەی ئەو ناتەواوییانە ـ واتە لە دانانی پیت بۆ ئەو دەنگانەی لە لاتینیدا نەبوون ـ هەوڵی هەمەجۆر درا ، وەك : دانانی چوکڵە لە سەر یان لە ژێر ؛ گەیاندنەوەیەکی هەردوو سەری پیتێك ؛ لێکدانی دوو پیت ... هتد .

ـ نووسینی وێنەیی الكتابة التصويرية Pictography

یەکەم جۆری نووسین لە مێژووی ئادەمیزاددا ، نووسینی وێنەیی (Pictography ـ الكتابة التصويرية)یە . نموونەی نووسینی پیکتۆگرافی چ لە لایەن زانایانی ئاسەوار و چ لە لایەن ئەتنۆگرافەکانەوە دۆزراوەتەوە .

پیکتۆگرافی ـــ Pictography لە دوو وشەی (Pictus ـــ جوان ، قەشەنگ)ی لاتینی و (grapho ـ دەنووسم)ی یۆنانی پێکهاتووە . بەم جۆرە وشەی پیکتۆگرافی بە مانای ـ جوان نووسین ـ دێت .

لە نووسینی وێنەیی‌دا وێنەی مرۆڤ ، بەلەم ، گیانلەبەر ... بە خەت کێشراوە . بێ‌گومان چ ئەوانەی بە مێژووی هونەر و چ ئەوانەی بە ئەتنۆگرافیاوە خەریکن ، لێکۆڵینەوەی ئەو جۆرە وێنانەیان بەلاوە گرنگە ، چونکە هونەر و نووسین لەم ڕووەوە بەیەکەوە بەستراون ، بەڵام لە ڕووی ئەرکی نووسینەوە ، مەسەلەی هونەری گرنگ نییە .

وێنەی ژمارە (١) کە ((یادداشت))ی ڕاوکەرێکی ئەسکیمۆیە و وێنەی ژمارە (٢) کە ((داواکاری))ی هیندییەکانە ، دوو نموونەی جوانی نووسینی

منتدى إقرأ الثقافي

وێنـەیین . یەکـەمیان خوێندنـەوەی ئاسـانترە ، چونکـە ناوەرۆکەکـەی بـاش دیارە ((مرۆڤێك چوو بۆ ڕاو ، پێسـتی دڕندەیـەکی دەسـت کـەوت ، دواتـر پێستێکی تریش ، ڕاوی فیلی ئاویی کرد ، لەگەڵ ڕاوکەرێکی دیدا سواری بەلـەم بوون ، شەو مایەوە)) . لێرەدا ڕیزی هێڵەکانی وێنەکە واتای ڕیـزی هێڵەکانی ڕووداوەکە نیشان دەدەن .

وێنـەی دووەم داواکـاریی خێڵـە هیندییەکانـە لـە سـەرۆکەکەیان ، کـە دەیانـەوێ ڕێگـەیان بـدات بچـن لـە ناوچـەی دەریاچـە جێنشـین بـبن . ئـەم پیکتۆگرافیـیـە خوێندنـەوەی گرانـترە ، چونکـە جگـە لـە باسـی گیـاندار ، هـەرووها مەبەسـتی واتـای داخوازیـی خێڵـە هیندییـەکان باسـەکە فراوانـتر دەکات .

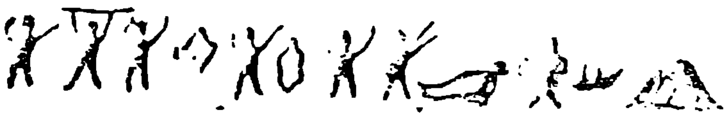

وێنەی ژمارە (١)

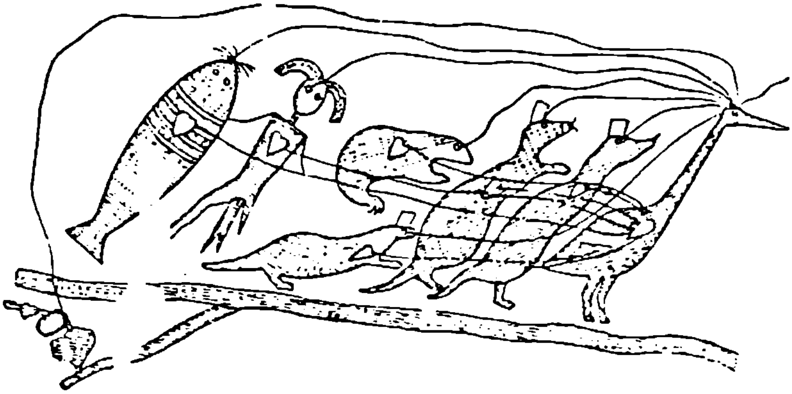

وێنەی ژمارە (٢)

بۆ تەواو ڕوونکردنەوەی ئەم جۆرە نووسینە با بۆنموونە دوو هاوڕێی ئەم سەردەمەش بێنینە پێش چاومان ، کە ویستوویانە نامەی وێنـەیی بۆ یـەك بنووسن . یەکێکیان وێنەی مانگ لە تاریکاییدا دەکا و ئنجا ڕۆژ لـە کەلـەوە ،

منتدى إقرأ الثقافي

بەدوا ئەمەشدا وێنەی ئەسپێك لەسەر ئاوی سەرچنار .. دووەمیان ـ وێنەی ڕۆژ دەکا لە کەلەوە ئنجا مانگ لە تاریکاییدا ، بەداو ئەمەدا وێنەی پیاوێك لەسەر مێزێك و بوتڵێ لەبەردەمیدا . وابزانم نووسراوی یەکەم دەڵێ : ((سبەینێ بەیانی بە سواری ئەسپ دەچم بۆ سەرچنار)) . دووەمیشیان دەڵێ : ((ئەمڕۆ ئێوارە دەخۆمەوە)) .

لە بەراوردکردنی ئەو نموونانەوە ، دیارە کە لە نووسینی وێنەییدا هەموو ئەوەی لە بەرچاوە واتای ڕاستەوخۆ دەگەیەنێ ، بەلاّم هەرچی واتای گشتییەتی بەگران لێك دەدەرێتەوە .

نووسینی وێنەیی پێوەندی بەئەلفوبێوە نییە ـ واتە بریتی نییە لە کۆکردنەوەی نیشانەی دیاریکراو و هەروەها بەفێرکردنی خوێندنەوەشەوە بەند نییە ، چونکە مەبەست ، گەیاندنی واتای پێویستییەکە ... بێ پێوەندێتی نووسینی وێنەیی بە زمانێکی دیاری کراوەوە ، بووەتە هۆی ئەوەی بتوانێ ببێ بە وەسیلەیەکی لەبار بۆ لە یەکتر گەیشتنی هۆزی خاوەن زمانی جیاواز .

هەرچەندە ئێستا نووسینی وێنەیی وەك چەشنێکی سەرەکی نووسین لە کاردا نەماوە ، بەلاّم لە هەندێ بواردا بە کاردێنرێ ، بەوێنە : لە جامخانە و پڕۆپاگندە و .. دا .

نووکی زمان

ب.: سەری زمان

نیاندارتال

ب.: مەیموونی سەرەتایی

منتدى إقرأ الثقافي

١ـ نیشانه | العلامة | Marker , Articles

نیشانه ئەو مۆرفێمەیە ، کە بە سەرەتا و کۆتایی وشەوە دەلکێ و مانای جودا جودای ڕێزمانی دەردەبڕێ .

بـ.: مۆرفێمی وشەگۆڕ

ـ نیشانە پراگماتیکییەکان | العلامات التداولية

ئەو وشانەن ، یان ئەو بەشانەی ئاخاوتنن ، کە لە هەندێك باردا ، بە هۆی دەوروبەرەوە ، کات و شوێن و کەسانی وتن دیاریدەکەن . بۆ نموونە :

ئەو دوێنێ هات

لەو ڕستەیەدا ، ئەگەر گوێگر لە بەشداربووانی بۆنەی ئەو وتنە نەبێت ، یان لە شوێن و بۆنە و کەسانی بەشداربووی گوتنەکە و دەمی گوتنەکە بەئاگا نەبێت ، ئەوە نازانێت (ئەو) کێیە .

هەر لەو ڕستەیەشدا ، وشەی (دوێنێ) ، بەبێ ئاگاداربوون لە ڕۆژی وتراوەکە ، ئاماژە بۆ کاتی مەبەست ناکات . واتە تەنیا کاتێك دەزانرێت (دوێنێ) کەی بووە ، کە بزانرێت ڕۆژی (وتن)ەکە ، کەی بووە ، بە واتایێکی دی ، ئەگەر گوێگر زانیاریی لەبارەی ڕۆژی وتنی ڕستەکەوە نەبێت ، ناتوانێت ڕۆژی (ڕۆیشتن)ەکەی (ئەو) بزانێت .

بەو پێیە وشەکانی (ئەو) و (دوێنێ) ، کە یەکەمیان لە ڕێزماندا جێناوە و دووەمیان ئاوەڵکرداری کاتە ، دەبنە نیشانەی پراگماتیکی ، چونکە سیمانتیك و ڕێزمان لە توانستیاندا نەبوو ، مەبەستی تەواوی ڕستەکە بەدەستەوە بدەن ـ واتە نە واتای کەرەستەکان و نە پێوەندیی نێوانیان لە ڕستەکەدا نەیانتوانی ، نە (ئەو) کە کارای ڕستەکەیە و نە (دوێنێ) ، کە ئاوەڵکرداری کاتی ڕستەکەیە و دەبوو مەفهوومی کاتی وتنەکە بەدەستەوە بدات ، دیاری بکەن .

هەر بۆیە دەڵێن بەبێ ئاگادار بوون لە چوارچێوەی ئەو وتنە ، واتە لە کاتی وتن و بۆنەکەی و شوێنی وتنەکە و هاوبەشەکانی وتنەکە ، ئەو کەرەستانە واتای تەواو ناگەیەنن . ئەمەش هۆی ئەوەیە ، کە ئەو کەرەستانە وەك نیشانەی پراگماتیکی بەکارهێنراون . (کریستیڤا) ڕای وایە ، کە : ((دەق بریتییە لە بەرهەمهێنان و وەك ئامێرێکیش دیاریدەکرێت ، کە هەر لە ڕێی زمانەوە ، پێڕەوی زمان دادەڕێژێتەوە ، بە هۆی بەستنەوەیەوە بە وتراوە گەیاندییەکانەوە . ئامانجیشی هەوڵدانی ڕاستەخۆیە لە نێوان زۆر جۆر لە گۆکراوەکانی پێشترییەوە ، یان ئەوانەی کە لە گەڵیدا هاوکاتن)) . واتە وتنەکە دابڕاو نابێت لە وتراوی پێش خۆی ، هەر بۆیە ئەو وشانەش ، کە لە ڕستەکەی سەرەوەدا پێکەوە ئەو مەفهوومەیان بەدەستەوەدا ، لە دەوروبەرێکی دیدا جۆرێکی تر دەبێت ، بەپێی هەلومەرجی ئەو دەمە . بۆ نموونە ، هەر ئەو ڕستەیەی پێشوو ، کە (ئەو دوێنێ ڕۆیشت) بوو ، دەشێ لە دەوروبەرێکدا وترابێت ، کە مەفهوومی هەوڵدانی هەبووبێت بە گوێگر . جا ئەگەر چوارچێوەیەك بهێننە بەرچاو و لەوێدا قسەکەر و گوێگر ، یان ڕاستتر بڵێین بەشداربووانی بۆنەکە ، قسە لە نێرراوێك بکەن ، کە بۆ ئەنجامدانی کارێك ، لە شارێکی ترەوە داواکرابێت و ئەو کاتەی کە بۆی دیاریکرابووبێت ، بۆ چونەکەی ، نێرراوەکە چەند ڕۆژێك دواکەوتبێت . ئا لەو دەمەدا ئەگەر ئەمان مەبەستیان بووبێت ، کە نێرراوەکە زووتر بڕوات و ئەو خۆی دواخستبێت . لەوێدا دەربڕینی ئەم ڕستەیە ، مەفهوومی گلەیی و گازندە و ناڕەزایی لەخۆ دەگرێت ، نەك هەوڵدان ، بەتایبەت ئەگەر بەشداربووەکانی وتن ، لە تەواوی هەلومەرجەکان بەئاگابن . واتە دەشێ خودی ئەو ڕستەیە چەندین مەفهوومی جیاواز بەپێی دەوروبەری وتنەکە لەخۆبگرێت . ئەمەش بێگومان جۆرێك لە چالاکی بە زمان دەبەخشێت . نەك هەر ئەوەش ، بەڵکو کاری دەستپێوەگرتن و

ئابووری‌کردنیشە لە زماندا ، وەك ئەوەی کە بە کەرەستەی کەم ، مەفهوومی زۆر دەربېرێت .

نیشانە پراگماتییەکانیش بەپێی واتا ، بریتین لە :

١ـ نیشانە کەسییەکان .

٢ـ نیشانەکانی شوێن .

٣ـ نیشانەکانی کات .

٤ـ نیشانە کۆمەلأیەتییەکان .

ـ نیشانەی ئیزافە علامات الأضافة Izafet marker

نیشانەی ئیزافە بەو نیشانەیە دەوترێ ، کە دیارخەر و دیارخراو بە یەکەوە دەبەستێت و پێوەندیی وەسفی و خاوەنێتیی و چۆنیەتیی نێوانیان نیشان دەدات .

لە دیالێکتی کرمانجیی خواروودا (ی ، ە ...) و لە کرمانجیی ژووروودا (ا ، ە ، یێ ، ی ، ێد / ێت ، ێن ...) نیشانەی ئیزافەن .

نیشانەی (ی) :

هەندی (بەڵگە وادەگەیەنن ئەم نیشانەیە لە جێناوی هەیی (الضمیر الملکی relative pronoun) هی (ئی)یەوە کەوتبێتەوە :

هەرچەندە وشەی هی (ئی) لە تێکستی کۆن و نوێی کوردیدا ، بە شێوەیەکی سەرەکی وەك جێناوی هەیی بەرچاو دەکەوێ ، بەلأم لە هەندێ حاڵەتدا دەبینرێ کە دیارخەر و دیارخراوی پێکەوە بەستووە ـ واتە دەوری ئیزافەی بینیوە .

لە زمانی فارسیی ناوەڕاستدا (ئی) جێناوی هەیی بووە و هەروەها کاری ئیزافەشی بەجێهێناوە ـ واتە یاریدەی دانەپاڵ یەکتری دیارخەر و دیارخراوی داوە .

منتدى إقرأ الثقافي

جیٚناوی هەیی ، کە لە ئاوێستدا (یە / یا) ، (یەت / هیەت) بووە ، لە هەمان کاتدا وەك نیشانەی پێکەوە بەستنی دیارخەر و دیارخراو خۆی نواندووە .

ئەم نیشانەیە کە لەوانی دیکە چالاکتر و پتر لە کاردایە ، بە دیارخراوەوە دەلکیٚ :

نیشانەی (ە) :

هەرچەندە (ە)ش هەر نیشانەی ئیزافەیە ، بەلاّم لە بەکارهێنان و گەیاندنی واتادا هەندێك جیاوازیی لەگەلّ نیشانەی (ی)دا هەیە .

ئەم نیشانەیە کە لە (ی) کەمتر لەکاردایە ، هەروەها بە دیارخراوەوە دەلکیٚ .

بە هۆی ئەو دوو نیشانە سەرەکییە و هەندیٚ نیشانە و تایبەتێتیی دییەوە ، لە دیالێکتی کرمانجیی خوارووا ئیزافە سازدەبیٚ . لە دیالێکتی کرمانجیی ژووروشدا نیشانەی (ا ، ە ، ی ، یٚ ، ێد / ێت ، ێن) و هەندێکی دی ئیزافە پێك دێنن .

ئەوەی نیشانەی ئیزافە لە دوو دیالێکتی سەرکیی کوردیدا لە یەك جیا بکاتەوە مەسەلەی ژمارە و جنسە . لە دیالێکتی خوارووا وەك بینیمان نیشانەی ئیزافە بە ژمارە و جنسەوە بەند نییە . هەموو نیشانە ناوبراوەکان لە حالەتی تاك و کۆ و نێر و مێی دیارخراودا جیا نابنەوە . هەرچی دیالێکتی ژوورووە نیشانەکانی ئیزافە بەپێی ژمارە و جنس خۆیان دەنوێنن تیایدا : نیشانەی (ا ، ە) بە دیارخراوی ژمارەی تاکی جنسی مێوە دەلکێن . نیشانەی (یٚ ، ی) ئیزافەی دیارخراوی ژمارەی تاکی جنسی نێر سازدەکەن . هەرچی (ێد / ێت ، ێن ...)یشە بەدیارخراوی کۆی نێر و مێوە دەنووسێن . وەك لەو خشتەیەی خوارەوەدا دەبینریٚ .

منتدى إقرأ الثقافي

نیشانەکانی ئیزافە

تاك
(ا ، ە ، یٚ ، ی)

مێ
(ا ، ە)

نێر
(یٚ ، ی)

کۆ
(یٚد ، یٚت ، یٚن)

نێر و مێ
(یٚد / یٚت ، یٚن ...)

هـ . ، ب . : ئیزافە

ـ نیشانەی پرسیار   علامة الاستفهام

Question – marks , Sign of intrragation

نیشانەی پرسیار هەر وەك خاڵ ، لە یەك کاتدا دوو ئەرك بەجێدێنێ . ئەم نیشانەیە ، کە لە کۆتایی ڕستەدا بەکاردێنرێ ، سنوور لە نێوان ڕستەیەك و ڕستەیەکی دیدا دادەنێ و کۆتایی ڕێزمانی دیاری دەکا ـ ئەمە ئەرکی سینتاکسییەتی . جگە لەوە خاسیەتی هەواڵگەیاندنێکی تایبەتی نیشان دەدا ـ ئەمەش ئەکری واتاییەتی .

نیشانەی پرسیار (؟) ، بۆ پرسیار بەکاردێ ... ڕستەیەك لە کۆتاییەکەیدا نیشانەی پرسیار دانرابێ ، بە ئاوازێکی تایبەتی پرسیار دەردەبڕرێ . بەوێنە :

ـ زاڵم ئەمر دەکات خاچۆ گیان ، من ئەمر بەسەر تۆدا ناکەم ، بەڵام دوێنێ خانۆ ڕایسپاردم کە بێمە کن جەنابت لێت بپرسم چەندت ئاسن پێویستە بۆ کار تا بنێرین بۆت بکڕین ؟

(دمدم ، ل٣٧ ـ ٣٨)

نیشانەی پرسیار هەروەها دەلوێ لە ناوەندی ڕستەدا بەکاربهێنرێ . بەتایبەتی لە بارێکدا دابەش‌کردنی واتای پرسیار مەبەست بێ . بەوێنە :

کام ڕەشی ئەگا بە ڕەشیی چاوی ؟
برژانگی ؟ بڕۆی ؟ ئەگریجەی خاوی ؟

(گۆران ، ل١٠)

لە پاڵ یەك دانانی دوو نیشانەی پرسیار (؟)و سەرسامی (!) بۆ کۆکردنەوەی چەند واتایەك دەگونجێ ، بە واتایەکی‌تر ، کاتێ ئەو پرسیارەی دەکرێ جێی خۆشی یان ناخۆشی یان سەرسامی .. بێت . بەوێنە :

دوکانداران کە دیتیان گوتیان : ((دەك بەخێر نەیێت ، ئاخۆ دیسان چ بڵێ ؟!)).

(دمدم ، ل٢٩)

واتای نیشانەی پرسیار هێندە دیار و ڕوون و ئاشکرایە ، کە دەشێ بە یاریدەی ئەو نیشانەیە ، تەنانەت بە بێ وشەش مەبەست دەربڕرێ . بەوێنە :

- ؟
- سبەینێ

- نیشانەی سەرسامی   علامة التعجب   Exclamation marks

نیشانەی سەرسامی ، هەروەك خاڵ ، لە یەك کاتدا دوو ئەرك بەجێ‌دێنێ . ئەم نیشانەیە ، کە لە کۆتایی ڕستەدا بەکاردێنرێ ، سنوور لە نێوان ڕستەیەك و ڕستەیەکی دیدا دادەنێ و کۆتایی ڕێزمانی دیاری دەکا - ئەمە ئەرکی سینتاکسی‌یەتی . جگە لەوە خاسیەتی هەواڵ گەیاندنێکی تایبەتی نیشان‌دەدا - ئەمەش ئەرکی واتایی‌یەتی .

نیشانەی (!) بۆ خۆشی و شادی ، خەم و خەفەت ، سەرسوڕمان و سەرسام بوون ، بڕوا و گومان ، سکالاّ و دوعا ، هەڕەشە و تووڕەبوون ... بەکاردێ . ڕستەیەك لە کۆتاییەکەیدا نیشانەی سەرسامی دانرابێ ، بە ئاوازێکی تایبەتی سەرسامی دەردەبڕێ . بەوێنە :

قژکاڵی ، لێو ئاڵی ، پرشنگی نیگا کاڵ ،
ئەی کچە جوانەکەی سەرگۆنا نەختی ئاڵ !

(گۆران ، ل٤٥)

مەلی ناو فەزای ناموتەناهیم !
دڵی لاوم ڕۆ !

(گۆران ، ل٢٥)

(مەترۆ)ت ئەڵێی نوێنگەی نیگارە ،
(مەیدانی سوور) جێی هەزاران هەزارە !

(گۆران ، ل٣٠٢)

نیشانەی سەرسامی ، هەروەها دەلوێ لە ناوەندی ڕستەدا بەکاربهێنرێ ، بەتایبەتی لە بارێکدا دابەش‌کردنی واتای سەرسامی مەبەست بێ . بەوێنە :

کەڕووی لێنیشت گەردی شیعرم ،
هەی جوانەمەرگ خۆم ! هەی بمرم !

(گۆران ، ل٣٩)

لە پاڵ یەك دانانی دوو نیشانەی (؟!) بۆ کۆکردنەوەی چەند واتایەك دەگونجێ ، کاتێ ئەو پرسیارەی دەکرێ جێی خۆشی یان ناخۆشی یان سەرسامی ... بێت . بەوێنە :
لە چاپەمەنیدا ، هەروەها دانانی دەستەیەك نیشانەی سەرسامی بەرچاو دەکەوێ . بەوێنە :

هەمزە چاوەش بۆ خۆی لە دوورەوە وەستابوو ، بە دەنگێکی نێرانە بانگی ڕاهێشت :

ـ ئامادە بن !!

(دمدم ، ل٧٠)

ـ ئەی قولی خان کوا ؟

ـ لە شەڕدا کوژرا !!

(دمدم ، ل٢٣٩)

ـ نیشانەی ناسیاوی علامة التعريف Definite articles

نیشانەی ناسیاوی ئەو نیشانەیەیە ، کە بە دوای ناوەوە یا ئاوەڵناوەوە دەلکێنرێ ، بۆ ئەوەی بکرێ بە ناسیاو .

لە زمانی کوردیدا (ەکە)و (ە) نیشانەی ناسیاوین .

نیشانەی (ەکە) :

نیشانەی (ەکە) هەرچەندە بەدوای ناو و ئاوەڵناوەوە دەلکێنرێ ، بەڵام لەگەڵ ناودا چالاکترە ، بەتایبەتی لەگەڵ ناوی گشتیدا . هەرچی لەگەڵ ناوی تایبەتیشدایە ناتوانێ خۆی بنوێنێ .

نیشانەی ناسیاوی (ەکە) کاتێك دەچێتە سەر وشە ، دەتوانێ مانا و مەبەستی شتێك ئاشکرا بکا کە لە پێشدا ناوی هاتبێ ، وەك ((ئازاد شیری دایە دەستم ، منیش بە شیرەکە کەوتمە ناویان ...)) . یاخود دەتوانێ ناسراوی بەدیاربخا ، بەوێنە کە دەوترێ ((پیاو هات)) ، ئەوە نازانرێ کێیە یا کێن ، چونکە نەناسێنراوە ، هەموو پیاوێك دەگرێتەوە ، بەڵام ئەگەر بوترێ ((پیاوەکە هات)) ، ئەوە بەدیار دەکەوێ و ناسراوە کێیە .. یاخود لە فرێزی ((کچی جوان))دا ، ئاشکرا نییە کێیە یان کێن ، لەبەر ئەوەی نەناسێنراوە ، هەموو کچێکی جوان دەگرێتەوە ، بەڵام کە وترا (کچە

جوانەکە)) ، ئەودەمە دەردەکەویٚ و ناسراوە کیٚیە . واتە ئەو کچەیە کە مەبەستمانە و قسەی لیٚ دەکەین .

نیشانەی (ە) :

(ە)ش هەروەك (ەکە) نیشانەی ناسیاوی‌یە ، بەلاٚم لە واتا و بەکارهیٚناندا جیاوازی‌یان هەیە .

- نیشانەی نەناسیاوی علامة التنکیر Indefinte articles

نیشانەی نەناسیاوی ئەو نیشانەیەیە کە بەدوای ناو یا ئاوەلٚناوەوە دەلکیٚنریٚ بۆ ئەوەی بکریٚ بە نەناسیاو .

تایبەتیٚتیی نیشانەی نەناسیاویی زمانی کوردی لەوەدایە ، کە جگە لە نەناسرواى (مجهولیة) ، هەروەها تاکایەتی (افرادیة)یش نیشان دەدا .

لە ناوچەی سلیٚمانی و موکریان ... دا (یٚك) و (یٚ) نیشانەی نەناسیاوین . هەرچیٚ (یٚ)یە ، گومانی لیٚناکریٚ ، کە کورتکراوە و ئاسان بووی (یٚك)ە .

لە دیالیٚکتی کرمانجیی ژووروو و گەلیٚك ناوچەی سۆراندا (ەك) نیشانەی نەناسیاوییە .

لە هەندیٚ بەشە دیالیٚکتی کرمانجیی ژووروودا (ن ــ in) و شیٚوەکانی دیکەی (ن ــ n ، نە ــ ine ، نە ــ ne) هەر بۆ نیشاندانی نەناسراوی بەکاردیٚن .

هەرچی نیشانەی نەناسیاوی (یٚك / یٚ ، ەك)ە لە ژمارەی (یەك)ەوە پەیدابووە . نیشانەی نەناسیاویی (ن - in) و شیٚوەکانی دیکەی لە جیٚناوی چەندیٚتی (هند - هەندیٚك)ەوە کەوتوونەتەوە .

## ٢ـ نیشانه			السمة			Trait

زاراوەی نیشانه دەشیٚ بەپیٚی ئەو چەند خالاٌنه بەسەر زماندا دادەبڕیٚ ، لێك بدرێنەوە :

١ـ نیشانه دەبیٚ مادی بیٚ ـ واته وەك هەموو شتێك به ئاسانی هەست و دەرکی پیٚبکریٚ .

٢ـ نیشانه واتای نییه ، بەلاٌم ئاراستەی واتا کراوە و هەبوونی لەبەر بەجیٚهێنانی ئەو ئەرکەیه . بۆیه نیشانه ـ دووەم ئەندامی سیستەمی ئیشارەته .

٣ـ ناوەڕۆکی نیشانه لەگەڵ خاسییەته مادییەکاندا یەك ناگرنەوە ، ئەوسا وەك ناەڕۆکی شت له خاسیەته مادییەکانی دوور دەکەوێته .

٤ـ ناوەڕۆکی نیشانه به خاسیەته جیاکەرەوەکانیدا دەردەکەویٚ ، که به ڕێگەی شیکردنەوەدا جیادەکرێتەوە و له جیانەکراوەکاندا جیادەکرێتەوە .

٥ـ نیشانه و ناوەڕۆکی بەجێگه و دەوری ئەو نیشانەیه له سیستەمی شیکردنەوەی به دوایەکدا هاتنی نیشانەدا دیاری دەکریٚ .

ئەمه دەشیٚ بەو جۆره نموونانه ڕوون بکرێتەوە . ئەگەر (پەڵە) و (پیٚت) ، که سروشتی مادییان وەك یەکه و هەردووکیان بەر توانای ئەندامەمەکانی هەست دەکەون ، بەراورد بکرێن ئەوە ئاشکرا دەبیٚ ، که بۆ خاسیەتەکانی (پەڵە) هەموو خاسیەته مادییەکانی : بارست ، شێوە ، ڕەنگ ، پلەی کاڵی و تۆخی ... وەك یەك گرنگن . بەلاٌم بۆ پیت تەنها ئەوە گرنگه ، که ئەم پیته له پیتێکی تر جیابکرێتەوە : پیتی (ا) دەشیٚ گەورە بیٚیان بچووك ، کاڵ بیٚ یان تۆخ ، ڕەنگی هەمەچەشن بیٚ ... بەلاٌم هەر (ا)یه ، کەچی له گۆڕینی ئەو خاسیەتانەدا (پەڵە) جیا دەبێتەوە . (پەڵە) هیچ ناگەیەنیٚ ، بەلاٌم پیت دەیگەیەنیٚ ، ئەگەرچی واتای خۆی نییه . (ا) لەبەر ئەوەی بوونی هەیه . کەوا له (ۆ ، ی ... هتد) جیابکرێتەوە ، تاکو (مار) لەگەڵ (مۆر ، میر ...) تێکەڵ نەکرێن ... هتد . پیت دەشیٚ شێوەی مادی بگۆڕیٚ ، به وێنه : جـ ،

منتدى إقرأ الثقافي

جـ ، جـ ، ج ، ج ... جـ ؛ ج ، ج ، ... بەلاّم ئەمە بە نیسبەت (پەڵە)وە ، کە شێوەی بگۆڕێ دەبێ بە پەڵەی جیاواز . لێرەدا مەسەلە ئەوەیە ، کەوا نیشانە بریتی‌یە لە ئەندامی دیاریکراوی سیستەمی نیشانە .

توانستی نیشانە ، کە بەجێ‌هێنانی ئەرکی جیاکردنەوەیە ، لەسەر ئەوە دامەزراوە کە نیشانە لە سنووری ئەو سیستەمی نیشانەیەدا (ئەلفوبێ ، پێکهاتنی دەنگیی زمان) خۆی جیادەبێتەوە یان بە تێکڕایی یان بە یاریدەی تایبەتێتی‌یەك . ئەمەش دیسان ئاسانترە لەسەر پیت نیشان بدرێ . بە وێنە (ۆ) و (ن) بە تێکڕایی لە یەك جیاوازن و هیچ شتێکی گشتی لە نێوانیاندا نی‌یە . بە پێچەوانە (س) و (ش) هەموو شتێکیان وەك یەکە ، جگە لە تایبەتێتی‌یەك کە ((سێ خاڵ))ە لەسەر (ش) .

ئەگەر نیشانەیێك بگوێزرێتەوە بۆ سیستەمێکی تر ئەوە دەبێ جێگە و ئەرکی لە سیستەمدا بگۆڕێ . بە وێنە (p) لە ئەلفوبێی ڕووسیدا ــ نیشانەی فۆنێمی (ڕ)ە ، بەلاّم لە لاتنیی دا (p) نیشانەی فۆنێمی (پ)ە . وەك ((شت)) یەکن ، بەلاّم وەك نیشانە جیاوازن .

لە نێو زانایاندا لە بارەی نیشانەوە لە زماندا ڕایێکی یەکگرتوو نی‌یە و زۆریان ئەو تێگەیشتنە بە جۆری جیاواز لێکدەدەنەوە .

ف . ف فۆرتۆناتۆڤ زاراوەی (نیشانە))ی بەلاوە پەسەندبووە و زۆری بەکارهێناوە و نوسوێتی : ((زمان بریتی‌یە لە هەمەکی نیشانە ، بە شێوەیێکی سەرەکی بۆ بیر و دەربڕینی بیر لە ئاخاوتندا . جگە لەوەش ، لە زماندا هەروەها نیشانە بۆ دەربڕینی هەستیش هەیە)) . فۆرتۆناتۆڤ هەروەها نیشانەی بۆ دەربڕینی پێوەندییش تەماشا کردووە : ((... دەنگەکانی وشە بریتین لە نیشانەی بیر ، بەتایبەتی نیشانە وەك ئەوەی بۆ بیر دێن (واتە ـ نیشانەی شتەکانی بیر) ، وەك ئەوەی بیر دەیهێنێت (واتە ـ نیشانەکانی ئەو پێوەندییانە کەوا لە بیردا دەکرێنەوە لە نێوان بەشەکانی بیردا یان لە نێوان تێکڕای بیردا) . دواتر فۆرتۆناتۆڤ

منتدى إقرأ الثقافي

تەماشای کاری هاوبەشیی نیشانەی هەمەچەشنەی لە زماندا کردووە ، کەوا لەگەڵ لێکۆڵینەوەکانی دەربارەی فۆرمی وشە و تێگەیشتنی واتای هاوسەنگی نیشان دەدا . فۆرتۆناتۆڤ باسی ئەو جۆرە خزمایەتی‌یەی لایەنی دەنگیی زمان دەکات ، کەوا هەستی پێ‌دەکرێ (لەو نیشانانەی زماندا کە خراونەتە ڕوو) وەك واتاگۆڕیی ئەو نیشانانە کە لەگەڵیان یەك دەگرن و چونکە وەك دروستکەرانی ئەم نیشانانەی لە نیشانەی تر خۆیان بریتین لە جۆری نیشانەی ناسراو لە زماندا ، بەتایبەتی نیشانە لەگەڵ واتای شێوەیی و واتای ناشێوەیی نیشانەکانی زمان لە پێوەندی‌یاندا لەگەڵ واتای ماددی یاخود واقیعی ناوەدەبرێن) .

نیمچەبزوێن نصف الطليق ، شبه الصائت

Semi – vowel

نیمچە بزوێن بە دەنگێك دەوترێ لە حاڵەتێکدا بزوێن بێ و ، لە حاڵەتێکی دیکەدا کۆنسۆنانت .

لە زمانی کوردیدا دوو نیمچەبزوێن هەیە :

١ - و - w

٢- ی - y

نیمچەکۆسپەك الانفجاري الاحتكاكي Affricate

نیهاد المبتدأ ، المسند اليه Subject

= سەرکار

نیهاد ئەو بەشەیە لە ڕستەدا ، کە کارێك دەکات ، یاخود کارێکی دەدرێتە پاڵ ، یان سیفەتێ .

واتا

ب. : مانا

- واتای پێچەکی

ب.: مانای مەجازی

واتاسازی

ب.: واتاناسی

واتاناسی **علم معاني الالفاظ** **Semasiology**

= واتاسازی

زاروەی (Semasiology) لە زمانی یۆنانییەوە وەرگیراوە و لە (Sēmasia ـ واتا ، مانا) و (Logy ـ زانست ، لێکۆڵینەوە) پێکهاتووە .

بەم جۆرە (واتاناسی ـ Semasiology) بەشێکی سەرەکییە لە زانستی وشە و لە گشت ئەو مەسەلە و کێشانە دەکۆڵێتەوە ، کە پێوەندییان بە مانای وشەوە هەیە .

منتدى إقرأ الثقافي

وەستان	توقف	Pause

بـ.: ئاواز

وەسفی	الوصفي	Descriptive

وته

بـ. : گوته

وتن

بـ.: ئاخاوتن

وزه	الطاقة	Energy
ـ وزەی هۆشەکی	الطاقة العقلية	Mental energy
وشه	الكلمة	Word

هەرچەندە وشە دانەیێکی زمانی یەکجار دێرین و بڵاو و ئاشنایە ، بەڵام تا ئێستا پێناسەیێکی ورد و قووڵ و تەواوی نەخراوەتە ڕوو . زانایێکی وەك مالینۆفسکی ، وشە بە دانەیێکی خەیاڵی دادەنێ و باوەڕی بەوە نییە ، کە بوونێکی لە زماندا هەبێ . لە شێوازی ئاخاوتنیشدا وشە بە دوای یەکدیدا دێن و هیچ شتێکی نێوانیان سنووری وشەمان بۆ دیاری ناکات .

یەکێك لە پێناسە بڵاوەکانی وشە ، ئەوەیە کە وشە بریتییە لە چەند مۆرفێمێك ، کە جێگۆڕکێ ناکەن . کەڵکی ئەم پێناسەیە لەوەدایە ، کە

منتدى إقرأ الثقافي

جیاوازی‌یێکی گرنگ لە نێوان ڕستە و وشەدا دەخاتە ڕوو . بۆ نموونە وشەیێکی وەك (بوێرانە) لە چەند مۆرفێمی (بـ + وێر + انە) پێکهاتووە ، کە بە جۆرێك بە دوای یەکدیدا ڕیزبوون ، هەر گۆڕانێك لەم ڕیزبوونەدا بکەین ، دانەکە دەشێوێنین . بەپێچەوانەی ئەمەوە ، پاش و پێش‌خستنی کەرەستەی ڕستە شتێکی ئاساییە و ڕستە تێك‌نادات . بۆ نموونە ، ئەم ڕستانەی خوارەوە یەك واتایان هەیە :

* ئەو چوو بۆ بازاڕ
* ئەو بۆ بازاڕ چوو

لە لاییێکی دیشەوە کەرەستەی وشە توندتر بەیەکەوە گرێدراون و وەك کەرەستەی ڕستە ناترازێن .

به ڕای هەندێ زمانەوانیش ، وشە بچووکترین دانەی زمانە ، کە توانستی جیابوونەوەی تێدا بێ . ئەم توانستە لە نووسینی زۆر زماندا ڕەنگی داوەتە و ، ئەویش بەوەدا بۆشایی‌یێکی بچووك لە نێوان سنووری دوو وشەدا بەجێ دەهێلرێ .

- وشەی بەرەڵلاَ　　　الكلمة المطلقة　　　Free word

بەو جۆرە وشانە دەوترێ ، کە لەگەڵ ژمارەیێکی زۆری وشەدا پێوەندییان هەبێ . بەوێنە ، وشەی ((مێز)) لە ڕووی ئەندازەوە دەتوانرێ بوترێ (بچووك ، گەورە ...) ؛ لە ڕووی شێوەوە (خڕ ، درێژ ، کورت ، پان ، چوارگۆشە ...) ؛ لە ڕووی ڕەنگەوە (سپی ، سوور ...) ؛ لە ڕووی پێویستییەوە (نان خواردن ، نووسین ...) ؛ لە ڕووی ئەوەی لە چی ماددەیێك دروست‌کراوە (ئاسن ، دار ...) ؛ لە ڕووی بەکارهێنان و چۆنێتی‌یەوە (باش ، جوان ...) ... هتد .

ـ وشەی تەواو		الكلمة التامة

Aurosemantic word

ب.: وشەكانی ئاخاوتن

ـ وشەی داڕێژراو		الكلمة المشتقة

Dervational word

وشەی داڕێژراو ـ ئەو وشە ناسادەیەیە ، كە لە مۆرفێمێكی ڕیشەیی و مۆرفێی وشەداڕێژ پێكهاتبێ ، ئەوجا مۆرفێمە وشەداڕێژەكە پێشگر یا پاشگر ، یا هەردوو (پێشگر و پاشگر) پێكەوە بن . وەك :

١ـ پێشگر + مۆرفێمێكی ڕیشەیی

پێ + ویست (ویستن) = پێویست

ڕا + یەخ (خستن) = ڕایەخ

بێ + هۆش = بێهۆش

بە + هێز = بەهێز

هاو + ڕێ = هاوڕێ

دا + بەزین = دابەزین

هەڵ +ماڵین = هەڵماڵین

ڕۆ + كردن = ڕۆكردن

... هتد .

٢ـ مۆرفێمێكی ڕیشەیی + پاشگر

ئاسن + گەر = ئاسنگەر

پیاو + ەتی = پیاوەتی

گوڵ + دان = گوڵدان

كورد + ستان + = كوردستان

دۆ + ینە = دۆینە

منتدى إقرأ الثقافي

زێڕ + ین = زێڕین

پێش + ەوا + = پێشەوا

زان (زانین) + ا = زانا

... هتد .

٢ـ پێشگر + مۆرفیمێکی ڕیشەیی + پاشگر

نە + خۆش + ی = نەخۆشی

بەر + دان + ەوە = بەردانەوە

وەر + گەڕان + اندن = وەرگەڕاندن

بێ + هێز + ی = بێهێزی

پێ + ویست (ویستن) + ی - پێویستی

نە + مر (مردن) + ی = نەمری

هاو + ڕێ + ەتی = هاوڕێیەتی

... هتد .

وشەی داڕێژراو به گوێرەی بەشەکانی ئاخاوتن دەتوانرێ دابەش بکری بەسەر ئەم جۆرانەدا :

١ـ ناوی داڕێژراو (بـ.: ناوی داڕێژراو)

٢ـ ئاوەڵناوی داڕێژراو (بـ : ئاوەڵناوی داڕێژراو)

٣ـ کرداری داڕێژراو بـ.: (بـ : کرداری داڕێژراو)

٤ـ ئاوەڵکرداری داڕێژراو (بـ.: ئاوەڵکرداری داڕێژراو)

ـ وشەی دژواتا الاضداد Antonym

وشەی دژواتا بەو وشانە دەوترێ ، کە لە مانادا بەرانبەر یەکتر دژ وەستاون . وەك :

گەورە ـ بچووك

زۆر ـ کەم

منتدى إقرأ الثقافي

بەرز ـ نزم

چاك ـ خراپ

دوور ـ نزیك

ڕووناك ـ تاریك

... هتد .

- وشەی زرەڕێژ   كلمة مقتبسة بالقیاس

Calque , Translation Loan – Word

لە وشەكانی هەر زمانێكدا وشەی زرەڕێژ بەرچاو دەكەون ، كە لە ڕێگای داتاشین و ماناوە وەرگیراون .

وا ڕێ دەكەوێ وشەیێكی بێگانە لە ڕووی وشەسازییەوە لە چەند بەش پێكهاتبێ و چوون دروست بوبێ و مانا و واتای چی بێ ، لە وەرگرتن و وەرگێڕاندا بۆ سەر زمانێكی دی ، پێكهاتن و دروست بوون و مانا و واتای ڕەچاو كراوە . لە ڕووی دروستبوونی وشەسازییەوە لە زمانە بێگانەكەدا چۆن بووە ، لە زمانەكەی دیشدا هەر بەو جۆرە داتاشراوە. هەروەها لە ڕووی لێكسیكۆلۆژیشەوە مانای چی بووە ، هەر بەو شێوەیە مانای بەخشیوە . بەوێنە وشەی (pronoun)ی ئینگلیزی ، كە لە (pro ـ جێ ؛ لە جێی ؛ لە باتی ...) و (noun ـ ناو) پێكهاتووە بە (جێناو) ، كە لە (جێ) و (ناو) پەیدا بووە ، ڕۆنراوە . هەروەها وشەی (شرق شناس ؛ خاوەرشناس)ی فارسی ، كە لە (شرق ؛ خاوەر) ـ (ڕۆژهەلات) و (شناس) ـ (ناس) پێكهاتووە و كراوە بە (ڕۆژهەلاتناس) .

بەم جۆرە دەبینین ، ئەو زرەڕێژانە كە لە زمانی بێگانەوە وەرگیراون و وەرگێڕراون ، لە كەرەستەی كوردی ڕۆنراون ، بەلام شێوەی پێكهاتنیان تیشكدانەوەی ، یاخود كۆپیی وشەی بێگانەن .

منتدى إقرأ الثقافي

- وشەی سادە الكلمة البسيطة Simple word

وشەی سادە بەو وشانە دەوترێن ، کە لە تاکە مۆرفێمێکی ڕیشەیی پێکهاتبن . وەك :

کوڕ ، کچ ، شێر ، مار ، خاك ، زەوی ، ترێ ، شووتی ... من ، تۆ ، ئەو ... شۆخ ، بەرز ، نزم ... ڕاست ، چەپ ... یەك ، دوو ...

- وشەی فرەواتا من جوامع الكلم ، الكلمات ذات المعاني الكثيرة Polysemantic

ئەو وشانەی مانایان زۆرە بە وشەی فرەواتا ناسراون . جا ئەو مانایانەش لە یەك نێزیکن ، وەك :

جۆش سەندن :

١- هاتنە کوڵی شتی شل لەسەر ئاگر ؛

٢- بریتی‌یە لە تاوسەندنی جیهان لە هاویندا ؛

٣- گەرم‌بوونی یەکێك لە کارێکدا .

- وشەی کار

بـ.: گوزارە

- وشەی کردار

بـ.: گوزارە

- وشەی گیراو الكلمة المقيدة Liuked word

بەو جۆرە وشانە دەوترێ ، کە توانستی ئەوەیان نییە لەگەڵ ژمارەیێکی زۆر وشەدا یەك بگرن و لەبەر ئەوە شێوەی بەکارهێنانیان لە قالبێکی تەسکدا

منتدى إقرأ الثقافي

ماوەتەوە . بەوێنە ، وشەی ((کەڕ ، کۆتەرە ...)) لە زمانی کوردیدا ئەو توانست و بەربلاوی و سەربەخۆییەیان نییە ، کە لەگەڵ ژمارەیێك پۆلی جیاوازی وشەدا ڕێك بکەون و بەکاربهێنرێن .

- وشەی لێکدراو   الكلمة المركبة   Compound word

وشەی لێکدراو - ئەو وشە ناسادەیەیە ، کەوا بەلای کەمەوە دوو مۆرفێمی ڕیشەیی تێدابێ .

وشەی لێکدراو دەتوانرێ بە گوێرەی بەشەکانی ئاخاوتن دابەش بکرێ بەسەر ئەم جۆرانەدا :

١- ناوی لێکدراو (بـ.: ناوی لێکدراو)

٢- ئاوەڵناوی لێکدراو (بـ.: ئاوەڵناوی لێکدراو)

٣- کرداری لێکدراو (بـ.: کرداری لێکدراو)

٤- ئاوەڵکرداری لێکدراو (بـ.: ئاوەڵکرداری لێکدراو)

وشەی مردە   الكلمة الميتة   Obsolete

ئەو وشانەی لە کاردەکەون و پەکیان دەکەوێ و کۆن دەبن و بەرەو سوان دەڕۆن بە وشەی مردە ناسراون .

لەکار کەوتن و نەمانی وشە کارێکی گرانە و یەکسەر ڕوونادات ، بەڵکو لەسەرخۆ دەبێت . دوای ئەوەی لە ڕێگای هۆی تایبەتییەوە بەکارهێنانی هەندێ وشە کەم دەبێتەوە و لە بەشی چالاکەوە دەچنە بەشی سستەوە ، ئەوجا وردەوردە کەمتر بەکاردەهێنرێن و لە کۆتاییشدا یەکجاری لەسەر زار دەکەون و زمان بەجێدەهێڵن .

لە نێوان وشەی مردەدا جیاوزی هەیە . هەندێك لەو وشانە بە جۆرێك لە کارکەوتوون و هێندە لە مێژە لەسەر زمان نەماون ، کە بەرەی ئەم سەردەمە

نەیان بیستووە و تەنیا لە ڕێگای توێژینەوەوە ئاشکرا دەبن . ئەم چەشنە وشانەش بریتین لە :

١ـ ئەو وشانەی بە تەواوی لە زمان چوونەتە دەرەوە و بە هیچ جۆرێك بەدی ناکرێن و تەنانەت لە پێکهێنانی وشەی لێکدراویشدا ئەسەریان نییە .

٢ـ ئەو وشانەی بەشێك لە ڕێژەکانیان لە زماندا نەماون . بە وێنە لە زمانی کوردیدا وشەی ((پەروەردە)) ـ وەك ناوی بەرکار ماوە ، بەڵام ڕێژەکانی دی نەماون . کەچی ئەگەر تەماشای زمانی فارسی بکەین ، دەبینین کە ڕێژەکانی تری ئەم وشەیە ، وەك : (پروورێدەن ؛ میپروراند ؛ پرووش ...) ماون .

ـ وشەی ناتەواو　　الكلمة الناقصة　　Syntactic word

ب.: بەشەکانی ئاخاوتن

ـ وشەی نادسادە　　الكلمة غير البسيطة　　Simplex word

وشەی ناسادە بەو وشانە دەوترێن ، کە لە ڕۆنانیاندا لە مۆرفێمێك پتر بەشدارییان کردبێ ، بە واتایەکی دی ئەو وشانە دەگرنەوە ، کە بەسەر مۆرفێمدا دابەش دەبن . وشەی ناسادەش لە دوو جۆر پێك دێ :

١ـ وشەی داڕێژراو . وەك :

کارگە ، زستانی ، تێچوون ، بەهێز ، لێسەندنەوە ، هەڵگرتنەوە ...

ب.: وشەی داڕێژراو .

٢ـ وشەی لێکدراو . وەك :

بەردەنوێژ ، گوڵەگەنم ، دڵشاد ، ڕەش پۆش ...

ب.: وشەی لێکدراو

ـ وشەی نوێباو الكلمات المولدة Neologism

وشەی نوێباو ـ ئەو وشانەن ، کە وا بۆ مانایێکی ناسراوای دانەیێك لە زمان بەکاردەهێنرێن و تازە هاتوونەتە زمانەوە و هێشتا نەچوونەتە ڕیزی وشەی چالاکی ئەو زمانەوە .

ئەو جۆرە وشانە ، تا ئەو دەمەی بە تەواوی ڕەگ دانەکوتن و جێگیر نەبن و بڵاونەبنەوە و نەچنە ڕیزی وشەی چالاکەوە ، هەر بە نوێباوی دەمێننەوە و ڕەنگی تازەییان تێدا دەبینرێ . بەوێنە وشەی ((ڕێزمان)) ـ هەرچەندە ماوەی (٤٠) ساڵێك دەبێت لە زمانی کوردیدا پەیدابوو ، بەڵام لەبەر ئەوەی بەتەواوی بڵاوبووەتەوە و جێگیر بووە و ڕەگی داکوتاوە و ڕەنگ و بۆی نوێباوی پێوە نەماوە ، هاتووەتە ڕیزی وشەی چالاکی کوردییەوە .

هەروەها ((نووسەر)) ، ((خوێنەر)) ، ((گۆڤار)) ، ((چیرۆك)) ... و گەلێکی دی ، لەگەڵ ئەوەدا ، کە لە مێژ نییە لە زمانی کودیدا هاتوونەتە ناوانەوە ، بەڵام چونکە تێکڕای خەڵکەکە وەریان گرتوون ، لەبەر ئەوە لە نوێباوی دەرچوون و لە ڕیزی وشەی چالاکی کوردیدا وەستاون .

بەم جۆرە ، وەنەبێ هەموو وشەیێکی نوێ ـ واتە هەر وشەیێك ، کە تازە لە زماندا پەیدابووبێ ـ دەبێ نوێباو بێ . وشەی نوێ بە نوێباو دەژمێرێت تا ئەو کاتەی ڕەنگ و بۆی تازەیی پێوە بێ و بەتەواوی جێگیر نەبووبێ و نەکەوتبێتە سەر زاری بەشی زۆری هەڵگری ئەو زمانە . بەوێنە ، ئەو زاراوانەی لەم ساڵانەی دواییدا لە زمانی کوردیدا پەیدابوون ، بەشێکیان بەتەواوی چەسپاون ، بەڵام بەشێکی دییان هێشتا بە باشی جیگیرنەبوون و بەتەواوی بڵاونەبوونەتەوە . ئەمیش ئەگەرچی هۆی ئەوە بێ ، ئەو وشانە زاراوەی ئەو زانستانە بن ، کە تەنیا بۆ پسپۆڕی ئەو بوار و مەیدانە بێت و پێوەندی بە تێکڕای خەڵکەکەوە نەبێ ؛ یاخود هۆی ئەوە بێ شێوازی دانان و داڕشتنیان لەبار و گونجاو نەبێ و نەچنە دڵی خەڵککەوە ... ئەم دوو

منتدى إقرأ الثقافي

هۆیە بن ، یاخود هۆی بەجێی دیکە ، باری کارەکە ناگۆڕن و گرنگ ئەوەیە ، بە هەرجۆرێك بێ ، ئەو وشانە هێشتا بەتەوای جێی خۆیان لە زمانی کوردیدا نەکردووەتەوە و بۆن و بەرامەی نوێباوییان لێدێت .

هەرچی وشەی نوێباوە پەیدا دەبێ لە ئەنجامی :

١ـ هاتنەکایەی شت و مانا و دیاردەی نوێ .

٢ـ سەرهەڵدانی ناوی نوێ بۆ ئەو مانایانەی ناویان هەبووە .

بێگومان پەیدابوونی وشەی نوێ لە ڕێگای یەکەمەوە ، بۆ زمان کارێکی پێویستە ، چونکە ناکرێت ئەو شت و مانا و دیاردە نوێیانە بێ ناو بمێننەوە ، لەبەر ئەوەی میللەت و زمان پێویستیان بە بەکارهێنانیان هەیە .

پەیدابوونی وشەی نوێ لە ڕێگای دووەمەوە ، هەرچەندە وەك ڕێگای یەکەم پێویست و گرنگ نییە ، بەڵام هۆیەکی گرنگە لە پێشخستن و گەشەپێدانی زماندا . پەیدابوونی وشەی نوێ بۆ ئەو مانایانەی ناویان هەبووە لە ئەنجامی هەستکردنی خاوەنی ئەو زمانەوەیە بۆ هێنانە کایەی وشەی نوێ . ٢

ـ وشەی هاوبێژ المشترك اللفظي **Homonym**

= وشەی هاودەنگ

چۆن لە گشت زمانێکدا ، هەروەها لە زمانی کوردیدا وشە هەن ، کە بە وتن و خوێندنەوە و نووسین وەك یەکن ، بەڵام مانایان جیاوازە . وەك :

ئازار ـ ئێشی ئەندام .

ئازار ـ مانگی مارت .

باو ـ دەستوور : فیسار شت بووە بە باو .

باو ـ باوك

باو ـ زیادەی شتێك بەسەر شتێکی دیدا .

بیٚگومان ئەو چەند وشەیەی لە سەرەوە ناومان بردن لەو وشانە نین ، کە مانایان زۆرە ، بەڵکو ئەو وشانەن کە تەنها لە وتن و خوێندنەوە و نووسیندا وەك یەکن ، ئەگینا لە واتا و پەیداوبونیاندا جیاوازن ، وەك : (((ئـازار)) ـ ئێشی ئەندام) ، کە وشەیێکی کوردییە ، زۆر دوورە لە (((ئازار)) ـ مانگی مارت) ، کە وشەیێکی کوردی نییە و لە پەیدابوون و دروستبووندا سەرچاوەیێکی دی هەیە . یاخود ((باو)) دەبینین سیٚ وشەن ، کە مانایان جیاوازە و لەیەك دوورن . هەرچەندە هەرسێکیان لە ڕەسەندا کوردین ، بەڵام پەیدابوون و دروستبوونیان لە ڕێگای جیاوازەوە هاتووە . جا ئەم جۆرە وشانە ، کە لە لێکسیکۆلۆژیدا وشەی هاوبێژ (Homonym)یان پیٚ دەڵێن ، پێویستە لەگەڵ وشەی فرەواتا (polysemantic)دا جیابکرێنەوە و تێکەڵ نەکرێن .

ـ وشەی هاوەدەنگ

= وشەی هاوبێژ

ـ وشەی هاوواتا — المرادف — Synonym

بەو وشانە دەڵێن ، کە یەك مانا دەبەخشن ، یاخود مانایان لێك نێزیکە ، بەڵام لە وتن و خوێندنەوە و نووسیندا جیاوازن . وەك :

لێڕ ـ دارستان ـ جەنگەڵ

ئاوارە ـ پەڕیوە ـ دەربەدەر

کەلاك ـ تەرم ـ جەندەك ـ کەلەش

تووش ـ دژوار ـ سەخت ـ ناخۆش

... هتد .

ـ وشەی یەكواتا الكلمات ذات المعنى الواحد
Monsemous word

ئەو وشانەی تەنیا یەك مانایان هەیە لە لێكسیكۆلۆژیدا پێیان دەڵێن وشەی یەكواتا . بەوێنە وشەكانی (شەو ، ئاشەوان ، دراوسێ ، ئەژنۆ ... هتد) لە یەك مانا زیاتریان نییە .

وشەڕۆنان بناء الكلمة Word – formation

وشەڕۆنان لە زانستی زماندا بەو بەشە دەڵێن ، كە لە چۆنیەتی پێكهاتن و یاسای دروستبوونی وشەكانی ئەمڕۆی زمان دەكۆڵێتەوە .

هەر وەك كەرەستەی لێكسیكۆلۆژی بریتییە لە وشە ، هەروها وشەڕۆنانیش هەر لە وشە دەدوێ ، بەلاّم لێرەدا لە ڕووی واتا وماناوە لێی ناكۆڵێتەوە ، بەڵكو كاری پێویست و گرنگ نیشاندانی چۆنیەتیی پێكهاتن و دروست بوونی وشە و دیاریكردنی پارچەكانێتی . بۆ نموونە ، ئەگەر لەباری وشەڕۆنانەوە تەماشای وشەی ((كوردستان)) بكەین ، دەبینین لە وشەی ((كورد)) و پاشگری (ستان) پێكهاتووە . بەم جۆرە لە وشەی ((كوردستان))دا دوو پارچەی واتادار هەیە ، كە هەر پارچەیەكیان دەكرێ لەگەڵ پارچەی تردا بەكاربهێنرێ . بۆ نموونە ((كوردایەتی ؛ كوردپەروەر ...)) ؛ ((گۆڕستان ، ئەرمەنستان ..)) . لێرەدا جگە لە نیشاندانی شێوەی دروست بوونی وشە ، پێویستە مانای ئەو پارچە جودا جواد واتادار (مۆرفێم)انەش ، كە وشەكە پێك دەهێنن ، دەست نیشان بكرێت : ((كورد)) ناوی میللەتێكە ؛ (ستان) لە زمانی كوردیدا پاشگرێكە شوێن و جێگە نیشان دەدات ... بەم شێوەیە ، كە پاشگری (ستان) دەچێتە سەر وشەی ((كورد)) ، وشەی ((كوردستان)) پەیدا دەبێ و مانای (مەڵبەندی كوردان) بە دەستەوە دەدات .

وشەسازی علم الصرف Morphology

= مۆرفۆلۆژی

زاراوەی (مۆرفۆلۆژی) ، کە لە زمانی یۆنانییەوە وەرگیراوە لە (morphe ـ شێوە ، فۆرم) و (Logos ـ زانست ، لێکۆڵینەوە) پێکهاتووە . بەم جۆرە مۆرفۆلۆژی بریتییە لە لێکۆڵینەوە لەبارەی وشەوە ، لە ڕووی پێکهاتن و گۆڕانەوە .

بەشەکانی ئاخاوتن باسی هەرە سەرەکیی وشەسازین . لە لێکدانەوەی کێشەی بەشەکانی ئاخاوتنەوە باسی ڕێزمانی هەموو زمانێك دەست پێ‌دەکات .

ب.: بەشەکانی ئاخاوتن

وێکچواندن المماثلة Assimilation

وێکچواندن لە ئەنجامی کار لە یەکدی کردنی کشانەوە و هەڵمەتی دەنگە دراوسێکاندا ، کە قورسایی‌یان لەسەر یەکدی هەیە ، پەیدا دەبێ . وشەی (assimilatio)ی لاتینی خۆی دەتوانێ ببێتە نموونەی وێکچواندن . ئەم وشەیە لە : (assimulo) ـ (وێکیان دەچووێنم ، یەکیان دەخەم)ەوە دروست‌کراوە . ئەم کردارە لە پێشگری (as < ad) و کرداری (Simulo) پێکهاتووە . ئەگەر لەگەڵ (assimilis) ـ (لێ‌چوو)دا بەراوردی بکەین ، دەبینین لە دروست بوونیدا پێشگر (ـ ad) : (ad ـ similis) هەیە . کۆنسۆنانتی (d)ی پێشگر بە تەئسیری هەڵمەتی دەنگی (s) ئاوازەدارێتی و کۆسپەکی لە دەست دەدا ... وێکچواندن بریتی‌یە لە کارتی‌کردنی دەنگەکانی دراوسێ لە کۆمەکی وتندا ، پتریش لە هەر شت کۆنسۆنانت لە ڕووی ئاوازەدەاری و کپی ، نەرمی و توندی‌یەوە دەکەوێتە ژێر باری کارتی‌کردنەوە ... وێکچواندنی هەمەکی (الکلی) و وێکچواندنی هەندەکی (الجزئی) هەیە ...

منتدى إقرأ الثقافي

- ویکچواندنی پێچەوانە   المماثلة الرجعية (العكسية)
Regressive assimilation

- ویکچواندنی تەواو
ب : ویکچواندنی هەمەکی .

- ویکچواندنی ڕاستەوخۆ   المماثلة التقدمية
Progressive assimilation

- ویکچواندنی ناتەواو
ب: ویکچواندنی هەندەکی

- ویکچواندنی هەمەکی   التماثل الكامل   Equalization
= ویکچواندنی تەواو

ویکچواندنی هەمەکی بەو حاڵەتە دەوترێ ، کە هەردوو دەنگەکە بە تەواوی وەك یەکیان لێبێت . بۆ نموونە (کردتان) بە (کرتتان) تەلفوز دەکرێ - واتە (د) بە کارتێکردنی (ت)ی دوایەوە ، دەبێ بە (ت) . لێرەدا لە سەرێکەوە دەنگی (د) لە ئاوازەداری‌یەوە دەبێ بە کپ و لە سەرێکی دی‌یەوە وەك (ت)ی دواوەی لێدێ .

ئەم حاڵەتە لە شێوەی سلێمانیدا زۆر دەبیسترێ و گەلێ دەنگ دەگرێتە خۆ ، کە لە نێوانیاندا فۆنێمی (د) یەکجار بەرچاوە . بەوێنە:

أ- لە وشەیێکی ناسادەدا گەر مۆرفێمی یەکەم کۆتایی بە دەنگی (ز ، م ، ڤ ، ن ، ڵ ، و ، ر ...) هاتبێ و یەکەم دەنگی مۆرفێمی دووەمی (د) بێ ، ئەوە ئەو (د)ە ، وەك ئەو دەنگانەی مۆرفێمی یەکەمی لێدێ .

منتدى إقرأ الثقافي

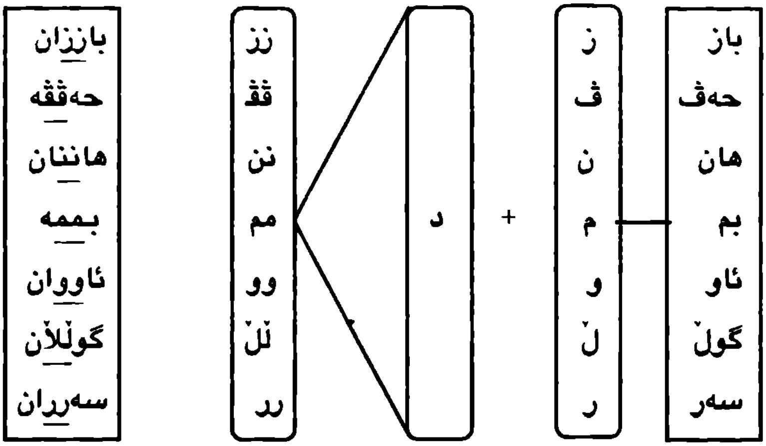

ب ـ دەنگی (د) نەك هەر كە دەكەوێتە دوای ئەو دەنگانەی ناومان بردن ، بەر یاسای گونجاندنی هەمەكی دەكەوێ ، بەڵكو لە پاش یان لە پێش دەنگی (ت)شەوە دێت ، دیسان تووشی هەمان گۆڕان دەبێت .

یەكەم ـ كاتێ لە پاش دەنگی (ت)ەوە دێت .

واتە . ت د > دد . وەك :

ماتدان >ماددان

خەتدار > خەددار

دووەم ـ دەمێ دەكەوێتە پێش دەنگی (ت)ەوە :

واتە ـ دت > تت

كردتان > كردتتان

بردتان > برتتان

ـ وێكچواندنی هەندەكی الماثلة الجزئية Partial assimiation

= وێكچواندنی ناتەواو

وێكچواندنی هەندەكی بەو حاڵەتە دەوترێ ، كە لەیەك ڕووەوە گۆڕان بەسەر دەنگدا بێ . بەوێنە لە وشەی (گەستی)دا (ز) تەنیا لە باری كپ بوونەوە كەوتووەتە ژێر كارتێكردنی (ت)ەوە و بووە بە (س) ، نەك بە (ت) .

منتدى إقرأ الثقافي

چەند نموونەیێکی وێکچواندنی هەندەکیی زمانی کوردی :

١ـ گۆڕینی دەنگێکی ئاوازەدار بە کپ .

أ ـ ز > س

گەڵێ جار دەنگی (ز) ، کە ئاوازەدارە لەبەردەم هەندێ دەنگی کپ . بەتایبەت (ت ، ك)دا وەك (س) دەوترێ ، کە ئەمە دەنگە هاوەڵە کپەکەیەتی . وەك :

پارێز > پاراستن ، پاراستی

گەزین > گەستن ، گەستی

ناز + ك > ناسك

ب ـ ژ > ش

دەنگی (ژ)ی ئاوازەداریش ، دەمێ لە پێش (ت)ی کپەوە دێت ، بە (ش)ی کپی بەرانبەری دەردەبڕرێت . وەك :

کوژران > کوشتن ، کوشتی

ڕۆژ + تان > ڕۆشتان

جـ ـ ب > پ

بەتایبەت ، کە دەکەوێتە پێش (چ ، ك)ەوە

بچۆ > پچۆ

چ بکەم > چ پکەم

٢ـ گۆڕینی دەنگێکی کپ بە ئاوازەدار .

أ ـ س > ز

دەست + گا > دەزگا

مس + گەر > مزگەر

ب ـ ش > ژ

هەشت + دە > هەژدە

پشت +دەر > پژدەر

منتدى إقرأ الثقافي

ـ وێکچواندنی هەندەکی پێچەوانە

= بەرەو دواوە

وێکچواندنی هەندەکی پێچەوانە ئەوەیە قورسایی هەڵمەت لە کۆنسۆنانتی دواوە دەکەوێتە سەر هەڵمەتی کۆنسۆنانتی پێشەوەی . وەك :

هەشت + دە > هەژدە

پشت + دەر > پژدەر

ـ وێکچواندنی هەندەکی ڕاستەوخۆ

= بەرەو پێشەوە

وێکچواندنی هەندەکی ڕاستەوخۆ ئەوەیە قورسایی هەڵمەت لە کۆنسۆنانتی پێشەوە بۆ کشانەوەی ئەو کۆنسۆنانتەی بە دوایدا دێ ڕوودەدات . بەوێنە لە زمانی ئینگلیزیدا نیشانەی (s)ی بەدوا دەنگی ئاوازەداردا ، وەك (z) دەوترێ

readz < reads, Hands < Handz

- هـ -

هاوبێژ	مشترك اللفظي	Homonym
هاوپێوەندی	الارتباط	Correlation
هاودەنگی	الترابط	Correspondence
هاوڕێژە	متبادل العلاقة	Correlative
هاونشینی بـ.: ڕێزمانی بناغەگر		Syntagmatic

•

هاوتایی	التعادل	Synonymic , Synonymous
هاوواتایی	المرادف	Synonym

منتدى إقرأ الثقافي

Rise , Paising | الرفع | هەڵبڕین

هـەڵبڕین ـ بـە ڕادەی بـەرز و نزمیـی زمـان لـە دروسـت‌بوونـی دەنگێکـی دیـاریکراودا دەوتـریٚ . سـیٚ ڕادەی هــەڵبڕین جیاکراوەتــەوە : ســەروو ؛ ناوەڕاست ؛ خـواروو . بە بزوێنـی ڕادەی هـەڵبڕینی سـەروو دەوتـریٚ تـەنگ ؛ ڕادەی دەربڕینی مامناوەند ـ ناوەڕاست ؛ ڕادەی هەڵبڕینی خواروو ـ فراوان . بە باری لێو بزوێن دابەش دەبیٚ بەسەر لێوەکی و نالێوەکیدا .

ـ هەڵبڕینی خواروو | Low rise

ـ هەڵبڕینی سەروو | High rise

ـ هەڵبڕینی ناوەڕاست | Midle rise

Sublimation | الاعلاء | هەڵکشان

On – glide , Attack | الانزلاقی البدئي | هەڵمەت

هەڵمــەتی وتــن پێکــهاتووە لــەوەی ئەندامــەکانی ئاخــاوتن لــە دۆخــی هێوەرییـەوە ، یـان پێـش وتنـی دەنگـەوە دێنـە بـاری پێویسـتی دەربڕینـی دەنـگ . بەوێنـە هەڵمـەتی وتنـی دەنگـی (ت) لـەوەدا ڕەنـگ دەداتـەوە ، کـە دەنگـەژێکان دەبزوێـن و خاودەبنـەوە ؛ پـەردەی ئاسمانـەی دەم هـەڵدەبڕیٚ و بە کۆتایی پشتی گـەرووەوە دەنووسیٚ ؛ سـەری زمـانیش بۆ لای ددانـەکانی سەرەوە دەچیٚ .

منتدى إقرأ الثقافي

هەڵێنجان	الأستنباط	Deduction
هەمەکی	الكلي	General , Universal
هەندەکی	الجزئي	Partial
هەندەکیەتی	الجزئية	
هەناسەدان	التنفس	Breathing
هەناسەدانەوە	الزفير	Expiration
هەناسەکێشان	الشهيق	Inspiration , inhalation

هەناسەبەربوون انطلاق النفس (عند انتاج الصوت الانفجارى)
Aspiration
بە ڵخشاندنی هەوا لە دەنگەژێکان ، کە درزی ڕێڕەوی پێ تەسك دەبێتەوە دەوترێ (aspiration) .

هۆش	الذهن ، العقل	Mind
هۆشەکی	الذهني ، العقلي	Mental

منتدى إقرأ الثقافي

Belongingness الانتماء **هۆگری**

Hertz , Hz الهرتز **هێرز**

هێرز (Hz) : بە دانەی لەرەی دەنگ دەوترێ. یەك لەرە لە چرکەیەکدا . (هێرز)یش ناوی ئەو پسپۆرە ئەڵەمانی‌یەی فیزیایە ، کە ئەو تیۆری‌یەی ئەنجام داوە .

دەنگەکانی ئاخاوتن لە سروشتی فیزیاوی‌یاندا بریتیین لە لەراندنەوە و بزواندنی هەوای دەوروبەر لەلایەن ڕشتەی ئاخاوتنەوە . بەڵام دەنگەکانی ئاخاوتن بە ڕشتەی بیستنەوە ، چونکە بە هۆیەوە ئەوە وەردەگیرێ ، کە ڕشتەی ئاخاوتن دەیهێنێتە بەرهەم . گوێی ئادەمیزاد توانستی ئەوەی هەیە لەرەی دەنگ لە سنووری ١٦ تا ٢٠٠٠٠ هێرزدا وەربگرێ . دەنگەژێکان لە چرکەیەکدا دەتوانن نزیکەی ٤٠ تا ١٧٠٠ لەرینەوە ئەنجام بدەن . لە تاقی‌کردنەوەی کێشی دەنگی مرۆدا ، ئەوەش دەرکەوتووە : لە٨٠ هێرزەوە (نزمترین ئاوازی دەنگی گڕ) تا ١٣٠٠ (بەرزترین ئاوزای دەنگی ناسك) دەڕوات ؛ لە ئاخاوتندا کێشی دەنگی مامناوەندی لای پیاو ٨٥ ــ ٢٠٠ هێرزە و لای ژنیش ١٦٠ ــ ٣٢٠ هێرز . کەواتە مرۆ سەرجەمی توانستی دەنگیی خۆی بەکارنەهێناوە و تەنانەت ئەو دەنگانەش ، کە دەتوانێ بیانهێنێتە بەرهەم و وەریشیان گرێ بەتەواوی بەجێی نەگەیاندوون .

Stress النبرة **هێز**

هێز بە دەرخستنی دەنگێك ، یان بڕگەیێك ، یان وشەیێك دەوترێ ، کە لە ڕێگەی تین‌دان بە گرژبوونی ماسوولکە و تەوژمی لووزەوی هەواوە ، یان گۆڕینی ڕادەی بەرزیی دەنگەوە ئەنجام دەدرێ . بەپێی بابەتی دەرخستنی هێز دەشێ بڕگەیی ، وشەیی ، ڕستەیی بێت . بەپێی خاسیەتی بیستن و

منتدى إقرأ الثقافي

وتنيش هێزی یەك ئاواز . (Monotonic srtess) و هێزی فرەئاواز – (polytonic srtess) جیادەكرێنەوە .

هێز بە شێوەیێكی پتەو بەندە بە وشەوە و بریتی‌یە لە خاسیەتی هێزی وشە بە دەرخستنی یەكێك لە بڕگەكان و دەستەڵاتی بەسەر گشت ئەوانی دی بێهێزدا دەوترێ . بڕگەی هێزدار دەتوانێ بە تین و درێژی و چونیەتی بزوێن لە بڕگەی بێهێز جیابێتەوە . لە وشەی فرەبڕگەییدا ، بەتایبەتی لە دوو بنەمایی‌دا ، لەتەك هێزی سەرەكی‌دا ، هێزی ناسەرەكیش پەیدا دەبێ ، كە دەشێ هێزی دووەمی پێ بوترێ . لە وشەی ناسادەی زمانی ڕووسیدا ، هێز دەكەوێتە سەر دووەم یان دوا بنەما ، بەلام لە زمانی ئەڵەمانیدا بە پێچەوانەوە دەكەوێتە سەر یەكەم بنەما .

بەپێی شوێنی هێز لە وشەدا دەشێ هێزی هەمیشەیی (بەند) و هێزی بەرەڵلا جیابكرێتەوە . هێزی هەمیشەیی بۆ گشت وشەكانی زمان جێگیرە . بەوێنە لە زمانی چیكی و لیتوانی و هەنگاری‌دا لەسەر یەكەم بڕگە دەپارێزرێ . لە زمانی فەرەنسی و زوربەی زمانە تۆرانی‌یەكاندا دوا بڕگە وەری دەگرێ . لە زمانی پۆلۆنیدا هەمیشە دەكەوێتە سەر بڕگەی پێش كۆتایی .

لە باری هێزی بەرەڵلادا هەندێ وشەی چەسپیو هێزی جێگیریان هەیە ، بەلام بەگشتی هێز جێگۆڕكێ دەكات و بزێو خۆی دەنوێنێ و هەر لەبەر ئەوەشە بەهێزی بەرەڵلا ناودەبرێ . ئەم جۆرە هێزە هەندێ جار بە شێوەی فۆنێم دەوری گۆڕینی واتا و فۆرمی وشە دەبینێ .

زمانی ڕووسی خاوەنی هێزی بەرەڵلایە . هێز لەم زمانەدا دەشێ بكەوێتە سەر بڕگەی یەكەم ، یان دووەم ، یان سێیەم ، یان كۆتایی ، یان پێش كۆتایی ... ئەو وشە چەسپیوانەش كە لە مێژەوە هێزی جێگیریان لەسەر جێگیربووە ، گەلێ جار تەنانەت لە گۆڕینیشیاندا هێز لە شوێنی خۆی نابزوێ .

منتدى إقرأ الثقافي

لــه زمـانـی ڕووســیدا لەتــەك هـێزی جێگـیردا ، وشـەش هەیـە لــەباری وشەڕۆنان ، یان گەردان ، یان گۆڕاندا هێز دەبزوێ و شوێنی خۆی دەگۆڕێ .

هێز لە زمانی کوردیدا بە زۆری دەکەوێتـە سـەر دوابڕگـەی وشـە ... لـە هەندێ حاڵەتدا وا ڕوودەدات ، هێز لە یەك وشەدا شوێنی لە بڕگەیەکەوە بۆ بڕگەیێکی دیکە دەگوێزرێتەوە بێئەوەی کار بکاتە سەر مانای وشەکە . بەڵام هەندێ جاریش لە گواستنەوەی هێزدا مانای جیاواز پەیدادەبێ .

بەوێنە وشـەی ((سـەوزە)) ئەگـەر هێز لەسـەر دوا دەنگـی دابـنرێ ، ئـەوە ماناکەی ((هەموو جۆرە شیناییێك دەگرێتـەوە کە ڕوابی)) . خۆ ئەگـەر هـێز بخرێتە سەر دەنگی دووەمی ، ئەوسا بە مانای ((ڕەنگی سەوز)) دێت . وەك بووتریێ ((ئەو مەرەکەبە سەوزە ..)) . وشەی ((تەختە)) ئەگەر هێز لەسـەر دوادەنگی دابنرێ ، ئەوە ماناکـەی (لوح)ی عـەرەبی دەگرێتـەوە . خۆ ئەگـەر هێز بخرێتە سـەر دەنگی دووەمـی ، ئەوسا بـەمانای (انـە مسـتو او عـدل)ی عەرەبی دێت . بێگومان هەردوو وشەی ((سـەوزە)) و ((تـەختە)) لـە حاڵـەتی دووەمدا هـەر بە ڕواڵـەت وشـەن ، دەنا هـەردوویان ڕستەی تـەواون . بەمــەدا دەبێ ئەوە لەبیر نەکەین کە لە زمانی کوردیدا دەوری واتاگۆڕیی هـێز لەگـەڵ هـەندێ زمـاندا دوور دەکەوێتــەوە . ئـەو دوور کەوتنەوەیـەش ، ئەوەیـە کـە گواستنەوەی هێز لە بڕگەیەکەوە بۆ بڕگەیێکی دی بە زۆری وشـەکە دەکاتـە ڕستە و هەمان وشە نامێنێت .

بەم جۆرە دەبینین ، کە لێرەدا گواستنەوەی هێز دەبێتـە هـۆی پـەیدابوونی مانای جیاواز . بەڵام واش ڕوودەدات ، کە گواستنەوەی هێز کار ناکاتە سـەر گۆڕینـی مانـا . بەنموونـە ، وشـەی ((پـەردە)) ــ هەرچـەند لـە ڕەسـەندا هـێز بەسەر دوادەنگەوەیە . بەڵام ئەگەر لەسەر بزوێنی یەکەمین دابـنرێ مانا هـەر نـاگۆڕێ . لـە وشـەی ((دارا))دا هـێز لەسـەر بزوێنـی یەکـەم یـاخود دووەم دابنرێ مانای وشەکە ناگۆڕێت ... هتد .

هەر زمانێكی سەر ڕووی ئەم زەمینە بگرین ، دەبینین كە خاوەنی چەندین تایبەتێتی ئەوتۆیە ، كە لە زمانەكانی دیكەی جودادەكاتەوە ، یاخود ڕوی وای هەیە نزیكی دەخاتەوە . خۆ ئەگەر لە زمانی كوردیدا لە هێز وردببینەوە و لەگەڵ چەند زمانێكدا بەراوردی بكەین ، ئەوە هەندێ ڕاستیمان بۆ ئاشكرا دەبێ . بەوێنە هێز لە زمانی كوردیدا وەك گەلێ زمانی دیكەی سەر ڕووی ئەم زەمینە ، دەخرێتە سەر بزوێن ، دەكرێ لە بڕگەیەكەوە بۆ بڕگەیێكی دی بگوێزرێتەوە ؛ دەتوانێ دەوری واتاگۆڕی ببینێ ... هەر بەو چەشنە لە زمانی فارسی و ئینگلیزی و ڕووسی و ئیتالیایی ... دا كار دەكات .

هێزی ڕستەیی یان ژێربێژی بە ناوەڕۆك لە هێزی بڕگەیی و وشەیی جیادەبێتەوە . هێزی ڕستەیی ئەركی دەنگسازی و واتایی ـ ڕستەیی بەجێدێنێ و وشە لە وتە و ڕستەدا بەیەكەوە دەبەستێ . هێزی ژێربێژی (واتایی) لە دابەش كردنی چالاكانەی ڕستەدا ، وشە و گوتە دەردەخا . هێزی ڕستەیی بە ئاوازەوە بەندە و دەبێتە بەشێكی .

گەلێك جار ، وا ڕێدەكەوێ كە هێزی ڕستە ، یەك ڕستە بە چەند مانایێكی جیاواز دەردەبڕێ (لەگەڵ ئەوەشدا ، كە بەگوێرەی دەنگەكان و هێزی وشە وەك یەكن و جیاوازییان لە نێواندا نییە) . بەوێنە لە ڕستەی پرسی ـ ((مامم هات ؟))دا ، ئەگەر هێزی ڕستە بەسەر وشەی ((مام)ەوە بێت ، ئەوە پرسیاری كەسێك نیشان دەدا . بەلام ئەگەر هێزی ڕستە لەسەر وشەی ((هات)) دابنرێ ، ئەو كاتە هەواڵی ڕووداوێك یاخود كارێك دەپرسێ .

ـ هێزی بەند النبر المقيد

Bound stress , Restricted stress

- هێزی بەرەڵلا النبر الحر

Free stress Movable stress

- هێزی چەسپیو

ب . : هێزی هەمیشەیی

- هێزی دووەم النبر الثانوي Secondary stress

= هێزی ناسەرەکی

- هێزی ڕستە النبر الجملة Phrasal stress

- هێزی سەرەکی النبر الرئيسي Primary stress

- هێزی فرەئاواز نبرة متعددة النغمات Polytonic stress

هێزی فرەئاواز خاسیەتی گۆڕینی بەرزیی ئاواز و سازی مۆسیقیە . هێزی فرەئاواز لە زمانی یۆنانیی کۆن و هیندیی کۆندا هەبووە و لە زمانی سێرب و کەروات ، لاتینی ، چینی ، ڤێتنامی ، ژاپۆنی و ژمارەیێکی دی زۆری زمانەکانی ئاسیا و ئەفەریقاشدا هەیە . بۆ نموونە لە زمانی چینیدا بەشێکی زۆری وشەی یەکبنجی بە بزووتنەوەی ئاوازی برگەیی جیادەبنەوە . وەك :

ما - بە ئاوازی ڕێك ، واتای (دایك) دەگەیەنێ

ما - ئاوازی هەڵکشاو - (ناوی ڕووەکێکە)

ما - بە ئاوازی داکشاو - (سەرزەنشت)

ما - بە ئاوازی داکشاو - هەڵکشاو - (ئەسپ)

- هێزی ناسەرەکی

ب . : هێزی دووەم

- هێزی وشە نبرة الكلمة **Word stress**

- هێزی هەمیشەیی النبر الثابت

Fixed stress (or accent)

- هێزی یەکئاواز نبرة ذات النغمة الواحدة

Monotonic stress

هێزی یەکئاواز لەگەڵ ئەوەی خاوەنی خاسیەتی یەکێتی بەرزییە ، خاوەنی گۆڕین و تین و درێژیی دەنگیشە . هێزی یەکئاواز وەك شتێکی عادەتی لە هەموو زمانێکدا توانستی شێوەگۆڕیی دانەی بنەڕەتیی ئاوازی زۆر نییە . هێزی یەکئاواز دەلوێ تیندار ، یان چەندێتی بێ . زەبری لووزەوی هەوا بڕگە لە هێزی تینداردا جیادەکاتەوە . درێژیش هێزی چەندێتی دیاری دەکا . گەلێ جار خاسیەتی تینداری و چەندێتی لەگەڵ یەکدی ڕێ دەکەون . بەوێنە لە زمانی ڕووسیدا بڕگەی هێزدار جیاوازی لەگەڵ بڕگەی بێهێزدا تەنیا لە تاووتیندا نییە ، بەڵکو لە درێژیشدایە . لەم ڕووەوە سەرنجڕاکیش ئەوەیە ، هەڵگرانی ئەو زمانانەی بزوێنی درێژ و دیفتۆنگیان هەیە ، وا هەست بە هێزی ڕووسی دەکەن ، کە درێژی بێ . بەوێنە یاکووتەکان هێزی ڕووسییان بە درێژی بزۆین وەرگرتووە و بزوێنی هێزداریان بە بزوێنی درێژ یان بە دیفتۆنگ گۆڕیوە : لامپە : لامپە (چرا ، گلۆپ) .

ـ هیرۆگلیف　　الهیروغلیف　　Hieroglyphoi

هیرۆگلیف لە وشەی (Hieroglyphoi)ی یۆنانییەوە وەرگیراوە ، کە بە واتای (نووسینە پیرۆزەکان) دێت . دەقی تەواویشی (نەقشی ڕەبەنەکان)ە . بۆیەش بە (نەقشی ڕەبەنەکان) ناونراوە ، چونکە ڕەبەنەکان :

١ ـ نەیان دەنووسی ، بەڵکو لەسەر ئێسقان و شتی دی نەقشیان دەکرد ؛

٢ ـ ئەوان نهێنییەکانی نووسینی هیرۆگلیفیان دەزانی .

پێشکەوتنی تەکنیکی نووسین ـ واتە دۆزینەوەی کەرەستەی لەبارتری لەسەر نووسین و ئامرازی نووسین ـ بووە هۆی ئەوەی لەبریتی بەرد و پارچەدار و توێکڵەدار ، ئامرازی تایبەتی بەکاربهێنرێ . لە میسر لە قامیش تەبەقی گەورەی لوولکراویان هێنایە بەرهەم ؛ لە وڵاتانی تر پێستی هەمەچەشنەیان خۆش دەکرد ؛ سەرئەنجامیش لە چین ، کاغەز دروست کرا . لە بریتی ئامرازی نەقش و نەقاری ، ئامرازی نووسین پەیدا بوو و توانرا بە مەرەکەبی چینی و بە فڵچە زۆر خێراتر نیگاری نیشانەکان بکێشرێن .

نووسینی هیرۆگلیفی لەوەدا لەبارە کە نیشانەکانی دەتوانن بە ڕوخساریش و ناوەرۆکیش نیشان بپێکن . ئاشکرایە بۆ ئەوەی شت بنووسرێ و بخوێنرێتەوە ، پێویست بە کۆمەڵێك نیشانەی دیاریکراو هەیە و ئەمە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی مەسەلەی ئەلفوبێ . بەڵام نیشانەکانی هیرۆگلیفی ناتوانن بە باشی ئەم ئەرکە بەجێبێنن ، چونکە هێندە زۆرن لەبیرنەکردنیان زەحمەتە .

هەرچەندە نیشانەکانی نووسینی هیرۆگلیف وشە لە ڕووی فۆنەتیك و ڕێزمانەوە سازناکەن ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە هەموو جۆرە نووسینێکی هیرۆگلیفیدا ، ڕیشەی نیشانەی دەنگ هەیە ، جا بۆیە لە لێکدانەوەی نووسینی ئەو دەمەدا مەینەتێکی نوێ پەیدا دەبێ ، چونکە هەر ئەو نیگارە ئیدیۆگرافییە لە هەمان کاتدا دیاردەیەکی فۆنەتیکیش (برگە ؛ دەنگ) نیشان دەدات .

منتدى إقرأ الثقافي

یەکجارەکی	القطعي	Permanent , Permanently
یەکسانی	التساوي	Equality , Uniformity
یەکسەر	المباشر	Directly

پاشكۆی یەكەم

عەرەبی ـ كوردی ـ ئینگلیزی

منتدى إقرأ الثقافي

ـأـ

الابجدية		
انظر : الالفباء		
الابدال ١٥٨	دەنگەگۆڕکی	Replacement
١ـ الاتجاه ٦٩	بەریان	Direction
ـ اتجاه النمو ٦٩	بەریانی فراژۆبوون	Developmental direction
٢ـ اتجاه ، مسار ٢٠٠	ڕێڕەو	Tendency
الاتيمولوجيا (علم اصل الكلمة وتاريخها) ٦٧	ئێتیمۆلۆژی	Etymology
الاثبات ، المثبت ٥٨	ئەرێ	Affirmative
احادي النغمة ١٦	ئاوازی یەکئاواز	Momotonic
الاحتمال ٢٦٠	شیمانە	Probability
الاداة ١٢	ئامراز	Particles
اداة التعجب ١٣	ئامرازی سەرسوڕمان	Interjection particles

منتدى إقرأ الثقافي

Subjunctive particles ـ اداة التمني والدعاء ١٢ ئامرازی ئاوات‌خواستن

Hortatory particles ئامرازی وریاکردنه‌وه ـ اداة التنبية ١٤

ـ اداة العطف ، ادوات الوصل / الربط ١٣ ئامرازی پێوه‌ندی
Conjunction particles

Vocative particles ئامرازی بانگهێشتن ـ اداة النداء ١٢

ـ ادوات الربط
انظر : اداة العطف

ـ ادوات الوصل
انظر : اداة العطف

ادغام حرف علة ، الصائت المركب ١٦٥ ديفتۆنگ ، بزوێنی دوولانه
Diphthong

Volition خواز الارداة ١٥٥

Voluntary خوازه‌کی الاردای ١٥٥

Communication پێوه‌ندی ، په‌یوه‌ندی ١ـ الارتباط ١٠٧

Correlation هاوپێوه‌ندی ٢ـ الارتباط ٤٠٩

ارتفاع
انظر : علو

منتدى إقرأ الثقافي

Stem	بنەما	١ـ اساس ٧٧
Verbal stem	بنەمای کردار	ـ اساس الفعل ٧٧
		٢ـ اساس انظر : البنية التحتية
Deduction	هەڵێنجان	الاستنباط ٤١١
Front of tongue , Tip of the tongue	سەری زمان	اسل اللسان ، مقدمة اللسان ٢٥٧
Style	شێواز	الاسلوب ٢٥٩
Lingual	زووانەکی	الاسلي ٢٤٤
Noun	ناو	الاسم ٣٥١
Instrument	ناوی ئامێر	ـ اسم الالة ٣٥١
Simple noun	ناوی سادە	ـ الاسم البسيط ٣٥٨
Collective noun	ناوی کۆمەڵ	ـ الاسم الجمعي ٣٦٠
Proper noun	ناوی تایبەتی	ـ الاسم الخاص ، اسم علم ٣٥٤
Common noun	ناوی گشتی	ـ الاسم العام ٣٦٠

منتدى إقرأ الثقافي

- اسم علم

انظر : الاسم الخاص

- اسم الفاعل ٣٥٨	ناوى كارا ، ناوى بكەر	Participle
- الاسم المادي ٣٦٢	ناوى مادى	Material noun
- الاسم المحايد ٣٥٤	ناوى بىٚلايەن	Neuter noun
- الاسم المذكر ٣٦٥	ناوى نێر	Masculine gender
- الاسم المركب ٣٦١	ناوى لێكدراو	Compound noun
- الاسم المشترك ٣٥٧	ناوى دوولايەن	Common noun
- الاسم المشتق ٣٥٦	ناوى داڕێژراو	Derivational noun
- اسم المصدر ٣٥٥	ناوى چاوگ	Action noun
- الاسم المعنوي ٣٦٣	ناوى مەعنەوى ، ناوى واتا	Abstract noun
- الاسم المعنوي ٣٦٥	ناوى واتا	Abstract noun
- اسم المفعول ٣٥٢	ناوى بەركار	Participle
- اسم المكان ٣٥٤	ناوى جێگا	Locative

منتدى إقرأ الثقافي

- الاسم المؤنث ٣٦٤ ناوی مێ Feminine gender

- الاسنان ١٦٠ ددان Teeth

- الاسنان السفلى ١٦٠ ددانی ژێرین Lower teeth

- الاسنان العليا ١٦٠ ددانی بانین Upper teeth

الاشتقاق ١٥٦ داڕشتن Derivation

الاصوات المدغمة الصاعدة ١٦٧ دیفتۆنگی هەڵکشاو
Rising diphthong

الاصوات المدغمة المنسحبة (المنبسطة) ١٦٧ دیفتۆنگی داکشاو
Outgoing diphthong

الاصوات المدغمة المنبسطة

انظر : الاصوات المدغمة المنسحبة

الاصوات المكتومة ٢٨٦ فیشکەیی Hushing sound

الأضافة ٦٧ ئیزافە Izafet , Postpositional attributive group

الاضداد ١٦١ دژواتا Antonym

الاضداد ٣٩٥ وشەی دژواتا Antonym

منتدى إقرأ الثقافي

الاطباق ١٥٧	دەمنووقاندن	Velarization
الاعتقاد انظر : العقيدة		
الاعداد المترابطة ٢٥١	ژمارەی پێکەوەبەستراو	Additive numeral
اعضاء التنفس ٦٥	ئەندامەکانی ئاخاوتن	Organs of respiration (breahing)
اعضاء النطق ٦٤	ئەندامەکانی ئاخاوتن	Organs of speech
الاعلاء	هەڵکشان	Sublimation
الافتراضات ٣٢٨	گریمانە	Assumptions
افعال الكينونة ٣٠١	کرداری بوون	Verb to - be
الافقي ١١	ئاسۆیی	Horizontol
الاقتران ١٢٥	جووت هاتن	Coupling
اقسام الكلام ٧٠	بەشەکانی ئاخاوتن	Parts of speech
الألفباء ، الأبجدية ٦٠	ئەلفوبێ	Alphabet
الالفبائية اليدوية ٦٠	ئەلفوبێی دەستی	Daktylos

منتدى إقرأ الثقافي

الألفون ، نمط الفونيم (عضو الوحدة الصوتية) ٥٩ ئەلەفۆن ، شێوەی فۆنێم
Allophone

الالومورف (عضو الوحدة الصرفية) ٦١ ئەلۆمۆرف Allomorph

الآلية ١٤ ئامێرایەتی Mechanism

الامر ٢٦٠ فەرمان Imperative

الامكانية
انظر : القدرة

الاملاء ٢١٨ ڕێنووس Orthography

الانتماء ٤١٢ هۆگری Belongingness

انثروبولوجيا (علم المجتمعات البشرية) ٦٣ ئەنترۆپۆلۆژی
Anthropology

الانحراف
انظر : تغير

الانزلاق البدئي ٤١٠ هەلمەت On – glide , Attack

الانسان (بوصفه نوعاً بيولوجيا) ٣٤١ مرۆڤی هۆشیار
Homo sapiens

منتدى إقرأ الثقافي

الانسحاب ، التراجع ٣١٠	كشانەوە	Off – glide , Withdrawal
الانطوائي ، يطوق ، يحبس ٦٩	بەرگر	Enclitic , Syneclitic
الانعكاس ١١٠	تەكدانەوە	Reflex
الانف ٢٣٤	لووت	Nose
الانفجاري الاحتكاكي ٣٩٠	نيمچەكۆسپەك	Affricate
الاوتار الصوتية ١٥٨	دەنگەژێ	Vocal gords
الاهتزازي ٣٣٣	لەرزۆك	Vibrant
الايدوگرافي (الكتابة الرامزة للفكرة) ٣٧٢	نووسينى بير	Ideography
الايقاع ١١٢	تربە	Breath group , Rhythm

- ب -

البحث

انظر : التحليل

البلاغة ١٧٢	ڕەوانبێژی	Stylistics

منتدى إقرأ الثقافي

بناء الكلمة ٤٠٢	وشەڕۆنان	Word - formation
البنية ، التركيب ١٩٩	ڕۆنان	Structure
ـ البنية التحتية ، اساس ٢٥٦	ژێرخان	Basis
ـ البنية الخارجية / الظاهرية ١٩٩	ڕۆنانی دەرەوە	External structure
ـ البنية الداخلية / العميقة ١٩٩	ڕۆنانی ناوەوە	Internal (inner) structure

ـ البنية الظاهرية

انظر : البنية الخارجية

ـ البنية العميقة

انظر : البنية الداخلية

ـ البنية الفوقية ٢٥٦	سەرخان	Superstructure

ـ ت ـ

التبادل الوظيفي ٥٨	ئەرکگۆڕی	Function change
تباين ٣٣٠	گۆڕین	Dissimilation

منتدى إقرأ الثقافي

التجويف الانفي
انظر : الخيشوم

التجويف الفمي ٧٨	بۆشایی دەم	Oral cavity
التحليل ٣٢٤	لێكدانەوە	Analysis
التحليل ، البحث ٣٣٥	لێكۆڵینەوە	Analysis
ـ التحليل المنطقي ٣٢٤	لێكدانەوەی ژیربێژەكی	Logical analysis
التدوير للشفة (لفظ مصحوب باستدارة الشفتين) ٣٣٧	لێوخڕكردن	Labialization
الترابط ٤٠٩	هاودەنگی	Correspondence

التراجع
انظر : الأنسحاب

التركيب ٣٢٤	لێكدان	Composition , Compounding
التساوي ٤١٩	یەكسانی	Equality , Uniformity
التصحيف ١١٣	تێچوونی دەنگ	Metaplasm , Misspelling
تصريف ٣٢٧	گەردان كردن	Cojugation , Inflection

منتدى إقرأ الثقافي

التصغير ٧٢	بچووك كردنەوە	Diminutive
التصنيف ١٠٣	پۆل كردن	Classification
التصور ٧٨	بۆچوون	Think , Conaider
التطابق ١٠٦	پێكەڵ بوون	Accordance , Conformity
التطور انظر : النمو		
التعادل ٤٠٩	هاوتايى	Synonymic , Synonymous
تعدد المعاني انظر : كثير المعاني		
التعريف ٣٥١	ناساندن	Definition
تغير ، الانحراف ٢٥٩	شێوەگۆڕى	Variation
التفاعل ٥٥	ئاوێتەبوون	Peation
التفائل ٣٢٧	گەش بينايەتى	Optimist
التفكك ١١٢	ترازان	Differentiation
التقليد ١٥١	چاولێكەرى	Imitation

منتدى إقرأ الثقافي

Integration	ڕەخسین	التكامل ١٦٩
Adaptation	سازان	التكيف ٢٥٦
Pronunciation	تەلەفوزکردن ، دەربڕین ، گۆکردن	التلفظ ١١١
Equalization	وێکچواندنی هەمەکی ، وێکچواندنی تەواو	التماثل الكامل ٤٠٥
Possessive	خاوەنێتی	التملك ، الملكي ١٥٥
Contradiction	نەسازی	التناقض ٣٦٨
Breathing	هەناسەدان	التنفس ٤١١
Alternation , Gradation	جیگرتنەوە	تناوب ١٢٦
Variation	خۆگۆڕ	تنوع ١٥٦
Adjustment	گونجان	التوافق ٣٢٩
Intergration	نزیک کەوتنەوە	توحيد ، عملية التكامل ٣٦٩
Adjust	گونجاندن	التوفيق ٣٣٠
Pause	وەستان	توقف ١٥

منتدى إقرأ الثقافي

توقف ٣٩٢	وەستان	Pause
التيار ٣٢٣	لووزەو	Jet , Spurt , Spirt , Stream

ـ ث ـ

الثنوية ١٦٤	دوولاگرایەتی	Dualism

ـ ج ـ

الجامع ٣١٣	کۆکەرەوە	Collector , Gather
جانبي ٣٢١	لاوەکی	Lateral
جذر ١٧٠	ڕەگ	Root
ـ جذر الفعل ١٧٠	ڕەگی کردار	Roots of verb
الجرس ١٥	زەنگ	Timber

منتدى إقرأ الثقافي

الجرس ٢٢٢	زەنگ	Timber
جزء انظر : قطعة		
الجزئي ٤١١	هەندەکی	Partial
الجسم ١١١	تەن	Figure , Body
الجمجمة ٢٩٨	کاسەی سەر ، کەللەسەر	Skull , Cranium
الجمع ٣١٠	کۆ	Plural
الجملة ١٧٣	ڕستە	Sentence
ـ الجملة الاخبارية ١٩٣	ڕستەی هەواڵگەیاندن	Indicative sentence
ـ الجملة الاستفهامية ١٧٨	ڕستەی پرسکردن	Interrogative sentence
ـ الجملة الامرية ١٨٨	ڕستەی فەرماندان	Imperative sentence
ـ الجملة البسيطة ١٨١	ڕستەی سادە	Simple sentence
ـ الجملة التابعة ١٨٥	ڕستەی شوێنکەوتوو	Subordinate clause
ـ الجملة التابعة الاضطرارية ١٨٦	ڕستەی شوێنکەوتووی پێچەوانە	Subordinate emepgent

منتدى إقرأ الثقافي

- الجملة التابعة السببية ١٨٨ ڕستەی شوێنکەوتووی هۆ

Causal clause

- الجملة التابعة الشرطية ١٨٧ ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج

Conditional clause

- الجملة التابعة الغرضية ١٨٧ ڕستەی شوێنکەوتووی نیاز

Clause of purpos

- الجملة التابعة للخبر ١٨٧ ڕستەی شوێنکەوتووی گوزارەیی

Predicat clause .

- الجملة التابعة للمبتدا ١٨٨ ڕستەی شوێنکەوتووی نیهادی

Subject clause

- الجملة التابعة للمفعول ١٨٦ ڕستەی شوێنکەوتووی بەرکاری

Object clause

- الجملة التابعة للنتيجة ١٨٥ ڕستەی شوێنکەوتووی ئەنجام

Clause of result

- الجملة التابعة للوقت ١٨٧ ڕستەی شوێنکەوتووی کات

Subordinate of time

- الجملة التابعة الوصفية ١٨٦ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری

Attributive clause

- جملة التعجب ١٨٢ ڕستەی سەرسوڕمان

Exclamatory sentence

منتدى إقرأ الثقافي

Matrix sentence	رستەی سەرەکی	ـ الجملة الرئيسية ١٨٣
Positive sentence	رستەی ئەریٚ	ـ الجملة المثبتة ١٧٧
Compound sentence	رستەی لیٚکدراو	ـ الجملة المركبة ١٩٠
Composite sentence	رستەی ئاویٚتە	ـ الجملة المعقدة ١٧٦
Negative sentence	رستەی نەریٚ	ـ الجملة المنفية ١٩٢
Gender	جنس ، توخم	الجنس ١١٦
Natural gender	جنسی سروشتی	ـ الجنس الطبيعي ١٢٣
Grammatical gender	جنسی ریٚزمانی	ـ الجنس النحوي ١٢٠

الجوهر

انظر : اللب

Organ	رشتە	الجهاز ١٩٧
Organ of windpipe	رشتەی هەناسە	ـ الجهاز التنفسي ١٩٩
Vocal apparatus	رشتەی دەنگ	ـ جهاز الصوت ١٩٨
Organ of speech	رشتەی ئاخاوتن	ـ الجهاز النطق ١٩٧

منتدى إقرأ الثقافي

Edg of tungue	لێواری زمان	حافة اللسان ٣٣٦
Case	دۆخ	الحالة ١٦١
		حالة التمني انظر : الطلب
Aphasia	دەنگبڕان	الحبسة ١٦٠
Diaphragm	ناوپنچك	الحجاب الحاجز ٣٦٦
Action	ڕوودان	حدث ١٩٩
Intuition	بەهرە	الحدس ٧٢
Intuitional	بەهرەکی	الحدسي ٧٢
Letter	پیت	الحرف ١٠٧
Preposition	پێشبەند	حرف الجر ١٠٤
Vowel	بزوێن	حرف العلة ، الصوت الصائت ٧٥

منتدى إقرأ الثقافي

الحركة ٧٧	بزوێنی کورت	Short vowel
الحروف الصحيحة ، الصوت الصامت ٣١٩	کۆنسۆنانت	Consonants
الحلق ، الحنجرة ٦٦	ئەوك	Throat

الحنجرة

انظر : الحلق

الحنك ، سقف الفم ١١	ئاسمانە	Palate
الحنك ٣٣٩	مەلاشوو	Palate
ـ الحنك الرخو ٣٦٧	نەرمەئاسمانە	Soft palatal
ـ الحنك الصلب ١٦٩	ڕەقەمەلاشوو	Hard palate
ـ الحنك الصلب ٣٣٩	ڕەقەمەلاشوو	Hard palate
ـ الحنك اللين ٣٣٩	نەرمەمەلاشوو	Soft palate
ـ الحنك اللين ٣٦٧	نەرمەمەلاشوو	Soft palate
الحنكي ٣٣٩	مەلاشوویی	Palatal
الحواجز ، العوائق ٣٢٣	لەمپەر	Barriers

منتدى إقرأ الثقافي

- ح -

الخارجي ١٥٦ دەرەکی Outsider , Stranger

الخاصة ، الخصوصي ١٠٨ تایبەتی Special

الخبر ، المسند ٣٢٨ گوزارە Predicate

الخصوصي
انظر : الخاصة

خليط ٥٤ ئاوێتە Mixed

الخيشوم (التجويف الانفي) ٧٩ بۆشایی لووت ، کونەلووت
Nasal cavity

- د -

الداخلة ، الواسطة ٣٦٦ ناوگر Infix

الداخلي ٣٦٥ ناوەکی Inside , Interior

دراسة الملامح ٢٦٠ شێوەناسی Physiognony

منتدى إقرأ الثقافي

Degree	**پله**	**درجة ٨٦**
Superlative degree	**پلەی بالآ**	**ـ الدرجة التفضيلية ٩٣**
Positive degree	**پلەی چەسپیو**	**ـ الدرجة الثابتة ١٠٢**
Degrees of adjective	**پلەکانی ئاوەڵناو**	**ـ درجات الصفة ٨٦**
Comparative degree	**پلەی بەراورد**	**ـ الدرجة المقارنة ٩٩**
Evidence	**بەڵگە**	**دليل ٧٢**
Brain	**مێشك**	**الدماغ ٢٤٧**
Cycle	**خول**	**دورة ١٥٦**

ـ ذ ـ

Subjective	**خۆیەکی**	**الذاتي ١٥٦**
Memory	**بیر**	**الذاكرة ٧٩**
Pitch	**لەرە**	**ذبذبة ٣٣١**

منتدى إقرأ الثقافي

Noisy	گڤۆك	ذو جلبة ٣٢٨
Noisy consonant	کۆنسۆنانتی گڤۆك	ذو جلبة ٣٢٤
Mind	هۆش	الذهن ، العقل ٤١١
Mental	هۆشەکی	الذهني ، العقلي ٤١١

- ر -

The lung	سی	الرئة ٢٥٧
Conective , Relation	پێبەست	الرابطة ١٠٣
Oscillograph	لەرەنووس	راسم الذبذبات ٣٣٣
Resonator	لەرەساز	الران (مسبب الرنين) ٣٣٣
Reaction formation	بەرتەك	رد فعل ٦٨
Reaction	دژەکردار	رد الفعل ١٦١
Desire	ئارەزوو	الرغبة ١١

منتدى إقرأ الثقافي

Rise , Paising	هەڵبڕین	الرفع ٤١٠
Symbol	پێوار	الرمز ١٠٦
Symbolism	پێوارەتی	الرمزية (مذهب) ١٠٧
Resonance	لەرینەوە	رنين ٣٣٣

- ز -

Expiration	هەناسەدانەوە	الزفير ٤١١
Tense	کات	الزمن ٢٨٩

- زمن الحال وزمن الاستقبال ٢٩٦ کاتی رانەبوردوو
Present and future tense

- س -

Prefix	پێشگر	السابقة ١٠٦
Quickness	خێرایی	السرعة ١٥

منتدى إقرأ الثقافي

السرعة ١٥٦	خێرایی	Quickness

سقف الفم

انظر : الحنك

سلسلة ٢٤٤	زنجیره	Chain

سمة

انظر : صفة

سمة

انظر : خلق

السمة ٣٨٨	نیشانه	Trait
سمعي ٨٠	بیستن	Acoustic
سمك القد ٣٢٠	کۆنسۆنانتی پۆپەیی	Cocominal consonant
السنخي ١٠٣	پووکی	Alveolar

سير

انظر : عملية

منتدى إقرأ الثقافي

ـ ش ـ

Irregular	بیژۆك ، ڕیزپەڕ	الشاذ ٨٠
		شبه الصائت انظر : نصف الطليق
		شخصي انظر : فردي
Strenghth , Force	تین	الشدة ١١٥
Hyphen	تەقەڵ (ـ)	الشرطة ١٠٩
Conditionalty	مەرجایەتی	الشرطي ٣٣٩
Bronchial tubes	بۆریچە	الشعبة ٧٨
Consciousness	ئاگا	الشعور ، الوعي ١٢
Lip	لێو	الشفة ٣٣٥
Lowerlip	لێوی خوارەوە	ـ الشفة السفلى ٣٣٦
Upperlip	لێوی سەرەوە	ـ الشفة العليا ٣٣٦

منتدى إقرأ الثقافي

الشفتاني ٢٣٥	ليّوه ـ ليّوهكى (هەردوو ليّو)	Bilabial
الشفوي ٢٣٥	ليّوهكى	Labial
الشفوي ٢٢١	زارەكى	Oral
الشفوي سني ٢٣٥	ليّوه ـ ددانەكى	Labiodental
الشك ، الظن ٣٢٩	گومان	Doubt
الشكل ٢٥٩	شيّوه	Form
شكل ، قالب ٢٧٣	فۆرم ، قاڵب	Form
الشمولية ٣٢٨	گشتىيايەتى	Universalim
الشهيق ٤١١	هەناسەكيّشان	Inspiration , Inhalation

- ص -

الصائت الامامي ٧٦	بزويّنەكانى ريزى پيّشەوه	Fornt vowel , Slender vowel
الصائت الخلفي ٧٦	بزويّنەكانى ريزى پشتەوه	Broad vowel

منتدى إقرأ الثقافي

الصائت الخلفي ٧٦ بزوێنەکانی ڕیزی پشتەوە
Broad vowel , Deep vowel

الصائت الطويل
انظر : المد

الصائت العالي ٧٦ بزوێنەکانی سەروو High vowel

الصائت المتوسط ٧٦ بزوێنەکانی ڕیزی ناوەڕاست Abnormal vowel

الصائت المتوسط ٧٧ بزوێنەکانی ناوەڕاست Intermediate

الصائت المركب
انظر : ادغام حرف علة

الصائت المنخفض ٧٥ بزوێنەکانی خواروو Low vowel

الصامت الاحتكاكي ٣٢١ کۆنسۆنانتی خشۆك Fricative consonant

الصامت الانفجاري ٣٢١ کۆنسۆنانتی تەوژمۆك Plosive consonant

الصامت الانفجاري الاحتكاكي ٣٢٦ کۆنسۆنانتی نیمچەکۆسپەك
Affricate consonant

الصامت الاهتزازي ، الصامت المتذبذب ٣٢٤ کۆنسۆنانتی لەرزۆك
Vibrant consonant

الصامت بين الاسناني ٣٢٦ كۆنسۆنانتی نێوددانی
Interdental consonant

الصامت الحلقي ٣١٩ كۆنسۆنانتی ئەوكی Glottal consonant

الصامت الحنجري ٣٢٤ كۆنسۆنانتی گەروویی Throat consonant

الصامت الرنان ٣٢٢ كۆنسۆنانتی زرینگۆك Resonant consonant

الصامت الصفيري ٣٢٣ كۆنسۆنانتی فیكەیی
Whistling (siblant) consonant

الصامت الشفوي ٣٢٥ كۆنسۆنانتی لێوەكی Labial consonant

الصامت الشفوي / الشفتاني ٣٢٥ كۆنسۆنانتی لێوی / لێوەكی
Bilabial consonant

الصامت الشفوي سني ٣٢٥ كۆنسۆنانتی لێوە ـ ددانەكی
Labia – Dental consonant

الصامت الظهري ، الصامت القصي ٣٢٠ كۆنسۆنانتی پشتەكی
Dorsal consonant

الصامت القصي

انظر : الصامت الظهري

الصامت القمي ٣٢٥ كۆنسۆنانتی لوتكەیی Aprical consonant

منتدى إقرأ الثقافي

الصامت اللساني ٣٢٣ كۆنسۆنانتی زوانەکی Lingual consonant

الصامت اللهوي ٣٢٢ كۆنسۆنانتی زمانەچکۆلەیی Uvular consonant

•

الصامت المتذبذب

انظر : الصامت الاهتزازي

•

الصامت المعوق ٣٢٤ كۆنسۆنانتی كۆسپەك Obstruent consonant

الصامت المكتوم ٣٢٣ كۆنسۆنانتی فیشكەیی Hushing consonant

صامت مؤخرة اللسان ٣٢٠ كۆنسۆنانتی پشتەوەی زمان
Dorsum consonant

الصامت الوسطي ٣٢١ كۆنسۆنانتی ریزی ناوەراستی زمان
Medial consonant

الصبر ١١ ئارام Petention

صريح ١١ ئاشكرا Indicative

١ـ صفة ، سمة ، خلق ١١ ئاكار Feature

٢ـ الصفة ، النعت ، مضاف اليه ١٦٥ دیارخەر
Attributive (adherent) adjunct , Attribute

•

٣ـ الصفة ٢٤ ئاوەڵناو Adjective

منتدى إقرأ الثقافي

Simple adjective	ئاوەڵناوی سادە	ـ الصفة البسيطة ٤٥
Derivational adjective	ئاوەڵناوی داڕێژراو	ـ الصفة المشتقة ٤٤
Qualitative adjective	ئاوەڵناوی چۆنێتی	ـ الصفة الكيفية ٣٩
Indefintite adjective	ئاوەڵناوی نادیار	ـ الصفة المبهمة ٤٧
Compound adjective	ئاوەڵناوی لێکدراو	ـ الصفة المركبة ٤٦
Relative adjective	ئاوەڵناوی نیسبی	ـ الصفة النسبية ٥٢
Whisting (sibilant)	فیکەیی	الصفيري ٢٨٦
Class	پۆل	صنف ١٠٢
Palatal consonant	کۆنسۆنانتی ئاسمانە	الصوامت الحنكية ٣١٩

،

الصوامت الخافت

انظر : الصوامت المتنفسة

Voiced consonant	کۆنسۆنانتی ئاوازەدار	الصوامت الصائتة ٣١٩
Breathed consonant	کۆنسۆنانتی کپ	الصوامت المتنفسة ، الصوامت الخافت ٣٢٣

الصوامت المزدوجة الثنائية ٣٢١ كۆنسۆنانتی دووتوێ
Double consonant

الصوامت المسهلة (غير صارمة) ٣٢٦ كۆنسۆنانتی نەرم
Lax consonant

الصوامت الصارمة ٣٢١ كۆنسۆنانتی ڕەق Hard consonant

الصوامت غير صارمة
انظر : الصوامت المسهلة

الصوت ، الصوت اللغوي ١٥٧ دەنگ Phone

- الصوت الصائت
انظر : حرف العلة

- الصوت الصامت
انظر : الحروف الصحيحة

- الصوت اللغوي
انظر : الصوت

- الصوت الكمي ١٥٨ دەنگی چەندەكی Laut quantitaten

- الصوت الكيفي ١٥٨ دەنگی چۆنەكی Lautqualitaten

الصيغة ٢١٤	ريژه	Aspect (mood) , Derived from
ـ الصيغة الاخبارية ٢١٧	ريژەى ئيخبارى	Indicative mood
ـ الصيغة الانشائية ٢١٧	ريژەى ئينشائى	Subjuctive mood , Thought - mood
ـ صيغة التمني انظر : صيغة الطلب		
ـ صيغة الطلب ، صيغة التمني ٢١٧	ريژەى داخوازى	Imperative mood

ـ ض ـ

الضرورة ١٠٧	پيويستى	Necessity
الضغط ١١١	تەوژم ، فشار	Pressure
الضمير ١٢٨	جيناو	Pronoun
ـ ضمير الاستفهام ١٣٢	جيناوى پرسيار	Interrogative pronoun
ـ ضمير الاشارة ١٤٣	جيناوى نيشانه	Demonstrative pronoun

منتدى إقرأ الثقافي

- ضمير التوكيد ١٢٧ جيناوى ديار Emphatic pronoun

- ضمير الشخصي المتصل ١٣٩ جيناوى كەسيى لكاو
Enclitic pronoun

- ضمير الشخصي المنفصل ١٢٧ جيناوى كەسيى جودا
Personal pronoun

- الضمير العاكس ١٤٥ جيناوى هەيى Relative pronoun

- ضمير الكمي ١٣٦ جيناوى چەنديتى Quantitative pronoun

- الضمير المتبادل ١٤٥ جيناوى هاوبەشى Peciprocal pronoun

- ضمير مستتر ١٤٣ جيناوى ناديار Indefinite (hidden) pronoun

- ضمير الملكية ١٣٦ جيناوى خۆيى Possessive pronoun

- ضمير النفي ١٤٣ جيناوى نەفى Negative pronoun

- ضمير الوصل ١٤٢ جيناوى لێكدەر Conjunctive pronoun

- ط -

الطاقة ٣٩٢ وزه Energy

منتدى إقرأ الثقافي

Mental energy	وزەی هۆشەکی	ـ الطاقة العقلية ٢٩٢٠
Method	رێباز	الطريقة ٢٠٠
Subjunctive	داخوازی	الطلب / حالة التمني ١٥٦
Phase	دیو	طور ١٦٨
Length	درێژی	الطول ١٦١
Spectrum	شەبەنگ	طيف ٢٥٩
Sound spectr	شەبەنگی دەنگ	طيف الصوت ٢٥٩

ـ ظ ـ

Possession	دیاردە	ظاهرة ١٦٥
Adverb	ئاوەڵکردار	الظرف ١٧
Noun adverb	ئاوەڵکرداری ناوی	ـ الظرف الاسمي ٣٢

منتدى إقرأ الثقافي

- الظرف البسيط ٢٧ ئاوەڵکرداری سادە Simple adverb

- الظرف التكراري ٢٦ ئاوەڵکرداری دووبارەکردنەوە
Recursiveness adverb

- الظرف التوكيدي ١٩ ئاوەڵکرداری تەئکیدی Affirmative adverb

- ظرف الزمان ٣٠ ئاوەڵکرداری کات Adverb of time

- ظرف السببي والمقصود ٣٤ ئاوەڵکرداری هۆ و مەبەست
Adverb of circumstance

- الظرف شبه الجملة ٢٤ ئاوەڵکرداری دەستەواژەیی Cyntactic adverb

- الظرف الشكلي او كيفية التحقق ٢٨
ئاوەڵکرداری شێوە یان جۆری جێبەجێبوون Adverb of manner

- الظرف الضميري ٢٠ ئاوەڵکرداری جێناوی Pronominal adverb

- الظرف العددي ٢٦ ئاوەڵکرداری ژمارەیی
Numeral (number) adverb

- الظرف الفعلي ٣١ ئاوەڵکرداری کرداری Deverbative adverb

- ظرف الكمية ٢٠ ئاوەڵکرداری چەندێتی Qualitative adverb

- ظرف الكيفية ٢٢ ئاوەڵکرداری چۆنێتی Quantitative adverb

منتدى إقرأ الثقافي

- الظروف المركبة ٣٢	ئاوەڵکرداری لێکدراو	Compound adverb
- ظرف المكان ٢٧	ئاوەڵکرداری شوێن	Adverb of place
- الظرف النفي ٣٣	ئاوەڵکرداری نەفی	Negative adverb
- الظرف الوصفي ١٩	ئاوەڵکرداری ئاوەڵناوی	Adverb adjective
- الظروف المشتقة ٢٣	ئاوەڵکرداری داڕێژراو	Derivational adverb

الظن

انظر : الشك

ظهور الصوت ٨٢	پەیدابوونی دەنگ	Appearance the sound

- ع -

العارض ٢٠٠	ڕووکەش	Sham
عارف بلغات متعددة ٢٣٦	زمانزان	Polyglot , Multilingual
عالم اللغة ، لغوي ٢٣٦	زماننـاس ، زمانەوان	Linguist

منتدى إقرأ الثقافي

Universality	گشتی	العام ٣٢٨
Phrase	فرێز	العبارة (العقدة) ٢٦٣
Noun phrase	فرێزی ناوی	ـ العبارة الاسمية ٢٦٨
Adverbial phrase	فرێزی ئاوەڵکرداری	ـ العبارة الظرفية ٢٦٦
Verb phrase	فرێزی کرداری ، فرێزی کاری	ـ العبارة الفعلية ٢٦٧
Adjective phrase	فرێزی ئاوەڵناوی	ـ العبارة الوصفية ٢٦٧
		ـ العبارة الاصلاحية انظر : الكناية
Numeral	ژمارە	العدد ٢٤٥
Radical number	ژمارەی بنجی	ـ العدد الاصلي ٢٤٧
Simple numeral	ژمارەی سادە	ـ العدد البسيط ٢٥٢
Ordinal number (numeral)	ژمارەی پلەیی	ـ العدد الرتبوي ٢٤٨
Fraction numeral	ژمارەی کەرتی	ـ العدد الكسري ٢٥٢
Compound numeral	ژمارەی لێکدراو	ـ العدد المركب ٢٥٥

منتدى إقرأ الثقافي

- العدد المشتق ٢٥٢ — ژمارەی داڕێژراو — Derivtional numeral

العضلة ٣٢٧ — ماسوولکه — Muscle

العضو ٦٣ — ئەندام — Organ

- عضو الوحدة الصرفية
انظر : الالومورف

- عضو الوحدة الصوتية
انظر : الألفون

العقدة
انظر : العبارة

العقل
انظر : الذهن

العقلي
انظر : الذهني

العوائق
انظر : الحواجز

العقيدة ، الاعتقاد ٧٥ — بڕوا — Belief

العكس ١٠٣ — پێچەوانه — Invers , Contray

منتدى إقرأ الثقافي

العلاقة الترابطية

انظر : العلاقة العمودية

العلاقة العمودية : علاقة الايحائية ١٢٦ جێگۆڕکێی Paradigmatic

العلامة ٣٧٦ نیشانە Marker , Articles

- علامة الاستفهام ٣٨٣ نیشانەی پرسیار
Question – marks , Sign of Interrogation

- علامات الاضافة ٢٨١ نیشانەی ئیزافە Izafet marker

- علامات الترقيم ٢٥٠ خاڵبەندی Punction

- علامات التعجب ٣٨٤ نیشانەی سەرسامی Exclamation marks

- علامات التعريف ٢٨٦ نیشانەی ناسیاوی Definite articles

- علامات التنصيص ٢٩٩ كەوانەی دروتابی (( ))
Inverted commas ,Quotation marks

- علامة التنكير ٣٨٧ نیشانەی نەناسیاوی Indefinite articles

- علامة الحذف ٣١٧ كۆمەڵەخاڵ Dots , Dots , Dots

العلم ٢٢١ زانست Knowledge , Science

منتدى إقرأ الثقافي

علم اصل الكلمة وتاريخها
انظر : الاتيمولوجيا

- علم الاصوات ٢٧٢ فۆنەتیك ، دەنگسازی Phonetics

- علم الاصوات الاكوستى ٢٨٠ فۆنەتیكی فیزیكی Acoustic phonetics

- علم الاصوات التجريبي ٢٧٣ فۆنەتیكی ئەزموونگەری Experimental phonetics

- علم الاصوات السمعي ٢٧٤ فۆنەتیكی بیستن Auditory phonetics

- علم الاصوات النطقي ٢٧٦ فۆنەتیكی دركاندن Articulatoy phonetics

- علم الانسان ٣٤١ مرۆناسی Anthropology

- علم البلاغة ٢٥٩ شێوازناسی Styleistics

- علم التداول ٨٤ پراگماتیك Pragmatics

- علم تصنيف المعاجم
انظر : علم وضع القواميس

- علم الصرف ٤٠٤ وشەسازی Morphology

- علم الكتابة ٢٢١ زانستی نووسین Paleography

منتدى إقرأ الثقافي

- علم اللغة ٢٣٦ زماننا سى Linguistics

- علم اللغة التاريخي ٢٤٣ زماننا سيى ميژوويى Historical linguistics

- علم اللغة الخارجي ٢٤٢ زماننا سيى دەرەكى External linguistics

- علم اللغة الداخلي ٢٤٤ زماننا سيى ناوەكى Internal linguistics

- علم اللغة الدايكرونى ٢٤٤ زماننا سيى نێوزەمانى
Diachronic linguistics

- علم اللغة السنكروني ٢٤٤ زماننا سيى هاوزەمانى
Synchronic linguistics

- علم اللغة العام ٢٤٣ زماننا سيى گشتى General linguistics

- علم اللغة العملي ٢٤٣ زماننا سيى كارەكى Practical linguistics

- علم اللغة المقارن ٢٤٠ زماننا سيى بەراوردى Comparative linguistics

- علم المجتمعات البشرية
انظر : انثروبولوجيا

- علم معاني الالفاظ ٣٩١ راتاناسى Semasiology

- علم المفردات الفارسية ٣٢٤ ليكسيكۆلۆژى Lexicology

منتدى إقرأ الثقافي

- علم النحو ١٩٥ رستەسازی Syntax

- علم نظم الصوت ٢٨٢ فۆنۆلۆژی ، دەنگسازی Phonology

- علم وضع القواميس ، علم تصنيف المعاجم ٢٦٢ فەرهەنگنووسی Lexicography

- علو ، ارتفاع ٧٧ بلندی ، بەرزی Hight

العملي ٢٩٨ کارەکی Practical

عملية ، سير ١٧٢ ڕەوت Process

- عملية التكامل
انظر : توحيد

- العملية الصوتية ٨٥ پرۆتسیسی فۆنەتیکی Phonetical process

العمودي ٥٩ ئەستوونی Vertical

العموم ٣٢٨ گشت Universal

- غ -

الغضروف ٣١٠ کرکراگە Cartilage , Gristle

منتدى إقرأ الثقافي

Indirect	تیان ، ناڕاستەوخۆ	غیر مباشر ۱۱۲

ـ ف ـ

Comma	کۆما (،)	الفارزة ۳۱۲
Subject	کارا ، بکەر	الفاعل ۲۹۸
Individual	تاکایەتی	فردي ، شخصي ۱۰۸
Section	لك	الفرع ۳۲۳
Physiology	فیزیۆلۆژی	الفسیولوجي ۲۸۵
Verb	کردار	الفعل ۳۰۱
Intransitive	کرداری تێنەپەڕ	ـ الفعل اللازم ۳۰۲
Passive	کرداری کارا بزر	ـ الفعل المبني للمجهول ۳۰٤
Active	کرداری کارا دیار	ـ الفعل المبني للمعلوم ۳۰۷
Transitive verb	کرداری تێپەڕ	ـ الفعل المتعدي ۳۰۲

منتدى إقرأ الثقافي

- الفعل المركب ٣٠٧	کرداری لێکدراو	Compound verb
- الفعل المساعد ٣٠٩	کرداری یاریدەدەر	Auxiliary
- الفعل المشتق ٣٠٣	کرداری دارێژراو	Derivational verb
فقه اللغة ٢٨٦	فیلۆلۆژی	Philology
الفك ٢٥٩	شەویلە	Jaw , Maxilla
الفم ١٥٧	دەم ، زار	Mouth
الفونيم ، الوحدة الصوتية ٢٨٣	فۆنێم	Phoneme

- ق -

قالب

انظر : شكل

قاموس ، معجم ٢٦١	فەرهەنگ	Vocabulary , Dictionary
القدرة ، الامكانية ١١٢	توانست	Ability

منتدى إقرأ الثقافي

Windpipe	بۆریی هەوا	القصبة الهوائية ٧٨
Segment	پارچە ، کەرت	قطعة ، جزء ٨٠
Supersegment	پارچەبەدەرایەتی	قطعة جزئية صوتية ، تقطيعة ٨٠
Permanent , Permanently	یەکجارەکی	القطعي ٤١٩
Problem	کێشە	القضية ٣٢٧
Thorax	قەفەزی سنگ	قفص الصدر ٢٨٨
Reversal of place	جێگۆرکێی دەنگ	قلب المكان ١٢٦
Apical	لوتکەیی	القمي ٣٢٣
Grammar	رێزمان	قواعد ٢٠٠
Brackets	دووکەوانە ( )	القوسان ١٦٣
Measur	پێوانە	القياس ١٠٧

منتدى إقرأ الثقافي

الكتابة ٣٦٩	نووسین	Writing
ـ الكتابة التصويرية ٣٧٦	نووسینی وێنەیی	Pictography
ـ الكتابة الرامزة للفكرة انظر : الايدوگرافي		
ـ الكتابة الصوتية ٣٧٤	نووسینی فۆنەتیکی	Phonological writing
كثير المعاني ، تعدد المعاني ٢٦٢ فرەواتا		Polysemantic
الكسرة المختلسة ٧٥	بزرۆکە	Schwa (i)
الكلام ٩	ئاخاوتن	Speech
الكلمة ٣٩٢	وشە	Word
ـ الكلمة البسيطة ٣٩٧	وشەی سادە	Simple word
ـ الكلمة التامة ٧٢ ، ٣٩٤	وشەی تەواو	Autosematic word
ـ الكلمات ذات المعاني الكثيرة انظر : من جوامع الكلم		
ـ الكلمات ذات المعنى الواحد ٤٠٣	وشەی یەکواتا	Monosemous word

منتدى إقرأ الثقافي

- الكلمة غير البسيطة ٣٩٩	وشەی ناسادە	Simplex word
- الكلمة المركبة ٣٩٨	وشەی لێکدراو	Compound word
- الكلمة المشتقة ٣٩٤	وشەی داڕێژراو	Dervational word
- الكلمة المطلقة ٣٩٢	وشەی بەرەڵلا	Free word
- كلمة مقتبسة بالقياس ٣٩٦	وشەی زرەپێژ	Calque , Translation Loan - word
- الكلمة المقيدة ٣٩٧	وشەی گیراو	Liuked word
- الكلمات المولدة ٤٠٠	وشەی نوێباو	Neologism
- الكلمة الميته ٣٩٨	وشەی مردە	Obsolete
- الكلمة الناقصة ٧٢ ، ٣٩٩	وشەی ناتەواو	Syntactic word
الكلي ٤١١	هەمەکی	General , Universal
الكمي ١٥١	چەندەکی	Quantitative
الكناية ، العبارات الاصلاحية ٢٦٩	فرێزیۆلۆژی	Phraseology
- الكناية المعقدة ٢٧١	فرێزیۆلۆژیی تێک ئالأو	Phraseological collocation

منتدى إقرأ الثقافي

- الكناية الملتحمة ٢٧٠ فريزيۆلۆژیی تێکچڕژاو
Phraseological concretion

- الكناية الموحدة ٢٧١ فريزيۆلۆژیی یەکگرتوو Phraseological unity

الكيفي ١٥١ چۆنەکی Qualitative

-ل-

اللاشعور ٣٥١ نائاگایی Irresponisible

اللاحقة ٨١ پاشگر Suffix

اللاصقة ٣٢٠ گیرەك Affix , Bound morpheme

اللب ، الجوهر ٣١٠ کرۆك Kernel , Essence , Substnace

اللثة ١٠٣ پووك Alveolar ridge

اللثة حنكي ١٠٣ پووکەمەلاشوویی Palatal alveolar

اللحن ٥٥ ئاهەنگ Melody

اللسان ٢٢٢ زمان ، زبان Tongue

منتدى إقرأ الثقافي

Language	زمان	اللغة ٢٢٣
Intrelanguage	زمانی لەیەکترگەیشتنی نەتەوەیی	ـ لغة الاتصال الدولي ٢٣٤
Littrary language	زمانی ئەدەبی	ـ اللغة الادبية ٢٢٤
Esperanto language	زمانی ئەسپیرانتۆ	ـ لغة الاسپرانتو ٢٢٦
Artifical language	زمانی دەستکرد	ـ اللغة الاصطناعية ٢٣١
Primary language	زمانی دایك ، زمانی زگماك	ـ لغة الأم ٢٣١
Iranian languages	زمانە ئێرانییەکان	ـ اللغات الايرانية ٢٢٣
Formal language	زمانی هونەری	ـ لغة شكلية ٢٣٤
Natural language	زمانی سروشتی	اللغة الطبيعية ٢٣٢
Weltsprache , World language , Universal language	زمانی جیهانی	ـ اللغة العالمية ٢٣٠
Volapuk	زمانی ڤۆلاپوك	ـ لغة الفولابوك ٢٣٢
National language	زمانی نەتەوەیی	ـ اللغة القومية ٢٣٤
Written language	زمانی نووسراو	ـ اللغة المكتوبة ٢٣٤

منتدى إقرأ الثقافي

ـ لغة الوسيط ٢٣٠	زمانى پێناو	Mediator (madiating , intermediate , intermediary) language
ـ لغوي انظر : عالم اللغة		
اللفظ الصحيح ١٦٨	ڕاستوتن	Orthoepy
اللفظة المجانسة ١٦	ئاوازى هاودەنگ	Homophonus
لفظة مؤخرة ٨١	پاشبەند ، پۆستپۆزیشن	Postposition
لهاة ٨٢	پەردەى ئاسمانە	Uvula
اللهاة ٢٢٢	زمانەچکۆلە ، زمانۆکە	Uvula
اللهوي ٢٤٤	زووانەچکۆلەیى	Uvular
لهجة ١٦٥	دیالێکت ، شێوەزار	Dialect

ـ م ـ

المادي ٣٣٨	مایەکى	Material

منتدى إقرأ الثقافي

Materialism	مایەکیەتی	المادية ٣٣٩
Past tense	کاتی ڕابوردوو	الماضي ٢٩٢
Past perfect	کرداری ڕابوردووی دوور	- الماضي البعيد ٢٩٤
present perfect	کاتی ڕابوردووی تەواو	- الماضي التام ٢٩٣
Simple past	کاتی ڕابوردووی نزیك	- الماضي القريب ٢٩٥
Past continuos	کاتی ڕابوردووی بەردەوام	- الماضي المستمر ٢٩٢
Substance	چییەتی	الماهية ١٥١
Direct	ڕاستەوخۆ	المباشر ١٦٨
Directly	یەکسەر	المباشر ٤١٩
Subject	نیهاد ، سەرکار	المبتدا ، المسند اليه ٣٩٠
Correlative	هاوڕێژە	متبادل العلاقة ٤٠٩
Active	بزۆز	المتحرك ٧٧
Polytonic	ئاوازی فرەئاواز	متعدد النغمات ١٦
Contradictory	نەسازاو	المتناقض ٣٦٨

منتدى إقرأ الثقافي

المثبت

انظر : الاثبات

المجاز ٣٤٧	**ميتافۆر**	**Metaphor**
المجهور ١٦	**ئاوازەدار**	**Voiced**
المحور ١١١	**تەوەرە**	**Axis**
المخرج ١٥٧	**دەروو**	**Place of articulation**
المد ، الصائت الطويل ٧٧	**بزوێنی درێژ**	**Long vowel**
المذهب ١٦٨	**ڕاڕەو**	**System**
المرادف ٤٠٩	**هاوواتایی**	**Synonym**
المرادف ٤٠٢	**وشەی هاوواتا**	**Synonym**
المرحلة ٢٨٨	**قۆناغ**	**Phase**
مرسمة الطيف ٢٥٩	**شەبەنگنووس**	**Sectrograph**

مسار

انظر : اتجاه

منتدى إقرأ الثقافي

مسبب الرنين

انظر : الران

المستقبل ٢٩٢	كاتى ئاينده	Future tense
مستوى ١١	ئاست	Level

المسند

انظر : الخبر

المسند اليه

انظر : المبتدأ

المتكلم ١١	ئاخێوەر	Speaker
مشترك اللفظي ٤٠٩	هاوبێژ	Homonym
المشترك اللفظي ٤٠١	وشەى هاوبێژ	Homonym
المصدر ١٤٦	چاوگ	Infinitive
مصطلح ٢٢١	زاراوە	Term
المضارع ٢٩٢	كاتى ئێستا	Present tense

المضاف

انظر : الموصوف

منتدى إقرأ الثقافي

مضاف اليه

انظر : النعت

المطابقة ٢١٨ ڕێککەوتن Agreement

المطلق ١٧٢ ڕەها Absolute

معجم

انظر : قاموس

المعنى ٣٣٧ مانا Meaning

- المعنى الاشتقاقي ٣٣٨ ماناى داڕێژه Derivational meaning

- المعنى المجازي ، المعنى غير المباشر ٣٣٧ ماناى تيان
Transferred meaning , Indirect meaning

- المعنى الحقيقي ، المعنى المباشر ٣٣٨ ماناى ڕاستەوخۆ
Direct (proper) meaning

- المعنى غير المباشر

انظر : المعنى المجازى

- المعنى المباشر

انظر : المعنى الحقيقي

- المعنى النسبي ٣٣٨ ماناى نيسبى Relational meaning

منتدى إقرأ الثقافي

Obstrunents	كۆسپەك	المعوق ٢١٣
Norm	كێش	المعيار ٣٢٧
Criterion	ئەندازە	المعيار ، المقياس ٦٣
Normative	كێشەكی	المعياري ٣٢٧
Singular	تاك	المفرد ١٠٨
Object	بەركار	المفعول ٦٩
Indirect object	بەركاری ناڕاستەوخۆ	ـ المفعول غير المباشر ٦٩
Direct object	بەركاری ڕاستەوخۆ	ـ المفعول المباشر ٦٩
		مقدمة اللسان
		انظر : اسل اللسان
Syllable	بڕگە	المقطع ٧٣
Closed syllable	بڕگەی داخراو	ـ المقطع الساكن ٧٤
Unstressed syllable	بڕگەی بێهێز	ـ المقطع غير منبور ٧٤
Open syllable	بڕگەی كراوە	ـ المقطع المتحرك ٧٥

منتدى إقرأ الثقافي

- المقطع المنبور ٧٥ | برگەی هێزدار | Stressed syllable

المقولة ٣٢٨ | گوتە | Phrase

مقياس ١٠٧ | پێوەر | Measurer , Criterion

المقياس

انظر : المعيار

الملكي

انظر : التملك

المماثلة ٤٠٤ | وێکچواندن | Assimilation

- المماثلة التقدمية ٤٠٥ وێکچواندنی ڕاستەوخۆ

Progressive assimilation

- المماثلة الجزئية ٣٢٩ | گونجاندن | Accommoldation

- المماثلة الجزئية ٤٠٦ | وێکچواندنی هەندەکی | Partial assimilation

- المماثلة الرجعية (العكسية) ٤٠٥ وێکچواندنی پێچەوانە

Regressive assimilation

- المماثلة العكسية

انظر : المماثلة الرجعية

منتدى إقرأ الثقافي

من جوامع الكلم ، الكلمات ذات المعاني الكثيرة ٣٩٧ وشەی فرەواتا
Polysemantic

المنطق ٢٥٦	ژیربێژی	Iogic
منطقة ٢٢٠	ڕیز	Zone

المنعوت

انظر : الموصوف

المنفي

انظر : النفي

المنهج ٦٩	بەرنامە	Method
موجة ٢٥٩	شەپۆل	Wave
موجه صوتية ٢٥٩	شەپۆلی دەنگ	Sound wave
المورفيم ٣٤١	مۆرفێم	Morpheme
ـ المورفيم الجذري ٣٤٣	مۆرفێمی ڕیشەیی	Root morpheme
ـ المورفيم المغير للكلمة ٣٤٦	مۆرفێمی وشەگۆڕ	Inflexional morpheme
ـ المرفيم المكون للكلمة ٣٤٣	مۆرفێمی وشەدارێژ	Derivational morpheme

منتدى إقرأ الثقافي

الموصوف ، المنعوت ، المضاف ١٦٥ ديارخراو

Dependent member , Deretminatum

Objective	بابەتەكى	الموضوعي ٦٨
Dorsum	بنى زمانى	مؤخرة اللسان ٧٨
Lexicographer	فەرهەنگنووس	مؤلف معاجم (قواميس) ٢٦٢
Voiceless	كپ	المهموس ٣٠٠
Proclitic	دواگر	ميل ، نزعة ١٦١

- ن -

Stress	هێز	النبرة ١٥ ، ٤١٢
Monotonic stress	هێزى يەكئاواز	- نبرة ذات النغمة الواحدة ٤١٧
Polytonic stress	هێزى فرەئاواز	- نبرة متعددة النغمات ٤١٦
Fixed stress (or accent)	هێزى هەميشەيى	- النبر الثابت ٤١٧
Secondary stress	هێزى دووەم ، هێزى ناسەرەكى	- النبر الثانوي ٤١٦

منتدى إقرأ الثقافي

Phrasal stress	هێزی ڕسته	ـ النبر الجملة ٤١٦
Free stress , Movable stress	هێزی بەرەڵا	ـ النبر الحر ٤١٦
Primary stress	هێزی سەرەکی	ـ النبر الرئيسي ٤١٦
Word stress	هێزی وشه	ـ نبر الكلمة ٤١٧
Bound stress , Restricted stress	هێزی بەند	ـ النبر المقيد ٤١٥
Impulse	پل	نبض ٨٦
Result	ئەنجام	النتيجة ٦٣
Structural grammar	ڕێزمانی بناغەگر	ـ النحو البنيوي ٢٠٣
Transformational grammar	ڕێزمانی گواستنەوە	ـ النحو التحويلي ٢١٠
Traditional grammar	ڕێزمانی چاولێکەری	ـ النحو التقليدي ٢٠٦
Generative grammar	ڕێزمانی بەرهەمهێنان	ـ النحو التوليدي ٢٠١

نزعة

انظر : ميل

Semi - vowel	نیمچەبزوێن	نصف الطليق ، شبه الصائت ٣٩٠

منتدى إقرأ الثقافي

النظام ٢٥٧	سيستەم	Systeme
ـ نظام العد العشري ٢٣٠	زمانى پێرۆى ژمارەى دەدە	Algorithmic language
ـ نظام اللغة ٢٥٨	سيستەمى زمان	Systeme of a language
النظري ١٦٨	ديمانەكى	Theoretical
النظرية ١٦٧	ديمانە	Theory
النعت انظر : الصفة		
النغمة التوافقية ١٦	ئاوازى سەروو	Overtone
نغمة الكلام ١٤	ئاواز	Intonation
النفي ، المنفي ٣٦٧	نەرێ	Negative
النقطة (.) ١٥١	خاڵ	Period , Full stop
النقتطتان (:) ١٦٢	دووخاڵ (:)	Colon
نمط الفونيم انظر : الألفون		

منتدى إقرأ الثقافي

نمط الفونيم الشرطي ٢٦٠ شێوەی فۆنێمی پەیوەند
Dependent (conditimned) , Allophone

Development progress فراژۆ النمو ، التطور ٢٦٢

-و-

الواسطة
انظر : الداخلة

Unit دانه وحدة ١٥٦

الوحدة الصوتية
انظر : الفونيم

Sentrolor tongue ناوەڕاستی زمان وسط اللسان ٣٦٥

Descriptive وەسفی الوصفي ٣٩٢

Stigma داغ الوصمة ١٥٦

Function ئەرك الوظيفة ٥٥

منتدى إقرأ الثقافي

الوظيفة القواعدية ٥٨	ئەركی ڕێزمانی	Grammar function
وظائف اللغة ٥٥	ئەركەكانی زمان	Functions of language

الوعي

انظر : الشعور

- هـ -

الهرتز ٤١٢	هێرز	Hertz , Hz
الهيروغليف ٤١٨	هیرۆگلیف	Hieroglyphoi

- ي -

يحبس

انظر : الانطوائي

يطوق

انظر : الانطوائي

منتدى إقرأ الثقافي

پاشکۆی دووەم

ئینگلیزی ـ عەرەبی ـ کوردی

منتدى إقرأ الثقافي

- A -

Ability 112	القدرة ، الامكانية	توانست
Abnormal vowel 76	الصائت المتوسط	بزوێنەکانی ڕیزی ناوەڕاست
Absolute 176	المطلق	ڕەها
Abstract noun 363	الاسم المعنوي	ناوی مەعنەوی
Abstract noun 365	الاسم المعنوي	ناوی واتا
Accommodation 329	المماثلة الجزئية	گونجاندن
Accordancee , Conformity 106	التطابق	پێکەڵبوون
Acoustic 80	سمعي	بیستن
Acoustic phonetics 280	علم الاصوات الاكوستي	فۆنەتیکی فیزیکی
Action 199	حدث	ڕوودان
Action noun 355	اسم المصدر	ناوی چاوگ

منتدى إقرأ الثقافي

Active 77	المتحرك	بزۆز
Active 307	الفعل المبني للمعلوم	کرداری کارا دیار
Adaptation 256	التكيف	سازان
Additive numeral 251	الاعداد المترابطة	ژمارەی پێکەوەبەستراو
Adjective 34	الصفة	ئاوەڵناو
Adjective phrase 267	العبارة الوصفية	فرێزی ئاوەڵناوی
Adjust 330	التوفيق	گونجاندن
Adjustment 329	التوافق	گونجان
Adverb 17	الظرف	ئاوەڵکردار
Adverb adjective 19	الظرف الوصفي	ئاوەڵکرداری ئاوەڵناوی
Adverb of manner 28	الظرف الشكلي او كيفية التحقق	ئاوەڵکرداری شێوە یان جۆری جێبەجێبوون
Adverb of place 27	ظرف المكان	ئاوەڵکرداری شوێن

منتدى إقرأ الثقافي

Adverb of time 30 ظرف الزمان ئاوەڵكرداری كات

Adverbial phrase 266 العبارة الظرفية فرێزی ئاوەڵكرداری

Adverb of circumstance 34
ئاوەڵكرداری هۆ و مەبەست ظرف السببي والمقصود

Adversative sentence 192 رستەی لێكدراوی پێچەوانە

Affirmative 58 الاثبات ، المثبت ئەریٚ

Affirmative adverb 19 الظرف التوكيدي ئاوەڵكرداری تەئكیدی

Affix , Bound morpheme 330 اللاصقة گیرەك

Affricate 390 الانفجاري الاحتكاكي نیمچەكۆسپەك

Affricate consonant 326
كۆنسۆنانتی نیمچەكۆسپەك الصامت الانفجاري الاحتكاكي

Agreement 218 المطابقة رێككەوتن

Algorithmic language 230
زمانی پێرۆی ژمارەی دەدە نظام العد العشري

Allomorph 61 الالومورف (عضو الوحدة الصرفية) ئەلۆمۆرف

Allophone 59
ئەلەفۆن الالفون ، نمط الفونيم (الوحدة الصوتية)

منتدى إقرأ الثقافي

Alphabet 60	الالفباء ، الابجدية	ئەلفوبێ
Alternation , Gradation 126	تناوب	جێگرتنەوە
Alveolar 103	السنخي	پووکی
Alveolar ridge 103	اللثة	پووک
Analysis 334	التحليل	لێکدانەوە
Analysis 335	التحليل ، البحث	لێکۆڵینەوە
Anthropology 341	علم الانسان	مرۆناسی
Anthropology 63	انثروبولوجيا (علم المجتمعات البشرية)	ئەنترۆپۆلۆژی
Antonym 161	الاضداد	دژواتا
Antonym 395	الأضداد	وشەی دژواتا
Apical 333	القممي	لوتکەیی
Aphasia 160	الحبسة	دەنگبڕان
Appearance the sound 82	ظهور الصوت	پەیدابوونی دەنگ

منتدى إقرأ الثقافي

Apical consonant 325 الصامت القممي كۆنسۆنانتی لوتكەیی

Articles See MARKER

Articulatoy phonetics 279 علم الاصوات النطقي فۆنەتیكی دركاندن

Artifical language 231 اللغة الاصطناعية زمانی دەستكرد

Aspect (Mood) , Derived form 214 الصيغة ڕێژە

Aspiration 411
هەناسەبەربوون انطلاق النفس (عند انتاج لصوت الانفجاري)

Assimilation 404 المماثلة وێكچواندن

Assumptions 328 الافتراضات گریمانە

Attack See ON – GLIDE

Attribute See ATTRIBUTIVE

Attributive (adherent) adjunct , Attribute 165
دیارخەر الصفة ، النعت ، مضاف اليه

Attributive clause 186
ڕستەی شوێنكەوتووی دیارخەری الجملة التابعة الوصفية

Auditory phonetics 274 علم الاصوات السمعي فۆنەتیكی بیستن

منتدى إقرأ الثقافي

Autosemantic word 394	الكلمة التامة	وشەی تەواو
Australis pithekos 54		ئاوسترالۆپیتیك
Autosemantic word 71	الكلمة التامة	وشەی تەواو
Auxiliary 309	الفعل المساعد	کرداری یاریدەدەر
Axis 111	المحور	تەوەرە

- B -

Barriers 333	الحواجز ، العوائق	لەمپەر
Basis 256	البنية التحتية ، اساس	ژێرخان
Belief 75	العقيدة ، الاعتقاد	بڕوا
Belongness 412	الانتماء	هۆگری
Bilabial 335	الشفتاني	لێوە - لێوەکی (هەردوو لێو)
Bilabial consonant 325	الصامت الشفوي / الشفتاني	کۆنسۆنانتی لێوە - لێوەکی

منتدى إقرأ الثقافي

Body See FIGURE

Bound morpheme See AFFIX

Bound stress , Restricted stress 415 النبر المقيد هێزی بەند

Brackets 163 القوسان دووکەوانە ( )

Brain 347 الدماغ مێشك

Breath group , Rhythm 112 الايقاع ترپە

Breathed consnant 323
الصوامت المتنفسة ، الصوامت الخافتة کۆنسۆنانتی کپ

Breathing 411 التنفس هەناسەدان

Broad vowel , Deep vowel 76
الصائت الخلفي بزوێنەکانی ڕیزی پشتەوە

Bronchial tubes 78 الشعبة بۆریچە

- C -

Calqe , Translation Loan – Word 396
كلمة مقتبسة بالقياس وشەی زڕەڕێژ

منتدى إقرأ الثقافي

Case 161	الحالة	دۆخ
Cartilage , Gristle 310	الغضروف	کرکراگە
Causal clause 188	الجملة التابعة السببية	ڕستەی شوێنکەوتووی هۆ
Chain 244	سلسلة	زنجیرە
Class 103	صف	پۆل
Classification 103	التصنيف	پۆلکردن
Clause of purpos 187	الجملة التابعة الفرضية	ڕستەی شوێنکەوتووی نیاز
Clause of result 185	الجملة التابعة للنتيجة	ڕستەی شوێنکەوتووی ئەنجام
Closed syllable 74	المقطع الساكن	بڕگەی داخراو
Cocominal 320	سمك القد	کۆنسۆنانتی پۆپەیی
Cojugation , Inflection 327	تصريف	گەردانکردن
Collective noun 360	الاسم الجمعي	ناوی کۆمەڵ
Collector , Gather 313	الجامع	کۆکەرەوە

منتدى إقرأ الثقافي

Colon 162	النقطتان	دووخاڵ (:)
Comma 313	الفارزة	کۆما (،)
Common noun 357	الاسم المشترك	ناوی دوولایەن
Common noun 360	الاسم العام	ناوی گشتی
Communication 107	الارتباط	پێوەندی
Comparative degree 99	الدرجة المقارنة	پلەی بەراورد
Comparative linguistics 240	علم اللغة المقارن	زمانناسیی بەراوردی
Composite sentence 172	الجملة المعقدة	ڕستەی ئاوێتە
Composition , Compounding 334	التركيب	لێکدان
Compound adjective 46	الصفة المركبة	ئاوەڵناوی لێکدراو
Compound adverb 32	الظروف المركبة	ئاوەڵکرداری لێکدراو
Compound noun 361	الاسم المركب	ناوی لێکدراو
Compound numeral 255	العدد المركب	ژمارەی لێکدراو
Compound sentence 190	الجملة المركبة	ڕستەی لێکدراو

منتدى إقرأ الثقافي

Compound verb 307 الفعل المركب كردارى لێكدراو

Compound word 398 الكلمة المركبة وشەى لێكدراو

Compouding See COMPOSITION

Conaider See THINK

Conditimned allophone See DEPENDENT ALLOPHONE

Conditional clause 187
ڕستەى شوێنكەوتووى مەرج الجملة التابعة الشرطية

Conditionalty 339 الشرطي مەرجايەتى

Conjunction particles 13 ادوات الربط ئامرازى پێوەندى

Conjunctive pronoun 142 ضمير الوصل جێناوى لێكدەر

Conjuctive sentence 192 ڕستەى لێكدراوى پێوەست

Confix 327 كۆنفيكس

Conformity See ACCORDANCEE

Connective , Relation 103 الرابطة پێبەست

Consciousness 12 الشعور ، الوعي ئاگا

منتدى إقرأ الثقافي

Consonantism 326		کۆنسۆنانتیزم
Consonant 319	الحروف الصحيحه ، الصوت الصامت	کۆنسۆنانت
Contradiction 368	التناقض	نەسازی
Contradictory 368	المتناقض	نەسازاو
Contray See INVERS		
Correlation 409	الارتباط	هاوپێوەندی
Correlative 409	متبادل العلاقة	هاورێژە
Correspondence 409	الترابط	هاودەنگی
Coupling 125	الاقتران	جووتهاتن
Cranium See SKULL		
Criterion 63	المعيار ، المقياس	ئەندازە
Criterion See MEASURER		
Cycle 156	دورة	خول
Cyntactic adverb 24	الظرف شبه الجملة	ئاوەڵکرداری دەستەواژەیی

منتدى إقرأ الثقافي

- D-

Daktylos 60 الالفبائية اليدوية ئەلفوبێی دەستی

Deduction 411 الاستنباط هەڵێنجان

Degree 86 درجة پلە

Degrees of adjective 86 درجات الصفة پلەکانی ئاوەڵناو

Definite articles 386 علامة التعريف نيشانەی ناسياوی

Definition 351 التعريف ناساندن

Demonstrative pronoun 143 ضمير الاشارة جێناوی نيشانە

Dependent (conditimned) allophone 260
شێوەی فۆنێمی پێوەند نمط الفونيم الشرطي

Dependent member , Deretminatum 165
ديارخراو الموصوف ، المنعوت ، المضاف

Deretminatum See DEPENDENT MEMBER

Derivation 156 الاشتقاق دارشتن

Derivational adjective 44 الصفة المشتقة ئاوەڵناوی دارێژراو

منتدى إقرأ الثقافي

Derivational adverb 23	الظروف المشتقة	ئاوەڵکرداری داڕێژراو
Derivational morpheme 343	المورفيم المكون للكلمة	مۆرفێمی وشەداڕێژ
Derivational meaning 338	المعنى الاشتقاقي	مانای داڕێژراو
Derivational noun 350	الاسم المشتق	ناوی داڕێژراو
Derivational numeral 252	العدد المشتق	ژمارەی داڕێژراو
Derivational verb 303	الفعل المشتق	کرداری داڕێژراو
Derivational word 394	الكلمة المشتقة	وشەی داڕێژراو
Derived form See ASPECTV (MOOD)		
Descriptive 392	الوصفي	وەسفی
Desire 11	الرغبة	ئارەزوو
Development progress 262	النمو ، التطور	فراژۆ
Developmental direction 69	اتجاه النمو	بەریانی فراژۆبوون
Deverbative adverb 31	الظرف الفعلي	ئاوەڵکرداری کرداری
Diachronic linguistic 244	علم اللغة الدايكروني	زمانناسیی نێوزەمانی

منتدى إقرأ الثقافي

Dialect 165	لهجة	دیالێکت
Diaphragm 366	الحجاب الحاجز	ناوپنجك
Dictionary See VOCABULARY		
Differentiation 122	التفكك	ترازان
Diminutive 72	التصغير	بچووككردنەوە
Diphthong 165	ادغام حرفي علة ، الصائت المركب	دیفتۆنگ
Diphthongoid 167		دیفتۆنگۆید
Direct 168	المباشر	ڕاستەوخۆ
Direct (proper) meaning 338	المعنى الحقيقي ، المعنى المباشر	مانای ڕاستەوخۆ
Direct object 69	المفعول المباشر	بەرکاری ڕاستەوخۆ
Direction 69	الاتجاه	بەریان
Directly 419	المباشر	یەکسەر
Dissimilation 330	تباين	گۆڕین
Disjunctive sentence 192		ڕستەی لێکدراوی جیاکەر

منتدى إقرأ الثقافي

Dorsal consonant 320
کۆنسۆنانتی پشتەکی الصامت الظهري ، الصامت القصي (من اقصى اللسان)

Dorsum 78 مؤخرة اللسان بنی زمان

Dorsum consonant 320
کۆنسۆنانتی پشتەوەی زمان صامت مؤخرة اللسان

Dots , Dots , Dots 317 علامة الحذف کۆمەڵەخاڵ (......)

Double consonant 321
کۆنسۆنانتی دووتوێ الصوامت المزدوجة الثنائية

Doubt 329 الشك ، الظن گومان

Dualism 164 الثنوية دوولاگرایەتی

- E -

Edg of Tongue 336 حافة اللسان لێواری زمان

Emphatic pronoun 137 ضمير التوكيد جێناوی دیار

Enclitic , Synecltic 69 الانطوائي ، يطوق ، يحبس بەرگر

منتدى إقرأ الثقافي

Enclitic pronoun 139
ضمير الشخصي المتصل جێناوی کەسیی لکاو

Energy 392 الطاقة وزە

Equality , Uniformity 419 التساوي یەکسانی

Equalization 405 التماثل الكامل وێکچواندنی هەمەکی

Esperanto language 226 لغة الاسپرانتو زمانی ئەسپیرانتۆ

Essene See KERNEL

Etymology 67 الاتيمولوجيا (علم أصل الكلمة وتاريخها) ئێتیمۆلۆژی

Evidence 72 دليل بەڵگە

Exclamatory sentence 183 جملة التعجب ڕستەی سەرسوڕمان

Exclamation marks 384 علامه التعجب نیشانەی سەرسامی

Experimental phonetics 273
علم الاصوات التجريبى فۆنەتیکی ئەزموونگەری

Expiration 411 الزفير هەناسەدانەوە

External linguistics 242 علم اللغة الخارجي زمانناسیی دەرەکی

منتدى إقرأ الثقافي

External structure 199

رۆنانی دەرەوە البنية الخارجية / الظاهرية

- F -

Feature 11 صفة ، سمة ، خلق ئاكار

Feminine gender 364 الاسم المؤنث ناوی مێ

Figure , Body 111 الجسم تەن

Fixed stress (or accent) 417 النبر الثابت هێزی هەمیشەیی

Force See STREGHTH

Form 259 الشكل شێوە

Form 273 شكل ، قالب فۆرم

Formal language 234 لغة شكلية زمانی هونەری

Fraction numeral 252 العدد الكسري ژمارەی کەرتی

Free stress , Movable stress 416 النبر الحر هێزی بەرەڵلا

منتدى إقرأ الثقافي

Free word 392 الكلمة المطلقة وشەی بەرەڵلا

Fricative consonant 321 الصامت الاحتكاكي کۆنسۆنانتی خشۆک

Front of Tongue , Tip of the Tongue 257
سەری زمان اسل اللسان ، مقدمة اللسان

Front vowel , Slender vowel 76
بزوێنەکانی ڕیزی پێشەوە الصائت الامامي

Full stop See PERIOD

Function 55 الوظيفة ئەرک

Functions of language 55 وظائف اللغة ئەرکەکانی زمان

Future tense 292 المستقبل کاتی ئاینده

- G -

Gather See COLLECTOR

Gender 116 الجنس جنس

General , Universal 411 الكلي هەمەکی

منتدى إقرأ الثقافي

General linguistics	علم اللغة العام	زمانناسیی گشتی
Generative grammar 201	النحو التوليدي	ڕێزمانی بەرهەمهێنان
Glottal consnant 319	الصامت الحلقي	کۆنسۆنانتی ئەوکی
Gradation See ALTERNATION		
Grammar 200	قواعد	ڕێزمان
Grammar function 58	الوظيفة القواعدية	ئەرکی ڕێزمانی
Grammatical gender 120	الجنس النحوي	جنسی ڕێزمانی
Gristle See CARTILAGE		

- H -

Hard consonant 321	الصوامت الصارمة	کۆنسۆنانتی ڕەق
Hard palate 169 , 339	الحنك الصلب	ڕەقەمەلاشوو
Hertz 412	الهرتز	هێرز
Hidden pronoun See INDEFININTE PRONOUN		

منتدى إقرأ الثقافي

Hieroglyphoi 418	الهيروغليف	هێرۆگلیف
Hieroglyphoi 372		نووسینی هێرۆگلیف
High rise 410		هەڵبڕینی سەروو
High vowel 76	الصائت العالي	بزوێنەکانی سەروو
Hight 77	علو ، ارتفاع	بڵندی
Historical linguistics 243	علم اللغة التأريخي	زمانناسیی مێژوویی
Homo sapiens 341	الانسان (بوصفه نوعا بيولوجيا)	مرۆڤی هۆشیار
Homonym 409	مشترك لفظي	هاوبێژ
Homonym 401	المشترك اللفظي	وشەی هاوبێژ
Homophonus 16	اللفظة المتجانسة	ئاوازی هاودەنگ
Horizontol 11	الافقي	ئاسۆیی
Hortatory particles 14	اداة التنبيه	ئامرازی ورياكردنەوە
Hushing sound 286	الاصوات المكتومة	دەنگی فیشکەیی

منتدى إقرأ الثقافي

Hushing consonant 323 الصامت المكتوم كۆنسۆنانتی فیشکەیی

Hyphen 109 الشرطة تەقەڵ (-)

- I -

Ideography 372 الايدوگراف (الكتابة الرامزة للفكرة) نووسینی بیر

Imitation 151 التقليد چاولێکەری

Imperative 260 الامر فەرمان

Imperative mood 217 صيغة الطلب ، صيغة التمني ڕێژەی داخوازی

Imperative sentence 188 الجملة الامرية ڕستەی فەرماندان

Impulse 86 نبض پل

Indefintite adjective 47 الصفة المبهمة ئاوەڵناوی نادیار

Indefinite (Hidden) pronoun 143 ضمير مستتر جێناوی نادیار

Indefinte articles 387 علامة التنكير نیشانەی نەناسیاوی

منتدى إقرأ الثقافي

Indicative 11 صريح ئاشكرا

Indicative mood 217 الصيغة الاخبارية رێژەی ئیخباری

Indicative sentence 193 الجملة الاخبارية رستەی هەواڵگەیاندن

Indirect 113 غير مباشر تیان

Indirect meaning See TRANSFEREED MEANING

Indirect object 69 المفعول غير المباشر بەرکاری ناڕاستەوخۆ

Individual 108 فردي ، شخصي تاکایەتی

Infinitive 146 المصدر چاوگ

Infix 366 الداخلة ، الواسطة ناوگر

Inflection See COJUGTION

Inflexional morpheme 346 المورفيم المغير للكلمة مۆرفێمی وشەگۆڕ

Inhalation See INSPIRATION

Inner structure See INTERNAL STRUCTURE

Inside , Interior 365 الداخلي ناوەکی

منتدى إقرأ الثقافي

Insipration , Inhalation 411 الشهيق هەناسەکێشان

Instrument 351 اسم الالة ناوی ئامێر

Integration 169 التكامل ڕەخسین

Intemal linguistics 244 علم اللغة الداخلي زمانناسیی ناوەکی

Interdental consonant 326
کۆنسۆنانتی نێوددانی الصامت بين الاسناني

Intergration 369 توحيد ، عملية التكامل نزیککەوتنەوە

Interfixus 366 ناوبەند

Interjection particles 13 اداة التعجب ئامرازی سەرسوڕمان

Interior See INSIDE

Intermediate 77 الصائت المتوسط بزوێنەکانی ناوەڕاست

Intermediate Ianguage See MEDIATOR LANGUAGE

Internal (inner) structure 199 البنية الداخلية العميقة ڕۆنانی ناوەوە

Interrogative pronoun 132 ضمير الاستفهام جێناوی پرسیار

منتدى إقرأ الثقافي

Interrogative sentence 178 الجملة الاستفهامية ڕستەی پرسکردن

Intonation 14 نغمة الكلام ئاواز

Intransitive verb 302 الفعل اللازم کرداری تێنەپەڕ

Interlanguage 234
زمانی لەیەکترگەیشتنی نەتەوەیی لغة الاتصال الدولي

Intuition 72 الحدس بەهرە

Intuitional 72 الحدسي بەهرەکی

Invers , Contray 103 العكس پێچەوانە

Inverted commas , Quotation marks 299
کەوانەی دووتایی (( )) علامة التنصيص

Iranian languages 223 اللغات الايرانية زمانە ئێرانییەکان

Irregular 86 الشاذ بیژۆك

Irresponisible 351 اللاشعور نائاگایی

Izafet , Postpositional attributive group 67 الاضافة ئیزافە

Izafet marker 381 علامات الاضافة نیشانەی ئیزافە

منتدى إقرأ الثقافي

- J -

Jaw , Maxilla 259 الفك شەویلە

Jet , Spurt , Spirt , Stream 333 التيار لووزەو

- K -

Kernel , Essence , Substance 310 اللب ، الجوهر كرۆك

Knowledge , Science 221 العلم زانست

- L -

Labia – Dental consonant 325
كۆنسۆنانتی لێوە ـ ددانەكی الصامت الشفوي ، سني

Labial 335 الشفوي لێوەكی

منتدى إقرأ الثقافي

Labial consonant 325	الصامت الشفوي	كۆنسۆنانتی لێوەکی
Labiodental 335	الشفوي سني	لێوە ـ ددانەکی
Language 223	اللغة	زمان
Lateral 331	جانبي	لاوەکی
Lautqualitaten 158	الصوت الكيفي	دەنگی چۆنەکی
Lautquantitaten 158	الصوت الكمي	دەنگی چەندەکی
Lax consonant 326	الصوامت المسهلة (غير صارمة)	کۆنسۆنانتی نەرم
Length 161	الطول	درێژی
Letter 107	الحرف	پیت
Level 11	مستوى	ئاست
Lexicographer 262	مؤلف معاجم (قواميس)	فەرهەنگنووس
Lexicography 262	علم القواميس ، علم تصنيف المعاجم	فەرهەنگنووسی
Lexicology 334	علم المفردات القاموسية	لێکسیکۆلۆژی

Lingual 344	الاسلي	زووانەکی
Lingual consonant 323	الصامت اللساني	کۆنسۆنانتی زوانەکی
Linguist 236	عالم اللغة ، لغوي	زمانناس
Linguistics 236	علم اللغة	زمانناسی
Lip 335	الشفة	لێو
Littrary language 224	اللغة الادبية	زمانی ئەدەبی
Liuked word 397	الكلمة المقيدة	وشەی گیراو
Locative 354	اسم مكان	ناوی جێگا
Logic 256	المنطق	ژیربێژی
Logical analysis 334	التحليل المنطقي	لێکدانەوەی ژیربێژەکی
Long vowel 77	المد ، الصائت الطويل	بزوێنی درێژ
Low rise 410		هەڵبڕینی خواروو
Low vowel 75	الصائت المنخفض	بزوێنەکانی خواروو
Lower teeth 160	الاسنان السفلي	ددانی ژێرین

منتدى إقرأ الثقافي

Lower lip 336	الشفة السفلى	لێوی خوارەوە

- M -

Madiating language See MEDIATOR LANGUAGE

Marker , Articles 379	العلامة	نیشانە
Masculine gender 365	الاسم المذكر	ناوی نێر
Material 338	المادي	مایەکی
Material noun 362	الاسم المادي	ناوی مادی
Materialism 339	المادية	مایەکیەتی
Matrix sentence 183	الجملة الرئيسية	ڕستەی سەرەکی

Maxilla See JAW

Meaning 337	المعنى	مانا

منتدى إقرأ الثقافي

Measur 107 القياس پێوانه

Measurer , Criterion 107 مقياس پێوەر

Mechanism 14 الآلية ئامێرایەتی

Medial consonant 321
کۆنسۆنانتی ریزی ناوەڕاستی زمان الصامت الوسطي

Mediator (madiating , Intermediate , Intermediary) language 230
زمانی پێناو لغة الوسيط

Melody 55 اللحن ئاهەنگ

Memory 79 الذاكرة بیر

Mental 411 الذهني ، العقلي هۆشەکی

Mental energy 392 الطاقة العقلية وزەی هۆشەکی

Metaphor 347 المجاز میتافۆر

Metaplasm , Misspelling 113 التصحيف تێچوونی دەنگ

Methqd 200 الطريقة ڕێباز

منتدى إقرأ الثقافي

Method 69	المنهج	بەرنامە
Midle rise 410		هەلبرينى ناوەراست
Mind 411	الذهن ، العقل	هۆش
Misspelling See METAPLASM		
Mixed 54	خليط	ئاوێتە
Momotonic 16	احادي النغمة	ئاوازی یەکئاواز
Monotonic stress 417	نبرة ذات النغمة الواحدة	هێزی یەکئاواز
Monosemous word 403	الكلمة ذات المعنى الواحد	وشەی یەکواتا
Mood See ASPECT		
Morpheme 341	المورفيم	مۆرفێم
Morphology 404	علم الصرف	وشەسازی
Mouth 157	الفم	دەم
Movable stress See FREE STRESS		
Multingual See POLYGLOT		

منتدى إقرأ الثقافي

Muscle 337	العضلة	ماسوولکه

- N -

Nasal cavity 79	الخيشوم (التجويف الأنفي)	بۆشايى لووت
National language 234	اللغة القومية	زمانى نەتەوەيى
Natural gender 123	الجنس الطبيعي	جنسى سروشتى
Natural language 232	اللغة الطبيعية	زمانى سروشتى
Necessity 107	الضرورة	پێويستى
Negative 367	النفي ، المنفي	نەرێ
Negative adverb 33	الظرف النفي	ئاوەڵکردارى نەفى
Negative pronoun 143	ضمير النفي	جێناوى نەفى
Negative sentence 192	الجملة المنفية	ڕستەى نەرێ

منتدى إقرأ الثقافي

Neologism 400	الكلمة المولدة	وشەی نوێباو
Neuter noun 345	الاسم المحايد	ناوی بێلایەن
Noisy 328	ذو جلبة	گڤۆك
Noisy consonant 324	ذو جلبة	كۆنسۆنانتی گڤۆك
Norm 327	المعيار	كێش
Normative 327	المعياري	كێشەكی
Nose 334	الانف	لووت
Noun 351	الاسم	ناو
Noun adverb 32	الظرف الاسمي	ئاوەڵكرداری ناوی
Noun phrase 268	العبارة الاسمية	فرێزی ناوی
Number adverb See NUMERAL ADVERB		
Numeral 245	العددي	ژمارەیی
Numeral (number) adverb 26	الظرف العددي	ئاوەڵكرداری ژمارەیی

منتدى إقرأ الثقافي

- O -

Obgect 69	المفعول	بەرکار
Obgect clause 186	الجملة التابعة للمفعول	ڕستەی شوێنکەوتووی بەرکاری
Obgective 68	الموضوعي	بابەتەکی
Obsolete 398	الكلمة الميتة	وشەی مردە
Obstruent consonant 323	الصامت المعوق	کۆنسۆنانتی کۆسپەك
Obstruents 313	المعوق	کۆسپەك
Off – glide , Withdrawal 310	الانسحاب ، التراجع	کشانەوە
On – glide , Attack 410	الانزلاقي البدئي	هەڵمەت
Open syllable 75	المقطع المتحرك	بڕگەی کراوە
Optimist 327	التفائل	گەشبینایەتی
Oral 221	الشفوي	زارەکی
Oral cavity 78	التجويف الفمي	بۆشایی دەم

منتدى إقرأ الثقافي

Ordinal number (numeral) 248 العدد الرتبوي ژمارەی پلەیی

Organ 63 العضو ئەندام

Organ 197 الجهاز ڕشتە

Organs of respiration (breahing) 65
اعضاء التنفس ئەندامەکانی هەناسە

Organs of speech 64 اعضاء النطق ئەندامەکانی ئاخاوتن

Organs of speech 197 الجهاز النطق ڕشتەی ئاخاوتن

Organ of windpipe 199 الجهاز التنفسي ڕشتەی هەناسە

Orthoepy 168 اللفظ الصحيح ڕاستوتن

Orthography 218 الاملاء ڕێنووس

Oscillograph 333 راسم الذبذبات لەرەنووس

Outgoing diphthong 167
الاصوات المدغمة المنسحبة (المنبسطة) دیفتۆنگی داکشاو

Outsider , Stranger 156 الخارجی دەرەکی

Overtone 16 النغمة التوافقية ئاوازی سەروو

منتدى إقرأ الثقافي

- P -

Paising See RISE

Palatal 339	الحنكي	مەلاّشوویی
Palatal consonant 319	الصوامت الحنكية	کۆنسۆنانتی ئاسمانە
Palatal alviolar 103	اللثة حنكي	پووکە مەلاّشوویی
Palate 11	الحنك ، سقف الفم	ئاسمانە
Palate 339	الحنك	مەلاّشوو
Paleography 221	علم الكتابة	زانستی نووسین
Matrix sentence 183	الجملة الرئيسية	ڕستەی سەرەکی
Paradigmatic 146	العلاقة العمودية ، العلاقة الراسية	جێنشێنی
Partial 411	الجزئي	هەندەکی
Partial assimilation 406	المماثلة الجزئية	وێکچواندنی هەندەکی
Participle 352	اسم المفعول	ناوی بەرکار

منتدى إقرأ الثقافي

Participle 358	اسم الفاعل	ناوى كارا
Particles 12	الاداة	ئامراز
Parts of speech 70	اقسام الكلام	بەشەكانى ئاخاوتن
Passive 304	الفعل المبني للمجهول	كردارى كارا بزر
Past continuous 292	الماضي المستمر	كاتى ڕابوردووى بەردەوام
Past perfect 294	الماضي البعيد	كردارى ڕابوردووى دوور
Past tense 292	الماضي	كاتى ڕابوردوو
Pause 15 , 304	توقف	وەستان
Peation 55	التفاعل	ئاوێتەبوون
Peciprocal pronoun 145	الضمير المتبادل	جێناوى هاوبەش
Period , Full stop 151	النقطة	خاڵ
Permanent , Prmanently 419	القطعي	يەكجارەكى
Personal pronoun 137	ضمير الشخصي المنفصل	جێناوى كەسيى جودا

منتدى إقرأ الثقافي

Petention 11	الصبر	ئارام
Phase 168	طور	ديو
Phase 288	المرحلة	قۆناغ
Philology 286	فقه اللغة	فيلۆلۆژى
Phone 157	الصوت ، الصوت اللغوي	دەنگ
Phoneme 283	الفونيم ، الوحدة الصوتية	فۆنێم
Phonetical process 85	العملية الصوتية	پرۆتسێسى فۆنەتيكى
Phonetics 273	علم الاصوات	فۆنەتيك
Phonological writing 374	الكتابة الصوتية	نووسينى فۆنەتيكى
Phonology 282	علم نظم الصوت	فۆنۆلۆژى
Phrasal stress 416	نبر الجملة	هێزى رستە
Phrase 328	المقولة	گوتە
Phrase 263	العبارة (العقدة)	فرێز
Phraseological collocation 271	الكناية المعقدة	فرێزيۆلۆژى تێكئالأو

منتدى إقرأ الثقافي

Phraseological concretion 270
الكناية الملتحمة فرێزیۆلۆژی تێکچرژاو

Phraseological unity 271 الكناية الموحدة فرێزیۆلۆژی یەکگرتوو

Phraseology 269 الكناية ، العبارة الاصلاحية فرێزیۆلۆژی

Physiognony 260 دراسة الملامح شێوەناسی

Physiology 285 الفسيولوجي فیزیۆلۆژی

Pictography 372 الكتابة التصويرية نووسینی وێنەیی

Pitch 331 الذبذبة لەرە

Pithecanthrope 339 مەردوومی جاوە (پیتی کانترۆب)

Place of articulation 157 المخرج دەروو

Plosive consonant 321 الصامت الانفجاري کۆنسۆنانتی تەوژمۆک

Plural 310 الجمع کۆ

Polyglot , Multilingual 236 عارف بلغات متعدده زمانزان

Polysemantic 262 كثير المعاني ، تعدد المعاني فرەواتا

منتدى إقرأ الثقافي

Polysemantic 397
من جوامع الكلم ، الكلمات ذات المعاني الكثيرة　　وشەی فرەواتا

Polytonic 16　　متعدد النغمات　　ئاوازی فرەواتا

Polytonic stress 416　　نبرة متعددة النغمات　　هێزی فرەئاواز

Positive degree 102　　الدرجة الثابتة　　پلەی چەسپیو

Positive sentence 177　　الجملة المثبتة　　ڕستەی ئەرێ

Possession 165　　ظاهرة　　دیاردە

Possessive 155　　التملك ، الملكي　　خاوەنێتی

Possessive pronoun 136　　ضمير الملكية　　جێناوی خۆیی

Postposition 81　　لفظة مؤخرة　　پاشبەند

Postpositional attributive grop See IZAFET

Practical 298　　العملي　　کارەکی

Practical linguistics 243　　علم اللغة العملي　　زمانناسیی کارەکی

Pragmatics 84　　علم التداول　　پراگماتیك

منتدى إقرأ الثقافي

Predicate 328	الخبر ، المسند	گوزاره
Predicate clause 187	الجملة التابعة للخبر	ڕستەی شوێنکەوتووی گوزارەیی
Prefix 106	السابقة	پێشگر
Preposition 104	حرف الجر	پێشبەند
Present and future tense 296	زمن الحال وزمن الاستقبال	کاتی ڕانەبردوو
Present perfect 293	الماضي التام	کاتی ڕابردووی تەواو
Present tense 292	المضارع	کاتی ئێستا
Pressure 111	الضغط	تەوژم
Primary language 231	لغة الام	زمانی دایك
Primary stress 416	النبر الرئيسي	هێزی سەرەکی
Prmanently See PERMANENT		
Probability 166	الاحتمال	شیمانە
Problem 327	القضية	کێشە

منتدى إقرأ الثقافي

Process 172	عملية ، سير	ڕەوت
Proclitic 161	مبل ، نزعة	دواگر
Proconsul 339		مەیموونی سەرەتایی (شەمبازی)
Progressive assimilation 405	المماثلة التقدمية	وێکچواندنی ڕاستەوخۆ
Pronominal adverb 20	الظرف الضميري	ئاوەڵکرداری جێناوی
Pronoun 128	الضمير	جێناو
Pronunciation 111	التلفظ	تەلەفوزکردن
Proper noun 354	الاسم الخاص ، اسم عام	ناوی تایبەتی
Punction 152	علامات الترقيم	خاڵبەندی

- Q -

Qualitative 151	الكيفي	چۆنەکی
Qualitative adjective 39	الصفة الكيفية	ئاوەڵناوی چۆنێتی

منتدى إقرأ الثقافي

Qualitative adverb 22 ظرف الكمية ئاوەلکرداری چۆنێتی

Quantitative 151 الكمي چەندەکی

Quantitative adverb 20 ظرف الكمية ئاوەلکرداری چەندێتی

Quantitative pronoun 136 ضمير الكمي جێناوی چەندێتی

Question – marks , Sign of Intrragation 383
علامة الاستفهام نیشانەی پرسیار

Quickness 15 , 156 السرعة خێرایی

Quotation marks See INVERTED COMMAS

- R -

Radical number 247 العدد الاصلي ژمارەی بنجی

Reaction 161 رد الفعل دژەکردار

Reaction formation 68 رد الفعل بەرتەك

منتدى إقرأ الثقافي

Recursiveness adverb 26

ئاوەڵکرداری دووبارەکردنەوە   الظرف التكراري

Reflex 110   الانعكاس   تەکدانەوە

Regressive assimilation

وێکچواندنی پێچەوانە   المماثلة الرجعية (العكسية)

Relational meaning 338   المعنى النسبي   مانای نیسبی

Relatiog See CONNECTIVE

Relative adjective 52   الصفة النسبية   ئاوەڵناوی نیسبی

Relative pronoun 145   الضمير العاكس   جێناوی هەیی

Replacement 158   الابدال   دەنگەگۆڕکێ

Resonance 333   رنين   لەرینەوە

Resonant consonant 322   الصامت الرنان   کۆنسۆنانتی زرینگۆك

Resonator 333   الران (مسبب الرنين)   لەرەساز

Restricted stress See BOUND STRESS

Result 63   النتيجة   ئەنجام

منتدى إقرأ الثقافي

Reversal of place 126	قلب المكان	جێگۆڕکێی دەنگ
Rhythm See BREATH GROUP		
Rise , Paising 410	الرفع	هەڵبڕین
Rising diphthong 167	الاصوات المدغمة الصاعدة	دیفتۆنگی هەڵکشاو
Root 170	جذر	ڕەگ
Root morpheme 343	المورفيم الجذري	مۆرفێمی ڕیشەیی
Roots of verb 170	جذر الفعل	ڕەگی کردار
Schwa 75	الكسرة المختلسة	بزرۆکە
Science See KNOWLEDGE		
Secondary stress 416	النبر الثانوي	هێزی دووەم
Section 333	الفرع	لك
Sectrograph 259	مرسمة الطيف	شەبەنگنووس
Segment 80	قطعة ، جزء	پارچە
Sentence 173	الجملة	ڕستە

منتدى إقرأ الثقافي

Semasiology 391	علم معاني الالفاظ	واتاناسى
Semi – vowel 390	نصف الطليق ، شبه الصائت	نيمچەبزوێن
Sentrolor tongue 365	وسط اللسان	ناوەڕاستى زمان
Sham 200	العارض	ڕووكەش
Short vowels 77	الحركة	بزوێنى كورت

Siblant consonant See WHISLING CONSONANT

Signal of intrragation See QUESTION – MARKS

Simple adjective 45	الصفة البسيطة	ئاوەڵناوى سادە
Simple adverb 27	الظرف البسيط	ئاوەڵكردارى سادە
Simple noun 358	الاسم البسيط	ناوى سادە
Simple numera 252	العدد البسيط	ژمارەى سادە
Simple past 295	الماضي القريب	كاتى ڕابوردووى نزيك
Simple sentence 181	الجملة البسيطة	ڕستەى سادە
Simple word 397	الكلمة البسيطة	وشەى سادە

منتدى إقرأ الثقافي

Simplex word 399	الكلمة غير البسيطة	وشەی ناسادە
Sinanthropos 258		سینانترۆپ
Singular 108	المفرد	تاك
Skull , Cranium 298	الجمجمة	کاسەی سەر
Slender vowel See FRONT VOWEL		
Soft palata 367	الحنك الرخو	نەرمەئاسمانە
Soft palate 367	الحنك اللين	نەرمەمەلاشوو
Soft palate 339	الحنك اللين	نەرمەمەلاشوو
Sound specter 259	طيف الصوت	شەبەنگی دەنگ
Sound wave 259	موجة صوتية	شەپۆلی دەنگ
Speaker 11	المتكلم	ئاخێوەر
Special 108	الخاصة ، الخصوصي	تایبەتی
Spectrum 259	طيف	شەبەنگ
Speech 9	الكلام	ئاخاوتن

منتدى إقرأ الثقافي

Spirt See JET

Spurt See JTJ

Stem 77	**اساس**	**بنەما**
Stigma 156	**الوصمة**	**داغ**

Stranger See OUTSIDER

Stream See JET

Strenghth , Force 115	**الشدة**	**تين**
Stress 15 , 415	**النبرة**	**هێز**
Structural grammar 203	**النحو البنيوي**	**ڕێزمانی بناخەگر**
Structure 199	**البنية ، التركيب**	**ڕۆنان**
Style 259	**الاسلوب**	**شێواز**
Stylistics 172	**البلاغة**	**ڕەوانبێژی**
Styleistice 259	**علم البلاغة**	**شێوازناسی**
Stressed syllable 75	**المقطع المنبور**	**بڕگەی هێزدار**

منتدى إقرأ الثقافي

Subject 298 الفاعل كارا

Subject 390 المبتدا ، المسند اليه نيهاد

Subject clause 188
ڕستەی شوێنکەوتووی نیهادی الجملة التابعة للمبتدا

Subjective 156 الذاتي خۆیەکی

Subjunctive 156 الطلب ، حالة التمني داخوازی

Subjunctive mood , Thought – mood 217
ڕێژەی ئینشائی الصيغة الانشائية

Subjunctive particles 12
ئامرازی ئاوات خواستن اداة التمني والدعاء

Sublimation 410 الاعلاء هەڵکشان

Subordinate clause 195 الجملة التابعة ڕستەی شوێنکەوتوو

Subordinate emepgent 186
ڕستەی شوێنکەوتووی پێچەوانە الجملة التابعة الاضطرارية

Subordinate of time 187
ڕستەی شوێنکەوتووی کات الجملة التابعة للوقت

Substance 151 الماهية چییەتی

منتدى إقرأ الثقافي

Substance See KERNEL		
Suffix 81	اللاحقة	پاشگر
Superlative degree 93	الدرجة التفضيلية	پلەی بالا
Supersegment 80	قطعة جزئية صوتية ، تقطيعة	پارچەبەدەرایەتی
Superstructure 256	البنية الفوقية	سەرخان
Syllable 73	المقطع	برگە
Symbol 106	الرمز	پێوار
Symbolism 107	الرمزية (مذهب)	پێوارەتی
Synchronic linguistice 244	علم اللغة السنكروني	زمانناسیی هاوزەمانی
Syneclitic See ENCLITIC		
Synonym 402	المرادف	وشەی هاوواتا
Synonym 409	المرادف	هاوواتایی
Synonymic , Synonymous 409	التعادل	هاوتایی
Synonymous See Synonymic		

منتدى إقرأ الثقافي

Syntactic word 399	الكلمة الناقصة	وشەی ناتەواو
Syntactic word 72	الكلمة الناقصة	وشەی ناتەواو
Syntagmatic 409		هاونشینی
Syntax 195	علم النحو	ڕستەسازی
System 168	المذهب	ڕاڕەو
Systeme 257	النظام	سیستەم
Systeme of a language 258	نظام اللغة	سیستەمی زمان

- T -

Teeth 160	الاسنان	ددان
Tence 28	الزمن	کات
Tendency 200	اتجاه ، مسار	ڕێڕەو

منتدى إقرأ الثقافي

Term 221	مصطلح	زاراوه
Timber 15	الجرس	زەنگ

Tip of the Tongue See FRONT OF TONGUE

The lung 257	الرئة	سى
Theoretical 168	النظري	ديمانەكى
Theory 167	النظرية	ديمانه
Think , Conaider 78	التصور	بۆچوون
Thorax 288	قفص الصدر	قەفەزى سنگ

Thought – mood See SUBJUNCTINE MOOD

Throat 66	الحلق ، الحنجرة	ئەوك
Throat consnant 324	الصامت الحنجري	كۆنسۆنانتى گەروويى
Tougue 222	اللسان	زمان
Traditional grammar 206	النحو التقليدي	رێزمانى چاولێكەرى
Trait 388	السمة	نيشانه

منتدى إقرأ الثقافي

Transferred mening , Indirect meaning 337

ماناى تيان   المعنى المجازي ، المعنى غير المباشر

Transformational grammar 210

ڕێزمانی گواستنەوە   النحو التحويلي

Transitive verb 302   الفعل المتعدي   کرداری تێپەڕ

Translation Loan – word See CALQUE

- U -

Uniformity See EQUALITY

Unit 156   وحدة   دانە

Universal 328   العموم   گشت

Universal See GENERAL

Universal language See WELTSRACHE

Universalism 328   الشمولية   گشتیبابەتی

منتدى إقرأ الثقافي

Universality 328	العام	گشتی
Unstressed syllable 74	المقطع غير منبور	برگەی بێهێز
Upper teeth 160	الاسنان العليا	ددانی بانین
Upperlip 336	الشفة العليا	لێوی سەرەوە
Uvula 82	لهاة	پەردەی ئاسمانە
Uvula 222	اللهاة	زمانەچکۆلە
Uvular 244	اللهوي	زووانەچکۆلەیی
Uvular consonant 322	الصامت اللهوي	کۆنسۆنانتی زووانەچکۆلەیی

- V -

Variation 259	تغير ، الانحراف	شێوەگۆڕی
Verb 301	الفعل	کردار
Verb phrase 261	العبارة الفعلية	فرێزی کرداری

منتدى إقرأ الثقافي

Verb to – be 301	افعال الكينونة	کرداری بوون
Verbal stem 77	اساس الفعل	بنەمای کردار
Velarization 157	الاطباق	دەمنووقاندن
Vertical 59	العمودي	ئەستوونی
Vibrant 333	الاهتزازی	لەرزۆك
Vibrant consnant 324	الصامت الاهتزازي	کۆنسۆنانتی لەرزۆك
Vocabulary , Dictionary 261	قاموس ، معجم	فەرهەنگ
Vocal apparatus 198	جهاز الصوت	ڕشتەی دەنگ
Vocal gords 158	الاوتار الصوتية	دەنگەژێ
Vocative particles 12	اداة النداء	ئامرازی بانگهێشتن
Voiced 16	المجهور	ئاوازەدار
Voiced consonant 319	الصوامت الصائتة	کۆنسۆنانتی ئاوازەدار
Voiceless 300	المهموس	کپ
Volapuk 232	لغة الفولاپوك	زمانی ڤۆلاپوك

منتدى إقرأ الثقافي

Volition 155	الارادة	خواز
Voluntary 155	الارادي	خوازەکی
Voriation 156	تنوع	خۆگۆڕ
Vowel 75	حرف العلة ، الصوت الصائت	بزوێن

-W-

Wave 259	موجة	شەپۆل

Weltsprache , World language , Universal language 230

اللغة العالمية	زمانی جیهانی

Whisting (sibilant) 286	الصفيري	فیکەیی

Whistling (siblant) consonant 323

الصامت الصفيري	کۆنسۆنانتی فیکەیی

Wind pipe 78	القصبة الهوائية	بۆریی هەوا

Withdrawal See OFF - GILDE

منتدى إقرأ الثقافي

Writing 369	الكتابة	نووسين
Written language 234	اللغة المكتوبة	زمانى نووسراو
Word 392	الكلمة	وشه
Word – formation 403	بناء الكلمة	وشەڕۆنان
Word stress 417	نبرة الكلمة	هێزى وشه

World language See WELTSPRACHE

- Z -

Zone 220	منطقة	ڕیز

منتدى إقرأ الثقافي

د. عبدالرحمن الحاج معروف

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

نتاجاتي اللغوية

((كتابة و ترجمة))

المجلد الثاني

(الكتب والكراريس)

السليمانية - ٢٠٠٤

منتدى إقرأ الثقافي